

KARADENİZ 3. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

KONGRE TAKVİMİ

Özetlerin gönderileceği son tarih: 15 Nisan 2020
Tam metinlerin gönderileceği son tarih: 25 Nisan 2020
Kongre kitabı yayın tarihi: 15 Mayıs 2020

Ayrıntılı Bilgi İçin: www.karadenizkongresi.org

SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ TAM METİN KİTABI

EDİTÖR:

DR. GÜLTEKİN GÜRÇAY

SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ TAM METİN KİTABI

KARADENİZ ZİRVEİ
3. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
25-26 NİSAN 2020
ORDU

EDİTÖR:

DR. GÜLTEKİN GÜRÇAY

UBAK YAYINEVİ ®

(TC. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINEVİ RUHSAT NUMARASI : 2018/42945)
TÜRKİYE

ordukongresi@gmail.com

www.ubak.org.tr

[https:// www.karadenizkongresi.org](https://www.karadenizkongresi.org)

Bu kitabın tüm hakları UBAK Yayınevi'ne aittir.
Yazarlar etik ve hukuki olarak eserlerinden sorumludurlar.

UBAK Publications – 2020 ©

Yayın Tarihi :15 .05.2020

ISBN: 978-605-06766-0-0

KONGRE KÜNYESİ

KONGRE ADI

KARADENİZ ZİRVESİ
3. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

TARİHİ VE YERİ

25-26 NİSAN 2020
ORDU

DÜZENLEYEN KURUMLAR

UBAK Uluslararası Bilimler Akademisi
Derneği

KONGRE DÜZENLEME KURULU

Kongre Başkanı: Prof. Dr. İskender Askeroğlu
Düzenleme Kurulu Başkanı: Dr. Gültekin Gürçay
Düzenleme Kurulu Üyesi: Use Dergisi Editörlüğü
Düzenleme Kurulu Üyesi: Euroasia Dergisi Editörlüğü
Düzenleme Kurulu Üyesi: Use Dergisi Editörlüğü
Düzenleme Kurulu Üyesi: Ubak Uluslararası Bilimler Akademisi Yayınevi Editörlüğü
Genel Koordinatör: Amaneh Manafidizaji

YABANCI KONUŞMACILAR

Galymzhan Tazhibayev Kuanishbekuly- Kazakistan
Dosent İsmayilov Yusif Bayram Oğlu -Azerbaycan
Cəfərova Qumru Kamil Qizi– Azerbaycan
Mehdi Meskini Heydarlou - İran
Asst. Prof. Karol Bieniek - Poland
Amaneh Manafidizaji - İran
Nomindari Mungunbayar – Moğolistan
Tamar Beridze - Gürcistan

KONGRE DİLLERİ

TÜRKÇE (Tüm Lehçeleri) - İNGİLİZCE - RUSÇA - FARŞA - ÇİNCE - ARAPÇA

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Dr. Gulmira ABDİRASULOVA

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV

Ufa State Petroleum Technological
University

Dr. Lale Sariye AKAN

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Burcu Semin AKEL

Kültür Üniversitesi

Dr. Maha Hamdan ALANAZİ

Riyad Kral Abdülaziz Teknoloji Enstitüsü

Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Doç. Dr. Nurhan AYDIN

Kafkas Üniversitesi

Dr. Mehmet Fırat BARAN

Mardin Artuklu Üniversitesi

Dr. Amina Salihi BAYERO

Yusuf Maitama Sule Üniversitesi

Dr. Karligash BAYTANASOVA

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Baurcan BOTAKARAEV

Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi

Dr. Ahmad Sharif FAKHEER

Ürdün Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Abbas GHAFARI

Tebriz Üniversitesi

Prof. Dr. Ariz Avaz GOZALOV

Moskova Devlet Üniversitesi

Dr. Ahmet GÜMÜŞ

İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Gulzar İBRAGİMOVA

Bakü Avrasya Üniversitesi

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA

Özbekistan Bilimler Akademisi

Dr. Cihandar HASANHANOĞLU

Başkent Üniversitesi

Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA

K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge
Üniversitesi

Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Mamatkuli Jurayev

Özbekistan Bilim Akademisi

Dr. Kalemkas KALIBAEVA

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Bouaraour Kamel

Ghardaia Üniversitesi

Doç. Dr. Tüba KARAHİSAR

Doç Dr. Mehmet KAYA

Dicle Üniversitesi

Prof Dr. Bülent KURTIŞOĞLU

Ardahan Üniversitesi

Doç Dr. Elif AKPINAR KÜLEKÇİ

Atatürk Üniversitesi

Sonali MALHOTRA

Delhi Balbahtri Academy

Dr. Alia R. MASALİMOVA

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Prof. Muntazir MEHDI

Pakistan Language Academy

Dr. Amanbay MOLDİBAEV

Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Doç. Dr. Yaprak I. OZDEMİR

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ

Munzur Üniversitesi

Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA

Orleu Milli Kalkınma Enstitüsü

Doç. Dr. Işık SEZEN

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Sibel SİLİCİ

Erciyes Üniversitesi

Dr. Gulşat ŞUGAYEVA

Dosmukhamedov Atyrau Devlet

Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz KINDAP TEPE

Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. K.A. TLEUBERGENOVA

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA

Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Yıldırım İsmail TOSUN

Şırnak Üniversitesi

Dr. Botagul TURGUNBAEVA

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA

Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Prof. Dr. Akbar VALADBİGİ

Urumiye Üniversitesi

Dr. Yang ZİTONG

Wuhan Üniversitesi

Doç. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER

Karadeniz Teknik Üniversitesi

KONGRE PROGRAMI

NOT:

- **Sunum Süresi Her Bildiri İçin 10 Dakikadır.**
- Sunumlar skype üzerinden ve power point ile anlatılacaktır. Her oturum için grup oluşturulacaktır. Sunum yapan katılımcı ekranın diğer katılımcılar ile paylaşacaktır.
- (skype ile aradığımızda aşağıda sağ köşede iki tane üstüste kareden ekranı paylaşan yapılacaktır.)
- Oturum başkanları programın en son halinde belirlenecektir.

KARADENİZ ZİRVESİ
3. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
3. ULUSLARARASI UYGULAMALI BİLİMLER KONGRESİ
25- 26 NİSAN 2020 - ORDU

25 NİSAN 2020

UBAK 1	UBAK 2	UBAK 3
OTURUM 1 10:00 – 11:30 OTURUM BAŞKANI: DR. GÜLTEKİN GÜRÇAY	OTURUM 1 10:00 – 11:30 OTURUM BAŞKANI: DR. NADİRE KANTARCIOĞLU	OTURUM 1 10:00 – 12:00 OTURUM BAŞKANI: DR. MURAT AYDEMİR
HATİCE KOÇ DR.ÖGR.ÜYESİ EROL ATA İlkokul Öğrencileri Yaratıcılık Öz Yeterlik Algıları Ölçeği Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması	MUSTAFA EREN Balıkçı İle Hanımı Masalının Ordu Ve Grimm Kardeşler Varyantlarının Epizot Ve Motif Mukayesesi	DR. MURAT AYDEMİR Persistent Solid-State Phosphorescence At Room Temperature And The Origin Of Delayed Fluorescence In Blue Emitting Materials
DR. ÖGR. ÜYESİ HALİL İBRAHİM SARI Suriyeli Öğrencilerin Eğitiminde Yaşanan Zorluklar Ve Çözüm Önerileri	MUSTAFA EREN Divan-ı Hikmet'te Geçen Atasözleri Üzerine Tasavvufi Anlamda Kavramsal Bir Değerlendirme	DR. MURAT AYDEMİR The Role Of Metastable Charge Transfer State To Activate Thermally Activated Delayed Fluorescence In Carbazole Derivates
SÜLEYMAN KASAP Dil Öğretiminde Psikodilbilim'in Önemi	DOKTORA ÖĞRENCİSİ Y. SELİM UĞURLU Râkım Ve Nimet Çalapala'nın "87 Oğuz" Adlı Çocuk Romanında Eğitim Değerleri	PROF.DR.ESVET AKBAŞ DR. ADEM RÜZGAR 5-Benzoil-6-Fenil-4-(4 Triflorometoksifenil)-2-Tiyokso-3,4-Dihidro-1H-Pirimidin Bileşiğinin Sentezlenmesi Ve Türevlendirilmesi

<p>SÜLEYMAN KASAP</p> <p>Toplum Dilbilim ve Dil Eğitimi</p>	<p>DOKTORA ÖĞRENCİSİ Y. SELİM UĞURLU</p> <p>Naim Tiralı'nın Hikâyelerinde Giresun</p>	<p>PROF.DR.ESVET AKBAŞ DR. ADEM RÜZGAR PROF.DR.ERTAN ŞAHİN</p> <p>5-Benzoil-4-(3,5-Dimetoksifenil)-6-Fenil-3,4-Dihidropirimidin-2(1H)- On Ve 3-Asetil-5-Benzoil-6-Fenil-4-(4-Hidroksifenil)-1,2,3,4 Tetrahidro-2-Tiyoksopirimidin Bileşiklerinin Sentezi</p>
<p>PROF. DR. SERDAL SEVEN ÖĞR. GÖR. SEMİH UÇAR</p> <p>Türkiye'de 2016-2020 Yılları Arasında Okul Öncesi Dönemde Kaynaştırma İle İlgili Yapılan Lisansüstü Çalışmaların İncelenmesi</p>	<p>TOLGA KALIPÇI</p> <p>Âşıklık Geleneği Üzerine Kırşehir/Mucur/Geycek Köyünde Yetişen Aşık Ve Şairler Üzerine Bir Araştırma</p>	<p>DR. ÖĞR. ÜYESİ ONUR ÇOMAKLI</p> <p>Structural and Tribological Properties Of Tio 2 - Cr 2 O 3 Mixed Oxide Films Produced on Titanium Alloys by Sol-Gel</p>
<p>ÖĞR. GÖR. SEMİH UÇAR PROF. DR. SERDAL SEVEN</p> <p>Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Çalışan Eğitimciler Dışındaki Diğer Personellerin Kaynaştırmaya Yönelik Tutumlarının İncelenmesi</p>	<p>DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET SAİT HALİM GENÇOĞLU</p> <p>Özgün Bir Mûsikî Risâlesi'nin Tanıtımı; Vahyîzâde Mehmet'in Risâle-i Edvâr'ı</p>	<p>NESAR AHMAD AHMADY DOÇ.DR. ERHAN BURAK PANCAR</p> <p>Hafif Raylı Sistemin Ondokuzmayıs Üniversitesi Kampüsündeki Otopark İhtiyacına Etkisi</p>
<p>SÜLEYMAN ELÇİ REZZAN PINAR RÜSTEM ÇURKU SERVET ÖZKAN HAMDULLAH AKGÜL</p> <p>Osmanlıdan Cumhuriyet Dönemine Eğitim Sisteminin Finansman Sorunu Ve Mektep Vergisi Uygulaması</p>	<p>DR. RAMAZAN TARİK</p> <p>Muhammed Ebû Zehrâ Ve Âyetullah Ali Hamaney'in Eserlerinden Hareketle "Vahdetü'l-İslâmiyye" Kavramı Ve İşlevi</p>	<p>HİLAL TULAN PROF. DR. EBRU VESİLE ÖCALIR</p> <p>Kent İçi Raylı Sistemlerin Çevresel Etkileri: Ankara Çayyolu Metrosu Örneği</p>
<p>REZZAN PINAR ABDURRAHMAN ÇALIK SERVET ÖZKAN SÜLEYMAN ELÇİ</p> <p>Muhasebe Eğitiminde Teknoloji Kullanılmasına Öğrencilerin Bakışı: Yüzüncü Yıl Üniversitesinde Bir Araştırma</p>	<p>MEHMET CEVHER İŞERİ DOÇ. DR. BEKİR MENDEŞ DOÇ. DR. HÜSEYİN ÖZTÜRK ABDULLAH BİNGÖLBALİ</p> <p>İp Atlama Egzersizinin Çocuklarda Bazı Fiziksel Uygunluk Bileşenlerine Etkisi</p>	<p>ARŞ. GÖR. OKAN MERT KATIPOĞLU PROF. DR. REŞAT ACAR</p> <p>Sayısal Yükseklik Modeli Kullanılarak Fırat Havzasının Drenaj Ağı Ve Sınırlarının Belirlenmesi</p>
<p>MEHMET YÜREKLİ DOÇ.DR. PINAR ŞAFAK</p>	<p>MEHMET CEVHER İŞERİ DOÇ. DR. BEKİR MENDEŞ DOÇ. DR. HÜSEYİN ÖZTÜRK</p>	<p>ARŞ. GÖR. OKAN MERT KATIPOĞLU PROF. DR. REŞAT ACAR</p> <p>Gidişler Analizi Kullanılarak Ekstrem Kuraklık Olaylarının Belirlenmesi Ve Karşılaştırılması</p>

Ağır Ve Çoklu Yetersizliği Olan Bireylerle Çalışan Uzmanların BEP Hazırlarken Kullandıkları Ölçme Ve Değerlendirme Araçlarının Belirlenmesi	25 Yaş Üstü Kadınlara Uygulanan 8 Haftalık Mini-Trambolin Egzersizlerinin Vücut Kompozisyonuna Etkisi	
		DR. ÖĞR. ÜYESİ GULSAH SAYDAN KANBEROGLU Development Of PVC Membrane Potentiometric Sensor Based On MOF In The Determination Of Maprotiline Hydrochloride
UBAK 1	UBAK2	UBAK 3
OTURUM 2 11:45 – 13:15 OTURUM BAŞKANI: DR. GÜLTEKİN GÜRÇAY	OTURUM 2 11:45 – 13:30 OTURUM BAŞKANI: DR. NURAN VARIŞLI	OTURUM 2 12:00 – 13:30 OTURUM BAŞKANI: DR. ÖĞR. ÜYESİ SEFA KÜÇÜKLER
SERVET ÖZKAN SÜLEYMAN ELÇİ PROF. DR. SUPHİ ASLANOĞLU DR. MEHMET MÜNİP BABUR REZZAN PINAR TFRS 10 Konsolide Finansal Tablolar Bağlamında Ortaklıklarda Finansal Tabloların Konsolidasyonu	DR. ÖĞR. ÜYESİ ULUKAN BÜYÜKARIKAN ÖĞR. GÖR. CENGİZ ERYILMAZ İşletmelerin Finansal Performansının Dupont Modeliyle Analizi: Tarım Sektöründe Bir Uygulama	DR. ÖĞR. ÜYESİ SEFA KÜÇÜKLER Ratlarda Metotreksat Uygulamasının Kalp Dokusu Üzerine Etkilerinin Biyokimyasal Olarak Araştırılması
SERVET ÖZKAN DR. MEHMET MÜNİP BABUR SÜLEYMAN ELÇİ Kar Amacı Gütmeyen 3. Sektör: Türkiye’de Vakıf Üniversiteleri	DR. ÖĞR. ÜYESİ ULUKAN BÜYÜKARIKAN ÖĞR. GÖR. CENGİZ ERYILMAZ Türkiye’de Tarımsal Finansman Girdilerindeki Gelişmeler	İNÇİ SÖĞÜTLÜ NİHAT MERT HANDAN MERT SEMİH YAŞAR RAHAF ALHALABİ BASKIN Investigation Of Some Serum Biochemical Parameters Of Different Sheep Breeds
DR. ÖĞR. ÜYESİ EMEK ASLI ÇİNEL Türkiye’de Faiz İle Enflasyon İlişkisi Üzerine Bir Çalışma	RAMAZAN KAYMAKÇI Türkiye’de Uygulanan Kalkınma Politikaları: 1930 Dönemi Sonrası İthal İkame Anlayışı İle 1960 Sonrası İthal İkame Anlayışının Karşılaştırılması	ADNAN AYAN BURÇAK ASLAN ÇELİK ÖZGE OKTAY AYAN MUSTAFA İLERİ YAREN KAYLAN MERT YILMAZ UCAÇELİK SELMAN KAŞTAN ENES RUHAT KANBAY

			Prevalance of <i>Cryptosporidium</i> spp. in Lambs in Siirt Region
DR. ÖĞR. ÜYESİ MURAT ÖZDEMİR Sanal (Kripto) Para İşlemlerinin Vergilendirilmesi Ve Muhasebesi Üzerine Bir Değerlendirme	RAMAZAN KAYMAKÇI Vergi Yükünün Dağılımı: Türkiye Ve OECD Ülkeleri Karşılaştırması		ADNAN AYAN BURÇAK ASLAN ÇELİK ÖZGE OKTAY AYAN MUSTAFA İLERİ SELMAN KAŞTAN ENES RUHAT KANBAY YAREN KAYLAN MERT YILMAZ UÇAÇELİK
DR. ÖĞR. ÜYESİ MURAT ÖZDEMİR Türkiye’de Muhasebe Meslek Mensuplarının Niceliksel Açından Karşılaştırılması	DR. ÖĞR. ÜYESİ. AYHAN CESUR Finansal Yapı İçinde Faizsiz Bankacılık Modelinin Dünya’daki Ve Türkiye’deki Gelişimi		The Prevalence of <i>Giardia duodenalis</i> in Calves in Siirt Region ADNAN AYAN BURÇAK ASLAN ÇELİK ÖZGE OKTAY AYAN MUSTAFA İLERİ SELMAN KAŞTAN ENES RUHAT KANBAY YAREN KAYLAN MERT YILMAZ UÇAÇELİK
DR. ÖĞR. ÜYESİ MÜCAHİT AYDIN Brics Ülkelerinde Satın Alma Gücü Paritesinin Dalgacık Tabanlı Birim Kök Testleri İle Sınanması	DR. ÖĞR. ÜYESİ. AYHAN CESUR Türev Araçlar Ve İslami Finans Araçlarının Riskten Korunma Açısından Karşılaştırılması		Prevalance of <i>Cryptosporidium</i> spp. in Calves in Siirt Region ADNAN AYAN BURÇAK ASLAN ÇELİK ÖZGE OKTAY AYAN MUSTAFA İLERİ YAREN KAYLAN SELMAN KAŞTAN MERT YILMAZ UÇAÇELİK ENES RUHAT KANBAY
DR. ÖĞR. ÜYESİ İLKNUR ESKİN Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler Ve Hatalar: Bist Spor Endeksi’nin İncelenmesi	NOMİNDARİ MUNGUNBAYAR Mongolia-China-Russia Economic Corridor In Frame Of “Belt And Road” Initiative		Prevalence of <i>Giardia duodenalis</i> in Lambs in Siirt Region ADNAN AYAN MUSTAFA İLERİ
			Prevalence of <i>Cryptosporidium</i> spp. in Dogs in Siirt Region YALÇIN YAMAN

UBAK 1	UBAK2	UBAK 3
OTURUM 3 13:30- 15:00	OTURUM 3 13:30- 15:00	OTURUM 3 13:45 – 15:30
OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. EKREM YAŞAR AKÇAY	OTURUM BAŞKANI: Dr. Nadire Kantarcioğlu	OTURUM BAŞKANI: DR. DURSUN KURT
M. İREM UZUNER Türk İşçi Göçünde Marjinalleşen Kuşaklar Ve Artan Yabancı Düşmanlığı	ARŞ. GÖR. S. SEVGİ UYGUR PROF. DR. RENGİN KARACA Psikolojik Esneklik Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması	DR. DURSUN KURT The Effect Of Different Mulching Materials In Seedling Performance Of Oriental Tobacco
DOÇ. DR. EKREM YAŞAR AKÇAY Milli Görüş Hareketinin Türkiye-AB İlişkilerine Bakışı	DR. ÖĞRETİM ÜYESİ OZAN KAVSIRACI Güvenli Ve Sürdürülebilir Kent İçi Hareketlilik Yaklaşımları	ALİ RIZA KUL HASAN ELİK Van İlinde Yetişen Mısır (<i>Zea Mays</i>, <i>Corn</i>, <i>Mais</i>) Koçanı Talaşı Üzerindeki Metilen Mavisi Adsorpsiyonunun Kinetik Hesaplamaları
ŞEYMA TUNÇAY Obsesif Kompulsif Kişilik Bozukluğu	ARŞ. GÖR. DR. FETULLAH BATTAL ÖĞR. GÖR. EMRE SEYREK Örgütsel Bağlılık Ve Sinizm Arasındaki İlişkide Mobbing'in Rolü	ALİ RIZA KUL HASAN ELİK Van İlinde Yetişen Mısır (<i>Zea Mays</i>, <i>Corn</i>, <i>Mais</i>) Koçanı Talaşında Metilen Mavisi Adsorplama Çalışmalarının Termodinamik Ve İzoterm Hesaplamaları
ŞEYMA TUNÇAY Madde Kullanan Üniversite Öğrencilerinin Kullandığı Maddelerin İncelenmesi; KKTC Örneklemi	ÖĞR. GÖR. EMRE SEYREK ARŞ. GÖR. DR. FETULLAH BATTAL Presenteeism (İşte Var Olamama) Ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkide İş Yaşam Dengesinin Rolü	DR. ÖĞRETİM ÜYESİ İBRAHİM KOÇ MÜHENDİS EMRULLAH URGAN MÜHENDİS AYŞENUR GÜVEN BİYOLOG BİRGÜL ILIKHAN Muş İlinde Yaygın Kullanılan Demond, Granland Ve Safacol Pestisitlerinin Hedef Dışı Bazı Toprak Mikroorganizmalarına Etkileri
ESRA ÖZGÜR	İBRAHİM ONUR BAKIRCIOĞLU	DR. ÖĞRETİM ÜYESİ İBRAHİM KOÇ

QUEBEC'te Kolektif "Biz" in İnşasında İmkanlar Ve Sınırlılıklar	Yeni Kamu Yönetiminde Liderlik Anlayışı	MÜHENDİS EMRULLAH URGAN MÜHENDİS AYŞENUR GÜVEN BİYOLOG BİRGÜL ILIKHAN
ARŞ. GÖR. SEMİH NARGÜL	İBRAHİM ONUR BAKIRCIOĞLU	ÖĞR. GÖR. DR. DERVİŞ ÖZTÜRK
İranlı Grupların Etnik Ve Dini Farklılıklarının Türkiye'ye Yönelik Göçe Etkisi	Yeni Kurumsal Kuramın Örneklerle Açıklanması	Eskişehir De Yayılış Gösteren Convolvulus L. Taksonların Tohum Yapılarının İncelenmesi
	YL. PINAR ÜSTÜNYER ÇETİNKAYA	ÖĞR. GÖR. DR. DERVİŞ ÖZTÜRK
	Tabiat Varlıklarının Korunmasının Önemi	<i>Platanthera Chlorantha</i> (Custer) Rchb. (ORCHIDACEAE) Üzerine Anatomik Ve Mikromorfolojik Araştırmalar
UBAK 1	UBAK2	UBAK 3
OTURUM 4 15:15- 17:30	OTURUM 4 15:15- 17:30	OTURUM 4 15:45 – 17:30
OTURUM BAŞKANI: DR. ÖĞR. ÜYE. BURAK ÖKDE	OTURUM BAŞKANI: DR LEMAN KUZU	OTURUM BAŞKANI: ÖĞR.GÖR.DR. MUSTAFA EKİCİ
MANZOOR HUSSAİN SAMİM DOÇ. DR. HASAN ENGİN ŞENER	DR. ÖĞR. ÜYESİ İSMAİL EKİNCİ	DOÇ DR ,ŞERİFE BÜYÜKKÖSE MERVE YAVUZ
Sexual Harrasment And Motivation: Evidence From Afghanistan	Tersyüz Edilmiş Sınıf Yöntemiyle Arapça Eğitimi Ve Sarmal Yöntemle Arapça Kelime Dağarcığını Geliştirme	Ağırlıklı Grafların Zagreb Matrisi
SEVİLAY KARATEPE DR.ÖĞR.ÜYESİ ÇETİN KAPLAN	ARAŞ. GÖR. EYLEM EZGİ ÖZDEMİR DOÇ.DR. NEVİN AKKAYA	YAĞMUR ASLAN DOÇ. DR. KUMRU DİDEM ATALAY PROF. DR. FULYA ALTIPARMAK
Türkiye Ve Rusya Kamu Yönetimlerinin Karşılaştırılması	Planlama ve Yazma Stratejilerinin Öğretiminde Etkililiği Kanıtlanmış Bir Model: Özdüzenlemeli Strateji Geliştirme Modeli	Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleriyle B2B Bilişim/Yazılım Firmaları İçin Dijital Pazarlama Kanalı Seçimi
GÖKHAN ÇINKARA	PROF. DR. AHMET AKIN KUMRİYE ÖZBABABACAN	EVRİM TOKLU
İkinci Faz Arap Baharı İle Arap Milliyetçiliğini Yeniden Düşünmek	Gençlerin Eş Seçiminde Dindarlık Kriterleri Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik çalışması	On Some Properties Of Normalized Bessel-Clifford Functions

DR. ÖĞR. ÜYE. BURAK ÖKDE DR. ÖĞR. ÜYE. FATMA ÖKDE Van İline Yapılan Beşeri Sermaye Harcamalarının Ülke Geneli İle Karşılaştırılması	MUSTAFA MENTEŞE DOÇ.DR. ÇİĞİL AYKUT Okul Yöneticileri Ve Kaynaştırma Konusunda Yapılan Lisansüstü Çalışmaların İncelenmesi	ONUR ŞENTÜRK HÜLYA OLMUŞ Sıfır Yığılmalı Regresyon Modelleri Üzerine Bir Uygulama
DR. ÖĞR. ÜYE. BURAK ÖKDE DR. ÖĞR. ÜYE. FATMA ÖKDE Mamak Yeni Kentsel Dönüşüm Uygulamasının Kentsel Yaşam Kalitesine Etkisi	MEHMET AKİF ÖZDEMİR DOÇ. DR. PINAR ŞAFAK Özel Eğitim Alanında Seçim Yapma İle İlgili Araştırmaların İncelenmesi: Sistematik Derleme	DR. ÖĞRETİM ÜYESİ OSMAN PALANCI ÖĞR. GÖR. DR. MUSTAFA EKİCİ Minimum Giderli Ağaç Oyunları İçin Özel Çözüm Kavramları Üzerine
PROF. DR. AHMET AKIN NİDANUR MUTLU Aile Danışmanlığı Tutum Ölçeği: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması	ARŞ. GÖR. SERENAY BAŞALEV DR. ÖĞR. ÜYESİ YILMAZ SOYSAL Okul Öncesi Öğretmenlerinin Sınıf Söylemine Dayalı Etkinliklerde Oluşturdukları Etkileşim Örüntülerinin İncelenmesi	ÖĞR.GÖR.DR. MUSTAFA EKİCİ Lineer Olmayan Kesirli Mertebeden Sharma--Tasso -- Olver Denkleminin Rasyonel (G'/G)-Açılım Yöntemiyle Çözümü
PROF. DR. AHMET AKIN NURDAN SUBAŞI Eşler Arası Manevi Duyarlık Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması	DR. ÖĞR. ÜYESİ RAHMAN AKALIN Mütercim-Tercümanlık Öğrencilerinin Çevirideki Bilgi Teknolojilerine Bakış Açılırları İle İlgili Bir Değerlendirme	
	Amaneh MANAFİDİZAJİ Cam Sanatında Füzyon Tekniğinin Tarihsel Gelişimi Ve Çağdaş Uygulamaları	

26 NİSAN 2020

UBAK 1	UBAK2	UBAK 3
OTURUM 1 10:00 – 11:30	OTURUM 1 10:00 – 11:30	OTURUM 1 10:00 – 11:30
OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. ABDULLAH DUMAN	OTURUM BAŞKANI: İGBAL ORUJOV	OTURUM BAŞKANI: DR.AHMET ÖZLÜ
DR. HALİL YAVAŞ Wilham Wallace Ve I. İskoç Bağımsızlık Savaşının Başlaması	İGBAL ORUJOV TARAVAT ORUJOVA Azerbaycan Bestecilerinin Senfonik Eserlerinde Flüt Enstrümanının Rolü	FATİH KUTLUER EMİNE YALÇIN Deltametrinin Teşvik Ettiği Biyokimyasal Toksikiteye Karşı Arı Sütünün Koruyucu Rolü
DR. ÖĞR.ÜYESİ AYDIN BAYRAM	DR. ÖĞR. ÜYESİ İPEK FATMA ÇEVİK	FATİH KUTLUER KÜLTİĞİN ÇAVUŞOĞLU

<p>İngiliz Mühtedi Lord Headley (Ö. 1935) Ve Kurmuş Olduğu Britanya Müslüman Cemiyeti</p>	<p>Hipnotik, Kısa Ve Sonsuz Döngülü Canlandırmalar Ve Bir Uygulama</p>	<p>Deltametrinin Genotoksik Etkilerine Karşı Ginkgo Biloba Yaprak Özütünün Koruyucu Rolü</p>
<p>DR.ÖĞR.ÜYESİ. HÜSEYİN ALİ</p> <p>تاریخ الفنون الإسلامية في العصر العثماني</p>	<p>HATİCE YILMAZ EMRE ÖZERGİN</p> <p>İnstagram Da Sharenting Ve İnstagram Anneleri: Çocuğun Mahremiyet İhlali Üzerine Bir Araştırma</p>	<p>DENİZ KURT EMİNE YALÇIN</p> <p>1,4 Dioksanın Sebep Olduğu Biyokimyasal Toksikiteye Karşı Kereviz Tohum Ekstraktının Koruyucu Rolü</p>
<p>DOÇ. DR. ABDULLAH DUMAN</p> <p>Sâmânîler Devletinde Şahsî Çekişmelerin İsyana Sürüklediği Bir Türk Komutan: Hüsâmüddevle Ebü'l-Abbas Taş</p>	<p>DR. ÖĞR. ÜYESİ BERİS ARTAN ÖZORAN</p> <p>Corona Virus Krizinde Halkla İlişkiler Aracı Olarak Instagram Kullanımı: Markalar Üzerine Araştırma</p>	<p>DENİZ KURT KÜLTİĞİN ÇAVUŞOĞLU</p> <p>1,4 Dioksan Genotoksisitesine Karşı Likopenin Koruyucu Rolü</p>
<p>DOÇ. DR. ABDULLAH DUMAN</p> <p>Kaderin Döngüsündeki Sultan: Gıyaseddin Keyhüsrev</p>	<p>DR. ÖĞR. ÜYESİ GİZEM MELEK</p> <p>Brexit Sürecinde Basın-Parti Paralelliği Ve İngiliz Medyasının Kutuplaşması</p>	<p>DR.AHMET ÖZLÜ DOÇ. DR. DİLEK ÖZTAŞ PROF. DR. TURAN BUZGAN</p> <p>Çok Paydaşlı Sağlık Sorumluluğu Aracının Evde Bakım Hizmetleri Sürecinde Kullanılması</p>
<p>Galymzhan TAZHIBAYEV KUANISHBEKULY</p> <p>ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЯ ЕРКІНДІГІНІҢ ЗАҢНАМАЛЫҚ НЕЗІГДЕМЕСІ</p>	<p>DR. ÖĞR.ÜYESİ KADRIYE UZUN DR. ÖĞR. ÜYESİ DİLEK MELİKE ULUÇAY</p> <p>Çocuk Youtuberların Kendini Sunum Davranışları: Fenomen Youtuberlar Özelinde Bir Değerlendirme</p>	<p>DR.AHMET ÖZLÜ DOÇ. DR. DİLEK ÖZTAŞ PROF. DR. TURAN BUZGAN</p> <p>Çok Paydaşlı Sağlık Sorumluluğu Aracının Gayrisıhhi Müesseselerin Etkilerinin Azaltılması Sürecinde Kullanılması</p>
<p>ARŞ. GÖR. GİZEM DURSUN</p> <p>Ekonomik Suça Ekonomik Ceza İlkesi Ve Bu Kapsamda Bilgi Suistimali Suçundan Kaynaklanan Cezai Sorumluluğun İncelenmesi</p>	<p>DR. ÖĞR. ÜYESİ ÜLHAK ÇİMEN</p> <p>Cep Telefonlarına Entegre Dijital Fotoğraf Teknolojilerinin Gerçekliği Değiştirmesi/Güzelleştirmesi Üzerine Bir Analiz: Oppo Marka Cep Telefonu Reklamı</p>	<p>DR. MELEK ZOR DR. ELİF FEYZA TOPDAS PROF.DR. MEMNUNE SENGUL</p> <p>Biosynthesis, Composition And Positive Health Effects Of Anthocyanins</p>
<p>DR. ÖĞR. ÜYESİ HAKKI HAKAN ERKİNER</p> <p>Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağının Kişi Bakımından (<i>Ratione Personae</i>), Yer Bakımından (<i>Ratione Loci</i>) Ve</p>	<p>DR. ÖĞR. ÜYESİ ÜLHAK ÇİMEN</p> <p>Futbol Ve Nefret Söylemi İlişkisi: 23 Şubat 2020 Tarihinde Oynanan Fenerbahçe- Galatasaray</p>	<p>YILMAZ SARIBOĞA SİMGE ZEYNELOĞLU</p>

Konu Bakımından (<i>Ratione Materiae</i>) Uygulanabilirliği	Futbol Müsabakasında Twitterdeki Nefret Söylemlerinin Değerlendirilmesi	Vajinal Doğum Yapan Kadınların Doğumu Ve Hemşirelik Bakımını Algılayışı Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi
DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ BAL Bayrak Devletinin Yabancı Gemi Mürettebatı Üzerindeki (Diplomatik) Himayesi	ÖĞR. GÖR. DR., AHMET ÇAL Nâzım Hikmet Ran'ın Şiirlerinde Gibi Edatıyla Kurulan Benzetmeler	
	DR. ÖĞRETİM ÜYESİ AHMET TARIK TÜRKMENOĞLU Wallerstein'in Dünya Sistemi Kuramı Ve Ekonomipolitik Yaklaşım Perspektifinden Uluslararası Medya Yapılanması	
UBAK 1	UBAK2	UBAK 3
OTURUM 2 11:45 – 13:30 OTURUM BAŞKANI: DR: GÜLTEKİN GÜRÇAY	OTURUM 2 11:45 – 13:30 OTURUM BAŞKANI: TUĞÇE KALEFETOĞLU MACAR	OTURUM 2 11:45 – 13:30 OTURUM BAŞKANI: AHMET KÖSE
PROF.DR. KÜRŞAD YAPAR DOÇ.DR. KÜLTİĞİN ÇAVUŞOĞLU DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ ACAR Determination of Arsenic (As) Genotoxicity with Chromosomal Damage and Micronucleus Tests in <i>Allium cepa</i> L.	TUĞÇE KALEFETOĞLU MACAR OKSAL MACAR KÜLTİĞİN ÇAVUŞOĞLU Protective Role Of Lycopene Against Meristematic Cell Damage Induced By Cobalt (II) Nitrate	ZAFER TÜRKMEN ERDEM PARÇAL EMİNE YALÇIN Dimetil Sülfat Tarafından Teşvik Edilen Fizyolojik Toksikite Karşı Üzüm Çekirdeğinin Koruyucu Rolü
PROF.DR. KÜRŞAD YAPAR DOÇ.DR. EMİNE YALÇIN DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ ACAR Changes Encouraged by Nickel Chloride (NiCl₂) in <i>Allium cepa</i> Root Tip Meristem Cells	TUĞÇE KALEFETOĞLU MACAR OKSAL MACAR EMİNE YALÇIN Protective Role Of Royal Jelly Against Genotoxicity Induced By Cobalt(II) Nitrate	ZAFER TÜRKMEN ERDEM PARÇAL DOÇ DR. KÜLTİĞİN ÇAVUŞOĞLU <i>Allium cepa</i> L. Kök Ucu Hücrelerinde Dimetil Sülfat Tarafından Teşvik Edilen Genotoksisite
ARŞ. GÖR. ZELİHA TUNCER	OKSAL MACAR TUĞÇE KALEFETOĞLU MACAR KÜLTİĞİN ÇAVUŞOĞLU	DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ ACAR PROF. DR. KÜRŞAD YAPAR DOÇ. DR. EMİNE YALÇIN

HDACi'ler (Sınıf I), Kanser Kök Hücreler Ve Fitokimyasallar: Kanser Tedavisi Ve Koruyucu Öneriler	Protective Role Of Milk Vetch (<i>Astragalus membranaceus</i>) Root Extract Against Copper (II) Chloride Toxicity In Root Tip Meristem Cells	The Protective Role of Hazelnut Against Fenpyroximate Acaricide Induced Micronucleus Formation in Mice
ARŞ. GÖR. ZELİHA TUNCER	OKSAL MACAR TUĞÇE KALEFETOĞLU MACAR EMİNE YALÇIN	DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ ACAR PROF. DR. KÜRŞAD YAPAR DOÇ DR. KÜLTİĞİN ÇAVUŞOĞLU
Organoid	Protective Role Of Grape Seed Against Copper (II) Chloride Genotoxicity	The Protective Role of Nettle Against Paraben Encouraged Micronucleus Formation in the Mouse Leukocyte and Buccal Mucosa Epitel Cells
DR. ÖĞR. GÖR. BASHAR İBRAHİM DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ ÖZTÜRK MEHDİ MESKİN HEYDARLOU Coronavirüs 2 (Sars-CoV-2)'e Güncel Bakış	TEKİN DEMİR Kültürlü Ve Kültürsüz Kremadan Üretilen Tereyağlarından Elde Edilen Sadeyağlarda Depolama Süresince Meydana Gelen Bazı Kimyasal Ve Mikrobiyolojik Özelliklerinin Belirlenmesi Ve Karşılaştırılması	DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ ACAR BARAN SEVEN DOÇ. DR. EMİNE YALÇIN Evaluation of DNA Damage Caused by Imazalil with Comet Assay
DR. ÖĞR. GÖR. BASHAR İBRAHİM MEHDİ MESKİN HEYDARLOU Enterococcus'lara Güncel Mikrobiyolojik Ve Epidemiyolojik Bakış	CAFER TAYYAR BATI DOÇ. DR. GAZEL SER DR. ÖĞRT. ÜYESİ BEDİA BATI PROF. DR. İSMAİL ÇELİK Sıçanların Biyokimya Parametre Değerlerinin Sınıflandırılmasında Makine Öğrenmesi Algoritmalarının Performanslarının Karşılaştırılması	DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ ACAR BARAN SEVEN DOÇ DR. KÜLTİĞİN ÇAVUŞOĞLU Determination of DNA Damage Induced by Titanium Dioxide (E171) with Comet Test
		DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ ACAR Determination Of DNA Damage Induced By Malathion Pesticide With Comet Assay
DR. ÖĞR. GÖR. BASHAR İBRAHİM MEHDİ MESKİN HEYDARLOU Dirençli Pseudomonas aeruginosa Suşlarının Direnç Mekanizmaları ve Enfeksiyonlarının Tedavi Seçenekleri	CAFER TAYYAR BATI DOÇ. DR. GAZEL SER Makine Öğrenmesinde Hiper Parametrelerin Farklı Durumlardaki Fare Protein Ekspresyonu Verisi Üzerindeki Performanslarının Değerlendirilmesi	AHMET KÖSE DUYGU KÖSE Aliskirenin Deneysel Olarak Oluşturulan Kemik Kırık Modelinde Kemik Kırık İyileşmesine Etkisi

<p>ASSIST. PROF. EMRAH YERLIKAYA</p> <p>The Inhibition Effects Of Organochlorine Pesticides And Metals On Carbonic Anhydrase Enzyme Purified From Siirt/Botan Fish (<i>Capoeta Capoeta</i>) Gill Tissue</p>	<p>DR. ÖĞR. ÜYESİ FİGEN ASLAN</p> <p>Balkesir Üniversitesi Tıp Fakültesi Patoloji Anabilim Dalı'nda İncelenen Tuba Uterina Biyopsilerinin Değerlendirilmesi</p>	<p>DUYGU KÖSE AHMET KÖSE</p> <p>Bosentanın Deneysel Olarak Oluşturulan Osteoporoz Modelinde Kemik Mineral Yoğunluğuna Etkisi</p>
<p>Доцент Исмайылов Юсиф Байрам оглы Доцент Исмайылова Афтаб Тофик кызы Джафарова Гумру Камил кызы Салимли Тахмина</p> <p>Роль Пролактина В Регуляции Щитовидной Железы При Различных Функциональных Состояниях Организма</p>	<p>DR.ÖĞR.ÜYESİ AKAR KARAKOÇ ÖĞR.GÖR. ARZU GEZER</p> <p>The Determination Of Incorrect Attitudes Of 1st Grade Students Of Vocational School Of Health Services About Drug Use</p>	<p>BİYOLOGİYA ÜZRƏ FƏLSƏFƏ DOKTORU VƏLİYEVƏ ZEYNAB YƏHYA QIZI SƏLİMLİ TƏHMİNƏ AZƏR QIZI ƏLƏKBƏROVA MEHRİBAN QƏNİ QIZI DOSENT İSMAYİLOV YUSİF BAYRAM OĞLU</p> <p>Eksperimental Hipo-Və Hipertireoz Modelləri Fonunda Qurğuşun Asetatın İmmunitetin Qeyri-Spesifik Amillərinə Və Dövr Edən İmmun Komplekslərə Təsiri</p>
<p>CƏFƏROVA QUMRU KAMİL QIZI DOSENT İSMAYİLOV YUSİF BAYRAM OĞLU DOSENT İSMAYİLOVA AFTABTOFİK QIZI SƏLİMLİ TƏHMİNƏ AZƏR QIZI DOSENT QARAYEVA SEVİNC QALİB QIZI</p> <p>Qurğuşun Asetatın Və Qurğuşun Nitratın Hipotalamik Tənzimləməyə Və Hormonal Əlaqəyə Təsirinin Müqayisəli Təhlili</p>	<p>VENHAR ÇELİK IVONA POČRNJA</p> <p>Sentetik Bir Ekosistemde Gen Devreleri İle <i>Escherichia Coli</i>'de Yüksek Değerli Mikrobiyal Pigment Violasein Üretimi</p>	<p>LABORANT SƏLİMLİ TƏHMİNƏ AZƏR QIZI., BİYOLOGİYA ÜZRƏ FƏLSƏFƏ DOKTORU VƏLİYEVƏ ZEYNAB YƏHYA Q. ELMİ İŞÇİ ƏLƏKBƏROVA MEHRİBAN QƏNİ QIZI., DOSENT İSMAYİLOV YUSİF BAYRAM OĞLU,</p> <p>Orqanizmin İmmunofizioloji Funksiyasının Qarşılıqlı Əlaqəsində Ağır Metalların Rolu</p>
	<p>VENHAR ÇELİK NEBAHAT YILDIZ</p> <p>Mikrobiyal Bütümləmə Mühəndisliyi Yaklaşımıyla Bir "Sentetik Kemostat Sistemi" Oluşturulması</p>	<p>AYSUN YAĞCI ŞENTÜRK AYŞE LİVANELİOĞLU</p> <p>60 Yaş Üstü Bireylerde Düşme Riskini Etkileyen Faktörler</p>
		<p>Öğr. Gör. Aysun YAĞCI ŞENTÜRK ÖĞR. GÖR. ATİYE KAŞ ÖZDEMİR ÖĞR. GÖR. ELİF OKUR</p> <p>Yaşlı Bireylerde Kırılgnlık Ve Düşme Riski</p>

UBAK2	
	OTURUM 3 13:45 – 15:30
	OTURUM BAŞKANI: DR. NURAN VARIŞLI
	ZEYNEP DENİZ SEVEN PROF. DR. SERDAL SEVEN DAMLA ZÜNGÖR BERNA AŞÇI Nesiller Arası Aktarımla Bağlanma Ve Duyarlılık Davranışlarının 3-6 Yaş Çocukları Üzerinden Yansımalarının İncelenmesi
	ZEYNEP DENİZ SEVEN ELİF YILDIZ BİLKAY DAĞ Çocuk Gelişim Bölümündeki Öğrencilerin Popülerlik Ve Sosyal İlişki Biçimlerinin İncelenmesi
	DR. ÖĞRETİM ÜYESİ NURETTİN İMRE ÖĞR. GÖR. TAMER CÖMERT Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planları Kapsamında Karadeniz Bölgesi Yayla Turizminin Değerlendirilmesi
	DR. ÖĞR. ÜYESİ AZİZ İLHAN PROF. DR. RECEP ASLANER Matematik Öğretmen Adaylarının Dinamik Geometri Yazılımları ile Yürütülen Özel Öğretim Yöntemleri Dersine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi
	ALİ İBRAHİM MOHAMMED AL-BAYATI BURCU DOĞANALP

	Performance Evaluation Of Hospital Managers Via Hierarchical Fuzzy Topsis Method	
	PROF. DR. AHMET AKIN SEDİDE AKBULUT	
	Türk Aile Yapısında Babalık Rolü Algısı Ölçeği (BAÖ): Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması	

Galymzhan Tazhibayev Kuanishbekuly- Kazakistan
Dosent İsmayilov Yusif Bayram Oğlu -Azerbaycan
Cəfərova Qumru Kamil Qizi– Azerbaycan
Mehdi Meskini Heydarlou - İran
Asst. Prof. Karol Bieniek - Poland
Amaneh Manafidizaji - İran
Nomindari Mungunbayar – Moğolistan
Tamar Beridze - Gürcistan

İÇİNDEKİLER
KONGRE KÜNYESİ
BİLİM VE DANIŞMA KURULU
KONGRE PROGRAMI
İÇİNDEKİLER

SÖZLÜ SUNULMUŞ BİLDİRİ TAM METİNLERİ

- İbrahim Onur BAKIRCIOĞLU**
YENİ KAMU YÖNETİMİNDE LİDERLİK ANLAYIŞI
Sayfa 1-14
- İbrahim Onur BAKIRCIOĞLU**
YENİ KURUMSAL KURAMIN ÖRNEKLERLE AÇIKLANMASI
Sayfa 15-33
- Süleyman KASAP**
DİL ÖĞRETİMİNDE PSİKODİLBİLİM'İN ÖNEMİ
Sayfa 34-43
- Emek Aslı Cinel**
TÜRKİYE'DE FAİZ İLE ENFLASYON İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA
Sayfa 44-72
- Murat ÖZDEMİR**
TÜRKİYE'DE MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ NİCELİKSEL AÇIDAN KARŞILAŞTIRILMASI
Sayfa 73-81
- Mücahit AYDIN**
BRICS ÜLKELERİNDE SATIN ALMA GÜCÜ PARİTESİNİN DALGACIK TABANLI BİRİM KÖK TESTLERİ İLE SINANMASI
Sayfa 82-90
- İlknur ESKİN**
MUHASEBE POLİTİKALARI, MUHASEBE TAHMİNLERİNDE DEĞİŞİKLİKLER VE HATALAR: BİST SPOR ENDEKSİ'NİN İNCELENMESİ
Sayfa 91-103
- Ekrem Yaşar AKÇAY**
MİLLİ GÖRÜŞ HAREKETİNİN TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNE BAKIŞI
Sayfa 104-113
- Şeyma Tunçay**
OBSESİF KOMPULSİF KİŞİLİK BOZUKLUĞUNA İLİŞKİN BAZI DEĞERLENDİRMELER
Sayfa 114-119
- Esra ÖZGÜR**
QUEBEC'TE KOLEKTİF "BİZ"İN İNŞASINDA İMKANLAR VE SINIRLILIKLAR
Sayfa 120-138
- M. İREM UZUNER**
TÜRK İŞÇİ GÖÇÜNDE MARJİNALLEŞEN KUŞAKLAR VE ARTAN YABANCI DÜŞMANLIĞI
Sayfa 139-151
- Semih Nargül**
İRANLI GRUPLARIN ETNİK VE DİNİ FARKLILIKLARININ TÜRKİYE'YE YÖNELİK GÖÇE ETKİSİ
Sayfa 152-166
- Çetin KAPLAN & Sevilay KARATEPE**
TÜRKİYE VE RUSYA KAMU YÖNETİMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI
Sayfa 167-187
- Gökhan Çinkara**
İKİNCİ FAZ ARAP BAHARI İLE ARAP MİLLİYETÇİLİĞİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK
Sayfa 188-197

- Burak ÖKDE & Fatma ÖKDE**
VAN İLİNE YAPILAN BEŞERİ SERMAYE HARCAMALARININ ÜLKE GENELİ İLE
KARŞILAŞTIRILMASI
Sayfa 198- 208
- Burak ÖKDE & Fatma ÖKDE**
MAMAK YENİ KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMASININ KENTSEL YAŞAM KALİTESİNE ETKİSİ
Sayfa 209 - 231
- Ahmet AKIN & Sedide AKBULUT**
TÜRK AİLE YAPISINDA BABALIK ROLÜ ALGISI ÖLÇEĞİ (BAÖ): GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI
Sayfa 232- 235
- Ahmet AKIN & Nurdan SUBAŞI**
EŞLER ARASI MANEVİ DUYARLIK ÖLÇEĞİ: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması
Sayfa 236-240
- Ahmet AKIN & Kumriye ÖZBABABACAN**
GENÇLERİN EŞ SEÇİMİNDE DINDARLIK KRİTERLERİ ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI
Sayfa 241- 245
- Ahmet AKIN & Nidanur MUTLU**
AİLE DANIŞMANLIĞI TUTUM ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI
Sayfa 246 - 250
- Halil Yavaş**
WILLIAM WALLACE VE I. İSKOÇ BAĞIMSIZLIK SAVAŞININ BAŞLAMASI
Sayfa 251-264
- Aydın Bayram**
İNGİLİZ MÜHTEDE LORD HEADLEY (ö. 1935) VE KURMUŞ OLDUĞU BRİTANYA MÜSLÜMAN CEMİYETİ
Sayfa 265-282
- Hakkı Hakan Erkiner**
ULUSLARARASI HUKUKTA KUVVET KULLANMA YASAĞININ KİŞİ BAKIMINDAN (*Ratione Personae*), YER BAKIMINDAN (*Ratione Loci*) VE KONU BAKIMINDAN (*Ratione Materiae*)
UYGULANABİLİRLİĞİ
Sayfa 283-291
- Ali BAL**
BAYRAK DEVLETİNİN YABANCI GEMİ MÜRETTİBATI ÜZERİNDEKİ (DİPLOMATİK) HİMAYESİ
Sayfa 292-311
- Mustafa EREN**
DİVAN-I HİKMET'TE GEÇEN ATASÖZLERİ ÜZERİNE TASAVVUFİ ANLAMDA KAVRAMSAL BİR
DEĞERLENDİRME
Sayfa 312- 319
- Mustafa Eren**
BALIKÇI İLE HANIMI MASALININ ORDU VE GRİMM KARDEŞLER VARYANTLARININ EPİZOT VE
MOTİF MUKAYESESİ
Sayfa 320-325
- Yavuz Selim UĞURLU**
NAİM TİRALİ'NİN HİKÂYELERİNDE GİRESUN
Sayfa 326 -336
- Yavuz Selim UĞURLU**
RÂKİM VE NİMET ÇALAPALA'NIN "87 OĞUZ" ADLI ÇOCUK ROMANINDA EĞİTİM DEĞERLERİ
Sayfa 337 -351
- Tolga KALIPÇI**
KIRŞEHİR/MUCUR/GEYCEK KÖYÜNDE YETİŞEN AŞIK VE ŞAİRLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
Sayfa 352- 363
- Mehmet Sait Halim GENÇOĞLU**
ÖZGÜN BİR MÛSİKÎ RİSÂLESİ'NİN TANITIMI; VAHYİZÂDE MEHMET'İN RİSÂLE-İ EDVÂR'I
Sayfa 364-371
- Ramazan TARİK**
MUHAMMED EBÛ ZEHRÂ VE ÂYETULLAH ALİ HAMANEY'İN ESERLERİNDEN HAREKETLE
"VAHDETÜ'L-İSLÂMİYYE" KAVRAMI VE İŞLEVİ
Sayfa 372- 389
- Ramazan KAYMAKÇI**
VERGİ YÜKÜNÜN DAĞILIMI: TÜRKİYE VE OECD ÜLKELERİ KARŞILAŞTIRMASI
Sayfa 390-409

Ramazan KAYMAKÇI

TÜRKİYE'DE UYGULANAN KALKINMA POLİTİKALARI: 1930 DÖNEMİ SONRASI İTHAL İKAME ANLAYIŞI İLE 1960 SONRASI İTHAL İKAME ANLAYIŞININ KARŞILAŞTIRILMASI

Sayfa 410-429

Ayhan CESUR

FİNANSAL YAPI İÇİNDE FAİZSİZ BANKACILIK MODELİNİN DÜNYA'DAKİ VE TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİMİ

Sayfa 430-445

Ayhan CESUR

TÜREV ARAÇLAR VE İSLAMİ FİNANS ARAÇLARININ RİSKTEN KORUNMA AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Sayfa 446-462

Nomindari MUNGUNBAYAR

MONGOLIA-CHINA-RUSSIA ECONOMIC CORRIDOR IN FRAME OF "BELT AND ROAD" INITIATIVE

Sayfa 463-472

Pınar ÜSTÜNYER ÇETİNKAYA

TABİAT VARLIKLARININ KORUNMASININ ÖNEMİ

Sayfa 472-478

İsmail EKİNCİ

TERSYÜZ EDİLMİŞ SINIF YÖNTEMİYLE ARAPÇA EĞİTİMİ VE SARMAL YÖNTEMLE ARAPÇA KELİME DAĞARCIĞINI GELİŞTİRME

Sayfa 479-491

Rahman AKALIN

MÜTERCİM-TERCÜMANLIK ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVİRİDEKİ BİLGİ TEKNOLOJİLERİNE BAKIŞ AÇILARI İLE İLGİLİ BİR DEĞERLENDİRME

Sayfa 492-501

İpek Fatma Çevik

HİPNOTİK, KISA VE SONSUZ DÖNGÜLÜ CANLANDIRMALAR VE BİR UYGULAMA

Sayfa 502-512

ÜLHAK ÇİMEN

FUTBOL VE NEFRET SÖYLEMİ İLİŞKİSİ: 23 ŞUBAT 2020 TARİHİNDE OYNANAN FENERBAHÇE-GALATASARAY FUTBOL MÜSABAKASINDA TWITTERDEKİ NEFRET SÖYLEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sayfa 513-526

ÜLHAK ÇİMEN

CEP TELEFONLARINA ENTEGRE DİJİTAL FOTOĞRAF TEKNOLOJİLERİNİN GERÇEKLİĞİ DEĞİŞTİRMESİ/GÜZELLEŞTİRMESİ ÜZERİNE BİR ANALİZ: OPPO MARKA CEP TELEFONU REKLAMI

Sayfa 527-539

Ahmet ÇAL

NÂZİM HİKMET RAN'IN ŞİİRLERİNDE GİBİ EDATIYLA KURULAN BENZETMELER

Sayfa 540-559

Zeynep Deniz SEVEN & Elif YILDIZ & Bilkay DAĞ

ÇOCUK GELİŞİM BÖLÜMÜNDEKİ ÖĞRENCİLERİN POPÜLERLİK VE SOSYAL İLİŞKİ BİÇİMLERİNİN İNCELENMESİ

Sayfa 560- 568

Zeynep Deniz SEVEN & Serdal SEVEN & Damla ZÜNGÖR & Berna AŞÇI

NESİLLER ARASI AKTARIMLA BAĞLANMA VE DUYARLILIK DAVRANIŞLARININ 3-6 YAŞ ÇOCUKLARI ÜZERİNDEN YANSIMASININ İNCELENMESİ

Sayfa 569-575

Nurettin İMRE & Tamer CÖMERT

TÜRKİYE TURİZM STRATEJİSİ 2023 EYLEM PLANLARI KAPSAMINDA KARADENİZ BÖLGESİ YAYLA TURİZMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sayfa 576-592

Aziz İLHAN & Recep ASLANER

DİNAMİK GEOMETRİ YAZILIMLARI İLE YÜRÜTÜLEN ÖZEL ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ DERSİNE YÖNELİK MATEMATİK ÖĞRETMEN ADAYLARININ GÖRÜŞLERİ

Sayfa 593- 605

Ali Ibrahim Mohammed AL-BAYATI & Burcu DOĞANALP

PERFORMANCE EVALUATION OF HOSPITAL MANAGERS VIA HIERARCHICAL FUZZY TOPSIS METHOD

Sayfa 606- 626

Hüseyin ALİ
تاريخ الفنون الإسلامية في العصر العثماني
Sayfa 627 - 644

YENİ KAMU YÖNETİMİNDE LİDERLİK ANLAYIŞI

İbrahim Onur BAKIRCIOĞLU

Selçuk Üniversitesi

ibrahimonurbakircioglu@hotmail.com

ÖZET

Antik Çağ düşünürü Efesli Heraklitos'un, "değişmeyen tek şey değişimin kendisidir" sözünü kanıtlarcasına dünyamız her gün hızla değişmektedir. Bittabi kamu yönetimi de bu furyaya ayak uydurarak geleneksel yaklaşımlardan modern yaklaşımlara doğru yol almaktadır. Yönetim ve yöneticilik kavramlarının içeriği artık daha modern düşüncelerle belirlenmekte, "ideal yönetici tipi" bu gelişmeler ışığında sil baştan yazılmakta ve bu yeni fikirler başta mülki idare amirleri olmak üzere tüm vatandaşlar üzerinde yansımaları göstermektedir.

Günümüzde yeni yönelimler bağlamında ortaya çıkmış olan ve "lider yönetici" diye isimlendirilen yeni yönetici profili ülkemiz de dâhil olmak üzere tüm gelişmiş ve gelişmekte olan dünya ülkelerini yakından etkilemiştir ve hâlen etkisini sürdürmektedir. Buna paralel olarak; bu çalışma, lider yöneticiyi tanımlayabilmeyi, ideal bir lider yöneticinin özelliklerini ortaya koyabilmeyi ayrıca geçmişten günümüze değişen yöneticilik anlayışını bir kesit halinde sunabilmeyi kendine amaç edinmiştir. Nitekim yazı boyunca yönetici, lider ve lider yönetici kavramlarına açıklık getirilerek yeni yaklaşımlar ışığında yönetim örgütlerinde yöneticilerin sahip olmaları gereken özellikler ve davranışlar belirlenmeye çalışılmıştır.

"Lider yöneticiliği, liderlik ve yöneticilikten kavramlarından ayıran şey; yani onu yeni yapan şey ne ve bu yenilik bize tam olarak ne katıyor?", "yeni yönetim ve yöneticilik anlayışı vatandaşlara ne vadediyor?", "yöneticilik, liderlik veyahut lider yöneticilik özellikleri, doğuştan mı gelir yoksa eğitimle kazanılabilir mi?" gibi sorular bahsi geçen yaklaşımlarla beraber doğmuş ve cevap bekler hale gelmiştir. Sonuç olarak bu araştırma da bu alanda yazı kaleme almış sosyal bilimcilerin konu hakkındaki görüşlerini bir araya toplamayı, kafalarda oluşan soru işaretlerini gidermeyi ve ideal tip yöneticiliği bir de bu dokümanlar doğrultusunda tanımlamayı hedef edinmiştir. Hedeflenen şey, farklı bir perspektife sahip olduğu düşünülen lider yönetici figürüne farklı bir perspektiften bakabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Yöneticilik, Liderlik, Lider Yöneticilik, İdeal Yönetici Tipi

GİRİŞ

Yönetim, yönetici ve lider olguları tarihin derinliklerinden gelen köklere sahiptir. Ancak bu olguların kavramlaştırılması ve tanımlanması günümüzden çok da uzak bir tarihte gerçekleşmemiştir. İlk toplulukların ne yönetim anlayışları ne de yönetici veya lider arayışları günümüzdeki gibidir. Günümüze gelene kadar topluluk içinde uygulanan yönetim anlayışı da aranan liderlik vasıfları da zamanla değişime uğramıştır. Ancak değişime uğramayan şey, her zaman için bir yönetim anlayışına ve ona uygun bir yöneticiye/lidere duyulan ihtiyaç düşüncesidir. Bu ihtiyaç zamanla sosyal bilimcilerin dikkatini çekmiş ve bahsi geçen kavramlar sırasıyla sistematığe oturtulmuş, kendilerine bir benlik kazandırılmıştır. Artık bilimsel bir hâl alan ve modern bir yapıya bürünen bu genel tasarımlar, üzerlerinde yapılan araştırmalarla beraber çok daha hızlı değişmeye ve gelişmeye başlamıştır. Hatta bu değişim ve gelişim sonucunda liderlik ve yöneticilik kavramlarının iyi özellikleri alınarak ortaya yepyeni bir idea bile atılmıştır. Bu yeni fikir, “lider yöneticilik” diye adlandırılmıştır. Çalışma boyunca liderlik, yöneticilik ve onların nispeten daha iyi yönlerinin alınıp birleştirilmesiyle elde edilen lider yöneticilik kavramlarının ne olduğu, bu sözcüklerin geçmişten günümüze nasıl bir değişim geçirdikleri ve ideal olan yönetim tipinin hangisi olduğu soruları üzerinde durulmuş ve bu sorulara cevap aranmıştır.

1. LİDER VE YÖNETİCİ KAVRAMLARI

İnsanlar ilk çağlardan beri toplumlar halinde yaşarlar ve bunun doğal sonucu olarak da yetki, görev ve sorumlulukları kendi aralarında paylaşırlar. Bu paylaşımınla beraber belli bir nizam ve uyum sağlama sorunu ortaya çıkar. Toplum, ortak beklentilere ve ihtiyaçlara cevap verebilecek bir sistem aramaya başlar. Netice itibarıyla insanlar içlerinden bazılarını bu düzeni kurmak, yaşatmak ve toplumda uyumu sağlamak için seçer ve seçtikleri bu isimlere belirli yetkilerini devrederler. Toplumda diğer bireylerden farklı olan veya farklı olduğu düşünülen bu insanlar liderlerdir (Özkan, 2008: 8).

Platon'dan bugüne pek çok araştırmacının ilgisini cezbeden liderlik kavramı, özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren ciddi akademik çalışmalara konu olmasıyla beraber bir odak haline gelmiştir. Eski Yunan'da doğuştan sahip olunan özelliklerle ortaya çıktığı ve sonradan kazanılacak bir yeti olmadığı yönünde düşünürlerin fikir beyan ettiği liderlik hakkında görüşler 1900'lü yıllarda değişmeye başlamıştır. Liderlik için baz alınan ölçütler günümüze kadar sürekli değişmiştir. İlk zamanlarda topluma liderlik etmenin ölçütü daha çok güç ve cesaret gibi kişisel özelliklere bağlıken günümüz modern toplumlarında ise liderlik için aranan özellikler bölgeden bölgeye çeşitlilik göstermekle beraber artık öncelikle bilgi ve yetenek olmuştur. Wilson'un yönetim-siyaset dikotomisinden kısa bir süre sonra bu yazının ve sanayi devriminin etkisiyle bilimsel olarak yönetim kavramı da dile getirilmeye başlanmıştır. O dönemde yönetimin belli başlı unsurları; iş bölümü, hiyerarşik kademelenme, belirli kural ve yöntemlerin yönetimde uygulanması olarak belirlenmiştir. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna hızlı bir geçişin yaşandığı günümüz dünyasında ise liderliğin işlevsel özellikleri giderek artmıştır ve artmaya devam etmektedir. Bu durumda tarihsel sürece baktığımızda topluluk içinde yaşayan insanların toplum içinde yaşamlarını sürdürebilmek ve bir yaşam düzeni organize edebilmek için yetkilerinin bir kısmını kendilerinden daha güçlü, daha zeki, daha başarılı ya da daha iyi bir eğitime ve teknik donanımına sahip, kendilerine nazaran bazı üstün kişisel özellikleri olduğunu düşündükleri lider kişilere devrettikleri görülmektedir (Akyüz, 2018: 50).

Terimsel olarak lider kavramı İngilizce "*yol göstermek, öncülük etmek*" anlamına gelen "lead" fiilinden türemiştir ve akademik hayata 19. yüzyılın ilk yarısıyla beraber girmiştir (Küçüközkan, 2015: 88). Lider sözcüğü, ilk kez Samuel Johnson tarafından 1755 yılında yayımlanmış İngilizce sözlükte "*öncülük eden kişi, kumandan, kaptan*" anlamında kullanılmıştır (Müftüoğlu, 2019: 3). Sözcük, TDK sözlüğünde "*önder, şef*" anlamına

gelmektedir (TDK Güncel Türkçe Sözlük). Bu kavram teknik analizlerde ise daha kapsamlı ve ayrıntılı incelendiğinden sözlük anlamının dışında çok daha fazla şeyi kapsamaktadır. Liderlik, kimi zaman kitleleri peşinden sürükleyebilme kimi zaman insanları kolayca ikna edebilme kimi zaman da cesaretiyle, gücüyle, zekâsıyla dikkat çekebilme ve liderlik, çoğu zaman bunların hepsini bir arada barındırabilmek demektir. Lider; vizyon sahibidir, yol göstericidir ve çok iyi bir maestrodur. Belirlediği vizyon çerçevesinde ekibini koordine etmek onun işidir (Taşdan ve Gül, 2013: 13).

Hitt'e göre etkili liderliğin sekiz temel koşulu bulunmaktadır ve bunlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Ortaya bir vizyon koyabilmek,
2. Uygun takımı kurabilmek,
3. İdealleri ve değerleri saptayabilmek,
4. Çalışanları belirlenen vizyon çerçevesinde harekete geçirebilmek,
5. Etkili iletişim kurabilmek,
6. Güç paylaşımından kaçınmamak,
7. Çalışanların en iyiyi yakalama yolunda kapasitelerini ve yeteneklerini ortaya koymalarına yardımcı olmak,
8. Takip ve değerlendirme sürecini doğru yönetmek (akt. Taşdan ve Gül, 2013: 14).

Lider; vizyonu ve misyonu, sahip olduğu enerjisi, girişimciliği, sorumluluk almaktan kaçınmaması, yaratıcılığı, zekâsı, adalete bağlılığı, çevresine verdiği ve çevresine duyduğu güveni, kalabalıklar üzerindeki etkileyciliği ve iletişim becerileri ile diğerlerinden farklılaşır. Ancak etkili liderlikte her şey liderin kendisine bağlı değildir, çevresel koşullar ve ortam da oldukça etkili faktörlerdir. Bu noktada lider, sadece kendi üzerine düşeni yapmakla işin içinden çıkamayacaktır. O, çevresinde değişen koşulları iyi koklayan ve böylece kontrolü elinde tutan kişi olmalıdır. Değişimi herkesten önce fark etmek lider için gücün ta kendisidir (Erdil ve İmamoğlu, 1998: 125).

Liderlik çalışmaları içerisinde vurgu yapılan unsurlardan biri de karizma kavramıdır. Toplum, lider olarak bellediği her isimde ona has olan güçlü bir karizmatik yön, bir çekim gücü aramaktadır (Taşdan ve Gül, 2013: 15). Bu anlamda Max Weber'in lider sınıflandırması, karizma kavramına değinen en önemli çalışmalardan biridir:

- Geleneksel Lider: Geleneklere bağlı lider tipidir. Toplumun sahip olduğu ananeler, lider için her şeyden önce gelir.

- Karizmatik Lider: Şartların getirdiği liderdir. Belirli bir toplumun belirli bir zamanında ve dönemin tarihsel, geleneksel, siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel şartları altında ortaya çıkan liderlik türüdür. Karizmatik lider, doğal liderdir ve devrimci bir yapıya sahiptir. Gerçekten bir karizmaya sahip olması gerekmez. Önemli olan toplumun buna olan inancıdır.

- Yasal Lider: Yönetme gücünü tamamen yasalardan alan liderdir. Liderliği, hukuka bağlılığına bağlıdır.

- Teknokratik Lider: Belirli bir konu üzerinde uzmanlaşmış, alanında kendini kanıtlamış ve liderlik sıfatını da bu konu üzerinden kazanmış lider tipidir (Özsalmanlı, 2005: 138).

Liderlik özellikleriyle ilgili farklı düşünürlerin görüşleri incelendiğinde bu hususta ortaya farklı tanımların konduğu görülmektedir. Özellikle Batı ve Doğu düşünürlerinin konuya farklı pencerelerden baktıkları rahatlıkla görülebilmektedir. Taşdan, konu hakkında yaptığı çalışmayla mevzubahis olguyu gözler önüne sermektedir:

Machiavelli, ünlü eseri “*Prens*”te yönetim konusunu oldukça detaylı bir biçimde inceleyerek prenslik özelinde liderliğin ne olduğuna, liderlik türlerine, liderliğin nasıl kazanıldığına ve nasıl elde tutulduğuna son olarak da neden kaybedildiğine cevap arayarak bu konuyu ele almıştır. Ayrıca Machiavelli, liderin gücünü onu destekleyen kalabalıklardan aldığını belirtmiştir.

Spinoza, “*Siyaset Üzerine Seçmeler*” adlı eserinde, “*yöneticinin amacı korkutarak halkı dizginlemek ve itaati sağlamak değil tersine insanları mümkün olan her türlü güvenlik içinde yaşamaları için korkudan kurtarmaktır yani kendine ve başkalarına zarar vermeden var olmak ve çalışmaktan ibaret olan doğal haklarını güçlendirmektir*” diyerek kendi penceresinden ideal lideri tarif etmiştir.

Nietzsche, “*Böyle Buyurdu Zerdüşt*” adlı eserinde, yönetimi ve yönetim özelinde yöneticileri sıkı bir şekilde eleştirmiştir. Ona göre bir yöneticiyi yönetici yapan şey, hırsızlığı ve doymak bilmezliğidir.

Doğu düşünürlerine baktığımızda ise karşımıza ilk önce Nizâmülmülk’ün düşünceleri çıkmaktadır. Nizâmülmülk, Sultan Melikşah’ın tavsiyesi ile kaleme aldığı “*Siyasetname*” adlı

eserinde; meliklerin, emirlerin, vezirlerin, kadıların, hatip ve benzeri idarecilerin siyasi ve ahlaki davranışlarını tanzim etmiştir.

“*Kutadgu Bilig*” adlı ünlü eserinde liderlik konusunu ele alan Yusuf Has Hacib’e göre lider; iyiliğe iyilikle karşılık veren ve bu nedenle toplumun en iyisi olan kişidir. Yardımlarıyla halkına en yararlı kişi olan lider, eli açıktır ve bir o kadar da adildir. Lider; gözü pek kişidir ve halkının selameti için gerektiğinde kavgadan kaçmayandır. Lider, tüm bu görevleri severek yerine getiren kişidir.

Farabi’ye göre lider, zekâsıyla öne çıkan kişidir. Bunun yanında sağlığı yerindedir ve halkına yararlıdır. Adil ve merhametlidir ve bir o kadar müteyakkızdır. Doğrudan yanadır ve onu korkusuzca kovalayandır. Düşkünlüğü yeme, içme, cinsellik gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik değil öğrenmeye ve öğretmeye yöneliktir. Son olarak kuvvetli bir hafızaya ve etkileyici bir hitabete sahip olmalıdır.

Yaklaşık iki yıl boyunca Kanuni Sultan Süleyman’ın sadrazamlığı görevini üstlenen Lütfi Paşa ise devlet yöneticilerine verdiği nasihatte ideal liderin davranışlarını şu şekilde özetlemiştir: “*Liderlik iş ehline verilmeli; adama göre iş değil, işe göre adam tayin edilmelidir. Hiçbir devlet adamı soruşturma ve araştırma yapılmadan görevden alınmamalıdır. Devleti idare edenler halkla ilişkiyi kesmemelidir, ilim ehlini sevmeli, adaleti elden bırakmamalıdır. Lider sır saklamasını bilmeli, fakir fukarayı gözetmelidir*” (Taşdan, 2012: 8).

Görüldüğü üzere liderlik kavramı tarihin en tozlu sayfalarından bugüne kadar birçok düşünürün ve devlet adamının kaleminde kendine yer bulmuş, farklı özelliklerle nitelendirilmiştir.

1930’lu yıllarda Iowa Üniversitesi’nde yapılan bir çalışma liderliğin doğuştan gelmediğini ve alınacak doğru eğitimle geliştirilebileceğini destekler nitelikte veriler sunmuştur. 1984’te ise Hambrick ve Mason yaptıkları çalışmayla konuya yeni bir boyut kazandırmışlardır. Üst Kademe Teorisi olarak adlandırılan bu çalışmaya göre üst düzey yöneticilerin stratejik kararları verirken kullandıkları bilginin türü ve miktarı gibi nedenler örgütsel etkinliği etkilemektedir ve bu da liderliğin bir örgüt için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir (Akyüz, 2018: 51-52). 20. yüzyılda yapılan bu ve benzeri çalışmalar, liderlik kavramının değerini artıran ve kavramı oldukça önemli kılan bir rol üstlenmişlerdir.

Girişte de değinildiği üzere yönetim, insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. İlk uygulamalarının MÖ 3000 yılına dayandığı düşünülen kavram; toplum içindeki insanın, tek başınayken yaşadığı acizliği fark ettiği andan itibaren birlikte hareket etme güdüsünün ortaya çıkmasıyla ve ihtiyaçları beraber karşılama gerekliliğinin doğmasıyla ortaya çıkmıştır. Tarihi kaynaklarda toplumsal düzenin sağlanması amacıyla ortaya ortaklaşa bir çabanın bulunduğu ve bu çabanın eş güdüm içinde yürütülmesini sağlayan yönetim faaliyetlerinin varlığından söz edilmektedir. Nitekim geçmişten günümüze dünya tarihinde yaşanmış neredeyse tüm kırılma anları bir yönetim kararı sonrasında gerçekleşmiştir. Bu örnek bile yönetimin aslında ne kadar hayatımızın içinde olduğunu kanıtı niteliğindedir (Özkan, 2008: 8).

Sosyal bilimlerin kaderi niteliğindeki tanımlama farkları yönetim kavramı içinde geçerliliğini korumaktadır. Yönetim kavramı hakkında literatürde birçok farklı tanıma rastlamak mümkündür. Yönetim, *“bir işi başkalarına yaptırma sanatı”* ya da *“bir işin nasıl yapılacağını bilmek ve o işin yapılmasını sağlamak sanatı”* olarak nitelendirilebileceği gibi bir başka kaynakta *“temsili politik organlar tarafından belirlenen politikaların uygulamaya dönüştürülmesi işi”* olarak da tanımlanabilir. *“Belirli bir amacı gerçekleştirmek için etkinlikleri örgütleme ve kontrol etme ya da çeşitli üretim etkenlerini ve insan emeğini bir araya getirerek belirli bir amaca yönlendirmek”* cümlesi de yönetim sözcüğünü karşılayan bir başka tasvirdir. Aynı kavram, *“işletmenin çizilen amaçlarına ulaşmak için iş birliği ve dayanışma içinde girilen bilinçli ve düzenli eylemler toplumu”* olarak da ifade edilebilir. Yönetim; işgücünün, sermayenin ve diğer her türlü donanımın örgüt amaçları kapsamında etkin bir şekilde organize edilmesini gerektirir. Konuyla ilgilenen birçok düşünürü göre grup çabası ve eş güdüm, yönetimin olmazsa olmazıdır (Başaran, 2017: 9; Uğur ve Uğur, 2014: 124). Özet olarak söylemek gerekirse yönetimin esası, ortak bir amacın gerçekleştirilmesi için eldeki tüm kaynağın örgüt adına etkili biçimde kullanılmasıdır.

Yönetim hakkında yapılan tüm bu tanımları uygulamaya dökmesi yani belirlenen sistemi belirlenen kurallar çerçevesinde yönetmesi beklenen kişi yöneticidir. Yönetici kelimesinin sözlükteki karşılığı *“yönetme gücünü elinde bulunduran kişi, yöneten kişi, idareci, menajer”* şeklindedir (TDK Güncel Türkçe Sözlük). Aynı sözlük içinde lider kelimesinin ise *“önder, şef”* olarak tanımlandığı hatırlandığında aslında bu iki kavramın arasındaki farkların ilk olarak sözlük anlamlarına yansıdığını söylemek pek de yanlış bir söylem olarak durmamaktadır.

Çok sayıda düşünür bir yöneticide bulunması gereken özellikleri incelemiş ve birçoğu ilk sıraya bilgi, yetenek ve deneyim üçlüsünü yazmıştır. Tabii en az bu özellikler kadar planlama yetisi, akılcı kararlar verme güdüsü ve etkili iletişim becerileri de bir yönetici için önem arz etmektedir. Yine bunların yanında bireysel çalışmaya ve takım çalışmasına yatkınlık, problem çözme yeteneği, girişkenlik, özgüven, kararlılık, dirayet, sabırlılık, soğukkanlılık ve yeniliklere açık olma özellikleri de ideal tip yönetici de arananlardandır (Uğur ve Uğur, 2014: 127-128)

Konumuzun sujeleri olan liderlik ve yönetim kavramlarının tanımları ve tarihçelerinden sonra adı geçen kavramları daha iyi inceleyebilmek amacıyla onları kendi aralarında benzerlikleri ve farklılıklarıyla karşılaştıracacağız.

2. LİDER VE YÖNETİCİ KAVRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Yöneticilik ve liderlik kavramları çoğunlukla birbirinin yerine eş anlamlıymişçasına kullanılan iç içe geçmiş iki kavramdır. Ancak bu iki sözcüğün aralarındaki fark sözlük anlamlarından başlayarak pratikteki kullanımlarına kadar varır. Yönetici, resmi sıfat taşıyan seçilmiş veya atanmış bir örgüt yönlendiricisi iken lider, topluluğu motive ederek harekete geçirmekle beraber resmi bir görevi olsa dahi gücünü resmi görevinden almayan kişidir. Her yönetici, lider olamayacağı gibi her lider de yönetici özellikleri taşımayabilir. Artık günümüz örgütleri, üst kadrolar için her iki kavramın da özelliklerini taşıyan isimleri yani lider yöneticileri aramaktadır (Mücevher ve Erdem, 2019: 65). Görüldüğü üzere günümüzün makul ve makbul yönetim anlayışı asıl konumuz olan ve üzerinde birazdan duracağımız lider yöneticilik olgusudur.

Yöneticilik ve liderlik kavramlarının birbirleri ile olan ilişkisi yönetim alanında en çok tartışılan konulardan biridir. İki sözcük arasında benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da mevcuttur. Benzer yönlelere baktığımızda karşımıza ilk olarak her iki olgunun da örgüt üyelerini belirli hedeflere yöneltmesi çıkmaktadır. İkinci olarak, her iki stereotip de yönlendirme ve etkileme yaparken bir güç kullanmaktadır. Bu güç; bir yetki babında kurallardan kaynaklanabileceği gibi tamamen kişiler üzerindeki etkileycilikten de kaynaklanabilir. Bununla beraber hem liderlikte hem de yöneticilikte örgütsel amaçları etkin bir biçimde gerçekleştirme ve başkalarını yönetme çabası bulunmaktadır (Taşdan, 2012: 59, Uğur ve Uğur, 2014: 131).

Yönetici ve liderin ortak özelliklerinin yanında farklılıkları da mevcuttur. İki kavramın ayrıldığı ilk nokta örgüt üyelerini etkilemek için kullandıkları araçlardır. Yönetici, amaçları yerine getirmek için kendisine verilen yetkiyi kullanırken lider, topluluk üzerinde var olan yönetebilme gücünü kullanır (Özsalmanlı, 2005: 144). Liderlerin yöneticilere kıyasla daha değişik eylemler ortaya koymaları beklenmektedir. Yöneticiler, işleri düzgün yaparken liderler, düzgün işler yapmalıdırlar (Müftüoğlu, 2019: 4). Yönetici, yönetimin belirlediği yönetim kalıplarının dışına çıkamazken; lider, değişimcidir ve üretken fikirlere daima açıktır. Yöneticiler her ne kadar üst kademelerde görev alsalar da yine de onları etkileyen bir güç vardır. Liderler ise etkileyen kişilerden oluşmaktadır. Yöneticiler, genellikle hedeflere ulaşmayı amaç edinirken; liderler, ulaşılacak hedefleri belirleyen kişilerdir. Yöneticilik, bir meslek uygulamasıyken; liderlik illa bir meslek uygulaması olmak zorunda değildir, toplumun içinde ortaya çıkabilir. Bu nedenle yöneticinin bir görev tanımı olduğu, liderin ise böyle bir görev tanımının olmadığı düşünülmektedir. Nitekim kişiye, başkalarını yönetme hakkı hiyerarşik anlamda yukarıdan; başkalarına liderlik etme hakkı ise aşağıdan verilmektedir. Bu nedenle yönetici, yönetim-toplum skalasında yönetime yakinken; lider, yönetim-toplum skalasında topluma yakın taraftadır (Biber, 2019: 185; Uğur ve Uğur, 2014: 132; Yatkın, 2007: 135).

Liderlikle yöneticilik kavramları arasındaki ayrım biraz da disiplinlerin kavramları ele alışıyla ilgilidir. Yönetim bilimi, yönetici kavramını öne çıkarırken; sosyal psikoloji gibi disiplinler, lider kavramını öne çıkarmaktadır. Ancak yöneticilik, liderlikten daha kapsamlı bir olgudur. Liderlik, yönetimin fonksiyonlarından birisidir. Liderlik; planlama, örgütlenme, yöneltme, eş güdümlenme ve denetleme şeklinde kısaca özetlenebilen yönetim fonksiyonlarından yöneltme içinde yer almaktadır (Başlıgil, 2010: 6-7). Bu yönüyle liderlik, *“belirli şartlar altında belirli kişilerin ve grubun amaçlarını gerçekleştirmek üzere bir kimsenin başkalarının faaliyetlerini etkilemesi ve amaca giden yolda yön belirlemesi”* olarak veya *“bir grup insanı belirli amaçlar etrafında toplayabilme ve bu amaçları gerçekleştirmek için onları harekete geçirme, grup içinde ortak vizyon oluşturma”* olarak tanımlanabilir. Yönetim ise *“belirli bir amaca ulaşmak için eldeki tüm kaynakları koordineli bir şekilde kullanabilecek kararlar alma ve uygulama süreçlerinin toplamı”* olarak nitelendirilebilir. Liderlik sürecinin esasını bir kişinin başkalarını etkileyebilmesi oluşturmaktadır. Yöneticilik ise bir örgütteki faaliyetleri amaçlar doğrultusunda planlama, örgütlenme, eş güdümlenme, yöneltme ve denetleme fonksiyonlarını gerçekleştirmek için gerekli yetkiye sahip olma ve istenen çalışmalarını yapma sürecidir (Çırpan, 1999: 3).

Sonuç olarak bir örgüt içerisinde verimliliğin maksimum seviyeye ulaşması için hem yöneticinin hem de liderin özelliklerine ihtiyaç duyulmaktadır. İdeal olan, yöneticilerin liderlik niteliğine de sahip olmalarıdır. Tüm bu benzerlik ve farklılıklar neticesinde günümüz dünyasında bu alanda yapılan tanımlar bizi yepyeni bir kavrama –“lider yöneticilik” veya “yönetici liderlik”- götürmektedir.

3. GÜNÜMÜZ KAMU YÖNETİMİNDE LİDER YÖNETİCİLİK

Modern örgütler yönetim kadrolarında hem yöneticilik hem de liderlik vasıflarına sahip isimler görmek istemektedirler. Bu anlayış neticesinde ortaya çıkan “lider yöneticilik” ise selefi anlayışlara göre daha profesyonel, modern, akılcı, sistematik ve demokratik bir anlayış ortaya koymaya çalışmaktadır. Anlaşılacağı üzere artık ideal olarak görülen yönetim tipi güçlü yöneticilik ve liderlik özelliklerinin bir kişide birleşmesi sonucu ortaya çıkan yönetici liderlik veya bir diğer adlandırmayla lider yöneticiliktir (Biber, 2019: 184; Mücevher ve Erdem, 2019: 72).

Lider yöneticiler örgüt amaçlarını, iş görenlerinin istek ve gayretlerini harekete geçirerek gerçekleştirirler. Eğitim neticesinde öğrenilebilen, hem bilimsel hem de sanatsal bir boyut taşıyan lider yöneticilik; birey yerine ekibi, bireysel akıl yerine ortak akıl, sonuç odaklılık yerine süreç odaklılığı ve çok çalışmak yerine akıllı çalışmayı esas alır. Lider yönetici, vizyon yaratma işinde usta olduğu gibi yarattığı bu vizyonu canlı tutma ve görünür kılma hususunda da uzmandır (Uğur ve Uğur, 2014: 131). Lider yöneticiler, üzerinde taşıdıkları kurumsal gömlek nedeniyle kurumsal lider olarak da adlandırılmaktadırlar ve bu isimlerin farklı vasıfları farklı araştırmacılar tarafından şu şekilde derlenmiştir:

- İnsana değer vermek,
- Eğitime önem vermek,
- İletişimi güçlendirmek,
- Sorumluluk duygusu kazandırmak,
- İlkeli olmak,
- Erdemli olmak,
- Hukuka saygılı olmak,
- Personelin ve vatandaşın memnuniyetini ön planda tutmak,
- Personeline önem vermek ve bunu her fırsatta göstermek,
- Dolaylı iletişim yerine doğrudan iletişimi tercih etmek,

- Ekibini bizzat kendisi koordine etmeyi yeğlemek,
- İyi bir imaja sahip olmak,
- Etkili bir iletişim becerisine ve hitabete sahip olmak (Biber, 2019: 186-187; Mücevher ve Erdem, 2019: 70;)

Tüm bunların yanında planlama, örgütleme, yöneltme ve denetleme prensipleri lider yöneticinin yönetiminde görülen aşamalardır (Biber, 2019: 192-193-194). Lider yöneticilik, günümüzün ideal yönetim tipidir. Yöneticilik ve liderlik kavramlarının en seçkin özellikleri, lider yöneticilik kavramında vuku bulmuş ve örgütlerin yönetim birimlerinde uygulanır hale gelmiştir.

Lider yöneticilerin en önemli misyonu güçlü bir vizyona sahip olmak ve örgütüne de bunu başarıyla aşılmasıdır. İleri görüşlü olmak bir lider yönetici özelliğidir. Lider yönetici; vizyonunu ve değerlerini insanları harekete geçirmede kullanmalı, dönüşümün beraberinde ilerlemeyi getirmesi için çaba sarf etmelidir. Şartlar ne olursa olsun geleceğe dair umut beslemeyi elden bırakmamalıdır. Her an bardağın dolu tarafını görmeli ve boş tarafı ise nasıl dolduracağını düşünmelidir. İyi bir lider yönetici, örgüt çalışanlarını etkilemeli, yüreklendirmeli; onların bugünden daha iyi bir yarını hedeflemelerini sağlamalıdır. Kendi nesline yaptığı lider yöneticiliği yeterli görmemeli ve ardından gelecek nesiller için yeni lider yöneticiler yetiştirmelidir (Deliveli, 2010, 57).

ORDU
25-26 NİSAN 2020

SONUÇ

Değişen günümüz koşullarında yönetim makamı artık sadece siyasal iktidarın uygulayıcı memuru olmakla kalmayıp sorumluluğu üstüne alan ve ortaya inisiyatif koyarak tüm takımı oyunun içine dâhil edebilen bir aktör haline gelmiştir. Anlamdaki bu değişim yeni bir kavramın doğmasına yol açmış, liderlik ve yöneticilikten sonra üçüncü bir yol olarak “lider yöneticilik” ortaya çıkmıştır. Lider yönetici; örgüt içi ilişkilere hâkim, yıkıcı değil yapıcı, değişim ve gelişim odaklı, eşitlikçi, özgürlükçü, adil, girişimci, başta örgüt çalışanlarının hakları olmak üzere tüm insan haklarına saygılı, halden anlayan, misyonunun farkında olan ve vizyonunu bu doğrultuda belirleyen, öngörülü, çok yönlü ve özellikle kriz dönemlerinde sorumluluk almaktan korkmayan biri olmalıdır. Kısacası liderlik veya yöneticilik babında akla gelen ve çoğunluğun olumlu olduğu hususunda üzerinde anlaştığı özelliklerin birçoğu lider yöneticilik başlığı altında tekrar hayat bulmuştur. Günümüz yönetim anlayışı çerçevesinde ve sosyal bilimcilerin görüşleri ışığında, bu özellikleriyle öne çıkacak bir lider yöneticinin “ideal tip yönetici” kavramını tam anlamıyla karşılayacağı rahatlıkla söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, M., Stratejik Liderlik, Stratejik Yönetim Araştırmaları Dergisi (1/1), Tokat, 2018
- Anıkan, S., Otoriter ve Demokratik Liderlik Tarzları Açısından Atatürk'ün Liderlik Davranışlarının Değerlendirilmesi, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (19/1), Ankara, 2001
- Artar, Y., Yönetici, Lider ve Yönetimde Verimlilik-1, Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi (313), Ankara, 2015
- Artar, Y., Yönetici, Lider ve Yönetimde Verimlilik-2, Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi (314), Ankara, 2015
- Başaran, M., Okul Yöneticilerinin Yönetim Biçimleri İle Öğretmenlerin İş Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017
- Başlıgil, H., Liderlik ve Çeşitleri, Yıldız Teknik Üniversitesi PPT Sunumu, İstanbul, 2010
- Biber, M., Lider Yöneticilik, İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi (2/2), Bayburt, 2019
- Çırpan, H., Lider mi yönetici mi?, Active Dergisi, İstanbul, Haziran-Temmuz 1999,
- Deliveli, Ö., Yönetimde Yeni Yönelimler Bağlamında Lider Yöneticilik, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2010
- Dinler, Ç., Yöneticilik İle Liderlik Arasındaki Temel Farklar ve Atatürk'ün Liderliği Üzerine Bir Çalışma, Avrasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Trabzon, 2018
- Erdoğan, İ., İşletmelerde Davranış, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, İstanbul, 1994
- Ergeneli, A., Örgütsel Etkililik Kriteri Olarak Lider Davranışının Örgütsel İklim ile İlişkisi: Görev Karmaşıklığı Bakımından Farklılaşan İki Örgüte İlişkin Bir Uygulama, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi (50/3), Ankara, 1995
- Küçüközkan, Y., Liderlik ve Motivasyon Teorileri: Kuramsal Bir Çerçeve, Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi (1/2), 2015
- Mücevher, M. ve Erdem, R., Başarılı Yönetici ve Yöneticilik: Kavramsal Bir Çerçeve, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (34), Isparta, 2019

Müftüoğlu, S., Lider Yöneticiliğin İş Motivasyonuna Etkisi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019

Özer, M. A., Kamu Yönetiminin Geleceğine Dair Düşünceler, Sayıştay Dergisi (57), Ankara, 2005

Özkan, A., Mülki İdare Amirlerinin Liderlik Davranışlarının Eğitim Üzerindeki Etkisi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Elazığ, 2008

Özsalmanlı, A. Y., Türkiye’de Kamu Yönetiminde Liderlik ve Lider Yöneticilik, Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (7/13), Manas, 2005

Peker, Ö. ve Aytürk, N., Etkili Yönetim Becerileri, Yargı Yayınevi, Ankara, 2000

Şahin, A., Taşpınar, Y., Eryeşil, T., ve Örselli, E., Kamu Yönetiminde Liderlik: Yönetici ve Çalışanların Liderlik Algısı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi (18/2), Konya, 2015

Taşdan, N., Kaymakamlık Mesleği Özelinde Türk Kamu Yönetiminde Liderlik Sorunları, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2012

Taşdan, N. ve Gül, H., Kamu Yönetiminde Liderlik ve Kaymakamlık, Detay Yayıncılık, Ankara, 2013

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr/index.php>

Uğur, S. S., ve Uğur, U., Yöneticilik ve Liderlik Ayırımında Kişisel Farklılıkların Rolü, Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi (6/1), Online, 2014

Yaman, E., Yerel Yönetimlerde Lider Yöneticilik, Türkiye Belediyeler Birliği, Ankara, 2014

Yatkin, A., Toplam Kalite Yönetiminde Liderlik: Liderlikte Kalite, “İş, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi (9/1), Bursa, 2007

YENİ KURUMSAL KURAMIN ÖRNEKLERLE AÇIKLANMASI

İbrahim Onur BAKIRCIOĞLU

Selçuk Üniversitesi

ibrahimonurbakircioglu@hotmail.com

ÖZET

19. yüzyılın ilk çeyreğinde gelişmeye başlayan ve o günden bugüne kadar iktisat, siyaset, tarih, sosyoloji gibi birçok bilim dalında varlık gösteren kurumsal kuram yaklaşımı 20. yüzyılın son çeyreğinde yeni bir yapılanma içine girmiştir. Yeni yapılanma sonrasında kurumsal kuram tanımlamasının önüne “yeni” sıfatı da eklenmiştir. Kurumsal kuramın adının başına bu niteleyici sıfatı almasına neden olan şey ise kurumsalcı geleneği oluşturan malzemelerin oranının 1970’li yıllarda farklılaşması kaynaklıdır. Nitekim yeni kurumsal kuramla beraber mevzubahis teori, görüşlerini daha çok sosyoloji bilimi üzerine konumlandırmıştır.

Yeni kurumsal kuramla birlikte siyasal ve sosyal davranışların nedenleri araştırma konusu yapılmış, örgüt ve kurum gözlemlerinde çevreye verilen önem oldukça artırılmıştır. Bir örgüt için artık iç koşullar kadar dış koşullar da önemli kılınmış ve değer atfedilmeye başlanmıştır. Yeni kurumsal kuram, örgütlere ne selefi olan geleneksel kurumsal kuram gibi ne de aynı dönemde boy gösterdiği diğer örgüt yaklaşımları gibi yaklaşmamış ama onlardan çok ayrı bir yol da izlememiştir. Kuramcılar, tüm radikal görüşlerinin yanında uygun buldukları birçok özelliği diğer teorilerden alma ve yeni kurumsal kurama katma konusunda korkak davranmamışlardır. Bu durum, yeni kuramcıların tüm keskin özelliklerinin yanına ılımlı özellikler eklenmesini de sağlamıştır.

Yeni kurumsal kuramın çevre, örgüt, kurum, kurumsallaşma, meşruiyet ve izomorfizm gibi birçok kavramı kendince tekrar tanımlaması ve yorumlaması en çok dikkat çeken yönüdür. Bununla beraber, yola çıktığında o güne değin oldukça etkili bir soruyu kendisine çıkış noktası olarak seçmesi de onu diğerlerinden ayrı kılan ve teori hakkında gerçekten merak uyandıran başka bir yön olmuştur: Çağdaş endüstrileşmiş toplumlarda örgütleri bu kadar benzer kılan nedir? Yapı taşını bu soruyla beraber atan yeni kurumsal kuram günümüze gelene kadar örgütler hakkında birçok konuyu araştırmış ve kendi bakış açısından ideal bir örgüt yapısı kurmaya çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, İzomorfizm, Kurum, Kurumsallaşma, Örgüt, Meşruiyet, Yeni Kurumsal Kuram

GİRİŞ

1970’lerde ortaya çıkan, 80’ler ve 90’larda temelini tam anlamıyla oturtan yeni kurumsal kuram; milenyuma, akıl ve mantık çerçevesinde ele alınabilecek, rahatlıkla araştırılabilecek bir yaklaşım olarak girmiştir. Nitekim hem Türkiye’de hem de dünyada örgüt kuramlarıyla ilgili araştırmalar ele alındığında yeni kurumsal kurama dair yapılan araştırmaların yeri, küme içinde yadsınamaz derecede büyüktür. Yeni kurumsal kuramın, birçok makro örgüt teorisi arasında bu kadar takdir görüp araştırma konusu yapılmasının nedeni belki de temelini oturttuğu sağlam yapı –ki bu yapının geleneksel teoriden itibaren oturtulduğu düşünüldüğünde 19. yüzyıla kadar uzandığı görülür- ve bir sosyal bilimci gözüyle bakıldığında heyecan ve merak uyandıran sorular sormasıdır.

Yeni kurumsalcı yaklaşım, siyasal eylemleri açıklamada ne kurumsalcı ne de davranışsalcı yaklaşımları tek başına yeterli görmez ve bunların özellikleri arasında kendince doğru bulduklarını bir araya getirip özdeşleştirir. Bu formülle beraber tıpkı bireylere olduğu gibi kurumlara da belli oranda bir otonom tanınarak bunların karşılıklı bir ilişkiye girmesi beklenir. Çünkü yeni kurumsalcı yaklaşım, doğru bir incelemenin ancak böyle bir ortamda yapılabileceğine inanmaktadır.

Yeni kurumsalcı yaklaşım düşüncesinde kurum kavramı, sadece resmî/formel kurumları değil bunun yanında gayriresmî/informel kurumları da kapsar ve konuya oldukça geniş bir perspektiften bakar. Teori, kurumlara yönelik bu bakış açısını çevreye verdiği önemle beraber daha da değerli kılar. Bu kuramda çevre, örgütlerin hem etkilendiği hem de etkilediği bir yapı olarak ele alınmıştır. Çevreye dair bu yaklaşımı yeni kurumsal kuramı o döneme kadar alışık olunan teorilerden oldukça farklı bir yere koymak için yeterlidir. Çevrenin iki ayrı şekilde ele alınması ve kurumsal çevre kavramına atfedilen “örgütlere meşruiyet kazandırma” değeri, bununla beraber örgütlerin benzerliğinden yola çıkılarak üretilen izomorfizm kavramına yönelik tezlerin sağlamlığı kuramın dikkat çeken diğer yönleridir.

Bu çalışma, yeni kurumsal kuramın yukarıda bahsedilen temel kavramlarını açıklamayı ve bu açıklamaları gerek ABD’den gerek AB’den gerekse de ülkemizden verdiği örneklerle zenginleştirip zihinlerde somutlaştırmayı amaç edinmiştir. Bununla beraber yeni kurumsal kuramın temelini daha iyi kavrayabilmek adına çalışmaya kurumsal kuramın geleneksel kısmı diye nitelendirebileceğimiz eski döneminden bahsedilerek başlanmış, kronolojik bir sıra takip edilerek yeni kurumsal kurama ve sonrasında onun günümüze kadar olan gelişme sürecine değinilmiştir.

1. KURUMSAL KURAM

Kurumsal kuram, eski ve yeni şekli bir bütün olarak ele alındığında organizasyon yapılarını ve uygulamalarını anlama ve açıklama sürecinde rol alan örgüt kuramlarının en bilinen modern yaklaşımları arasında yer almaktadır. Kuram, literatürde “kurumsallaşma yaklaşımı” olarak da adlandırılmaktadır (Günel, 2017: 14).

Bir düşünce alanı olarak ele alındığında kurumsalcılığın temelleri oldukça eskiye dayandırılabilir. Eflatun’dan Aristo’ya, Locke’dan Hobbes’a kadar birçok düşünür ve siyaset bilimci, siyasi kurumlar ve siyasi davranışlar hakkında fikir yürütmüş, bu kurumların bahsedilen davranışları zamanla değişime uğratma gücüne sahip olduğu fikrine varmışlardır (Erdoğan, 2015: 15). Ancak kurumsal teorinin teorik çalışma alanıyla ilgilenildiğinde gidilebilen en uzak tarih 1900’lü yılların başı olmaktadır. Birçok kaynak, kurumsalcıların esin kaynağı olarak Max Weber’in bürokrasi yaklaşımını işaret etmektedir. Weber’in bu tezinde ortaya konan kurumsal çevre tanımlaması ve örgüt yapılarının oluşturulmasında kurumsal çevreye yüklenen önem –ki Weber’e göre kurumsal çevre; modern büyük devlet, siyasi partiler ve nesnel hukuk düzeni unsurlarından oluşmaktadır- Alman düşünürden sonra gelen isimler için kurumsalcılığa açılan kapı olmuştur (Acer, 2015: 57).

Bürokrasi yaklaşımı, Max Weber’den sonra Talcott Parsons, Robert K. Merton, Peter Blau, Alvin Gouldner ve Philip Selznick gibi araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Bu isimler arasında en dikkat çekici çalışma Merton’un öğrencilerinden biri olan ABD’li hukuk ve sosyoloji profesörü Philip Selznick’in “doğal sistem modeli” adlı çalışmasıdır. Selznick, bu çalışmasıyla kurumsal teorinin temelini oluşturmuştur (Acer, 2015: 58).

1949 yılında ortaya koyduğu “TVA and the Grassroots” adlı çalışmasında Selznick, ilk olarak bir örgüt tanımı yapmıştır. Buna göre örgüt, *“bir tarafta belli amaçlara ulaşmak amacıyla tasarlanan verimlilik ve etkililik odaklı, ussal davranışın simgesi olan mekanik cihazlar diğer yanda ise içinde bulunduğu çevrenin şart koştuğu baskılardan ve kendi mensuplarının sosyal niteliklerinden etkilenerek değişime ve gelişmelere adapte olan organik sosyal sistemler”* olarak tanımlanmıştır (Günel, 2017: 17). Selznick, ses getiren bu çalışmasında 1930’lu yıllarda ABD’nin Tennessee vadisinde kurulmuş ve bu bölgenin kalkınmasını amaç edinmiş bir devlet kurumu olan “Tennessee Valley Authority” isimli örgütün faaliyetlerini konu edinmiştir. Araştırma sonucunda bahsi geçen kuruluşun içinde bulunduğu kurumsal çevreden bariz bir biçimde etkilendiğini keşfeden Selznick, bunun yanı sıra kamu yararı gözetilerek planlanan birçok programın bir süre sonra kişisel çıkarlara hizmet

ettiğini tespit etmiştir. Selznick, tüm bu durumları araştırmada saptanılan anomaliler olarak görmüş ve kayıt altına almıştır (Özen, 2007: 6). Nitekim Selznick'in bu çalışmasıyla beraber kurumsal kuramın örgüt analizi konusuna yaptığı temel katkılar şu şekilde özetlenebilir:

- Örgütlerin bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmaya başlanması ve içinde bulunulan koşullara bağlı olarak farklı örgüt türlerinin var olabileceği düşüncesinin oluşması.
- Örgütlerin bir araç olmaktan ziyade başlı başına bir varlık olduğu düşüncesinin yerleşmesi.
- Örgütün faaliyet gösterdiği çevreye uyumunun örgütsel yapı ve süreçlerin oluşumundaki önemini vurgulaması (Özdemiray, 2018: 11).

Anlaşılacağı üzere kurumsal kuram, örgütlerin yapı ve süreçlerinin kurumsal çevrenin etkisiyle şekillendiğini iddia etmekte ve bunun nedeni olarak da toplumsal kabulün, örgütlerin verimliliğinden yani çıktılarında daha önemli görülmesini göstermektedir. Bu görüş, kuramın sosyolojik yönünün varlığının bariz göstergesidir. Örgüt ile kurumsal çevre ilişkisine bakış açısı ise kurumsal kuramı, örgüt yapılarını açıklamada o güne değin muadili olan birçok örgüt kuramından ayırmaktadır (Günel, 2017: 18).

Kurumsalcılık esasen iki savaş arası dönemin idealizmi ile şekillenmiş, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kuramcılarının dokunuşlarıyla etki ve uygulama alanını genişletmiştir. Zamanla kendi içinde alt dallara ayrılan kurumsalcılık, bir süre sonra yerini “yeni kurumsalcılık” olarak adlandırılan ve önceleri bir alt dalı olan yeni örgüt kuramına bırakmak zorunda kalmıştır. Yeni kurumsalcılık; iktisat, tarih ve sosyoloji bilim dalından beslenerek ortaya çıkmış olup birçok otorite tarafından “kurumsalcılığın rönesans geçirmiş yeni yüzü” olarak değerlendirilmiştir (Sarı, 2016: 12).

2. YENİ KURUMSAL KURAM

Yeni kurumsal kuram, 1970'li yılların sonlarında doğmuş nispeten genç sayılabilecek bir teoriden ileri gelmektedir. İktisat, doğa bilimleri ve kısmen sosyolojiden yararlanan koşul bağımlılık kuramının aksine yeni kurumsal kuram büyük ölçüde sosyolojiden yararlanarak bilim sahnesine çıkmıştır (AÖF Video Dersler, 2017: Ünite 6 Örgüt Kuramı). Yeni kurumsal kurama dair ilk ciddi çalışmalar 1977 yılında Meyer ve Roman'ın çalışması ile aynı yıl içindeki Zucker'in makalesidir. Bu çalışmaları, DiMaggio ve Powell'in 1983 yılındaki makaleleri

izlemiştir. Kuram asıl kimliğini ise yine DiMaggio ve Powell'ın yazdığı bir kitap ile 1991 yılında kazanmıştır (AÖF Ders Kitabı, 2013: 122).

Esasen yeni kurumsal kurama, “yeni” sıfatını kazandıran şey bir eskisinin olması ve hem selefi olan yaklaşımdan hem de diğer örgüt kuramlarından ayrı yönlerinin bulunmasıdır (TRT Okul Açık Sınıf, 2014: 6. Ders Örgüt Kuramı). Özellikle gelişme sürecinde en fazla karşı çıktığı kuram olan koşul bağımlılık kuramına göre en büyük farkı yeni kurumsal kuramın olması gerekeni değil olanı açıklamaya çalışmasıdır. İşte bu nedenle, kuram, işletme yöneticileri için cesaret verici söylemlerle bezenmemiştir. Onları her an için gerçekçi olmaya davet etmektedir (AÖF Video Dersler, 2017: Ünite 6 Örgüt Kuramı).

Yeni kurumsalcılığın geçmiş ve günümüz yaklaşımları arasında bir denge kurmaya çalıştığı aşıkârdır. Çünkü bu kuram, bireyin bağlı olduğu örgütten bağımsız davranabilme kapasitesini göz ardı etmediği gibi kurumların da bağımsız davranabilme özelliğine sahip olduğunu kabul etmektedir. Bireyler ve kurumlar için yapılan bu bağımsızlık vurgusu siyaset alanını da ister istemez daha araştırılabilir bir sosyal ortam haline getirmektedir. Yeni kurumsal kuram, anlaşılacağı üzere kurumların da bireyler gibi birer aktör olarak ele alınmasını savunmaktadır. Kuramın ortaya çıkışıyla birlikte kurumlar, siyasi süreç ve kararların açıklanma aşamasına müstakil birer aktör olarak yeniden eklenmiştir (Erdoğan, 2015: 15).

1970’li yıllarda Amerikan Kongresi bünyesinde faaliyet gösteren komitelerin gündem belirleme gücünü araştırma konusu yaparak ortaya çıkan yeni kurumsalcılık, kısa süre içinde Kongre dışına taşarak ulusal hatta uluslararası bir boyut kazanmıştır. Örneğin günümüzde, Avrupa Birliği gibi derin bir kurumsallaşmaya sahip bir örgüt dahi yeni kurumsalcılık yoluyla açıklanmaya çalışılmaktadır. Yeni kurumsalcılık, son yıllarda AB’yi anlamak ve onu açıklamada sıklıkla kullanılan bir yaklaşım haline gelmiştir (Erdoğan, 2015: 16).

Yeni kurumsal kuramın kuruluş yıllarını detaylı incelemeye aldığımızda ilk olarak karşımıza Berger ve Luckman’ın “gerçekliğin toplumsal olarak kurulması” tezi çıkmaktadır. Teze göre günlük gerçek, sosyal etkileşimin bir ürünü ve bir insan inşasıdır. Berger ve Luckman bu çalışmalarında kurallar ve normlardan ziyade bilgi paylaşımı, inanç sistemleri ve tekrarlanarak istikrarlı hale gelmiş sosyal süreçlerin önemine vurgu yapmıştır (Özdemiray, 2018: 12).

Berger ve Luckman’ın bahsi geçen çalışmasından yola çıkarak gerçekliğin toplumsal inşası anlayışını kurumsal analize dahil eden Meyer ve Rowan’ın 1977 yılında yazdığı

“Kurumsallaşmış Örgütler: Efsane ve Tören Olarak Biçimsel Yapı” adlı makaleleri bu alanda yeni bir çığır açmıştır. Makale, gerek içerdiği San Francisco bölgesi araştırmasıyla gerekse de bu araştırmanın sonuçlarından yola çıkarak ortaya koyduğu raporla sanayi sonrası toplumda yer alan çok sayıda örgütün biçimsel yapılarının, iş faaliyetlerine yönelik taleplerden ziyade kurumsal çevrelerine ait mitleri yansıttıklarını ileri sürmüştür. Bir diğer deyişle çalışma sonunda, çevre ve onun beraberinde getirdiği toplumsal normlar; örgütsel yapı üzerinde diğer birçok faktöre göre (teknoloji, verimlilik vb.) çok daha etkilidir sonucuna varılmıştır (Özdemiray, 2018: 12). Meyer ve Rowan’a göre modern toplumlardaki birçok örgütün biçimsel yapısı, zannedildiği üzere teknik gereksinimler ve performans ölçütlerinden oluşmadığı gibi büyük ölçüde çevre mitlerini ve toplumsal kuralları yansıtmaktadır (Özen, 2013: 8).

Yeni kurumsal kuramın doğuş aşamasında etkili isimlerden olan ve Meyer ve Rowan ikilisinden sonra gelen bir diğer ikili ise Powell ve DiMaggio’dur. Powell ve DiMaggio gerek 1980’lerin başında bireysel olarak yaptıkları araştırmalarla gerekse de 1983 yılında ortaklaşa yaptıkları bir araştırmanın ürünü olan “Demir Kafesin Yeniden Ele Alınması: Örgütsel Alanlarda Kurumsal Eş Biçimlilik ve Kolektif Rasyonellik” adlı çalışmalarıyla alanda mevzubahis yıllara damga vurmuşlardır. Powell ve DiMaggio eserlerine “çağdaş endüstrileşmiş toplumlarda örgütleri böylesine benzer kılan nedir?” sorusuyla başlamış ve bu sorunun cevabını “meşruiyet kazanabilme” kavramında aramışlardır. Onlara göre benzerliği yaratan şey ne rekabet ortamı ne de verimlilik arayışıdır. Benzerlik, geniş kapsamlı bir çevrede kabul görme isteğinin, meşruiyet arayışının bir sonucudur. Buradan yola çıkılarak eserde, çevreye uyumun, örgütler için önemli bir adım olduğu çıkarımına da varılmıştır (Acer, 2015: 65).

Örgütlerin benzerliği konusunu daha detaylı ele aldığımızda yeni kurumsal kuramın çıkış noktasının aslında yukarıda belirtilen soru olduğunu daha net bir biçimde görürüz. Bütün hastaneler, okullar, bankalar, büyük marketler, otomotiv firmaları vb. hep birbirlerine benzerler. Hatta farklı sektörlerde boy gösteren şirketlerin birimlerinde dahi bu benzerlik rahatlıkla göze çarpmaktadır. Muhasebe, halkla ilişkiler, insan kaynakları, personel destek birimi... İşte tüm bu benzerliğin nedeni örgüt-çevre ilişkisinden ileri gelmektedir. Yeni kurumsal kuram, çevreyi daha önceki mevcut yaklaşımların ele aldığı gibi yalnızca nesnel ve teknik yönüyle değil aynı zamanda sosyal ortamda yaratılmış kurumsal yönüyle de ele alır ve tüm tezini bu kabul üzerine kurar (AÖF Ders Kitabı, 2013: 122).

Yeni kurumsalcılar esasen mevcut yaklaşımları toplum ve siyaset arasında herhangi bir ayırım yapmamakla, bireyin davranışlarına odaklanıp kurumun kendisini göz ardı etmekle,

çıkara fazla önem vererek pragmatist davranmakla, her şeyi araçsal bir şekilde değerlendirmekle ve gereksiz bir iyimserlik içinde geleceğin her zaman için bugünden daha iyi olacağını düşüncesini savunmakla suçlanmışlardır (Erdoğan, 2015: 17). Tüm bu eleştirilere rağmen yeni kurumsalcılık, eski kurumsalcılıktan keskin bir kopuş da değildir. Zaten bu eleştirilerin çoğu selefine değil karşısındakine yani koşul bağımlılık kuramınadır. Yeni kurumsalcılık ve eski kurumsalcılığın ortak paydalarına baktığımızda karşımıza şu değerler çıkmaktadır:

- Her iki düşüncede, rasyonel aktör varsayımına şüphe ile yaklaşmaktadır.
- Örgütlerin çevre ile olan ilişkileri odak noktalarıdır. Örgütsel gerçekliğin oluşması ve belirlenmesinde kültür oldukça önemli bir değerdir.
- Örgütlerin biçimsel yapılarıyla farklılık gösteren yönlerini anlamaya çalışmaktadırlar (Özdemiray, 2018: 15).

Yeni kurumsal kuramın yapıtaşını oluşturan ve yukarıda adı geçen tüm bu çalışmaların öne sürdüğü ortak tezler ise şu şekilde sıralanabilir:

- Örgütler, sadece teknik unsurlardan oluşmuş bir çevrede değil sosyal yapı içinde oluşmuş kurumsal bir çevrede de var olurlar. Bu kurumların oluşumunda aynı örgütsel alanda yer alan örgütlerin ve çeşitli düzenleyici aktörlerin karşılıklı etkileşimleri önemli bir rol oynar.
- Çevresel unsurlar, sadece yasal ya da ekonomik değil aynı zamanda sosyal ve kültürel sistemler de içerir.
- Örgütlenmelerin yapılanmaları ve uygulamaları sadece içsel teknik faaliyetler ve dışsal ekonomik çevreler yoluyla değil makro çevredeki tüm kurumsal kalıpları yansıtacak biçimde oluşur.
- Örgütlerin hayatta kalabilmesi için sadece verimlilik yeterli değildir. Verimlilikten daha önemli olan örgütün kendini çevreye kabul ettirebilmesi yani meşruluk kazanmasıdır.
- Örgütlerin belirsizlikten kaçınma, bağımlılık veya mesleki nedenlerle kurumsallaşmış yapı ve uygulamaları benimsemeleri örgütleri kurumsal çevreleriyle eş biçimli hale getirir.
- Kurumların kendi içinde çelişkili olması ve/veya teknik gerekliliklerle çelişmesi sebebiyle örgütte gevşek bağlanmış bir yapı söz konusudur (Özen, 2007: 15).

Yeni kurumsal kuram bu tezleriyle beraber örgütsel çevreyi teknik ve ekonomik bir çevre olarak değerlendirirken örgütlerin yaşam şansının bu iki çevreye de uyumluluktan geçtiğini söyler. İşte örgütler bu uyum ortamında birbirinden farklılaşan işlevsel araçlardır. Yeni kurumsal kuram ise tüm bu kabulleriyle beraber dönemin egemen koşul bağımlılık kuramına meydan okuyan bir yaklaşımdır (Özen, 2007: 15).

1990'lara geldiğimizde ise karşımıza yine Powell ve DiMaggio çıkmaktadır. İkisinin 1991 yılında yazdığı ve literatüre "Turuncu Kitap" olarak geçen eser, 20. yüzyılın son yıllarında alandaki yeni tartışmaların belirleyicisi haline gelmiş, kurumsal kuramın gelişiminde önemli rol oynamıştır (Özen, 2007: 3). 90'lı yıllarda yazılan bir diğer önemli eserin altında ise Scott'ın imzası vardır. Scott, "Kurumlar ve Örgütler" adlı çalışmasında "Turuncu Kitap"ın izinden gitmiş; kurumsal kurumun temel unsurları olan kurum, kurumsallaşma, meşruiyet, izomorfizm ve örgütsel alan kavramlarına detaylı bir biçimde yer vermiştir (Günel, 2017: 20).

Örgüt

Meyer ve Rowan örgütü, "birbiriyle etkileşim içerisinde olan ve ortak bir amaç uğruna bir araya gelen hevesli bireylerin alanı" olarak tanımlamışlardır. Barnard ise aynı sözcük için, "iki veya daha fazla bireyin bilinçli bir şekilde eşgüdümlü hale geldiği etkinlik sistemi" tanımını yapmış ve örgütlerin hayatta kalabilmeleri için gerekli iki temel koşulun varlığından bahsetmiştir. Bunlar etkililik ve yeterlidir. Etkililik, bir işletmenin amaçlarını gerçekleştirmesiyle ilgiliyken; yeterlilik, örgütün amaçları doğrultusunda çalışmaya hevesli yeterli sayıda insanın bulunması ve bu kişilerin örgütün ihtiyaçlarını karşılama yeteneğiyle ilgilidir. Selznick'e göre örgütler, belli amaçlara ulaşma yolunda birer araçtır ve her örgütün kendine has bir hayatı vardır. Örgüt üyeleri, her zaman yeni değer yönelimleri geliştirerek ve örgüte belirgin bir karakter kazandırarak yollarına devam ederler. Örgütlerin nevi şahsına münhasır özellikleri onları kurumlardan ayıran en önemli farklarıdır (Günel, 2017: 12).

Yeni kurumsal kuramın örgütler adına en önemli tezlerinden biri meşruiyet kazanma çabasıyla ilgilidir. Kurama göre örgütler için hayatta kalmanın yolu toplumda meşru olarak kabul görmekten geçmektedir. Ama bu meşruiyeti sağlayacak tek şey örgütlerin yasalara uyması değildir. Kimi zaman örgütler yasalara harfiyen uysalar da toplumca kabul görmezler. Örneğin, bir bölgede siyanürle altın çıkarma işlemi yapacak olan bir maden şirketi gerekli yasal izinleri almış olsa dahi hem bölge halkı hem de çevreciler tarafından hoş karşılanmayacaktır.

Bunun nedeni bahsi geçen durumun yasalara uygun olmasına rağmen halk nezdinde benimsenmemiş olmasıdır (AÖF Ders Kitabı, 2013: 125).

Kurum ve Kurumsallaşma

Yeni kurumsal kuram, kurum kavramını içine örgütün de dâhil olduğu toplumsal bağlamın bir özelliği olarak kabul eder. Kurama göre, kurum; toplumsal olarak inşa edilmiş ve sürekli yeniden üretilen davranış örüntüleri veya kural sistemlerinden ibarettir. Kurumsallaşma ise bir sosyal düzen veya örüntünün bu niteliğe kavuşma süreci olarak nitelenmektedir. Başka bir deyişle kurumsallaşma, sürekli tekrarlanan belirli davranış ve düşünce biçimlerinin bir süre sonra kural benzeri bir statü kazanması sürecidir. Evlilik, şirket kurma, sigorta yaptıрма, üniversiteye gitme, oy verme, selamlaşma gündelik hayatta akla gelen kurum örnekleridir. Kurumların ayırt edici özelliği, insan eliyle oluşturulmaları ve zaman içinde varlıklarının kanıksanmış olmasıdır. Çok sayıda çalışanın az sayıda üste itaat etmesi, insanların hayatlarının büyük bölümünü eğitime ayırması gibi örnekler ise kurumsallaşma kavramının altına yazılabilir. Kurumsallaşma kavramının örneklerinin ayırt edici özellikleri ise normal ve doğru kabul edilmekle beraber sorgulanmayan davranış örüntüleri ve düşünce ürünleri olmalarıdır. Bunlar sorgulanmaya gerek duyulmadığı için sürekli tekrarlanır ve hep yeniden üretilir (AÖF Ders Kitabı, 2013: 124).

Meyer ve Rowan da 1977’de kaleme aldıkları “Kurumsallaşmış Örgütler: Efsane ve Tören Olarak Biçimsel Yapı” adlı eserlerinde kurumsallaşma sürecini, “dışsal bir gerçeklik kazanan ve kurumlar tarafından alışkanlık haline gelen, benimsenen eylemlerin kural benzeri bir statü kazanma süreci” olarak tanımlamıştır. Buradan yola çıkıldığında kurumların devamlılığının, davranışların standartlaşması ve istikrar kazanmasına yani kurumsallaşmanın kendisine bağlı olduğu ifade edilebilir (Günel, 2017: 13).

Örgütler, kurumsal yapılarını içselleştirmek ve meşruiyet kazanmak için yeri geldiğinde verimlilikten ödün verebilmektedirler. İşte bu noktada Meyer ve Rowan’a göre verimlilikten fedakârlık yapmak adına izlenebilecek iki yol vardır. Bunlar ismen “ayırma” ve “güven yaratma” olarak nitelendirilen yollardır. İlk çözüm önerisi olan ayırma, esasen kurumsal örgütlerin şekilsel yapılarını günlük edimlerinden ayırmalarıdır. İzlenecek bu yolla örgütler hem kurumsallaşmış yapıyı içselleştirdiklerini göstererek meşruluk kazanacak hem de günlük edimlerini biçimsel yapının öngördüğünden bağımsız bir şekilde yürüterek verimlilikten de ödün vermemiş olacaktır. İkinci öneri olan güven yaratma ise örgütlerin iyi niyet çerçevesinde

ellerinden geleni yapmasını ve bunun yanında elindeki tüm imkânlarla güvenilirlik imajını topluma pompalamasını ifade etmektedir. Bu iki ayrı öneri, örgütlere meşruiyetin yanında verimliliğin de sağlanabilmesi hususunda yol göstermektedir (Günel, 2017: 19).

Bir kurumun ahlaki boyutunun toplumsal temelinin oturmasının yolu ise o kurumun ahlaken doğru ve uygun olarak kabul edilmesinden geçmektedir. Ahlaki boyutun oluşturulmasında etkili taşıyıcı mekanizmalar ise eğitim ve belgelendirme sistemidir. Örneğin şirket yöneticileri aldıkları eğitimler yordamıyla şirketlerinin yapısına göre seçilecek bir yönetim uygulamasının onları ne kadar ileriye götürebileceğini keşfedebilirler. Böylece şirketlerini daha efektif bir yapıya kavuşturabilirler. Burada Hoffman'ın 1999 yılında ABD kimya endüstrisi alanında yapmış olduğu meşhur çalışması hem kurumsallaşmaya hem de işin ahlaki boyutuna iyi bir örnek olarak verilebilir. Hoffman bu çalışmada, devletin çevreyi koruma hasebiyle işletmeler için zorunlu kıldığı yasaların bir süre sonra çevreci sivil toplum kuruluşlarının çabalarıyla zoraki bir yasa görünümünden kurtulup ahlaki bir boyut kazandığını gözlemlemiştir. O günlerde konulan bu yasalar günümüzde ise olması gereken gibi görülmeye başlanmış ve bilişsel bir anlayış haline gelmiştir (AÖF Ders Kitabı, 2013: 125).

Meşruiyet

Yukarıda da bahsedildiği üzere meşruiyet, örgütlerin toplum içinde görmesi demektir. Ancak meşruiyet esasen burada yapılan tek cümlelik tanımdan çok daha fazla şeyi ifade eder. Bir örgüt ve örgüt davranışı toplumda kabul gördükçe meşrulaşır, meşrulaştıkça da kurumsallaşır. Meşruiyetin “bilişsel”, “ahlaki” ve “faydacı” olmak üzere üç alt başlığı vardır. Bilişsel meşruiyet, alışlagelmiş bir kültürel açıklamanın varlığına dayalı meşruiyet türüdür. Örneğin, modern toplumlarda “sağlık sorunlarımızı nerede çözebiliriz?” sorusu sonrası akla gelen ilk durak olan hastaneler bilişsel meşruiyete örnektir. Ahlaki meşruiyet ise bir örgütün eylemlerinin ilgili toplumsal kesimlerin değer yargılarına kabul görüp görmediğiyle ilgilidir. Örneğin, yukarıda verilen maden şirketi örneğinde siyanürle altın arama girişiminin yöre halkı ve çevreciler tarafından kabul görmemesinin altında yatan sebeplerin (sağlık sorunları doğurma tehlikesi, çevreye zarar verme tehlikesi vs.) boyutu ahlaki meşruiyeti işaret etmektedir. Son olarak ele alacağımız faydacı meşruiyet ise bir örgütün eylemlerinin toplumun çeşitli kurum ve kesimlerinin çıkarlarına uygun olup olmamasıyla ilgilidir. Örneğin, Kaz Dağları'nda altın arama çalışmalarının gerçekleştirilmesi o bölgeden elde edilecek turizm gelirinin maden gelirinden daha yüksek olacağını düşünenler tarafından kabul görmemektedir (AÖF Ders Kitabı, 2013: 126).

Çevre

Çevre, ilk olarak geleneksel kurumsal kuramla beraber değer görmeye başlamış bir kavramdır. Lawrence ve Lorsch çevreyi, “organizasyonun dışında kalan her şey” olarak nitelmişlerdir. Kurumsal kurama göre çevre, örgütsel karar vermenin sosyal boyutudur ve hiçbir suretle göz ardı edilmemesi gereken oldukça önemli bir noktadır. Yeni kurumsal kuram, çevreye bu özelliğini onu ikiye ayırarak yüklemiş ve bu durumu daha somut bir biçimde anlatmayı başarmıştır. Buna göre çevre, “teknik çevre” ve “kurumsal çevre” olmak üzere ikiye ayrılır. Teknik çevre, mal ve/veya hizmet değişimine olanak tanıyan bir piyasada organizasyonların çalışma süreçlerini etkin ve verimli bir biçimde kontrol ettikleri için ödüllendirildikleri çevredir. Verimlilik, teknoloji, üretim standartları vb. kavramlar teknik çevre içinde yer edinirler. Kurumsal çevre ise teknik çevrenin aksine işin teknolojik boyutundan ziyade sosyal anlamda tanınan ve tanımlanan normları içeren bölümdür. Bahsi geçen normlar; anayasadan, düzenleyici ve denetleyici kurum ve kuruluşlardan gelebileceği gibi dini inançlardan, toplum kurallarından, gelenek ve göreneklerden de kaynaklanabilir. Bu kurallar, uyulması durumunda toplum tarafından ödüllendirici; uyulmadığı takdirde ise yine aynı özne tarafından cezalandırıcı (dışlama, meşru görmeme gibi) bir özelliğe sahiptir (Günel, 2017: 22). DiMaggio ve Powell’e göre teknik ve kurumsal çevre birbirinden ayrı tutulamayacak ve biri diğerinden daha değersiz olarak görülemeyecek iki ayrı ama bir bütün alandır. Bu iki isim örgütlerin oluşturduğu bu alandaki koalisyonu ve yapılanmayı ise izomorfizm (eş biçimcilik) adıyla nitelendirmişlerdir. İzomorfizm ise “zorlayıcı izomorfizm”, “öykünmeci izomorfizm” ve “normatif izomorfizm” olmak üzere üç ayrı alt başlığa ayrılmıştır (Meydan, 2011: 25).

Zorlayıcı İzomorfizm

Zorlayıcı eş biçimlilik, örgütlerin bağımlı oldukları diğer kesimlerin beklentilerine uyma zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Burada temel unsur örgütlerin karşılıklı olarak çıkarlarının zedelenmesinden kaçınmaları ve ortada resmi veya resmi olmayan bir baskının varlığıdır. Örneğin, yasal olarak zorunlu kılındığı için bazı işletmelerde belirli bir muhasebe sisteminin kullanılması ve bunun dışına çıkılamaması veya ana imalatçının isteği üzerine yedek parça tedarikçilerinin ISO Belgesi alması zorlayıcı eş biçimliliğe verilebilecek örneklerdir (AÖF Ders Kitabı, 2013: 128).

Zorlayıcı izomorfizmin dikkat kesilesi özelliklerinden biri de aralarında zorlayıcılık ilişkisi bulunan iki kurumda mutlak bir güç farkının ve bağımlılığın da bulunmasıdır. Devlet-sanayi örgütleri, ana firma-tedarikçi firma vb. ilişkiler buna örnek olarak gösterilebilir. Bu tür

bir ast-üst ilişkisi bir süre sonra ast kategorisine koyabileceğimiz örgütleri homojen hale getirebilmektedir. O halde zorlayıcı izomorfizmin özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Bir örgüt başka bir örgüte ne kadar bağımlı ise bir süre sonra o örgüte olan benzerliği de o derece fazla olacaktır.
- Kaynaklara ulaşma imkanı ne kadar fazla ise örgüt, kaynaklar konusunda bağımlı olduğu şirketlere benzemek adına o kadar çok efor sarf eder.
- Kaynaklara bağımlılık ne kadar fazla ise izomorfizm de o kadar fazla demektir.
- Örgütlerin devlet kurumlarıyla olan ilişkileri ile izomorfizm oranı doğru orantılıdır (Günel, 2017: 24).

Öykünmecî İzomorfizm

Taklitçi eş biçimlilik adıyla da bilinmektedir. Örgütlerin bir belirsizliğe karşı ortaya koydukları tepkiler neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bir baskı neticesinde değil daha ziyade kendiliğinden gelişir. Yerel, ulusal veya uluslararası çapta kurumsallaşmış ve benimsenmiş kalıpların taklidi ile gerçekleşir. Örneğin, Avrupa'daki birçok işletme fakültesinin ABD üniversitelerindeki işletme yüksek lisans programlarını taklit etmeleri bu tür izomorfizme örnek olarak gösterilebilir (AÖF Ders Kitabı, 2013: 128).

Taklitçi eş biçimlilik; genel olarak literatürde bir moda akımına veya bir bulaşıcı hastalığa benzetilmektedir. Tüm hastanelerdeki organizasyon yapısının birbirinin aynısı olması, yerel yönetimlerin üstlendiği kamu hizmetlerinin benzerliği, ürün çeşitlendirme stratejilerinin gitgide yaygınlaşması vb. durumlar bu benzetmeyi somutlaştırmak için verilebilecek örneklerdir. Taklitçi izomorfizmin özellikleri ise şu şekildedir:

- Çevredeki belirsizlik düzeyi yükseldikçe örgütlerin başarılı şirketleri taklit oranı artar.
- Hedeflerdeki belirsizlik beraberinde başarılı örgütleri taklidi getirir.
- Bir örgütsel alandaki alternatif örgütsel modellerin sayısı ne kadar az ise o alandaki eş biçimlilik o kadar fazladır.
- Bir alandaki teknolojiler ne kadar belirsiz ise izomorfizmin değişim hızı o denli yüksektir (Günel, 2017: 25).

Normatif İzomorfizm

Ahlâki eş biçimlilik olarak da bilinmektedir. Örgütlerin çevrelerinde ahlâken doğru kabul ettikleri uygulamaları kendilerinin de benimsemesiyle ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Türkiye’de 1990’lı yıllarda toplam kalite yönetimi anlayışının benimsenmesinde büyük şirketlerin bu uygulamayı başarıyla hayata geçirmesi ve onları takip eden orta ve küçük şirketlerin toplam kalite yönetimini “doğru uygulama” olarak görmesi normatif izomorfizme bir örnektir (AÖF Ders Kitabı, 2013: 128).

Normatif izomorfizm de esasen kendi içinde bir baskı politikasına sahiptir. Mesleki profesyonelleşme adına uygulanan baskının eş biçimlilik üzerine etkisi şu şekilde sıralanabilir:

- Tüm örgütler tarafından yöneticilerin ve personellerin seçiminde bir kriter olarak kullanılan akademik belgeler örgüt alanında bir benzerlik doğurmaktadır.
- Yöneticilerin ticari ve mesleki örgütlere katılımı örgütler arası benzerlikleri artırmaktadır.
- Bir alandaki profesyonelleşme hızı ile izomorfizmin değişim hızı doğru orantılıdır.
- Bir alandaki yapılanmanın kapsamının genişliği izomorfizmin derecesini de o denli artırmaktadır (Günel, 2017: 26).

Yeni kurumsalcılığın literatürde tek bir yaklaşım olarak ele alınması mümkün değildir. Hall ve Taylor’a göre bunun başlıca sebebi kuramın alt türlerinin her birinin kendisini “asıl yeni kurumsalcılık” olarak görmesinden ileri gelmektedir. Bu alt türler “rasyonel tercihli kurumsalcılık”, “tarihsel kurumsalcılık” ve “sosyolojik/inşacı kurumsalcılık” olmak üzere üç farklı isim altında toplanmıştır. Üç temel yaklaşımdan rasyonel tercihli kurumsalcılık, iktisat disiplininin; tarihsel kurumsalcılık, tarih biliminden ve son olarak sosyolojik kurumsalcılık sosyoloji biliminden faydalanarak araştırma sahnesine adım atmışlardır. Sosyolojik ve tarihsel kurumsalcılık, daha çok ulusüstü yapılanmalara (örneğin Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler, NATO...) önem verirken rasyonel tercihli kurumsalcılık ilgi alanını hükümetler arası ilişkiler olarak belirlemiştir. Genel anlamda yeni kurumsalcılık ise sayılan tüm bu kurumları araştırma konusu saymış, gözlem alanını daha derin ve geniş tutmuştur (Sarı, 2016: 15).

Rasyonel Tercihli Kurumsalcılık

Yeni kurumsalcılık türleri arasında ortaya çıkan ilk kuramdır. Temsilcileri arasında Richard McKelvey, William Riker ve Kenneth Shepsle vardır. İlk çıktığında Amerikan Kongresi’nde alınan kararların işlevselliğini artırmayı amaçlayan yaklaşım sonraları Avrupa’ya da yayılmış ve bu arada Avrupa Birliği aracılığıyla çalışma alanını ulusüstü kurumlar olarak

belirlemiştir. Yaklaşım, mevzubahis kurumların, devletlerin davranışlarını nasıl etkilediğini ve onları nasıl yönlendirdiğini yakından incelemiştir (Sarı, 2016: 18).

Rasyonel tercih kuramcılarının en önemli çıkmazlarından olan ve kuramcılar tarafından sürekli olarak cevabı aranan problem “kamunun trajedisi” diye adlandırılır. Kamunun trajedisi kavramı, basit bir örnekle şu şekilde açıklanabilir; “küçük bir toplumun, hayvanlarını otlatmak için ortak bir alan belirlediği varsayıldığı ve bir süre sonra bu bölgedeki hayvanların sayısının arttığı düşünüldüğünde ortak alanın aşırı kullanımının da kaçınılmaz olduğu ortadadır. Haliyle bu durum, kaynakların kullanımını bir süre sonra imkânsız hale getirecek, ortaya yenilenemeyen kaynaklardan oluşmuş bir doğa çıkaracaktır”. İşte rasyonel tercihlili kurumsalcılık, bu çıkmaz karşısında bir çözüm önerisi arar ve bu noktada Ostrom’un “ortak kaynakların idaresi” tezi devreye girer. Ostrom bu tezinde, bireylerin aralarındaki rekabet kadar yardımlaşmanın da farkında olması durumunda böylesi bir durumun yaşanmayacağını vurgular. Bu öneri, her ne kadar özellikle tarihsel kurumsalcılar tarafından modern toplumlar açısından uygulanamaz olarak görülüp eleştirilse de Ostrom’un bu tezi küçük ölçekli topluluklarda yaygın kullanım alanı bulabilmektedir (Özdemiray, 2018: 21).

Tarihsel Kurumsalcılık

Tarihsel kurumsalcılık yaklaşımının en önemli temsilcileri Mark A. Pollack, Paul Pierson ve Simon J. Boulmer’dir. Bu yaklaşım, kurumsal geçmişe verdiği önem ve kurumların patika/izlek/yol bağımlılığı adlı çalışmasıyla ön plana çıkmıştır. Tarihsel kurumsalcılığa göre, kurumlar; resmi ve gayriresmi süreçler, bu esnada kabul edilen ve yürürlüğe konan resmi sözleşmeler ve kurallar ile örgütlerden oluşur. Örneğin, yaklaşım; geçmişte AB Komisyonu gibi ulusüstü kurumların verdiği kararların gelecekte verilecek kararlar için bir zemin oluşturduğu fikrini taşımaktadır. Tarihsel kurumsalcılık aynı zamanda aktörlerin davranışlarının yalnızca bir strateji üzerine kurulmadığını tüm davranışların çevreden, aktörlerin dünya görüşlerinden vb. etkenlerden etkilenerek şekillendiğini savunur (Sarı, 2016: 21). İzlek bağımlılığı teziyle ise, alınmış olan önemli kararların aktörleri birbirine veya geçmişlerine bağımlı hale getirdiği ve buradan geri dönüşün zor olması nedeniyle bu izleğin böyle devam ettiği görüşünü ortaya koyar (Özdemiray, 2018: 18). Tarihsel kurumsalcılık, tüm bu savlarının yanında rasyonel tercihlili kurumsalcılığı da reddetmez, kıyasıya eleştirmez aksine onun tezlerini inkâr etmeyip eksiklerini tamamlamayı amaçlar (Sarı, 2016: 22).

Sosyolojik Kurumsalcılık

Bilinen diğer adlarıyla “inşacı kurumsalcılık” veya “normatif kurumsalcılık”. Daha çok sosyoloji biliminden yararlanan ve bu özelliğini yeni kurumsal kuramın kendisine de taşıyan yaklaşımın en önemli temsilcileri; Thomas Risse, Jeffrey Lewis ve Jeffrey Checkel’dir. Uluslararası ilişkiler disiplinde fazla uygulama alanı bulamamış olmakla beraber Avrupa Birliği’nde özellikle Avrupa Kimliği ve Avrupalılaştırma konularında oldukça yararlanan bir yaklaşımdır. Sosyolojik kurumsalcılık, rasyonel tercihlili kurumsalcılığın aksine kurumlara topluluk oluşturmada oldukça otonom bir kimlik yükler. Bu kabulü ise yaklaşımı, ister istemez normatif -bir diğer deyişle idealist- bir teori yapar (Sarı, 2016: 23). Sosyolojik kurumsalcılık ile rasyonel tercihlili kurumsalcılığı birbirinden ayıran bir diğer önemli özellik ise kurumların değişimi ve gelişimi konusunu açıklamada baz aldıkları kriterdir. Konu hakkında rasyonel tercihlili kurumsalcılık en önemli ölçüt olarak “verimlilik”i gösterirken sosyolojik kurumsalcılık, “sosyal meşruiyet”i işaret eder. İnşacı kurumsalcılığın kurumları tanımlarken resmi kural ve prosedürlerin yanında daha subjektif değerler olan sembollere ve etik şablonlara da yer vermesi teorinin bir diğer ayırt edici noktasıdır (Özdemiray, 2018: 21).

SONUÇ

1970’lerde ABD’de ortaya çıkıp büyük bir sükse yaparak önce Avrupa’nın sonra da tüm modern dünya ülkelerinin ilgi odağı haline gelen yeni kurumsal kuram, günümüzde oldukça popüler bir araştırma konusudur ve son on yılda uluslararası yazında geleneksel haliyle beraber ele alındığında en çok araştırılan makro örgüt kuramı olma özelliğine sahiptir. 2004 yılında Türkiye’de yapılan bir araştırmaya göre kurumsal kuram, açık sistem yaklaşımı ile birlikte o döneme kadar örgüt kuramı alanında en çok ele alınan konular arasında başı çekmektedir.

Nitekim kurumsal kuram özelinde yeni kurumsal kuram hem kendi içindeki temsilciler hem de diğer kuramların temsilcileri tarafından farklı zamanlarda ve sürekli olarak eleştiriyeye maruz kalmıştır. Ama bu eleştirilerin yeni kurumsal kuramın gelişimine katkı sağladığı aşikârdır. Kuramın gelişime açık kalan, eksik ya da sorunlu duran birçok yönü bu eleştiriler sonrasında gelişme göstererek evrim geçirmiş ve kuramın sorunlu kısımları zaman içinde giderek azalmıştır. Bu olgudan bahsedilirken Lynne G. Zucker’e değinmeden geçmek de olmayacaktır. Zucker, yaptığı yerinde eleştirilerle yeni kurumsal kuramın gelişiminde önemli bir yer edinmiştir.

Anlaşılağı üzere, sürekli olarak değerdirmeye tabii tutularak ve bu değerdirmelerin sonunda eleştirilere maruz kalarak büyüyen ve gelişen yeni kurumsal kuram günümüzdeki popürlüğünü bu yoldan geçerek sağlamıştır. Bugün yapılan eleştirilerin de kuramı ilerleyen yıllarda çok daha iyi yerlere getireceğı düşüncesi sosyal bilimciler arasında hâkim görüştür.

KAYNAKÇA

Acer, E. K., Türkiye’de Yükseköğretimin Genişlemesinin Yeni Kurumsalcılık Perspektifi Açısından İncelenmesi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2015

Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Örgüt Kuramı, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2013

Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Sistemi Video Ders, Ünite 6 Örgüt Kuramı, <https://www.youtube.com/watch?v=kaPx1GTevac&t=92s>

Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Sistemi Video Ders, Yeni Kurumsal Kuram, <https://www.youtube.com/watch?v=aymwpjMg5gg>

Arslan, S., Realist ve Kurumsalcı Düşünce Tartışmalarında Yeni Kurumsal Kuram Nerede Durmaktadır? Yeni Kurumsal Kuramın Düşünsel Kökleri Üzerine Bir Değerlendirme, Yorum-Yönetim-Yöntem Uluslararası Yönetim-Ekonomi ve Felsefe Dergisi (7/1), 2019, Sakarya

Dibo, M., Yeni Kurumsalcı Bakış Açısından Düzenlemeler ve Düzenleyici Otoriteler, Fiscoeconomia Dergisi (3/3), Niğde, 2019

Ekşi Sözlük, Yeni Kurumsal Kuram, <https://eksisozluk.com/yeni-kurumsal-kuram--3844509>

Eray, Ş., Yeni Kurumsalcı Yaklaşımlar Çerçevesinden Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kamu Politikası: Eğitim ve Siyasal Katılım Alt Politika Örnekleri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2015

Erdoğan, S., Avrupa Birliği Genişlemesi ve Ulusüstü Avrupa Birliği Kurumları: Yeni Kurumsalcı Bir Değerlendirme, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2015

Günel, T., Kurumsal Kuram Perspektifinden Kurumsal Sürdürülebilirlik: İşletmelerin Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlamaları Üzerine Bir Uygulama, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017

Kurt, Y., Yeni Kurumsal Kuram Perspektifiyle Havacılıkta Emniyet Yönetim Sistemi Uygulamalarının Değerlendirilmesi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sivil Havacılık Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2015

Meydan, C. H., Kaynak Bağımlılığı, İşlem Maliyetleri, Örgütsel Ağ ve Yeni-Kurumsal Kuram İle Örgütlerin İttifak Oluşturma Sebepleri Üzerine Bir İnceleme, KHO Savunma Bilimleri Enstitüsü Savunma Bilimleri Dergisi, Ankara, Kasım 2010

Özcan, K., Kurumsal Söylemin Rasyonel Temelleri: Yeni Kurumsal Kuram Bağlamında Rasyonalite Tartışması, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (13/1), Isparta, 2011

Özdemiray, S. M., Yeni Kurumsalcılık Ekseninde Mülki İdarede Süreklilik ve Değişim, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Konya, 2018

Özen, Ş., Yeni Kurumsal Kuram: Örgütleri Çözümlemede Yeni Ufuklar ve Yeni Sorunlar, Başkent Üniversitesi, Ankara, 2007

Sarı, Ö. F., Yeni Kurumsalcılık Çerçevesinde Enerji Topluluğu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016

Tayşir, E. A., Kurumsal Kuramın Kurumsallaşması: Türkiye Kaynaklı Kurumsal Kuram Çalışmalarına İlişkin Genel Bir Değerlendirme, ODTÜ Gelişme Dergisi, Ankara, Nisan 2014

TRT Okul Açık Sınıf, Ders 6 Örgüt Kuramı, <https://www.youtube.com/watch?v=5tTTq-KaJO8&t=75s>

Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>

ORDU
25-26 NİSAN 2020

DİL ÖĞRETİMİNDE PSİKODİLBİLİM'İN ÖNEMİ

Öğrt.Üyesi Dr Süleyman KASAP

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Öz

: Psikodilbilim, bir kişinin bir dili nasıl edindiğini, hem konuşma hem de yazı dilini nasıl ürettiğini ve algıladığını açıklayan çok sayıda teori ortaya koymuş ve bu teoriler dil öğretimi alanında kullanılmıştır. Bazı uzmanlar bu teorileri dil öğretim yöntemlerini geliştirmede temel yapı taşları olarak kullanırlar ve bu yaklaşım biçimi Psiko dilbilimsel yaklaşım olarak bilinir. Psikodilbilimsel yaklaşım, öğrenmeyi birey içinde gerçekleşen bilişsel bir bireysel süreç olarak görür ve daha sonra sosyal boyuta geçer. Bir yaklaşım olarak, natural method method (doğal yöntem), total physical response method(toplam fiziksel yanıt yöntemi), ve suggestopedia yöntemi gibi psiko-dilbilim teorileri temel alınarak geliştirilen bazı yöntemler vardır. Bu yöntemler, bir kişinin anadilini veya ilk dilini (Birinci Dil Edinimi) nasıl edindiği, ikinci veya üçüncü dilini (İkinci Dil Öğrenimi) nasıl öğrendiğini, bir dili nasıl algıladığını anlamaya çalışır. Özellikle, psiko-dilbilim, dört becerinin (Dinleme, okuma, konuşma ve yazma) hem içsel zorlukları hem de dışsal zorlukları anlamaya yardımcı olur. Psikodilbilim, öğrencilerin dil öğreniminde yaptıkları hataları açıklamaya da yardım ederek, öğretmenlerin bu dört dil becerisini öğretmek için uygun yöntemi seçmelerine ışık tutar. Bu çalışmanın temel amacı dil öğretiminde Psikodilbilim'in önemi literatür taraması yöntemi ile ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: psikodilbilim, yaklaşım, öğretim

1. Giriş

İki farklı disiplin olan Psikoloji ve Dilbilim'in bütünleşmesinden doğan Psikodilbilim , dili zihin ve davranış yönüyle inceler. Psikodilbilim dili konuşurken ve algıırken beyinde meydana gelen süreçleri inceleyerek, insan zihni ve dil arasındaki ilişkiyle ilgilenir (Maftoon ve Shakouri, 2012). Psiko-dilbilim genel olarak dil edinimi, dil algısı ve dil üretimi alanlarında çalışmalar ortaya koyar.

Dil edinimi, anadili veya ikinci bir dili edinme süreçlerini ifade eder. Çocukların dili nasıl öğrendikleri veya edindiklerini belirleyen mekanizmaları ve kalıpları tanımlayan iki ana düşünce ekolü vardır. İlki, Jean Piaget ve Rudolf Carnap tarafından önerilen teori, tüm dillerin çocuk tarafından öğrenilmesi gerektiğini ifade eden düşünce ekolü ve ikinci ise insanların doğuştan gelen dil fakültesine sahip olduklarından bir dil öğrenmeye gerek olmadığına inanan ekoldür. İkinci dil öğrenimi için kritik dönem veya yaş hakkında tartışabilmek için, ilk dil ediniminin anlaşılması gerekmektedir. Birinci dilin edinilmesi için kritik dönem kavramı genellikle evrensel dilbilgisi (Universal Grammar) teorisinin ortaya koyduğu ve insanların doğuştan dil öğrenme mekanizmasına sahip olduğunu iddia eden görüş ile ilgilidir (Field, 2011). Field (2003), kritik dönem hipotezinin, erken yaşlarımızda dile maksimum duyarlılık kazandığımız bir zaman olduğunu öne sürmektedir. Herhangi bir nedenle bir çocuk o dönemde dile maruz kalmazsa, dili sadece sınırlı bir yeterlilik elde edecektir.

Dil algısı, hem yazılı hem de sözlü olarak dili yorumlama ve anlama süreçlerini ifade eder. Dili (cümle işlemeyi) anlamadaki en büyük faktörlerden biri, insanların okuma sırasında cümleleri nasıl anladığı ve anlama ile nasıl ilişkilendirdikleri meselesidir. Cümle anlama / işlemenin mimarisi / yapısı ve dinamikleri hakkında çeşitli teoriler ortaya koyan dil algısı alanı, ayrıca cümlelerde bulunan bilgilerin nasıl ve ne zaman bir anlam ifade edebileceğini ortay koymaya çalışır. Dili anlamak için kelimeleri tanımak zorundayız ve daha sonra tek tek kelimelerin anlamlarını bir araya getirip bütünsel olarak bir anlam çıkarmak durumundayız. Anlama sisteminin dil bilgisel, sözcüksel ve bağlamsal olarak konuşmacı ve dinleyiciye anlamlı gelmesi iletişim için şarttır. (Cacciari ve Glucksberg, 1994).

Dil üretimi, dil yoluyla anlam yaratma ve ifade etme süreçleri ile ilgilenir. Bu, psiko-dilbilimin son aşamasıdır. Kişinin dili nasıl edindiğini ve hangi seviyede anladığını belirler. Kişinin kelime seçimi psikolojisi ve zihinsel dil mekanizmasını anlamaya çalışır (Willem, 1999). Dil üretimi, dilbilimsel olmayan bir mesajı, sözlü, işaret yoluyla veya yazılı bir dil sinyaline dönüştüren birbirine bağlı çeşitli süreçlerden oluşur (Gary ve Padraig, 1992). Dilsel olarak kodlanacak bir mesajı veya mesajın bir kısmını tanımladıktan sonra, konuşmacının bu mesajı iletebilmesi için sözcük yada sözcükleri seçmesi gerekir. Bu işleme sözcüksel seçim denir. Kelimeler, dilbilimde anlamsal bilgi olarak adlandırılan anlamlarına göre seçilir ve dil üretimi başlar (Brown-Schmidt, Sarah; Tanenhaus, Michael, 2006)

Psikodilbilim, yukarıdaki üç noktayı açıklayan sayısız teori ortaya koymuştur ve bu teoriler dil öğretimi alanında çok faydalı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bazı uzmanlar bu psiko dilbilimsel yaklaşımları dil öğretim yöntemlerini geliştirmede temel teoriler olarak kullanırlar. Psikodilbilimsel yaklaşım, dili ve düşüncüyü ilişkili ama tamamen bağımsız fenomenler olarak görür. Öğrenme, birey içinde gerçekleşen bilişsel bir bireysel süreç olarak görülür ve daha sonra sosyal boyuta geçer. Psikodilbilim ,dil öğrenmede sürecindeki psikolojik faktörleri gerçek dil ve iletişiminin ayrılmaz bir parçası olarak görür ve öğrencilerin bir dili kolayca anlamalarını sağlayacak çeşitli yöntemler için araştırmacılara ışık tutar.

Psikodilbilim , Steinberg ve Sciarini'nin (2008) belirtildiği gibi çeşitli alt disiplinlere sahip geniş bir alanı kapsar . Bunları kısaca aşağıdaki başlıklar altında toplaya biliriz:

1.1 Teorik Psikodilbilim: Fonetik, diksiyon, sözdizimi tasarımı, söylem ve tonlama gibi dilde insanın zihinsel süreçlerine ilişkin dil kuramlarına odaklan bir alandır.

1.2 Gelişimsel Psikodilbilim: Dil edinimi, hem birinci dil edinimi (L1) hem de ikinci dil edinimi (L2) ile ilgilidir. Fonolojik, semantik ve sözdizimsel edinimi, süreci aşamalı, kademeli ve entegre olarak inceler.

1.3 Sosyal Psikodilbilim: Sosyal kimlik de dahil olmak üzere dilin sosyal yönleriyle ilgili alanları inceler ve toplumun konuşmacı ve dinleyicinin algısı üzerindeki etkisine yoğunlaşır.

1.4 Eğitimsel Psikodilbilim: Okulda verilen eğitim ve öğretimin dil yeterliliğe olan etkisini ve verilen bu eğitimin nasıl olması gerektiği üzerine yoğunlaşan bir alt alandır.

1.5 Nöro-psiko-dilbilim: dil, dil üretimi ve insan beyni arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Bu alanda ki nöroloji uzmanları, beynin biyolojik yapısını analiz etmeye çalışarak dil çıktısının beyinde nasıl programlandığını ve kurulduğunu analiz etmeyi amaçlarlar.

1. 6 Deneysel Psikodilbilim: Tüm dil üretimleri ve dil etkinlikleri, dil davranışı ve dil çıktılarını kapsayan ve deneysel yaklaşımı kullanan bir alandır.

1.7. Uygulamalı Psikodilbilim: Bu alan daha önce açıklanan psikodilbilimin altı alt disiplininin bulgularının uygulanması ile ilgilidir. Psikoloji, dilbilim, dil öğrenimi, nöroloji, psikiyatri, iletişim ve edebiyat dâhil olmak üzere birçok alanda dilbilim psikolojisinin uygulama biçimleri ile ilgilenir.

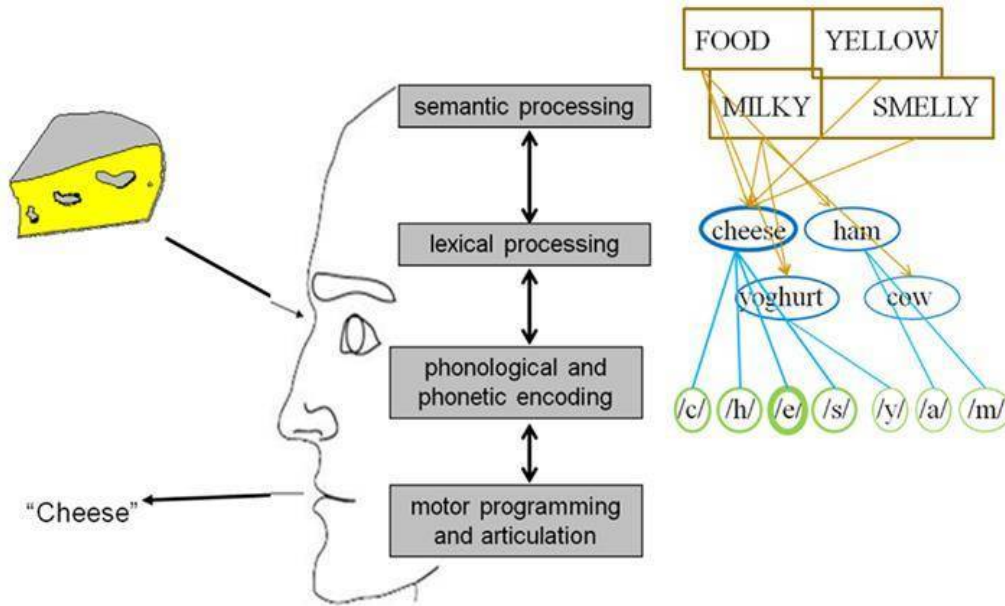
2. Psikodilbilim ve Dört Temel Dil Becerisi

Dört dil becerisi olan konuşma, yazma, okuma ve dinleme bir dilin öğrenilmesinde ki temel süreçler olarak görülebilir. Psiko-dilbilimsel olarak, bu beceri süreçleri öğrenen kişinin psikolojisine göre değişim göstermektedir (Field, 2011). Dinleme becerisi yabancı dil öğrenme sürecindeki en zorlayıcı beceri olarak görülür çünkü birinin ana dilinde bile dinleme yapması son derece belirsiz bir süreçtir. Bu beceri iki temel adımda meydana gelir bunların ilki kod çözme olarak adlandırılan algısal düzey ve ikincisi kodlama olarak adlandırılan kavramsal aşamadır. Birinci adımda duyulan herhangi yabancı dilde duyulan bir kelime yada cümle dilsel birimlere, yani sözcüksel ve sözdizimsel yapılara ayrılarak analiz edilir ve ikinci adımda duyulan bu yapılar anlamlı hale getirilir (Field, 2011). Ayrıca öğrencilerin motivasyonu, ilgisi, dinleme amacı içsel faktörler ve çevredeki gürültü gibi dışsal zorluklar da dinleme becerisini etkileyebilmektedir. Okuma becerisi için okuyucuların deşifre edilmiş sözcükleri cümle sonuna kadar sözdizimsel bir kalıplara uygun bir biçimde zihinde tutmaları gerekmektedir. Hatta kelimelerin sesletimleri bile zihinde yer almaktadır ve bu zihinde ki seslerinde anlamlı hale gelmesi okuma becerisinin bir parçası olarak görülebilir (Perfetti, 1985). Dolayısıyla, okuma becerisinin, psiko-dilbilimsel yaklaşımla kanıtlandığı üzere, anlam-temelli bir faaliyet olduğu söylenebilir (Demirezen, 2004).

Konuşma becerisi Psikodilbilim alanının önemli ölçüde üzerinde durduğu bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuşma ile ilgili en önemli Psikodilbilimsel model beş temel basamakta konuşmanın nasıl oluştuğunu gösteren Levelt modelidir.

ORDU
25-26 NİSAN 2020

Şekil 1. Levelt'in (1999) Konuşma Modeli

Şekilde görüldüğü gibi 'cheese (peynir)' kelimesini üretirken öncelikle (semantic) anlamsal süreçten, sonra kelime seçim (lexical) süreçten, daha sonra sesletim (phonetic) süreçten ve en sonunda telaffuz yada üretim dediğimiz (articulation) süreçten geçerek ağızımızdan çıkar. Bu kelime çıkarken ayrıca kelime ilgili renk, koku, şekil, hammadde vb. çağrışımlar da zihnimizden geçer. Bunun yanı sıra, ses bozuklukları, kekemelik ve yanlış yerleştirme gibi konuşma kusurları ve kişilik faktörlerinin neden olduğu psikolojik bazı durumlarda psikodilbilim alanına girmektedir (Demirezen, 2004).

Son olarak yazma becerisi psikodilbilimsel yaklaşımının özellikle yazım hataları yönü ile üzerinde durduğu bir konudur. Beynin sol yarıküresinin uzun zamandır sağ elini kullanan insanlar için dil faaliyetlerinde baskın olduğu varsayılmakta ve burada meydana gelecek bir hasar yazma becerisi üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabilecektir. Psikodilbilimsel yöntemlerle bu durum ve agrafinin neden olduğu problemler çözülebilmektedir. Psikodilbilimsel yaklaşım, öğretmenlere öğrencilerine yazma hatalarını düzeltme noktasında önemli katkılar sunmakta ve yazma etkinlikleri için ilginç konular bulmasına yardımcı olmaktadır (Demirezen, 2004).

3. Dil Öğrenmeyi Etkileyen Faktörler

Bazı öğrenciler yeni bir dili diğerlerinden daha hızlı ve kolay bir şekilde öğrenebilmekteler ve bu durum büyük ölçüde öğrencinin kontrolünün ötesinde başarıyı etkileyen önemli faktörlerle ilgilidir. Lightbown ve Spada (2006), dil öğrenmeyi etkileyen temel faktörleri faktörleri aşağıdaki gibi sıralamaktadır.

3.1 Zeka: Zeka, çok çeşitli öğrenme görevlerinin gerçekleştirilmesinde yer alan genel bilişsel yetenekler kümesidir (Ellis, 2008) ve zeka terimi geleneksel olarak belirli test türlerindeki performansı ifade etmek için kullanılmıştır. Bu testler genellikle okuldaki başarı ile ilişkilidir ve bazen zekâ ve ikinci dil öğrenimi arasında bir bağlantı rapor edilmiştir. Pinker (1995) zekayı yeteneklerin kaynağı olarak görmektedir ve Dörnyei göre (2005), birçok performans türüne aktarılabilecek bir özelliğe sahiptir "Zeka" terimi bu anlamda dilsel veya dil dışı yetenekleri ifade performansına atıfta bulunmak için kullanılmaktadır (Brown, 2000).

3.2. Yetenek: Önemine ilişkin daha önceki bazı şüphelere rağmen, son yirmi yılda yeteneğin yabancı dil öğrenmede çok önemli faktörlerinden ve öngörücülerinden biri olduğu kabul edilmiştir (Dörnyei, 2005) ve sonuç olarak yetenek araştırmasına olan ilgi artmıştır. Buna bağlı olarak yüksek yetenekli bir öğrencinin ikinci bir dili daha kolay ve hızlı bir şekilde öğrenebileceğini ancak diğer öğrencilerin de istikrarlı bir halde devam etmeleri halinde başarılı olabileceklerini varsayabiliriz.

3.3. Öğrenme Stili 'Öğrenme stili' terimi, bir bireyin yeni bilgi ve becerilerini özümsemenin, kalıcı hale getirmek tercih ettiği öğrenme yollarını tanımlamak için kullanılmıştır. Bazı öğrenenler bir şeyi görene kadar öğrenemeyeceklerini söylüyor. Bu tür öğrenenler 'görsel' yönü gelişmiş öğrenciler grubuna girmekte iken, başka bir grup öğrenci 'İşitsel' yollarla öğrenmeyi tercih edebilirler. 'Kinestetik' öğrenciler olarak adlandırılan diğerleri için, taklit etme veya rol oynama gibi fiziksel bir eylem öğrenme sürecine yardımcı gibi görünmektedir. Bunlara algısal temelli öğrenme stilleri denir. Bu durumda kişilerin hangi öğrenme biçiminde daha iyi öğrendikleri belirlenmeli ve o öğrenme biçimine göre dil yöntemleri seçilmelidir

3.4 Kişilik: Kişilik teorisi herkesin farklı olduğunu ve bireylerin benzersiz ve temelde değişmeyen özellikler, eğilimler veya mizaçlarla karakterize edildiğini varsayar. Bununla birlikte, kişilik çeşitli şekillerde incelenmiş ve farklı bilgi işleme stilleri veya öğrenme stilleri ile ilgili olduğu öngörülmüştür (Messick, 1994). Dışa dönük bir kişinin yabancı bir dili daha çabuk öğrenebileceği sıklıkla tartışılmaktadır. Ayrıca, birçok öğrencinin ikinci bir dil öğrenirken yaşadığı endişe, gerginlik ve stres duyguları hakkında kaygı duyulan sorular kapsamlı bir şekilde araştırılmıştır. İkinci dil sınıflarındaki öğrenci kaygısını araştıran son araştırmalar, kaygının dinamik olma olasılığının ve belirli durum ve koşullara bağlı olma olasılığının daha yüksek olduğunu kabul etmektedir. Benlik saygısı, empati, konuşkanlık ve yanıt verebilirlik gibi diğer bazı kişilik özellikleri de dil öğrenmeyi etkileyebilecek diğer özellikler arasında sayılabilir.

3.5 Motivasyon: Motivasyon, bir hedefe ulaşmak için enerji ile birlikte bir hedefe ulaşma arzusudur. Crookes & Schmidt (1991), ikinci dili öğrenmede motivasyonunun dört alanını belirlemiştir: a) mikro seviye (kişinin iç motivasyonu) b) sınıf seviyesi, sınıfta kullanılan teknik ve aktiviteleri içerir c) ders seviyesi- sunulan içeriğin seçimini ifade eder ve d) sınıfın dışından faktörleri içeren seviye. Öğretmenler de ayrıca öğrencilerin dil öğrenimindeki davranışlarını ve motivasyonlarını etkiler. Öğretmen, öğrencilerin ikinci dili çalışma veya dil öğrenimine karşı iyi tutum sergilemelerinin nedenlerinden biridir.

3.6 Kültür ve Statü: Öğrencilerin kendi kültürlerinin, dilini öğrendikleri kültürden daha düşük statüde olduğu durumlarda, daha yavaş ilerleme kaydettiğine dair bazı kanıtlar vardır. Daha genel bir düzeydeki sosyal faktörler motivasyon, tutum ve dil öğrenme başarısını etkileyebilir. Böyle bir faktör, diller arasındaki sosyal dinamik veya güç ilişkisidir.

3.7. Yaş: İkinci dil öğrenimi öğrencinin yaşı önemli bir yere sahiptir. Yaşın dil öğrenme üzerinde ki etkisi yaygın olarak kabul edilmektedir (ör. DeKeyser, 2003; DeKeyser ve Larson-Hall, 2005; Hyltenstam ve Abrahamsson, 2001, 2003). Kendi dillerinde zaten güçlü okuma yazma becerisine sahip çocuklar, yeni bir dili etkili bir şekilde edinme konusunda en iyi konumda görünmektedir. Motive olmuş, yaşlı öğrenciler de çok başarılı olabilirler. Araştırmalar, yaşın çocukları ve yetişkinleri ikinci dil öğrenmede fonoloji, morfoloji ve sözdizimi gibi belirli yönlerden ayırdığını bulmuştur.

4. Psikodilbilimsel Yaklaşım ve Dil Öğretim Yöntemleri

Dil öğretiminde bir yaklaşım, dilin doğası ve dil öğrenme teorilerinden oluşur. Dil öğretim yöntemleri dil öğretim yaklaşımlarının somutlaştırılmasıdır. Temel teorileri açıkça anlaşılırsa, bir dil öğretme yöntemi iyi anlaşılabilir. Dil öğretim yöntemlerini geliştirmede temel teoriler iki ana teori olarak ikiye ayrılır; dil teorisi ve dil öğrenme teorisi. Dil öğretim yönteminin geliştirilmesinde üç temel teorik görüş vardır: yapısal teori, fonksiyonel teori ve etkileşimli teori. Yapısal teori, dili dilbilgisel bir birim sistemi olarak görür: ifadeler, maddeler, cümleler, ekler. İşlevsel teori, bir iletişim aracı olarak görür: bilgi, duygusal, ikna edici ve sosyal. Etkileşim kuramı dili, kişilerarası ilişkiyi gerçekleştirmenin bir aracı ve birey ile toplum arasındaki sosyal işlemin bir performansı olarak görür. Her görüş, dil öğretim yönteminin geliştirilmesinde farklı rol oynamaktadır (Harras ve Andika, 2009). Psikodilbilimsel yaklaşım temelinde geliştirilen bazı yöntemler aşağıda verilmiştir :

4.1 Doğal Yaklaşım

Tracy Terrell tarafından geliştirilen ve Stephen Krashen tarafından desteklenen doğal yaklaşım, dil öğreniminin insanların doğal olarak kendi ana dillerini edinme biçiminin bir yeniden üretimi olduğunu iddia eden bir dil öğretme yaklaşımıdır. Bu metot, dil öğretimine iletişimsel bir yaklaşımla bakar ve Krashen ve Terrell'in (1983) gerçek dil edinimi kuramlarına değil, dil yapısı kuramlarına dayandığına inandığı, odyolingual yöntem ve durumsal dil öğretimi yaklaşımı gibi daha önceki yöntemleri reddetmektedir. Edinimi etkileyebilecek ve edinim için gerekli girdiyi engelleyebilecek veya destekleyecek üç tür duygusal faktör vardır. Bunlar isteklendirme, özgüven ve kaygıdır. Yüksek afektif filtreye sahip alıcıların yeterlilik geliştirme olasılığı daha düşüktür.

4.2 Toplu Fiziksel Tepki Yöntemi

Bu yöntem, San Jose State College, ABD, James J. Asher (1966) dan psikolog tarafından geliştirilmiştir. TPR olarak da bilinen bu yaklaşım sözlü girdiye tepki vermek için fiziksel hareketi kullanarak dil veya kelime bilgisi kavramlarını öğretme çalışır. Süreç, bebeklerin ilk dillerini öğrenme şeklini taklit eder ve öğrenci engellemelerini ve stresi azaltır. Bu yöntemle göre dil öğrenmede psiko-dilbilimsel ilkeler aşağıdaki gibidir.

a. Dil yeterliliği, kinestetik duyu sisteminin dil öğrenimine dahil edilmesi önemli ölçüde geliştirilebilir. Bu, çocuklara fiziksel olarak hareket etmelerini gerektiren ifadeler verilmesi gerçeğiyle ilgilidir.

b. Anlama, konuşmadan daha önce gelmelidir. Öğrenciler konuşmaya veya yazmaya başlamadan önce anlama becerilerini edinmeye yönlendirilir. Kinestetik teori ile ilgili olarak, fiziksel hareketler ile öğrencilerin dil başarıları arasında pozitif bir korelasyon olduğuna inanılmaktadır. Bu yöntemi uygulamak için geniş bir sınıf gereklidir. Sınıf ideal olarak 20-25 öğrenciden oluşur. Bu yöntem çocuklara veya yetişkinlere dil öğretmek için uygulanabilir.

4.3 Suggestopedia (Telkin Yöntemi)

Suggestopedia, 1970'lerde Bulgar psikolog Georgi Lozanov tarafından geliştirilen bir dil öğretim yöntemidir. Bu yöntemde öğrenmenin önündeki psikolojik engellerin azaltılması ve olumlu öneri eşliğinde öğrenmeyi hızlandırma temel yaklaşımdır. Bu amaçla, öğretmenler duygusal olarak rahatlatıcı bir ortamda dinlendirici bir müziğin arka planında ders yapar ve

öğretmen aktif olarak öğrencilerin zihinlerine ve düşüncelerini dili yerleştirmeye çalışır. Bir Suggestopedia dersinin tipik özellikleri: hedef dil / anadil kullanılması, öğretmen merkezli, rahat sandalyeler ile aydınlık, neşeli sınıflar, yatıştırıcı fon müziği, ritim ve tonlama ile diyalogların okunması, uykudan hemen önce ve uyanmadan öğrenenler tarafından diyalogların okunması (ödev), soru-cevap, oyunlar ve şarkı gibi diyaloglara dayalı sınıf içi aktiviteler vb. olarak sıralanabilir.

5. Sonuç

Genel olarak ifade edildiği gibi, Psikodilbilimsel yaklaşımda, bireysel ve bilişsel süreçlerin aktive edilmesi önceliklidir. Öğrenenin psikolojisinin çok önemsendiği bu alan, dil eğitiminin etkili hale gelmesinde ortaya koyduğu yöntem ve yaklaşımlarla önemli katkılarda bulunmuştur. Dil eğitimi verecek öğretmenlerin Psikodilbilim alanına hakim olmaları, dil öğretme sürecine ciddi katkılar sağlayacaktır. Bu yaklaşımda, bireyin ikinci bir dili öğrenmesi ya da edinilmesinde anlaşılır girdiye erişmesi çok önem arz etmektedir (Long, 1996). Kişisel farklılıkların ve kişiliğin dil öğrenmede önemli bir faktör olduğunu ortaya koyan bu yaklaşım, insan ve insan psikolojisini öğrenmenin merkezine koymuştur. Krashen (1985), dili anlamak ve öğrenmek için mevcut yeterlilik seviyesinin biraz ötesinde olan dilsel girdiye maruz kalması gerektiğini savunmaktadır. Bu anlamda, öğrenenler yabancı bir dili çok tecrübeli oldukları ana dillerini öğrendikleri gibi öğrenebilirler. Dil öğretimi ile ilgili olarak, gelişimsel psiko-dilbilim ve uygulamalı psiko-dilbilim, etkili öğretim yollarının formüle edilmesinde önemli rol oynamaktadır. Psikodilbilim teorisi, insanların fiziksel ve zihinsel gelişimlerine uygun olarak bir dili öğrenebileceklerini çeşitli teorilerle göstermektedir. Bu teoriler kullanılması ve etkili dil öğretim programları ve materyalleri tasarlanmasıyla ikinci dil öğretmede başarıya ulaşılabilir.

Referanslar

Brown-Schmidt, S.; Tanenhaus, M.(2006). "Watching the eyes when talking about size: an investigation of message formulation and utterance planning". *Journal of Memory and Language*. 54 (4): 592–609.

Cacciari, C., & Glucksberg, S. (1994). Understanding figurative language. In M. A. Gernsbacher (Ed.), *Handbook of psycholinguistics* (p. 447–477). Academic Press.

Dell, G.; O'Seaghdha, P. (1992). "Stages of lexical access in language production". *Cognition*. 42 (1–3): 287–3

- Levelt, W. (1999). "A theory of lexical access in speech production". Behavioral and Brain Sciences. 22 (1): 3–6.
- Bock, K.; Levelt, W. (2002). Atlmann, Gerry (ed.). Psycholinguistics: Critical Concepts in Psychology. 5. New York: Routledge. pp. 405–407.
- Dörnyei, Z. (2005). The psychology of the language learner: Individual difference in second language acquisition. New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Ellis, R. (2008). The study of second language acquisition (2nd ed.). Oxford: Oxford University Press. Gardner, R. C.
- Brown, H. D. (2000). Principles of language learning and teaching (4thed.). New York: Longman
- Pinker, S. (1995). A case study in language acquisition. In L. Gleitman & M. Liberman (Eds.) An invitation to cognitive science: Language. Vol. 1. (pp. 135-183). Cambridge, MA: MIT Press.
- Messick, S. (1994). The matter of style: manifestations of personality in cognitive, learning and teaching. Educational Psychologist 29, 121-136
- Crookes, G., & Schmidt, R. W. (1991). Motivation: Reopening the Research Agenda. Language Learning, 41, 469-512
- DeKeyser, R. (2003). Implicit and explicit learning. In C. J. Doughty & M. H. Long (Eds.), Handbook of second language acquisition (pp. 313–348). London: Blackwell.
- Demirezen, M. (2004). Relation between Psycholinguistic Approach and Foreign Language Learning and Teaching. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fakültesi Dergisi, 17, 26-36
- DeKeyser, R., & Larson-Hall, J. (2005). What does the critical period really mean? In J. F. Kroll & A. M. B. De Groot (Eds.), Handbook of bilingualism: Psycholinguistic approaches (pp. 88–108). Oxford: Oxford University Press
- Harras, K. A., & Bachari, A. D. (2009). Dasar-dasar Psikolinguistik. Bandung: Universitas Pendidikan Bandung Press.
- Long, M. H. (1997). Construct Validity in SLA Research: A Response to Firth and Wagner. The Modern Language Journal, 81(3), 318-323
- Field, J. (2004). Psikolinguistics. The Key Concept. London: Routledge,

Hyltenstam, K., & Abrahamsson, N. (2001). Age and L2 learning: The hazards of matching practical “implications” with theoretical “facts.” *TESOL Quarterly*, 35, 151–170.

Krashen, S.D. (1985). *The input hypothesis: Issues and implications*. London: Longman

Hyltenstam, K., & Abrahamsson, N. (2003). Maturational constraints in SLA. In C. J. Doughty & M. H. Long (Eds.), *Handbook of second language acquisition* (pp. 539–588). London: Blackwell.

Krashen S. D. ; Terrell ,T.D. (1983) *The Natural Approach: Language acquisition in the classroom*. Oxford: Pergamon,

Steinberg,D. ; Sciarini,N.(2008) *An Introduction to Psycholinguistics*, Roudledge, London.

TÜRKİYE’DE FAİZ İLE ENFLASYON İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

A Study On The Relationship Between Interest Rate and Inflation in Turkey

Emek Aşlı Cinel
Giresun Üniversitesi**ÖZET**

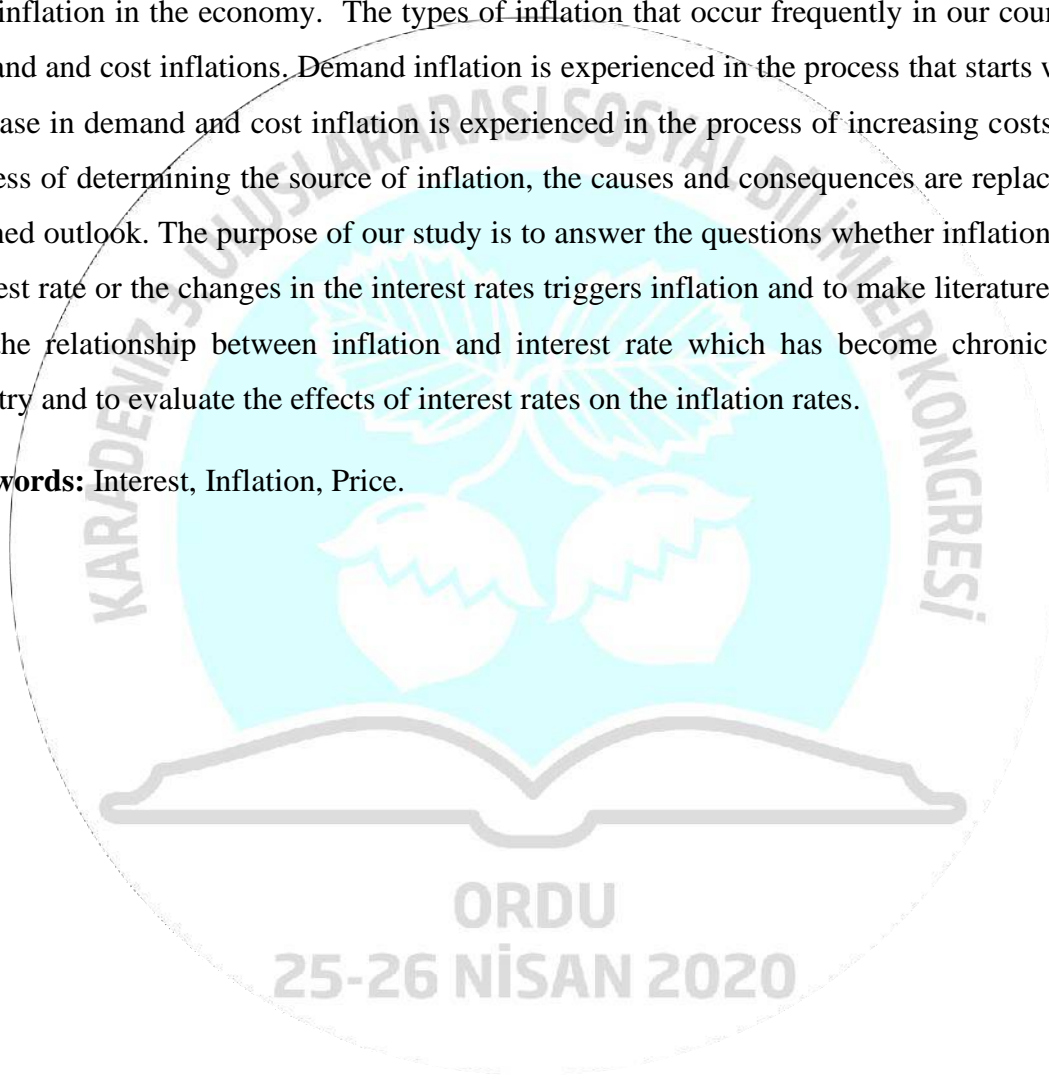
Şüphesiz Türkiye gündeminin en güncel konularından biri faiz ile enflasyon arasındaki ilişkidir. Son yıllarda ülkemizde faiz ve enflasyon oranı arasındaki ilişkinin yönü sık sık tartışmalara neden olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Faiz oranı ekonominin iç ve dış istikrarını sağlamaya yönelik olarak uygulanan para politikalarının önemli bir aracıdır. Piyasa faiz oranlarının üzerinde enflasyon ve enflasyona yönelik beklentiler önemli bir etki oluşturmaktadır. Faiz oranlarıyla enflasyonun ilişkisi, merkez bankalarının para politikaları uygulamalarında önem kazanmaktadır. Faiz, enflasyon hedeflerini tutturmakla ve fiyat istikrarını sağlamakla yükümlü olan merkez bankasının elindeki temel amaçlardan biri olmaktadır. Merkez bankası faiz oranında yapılan değişiklik enflasyon üzerindeki etkisini faiz, varlık fiyatları, döviz kuru ve beklentiler kanalı yoluyla ortaya çıkarmaktadır. Enflasyona karşı faiz politikasını uygularken ekonomide mevcut olan talep ve maliyet enflasyonlarını tutarlı bir şekilde tespit etmek gerekmektedir. Ülkemizde sıklıkla ortaya çıkan enflasyon türleri talep ve maliyet enflasyonlarıdır. Talepteki yükselmeye başlayan süreçte talep enflasyonu, maliyetlerin arttığı süreçte de maliyet enflasyonu yaşanmaktadır. Enflasyonun kaynağının belirlenmesi sürecinde nedenler ve sonuçlar zincirleme görünümle birbirinin yerini almaktadır. Bu çalışmada amaç, enflasyon mu faiz oranını etkiler yoksa faiz oranlarında ortaya çıkan değişiklikler mi enflasyonu tetikler sorularına cevap aramak, ülkemizde kronik bir hal almış olan enflasyon ile faiz oranı arasındaki ilişkinin literatür taramasını yapmak ve faiz oranlarının enflasyon oranı üzerindeki etkilerini değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Faiz, Enflasyon, Fiyat.**ABSTRACT**

There is no doubt that one of the most current issues of Turkey’s agenda is the relationship between inflation and interest. Recently the way of relationship between inflation and interest rate in our country has often been in the subject of disputations and these disputations are still going on. Interest rate is an important instrument of monetary policies implemented to ensure

the internal and external stability of the economy. Inflation and expectations for inflation have a significant impact on market interest rates. The relationship between inflation and interest rates is important in the monetary policies of central banks. Interest is one of the main objectives of the central bank which is obliged to keep the inflation targets and ensure the price stability. The change in the interest rate of the central bank reveals its effect on inflation through interest, asset prices, exchange rate and expectations channel. Implementing the interest rate policy against inflation, it is necessary to consistently identify the demand and cost inflation in the economy. The types of inflation that occur frequently in our country are demand and cost inflations. Demand inflation is experienced in the process that starts with the increase in demand and cost inflation is experienced in the process of increasing costs. In the process of determining the source of inflation, the causes and consequences are replaced by a chained outlook. The purpose of our study is to answer the questions whether inflation affects interest rate or the changes in the interest rates triggers inflation and to make literature review of the relationship between inflation and interest rate which has become chronic in our country and to evaluate the effects of interest rates on the inflation rates.

Keywords: Interest, Inflation, Price.

GİRİŞ

Son yıllarda ülkemizde faiz oranları ile enflasyon ilişkisi önemli tartışmalara sebep olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Merkez bankalarının ana görevi fiyat istikrarını sürdürmek ve sağlamak olmakla birlikte para politikalarını uygulamakla da yükümlüdürler. Uyguladığı para politikalarıyla para arzının kontrolünü sağlamaktadırlar. Faiz oranlarında değişikliklerde bulunarak ekonomiyi istikrara kavuşturmayı amaçlamaktadırlar. Faiz oranlarının belirlenmesiyle enflasyon, deflasyon, döviz kuru, cari açık gibi kalemlerin kontrolünün sağlanması hedeflenmektedir. Bu durum uygulanan farklı politikaların başarılı olmasıyla mümkündür.

Merkez bankası para arzı üzerinde değişiklik yapmak için para politikaları uygulamaktadır. Para politikalarını enflasyon ya da deflasyonun ortaya çıkmasını önleyerek, tam istihdamı sağlamak ve bu durumun devamını sağlamak amacıyla gerçekleştirmektedir. Merkez bankası bu politikaları uygularken ekonominin içinde bulunduğu duruma bakmaktadır. Eğer ekonomi bir durgunluk içerisinde ise para arzının kontrolüyle, durgunluğun sona ermesini sağlamaya çalışmaktadır. Para arzında ortaya çıkan farklılıklarsa çok çeşitli ekonomik faktörü dolaylı yoldan etkilemektedir. En büyük etkisini faiz oranlarında göstermektedir. Para politikaları ekonominin içinde bulunduğu duruma göre genişletici ya da daraltıcı şekilde uygulanmaktadır.

Genişletici para politikaları; para arzının artırılıp, faiz oranlarının düşürülmesi amaçlanarak yapılmaktadır. Bu şekilde faizin düşmesi, kredilere talebin artması ve ekonomide canlanmanın sağlanması amaçlanmaktadır. Daraltıcı para politikası ise bu durumun tam tersi olarak ortaya çıkmaktadır. Daraltıcı para politikasıyla para arzının düşürülerek faiz oranlarının artırılması ve sonuç olarak da ekonominin yavaşlatılması sağlanmaktadır. Merkez bankası bu politikaları uygularken bankaları kullanmaktadır. Bankaların rezerv karşılıklarının yükseltilmesi veya düşürülmesi biçiminde politikaları yürürlüğe koymaktadır.

Bir kısım iktisatçı enflasyonun bir sebep olduğunu ifade ederek, faizlerin enflasyona bağlı olduğunu söylemektedir. Böylece faizlerin bir sonuç olduğunu, sorunun enflasyon olduğunu, enflasyon düşerse faizlerinde düşeceğini ifade etmektedir. Diğer bir kısım iktisatçı

ise faizin kurun da enflasyonun da belirleyicisi olduğunu savunmakta faizlerin bir sebep olduğunu belirtmektedir.

Çalışmada amaç, Türkiye’de özellikle 2000 ve sonrası dönemde faiz ve enflasyon oranları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu doğrultuda faiz ve enflasyon hedefleri ile gerçekleşen enflasyon ve faiz oranları üzerinde durulmakta, elde edilen sonuçlar ile ülkemizde hangi enflasyon türünün ağırlıklı olarak ortaya çıktığı tespit edilmekte, faizin mi enflasyondan yoksa enflasyonun mu faizden ortaya çıktığı araştırılmakta ve genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

ENFLASYON VE ÇEŞİTLERİ

Fiyatlar genel seviyesinin devamlı olarak artmasına enflasyon denir. Enflasyonun varlığını kabullenebilmek için mal ve hizmetlerden oluşan bir sepetin fiyatının yükselmesi gerekmektedir. Sepetin içerisinde yer alan mal ve hizmetlerin fiyatı sadece bir defa yükselmişse bu durum fiyat artışı olarak tanımlanmaktadır (Eğilmez, 2014).

Türkiye’nin ekonomik olarak en önemli sorunlarından biri olan yüksek enflasyon toplumun her kesimini olumsuz olarak etkilemektedir. Enflasyonist ortamda bireylerin elde ettikleri gelir giderek azalmakta ve satın alma gücü düşmektedir. Bu anlamda enflasyonu azaltmak amacıyla ortaya konulan politikalar fiyat istikrarı yaratıp sürdürülebilir ve yüksek büyümeyi sağlayabilmelidir (Merkez Bankası, 2004).

Enflasyonun ortaya çıkış nedenlerini iki kısma ayırmak mümkündür. İlk olarak eğer talep arzı aşılırsa enflasyon oluşmaktadır. Mal ve hizmetlere olan talep söz konusu mal ve hizmetlerin üretilerek arz edilen miktarını geçiyorsa enflasyon meydana gelmekte ve buna talep enflasyonu denilmektedir. İkinci olarak üretim faktörlerine (emek, kira, faiz, kar payı) ya da üretimde yararlanılan girdilere yönelik harcamaların (enerji giderleri, hammadde giderleri vb) tutarı yükselirse bu yükseliş fiyatlara yansımakta ve enflasyon ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde oluşan enflasyona da arz ya da maliyet enflasyonu denilmektedir (Eğilmez, 2014).

Enflasyonla faiz arasındaki ilişkiyi tam olarak tanımlayabilmek için öncelikli olarak enflasyonun türünü araştırmak gerekmektedir. Monetarist iktisatçılar, Friedman'ın “enflasyon her zaman ve her yerde parasal bir olgudur” sözünü destekleyerek enflasyonun para arzındaki artıştan kaynaklandığını belirtmektedirler. Para arzının yükselmesine bağlı olarak talep de yükselmektedir. Talep artışı nedeniyle fiyatlar da artmakta ve enflasyon ortaya çıkmaktadır. Arz yönlü iktisatçılar, enflasyonun artan maliyetler sebebiyle oluştuğunu vurgulamakta ve vergi oranlarının yüksek oluşu ile denetimlerin yetersizliğinin maliyetlerin yükselmesine yol açtığını savunmaktadırlar. Ancak enflasyon hem talep hem de maliyet artışı nedeniyle oluşabilmektedir. Enflasyon talep ve maliyet nedenli nitelikler taşıyabilmektedir. Ortaya çıkışına neden olan etkenler göz önüne alınarak en çok ortaya çıkan enflasyon çeşitleri talep enflasyonu, maliyet enflasyonu ve yapısal enflasyon olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Eğilmez, 2014).

Talep Enflasyonu

Bir ekonomide genel ve sektörel olarak mal ve hizmet talebinin arz tarafından karşılanmama durumundan doğan enflasyon çeşidi talep enflasyonu olarak tanımlanmaktadır (Unay, 2001: 322). Talep enflasyonu bir ekonomide, cari fiyatlarla toplam talebin toplam mal ve hizmet arzını geçmesi sonucu oluşan enflasyondur (Uluatam, 2001: 38).

Bir ekonomide toplam harcamaları meydana getiren tüketim, yatırım veya kamu harcamalarında oluşacak artışlar hem üretim artışına hem de fiyatların artmasına neden olabilmektedir. Firmalar piyasaya sundukları malların fiyatları yükseldiğinde karlarını arttırmak amacıyla üretimlerini genişletmektedir. Eğer ekonomi atıl ya da tam istihdam düzeyinin altında bir düzeyde üretimde bulunuyorsa ve ekonomide işsizlik seviyesi yüksek düzeydeyse toplam talepte ortaya çıkacak artış üretim seviyesini yükseltmekte, istihdam düzeyi artarken, işsizlik oranları düşmekte, fiyatlar genel seviyesinde ufak bir yükseliş oluşmaktadır. Ekonomi tam istihdama veya potansiyel gelir seviyesine yaklaştıkça, üretimde düşük, fiyatlar genel düzeyinde daha fazla düzeylerde yükselişler oluşmaktadır. Bu şartlar altında firmalar üretimi genişletmekte zorluk çekmekte, toplam talepte oluşan yükselişler enflasyonist etki oluşturmaktadır (Tunca, 2011: 260).

Kamu kesiminin kazancından çok harcama yaratması; yani kamu kesimi açıkları da talep enflasyonunu oluşturmaktadır. Kamu kesimindeki açıkların enflasyona yol açması için bu açıkların özel kesim tasarruflarıyla giderilemiyor olması gerekir. Talep enflasyonu söz konusu olduğunda talep arzı geçmektedir ya da piyasada mevcut olan mal ve hizmetten daha fazlası talep edilmekte olup fiyatlar yükselmekte ve enflasyon oluşmaktadır. Bu durumun ortaya çıkışını engellemek için faizleri artırılarak talep düşürülmeli ve insanlar tüketim yerine tasarrufa yönlendirilmelidir (Sadun, 2003: 146).

Talep enflasyonu söz konusu olduğunda faiz ile enflasyon arasında negatif yönlü bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Faiz azalırse enflasyon artmakta yani enflasyon yükselirse azaltmak için faizi yükseltmek gerekmektedir.

Ekonomide talep enflasyonu olup olmadığını araştırırken para arzında talepte yükselme yaratacak bir artış olup olmadığına bakmak gerekmektedir. Para arzı genel kabul gören geniş para arzı (M3) ile ölçülmektedir. Talepteki yükselme sıklıkla tüketici anketleriyle, tüketici güven endeksi rakamlarıyla ve hanehalklarının nihai tüketim harcamalarının GSYH içindeki payıyla değerlendirilmektedir.

Maliyet Enflasyonu

Enflasyonist süreç, iş gücü piyasasındaki tekellerin davranışlarına ve eksik rekabet şartlarında çalışan üreticilerin durumlarına bağlanmaktadır. Gerek iş piyasasında gerekse mal piyasasında görülen eksik rekabet koşulları maliyet enflasyonunun ortaya çıkmasında en büyük neden olarak ortaya çıkarmaktadır (Orhan, 1995: 60).

Ekonomide arz enflasyonu olup olmadığını araştırırken üretim faktör gelirlerinin (ücret, faiz, rant, kar) artıp artmadığı kontrol edilmelidir. Üretimde kullanılan girdi fiyatlarındaki yükseliş ve kurlardaki artış arz enflasyonunu tetikleyen diğer unsurlar olarak görülmektedir. Maliyet enflasyonunun söz konusu olduğu bir durumda üretim faktörleri ve girdilerinin fiyatları talebin haricindeki sebeplerle artmaktadır. Örneğin ücretler sendikalar sayesinde yükselmekte veya enerji maliyetleri petrol ve doğalgaz fiyatlarının uluslararası alanda yükselmesi sebebiyle artmakta ve enflasyon oluşmaktadır. Bu durumda faizi yükselttiğimizde enflasyon da artmaktadır. Çünkü faiz de bir maliyet sebebidir (finansman

maliyeti) ve faizdeki yükseliş enflasyonu tetiklemektedir. Bu durumda faiz ile enflasyon arasındaki ilişki pozitif yönlüdür. Faiz arttığında enflasyon artmakta ya da enflasyon arttığında azaltmak amacıyla faizi de azaltmak gerekmektedir.

Eğer ekonomide talep enflasyonu söz konusuysa faizleri yükseltmek şartıyla tüketimi yani talebi azaltmak tercih edilmekte ve böylece enflasyon düşürülmektedir. Diğer taraftan eğer ekonomide sadece maliyet enflasyonu söz konusuysa faizlerde düşüşe gidilerek maliyetler üzerindeki baskı bir miktar hafifletilebilir ve enflasyonda azalma sağlanabilir. Ancak bunun başarılı olması diğer üretim girdilerinin fiyatlarındaki yükselmede bir azalmanın gerçekleşmesini gerektirmektedir (Eğilmez, 2014).

Talep enflasyonu ve maliyet enflasyonu bir arada yaşanıyorsa öncelikli olarak enflasyonun hangi ağırlıkta talep, hangi ağırlıkta maliyet sebepli oluştuğunu tespit etmek gerekmektedir. Eğer talep ve maliyet enflasyonunun etkileri eşitse faizleri kullanmak o ekonomi için çok etkili olamayacaktır. Bu şartlar altında faizi yükselterek talep enflasyonunu azaltmanın getirisi maliyet enflasyonunu yükselterek oluşacak giderle yok edilmiş olacak ve faiz gereksiz yere artırılabilecektir. Bu durumun tersi olarak maliyet enflasyonunu azaltmak amacıyla ortaya çıkan faiz düşüşü talep enflasyonunu daha fazla yükseltecek ve gelir gider düzeyi eşitlenecektir. Sonuç olarak faiz azalırken enflasyonda herhangi bir farklılık olmayacaktır. Faizi enflasyonla mücadelede bir araç olarak kullanırken ekonomideki talep ve maliyet enflasyonlarını ve bunların oluşum sebeplerini iyi analiz etmek gerekmektedir. (Eğilmez, 2014).

Yapısal Enflasyon

Özellikle az gelişmiş ülkelerde, nitelikli iş gücü darlığı, ödemeler dengesi açıkları, yeterli olmayan sermaye gibi ekonominin niteliğindeki dengesizlikler ve darboğazlarla birlikte oluşan enflasyona yapısal enflasyon denilir. Az gelişmiş ülkelerin ekonomileri tarım ağırlıklıdır. Tarımsal ürünler arzı yeterli düzeyde esnek değildir. Nüfus artışı oldukça yüksektir. Köylerden şehirlere göç oranı fazladır. Dış ticaret dengesi sık sık açık vermektedir. Piyasalarda tekeller yapı fazladır. Tasarruf ve yatırımlar düşüktür. Sermaye piyasaları yetersizdir. Ekonomik yapıdaki bu dengesizlikler nedeniyle özellikle az gelişmiş ve

gelişmekte olan ülkelerde yapısal enflasyon sıkça ortaya çıkan bir enflasyon türüdür (Ata, 2000: 128).

Yapısal enflasyon ekonomik yapının esnek olmaması nedeniyle ortaya çıkan enflasyon çeşidi olarak tanımlanabilir. Özellikle az gelişmiş ekonomilerde enflasyonun önemli bir sebebi olarak gösterilebilir. Ekonomik yapının katı olması nedeniyle belirli sektörlerde ortaya çıkan üretim, bu sektörlerde oluşan talep farklılıklarına hemen uyum göstermemektedir. Bunun sebeplerinden bir tanesi kaynak hareketliliğinin az olmasıdır. Buna ilave olarak sermaye, döviz, vasıflı iş gücü eksikliği gibi faktörler de bu durumu yaratabilmektedir. Bundan dolayı, belirli bir sektörün ürünlerinde oluşan talep artışları üretimde yükselişe değil söz konusu sektörlerde fiyat ve ücret yükselmelerine sebep olmaktadır. Çünkü ekonominin genelinde bir talep artışı söz konusu değildir. Talebin artış gösterdiği endüstrilerde ücretler ve fiyatlar artarken talebin azaldığı endüstrilerde ücret ve fiyatlarda azalmalar görülmektedir. Bu şekilde kısmi talep genişlemesi ve ekonomik yapının katılığı neticesinde oluşan fiyat ve ücret artışları para arzının devamlı yükseldiği dönemlerde zamanla ekonominin tamamına yayılmakta ve genel bir enflasyona dönüşmektedir(<http://www.nedir.com/yapısal-enflasyon>).

ENFLASYON TEORİLERİ

Başlıca enflasyon teorilerine ilişkin yaklaşımlar Klasik Yaklaşım, Keynesyen Yaklaşım, Monetarist Yaklaşım, Yapısalci Yaklaşım, Yeni Klasik Yaklaşım ve Arz Yönlü Yaklaşım olarak incelenmiştir.

Klasik Teori Yaklaşımı

Klasik iktisat teorisi ekonominin her zaman tam istihdam seviyesinde dengeye geldiği, her arzın kendi talebini yarattığı, ücret fiyatların esnek olduğu, paranın tek fonksiyonunun mübadele aracı olma fonksiyonu olduğu gibi varsayımlara dayanmaktadır (Şahin, 2002). Bu varsayımlardan hareketle, Klasik iktisatçılar para arzındaki bir artış ile enflasyonu aynı şey olarak ele almışlardır. Fiyatlar düzeyi doğrudan doğruya ve aynı oranda olmak üzere para miktarına bağlı görülmektedir. Para miktarı arttığı zaman enflasyon ortaya çıkmakta, para miktarındaki bu artış durunca enflasyon kendiliğinden durmaktadır (Orhan, 1995).

Keynesyen Yaklaşım

Keynes'e göre enflasyonun nedeni talep fazlalığıdır. Talep fazlalığının sebebi ise kısa vadede üretimin arttırılamaması yani arz yetersizliğidir. Keynesyen teoride para yalnız işlem ve ihtiyat güdüsüyle değil aynı zamanda spekülasyon güdüsüyle de talep edilmektedir. Keynesyen modellerde para arzındaki değişimler üretimi esas olarak faiz oranlarındaki ve yatırım harcamalarındaki değişimler kanalı ile etkilemektedir (Şahin, 2002: 26).

Keynesgil enflasyonist açık modeline göre, enflasyonun başlama noktası olarak, ekonominin tam istihdam düzeyi alınmaktadır. Tam istihdam gelir seviyesine ulaşıldığında, toplam talebin artması ile cari fiyatlar genel düzeyinde, toplam üretim düzeyi ve toplam talep arasında üretim düzeyi bakımından bir açık söz konusu olmaktadır. Keynes'e göre bu açık enflasyonist baskı unsurdur ve fiyatlar genel düzeyini yükselterek eskisine oranla daha yüksek bir fiyat düzeyinde toplam üretimi toplam talebe eşitlemektedir. Bu nedenle beliren bu açığa enflasyon boşluğu denilmektedir. Para piyasası dengede iken mal piyasasında fiyatların artması enflasyonist açık nedeniyle fiyatları yükselteceğinden para talebini attıracaktır. Para talebindeki bu artış muamele amacıyla para talebinden kaynaklanmaktadır. Para arzındaki bir değişme yoksa yani sabit kabul edilirse muamele amacıyla para talebindeki artış, spekülatif amaçlı para talebinden karşılanacak ve tahvil arzı artacaktır. Tahvil arzının artması tahvil fiyatını düşürecek ve faiz oranları yükselecektir. Yatırım harcamalarını belirleyen unsurlar sermayenin marjinal verimliliği ve faiz oranlarıdır. Faiz oranlarının yükselmesi yatırım harcamalarını azaltacağından toplam talep azalacak ve enflasyon boşluğu ortadan kalkacaktır (Demir, 1997: 9).

Keynesyen kuramda enflasyonun diğer nedenleri ise, işçilerin pazarlık gücündeki artış, kısa dönemde azalan verimler yasaının geçerli oluşu ve karşılaşılan dar boğazlardır (Tunay, 1994). Bu yaklaşımda para arzı önemli sayılmamakta, fakat para arzının harcama akımının ana faktörleri üzerindeki etkileri yoluyla meydana getirdiği tesirler göz önüne alınmaktadır. Keynesgil enflasyon analizinde para arzı artışı her zaman enflasyonist bir sonuç doğurmayabilir. Para arzı artışının ancak toplam talebin ana unsurlarını etkileyerek harcamalarda da bir genişleme doğurduğu, bu toplam talep artışının da tam istihdam düzeyinde sağlanan toplam üretim ya da toplam arzla karşılama olanağı bulunmadığı durumlarda ancak enflasyon bir talep fazlası olarak göz önüne alındığından ekonomi tam

istihdama ulaşıncaya kadar önemli bir enflasyon ortaya çıkmamaktadır. Çünkü tam istihdama kadar toplam arz elastik bulunduğundan toplam harcamalardaki yükseliş, toplam arzla dengelenebilecek ve önemli bir fiyat yükselişi olmayacaktır. Para miktarındaki artış milli gelirin değerindeki artışa eşdeğer olduğu takdirde ancak hızlı bir enflasyonun devamlı bir biçimde artacağı kabul edilmektedir. Ne var ki para miktarındaki artış enflasyonun sebebi değildir. Buna rağmen para arzı artışlarının enflasyon için gerekli bir şart olduğu da gözden kaçırılmamaktadır. Bu enflasyonist süreç gelirin yeniden bölüşüme uğramasıyla birlikte yatırım - tasarruf dengesinde görülen değişimler enflasyon üzerinde önemli bir sonuç yaratabilecek güçtedir (Orhan, 1995: 48-50)

Keynes yaklaşımına göre enflasyonu frenlemede en verimli politika araçları maliye politikası araçlarıdır. Çünkü enflasyon talebin yüksek olmasından doğmaktadır. Talep kısıcı politikaların belirleyici maliye politikası araçları olan kamu harcamaları ve kamu gelirleri talebi düşürmede en önemli araçlardır. Para politikası çok etkili olmamaktadır (Şahin, 2002: 26).

Monetarist Yaklaşım

Milton Friedman'ın önderlik ettiği Monetarist Okul mensupları tarafından ileri sürülen teorik yaklaşımdır. Klasik miktar teorisine benzer bir biçimde Monetarist Okul, fiyatlar genel düzeyini belirlemede en önemli faktörün para miktarı olduğu görüşündedir. Friedman, para arzını frenlemeyen ülkelerin enflasyonu önlemede başarılı olamadığını ileri sürerek enflasyonu, tamamen parasal bir olay olarak yorumlamaktadır (Dere, 1998). Friedman, Klasik Miktar teorisini, para ve faiz teorisindeki Keynes sonrası gelişmeleri de içine alacak biçimde tekrar yorumlayarak para talebi teorisi şekline getirmiştir.

Monetaristlere göre enflasyonun nedeni çok miktardaki paranın az sayıda malın peşinde koşması olduğundan, mal miktarını aşan ölçülerde artan para arzı önlenemediği takdirde, enflasyon artışları durdurulabilecektir. Yani ekonomide yaratılan para miktarı, ekonominin gelişme hızı ile aynı seviyede tutulmalıdır. Görüşlerini desteklemek açısından monetaristler genel fiyat düzeyindeki artışlar ile para yaratılması arasında mevcut olan tarihsel korelasyonların tutarlılığını göstermektedir. Monetarist talep enflasyonu yaklaşımında enflasyonist baskının temelinde yatan kaynağın toplam talebi canlandırmak için

gerçekleştirilen para arzı artışları olduğu belirtilmektedir. Enflasyonu hızlandırmak hükümetlerin bilinçli bir arzusu değildir. Ancak kısa dönemli politik uygunluk tam istihdamın sağlanması gibi zorunluluklar, enflasyonist baskıları kaçınılmaz hale getirmektedir (Orhan, 1995: 52).

Monetaristler geçmişteki enflasyonun kaynağı olarak, yeni altın ve gümüş kaynaklarının bulunması, genişleyen teknolojik değişmelerin ortaya çıkmış olması ve savaş finansmanı için para basılması olduğunu savunmuştur (Orhan, 1995: 51). Friedman, para arzı, enflasyon ilişkisini Amerikan tarihinden örneklerle açıklamaktadır. Hükümetlerin gelirlerini arttırmak için vergi artışları, borçlanma ve karşılıksız para basma yollarına başvurduklarını ve sonuncusunun yanlışlığını dile getirmektedir. Bütçe açıklarının finansmanı enflasyon sorununda büyük önem taşımaktadır. Eğer açıkları para basarak finanse etmek yoluna gidilirse enflasyon kaçınılmaz olacaktır (Tunay, 1994: 20).

Monetaristler enflasyonla mücadelede gerek para gerekse maliye politikalarının kullanımına karşı çıkmamışlar, nedenini ise gecikmeler sorunu ile açıklamışlardır. Enflasyonist bir ortamda uygulanacak sıkı bir para politikasının etkileri anında görülmeyecektir. Etkiler görülmeye başladığı zaman ise ekonomiye durgunluk hakim olabilecektir. Onlara göre ekonomik istikrar ya da çok düşük oranlardaki bir enflasyonun sağlanması için yapılacak şey para miktarının her dönem sabit hızla artırılmasıdır. Bu artış hızı ulusal gelirdeki uzun dönem artış ortalamasıyla paralellik göstermelidir (Şahin, 2002: 28-29).

Yapısalcı Yaklaşım

Öncülüğünü Latin Amerikalı iktisatçıların yaptığı yapısalcı okul tarafından, az gelişmiş ülkelerde uygulanan Monetarist politikaların, bu ülkelerde yaşanan enflasyon problemine çözüm getirememesi sonucu, 1960'lı yıllarda Monetarizme karşı bir tepki olarak doğmuştur (Büyükkakın,1995: 59-60). Bu görüşün temel savı enflasyonun incelenmesinde enflasyonist baskıların nedenleri ve enflasyonist mekanizmalar arasında bir ayrımın var olması gerektiğidir. Enflasyonu başlatan nedenler ekonomide karşılaşılan farklı sorunlardır (İslatice, 1992).

Yapısalcı yaklaşıma göre az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki parasal büyüklükler enflasyon karşısında değişerek parasal genişlemeye yol açmaktadırlar. Yapısalcı yaklaşım savunucularına göre enflasyondan para arzına doğru tek yönlü bir nedensellik mevcuttur (Işığışık, 1994).

Yapısalcılar enflasyonu yapısal bir problem olarak gördükleri için enflasyonla mücadelede yapısal düzensizliklerin giderilmesinin zorunlu olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre yapısal aksaklıkların giderilmesinde para ve maliye politikaları gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelerde başarılı olabilir. Ancak az gelişmiş ülkelerde yetersiz kalır. Çünkü enflasyon gelişmeye bağlı olan bir kavramdır. Ekonomik açıdan ilerleme ve yapısal gelişme ekonominin kendi kendine gelişmesini sağlayacak seviyede olmalıdır. Kalkınma olmadıkça fiyatlarda istikrar söz konusu olmayacaktır (Şahin, 2002: 29).

Yeni Klasik Yaklaşım

Yeni klasik yaklaşım negatif yönlü arz şoklarının fiyatlar ya da verimlilikteki etkilerine vurgu yapmaktadır. Ekonomideki ilerlemenin düşüş seyrine geçmesinde arz şokları belirleyici olmaktadır. Sürekli ve negatif yönlü arz şokları ekonominin reel kesimi üzerinde etkili olup para arzı ile paranın dolanım hızı değişmezken fiyat artışları yaratabilmektedir (Kibritçioğlu ve diğer., 2002).

Rasyonel bekleyişler teorisi karar birimlerinin gelecekteki ekonomik olayları ve hükümetin enflasyonla mücadeleye yönelik kararlarını tahmin ederek ekonominin geleceği ve özellikle enflasyon oranı konusunda kendilerinin zarar görmeyecekleri şekilde hareket edecekleri varsayımına dayanmaktadır.

Arz Yönlü Yaklaşım

Arz yönlü iktisatçılara göre vergi oranlarının yüksek oluşu, denetimlerin yetersiz kalması gibi nedenlerle enflasyon ağırlıklı olarak maliyet enflasyonu olarak ortaya çıkmaktadır. Halbuki enflasyon hem talep hem de maliyet kökenli olabilmektedir.

Arz yönlü iktisat Keynesyen teoriye dayalı olan iktisadi düşünceye bütçe, vergi sistemi, para politikaları açısından tamamıyla ters düşmektedir. Arz yönlü iktisat politikası maliye politikalarıyla toplam talep üzerinde herhangi bir değişiklik yaratılamamaktadır. Toplam talebin denetlenmesi amacıyla bütçe politikasını uygulamak sonuç vermemektedir. Toplam talebin bileşenleri olan kamu harcamaları, vergi gelirleri ve dış ticaret açığı istihdam, gelir, üretim artışını sağlamada yetersizdir (Türk, 1999: 31).

ENFLASYONUN NEDENLERİ

Enflasyonun çok çeşitli nedenleri olmakla ve ülkeden ülkeye değişmekle birlikte bu bölümde başlıca enflasyon nedenlerine değinilecektir.

Parasal Nedenler

Enflasyon parasal bir olayı ifade etmektedir. Parasal faktörlerdeki dengesizliğin temel sebebi negatif kamu bütçesidir. Kamu harcamalarının farklı nedenlerle artması ve devletin yetersiz vergi gelirine bağlı olarak bütçeyi emisyonla finanse etmesi enflasyonu yaratan sebeplerin başında gelmektedir (Düğer, 1980: 462).

Dışsal Nedenler

Bir ekonomide kendi içinde enflasyona neden olacak parasal hareketler olmasa bununla birlikte mal ve hizmetlerin arz-talep dengesi tahmin edilen düzeyde gerçekleşse dahi dış dünyada ortaya çıkabilecek olan fiyat yükselişleri dış alım sonucunda ekonomiye yansiyacak ve ekonomideki fiyatlar genel düzeyini yükseltici etki yapabilecektir. Gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkeler, yatırım malları ve sanayi hammaddeleriyle, ileri teknoloji gerektiren bu gibi tüketim mallarında dışa bağımlı olarak yaşamaktadırlar. Talebi esnek olmayan ve az gelişmiş ekonomiler için gerekli olan bu malların fiyatlarındaki artışlar ithalat yoluyla ekonomiye girmekte ve ithal enflasyona neden olmaktadır. Yabancı para birimlerinin değerlerindeki değişimler de aynı dış fiyat artışları gibi ekonomideki fiyatlar genel düzeyini olumsuz etkilemektedir. Özellikle az gelişmiş ülkelerde ve enflasyonla yaşayan ülkelerde para ikamesi olgusu gelişmiştir. Bu nedenle milli paralarının değerini güçlü bir yabancı paraya bağlarlar. Yabancı paraların kendi aralarında meydana gelen parite değişimleri milli paraya

daima olumsuz yönde etki ederek milli paranın değerini düşürücü rol oynar. Dolayısıyla da dış ticaret yoluyla fiyatlar genel düzeyine yansiyarak gereksiz fiyat artışlarına yol açar (Düğer, 1980: 462).

Yapısal Nedenler

Ülkelerin ekonomik yapıları gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir. Az gelişmiş ekonomilerde yetersiz teknoloji kullanımı, sağlıklı olmayan yönetim sistemi, disiplinsiz organizasyon, sermaye azlığı, aşırı istihdam, dışa bağımlılık, ölçek ekonomisinin yetersizliği sebepleriyle ortaya çıkan ekonomik yapı enflasyon yaratır. Ayrıca fakirlikten çıkarken oluşan ve tetiklenen tüketim istekleri enflasyon oluşturan ekonomiye ilave bir itme sağlar (Düğer, 1980: 463).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kırsal kesimden şehir merkezlerine göç hareketi arttığından yeni ihtiyaçların artmasına neden olmaktadır. Örneğin eğitim, sağlık kültür vb. gibi harcamalar da artmaktadır. Devletin yaptığı bu gibi harcamalarda artış olmakta ve devletin gelirleri azalmaktadır. Böylece nüfus artış hızı tasarruf ve sermaye birikimini de olumsuz yönde etkilemektedir (Bulut, 2001).

Güvensizlik ve Beklentiler

Güven unsurunun kaybolduğu ülkelerde zaman unsuru daralmaktadır. Politikacılar popülist politikalarla ayakta kalmaya çalışırken kamu gelir artışını azaltmakta ve politik amaçlı büyüme ve istihdamı yükselterek harcamaları arttırmaktadır (Bulut, 2001: 303).

Enflasyonun kalıcı olması beklentisi yeni enflasyonları körüklemektedir. Beklentiler kökleştikçe gerçekleşen enflasyonla aynı seyri izlemektedir. Halkın, özel sektörün ve kamu sektörünün içindeki alacak ve borç ilişkilerinde beklentilere göre faiz oranları uygulanmaktadır. Enflasyon beklentilerinin arttığı dönemlerde borçlara ödenecek olan faiz oranları da artacak ve böylelikle borçludan alacaklıya bir gelir transferi gerçekleşecektir (Dornbusch ve Fischer, 1998: 523).

FAİZ İLE ENFLASYON ARASINDAKİ İLİŞKİNİN LİTERATÜR DERLEMESİ

Literatürde faiz ile enflasyon oranları arasındaki ilişkiyi araştıran birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan bir kısmı şu şekildedir:

Kesriyeli (1994), Türkiye için 1980:Q1-1993:Q4 dönemleri için Johansen eşbütünleşme analizi ile yaptığı araştırmada enflasyon ve nominal faiz oranları arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Benzer bir başka araştırmayı Granville ve Mallick (2004), İngiltere için 1900-2000 dönemleri arasında Johansen eşbütünleşme testini uygulayarak yapmışlar ve enflasyonla nominal faiz oranı arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığından söz etmişlerdir. Türkiye’de faizle enflasyon oranı arasındaki ilişkiyi araştıran bir başka çalışmada Şimşek ve Kadılar (2006), 1987:Q1-2004:Q4 dönemlerini alarak ARDL eşbütünleşme analizini kullanmışlardır. Araştırma sonucunda yine uzun dönemde faiz oranı ile enflasyon arasında ilişkinin var olduğu neticesine ulaşmışlardır.

Atkins ve Coe (2002), Kanada ve ABD ekonomilerinde 1953:01-2003:12 dönemleri için ARDL sınır testi ile enflasyon ve nominal faiz oranları arasındaki ilişkiyi gösteren Fisher etkisinin bu ülkeler için geçerli olduğu kanısına ulaşmışlardır. Fisher etkisi aynı zamanda beklenen enflasyonun nominal faiz oranlarına doğrudan yansımaları durumudur. Corneiro ve diğer. (2002), Arjantin, Brezilya ve Meksika için 1980:01-1997:12 dönemlerini alarak Johansen eşbütünleşme analizi ile yaptıkları çalışmalarında Fisher etkisinin geçerli olup olmadığını araştırmışlar ve sonuç olarak Fisher etkisinin Arjantin ve Brezilya için var olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Diğer taraftan Bajo-Rubio ve diğer. (2005), İspanya için 1963:Q1-2002:Q4 dönemlerini kullanarak eşbütünleşme analiziyle enflasyon ve nominal faiz oranı arasında doğrusal olmayan bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığını tespit etmişlerdir. Çalışma sonucunda İspanya için Fisher etkisinin geçerliliği belirtilmiştir. Türkiye için Fisher etkisinin geçerli olup olmadığını araştırdıkları çalışmalarında Gül ve Açıkalın (2007), 1990:01-2003:12 dönemleri için Johansen eşbütünleşme analizini kullanarak Fisher etkisinin Türkiye için ciddi derecede geçerli olduğu tespitine varmışlardır. Günümüze daha yakın tarihli bir başka araştırmada İncekara ve diğer. (2012), Türkiye için 1989:Q1-2011:Q4 dönemlerini kullanarak Johansen eşbütünleşme analizi ile yaptıkları araştırmalarında diğer çalışmalara benzer olarak

reel faiz oranları belirleyici olmadan nominal faiz oranları ile enflasyon arasında pozitif yönlü ilişkinin varlığı ve uzun dönemde Fisher etkisinin Türkiye için geçerliliğini tespit etmişlerdir.

Berument ve Jelassi (2002), 26 farklı ülkeyi inceleyerek 1966-1998 döneminde aylık verileri alarak ARCH yöntemiyle oluşturdukları çalışmalar neticesinde Fisher etkisinin 12 adet gelişmiş ülkenin 9'unda geçersiz olduğu, 14 adet gelişmekte olan ülkenin ise 7'sinde doğru olmadığı neticesine ulaşmışlardır. Turgutlu (2004), Türkiye için 1978:Q1-2003:Q4 dönemlerini kullanarak Engle-Granger koentegrasyon, parçalı durağanlık ve parçalı koentegrasyon testlerini uygulamıştır. Sonuç olarak Fisher hipotezi kabul görmezken, parçalı koentegrasyon testiyle Fisher hipotezinin geçerliliği kabul edilmiştir. Westerlund (2005), 14 OECD ülkesi için 1980:01-1999:12 dönemlerini kullanarak panel eşbütünleşme analizi ile yaptığı çalışma sonucunda 14 OECD ülkesi için Fisher hipotezinin geçerli olduğunu belirtmiştir. Yılcı (2009), Türkiye için 1989:Q1-2004:Q4 dönemlerini alarak doğrusal olmayan eşbütünleşme ve Engle-Granger analizini yapmış, nominal faizle enflasyon arasında uzun dönemli bir ilişkinin mevcut olmadığını, ülkemizde Fisher hipotezinin geçerli olmadığını belirtmiştir.

Sever ve Mızrak (2007), Türkiye'de 1987:01-2006:06 dönemlerini alarak VAR analizini kullanarak oluşturdukları çalışmalarında döviz kuru, enflasyon ve faiz oranının birbirlerini nasıl etkilediklerini incelemişler ve sonuç olarak döviz kurunda ortaya çıkan farklılıkların enflasyon ve faiz oranları üzerinde etkisinin olduğunu savunmuşlardır. Yakın tarihli araştırmalarında Doğan ve diğer. (2016), Türkiye için 2003:01-2015:02 dönemlerini almış, ADF-Phillips Perron ve Granger nedensellik ile Johansen Eşbütünleşme testlerini kullanmışlardır. Sonuç olarak enflasyondan faiz oranına doğru bir nedensellik ilişkisi mevcutken, faiz oranından enflasyon oranına doğru bir nedensellik ilişkisinin mevcut olmadığını tespit etmişlerdir.

Tablo 1: Ampirik Literatür Özeti

YAZAR	ÜLKE	DÖNEM	DEĞİŞKENLER	SONUÇ
Kesriyeli (1994)	Türkiye	1980:Q1 1993:Q4	Enflasyon, Nominal Faiz	Enflasyon ile nominal faiz arasındaki ilişki uzun dönemlidir.
Atkins ve Coe (2002)	Kanada, ABD	1953:01 2003:12	Enflasyon, Nominal Faiz	Fisher etkisi her iki ülke için geçerlidir.
Berument ve Jelassi (2002)	26 farklı ülke	1966-1998	Enflasyon, Nominal Faiz	Fisher hipotezi 12 GÜ'nin 9'unda geçersiz, 14 GOÜ'nin 7'sinde geçersizdir.
Corneiro ve diğer. (2002)	Arjantin, Brezilya, Meksika	1980:01 1997:12	Enflasyon, Nominal Faiz	Fisher etkisi Arjantin ve Brezilya için geçerlidir.
Granville ve Mallick (2004)	İngiltere	1900-2000	Enflasyon, Nominal Faiz	Enflasyon ve nominal faiz arasındaki ilişki uzun dönemlidir.
Turgutlu (2004)	Türkiye	1978:Q1 2003:Q4	Enflasyon, Nominal Faiz	Parçalı koenteegrasyon testine göre Fisher hipotezi geçerlidir.
Bajo-Rubio ve diğer. (2005)	İspanya	1963:Q1 2002:Q4	Enflasyon, Nominal Faiz	Fisher etkisi İspanya için geçerlidir.
Weşterlund (2005)	14 OECD ülkesi	1980:01 1999:12	Enflasyon, Nominal Faiz	Fisher etkisi 14 OECD ülkesi için de geçerlidir.
Şimşek ve Kadılar (2006)	Türkiye	1987:Q1 2004:Q4	Enflasyon, Nominal Faiz	Faizle enflasyon arasında ilişki ancak uzun dönemde mevcuttur.
Sever ve Mızrak (2007)	Türkiye	1987:01 2006:06	Enflasyon, Nominal Faiz, Döviz Kuru	Döviz kurunda meydana gelen değişimler enflasyon ve faiz oranlarını etkiler.
Gül ve Açıkalın (2007)	Türkiye	1990:01 2003:12	Enflasyon, Nominal Faiz	Fisher etkisi Türkiye için kuvvetli bir şekilde geçerlidir.
Yılancı (2009)	Türkiye	1989:Q1 2004:Q4	Enflasyon, Nominal Faiz	Fisher etkisi Türkiye için geçerli değildir.
İncekara ve diğer. (2012)	Türkiye	1989:Q1 2011:Q4	Enflasyon, Nominal Faiz, Reel Faiz	Nominal faiz oranlarıyla enflasyon arasında pozitif bir ilişki vardır.
Doğan ve diğer. (2016)	Türkiye	2003:01 2015:02	Enflasyon, Nominal Faiz	Enflasyondan faiz oranına nedensellik mevcuttur.

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE FAİZ ORANLARI VE ENFLASYON İLİŞKİSİ

Türkiye’de 1980 döneminin ortalarından başlayarak faiz oranlarına yön veren esas etken, kamu kesiminin sürekli yükselen borçlanma ihtiyacıdır. Kamunun, fon piyasalarında yükselen talep baskısı, faizlerin düşmesini ortadan kaldırmış, reel faizlerin yüksek olmasını sağlamıştır. Bu durum spekülative kazançlı tetiklemiş, özel sektörün istihdam ve üretim yaratabileceği kesimleri azaltmış, aynı zamanda kamu finansman gereksiniminin borçlanmayla giderilmesi, yaratılan fonların borç ödemek için kullanılması sonucunda kamu kesimi yatırımları düşmüş buna bağlı olarak büyüme de azalmıştır (Tarı ve Kumcu, 2005: 15).

1989 yılında gerçekleşen finansal serbestleşme politikasıyla, fonların çekilebilmesine yönelik olarak hazine bonosu, devlet tahvillerinin faizleri artırılmış; 1990’lı yıllardan başlayarak, ekonomi faiz-döviz kısır döngüsüne girmiştir. Yüksek faiz oranları, özel sektörün

yatırımlarını dışlarken, merkez bankasının faiz oranlarını azaltma çabaları ise TL'ye olan talebi düşürerek, sermaye girişlerinin tersine dönmesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra, enflasyon ve enflasyonun yükseleceği öngörüsü de faiz oranlarının azalmasını engellemiştir (Tarı ve Kumcu, 2005: 16).

Tablo 2: Türkiye’de Hedeflenen ve Gerçekleşen Enflasyon Rakamları ile Faiz Oranları

YILLAR	HEDEFLENEN ENFLASYON (%)	GERÇEKLEŞEN ENFLASYON (%)	GECELİK BORÇ ALMA (%)	GECELİK BORÇ VERME (%)	GEÇ LİKİDİTE PENCERESİ BORÇ ALMA (%)	GEÇ LİKİDİTE PENCERESİ BORÇ VERME (%)
2002	35	29,7	44	51	5	61
2003	20	18,4	26	31	5	36
2004	12	9,3	18	22	5	26
2005	8	7,7	13,5	17,5	5	21,5
2006	5	9,7	17,5	22,5	13,5	25,5
2007	4	8,4	15,75	20	11,75	23
2008	4	10,1	15	17,5	11	20,5
2009	7,5	6,5	6,5	9	2,5	12
2010	6,5	6,4	1,5	9	0	12
2011	5,5	10,4	5	12,5	0	15,5
2012	5	6,2	5	9,5	0	12
2013	5	7,4	3,5	7,75	0	10,25
2014	5	8,2	7,5	11,25	0	12,75
2015	5	8,8	7,25	10,75	0	12,25
2016	5	8,5	7,25	8,5	0	10
2017	5	11,9	7,25	8,5	0	10
2018	5	20,3	22,50	25,5	0	27

Kaynak: TCMB (2018)

2000’li yıllara bakıldığında özellikle 2009 yılı ve sonrasında Türkiye’de enflasyon düştükçe faiz oranlarının düştüğü, enflasyon arttıkça da faiz oranlarının arttığı görülmektedir. Ülkemizde faizin enflasyondan düşük seyrettiği dönemlerden sonra faiz oranlarında sert düzeltmelerin ortaya çıktığı görülmektedir. 2001 yılında uygulanan enflasyon hedeflemesinin 2006 yılında fiili enflasyon hedeflemesine dönüştürülmesinin bireylerin tercihleri ve beklentileri üzerinde olumlu etkiler yarattığı gözlenmektedir. Ancak enflasyon oranlarını aşağı çekme hususunda istikrarlı olunamadığı görülmektedir.

Türkiye ekonomisinde 1980-2002 döneminde enflasyon devam etmiştir. Örtük enflasyon hedeflemesine geçilen 2002 yılından günümüze Merkez Bankasının fiyat istikrarını sağlamak için para politikası aracı olan kısa vadeli faiz oranlarını verimli biçimde kullanmasıyla enflasyon oranlarının düştüğü gözlenmektedir. Dolayısıyla 2003-2004 döneminde uygulanan enflasyon hedeflemesi ile faiz ve enflasyonda meydana gelen azalışlar ülkemizi yüksek faiz ve enflasyon kısır döngüsünden çıkarmıştır. Merkez Bankası 2010 yılında enflasyonu kontrol altına almak amacıyla yeni yöntem arayışlarında bulunurken politika araçlarını da faiz koridoru uygulaması, haftalık repo faizi, likidite yönetimi, zorunlu karşılık ve rezerv opsiyonu mekanizması ve aktarım biçimi olarak da krediler ve döviz kuru olarak belirlemiştir. Bu şekilde oluşturulan araçlarla enflasyon önceki dönemlere göre ciddi biçimde azaltılmıştır (Torun ve Karanfil, 2016: 487).

2010 yılı sonrası Türkiye’de enflasyon ve faiz oranları arasındaki ilişkiye baktığımızda enflasyon yükselirken faiz oranlarının da yükselme eğilimine girdiği gözlenmektedir. 2002, 2003, 2004, 2005 ve 2009 yılları haricinde enflasyon hedeflerinin tutturulamadığı göze çarpmaktadır. Ülkemizde hedeflenen enflasyonun gerçekleşen enflasyonun altında kalması beklenmeyen enflasyonun ortaya çıkmasını sağlamış olup gelir ve servetin adil olmayan bir şekilde dağılımına yol açmıştır.

Son yıllarda enflasyon ve faiz oranlarında görülen azalmaya karşın reel döviz kuru artmıştır. Tasarrufların yetersiz oluşu ve özellikle özel kesimin tasarruflarındaki azalışlar nedeniyle cari açık yükselmiştir. Faiz oranlarındaki azalış hane halklarının tasarruflarını azaltıp tüketimlerini yükseltmelerine yol açmıştır. Tasarruf açığı giderek artmış ve tüketim yükselmiştir. Bunun sonucunda 2003 yılından başlayarak toplam kredi düzeyinde gözle görünür bir yükseliş ortaya çıkmıştır. Enflasyon hedeflemesinin başladığı dönemle birlikte reel döviz kuru yükselişleri beklenen ihracat yükselişine neden olmamış ancak kredi düzeyinde bir artış olmasına yol açmıştır. Sonuçta enflasyon hedeflemesi uygulamasıyla birlikte sonra faiz oranlarındaki azalışla para arzının arzu edilen düzeylerde yükselme göstermesine karşın enflasyonun azaldığı göze çarpmaktadır (Torun ve Karanfil, 2016: 488).

Enflasyon kendisi haricinde en çok faizde oluşan farklılıklardan dolayı değişmektedir. Faiz, enflasyonu belirli bir hedefe ulaştırmakla yükümlü olan merkez bankasının elindeki temel araçtır. Ekonominin potansiyelini zorladığı dönemlerde merkez bankası faizleri artırarak talebi düşürür. Aksi halde, bu aşırı ısınma kapasiteyi zorladığı için enflasyon oluşur. Talep düşünce üretim de normal seviyeye döner, fiyatlar üzerindeki yukarı yönlü baskı düşer

ve enflasyon riski giderilir. Enflasyonun bir başka sebebi de maliyet kaynaklı fiyat yükselişleridir. Türkiye’de sık görülen türü, döviz kurundaki yükselişin ithal ara malı fiyatlarını ve dövizle borçlanma maliyetlerini artırmak suretiyle fiyatlar üzerinde oluşturduğu baskıdır. Bu durumda da merkez bankası faizleri artırarak kurdaki yükselişi düşürmekte ve maliyetleri azaltarak enflasyonu aşağı çekmektedir (Eğilmez, 2017).

Tablo 3: Türkiye’de Enflasyonun Temel Belirleyicileri

YILLAR	TÜKETİCİ GÜVEN ENDEKSİ (%)	YERLEŞİK HANEHALKI VE HANEHALKINA HİZMET EDEN KAR AMACI OLMAYAN KURULUŞLARIN NİHAİ TÜKETİM HARCAMALARININ GSYİH İÇİNDEKİ PAYI (%)	GENİŞ PARA ARZI (M3) (%)
2006	78	62	22
2007	80	62	15
2008	56	61	24
2009	65	62	13
2010	77	63	18
2011	78	63	15
2012	73	62	10
2013	75	61	21
2014	67	60	11
2015	73	60	16
2016	63	59	17
2017	65	59	17
2018	58	56	18

Kaynak: TÜİK, TCMB (2018)

Türkiye’de yıllık ortalama manşet enflasyonun (TÜFE ile ölçülen enflasyon) talep enflasyonu mu, arz enflasyonu mu yoksa her ikisini de kapsayan bir enflasyon mu olduğu sorusuna cevap verebilmek için öncelikle talebi etkileyen faktörleri incelemek gerekmektedir. Eğer ekonominin genelinde talep enflasyonu söz konusu ise para arzında talepte yükselmeyi sağlayacak bir artış olup olmadığı araştırılmalıdır. Para arzını ölçmede kullanılan en geniş tanımıyla para arzına (M3) baktığımızda Tablo 3’e göre 2006-2018 döneminde her ne kadar para arzında artış ve azalışlar görülmekte olsa da 2018 yılında 2006 yılına oranla para arzı azalmıştır. Diğer taraftan talepte artış olup olmadığını gözlemlemek amacıyla tüketicilerin kişisel mali durum ve genel ekonomiye ilişkin değerlendirmeleriyle harcama ve tasarruf eğilimlerini izlemek amacıyla yürütülen tüketici eğilim anketinin farklı sorularına verilen yanıtların değerlendirilmesiyle oluşturulan tüketici güven endeksi verilerine baktığımızda

2006 yılında %78 olan endeksin 2018 yılında ciddi bir düşüş sergileyerek %58 seviyesine ulaştığı görülmektedir. Dolayısıyla talep artmamakta azalmaktadır. İkinci bir talep göstergesi olan yerleşik hane halkı ve hane halkına hizmet eden kar amacı olmayan kuruluşların nihai tüketim harcamalarının GSYİH içindeki payı incelendiğinde bu oranın da azalarak 2018 yılında %56 düzeyine geldiği izlenmektedir. Talepte düşüş söz konusudur.

Türkiye’de tarım haricinde yer alan (sanayi, hizmet ve inşaat sektörleri) firmalarda maliyet yaratıcı kalemlerin hammadde ve personel giderlerinde yer aldığı görülmektedir. Enflasyonu tetikleyen temel iki faktör girdi fiyatları ve ücretlerdir. Türkiye’de ortaya çıkan enflasyon sıklıkla yüksek kur ve yüksek petrol fiyatlarının neden olduğu maliyet artışlarından beslenmektedir.

SONUÇ

Faiz oranları ve enflasyon arasındaki ilişki son dönemde ülkemizde en fazla tartışılan konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Döviz kurlarının uzun zamandır değişmemesinin sebebini iktisatçıların bazıları faiz oranının yüksek oluşuyla açıklamaktadır. Yüksek faizin ülkemize kısa vadeli sermaye girişini artırdığını ve bu durumun da Türk Lirasını değerli kılarak kurları baskı altına aldığını ve enflasyonu körüklediğini savunmaktadırlar. Bu sebeple kısa vadeli faiz oranlarını daha çabuk ve daha çok azaltması için merkez bankasına baskı yapılmaktadır. Merkez bankası ise kısa vadeli faiz oranları ve enflasyon arasındaki ilişkinin çok yönlü ve karmaşık bir nitelikte olduğunu belirtmekte, faiz oranlarındaki düşüşün artması halinde kurların azalmasının da söz konusu olabileceğini ifade etmektedir (TCMB, 2003).

Faiz oranı ve enflasyon arasındaki ilişkinin yönüyle ilgili olarak literatürde bir uzlaşma söz konusu değildir. Dışa açık ve sermaye hareketlerinin serbest olduğu bir ekonomide, yurtiçi faiz oranlarının artması sermaye girişini yükselterek ulusal paranın değer kazanmasına ve sonuç olarak döviz kurunun azalmasına sebep olabilmektedir. Ancak faizin para talebini etkilemesi döviz kuru ile arasında doğru orantılı bir ilişkinin oluşabilmesine de olanak sağlamaktadır. Faiz oranlarının artması yurtiçinde yerli paraya olan talebi kısarak enflasyonun artmasına sebep olabilmektedir. Böylece yerli para değer kaybetmekte ve döviz kuru yükselmektedir (Karaca, 2005).

Bir ülkedeki enflasyon hem talepten hem de maliyetten kaynaklanan faktörlerce ortaya çıkabilmektedir. Eğer arzdan daha fazla oranda talep varsa yani talep enflasyonu söz konusu ise üretimden daha çok talep olduğundan fiyatlar yükselip enflasyona yol açmaktadır. Bu durumda faiz oranları yükseltilerek talep azaltılmalı ve bireyler tasarrufa teşvik edilmelidir. Talep enflasyonu olduğunda faiz ile enflasyon arasında ters orantı olmaktadır. Enflasyonu azaltmak için faizi yükseltmek gerekmektedir. Eğer ekonomide maliyet enflasyonu varsa yani üretim faktörleri ve girdilerinin fiyatları talebin haricindeki sebeplerle yükseliyorsa bu durumda faizin de maliyet yaratması nedeniyle faiz artırıldığında enflasyon da artmaktadır. Dolayısıyla ekonomide enflasyon maliyet enflasyonu kaynaklıysa faiz arttığında enflasyon da artmaktadır. Burada faizi düşürerek enflasyonu frenleyebilmek için diğer üretim faktörlerinin fiyat artışları yavaşlamış olmalıdır.

Ekonomide talep ve maliyet enflasyonu birlikte görüldüğü durumda öncelikli olarak enflasyon üzerindeki ağırlıkları araştırılmalıdır. Eğer enflasyonun oluşmasında talep ve maliyet enflasyonu aynı ağırlığa sahipse faiz oranını değiştirmek etkisiz olacaktır. Çünkü faiz yükseltilip talep enflasyonu azaltıldığında maliyet enflasyonu artacaktır. Sonuç olarak faiz arttığı halde enflasyon değişmeyecektir.

Sonuçta, Türkiye ekonomisi için, faiz oranları enflasyon üzerinde etkilidir. Yukarıda da açıklandığı üzere faiz oranları enflasyonu hem talep hem de maliyet yönüyle etkileyebilmektedir. Fiyat artışlarındaki etkili iki kalemin hammadde fiyatları ve ücretler olduğu gözlenmektedir. Faiz oranlarının artması talep yönlü enflasyonu azaltırken maliyet yönlü enflasyonu artırmaktadır. 2002'den başlayarak faizin azalması sonucunda enflasyon oranlarının 2012'den günümüze arttığı görülmektedir. Diğer taraftan 2009'dan bu yana enflasyonla gösterge faiz arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Yani enflasyon azaldıkça faiz azalmış, enflasyon yükseldikçe faiz de yükselmiş bulunmaktadır. Türkiye'de ortaya çıkan enflasyonun sıklıkla yüksek kur ve petrol fiyatlarının oluşturduğu maliyet yükselişlerinden doğduğu gözlenmektedir. Faiz giderlerinin, toplam maliyetler içindeki yüzdesinin oldukça düşük seviyede olması nedeniyle enflasyonun temel belirleyicisi olmadığı görülmektedir. Bu durum da yüksek faizin enflasyona neden olduğu savını çürütmektedir. 2017, 2018 ve 2019 yıllarında enflasyonun çift hanelere ulaştığı da bilinmektedir. Bu bağlamda ülkemizde talep enflasyonu ortaya çıksa bile son dönemde hem faiz oranlarının hem de enflasyon oranlarının düşmesine bağlı olarak maliyet enflasyonun ağırlıklı olarak görüldüğü söylenebilmektedir. Hammadde, elektrik ve akaryakıtta dışa

bağımlılık oranımız dikkate alındığında ve kurla fiyatlama da hesaba katıldığında ortaya çıkan tablo aynı olmaktadır.

Bu bağlamda faizler düşürülmeye devam ederse talep enflasyonun ortaya çıkması beklendiği için enflasyon yukarı doğru seyredecektir. Enflasyon oranlarını azaltmak için hükümet faiz oranlarını artırmalı, tüketim harcamalarını da kısımalıdır. Bu şekilde hem yerli paranın değeri korunmalı hem de ülkemiz enflasyon baskısından kurtarılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Ataç, B. (2000). Maliye Politikası, Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları.
- Atkins, F. ve Coe, P. (2002). An ARDL Bounds Test of the Long-run Fisher Effect in the United States and Canada, *Journal of Macroeconomics*, 24(2): 255-266.
- Bajo R., Diaz R. ve Esteve, V. (2005). Is the Fisher effect nonlinear? Some evidence for Spain, 1963-2002, *Applied Financial Economics*, 15(12): 849-854.
- Berument, H. ve Jelassi, M. (2002). The Fisher Hypothesis: A Multi-Country Analysis, *Applied Economics*, (34): 1645-1655.
- Bulut, C. (2001). Türkiye Ekonomisi Artan Kamu Açıklarının Enflasyon, Faiz Oranı ve Döviz Kuru Üzerindeki Etkileri, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Büyükkakın, T. (1995). Enflasyon Teorileri ve Türkiye’de 1980 Sonrası Enflasyon, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Corneiro, P., James J. ve Edward J. (2002). Evaluating Marginal Policy Changes and the Average Effect of Treatment for Individuals at the Margin, *Econometrica*, 78(1): 377–394.
- Demir, A. (1997). Enflasyon Kuramları Türkiye’de Enflasyonun Parasal ve Yapısal Faktörlerle Analizi, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dere, B. (1998). Enflasyonun Nedenleri ve Önleme Çareleri, <http://arsiv.zaman.com.tr/1999/02/02/yazarlar/15.html> (14.01.2018).

- Doğan B., Eroğlu Ö. ve Değer, O. (2016). Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(6): 405-425.
- Dornbusch, R. ve Fischer, S. (1998). Makro Ekonomi, (Çev.) Ak, S., Ak, M., Fisunoğlu, E., ve Yıldırım, R., Ankara: Akademi Yayın Hizmetleri.
- Düğer, H. (1980). Enflasyon ve Parasal Dinamikler , (Ekonometrik Analiz, Türkiye: 1963-1977), Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi, Erzurum.
- Eğilmez, M. (2014). Enflasyon ile Faiz İlişkisi, <http://www.mahfiegilmez.com/2014/05/enflasyon-ile-faiz-iliskisi.html> (12.02.2018).
- Eğilmez, M. (2017). Kendime Yazılar, <http://www.mahfiegilmez.com/p/ekonomi-sozlugu.html> (10.01.2018).
- Enflasyonla İlgili Genel Tanım ve Kavramlar, <http://www.nedir.com/yapısal-enflasyon> (20.11.2017).
- Granville, B. ve Mallick, S. (2004). Fisher Hypothesis: UK Evidence over a Century, *Applied Economics Letters*, 11(2), 87-90.
- Gül, E. ve Açıkalın, S. (2007). An Examination of the Fisher Hypothesis: The Case of Turkey, *Applied Economics*, 10(1), 1-5.
- Işığışok, E. (1994). Zaman Serilerinde Nedensellik Çözümlemesi, Bursa: Güçlendirme Vakfı Yayınları: 94.
- İncekara, A., Demez, S. ve Ustaoglu, M. (2012). “Türk Ekonomisi için Fisher Etkisinin Geçerliliği: Eşbütünleşme Analizi”, 8. Uluslararası Stratejik Yönetim Konferansı (58), 396-405.

- İslatice, H. (1992). Monetarist Yaklaşım Çerçevesinde Parasal Genişleme ve Enflasyon: Türkiye İçin Uygulama (1970 – 1990), Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Karaca, O. (2005). Türkiye’de Faiz Oranı ile Döviz Kuru Arasındaki İlişki: Faizlerin Düşürülmesi Kurları Yükseltir mi?, <http://www.tek.org.tr>. (30.01.2018).
- Kesriyeli, M. (1994). *Policy Regime Changes and Testing for the Fisher and Hypotheses: The Turkish Evidence*, The Central Bank of the Republic of Turkey Discussion Paper, No. 9411.
- Kibritçiöğlü, A., Rittenberg, L., Selçuk, F. (2002). *Inflation and Disinflation in Turkey*, Aldershot, UK&Burlington, Ashgato, 43-76.
- Orhan, Z. (1995). Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Sadun, A. (2003). 100 Soruda Para ve Para Politikası, İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Sever, E. ve Mızrak, Z. (2007). Döviz Kuru, Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki İlişkiler: Türkiye Örneği, *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 265-283.
- Şahin, A. (2002). Enflasyon Teorileri ve 1980 Sonrası Türkiye’de Enflasyon, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşek, M. ve Kadılar, C. (2006). Fisher Etkisinin Türkiye Verileri ile Testi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(1): 99-111.
- Tarı, R. ve Kumcu, F. (2005). Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin Analizi (1983-2003 Dönemi), *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(9) : 156-179.

TCMB (2003). Merkez Bankası Faiz Oranlarının Düşürülmesine İlişkin Basın Duyurusu, Sayı: 31.

TCMB (2004). Merkez Bankası Basın Duyurusu, Sayı: 42.

TCMB/EnflasyonHedefleri, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tcmb+tr/tcmb+tr/main+menu/para+politikasi/fiyat+istikrari/enflasyon+hedefleri> (29.12.2017).

TCMB/FaizOranları, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tcmb+tr/tcmb+tr/main+page+site+area/tcmb+faiz+oranları/tec+likidite+penceresi+%28lon%29>; <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tcmb+tr/tcmb+tr/main+page+site+area/tcmb+faiz+oranları/fai+z-oranları> (30.12.2017).

Torun, M. ve Karanfil, M. (2016). 1980-2013 Dönemi Türkiye Ekonomisinde Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki İlişki, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 27(14): 473-490.

Tunay, B. (1994). Türkiye’de Para Arzı ve Enflasyon İlişkinine Dair Farklı Model Denemeleri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.

Tunca, Z. (2011). Makro İktisat, İstanbul: Geçit Kitabevi.

Turgutlu, E. (2004). Fisher Hipotezinin Tutarlılığının Testi: Parçalı Durağanlık ve Parçalı Koentegrasyon Analizi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(2): 55-74.

Türk, İ. (1999). Kamu Maliyesi, 3. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.

Uluatam, Ö. (2001). Makro İktisat, Ankara: Savaş Yayınları.

Unay, C. (2001). Makro Ekonomi, Yayın No:13, 8. Baskı, Bursa: Vipaş A.Ş.

Westerlund, J. (2005). Panel Cointegration Tests of the Fisher Hypothesis, *Lund University Department of Economics Working Papers*, 10, 1-34.

Yılancı, V. (2009). Fisher Hipotezinin Türkiye İçin Sınanması: Doğrusal Olmayan Eşbütünleşme Analizi, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 23(4): 205-213.

TÜRKİYE’DE MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ NİCELİKSEL AÇIDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZDEMİR

Giresun Üniversitesi

ÖZET

Türkiye’de Muhasebe mesleği 13 Haziran 1989 yılında 3568 sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu ile yasal statüye kavuşmuştur. ABD ve Avrupa ülkeleri başta olmak üzere Arjantin, Brezilya, Meksika, Hindistan ve Nijerya gibi ülkelerden çok sonra yasal statü kazanması, mesleki açısından geç kalınmışlık olarak ifade edilse de bu gecikme aradan geçen yıllarla birlikte atılan modern muhasebecilik adımlarıyla telafi edilmiştir. Türkiye’de muhasebe meslek mensuplarının niteliğine ilişkin çok sayıda çalışma yapılmış, değişik bakış açılarına göre niteliksel sorunlar ele alınarak çeşitli önerilerde bulunulmuştur. Ancak niteliğin nicelikle de ilişkili olabileceği gözden kaçırılarak günden güne artan meslek mensubu sayısı nedeniyle gelecekte ortaya çıkabilecek sorunlar üzerinde nerdeyse hiç durulmamıştır. Bu kapsamda yapılan çalışmada, Türkiye’de faaliyette bulunan muhasebe meslek mensuplarının 1989 yılından günümüze sayısal bakımdan bölgeler ve iller bazında karşılaştırılması, yıllar itibariyle görülen değişim oranlarının değerlendirilmesi ve gelecekte baş gösterebilecek muhtemel sorunların belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği tarafından yayınlanan faaliyet raporları taranmış, taranan bu raporlardan elde edilen sayısal veriler matematiksel yöntemlerden yararlanılarak değişim oranları hesaplanmıştır. Yapılan hesaplamalara göre 2009 ve 2019 yılları arasında meslek mensubu sayısındaki en yüksek değişim oranı Marmara bölgesindeyken en düşük değişim oranına sahip bölge Karadeniz’dir. İller bazında yapılan değerlendirmelere göre ise değişim oranında Kayseri başı çekerken, Diyarbakır ve Kocaeli illeri onu takip etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Muhasebe Meslek Mensubu, Meslek Mensubu Sayısı

GİRİŞ

Türkiye’de Muhasebe mesleği 13 Haziran 1989 yılında 3568 sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu ile yasalaşmıştır. Meslek yasasına müteakip hızlı bir şekilde örgütlenmeye gidilmiş ve örgütün çatı kuruluşu olan Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB) kurulmuştur. Aynı zamanda birliğe bağlı odalarda örgütlemeyi tamamlamışlardır. 2008 yılında mesleğin niteliğini artıracak ve modern yapıya kavuşturacak yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda SM unvanı kaldırılmış, hak etmeleri koşuluyla mevcut SM’lere SMMM olma hakkı verilmiştir. Yine yapılan bir diğer değişiklik ise mesleğe girişte lisans mezuniyet şartının getirilmesi olmuştur.

Son yıllarda muhasebe meslek mensubu sayısında önemli artışlar kaydedilmiştir. Bilindiği üzere sayısal artışın nitelikle yakından ilişkisi vardır. Zira meslek mensubu sayısının kontrolsüz bir şekilde artması, mevcut kaliteyi düşürebilecektir. Bu bağlamda meslek mensubu sayısındaki artışın niteliğe yansımalarını değerlendirebilmek ve muhtemel sorunları belirlemek için artışın bölgeler ve iller bazında nasıl gerçekleştiğinin tespit edilmesi, karşılaştırmalar yapılması gerekir. Bu amaçla yapılan çalışmada, Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği tarafından yayınlanan faaliyet raporları taranmış, elde edilen sayısal verilerden hesaplanan değişim oranları yorumlanmaya ve öneriler sunulmaya çalışılmıştır.

1. TÜRKİYE’DE MUHASEBE MESLEĞİ VE MESLEK MENSUPLARI

Muhasebe mesleği, ülke ekonomisi için önemli olan vergiler ile bu vergilerin sağlandığı işletmelerin muhasebe ve denetimini kanunlara, kurallara, muhasebe ilke ve yöntemlerine uygun olarak tarafsız, nesnel ve güvenilir bir tutumla gerçekleştirildiği bir alandır (İbiş, 2002: 134). Muhasebe mesleğini icra eden meslek mensupları, 3568 sayılı yasada öngörülen uygulama ve teorik eğitimler sonrasında mesleki bir unvan altında, kazandığı bilgi, beceri ve deneyimlerle mesleki standartlara ve mevzuata bağlı kalarak, muhasebe bilgi kullanıcılarına finansal hizmetler veren profesyonellerdir.

Muhasebe mesleğinde sürdürülen mesleki faaliyetler Türkiye’de çok eskilere dayansa da meslek yasası ABD ve Avrupa ülkeleri başta olmak üzere Arjantin, Brezilya, Meksika, Hindistan ve Nijerya gibi ülkelerden çok sonra çıkarılabilmektedir (TÜRMOB, 2018: 2). Bu gecikmenin temel nedenleri Türkiye’de özel girişimin yetersiz olması ve devletçilik anlayışına bağlanabilirken, diğer nedenler de aşağıdaki gibi sıralanabilir (Güvemli, 2013: 150; Yazıcı, 1986).

- Mesleki uygulama alanlarının yetersizliği,
- Örgütlenme çalışmalarının ilgili kurum ve kuruluşlarca desteklenmemesi,
- Mesleğin daha çok vergisel boyutuyla ele alınması,
- Mesleğin temsili konusunda açıklama ve anlatımların yetersiz oluşu,
- Yeterli alt örgütlenmeye gidilememesi ve meslek mensuplarının ilgisizliği,
- Meslekle ilgisi olmayanların mesleğe sahip çıkma çabaları,
- Uygulanabilir nitelikte bir yasa tasarısının hazırlanamayışı.

Türkiye’de muhasebe mesleği yasalasmadan önce yani mesleğin tanımı yapılmadan önce mesleki faaliyetlerde bulunanlar; mali müşavir, muhasip, vergi uzmanı ve serbest hesap uzmanı gibi kendilerince belirledikleri unvanlar kullanmış, çalışmalarını bu unvanlar altında sürdürmüşlerdir (Sayım ve Usman, 2016: 107). Nihayet 13 Haziran 1989 yılında 3568 sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu ile yasal statüye kavuşmuştur (TÜRMOB, 2018: 4). Söz konusu yasa; Serbest Muhasebeci (SM), Serbest Muhasebeci Mali Müşavir (SMMM) ve Yeminli Mali Müşavir (YMM) olarak üç unvan tanımlamıştır. Meslek yasasına müteakip hızlı bir şekilde örgütlenmeye gidilmiş ve örgütün çatı kuruluşu olan Türkiye Serbest Muhasebeci, Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB) kurulmuştur. 1990 yılında ise 65 SMMM Odası ve 6 YMM Odasına ulaşılmıştır (TÜRMOB, 2019).

1.1. Meslek Mensupları Artışına İlişkin Değerlendirmeler

Mesleğinin geç yasalasması, çoğu kesimlerce geç kalınlık olarak ifade edilse de atılan modern muhasebecilik adımlarıyla bu gecikme telafi edilmiştir. Muhasebe mesleği 1989’dan günümüze geçen otuz yıllık sürede nitelik ve niceliksel açıdan büyük değişimlere uğramış, modern örgüt yapısıyla diğer meslekler yanında yerini almıştır. Meslek odaları ve kayıtlı meslek mensuplarının artışı dönemler itibarıyla Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Türkiye’de Beşer Yıllık Dönemler İtibarıyla Meslek Mensubu Sayısı

SMMM ODALARI				SM-SMMM-YMM	YMM ODALARI	
Yıllar	Oda Sayısı	SM Sayısı	SMMM Sayısı	Toplam	YMM Sayısı	Oda Sayısı
1990	65	16.466	8.755	27.108	1.887	6
1995	65	25.085	14.282	41.769	2.402	6
2000	69	27.064	22.473	52.719	3.182	8
2005	70	29.842	33.158	66.502	3.502	8
2010	73	21.164	57.405	82.427	3.858	8
2015	77	10.144	85.740	100.218	4.334	8
2019	77	8.142	102.183	115.108	4.783	8

Kaynak: (TÜRMOB, 2018-2019; Güvemli, 2009)

Tablo 1’den anlaşılacağı üzere 1990 yılında 16.466 SM, 8.755 SMMM ve 1.887 YMM ile toplamda 27.108 meslek mensubu SMMM ve YMM Odalarına kayıtlıdır. Aradan geçen otuz yılda toplam meslek mensubu sayısı 115.108’e ulaşmıştır. Diğer yandan tabloda görülen SM sayısı 1990 yılından 2008 yılına kadar artış gösterirken, 2008 yılında yapılan düzenlemeyle düşmeye başlamıştır. 2008 yılında 5786 sayılı Yasa ile yapılan düzenlemede SM unvanı kaldırılmış, mevcutlara ise hak kazanmaları koşuluyla SMMM unvanına verilmeye başlanmıştır (3568, m.1).

Meslek mensubu sayılarına ilişkin yapılabilecek diğer bir değerlendirme ise artışın bölgeler itibariyle karşılaştırılmasıdır. Bu amaçla 2009 ve 2019 yıllarında il ve ilçe odalarının bulunduğu bölgelerdeki SM ve SMMM sayıları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Türkiye’de Bölgeler İtibariyle SM-SMMM Sayıları (2009-2019)

Sıra No	Bölge Adı	Bölgelerdeki Odalara Kayıtlı SM ve SMMM Sayısı			
		2019	2009	Artış Sayısı	Artış Oranı
1	Marmara	54.902	35.030	19.902	56,81%
2	Ege	13.640	10.073	3.567	35,41%
3	Akdeniz	11.072	8.056	3.016	37,44%
4	İç Anadolu	20.019	14.887	5.132	34,47%
5	Karadeniz	5.003	4.455	548	12,30%
6	Doğu Anadolu	1.835	1.442	393	27,25%
7	Güneydoğu Anadolu	3.854	2.458	1.396	56,79%
Toplam		110.325	76.401	33.924	44,40%

Kaynak: (TÜRMOB 2009-2019 verilerinden düzenlenmiştir)

Tablo 2’den anlaşılacağı üzere bir önceki döneme göre meslek mensubu sayısında en fazla artış Marmara, ikincisi ise İç Anadolu Bölgesindedir. Değişim oranı bakımından ise ikinci Güneydoğu Anadolu’dur. Diğer yandan değişimin en az gerçekleştiği bölgeler değerlendirildiğinde; sayısal açıdan Doğu Anadolu, oransal açıdan Karadeniz Bölgesi olduğu görülecektir. Bölgelerde yer alan il odaları değerlendirildiğinde, meslek mensubunda en fazla artış İstanbul’da görülmektedir.

Türkiye’de meslek mensubu sayısının en yüksek olduğu odalar ise İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa’dır. Bu odalara ait sayısal veriler Tablo 3’te görülmektedir.

Tablo 3: En Fazla Üye Sayısına Sahip İlk Dört Oda (2009-2019)

Sıra No	Oda Adı	SM ve SMMM Sayıları			
		2019	2009	Artış Sayısı	Artış Oranı
1	İstanbul	43.486	26.765	16.721	62,47%
2	Ankara	13.227	9.810	3.417	34,83%
3	İzmir	7.816	5.481	2.335	42,60%
4	Bursa	5.067	3.519	1.548	43,99%

Kaynak: (TÜRMOB, 2009-2019 verilerinden düzenlenmiştir)

Türkiye'nin nüfus bakımından en büyük şehri İstanbul'da, 2009 yılında 26.765 olan SM-SMMM sayısı, 2019 yılı itibariyle 43.486'ya yükselmiştir. Diğer bir ifadeyle bir önceki döneme göre %62,47 artış kaydetmiştir.

Oransal olarak ise artışın en yüksek olduğu il %78,74 ile Kayseri'dir. Kayseri SMMM Odasında 2009 yılında 889 olan SM ve SMMM sayısı, 2019 yılında 1.589'a yükselmiştir. Değişim oranının en yüksek olduğu ikinci il %72,70 ile Diyarbakır, üçüncü ise %70,17 ile Kocaeli'dir. Tablo 4'te en yüksek değişim oranına sahip il odaları verilmiştir.

Tablo 4: En Yüksek Artış Oranına Sahip İl Odaları (2009-2019)

Sıra No	Oda Adı	SM ve SMMM Sayıları			
		2019	2009	Artış Sayısı	Artış Oranı
1	Kayseri	1.589	889	700	78,74%
2	Diyarbakır	582	337	245	72,70%
3	Kocaeli	1.860	1.093	767	70,17%

Kaynak: (TÜRMOB, 2009-2019 verilerinden düzenlenmiştir)

Öte yandan meslek mensubu sayısı 2009 yılında 64 iken, 2019 yılında 61'e düşen Gümüşhane, değişimin negatif gerçekleştiği meslek odasıdır.

Türkiye'de bulunan YMM Odaları ve bu odalara kayıtlı faaliyet gösteren YMM sayıları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5: YMM Odaları ve YMM Sayıları (2009-2019)

Sıra No	Oda Adı	Odaya Kayıtlı YMM Sayıları			
		2019	2009	Artış Sayısı	Artış Oranı
1	Adana YMM Odası	173	104	69	66,35%
2	Ankara YMM Odası	1462	1077	385	35,75%
3	Antalya YMM Odası	80	56	24	42,86%
4	Bursa YMM Odası	180	140	40	28,57%
5	Eskişehir YMM Odası	65	63	2	3,17%
6	Gaziantep YMM Odası	140	67	73	108,96%
7	İstanbul YMM Odası	2251	1975	276	13,97%
8	İzmir YMM Odası	432	373	59	15,82%
Toplam		4.783	3.855	928	24,07%

Kaynak: (TÜRMOB, 2009-2019)

2009 yılında 3.855 olan YMM sayısı, 2019 yılında 4.783'e yükseldiği görülecektir. Yine YMM sayısındaki artışın odalar içerisindeki dağılımına bakıldığında, Ankara YMM odası 385 YMM ile en başta gelirken, 276 YMM ile İstanbul ikinci sırada gelmektedir. Bir önceki döneme göre artıştaki değişim oranı değerlendirildiğinde, Gaziantep YMM Odasının en yüksek değere sahip olduğu anlaşılacaktır. Değişimin en az gerçekleştiği oda ise Eskişehir'dir.

1.1.1. Meslek Mensuplarının Çalışma Durumu

Meslek odalarına kayıtlı meslek mensuplarının bir kısmı, bir kurum veya kuruluşa bağlı olarak, bir kısmı da kendi bürolarında serbest meslek statüsünde mesleğini sürdürmektedir. Meslek mensuplarının çalışma durumuna ait sayısal veriler Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: Muhasebe Meslek Mensupların Çalışma Durumuna İlişkin Sayıları (2009-2019)

Meslek Mensuplarının Çalışma Durumu					
Yıllar		SM-SMMM	YMM	Toplam	Oranı
2009	Serbest	41.387	2.111	43.498	54,20%
	Bağımlı	35.014	1.744	36.758	45,80%
Toplam		76.401	3.855	80.256	100%
2019	Serbest	49.658	2.681	52.339	44,48%
	Bağımlı	60.637	2.102	62.739	54,52%
Toplam		110.295	4.783	115.078	100%

Kaynak: (TÜRMOB 2009-2019)

Tablo 6’den anlaşılacağı üzere 2009 yılında serbest çalışan meslek mensuplarının oranı %54,20 iken, bağımlı çalışanların oranı %45,80’dir. 2019 yılında ise %54,52 ile bağımlı çalışanların oranı, serbest çalışanların oranını geçmiştir.

Bağımlı ve serbest çalışan meslek mensubu oranındaki değişimin nedenleri, son yıllarda meslek mensubu sayısındaki artışın mükellef bulmayı güçleştirmesi ve meslek mensuplarının mesleği sürdürebilmek için bağımlı çalışmak zorunda kalması, yine gelişen ekonomiyle birlikte çoğalan büyük işletmelerin ihtiyaç duyduğu meslek mensubu artışı olabilir.

1.1.2. Meslek Mensuplarının Eğitim Durumu

Meslek mensuplarının 2009 ve 2019 yıllarında eğitim durumlarına ilişkin sayısal veriler Tablo 6’den verilmiştir.

Tablo 7: Muhasebe Meslek Mensuplarının Eğitim Durumuna İlişkin Sayıları (2009-2019)

Meslek Mensuplarının Eğitim Durumu						
Yıllar	Mezuniyet	SM	SMMM	YMM	Toplam	Oranı
2009	Lise ve Altı	15.974	0	0	15.974	19,90%
	Ön Lisans	5.010	0	0	5.010	6,24%
	Lisans	7.564	45.726	2.976	56.266	70,11%
	Lisansüstü	117	2.010	879	3.006	3,75%
Toplam		28.665	47.736	3.855	80.256	100%
2019	Lise ve Altı	4.550	7.804	0	12.354	10,73%
	Ön Lisans	1.158	2.451	0	3.609	3,14%
	Lisans	2.390	83.276	3.719	89.385	77,65%
	Lisansüstü	44	8.652	1.064	9.760	8,48%
Toplam		8.142	102.183	4.783	115.108	100%

Kaynak: (TÜRMOB 2009-2019)

Tablo 7’den anlaşılacağı üzere 2009 yılında ilköğretim ve lise mezunu olan meslek mensubu oranı %26,14 iken, günümüzde bu oran %13,87’ye inmiştir. Yine 2009 yılında %3,14 olan lisansüstü eğitime sahip meslek mensupları oranı 2019 yılında %8,48’e yükselmiştir.

1.1.3. Meslek Mensuplarının Cinsiyet Durumu

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de bazı meslekler için kadın ve erkek mesleği olarak bir sınıflandırmaya gidilmekte, cinsiyete dayalı bir ayrımcılık yapılmaktadır (Ağca ve Yalçın, 2015). Bu açıdan değerlendirildiğinde Türkiye’de mesleki örgütlenmenin başladığı ilk yıllarda muhasebe mesleği için de aynı durum söz konusudur. Bu bağlamda 1994-1995 döneminde, toplam meslek mensubu sayısı içinde kadınların payının yalnızca %07 olduğu görülecektir (Güvemli, 2009: 14). Daha sonraki yıllarda bu oran artsa da yinede erkeklerin oranı önemli ölçüde kadınlardan daha yüksektir.

Türkiye’de SMMM ve YMM Odalarına kayıtlı meslek mensuplarının cinsiyetine ilişkin sayılar Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Muhasebe Meslek Mensuplarının Cinsiyet Durumuna İlişkin Sayıları (2009-2019)

Meslek Mensuplarının Cinsiyet Durumu						
Yıllar	Cinsiyet	SM Sayısı	SMMM Sayısı	YMM Sayısı	Toplam	Oranı
2009	Kadın	5.082	11.600	241	16.923	21,08%
	Erkek	23.583	36.136	3.614	63.333	78,92%
Toplam		28.665	47.736	3.855	80.256	100%
2019	Kadın	1.442	31.464	388	33.294	28,92%
	Erkek	6.700	70.719	4.395	81.814	71,08%
Toplam		8.142	102.183	4.783	115.108	100%

Kaynak: (TÜRMOB 2009 ve 2019)

Tablo 8 incelendiğinde 2009 yılında meslek mensuplarının %21,08’i kadınlardan, %78,92’si erkeklerden oluşmaktadır. 2019 yılında kadın meslek mensubu oranı %28,92’ye yükselmesine rağmen istenilen seviyede olmayıp, erkek meslek mensuplarının sayısı kadınlardan oldukça fazladır. YMM sayıları değerlendirildiğinde ise 2009 yılı için kadın YMM’lerin oranının sadece %06,25 olduğu, 2019 yılına gelindiğinde bu oranın çok yükselmediği %08,11’de kaldığı görülmektedir. Bu bağlamda muhasebe mesleğinin, özellikle de YMM’liğin erkek hegemonyası altında olduğu ifade edilebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de son on yılda muhasebe meslek mensubu sayılarında önemli artışlar sağlanmıştır. Ancak gerçekleşen artış oranları bölgeler ve il odaları bazında düzenli seyretmemektedir.

Örneğin, Karadeniz bölgesindeki meslek odalarında bir önceki döneme göre üye artışı oransal olarak diğer bölgelerden oldukça düşüktür. Bunun yanında Güneydoğu ve Marmara bölgelerinde görülen artış oranı diğerlerinden çok daha yüksektir. Hatta bazı şehirlerdeki meslek mensubu sayısı on yıl öncesine göre neredeyse iki katına ulaşmıştır. Önümüzdeki on yıl için meslek mensubu sayısında bir planlama yapılmadığı takdirde, mesleğe yeni giren meslek mensupları serbest çalışmak için mükellef, bağımlı çalışmak için işyeri bulamayabilecektir. Buna bağlı olarak da işsiz mali müşavir veya işsiz muhasebeci kavramları duyulabilecektir.

2008 yılında yapılan düzenlemeyle lisans mezuniyet şartının getirilmesi meslek mensuplarının niteliğini artırmakla birlikte, lisansüstü eğitim oranı toplam meslek mensubu sayısına göre oldukça düşük kalmaktadır. TÜRMOB ile meslek odaları tarafından yapılacak çalışmalarla meslek mensuplarının lisansüstü eğitim yapmaları sağlanabilir.

Bir başka sorun ise kadın meslek mensuplarının sayılarının erkeklere nazaran oldukça düşük olmasıdır. Mesleki örgütlenmenin ilk yıllarına göre bu konuda önemli mesafeler katedilmiş olsa da henüz istenilen seviyelere gilememiştir. Mesleğin kadınlar tarafından tercih edilmesini sağlayacak politikalar üretilmeli, kadın meslek mensuplarının sayısı artırılmalıdır. Ayrıca kadın meslek mensubu sayılarının daha fazla olması mesleğin niteliğini artıracak, meslekle ilgili olumsuz algıyı da azaltabilecektir. Yine kadın meslek mensuplarına ilişkin diğer bir sorun da mesleğin temsili noktasındadır. 2020 itibariyle TÜRMOB kurullarında görevli kadın üye sayısı 1, YMM Odalarında ki kurullarda görevli kadın üye sayısı ise sadece 5'dir. Diğer il odalarında da durum bundan farklı değildir. TÜRMOB ve diğer odalarda yönetim, disiplin ve denetleme kurullarında mesleği temsil edecek kadın meslek mensuplarına daha fazla yer verilmelidir.

KAYNAKLAR

Ağca, A. ve Yalçın, N. (2015). Muhasebe Mesleğinde Kadın Olmak Sorun Teşkil Eder mi? Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, (24).

Güvemli, O. (2009). Türkiye'de Muhasebe Meslek Örgütünün 20. Yılı – Bir Değerlendirme, Muhasebe ve Finansman Dergisi, (44), 6-16.

Güvemli, O. (2013). Cumhuriyet Döneminde Muhasebe Mesleğinin Örgütlenmesi Üzerine, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, 4, 136-151.

Sayım, F. ve Usman, Ö. (2016). Muhasebe Mesleği İçin Mesleki Durum Analizi Kriterlerinin Belirlenmesi, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (12), 105-122.

TÜRMOB (2018). Faaliyet Raporları, Çalışma Dönemine Bakış 1, 1-80.

TÜRMOB (2019). Faaliyet Raporları, Çalışma Dönemine Bakış 1, 1-63.

TÜRMOB (2009). Faaliyet Raporları, İstatistikî Bilgiler, 1-12.

Yazıcı, M. (1986). Bağımsız Muhasebe ve Denetleme Mesleği Üzerine Araştırma, Yüksek Ticaret Mezunları, Derneği Yayını, İstanbul.

3568 Sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu, 1989.

BRICS ÜLKELERİNDE SATIN ALMA GÜCÜ PARİTESİNİN DALGACIK TABANLI BİRİM KÖK TESTLERİ İLE SINANMASI

Mücahit AYDIN

Sakarya Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmanın amacı satın alma gücü paritesi hipotezinin geçerliliğinin BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ülkeleri için incelenmesidir. Çalışmada aylık veriler kullanılmış olup kullanılacak dönemler ülkelerin veri uygunluklarına göre belirlenmiştir. Bu çalışmada satın alma gücü paritesinin geçerliliği nominal döviz kurları ve fiyat endeksleri yardımıyla elde edilen reel döviz kurlarının durağanlığının incelenmesi yoluyla sınanmıştır. Değişkenlerin durağanlıkları zaman ve frekans boyutunda ayrı ayrı incelenmiştir. Frekans boyutlu analizler frekans sıklığının yüksek olduğu veri gruplarında daha güvenilir sonuçlar vermektedir. Ampirik analiz bölümünde değişkenlerin durağanlıklarının incelenmesinden önce kullanılan değişkenlerin doğrusallığı incelenmiştir. Doğrusallık testi sonuçlarına göre Rusya dışındaki tüm ülkelerin doğrusal yapıda olduğu tespit edilmiştir. Buna göre Rusya için zaman boyutunda KSS birim kök testi kullanılmışken frekans boyutunda ise Wavelet KSS birim kök testi kullanılmıştır. Rusya için satın alma gücü paritesi değişkeninin her iki testin sonucuna göre de birim köklü olduğu tespit edilmiştir. Doğrusal olduğu tespit edilen diğer ülkeler için zaman boyutunda ADF birim kök testi kullanılmışken frekans boyutunda ise Wavelet ADF birim kök testi kullanılmıştır. Doğrusal olduğu tespit edilen ülkelere Brezilya, Çin ve Hindistan için satın alma gücü paritesi her iki test sonucuna göre de birim köklü elde edilmiştir. Diğer taraftan, Güney Afrika için ADF ve WADF testlerinin sonuçlarına göre ise satın alma gücü paritesi durağandır. Çalışmanın genel sonuçlarına göre satın alma gücü paritesi hipotezinin BRICS ülkelerinden yalnızca Güney Afrika için geçerli olduğu görülmektedir. Bu çalışma ile birlikte literatürde BRICS ülkeleri için satın alma gücü paritesi hipotezi ilk defa dalgacık tabanlı birim kök testleri yardımıyla incelenmiştir.

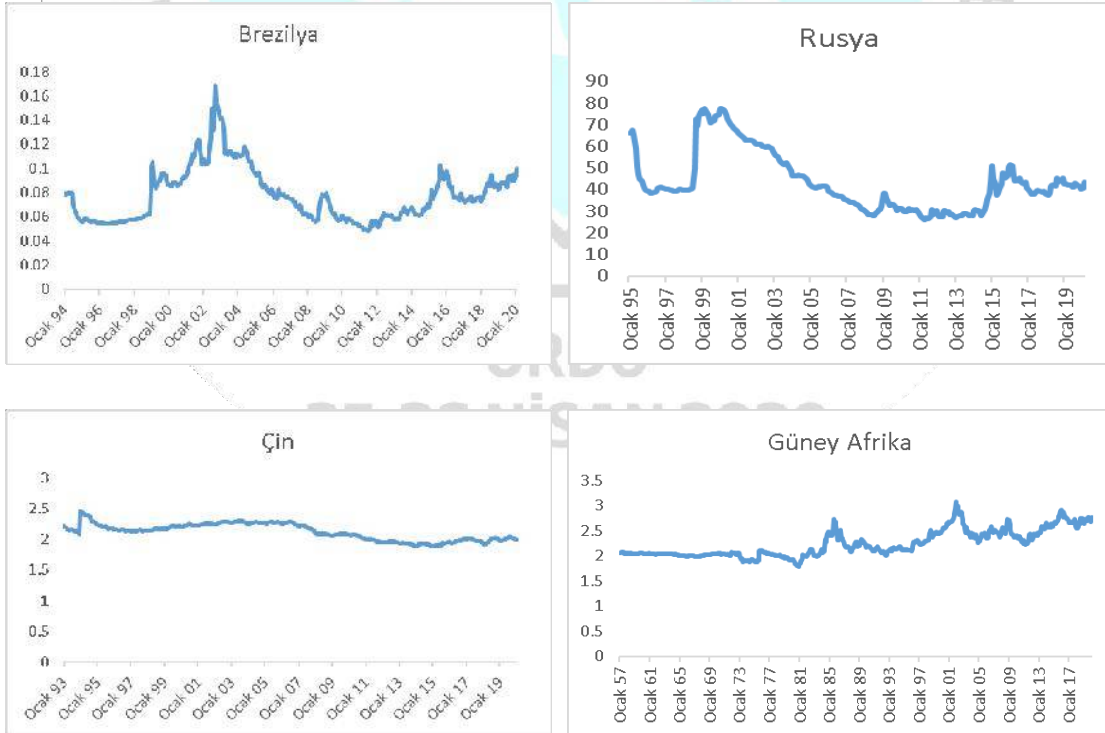
Anahtar Kelimeler: Döviz Kurları, Birim Kök, Dalgacıklar, Frekans

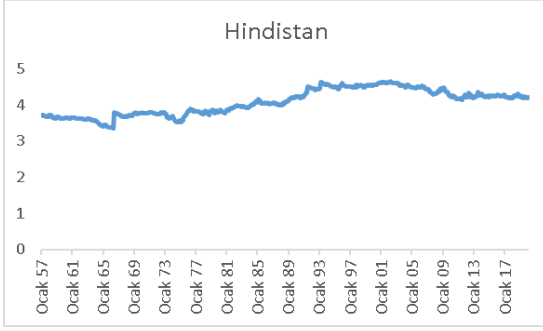
1. Giriş

İç ve dış pazarlarda bir bağlantı aracı olarak kullanılan döviz kurlarındaki değişimler ekonomik büyüme ve ticaret üzerinde oldukça etkilidir (Khan ve Sher, 2019). İstikrarsız döviz kurlarının büyüme ve dış ticaret başta olmak üzere birçok makroekonomik parametre üzerinde

olumsuz etkileri bulunmaktadır. Döviz kurunun istikrarı ise finansal piyasalar ve yatırım kararları açısından dikkate alınması gereken bir parametredir. Son zamanlarda sıkça incelenen ve Cassel (1922) tarafından literatüre kazandırılan satın alma gücü paritesi hipotezi ülkeler arasındaki fiyat farklılıklarını ortadan kaldırmak suretiyle farklı para birimleri için satın alma gücünü eşitleyen değişim oranı olarak tanımlanmaktadır (TUİK, 2008). Satın alma gücü paritesi en temel anlamıyla ülkelerin finansal olarak bütünleşmiş olup olmadığının bir göstergesidir ve para biriminin uzun dönemli denge değerini ölçmek için kullanılmaktadır (Wang vd., 2019).

Satın alma gücü paritesi temelde tek fiyat yasasına odaklanmıştır. Tek fiyat yasası, bir mal sepetinin tüm ülkelerde aynı fiyatla satılması gerektiğini savunan bir hipotezdir (Kyei-Mensah, 2019). Bu yasa tüm arbitrajın ortadan kaldırılması kavramından kaynaklanmaktadır. Satın alma gücü paritesinin uzun vadede geçerli olacağı ifade edilmektedir. Çünkü arbitraj sürecini bozabilecek işlemlerden olan işlem maliyeti, sermaye kontrolü ve vergilendirme nedeniyle kısa vadede satın alma gücü paritesinden sapmalar olabilmektedir. Dolayısıyla, bu hipotezin kısa vadede geçerliliği oldukça güçtür. Bu çalışmada BRICS ülkeleri için satın alma gücü paritesinin geçerliliği sınanacaktır. Şekil 1 bu ülkeler için satın alma gücü paritesinin inceleme dönemleri boyunca hareketlerini içeren grafikleri göstermektedir.

Şekil 1. BRICS Ülkeleri için Satın Alma Gücü Paritesi

Şekil 1 incelendiğinde Brezilya ve Rusya için satın alma gücü paritesinin dalgalı bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, Çin, Güney Afrika ve Hindistan için ise satın alma gücü paritelerinin nispeten daha istikrarlı bir seyir izledikleri görülmektedir. Bu çalışmada satın alma gücü paritesi hipotezi elde edilen reel döviz kuru değişkenlerinin durağanlığının sınanması yolu ile incelenmiştir. Reel döviz kurunun durağan bulunması durumunda satın alma gücü paritesi hipotezi geçerli iken birim köklü olması durumunda ilgili hipotez geçerli değildir. Bu doğrultuda çalışmada literatürde daha önce bu amaçla kullanılmamış olan ve literatüre yeni kazandırılmış olan dalgacık (wavelet) tabanlı doğrusal ve doğrusal olmayan birim kök testleri kullanılmıştır. Çalışmanın mevcut literatüre katkısı bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlgili konu ile ilgili teorik bilgilerin sunulduğu giriş bölümünü takiben ilgili literatürün özetlendiği ikinci bölüm gelmektedir. Üçüncü bölüm veri, metodoloji ve ampirik bulguların sunulduğu bölümdür. Çalışma sonuçların ve politika önerilerinin sunulduğu dördüncü ve son bölüm ile sonlandırılmıştır.

2. Literatür Özeti

Satın alma gücü paritesi hipotezinin test edilmesi literatürde sıkça incelenen konuların başında gelmektedir. Literatürde konu ile ilgili yapılan çalışmalarda ortak bir sonuç elde edilememektedir. Bunun nedeni ise incelenen ülke/ülke grubu, veri aralığı ve kullanılan ekonometrik analiz yöntemidir. Koedijk vd. (2004), Lopez ve Papell (2007), Su vd. (2012), Bahamani-Oskooee vd. (2014), Su vd. (2014), Alper (2015), Aydın (2017), Güriş ve Tıraşoğlu (2018) ve Aydın (2019) satın alma gücü paritesinin geçerli olduğuna ilişkin sonuçlar elde etmişlerdir. Diğer taraftan, Boršic ve Beko (2006), Christidou ve Panagiotidis (2010), Wu ve Lin (2011), Alper (2015) ve Güriş ve Tıraşoğlu (2018) satın alma gücü paritesinin geçerli olmadığına ilişkin sonuçlar elde etmişlerdir.

BRICS ülkeleri için yapılan satın alma gücü paritesi hipotezinin geçerliliği ile ilgili çalışmalardan bazıları şu şekildedir: Bahamani-Oskooee vd. (2014), BRICS ülkeleri için satın alma gücü paritesinin geçerliliğini 1994-2014 döneminde incelemiştir. Sıralı panel seçim yöntemi kullanılarak yapılan çalışmanın sonuçları genel olarak BRICS ülkelerinde satın alma gücü paritesi hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. Su vd. (2014) çalışmalarında yine BRICS ülkelerinde satın alma gücü paritesi hipotezinin geçerliliğini Ocak 1996-Temmuz 2010 dönemi verilerini kullanarak incelemiştir. Doğrusal ve doğrusal olmayan birim kök testlerinin kullanıldığı analiz sonuçları her iki test metodolojisi için de aynı olup BRICS ülkelerinin hepsinde satın alma gücü paritesinin geçerli olduğunu göstermektedir.

Alper (2015) satın alma gücü paritesi hipotezinin geçerliliğini BRIC ülkeleri için Ocak 2000-Eylül 2014 dönemi verilerini kullanarak incelemiştir. Çalışmada kullanılan KSS ve Rolling KSS birim kök testi sonuçları farklılaşmaktadır. KSS birim kök testine göre satın alma gücü paritesi hipotezi geçerli değilken Rolling KSS birim kök testine göre ise geçerlidir. BRICS ülkeleri için satın alma gücü paritesi hipotezinin sınındığı bir başka çalışma olan Peng vd. (2017) çalışmasında Ocak 1995-Şubat 2015 döneminde yapılan kantil birim kök testi sonuçlarına göre BRICS ülkelerinde satın alma gücü paritesi hipotezinin geçerli olduğuna ilişkin sonuçlar elde edilmiştir.

Güriş ve Tıraşoğlu (2018) çalışmalarında BRICS ülkelerinde satın alma gücü paritesi hipotezinin geçerliliğini Ocak 1993-Mart 2015 dönemi verilerini kullanarak incelemiştir. Doğrusal olmayan birim kök testi sonuçlarına göre Brezilya ve Güney Afrika için satın alma gücü paritesi hipotezi geçerli iken Rusya, Hindistan ve Çin için ise ilgili hipotez geçerli değildir. Chang vd. (2012) BRICS ülkelerinde ilgili hipotezin geçerliliğini Ocak 1996-Temmuz 2010 verileri yardımıyla incelemiştir. Çalışmanın sonuçları Brezilya dışındaki BRICS ülkelerinde satın alma gücü paritesi hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir.

3. Veri, Metodoloji ve Ampirik Bulgular

Bu çalışmada BRICS ülkeleri için satın alma gücü paritesi hipotezinin geçerliliği sınıanmıştır. Çalışmada kullanılan veri dönemleri ülkelerin veri uygunluklarına göre belirlenmiş olup Tablo 1 veri aralığı ve veri sayılarına ilişkin bilgileri içermektedir. Tablo 1 incelendiğinde frekans boyutlu analiz için yeteri kadar verinin olduğu görülmektedir. Ampirik analiz için kullanılacak tüm verilerin logaritmik formları kullanılmıştır. Çalışmada satın alma gücü paritesinin sınıanması için her bir ülke için reel döviz kurları aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanmıştır.

$$y_{i,t} = s_{i,t} + p_{ABD,t} - p_{i,t} \quad (1)$$

Burada $y_{i,t}$ ve $s_{i,t}$ sırasıyla ilgili ülkenin reel ve nominal döviz kurunu ifade ederken, $p_{ABD,t}$ ve $p_{i,t}$ ise sırasıyla Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve ilgili ülkenin fiyat endeksini ifade etmektedir. Çalışmada kullanılan tüm veriler IMF (International Monetary Fund) veri kaynağından sağlanmıştır.

Tablo 1. Ülkelere Göre Veri Dönemleri

Ülkeler	Veri Dönemi	Veri Sayısı
Brezilya	1994:01-2020:02	314
Çin	1993:01-2020:02	326
Güney Afrika	1957:01-2020:02	758
Hindistan	1957:01-2020:02	758
Rusya	1995:01-2020:02	302

Model 1 yardımıyla elde edilen reel döviz kuru değişkenlerinin doğrusallıkları Harvey vd.(2008) doğrusallık testi kullanılarak incelenmiştir. Harvey vd.(2008) serilerin durağanlık durumlarına göre iki farklı test istatistiği geliştirmişlerdir. Fakat zaman serilerinin durağanlık durumlarının önceden bilinmemesi sebebiyle serilerin durağan (W_0) ve birim köklü (W_1) yapılarını ifade eden test istatistikleri yardımıyla aşağıdaki test istatistiği hesaplanmıştır (Harvey vd, 2008).

$$W_\lambda = \{1 - \lambda\} W_0 + \lambda W_1 \quad (2)$$

Hesaplanan test istatistiği ki-kare dağılımına uygunluk göstermektedir. Tablo 2 doğrusallık testi sonuçlarını göstermektedir. Sonuçlara göre Rusya dışında incelenen tüm ülkeler için satın alma gücü paritesi değişkeninin doğrusal olduğu tespit edilmiştir. Rusya için ise söz konusu değişken doğrusal değildir.

Tablo 2. Doğrusallık Testi Sonuçları

Ülkeler	Harvey vd. (2008)	1%	5%	10%
Brezilya	0.32	3.13	3.08	3.06
Çin	7.81	13.27	12.93	12.74
Güney Afrika	3.47	3.78	3.75	3.73
Hindistan	1.22	10.62	10.41	10.30
Rusya	15.56*	14.32	14.16	14.07

Not: * %1 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini göstermektedir.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlıkları ilk olarak zaman alanı yaklaşımı ile incelenmiştir. Tablo 3 zaman alanı birim kök testlerinden Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve

Kapetanios, Shin ve Snell (KSS, 2003) birim kök testlerinin sonuçlarını göstermektedir. Kapetanios vd. (2003) doğrusal olmayan durağan ESTAR modellerini birim kök süreçlerinde kullanılmasıyla oluşturulan aşağıdaki birim kök modelini önermişlerdir.

$$\Delta y_t = \delta y_{t-1}^3 + u_t \quad (3)$$

Burada $\delta = 0$ ve $\delta < 0$ temel ve alternatif hipotezleri için oluşturulan test istatistiği ise aşağıdaki şekildedir:

$$t_{NL} = \hat{\delta} / s.h.(\hat{\delta}) \quad (4)$$

ADF ve KSS birim kök testlerinin sonuçlarına göre Güney Afrika dışındaki tüm ülkeler için satın alma gücü paritesi değişkeni birim köklü iken Güney Afrika için bu değişken durağan olarak elde edilmiştir.

Tablo 3. Birim Kök Testleri Sonuçları (Zaman Alanı)

Testler/Ülkeler	Test İstatistiği	Olasılık
<i>ADF Birim Kök Testi</i>		
Brezilya	-1.680	0.757
Çin	-2.469	0.343
Güney Afrika	-3.290***	0.068
Hindistan	-1.415	0.856
<i>KSS Birim Kök Testi</i>		
Rusya	-2.240	--

Not: * ve *** sırasıyla %1 ve %10 anlamlılık düzeylerinde temel hipotezin reddedildiğini göstermektedir.

Tablo 4 frekans alanı birim kök testlerinden dalgacık (Wavelet) tabanlı ADF ve KSS birim kök testlerinin sonuçlarını göstermektedir. Dalgacıkların birim kök testlerinde ilk kullanan çalışma Fan ve Gençay (2010) tarafından literatüre kazandırılan dalgacık tabanlı varyans oranı birim kök testidir. Eroğlu ve Soybilgen (2018) ise dalgacık ayrıştırmasını ADF test modeline uygulayarak dalgacık tabanlı ADF (WADF) birim kök testini literatüre kazandırmışlardır. Dalgacıkların doğrusal olmayan modellerde birim kök sınaması için ilk kullanan çalışma ise Aydın (2019) tarafından literatüre kazandırılmış olan dalgacık tabanlı KSS (WKSS) birim kök testidir. Aydın (2019) çalışmasında ilk olarak serileri dalgacık dönüşümünü kullanarak yüksek ve düşük frekans bileşenlerine ayırmaktadır. Sonraki aşamada düşük frekans bileşenleri kullanılarak aşağıdaki model tahmin edilmektedir (Aydın, 2019).

$$\Delta V_{1,t} = \sum_{j=1}^p \rho_j \Delta V_{1,t-j} + \delta V_{1,t-1}^3 + \varepsilon_t \quad (5)$$

Burada $V_{1,t}$ düşük frekans katsayılarını göstermektedir. Temel hipotez $\delta=0$ incelenen serinin birim kök içerdiğini ifade ederken; alternatif hipotez $\delta < 0$ ise serinin durağan olduğunu ifade etmektedir. Temel ve alternatif hipotezler için oluşturulan test istatistiği ise aşağıdaki şekildedir:

$$WKSS = \hat{\delta} / s.h.(\hat{\delta}) \quad (6)$$

Tablo 4. Birim Kök Testleri Sonuçları (Frekans Alanı)

Testler/Ülkeler	Test İstatistiği	p
<i>WADF Birim Kök Testi</i>		
Brezilya	-1.580	0
Çin	-1.980	13
Güney Afrika	-3.870*	4
Hindistan	-1.610	1
<i>WKSS Birim Kök Testi</i>		
Rusya	-1.560	2

Not: * %1 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini göstermektedir. p uygun gecikme uzunluklarını göstermektedir.

Tablo 4’de raporlanan WADF ve WKSS birim kök testlerinin sonuçlarına göre Güney Afrika dışındaki tüm ülkeler için satın alma gücü paritesi değişkeni birim köklü iken Güney Afrika için bu değişken durağan olarak elde edilmiştir.

4. Sonuç

Bu çalışmada BRICS ülkeleri için satın alma gücü paritesi hipotezinin geçerliliği sınanmıştır. Çalışmada kullanılan veri dönemleri ülkelerin veri uygunluklarına göre belirlenmiştir. Ampirik analizin ilk kısmında değişkenlerin doğrusallıkları incelenmiş ve Rusya dışındaki tüm BRICS ülkelerinin doğrusal bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Buna göre ampirik analizin ikinci kısmında değişkenlerin durağanlıkları hem zaman hem de frekans alanı birim kök testleri kullanılarak incelenmiştir. Doğrusal olan ülkeleri için zaman alanı yaklaşımında ADF testi kullanılmışken doğrusal olmayan ülkeler için KSS birim kök testi kullanılmıştır. Sonuçlar Güney Afrika dışındaki tüm ülkelerde değişkenlerin birim köklü olduğunu göstermektedir. Frekans alanı yaklaşımında kullanılan WADF ve WKSS testi sonuçları ise zaman alanı yaklaşımı ile aynıdır. Bu sonuçlara göre BRICS ülkelerinde yalnızca Güney Afrika için satın alma gücü paritesi hipotezi geçerli iken diğer tüm ülkelerde söz konusu hipotez geçerli değildir. Bu sonuca göre Güney Afrika için satın alma gücü paritesi denge döviz kurunu belirlemek için etkin bir politika aracı olarak kullanılabilirken diğer ülkeler için satın

alma gücü paritesinin bu anlamda etkin bir politika aracı olarak kullanılması doğru olmayacaktır.

Kaynaklar

Alper, A. (2015). Testing The Validity of Purchasing Power Parity For BRICS Countries Using Non-Linear Unit Root Test. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 7(12), 90-99.

Aydın, M. (2017). Examination Of The Validity Of Purchasing Power Parity (Ppp) With Fractured Fourier Unit Root Tests: The Case Of Fragile Five Countries. *Journal of Applied Research in Finance and Economics*, 3(4), 18-28.

Aydın, M. (2019). Satın Alma Gücü Paritesi Hipotezi Geçerliliğinin Fourier Birim Kök Testleri ile İncelenmesi: Türkiye Örneği. *Ekoist: Journal of Econometrics and Statistics*, (30), 35-48.

Aydın, M. (2019). A New Nonlinear Wavelet-Based Unit Root Test with Structural Breaks. *MPRA Paper No. 98693*.

Bahmani-Oskooee, M., Chang, T., & Lee, K. C. (2014). Purchasing power parity in the BRICS and the MIST countries: Sequential Panel Selection Method. *Review of Economics & Finance*, 4(1), 1-12.

Boršič, D., & Bekő, J. (2006). Testing the theory of purchasing power parity for Slovenia and Hungary. *Eastern european economics*, 44(4), 82-96.

Cassel, G. (1922). *Money and foreign exchange after 1914*. Constable and Company Limited, London.

Chang, T., Lee, C. H., & Hung, K. (2012). Can the PPP stand on the BRICS? The ADL test for threshold cointegration. *Applied Economics Letters*, 19(12), 1123-1127.

Christidou, M., & Panagiotidis, T. (2010). Purchasing Power Parity and the European single currency: Some new evidence. *Economic Modelling*, 27(5), 1116-1123.

Eroğlu, B. A., & Soybilgen, B. (2018). On the Performance of Wavelet Based Unit Root Tests. *Journal of Risk and Financial Management*, 11(3), 47.

Fan, Y., & Gençay, R. (2010). Unit root tests with wavelets. *Econometric Theory*, 26(5), 1305-1331.

Güris, B., & Tirasoglu, M. (2018). The validity of purchasing power parity in BRICS countries. *Prague Economic Papers*, 2018(4), 417-426.

Harvey, D. I., Leybourne, S. J., & Xiao, B. (2008). A powerful test for linearity when the order of integration is unknown. *Studies in Nonlinear Dynamics & Econometrics*, 12(3).

Khan, M. Z., & Sher, F. (2019). Revisiting Purchasing Power Parity in Pakistan. *Market Forces*, 14(1).

Koedijk, K. G., Tims, B., & Van Dijk, M. A. (2004). Purchasing power parity and the euro area. *Journal of International Money and Finance*, 23(7-8), 1081-1107.

Kyei-Mensah, J. (2019). Purchasing Power Parity in Some African Countries Using a Nonlinear Panel Unit Root Test. *Journal of Applied Business and Economics*, 21(7).

Lopez, C., & Papell, D. H. (2007). Convergence to purchasing power parity at the commencement of the euro. *Review of International Economics*, 15(1), 1-16.

Su, C. W., Chang, H. L., Chang, T., & Lee, C. H. (2012). Purchasing power parity for BRICS: linear and nonlinear unit root tests with stationary covariates. *Applied Economics Letters*, 19(16), 1587-1591.

Su, J. J., & Roca, E. (2014). Does purchasing power parity hold? New evidence from wild-bootstrapped nonlinear unit root tests in the presence of heteroskedasticity. *Economic Modelling*, 36, 161-171.

TUİK (2008). Satın Alma Gücü Paritesi, Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi-4. Ankara

Wang, K. H., Su, C. W., Tao, R., & Xiong, D. P. (2019). Does the purchasing power parity fit for China?. *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 32(1), 2028-2043.

Wu, Y. H., & Lin, E. S. (2011). Does purchasing power parity hold following the launch of the euro? Evidence from the panel unit root test. *Applied Economics Letters*, 18(2), 167-172.

MUHASEBE POLİTİKALARI, MUHASEBE TAHMİNLERİNDE DEĞİŞİKLİKLER VE HATALAR: BİST SPOR ENDEKSİ'NİN İNCELENMESİ

ACCOUNTING POLICIES, CHANGES IN ACCOUNTING ESTIMATES AND ERRORS:
A STUDY OF THE BIST SPORTS INDEX

Dr. Öğr. Üyesi İlknur ESKİN

Trakya Üniversitesi

ÖZET

Futbol şirketleri kurumsallaşmayı sağlamak ve gelir kaynaklarını arttırmak için şirketleşmeyi tercih etmektedirler. Futbol şirketlerinden Beşiktaş, Fenerbahçe, Galasaray ve Trabzon spor kulüpleri Borsa İstanbul (BİST)'a kote olarak, hisselerini halka arz etmektedirler. Bu şirketler finansal tablolarını Türkiye Finansal Raporlama Standardına göre raporlamakla yükümlüdürler. Finansal tablolarda tutarlı ve karşılaştırılabilir bilgi sağlanması için, TMS 8 “Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler ve Hatalar” standardında belirtilen kural ve ilkelerin uygulanması gerekmektedir. Çalışmanın temel amacı, BİST Spor Endeksinde yer alan futbol şirketlerinin finansal tablolarını TMS 8 Standardı kapsamında incelemek ve muhasebe politikaları, muhasebe tahminlerinde değişiklikler ve hatalarla ilgili açıklamalarının içeriğini belirlemektir. Bu amaçla ilk olarak BİST Spor Endeksinde olan Beşiktaş, Fenerbahçe, Galasaray ve Trabzon spor şirketlerinin 01.06.2018 - 31.05.2019 hesap dönemine ait finansal tablolularının dipnotları 10 muhasebe standardına ilişkin muhasebe politikaları açıklamaları incelenmiştir. Daha sonra muhasebe tahminlerindeki değişiklikler ve muhasebe hataları açıklamaların nasıl raporlandığı incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda; incelenen şirketlerin stoklarının maliyetini belirlemek için ağırlıklı ortalama maliyet yöntemini seçtikleri; duran varlıkların ilk muhasebeleştirilmesinde maliyet esasına göre kayıt yaptıkları, sonraki dönemde maliyet modeli ölçüsüne göre değerlendirme yaptıkları belirlenmiştir. Futbolcu lisanslarını maliyet bedeli ile “Haklar” hesabında aktifleştirdikleri, sonraki dönemde maliyet modelini seçtikleri; hasılatın kaydedilmesinde dönemsellik ilkesi dikkate alınarak standart hükümlerine göre işlem yaptıkları tespit edilmiştir. Ayrıca döviz kurundaki değişimlerin raporlara etkilerini açıkladıkları; varlığın alımı ile ilgili borçlanma maliyetinin varlığın maliyetine dâhil ettikleri, varlıklara değer düşüklüğü testi uyguladıkları, ilişkili taraflardan alacak ve borçların açıklandığı, finansal araçların sınıflandırılması, muhasebeleştirilmesi ve ölçümü ile ilgili bilgi verdikleri belirlenmiştir. Muhasebe tahminlerindeki değişikliklerin cari dönem için geçerli

olduğunu ve bu değişikliğin bir sonraki dönemi ilgilendirmesi durumunda, hem cari hem de gelecek dönemlerde uyguladıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca tespit edilen muhasebe hatalarının geriye doğru uygulandığı ve önceki döneme ait finansal tabloların güncellendiği açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminleri, Hatalar, BİST Spor Endeksi

Abstract

Football companies preferred to be corporatization in order to institutionalize and increase their income sources. The sports clubs of the leading football companies - Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray and Trabzon - all trade their stock exchange securities on Borsa İstanbul (BIST). These companies are obliged to report their financial statements in accordance with the Financial Reporting Standards of Turkey. In order to provide consistent and comparable information in financial statements, the rules and principles specified in “Accounting Policies, Estimates and Errors: Turkish Accounting Standards 8 (TMS 8)” must be applied. The main purpose of this study is to examine the financial statements of the football companies included in the BIST Sports Index within the scope of the TMS 8 Standard, and also to determine the content of their disclosures regarding accounting policies, changes in accounting estimates and errors. For this purpose, firstly, the explanations of accounting policies regarding 10 accounting standards of the financial statements of Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray and Trabzon sports companies, which are in the BIST Sports Index, for the accounting period from 01.06.2018 to 31.05.2019 were examined. Then, changes in accounting estimates and accounting errors were examined. As a result of the research, the companies examined have chosen the weighted average cost method to determine the cost of their stocks. It is determined that fixed assets were recorded on a cost basis and will be evaluated according to the cost model in the coming periods. They assessed footballer licenses in the “Rights” account with their cost value, and selected the cost model in the next period. It was determined that they conducted transactions according to the standard by taking into account the periodicity principle in the recording of revenue. In addition, they explained the effect of changes in the exchange rate in the reports. It was determined that they included the loan cost related to the purchase of the asset in the cost of the asset, applied an impairment test to the assets, disclosed the receivables and debts of the related parties, and provided information about the classification, accounting and measurement of financial instruments. The companies reported that the changes in accounting estimates are applied in the current period. If this change belongs to the next period, it is applied both in the

current period and in future periods. In addition, it was explained that the accounting errors detected were applied retrospectively and the financial statements of the previous period were updated.

Key words: Accounting Policies, Changes in Accounting Estimates, Errors, BIST Sports Index

1.GİRİŞ

Muhasebenin çıkar gruplarının ihtiyaç duyduğu bilgiyi üretmede önemli sorumluluğu vardır. Muhasebenin sorumluluklarını yerine getirebilmesi için, muhasebe işlemlerinin yürütülmesinde muhasebenin temel kavramlarında belirtilen özellikleri taşıması gerekir. Bu kavramlardan "tutarlılık" ve "karşılaştırılabilirlik" finansal tablolarda sunulan bilgilerin dönemlere göre karşılaştırılmasını sağlamaktadır. Bu amaçla işletmenin muhasebe uygulamalarında seçtiği muhasebe politikalarını, birbirini takip eden yıllarda değiştirmeden uygulaması gerekmektedir. Ancak, uygulanan muhasebe politikaları işletmenin gerçek durumunu ve işlemin niteliğini göstermede yeterli değilse, bu politikalar değiştirilebilir. Bu değişiklikler ve bunların finansal tablolara etkileri finansal tabloların dipnotlarında açıklanmalıdır. Aynı şekilde, muhasebe tahminlerindeki değişiklikler ve muhasebe hataların düzeltilmesine yönelik uygulamalar dipnotlarda açıklanmalıdır. TMS 8 “Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerindeki Değişiklikler ve Hatalar” standardı, muhasebe politikaları, muhasebe tahminlerinde değişiklikler ve hatalara ilişkin ilke ve kuralları açıklamaktadır.

Çalışmanın amacı, BİST Spor Endeksinde yer alan futbol şirketlerinin finansal tablolarını TMS 8 Standardı kapsamında incelemek ve muhasebe politikaları, muhasebe tahminlerinde değişiklikler ve hatalarla ilgili açıklamalarının içeriğini belirlemektir. Çalışmada öncelikle kavramsal çerçeve açıklanmıştır. Devamında ise araştırmanın yöntemi ve bulgularına yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise araştırmanın genel değerlendirilmesi yapılmıştır.

2. LİTERATÜR

TMS 8 kapsamında yapılan çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

Gürdal (2006) muhasebe politikalarının belirlenmesi, uygulanması ve değiştirilmesi, muhasebe tahminlerinde yapılan değişiklikler ile hataların düzeltilmesini uluslararası muhasebe standardı ve SPK tebliğine göre incelemiştir. Çalışmada, işletmelerin, özellikle de geçmişe yönelik düzeltme yapmalarının zor olabileceği vurgulanmıştır.

Karapınar vd., (2010) madencilik sektöründeki şirketlerin muhasebe politikalarını belirleyen uluslararası muhasebe standardının getirdiği uygulamaları genel kabul görmüş muhasebe politikalarıyla karşılaştırmalı olarak incelemişlerdir. Araştırmada, madencilik sektörü için hazırlanan muhasebe standardının belirli politikaları belirlemekten uzak olduğu ve esnek düzenlemeler nedeniyle finansal tabloların karşılaştırılabilirliğini zorlaştırabileceği belirtilmiştir.

Yükçü ve Gönen (2012) TMS 8 standart kapsamında yapılan muhasebe politikalarındaki değişikliklerin etkilerini örneklerle açıklamışlardır. Çalışmada, muhasebe politikalarındaki değişikliğin dipnotta, tahminlerdeki değişikliğin ek muhasebe kaydında, hataların ise finansal tabloların tekrar düzenlenerek yapılabileceği belirtilmiştir.

Ömürberk ve Öztürk (2013), İMKB 100' de yer alan şirketlerin muhasebe politikaları ve tahminlerindeki değişiklikleri TMS 8 standardı kapsamında incelemişler ve bu değişikliklerin finansal tablolara etkilerini araştırmışlardır. Çalışmada şirketlerin muhasebe politikaları ve tahminlerindeki değişikliklerini ve bu değişikliklerin finansal tablolara etkilerini dipnotlarda açıkladıkları belirtilmiştir.

Özdemir vd. (2018) işletmelerin ölçekleri ile muhasebe politikaları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Samsun ili muhasebeciler odasına kayıtlı serbest muhasebeci mali müşavirlere anket uygulanmışlardır. Araştırmada, işletmelerin politika tercihlerinin ölçek büyüklüklerine bağlı olarak değişim göstermediği tespit edilmiştir.

Hazır (2019) TFRS 16 Kiralamalar standardı kapsamında muhasebe politikalarında yapılacak değişiklikleri, bu değişikliklerin finansal etkilerini ve yönetsel açıdan değerlendirmelerini açıklamıştır.

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın amacı ve yöntemi, kapsamı ve sınırlılıkları açıklanmıştır.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmanın amacı, BİST Spor Endeksinde yer alan futbol şirketlerinin finansal tablolarını TMS 8 Standardı kapsamında incelemek ve muhasebe politikaları, muhasebe tahminlerinde değişiklikler ve hatalarla ilgili açıklamalarının içeriğini belirlemektir. Bu amaçla ilk olarak BİST Spor Endeksinde olan Beşiktaş, Fenerbahçe, Galasaray ve Trabzon spor şirketlerinin

01.06.2018 - 31.05.2019 hesap dönemine ait finansal tablolarının dipnotları 10 muhasebe standardına ilişkin muhasebe politikaları açıklamaları incelenmiştir. Daha sonra muhasebe tahminlerindeki değişiklikler ve muhasebe hataları açıklamaların nasıl raporlandığı incelenmiştir. Verilerin elde edilmesi için, içerik analizi yöntemi kullanılmış ve bu veriler standartta göre gruplandırılarak değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında olan şirketlerin finansal tabloları ve dipnotları Kamu Açıklama Platformu'ndan ulaşılmıştır.

3.2.Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın konu olarak kapsamı TMS 8 standardıdır. Araştırmanın uygulama olarak kapsamını BİST Spor endeksindeki şirketler oluşturmaktadır

3.3. Araştırmanın Sınırlı Yönleri

Çalışmanın en önemli sınırlılığı, analize tabi tutulan şirketlerin BİST spor endeksinde işlem gören dört şirketin olması ve bu şirketlerin sadece 1 Mayıs 2018- 31 Mayıs 2019 hesap dönemine ilişkin finansal tablolarının dipnotlarının incelenmesidir. Çalışmanın diğer sınırlılığı ise, seçilen 10 tane muhasebe standardı çerçevesinde dipnotların incelenmesidir.

4.BULGULAR

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulguların değerlendirilmesi alt başlıklarda açıklanmıştır

4.1. Muhasebe Politikaları Açıklamalarına İlişkin Bulgular

Finansal Araçlar (Varlıklar ve Yükümlükler)

TFRS 9 Finansal Araçlar standardı, işletmenin finansal varlıklarının ve finansal yükümlülüklerinin raporlanması için ilkeler sunmaktadır. Bu standarda göre finansal varlıklar “itfa edilmiş maliyet”, “gerçeğe uygun değer farkı diğer kapsamlı gelire yansıtılan” veya “gerçeğe uygun değer değişimi kar veya zarara yansıtılan“ olmak üzere üç farklı gruba göre sınıflandırılmaktadır (TFRS 9, madde 5). Bu sınıflandırmanın belirlenmesinde işletmenin kullandığı iş modeli esas alınmaktadır (TFRS 9, bölüm 4). Finansal yükümlülükler ilk muhasebeleştirmede gerçeğe uygun değer (GUD) ölçüsüne göre, sonraki dönemlerde “itfa edilmiş maliyet”, veya “GUD” ölçüsüne göre değerlendirilmektedir. İncelenen şirketlerin finansal araçlara ilişkin muhasebe politikaları Tablo 1’de özetlenmiştir. Tabloda şirketlerin finansal araçları ilk muhasebeleştirmede ve sonraki dönem muhasebeleştirmede kullandıkları değerlendirme ölçüleri yer almaktadır.

Tablo 1: Araştırma Kapsamındaki Şirketlerin Finansal Araçlara İlişkin Muhasebe Politikaları

FİNANSAL ARAÇLAR	İLK KEZ MUHASEBELEŞTİRME	SONRAKİ ÖLÇÜM	SINIFLANDIRMA
Nakit ve nakit benzeri	GUD	İtfa edilmiş maliyet	İtfa edilmiş maliyet
Finansal yatırımlar	GUD	GUD	GUD diğer kapsamlı gelire yansıtılan
Finansal Varlıklar	GUD	GUD	GUD diğer kapsamlı gelire yansıtılan
Ticari Alacaklar	GUD	İtfa edilmiş maliyet	İtfa edilmiş maliyet
Diğer Alacaklar	GUD	İtfa edilmiş maliyet	İtfa edilmiş maliyet
Finansal borçlar	GUD	İtfa edilmiş maliyet	İtfa edilmiş maliyet
Ticari borçlar	GUD (vade farkı arındırılmış)	İtfa edilmiş maliyet	İtfa edilmiş maliyet
Diğer borçlar	GUD (vade farkı arındırılmış)	İtfa edilmiş maliyet	İtfa edilmiş maliyet

Kaynak: Beşiktaş, Fenerbahçe, Galasaray, Trabzonspor Finansal Tabloları

Stoklar

“TMS 2 Stoklar” standardı stokların muhasebeleştirme ilkelerini açıklamaktadır. Standarda göre stoklar, maliyet değeri ile net gerçekleşebilir değerin düşük olanı üzerinden ölçülmektedir. Stokların maliyeti ise, ilk giren ilk çıkar (FIFO) veya ağırlıklı ortalama maliyet yöntemi kullanılarak tespit edilmektedir (TMS 2, madde 25).

Futbol şirketlerinin stokları ticari mal stoklarından oluşmaktadır. Ticari mal stoklarında futbol kulüplerinin lisanslı ürünleri vardır. Bu şirketlerden Trabzon spor şirketinin stoku bulunmamaktadır. Beşiktaş, Galatasaray ve Fenerbahçe şirketleri stoklarını elde etme maliyeti veya net gerçekleşebilir değerin düşük olanıyla değerlendirildiğine dair bilgi vermişlerdir. Şirketler stokların maliyetini tespit etmek amacıyla ağırlıklı ortalama maliyet yöntemini kullandıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca incelenen hesap döneminde stok değer düşüklüğü karşılığı ayrıldığına dair açıklamalar mevcuttur.

Maddi Duran Varlıklar

“TMS 16 Maddi Duran Varlıklar” standardına göre, varlık ilk kez muhasebeleştirildiğinde maliyet esasına göre kaydedilir, sonraki muhasebeleştirmede maliyet modeli veya yeniden

değerleme modeli ile değerlendirilir (TMS 16, madde 15,29). Amortisman tabii varlıklar yararlı ömrü dikkate alınarak sistematik olarak dağıtılmak amacıyla amortisman yöntemleri kullanılır. Standartta doğrusal amortisman yöntemi, azalan bakiyeler yöntemi, ve üretim miktarı yöntemleri açıklanmıştır (TMS 16, madde 62).

Spor şirketlerinin maddi duran varlıklarını; arazi, makine, tesis ve cihazlar, taşıtlar ve özel maliyetler oluşturmaktadır. TFRS’de “kira yükümlülüğü” bugünkü değeri ile aktifleştirilmekte, faydalı ömrü dikkate alınarak amortisman hesaplanmakta ve maddi duran varlıklar içerisinde yer almaktadır. Tekdüzen Hesap Planında ise, “Özel Maliyetler” hesabı maddi olmayan duran varlıklarda yer almaktadır. Şirketler duran varlıklarını ilk kez muhasebeleştirilmesinde maliyet esasına göre kayıt ettiklerini, dönem sonunda maliyet modeli ölçüsüne göre değerlendirme yaptıklarını belirtmişlerdir. Amortisman yöntemi olarak doğrusal amortisman yöntemini seçtiklerini açıklamışlardır.

Maddi Olmayan Duran Varlıklar

“TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar” standardına göre, varlık ilk kez muhasebeleştirildiğinde maliyet değeri ile sonraki muhasebeleştirmede maliyet modeli veya yeniden değerlendirme modeli ile değerlendirilir (TMS 38, madde 22-72). Sınırlı yararlı ömre sahip olan maddi olmayan duran varlıklar faydalı ömrü dikkate alınarak itfa edilirken, sınırsız ömre sahip olan maddi olmayan duran varlıklar itfa edilmez, her yıl değer düşüklüğü testi işlemi yapılır. Bu varlıkların itfasında; doğrusal, azalan bakiyeler veya üretim birimleri yöntemlerinden bir tanesi seçilir (TMS 38, madde 89).

Futbol şirketlerinin maddi olmayan duran varlıklar grubunun önemli kısmını “Haklar” hesabı oluşturmaktadır. Futbolcu lisansları, sözleşme fesih ücreti ve menajerlik ücretlerini maliyet bedeli üzerinden “Haklar” hesabında aktifleştirilmekte, dönem sonunda itfa ve değer düşüklüğü etkileri sonrası net defter değerinde bu hesapta izlenmektedir. Diğer ifadeyle, ilk muhasebeleştirmede maliyet bedeli yöntemi, sonraki muhasebeleştirmede de maliyet modeli yöntemini seçtiklerini belirtmişlerdir. Futbolcu lisanslarının sözleşme süresi boyunca itfa edildiği açıklanmıştır.

Hasılat

“TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinde Hasılat” standardına göre hasılatın oluşması için işletmenin taahhüt ettiği miktarda mal veya hizmetin müşterilere teslim edilmesi ve bunun karşılığında

ilgili mal veya hizmetin elde edilmesi ile gerçekleşir (Keskin ve Dinçer, 2015: 223). Futbol şirketlerinin hasılatını; UEFA şampiyon ve Avrupa ligi gelirleri, yayın hakları, sponsorluk, isim hakkı ve reklam gelirleri, sporcu transferler, kira ve yetiştirme gelirleri, loca, VIP, kombine satış gelirleri ve ürün satış gelirleri oluşturmaktadır. Bu gelirlerin her biri farklı özelliklere sahip olduğundan, gelirlerin dönemsellik ilkesine göre doğru döneme kaydetmek önemlidir. Bu gelirlerin UFRS 15 kapsamında kayıt altına alınmasında şirketlerin uyguladığı muhasebe politikaları aşağıdaki gibidir:

UEFA Şampiyonlar ve Avrupa Ligi Gelirleri: Bu gelir kaleminin muhasebeleştirilmesinde futbol kulüplerinin turnuvalara katılımı dikkate alınmaktadır.

Yayın Hakkı Gelirleri: Bu gelir kaleminin muhasebeleştirilmesinde lig sezonu dikkate alınmaktadır.

Sponsorluk, İsim hakkı ve Reklam Gelirleri: Bu hizmet grubundan elde edilen gelir sözleşme süresi boyunca veya hizmetin yerine getirilmesi ile birlikte muhasebeleştirilmektedir.

Sporcu transfer, kira ve yetiştirme gelirleri: Sporcu gelirleri ve yetiştirme gelirleri, sporcunun haklarının üçüncü tarafa devredilmesi sonucunda muhasebeleştirilmektedir. Sporcu kiralama geliri ise, kira sözleşme süresi dikkate alınarak muhasebeleştirilmektedir.

Loca, VIP ve kombine satış gelirleri: Sezon başında elde edilen bu gelirler “yükümlülük” olarak muhasebeleştirmekte, maçlar oynanmaya başladığında zamana yayılarak muhasebeleştirilmektedir.

Ürün satış gelirleri: Bu gelirler, kulüplerin lisanslı ürünlerinin satışından elde edilmektedir. Lisanslı ürünün satışı yapıp, müşteriye teslim edildiğinde gelir kaydedilmektedir.

Kur Değişiminin Etkileri

Futbol şirketleri yabancı parayla yapmış oldukları işlemleri “TMS 21 Kur Değişiminin Etkileri” standardına göre finansal tablolara dâhil etmektedirler. Yabancı para birimi cinsinden işlemler Türk Lirası cinsinden kayıtlara geçirilmekte, izleyen raporlama döneminde raporlama tarihindeki kurlar dikkate alınarak değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme işleminden kaynaklanan kur farkı kâr veya zarar tablosunda yansıtılmaktadır.

Kiralama İşlemleri

“TFRS 16 Kiralamalar” standardı kiracı ve kiraya verenlerin işlemlerini gerçeğe uygun gösterilmesini amaçlamaktadır. Bu standart, faaliyet kiralama ile finansal kiralama ayrımını ortadan kaldırmış ve kiralamanın bilançoda tek bir model altında yer almasını sağlamıştır. Araştırma kapsamındaki şirketler, kiracı olarak ödedikleri ödemelerini kira süresince doğrusal yöntemle gider olarak, kiraya veren olarak ise gelirlerini kira süresince doğrusal yöntemle gelir olarak kaydedildiğini belirtmişlerdir.

Borçlanma Maliyetleri

“TMS 23 Borçlanma Maliyeti” standardına göre, varlıkla ilişkili maliyetler varlığın maliyetine eklenirken, bunun dışındaki maliyetler doğrudan gider yazılmaktadır. İncelenen şirketler, varlıkla ilişkili maliyetlerini varlığın maliyetine dâhil ettiklerini, bunun dışındaki borçlanma maliyetlerini gider olarak kaydedildiğini belirtmişlerdir.

İlişkili Taraf Açıklamaları

“TMS 24 İlişkili Taraf Açıklamaları” standardı işletmelerin ilişkili taraflarla yapmış oldukları işlemlerle ilgili açıklamaların finansal tablolarda yer almasını sağlamaktadır. İnceleme kapsamındaki şirketler ilişkili taraflardan alacaklarını ve borçlarını, kilit yöneticilere sağladıkları faydaları açıklamışlardır.

Varlıklarda Değer Düşüklüğü

“TMS 36 Varlıklardan Değer Düşüklüğü” standardı, bir işletmenin, varlıklarının geri kazanılabilir tutarından daha yüksek bir değerden izlenmemesini sağlamak amacıyla uygulanması gereken ilkeleri açıklamaktadır. Diğer ifadeyle, bu standart işletmenin varlıklarında değer düşüklüğünü tespit edilmesini, ölçülmesini ve muhasebe kayıtlarına alınmasını sağlayan bilgiler sunmaktadır. İncelenen şirketler, finansal varlıklarını, sabit kıymetlerini, özel maliyetler ve haklar hesaplarını değer düşüklüğü testine tabi tutuklarını ve tespit ettikleri kayıpları kâr veya zarar da muhasebeleştirdiklerini belirtmişlerdir. Şirketlerin finansal tablolarında kiralanmış spor tesisleri ve futbolcu lisansları ile ilgili değer düşüklüğünden kaynaklanan kayıplar hakkında bilgiler ön plana çıkmaktadır.

4.2. Muhasebe Politikalarının Değişikliğine İlişkin Bulgular

TMS 8’e göre işletmenin muhasebe politikalarını değiştirmesi için iki koşuldan birini karşılaması gerekmektedir. Bu değişikliğe ya TMS/TFRS’de değişiklikler neden olmalı ya da

işlem veya olayların etkilerinin finansal tablolarda güvenilir bir şekilde sunulmasını sağlamak amaçlanmalıdır (TMS 8, madde 13-15).

Araştırma kapsamındaki şirketlerin muhasebe politikalarında yaptıkları değişiklikler ile ilgili elde edilen bulgular aşağıda özetlenmiştir:

Şirketler; gelirlerin, 1 Haziran 2018 yılında yürürlüğe giren TFRS 15 “Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat” standardına göre muhasebeleştirildiğini ve bu standardın finansal tablolarda önemli bir etki yaratmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca, aynı dönem yürürlüğe giren TFRS 9 “Finansal Araçlar” standardının finansal araçların sınıflandırılmasında ve ölçülmesinde değişikliklere neden olduğunu ve bu değişikliğin finansal tablolar üzerinde etkisi olmadığını belirtmişlerdir.

Şirketler; 2018 yılında yayınlanan 2019 yılında uygulanmaya başlanan “ TFRS 16 Kiralama ” standardının finansal tablolara etkisini değerlendirdiklerini ve bu standardın maddi duran varlıklarında ve kiralama yükümlüklerinde önemli ölçüde arttıracağını belirtmişlerdir.

Futbol şirketleri yoğunluklu olarak sınıflandırma değişikliklerini muhasebe politikası değişikliği olarak açıklamışlardır. Örneğin; nakit ve nakit benzerleri altında muhasebeleştirilen kredi kartı alacaklarının, ilişkili olmayan taraflardan ticari alacaklar hesabında yeniden sınıflandırması gibi.

Araştırma kapsamında bir futbol şirketi, 2016-2017 sezonuna ilişkin olarak UEFA tarafından verilen ceza nedeni ile 31 Mayıs 2018 tarihli konsolide finansal durum tablosu ve konsolide kar veya zarar ve diğer kapsamlı gelir tablosunun yeniden düzenlediğini belirtmiştir. Bu düzenlemenin finansal tablolara etkisi açıklanmıştır.

4.3. Muhasebe Tahminlerindeki Değişiklik Yapılmasına İlişkin Bulgular

İşletmenin aktifinde yer alan değerler için ayrılan karşılıklar (stok, alacaklar gibi), maddi ve maddi olmayan duran varlıkların faydalı ömürleri veya dava için ayrılan karşılıklar belirli varsayımlar ve tahminler içermektedir. Futbol şirketleri, muhasebe tahminlerindeki değişikliklerin cari dönem için geçerli olduğunu ve bu değişikliğin bir sonraki dönemi ilgilendirmesi durumunda, hem cari hem de gelecek dönemlerde uyguladıklarını açıklamışlardır. Şirketler dipnotlarda muhasebe tahminlerindeki değişiklik olarak yoğunluklu

olarak dava karşılıklarını belirtmişlerdir. Bunun dışında muhasebe tahminlerinde önemli değişikliğin olmadığı açıklanmıştır.

4.4. Muhasebe Hataları Açıklamalarına İlişkin Bulgular

TMS 8'ye göre muhasebe hataları tespit edildiği dönemde düzeltilmelidir. Standart, hatanın bir sonraki dönemde tespit edilmesi durumunda hatanın geriye dönük olarak düzeltileceğini belirtmektedir (TMS 8, md.41).

Futbol şirketleri, önemli muhasebe hatalarını geriye doğru uyguladıklarını ve önceki döneme ait finansal tablolarını güncellendiklerini belirtmişlerdir. İncelenen dört futbol şirketinden ikisi dipnotlarda muhasebe hatalarının olduğunu açıklamıştır. Bunlardan biri, önemli muhasebe hatalarının nedenlerini, finansal tablolar üzerinde etkilerini ve düzeltme öncesi ile düzeltme sonrası finansal bilgilerini açıklamıştır. Şirket, maliyet hesabında muhasebeleştirdiği bonservis bedelini sözleşme sürelerini (kalan ömür) dikkate alarak futbolcuların maddi olmayan duran varlıklar hesabında bulunan maliyetlere eklenerek muhasebeleştirme kararı almasından dolayı geriye doğru finansal tablolarında düzeltme yaptığını belirtmiştir. Ayrıca, tamamını gider olarak yazdığı faiz giderinin dönemsellik ilkesine göre tahakkuk ettirerek, hesap dönemini aşan tutarın finansman giderinden geri çektiğini ve finansal tablolarında gerekli düzeltmelerin yapıldığını açıklamıştır.

5.SONUÇ

Çalışmada, BIST Spor Endeksinde yer alan futbol şirketlerinin finansal tablolarının dipnotları hem seçilen muhasebe standartları hem de muhasebe politikaları, tahminlerindeki değişiklikler ve muhasebe tahminlerinin nasıl raporlandığı açısından incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda; incelenen şirketlerin stoklarının maliyetini belirlemek için ağırlıklı ortalama maliyet yöntemini seçtikleri; duran varlıkların ilk muhasebeleştirilmesinde maliyet esasına göre kayıt yaptıkları, sonraki dönemde maliyet modeli ölçüsüne göre değerlendirme yaptıkları belirlenmiştir. Futbolcu lisanslarını maliyet bedeli ile “Haklar” hesabında aktifleştirdikleri, sonraki dönemde maliyet modelini seçtikleri; hasılatın kaydedilmesinde dönemsellik ilkesi dikkate alınarak standart hükümlerine göre işlem yaptıkları tespit edilmiştir. Ayrıca döviz kurundaki değişimlerin raporlara etkilerini açıkladıkları; varlığın alımı ile ilgili borçlanma maliyetinin varlığın maliyetine dâhil ettikleri, varlıklara değer düşüklüğü testi uyguladıkları, ilişkili taraflardan

alacak ve borçların açıklandığı, finansal araçların sınıflandırılması, muhasebeleştirilmesi ve ölçümü ile ilgili bilgi verdikleri belirlenmiştir. Muhasebe politikalarında değişiklik olarak TFRS 15, TFRS 16 ve TFRS 9'un standartlarından ve sınıflandırma değişikliklerinden kaynaklandığı açıklanmıştır. Muhasebe tahmininde değişiklik olarak yoğunluklu olarak dava karşılıklarını belirtmişlerdir. Muhasebe tahminlerindeki değişiklikleri cari döneme ve gelecek döneme uyguladıklarını açıklamışlardır. Futbol şirketlerinden biri, önemli muhasebe hatalarının nedenlerini, finansal tablolar üzerinde etkilerini ve düzeltme öncesi ile düzeltme sonrası finansal bilgilerini açıklamıştır. İncelenen tüm şirketler muhasebe hatalarının geriye dönük olarak uygulandığını ve önceki dönem finansal tablolarını güncellediklerini açıklamışlardır.

KAYNAKÇA

Gürdal, K. (2006). Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerindeki Tahminler ve Hatalar, Muhasebe ve Finansman Dergisi,32: 1-12.

Hazır, Ç. (2019). TFRS 16 Kiralamalar'ın Grup İçi Muhasebe Politikaları Çerçevesinde Değerlendirilmesi, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 82: 55-76.

Karapınar, A., Zaif, F., ve Torun, S. (2010). Maden İşletmelerinde Uygulanan Muhasebe Politikaları ve Uluslararası Raporlama Standarı-6'nın Getirdiği Düzenlemeler, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12 (3):43-68.

Keskin, A., ve Dinçer, B. (2015). UFRS 15- Müşteri Sözleşmelerinden Elde Edilen Hasılat Standardının İncelenmesi ve Telekomünikasyon Sektörüne İlişkin Bir Uygulama, Maliye ve Finans Yazıları, 1 (103):223.

Ömürberk, V. ve Öztürk, S. (2013). Muhasebe Politikaları ve Tahminlerdeki Değişikliklerle ilgili İMKB 100 Şirketlerinde Bir İnceleme, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 6(3):1-14.

Özdemir, S., Toksöz, T. Ve Gürel, F. (2018). İşletmelerin Ölçekleri İle Tercih Ettikleri Muhasebe Politikaları Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir İnceleme, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11 (3):126-138.

TMS 8 Muhasebe politikaları, Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler ve Hatalar Standardı
TFRS 9 Finansal Araçlar Standardı

TMS 2 Stoklar Standardı

TMS 16 Maddi Duran Varlıklar Standardı

TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardı

TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinde Hasılat Standardı

TFRS 16 Kiralamalar Standardı

TMS 21 Kur Değişiminin Etkileri Standardın

TMS 23 Borçlanma Maliyeti Standardı

TMS 24 İlişkili Taraf Açıklamaları Standardı

TMS 36 Varlıklardan Değer Düşüklüğü Standardı

Yükçü, S. ve Gönen, S. (2012). Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerindeki Değişiklikler ve Hatalar Standardına İlişkin Uygulama Önerileri, Mali Çözüm Dergisi, Kasım-Aralık:17-35.

<https://www.kap.org.tr/tr/bist-sirketler> (erişim: 12.04.2020)

MİLLİ GÖRÜŞ HAREKETİNİN TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNE BAKIŞI

OPINION OF THE NATIONAL VISION MOVEMENT TO TURKEY-EU RELATIONS

Doç. Dr. Ekrem Yaşar AKÇAY

Hakkari Üniversitesi

ekremyasarakcay@hakkari.edu.tr

ÖZET

1960'ların sonlarında Necmettin Erbakan'ın liderliğinde ortaya çıkan Milli Görüş hareketi, Türkiye'nin kendi imkânları, varlıkları, değerleri ve gücü ile kalkınabileceğini savunan bir akımdır. Bağımsızlar hareketi ile başlayan ve Milli Nizam Partisi ile siyasi hayata başlayan Milli Görüş hareketi, İslam ülkelerinin bir araya gelmesiyle yeni bir düzen kurmayı amaçlamıştır. Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi, Refah Partisi, Fazilet Partisi, Saadet Partisi ile siyasi hayatına devam eden Milli Görüş hareketi, belli dönemlerde Türk siyasi hayatını ve Türk dış politikasını etkilemiş ve şekillendirmiştir. Avrupa bütünleşmesine ve Avrupa Birliği'ne sıcak bakmayan Milli Görüş hareketi Türkiye'nin AB üyelik sürecine de karşı çıkmıştır. Avrupa Birliği'ni bir Hıristiyan Kulübü olarak gören Milli Görüş hareketi Türkiye'nin böyle bir yapı içinde olmasının kendisine zarar vereceğini ve değerlerini kaybedeceğini düşünmüştür. Bunun yanında Milli Görüş hareketi 2000'lerin başında Türkiye'ye önerilen İmtiyazlı ortaklık gibi tam üyelik sürecine alternatif olarak kabul edilen bir seçeneğe de karşı çıkmış ve bu seçeneği aşağılayıcı ve kabul edilemez bulmuştur. Bu çerçevede söz konusu bu çalışma, öncelikli olarak Milli Görüş hareketinin tarihsel gelişimini ele alacak ardından AB ve Türkiye-AB ilişkilerine bakışını inceleyecektir. Çalışmanın temel sorunsalı Milli Görüş hareketinin Türkiye-AB ilişkilerine ve İmtiyazlı ortaklık seçeneğine neden karşı olduğuna yönelik olacaktır. Çalışmada yöntem olarak söylem analizi kullanılacaktır. Bunun yanında Milli Görüş hareketinin siyasi partilerinin parti programları, seçim beyannameleri, hükümet programları, makaleler ve kitaplar da kullanılarak bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Milli Görüş Hareketi, Necmettin Erbakan, Türkiye, Avrupa Birliği.

ABSTRACT

National Vision movement which emerged under the leadership of Necmettin Erbakan in the late of 1960s, is a trend that asserts, Turkey can be developed with its own own facilities, assets, values and power. The National Vision movement, which started with the Independence movement and started political life with the National Ordinance Party, aimed to establish a new order with the unification of Islamic countries. The National Vision movement, which continues its political life with the National Ordinance Party, the National Peace Party, the Welfare Party, the Virtue Party, the Felicity Party, influenced and shaped Turkish political life and Turkish foreign policy at certain periods. National Vision movement didn't lean to European Integration and the European Union, also opposed to Turkey's EU membership process. National Vision movement sees the European Union as a Christian club, has thought Turkey would lose to him and would hurt the value of being in such a structure. Besides, National Vision movement also opposed to option as the privileged partnership which emerged in the early 2000s and recommended to Turkey against an acceptable alternative to full membership process and found this option is degrading and unacceptable. In this context, this study as a priority, will discuss the historical development of the National Vision movement then will examine the opinion of National Vision movement to the EU and EU-Turkey relations. The main problem of the study will be towards why the National Vision movement opposed to Turkey-EU relations and the privileged partnership option. Discourse analysis will be used as a method in the study. In addition, an evaluation will be made by using party programs, election declarations, government programs, articles and books of the political parties of the National Vision movement.

Keywords: National Vision Movement, Necmettin Erbakan, Turkey, the European Union.

GİRİŞ

1960'ların sonlarında ortaya çıkan Milli Görüş hareketi, Türkiye'nin kalkınmasını hedefleyen bir girişim olmuştur. Necmettin Erbakan önderliğinde oluşan Milli Görüş hareketi, hem toplumsal hem de siyasi bir hareket olmuştur (Yılmaz, 2016: 1165). Necmettin Erbakan'ın siyasi tecrübesi, siyasi hayatında yapmış olduğu üst düzey görevler Milli Görüş hareketinin siyasi arenada temsil edilmesine neden olmuş ve bu sayede Milli Görüş hareketi, siyasi süreci, Türkiye'nin iç ve dış politikasını etkilemiştir. Özellikle Erbakan'ın siyasi gücünün fazla olduğu dönemlerde etkisini artıran bu hareket Türkiye'nin kendi değerleri, kendi varlıkları ve kendi

gücüyle kalkınıp gelişebileceğini ileri sürmüş ve bu doğrultuda politikalar geliştirmiştir (Erbakan, 1975: 36).

Avrupa bütünleşmesine karşı olan ve Avrupa Birliği'ni (AB) ise bir Hıristiyan Kulübü olarak gören Milli Görüş hareketi ve Necmettin Erbakan, Türkiye'nin AB'ye üye olmasına da karşı çıkmış, Türkiye'nin hiçbir şekilde bu Birliğe kabul edilmeyeceğini, kabul edilse bile, AB üyeliğinin Türkiye'nin değerlerini kaybetmesine neden olacağını ve Türkiye'ye zarar vereceğini düşünmüştür (Gencer, 2011: 7). Bununla birlikte Milli Görüş hareketi, AB ve Türkiye'nin AB üyelik sürecine karşı çıktığı kadar Türkiye'ye önerilen İmtiyazlı Ortaklık gibi tam üyelik dışı alternatif bir seçeneğe de karşı çıkmış ve bu seçeneği aşağılayıcı ve kabul edilemez bulmuştur (Üste, 2006: 337).

Bu çerçevede söz konusu bu çalışma, öncelikli olarak Milli Görüş hareketinin tarihsel gelişimini ele alacak ardından AB ve Türkiye-AB ilişkilerine bakışını inceleyecektir. Çalışmanın temel sorunsalı Milli Görüş hareketinin Türkiye-AB ilişkilerine ve İmtiyazlı ortaklık seçeneğine neden karşı olduğuna yönelik olacaktır. Çalışmada yöntem olarak söylem analizi kullanılacaktır. Bunun yanında Milli Görüş hareketinin siyasi partilerinin parti programları, seçim beyannameleri, hükümet programları, makaleler ve kitaplar da kullanılarak bir değerlendirme yapılacaktır.

MİLLİ GÖRÜŞ HAREKETİ

Dini, siyasi, ekonomik ve toplumsal bir akım olan Milli Görüş hareketi, ahlak ve manevi değerleri ön planda tutan bir Türkiye hedeflemiştir. Necmettin Erbakan liderliğinde ortaya çıkan bu hareket, kendilerini sağ veya sol olarak tanımlayan kesimlerden farklı ve üçüncü bir yol olarak tanımlamıştır. Kendisini ifade ederken genel olarak dini değerler üzerinden hareket etmiş ve Milli Görüş kavramını dini görüş olarak tanımlamıştır (Çalışkan ve Sıcak, 2017: 75). Başlangıçta kendisini sağ ve sol ayrımında üçüncü bir yol olarak tanımlarken 1970'de kurulan Milli Nizam Partisi ile de sağ ve sol karşısında üçüncü bir yol olduğunu belirtmiştir. Ancak 1971 muhtırasında kapatılan Milli Nizam Partisi yerine 1972'de kurulan Milli Selamet Partisi'nin seçim beyannamesinde kendisini sağ kesimde görmüş ve Milli görüşü sağ görüş olarak tanımlamıştır (Bora, 2013: 520). Daha sonraki dönemlerde ise kendisini tanımlarken sağ ve sol kavramlarını kullanmamıştır (Özbudun, 2010: 34).

Erbakan, Milli Görüş hareketinin maddi ve manevi değerleri bir arada ele almasından ötürü onun diğer fikirlerinden ayrıldığını ve daha güçlü olduğunu ileri sürmektedir. Erbakan'a göre diğer fikirler daha çok maddi değerleri temel alıp manevi değerleri önemsemedikleri için milli değerlere yeterince gerçekleştirememektedirler. Milli Görüş hareketi ise her iki değeri de önemseydiği için daha güçlü görünmektedir (Erbakan, 1975: 25).

Bu hareketle Necmettin Erbakan, muhafazakar kesimleri iktidar ile tanıştırmak ve dinin her alanda daha görünür olmasını ve dinine bağlı bir kesimin de devlet içinde görev almasını amaçlamıştır. Ancak Milli Görüş hareketinin kurduğu siyasi partiler dini siyasete karıştırma, din istismarcılığı, gericilik ve laikliğe aykırı hareket etme gibi suçlamalar nedeniyle sert bir devlet politikasına maruz kalarak kapatılmıştır. 1970'de kurulan Milli Nizam Partisi 1971 muhtırasından sonra laikliğe aykırı hareket ettiği gerekçesiyle kapatılmış yerine 1972'te Millî Selamet Partisi kurulmuştur. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra 1981'de laikliğe aykırı faaliyetlerinden dolayı kapatılan Millî Selamet Partisi yerine Refah Partisi kurulmuştur. 28 Şubat sürecinde kapatılan Refah Partisi'nin yerine ise Fazilet Partisi kurulmuştur. 2001 yılında ise gene benzer sebeplerle kapatılan Fazilet Partisi yerine de Saadet Partisi kurulmuştur (Çarkoğlu ve Toprak, 2006: 15). Buna karşın siyasi sürece girdiği dönemlerde ortaya atmış olduğu vaatler nedeniyle bu hareket oy oranını ve gücünü artırmıştır (Kızıldaş, 2011, 42). Milli Görüş hareketi özellikle kentli büyük sanayici ve iş adamları karşısında taşrada yer alan küçük ve orta boy işletmelerin sözcüsü olmuştur (Çiğdem, 2005: 29).

Millî Görüş hareketi hakka dayanan hareket olmuştur (Erbakan, 1993: 44). Hakkı üstün tutan bu anlayış Çanakkale Savaşı, Kıbrıs Barış Harekatı gibi savaşları kazandıran milletin, inancı, değeri, tarihi ve kökü olarak tanımlanmıştır. Buradan hareketle Millî Görüş hareketi halkın değerlerini temsil eden bir akım olmuştur (Erbakan, 2016: 17). Temel özellikleri İslamcılık, millilik, yerellik, mezhepler üstü duruşçuluk, emperyalizm ve Siyonizm karşıtlığı olan Millî görüş hareketi Türkiye'nin iç ve dış politikasında önemli bir etki yaratmıştır (Tuğrul, 2017: 621). Batı değerlerini ve Batı'nın ekonomik, siyasi ve toplumsal metotlarını reddetmiş ve Batı'nın Türkiye'nin kendi değerlerini yok ederek onun kendi değerlerine yabancılaşmasına neden olduğunu ileri sürmüştür. Bu nedenle Türkiye'nin hem maddi hem de manevi alanlarda gelişmesini ve kalkınmasını sağlayacak milli bir bilincin oluşması için çalışmıştır (Millî Selamet Partisi, 1973: 5).

Milli Görüş Hareketinin AB ve Türkiye-AB İlişkilerine Bakışı

Milli Görüş hareketi zaman zaman AB'ye karşı yumuşak söylemleri olsa bile genel olarak AB'ye karşı bir hareket olmuş ve bunu devamlı bir şekilde dile getirmiştir. Ona göre AB, çok kültürlü bir yapıyı temsil etmekten çok Batı medeniyetini ve radikal sağ partileri temsil etmektedir (Beck and Delanty, 2015: 20). Bu anlamda AB bir Medeniyetler İttifakından çok bir Medeniyetler Asimilasyonu olarak kabul edilmektedir (Ermağan, 2011: 232). Bu karşılıklı İslam kimliğinin önemli bir etkisi vardır. Milli Görüş hareketi için Batı ya da AB kendisini İslam kimliği üzerinden tanımlayan bir öteki durumundadır. Batı ya da AB kapitalizmin, emperyalizmin ve Siyonizm'in temsilcisi olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle Batı ve İslam medeniyetleri bir çatışma içinde olduğundan bir arada yaşamaları ya da var olmaları mümkün değildir. Bu anlamda Milli Görüş hareketi AB'yi Hıristiyan kimliği üzerinden tanımlamakta, referans olarak da Jacques Chirac'ın *hepimiz Bizans'ın çocuklarıyız*" söylemini kullanmaktadır. Bu çerçevede de Türkiye'nin Avrupalı olmadığını göstermeye çalışmaktadır (Hürriyet, 2004; Sekmen, 2017). Milli görüş hareketi Batı'yı reddederken İslam medeniyetinin bilim ve teknolojiye Batı'nın gerisinde kaldığının farkında olduğu için Batı'nın bu üstünlüğünü kabul etmiştir. İslam medeniyetinin gelişmesi için de teknolojiden yararlanılması gerektiği üzerinde durmuştur (Ülger, 2017: 624).

Kapitalizme karşı olan Milli Görüş hareketi, AB'yi Türkiye'yi sömürecek bir Pazar olarak görmekte ve AB üyeliğinin çok da gerekli olmadığını söylemektedir. AB yerine İslam Birliği'nin Türkiye'ye daha fazla avantaj sağlayacağı üzerinde duran Milli görüş hareketi AB'nin Kıbrıs, Ege sorunu, azınlık hakları gibi konularda Türkiye'den isteklerinin Türkiye için ciddi bir tehdit oluşturacağını vurgulamaktadır (Akkiraz, 2014).

Milli Selamet Partisi'nin 1973'teki seçim beyannamesinde AB'nin Türk milliyetçiliğine zarar vereceğini ve ortadan kaldıracığını söyleyen Milli Görüş hareketi yabancılara arazi satılması ve yabancılardan Türkiye'de iş kurmaları gibi konulara da olumsuz bir tavır takınarak AB'ye karşı olduğunu yinelemiştir (Milli Selamet Partisi, 1973: 36).

AB'yi bir çağdaşlaşma projesi olarak görmeyen Milli Görüş hareketi, AB'yi Türkiye'yi kendi kimliğinden uzaklaştıracak, bağımsızlığını elinden alacak İslam ülkeleriyle olan ilişkilerine zarar verecek ve ekonomik olarak Türkiye'yi bir Pazar haline getirecek bir yapı olarak

görmektedir. Ortak pazara girilmesi durumunda Türkiye'nin İsrail ile birleştirilerek tek devlet olacağını belirten Milli Görüş hareketi, bu durumun hem Türkiye'ye hem de dünyaya zarar vereceğini ve zulüm getireceğini ileri sürmüştür (Refah Partisi, 1991: 8). Bu nedenle AB ile ilişkiler ya eşit bir çerçevede devam etmeli ya da hiç olmamalıdır. Bu nedenle Milli Görüş hareketi, AB ile ilişkiler yerine kendi kimliği ve değerlerine uygun bir dış politika çerçevesinde komşuları ve İslam dünyasıyla yakın ilişkiler içinde olacağını vurgulamıştır. 6 Mart 1995'te yapılan Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin ekonomik varlığına ve kalkınmasına zincir vurduğunu söyleyen Milli Görüş hareketi AB ile ekonomik ilişkilere Gümrük Birliği olmadan devam etmenin daha uygun olacağını ifade etmiştir (Refah Partisi, 1995a: 29).

Bununla birlikte zaman zaman Milli Görüş hareketinin AB'ye daha yumuşak bir söylem geliştirdiğini de görmek mümkündür. Örneğin 1995'te Refah Partisi ile Doğru Yol Partisi arasında kurulan REFAH-YOL hükümetinde Erbakan AB ile ilişkilerin tam üyelik çerçevesinde devam edeceğini, Gümrük Birliği'ne uygun düzenlemelerin yapılarak Türkiye'nin gelişmesine katkı sağlanacağı vurgulanmıştır (Refah Partisi, 1995b: 1-15). 28 Şubat süreci sonrasında Erbakan'ın hapis cezasının durdurulması için Avrupa İnsan Hakları mahkemesine başvurulmuş AB üyeliği desteklenmiştir. Fazilet Partisi lideri Recai Kutan katıldığı bir toplantıda Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerine uymasından ve AB'ye üye olmasından yana olduklarını dile getirmiştir (Milliyet, 2000). Ancak daha sonraki süreçlerde yapılan açıklamalarla Milli Görüş hareketinin AB karşıtı politikasının değişmediği görülmüştür. Örneğin Recai Kutan, Türkiye'nin Avrupa kapılarında aşağılanmayacak kadar önemli olduğunu belirtmiştir (Yılmaz,2011: 190). Benzer şekilde Temel Karamollaoğlu da AB'nin Hıristiyan temeller üzerine kurulduğunu ve Türkiye'nin farklı olduğunu söyleyerek AB Bakanlığının AB'den çıkış Bakanlığı olarak değiştirilmesi önerisinde bulunmuştur (Karamollaoğlu, 2017).

Bununla birlikte AB ile ilişkilerin adaletsizlik üzerine kurulduğunu söyleyen Milli Görüş hareketi, ilişkilerin isteyen (AB) ve yapan (Türkiye) şeklinde geliştiğini söylemekte AB'nin Türkiye'yi kendi içinde istemediğini ancak jeo-politik konumundan dolayı da vazgeçilemez olduğu için kendi haline bırakılmayacak kadar değerli bulmaktadır. Bu nedenle Milli Görüş hareketi AB'nin Türkiye'ye İmtiyazlı Ortaklık söylemi üzerinden yaklaştığını söylemektedir (Özkan, 2020). AB'nin Türkiye'yi hiçbir zaman tam üye olarak kabul etmeyeceğini ileri süren Milli Görüş hareketi “İmtiyazlı Ortaklık” gibi bir seçeneği de akıl almaz dayatmalardan biri olarak kabul etmekte ve “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğine de karşı çıkmaktadır. Çünkü

“İmtiyazlı Ortaklık” Türkiye’nin prestijini kıran bir ortaklık olacaktır. Bu yüzden ilişkiler tam üyelik olmasa bile barış, diyalog, adalet ve eşitlikten yana eşit koşullarda süren karşılıklı bir şekilde olmalıdır (Erhan, Genç ve Dağcı Sakarya, 2011: 235). AB’yi hain bir proje olarak nitelendiren Recai Kutan, müzakere çerçeve belgesinden çıkarılmış olsa dahi İmtiyazlı ortaklık seçeneği ile ilgili her şeyin Müzakere Çerçeve belgesinde olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, AB bir yandan Türkiye’yi hazmedemeyeceğini ve serbest dolaşımın gerçekleşmeyeceğini söylerken diğer yandan da Türkiye’den bütün yükümlülükleri ve istekleri yerine getirmesini isteyerek ismi metinde olmasa da İmtiyazlı ortaklığı kabul etmiştir. Bu durumun zaman içinde Türkiye’yi ekonomik ve siyasi bir esarete sürükleyeceğini belirten Kutan, müzakere çerçeve belgesinin tekrar gözden geçirilmesini tavsiye etmiştir (Özdan, 2010). Saadet Partisi eski Milletvekili Oya Akgönenç de AB’nin 2004 İlerleme Raporuna ilişkin yapmış olduğu değerlendirmede raporun olumlu bir yanının olmadığını, Türkiye ile şartlı bir başlangıcın yapıldığını ve bu durum nedeniyle Türkiye’nin pek çok taviz vereceğini söylemiş ve Türkiye’nin bu süreçten zararlı çıkacağını ve egemenliğini kaybedebileceğini dile getirerek AB projesine karşı çıkmıştır (Çetinoğlu, 2013).

Sonuç

Milli Görüş hareketi bazı dönemlerde AB’ye karşı bakış açısında bir yumuşamaya gitmiş olsa da, AB’ye şüpheci bakmış ve karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkış sadece ideolojik kaygılardan değil aynı zamanda siyasi ve ekonomik kaygılardan da kaynaklanmaktadır. Kendisini dini unsurlar üzerinden tanımlayan Milli Görüş hareketi, AB’yi ayrı bir medeniyet (Katolik Birliği) olarak tanımlamakta ve bu nedenle Türkiye’nin bu yapıya asla dahil olamayacağını düşünmektedir. Üstelik Türkiye AB’ye üye olarak kabul edilse bile ekonomik, siyasi ve sosyal olarak büyük zarar göreceğini hatta yok olarak Büyük İsrail devletinin bir parçası olacağını iddia etmektedir. Çünkü Türkiye ve AB’nin değer ve kıstaslarının birbiriyle uyuşmayacağını ve birbirine zarar vereceğini düşünmektedir.

Diğer yandan AB üyelik kriterlerinin Türkiye’ye dayatılması ve kabul ettirilmesinin Türkiye’nin egemenlik haklarına saldırı ve asimilasyon politikası olarak gören Milli Görüş hareketi Türkiye’ye bazı AB üyesi ülkelerdeki kesimler tarafından önerilen İmtiyazlı Ortaklık söylemini de Türkiye’yi pek çok açıdan esarete sürükleyeceği için reddetmektedir.

Bütün bu nedenlerden ötürü Avrupa bütünleşme sürecine, AB’ye ve Türkiye’nin AB üyelik sürecine karşı olan Milli Görüş hareketi İslam Birliği’nin kurulması ve Türkiye’nin burada yer

alması konusunda ısrarını sürdürmektedir. Türkiye'nin bu Birlik içinde daha güçlü ve daha tutarlı politikalar geliştireceğini ve daha başarılı adımlar atacağını düşünen Milli Görüş hareketinin bu söylemi ise dini unsurlar üzerinden izlemiş olduğu politikalarından kaynaklanmıştır.

Kaynakça

AKKİRAZ, İ. H. (2014). Milli Görüş Saadet Partisi Hazımsızlığı. http://www.milligazete.com.tr/koseyazisi/Milli_Gorus_Saadet_Partisi_hazimsizligi/19014#.UyBZkz9_vil.

BECK, U. and DELANTY, G. (2015). Kozmopolit Perspektiften Avrupa. Gerard Delanty (Ed.) *Doğu ve Batı'nın Ötesinde Asya ve Avrupa*. İstanbul: Matbu Kitap.

BORA, T. (2017). *Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

ÇALIŞKAN, N. ve SICAK, A. S. (2017). Dini Hareketlerde Sıkça Kullanılan Âyetler: Prof. Dr. Necmettin Erbakan Örneği. *Turkish Studies Dergisi*. 12 (8), 71-84.

ÇARKOĞLU, A.ve TOPRAK, B. (2006). *Değişen Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset*. İstanbul: Tesev Yayınları.

ÇETİNOĞLU, O. (2013). Bağımsızlıktan asla vazgeçilemez. <https://www.oncevatan.com.tr/bagimsizliktan-asla-vazgecilemez-makale,30294.html>

ÇİĞDEM, A. (2005). İslamcılık ve Türkiye Üzerine Notlar. Tanıl Bora ve Murat Gültekin (Ed.) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*. İstanbul: İletişim Yayınları.

ERBAKAN, N. (1975). *Milli Görüş*. İstanbul: Dergah Yayınları.

ERBAKAN, N. (1993). *İslam ve İlim*. Ankara: Furkan Yayınları.

ERBAKAN, N. (2016). *Millî Görüş İktidarı Niçin ve Nasıl*. Ankara: MGV Yayınları.

ERHAN, Ç., GENÇ, Ö. ve DAĞCI-SAKARYA, Z. (2011). Saadet Partisinin Avrupa Birliğine Bakışı. Çağrı Erhan, Özlem Genç ve Zerrin Dağcı Sakarya (ed.) *Siyasi Partilerin Avrupa Birliği'ne Bakışı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

ERMAĞAN, İ. (2011). Bir Medya Aktörü Olarak Milli Gazete'nin Avrupa Birliği Algısı. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (24), 225-245.

GENCER, E.A.H. (2011). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Temel Bakışlar: Dün, Bugün ve Yarın. *Akademik Bakış Dergisi*. (25), 1-16.

HÜRRİYET. (2004). We are all children of Byzantium. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/chirac-we-are-all-children-of-byzantium-273484>.

KARAMOLLAOĞLU, T. (2017). Gelin Avrupa Birliği'nden Vazgeçelim. <http://www.yeniakit.com.tr/haber/temel-karamollaoglu-gelin-avrupa-birligidinden-vazgecelim-289524.html>.

KIZILTAŞ, E. (2011). *Herkesin Hocası Erbakan*. 4. Baskı. İstanbul: Hayat Yayıncılık.

MİLLİ SELAMET PARTİSİ. (1973). *1973 Seçim Beyannamesi*. Ankara.

MİLLİYET. (2000). Kutan: Yüzde 100 AB'den Yanayız. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/kutan-yuzde-100-abden-yanayiz-5310314>

ÖZBUDUN, E. ve HALE. W. (2010). *Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm*. İstanbul: Doğan Kitap.

ÖZDAN, V. (2010). AB Üyeliği Konusunda AKP, SP ve MHP Ne Düşünüyor. <http://m.t24.com.tr/yazarlar/bilinmeyen/abuyeligi-konusunda-akp-sp-ve-mhp-ne-dusunuyor>.

ÖZKAN, A. (2020). AB ve NATO ile kan uyuşmazlığımız var. <https://www.milligazete.com.tr/makale/3689869/abdulkadir-ozkan/ab-ve-nato-ile-kan-uyusmazligimiz-var>

REFAH PARTİSİ. (1991). *Refah Partisi Seçim Beyannamesi*. Ankara.

REFAH PARTİSİ. (1995a). 25 Aralık sabahı Türkiye yeniden doğacak. *Refah Partisi Seçim Beyannamesi*. Ankara.

REFAH PARTİSİ. (1995b). Refah-Yol Hükümeti Programı. http://www.esam.org.tr/pdfler/siyasi_dokumanlar/MG%20H%C3%BCk%3%BCmetleri/Refah-Yol%20H%C3%BCk%3%BCmeti%20Program%C4%B1.pdf

SEKMEN, H. (2017). AB ile İlgili tespiti Erbakan hoca 20 yıl önce yaptı. <https://www.yeniakit.com.tr/haber/ab-ile-ilgili-tespiti-erbakan-hoca-20-yil-once-yapti-353757.html>

TUĞRUL, T. (2017). Milli Görüş Hareketinin Temel Karakterleri. *E-makalat*. 10 (2), 617-657.

ÜLGER, U. (2017). Siyasal İslam'ın AB'ye Bakış Açısı: Milli Görüş Hareketi Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 4 (29), 619-632.

ÜSTE, R. B. (2006). Türkiye'de Siyasal İktidara Gelen Partilerin AET/AT/AB İlişkileri Hakkındaki Görüşleri ve Yönetim Yapısına Etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 8 (3), 332-249.

YILMAZ, H. (2011). Euroscepticism in Turkey: Parties, Elites, and Public Opinion. *South European Society and Politics*. 16 (1), 185-208.

YILMAZ, S. (2016). Milli Görüş Hareketi: Toplumsal Hareketlerde Çerçeve Değişimi Etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 5 (4), 1164-1185.

5OBSESİF KOMPULSİF KİŞİLİK BOZUKLUĞUNA İLİŞKİN BAZI DEĞERLENDİRMELER

Uzm. Kl. Psk. Şeyma TUNÇAY

seyma.tuncay@hotmail.com”

ÖZET

Bu yazıda Obsesif Kompulsif Kişilik Bozukluğuna ilişkin bilgilerin derlenmesi amaçlanmıştır. Klinik görünümüyle ilgili alanyazın incelenerek karşılaşılan belirtiler ayrıntılı bir şekilde ortaya konmuş ve daha sonra bu hastalıkla ilgili Freud'un obsesyonel nevroz oluşumu ile ilgili açıklamalarına yer verilmiştir. Obsesif kompulsif kişilik bozukluğu erken erişkinlikte başlayan ve değişik bağlamlarda ortaya çıkan; esnekliği azaltıp, verimi düşüren düzenlilik, eksiksizlik düşünceleriyle kuşatılmış hayatı ve ilişkileri kontrol altında tutma çabaları olarak göze çarpar. Obsesif kompulsif kişilik bozukluğuna sahip kişiler işlerine bağlılıklarıyla iş yaşamlarında çok başarılı olabilirler. Ancak birlikte yaşadıkları insanları sıkıntıya soktukları için genelde terapi almaları konusunda ikna edilmeye çalışılırlar (Şişman-Bal, Ayçiçeği-Dinn, ve Dinn, 2018). Erken yetişkinlikle beraber görülmeye başlayan ve süreklilik gösteren katı ve kusursuz olma davranış tutumu, bazen kişiyi o denli etkisi altına alır ki, kendi belirlediği standartlara bir türlü ulaşamadığı için işini bitiremez. Standartları yüzünden yapılan etkinliğin asıl amacını gözden kaçırarak, düzenlilik, katılık ve kusursuzluk içinde boğulur. Başka insanların aynı işi kendi titizliğiyle yapamayacaklarına inanmış olsa da, insanları kendisi gibi yapmaları konusunda inatçı bir şekilde zorlar. Sosyal zaman geçirme ve dinlenme ihtiyacına aldırış etmeden kendilerini bir işe adanmak da yine obsesif kompulsif kişilik bozukluğunun özelliğidir (Taymur ve Türkçapar, 2012). Reaksiyon-formasyon savunma mekanizmasının en sık görüldüğü kişilik bozukluğu obsesif kompulsif kişilik bozukluğudur. Kişi bilinçdışında yaşanan kaos ve karmaşayı kontrol altında tutabilmek için eşyaları düzenlemek, simetriyi sağlamak, tüm eşyaların yerini kontrol altında tutmak tipik yaşanan bir durumdur. Yine bilinçdışında yaşanan suçlu ve günahkârlık hisleri aşırı temizlik, vücut temizliği ve ev temizliğiyle giderilmeye çalışılır (Cüceloğlu, 2004; Chen ve ark., 2007). Sonuç olarak, erken erişkinlikte başlayan ve değişik bağlamlarda ortaya çıkan obsesif kompulsif kişilik bozukluğu; esnekliği azaltıp, verimi düşüren düzenlilik, eksiksizlik düşünceleriyle kuşatılmış hayatı ve ilişkileri kontrol altında tutma çabaları olarak göze çarpan belirtilerle bireyin günlük hayatını davranışsal ve motivasyonel anlamda sekteye uğratan bir bozukluktur.

Anahtar Kelimeler: Obsesif kompulsif bozukluk, kişilik, kişilik bozukluğu.

Klinik Görünümü

Obsesif kompulsif kişilik bozukluğu erken erişkinlikte başlayan ve değişik bağlamlarda ortaya çıkan; esnekliği azaltıp, verimi düşüren düzenlilik, eksiksizlik düşünceleriyle kuşatılmış hayatı ve ilişkileri kontrol altında tutma çabaları olarak göze çarpar. Obsesif kompulsif kişilik bozukluğuna sahip kişiler işlerine bağlılıklarıyla iş yaşamlarında çok başarılı olabilirler. Ancak birlikte yaşadıkları insanları sıkıntıya soktukları için genelde terapi almaları konusunda ikna edilmeye çalışılırlar (Şişman-Bal, Ayçiçeği-Dinn, ve Dinn, 2018).

Erken yetişkinlikle beraber görülmeye başlayan ve süreklilik gösteren katı ve kusursuz olma davranış tutumu, bazen kişiyi o denli etkisi altına alır ki, kendi belirlediği standartlara bir türlü ulaşamadığı için işini bitiremez. Standartları yüzünden yapılan etkinliğin asıl amacını gözden kaçırarak, düzenlilik, katılık ve kusursuzluk içinde boğulur. Başka insanların aynı işi kendi titizliğiyle yapamayacaklarına inanmış olsa da, insanları kendisi gibi yapmaları konusunda inatçı bir şekilde zorlar. Sosyal zaman geçirme ve dinlenme ihtiyacına aldırış etmeden kendilerini bir işe adanmak da yine obsesif kompulsif kişilik bozukluğunun özelliğidir (Taymur ve Türkçapar, 2012).

Karar vermek onlar için çok zor bir süreçtir, iki seçenek arasında sıkışan düşünceleri yüzünden sonuca ulaşmak imkânsız hale gelebilir (Türkçapar, Örsel ve Uğurlu, 2007). Her şeyin yerli yerinde olmasına özen gösterirler ve değişikliklerden çok rahatsız olurlar. Kişiler arası ilişkilerinde duygusallıktan uzak bir tutum içindedirler. Kendilerine has vicdani bakış açısına sahiptirler ve çevrelerini sert bir tutumla eleştirirler. Kişisel çıkarları hariç paylaşmayı sevmezler, zaman, maddiyat veya armağan vermeyi sevmezler (Yurtsever, 2009).

Sahip oldukları eşyaları artık eskimiş olsa bile atmak istemezler. Hayata dair her şeyi iyi bildiklerine olan gerçek dışı inançlarından dolayı farklı düşünceleri katı bir eleştirme hakkını kendilerinde görürler. Obsesif kompulsif kişilik bozukluğuna sahip kişilerin benmerkezi oluşları nedeniyle ebeveyn çocuk ilişkisi de sekteye uğrar ve roller yer değiştirir (Ödemiş, 2011). Çocuk sürekli bir biçimde anne/babasının taleplerini karşılamak çabası içinde kendi çocukluğunu yaşama fırsatı bulamaz, sürekli bir baskı içinde bireyleşemeyen çocuk, yetişkinlik hayatında da kendisini baskı altında tutacak birilerini arar, ya da içsel olarak kendisine yaşatmaya devam eder (Tozkoparan, 2013). Yaşamın içine girmediği halde, diğer insanları, kendi yaşamındaki eksiklikleri gösterdiği, kendi özgür olma isteğini kışkırttığından panikle çevresindeki insanları baskı altına alamaya çalışır (Magnavita, 2004; Tozkoparan, 2013).

Çocukluğunu oyun oynamak ve bu sayede yetişkinlik yaşamının yaratıcılığına, üretkenliğine ve bağımsız bir birey olmaya hazırlamak yerine ebeveynin taleplerini karşılamakla büyüyen çocuk, hayatı yapılmak zorunda olan mecburiyetler olarak görür. İşsiz ve uğraşsız kalmak sürekli kaçtığı boşluk duygusuyla yüzleşmesine sebep olacağından kendisine sürekli yeni işler yaratır, boş zamanlarında huzursuz olurlar (Köroğlu, 2007; McCrae, 2009). Dış gerçekliği iyi değerlendiren mantıklı, zeki bir insan imajı versen obsesif kompulsif bozukluğa sahip birey, hayatını ve çevresini değiştirmek konusunda yetersizdir. Yeniliklere açık olmayışı ve seçimler konusunda iradesini kullanamayışından ötürü dışarda oluşan değişiklikler onda endişe yaratır. Bu endişesinden ötürü ya seçimleri kabul eder ya da itiraz eder, yeni bir öneri getiremez. İş yaşamları dışında sosyal hayatları yoktur, arkadaşlara ve eğlenceye vakit ayırmazlar, Sanat ve bilime olan bilgileri özümsememiş içsel boşluk duyguları ve güvensizliklerine karşı bir birikimden öte değildir (Judge ve Joyse, 2000; Magnavita, 2004).

Kişiler arası ilişkilerinde korkup önemsedikleri veya aşağıladıkları olarak iki grup vardır. İlişkilerinde ya baskın taraf ya da ezilen taraftır. Sürekli olarak hayatı kontrol etme ve tedbirlere rağmen içindeki korku ve endişeleri yatıştırılmaz. Yakın ilişki içinde olduğu insanlar obsesif kompulsif kişinin katı tutumundan rahatsızlık duyarlar, işleri hiç kimsenin kendisi gibi yapamayacağını olan inancı yüzünden ilişkilerinde kesintiler yaşar. Çevresindeki insanları kontrol etme çabası onlar tarafından hayal kırıklığına uğratılmaktan korktuğu içindir. Bu korku ve güvensizliğin kaynağı çocukluk döneminde yaşadığı ve atlatamadığı travmalarla beraber, içlerinde taşıdıkları yoğun öfke ve yıkıcılık isteklerinden ötürüdür. Yoğun bir şekilde terk edilme ve başkaları tarafından zalim muamele görme korkusu yaşarlar, bu da onların olayları duygusallıktan uzak hatta bazen gerçeklikle uyuşmasa bile kendi mantık çerçevesinde çözümler aramaya iter (İnanç ve Yerlikaya, 2010).

Hayatta çok başarılı olsalar bile içlerindeki değersizlik ve boşluk duyguları devam eder, değersiz ve sevgisiz yetiştirilmiş olmalarına sebep olarak kendilerini yeterince çabalamamış olmakla suçlarlar ve bu sorunu çok çabalayarak aşmaya çalışırlar. Yaptıkları işlerde kendi katı standartları yüzünden çok fazla çaba ve enerji harcarlar, ayrıca bazen bu tutumları yüzünden sonuca ulaşamadıkları olur. Hayatı olduğu gibi kabul etmek yerine kafalarındaki olması gerekenle meşgul olurlar (Güney, 2015; Costa, 2015).

Obsesif kompulsif kişilik bozukluğu DSM- IV kişilik bozukluklarında tanımlanan C kümesinde yer alır. Bu kişilik bozukluğu bebek ve bakıcısı arasında yaşanan iktidar savaşında sınırların belirlenmesi ile ilişkilidir. Spektrumun bir ucunda tuvalet ihtiyacını istediği şekilde

istediği zaman yapan bir çocuk varken diğer ucunda obsesif kompulsif kişilik bozukluğunda her şeyi kurallarıyla yapan yapıyı simgeler (DSM-IV, 2013).

Reaksiyon-formasyon savunma mekanizmasının en sık görüldüğü kişilik bozukluğu obsesif kompulsif kişilik bozukluğudur. Kişi bilinçdışında yaşanan kaos ve karmaşayı kontrol altında tutabilmek için eşyaları düzenlemek, simetriyi sağlamak, tüm eşyaların yerini kontrol altında tutmak tipik yaşanan bir durumdur. Yine bilinçdışında yaşanan suçlu ve günahkârlık hisleri aşırı temizlik, vücut temizliği ve ev temizliğiyle giderilmeye çalışılır (Cüceloğlu, 2004; Chen ve ark., 2007).

Freud (1908) obsesif kompulsif kişilik bozukluğuna sahip kişilerin bebekliklerinde fiziksel ve ruhsal açıdan aşırı rektum hassasiyetine sahip olduklarını düşünmüştür ve anal dönemde saplanma yaşadıklarını (18-36. aylar) tanımlamıştır. Anal dönem tuvalet eğitimi döneminde temiz olma, inat etme, içinde tutmaya yönelik özellikler görülür. Aşırı kontrolcü ebeveynlerin tuvalet eğitimi süresince katı ve titiz tutumları çocukları zorladıkları klinik gözlemlerde saptanan kanıtlardır. Anal dönemde çocuğa bakım veren ve çocuk arasında çocuğun kaybetmeye mahkûm olduğu bir kontrol ve güç savaşı başlar. Tuvalet eğitimi boyunca ebeveyn çocuktan katı ve düzenli bir şekilde bir şeyler yapmasını ister ve kontrol altındaki çocuk öfke ve saldırganlık hislerine kapılır. Mücadeleyi kaybetmiş, tutarsız ve öfke ve utanç içindedir. Yetişkinlik yaşamında bu duygular yerine benlik saygısını devam ettirebilmek adına tutarlı, mantıklı, katı, kontrolü kendi elinde tutan bir örüntü geliştirir. Kontrol edilmeye gösterilen öfke ve cezalandırılmaya karşı yaşanan korku obsesif kompulsif kişilik bozukluğu gösteren kişilerdeki duygusal çatışmanın temelini oluşturur. Bu kişiler genelde duygularını ifade etmek yerine baskılamaya çalışırlar. Genelde utanç duygusu da bu duygulara eşlik eder (Freud, 1908).

Obsesif kompulsif kişilik bozukluğuna sahip insanlar her şeyi mantık çerçevesinde değerlendirdiklerinden ilişkilerinde de davranışsal ve motivasyonel olarak bozulmalara yaşamaktadırlar. Doğru yapabilme çabası ve kişilerarası ilişkilerde mükemmelliğe ulaşabilmek adına sonsuz bir çaba harcamaktadırlar (Sookman, Abramowitz, Calamari, Wilhelm ve McKay, 2005; Burger, 2006; Salkovskis, 2007).

Obsesif kompulsif kişilik bozukluğuna sahip bireyler için psikoterapi temel tedavi yolu olarak kabul edilmektedir. Psikoterapi sürecinde bilişsel davranış terapisi, diyalektik davranış terapisi, zihinselleştirme terapisi, aktarım odaklı terapi gibi yöntemleri kullanılır. Doğrudan belirtilerinin ortadan kaldırılmasına yönelik bir ilaç tedavisi olmamakla birlikte bozukluğa eşlik

eden depresyon, dürtüsellik ve anksiyete gibi rahatsızlıkların tedavisine yardımcı olacak ilaçlar kullanılmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada obsesif kompulsif kişilik bozukluğunun klinik görünümünü inceleyen araştırmaların bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Sonuç olarak, erken erişkinlikte başlayan ve değişik bağlamlarda ortaya çıkan obsesif kompulsif kişilik bozukluğu; esnekliği azaltıp, verimi düşüren düzenlilik, eksiksizlik düşünceleriyle kuşatılmış hayatı ve ilişkileri kontrol altında tutma çabaları olarak göze çarpan belirtilerle bireyin günlük hayatını davranışsal ve motivasyonel anlamda sekteye uğratan bir bozukluktur. Obsesif kompulsif kişilik bozukluğunda gerekli tedavi yolunun multi disiplinler bağlamda yürütülmesi önerilmektedir.

Kaynakça

Association AP. Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5®): American Psychiatric Pub; 2013.

Burger, J. M. (2006)." Kişilik": Kaknüs Yayınları.

Chen, Z., Tanaka, N., Uji, M., Hiramura, H., Shikai, N., Fujihara, S., & Kitamura, T. (2007). "The role of personalities in the marital adjustment of Japanese couples." *Social Behavior and Personality*, 35, 561-572.

Costa, P. T. M., R. R. (2005). "Personality in adulthood a five-factor theory perspective (Second ed.)". New York, London: The Guilford Press.

Cüceloğlu, D. (2004). "Yeniden insan insana". İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çivitçi, N., Arıcıoğlu, A. (2012). "Beş Faktör Kuramına Dayalı Kişilik Özellikleri (Helping Styles and Personality Traits Based on The Five-Factor Theory of Counselor Candidates)". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 78 - 96.

Freud S (1908) Kişilik ve anal erotizm. Cinsellik Üzerine Üç Deneme, (Çev. S Budak) Ankara, 1997, Öteki Yayınları, 199- 209.

Güney, S. (2015). "Davranış Bilimleri (9 ed.)". Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

İnanç, B. Y., ve Yerlikaya, E. E.. (2010). Kişilik Kuramları. Ankara: Pagem Akademi Yayınları.

Judge, T. A. B., Joyce E. (2000). Five-factor model of personality and transformational leadership. *Journal of Applied Psychology*, 85(5), 751-765. doi:10.1037/0021- 9010.85.5.751

Köroğlu, E. (2007). Kişilik Bozuklukları. Ankara: HYB Yayıncılık

Magnavita, J. J. (2004). Handbook of Personality Disorders Theory and Practice. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

McCrae, R. R. (2009). The five-factor model of personality traits: Consensus and controversy. In The Cambridge handbook of personality psychology. (pp. 148- 161). New York, NY, US: Cambridge University Press.

Ödemiş, S. N. (2011). Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Üretkenlik Karşıtı Davranışlar Üzerine Etkileri: Bir Araştırma (Yayınlanmamış Y.L. Tezi). (Yüksek Lisans), Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Salkovskis, P. M. (2007). Psychological treatment of obsessive-compulsive disorder. *Psychiatry*, 6(6), 229-233.

Sookman, D., Abramowitz, J. S., Calamari, J. E., Wilhelm, S. ve McKay, D. (2005). Subtypes of obsessive-compulsive disorder: Implications for specialized cognitive behavior therapy. *Behavior Therapy*, 36(4), 393- 400.

Şişman-Bal, S., Ayçiçeği-Dinn, A. ve Dinn, W. M. (2018). Sigara kullanımı, nöropsikolojik performans ve kişilik özellikleri. *Nesne*, 6(13), 367-406.

Taymur, İ., ve Türkçapar, M. H. (2012). Kişilik: Tanımı, Sınıflaması ve Değerlendirmesi (Personality: Description, Classification and Evaluation) *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 4, 154- 177.

Tozkoparan, G. (2013). Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Çatışma Yönetim Tarzlarına Etkisi: Yöneticiler Üzerinde Bir Araştırma. *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*.

Türkçapar, M., Örsel S, Uğurlu M. (2007). Kişilik İnanç Ölçeği Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliği. *Klinik Psikiyatri*, 10, 177-191.

Yursever, H. (2009). Kişilik Özelliklerinin Stres Düzeyine Etkisi ve Stresle Başa Çıkma Yolları: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. (Yüksek Lisans), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

QUEBEC’TE KOLEKTİF “BİZ”İN İNŞASINDA İMKANLAR VE SINIRLILIKLAR

Yüksek Lisans Öğrencisi Esra ÖZGÜR

Sakarya Üniversitesi

ÖZET

İlk olarak 1500’li yıllarda Fransa ve İngiltere’den daha sonrasında tüm dünyadan aldığı göçlerle kurulan Kanada, içerisinde farklı kültürleri barındırmakta ve toplumsal çeşitliliğini “Gücümüz sahip olduğumuz farklılıklardır; 169 ülke, 500 etnik grup” şekilde tarif etmektedir. Farklılıkların bir arada yaşamasını sağlamak ve özellikle Quebec’liler arasındaki ayrılıkçı hareketlerin önüne geçmek adına bir devlet politikası olarak çokkültürlülüğü benimseyen Kanada, 1971 yılından bu yana da kendini “çokkültürlü devlet” şeklinde tanımlamaktadır.

Çokkültürlü toplumlarda kolektif “biz” duygusu, toplum içinde farklı dil konuşan, farklı dine inanan, farklı kültürel değerlere sahip olan bireyler ve topluluklar arasında tutkal görevi gören olgular şeklinde tanımlanır. Çeşitliliğin bu kadar fazla olduğu Kanada gibi bir ülkede toplum içerisinde birlikteliği sağlamak için; diğer bir deyişle kolektif “biz” duygusunu oluşturmak adına uygulamaya konulan çokkültürlülük politikaları, hoşgörü, farklılıklara saygı, adalet gibi kavramlar üzerinden inşa edilmektedir. Böylece toplum içerisinde farklılıklar arasında birliktelik sağlanarak –yeni bir Kanadalı üst kimliği yaratarak- ayrılıkçı taleplerin engellenmesi amaçlanmaktadır.

Dünya genelinde ileri demokrasi kategorisinde yer alan Kanada uzun yıllardır Quebec’lilerin ayrılıkçı talepleriyle mücadele etmektedir. 1995 yılında Quebec eyaletinin bağımsız olup olmasının sorgulandığı referandumda sadece 54.288 oyla farkla Quebec bağımsız olamamıştır. Sadece bu örnek bile çeşitli ayrılıkçı hareketlerin (henüz) sonuç alamasa da dikkate değer bir toplumsal gücü olduğunu göstermektedir. Kanada’nın uyguladığı çokkültürlülük politikalarının Quebec’liler tarafından yorumlanışına bakıldığında ise tüm eyaletlerin ve grupların eşitliğini kapsamaması nedeniyle eleştirilmektedir. Çünkü Kanada’ya Avrupa’dan ilk göç edenlerin Fransızlar olması nedeniyle Quebec’lilerin en öncelikli talepleri arasında Kanada Federasyonu’nun kurucu unsuru olarak tanınmak ve farklılıkları ile toplum içerisinde var olmak bulunmaktadır. Kanada Quebec’lilere birçok hak tanımalarına rağmen bu öncelikli taleplerini

yerine getirmemesi nedeniyle Quebecilerin çokkültürlülük politikalarını zamanla asimilasyonu içeren bir uygulama olarak algıladıkları söylenebilir.

Bu bilgiler bağlamında bu çalışmada, Kanada'nın çokkültürlülük politikaları benimseyerek Quebecilere çeşitli haklar sunmasına rağmen Quebec ile arasında kolektif “biz” duygusunu oluşturamadığını iddia edilmektedir. Başarısızlığın en önemli nedeninin demokrasi eksikliğinden değil milliyetçi fikirlerden kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Bu bağlamda çalışma, başarısızlığın sınırlılıklarını göstererek milliyetçiliğin her türlü liberalleşme ve küreselleşme dalgasına rağmen nasıl (hala) etkileyici bir ideolojik güç olarak öne çıktığını gösterecektir.

Anahtar Kelimeler: Çokkültürlülük, Quebec, Kolektif “Biz” Duygusu, Kanada.

GİRİŞ

1960'lı yıllarla birlikte bilişim, ulaşım ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sayesinde dünya baş döndürücü hızda bir dönüşüm sürecine girmiştir. Genel anlamıyla küreselleşme adı verilen bu değişim sürecinin toplumsal ve siyasal yansımalarının dünya düzeninde yeni bir dönemi başlattığı söylenebilir. Ulaşım ve iletişim sektörlerinde yaşanan gelişmeler sonucunda insanların seyahat etmelerinin kolaylaşması devletler arasındaki sınırların aşınmasına neden olduğu kabul gören bir iddia haline gelmiştir. Ayrıca bu durum göçlerin de yoğunlaşmasına ve toplumların birbirlerinden daha fazla haberdar olmasına neden olmuştur. Böylece dünya genelinde toplumlar birbiriyle daha fazla benzer hale gelirken yerel düzeyde artan milliyetçi hareketler de varlıklarını güçlenerek devam ettirmişlerdir (Bauman, 2012: 7-9). Bunun tabii sonucu olarak, toplum içerisinde yer edinemeyen etnik, mezhepsel, cinsel “marjinal” kimliklerin de artık daha fazla görünür olduğu yeni bir toplumsal düzenden bahsedebilir. Bu durum ulus-devletlerin homojenlik iddialarının sorgulanmasına yol açmıştır (Duman, 2007: 5). Küreselleşme süreciyle önerilen toplumsal yapılanma modeli ise çokkültürlü toplum modelidir. Farklılıkların bir arada uyum içerisinde yaşamasını öngören çokkültürlü model, politika olarak yeni olmasına rağmen kavramsal tarihi eskilere dayanmaktadır.

Modern dönem öncesi imparatorluklarda da toplumsal çeşitlilikten bahsetmek mümkündür. Bu dönemde toplumların dini kimliklerinin ön planda olması nedeniyle çeşitliliklerin de din temelli olduğu görülmektedir (Modood, 2014: 18; Karpat, 2001: 65-66; Hourani, 2012). Bu yapıya karşılık gelen örnekler arasında Osmanlı Devleti de bulunmaktadır. Üç kıtaya yayılan bir devlet

olması ve bunun yanında fethettiği topraklarda bir asimilasyon politikası uygulamaması nedeniyle Osmanlı Devleti içerisinde birçok dini farklılığı barındıran bir siyasi örgütlenmeye sahipti. Millet sistemi anlayışına göre düzenlenen toplumsal yapıda farklı dine mensup gruplar aynı toplum içerisinde bir arada varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu dönemde etnik bir kimlik yapısının oluşmadığı, varsa bile dini kimlikler kadar ön planda olmadığı söylenebilir. Yaklaşık altı yüz yıl varlık sürdüren ve bu dönem içerisinde üç farklı kıtada birbirinden farklı karakteristik özelliklere sahip demografileri yöneten Osmanlı Devleti çokkültürlü toplumun devamlılığının sağlanması konusunda başarılı bir örnek olarak öne çıkmaktadır (Parekh, 2002: 9).

Modern dönemle birlikte geleneksel toplumsal yapı ve siyasal düzenin yerini klasik ulus modeline bırakmıştır. Bu dönemde Avrupa’da yaşanan sekülerleşme hareketi ile dinin toplumsal ve kamusal hayattan geri çekilmesi sonucunda oluşan boşluğu klasik ulus modelinin ulus kimliği ile doldurulması amaçlanmıştır. Ulus kavramı, John Stuart Mill tarafından aralarında ortak bir tarih anlayışının, ortak dini değerlerin ve ortak dilin var olduğu insan grubu olarak tanımlanmaktadır (Özkırımlı, 2013: 43). Habermas da (2005: 16) benzer şekilde ulusu “ortak köken en azından ortak dil, kültür ve tarihi ile şekillenmiş siyasi bir topluluk” biçiminde yorumlamaktadır. Bu bağlamda ulus olgusunu aralarında ortaklıklar bulunan insan topluluğu olarak tanımlamak mümkündür.

Ancak her toplumsal grubun farklı bir tarihi ve kültürel dokusu olması sebebiyle tüm toplumları kapsayan bir ulus modelinden bahsedilememektedir. Diğer bir deyişle klasik ulus modeli farklı değerler üzerinden tanımlanmış ve her bir tanımda ulus kimliğini oluşturan farklı bir öğenin başat özne olduğu varsayılmıştır. Örneğin; Herder, “bir milletin atalarının dilinden daha sevgili neyi vardır? Dilde bütün düşünceleri, geleneği, dini ve hayatının temeli, bütün kalbi ve ruhu gizlidir. Bir halkın kalbini dil oluşturur” şeklinde söylemiyle klasik ulus modelinde “biz” duygusunu dil birliği üzerine bina etmektedir (Eraydın, 1998: 265). Renan ise “kahramanlıkla dolu bir mazi, büyük adamlar, şan ve şeref (gerçek şan ve şerefi murad ediyorum), işte üzerine bir millet fikri kurulabilecek cemiyet sermayesi” biçimindeki ifadesiyle tarihi anıların önemini vurgulamaktadır (Renan, 1946: 120). Fransız tarihçi Numa Denis Fustel De Coulanges de “Milliyeti yapan ne ırk ne de dildir; milliyeti yapan fikir, çıkar, sevgi anı, umut cemaatidir. Yurdu yurt yapan şey işte budur!” diyerek “biz duygusunun subjektif unsurları üzerinde durmaktadır (Wihtol De Wenden 1998; 43).

Görüldüğü üzere klasik ulus modelinin “biz” duygusunda her düşünür ve toplumsal yapıda farklı kriterlere vurgu yapılırsa da geleneksel toplum modelinin çokkültürlü yapısının aksine klasik ulus modeli “aynılıkları” üzerinden bir toplumsal düzen kurmayı öngörmektedir (Smith, 2013: 36). Klasik ulus modeli yaklaşık üç yüz yıldır varlığını sürdürerek neredeyse her toplumun bu toplumsal modele göre şekil almasını sağlamıştır. Klasik ulus modelinin homojenlik iddiasına karşın ulus-devlet aşında farklılıkları da içerisinde barındırmaktadır. Ancak bu farklılıkları ya görmezden gelerek ya da asimile ederek toplumsal devamlılığını sağlamıştır (Joppke, 1996: 452).

I. Dünya Savaşı'nın ardından ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkının kabul görmesi, II. Dünya Savaşından sonra etnik ve dini anlamda insanların bireylerin eşitliğinin daha fazla önemsenmesi, sömürgecilik döneminin sona ermesi, sömürge toplumlarda özgürleşme hareketlerinin başlamasına ve yerel düzeyde diğer bir deyişle klasik ulus modelinin görmezden geldiği farklılıkların daha fazla görünür olmasını sağlamıştır (Kymlicka, 2012: 302-303). Özellikle 1970'li yıllarda postmodern yaklaşımların popüler olması ve bunun yanında yaşanan teknolojik gelişmeler küresel anlamda toplumların birbirine benzemesini sağlarken yerel anlamda milliyetçi taleplerin artmasının önünü açmıştır (Bauman, 2012: 8).

Bu gelişmeler beraberinde klasik ulus modelinin homojen toplum iddiasının sorgulanmasına neden olmuştur. Hem yerel baskınların artması hem de göç etmenin daha kolay hale gelmesiyle klasik ulus modelinin bu yeni toplumsal yapıya uyum sağlamadığı öne sürülmekte ve yerine çokkültürlü toplum modeli önerilmektedir (Vatandaş, 2002: 3; Şan ve Öğür, 2016: 135).

Kanada 1971 yılında çokkültürlü bir devlet olduğunu ilan ederek günümüzdeki anlamıyla bu toplum modelini hayata geçiren ilk ülkedir. 1500'li yıllardan itibaren neredeyse aldığı göçlerle oluşan Kanada'nın çokkültürlülük politikalarını benimsemesi şaşırtıcı değildir. İçerisinde barındırdığı etnik, dini, kültürel çeşitliliğin bir arada yaşamasını sağlamak amacıyla bundan önce denediği ancak başarı sağlayamadığı yöntemler sonucunda en son çokkültürlü politikalar ile birliğini sağlamaya çalışmaktadır (Bouchard; 1995: 80).

İleri demokratik yönetimler arasında olmasına rağmen Kanada'da ayrılıkçı taleplerle karşı karşıya kalmaktadır. Kanada'ya Avrupa'dan ilk göç eden grup olan Fransızların günümüzdeki karşılığıyla Quebecilerin¹, İngiliz Kanadalıları ile eşit statüde olmamaları nedeniyle Kanada

¹ Fransız Kanadalıların 1960'lı yıllardan sonra kendilerini Quebecli olarak adlandırmaktadır.

Federasyonu'ndan ayrılarak bağımsız bir devlet kurma taleplerinin olduğu görülmektedir. Çokkültürlülük politikaları ile Kanada üst bir “Kanadalı” kimliği yaratarak ayrılıkçı taleplerin önüne geçmeyi hedeflemektedir (Coulombe, 1999: 290).

Bu bağlamda bu çalışmada ilk olarak çokkültürlülük politikalarına ve çokkültürlü toplumlarda “biz” inşasına değinilecektir. Daha sonrasında Quebec'in ayrılıkçı taleplerinin kaynağına inmek adına tarihsel süreç incelenerek çokkültürlülük politikaları ile Quebecilere tanınan haklar üzerinde durulacaktır. Son kısımda ise bu hakların Quebecilerin beklentilerini karşılayıp karşılamadığı ve kolektif “biz” duygusunu oluşturup oluşturmadığına dair bir değerlendirme yapılacaktır.

I. Kavramsal Çerçeve: Çokkültürlülük Politikaları ve Kolektif “Biz” Duygusu

Dünya genelinde küreselleşmeyle birlikte hızla artan göçlerin ve güçlenen yerel kimliklerin taleplerini modern paradigmanın siyasi örgütlenme biçimi olan klasik ulus modelinin karşılayamadığına dair söylemler git gide yaygın hale gelmiştir. Bununla birlikte klasik ulus modelinin temel argümanı olan homojenlik iddiası ve toplumu tek tipleştirici uygulamaları bu süreç içerisinde sorgulanır hale gelmiştir. Ulus-devletlerin içerisinde bastırılan, görmezden gelinen farklılıkların postmodern kimlik tanımlaması ile toplum içerisinde yer edinmesi sağlanmıştır. Bu bağlamda postmodern teori; toplumda etnik, dinsel, cinsel ya da kültürel farklılıkların siyasi olarak tanınarak kendi kimlikleriyle var olmasına imkan vermektedir (Keyman, 2000: 43-47). Diğer bir deyişle “aynılıklar” üzerine kurulu toplumsal kimlik tanımlamaları yerine bütün farklılıkların toplum içerisinde yer bulabileceği “farklılıklar”² esasına göre şekillenen bir kimlik politikasının oluşturulması amaçlanmaktadır (Özensel, 2012: 59). Çokkültürlülüğün ortaya çıkışı, dünyada postmodern yaklaşımın gelişmesiyle doğru orantılıdır. Modernitenin sorgulanmaya başlanması aynı zamanda klasik ulus modelinin de sorgulanmasının önünü açtığı, çokkültürlülüğün de bu konjonktürde ortaya çıktığı görülmektedir. Modernitenin bilimsel bilgiyi fetişleştirerek din, kültür gibi etkenleri yok sayması, farklılıkları görmezden gelmesi post modernizmin siyasi bir akım haline gelmesine ve paralelinde toplumsal sistemde de çokkültürlülüğün kendine yer edinmesini sağlamıştır (Yalçın, 2002: 51).

² Farklılık kavramı, etnik ve dini açıdan toplum genelinden farklı olanı kapsayacağı gibi, toplum içerisinde dezavantajlı konumda olan kadınları, gey ve lezbiyenleri, engellileri, içeren geniş bir tanıma da sahiptir (Kymlicka, 2015: 53-54). Bu çalışma kapsamında farklılık kavramı etnik ve kültürel farklılıkları nitelendirmek için kullanılmaktadır.

Çokkültürlülük kısaca “birden fazla kültürün, çoğunluk kültürünün veya egemen kültürün baskısı olmaksızın, tıpkı çoğunluk kültürü veya egemenin kültürü gibi benzer şartlar altında ve devletle eşit mesafede yaşayabilmesini hedefleyen görüştür” şeklinde tanımlanır (Barın, 2016: 79). Bu bağlamda “çokkültürlülük; kamusal alanda farklı kültürlerin adil bir biçimde teşvik edilmesi projesi olarak tasarlanmıştır ve savunucularına göre dünyadaki kimlik hareketlerinin, aynı siyasi örgütlenme içinde farklı kültürel ufuklara sahip nüfus topluluklarının barışçı bir şekilde bir arada var olabilmelerini sağlayan ilaçtır” (Doytcheva, 2013: 12).

İki veya daha fazla sayıda topluluğu içinde barındıran toplumun çokkültürlü olarak tanımlanması nedeniyle 1970’li yıllardan itibaren çokkültürlülük neredeyse her devletin bir gerçeği haline gelmiştir (Parekh, 2002: 7). Özellikle 1970’lerin toplumsal hareketleri bağlamında ele alındığında postmodern düşüncenin devlet karşıtı, başka bir deyişle devleti merkeze konumlandıran anlayışlara karşı çıkan “entelektüel bir duruş” olarak ortaya çıkması şaşırtıcı değildir (Ashley, 1996). Bu bağlamda her devlet kendi toplumsal ve kamusal kültürüne bağlı olarak çokkültürlülüğü deneyimlemekte, sosyolojik bir okuma ile 1970’li yılların devlet karşıtı halk hareketleri, adeta bu deneyimi çağırmaktadır (Connolly, 1995). Örneğin; bazı devletler –Kanada, İsviçre- birden fazla resmi dil ilan ederek, federasyon şeklinde yönetimlere geçerek çokkültürlülüğü uygularken bazı devletlerin -Fransa, Türkiye, Almanya- daha muhafazakar bir şekilde azınlık dillerinin televizyonda yayınlanması, kamusal alanda kısmen kullanımına izin verilmesi şeklinde uygulamalara gittikleri görülmektedir. Bu nedenle tek bir çokkültürlülük modelinden bahsedilmediğini her toplumun hatta aynı toplum içerisinde farklı zamanlarda farklı çokkültürlülük anlayışlarının benimsendiğini vurgulanması gerekir (Kymlicka, 2015: 40; Keyman, 2006).

Klasik ulus modelinde olduğu gibi çokkültürlü modelde de toplumların devamlılığının sağlanması ve toplum içinde birlik duygusunun oluşmasına ihtiyaç vardır. “Biz” duygusunun genel bir tanımına bakıldığında toplum içinde ortak kimliğin oluşması, bir başka deyişle bireylerin kendilerini o topluma ait hissetmeleri, bir “asabiye” durumu olarak tanımlanabilir (Şahin, 2007:114-117). Bir anlamda aslında hiç tanınmayan ve tanınmayacak bireylerle “hayali bir cemaatin” üyesi olma hissi şeklinde tasvir edilebilir (Anderson, 2014: 20). Bu duygunun oluşması durumunda toplumlarda ayrılıkçı fikirlerin engelleneceği, toplum içi çatışmaların sona ereceği ileri sürülebilir.

Çokkültürlülük modelinde kolektif “biz” duygusunun oluşmasını sağlayacak olgulardan birinin adalet kavramı olduğu söylenebilir. Adaletin toplumsal ve kamusal hayatta sağlandığına dair inancın bireylere nüfuz etmesi toplumsal birliğin sağlanmasını kolaylaştırmaktadır. Adalet ve eşitlik kavramları çokkültürlü politikalar içerisinde sıkça yer alarak bazen de birbirini yerine kullanılarak bir anlam karmaşasına sebebiyet vermektedir. Adalet kavramı farklılıkları göz önünde bulundurarak herkesin kendi değerlerine göre analiz edilmesini öngörmektedir. Eşitlikte ise farklılıkların yok sayıldığı, herkesin aynı olduğu fikrinden hareket edilmektedir (Taylor, 2014: 59-62). Çokkültürlülük politikası iki olguyu da içerisinde barındırarak genel insani değerlerin yani bireylerin dil, din, ırk, cinsiyet gibi farklılıklarının ötesinde sadece insan olduğu için tanınacak olan örneğin; sağlık, eğitim, ifade özgürlüğü gibi haklarda eşitlik ilkesinin benimsenmesini öngörmektedir (Gutmann, 2014: 26). Adalet kavramının ise farklılıkların ön plana çıktığı örneğin; dil, din, kültürel gibi hakların düzenlenmesinde kullanılmaktadır.

“Biz” duygusunun çokkültürlü modelde oluşmasının bir diğer etkeni ise farklılıklara saygı ve hoşgörü anlayışının hem toplumsal hem de kamusal alanda kabulünün sağlanmasıdır (Bağlı ve Özensel, 2013: 52). Karşılıklı saygı ve hoşgörü sayesinde toplum içerisindeki farklılıkların birbirleriyle iletişim kurmasının önü açılmaktadır (Gutmann, 2014: 43-45). Bu noktada çokkültürlü politikalara gelen eleştiri kabul edilecek farklılıkların boyutudur, diğer bir deyişle her toplumun farklı gelenekleri olduğu ve bazılarının genel toplumsal değerlere aykırı olduğu –kadınların sünnet edilmesi, çok eşlilik vb.- yönündedir. Çokkültürlülük politikalarında farklılıkların sınırlarının insani değer sınırlarından büyük olmadığı ifade edilmektedir. İnsani değerlere aykırı olan geleneklerin çokkültürlü toplumlarda farklılıklara saygı olarak değerlendirmemektedir (Miller, 1995: 2).

Çokkültürlü toplumlarda bu olguların yer edinebilmesi için ilk olarak çokkültürlülüğün bir devlet politikası haline getirilerek kamusal alanın bu doğrultuda düzenlenmesinin gerektiği söylenebilir. Bu düzenlemelerin başında eğitim sisteminin çokkültürlü bir yapıya dönüştürülmesi gelmektedir. Ulus-devletlerin kurulmasının akabinde eğitimin zorunlu ve standart bir hale gelmesi beraberinde devletlerin toplum üzerindeki hakimiyeti arttırmıştır. Diğer bir deyişle eğitim aracılığıyla devletler istedikleri vatandaş profilinde bireylerin yetişmesini ve aynı zamanda devletin etkinliğinin ülke çapında hissedilmesini sağlamaktadır. Çokkültürlü modelde de eğitim sisteminin çokkültürlü bir yapıda olmasının bireylerin küçük yaştan itibaren bu öğretilerle gelişmesini sağlamak açısından önemli bir adım olarak görülmektedir (Wolf, 2014: 100-104).

Anayasal düzenin çokkültürlülük felsefesine uygun olarak gözden geçirilmesi çokkültürlülüğün topluma nüfuz etmesinin yollarından biri olduğu söylenebilir. Devletin çokkültürlülük politikalarını yasal güvence altına alması, politikaların devamlılığının sağlanması açısından önemli bir noktaya işaret etmektedir. Kamusal alanda toplumun yapısına göre farklı dillerde hizmetlerin verilmesi, eğitim sistemi içerisinde azınlık dillerine de yer verilmesi ve aynı zamanda kamusal sistemin dinsel hassasiyetleri dikkate alacak şekilde yapılanması, çokkültürlü modelin kolektif “biz” duygusunun toplum içinde oluşması için öngördüğü uygulamalardandır (Parekh, 2002: 268-269).

İkinci olarak toplumsal alanda da çokkültürlülüğün kabul edilmesi en az kamusal alandaki karşılığı kadar anlamlıdır. Devletin yasal olarak düzenlemeler yapmasına rağmen bu yasaların halk tarafından kabul görmemesi politikaların kalıcılığının sorgulanmasına yol açabilmektedir. Bu nedenle uygulamaya konulan politikaların toplum tarafından da meşruiyetinin sağlanması kolektif “biz” duygusunun oluşmasında mühim bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.³ Bireyler ilk eğitimlerini aile içerisinde almaları nedeniyle toplumun en küçük yapı birimi olan aileden itibaren çokkültürlülüğün yerleşmiş olması gerektiği, bu doğrultuda gelişen bir toplumda farklılıklara saygı ve hoşgörünün var olmasının daha kolay olabileceği söylenebilir (Rockefeller, 2014:110-113).

Toparlamak gerekirse teorik olarak çokkültürlülük; toplum içerisinde farklılıkların tanınması, kamusal ve toplumsal alanda kabul edilmesi, eğitim sistemi içerisine dahil edilmesi, adalet ve eşitlik kavramları üzerinden “biz” duygusunu oluşmayı amaçlamaktadır. Pratikteki karşılığına Kanada-Quebec örneği üzerinden bakılarak teori ile pratik arasında bir değerlendirme yapılması hedeflenmektedir.

II. Quebec’in Tarihsel Dönüşümünde Kritik Evre: Sessiz Devrim

1960’lı yıllar Quebec tarihi için önemli bir değişim sürecinin başlamasına işaret etmektedir. Kendi cemaati içerisinde muhafazakar bir yapıda olan Quebec’in, 1960 yılında liberal

³ Bu konuda yakın zamanda Cezayir Devleti’nin Berberi kökenli yaklaşık on milyonluk vatandaşa yönelik başlattığı reform girişimi örnek olarak gösterilir. Cezayir toplumunu oluşturan Arap kökenli toplumdaki farklı Berberi toplumu, Müslüman olmasına rağmen farklı kimliğe sahiptir ve farklı olmanın etkilerine uzun süre boyunca maruz kalmıştır. 2000’lerin başında “Berberi Baharı” olarak adlandırılan isyanlarda taleplerini dile getirdiler. Cezayir Devleti ancak geniş çaplı reform sözü vermesiyle isyanları bastırabilmiştir. 2014 yılından itibaren ise Berberi dilinin resmi dil olarak kabul edilmesi, eğitim dili olarak müfredata dahil olması gibi kültürel haklarla hem Berberilerin taleplerini yerine getirmek için adımlar atmış hem de çokkültürlü politikaların, farklı toplumsal kökenlerin varlığına rağmen mümkün olabileceğini göstermiştir (Öğür, 2016: 351).

hükümetin seçimi kazanması ile çehresi değişmeye başlamıştır. “Sessiz Devrim” olarak adlandırılan bu süreçte Quebec’te ekonomide, sosyal ve siyasal hayatta birçok reform yapıldığı görülmektedir. Bu nedenle, makalenin kapsamını ve amacını aştığı için geniş bir Quebec tarihine yer vermek yerine, Quebec tarihinde önemli bir yere sahip olan 1960’lı yıllarda yaşananlar dikkate alınarak iki kritik dönem, 1960’lar –önce ve sonrası, karşılaştırmalı bir şekilde ele alınacaktır.

a. 1960’lı Yıllar Öncesi

Fransızların coğrafi keşiflere başlamasıyla birlikte 16. yüzyılda Jacques Cartier, Quebec eyaletine ulaşarak bölgede ilk koloniyi kurmuştur. Deri ve kürk ticaretiyle uğraşan Fransızlar, kısa sürede bölgede hakimiyetlerini oluşturmuşlardır (Bağlı ve Özensel, 2013: 69). Amerika kıtasında keşif yapan bir başka güç olan İngilizlerin bölgenin ticari değerini fark etmeleri iki devletin karşı karşıya gelmesine yol açmıştır. 1759 yılındaki *Plaines d’Abraham* savaşından Fransızlar yenik çıkmış ve bölge İngilizlerin hakimiyetine geçmiştir. Quebec tarihinin dönüm noktalarından birini oluşturan bu savaşla Fransızların büyük bir kısmı sürgün edilmiş, kalanlar⁴ ise asimilasyona maruz kalmıştır. Ayrıca Sanayi Devrimi ile İngiltere’de işsiz kalan İngilizler Kanada’ya göç etmiş, bu durum Fransızlar ve İngilizler arasındaki nüfus farkının daha da artmasına neden olmuştur (Kalaycı, 2007: 20).

Hem savaşın kaybedilmesi hem de bölgede İngilizlerin sayıca fazla olması Fransızlarda asimilasyon endişesi yaratmıştır. Protestan ve İngilizce konuşan İngilizlere karşı, Quebecilerin asimile olmamak için Fransız diline ve Katoliklik inancına daha sıkı sarılmaya başladıkları söylenebilir. Bu durum onların içlerine kapanık, cemaat bağlarının etkin olduğu bir toplumsal yapıya dönüşerek Kanada toplumundan ayrışmalarına yol açmıştır. Aynı zamanda ekonomi, eğitim, istihdam gibi konularda İngiliz Kanadalılardan geri planda kaldıkları ve bunun nedeninin İngilizlerin bölgeyi fethetmesine olarak gördükleri için bu durum bir kısır döngü şeklini almıştır (Vatandaş, 2002: 213).

Quebec eyaleti yer altı kaynakları ve sanayi alanında gelişmiş bir eyalet olmasına rağmen bu işletmelerin İngilizler tarafından yönetildiği ve Quebecilerin bu işletmelerin çok az bir kısmına sahip olduğu görülmektedir. Ekonomik anlamda Quebecilerin tarımla uğraştıkları ve küçük işletmelere sahip oldukları için zenginlik üretmede İngilizlerin gerisinde kalmışlardır. Diğer

⁴ 1760’lı yılında Kanada’da 70 binden az Fransız’ın kaldığı tahmin edilmektedir (Kalaycı, 2007: 20).

tarafından Fransızca konuşmaları iş bulma olanaklarını kısıtlamakta ve kendi cemaatinin dışında barınmalarını zorlaştırmaktadır (Mendelsohn, 2002: 75).

Quebec eyaletinin eğitim sistemi de benzer şekilde diğer bölgelerden geride kaldığı söylenebilir. Kanada Devleti'nin resmi kuruluş bildirgesi olan 1867 yılında İngiliz Kuzey Amerika Yasası (British North America Act (BNA)) ile Kanada'yı dört eyalete - Quebec, Ontario, New Brunswick ve Nova Scotia- bölen bir yönetim şekli belirlenmiştir. Eğitim alanında diğer eyaletler bakanlık kurarak faaliyetlerini yürütürken Quebec'te Katolik Kilisesi bu görevi üstlenmiştir. Kilisenin Quebec toplumu üzerindeki otoriter tavrının tüm toplumsal hayata nüksetmesi nedeniyle 1960'lı yıllardan sonra Quebec'in geri kalmasındaki etkenlerden biri olarak Katolik Kilisesi gösterilmektedir (Coulombe, 1999: 290).

1960'lı yıllara kadar Quebecilerin, İngiliz Kanadalıları tarafından mağdur edildiği ve haklarının yenildiği üzerinden "biz" duygusunu oluşturdukları görülmektedir (Rudin, 2002: 162). Böylece İngiliz Kanadalıların Quebec'i ele geçirmesiyle birlikte yaşanan travmanın üzerinden kendi varoluşlarını şekillendirmişlerdir. Toplumsal kimliklerin oluşumunda "öteki"/ "düşman" kavramı önemli bir yer tutmaktadır. "Öteki"nin varlığı ile içerideki "biz" inşa edilmektedir (Bilgin, 1995: 62). "Biz" meşru ve iyi olanı tanımlarken "öteki" düşman ve kötü olanı tanımlamaktadır (Pamuk, 2014: 65). Quebec'te de benzer şekilde "öteki"nin -İngiliz Kanadalıları- yaptıkları üzerinden bina edilen "biz" duygusuyla karşılaşılmaktadır (Kalaycı, 2010: 209). Quebecilerin kimliklerini hatırlatacak her yere "Je me souviens" (hatırlıyorum) yazdıkları ve İngiliz Kanadalıların kendilerine yaptıkları haksızlıkları zihinlerde yinedikleri görülmektedir (Kalaycı, 2007: 44-47). Bu bağlamda tarihi anıların etkilerinin devam etmesi ve sürekli yenilenmesi nedeniyle Kanada toplumundan ayrışmaları bağımsızlık fikirlerinin filizlenmesine de neden olmuştur (Mendelsohn, 2002: 75).

a. 1960'lı Yıllar Sonrası

1960'lı yıllarda dünyada da yükselen liberal akımın yansımalarını Quebec toplumunda da görmek mümkündür. Quebec eyaletinde 1960 yılında yapılan seçimde liberal değerleri savunan Lesage hükümetinin seçimi kazanması ile "Sessiz Devrim" olarak adlandırılan bir yenilenme dönemine girilmiştir. Bu süreç iki yönlü boyutuyla hem Quebec'in kendi içindeki dönüşümü hem de Kanada'dan hak taleplerinde bulunarak ülke genelinde yaşanan bir değişimi ifade etmektedir. Bu bağlamda ilk olarak Quebeciler geri planda kalmış, mağdur halk profilinden sıyrılarak hak talep eden, girişimlerde bulunan bir toplumsal yapıya evrilmişlerdir. Aynı

zamanda liberal akım Quebec'te modernleşmenin ve sanayileşmenin gelişmesine ve dinin toplum hayatındaki etkisinin kırılmasına neden olmuştur (Kymlicka, 2016). Böylece dini kimliğin yerini ulus-devletlerin oluşum aşamasına benzer şekilde ulusal kimliklerin aldığı Katoliklik yerine Fransızcanın ön plana çıktığı ve Quebec eyaletinin sınırlarıyla mekansal bağlılığın sağlandığı bu sayede Quebec eyaletinin Quebeciler için “yurt” haline geldiği bir dönüşüm sürecinden bahsedilebilir. Bu dönemden sonra Fransız Kanadalılarının Quebec eyaletinde yaşamasalar bile kendilerini “Quebecli” şeklinde tanımladığı görülmektedir (Guibernau, 2006: 68).

İkinci olarak Quebecilerin Kanada'dan da taleplerde bulunmuşlardır. Bunların başında Quebeciler anayasal olarak tanınmak, diğer dokuz eyaletten farklı olduklarının kabul edilerek Quebecileri ilgilendiren konularda tek karar merci olmak ve anayasa değişikliklerinde veto hakkına sahip olmayı talepleri etmektedir (Kymlicka, 2016).

Quebec'te bu dönemde toplum içinde iki yaklaşımdan söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki Quebec toplumunun bağımsız olması gerektiğini savunanlardır. Bu yaklaşım Quebecilerin kimliklerini ancak bu şekilde koruyabileceklerini öne sürmektedirler (Kalaycı, 2006: 10). İkincisi ise Quebec'in Kanada içerisinde özerk bir yapıda devam etmesini savunanlardan oluşmaktadır. Bu yaklaşımda ise Quebec'in federasyon içerisinde, geniş özerklik tanınarak yönetilmelerinin uzun vadede daha istikrarlı olacağı öngörülmektedir (Mendelsohn, 2002: 88). Ayrılıkçı fikirlerin yaygınlaşması Kanada Devleti'ni adım atmaya zorunlu bırakmıştır. 1968 yılında Pierre Elliot Trudeau'nun başbakan olmasıyla yönetim alanında bir revizyon sürecine gidilmiş, üst bir “Kanadalı” kimliği oluşturulması amaçlanmıştır. Böylece ayrılıkçı taleplerin vurguladığı dil, din, kültür gibi farklılık unsurlarının üst kimliğe dahil edilerek kolektif “biz” duygusunun oluşması hedeflenmiştir.

1971 yılında Kanada “çokkültürlü bir devlet” olduğunu ilan ederek politikalarını uygulamaya başlamıştır. Kanada'nın yenilenme sürecindeki vizyonu, Fransızcanın resmi dil olarak kabul edilmesi, bireysel hakların öncelenmesi, tüm eyaletlerin eşit sayılması, iki dilliğin ve iki kültürlülüğün tüm ülkede uygulanması şeklinde tanımlanmıştır (Guibernau, 2006: 54).

III. Kanada'da Çokkültürlülüğün Potansiyeli ve Sınırları

Kanada'da çokkültürlülük ilan edilmeden önce başlayan Fransızcanın ve Quebecilerin kamusal alana dahil edilme girişimleri çokkültürlülüğün ilan edilmesinden sonra yoğunlaşarak devam

etmiştir. 1969 yılında ilan edilen “Resmi Diller Yasası (Official Languages Act)” ile iki dilliliğini ilan eden Kanada, bu sayede İngilizce ya da Fransızca dillerinde hizmet vermeyi garanti etmiştir (Office of The Commissioner of Official Languages, 2018). Aynı zamanda Resmi Diller Komiseri Ofisi de kurularak bu iki dilliliğin sadece kamusal alanda değil, toplumsal alana da yayılması adına girişimler de bulunmuştur (Government of Canada, 2018). 1982 Anayasası’nın 16 ile 23. maddeleri Kanada’da parlamentonun, mahkemelerin ve bunların tutanak ve tüzüklerinin iki dilliliğe göre düzenlenmesini içermektedir. Eğitim alanında bireyin Quebec dışında Fransızca eğitim alması ya ilk ve orta öğretimini Fransızca almasına ya da anadilinin Fransızca olması şartına bağlanmıştır. Quebec’te İngilizce eğitim alınması için ise durum tam tersidir (Government of Canada, 2019). Ayrıca eğitim alanında bu dönemle birlikte bir revizyon sürecinin yaşandığından söz edilebilir. Özellikle tarih anlatımında Fransızların ve İngilizlerin arasındaki çatışmalar yerine ortak kültürün oluşmasına yönelik bir yol izlendiği görülmektedir (Létourneau, 2011).

1982 Anayasasında dini özgürlükler de düzenlenmiştir. Kanada, dini anlamda da çeşitliliğin oldukça fazla olduğu bir ülke olarak din ve vicdan özgürlüğünü temin etmektedir. Haklar ve Özgürlükler Şartı’nın ikinci bölümünde herkesin istediği dini benimseme, ibadet etme, dini yayma ve aynı zamanda dini reddetme hakkının olduğu devletin dinler konusunda tarafsız olmasının gerektiği savunulmaktadır (Government of Canada, 2019).

Kanada “çokkültürlü bir devlet” olduğunu ilan ettikten sonra dilsel ve kültürel gelişimin sağlanabilmesi adına 200 milyon dolar bütçe ayırmıştır. Çokkültürlülük politikalarının uygulanması için ilk olarak 1972 yılında Dışişleri Bakanlığı’na bağlı bir “Çokkültürlülük Müdürlüğü” oluşturulmuş, 1973 yılında ise politikaların daha etkin sürdürülebilmesi için “Çokkültürlülük Bakanlığı” kurulmuştur (Brosseau ve Dewing, 2018: 3). Toplumsal alanda 27 Haziran Kanada’da “Çokkültürlülük Günü” olarak ilan edilmiş ve farklı kültürlerin bu vasıta ile etkileşim içerisine girmesi amaçlanmıştır (Government of Canada, 2019a).

Kanada bu gibi düzenlemeler ve uygulamalar ile toplumda bir üst kimlik oluşturmayı hedeflemektedir. Çokkültürlülük politikaları ile toplumun her kesimine ulaşarak üst “Kanadalı” kimliğinde her grubun kendinden bir parça bulması ve bu sayede kendini Kanada toplumuna ait hissetmesi amaçlanmaktadır (Forbes, 2019: 42). Bu bağlamda örneğin, Fransızcanın resmi dillerinden biri olarak kabul edilmesiyle Fransızca Quebec’in bir özelliği olmaktan çıkarak artık tüm Kanada’ya mal olmuştur. Diğer yandan Quebec’lilerin, Quebec eyaletiyle olan mekansal

bağlılığının yerine tüm Kanada topraklarını kapsayacak şekilde bir aidiyet zemini oluşturulması ilk öncelikler arasında yer almıştır (Mendelsohn, 2002: 78-79).

IV. Quebec'te Kolektif “Biz” in Sınırlılıkları

Kanada'nın çokkültürlü bir devlet olduğu ilan etmesi, Quebec eyaletinde ilk başlarda onaylanan bir durum olsa da uygulanan politikalar neticesinde bir grup Quebecli'nin çokkültürlülük politikaları desteklemediği görülmektedir. Bu durumun ana nedeni; çokkültürlülük politikasının temel prensibi olan üst kimlik inşasında yatmaktadır. Kanadalı üst kimliğinin benimsenmesinin Quebec'iler için zamanla asimilasyon anlamına geleceği ve çokkültürlülüğün aslında isim değiştirmiş bir asimilasyon politikası olduğu öne sürülmektedir (Kalaycı; 2006: 20). Kanada istatistikleri de bu endişeyi doğrular niteliktedir. 2011 yılı verilerine göre Kanada'nın tamamında Fransızca konuşanların sayısı %22,3'ten %22'ye, Quebec eyaletinde de benzer şekilde %80,1'den %79,7'ye düştüğü tespit edilmiştir (Statistics Canada, 2018).

Toplum içerisinde çoğunluğun konuşmadığı diller, yasal olarak tanınsa bile toplum hayatta yer edinemediği için zamanla yok olabilmektedir. Dil, bir iletişim aracı olmanın ötesinde toplumun kültürünün ve geleneğinin aktarımını sağlayan ana etkeni olarak dilin yok olması aynı zamanda kültürün de yok olması anlamına gelmektedir (May, 2000: 368; Taylor, 2014: 53). Bu bağlamda Kanada'da Fransızcanın konuşulmasındaki azalmanın Quebec kültürünün devamlılığını da tehdit ettiği söylenebilir (Cardinal, 2004: 95).

Quebec'ilerin tarafından çokkültürlülük politikalarının eleştirilen noktalardan bir diğeri, tarih anlatımında ve ortak tarih bilincinde yapılan değişikliklerdir. Geçmişe dair anılar, savaşlar, zaferler ve aynı kökten gelindiğine dair inanç üzerinden toplum içinde “biz” duygusu inşa edilmektedir. Kanada'da tarih anlatımında çokkültürlülük politikalarının uygulanmaya başlanmasıyla yaşanan dönüşüm sonucunda Quebec tarihine tarih müfredatı içerisinde yer verildiği görülmektedir. Ancak çokkültürlülük vizyonuna uygun olarak seçili bir tarih anlatımıyla İngilizlerle Fransızlar arasındaki çatışmalara daha az yer verildiği, bu durumun ise Quebec'ilerin geçmiş üzerinden kurdukları “biz” inşasını zayıflattığı ileri sürülmektedir. 1960'lı yıllar öncesinde Quebec'ilerin kimliklerinin oluşumunda İngilizlere yenildikleri savaşın etkisini görmek mümkündür. Bu yenilginin yarattığı travmanın sürekli hatırlatılması Quebec'li

kimliğini oluşturan mihenk taşlarından biridir. Çokkültürlü tarih anlatımını, yenilgilere ve çatışmalara yeterince değinmemesi nedeniyle Quebecli kimliğinin aşınmasına yol açacağına dair eleştirilerle karşılaşmaktadır (Létourneau, 2011).

Kanada'nın uyguladığı çokkültürlülük politikalarının vizyonu, toplum içindeki her kültürün birbiriyle kaynaşmasına dayanması nedeniyle azınlıkta olan kültürel öğelerin zamanla yok olacağına şeklinde eleştirilmektedir. Quebeclilerin kültürel anlamda beklentisi, İngilizleşmeden, kimliklerinin özünü kaybetmeden Kanada toplumu içerisinde var olmalarının sağlanmasıdır. Özellikle 1982 Anayasası'nda oluşum aşamasında kurucu unsur olarak tanınmayı ve dokuz eyaletten farklı olduklarının kabul edilmesi talep eden Quebecliler, eşitlik kavramının esas alındığı bir anayasa hazırlandığı için 1982 Kanada Anayasası hiçbir Quebec hükümeti tarafından onaylanmamıştır. Çünkü kültürel alanda da İngilizlerle eşit olmanın Quebecliler için asimilasyon anlamı içerdiğini görülmektedir (Guibernau, 2006: 68).

Quebec'in kurucu unsur olarak tanınma talebinin karşılık bulmaması bağımsızlık yanlılarının toplum içinde daha çok taraftar edinmesi sağlamıştır (Taylor, 2014: 84). 1995 yılında yapılan Quebec'in bağımsız olup olmasının sorulduğu referandum sadece 54.288 oyla farkla kaybedilmiştir (Guibernau, 2006: 72). Farklılıkların tanınmamasının ve zamanla yok olacağının düşünülmesinin farklılıkları perçinlenmesine neden olduğu söylenebilir (Kymlicka, 2015: 16-19).

Bakıldığında Quebec'in tanınma talebi de Kanada'nın tanımama yönündeki eğilimi de milliyetçi fikirlerden kaynaklanmaktadır. Quebecliler, Kanada'nın içinde özerk bir yönetimle yönetilse dahi "ulus" kimliğiyle tanınmayı talep etmektedir. Kanada ise Quebec'in "ulus" olarak tanınması halinde "Kanadalı" kimliğine dahil edilemeyeceğine ileri sürülmektedir.

Sonuç Yerine: Milliyetçiliğin Gölgesinde Çokkültürlülük

Dünya genelinde ayrılıkçı hareketlerin kaynağı bazı toplumlarda demokrasi sorunu olsa da Quebec'te de görüldüğü üzere sorunun kaynağını milliyetçilik oluşturmaktadır. Dünyanın en demokratik ülkelerinden biri olarak gösterilen Kanada'nın dahi uzun yıllardır verilen haklar ve merkezilikten uzak özerk yönetim eğilimlerine rağmen Quebec ile arasında "ortak biz" duygusunu oluşturmada başarısız olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Kanada ile Quebec arasında "biz" duygusunun oluşmasındaki sınırlılıklar üç boyutta ele alınabilir.

İlk olarak Kanada'nın benimsediği çokkültürlülük politikaları, üst bir Kanadalı kimliği yaratma fikrine dayandığı için klasik ulus modelinin “ortaklıklar” üzerinden inşa ettiği kimlik tanımlaması ile benzerlikler göstermektedir. Diğer bir deyişle, klasik ulus modelindeki “teklik” anlayışının çokkültürlülük politikalarıyla yeni bir form kazandığı, Kanada toplumu içindeki her kültürden ögenin “Kanadalı” kimliğinin bir parçası haline getirilerek farklılıkların tekelleşmesinin önüne geçilmek istendiği görülmektedir. Örneğin, Fransızcanın resmi dillerden biri olarak ilan edilmesi ile Fransızca, Kanada'nın kamusal alanına dahil edilmiştir. Böylece Fransız dili, sadece Quebecilere ait toplumsal örüntü olmaktan çıkmakta; tüm Kanadalıların bir özelliği haline gelmektedir. Benzer şekilde farklı kültürlerin birbiriyle etkileşiminin artmasının teşvik edilmesi, kamusal/resmi alanda –örneğin; okul müfredatlarında- Fransız kökenlilere karşı “öteki” algısının önüne geçilmesi şeklindeki uygulamalar ile toplum içindeki farklılıkların üst Kanadalı kimliğine katılarak klasik ulus modelinin “biz” anlayışına paralel bir zeminde toplumsal birliğin oluşturma amacının güdüldüğüne dair bir çıkarımında bulunulabilir. Kanada'nın uyguladığı çokkültürlülük modeli, üst kimlik üzerine bina edilmesi nedeniyle Quebecilerin anayasal olarak kurucu halklardan biri şeklinde tanınmasının önüne geçmektedir. Bu durum aslında Kanada'nın aşamadığı milliyetçiliğinin var olduğunu göstermektedir.

İkinci olarak Quebecilere odaklanıldığında benzer bir kimlik tanımı ile karşılaşılmaktadır. Quebec kimliğinin oluşumunun klasik ulus modelinin “ortaklık” fikriyle aynı doğrultuda olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle Fransızcaya, Quebec topraksallığına duyulan aidiyete, tarihi anılara ve ortak geçmişe dair inanca, 1960'lı yıllarla azalmasına rağmen Katoliklik mezhebine bağlılığına dayalı “Quebecli” kimliğinin inşa edilmesi, aslında Quebecilerin mikro bir ulusçuluğu benimsediğini göstermektedir. Bağımsızlık fikirleri de tam bu noktadan çıkmaktadır. Quebecilerin bağımsızlık fikri demokrasi eksikliğinden ziyade, kendini ayrı bir ulus olarak tanımlamasından diğer bir deyişle milliyetçi hislerden ve kendini yönetme arzusundan doğmaktadır (Kalaycı, 2007: 296).

Kanada'nın çokkültürlülük politikaları benimsemesi ile kendilerine özgü kimlik tanımlamalarının zaman içinde aşınarak yok olacağından endişesi nedeniyle Quebecilerin çokkültürlülük politikaları desteklemedikleri görülmektedir. Bir başka deyişle Quebeciler de milliyetçi kimliklerinden sıyrılarak Kanada ile bütünleşmeyi başaramamışlardır. Bu bağlamda her iki milliyetçiliğin (Kanada ve Quebec milliyetçiliği) birbirini beslediği, güçlendirdiği söylenebilir.

Üçüncü ve diğer ikisi ile doğrudan bağlantılı bir başka tartışma konusu ise küreselleşme olgusunun yerel milliyetçilikleri desteklerken yerel milliyetçiliklerin de homojenlik iddialarını sorgulanır hale getirmesidir. Quebec'te de böyle bir durumla karşılaşmak mümkündür. Quebec eyaletinin içinde Fransızlar dışında Yerli Kanadalıların, İngiliz Kanadalıların -İskoç, İrlandalı, Alman- ve göçmenlerin varlığının aslında Quebec toplumunun da çokkültürlü yapıda olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2007: 285). Diğer bir deyişle küreselleşmenin yerel milliyetçiliği desteklenmesiyle ortaya çıkan yeni uluslar kendi içlerindeki azınlıkları da görünür hale getirmektedir. (Habermas, 2014: 142). Bu durum ise iki yönlü süreci başlatmakta; yerel ulusların kendi *superior*'i ile mücadele ederken kendi *inferior*'unun meydan okumasına direnmektedir.

Sonuç olarak Kanada'nın Quebec eyaletine uyguladığı "Kanadalı" kimlik dayatmasını, Quebec'lilerin de kendi içindeki farklılıklara uyguladığı görülmektedir. Bu bağlamda hem Kanada'nın hem de Quebec'in de milliyetçi reflexlerden sıyrılabilmesi nedeniyle toplum içinde "biz" duygusu inşa edilememiştir.

Kaynakça

- Anderson, B. (2014). *Hayali Cemaatler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Ashley, R. K. (1996). The Achievements of Post-Structuralism. S. Smith, K. Booth, & M. Zalewski içinde, *International Theory: Positivism and Beyond* (s. 240-253). Cambridge: Cambridge University.
- Bauman, Z. (2012). *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bouchard, G. (1995). La nation au singulier et au pluriel. L'avenir de la culture nationale comme 'paradigme' de la société québécoise. *Cahiers de recherche sociologique* (25), 79-99.
- Cardinal, L. (2004). The Limits Of Bilingualism In Canada. *Nationalism and Ethnic Politics* , 79-103.
- Connolly, W. E. (1995). *Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına dair Demokratik Çözüm Önerileri* . (F. Lekeşizalın, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Coulombe, P. A. (1999). Citizenship and Official Bilingualism in Canada. W. K. Norman içinde, *Citizenship in Diverse Societies* (s. 273-295). Oxford, New York: Oxford University Press.

- Dewing, L. B. (2018). *Canadian Multiculturalism*.
https://lop.parl.ca/sites/PublicWebsite/default/en_CA/ResearchPublications/200920E#a2-4-6 adresinden alınmıştır
- Doytcheva, M. (2013). *Çokkültürlülük*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Duman, M. Z. (2007). Moderninden Post-Moderne Geçişte Kimlik Tartışmaları ve Çokkültürlülük. *Uluslararası İlişkiler* , 3-24.
- Eraydın, Ö. (1998). Dilin Milliyetçilik Hareketlerindeki Rolü: Quebec Milliyetçilik Hareketi. F. Sönmezoğlu içinde, *Uluslar arası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar* (s. 259–265.). İstanbul: Der Yayınları.
- Forbes, H. D. (2019). *Multiculturalism In Canada*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Government of Canada*. (2018, Ocak 19). Ocak 20, 2020 tarihinde <https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/services/rights-official-languages.html> adresinden alındı
- Government Of Canada*. (2019 , Haziran 18). Aralık 28, 2019 tarihinde <https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/services/how-rights-protected/guide-canadian-charter-rights-freedoms.htm> adresinden alındı
- Government of Canada*. (2019a, Temmuz 24). Şubat 2, 2020 tarihinde <https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/campaigns/multiculturalism-day.html> adresinden alındı
- Guibernau, M. (2006). National Identity, Devolution And Secession In Canada, Britain and Spain. *Nations and Nationalism* , 51-76.
- Gutmann, A. (2014). Giriş. A. Gutmann içinde, *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası* (s. 25-45). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hourani, A. (2012). *Arap Halkları Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Joppke, C. (1996). Multiculturalism and Immigration: A Comparison of the United States, Germany, and Great Britain . *Theory and Society* , 449-500.
- Kalaycı, H. (2006). Batılı Demokrasilerde Ayrılkçı Milliyetçilik:Quebec Örneği. *Doğu Batı* (39), 9-30.
- Kalaycı, H. (2010). Etnik Milliyetçilikten Sivil Milliyetçiliğe Geçişte Tarihin Rolü: Quebec Örneği. *Mülkiye Dergisi* , 203 - 222.
- Kalaycı, H. (2007). *Kanada-Quebec Sorunu. Çokkültürcülük, Kendi Kaderini Tayın, Milliyetçilik ve Federalizm*. Doktora Tezi, Ankara.
- Karpat, K. (2001). *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*. İstanbul: İmge Yayınları.

- Keyman, E. F. (2000). *Türkiye ve Radikal Demokrasi*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Keyman, F. (2006). Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark . A. Eralp içinde, *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar* (s. 227-260). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kymlicka, W. (2016, Şubat 20). *Bir "Deli Gömleği" Olarak Çokkültürcülük*. Eylül 12, 2019 tarihinde Sosyal Bilimler: <http://www.sosyalbilimler.org/will-kymlickadan-bir-deli-gomlegi-olarak-cokkulturluluk-ceviri/> adresinden alındı
- Kymlicka, W. (2015). *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kymlicka, W. (2012). Çokkültürlülük:Başarı, Başarısızlık ve Gelecek. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* , 297-332. (F. Öztürk, Çev.)
- Létourneau, J. (2011). The Debate on History Education in Quebec. P. Clark içinde, *New Possibilities for the Past: Shaping History Education in Canada* (s. 81-96). Vancouver: UBC Press.
- Mendelsohn, M. (2002). Measuring national identity and patterns of. *Nationalism and Ethnic Politics* , 8 (3), 72-94.
- Miller, D. (1995). Introduction. D. M. Walzer içinde, *Pluralism, Justice, and Equality* (s. 1-16). Anonim: Oxford University .
- Modood, T. (2014). *Çokkültürlülük: Bir Yurttaşlık Tasarımı*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Öğür, B. (2016). Cezayir 2015. M. A. Kemal İnat içinde, *Ortadoğu Yıllığı* (s. 343-362). İstanbul: Açılım Yayınları.
- Özensel, E. (2012). Çokkültürlülük Uygulaması Olarak Kanada Çokkültürlülüğü. *Akademik İncelemeler Dergisi* , 7 (1), 55-70.
- Özensel, M. B. (2013). *Çokkültürlü Vatandaşlık*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Özkırımlı, U. (2013). *Miliyetçilik Kuramları* . İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Pamuk, A. (2014). *Kimlik ve Tarih: Kimliğin İnşasında Tarihin Kullanımı*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Parekh, B. (2014). Kimliğin Mantığı. F. Mollaer içinde, *Kimlik Politikaları* (s. 53-76). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Renan, E. (1946). *Ali Babahan*. 04 16, 2018 tarihinde https://alibabahan.weebly.com/uploads/1/4/0/4/14044326/millet_nedir_ernest_renan.pdf adresinden alındı

- Rockefeller, S. C. (2014). Yorum. A. Gutmann içinde, *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası* (s. 105-116). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rudin, R. (2002). Bargaining from Strength: Historical Writing and Political Autonomy in. B. C. Huysseune içinde, *Secession, History and the Social Sciences* (s. 159-177). Brussels: VUB Brussels University Press.
- Smith, A. D. (2013). *Milliyetçilik*. Ankara: Tarcan Matbaacılık.
- Statistics Canada*. (2018 , Temmuz 23). Aralık 24, 2019 tarihinde https://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2011/as-sa/98-314-x/98-314-x2011003_1-eng.cfm adresinden alındı
- Şahin, K. (2007). *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Şan, M. K., & Ögür, B. (2016). Çokkültürlülük Söylemleri ve Milliyetçiliğin Dönüşümü. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi* , 131-142.
- Taylor, C. (2014). Tanınma Politikası. A. Gutmann içinde, *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası* (s. 46-93). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Vatandaş, C. (2002). *Küreselleşme Sürecinde Toplumsal Kimlikler ve Çokkültürlülük*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Wenden, C. W. (1998). Ulus ve Yurttaşlık: Hem Rakip Hem Ortak. J. Leca içinde, *Uluslar ve Milliyetçilikler* (s. 39-48). İstanbul: Metis Yayınları.
- Wolf, S. (2014). Yorum. A. Gutmann içinde, *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası* (s. 94-104). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yalçın, C. (2002). Çokkültürcülük Bağlamında Türkiye'den Batı Avrupa Ülkelerine Göç. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 45-60.

TÜRK İŞÇİ GÖÇÜNDE MARJİNALLEŞEN KUŞAKLAR VE ARTAN YABANCI DÜŞMANLIĞI

MARGINALIZED GENERATIONS IN TURKISH WORKER MIGRATION AND INCREASING FOREIGN XENOPHOBIA

M. İREM UZUNER

Kocaeli Üniversitesi

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Almanya Federal Cumhuriyeti Hükümeti Arasında 30 Ekim 1961 tarihinde Türk Firmaları İşçilerinin İstisna Akdi Çerçevesinde İstihdamına İlişkin Anlaşma uyarınca Almanya'ya göç eden Türk işçilerinin zaman içerisinde değişen kuşaklarla kültürleşme hareketleri çerçevesinde marjinalleşmesi incelenmiştir. İncelemeye göç olgusunun tarihsel gelişimi ve bu gelişimin Türk İşçileri nazarındaki etkisi ile devam edilmiştir. Kültürleşme, entegrasyon, asimilasyon gibi kavramlar ise oluşan yabancı düşmanlığı merkezinde ele alınmıştır. Oluşan düşmanlığının nedeni yerliler ve göç edenlerin biz ve ötekiler olarak ayrıştırılmasının marjinalleşmeye yol açtığı üzerinde durulmuştur. Bu marjinalleşmenin Alman halkında gün yüzüne çıkardığı yabancı düşmanlığı ise netice olarak verilmiştir. Sonuca giden aşamalarda ise Türk ve Alman halkları yanlışlıklarıyla anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler; Göç, Yabancı Düşmanlığı, Türk İşçi Göçü, Marjinalleşme, Kuşak

Republic of Turkey and the Government of the Federal Republic of Germany between the Government on October 30, 1961 Turkish Firms Workers' Exceptions Contractual Framework of the marginalization of the framework for action acculturation with the changing generations in time to Germany immigrated Turkish workers in accordance with Agreement on Employment was examined. The study continued with the historical development of the phenomenon of immigration and the effect of this development on the view of Turkish Workers. Concepts such as acculturation, integration, assimilation are discussed in the xenophobia center. It was emphasized that the separation of the natives and immigrants as us and the others caused marginalization. The xenophobia that this marginalization revealed to the German people has been given as a result. In the stages leading up to the conclusion, Turkish and German peoples were told with their mistakes.

Keywords; Migration, Xenophobia, Turkish Workers' Migration, Marginalization, Generation

1. GÖÇ

Göç kavramı Türk Dil Kurumu'nda "Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret" (Göç, 2019) olarak tanımlanmıştır. Tanımdan hareketle göç sebeplerinin büyük bir çoğunluğunu kapsayan işçi göçü ise kişilerin doğdukları yerlerden öncelikli olarak ekonomik nedenlerle ayrılıp çalışma şartlarının kendilerine göre daha iyi olduğu yerlerde istihdam edilişleridir (AYKAÇ & YERTÜM, 2016). Göç kavramı tanımlaması, dış çerçeveyi anlamamızda bize yardımcı olsa da tam bir kavrama için bu kavramın iç dinamiklerine yönelmeliyiz. Bu bağlamda göç çeşitlerini şu şekilde sıralamak ilk etapta bize yardımcı olacaktır (YAPRAK, 2013): İlkel Göç, Zorla Göç, Zorunlu Göç, Kitle Göçü, Serbest Göç, Mülteci Göçü, Geçici Göç, Kalıcı Göç, İşçi Göçü, Beyin Göçü.

Göç nedenleri ise şöyle sıralanabilir (AKSOY, 2012): Ekonomik nedenli göç, İklim nedenli göç, Siyasi nedenli göç, Eğitim nedenli göç.

Göçün meydana gelebilmesi için itici ve çekici faktörlerin aynı anda işler vaziyette bulunması gereklidir. Ekonomik ve demografik nedenler altında yoksulluk, işsizlik, düşük ücretler, eğitim, sağlık gibi temel hizmetlerden yoksunluk itici faktörleri oluştururken yüksek gelir beklentisi, yüksek yaşam standartları beklentisi, kişisel ve mesleki gelişim ümidi çekici faktörlerdir. Politik nedenli göçlerde ise güvensiz ortam, hükümet sorunları ve insan haklarındaki ihlaller itici iken politik özgürlük ve güvenlik çekici faktörlerdir. Tüm bu saydığımız nedenlere sosyal nedenler olarak her tür ayrımcılığı da yine itici faktör olarak ekleyebiliriz. Çok genel bir tabirle sosyal nedenlerin itici faktörünün çekicisi ise özgürlüktür. (YAPRAK, 2013)

1.1. TÜRKİYE'DEN YAPILAN İŞÇİ GÖÇÜNÜN NEDENLERİ

Bütün göç hareketlerinde olduğu gibi Türk işçisinin de göçmesinde birçok faktör aynı anda geçerliydi. Demografik nedenlerden bakılınca ülkenin hızlı nüfus artışı karşısında yeni yetişen nesli çalıştıracak iş yeri sayısı yerinde sayıyor gibiydi. 1960'lı ve 70'li yıllarda baş gösteren dünya çaplı işçi göçü hareketliliği Türkiye'nin bu işsizlik baskısına direnmesinde önemli rol oynamıştır (KILIÇASLAN, 2006). Hata öyle ki o dönemde çıkarılan Birinci Beş Yıllık Kalınma Planı'nda istihdam politikasının işgücü azlığı çeken Batı Avrupa ülkelerine işgücü ihracı olduğu açıklanmış, İkinci Beş yıllık Kalkınma Planı'nda ise "istihdam sorununun

baskısını azaltmakta yurt dışına işgücü gitmesi etkili olmaktadır.” İbarelerine yer verilmiştir (GÜRSOY).

Avrupa'nın özellikle de Almanya'nın Türkiye'den ekonomik olarak ileride oluşu Türkiye'nin binlerce işçisini yurt dışına iten çekici faktörlerin başında gelmektedir. Özet olarak Almanya'nın sunduğu sosyal devlet politikasından kaynaklı hizmetler, yüksek gelir ve kur farkı Türkiye'nin yaşadığı olumsuz duruma üstün gelmiş ve Türkler trenler dolusu olarak Almanya'ya göç etmeye başlamışlardır. (KILIÇASLAN, 2006)

Genel başlıklar altında toparlayacak olursak Türk işçilerinin göçünün nedenleri; gelir yetersizliği, yurt içindeki işsizlik sorunu, halihazırdaki işinden memnun olmama, yeni bir meslek sahibi olmak isteği, eğitim, yakınlarının yanına yurt dışına gitmek istemesi, yurt dışını görme ve orada yaşama isteği, bulunulan ortamdan uzaklaşma isteği (GÜRSOY) gibi alt başlıklar sayabiliriz.

Türkiye Cumhuriyeti'nin bu göçlerden beklentilerine gelecek olursak, yine ekonomik sebepler başta gelmektedir. Bu bağlamda istihdam edilecek kişi sayısındaki azalma, işgücü oluşturmada öncesi ve sonrası eğitimi gibi çalışan personele dayalı nedenlerin yanında gidecek olan işgücünün ardında bırakacaklarına göndereceği döviz ve bu dövizin piyasaya aktarılması ile oluşacak rahatlama 30 Ekim 1961 tarihinde (KILIÇASLAN, 2006) “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Almanya Federal Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Türk Firmaları İşçilerinin İstisna Akdi Çerçevesinde İstihdamına İlişkin Anlaşma” yı imzalatmıştır.

1.2.ALMANYA'DAN İSTENEN İŞÇİ GÖÇÜNÜN NEDENLERİ

Almanya'ya yapılan göçleri ve Almanya'nın neden iş gücüne ihtiyaç duyduğunu iki dönemde anlatmak uygun olur. Bu bağlamda incelenecek dönemler şunlardır; Misafir İşçi Dönemi, Aile Birleşimleri Dönemi.

1.2.1. Misafir İşçi Dönemi

Bu dönem 1945 ve sonrasını 2. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinden sıyrılmak için hızla ve tüm ülkece birlikte çalışılan bir dönemi kapsar. Gerek ekonomik gerekse alt yapıda savaşın oluşturduğu tahribatı onarmak için birlikte çalışılsa bile, o günün mevcut şartları emek gücü eksikliğini fazlasıyla hissediyordu. Bu durumun ortadan kalkması için ise gerekli görülen eksik işgücü 3. Dünya ülkelerinden karşılanmaya çalışılmıştır (AYKAÇ & YERTÜM, 2016).

1945-1970 arası dönemde hızla sanayileşerek kalkınma yolunu seçen Almanya için gerekli olan iş gücü, diğer ülkelerle yapılan ikili anlaşmalarla karşılanmış olup gelen işçilere genel olarak vasıfsız ve kas gücüne dayalı işler verilerek dönemin zor şartlarında zor işler göçmenlere yaptırılmış olunmuştur.

1.2.2. Aile Birleşimleri Dönemi

1945-1970 arası yeniden yapılanma ve kalkınma dönemi göçmen iş gücü emeğinden yararlanmanın yüksek seviyelerde olduğu bir dönemi kapsamaktadır. Bu politikanın yavaşlamaya başlaması 1973 yılında meydana gelen Petrol Krizi ile rastlaşır. Bu kriz neticesinde Almanya'nın iç pazarlarında talep edilen ithal işçi politikalarına sınırlama getirilmiş yani kotalandırılmıştır (GENÇLER, 2015).

Meydana gelen petrol krizi ile birlikte yeni iş gücü ithalini sınırlandıran Almanya göçmen işçilerin kendi ülkelerine geri dönüşleri için yeni politikalar üretmeye başlamıştır. Bu politikalar kapsamında dönüş yapacak olan göçmen işçiye ve çocuklarına bir miktar paralar ödemeyi dahi göze almıştır. Fakat yeni oluşturulan bu geri gönderme politikası kısmen bir rahatlama sunsa da aynı döneme çatan aile birleşimleri ile göçmen sayısının azalmasını sağlayacak olan bu proje suya düşmüş oluyordu. Bir eleştiri yönlendirilecek olursa göçü engellemeye yönelik çıkartılan yasaya rağmen istikrarlı bir şekilde devam eden göç dalgası çok da tutarlı bir politika izlenmediğine kanıt sunabilir.

Yurt dışına çalışmaya giden emekçilerimiz sürekli oturma ve çalışma izinlerini alınca geride bıraktıkları ailelerini de yanlarına almaya başlamışlardır. Hatta öyle ki sadece eşi ve çocuğuyla kalmayıp yakın uzak demeden tüm akrabalarını kendi yanlarına taşımışlardır. Bu durumun Almanya tarafından yorumlanması ise şu şekilde olmuştur; vasıf gerektirmeyen işlerde emek harcayan bir tabaka değil sosyal devletin imkânlarından faydalanmaya çalışan, toplumsal düzeni ve refahı tehlikeye sokan, büyük perspektiften bakıldığında ise ülke sınırlarını tehdit eden bir kitle (GÜLEÇ, 2015).

1.3.GÖÇEN KUŞAKLAR

Türklerin Almanya'daki uyum sorunu ve bu sorun neticesinde Türklerin Almanya'da karşı karşıya kaldığı yabancı düşmanlığı değerlendirmesinde, zamanında oraya göçmen işçi statüsüyle giden kişilerin ortak özellikleri ve bu özelliklerin zaman içerisinde yaşadığı gelişim ve değişimi kuşaklar alt başlığıyla görmek sorunun tarihsel, kimliksel ve karakteristik arka planı açısından etkili olacaktır.

1.3.1. Birinci Kuşak

1945-1970 arası Almanya’da meydana gelen iş gücü yoksunluğunu arz eden dünyanın çeşitli ülkeleri ve bu kervana 1961 yılında yapılan karşılıklı anlaşmayla dâhil olan Türkiye işçileri bu tarihten sonra Sirkeci Garı’ndan München Hauptbahnhof’a göçmen işçi statüsüyle varış yaptılar (GENEL, 2014).

Birinci kuşak işçilerin ortak özellikleri şunlardır; Almanya’ da vasıfsız işçi olarak istihdam edilmişler. Belirli bir süreliğine çalışıp, birikim yapıp, vasıf kazanıp geri dönmenin düşüncesindedirler. Almanca bilmemektedirler. Alman yetkililer tarafından temel ihtiyaçları dışında özel sıkıntıları dikkate alınmamış çünkü geçici oldukları ve dolayısıyla geri dönecekleri düşünülmüştür. Vasıfsız olarak gelenler çoğunluğu oluşturmaktadır ve bu emekçiler Almanya’da çalışarak bir işte ustalaşmışlardır. Gelen ilk kuşak çok karışık ya da bilgi gerektiren işlerde değil de daha çok kas gücüne dayalı işlerde çalıştırılıyordu. Yani çoğu işçi yerleştirildikleri işleri ilk defa deneyimliyor ve bir meslek edinmeye çalışıyorlardı (Şahin, 2011)

Birinci kuşağa ilişkin diğer bir özellik ise şudur ki, birinci kuşak olarak nitelenen ilk göçen işçilerin yaş ortalaması 24’tür. Bu yaş ortalamasının bilinmesinin Şahin’e göre önemi yaş ortalamasının bu denli genç olması geçici süreliğine giden Türk işçilerini hayatlarını orada kurdukları için Almanya’da kalıcı olmaya itmiştir (Şahin, 2011). Hatta Almanya’nın 1973 yılından sonra uygulamaya koyduğu Göçmen işçileri geri döndürme politikasının da işlememesinin sebebi genç yaşta Almanya’ya yerleşen işçilerin aile kurduklarında da aile birleşimi yoluyla eşlerini Almanya’ya getirmesi olmuştur.

1.3.2. İkinci Kuşak

1974 yılından 1984 yılına kadar Almanya’da 2. Kuşak yetişmiştir. 1984 yılında “Geri Dönüşü Teşvik Yasası” yürürlüğe girmiş ve yaklaşık 150.000 kişi Türkiye’ye geri dönmüştür. Bu sayı geri dönüş yapması beklenen sayının oldukça altındadır. Temelli dönüş yapan bu sayı 1. Kuşaktan oluşmaktadır (Şahin, 2011).

İkinci kuşağın özellikleri şunlardır; 1. Kuşak göçmen işçilerin ya çocuklarıdır ya da aile birleşimi ile Almanya’ya gelmişlerdir. Tam olmasa da kendilerini ifade edecek kadar Almanca konuşabilmektedirler, Alman okullarına gitmeye başlamışlardır. Birinci kuşaktan daha etkin bir şekilde yaşama katılıyorlardır (Şahin, 2011)

İkinci kuşakla birlikte Alman hükümeti her ne kadar geri dönüşleri teşvik eden yasalar çıkarsalar dahi Türklerin geri dönmeyeceğini anlamışlardır. Bu durumda da uyum halinde yaşamak için birtakım politikalar uygulamaya başlayacaklardır.

1.3.3. Üçüncü ve Dördüncü Kuşak

Şu an Almanya'daki genç Türk nüfusunu oluşturan 3. Ve 4. Kuşak Türkler babalarının ve dedelerinin göçüyle birlikte Almanya'da doğup büyümüşlerdir. Almanca bilgileri tamdır. Çok kültürlü ve çok dilli olarak yetişmişlerdir. Eğitimlerini tamamlayanlar için dedeleri gibi sadece kas gücü gerektiren işlerde çalışmak gibi bir zorunlulukları ya da seçimsizlikleri bulunmadığı gibi kalifiye işlerde adlarına rastlanmaktadır (Şahin, 2011).

2. KÜLTÜRLEŞME, ENTEGRASYON, ASİMİLASYON VE MARJİNALLEŞME, KAVRAMLARI

2.1.KÜLTÜRLEŞME

Kültürel yayılma suretiyle gelen maddi ve manevi öğeler ile başka kültürden birey ve toplulukların belli bir kültür ile etkileşime girmesi ve karşılıklı etkileşim sonucunda tarafların değişime uğraması kültürleşme olarak tanımlanır (GÜVENÇ, 2016)

Başka bir ifade ile birbirinden farklı kültürlerle sahip olan iki veya daha fazla toplumun aynı mekânda karşılaşmaları sonucunda her iki kesimin de yaşayacağı değişimleri ifade eder. Bu kavram hem bireyin davranış kalıplarındaki değişimleri hem de toplumsal yapı ve kurumlardaki değişimleri kapsar. Bu kavramın ortaya çıkması ile birlikte er ya da geç, kolay ya da zor yoldan da olsa her iki taraf ortak bir paydada buluşacaklardır (ADIGÜZEL, 2016).

Her insan için olduğu gibi göç ile bir yere yerleşen göçmenler için de yerleştikleri yerlerdeki insanlar tarafından kabul görme isteği vardır. İlk kuşaktan sonrakiler için bu kabul görme isteği kültürleşme ile birlikte azalsa da çoğu zaman kendini tam olarak bulunduğu yere ait hissetmeyen göçmen için bakidir. İlk kuşaktan sonrakiler için ise orijin kültüre sahip çıkmak istemek ve aynı zamanda yoğun bir kültürel değişimin içinde olmak kültürler arası çatışmalara sebebiyet verebilmektedir (ADIGÜZEL, 2016).

Kültürleşme göçmen ve yerleşik toplumlar arasında sosyokültürel yapıda değişikliklere sebebiyet vermektedir. Göç sonucu maddi kültürel yapılar hızla değişebilirken manevi kültürel yapılar dediğimiz kültürel adaptasyon, yaşamdan zevk alma, kabul görme gibi unsurların

değişimi daha yavaş ve sancılı bir süreç oluşturabilmektedir. Bu sürece kültürel boşluk ya da kültürel gecikme adı verilmektedir (ADIGÜZEL, 2016).

Adıgüzel'e göre İki farklı toplumun karşılaşması sonucunda dört farklı kültürleşme stratejisi ortaya çıkar. Ev sahibi toplumun entegrasyon politikası ayrılmaya sebep olabilirken asimilasyon politikaları marjinalleşmeye kadar gidecek sonuçlar doğurabilir (ADIGÜZEL, 2016).

2.2. ENTEGRASYON

Kültürleşme sonucunda aynı ülkede yaşayan iki veya daha fazla grup hem kendi kültürünü yaşamak istemekte hem de bunu yine öteki grupla birlikte yaşamak istemektedir. Bu iki grubun da istekleri bu noktada ortak ve bu ortaklık ancak sosyal entegrasyon ile mümkün olabilmektedir (ŞAHİN, 2010). Entegrasyon göçmenlerin yaşadıkları yerdeki ev sahibi toplumla bütünleşebilmeleri hususunda kendi kültürlerini de koruyarak girişikleri sosyal dönüşüm projesidir (ADIGÜZEL, 2016).

Almanya'ya göç eden ilk kuşak emekçiler göz önüne alındığında sonraki kuşakların etnik kültürlerine olan bağlılıkları daha gevşektir. Bu direnç kıstası doğup büyüdüğü yerin etkisindedir. İlk kuşak Türkiye'de doğup ortalama olarak 24 yaşına kadar (Şahin, 2011) kendi vatanlarında yaşamlarını tanıdık ve alışık oldukları kültürde devam ettirip sonrasında dilini dahi bilmedikleri başka bir ülkede yaşamaya başlıyorlar. Bu bıçak kesimi gibi olan değişime var olan kültürlerine tutunarak ve ona dayanarak ayak uydurmaya çalışıyorlar neticede pek de başarılı olamıyorlar. Onlardan sonra gelen nesil ise doğup büyüdükleri ve kültürlerine aşina oldukları ev sahibi kültüre daha kolay ısınıyorlar (ADIGÜZEL, 2016). Fakat burada da değinilmesi gereken asıl konu karşımıza çıkıyor. Evdeki kültür ve dışardaki kültür arasındaki uçurumun ortanca kuşağa etkisi.

2.3. ASİMİLASYON

Asimilasyon kendine benzetme anlamında kullanılmaktadır. Sosyolojik olarak asimilasyon içinde doğup büyüdüğü toplumun azınlığında kalan kesimini oluşturan etnik ya da daha ufak grupların çoğunluğa boyun eğip kendi kültürlerinden geriye tek bir şey kalmayınca ya kadar yine o çoğunluk içinde erimesidir.

Çoğunluğu oluşturan ev sahibi toplum ile oraya göçen azınlıkta olan toplumun karşı karşıya gelmesine yukarıda kültürleşme demiştik. Bu kültürleşme ile beraber kendi

kültürlerinden kopmak istemeyen ve sayıca üstün olduklarından dolayı azınlıkta kalan grubu kendi potasında eritmek isteyen ev sahibi topluluk asimilasyon politikasının uygulanmasını kendinde hak olarak görür. Bu haklılığın gerekçesi ise tepkisel olarak kendi kültürünü dıştan gelecek en ufak bir etkiye mahal vermeden koruma içgüdüsüdür (ADIGÜZEL, 2016).

Ev sahibi toplum tarafından uygulanan asimilasyon politikası birinci kuşak Türk göçmenler tarafından kendi öğretileri gözetilerek reddedilir. Fakat diğer kuşaklar tarafından daha bulanık olan ata kültürü öğretileri ve ev sahibi kültürünün öğeleri net olarak seçilmediği için asimilasyon tam olarak fark edilmez ve birinci kuşak kadar tepkiyle ret de edilmez.

2.4.MARJİNALLEŞME

Alışılmış, süregelene aykırı davranma olarak tanımlanabilecek olan marjinalleşme kavramı aykırılık ile eş anlamlıdır. Bu bağlamda aykırı kavramı TDK'ya göre “alışılmış, doğru olarak kabul edilmiş uygun olmayan, karşıt, ters, mugayir, muhalif” anlamlarına gelmektedir (Aykırı, 2019).

Marjinalleşme çoğu zaman göçmenlerin, entegrasyon ve asimilasyon arasında kendini hangi konuma koyacağını bilemeyen ve sürekli olarak kalıplara sığması konusunda dışsal baskılara mağdur kalması yüzünden ortaya çıkmaktadır (ÇINAR, 2017)

Kültürleşme faaliyetleri içerisinde bulunan Almanya'daki Türk iş gücü göçmenleri yaşadıkları kültür ikiliği ve ev sahibi ülke tarafından uygulanan asimilasyon, entegrasyon gibi politikalar sebebiyle göçerek gittikleri ve yabancı olarak kaldıkları ülke tarafından temel sorun olarak ötekileştiriliyorlar. Bu ötekileştirme kimlik farklılıklarına ve bu kimlik farklılıklarının daha da görünür kılınmasına sebebiyet vererek son kertede marjinalleşen göçmenleri su yüzüne çıkartıyor. Sosyal dışlanmışlık sebebiyle marjinalleşen göçmen grubu ile ev sahibi ülke arasında iyi ilişkiler kurulmasını sağlayacak olan sosyal hayata entegrasyon projeleri de proje uygulayıcılar tarafından dolaylı ya da doğrudan, bilerek ya da bilmeyerek engelleniyor.

Marjinalleşmeye yol açan nedenlerin büyük paydasında ise kuşak çatışması yer alıyor. Evin dışında sosyal adaptasyon politikalarına kültürü ve öğrenmişlikleri ile pasif olarak direnen birinci kuşak ev içinde ise çocuklarına yaşanmışlıklarını anlatma yoluyla öğretmeye ve kendi kültürlerini kalıcı tutmaya çalışırken, ikinci kuşak ev dışında içeridekinden farklı bir kültürle karşılaşılıyor ve karşılaşma sonucunda kültür ikiliği ve nihayetinde marjinalleşme ortaya çıkıyor.

Marjinalleşmenin temel nedenleri ise Çınar'a göre eğitim yetersizliği, sosyal dışlanma kaygısı, sınır dışı edilme korkusu, uyum sağlayamama, dil bilgisindeki yetersizlikler ile Alman milliyetçi aşırıların baskıları (ÇINAR, 2017). Bu gibi nedenler sebebi ile marjinalleşen veya marjinalleştirilen Türk işçisi ve marjinalleşmeye devam eden Türk işçisinin çocukları ve torunları ev sahibi ülke ile sorunlar yaşamaya başlıyor.

3. YABANCI DÜŞMANLIĞI NEDİR?

Yabancı sözcüğü tanınmayan, hakkında bilgi sahibi olunmayan, yerli olmayan, dışarıdan gelen anlamlarına gelmektedir. Çok kısa bir tanımla dışarıdan gelene düşmanca duygular yönlendirilmesi ise yabancı düşmanlığıdır (MORA, 2009).

Yabancı düşmanlığı eşitlikçi dünya görüşünü benimsemeyen insanların kendi türdeşleriyle oluşturdukları biz ve öteki kavramına sığınıp ötekini “biz” den aşağı gören “biz” in hayat görüşünü oluşturur. Öteki öylesine kötü ve işe yaramazdır ki ve ne yaparsa yapsın asla iyi ve işe yarar olamayacaktır ki her zaman aşağı olmaya mahkumdur. Bu aşağılama dürtüsü “biz” gurubunu oluşturan insanların kendilerini üstün görmelerinden kaynaklanmaktadır.

Üstünlük psikolojisi içerisinde ötekini dinleri, mezhepleri, yönelimi, siyasi görüşü, fiziksel özellikleri yönünden daima aşağıda görürler ve bu aşağıda görme durumu bir süre sonra ötekileştirdikleri gurupla aralarında sürtüşmelerin çıkmasına sebep olur.

İnaç'ın kavramlaştırdığı oluşturucu ötekilik kavramı bu noktada göz önüne alınmalıdır. Oluşturucu ötekilik kavramına göre “biz” in yerdiği özellikleri kendi övgüsü olarak benimseyen ötekiler Türkiye'den Almanya'ya giden işçiler örneğinde olduğu gibi diğer grup tarafından beğenilmeyen, aşağılanan özelliklerini görünür kılarak marjinalleşirler. Bu marjinalleşme sonucunda da yabancı düşmanlığı ortaya çıkar.

3.1.ALMANYA'DA TÜRK DÜŞMANLIĞI

Almanya'daki Türk düşmanlığının ekonomik, siyasi, dini, kültürel ve önyargılardan oluşan nedenleri vardır.

3.1.1. Ekonomik Nedenler

Türk işçi göçü Almanya'nın isteği üzerine yapılan ikili anlaşmalar neticesinde olmuştur. Bu yönüyle bakıldığı zaman göçün sebebi, Almanya'nın kalkınmasına yardımcı olacak iş gücünü dışarıdan ithalidir. Almanya'nın kendi yararına olacak olan bu göç neticesinde Türkler

iş hayatında etkin bir oynamaya başlamışlardır. Kas gücü gerektiren işlerde çalışma hayatına atılan birinci kuşak işçiler ve daha eğitilmiş ve dil bilgisi nispeten daha iyi olan ikinci kuşağın çalışmasıyla geçen 20 yıl içerisinde Almanya hızlı bir kalkınma hamlesine girmiştir.

Beklenildiği olmayan ve ikinci kuşaktan sonra kalıcılığı anlaşılan Türk göçmenlerin düşmanlığa maruz kalmalarındaki ekonomik neden üçüncü ve sonraki nesilin babaları ve dedeleri gibi kas gücüne dayalı işler yerine daha statülü işlere girişmesi noktası olmuştur. Bu durumu değerlendiren Alman aşırıları “bizim” olan rütbelerimizi “onlarla” eşit koşullarda paylaşmak yerine düşmanlığa girişmişlerdir. İşsizlik sorunuyla yüz yüze kaldıkları her fırsatta iş sahibi olan yabancılara diş bilemişlerdir.

3.1.2. Siyasi Nedenler

Yapılan iki taraflı anlaşmayı Kasım 1973’te tek taraflı olarak fes eden Almaya işçi göçü politikasını durdurmayı hedeflemekteydi. Bu fesihten sonra da aile birleşimi ile devam eden göçler karşısında kalıcı olduğu anlaşılan Türk göçmenlere Alman Hükümeti tarafından uygulanan politikalar düşmanlığın oluşmasına neden olmuştur.

Bugün de devam eden şekliyle Alman hükümeti yabancı karşıtı olmuştur. Bu karşıtlığını da haklı göstermek için gerekçesi Almanya’ya uyumun zor olduğu ve bu yüzden yabancının uyum sağlayamadığı yönündedir. Uygulanan politikalar bağlamında Alman hükümetinin politikasının yabancılara uyum sağlamak için ortam oluşturmasından ziyade yabancını asimile etmeye yönelik olduğu görülmektedir (MORA, 2009).

3.1.3. Dini Nedenler

11. yüzyılda Roma Kilisesi Haçlı seferlerini düzenlerken fazlasıyla tutucu olan Hristiyan toplumunu harekete geçirmek ve seferleri haklı çıkarmak için Müslümanlığı antitez olarak kullanıp kamuoyu yaratmaya çalışmışlardır. Haçlı seferleri ile başlayan ve Müslüman Türk eşitlemesinden yola çıkılan bu dinsel körlük Hristiyan Almanların Müslüman Türklere düşmanlık beslemesinin bir başka nedenidir.

3.1.4. Kültürel Nedenler

Kroeber ve Kluckhohn’a göre 164 farklı tanımı bulunan kültür Güveç’e göre bir toplumun ya da bütün toplumların yığılımlı uygarlığıdır, toplumun kendisidir, sosyal süreçlerin birleşim kümesidir, insanın ve toplumun kuramıdır (GÜVENÇ, 2016). Buradan hareketle

kültürü, topluluğu oluşturan insanların ortaklaşa oluşturdukları alışkanlıklar, edinimler olarak tanımlamak yanlış olmaz.

3.1.5. Önyargılar

Nazilerin 12 yıl iktidarda kaldığı Almanya Hükümetinin yurttaşları yabancılar hakkında bir hayli olumsuz görüşlere sahiptir. Fakat yine dini etken olarak Almanya'ya göçen bir Asyalıdansa Avrupalı daha yeğdir. Dini olarak oluşan/oluşturulan yukarıda bahsedilen Müslüman terörist, gerici imgesi hala etkisini korumaktadır (MORA, 2009).

Türkler kültürel olarak da Almanlara karşı uyumsuz olarak gösterilip toplumsal tepkiye hazır zeminli hale getirilmiştir. Bu toplamda bakılırsa Türklere karşı önyargıların iki ayağı vardır. Bunlar da dini ve kültürel olarak Almanlardan farklı olduklarından kaynaklıdır.

4. TÜRKLERE YAPILAN SALDIRILAR

Almanya'da yukarıda sebepleri sayılan nedenlerden ötürü özellikle Türkler başta olmak üzere yabancılar karşı düşmanlık beslenmektedir. Bu düşmanlığın görünür sonuçları olarak da saldırılar meydana gelmiştir. Son olarak Türklere yapılan saldırılardan bahsedilecektir:

Halit Binici isimli Türk vatandaşı işinden evine gitmekte iken motorsikletli iki kişi tarafından feci şekilde darp edilmiş bu darp sonucu bir hafta komada kalmasına rağmen bir haftanın sonucunda hayatını kaybetmiştir (MORA, 2009).

Mehmet Arıçay isimli işçinin de içinde bulunduğu bir Türk grubuna Alman gençler saldırmış ve sonucunda Mehmet Arıçay hayatını kaybetmiştir. Hüseyin Erdoğan ve İlyas Cangöz isimli Türkler gece yarısı Alman gençlerin saldırısına uğramışlardır (MORA, 2009).

Sedat Kırmızı, Vahit Ölmez Alman polisinin kurşunlarına teslim olmuşlardır (MORA, 2009).

Yine Alman gençleri tarafından 23 Kasım 1992 de milliyetçilik söylemleriyle yakılan evde Vahide Aslan, Yeliz Aslan ve Ayşe Yılmaz yanarak yaşamlarını kaybetmişlerdir. 29 Mayıs 1993 tarihinde gerçekleşen Sollingen katliamı olarak anılan kundaklama olayında ise 5 Türk hayatını kaybetmiştir (MORA, 2009).

Solingen'de meydana gelen katliamdan sonra bir afişte "Alman Hükümetinin kararları ve Yabancılar Yasası nedeniyle Sollingen'deki bu olay meydana geldi" yazmaktadır (MORA, 2009).

2000 yılında Enver Şimşek'in cinayetiyle başlayıp, Süleyman Taşköprü, Abdurrahman Özüdoğru, Habil Kılıç, Mehmet Turgut, İsmail Yaşar, Mehmet Kubaşık ve 2006 yılında Halit Yozgat'ın cinayetleriyle biten Alman seri katilleri tarafından ırkçı söylemlerle işlenen bu seri cinayetler yabancı düşmanlığının 2000'li yıllarda da sürdüğünü göstermektedir (2000-2006 Yıllarında Almanya'da Neo-Nazilerce İşlenen Cinayetler Hakkında İnceleme Raporu, 2012).

SONUÇ

Almanya'nın 2. Dünya Savaşı'ndan sonra küreselleşmeye başlayan dünyada sanayi atılımları olarak geri kalması beklenemezdi. Bu sebeple hızlı bir sanayi hamlesine girildi. Fakat eksik olan işgücü idi. Bu ihtiyaç da hem ucuz hem de anında yeterli miktarda olacak şekilde dışarıdan ithal edildi. Bu noktada Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Almanya Federal Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Türk Firmaları İşçilerinin İstisna Akdi Çerçevesinde İstihdamına İlişkin Anlaşma 30 Ekim 1961 tarihinde karşılıklı olarak imzalandı ve bu tarihten sonra Türk işçiler Almanya'da çalışmaya gittiler.

Giden işçilerin geçici oldukları sanılsa da kalıcılığı anlaşılınca Alman Hükümeti tarafından göçmenlere yönelik birtakım yaşam standartlarını zora sokacak politikalar izlenmeye başlandı. Geçen yıllar içerisinde de yeni yetişen nesil, evde ve dışarda maruz kaldığı farklı politikalar neticesinde uçlara kaydı, marjinalleşti.

Bu marjinalleşme zaten milliyetçi bir yapıda olan Alman yurttaşlarını yabancı düşmanlığına itti ve bunun da sonucundan Türklere yönelik saldırılar ortaya çıktı. Bu saldırılar sonucunda hayatlarını kaybeden isimler yanlış politikaların, aşırılıkların, evdeki ve dışardaki kültür farklılıklarının, marjinalleşmenin acı sonucu olmuştur.

Kaynakça

(2012). *2000-2006 Yıllarında Almanya'da Neo-Nazilerce İşlenen Cinayetler Hakkında İnceleme Raporu*. Ankara: TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu.
<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/index.htm> adresinden alındı

ADIGÜZEL, Y. (2016). GÖÇMENLERİN KÜLTÜREL ENTEGRASYONU. M. DUMAN, & A. ESEN içinde, *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler Ve Öneriler* (s. 173-197). İstanbul: WALD.

AKSOY, Z. (2012). Uluslararası Göç ve Kültürler Arası İletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(20), 292-303.

AYKAÇ, M., & YERTÜM, U. (2016). Avrupa Birliği Göç Politikalarının Gelişimi: Misafir İşçi Kabulünden Sığınmacı Akınına. *Sosyal Siyaset Konferansları*(70), 1-29.

Aykırı. (2019, Mayıs 21). TDK:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ce3f28464e665.03461690 adresinden alındı

ÇINAR, Y. (2017). TÜRK ALMAN İLİŞKİLERİNDE ALMANYA'DAKİ TÜRK GÖÇMENLER. *BEU AKADEMİK İZDÜŞÜM/ Academic Projection*, 2(2), 1-21.

GENÇLER, A. (2015). *Emek Göçü ve Ekonomisi*. İstanbul: Der Yayınları.

GENEL, M. (2014). ALMANYA'YA GİDEN İLK TÜRK İŞÇİ GÖÇÜNÜN TÜRK BASININDAKİ İZDÜŞÜMÜ "SİRKECİ GARI'NDAN MUNCHEN HAUPTBAHNHOF'A". *SELÇUK ÜNİVERSİTESİ İLETİŞİM FAKÜLTESİ AKADEMİK DERGİSİ*, 8(3), 301-338.

Göç. (2019, Mayıs 19). TDK:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ce12264ede9c6.05996153 adresinden alındı

GÜLEÇ, C. (2015). AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GÖÇ POLİTİKALARI ve TÜRKİYE'YE YANSIMALARI. *Tesam Akademi Dergisi*, 2(2), 81-100.

GÜRSOY, S. (tarih yok). Almanya'ya Türk İşçi Göçünün Ekonomik Ve Sosyolojik Açıdan İncelenmesi.

GÜVENÇ, B. (2016). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Boyut.

KILIÇASLAN, E. (2006). Almanya'daki Türklerin Türk-Alman İlişkileri Açısından Önemi ve Türk Nüfusun Etkinliğinin Artıtılmasına Yönelik Alınabilecek Tedbirler. *Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*. Ankara.

MORA, N. (2009). *Alman Kültüründe Düşman İmgesi*. İstanbul: Alt.

ŞAHİN, B. (2010). Almanya'daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklar Arası Karşılaştırması: Kültürleşme. *Bilgi*(55), 103-134.

Şahin, S. (2011). Almanya'da Türk Vatandaşlarının Göçünün 51. Yılı Kazanımlar ve Tehditler. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar Dergisi*.

YAPRAK, Ş. (2013). Uluslararası Emek Göçü Bağlamında Almanya'ya Türk İşgücü Göçü ve Sosyo-Ekonomik Etkileri. *INTERNATIONAL CONFERENCE ON EURASIAN ECONOMIES*, (s. 862-871). St. Petersburg - Russia.

İRANLI GRUPLARIN ETNİK VE DİNİ FARKLILIKLARININ TÜRKİYE'YE YÖNELİK GÖÇE ETKİSİ

Arş. Gör. Semih Nargül

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Özet

Göçmenlerin hareketliliğini etkileyen temel faktörler bireyin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve siyasal statüdür. Eğer ki bulunduğu ülkeden ayrılmaya planlayan kişi kendisini özgür hissetmiyorsa, ekonomik anlamda kazancının tatmin olmadığını düşünüyorsa, sosyal ve siyasi hayattan dışlanmış hissediyorsa kararını verirken avantajları ve dezavantajları tartarak gerçekleştirir. Bu noktada hareketliliğin getirisinin daha fazla olduğuna ikna olduğunda da göç etmektedir.

Ülkemizdeki en fazla göçmen topluluklarından birisini oluşturan İranlı grupların, Türkiye'ye yönelik göç eğilimleri etnik ve dini temelde irdelenmeyi gerektirmektedir. Hareketliliğe dâhil olan bireyler için göç etmeden evvel İran'daki statüleri, karşılaştıkları sorunlar, hükümetin etnik ve dini azınlıklara karşı yürüttüğü politikalar son derece önem arz etmektedir. Zira bu insanlar doğup büyüdüğü ülkede kendilerini yeteri kadar ifade etme hürriyetine sahip olmadıklarını, sosyal haklardan mahrum olduklarını ve kendi yeteneklerine göre gelişimlerini sağlayamadıklarını düşündüklerinde ülkeyi terk etme kararı vermektedir. Fakat bu kararı vermeden önce yaşananlar ve bu kararın verirken nasıl bir süreçten geçildiği dikkat edilmesi gereken hususlar arasında yer almaktadır. Göçmenler ülkelerini terk etmeden evvel kendilerinden önce bu tecrübeye sahip kişilerin bilgi birikiminden istifade etmekte ve göç hareketliliğini kolaylaştırmaya çalışmaktadır. Çalışmada ele alınacak üç ayrı grup olan Bahailerin, Farısların ve Kürtlerin hem göç etmeden önce içinde bulunduğu durum hem de göç etme sürecinde ve sonrasında belirlediği stratejiler tartışılacaktır. Aynı zamanda göçmenlerin Türkiye'ye özellikle de Van kentine yönelmelerinin sebepleri aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *İran'daki Etnik Gruplar, Göç Güzergâhları, İltica, Türkiye, Van*

Abstract

The main factors affecting the mobility of immigrants are the socio-economic and political status of the individual. If the person who plans to leave his country does not feel free, thinks that his earnings are not satisfied in economic terms, he feels excluded from social and political life, he realizes the advantages and disadvantages while making his decision. At this point, he migrates when he is convinced that the return of mobility is greater.

Iranian group, which is one of the most immigrant communities in our country, requires an immigration trends to Turkey to examine the ethnic and religious basis. For the individuals involved in the mobility, their status in Iran, the problems they face, and the policies of the government against ethnic and religious minorities are very important before immigration. Because these people decide to leave the country when they think that they do not have the freedom to express themselves sufficiently in the country where they were born and grew up, that they were deprived of social rights and that they could not develop according to their own abilities. However, what has happened before making this decision and what kind of a process it takes while making this decision are among the issues that should be considered. Before immigrants leave their country, they benefit from the knowledge of those who have this experience and try to facilitate immigration mobility. The situation of the Bahais, Persians and Kurds, which are the three different groups to be discussed in the study, both before and during the migration process, and the strategies determined during and after the migration will be discussed. At the same time, especially migrants in Turkey are directed to reason they will be transferred to the city of Van.

Keywords: *Ethnic Groups in Iran, Migration Routes, Asylum, Turkey, Van*

Giriş

Göç konusunda bireyin kendisini nasıl tanımladığı, yaşadığı ülkeden ayrılma kararını nasıl verdiği, siyasi mücadele açısından gerek devlete karşı gerekse de diğer sığınmacılara karşı kendisini nasıl açıkladığı gibi sorular hareketliliği biçimlendiren en temel etkenlerden birisidir. Bu noktada Türkiye’de en kalabalık göçmen gruplarından birisini oluşturan İranlıların Türkiye’ye yönelik göç hareketlerindeki dinamikleri analiz edilerek göç etme nedenleri açıklanmaya çalışılacaktır. Makale Türkiye üzerinden Van örneği dikkate alınarak bu şehre iltica eden göçmen grupları üzerinden şekillenecektir.

İlk başlık altında İran'da yaşayan dini ve etnik yapı hakkında genel bir çerçeve çizilecek ve İran'ın nasıl bir farklılığa sahip olduğu üzerinde durulacaktır. Farklı etnik ve dini yapıların, azınlıkların ülkedeki genel dağılıma oranı aktarılacak, aynı zamanda ülkede sosyo kültürel, ekonomik ve siyasi anlamda ne gibi durumlarla karşılaştıkları, toplumda ait oldukları yerlerin neler olduğu, nasıl sorunlarla yüzleştikleri, yaşam tarzlarının birbirleriyle ve İran devletiyle olan ilişkilerde nasıl bir etkiye sahip olduğu anlatılacaktır. Bir sonraki kısımda İran'da iltica talebinde bulunan kişilerin etnik ve dinsel farklılığına değinilecektir. İltica talebinde bulunanların Farslar, Kürtler ve Bahailerden oluşan gruplar şeklinde belirlendiği dikkate alındığında kendi aralarında nasıl bir farklılığa sahip olduğu ve bu farklılığın İran'daki yaşamlarını nasıl etkilediği anlatılmaya çalışılacaktır. İran'dan ayrılmak isteyen gruplar arasında homojen bir yapının bulunduğu konusundaki yanlış izlenimlerin, heterojen yapıların varlığı aktarılarak gün yüzüne çıkartılacaktır. Bununla birlikte bu üç grubun İran devletine karşı muhalif bir tavır takınmalarının arkasında yatan sebepler irdelenecektir.

Daha sonraki başlıkta ise üç farklı grubun ülkeyi terk etme kararı alarak, Türkiye'ye iltica talebinde bulunmalarının arka planında yatan değişik faktörler ele alınacaktır. Hangi grubun hangi zorluklar sonucunda böyle bir karar aldığı, karar alırken ne gibi süreçlerden geçtiği vurgulanacaktır. Farslar, Kürtler ve Bahailer arasındaki değişikliklerin iltica süreçlerini nasıl yönlendirdiği, kimlerin daha kolay bilgiye erişim sağladığı, kimlerin statülerinin İran devleti tarafından daha düşük tanımlandığı makalenin üzerinde duracağı bir başka nokta olacaktır. Ayrıca etnik kökenin, dini aidiyetin ve siyasi bağlantıların karar sürecinde nasıl etkili olduğu da tartışılacaktır. Grupların ülkeyi terk edip etmeme kararının kolayca verilebilir bir durum olmadığı, ülkedeki bütün şartların değerlendirildiği, getirilerin ve götürülerin hesaplandığı tutumlar bu başlık altında aktarılacaktır. Bütün farklılıklara rağmen yine de iltica eden gruplar arasında birtakım benzerliklerin olduğu, bu benzerlikleri doğuran faktörlerin nasıl ortaya çıktığı yazının bu başlık altındaki bir başka konusu olacaktır.

Son kısma gelindiğinde İran'dan ayrılma kararı alan grupların kararlarını gerçeğe dönüştürdüklerinde güzergâh yollarının nereler olduğu konuşulacak ve Türkiye'yi tercih etmelerinin arkasında yatan sebepler analiz edilecektir. Bu anlamda farklı grupların Türkiye'nin coğrafi yakınlığının etkisi ek olarak İran'la sınır şehir olan Van'da Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)'nin bulunması, sınırlardan geçişlerin nasıl yapıldığı, yasal statü kazanımlarında nelerin baskın unsur olduğu belirtilecektir. Daha öncesinde Türkiye'ye gelen İranlılar üzerinden bilgiye erişimin kolaylığı, akrabalık ilişkilerinden kaynaklanan tecrübeler, Türkiye'nin İran devletiyle olan ilişkilerinin

belirleyiciliği gibi hususlar Türkiye'nin rota olarak hedef alınmasında ne gibi bir önem arz ettiği konuşulacaktır.

İran'ın Etnik Ve Dini Yapısı

İran İslâm Cumhuriyeti gerek dini açıdan gerekse de konuşulan diller açısından homojen bir yapıya sahip değildir. Devletin resmi dili Farsça olmakla beraber nüfusun %51'ini Farslar oluşturmaktadır. Buna karşılık Azeriler %24'lük, Gilaki ve Mazandaraniler %8'lik, Kürtler %7'lik ve Araplar ise %3'lük oranı kapsamaktadır.¹ Şii İslâm'ın devletin resmi dini olduğu ve yasal düzenin de bu dinin gerekliliklerine göre belirlendiği anayasada vurgulanmaktadır. Bu noktada önemli olan husus İran'da halk dini eğilimlerine göre tanımlanmaktadır ve azınlıklar da anayasada belirtilen resmi dinin müsaade ettiği düzeyde haklara sahip olabilmektedir.² Devlet erkânındaki muhafazakâr İslami elitlerin anayasada böyle bir yapılanmayı tercih etmesi, Şii Farsları ön plana çıkartarak geride kalan kimlikleri yahut azınlıkları dışlayıcı bir siyaset yürütmesine sebep olmaktadır. Fars topluluklarını öne çıkaran bir siyasi tercihin ortaya konulması azınlık ve çoğunluk arasındaki ayrımı büyütüştür. Yukarıda oranlarıyla belirtilen azınlıklar arasındaki en büyük ortak yargılardan birisi Şiiliği seçen Farsların ayrıcalıklı oldukları, siyasi hayatta etkin rol oynadıkları ve devletin imkânlarından çoğunlukla onların istifade ettikleri yönündedir.³ Bu bilgiler doğrultusunda İran'da bahsi geçen azınlıkların toplumdaki konumları ve devletin bu azınlıklara yaklaşımı konusu üzerine eğilmek Türkiye'ye gelen sığınmacıları anlamada katkı sunacaktır.

İran'da en büyük gayrimüslim topluluğu Bahailer'den oluşmaktadır. Dinsel bir grup olarak Bahailer gerek Şah yönetimi altındaki İran'da gerekse de devrim sonrası İran İslam Cumhuriyeti'nde anayasada azınlık grubu olarak belirtilmemiştir. Anayasada sadece Zerdüş, Musevi ve Hıristiyan İranlılar azınlık şeklinde tanımlanmaktadır ve bu durum Bahailerin sosyal hakları ve statüleri hususunda büyük sorunları da beraberinde getirmektedir. Doğumlarının ve evliliklerinin devlet tarafından kaydı tutulmasına rağmen evliliklerin devlet nezdinde herhangi bir yasal geçerliliği olmayışı doğan çocukları da gayrimeşru saymaktadır. Eğitim açısından kendi okullarını açma yetkilerinin olmaması bu dini grubun en sık karşılaştığı problemlerden birisi olmakla birlikte devletin doğan çocukları gayrimeşru kabul etmesi eğitime erişimlerini de kısıtlamaktadır. Ayrıca Bahailerin devlet kademelerine ulaşması, siyasi mekanizmada rol

¹ W. A. Sami, "The Nation and Its Minorities: Ethnicity, Unity and State Policy in Iran", Comparative Studies of South Asia, Africa and Middle East, 20, 2000, s. 18.

² H. Dabashi, Theology of Discontent: The ideological foundation of the Islamic Revolution in Iran, Transaction Publisher, New Jersey, 2005.

³ P. J. Higgins, "Minority-State Relationships in Contemporary Iran", Iranian Studies, 17, 1984, s. 37.

alması engellenmektedir. Dolayısıyla İran vatandaşlarıyla kıyaslandığında Bahailer sosyal ve siyasi haklardan mahrum, ikincil bir statüde konumlanmaktadır.⁴ Ayrımcılık olarak vurgulanabilecek bu durumu İran literatüründe doğrudan inanç meselesiyle bağdaştırmayan, ayrımcılığın Bahailerin hayat tarzlarındaki farklılıktan, Batı'ya karşı takındıkları tavırdan dolayı ortaya çıktığı dile getirilmektedir.⁵ Bahailer İran devleti için seküler tutumları, uluslararası bağlantıları sebebiyle İslami geleneğe karşı bir tehdit unsuru hatta iç düşman olarak algılanmaktadır.

İran'da yaşayan Kürtlerin içinde bulunduğu durum incelendiğinde Bahailere göre devletle olan ilişkileri farklılık arz etmektedir. İran'daki Kürtlerin %75'i Sünni Müslümandır ve nüfus dağılımı içerisinde %7'lik bir paya sahiptir. Bu grubun hem etnik hem dilsel hem de dinsel açıdan İran'daki yapıyla benzerlik taşımaması devlet içindeki en tehlikeli ve muhalif azınlık olarak kabul görmelerine neden olmaktadır.⁶ Devlet sınırları içerisinde bağımsız bölgelerden oluşan bir İran modeli talebinde buldukları için hükümet tarafından tehlikeli azınlık olarak görülmektedir. Bu şekilde görülmelerinde Kürtlerin coğrafi olarak toplu bir biçimde yaşamasının da yanında ülkenin yapısında değişim taleplerinin bulunması önemli bir etkiye sahiptir.⁷ Devrim sonrasında görülen muhafazakâr İslami elitler Sünni Kürtlerin devlet kademesinde yönetime katılmaları için hiçbir çalışma sarf etmemiş ve Kürtlere karşı ayrımcılığa ötekileştirmeye yönelik tavırlar kendisini göstermiştir. Bu durumda Kürt milliyetçiliği gittikçe artan bir şekilde etnik temeller üzerine oturmaya başlamıştır.⁸

İran'da İltica Talebinde Bulunan Etnik Grupların Farklılığı

İranlılar uzun sürelerden beri siyasi sürgün koşullarını yaşadığı için aileler arasında mültecilik sıklıkla karşılaşılan bir durum olmuştur. İran'da yaşayan halkların farklı ülkelere yönelmesinin arkasında yatan sebepler rejim muhalifliği ve sığınma arasındaki bağıdır. Başka ülkelere yönelme bir süreklilik gösterse de iltica talebinde bulunanlar arasında homojen yapıdan bahsetmek mümkün görünmemektedir. İran'daki muhalif fikirler tek sesli olmaktan ziyade içerisinde birçok farklı siyasi yelpazeler barındırmaktadır.⁹

⁴ E. Sanasarian, *Religious Minorities in Iran*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

⁵ M. Bozorghmehr, "International Ethnicity: Iranians in Los Angeles", *Sociological Perspectives*, 40, 1997, s. 387.

⁶ W. A. Sami, a.g.e.

⁷ P. J. Higgins, a.g.e.

⁸ D. Natali, *The Kurds and the state: Evolving national identity in Iraq, Turkey and Iran*, Syracuse University Press, New York, 2005.

⁹ A. S. Mohammadi ve A. Mohammadi, "Post-revolutionary Iranian exiles: a study in impotence", *Third World Quarterly*, 9, 1987, s. 109.

Türkiye'nin İran'la sınır komşusu olması nedeniyle İran'da ülkeyi terk etmek isteyen bireylerin ilk giriş yaptığı yerlerden birisi Van şehri olmaktadır. Bu nedenle şehirde İranlı sığınmacılar diğer sığınmacılara nispeten en kalabalık gruplardan birisini teşkil etmektedir. Bu anlamda Van'da yaşayan İranlı sığınmacılar politik görüş, dini aidiyet ve etnik köken bazında Bahailer, Farslar ve Kürtler olmak üzere üç grupta ele alınabilmektedir. Her bir gruba ait bireyler muhalif oldukları rejimi farklı bir biçimde adlandırmakta, ülkeyi terk etmelerini değişik sebeplerle açıklamaktadır. Bireyin en temelde İran'daki rejime karşı tutumunu belirleyen ve farklılığı oluşturan unsurlar iktidarla olan ilişkisi, rejim tarafından maruz kaldığı şiddet, ait olduğu dini inanç, etnik köken ve politik görüşler olarak sıralanabilmektedir.¹⁰

Farslar diğer iki grup olan Kürtler ve Bahailer ile kıyaslandığında farklı bir konumda durmaktadır. Rejime olan muhaliflikleri seküler bir zemine dayanmaktadır. Bu insanlar İran devletinin yasama, yürütme ve yargı mekanizmalarını kullanarak rejime karşı olan herkese hayatın hemen hemen her alanında baskıyla hareket ettiği yönünde bir kanıya sahiptir. Çözüm olarak dini referansları yönetimde esas alan rejime karşı seküler ve insan haklarına saygılı bir yapılanmanın oluşmasını hedeflemektedirler. Kimliksel açıdan bakıldığında Farslar siyasi kimliklerini diğer azınlıklardan farklılaştırarak İran'ın ulusal düzeyde bütünleşmesini sağlayacak hedefler üzerinde inşa etmektedir. Aynı zamanda rejime karşı mücadelede herkesi temsil ettiklerini düşünmekte ve diğer azınlıklara göre sorumluluklarının daha fazla olduğuna inanmaktadırlar.¹¹

İran'da yaşayan Kürtlere gelindiğinde ise rejimin kendilerine etnik kimliklerinden dolayı zulmettiği algısı üzerinden bir mücadele oluşturulmaktadır ve bu sebepten mücadelelerini toplumda çoğunluğun birlikte hareket edebileceği projeye bağlı yürütmemektedirler. Devletin kendi kimliklerini reddeden, etkisiz hale getirmeye çalışan bir yapı olduğu algısı İranlı Kürtler arasında yaygın bir durumdur. Kendilerine devlet tarafından siyasal ve fiziksel şiddet uygulandığını belirterek diğer muhalif gruplar arasında en sert tutumla karşılaştıklarını dile getirmektedirler. Devlet şiddetinin yansımalarını hapse giren Kürtlerin aktardıklarından görebilmek mümkündür. Bu durumun da Kürtlerin diğer muhalif gruplara nazaran entelektüel, örgütsel ve teknik açıdan araçlara erişimlerinin kısıtlı olmasıyla açıklanabilmektedir.¹²

¹⁰ Özge Biner, Türkiye'de Mültecilik İltica, Geçicilik ve Yasallık 'Van Uydu Şehir Örneği', İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 58.

¹¹ Özge Biner, a.g.e., s. 58-59.

¹² A.g.e., s. 59-60.

Van'da karşılaşılan diğer etnik gruplardan birisi olan Bahailerin durumu Farslardan ve Kürtlerden oldukça farklıdır. Hem devlet hem de toplum nezdinde statüleri dini kimliklerine göre şekil almaktadır. Rejime karşı olan diğer gruplarla kendilerini kıyasladıklarında Bahailer gerek eğitim gerekse de kültürel birikim açısından daha donanımlı olduklarını ileri sürmektedir. Bahailiğin kendilerine bir lütuf olduğunu, önceliklerinin dini inançlarını gereği gibi taşımak olduğunu ve toplumda saygın bir konuma ulaşmanın Bahailiğin talep ettiği bir durum olduğunu sıklıkla vurgulamaktadırlar. Bahailerin ülkeyi terk etme konusunda kolektifliği söz konusudur. Ülkeyi terk etme nedenleri incelendiğinde ise bunun temelinde ülkede istenmeyen yabancı olarak görülmeleri, kendilerini geliştirecek haklardan ve imkânlardan mahrum kalmaları yatmaktadır. Amaçladıkları esas ideoloji İran'da gerçek vatandaş olabilmeleri ve bu hedeflerini yerine getirebilmek için de ekonomik, kültürel ve entelektüel derecelerini mümkün olduğunca geliştirerek saygın yerlere ulaşmayı düşünmektedirler. Ayrıca Bahaileri diğer etnik gruplardan farklılaştıran bir başka unsur siyasi mücadelelerinde itaat etmeyi stratejik bir hamle olarak kabul etmektedirler. Dini inanışlarından dolayı çatışmaya başvurmamaktalar ve siyasi mekanizmalar oluşturarak mücadele etmeyi tercih etmemektedirler. Temel düsturları bireyin kendisini her anlamda geliştirmesi, toplumda söz sahibi olabilecek seviyeye ulaşması ve ait olduğu grubu da daha iyi yerlere getirmesi temel ideolojik referansları olarak özetlenebilir.¹³ Bahailiğin temel fikirleri arasında birliğin sağlanarak dinsel topluluğun sürdürülmesi ve çeşitlilik ile dünya bilincine sahip olması yer almaktadır.¹⁴ Nerede yaşadıkları fark etmeksizin kendi dini gruplarının düzenine uygun bir şekilde kolektif hayat idame ettirebilmektedir.

İran'dan ayrılarak Van'da yaşamaya başlayan bu üç ayrı grup dikkate alındığında Bahailer siyasi faaliyetlerden kendilerini uzak tutmakta, kolektif kimlikleri doğrultusunda topluluklarının devamını, bütünlüğünü ve ilerlemesini sağlamayı amaçlamaktadır. Rejime karşı yürüttüğü mücadeleyi Bahailer oldukça sessiz ve organize bir biçimde kolektif kimlikleri üzerinden yürütmektedir. Fars ve Kürt gruplar ise politik tutum açısından rejime meydan okuyan bir konumda durmaktadır fakat siyasi ideolojileri iki grup arasında büyük farklılıklar barındırmaktadır. Farslar muhalif grup olarak çoğunluğu temsil ettiklerini düşünmekte ve siyasi söylemlerinin herkesi kapsadığını ileri sürmektedir. Kürtler bu hususta etnik kimlik üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kimliklerinin tanınması için verdikleri kişisel mücadeleleri ön plana çıkartırken, bu mücadelenin dışında olanları öteki olarak kabul etmektedir. Her ne kadar üç

¹³ Özge Biner, a.g.e., s. 61-63.

¹⁴ M. Momen, "Baha'i Community of Iran, The Patterns of Exile and Problems of Communication", F. Asghar (der.), Iranian Refugees and Exiles Since Khomeini içinde, Mazda Publishers, Costa Mesa, California, 1991, s. 21.

grup arasındaki değişik tutumlar bulunsa da her birinin ortak noktası siyasi rejime olan muhaliflikleri ve ülkeden ayrılma düşüncesini gerçeğe dönüştürmeleridir.¹⁵

Ülkeyi Terk Etme Sürecinde Karşılaşılan Durumlar

İran'ı terk etmeyi düşünen bireylerin bu fikirlerinin arkasında ülkedeki yaşamın insanlara neler sunduğu, neleri kısıtladığı, kişilerin politik geçmişleri, ailelerin karşılaştığı olaylar etkili olabilmektedir. Buna mukabil bireylerin ülkeden nasıl ayrılacağını belirleyen unsur ise iktidarla olan ilişkiler şeklinde yansımaktadır.¹⁶ Zaten ülkeden “kaçış” eylemi aslında bireylerin geride bıraktıklarıyla araya koydukları zorunlu mesafedir. Yani başka ülkeye iltica eden insanların diğer göçmen topluluklarından farklılaştığı nokta da ülkelerini terk etme isteğinin şartlar gereği mecburiyetten kaynaklanmasıdır.¹⁷ Kişi iltica talebinde bulunduğu devlete vatandaş olduğu devleti bir başka devlete şikâyet ettiği için geldiği ülkeye ve geri bıraktığı insanlarla fiziksel teması imkânsız hale gelmektedir.¹⁸ Ülkeyi terk etme fikrini kabul edip harekete geçme sürecinde bireyler içinde bulunduğu tüm ihtimallerin muhasebesini yapmakta, karşılaşılabilecekleri bütün senaryoları düşünmekte, harekete geçtikten sonra yaşayacakları en iyi ve en kötü durumları öngörmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla her bireyin kendi iç dünyasında ve sosyal yaşantısında yüz yüze kaldığı durumları da terk etme sürecinde dikkate almak gerekmektedir.¹⁹

Önceki bölümlerde üzerinde durduğumuz üç grubun da ülkeyi terk etme kararını alması ve fiiliyata dökmesi siyasi ve sosyo-kültürel çevreye, kendi iç dünyalarına göre farklılık arz etmektedir. Farslar ve Kürtler bu anlamda birçok benzerliğe sahip olsa da bilinmezliklerle mücadeleleri, iltica sürecinden umulan şeyin ne olduğu konusunda değişik anlamlar yüklemektedir. Bahailer incelendiğinde ise bu grubun ülkeyi terk etmeleri topluluk halinde yapıldığı ve ailelerin artık geleneksel davranışları olarak bilindiği için diğer iki gruba göre ülkeden ayrılma hareketleri epey farklı bir noktada durmaktadır. Hem daha önceki topluluklardan yaşanan tecrübeler hem de ülkeyi terk etmeye yönelik verdikleri karar ve eyleme dökme sürecine entelektüel ve fiziksel açıdan alışkın olma durumları, grubu diğerlerine göre daha öngörülü kılmaktadır. Bu farklılığın Bahai ideolojisindeki kendini sürekli olarak geliştirme ve topluluklarına faydalı olma fikrinden geldiği de ileri sürülebilir.²⁰ Kendilerinin

¹⁵ Özge Biner, a.g.e., s. 64.

¹⁶ A.g.e., s. 65.

¹⁷ B. N. Stein, “The Refugee Experience: Defining the Parameters of a Field of Study”, *International Migration Review*, 15, 1981, s. 130.

¹⁸ Özge Biner, a.g.e., s. 65.

¹⁹ K. Koser, “Information and refugee migration: The case of Mozambicans in Malawi”, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 87, 1996, s. 407.

²⁰ Özge Biner, a.g.e., s. 66.

öngörülü olduklarına dair durumlar mültecilik dönemindeki her adımda karşılaşılan bir husus olmaktadır. Bahailer ülkenin ne zaman, hangi yaş aralığında terk edileceğini aile bireyleri arasında kararlaştırmaktadır ve oldukça planlı bir şekilde hareket etmektedir. Ülkeden ayrılırken devlet engeliyle karşılaşma olasılığını minimum noktaya indirmekte gayret göstermektedirler. Öte yandan Bahai inancına mensup bazı bireyler ülkeyi terk ettiklerinde İran devletinin bundan memnun olduğunu düşünmektedir.²¹

Farslar ve Kürtler, Bahailerin planlı ve tecrübeli ayrılma sürecinin aksine beklenmedik bir anda ülkeyi terk etmek zorunda kalmaktadır. Bu iki gruba mensup bireylerin söylemlerinden ülkeden ayrılmalarında neyin etkili olduğunu anlamak daha kolay hale gelmektedir. Gizli bir şekilde yürütülen siyasi faaliyetlerin hiç umulmadık bir zamanda devlet tarafından fark edilmesi sonucunda ülkeden ayrılma kararı almaktadırlar. Fark edilmelerini muhtemel tehlike olarak bilen, buna karşı önlemler almaya çalışan fakat bu anın ne zaman geleceği konusundaki bilinmezlik ülkeyi terk etme süreçlerini biçimlendirmektedir. Yani aslında siyasi çalışmalar içinde bulunan herkesin tehlikeyle karşı karşıya olduğu herkes tarafından bilinen bir durumdur. Asıl soru işareti devletin kendilerini ne zaman fark edeceği ve fark edildiklerinde ülkeyi nasıl terk edecekleri üzerinedir.²² Bu süreçle karşı karşıya kalanların anlattıklarına dikkat edildiğinde mümkün olduğunca az kişiyle temas halinde olmak en önemli davranışlardan birisidir. Ülke sınırlarının dışına çıkıncaya kadar ülke içindeki hareketliliğin ve iletişimin en aza indirgenmesi bireylerin stratejileri arasında yer almaktadır.²³

Her ne kadar sürekli ülkeden ayrılmak üzerine konuşulsa da bu gruplar arasında ülkeyi terk etme fikri bireylerin her halükarda doğru olduğuna inandığı, haklılığa sahip olduğu ve kolayca kabullenebildiği bir durum olmaktan uzaktır. Özellikle de siyasi faaliyetler içerisinde bulunan kişiler başka ülkeye doğru yönelişi korkaklık olarak görebilmektedir. Devletin insanlar üzerinde uygulayacağı fiziksel şiddete rağmen ülkeyi terk etmeyerek mücadele etmeyi daha doğru bulduklarına dair inanç taşımaktadırlar. Ayrıca siyasi mücadelede aktif olarak bulunan bireyler bunu sadece güvenlik açısından düşünmezler. Hem kendilerine yükledikleri kişisel anlamı hem de etrafında kendilerine saygı gösteren insanların hislerini kaybetme endişesi açısından da ülkeyi terk etme kararını yeniden düşünmek zorunda kalmaktadırlar. Bu nedenle karar alma süreci oldukça kompleks, girift ve içinde çok çeşitli dinamiklerin olduğu bir durumdur. Bütün ihtimallerin göz önünde bulundurulmaya çalışıldığı ve bu ihtimallerin

²¹ A.g.e., s. 66-67.

²² Özge Biner, a.g.e., s. 68.

²³ A.g.e., s. 69.

sonuçlarının muhasebesinin yapıldığı zor bir dönemdir. Bireyin bu süreçte cevaplamaya çalıştığı soru ise hangi koşullarda, hangi kararı aldığı devletin kendisini maruz bırakacağı bedelden daha az bedel ödeyeceğidir.²⁴ Fakat götürüler ve getiriler kıyaslandığında götürüler daha fazla olmasına rağmen bireyin ülkeyi terk etme kararı alması kalma seçeneğini artık düşünmediğini göstermektedir.²⁵ Üzerinde durulması gereken husus şudur ki kişinin politik eğilimleri ülkeyi terk etme kararını almada oldukça etkili olmaktadır. Birtakım insanlar ülkeyi terk etmenin kendi amaçları için daha tercih edilebilir olduğunu düşünürken başka bireyler böyle bir kararın rejimin işini kolaylaştırdığını, yollarındaki engelleri kaldırdığını düşünmektedir.²⁶

Kişinin ülkeyi siyasi bağlantılarını kullanarak terk ettiği durumlarda süreç diğer koşullara göre daha kolay gerçekleşiyor. Bu bağlantılar aracılığıyla gerek maddi gerekse de lojistik destek açısından ülkeyi terk etme kararı alanlara avantaj sağlamaktadır. Fakat bunun karşılığı olarak da siyasi örgütler yardım yapılan bireylerden kendi yapılanmalarında aktif rol oynamalarını talep edebilmektedir.²⁷ Ülkeyi terk etme kararının tamamen siyasal tercihlerden dolayı kaynaklandığını söylemek mümkün değildir. Zira Bahailer ülkede sosyal özgürlüğünü yaşayabilecek bir alan bulamadıklarını düşündükleri için böyle bir alan oluşturmak için ülkeyi terk etmektedir. Yani ülkede kalarak faydasız bir özne olmak yerine daha aktif olabilecekleri, kendilerini geliştirebilecekleri, belirli bir statüye sahip olabilecekleri bir toplumda yaşamayı tercih etmektedir.²⁸

Ülkeyi terk etme kararını almadaki en büyük zorluk alınan kararlar başa edebilme durumudur. Ülkeyi terk etme kararı alan her grup kendisine değişik sorumluluklar yüklemekte ve kendisini suçlu hissetmektedir. Farslar İran'da çoğunluğu oluşturan topluma karşı, Bahailer geride bıraktıkları dini topluluklarına, Kürtler ise siyasi mücadelenin içerisinde bulunan arkadaşlarına karşı yükümlülük duymaktadır.²⁹ Tüm bunlardan hareketle ülkeyi terk etme kararının bireylerin devleti nasıl tanımladığı ve rejime karşı mücadele biçiminin nasıl yapılandığıyla sıkı sıkıya ilişki içerisinde olduğu fark edilmektedir. Bu sebepten mültecilik deneyiminin olduğu süreç insanların geçmişte neler yaşadıkları, hangi kökene ait oldukları, dini inançlarının neler olduğu,

²⁴ A.g.e., s. 69-71.

²⁵ A. H. Richmond, "Sociological Theories of International Migration: The Case of Refugees", *Current Sociology*, 36, 1988, s. 17.

²⁶ Özge Biner, a.g.e., s. 72.

²⁷ A.g.e., s. 73.

²⁸ M. Agha, "The Biographical Significance of Flight and Exile", *Comparative Studies of South Asia, Africa and Middle East*, 20, 2000, s. 169.

²⁹ Özge Biner, a.g.e., s. 75.

siyasal ve sosyal eğilimlerinin ne yönde ağır bastığı gibi sorularla değişkenlik gösterebilmektedir.³⁰ Ülkeden ayrılma düşüncesi gerçeğe dönüştüğünde Türkiye'nin ilk akla gelen hatta en önce sığınılan ülke olmasının sebeplerini incelemek bu insanları anlamakta oldukça faydalı olacaktır.

İranlı Sığınmacıların Türkiye'yi Tercih Nedenleri

Birey ülkeyi terk etme kararı aldığı anda, Türkiye gidilebilecek ve sonrası için beklenilecek ilk ülke olarak düşünülmektedir. Türkiye'nin İranlı sığınmacılar için ilk iltica ülkesi olmasının arkasında birtakım nedenler yatmaktadır. Birinci unsur kuşkusuz İran'la olan coğrafi yakınlıktır. Bilhassa tehlikeli durumlarda ülkeyi terk etmek tek çözüm olarak görülüyorsa coğrafi mesafeler bunun maliyetini ve fiziksel koşullarını belirleyen husus olarak karşımıza çıkıyor. İkinci belirleyici ise İranlıların aile geçmişlerinden dolayı Türkiye'de mülteci olma tecrübesine sahip olmaları ve Türkiye'de gerek akrabalık ağları gerekse de sosyal ağlar vasıtasıyla ulaştıkları bilgilerin büyük bir etkisi vardır. Dolayısıyla burada sığınmacılar için bilgiye erişme ve sahip olma, bilginin yayılması ve bireyler arasında değerlendirmeye tabi tutulması, ülkeden ne zaman ve hangi yollar izlenerek ayrılacağı en temel meseleleri oluşturmaktadır.³¹

İranlı sığınmacıların ilk olarak Türkiye'ye yönelme konusunda ortak tutumları olsa da her bir grup nereye, ne zaman ve nasıl gideceği konusunda farklı kararlar alabilmektedir. Alınan kararlar üzerindeki değişik tutumlar ise sığınmacıların etnik kökenlerine, siyasi görüşlerine ve dini inançlarına göre şekillenmektedir.³² Bahailer, Kürtler ve Farslar kıyaslandığında Kürtler dışında kalan iki grup ülkeden ayrılma kararını uygulamaya koyduklarında hangi aşamalarda ne yapması gerektiğini daha önce bu sürecin deneyimini yaşayan aile yakınlarından öğrenebilmektedir. Dolayısıyla bilgi oldukça kısıtlı fakat güvenilir bir alandan gelmektedir. Ayrıca Bahailerin ve Farsların ulaşmak istedikleri bilgiler genellikle sığındıkları ülkenin yasal koşulları ve orada geçirecekleri zamanı öngörme çabaları üzerinedir. İstisnai olarak bahsedilen bu gruplar içerisinde daha önce böyle bir tecrübe edinmiş aile yakınları olmayan, herhangi bir bağlantısı bulunmayan bireyler de vardır.³³

³⁰ A.g.e., s. 78.

³¹ K. Koser, "Information and refugee migration: The case of Mozambicans in Malawi", Tijdschrift voor Economische en Sociale Geographie, 87, 1996, s. 407.

³² Özge Biner, a.g.e., s. 79.

³³ A.g.e., s. 80.

İranlı Kürtler ele alındığında ise diğer iki gruba göre daha farklı durumlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bilgiye erişimleri yalnızca arkadaşlar veya aile yakınları kanalıyla oluşmamakta; siyasi bağlantılar, kaçakçılar ve enformel kaynaklar üzerinden de sağlanabilmektedir. İranlı Kürtlerin Türkiye'yi tercih etme nedenleri arasında çok büyük bir role sahip olan durum kendilerini güvende hissetme meselesi üzerinedir. Gidilen ülkede Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ofisinin bulunması ve ülkenin İran Devleti'yle siyasi ilişkilerinin nasıl olduğu da önemli belirleyiciler arasında yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında İran ve Azerbaycan arasındaki siyasi ilişkilerin yakın olması, Kuzey Irak'a yönelen Kürtlere karşı İran'ın tutumu ve giden Kürtlerin İran'da kalan ailelerine devletin olumsuz yaklaşımı gibi dinamikler bu iki ülkeyi tercih listesinden çıkarmaktadır. Bu faktörler üzerine Türkiye'nin coğrafi olarak yakınlığı, iltica başvurusunda erişimin nispeten kolaylığı ve diğer ülkelere görece daha güvenli bir yer olması da eklenince Türkiye'nin tercih edilebilirliği artmaktadır.³⁴

Bütün bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin tercih edilen ilk ülke olması bireylerin sığınmacı olarak birçok deneyimi ilk kez yaşaması anlamına geliyor. İran'dan ayrılırken belirlenen yol güzergâhı, sınırın nasıl geçileceği kişilerin aile geçmişine, etnik kökenine, siyasi ağlarına göre farklılık arz etmektedir. İranlı Kürtler ülkeyi terk ederken kaçakçı ağını en yoğun ve etkili bir şekilde kullanan grup olarak karşımıza çıkıyor. Büyük bir bölümü ülkeye düzensiz yollarla giriş sağlamakta, siyasi mücadele edilen dönemde sağladıkları ağları ve deneyimleri kullanmaktadır. Bahailer istisnaları olmakla birlikte genellikle ülkeye yasal yollarla giriş sağlamaktadır. Farsların durumu ise ülkeden nasıl ayrıldıklarıyla doğrudan ilişkilidir. Siyasi eylemlerini yürütürken bir anda tehlikeyle karşılaşanlar ülkeden ayrılırken pasaport sürecini es geçerek yasadışı yolları kullanarak Türkiye'ye gelmektedir. Fakat tehlikeyi önceden sezenlerin hazırlık yapma imkânları olduğundan ülkeye yasal yollarla giriş yapmaları mümkün hale geliyor.³⁵

Son olarak Türkiye'ye sığınan İranlılar iltica başvurusu sürecinde önemli bir farkındalığa sahip olsalar dahi yasal prosedür hakkında, Türkiye'deki sosyo-ekonomik hayat konusunda yeterli veriye sahip değiller. Türkiye'de kendilerini ilgilendiren ilticayla alakalı konularda bilgilere ancak sürecin içerisine dâhil olduklarında ulaşabiliyorlar. Yani yasal ilerleyişin nasıl olduğu, mekanizmalarının neler olduğu, statü ve statüsüzlüğün beraberinde ne getirdiği yönündeki bilgileri Türkiye'deki resmi kurumlara başvurdukları andan itibaren öğreniyorlar. Siyasi

³⁴ Özge Biner, a.g.e., s. 80-81.

³⁵ A.g.e., s. 82-83.

bağlantılar, etnik kökenler ve dini aidiyetler bu süreçte önemini bir kez daha göstermektedir. Zira ait olunan gruba göre stratejiler belirlenmekte ve buna göre bir yol izlenmektedir. Yasallığa ulaşabilmek için kimi zaman kolektif hareket ediliyor kimi zamansa bireysel başvurular yapılıyor.³⁶

Sonuç

İran devleti içerisinde çok kültürlü, farklı etnik kökenleri ve dini aidiyetleri içerisinde bulunduran bir yapıya sahiptir. Devletin yönetim biçiminde İslami esasları önceliğine alması ve bazı hususlarda ayrımcı politikalar izlemesi hem ülkede çoğunluğu oluşturan birtakım Farslar hem de azınlık konumunda bulunan Kürtler ve Bahailer açısından olumsuz durum teşkil etmektedir. Farslar bu anlamda seküler bir yönetim modeli istedikleri için rejimle siyasi mücadele içerisine girmektedir. Kendilerinin İran’da çoğunluğu oluşturmaları ulusal bütünlüğü sağlamalarını düşündürmekte ve böyle bir projenin de seküler sisteme dönülerek yapılacağı fikrini ortaya atmaktadır. Buna karşılık Bahailer ülkede dini aidiyetlerinden dolayı birçok sosyal ve politik haklardan mahrum bulunmaktadır. Özellikle eğitim ve sivil haklar konusunda diğer vatandaşlarla kıyaslandığında çok sıkıntılı bir konumda durmaktadırlar. Kürtler dikkate alındığında ise siyasi taleplerinden dolayı İran devleti bu azınlığa tehlikeli unsur olarak yaklaşmakta ve siyasi faaliyetlerini ülkenin bütünlüğüne aykırı bulmaktadır. Dolayısıyla birçok yerlere erişimleri kısıtlanmaktadır.

Her üç grubun içinde bulunduğu farklı durumlar dikkate alındığında ortak yönleri ülkedeki iktidardan memnun olmayıp başka ülkeye iltica talebinde bulunmalarındır. Bu kararın alındığı ana kadarki süreç çok kolay olmamaktadır. Özellikle siyasi mücadelede bulunanlar ülkeden kaçışı kendi saygınlıkları için iyi görmemekte, ülkeden ayrılmalarının siyasi iktidarın işini kolaylaştırdığı düşünülmektedir. Fakat bu gruplar için İran’da yaşamak katlanılmaz bir boyuta ulaştığında, hayati tehlikeler doğduğunda ülkeyi terk etmek de kaçınılmaz bir hale gelmektedir. Burada her bir grubun ülkeyi terk etme sürecindeki farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Bahailer çok sık göç etme tecrübesine sahip oldukları ve belirli bir noktadan sonra göç edeceklerini bildikleri için bu anlamda ailelerin yaşanmışlıklarından istifade edilir. Farslar ve Kürtler ise siyasi mücadelede bulunan gruplardan olduğu için siyasi bağlantılarını göç sırasında kullanmaktadır. Gerek akrabalık bağları gerekse de siyasi ağlar ülkeyi terk etme sürecinde kolaylık sağlayan faktörler olarak ortaya çıkmaktadır.

³⁶ Özge Biner, a.g.e., s. 83.

Ülkeyi terk etme kararını fiiliyata döken bireylerin iltica talebinde buldukları ülkenin Türkiye olması anlaşılabilir bir durumdur. İran'ın etrafındaki ülkeler dikkate alındığında sığınmacı olarak yaşanabilecek en güvenilir ülkenin Türkiye olması dikkat çekmektedir. Özellikle İran'la olan coğrafi yakınlığı, iltica talebinde bulunanların Türkiye'deki aile bağları Türkiye'yi tercih edilen ülke konumuna getirmektedir. Farslar, Bahailer ve Kürtler kıyaslandığında Bahailer ve Farslar bu konuda aile bağlarını çok sık kullanmaktadır ve bilgiye erişimleri daha kolay olmaktadır. Dolayısıyla iltica edilen ülkede nasıl yasal olunacağını bu iki grup daha iyi takip edebilmektedir. Kürtler ülkeye genellikle kaçakçılar aracılığıyla düzensiz göçle girdikleri için ve ülkede yeterli bağlara sahip olamadığı için yasal olma sürecinde sıkıntılarla karşı karşıya kalmaktadır. Van ilçesi bu anlamda İran'dan Türkiye'ye geçişi sağlayan sınıra sahip olmasından ve aynı zamanda BMMYK'nın ofisinin bu ilçede bulunmasından ötürü bahsedilen her üç gruba mensup kişileri burada görmek mümkün hale gelmektedir.

Sonuç olarak Türkiye'de yaşayan İranlı sığınmacıların yapısı dikkate alındığında homojen bir gruptan bahsetmek mümkün değildir. Çok kültürlü, farklı dini ve etnik kimliklere sahip kişiler bulunmaktadır ve her birinin sosyo-ekonomik durumları ve siyasi yönelimleri farklılık arz etmektedir. Ayrıca ülkede yasal bir statüye sahip olmaları için de her grup bilgiye erişim konusunda aynı farkındalık düzeyine sahip değildir. Dolayısıyla burada gerek BMMYK ofisine gerek yerel yöneticilere gerekse de bölgede sığınmacılarla ilgilenen sivil toplum kuruluşlarına büyük bir iş düşmektedir. Yasal bir statüye sahip olabilmek için nelerin yapılacağı ve hangi yolların takip edilmesi gerektiği bu kurumlar aracılığıyla sağlanmalıdır.

Kaynakça

AGHA, M., "The Biographical Significance of Flight and Exile", **Comparative Studies of South Asia, Africa and Middle East**, 20, 2000.

BİNER, Ö., **Türkiye'de Mültecilik İltica, Geçicilik ve Yasallık 'Van Uydu Şehir Örneği'**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.

BOZORGHMEHR, M., "International Ethnicity: Iranians in Los Angeles", **Sociological Perspectives**, 40, 1997.

DABASHI, H., **Theology of Discontent: The ideological foundation of the Islamic Revolution in Iran**, Transaction Publisher, New Jersey, 2005.

HIGGINS, P. J., “Minority-State Relationships in Contemporary Iran”, **Iranian Studies**, 17, 1984.

KOSER K., “Information and refugee migration: The case of Mozambicans in Malawi”, **Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie**, 87, 1996.

MOHAMMADI, A. S. ve Mohammadi A., “Post-revolutionary Iranian exiles: a study in impotence”, **Third World Quarterly**, 9, 1987.

MOMEN, M., “Baha’i Community of Iran, The Patterns of Exile and Problems of Communication”, F. Asghar (der.), **Iranian Refugees and Exiles Since Khomeinni içinde**, Mazda Publishers, Costa Mesa, California, 1991.

NATALI, D., **The Kurds and the state: Evolving national identity in Iraq, Turkey and Iran**, Syracuse University Press, New York, 2005.

RICHMOND, A. H., “Sociological Theories of International Migration: The Case of Refugees”, **Current Sociology**, 36, 1988.

SAMI, W. A., “The Nation and Its Minorities: Ethnicity, Unity and State Policy in Iran”, **Comparative Studies of South Asia, Africa and Middle East**, 20, 2000.

SANASARIAN, E., **Religious Minorities in Iran**, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

STEIN, B. N., “The Refugee Experience: Defining the Parameters of a Field of Study”, **International Migration Review**, 15, 1981.

ORDU
25-26 NİSAN 2020

TÜRKİYE VE RUSYA KAMU YÖNETİMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI**Dr.Öğr.Üyesi Çetin KAPLAN****Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi****YL. Öğr. Sevilay KARATEPE****Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi****ÖZET**

Günümüzde toplumsal refahın yüksek olduğu ülkelerde kamu yönetiminin hızlı, etkin ve şeffaf bir şekilde uygulandığı görülmektedir. Kamu politikalarının oluşturulma ve uygulanma süreçlerinin çıktısı olarak kamu yönetimi, ülkeler için oldukça önem arz etmektedir. Geçmişten günümüze ülkelerin kamu yönetimi konusunda başka devletleri takip ettikleri ve onlardan esinlendikleri görülmektedir. Ülkeler yönetim sistemlerini oluştururken veya yenilerken, sistemlerini güçlü gördükleri yönetim uygulamalarını ya da siyasal sistemleri model alma yoluna gitmiştir. Kamu reformu politikalarını uygulamaya geçirirken bile gelişmiş ülkelerin reform politikalarından örnek almışlardır. Bunu yaparken ya olduğu gibi o ülkenin kamu yönetimi modelini benimsemiş, ya da kendi iç dinamiklerine uygun hale getirerek yönetim sistemlerine dâhil etmişlerdir. Bu ihtiyacın bir sonucu olarak ortaya çıkan karşılaştırmalı kamu yönetimi, farklı ülkelerin yönetim sistemlerinin karşılaştırıldığı ve analiz edildiği bir çalışma sahasıdır. Her ülke kendi devlet geleneği çerçevesinde bir kamu yönetim sistemini benimsemektedir. Bu bağlamda Türkiye ve Rusya birbirinden farklı yönetim geleneği ve sistemine sahip iki ülkedir. Rusya Federasyonu yarı başkanlık sistemi ile yönetilirken, Türkiye Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile yönetilmektedir. Türkiye üniter yapıda bir devletken, Rusya federal yapıda bir devlettir. Bu yapıya uygun olarak Türkiye Cumhuriyeti'nde yalnızca merkezi yönetimde yasama, yürütme ve yargı organı varken, Rusya Federasyonu'nda hem federal devletin hem de federe birimlerin ayrı yasama, yürütme ve yargı organları bulunmaktadır. 85 federe bölümden oluşan Rusya Federasyonu 8 federal bölgeye ayrılmıştır. Federal bölgelerin temsilcileri devlet başkanı tarafından atanmaktadır. Rusya'nın federal yönetim sistemine bakıldığında merkezîyetçi bir yaklaşım uygulandığı görülmektedir. Bu çalışma, iç dinamikleriyle kendilerine özgü hükümet sistemi uygulayan iki ülke olan Türkiye ve Rusya'nın kamu yönetimi sistemlerinin karşılaştırılması bağlamında; iki ülkenin yönetim modellerini ele almaktadır. Tarihsel süreç içerisinde geçirdiği evreler bakımından birbirine

benzeyen iki ülkenin yönetsel özellikleri dikkate alınarak benzerlikleri ve farklılıklarını ortaya çıkarmak, çalışmanın amacıdır.

Anahtar Kelimeler: Rusya Federasyonu, Türkiye Cumhuriyeti, kamu yönetimi, yönetsel sistemler, karşılaştırmalı kamu yönetimi.

ABSTRACT

Today, public administration is observed to be implemented in a fast, effective and transparent way in countries with high social welfare. Public administration is very important for countries as the output of public policy making and implementation processes. From past to present, it is seen that countries follow and inspire other states in public administration. While countries are establishing or renewing their management systems, they have adopted the model of management practices or political systems that they consider strong. Even when implementing public reform policies, they have taken the example of reform policies of developed countries. While doing this, they either adopted the public administration model of that country as they were, or integrated them into their management systems by adapting them to their internal dynamics. Comparative public administration, which emerged as a result of this need, is a field of study where different countries' management systems are compared and analyzed. Each country adopts a public administration system within the framework of its own state tradition. In this context, Turkey and have different traditions and systems management Russia are two countries from each other. Semi-presidential system is being managed by the Russian Federation, Turkey is governed by the Presidential System of Government. Turkey is a republic, unitary structure, Russia is a federal state structure. The Republic of Turkey in accordance with this structure only the central government legislative, executive and judicial organs while, both the federal government in the Russian Federation of the federal units separate legislative, executive and judicial organs located. The Russian Federation, which consists of 85 federated departments, is divided into 8 federal regions. Representatives of the federal districts are appointed by the head of state. When we look at the federal management system of Russia, it is seen that a centralist approach is applied. In this study, the internal dynamics of implementing their own system of government of the two countries, Turkey and Russia in the context of the comparison of the public administration system; discusses the management models of the two countries. It is the aim of the study to reveal the similarities and differences of the two countries, which are similar in terms of the phases it has gone through in the historical process, by taking into account the administrative features.

Keywords: Russian Federation, Republic of Turkey, public administration, managerial systems, comparative public administration.

1.Giriş

Karşılaştırmalı kamu yönetimi, ülkeler arası karşılaştırmalar yaparak etkileşimin artmasını sağlamış ve ülkelerin birbirlerinin deneyimlerinden yararlanmasını mümkün hale getirmiştir. Farklı ülkelerin kamu yönetim sistemlerini mukayese eden karşılaştırmalı yönetim, uygulamadaki benzerlik ve farklılıklardan yola çıkarak sonuçlar elde etmeyi amaçlar.

İki farklı ülke arasında yapılan karşılaştırmalı kamu yönetimi uygulamalarının temelinde; bu iki ülkenin tarihsel arka planını ve aktörlerini değerlendirmek önemli bir yer tutmaktadır. Tarihi arka planı ve geleneksel yapısının yanı sıra ülkelerin yaşadığı süreçler de karşılaştırmalı kamu yönetiminin ilgi alanıdır. Bu sayede her ülkenin yönetim sisteminin kendi iç dinamikleriyle ne kadar yakından ilgili olduğu anlaşılacağı gibi kamu yönetiminin küresel ölçekte gelişiminin değerlendirilmesi de temin edilecektir (Uygun, 2018: 3378- 3380).

Türkiye ve Rusya tarihsel süreç içerisinde farklı alanlarda -askeri, ekonomik, kültürel- temaslarda bulunmuş iki ülkedir. Birçok yönden birbirlerine benzeyen iki ülkenin tarihsel süreçlerine bakıldığında hanlık-kievlik, imparatorluk-çarlık gibi süreçlerden geçtiği görülmektedir. Birinci Dünya Savaşından sonra Osmanlı İmparatorluğu ve Çarlık Rusya yıkılmış; Çarlık Rusya'nın yerine Sovyet Rusya, Millî Mücadele sonrası da İmparatorluk yerine Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur.

Erdoğan ve Putin uyguladıkları reformlarla kamu yönetimine yenilikler getirmiştir. İktidara geldikleri dönemlerde ülkelerinin içinde bulunduğu kötü ekonomik durumu iyileştirme adına birçok adım atan her iki ülke lideri, halkının siyasi ve demokratik kültürü içinde kuvvetler ayrılığını yorumlayarak kendilerine özgü sistemleriyle ülkelerini yönetmektedir.

2. Dünya Savaşı'ndan önceki döneme kadar hükümet sistemleri, kuvvetler ayrılığı ve kuvvetler birliğine dayanan sistemler olarak ikiye ayrılmaktaydı. Meclis hükümet sistemi kuvvetler birliğine dayanıp, demokratik yönetime imkân sağlayan tek yönetim sistemidir. Kuvvetler ayrılığına dayanan hükümet sistemleri başkanlık sistemi ve parlamenter sistemdir (Polater, 2014:138). Ancak küreselleşen ve gelişen dünyada ülkeler ihtiyaçları doğrultusunda kendilerine özgü hükümet sistemleri benimsemeye başlamışlardır. Türkiye de kendi demokrasi kültürü içinde yeni bir hükümet sistemine yönelmiş ve 16 Nisan 2017 yılında yapılan referandumla parlamenter sistemden başkanlık sisteminin özelliklerini barındıran Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemine geçiş yapmıştır. Rusya Federasyonu hükümet sisteminin

yarı başkanlık, süper başkanlık ya da başkanlık sistemi olduğu yönünde tartışmalar mevcuttur (Aydoğdu, 2019:259).

2. GENEL BİLGİLER

Rusya Federasyonu yarı başkanlık sistemi ile yönetilen bir Avrasya ülkesidir. Yönetim biçimi federal cumhuriyet, resmi adı Rusya Federasyonu, resmi dili Rusça, para birimi ise rubledir. Rusçanın yanı sıra konuşulan diğer diller; Tatarca, Ukraynaca ve İngilizcedir. (<https://gezimanya.com/rusya>, 2020). 14 ülkeyle sınıırı bulunan, 17.098.242 km² yüzölçümü ile en büyük ülke konumunda bulunan Rusya'nın başkenti Moskova'dır. Rusya'da işsizlik oranı 2020 yılı verilerine göre %4,6'dır (<https://tr.tradingeconomics.com/>, 2020). Rusya Federasyonu çeşitli din, milliyet ve kökene sahip insanların bir arada yaşadığı seküler bir devlettir (TBMM, Ar-Me, 2014:176). Rusya'da Ortodoks, İslam ve Budizm dini yaygındır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin, resmi dili Türkçe, para birimi Türk lirası ve başkenti Ankara'dır. 783,562 km² yüzölçümüyle Asya ve Avrupa kıtaları arasında yer alan Türkiye, kıtalar ve ülkeler arasında siyasi, kültürel ve ekonomik köprü görevi görmeyen yanı sıra jeopolitik bir öneme sahiptir. 2018 yılı verilerine göre Türkiye'nin nüfusu 82 milyondur (<http://www.tuik.gov.tr>, 2019). İşsizlik oranı, 2018 yılında %11 olarak açıklanmıştır. 2018 yılı GSYİ sıralamasına göre Dünyanın 18. Avrupa'nın ise 7. büyük ekonomisi olan Türkiye'de kişi başı GSYİ 9.632 dolardır (www.ticaret.gov.tr, 2019).

Türkiye ile Rusya ilişkileri stratejik ortaklık boyutundadır. 2018 yılı verilerine göre Rusya; toplam ihracatımızda, %2 ile 12., ithalatımızda %9,8 ile 1. sırada yer almaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2019 yılı Ocak-Ağustos dönemlerinde Türkiye'nin ithalat yaptığı ilk beş ülke sıralamasında Rusya %11,1'lik oranla 1. sıradadır (www.tuik.gov.tr, 2019).

2.1.Çarlık Rusya'sından Rusya Federasyonu'na

Rusya'nın tarihsel süreci; Kinezlikten Çarlığa, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden Rusya Federasyonu'na uzanan bir seyir takip etmiştir. Rus Kinezliği 862-1243 yılları arasında varlığını sürdürmüş, Moskova Kinezliği Ortodoks Kilisesinin de desteğini alarak Çarlığa dönüşüme öncülük etmiştir. 1917'de 1. Dünya Savaşının olumsuz etkilerden dolayı halkın isyanına askerlerin de katılmasıyla Çar 2.Nikola tahttan çekilmiş, Çarlık sonrası, Viladimir İlyiç Lenin'in gerçekleştirdiği, 1917 Bolşevik ihtilalinden sonra iktidarı ele geçirmesiyle de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) kurulmuştur. Marksist-Leninist ideolojiye dayalı kurulan SSCB 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Antlaşmasını imzalayarak 1. Dünya Savaşı'ndan çekilmiştir. 1990'da Gorbaçov'un izlediği 'perestroyka' ve 'glasnost'

politikaları sonucunda Letonya, Estonya, Litvanya bağımsızlığını ilan etmiş, Gorbaçov'un 25 Aralık 1991'de görevinden istifa etmesiyle Yeltsin dönemi başlamıştır. 8 Aralık 1991'de bir araya gelen Rusya, Ukrayna ve Belarus, SSCB'nin resmen sona erdiğini açıklamış, SSCB yerine daha gevşek bir yapılanma olan Bağımsız Devletler Topluluğu kurulmuştur. Putin'e göre, "Tarihte en büyük jeopolitik trajedi Sovyetler Birliğinin çöküşüdür" (Sadioğlu ve Erdinçler 2018:66). 1993 yılında kabul edilen Rusya Federasyonu Anayasasıyla Rusya Federasyonu resmen kurulmuş, Boris Yeltsin ilk devlet başkanı olarak görev yapmıştır. Yeltsin 1999 yılında görev süresi dolmadan istifa etmiş, devlet başkanlığı görevini Vladimir Putin devralmıştır. 2000 yılında yapılan seçimleri de kazanan Putin, 2008 yılına kadar Devlet Başkanı görevini yürütmüştür. Rusya Federasyonu Anayasasına göre bir kişi ara vermeden iki defadan fazla Başkanlık görevini yürütemediğinden 2008 seçimlerinde aday olmamış, 2012 seçimlerinde tekrar seçilmiştir. Putin, 2018 yılındaki seçimi de kazanarak 4. kez Rusya Federasyon'un Devlet Başkanı olmuştur.

2.2.Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyeti Devletine

Türklerin bilinen ilk ana yurdu Orta Asya'dır. Türklerin Anadolu'ya gelmesi sonrası kurduğu devletlerden biri olan Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılmasıyla birlikte, aralarında Osmanoğulları Beyliği'nin de olduğu birçok Türk Beyliği ortaya çıkmıştır. Osman Bey tarafından 1299 yılında Osmanlı Devleti kurulmuş, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesiyle başlayan yükselme devri sonrası Osmanlı'nın sınırları genişlemiş adeta bir dünya gücü haline gelmiştir. Fransız İhtilali sonrası ortaya çıkan milliyetçilik akımı çok uluslu bir yapıda olan Osmanlı Devleti'ni etkileyerek dağılma sürecini hızlandırmıştır. Sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan hammadde ve pazar arayışı, sömürgecilik, milliyetçilik akımı gibi nedenler ülkelerin bloklaşmasına ve I. Dünya Savaşı'nın başlamasına neden olmuştur. İtilaf Devletlerinin I. Dünya Savaşı'nı kazanmasıyla Osmanlı Devleti savaştan yenik çıkmış, Rusya da ihtilal nedeniyle savaştan çekilmiştir. Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışıyla Millî Mücadele başlamıştır. İşgalci devletlerin her türlü engellemelerine rağmen Ankara'da 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanmıştır. TBMM'yi tanıyan ilk Avrupa Devleti Sovyet Rusya olmuştur. 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması imzalanmış, yeni Türk Devletinin varlığı uluslararası alanda resmen kabul edilmiştir. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiş ve meclis hükümeti sisteminden parlamenter sisteme geçilmiştir (İnci, 2019:346).

2007 yılında anayasada yapılan değişiklikle Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin önü açılmıştır. 2014 yılında Türk siyasi tarihinde ilk defa Erdoğan, doğrudan halkın oylarıyla

Cumhurbaşkanı seçilmiş ve fiilen yarı başkanlık sistemine geçilmiştir. FETÖ tarafından gerçekleştirilen hain darbe girişimi sonrasında hızlı ve etkin karar almak, siyasi tıkanlıkları önlemek için yapılan anayasa değişiklik teklifinin 16 Nisan 2017 referandumunda kabulüyle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesi kesinleşmiştir. Erdoğan 24 Haziran 2018 seçimini kazanarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin ilk Cumhurbaşkanı olarak görev yapmaktadır. 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin resmen başladığı tarihtir. Türkiye'nin siyasi tarihine bakıldığında meclis hükümeti sistemi, parlamenter sistem ve Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi uygulanmıştır.

3.SİYASAL YAPI

1993 tarihli Rusya Federasyonu Anayasasına göre Rusya yönetim biçimi cumhuriyet olan; federatif, demokratik, sosyal, hukuk devletidir. Rus Anayasasında egemenliğin kaynağı çok uluslu halk olarak belirtilmiştir. Rusya Federasyonu Anayasası ve yönetim sistemi belirlenirken başka ülkelerin deneyim ve uygulamalarından faydalanılmış; Fransa'nın yarı başkanlık sistemi ile ABD'dekine benzer iki parlamentolu yönetim sistemi benimsenmiştir (Orhan ve Çobanoğlu, 2016:56). Rusya Federasyonu kuvvetler ayrılığı üzerine kurulmuştur. Yasama, yürütme ve yargı birbirinden bağımsızdır. Anayasada kişi hak ve özgürlükleri yüce değerler olarak belirtilip bunların korunması görevi devlete verilmiştir. Rusya Federasyonu'nun federatif düzeni tanımlanırken halkların hak eşitliği ve kendi kaderini belirlenmesine dayandığı belirtilmiş ve bütün federe unsurların eşit haklara sahip olduğu anayasada düzenlenmiştir. Egemenliğin tek sahibi çok uluslu halk olup, halk iradesini özgür referandumlarla ve seçimlerle ortaya koyar. Anayasada Devletin dini olmadığı belirtilmiştir. Anayasada ekonomik özgürlük ve özel mülkiyetten özellikle bahsedilmiş, yerel yönetimler anayasa ile güvence altına alınmıştır (Rusya Federasyonu Anayasası madde:8, <http://www.anayasa.gen.tr/rusanayasası.htm>, 2019). Putin hem Çarlık Rusya'sı hem de Sovyet Rusya'nın mirasını üstlenerek Büyük Rusya hayalini gerçekleştirmek istemektedir. Putin Çarlık Rusya'sı bayrağını devlet bayrağı, eski Sovyet ulusal marşını sözlerini yenileyerek milli marş yapmıştır (Yılmaz, 2015:115). Ağır'a göre Rus siyasi rejimi yasaların göz ardı edildiği denetleme mekanizmasının ve karar verici mercilerin şeffaflıktan uzak olduğu bir başkanlıktır (Ağır ve Baharçipek, 2015:58).

Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir. Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir. Anayasanın ilk üç maddesinde yer alan hükümleri değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez (T.C. Anayasası 1-2. madde

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin, 2020>). Türkiye Cumhuriyeti tek yapılı (üniter) bir devlet yapısına sahiptir, bu nedenle kamu hizmetlerinin yürütülmesinde, merkezî örgütlenme biçimine ağırlık verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nde devletin temel organları 1982 anayasasının 7-8 ve 9. maddelerinde belirtilmiştir. 1982 anayasası günümüze kadar toplam 19 defa değiştirilmiş ve 184 değişiklik yapılmıştır. Yürütme yetkisi Cumhurbaşkanına aittir (1982 Anayasası madde:8). Cumhurbaşkanı yürütme yetkisini Anayasa ve kanunlara uygun olarak kullanmak zorundadır. Yasama yetkisini Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisi, Yargı yetkisini Türk Milleti adına, anayasada bağımsız ve tarafsız olarak belirtilen mahkemeler kullanır. 1982 Anayasasının 11. Maddesinde anayasanın üstünlüğüne vurgu yapılmış ve kanunların anayasaya aykırı olamayacağı belirtilmiştir. Yerel yönetimler, anayasal kuruluşlardır. 1982 Anayasası, yerel yönetimlerle ilgili, daha geniş kapsamlı düzenlemeler yapmıştır.

4. TEMEL DEVLET ORGANLARI

Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun Anayasalarında belirtildiği üzere devletin temel organları yasama, yürütme ve yargıdır. Türkiye Cumhuriyeti Devletinden farklı olarak Rusya Federasyonu'nda devlet başkanı erkler üstü bir konumdadır.

4.1.Rusya Federasyonu Devlet Başkanı / Türkiye Cumhurbaşkanı

Rusya Federasyonu Devlet Başkanı; yasama, yürütme ve yargı organlarının üstünde tutulmuştur. Başkan, Rusya Federasyonu egemenliğini, bağımsızlığını ve devlet bütünlüğünü korumak için önlemler alır, devlet otoritelerinin koordineli bir şekilde çalışmasını ve etkileşimini sağlar. Halk tarafından 6 yıl için seçilen Devlet Başkanının hükümete başkanlık etme yetkisi vardır. Anayasaya göre 35 yaşından küçük olmayan, Rusya'da en az 10 yıl ikamet etmiş olanlar Devlet Başkanı aday olabilir. Rusya Federasyonu Devlet Başkanı seçim usulü federal yasa ile düzenlenmektedir. Bir kimse arka arkaya en fazla iki defa Devlet Başkanı seçilebilmektedir. Rusya Federasyonu Devlet Başkanlığına Duma'da temsilcisi bulunan siyasi partiler doğrudan aday gösterebilir (RF Anayasası madde:36/2). Diğer siyasi partiler ve bağımsızların aday olabilmeleri için 2 milyon imza toplamaları gereklidir. Yapılan seçimde geçerli oyların %50'sinden fazla oy alan aday devlet başkanı seçilir (RF Anayasası madde 76/3, <http://www.anayasa.gen.tr/rusanayasasi.htm>, 2019). İlk turda hiçbir aday çoğunluğu sağlayamazsa en çok oy almış olan iki aday arasında oylama tekrarlanır ve en çok oy alan kişi Devlet Başkanı seçilir (RF Anayasası madde:77, <http://www.anayasa.gen.tr/rusanayasasi.htm>, 2019). Rusya Federasyonu Başkanı; Konsey üyeleri, Duma milletvekilleri, Anayasa

Mahkemesi hâkimlerinin hazır bulunduğu ortamda yemin ederek görevine başlar. Rusya Devlet Başkanı; istifa etme, sağlık durumu gibi nedenlerle yetkilerini uzun süre kullanamadığı veya görevden uzaklaştırıldığı durumlarda, yetkilerini kullanmaya son verir. Bu durumda Devlet Başkanlığı görevi Hükümet Başkanı tarafından yürütülür. Ancak Devlet Başkanlığı görevini vekaleten yürüten kişinin Devlet Duma'sını feshetme, referandum belirleme, Rusya Federasyonu Anayasasına ilave ve değişiklikler yapma yetkisi yoktur (RF Anayasası madde:92). Erkekler üstü bir konumda olan Devlet Başkanına görev ve yetkileri Anayasanın 80.-93. Maddelerinde düzenlenmiştir. Devlet Başkanının kararname çıkarma yetkisi anayasada açıkça düzenlenmiştir. Çıkarılan kararnameler Anayasa'ya ve yasalara aykırı olamaz. Kararnameler normlar hiyerarşisinde yasa altı düzenlemeler olup, aynı konu hakkında yasa çıkarıldığında kararnameler hükümsüz olur. Türkiye'de ve Rusya'da Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan kararnamelere karşı Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolu açık değildir. Ancak Rusya Devlet Başkanının olağanüstü hâl ve sıkıyönetime ilişkin kararnameler anayasaya uygunluk denetimine tabiyken Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın olağanüstü hâl kararnameleri ve savaş halinde çıkarılan kararnameler anayasal denetime tabi değildir (Özkan, 2019: 282).

Devlet Başkanının dokunulmazlığı vardır (RF Anayasası, madde:91). Devlet Başkanının görevden alınması için belli koşulların oluşması gerekir. Devlet Başkanı, Duma tarafından devlete ihanet veya diğer ağır suç işlemesi konusunda suçlanabilir. Başkanın eylemlerinde suç unsurlarının oluştuğuna dair Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesinin ve itham usullerine uyulduğuna ilişkin Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesinin görüşüne dayanarak, Federasyon Konseyi Başkanı görevinden uzaklaştırabilir (RF Anayasası, madde:93). Devlet Başkanının görevden alınmasına ilişkin Federasyon Konseyinin kararı, Devlet Duma'sı tarafından Devlet Başkanına karşı ithamın ileri sürüldüğü andan itibaren en geç üç ay içinde kabul edilmezse Devlet Başkanına karşı ileri sürülmüş itham reddedilmiş sayılır (RF Anayasası, madde:93).

Devletin başı olan Cumhurbaşkanı, Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Türk milletinin birliğini temsil eder; Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını temin eder. Cumhurbaşkanının adaylık ve seçimi Anayasanın 101. maddesi ile düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanının görev süresi beş yıldır. Bir kimse en fazla iki defa Cumhurbaşkanı seçilebilir. Cumhurbaşkanı seçilen milletvekilinin TBMM üyeliği sona erer. Cumhurbaşkanı seçilen kişi göreve başlarken TBMM'de ant içer. Cumhurbaşkanı; 40 yaşını doldurmuş, yükseköğrenim yapmış, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip Türk vatandaşları arasından halk tarafından seçilir. Siyasi parti grupları, en son yapılan genel seçimde geçerli oyların

%5'ini almış siyasi partiler, en az yüz bin seçmen Cumhurbaşkanı adayı gösterebilir. Genel oyla yapılacak seçimde, geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Oylama ikinci tura kalırsa en fazla oyu alan kişi Cumhurbaşkanı olur. Cumhurbaşkanı'nın hastalık ve yurt dışına çıkma gibi nedenlerle geçici olarak görevinden ayrılması durumlarında görevine dönmesine kadar; ölüm, çekilme ya da başka bir nedenle Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması durumunda da yenisi seçilinceye kadar, Cumhurbaşkanı yardımcısı Cumhurbaşkanı vekâlet eder ve Cumhurbaşkanı'na ait yetkileri kullanır. (Eryılmaz, 2019: 140-142). Türkiye Cumhuriyeti'nde, önceden Cumhurbaşkanı sadece vatana ihanetten dolayı suçlanabilirken, Anayasa değişikliği ile bir suç işlediği iddiasıyla cezai sorumluluk kapsamında soruşturulabilir ve yargılanabilir hale gelmiştir. Anayasanın 105. Maddesi Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu başlığında düzenleme yapılmış ve bu sorumluluk genişletilmiştir. Bu maddeye göre; Cumhurbaşkanı hakkında, bir suç işlediği iddiasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisinde soruşturma açılabilir. TBMM'de, Cumhurbaşkanı'na Yüce Divan kararı da verilebilir (Eryılmaz, 2019: 143). Türkiye'de de Cumhurbaşkanının kararname çıkarma yetkisi vardır ve anayasa ile düzenlenmiştir. Fakat bu yetkinin kullanılmayacağı alanlar da mevcuttur. TBMM'nin çıkardığı kanunların olduğu durumlarda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüzdür. Yalnız yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Anayasada yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleri, siyasi haklar ve ödevleri Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzeltilemez (Eryılmaz, 2019:149).

4.2.Yasama

Federal Meclis Rusya Federasyonun yasama organıdır. Federal Meclis; Devlet Duma'sı ve Federasyon Konseyinden oluşur (RF Anayasası, madde:95). Tüm Rusya Federasyonu'nu temsil eden, Duma'nın görev süresi 5 yıldır. 21 yaşından büyük ve seçilme yeterliliğine sahip Rus vatandaşları Duma üyesi seçilebilir. Duma 450 milletvekilinden oluşurken, Konsey her federe birimin temsilcilerinden 2'şer kişinin katılımıyla 179 kişiden oluşur. Seçim yasası %5 parti barajı öngörür. Konsey üyelerinin arasından konsey başkanı ve yardımcıları seçilir. Aynı şekilde Duma'nın başkan ve yardımcıları da kendi içinden seçilir. Genel olarak bakıldığında Devlet Duma'sının yasama gücü ağır basarken, Federasyon Konseyinin ise temsil ve danışma özelliği ağır basmaktadır (Ağır, 2015:32). Devlet Duma'sı Devlet Başkanı'nın atadığı Başbakanı onaylar. Duma, kendi yetkisine giren konularda üye tam sayısının çoğunluğunun oyuyla karar alır. Siyasi partilerin Duma seçimlerine katılabilmeleri için bazı şartlar vardır. Devlet Başkanı Anayasanın 111. ve 117. Maddelerinde görülen durumların ortaya çıkması halinde Devlet Duma'sını feshedebilir. Fakat Duma, Devlet Başkanı'na karşı bir suçlamada

bulunduğu andan itibaren, Federasyon Konseyinin bu konudaki kararının kabul edilmesine kadar feshedilemez. Duma'nın feshi durumunda Devlet Başkanı fesihden sonra en geç dört ay içinde, yeni seçim tarihini belirler (RF Anayasası, madde:109). Bir kişi aynı anda hem Konsey hem de Duma'da görev yapamaz. Duma milletvekilleri devlet memuriyetinde bulunamaz, öğretim, bilimsel ve diğer yaratıcı faaliyetler dışında herhangi bir ücretli faaliyetle uğraşamaz (RF Anayasası madde:97). Devlet Başkanı, Hükümet, konsey ve üyeleri, Duma milletvekilleri ve federe unsurların yasama organları yasa önerisinde bulunabilirler. Ayrıca Anayasa Mahkemesi, Yüksek Mahkeme ve Yüksek Hakem Mahkemesi de kendi görev alanlarına giren konularda yasa önerisinde bulunabilirler. Devlet Başkanının karar alırken Duma'ya danışması, Duma'nın tavsiyeleri üzerine hareket etmesi hareket sahasını kısıtlamaktadır (Babaoğlu ve Çobanoğlu, 2017:295). Ancak uygulama da Devlet Başkanı tarafından Başbakanın atanması sırasında Duma'nın onay verip vermemesi sadece formalitedir (Asker, 2016:1116).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına göre yasama yetkisini Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisine aittir. Meclis genel oyla seçilen 600 milletvekilinden oluşur. Milletvekili seçilebilmek için gereken koşullar Anayasanın 76. Maddesinde düzenlenmiştir. TBMM seçimleri 5 yılda bir yapılır. Ancak bu süre dolmadan erken seçime gidilebildiği gibi, savaş nedeniyle uzatılması da mümkündür. Meclis üye tam sayısının 3/5 çoğunluğu ile seçimlerin yenilenmesine karar verebilir; bu durumda Cumhurbaşkanlığı seçimi ve TBMM genel seçimi birlikte yapılır (1982 Anayasası madde:116). Cumhurbaşkanı bütçe kanunu dışında TBMM'ye yasa teklif edemez. Milletvekilleri; Cumhurbaşkanı, Bakan ya da Cumhurbaşkanı yardımcısı olduklarında TBMM üyelikleri sona erer. TBMM, Cumhurbaşkanı'nı cezai sorumluluk kapsamında Yüce Divana sevk edebilme yetkisine sahiptir. Cumhurbaşkanının veto ettiği bir kanunu, salt çoğunluk sağlayarak tekrar kabul edebilir. TBMM, Cumhurbaşkanı kararlamelerini yasa çıkararak geçersiz yapabilir (Eryılmaz, 2019: 149).

4.3.Yargı

1993 tarihli Rusya Federasyonu Anayasasına göre yargı bağımsızdır ve yargı yetkisi sadece mahkemelerce gerçekleştirilir. Federal Meclis tarafından atanan hakimler dokunulmaz ve bağımsızdır. Ancak hakimlerin doğrudan Devlet Başkanına bağlı olarak görev yapmaları yargının bağımsızlığı konusunda soru işareti oluşturmaktadır. Anayasanın 119. Maddesine göre 25 yaşına ulaşmış, hukuk alanında yüksek öğrenim görmüş ve hukuk alanında en az beş yıl deneyime sahip Rusya Federasyonu vatandaşları hâkim olabilirler (Asker, 2016 :1126). Yargı sisteminin temeli olan mahkemeler Ulusal Düzeydeki Mahkemeler, Federe Bölgelerin Mahkemeleri ve Genel Yargı Mahkemeleri olarak 3 kategoriye ayrılmaktadır. Yargı yetkisi

Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi, Yüksek Mahkeme, Tahkim Mahkemesi ve ilk derece federal mahkemeleri tarafından kullanılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde yargı yetkisi Adli Yargı Mahkemeleri, İdari Yargı Mahkemeleri, Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Yargıtay ve Sayıştay tarafından kullanılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 9'uncu maddesinde "yargı yetkisi, Türk milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılır" denmektedir. Hâkimler bağımsızdır (1982 Anayasası madde:138). Hiçbir makam, kurum, şahıs yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin mahkemelere ve hâkimlere emir, talimat ve tavsiye veremez. Hâkimler ve savcılar idari görevleri yönünden Adalet Bakanlığı'na bağlıdırlar. Anayasa Mahkemesinin 12 üyesi Cumhurbaşkanı, 3 üye ise Meclis tarafından atanır. 8 üye Danıştay, Yargıtay ve YÖK'ün kendi içinden belirlediği adaylar arasından Cumhurbaşkanı atanırken, 4 üye doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından belirlenip atanır. Bu durum yargının tarafsızlığını tartışılır hale getirmektedir (Yazıcı, 2019:30).

4.4.Yürütme

Rusya Federasyonu'nda yürütme yetkisi Rusya Federasyonu Hükümetine verilmiştir. Rusya Federasyonu Hükümeti; Başbakan, Başbakan yardımcıları ve federal bakanlardan oluşur. Hükümet Başkanı Dumanın onayı alınarak Devlet Başkanınca atanır. Başbakanın Devlet Başkanına önerdiği kişilerin arasından da yardımcılar ve bakanlar atanır. Başbakanın adaylıklarının Duma tarafından üç kez geri çevrilmesi durumunda, Devlet Başkanı Rusya Federasyonu Hükümet Başkanını göreve atar, Devlet Duma'sını fesheder ve yeni seçimlerin yapılmasına karar verir (RF Anayasası madde:11). Devlet Başkanı yasama karşısında oldukça güçlü bir konuma getirilmiştir. Hükümetin görev ve yetkileri federal kanunla belirlenmektedir. Rusya Federasyonu Hükümeti istifa edebilir, ancak istifa kararını verme yetkisi Devlet Başkanına aittir. Devlet Başkanı yürütme üzerinde çok etkindir. Devlet Başkanı Hükümeti Devlet Duma'sının onayına ihtiyaç duymadan görevden alabilir. Hükümetin kararları ile Devlet Başkanının emir ve kararları çatıştığında Başkanının karar ve emirleri geçerlidir. Duma güvensizlik oyu ile Hükümeti görevden düşürebilir. Bunun için Devlet Duma'sının güvensizlik oyu verilmesine ilişkin kararı oy çoğunluğu ile kabul etmesi gerekir. Hükümete güvensizlik oyu verildikten sonra Devlet Başkanı ya hükümetin istifasını ilan eder ya da Duma'nın kararını reddeder. Eğer 3 ay içerisinde Duma tekrar mevcut hükümete güvensizlik oyu verirse Devlet Başkanı Hükümetin istifasını ilan eder ya da Duma'yı fesheder. Başbakan, Devlet Duma'sı karşısında Hükümete güvenoyu isteğinde bulunabilir. Eğer Devlet Duma'sı güvenoyu vermezse, Başkan yedi gün içinde Rusya Federasyonu Hükümetinin istifası veya Devlet Duma'sının feshi ve yeni seçimlerin yapılması konusunda karar alır. Rusya Federasyonu

Hükümetini oluşturan 22 adet bakanlık mevcuttur (www.government.ru/en/structure, 2019). Bakanlıkların altında hizmetler, servisler, ajanslar gibi örgütlenmeler bulunmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında 2017 yılında yapılan değişiklikle yürütme yetkisi Cumhurbaşkanına verilmiştir. 6771 sayılı kanun değişikliği ile yürütmenin diğer kolu olan Bakanlar Kurulu ve Başbakanlık Kurumu kaldırılmıştır. Böylece yürütme gücü tek elde toplanmıştır. Cumhurbaşkanının partili olabilmesinin önü açılmış ve halkın oylarıyla seçilen Cumhurbaşkanına yürütme alanına ilişkin kararname çıkarabilme yetkisi verilmiştir. Erdoğan da Putin gibi yürütme gücünü kendinde toplayarak yönetimde etkili olmak istemektedir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi kuvvetler ayrılığına dayanır.1982 Anayasasına göre yürütme yetkisi Cumhurbaşkanı tarafından kanunlara ve anayasaya uygun olarak kullanılır. Cumhurbaşkanına kararname çıkarma yetkisi verilmiş, başbakanlık kurumu kaldırılmış, bakanlar kuruluna verilen kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi ortadan kalkmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin sadece olağanüstü hâl kararname üzerinde siyasi denetimi vardır. Bu denetim için meclis, üç ay içinde kararname görüşür ve karar bağlayamazsa söz konusu kararname yürürlükten kalkmaktadır (Özkan, 2019:281). 1 nolu Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle Cumhurbaşkanlığı teşkilatı düzenlenmiş, Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar atanmıştır. Cumhurbaşkanlığı teşkilatı, Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak çalışan ofisler, kurullar ve başkanlıklardan oluşur. Parlamenter sistemde Cumhurbaşkanı temsil ve onay makamıyken Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde bizzat sistemin içinde kamu politikalarının oluşturulması ve uygulanmasından sorumludur. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde Cumhurbaşkanı ve ekibi öncelikli politika belirleyicisi konumuna gelmiştir. Bakanlıklar ise alt düzey politika yapıcı, uygulayıcı ve denetleyici bir rol üstlenmiştir. Mevcut sistemde 16 adet bakanlık vardır. Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, bakanlıkların merkez ve taşra teşkilatlanması Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenir. ABD’de Başkanın Yürütme Ofisine benzer bir yapılanma gibi görünse de Türkiye’nin 2023 hedefleri doğrultusunda kendi yönetim biçimine özgü bir şekilde Cumhurbaşkanlığı teşkilatı oluşturulmuştur (Sobacı, Miş ve Köseoğlu, 2018:2).

5.YÖNETSEL ÖRGÜTLENME

Türkiye’nin idari yapısı merkezden yönetim ve yerinden yönetim esasına göre örgütlenmiştir. Merkezden yönetim; merkez (başkent) ve taşra teşkilatı olarak ikiye ayrılır. Merkez teşkilatı Cumhurbaşkanı, bakanlıklar ve yardımcı kuruluşlardan oluşur. Taşra teşkilatı ise il, ilçe ve bölge idarelerinden oluşmaktadır. İl yönetimi vali, il idare ve il müdürlerinden oluşur. İlçe

yönetimi ise kaymakam, ilçe idare kurulu ve ilçe müdürlerinden oluşur. Yerinden yönetim mahalli idareler ve hizmet yerinden yönetim olarak ikiye ayrılmaktadır. Yerinden yönetim unsurları; İl Özel İdaresi, Belediyeler ve Köylerdir. Hizmet yerinden yönetim; TRT, üniversite, YÖK, RTÜK, KİT ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarından oluşur. İl İdaresinin başı olan ve Cumhurbaşkanı tarafından atanan vali aynı zamanda bir yerel yönetim olan İl Özel İdaresinin de başıdır. Bu uygulama yerel yönetimlerde merkeze olan bağılılığı arttırarak desantralizasyonu azaltmaktadır. Türkiye’de yerel yönetimlerde merkeziyetçiliğin asıl sebebi terör sorunudur. Son yıllarda terör faaliyetlerinden dolayı Türkiye’de belediyelere kayyum atandığı sıklıkla görülmektedir. Bu uygulamalarda Avrupa Birliği tarafından yerel demokrasiye ciddi bir şekilde zarar verdiği düşüncesiyle eleştirilmektedir (AB Komisyonu 2019 Türkiye Raporu, 2019:16). Türkiye’de yerel yönetimler sadece idari yönden değil, mali yönden de merkeze bağımlıdır. Yerel yönetimlerin gelirlerinin büyük bir kısmı merkezden aktarılmaktadır.

Putin iktidara geldiğinden beri kamuda yapılan reformların ortak özelliğinin, merkezi yönetimi güçlendirmek olduğu söylenebilir. Rusya Federasyonu, eşit haklara sahip cumhuriyetler, topraklar, vilayetler, federal şehirler, özerk vilayetler ve özerk alanlardan oluşur. Federe birimler arasında; demografik, coğrafi ve iktisadi konum açısından farklılıklar bulunabilir. Rusya kendi Anayasası ve mevzuatına sahipken; toprak, vilayet, federal şehir, özerk vilayet ve özerk alanlar kendi tüzüklerine ve mevzuatına sahiptir (Güler ve ark, 2004:274). Rusya’da yerel yönetimlerin vergi gelirlerinin büyük bir kısmı merkeze aktarılmaktadır. Yerel yönetimler Türkiye’de olduğu gibi mali yönden merkeze bağımlı konumdadırlar. Türkiye üniter, Rusya federal bir devlet yapısına sahiptir. Devletlerin örgütlenme biçimi de bu ekseninde farklılıklar göstermektedir.

5.1. Türkiye Cumhuriyeti’nde Yerel Yönetimler

Mahalli idareler; halkın ihtiyaçlarının etkili bir şekilde karşılanması amacıyla kurulan, kendilerine ait yürütme ve karar organları seçimle iş başına gelen özerk kurumlardır. Türkiye’de yerel yönetim kuruluşları; il özel idaresi, belediye, büyükşehir belediyesi ve köydür. Türkiye’de yerel yönetimlerin özelliklerine bakacak olursak mali yönden merkeze bağılı oldukları görülmektedir (Türkoğlu, 2013:61). Hizmetlerin sunumunda mali kaynakların yeterli olması oldukça önemlidir. Merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerinde idari vesayet yetkisi merkeziyetçiliği arttıran bir unsurdur.

İl Özel İdareleri büyükşehir statüsünde olmayan illerde bulunur. İl özel idarelerinin organları; vali, il genel meclisi ve il encümenidir. İl özel idaresinin temsilcisi ve en üst amiri validir. İl

özel İdaresinin karar organı; ildeki seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan il genel meclisidir. Köyler en küçük yerel yönetim birimleridir. 442 Sayılı köy Kanununa göre “Nüfusu iki binden aşağı yurtlara köy denir”. Köy; köy derneği, köy muhtarı, ihtiyar meclisinden oluşur. Muhtar köyün yürütme organıdır. Muhtar, köy derneği tarafından seçilir. Köy derneği köydeki seçmenlerden oluşur. Belediyeler; idari ve mali özerkliğe sahip, karar organları seçimle iş başına gelen kamu tüzel kişileridir. Nüfusu 5.000’nin üzerinde olan yerlerde halkın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Cumhurbaşkanı kararı ile belediye kurulur. Belediyenin organları; belediye meclisi, belediye encümeni ve belediye başkanıdır. İl ve İlçe merkezlerinde belediye kurulması zorunludur. Belediye Meclisi karar organıdır ve üye tam sayısının salt çoğunluğu ile toplanır. Toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla karar alınır. Belediye başkanının görev süresi 5 yıldır. Belediye encümeni belediye başkanının başkanlığında haftada en az 1 kez önceden belirlenen günde toplanır. Üyelerinin bir kısmı belediye meclisinin kendi üyeleri arasından gizli oyla seçilir. Büyükşehir Belediyeleri; toplam nüfusu 750.000’den fazla olan yerleşim birimlerinde halkın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan idari ve mali özerkliği bulunan kamu tüzel kişisidir. Organları; başkan, meclis ve encümenden oluşur. İlçe belediyeleri arasında koordinasyonu sağlamak ve il sınırları içerisinde alt yapı hizmetlerini yerine getirmek gibi görevleri vardır (Eryılmaz, 2019: 175-223).

5.2.Rusya Federasyonu’nda Yerel Yönetimler

Rusya Federasyonu 46 idari bölge (oblast), 22 cumhuriyet, 9 bölge (kray), 4 özerk bölge (otonom okrug) 1 Yahudi Özerk Bölgesi (otonom oblast), 3 federe kent olmak üzere 85 federe bölümden oluşmaktadır. Federal bölgeler; Merkez Federal Bölgesi, Güney Federal Bölgesi, Kuzeybatı Federal Bölgesi, Uzakdoğu Federal Bölgesi, Sibiry Federal Bölgesi, Urallar Federal Bölgesi, Volga Federal Bölgesi, Kuzey Kafkasya Federal Bölgesi olmak üzere toplam 8 tanedir (<https://tr.wikipedia.org>, 2020). Federe birimlerin sınırlarının değiştirilmesi Rusya Federasyonu ile federe birimler arasında anlaşma yapılarak değiştirilebilir. Federe birimler Federal Devletin alanına giren ve Federal Devletle ortak görev alanına giren konular dışında tam yetkiye sahiptir. Federal kentler Moskova, St. Petersburg ve Sivastopol’dur. Federal şehirler doğrudan merkezi yönetime bağlıdır. Rusya Federasyonu’nda yerel yönetimlerin ikinci basamağını belediyeler ve köyler oluşturmaktadır.

Rusya Federasyonu’nda yerel yönetimlerin yasal dayanağı 2003 tarihli Rusya Federasyonu’nda Yerel Özyönetimlerin Teşkilat İlkeleri Hakkında federal kanunla düzenlenir. 22 Cumhuriyetin her birinin anayasası, başkanı ve parlamentosu bulunmaktadır. Cumhuriyetlerin anayasası Rusya Federasyonu anayasasına aykırı olamaz. 2000’lerin başında Rusya Federasyonu

Anayasası ile uyumlu olmayan cumhuriyet anayasaları Rusya Federasyonu Anayasası ile uyumlu olacak şekilde düzenlenmiştir (Akhundova, 2014b:53). Cumhuriyetlerin bazıları farklı ve ayrıcalıklı konumdadır. Tataristan Cumhuriyeti bunun en bariz örneklerindedir (Ağır ve Demir 2019:159). Oblastlar (il), Kremlin tarafından atanan bir vali ve yerel konsey tarafından idare edilir. Kendilerine ait yasama organları ile tüzükleri bulunmaktadır (Güler ve ark., 2004:279). Türkiye’deki ilçe yönetimlerine benzer yapıda kurulan okruglar; oblastlara göre daha özerk konumdadırlar (Sadioğlu ve Erdinçler, 2018:70). Rayonları; belediyeler ve köyler oluşturmaktadır. Yerel halkın ihtiyaçlarını karşılamak üzere yerel hizmetlerin yürütülmesi görevini yerine getirirler. Belediye başkanı belediyenin yürütme organıdır ve halk tarafından seçilir. Başkanın halka ve meclise karşı sorumluluğu vardır. Belediyeler iç tüzükleri ile başkanın görev süresini belirleyebilir. Belediye meclisi karar organıdır ve üyeleri halk tarafından seçilir. Kırsal da ise köy örgütlenmesi bulunmaktadır. Yerel yönetimlerin kırsaldaki örgütlenme biçimi olan köyler eski Sovyet geleneğinden miras kalmıştır (Akhundova, 2012:77).

6. KAMU PERSONEL SİSTEMİ

Rusya Federasyonu’nda kamusal hizmetlerin aksamadan yerine getirilmesi görevi kamu hizmetlilerine verilmiştir. Kamu hizmetlileri devlet politikalarının ve yürütme organının kararlarının uygulamaktan sorumlu kişilerdir (Bozaslan, 2018:147). Kamu personel sistemi “Rusya Federasyonu’nda Devlet Hizmeti Hakkında Federal Kanunla” düzenlenir. Kamu personeli sistemi federal kamu personeli, askeri personel, adli personel ve federe birimlerde çalışan devlet personeli olmak üzere dört gruptan oluşur (Akhundova, 2014a:163). Kamu hizmetlileri merkezden gelen emir ve talimatlara göre hareket etmektedir. Rusya geçmiş dönemlerinde yolsuzluğun en fazla görüldüğü ülkelerden biridir. Bu nedenle kamuda yapılan reformlarda; yolsuzluğu önlemek, kamu hizmetlerinin iyileştirilmesini sağlamak ve merkeziyetçiliğin arttırılması ön plandadır (Akhundova, 2013:342).

Türk personel sisteminde kamu hizmeti kamu görevlileri tarafından yerine getirilir. Türk kamu personel sisteminde kamu görevlileri; kamu personeli, seçilmişler, yükümlüler ve gönüllüler olarak 4’e ayrılır. Kamu personeli, kamu görevlilerinin en önemli parçasıdır. Kamunun yaptığı iş ve hizmetleri için çaba harcayan kamu personeli; memurlar ve yardımcılar olarak ikiye ayrılır. Memurlar sınıflamasında; memur ve diğer kamu görevlileri yer alır. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu memurluğun görev ve niteliklerini belirler ve bu kanuna tabi olanlar memur olarak nitelendirilir. Diğer memurlar; akademik personel, askeri personel ve hâkim-savcılardan

oluşmaktadır. Yardımcılar ise işçi ve sözleşmeli personelden oluşur (Aslan, 2018: 3-4). Memurlukta liyakat esastır ancak uygulamada kimi zaman farklılıklar görülmektedir. Özellikle mülakat aşamasında kayırmacılık, referans adı altında devlet kadrolarının liyakatsiz personellere ayrıldığı görülmektedir. Üst kademe yöneticileri Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Böylece devletin başı konumundaki Cumhurbaşkanı kendi atadığı yöneticiler eliyle devlet politikalarının etkin bir şekilde uygulanmasını sağlar.

7. MALİ YAPI

Türkiye’de modern anlamda bütçe sistemine geçiş 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun (KMYKK) yürürlüğe girmesiyle başlamıştır. 5018 sayılı Kanun Türk kamu mali sisteminin bel kemiğini oluşturmaktadır. Bütçe türleri; Merkezi Yönetim Bütçesi, Sosyal Güvenlik Kurumu Bütçesi, Mahalli İdareler Bütçesi, Denetleyici ve Düzenleyici kurumlar bütçesi olarak sınıflandırılır. 5018 sayılı KMYKK amacı bütçenin oluşturulması ve harcanması süreçlerinde şeffaflık, verimlilik, hesap verilebilirlik ilkelerine uyularak tüm malî işlemlerin muhasebeleştirilmesini, raporlanmasını ve malî kontrolü düzenlemektedir (5018 KMYKK madde:1). Bütçe, 1982 Anayasasının “bütçe ve kesin hesap” başlığı altında düzenlenmiştir. Bütçeyi hazırlayıp onaylanmak üzere Meclise sunma görevi Cumhurbaşkanına verilmiştir. Yeni yılın bütçesi ve kesin hesap aynı anda görüşülür ve oylanır. Bütçe üzerinde denetimi Meclis ve Sayıştay gerçekleştirmektedir. Temel’e göre Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde bütçenin ‘mali saydamlık ve hesap verme sorumluluğu’ baz alınarak daha nitelikli bir denetim yapılması gerekmektedir (Temel, 2019:26). Türkiye Cumhuriyeti’nin mali teşkilatlanmasını Hazine ve Maliye Bakanlığı oluşturmaktadır. Hazine ve Maliye Bakanı, bakanlıkta çalışan üst kademe yöneticiler Cumhurbaşkanı tarafından atanır ve görevden alınır. Ayrıca Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak çalışan Strateji ve Bütçe Başkanlığı bulunmaktadır. Strateji ve Bütçe Başkanlığının görevi Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Cumhurbaşkanlığı Programı, orta vadeli program, orta vadeli mali plan, Cumhurbaşkanlığı yıllık programı hazırlamaktır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, madde:2).

Rusya’da hükümet federal bütçeyi hazırlayarak Duma’ya sunar. Bu şekilde ülke genelinde tek bir maliye, para ve kredi politikasının uygulanması hedeflenir (Ağır, 2015:34). Rusya Federasyonu’nun federal yapıya sahip olmasından dolayı bütçe federal özellik göstermektedir. Devlet bütçesi federal bütçe ve federe birimlerin bütçesi olarak belirlenmektedir. Federe birimlerin bile kendi aralarında bütçe konusunda ayrıcalıklı olan birimler mevcuttur (Güler ve

ark., 2004:284). Rusya Federasyonu'nda bütçenin denetim aşamaları; ön denetim, operasyonel analiz ve takipten oluşur (Ibrahimova, 2019:243).

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti, köklü bir devlet geleneğine sahip, stratejik önemde bir coğrafyada yer alan ve tarihe yön vermiş bir devlettir. Dünyanın en büyük federal devleti olan ve çok geniş bir yüzölçümüne sahip olan Rusya, tarih boyunca gerek coğrafyasında gerek dünya genelinde kendinden çok söz ettirmiş bir devlettir.

Türkiye ve Rusya geçirdiği tarihsel özellikler yönünden birbirine benzemektedir. İki ülke hanlık-kinezlik, çarlık-imparatorluk süreçlerinden geçtikten sonra kendilerine has yönetim modellerini benimsemiştir. Her iki ülke de yönetim biçimi olarak cumhuriyetle yönetilmektedir. İki ülke, kuvvetler ayrılığı ilkesini uygulamakta ve demokratik, hukuk sosyal devlet olma özelliğine vurgu yapmaktadır. Türkiye üniter bir yapıya sahipken, Rusya bir federasyondur ve federe cumhuriyetlerden oluşmaktadır. Rusya yarı başkanlık sistemini kendi devlet geleneğine bağlı kalarak yorumlamış ve uygulamıştır. Devlet Başkanı kamu politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında başrolde yer alır ve erkler üstü bir konumdadır. Türkiye Cumhurbaşkanı yürütmenin başıdır. Rusya Federasyonu'nda yürütme görevini başbakan yerine getirmektedir. Rusya'da başkan yardımcısı yoktur. Türkiye'de Cumhurbaşkanı istediği kişileri yardımcı olarak seçebilir. Cumhurbaşkanı meclisi feshettiğinde kendi görev süresi de dolmaktadır. Ancak Rusya'da Devlet Başkanı Duma'yı feshettiğinde görevine devam etmektedir. Türkiye'de Cumhurbaşkanının görev süresi 5 yıl iken, Rusya 'da Devlet Başkanının görev süresi 6 yıldır. İki ülkede de bir kişi, en fazla iki defa başkan seçilebilir. Ayrıca Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile TBMM seçimleri aynı gün yapılmak zorundadır. Rusya devlet başkanı vatana ihanet gibi ağır suçlardan dolayı yargılanabilirken, Türkiye Cumhurbaşkanı görevi ile ilgili suçlardan da yargılanabilmektedir. Türkiye parlamenter sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş yapmıştır. Bu sistemin kendine has özellikleri olduğu görülmektedir. Cumhurbaşkanına kararname çıkarma yetkisi verilmiştir. Rusya Devlet Başkanı da kararname çıkarabilir. Kararnameler anayasaya ve yasalara aykırı olamaz. Normlar hiyerarşisinde kararnamelerin iki ülkede de yasa altı düzenlemeler olduğu görülmektedir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nde olağanüstü dönemlerde çıkarılan kararnameler kanun hükmündedir. Cumhurbaşkanı sadece bütçe ile ilgili yasa teklif edebilirken, diğer bütün yasama faaliyetleri TBMM'ye verilmiştir. Rusya Federasyonu'nda hem Devlet Başkanı hem de hükümet yasa önerisinde bulunabilir. Rusya Federasyonu'nda

Başkanın olağanüstü hâl ve sıkıyönetim kararlameleri anayasaya uygunluk denetimine tabiyken, Türkiye’de Cumhurbaşkanının olağanüstü hâl ve savaş hallerinde çıkardığı kararnameler herhangi bir denetime tabi değildir. Rusya Devlet Başkanı sıkıyönetim ve olağanüstü hâl kararnamesi çıkarabilirken Türkiye’de ise Cumhurbaşkanı sadece olağanüstü hâl kararnamesi çıkarabilir. Türkiye’de Cumhurbaşkanı partilidir, tarafsız değildir.

Devlet Başkanı ancak her iki yasama organının 2/3’ünün kararı ile görevden alınabilir. Türkiye’de, Cumhurbaşkanının görevden alınması için gerekli oy çoğunluğu 3/5’tir. Rusya Federasyonu’nda Merkez Bankası Başkanı Duma tarafından atanmaktayken, Türkiye Cumhuriyeti’nde Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Anayasa Mahkemesi üyeleri Başkanın önerisi üzerine Konsey tarafından atanırken, Türkiye Cumhuriyeti’nde anayasa mahkemeleri üyelerinin çoğunluğu Cumhurbaşkanı tarafından atanır.

Rusya Federasyonu kamu personel sistemi kamu hizmetlileri tarafından yerine getirilirken, Türkiye Cumhuriyeti’nde kamu görevlileri tarafından yerine getirilir. Rusya’da kamu hizmetlileri; kamu personeli, askeri personel, adli personel ve federe birimlerde çalışan devlet personeli tarafından getirilirken, ülkemizde; memur ve yardımcıları olmak üzere ikiye ayrılır. Her iki ülkede kamu personel sistemi kanunla düzenlenir. Her iki ülkede kamu hizmetlerinin sunumunda yolsuzluk ve yozlaşmaların en aza indirilmesi için reform politikaları yapılmıştır. Rusya’da merkez-yerel arası ilişkiler merkez lehine düzenlenerek yerel yönetimler üzerinde hâkimiyet kurulmaya çalışılmıştır. Ayrıca yerel yönetimlerde hizmetlerin sunumu için gerekli mali kaynağın merkezden aktarılması da yerel yönetimleri merkeze bağımlı hale getirmektedir. Yerel yönetimler topladıkları vergilerin büyük bir kısmını merkeze aktarmaktadırlar. Ayrıca Rusya’da yerel yönetimlerin özerklik derecelerinin eşit olmaması asimetrik federalizm uygulandığını göstermektedir. Türkiye’de bütçe kanun teklifini Cumhurbaşkanı hazırlayıp, meclisin onayına sunar, Rusya’da da Devlet Başkanı bütçe hazırlayıp Duma’ya sunar. Türkiye’de üniter, Rusya’da federal bütçe uygulanmaktadır. İki ülkede bütçenin oluşturulması ve uygulanmasında kamu mali sistemlerine hâkim olan ilkeler; verimlilik, şeffaflık, güvenilirlik önem taşımaktadır. Türkiye ve Rusya’da orta vadeli mali plan uygulanmakta ve bütçe tasarısı ile gelecek 3 yıla ilişkin bütçe planı hazırlanmaktadır. Her iki ülkede bütçenin yasal dayanakları; anayasa ve bütçe kanunudur.

İki ülkede kendi siyasi, idari, kültürel geçmişi doğrultusunda kamu yönetim sistemini oluşturmuştur. Terör sorunu ve güvenlik kaygıları nedeniyle merkezîyetçilik iki ülkede de yönetim sisteminin neredeyse tamamında kendini hissettirmektedir.

KAYNAKÇA

- AĞIR, O. ve BAHARÇİÇEK A. (2015). “Rusya Federasyonu’nda Demokrasinin Yerleş(e)memesinin Nedenleri”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, İlkbahar, Cilt: 6, Sayı:1, ss. 45-63.
- AĞIR, O. (2015) “Rusya Federasyonunda Siyasal Rejimin Adlandırılması Üzerine” *Assam Uluslararası Hakemli Dergisi* Sayı:3 ss.25-44.
- AĞIR, O. ve DEMİR, G. (2019). “Rusya Federasyonunda Özerk Cumhuriyetlerin Siyasal Yapısı: Tataristan Özerk Cumhuriyeti”, *Ulakbilge*, 7 (33), s.143-163.
- AKHUNDOVA, J. (2012). “Rusya’da ve Türkiye’de Yerel Yönetimler Reformunun Karşılaştırılması”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, 1/2, ss. 63-97.
- AKHUNDOVA J. (2013). “Rus Kamu Yönetiminde Etik Konularına Bakış: Hukuki-Normatif ve Söylem İçerik Analizi”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, 2/1, ss.335-355.
- AKHUNDOVA J. (2014a). *Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi Reformları Türkiye ve Rusya Örneği*, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.
- AKHUNDOVA J. (2014b). “Rusya’da Yerel Yönetimler: Mevcut Durum ve Sorunlar”, T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, *Avrasya Etüdlere Dergisi*, Sayı :46/2014-2, ss.39-58.
- ASKER, A. (2016). “Rusya Federasyonu Anayasasında Kuvvetler Ayrılığı ve Yargı Erki Üzerine Notlar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65 (4) 2016: 1111-1134.
- ASLAN, O. E. (2018). Kamu Personel Hukuku, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2701, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1667, Eskişehir.
- AYDOĞDU, Y. (2019). “Rusya Federasyonun’da Uygulanan Hükümet Sistemine İlişkin İncelemeler” Siyasi, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Türkiye ve Rusya-2- Berikan Yayınevi, ss. 245-265, Ankara.
- BABAOĞLU, C. ve ÇOBANOĞLU, S. (2017), “Rusya Federasyonu Başkanlık Sistemi ve Türkiye’ye Yansımaları”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ekim, Cilt-Sayı: 10(4), ss: 285-297.
- BOZASLAN, B. M. (2018). “Neoliberal Dünyada Alternatif Demokrasi Arayışları: Egemen Demokrasi ve Rus Kamu Yönetimi Anlayışı”, Doktora Tezi, Bursa.
- ERYILMAZ, Bilal (2019), Kamu Yönetimi, Umuttepe Yayınları, 12. Baskı, İzmit.

- GÜLER, Birgül Ayman ve ark.(2004). *Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayın No:,1 Aralık, Ankara,
- İBRAHİMOVA, Saadat, (2019). “Türk Bütçe Sistemi ile Azerbaycan ve Rusya Bütçe Sistemlerinin Karşılaştırılmalı İncelenmesi”, *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(17), ss.239-244.
- İNCİ, İ. (2019). “Cumhuriyet Düşüncesi İle İlgili Gelişmeler ve Cumhuriyetin İlanına Yönelik Tepkiler” , *Celal Bayar Üniversitesi-Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(4), ss.337-354
- ORHAN, G. ve ÇOBANOĞLU S. (2016). “Sovyet Sonrası Dönemde Rusya’da İdari Reform Politikaları”, *Yasama Dergisi*.30, ss.44-69.
- ÖZKAN, Z. (2019). “Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasal Düzeninde Devlet Başkanının Kararname Çıkarma Yetkisinin Karşılaştırmalı Analizi”, *Siyasi, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Türkiye ve Rusya-2- Berikan Yayınevi*, ss.267-284, Ankara.
- POLATER, Y. (2014). “Modern Hükümet Sistemlerinden Yarı Başkanlık Sistemi ve Türkiye ‘de Uygulanabilirliği ‘ *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 0(4), ss.133-175
- SADİOĞLU, U. ve ERDİNÇLER, R. E., (2018). “Tarihsel Perspektiften Geleceğe, Yerel Yönetimler Bağlamında Rus Kamu Yönetiminde Güncel Reformların Analizi”, *Memleket Siyaset Yönetim (MSY) Dergisi* Cilt:13 Sayı:29, Haziran, ss.61-82.
- SOBACI, M. Z., MIŞ, N. ve KÖSEOĞLU, Ö. (2018). “Türkiye’nin Yeni Yönetim Modeli Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı”, *Seta Perspektif* , Sayı:206, Haziran.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi No:13 Resmi Gazete, 24/07/2018 Sayı:30488, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.13.pdf>, Erişim Tarihi:01/04/2020.
- TEMEL, R. (2019). “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin Türk Maliyesine Getirdiği Yenilikler”, *Akademik Bakış Dergisi*, Ocak-Şubat, Sayı:71, ss.13-29.
- TBMM Araştırma Merkezi Yayınları (2014), “Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Yarı Başkanlık Sistemi Fransa, Polonya ve Rusya Örnekleri”, Yayın No:6, TBMM Basımevi-ANKARA.
- TÜRKOĞLU, İ. (2013). “Yerel Yönetimlerin Mali Özerkliği”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 17-18, Sayı: 26-27-28-29, Yıl: 2012-2013 ss.41-70.
- UYGUN, S. V. (2018), Kamu Yönetimi Karşılaştırmalarında Ülke İçi ve Ülke Dışı Tercih Yöntemlerinin Kıyaslanması: Yöntem, Aktörler, İlkeler ve Süreç, *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)*, cilt: 5, sayı: 28, ss:3372-3382.

- YAZICI, H. (2019), “Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı İlkesi Bağlamında Cumhurbaşkanlığı Sistemi”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Yıl: 24, Sayı: 93, Kış, ss.17- 33.
- YILMAZ, S. (2015). “Yeni Avrasyacılık ve Rusya”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2015 Sayı: 34, ss.111-120.
- <https://www.ab.gov.tr/siteim> AB Komisyonu 2019 Türkiye Raporu, Erişim Tarihi: 10.12.2019.
- <http://www.anayasa.gen.tr/rusanayasası.htm>, Erişim Tarihi:21.10.2019.
- <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.13.pdf>, Erişim Tarihi:12/04/2020.
- <https://gezimanya.com/rusya>. Erişim Tarihi: 14/03/2020.
- www.goverment.ru/en/structure Erişim Tarihi:08/11/2019.
- www.ticaret.gov.tr, Erişim Tarihi :10/11/2019.
- <https://tr.tradingeconomics.com/russia/unemployment-rate>, Erişim Tarihi: 14/03/2020.
- <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi :10/12/2019.
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Rusya>, Erişim Tarihi: 15/03/2020.

İKİNCİ FAZ ARAP BAHARI İLE ARAP MİLLİYETÇİLİĞİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Gökhan Çinkara

Ankara Üniversitesi

ÖZET

Arap Baharı (Birinci Faz 2011-2013; İkinci Faz 2018-), Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA, Middle East and North Africa) coğrafyasında mevcut rejimlere yönelik demokratik kurumların yerleşmesini talep eden halk hareketliliği idi. Toplumsal talepler ve dinamikler ülkeden ülkeye değişiklik gösterse de, temel eksenlerin (demokratik temsil kurumlarının yerleşmesi, hesap verebilir idarenin tesisi ve ekonomik kaynakların eşit ve adil dağılımı için mekanizmaların kurulması) benzerlik gösterdiği görülmektedir. 2018’de tekrar yinelenen ve hızlanan toplumsal mobilizasyon Arap Baharı’nın İkinci Fazı sürecini başlatmıştır. Bu süreçte talepler daha sınırlı, daha ulusal ve daha kısa sürelidir. Sınırlı olması şunu ifade etmektedir: siyasi elitlerin istifa etmeleri ve yerlerini teknokratik yöneticilere bırakmasıdır. Ulusaldır, çünkü halk ulusal kimlikleri aşacak şekilde ne etnik ne de dinsel bağların önemine inanmamaktadır. Kısa sürelidir çünkü toplumun temel talepleri sürecin genel ve sistematik bir değişiklikten ziyade, istifa gibi kısa süreli taleplere odaklanmasından kaynaklanmaktadır. Bu birleşmeler ve ayrışmalar birlikte düşünüldüğünde akademik çalışmanın odağı 1960’ların Arap milliyetçiliğinin 2020’lerin dünyasında ne tür bir forma büründüğünün irdelenmesidir. Baas Partisi’nde örgütlenen yerelci, seküler ve eşitlikçi talepler zamanla yerini totaliter liderlere bıraktığı görülmüştür. Demokratik ve şeffaf bir siyasi sistemin eksikliği, örgütlü dinsel kurumların bu boşluğu doldurması sonucunu doğurmuştur. Şimdi ise halk kitleleri dinsel motivasyonlarında yarattığı ayrımcılığın (mezhepsel) siyasi istikrarsızlık yarattıklarını görmüşler bunu aşacak ulusal kimliğin önemine inanmaya başlamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Arap Milliyetçiliği, İkinci Faz Arap Baharı, Arap Siyaseti

I.GİRİŞ

Lübnan’da WhatsApp üzerine koyulan vergiler, Şili’de metro ücretlerine yapılan zam, Fransa’da petrol vergilerinde yükseliş, Hong Kong’da suçluların Çin’e iade edilmesini

kolaylaştıran yasanın yürürlüğe girmesi ve Irak'da mezhepçi uygulamalara tepki küresel düzeyde yeni yükselen halk hareketliliğinin kökenlerini anlamak için önemli veriler sunmaktadır. Bu çalışmada 2010-2013 arasında Birinci Faz Arap Baharı ile 2019'da Sudan'da başlayan halk hareketliliği ile ivmelenen ve Libya, Suriye, Yemen, Irak, Lübnan'a yayılan İkinci Faz Arap Baharı arasındaki farklılıklar ve benzerlilikler ele alınmaktadır. Bunların muhtemel siyasi ve toplumsal sonuçlarına eğinilmektedir. Temel akademik çıkarım ise, toplumsal dinamikler milliyetçiliğin temel kimlik girdisi olarak ele alındığı bir sürecin içinde olgunlaşmakta ve teknokratik siyaset terih edilebilir bir düzeydedir.

Arap Baharını, bir yönetim biçimi olarak otokrasinin siyasi sistem ve lider stilleri olarak hakim olduğu bir coğrafyada eşit, adil ve demokratik idarenin kurulması taleplerini içeren halk hareketi olarak betimlenebilir. Arap Dünyasının uzun süren savaşlarla etkisizleşen kurumları, toplumla içerici ve kapsayıcı bir toplumsal sözleşme yapma imkanını güçleştirmiştir.

Arap Baharı sürecinin 2010'larda hız kazanmasıyla Arap coğrafyasında kural temelli ve vatandaşlık kurumuna saygılı rejim inşalarının içeriden dinamiklerle oluşabileceğine dair iyimserlik Mısır'da Abdülfettah El-Sisi'nin iktidara gelmesiyle sönümlenmeye başladı. Bu süreç Arap Baharı'nın "Birinci Fazı" olarak adlandırılabilir. Bu dönemde halk kitlelerden gelen taleplerin siyasi iktidar düzeyinde temsil edilememesi nihayetinde Suriye ve Irak'da başlayan radikalizmi hızlandırmış, sosyal ayrışmaları yönetilmesi güç hale getirmiştir.

Etnik, kültürel, dinsel ve yerel ayrışmaları aşacak ve aynı zamanda tutacak ulusal bir kimliğin olmayışı Hobbesyan bir iç düzensizlik dönemine Arap coğrafyasında yol açmıştır. Bununla bağlantılı olarak Libya, Suriye ve Yemen'de yaşananların Arap kamuoyunun ürküttüğü görüldü. Toplumsal psikolojideki bu değişim; umuda sahip olma ve düzeni değiştirmeye olan inanç yerini endişeye ve beklemeye bıraktı. Çünkü bahsedilen ülkelerde tek adam rejimleri yıkılmış veya zayıflamış fakat yerlerine gelen yeni durum ise eski düzeni aratacak şekilde tam anlamıyla kaostu.

2014 yılında petrol fiyatlarındaki kademeli düşüş Arap hükümetlerini toplum ve devlet arasındaki ilişkiyi sürdürülebilir kılmamanın araçlarından mahkum bıraktı (Muasher, 2018). Rantçı ve patronaja dayanan kapitalist ekonomi vatandaşların ekonomik huzursuzluklarını tatmin etmekten uzaklaştı. Öte yandan Arap devletlerinin güçsüzlüğü toplumdaki bu huzursuzluğu kurumlar aracılığıyla yanıtlamaktansa otoriter uygulamaları güvenlik aparatlarına bırakmakta çözüm buldu. Esas olarak Arap devletlerinin otoriterliği ayakta kalma (survive) stratejisinin bir uzantısı olarak okunabilir. Arap coğrafyasında yükselen fakirlik, yaygın yolsuzluk,

zayıflayan kurumlar, uçlara taşınan toplumsal kutuplaşmalar, sivil ve bölgesel çatışmalar zayıf devletlerin varlığıyla yönetilemez hale gelmektedir. Zayıflayan siyasal kurumlar yöneticilerin iradesiyle yetkilerini güvenlik kurumlarına devretmektedirler. Güvenlik kurumları ise siyasal müzakere veya sivil toplumun güçlendirilmesini desteklemek yerine rejimin ayakta kalması için şiddet araçlarını veya toplumu manipülasyon aygıtlarını kullanmaktadırlar (Muasher, 2018).

Arap Baharı'nın İkinci Fazında gözlemlenen siyasi fenomenler ise süreç açısından oldukça ilgi çekicidir. Irak ve Lübnan'da başlayan halk hareketliliği siyasi ve toplumsal taleplerini somut ve pratik politikalarla sınırlandırmıştır (Ottoway, 2019). Ayrıca toplumsal aktörlerin genel talepleri ülkesel milliyetçiliğin öncelikli siyasal değer olduğu noktasında birleştiği görülmektedir. Lübnanlılık, Iraklılık veya Yemenlilik temel kimlik girdisi olarak yükselmektedir. Diğer bir husus, toplumsal düzeyde siyasi temsilin dinsel ayrışmalar ekseninde tanımlanmaması bunun yerine teknokratik yönü güçlü siyasi figürlerin temsilci ve yönetici konumuna gelmeleridir.

Bu çalışmada Arap Baharı'nın İkinci Fazında görülen ülkesel milliyetçilik ve teknokratik siyasetin toplumsal kökenlerine ve olası siyasi sonuçlarına odaklanılacaktır. Irak ve Lübnan'ı kapsayacak şekilde gazete yazıları, analiz metinleri ve araştırma raporları incelenecek, liderlerin ve başat aktörlerin söylemlerine eğinilecektir. Bunları yaparken ilgili metinlerin çözümlenmesinden hareket edilerek yorumsamacı bir metot takip edilecektir. Temel araştırma metodu ise tarihsel sosyolojinin kavramlarından yararlanılarak bugünün fenomenlerini geçmişin yapıları ve kurumları üzerinden anlama yoluna gitmek olarak tercih edilmiştir.

II. TARİHSEL BAĞLAM

2018 yılında Arap Dünyasında bir dizi toplumsal hareketlilik görüldü. Aralık 2018'de Sudan'da ekmek fiyatlarının yükselişine dönük başlayan protesto hareketi süreç içerisinde uzun süre görevde kalan başkan Ömer El-Beşir'in görevden el çektilmesiyle sonuçlandı. Protesto hareketi devam ederken Ömer El-Beşir'in toplumsal hareketliliğin hızını kesmek ve öfkesini dindirmek amacıyla iktisadi ve toplumsal reformlar yapacağına dair verdiği vaatler toplumsal eylemliliğin hedefine ulaşmasını engelleyemedi.

Cezayir'de Şubat 2019'da başlayan protestolar ise eski başkan Abdülaziz Buteflika'nın beşinci dönem için başkanlık yarışına girmesiyle alevlendi. Protestoların ülke çapına yayılarak

coğrafi derinlik kazanması, gençler ve çalışanların dâhil olmasıyla toplumsal koalisyonunu genişletmesi ve küresel aktörlerden de destek alması sonucunda Buteflika geri adım atmak zorunda kaldı. Sudan’da deneyimlenen sürece benzer şekilde Buteflika’da reform sözü verse de protestocuların bu siyasal retorığı inandırıcı bulmaması sebebiyle eski başkan istifa etmek zorunda kaldı.

Lübnan’da Ekim 2019’da hükümetin finansal zorlukları aşmak gayesiyle yeni vergileri yürürlüğe koyacağını açıklamasıyla kitlesel protesto hareketleri bir anda başladı. Toplumun farklı sektörlerini oluşturan dinsel, etnik, kültürel ve sınıfsal kökenden gelen insanlar siyasal liderliğin yozlaşmış olması konusunda ittifak ettiler. Temel talepleri rejimin düşmesi ve yeni bir siyasi düzenin kurulmasıydı.

Arap Baharının İkinci Fazı olarak adlandırılabilen bu süreç, 2011’de başlayan 2013’e kadar devam eden Birinci Faz Arap Baharı sürecinden birçok konuda ayrılmaktadır. 2011’de başlayan Arap Baharı temelde dört karakteristik süreç üzerinde yükseliyordu (Muasher, 2019; Muasher, 2018):

1. Toplumsal hareket ulusal çaptaydı,
2. Toplumsal hareket 2011’den 2013’e kadar devamlılık gösterdi,
3. Toplumsal hareketin temel talepleri makro-siyasaldı,
4. Toplumsal hareketin unsurları birbirleriyle etkileşim içerisindeydi.

İkinci Fazda ise Sudan ve Cezayir örneğinde görüldüğü gibi protestolar ülkelerin farklı şehirlerine yayıldı. Sudan’da protestolar yaklaşık olarak üç ay sürerken, Cezayir’de bu süreç bir ay ile sınırlı kaldı. İki ülkede de sosyo-ekonomik rahatsızlıkların ötesine geçen siyasal talepler öne çıktı. Cezayir’de “5.Döneme Hayır!” sloganları öne çıkarken, Sudan’da liderliğe odaklı “Sadece Bırak, Hepsi Bu!” söylemleri halkın kamusal alandaki temel mottoları haline geldi. Bu iki ülkedeki toplumsal mobilizasyon birbirinden güç alırken, temel taşıyıcıları toplumun genç ve eğitimli nüfusu olduğu görülüyordu (Muasher, 2019; Muasher, 2018).

İkinci Faz Arap Baharı daha sınırlı uluslararası desteğe sahip olduğu görülüyor (Muasher, 2019; Muasher, 2018; Ottoway, 2019). Ocak 2011’de başlayan Birinci Faz Arap Baharı’na uluslararası kamuoyunun ilgisi oldukça yoğundu. Bunun nedeni ise Libya ve Suriye deneyimlerinin Batılı karar alıcıları siyasal dönüşümleri bölgede destekleme konusunda

ihtiyatlı olmaya zorlaması gerçeğiydi. Ayrıca Batı’da 2011’den bugüne sağ yönelimli siyasal partilerin iktidara gelmesi ve bu siyasal aktörlerin göçmenlere olan olumsuz gündemleri ve göç meselesine soğuk yaklaşımları siyasal özgürlük ve insan haklarına verilen önceliği geri plana itti. 2011’den bugüne Rusya’nın bölgede artan nüfuzu ile var olan rejimleri destekleyen bir rol oynaması da diğer bir yeni gerçekliktir. Küresel siyasetin yeni yönelimlerine bakınca, Sudan ve Cezayir’deki rejimlerin uluslararası baskının yokluğundan fırsat bilerek manevra alanları olabileceği söylenebilirdi. Fakat rejimlerin kurumsal krizleri ve toplumu bir arada tutma yönündeki kapasite eksiklikleri var olan liderliklere tepkiyi geri dönüşü zor bir patikaya soktu. İkinci Faz Arap Baharında, protestocuların eskisine nazaran daha yoğun konsolidasyonu, deneyimli olmaları ve örgütlülükleri liderlikleri alt etmede yatan nedenler olarak görülebilir (Muasher, 2019; Muasher, 2018; Krasna, 2020).

Ortaodoğu ve Kuzey Afrika’yı yeni bir protesto dalgasının yükseldiği görülüyor. 2018’de başlayan süreç iki boyutlu olarak Birinci Faz’dan ayrıştıyordu: küresel siyasetin farklılaşması ve protestocuların taleplerinin dönüşümü. Arap Baharının başlangıcı Tunuslu meyve satıcısının 2010’da kendisini yakmasıyla başladı. Tunus istinası dışında otokratlar güçlerini bu süre boyunca korudular veya Arap dünyasında tekrar iktidarı ele geçirdiler. Bu yükselen anti-demokratik rejimler için Tripoli, Manama, Kahire’deki protestocuların Batı destekli olduklarına dair söylentiler yaydılar. Rejimlerin yaydıkları bu komplo teorilerine karşı 2011’den bugüne siyasal ve iktisadi fırsatların bölgede yaratılmadığı görüldü. 2013’de Arap Baharı son buldu. Bunun birçok nedeninden bahsedilebilir. Öncelikle Arap hükümetleri göstericileri güç, para veya her ikisini kullanarak tasfiye etme yoluna gitti. Diğerisi ise Arap kamuoyunda Libya, Suriye ve Yemen’de olanların endişe verici olduğuydu. Kendi durumlarının daha kötü bir seçenek olarak iç savaşa dönüşmesini istemediler (Igrouane ve Aljamra, 2020).

2014’de petrol fiyatları düşüşe geçti. Arap hükümetleri için vatandaşlarının iktisadi rahatsızlıklarını teskin etmenin etkili araçları ellerinden alınmış oldu. Rantiyer sistemin sınırlarına ulaşıldı. Sistemi kapsayıcı yapacak siyasal reformlar ise gecikti. Yolsuzluklar, yetersiz hükümet faaliyetleri ve iş yaratamama toplumun geniş kesimlerini etkileyecek ölçüde genişledi ve bahsedilen problemlere çözüm üretilmemesi nedeniyle gün geçtikçe derinleşti.

İkinci Faz Arap Baharının aktörlerinin deneyim kazandıkları ve kendilerine yeni hedefler belirledikleri söylenebilir. Daha küçük ölçekli, nihai amaca ulaşabilecek ve bölgesel gerçekliğe uygun yeni araçları kullanıyorlar. Bu fazda göstericilerin temel motivasyonu

siyasal düzene duydukları güven boşluğu olduğu söylenebilir. Önceki protestolarda halk rejimi yapısal değişiklikler yapmaya zorluyordu. Rejimin bu konuda başarısız olması durumunda, protestocular muhalif liderlere aynı taleplerle sesleniyorlardı. Fakat bu dalga geri dönüşü olmayan bir düzeyde siyasal liderlerin tümüne yönelik güven kaybının olduğu söylenebilir. Siyasal ve iktisadi reformların ne hükümet ne de muhalefet eliyle yapılabileceğine dair genişleyen bir inanç mevcut. Bu sebeple tamamen yeni politikacılarla ve siyasal partilerle yeni bir toplumsal düzenin kurulmasına dair istek görülüyor. Protestocular rejimlerin kendilerine karşı şiddete ve güç gösterilerine başvurmalarına rağmen barışçıl stratejilerinden vazgeçmiyorlar. Bu tutum protestocuların geniş iç ve dış destek bulmalarına yardımcı oluyor, askerlerin protestocuları dinlemesini zorluyor. Protestocular anti-demokratik rejimlerin iktidarları sürdürme ve konsolide etme aracı olan mezhepçi bölünmelerini red ediyorlar. Din veya etnik yapı protestocuların mesajlarında önemini kaybediyor. Barışçı, şiddete bulaşmayan, mezhepçi olmayan mesaj ve eylemsellik ilk kez bu fazda görülüyor.

Diğer önemli bir fenomen ise eski Arap düzenin toplumsal, siyasal ve iktisadi olarak çöktüğü gerçeğinin belirgin olmasıdır (Lynch, 2018). Protestolarda görüldüğü şekliyle iyi yönetim, liyakat ve üretim ekonomisine olan talep yeni Arap düzeninin temel kavram kümeleri olacağına benziyor. Halkın haklı taleplerini taşıyacak güvenilir kurumların bölgede yokluğu, protestocuların reform beklentilerinden yeni bir düzenin kurulmasına odaklanmasına itiyor. Bu tür taleplerin karşılanmaması ise zamanla bu toplumsal hareketliliği iç savaşa veya kanlı mücadelelere sürüklenme tehdidini de içinde barındırmaktadır. Temel soru zayıflayan baskıcı rejimlerin tekrar iktidara tutunmaları neyle mümkün olacaktır?

Arap devlet sistemini kabaca dört kategoride incelemek mümkün gözükmektedir: İlk kategoride çekirdekte Arap monarşilerinin yer aldığı bir sistem var. Bu kategorideki ülkeler Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Kuveyt, Ürdün, Umman ve Fas'dan oluşmaktadır. İkinci kategori ise farklı tonlarda dağılmış demokrasiler siyasal elitler tarafından yönetilmektedir. Güven ve meşruiyeti sürdürmek temel amaç olarak belirginleşmiştir. Bu kategorideki ülkeler ise Lübnan, Cezayir ve Tunus'dur. Üçüncü kategori ise yabancı askeri müdahaleler sonucu çökmüş devlet sistemleridir. Bunlar Suriye, Libya, Irak ve Yemen'dir. Dördüncü kategori ise Mısır, Sudan ve Filistin'den oluşan istisna ülkeler kategorisidir. Kategorileştirme aslında temel olarak bölge ülkelerini indirgeyici bir düzenlilik içerisinde ele almanın mümkün olmadığını göstermektedir. Arap ülkeleri içerisindeki tarihsel toplumsal farklılaşmalar kurumların niteliğini ve kapasitesini etkilemiştir. Bu nevi bir karmaşıklık içerisinde toplumsal ve siyasal krizi aşmak oldukça güç görünmektedir. Genç nüfusun

yükselen işsizliği, yolsuzlukların var olan kurumlara yayılması, baskıcı siyasi elitlerin varlığı, felakete varan dış politika da birlikte düşünüldüğünde protestolar ve öfke hali birbirini beslemektedir. Protestocuları birleştiren ise ortak dil, sosyal medya kullanımı ve değişime olan inanç gözükmemektedir (Muasher, 2019; Muasher, 2018; Lynch, 2018).

Bu krizlerin yönelimleri daha geniş bölgesel ve küresel düzenle yakından ilgilidir. Dış ekonomik ve askeri yardımlar iç aktörlerin jeopolitik hizalanmalarını sağlarken aynı zamanda büyük tavizler sunmaktadır. 2011'deki protestolar muhalefet liderlerine veya askere olan güveni tahkim etmiştir. Protestoların şu an ki durumu ise ülkelerinde yerleşik halde bulunan tüm elitlere yönelik bir güvensizliği yansıtmaktadır.

Rejimlerin devrilmelerini engellemek için acımasız, büyük çaplı şiddeti kullanma yetenekleri; bölgesel ve uluslararası müttefiklerin önemi; rejim değişikliklerin başarısında veya başarısızlığında ordunun kilit rolü; kaosa ve yönetilmezliğe düşme tehlikesi; halk devrimi sonrası döneme eğilme gerekliliği; kapsayıcı kurumlara duyulan ihtiyaç; halk yönetimi için kapasite yaratımı gibi konular yeni süreçte öne çıkmaktadır.

Birinci Faz Arap Baharında İslamcı hareketlerin yükselmesi ile askerlerin rejimlerin iç gözetim mekanizmalarını ve güvenlik aparatlarını tahkim ettikleri görüldü. Muhafazakâr dış müdahale askeri karşı devrimi devreye soktu. Bir yanda uzun yaşayan, kemikleşmiş otoriter liderler ve sistemler net olmayan halef yöntemleri öte yanda genç nüfusun enformasyona duyduğu arzu ve yeni medyanın gençliğe küresel eğilimleri enjekte etmesi, maddi ve toplumsal özlemler, otoriter rejimler ve uyrukları arasında toplumsal sözleşmenin çökmesi halk protestolarını güçlendirmektedir. Rejimlerin yozlaşmış, yırtıcı, kayıtsız ve elitlerin özel çıkarlarıyla hem hal olması da bu süreci beslemektedir.

III. SONUÇ

Arap toplumu, bir etnik grup olarak milletleşme sürecinde kültürel dinamiklerle siyasal olanın arasında açık bir ayrımın olmasını istediği anlaşılmaktadır. Siyasal olana doğru mobilizasyon ise vatandaşlık kurumunu gündeme getirmekte, bu da en nihayetinde toplum ve devlet arasında yeni bir toplum sözleşmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Kimliğin kültürel ve dinsel hatlar boyunca tanımı Arap toplumunun kriz halinin sürekliliğini sağlamaktadır. 2018'de başlayan İkinci Faz Arap Baharı dinsel, dinsel, tarihsel ve duygusal bağları açacak şekilde yeni bir Arap kimliğinin inşasını talep etmektedir. Bu kimliğin Pan-Arabist bir nitelik taşımadığını

söylemek mümkündür. Belirgin olan nokta, ulusal ve teritoryal kimliklerin (Iraklı, Lübnanlı) ideal tip olarak toplumun geneli tarafından benimsendiğidir (Dawisha, 2016). Arap toplumunun genelinde görülen demografik değişim halk hareketliliğinin temel dinamiğini oluşturmaktadır. Genç nüfusun genel nüfus içerisindeki görece büyüklüğü ve bu nüfusun işsizliği halk memnuniyetsizliğinin siyasal aktivizme dönüşmesinde önemli bir girdi olarak görülebilir. Kargaşa ve iç savaştan bunalan halk için temel talep yönetilebilen bir siyasal birimin ortaya çıkmasıdır. Rantiyer sistemin 2014 yılında petrol fiyatlarındaki sert düşüşün etkisiyle krizi, vatandaşları devlete siyasal itaatle bağlamanın mümkün olamayacağını ilk işaretini vermiştir. Petrol fiyatlarındaki düşüş ve demografik kayıplar mevcut düzenin sürdürmenin imkansız hal aldığı belirtiliyor. Siyasal meşruiyetin vatandaşlara verilen dağıtım mekanizmalarıyla üretilmeyeceği görülmektedir. Bu sebeple, 2018’de başlayan halk hareketliliği liyakata dayalı bir kamu düzenini sadakata dayalı nepotizme tercih etmektedir. Bu ise geniş çaplı iktisadi reformlar, siyasal kurumların inşası ve katılımcı demokratik kültürün yaygınlaştırılmasıyla mümkün olabilecektir. Siyasal ve toplumsal hareketliliğin yaşandığı coğrafyaya bakınca bu tür bir kurumsal dönüşümün temel aktörlerinin kim olacağı kritik konudur. Halk merkezli bir siyasal dönüşüm şu an için mümkün gözükmemektedir. Devletin güvenlik aparatları eliyle baskılanan ve manipüle edilen sivil toplumun örgütlülüğü bu yönüyle sınırlıdır. Geriye kalan rasyonel seçenek ise, mevcut düzenden memnun olmayan elitlerin yerel dinamikleri güdülenmesi ve bunu uluslararası ağları eliyle meşru bir zemine oturtma çabası olarak düşünülebilir. Esasında elitler ve toplum arasındaki ilişkiyi kurmak kolay gözükmemektedir. Arap toplumunda yönetici elitlerin tümüne yayılan bir güvensizlik havası hakimdir. Lübnan’da hükümetin kurulamaması ve kurulsun bile toplumun aktive olmuş sektörlerini memnun etmemesi bu tür bir duygu kümesinin hakim havasının sonucu olarak görülebilir.

Milliyetçiliğin Arap toplumunda hakim havası eskinin bağımsızlık mücadelesinden bambaşka bir rotaya girdiği görülmektedir. Bugünün dünyasında, Araplar için temel siyasi talep işleyen bir siyasal ve bürokratik sistem; hesap verebilen yönetim; kamusal işe alım süreçlerinde meritokratik (liyakat) niteliğin baskın olmasıdır. Oldukça ulusal, bu yönüyle de partiküler olan bu talepler, Arap siyasetinin Pan-Arabist (Arap birliğini savunan ideoloji) ve Ümmetçi (Müslümanların siyasi birlikteliği) siyasetin açmazlarından kitlelere alternatif bir seçenek sunması itibarıyla önem kazanmaktadır. Arap toplumunun geneline yayılan duygu, ulus-aşırı kimliklerin etrafında güdülenerek yaşanan ülkenin acil gündemini kaçırmamak gerekliliğidir. Bu ise coğrafya boyunca karizmatik ve otoriter lider tiplerinin düşüşüne bunun

yerine ise teknokratik ve takım çalışmasına dayanan yeni bir siyasetin doğuşuna zemin hazırlamaktadır.

Arap toplumunda teknokratik siyasetin kök salmasının önünde bir takım engellerin olduğu söylenebilir. Siyasal ve yönetsel alanları daraltan aile, klan, köy, aşiret ve mezhep bağları bir iç bölünüşlük yaratmaktadır. Bu iç bölünmüşlüğü aşacak millet olma durumu ise merkezi hükümete güvenin eksikliği; sınıf çıkarlarıyla güdülenmiş kimliğin şehrli milliyetçi liderlere yabancılaşması; coğrafi parçalanmışlık; geleneksel bağların hakim pozisyonu gibi faktörler sayılabilir (Dawisha, 2016).

Bu engelleri aşan seküler, eşitlikçi ve milliyetçi bir siyaseti kurumsallaştırmaya çabalayan ilk adım Baas Partisi ve onun etrafında öbeklenen elitler tarafından başlatılmıştır. Baas Partisi esas olarak genel Arap durumuna özgün bir ideoloji ve o ideolojiyi bürokratik ve toplum düzeylerinde işler hale getirecek devlet aygıtı tasarlamaktı. Baas Partisi'nin yerelci olma karakteri zamanla onu kendi ulusal sınırlılıklarına hapsedecek, siyasi kültürel olarak tek adam etrafından öbeklenen sıkı hiyerarşiye tabi oligarşik ilişkileri ve totaliter lider tipini yapılandıracaktı. Partinin temel ideolojik hatları ekonominin kamusallaştırılması ve siyasetin dünyevileştirilmesiydi.

Post-Baas (Baas Sonrası) bir siyasetin Arap toplumunda taraftar toplayıp toplayamayacağı izlenmesi gereken bir durumdur. 2011 yılında başlayan Arap Baharı'nın üzerinde yükseldiği sorunların ortadan kalkmadığı söylenebilir. 2018'deki halk hareketliliğinin ise temel talepleri toplumsal ve dinsel ayrışmaların üzerine yükseldiği güncel siyasetin ve siyasetçilerin reddedilmesidir. Bu bir yönüyle küresel düzlemde yükselen elit karşıtlığını besleyen temel psikolojik güdülemedir. Mevcut yöneticilerden rahatsız olma ve yerlerine bu düzene tamamıyla karşı popülist liderleri tercih etme durumu günümüzün yükselen bir siyasi değeridir. Ortadoğu'da ise karizmatik ve popülist liderlik temel siyasi elit deseni olduğu söylenebilir. Bu açıdan mevcut toplumsal hareketlilik elit karşıtlığını popülist liderliği çağırarak değil, teknokratik siyaseti ve siyasetçileri önceleyerek göstermektedir.

KAYNAKÇA

Bhaya, A. (2019). *Analysis: Are we seeing the beginning of Arab Spring 2.0?*. [online] News.cgtn.com. Erişim linki: <https://news.cgtn.com/news/2019-11-19/Analysis-Are-we-seeing-the-beginning-of-Arab-Spring-2-0--LKem9chUeA/index.html> [Erişim tarihi 7 Mart 2020].

Dawisha, A. (2016). *Arab Nationalism in the Twentieth Century: From Triumph to Despair - New Edition with a new chapter on the twenty-first-century Arab world*. Princeton University Press.

Igrouane, Y. and Aljamra, H. (2020). *“Second Wave” of Arab Spring Protests Revives Dream of Liberty for Arab People*. [online] Inside Arabia. Erişim linki: <https://insidearabia.com/second-wave-arab-spring-protests-dream-liberty/> [Erişim tarihi: 7 Mart 2020].

Jabbar, F. (2018). *The Iraqi Protest Movement: From Identity Politics to Issue Politics*. [online] Eprints.lse.ac.uk. Available at: http://eprints.lse.ac.uk/88294/1/Faleh_Iraqi%20Protest%20Movement_Published_English.pdf [Erişim tarihi 7 Mar. 2020].

Krasna, J. (2019). *The Second Wave?*. [online] Blogs.timesofisrael.com. Available at: <https://blogs.timesofisrael.com/the-second-wave/> [Erişim tarihi 7 Mar. 2020].

Lynch, M. (2018). *The New Arab Order*. [online] Foreign Affairs. Available at: <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2018-08-13/new-arab-order?> [Erişim tarihi 7 Mar. 2020].

Muasher, M. (2019). *Is This the Arab Spring 2.0?*. [online] Carnegie Endowment for International Peace. Erişim linki: <https://carnegieendowment.org/2019/10/30/is-this-arab-spring-2.0-pub-80220> [Erişim tarihi: 7 Mart 2020].

Muasher, M. (2018). *The Next Arab Uprising*. [online] Foreign Affairs. Available at: <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2018-10-15/next-arab-uprising> [Erişim tarihi 7 Mar. 2020].

Ottoway, M. (2019). *Protests in the Arab World: The Second Wave*. [online] Arabcenterdc.org. Erişim linki: http://arabcenterdc.org/policy_analyses/protests-in-the-arab-world-the-second-wave/ [Erişim tarihi 7 Mart 2020].

Roy, O. (2017). *Political Islam After the Arab Spring*. [online] Foreign Affairs. Available at: <https://www.foreignaffairs.com/reviews/review-essay/2017-10-16/political-islam-after-arab-spring?> [Erişim tarihi 7 Mar. 2020].

Saleem, Z. and Skelton, J. (2019). *Mosul and Basra After the Protests - The Roots of Government Failure and Popular Discontent | IRIS*. [online] IRIS. Available at: <https://auis.edu.krd/iris/frontpage-slider-publications/mosul-and-basra-after-protests-roots-government-failure-and-popular> [Erişim tarihi 7 Mar. 2020].

VAN İLİNE YAPILAN BEŞERİ SERMAYE HARCAMALARININ ÜLKE GENELİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Dr. Öğr. Üye. Burak ÖKDE
Hakkari Üniversitesi

Dr. Öğr. Üye Fatma ÖKDE
Hakkari Üniversitesi

ÖZET

Beşeri sermaye bir ülkenin, bölgenin veya bir ilin kalkınması için gerekli olan faktörlerden biridir. Günümüzde ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için sermaye birikimi ve teknolojik ilerleme kadar beşeri sermaye de önemli bir yer tutmaktadır. Beşeri sermaye ile kastedilen yetişmiş ve eğitilmiş insan gücüdür. Bu gücü meydana getiren bireylerin eğitimi olmaları gerektiği gibi sağlıklı da olmaları gerekmektedir. Bu nedenle beşeri sermaye kalitesi eğitim ve sağlıkla doğru orantılı olmaktadır. Ekonomik büyümenin hızlı ve dengesiz olarak sağlanması, derin ve uzun süreli krizleri de beraber getirmektedir. Söz konusu krizler nedeniyle beşeri sermaye zarar görmektedir. İşsizlik hızla yükselmekte, eğitim ve sağlık hizmetleri böyle dönemlerde aksamaktadır. Dolayısıyla ekonomik krizlerden çıkışlar da zorlanmaktadır. Bu nedenle vahşi ekonomik büyüme politikaları yerine, daha dengeli bir süreç olan ekonomik kalkınma politikaları izlenmesinin modern ekonomide sık sık tavsiye edildiği görülmektedir. Ekonomik kalkınmanın sağlanması ise beşeri sermayeye yapılan yatırımlar ile mümkün olmaktadır. Böylece uzun vadeli, refahın topluma yayılabileceği, toplumsal yaşam kalitesinde de artışın görülebileceği kalkınmanın temelleri atılmış olacaktır.

Çalışmamızda Doğu Anadolu Bölgesi'nin tarihi, coğrafı ve sosyolojik açıdan önemli bir ili olan Van'ın, yıllar içinde merkezi yönetim bütçesinden almış olduğu eğitim ve sağlık harcamaları incelenmiştir. Eğitim ve sağlık harcamaları beşeri sermaye kalitesinin artırılması için en önemli iki bileşen olarak gösterilmektedir. Söz konusu harcamaların ülke ortalaması ile karşılaştırılması yapılmıştır. Çalışma sonucunda Van'ın almış olduğu beşeri sermaye harcamalarının ülke ortalamasına göre değişimi ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: Beşeri Sermaye, Eğitim Harcamaları, Sağlık Harcamaları

GİRİŞ

Beşeri sermaye harcamaları bireylerin yaşam kalitelerini artırdığı gibi, toplumsal kalkınmışlık düzeyini de etkilemektedir. Buradaki temel varsayım, iyileştirilmiş eğitim yoluyla çalışanların kalitesindeki artışın çıktığı iyileştirmesidir. Bu, çalışanların eğitim ve sağlık hizmetlerinin daha fazla üretkenlik sağladığını varsayan beşeri sermaye teorisini de desteklemektedir (Olaniyan ve Okemakinde, 2008:58).

Asgari eğitim ve sağlık düzeylerine sahip bir işgücü olmadan, bir ülke sürekli bir büyüme durumunu sürdüremez. Bu anlamda, eğitim dikkate değer tek faktör değildir. Hem sağlık hem de eğitim, artan işgücü verimliliği ve ekonomik büyüme için vazgeçilmez olarak vurgulanmalıdır. Bu hipotezi destekleyen en az üç önemli faktör vardır. Birincisi, sağlıktaki iyileştirmeler, işgücünün verimliliğini artırır, iş göremezlik, istikrar ve işçilerin hasta olduğu gün sayısını azaltır. İkincisi, sağlık yatırımı ve önleme, insan sermayesinin amortisman oranını azaltarak, yaş nedeniyle emek verimliliğini azaltma noktasını geciktirebilir. Üçüncüsü, yaşlılığa yönelik sağlık yatırımı ve dış etkileri azaltmayı, işgücündeki kişisel bakımdan kaynaklanan olumsuz dışsallıkları ve uzun ömür arttıkça yüksek tedavi maliyetlerini içselleştirmeyi sağlamaya çalışır (Rivera ve Currais, 1999: 258).

Sürdürülebilir büyüme ve kalkınma için bir ekonominin gelişim sürecinde beşeri sermaye yatırımının eğitim ve sağlık yoluyla rolü ve alaka düzeyine ilişkin ortaya çıkan kanıtlar ciddi bir hızla artmaktadır. Her düzeyde eğitim ve sağlık kalitesi, herhangi bir ulusun ekonomik büyümesine katkı sağlayacak şekilde belirlenmiştir. Eğitim sisteminin herhangi bir işgücü piyasası için öneminin, yüksek kaliteli eğitim karşısında okuyazar, disiplinli, esnek bir işgücü üretme kabiliyetine büyük ölçüde bağlı olacağını belirtmek yerinde olacaktır. Sağlığa yatırım ekonomik büyüme açısından yüksek getiri sağlar. Bu, sağlık hizmetleri için artan harcamaların sadece yapılan yatırım tutarında yoksulluk üzerinde etkili olmadığı, aynı zamanda insan verimliliğindeki büyümeyi de artırdığı anlamına gelir. Çünkü daha fazla insan sağlığa kavuştukça, ekonomik büyümeyi artıracak daha iyi verimlilik için görevlerini yerine getireceklerdir (Torruam ve Abur, 2014:15).

Beşeri sermayenin önemini algılayan birçok ülke, mevcut durumlarını anlamak için beşeri sermayelerini etkin ve verimli bir şekilde ölçmeye çalışmış ve daha sonra beşeri sermayelerini geliştirmek için çeşitli yollar uygulamıştır. Dolayısıyla, beşeri sermayenin ölçümünün insan kaynakları ile ilgili çeşitli politikalar önermek açısından da önemli bir kaynak olduğu anlaşılmaktadır (Kwon, 2009: 3). Schultz (1961), Barro (2001), Blaug (1976) gibi yazarlar uzun zaman önce bu konunun önemine dikkat çekmişlerdir.

Ekonomide, insanlarla ve faaliyetleriyle ilgili rekabet edebilirlik; dolayısıyla insanlar ve ortaya koydukları katma değerleri ulusal rekabetçiliğin temel taşıdır. Daha yüksek katma değer, daha yüksek eğitim seviyesi ve dolayısıyla daha yüksek eğitim harcaması ile ilişkili yüksek insan sermayesi ile ilgili olduğu varsayılmaktadır. Daha yüksek katma değerlerin ortaya koyulması ise araştırma ve geliştirme sonuçlarıyla bağlantılı görülmektedir (Verner, 2011: 3). Bununla birlikte beşeri sermaye kavramına yönelik eleştiriler görülsede bunlar zayıf kalmaktadır. Buradaki tartışma bireyin bir sermaye olarak değerlendirilmesi üzerine kurulmaktadır.

Beşeri sermaye terimi, bireyin duyarsızlaşmasını veya ticarileştirilmesini önerirmiş gibi algılanır ve genellikle bireyleri makinelerle bir tutan, insanlık dışı bir toplumda yapılan popüler tartışmalarla ilişkilendirilmek istenir. Aslında, tam tersi, beşeri sermaye kavramı, insanların zenginlik yaratmada fiziksel sermayeden daha önemli olmasa da önemli olduğunu kabul eder (Heckman, 2005: 54). Bunun gibi kavramsal tartışmaların dışına çıkıldığında ise her durumda bireye yapılan yatırımların önemi tartışılmamaktadır.

VAN İLİ İLE İLGİLİ BAZI GÖSTERGELER

Van, Türkiye'nin 30 Büyükşehir Belediyesinden biridir. TÜİK verilerine göre 2019 yılı nüfusu 1 milyon 136 bin 757 kişidir. Bu yönüyle Van, küçümsenemeyecek veya göz ardı edilemeyecek bir nüfusa ev sahipliği yapmaktadır. Gerekli yatırımların yapılamaması veya yanlış yatırımların yapılması her geçen yıl daha da derinleşen yapısal sorunlara neden olabilmektedir. Özellikle oy kaygısı taşıyan siyasi iktidarların, hızlı geri dönüşleri olabilecek alanlarda harcamalar yapması ve uzun vadeli yatırımlardan uzak durması istenilen sonuçların alınmasını da uzatabilmektedir.

Türkiye'nin en büyük nüfusa sahip illerinden biri olan Van, illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasına göre (SEGE, 2017: 35), 81 il içinde 77. Sırada yer almaktadır. Bu araştırma son derece karanlık bir durumu gözler önüne sermektedir. Öyle ki; Van'dan sonraki 4 il ise sırasıyla Hakkari, Muş, Ağrı ve Şırnak İlleridir. Van'ın büyükşehir belediyesi olduğu düşünüldüğünde bu durum daha da dikkat çekici olmaktadır.

Sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında sonlarda olan Van'ın, TÜİK verilerine göre 2018 yılında kişi başına 3 bin 404 dolar gelire sahip olduğu görülmektedir. Bu son derece olumsuz olan tablo Van'ın ekonomik olarak da yetersiz bir gelire sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle aynı yılda Türkiye ortalamasının 9 bin 693 dolarlık bir ortalama gelire sahip olduğu değerlendirildiğinde, Van'ın Türkiye ortalamasının yaklaşık olarak 1/3 ü kadar bir gelir elde edebildiği görülmektedir.

Yine ekonomik göstergelerden olan konut satışları incelendiğinde Van'ın nüfusuna göre bu alanda da diğer şehirlere göre geri kaldığı görülmektedir. TÜİK verilerine göre 2019 yılı konut satışlarında Türkiye'de 1 milyon 348 bin 729 konut satılmıştır. Van'da gerçekleştirilen konut satış adeti ise 6 bin 862 konuttur. Bu satış adetleriyle Van, Türkiye'de iller arasında 43. Sırada yer alabilmiştir.

TÜİK tarafından yayınlanan, 2015-2017 yıllarına ait illere göre doğuştan beklenen yaşam süreleri araştırmasında da Van'ın, Türkiye ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Doğuştan beklenen yaşam süresi ortalamasında Türkiye ortalaması 78 yıl iken, Van'da beklenen yaşam süresi 77 yıl olarak tespit edilmiştir.

Yine TÜİK tarafından yayınlanan, 2013 yılı kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyet araştırmasında, sağlık hizmetlerinden duyulan memnuniyet oranı Türkiye ortalaması %74,7 iken Van'da bu oran %64,4, eğitim hizmetlerinde bu oran Türkiye ortalaması %69,7 iken, Van için %66,7. ulaştırma hizmetlerinden duyulan memnuniyet oranı ise Türkiye ortalaması %76,4 iken, Van'da %70,5 olarak ortaya koyulmuştur.

EĞİTİM VE SAĞLIK HARCAMALARI

Tablo 1, Van'a merkezi bütçeden yapılan eğitim ve sağlık harcamalarını göstermektedir. Veriler 2004-2019 yılları arasını kapsamaktadır.

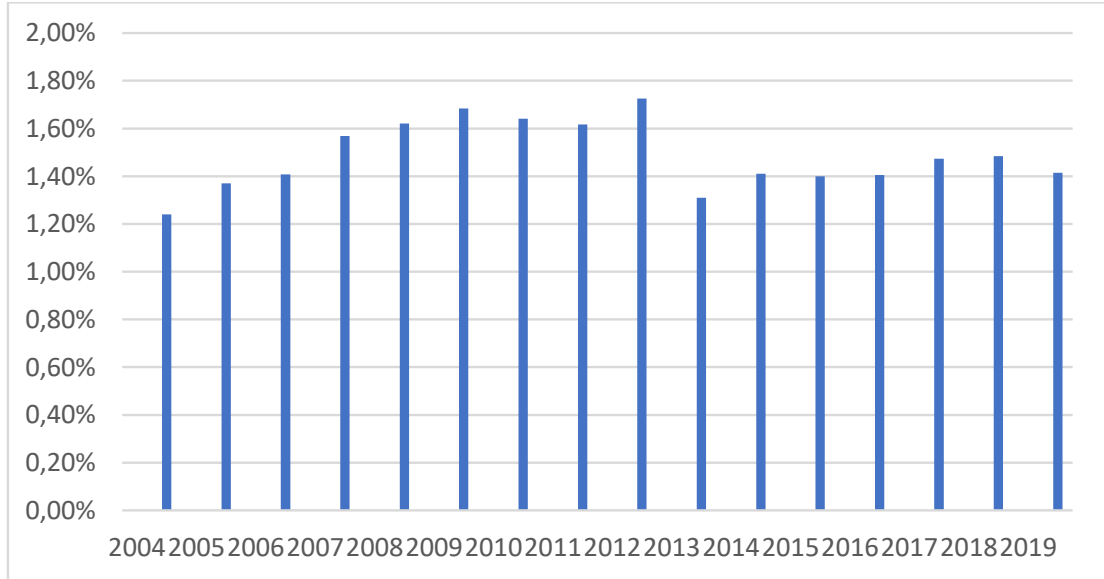
Tablo1: Eğitim ve Sağlık Hizmetleri Harcamaları (Bin TL)

		Sağlık Hizmetleri	Eğitim Hizmetleri	Toplam	%
2004	Merkez	4.962.556	16.618.648	21.581.204	1,24
	Van	68.469	199.206	267.675	
2005	Merkez	7.334.787	18.717.701	26.052.488	1,37
	Van	121.335	235.483	356.818	
2006	Merkez	9.273.662	22.218.521	31.492.183	1,41
	Van	154.582	288.763	443.345	
2007	Merkez	11.276.377	25.720.314	36.996.691	1,57
	Van	207.851	372.717	580.568	
2008	Merkez	12.972.160	30.493.022	43.465.182	1,62
	Van	263.747	440.883	704.630	
2009	Merkez	15.681.733	35.753.422	51.435.155	1,68
	Van	368.070	498.259	866.329	
2010	Merkez	16.070.753	41.469.831	57.540.584	1,64
	Van	363.887	580.397	944.284	
2011	Merkez	18.594.230	48.558.263	67.152.493	1,62
	Van	391.117	694.946	1.086.063	
2012	Merkez	15.580.883	56.742.716	72.323.599	1,73
	Van	205.197	1.042.472	1.247.669	
2013	Merkez	19.569.560	64.884.951	84.454.511	1,31
	Van	195.082	911.656	1.106.738	
2014	Merkez	21.481.791	75.712.018	97.193.809	1,41
	Van	243.804	1.127.550	1.371.354	
2015	Merkez	25.047.602	86.857.612	111.905.214	1,40
	Van	233.918	1.332.609	1.566.527	
2016	Merkez	28.500.136	104.147.410	132.647.546	1,40
	Van	304.200	1.559.187	1.863.387	
2017	Merkez	35.220.918	113.728.047	148.948.965	1,47
	Van	406.993	1.787.790	2.194.783	
2018	Merkez	40.213.740	134.719.727	174.933.467	1,48
	Van	461.791	2.135.017	2.596.808	
2019	Merkez	51.195.505	156.218.926	207.414.431	1,41
	Van	585.589	2.348.400	2.933.989	

Kaynak: <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Tablo 1’de gösterilen verilerin daha iyi anlaşılabilmesi için, bu verilerden Grafik 1 Elde edilmiştir. Grafik 1’de Van’a yapılan eğitim ve sağlık harcamalarının, Türkiye geneline oranı ve bu oranın yıllar içindeki değişimi gösterilmektedir.

Grafik 1: Van İline Yapılan Beşeri Harcamaların Ülke Geneline Oranı

Grafik 1 incelendiğinde görülmektedir ki, Van’a yapılan beşeri sermaye harcamaları 2004 yılından 2009 yılına göre üst üste 6 yıl ülke geneline oranla artış göstermiştir. Bu durum şüphesiz Van için olumlu olarak değerlendirilmektedir. Sonraki 3 yıl ise yatay bir seyir izlemiştir. 2013 yılı ile birlikte sert bir düşüş yaşandığı ve o tarihten itibaren de yatay bir seyir izlendiği ortadadır. Söz konusu düşüş yüzdeler verileri 2005 yılının altına kadar düşürmüştür. Daha sonraki yıllarda ise 2006 yılı ortalamalarında harcamalar devam etmiştir.

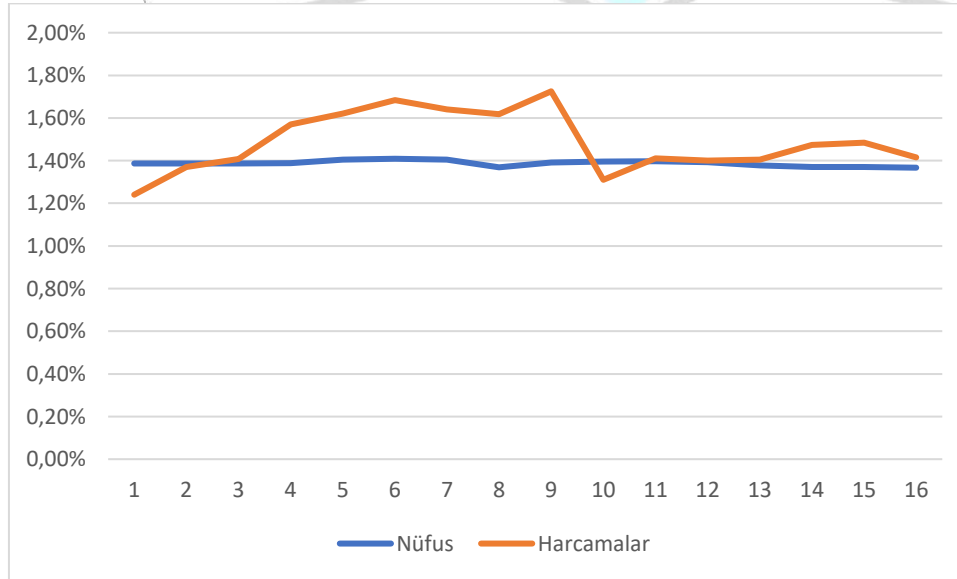
Bu verilerin anlam kazanabilmesi için ise Van nüfusunun aynı dönemde ülke nüfusuna oranını değerlendirmek gerekmektedir. Tablo 2’de 2004-2019 yılları arası nüfus değişimleri gösterilmektedir. Tabloya göre hem Türkiye nüfusu hem de Van nüfusu yıllar itibari ile artış göstermektedir. Bununla birlikte Van nüfusunun ülke nüfusuna oranı artış ve azalışlar göstermekle birlikte genel olarak yatay bir seyir izlemektedir.

Tablo 2: Toplam Ülke Nüfusu ve Van Nüfusu (Kişi)

	Toplam	Van	%
2004	68 010 215	942 771	1,39%
2005	68 860 539	954 945	1,39%
2006	69 729 967	967 394	1,39%
2007	70 586 256	979 671	1,39%
2008	71 517 100	1 004 369	1,40%
2009	72 561 312	1 022 310	1,41%
2010	73 722 988	1 035 418	1,40%
2011	74 724 269	1 022 532	1,37%
2012	75 627 384	1 051 975	1,39%
2013	76 667 864	1 070 113	1,40%
2014	77 695 904	1 085 542	1,40%
2015	78 741 053	1 096 397	1,39%
2016	79 814 871	1 100 190	1,38%
2017	80 810 525	1 106 891	1,37%
2018	82 003 882	1 123 784	1,37%
2019	83 154 997	1 136 757	1,37%

Kaynak: <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Tablo 1’deki veriler ile Tablo 2’deki verilerin daha kolay karşılaştırılabilmesi ve yorumlanabilmesi için Grafik 2 oluşturulmuştur. Grafik 2, Van nüfusunun ülke nüfusuna oranı ile Van’a yapılan beşeri harcamaların ülke geneline yapılan beşeri harcamaların oranını karşılaştırmaktadır.

Grafik 2: Van İlinin Toplam Nüfus ve Harcamalar İçindeki Payı

Grafik 2'ye göre Van'a yapılan beşeri harcamaların ülke geneline oranı, Van nüfusunun ülke geneline oranından fazladır. Ekonomik ve sosyal alanlarda genel olarak ülke ortalamasının altında verilere sahip olan Van'ın kalkınabilmesi için, bölgeye yapılan beşeri harcamaların genele göre daha fazla yapılması gereklidir. Bir ilin kalkınabilmesi için beşeri harcamalar tek başına kuşkusuz yeterli değildir. Ancak, Van gibi genel anlamda ülke ortalamasının altında gelişmişlik özelliği gösteren iller için beşeri harcamalar olmazsa olmazdır.

İnsani yetenekler, daha iyi eğitim ve sağlık ile gelişim göstermektedir. Tarım faaliyetleri, küçük çiftlikler, tarım dışı kırsal ekonomi bunların hepsi önemli ve çözülmesi gereken sorunları içermektedir. Ancak kırsal kalkınma sağlık, eğitim, katılım ve sosyal koruma konularında yaşanacak gelişimler ile mümkün olabilmektedir. Sürdürülebilir bir kalkınma, kırsal kesimdeki insanların eriştiği tüm imkanlar ve bu imkanların gelire ve diğer istenen sonuçlara nasıl yardımcı olacağı ve bu konularda nasıl sonuçlar alınacağı ile ilgili olmaktadır (Ashley ve Maxwell, 2001: 400, 411).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünya genelinde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için beşeri sermayeye yapılacak olan yatırımların ne kadar önemli olduğu kabul edilmiş durumdadır. Özellikle geri kalmış ülkelerin veya bölgelerin kalkındırılmasında bu alanda yapılacak olan yatırımlar büyük önem kazanmaktadır. Bununla birlikte bu alanda yapılacak olan harcamaların sonuçları ise uzun vadede ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle zaman zaman hükümetlerin oy kaygısıyla daha hızlı sonuçlar alabileceği cari harcamalara ağırlık verdikleri de görülmektedir. Bu tür harcamaların ise sürdürülebilir kalkınma açısından olumsuz sonuçlara neden olabileceği belirtilmektedir.

Van, ekonomik ve sosyal göstergelerin birçoğunda ülke ortalamasının altında verilere sahip olan bir il görünümündedir. Bu durumun il ve çevresi açısından olumsuz sonuçları olabileceği gibi, ülke geneline de olumsuz etkileri bulunabilmektedir. Ekonomik olarak geri kalmışlığın en yaygın sonucu, iktisadi faaliyetlerin yaygın olduğu sanayi şehirlerine yaşanan göçlerdir. Zamanla bölgeler arası kalkınmışlık düzeyindeki farklılıklar gittikçe derinleşebilmektedir. Ayrıca göç edilen

kentlerin aşırı kalabalıklaşması, çarpık kentleşmenin ortaya çıkması, altyapı yetersizlikleri gibi sorunlar da bu kentlerin kentsel yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir.

Bu sorunların önüne geçebilmenin yolu bölgeler arası kalkınmışlık farklılıklarını azaltmak ve bu amaçla uzun vadeli yatırımlar yapılmasını sağlamaktır. Sanayinin, tarımın, hizmet sektörünün gelişebilmesinin temelini ise yetişmiş beşeri sermaye oluşturmaktadır. Bu nedenle Van'a beşeri sermayenin güçlendirilmesi için bu alanda daha güçlü yatırımların yapılması gerekmektedir.

2004-2019 yılları arasında Van'a yapılan beşeri harcamalar, genel olarak nüfus ortalamasının üstünde görülmektedir. Bununla birlikte 2012 yılından sonra bu harcamaların ivme kaybetmesi ve gerilemesi olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Her türlü yatırımın, desteğin veya kalkınma programının başarıya ulaşması için, beşeri sermayenin güçlendirilmesi olmazsa olmaz olarak görülmektedir.

KAYNAKLAR

Ashley, C., ve Maxwell, S. (2011). “Rethinking Rural Development”. **Development Policy Review**, 19(4), pp. 395-425.

Barro (2001). “Human Capital and Growth”. **Aea Papers And Proceedings**, 91(2), pp. 12-17.

Blaug, M. (1976). “The Empirical Status of Human Capital Theory: A Slightly Jaundiced Survey”. **American Economic Association**, 14(3), pp. 827-855.

Heckman, J.J. (2005). “China’s human capital investment”. **China Economic Review**, 16, pp.50–70.

Kwon, D. (2009). “Human Capital and Its Measurement”. **The 3rd OECD World Forum on Statistics, Knowledge and Policy**, Charting Progress, Building Visions, Improving Life Busan, Korea - 27-30 October 2009, <https://www.oecd.org/site/progresskorea/44109779.pdf>.

Olaniyan, D. A., ve Okemakinde, T. (2008). “Human Capital Theory: Implications for Educational Development”. **European Journal of Scientific Research**, 5(5), pp. 157-162.

Rivera, B. ve Currais. L. (1999). “Income Variation and Health Expenditure: Evidence for OECD Countries”. **Review of Development Economics**, 3(3), pp.258–267.

Schultz, T.W. (1961). “Investment in Human Capital”. **The American Economic Review**, 51(1), pp. 1-17.

SEGE, (2017). “İllerin Ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması”. **Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü Yayını Sayı: 3**.
https://www.bebka.org.tr/admin/datas/sayfas/89/sege-2017_1581687211.pdf.

Torruam, C.T., ve Abur C.C. (2014). “Public Expenditure on Human Capital Development as a Strategy for Economic Growth in Nigeria: Application of Co Integration and Causality Test

Analysis”. **International Journal of Research in Humanities and Social Studies**, 1(2), pp 14-23.

TÜİK (2019). “Nüfus ve Harcama İstatistikleri”. <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>.

Verner, T. (2011). “National Competitiveness and Expenditure on Education, Research and Development”. **Journal of Competitiveness**, 2(2011), pp. 1-10.

MAMAK YENİ KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMASININ KENTSEL YAŞAM KALİTESİNE ETKİSİ^{1 2}

Dr. Öğr. Üye. Burak ÖKDE
Hakkari Üniversitesi

Dr. Öğr. Üye. Fatma ÖKDE
Hakkari Üniversitesi

ÖZET

Tarih boyunca kentler yaşanan tüm olaylardan etkilenen ve içinde yaşayanları da etkileyen dinamik bir organizasyon özelliği taşımaktadır. Kentler yaşadığı tüm süreçlerin bir yansıması olarak değişim, dönüşüm, yenilenme ve gelişme gibi reaksiyonlar göstermek durumunda kalmaktadır. Kentlerin koşullara uyum sağlamak adına sergilediği tüm çalışmalarda bu durumlardan etkilenen toplumun da göz önünde bulundurulması noktasında ve kentlerde yaşam kalitesinin artırılması hususu önem kazanmaktadır.

Çalışma, kentsel dönüşüm uygulamalarının kentsel yaşam kalitesine olan etkisini farklı çevre kaliteleri bağlamında ele alarak incelemiştir. Kentsel dönüşümün kentsel yaşam kalitesine olan etkisi alan araştırması olarak seçilen “Yeni Mamak Kentsel Dönüşüm Projesi” çerçevesinde uygulanan altı mahallede gerçekleştirilmiştir. Kentsel dönüşümün bireyin yaşamını sürdürdüğü gündelik çevrenin birçok alanına yansımalarının bir sonucu olarak, yaşanan alanı oluşturan çevre kalitelerine doğrudan etkisi ortaya konulmuştur. Çalışma kapsamında ele alınan mahallelerde kentsel dönüşüm uygulamaları öncesi ve sonrası karşılaştırılmalı olarak değerlendirilerek kentsel yaşam kalitesini oluşturan sosyal, ekonomik, fiziksel çevre kaliteleri irdelenmiştir. Kentsel yaşam kalitesini oluşturan farklı çevre kalitelerine ilişkin göstergeler nitel ve nicel araştırma teknikleriyle değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler sonucunda, dönüşüm uygulamalarının kentsel yaşam kalitesine olumlu bir etkisi olduğu ortaya konulmuştur. Çalışma sonucunda, kentlerde gerçekleştirilen dönüşüm uygulamalarının esas hedeflerinden biri kentsel yaşam kalitesini artırmak olup, alan kullanıcıların tüm sürece aktif katılımı sağlanarak, farklı çevre kaliteleri göz önünde bulundurularak bütünlükçü bir bakış açısıyla gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kentsel dönüşüm, kentsel yaşam kalitesi, ekonomik çevre, fiziksel çevre

¹ Bu çalışma Hakkari Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu Tarafından Desteklenmiştir. Proje Numarası: SB19BAP5.

² Bu çalışma Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bünyesinde Doç. Dr. Hasan Yaylı Danışmanlığında Hazırlanan “Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Kentsel Yaşam Kalitesine Etkisinin Toplumsal Yansıması: Mamak Örneği” Adlı Doktora Tezinden Üretilmiştir.

GİRİŞ

Kentler, tarih boyunca yaşanan her türlü siyasi, sosyolojik, kültürel, askeri ve ekonomik birçok faktörden etkilenen ve sürekli güncellenen bir yapıya sahiptirler. Özellikle sanayi devrimi sonrasında kırsal bölgelerden sanayi şehirlerine doğru gerçekleşen kitlesel hareketler, globalleşme, teknolojik ilerlemeler kentler üzerinde etkiler bırakmıştır. Bu etkiler neticesinde ortaya çıkan değişim hızına kentler zaman zaman uyum sağlayamamakta ve zaman içinde kentsel dönüşüm ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Kentsel dönüşüm iktisadi, çevresel ve sosyal yetersizliklerin ortadan kaldırılması amacını taşımaktadır. Bununla birlikte gerçekleştirilen dönüşümün ihtiyaçlara cevap veren ve devamlılık gösteren bir nitelikte olması da beklenmektedir (Thomas, 2003: 43).

Kentsel dönüşüm, kentin fiziksel sorunlarının giderilmesinin yanında toplumsal, çevresel ve altyapı ihtiyaçları doğrultusunda kentsel alanları yenileme ve geliştirme imkanı sağlamalı, kentsel yaşam kalitesinin ve refahın artmasına katkı sağlayacak ekonomik kalkınma imkanlarını sağlamalıdır (Roberts, 2000:14).

Dünyada ve ülkemizde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm uygulamaları kentlerde meydana gelen sorunları gidermeyi, kenti günün ihtiyaçlarına göre dizayn etmeyi, ekonomik, sosyal, fiziksel bir çok unsuru göz önünde bulundurmaya amaçlamaktadır. Bu unsurların her biri aynı zamanda kentlerde yaşam kalitesini etkileyen ve belirleyen faktörlerdir. Bu bağlamda kentsel alanlarda meydana gelen her değişim/dönüşüm kentsel yaşam kalitesine doğrudan etki etmektedir. Bu nedenle dünyada ve ülkemizde gerçekleştirilen dönüşüm uygulamalarında kentsel yaşam kalitesine dikkat edilmektedir.

Kentsel yaşam kalitesi üzerinde etkili birçok değişken vardır. Sosyal hayatın zenginliği, yaşam alanının kalitesi ve ekonomik refah önemli etkenlerdendir (Shookner, 1998: 545). Bireylerin yaşam kalitesinin belirlenmesinde insanların etkisi kadar doğal çevrenin de etkisi bulunmaktadır (Perloff, 1969: 3). Kentsel yaşam kalitesinin etkileyenleri çok sayıda olunca yaşam kalitesinin ölçülmesine ve belirleyicilerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Objektif ve subjektif etmenler olarak bu belirleyiciler sınıflandırılmıştır. Objektif etmenler somut gelişmeleri içerirken subjektif etmenler ise bireyin algısından beslenmektedir (Marans, 2007: 28). Objektif

değişkenler üzerinde yapılacak değişikliklerin kentsel yaşam kalitesine olan etkileri öngörülebilirken, sübjektif değişkenlerin birçok değişkeni söz konusu olabilmektedir (Wish, 1986: 94). Objektif değişkenler arasında bireyin yaşam alanı, fiziksel çevresi, ekonomik koşullar gibi reel unsurlar bulunmaktadır (Emür ve Onsekiz; 2007: 367). Sübjektif değişkenler ise bireyin memnuniyet düzeyi ve algısından meydana gelmektedir (Campbell ve diğ., 1976: 3).

Bu açıdan bakılacak olursa fiziksel çevre kalitesi, sosyal ve ekonomik çevre kalitesi kentsel yaşam kalitesini belirleyen öğeler olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonomik çevre kalitesi temel gereksinimlerin karşılanabilmesi, zengin ekonomik faaliyet alanları ve satın alma gücüyle belirlenebilmektedir. Sosyal çevre kalitesinden anlaşılan sağlık hizmetlerine ulaşabilme, eğitim olanaklarından yararlanabilme, sosyal faaliyetlerden yararlanabilme, güvenlik hizmetlerinden mahrum olmama ve yaşadığı çevreye bağlılık olarak görülmektedir. Fiziksel çevre kalitesi, yaşanılan çevrenin fiziksel imkanlarından bahsetmektedir. Gelişmiş belediyeçilik anlayışı, açık alanların bol ve yeşillendirilmiş olması, toplu taşıma hizmetlerinin yaygınlığı ve kalitesi, yaşanılan konutun ve çevresinin durumu, yeni yapıların tarihi yapılarla uyumlu olması ve tarihi yapıların korunması fiziksel çevre kalitesine örnek olarak gösterilmektedir (Kamp ve diğerleri, 2003: 5-18).

1. ALAN ARAŞTIRMASI

Çalışmada daha önce kentsel yaşam kalitesi ölçümü için kullanılan ölçekler (Campbell ve diğ. 1976, Ha ve Weber 1991, Evans 1994, Dökmeci ve diğ.1996, Ülengin ve diğ., 2001, Türksever 2001, Marans 2003, Marans 2007, Tekeli 2003, Yavuzçehre ve Torlak 2006, Türkoğlu ve diğ. 2007, Das 2008, Oktay ve Marans 2010, Gür 2014, Okumuş ve Eyüpoğlu 2015, Sarı ve Kindap 2018) derlenerek kentsel dönüşüm öncesi ve sonrası kentsel yaşam kalitesi ölçülmeye çalışılmıştır. Bu nedenle, derlenen ölçekte kentsel yaşam kalitesinin sosyal, ekonomik, fiziksel/çevresel boyutları olan ve yaşam kalitesinin yaşanılan çevreyle etkileşimi sonucu gerçekleşen öznel ve nesnel göstergelerden birlikte yararlanılmıştır. Bu sayede hem alana ilişkin genel bulgular ortaya konulurken hem de alan kullanıcıların memnuniyetinin tespit edilmesi sağlanmıştır.

Çalışma kapsamında derlenen ölçekten elde edilen verilerin analizi için SPSS (Statistical Packages for the Social Sciences/Sosyal Bilimler İstatistik Paketi) 21 kullanılmıştır. Veri analizinde kullanılan istatistiksel yöntemler; frekans dağılımları, betimsel istatistikler, Kolmogorov-Smirnov testi, çarpıklık-basıklık, açımlayıcı faktör analizi, güvenilirlik analizi, bağımlı gruplar t testi, bağımsız gruplar t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) dir.

Alan araştırması, Mamak ilçesinde gerçekleştirilen Yeni Mamak Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında yer alan Altınağaç, Karaağaç, Hüseyingazi, Gülseren, Anayurt ve Yatık Musluk (Altınevler) mahallelerinde yapılmıştır. Çalışmada belirlenen ana kütle ise dönüşüm uygulamaları öncesinde ve sonrasında belirtilen mahallelerde yaşayan alan kullanıcılarıdır. Örneklem sayısının belirlenmesinde ise kolayda örnekleme yöntemi seçilmiş olup, Likert ifadelerinin sayısı dikkate alınarak oluşturulmuştur. Kentsel yaşam kalitesi ölçeğinde 30 ifade yer almaktadır. Bu bağlamda, örneklem sayısı $50+(8 \cdot \text{Değişken Sayısı})$ olarak hesaplanmıştır (Tabachnick ve Fidell, 2013). Dolayısıyla örneklem sayısı $50+(8 \cdot 30) = 290$ olarak belirlenmiştir. Araştırmada 405 katılımcıya kentsel yaşam kalitesinin çeşitli göstergelerle ölçüldüğü anket formu uygulamasıyla kapalı uçlu sorular yöneltilmiştir. Anketin birinci bölümünde giriş soruları, ikinci bölümünde demografik veriler ve üçüncü bölümde ise kentsel yaşam kalitesine ilişkin sorular yer almaktadır.

1.1 ANKETİN GİRİŞ SORULARI VE DEMOGRAFİK VERİLER

Tablo 1: Dönüşüm Öncesi Ev Sahibi ya da Kiracı Olma Durumu

	N	%
Dönüşümden önce alanda ev sahibi miydiniz kiracı mıydınız?	Ev sahibi	230 61,3
	Kiracı	64 30,2
	Akrabanın evi	8 3,8
	Diğer	10 4,7

Dönüşümden önce ev sahibi olanların oranı %61,3; kiracı olanların oranı %30,2; akrabasının evinde kalanların oranı %3,8; diğer şekilde kalanların oranı %4,7'dir.

Tablo 2: Şu An da Ev Sahibi ya da Kiracı Olma Durumu

		N	%
Şu an oturduğunuz Evin Sahibi misiniz Kiracı mısınız?	Ev sahibi	278	68,6
	Kiracı	121	29,9
	Akrabanın evi	4	1,0
	Diğer	2	,5

Dönüşümden sonra ev sahibi olanların oranı %68,6; kiracı olanların oranı %29,9; akrabasının evinde kalanların oranı %1,0; diğer şekilde kalanların oranı %0,5'tir.

Tablo 3: Dönüşüm Öncesi Oturma Süresi

		N	%
Dönüşümden önce evinizde Oturma Süreniz Nedir?	5 yıldan az	59	28,9
	5-10 yıl	43	21,1
	11-15 yıl	13	6,4
	16-20 yıl	14	6,9
	20 yıldan fazla	75	36,8

Dönüşümden önce evinde oturma süresi 5 yıldan az olanların oranı %28,9; 5-10 yıl arası olanların oranı %21,1; 11-15 yıl arası olanların oranı %6,4; 16-20 yıl arası olanların oranı %6,9; 20 yıldan fazla olanların oranı %36,8'dir.

Tablo 4: Dönüşüm Öncesi Evin Alanı

		N	%
Dönüşümden önce Yaşadığınız ev Kaç m2 idi?	80 m2 den az	11	5,2
	80-100 m2	76	35,7
	101-120 m2	58	27,2
	121-140 m2	52	24,4
	140-160 m2	8	3,8
	160 m2 den fazla	8	3,8

Dönüşümden önce yaşadığı ev 80 m2 den az olanların oranı %5,2; 80-100 m2 arası olanların oranı %35,7; 101-120 m2 arası olanların oranı %27,2; 121-140 m2 arası olanların oranı %24,4; 140-160 m2 arası olanların oranı %3,8; 160 m2 den fazla olanların oranı %3,8'dir.

Tablo 5: Dönüşüm Sonrası Evin Alanı

	N	%	
80 m2 den az	57	14,4	
80-100 m2	166	41,8	
Dönüşümden sonra Yaşadığınız Ev Kaç m2'dir?	101-120 m2	130	32,7
	121-140 m2	40	10,1
	140-160 m2	2	,5
	160 m2 den fazla	2	,5

Dönüşümden sonraki yaşadığı ev 80 m2 den az olanların oranı %14,4; 80-100 m2 arası olanların oranı %41,8; 101-120 m2 arası olanların oranı %32,7; 121-140 m2 arası olanların oranı %10,1; 140-160 m2 arası olanların oranı %0,5; 160 m2 den fazla olanların oranı %0,5'tir.

Tablo 6: Dönüşüm Öncesi Yaşanılan Mahalle

	N	%	
Dönüşüm Öncesinde yaşadığınız Mahalleler hangisidir?	Altınağaç-karaağaç-hüseyin gazi	55	29,3
	Gülseren-anayurt	62	33,0
	(Yatık musluk)-Altnevler	71	37,8

Dönüşümden önce Altınağaç-karaağaç-hüseyin gazi mahallelerinde yaşayanların oranı %29,3; Gülseren-anayurt mahallelerinde yaşayanların oranı %33,0; Yatık musluk-Altnevler mahallelerinde yaşayanların oranı %37,8'dir.

Tablo 7: Dönüşüm Sonrası Yaşanılan Mahalle

	N	%	
Dönüşüm Sonrasında yaşadığınız Mahalleler hangisidir?	Altınağaç-karaağaç-hüseyin gazi	100	24,7
	Gülseren-anayurt	150	37,0
	Yatık musluk-Altnevler	155	38,3

Dönüşümden sonra Altınağaç-karaağaç-hüseyin gazi mahallelerinde yaşayanların oranı %24,7; Gülseren-anayurt mahallelerinde yaşayanların oranı %37,0; Yatık musluk-Altnevler mahallelerinde yaşayanların oranı %38,3'tür.

Tablo 8: Dönüşüm Öncesinde Yaşanılan Sementin Seçiminde Etkili Olan Nedenler

	N	%	
Dönüşüm Öncesinde yaşadığımız semti seçmenizde etkili olan neden aşağıdakilerden hangisidir?	Ekonomik ve ailevi nedenler	203	50,1
	Bildiğim bir çevre olması	150	37,0
	İşe yakın olması	89	22,0
	Hemşehrilik ve akrabalara yakın olması	80	19,8
	Yaşam koşullarının uygunluğu	68	16,8

Ankete cevap veren katılımcılardan dönüşüm öncesinde yaşanılan semtin seçmesinde en etkili neden %50,1 oranla ekonomik ve ailevi nedenler iken sırasıyla etkili olan nedenler %37,0 oranla bilinen bir çevre olması; %22,0 oranla işe yakı olması; %19,8 oranla hemşehrilik ve akrabalara yakın olması; %16,8 oranla yaşam koşullarının uygunluğudur.

Tablo 9: Cinsiyet Dağılımı

	N	%	
Cinsiyetiniz	Kadın	232	57,3
	Erkek	173	42,7

Kadınların oranı %57,3 iken erkeklerin oranı %42,7'dir.

Tablo 10: Eğitim Durumu Dağılımı

	N	%	
Eğitim Durumunuz	İlköğretim	107	26,4
	Lise	176	43,5
	Yüksekokul	59	14,6
	Üniversite ve üstü	63	15,6

İlköğretim mezunu olanların oranı %26,4; lise mezunu olanların oranı %43,5; yüksekokul mezunu olanların oranı %14,6; üniversite ve üstü okul mezunu olanların oranı %15,6'dır.

Tablo 11: Medeni Durum Dağılımı

	N	%	
Medeni Durumunuz	Evli	296	73,1
	Bekar	88	21,7
	Eşinden yeni ayrı/eşini kaybetmiş	21	5,2

Evli olanların oranı %73,1; bekar olanların oranı %21,7; Eşinden yeni ayrı/eşini kaybetmiş olanların oranı %5,2'dir.

Tablo 12: Çocuk Sayısı Dağılımı

	N	%
Çocuğum yok	112	27,7
Kaç çocuğunuz var	1 çocuk	21,7
	2 çocuk	29,6
	3 ve daha fazla	21,0

Çocuğu olmayanların oranı %27,7; 1 çocuğu olanların oranı %21,7; 2 çocuğu olanların oranı %29,6; 3 ve daha fazla çocuğu olanların oranı %21,0'dir.

Tablo 13: Toplam Hane Geliri Dağılımı

	N	%	
Toplam Hane Geliriniz	2000 TL den az	116	28,6
	2001-3000 TL	143	35,3
	3001-4000 TL	97	24,0
	4001-5000 TL	27	6,7
	5001-6000 TL	15	3,7
	6000 TL den fazla	7	1,7

Toplam hane geliri 2000 TL den az olanların oranı %28,6; 2001-3000 TL arası olanların oranı %35,3; 3001-4000 TL arası olanların oranı %24,0; 4001-5000 TL arası olanların oranı %6,7; 5001-6000 TL arası olanların oranı %3,7; 6000 TL den fazla olanların oranı %1,7'dir.

1.2 KENTSEL DÖNÜŞÜM ÖNCESİ VE SONRASI KENTSEL YAŞAM KALİTESİ ALGISI ÖLÇÜMÜ

Gündelik yaşamımızı sürdürdüğümüz tüm alanlar yaşam kalitemizi etkileyen unsurlardır. Bu unsurlar fiziksel, sosyal, ekonomik çevre kalitelerinden oluşmakta ve yaşanılan mekana yansımaktadır. Yaşam alanında gerçekleşen bir değişim yada dönüşüm yaşam kalitesinin olumlu yada olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde kentsel dönüşüm uygulamalarının kentsel yaşam kalitesini oluşturan farklı göstergelerden oluşan sorularla ne yönde değiştiğini ortaya koymaktadır. Alan kullanıcılarına yöneltilen

sorularla farklı çevre kalitelerinin dönüşümden nasıl etkilendiği tespit edilmektedir. Tablo 14’te dönüşüm öncesinde kentsel yaşam kalitesi ortaya konuşmuş ve ortaya çıkan sonuçlar ifade edilmiştir. Sonrasında ise Tablo 15’te dönüşüm uygulamaları sonrasında kentsel yaşam kalitesinin nasıl olduğu ölçülmüş ve sonuçlar ortaya konulmuştur.

Tablo 14: Dönüşüm Öncesine İlişkin Unsurlara Dair Katılımcıların verdikleri Cevaplar

	Hiç katılmıyorum		Katılmıyorum		Orta düzeyde katılıyorum		Katılıyorum		Tamamen katılıyorum	
	N	%	n	%	N	%	N	%	N	%
Yaşadığım bölgenin yaşam koşulları iyi	28	15,1	20	10,8	22	11,9	50	27,0	65	35,1
Yaşadığım bölge yaşamak için güzel bir yer	25	13,5	20	10,8	20	10,8	49	26,5	71	38,4
Yaşadığım bölgede gerçekleştirilecek çok çeşitli faaliyetler var	45	24,3	31	16,8	32	17,3	38	20,5	39	21,1
Yaşadığım bölge çocuk yetiştirmek için iyi bir yer	31	16,8	25	13,5	50	27,0	34	18,4	45	24,3
Yaşadığım bölgenin temiz ve sağlıklı bir çevresi var	62	33,5	50	27,0	35	18,9	21	11,4	17	9,2
Yaşadığım çevrede trafik yoğunluğu az	26	14,1	21	11,4	37	20,0	46	24,9	55	29,7
Yaşadığım çevre sessiz ve sakin	23	12,4	14	7,6	32	17,3	71	38,4	45	24,3
Yaşadığım çevrede komşuluk ilişkileri sıcak	18	9,7	11	5,9	21	11,4	54	29,2	81	43,8
Yaşadığım çevrede insanlar mahallelerine çok bağlıdır	17	9,2	16	8,6	28	15,1	46	24,9	78	42,2
Yaşadığım çevrenin yolları bakımlı	84	45,4	42	22,7	26	14,1	18	9,7	15	8,1
Yaşadığım çevre ağaç ve yeşillik açısından zengin	42	22,7	30	16,2	45	24,3	29	15,7	39	21,1
Yaşadığım çevrede yolların aydınlatması yeterli	49	26,5	51	27,6	51	27,6	25	13,5	9	4,9
Yaşadığım çevrede çöpler düzenli olarak toplanıyor	67	36,2	53	28,6	36	19,5	17	9,2	12	6,5
Yaşadığım çevre geceleri dışarda güvenle yürünecek bir yer	52	28,1	41	22,2	39	21,1	21	11,4	32	17,3
Yaşadığım çevrede başı boş gezen gençler veya tinerçiler var	37	20,0	28	15,1	32	17,3	44	23,8	44	23,8
Yaşadığım çevrede boş binaların ve alanların olmasından rahatsız oluyorum	41	22,2	26	14,1	27	14,6	36	19,5	55	29,7
Yaşadığım çevre genel olarak güvenli bir yer	33	17,8	26	14,1	52	28,1	31	16,8	43	23,2
Yaşadığım çevrede otopark imkanları yeterli	29	15,7	19	10,3	54	29,2	37	20,0	46	24,9
Yaşadığım çevrede yaşam ucuz	16	8,6	16	8,6	52	28,1	36	19,5	65	35,1

Kendimi yaşadığım çevreye ait hissediyorum (hissediyordum)	14	7,6	19	10,3	48	25,9	52	28,1	52	28,1
Yaşadığım çevre engellilerin yaşaması için uygun bir yer	48	25,9	36	19,5	46	24,9	26	14,1	29	15,7
Yaşadığım çevrenin yaşam şartları beklentilerimi karşılıyor.	45	24,3	35	18,9	39	21,1	28	15,1	38	20,5
Günlük ihtiyaçlarımı karşıladığım yerlere (fırın, pazar, market vb.) kolayca ulaşabiliyorum.	22	11,9	15	8,1	38	20,5	47	25,4	63	34,1
Yaşadığım bölgedeki toplu taşıma imkanlarından memnunum	17	9,2	9	4,9	43	23,2	46	24,9	70	37,8
Evimden iş yerime kolayca ulaşabiliyorum	12	6,5	27	14,6	32	17,3	48	25,9	66	35,7
Sağlık kuruluşlarına (hastane, sağlık ocağı vb.) kolayca ulaşabiliyorum	19	10,3	6	3,2	28	15,1	55	29,7	77	41,6
Eğitim kurumlarına kolaylıkla erişebiliyorum	11	5,9	9	4,9	32	17,3	51	27,6	82	44,3
Spor tesislerine kolayca erişebiliyorum	36	19,5	22	11,9	24	13,0	37	20,0	66	35,7
Devlet kurumlarına (kaymakamlık, bakanlıklar vb.) kolayca erişebiliyorum	16	8,6	10	5,4	33	17,8	45	24,3	81	37,5
Dini kurumlara kolayca erişebiliyorum	10	5,4	9	4,9	18	9,7	53	28,6	95	46,7

Tablo 15: Dönüşüm Sonrasına İlişkin Unsurlara Dair Katılımcıların Verdikleri Cevaplar

	Hiç katılmıyorum		Katılmıyorum		Orta düzeyde katılıyorum		Katılıyorum		Tamamen katılıyorum	
	N	%	n	%	n	%	N	%	N	%
Yaşadığım bölgenin yaşam koşulları iyi	101	24,9	60	14,8	115	28,4	75	18,5	54	13,3
Yaşadığım bölge yaşamak için güzel bir yer	89	22,0	72	17,8	101	24,9	79	19,5	64	15,8
Yaşadığım bölgede gerçekleştirilecek çok çeşitli faaliyetler var	141	34,8	93	23,0	92	22,7	42	10,4	37	9,1
Yaşadığım bölge çocuk yetiştirmek için iyi bir yer	122	30,1	88	21,7	83	20,5	69	17,0	43	10,6
Yaşadığım bölgenin temiz ve sağlıklı bir çevresi var	118	29,1	105	25,9	89	22,0	58	14,3	35	8,6
Yaşadığım çevrede trafik yoğunluğu az	99	24,4	80	19,8	92	22,7	65	16,0	69	17,0
Yaşadığım çevre sessiz ve sakin	91	22,5	80	19,8	99	24,4	87	21,5	48	11,9
Yaşadığım çevrede komşuluk ilişkileri sıcak	134	33,1	97	24,0	98	24,2	35	8,6	41	10,1
Yaşadığım çevrede insanlar mahallelerine çok bağlıdır	135	33,3	92	22,7	94	23,2	47	11,6	37	9,1
Yaşadığım çevrenin yolları bakımlı	109	26,9	69	17,0	120	29,6	64	15,8	43	10,6

Yaşadığım çevre ağaç ve yeşillik açısından zengin	150	37,0	100	24,7	84	20,7	43	10,6	28	6,9
Yaşadığım çevrede yolların aydınlatması yeterli	83	20,5	72	17,8	102	25,2	90	22,2	58	14,3
Yaşadığım çevrede çöpler düzenli olarak toplanıyor	50	12,3	48	11,9	86	21,2	133	32,8	88	21,7
Yaşadığım çevre geceleri dışarda güvenle yürünecek bir yer	142	35,1	68	16,8	74	18,3	63	15,6	58	14,3
Yaşadığım çevrede başı boş gezen gençler veya tinerciler var	75	18,5	59	14,6	77	19,0	75	18,5	119	29,4
Yaşadığım çevrede boş binaların ve alanların olmasından rahatsız oluyorum	62	15,3	52	12,8	64	15,8	77	19,0	150	37,0
Yaşadığım çevre genel olarak güvenli bir yer	113	27,9	74	18,3	87	21,5	77	19,0	54	13,3
Yaşadığım çevrede otopark imkanları yeterli	46	11,4	50	12,3	67	16,5	87	21,5	155	38,3
Yaşadığım çevrede yaşam ucuz	110	27,2	84	20,7	123	30,4	44	10,9	44	10,9
Kendimi yaşadığım çevreye ait hissediyorum (hissediyordum)	116	28,6	51	12,6	122	30,1	62	15,3	54	13,3
Yaşadığım çevre engellilerin yaşaması için uygun bir yer	91	22,5	79	19,5	96	23,7	60	14,8	79	19,5
Yaşadığım çevrenin yaşam şartları beklentilerimi karşılıyor.	118	29,1	88	21,7	83	20,5	60	14,8	56	13,8
Günlük ihtiyaçlarımı karşıladığım yerlere (fırın, pazar, market vb.) kolayca ulaşabiliyorum.	87	21,5	66	16,3	74	18,3	78	19,3	100	24,7
Yaşadığım bölgedeki toplu taşıma imkanlarından memnunum	46	11,4	46	11,4	72	17,8	98	24,2	143	35,3
Evimden iş yerime kolayca ulaşabiliyorum	45	11,1	40	9,9	82	20,2	96	23,7	142	35,1
Sağlık kuruluşlarına (hastane, sağlık ocağı vb.) kolayca ulaşabiliyorum	23	5,7	26	6,4	60	14,8	113	27,9	183	45,2
Eğitim kurumlarına kolaylıkla erişebiliyorum	35	8,6	26	6,4	68	16,8	96	23,7	180	44,4
Spor tesislerine kolayca erişebiliyorum	89	22,0	65	16,0	63	15,6	67	16,5	121	29,9
Devlet kurumlarına (kaymakamlık, bakanlıklar vb.) kolayca erişebiliyorum	43	10,6	34	8,4	79	19,5	97	24,0	152	43,7
Dini kurumlara kolayca erişebiliyorum	36	8,9	22	5,4	58	14,3	100	24,7	189	51,4

1.3 KENTSEL DÖNÜŞÜM ÖNCESİ VE SONRASI DEĞİŞEN KENTSEL YAŞAM KALİTESİNİN FAKTÖR ANALİZİ

Bu ölçümde, Yeni Mamak kentsel dönüşüm uygulaması öncesinde ve sonrasında kentsel alanda meydana gelen yaşam kalitesi değişimi ortaya konulmuştur. Yukarıdaki tablolarda (14,15) dönüşüm öncesi ve sonrasında insanların yaşadıkları çevrede meydana gelen değişimler farklı çevre kalitelerine ilişkin sorularla tespit edilmiştir. Yaşam kalitesini oluşturan fiziksel, sosyal, ekonomik kalitelere ilişkin farklı unsurlar değerlendirilmiştir. Bu kapsamda kentsel yaşam kalitesini oluşturan göstergelerin karşılaştırılmasında altı farklı faktör ele alınmıştır. Bu faktörlerin ölçümünün açıklayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiş olup aşağıdaki tabloda ortaya konulmuştur.

Tablo 16: Kentsel Dönüşüm Öncesi ve Sonrası Yaşam Kalitesinin Faktörler Bağlamında Karşılaştırılması

Faktör	Madde	Faktör Yüğü	Açıklanabilir Varyans Oranı	Cronbach's Alpha
1-Ulaşım ve Kamuşal hizmetlere Erişim	27. Eğitim kurumlarına kolaylıkla erişebiliyorum	,819	20,135	,902
	29. Devlet kurumlarına (kaymakamlık, bakanlıklar vb.) kolayca erişebiliyorum	,802		
	26. Sağlık kuruluşlarına (hastane, sağlık ocağı vb.) kolayca ulaşabiliyorum	,796		
	24. Yaşadığım bölgedeki toplu taşıma imkanlarından memnunum	,770		
	25. Evimden iş yerime kolayca ulaşabiliyorum	,757		
	30. Dini kurumlara kolayca erişebiliyorum	,719		
	23. Günlük ihtiyaçlarımı karşıladığım yerlere (fırın, pazar, market vb.) kolayca ulaşabiliyorum.	,712		
	28. Spor tesislerine kolayca erişebiliyorum	,700		
2- Yaşanılan Bölgenin Fiziki Şartlarına ilişkin memnuniyet	4. Yaşadığım bölge çocuk yetiştirmek için iyi bir yer	,866	19,489	,892
	1. Yaşadığım bölgenin yaşam koşulları iyi	,788		
	2. Yaşadığım bölge yaşamak için güzel bir yer	,772		
	14. Yaşadığım çevre geceleri dışarda güvenle yürünecek bir yer	,714		
	7. Yaşadığım çevre sessiz ve sakin	,705		
	3. Yaşadığım bölgede gerçekleştirilecek çok çeşitli faaliyetler var	,664		
3- Çevre Koşullarından Memnuniyet	5. Yaşadığım bölgenin temiz ve sağlıklı bir çevresi var	,655	8,990	,751
	13. Yaşadığım çevrede çöpler düzenli olarak toplanıyor	,832		
	12. Yaşadığım çevrede yolların aydınlatması yeterli	,816		
	10. Yaşadığım çevrenin yolları bakımlı	,680		

4- Yaşama Kolaylığı ve Aidiyet	19. Yaşadığım çevrede yaşam ucuz	,759	8,187	,752
	21. Yaşadığım çevre engellilerin yaşamaları için uygun bir yer	,677		
	20. Kendimi yaşadığım çevreye ait hissediyorum (hissediyordum)	,629		
5- Güvenliğe İlişkin Memnuniyet	16. Yaşadığım çevrede boş binaların ve alanların olmasından rahatsız oluyorum	,815	6,177	,587
	15. Yaşadığım çevrede başı boş gezen gençler veya tinerçiler var	,810		
6- Bağlılık ve Komşuluk İlişkileri	9. Yaşadığım çevrede insanlar mahallelerine çok bağlıdır	,903	5,388	,627
	8. Yaşadığım çevrede komşuluk ilişkileri sıcak	,570		
Toplam			68,367	,886

- Yapılan faktör analizi sonucuna göre ölçekten 6, 11, 17, 18 ve 22.ifadeler çıkarılmış olup ölçeğin 25 ifade 6 Faktörden oluştuğu belirlenmiştir. Ölçeğin toplam varyansı açıklama oranı %68,367; güvenilirlik katsayısı 0,886'dır. Buna göre ölçeğin güvenilirlik düzeyi çok yüksektir.
- Ölçeğin 1. Faktör olan Ulaşım ve Kamusal hizmetlere Erişim, faktör yükleri 0,700 ile 0,819 arasında değişen 8 maddeden oluşmaktadır. Boyutun toplam varyansı açıklama oranı %20,135; güvenilirlik katsayısı 0,902'dir. Buna göre boyutun güvenilirlik düzeyi çok yüksektir.
- Ölçeğin 2. Faktör olan Yaşanılan Bölgenin Fiziki Şartlarına ilişkin memnuniyet, faktör yükleri 0,655 ile 0,866 arasında değişen 7 maddeden oluşmaktadır. Boyutun toplam varyansı açıklama oranı %19,489; güvenilirlik katsayısı 0,892'dir. Buna göre boyutun güvenilirlik düzeyi çok yüksektir.
- Ölçeğin 3. Faktör olan Çevre Koşullarından Memnuniyet, faktör yükleri 0,680 ile 0,832 arasında değişen 3 maddeden oluşmaktadır. Boyutun toplam varyansı açıklama oranı %8,990; güvenilirlik katsayısı 0,751'dir. Buna göre boyutun güvenilirlik düzeyi oldukça yüksektir.
- Ölçeğin 4. Faktör olan Yaşama Kolaylığı ve Aidiyet, faktör yükleri 0,629 ile 0,759 arasında değişen 3 maddeden oluşmaktadır. Boyutun toplam varyansı açıklama oranı %8,187; güvenilirlik katsayısı 0,752'dir. Buna göre boyutun güvenilirlik düzeyi oldukça yüksektir.
- Ölçeğin 5. Faktör olan Güvenliğe İlişkin, faktör yükleri 0,810 ve 0,815 olan 2 maddeden oluşmaktadır. Boyutun toplam varyansı açıklama oranı %6,177; güvenilirlik katsayısı 0,587'dir. Buna göre boyutun güvenilirlik düzeyi düşüktür. %. Faktörün güvenilirlik katsayısının 0,70'in altında olduğu görülmüştür. Ancak bilindiği üzere, soru sayısının az

olduğu durumlarda Cronbach's Alpha katsayısı için sınır 0,60 olarak kabul görmektedir (Durmuş, Yurtkoru ve Çinko, 2018).

- Ölçeğin 6. Faktör olan Bağlılık ve Komşuluk İlişkileri, faktör yükleri 0,570 ve 0,903 olan 2 maddeden oluşmaktadır. Boyutun toplam varyansı açıklama oranı %5,388; güvenirlik katsayısı 0,627'dir. Buna göre boyutun güvenirlik düzeyi oldukça yüksektir.

Yukarıda ki oranlardan anlaşıldığı üzere kentsel dönüşüm uygulamaları kentsel yaşam kalitesini oluşturan faktörlerin bir kısmını olumlu yönde etkilerken bazılarının ise olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur. Alan kullanıcılarının verdikleri cevaplar dönüşümden duyulan memnuniyetin tespit edilmesi noktasında çalışmaya katkı sağlamış olup bu cevapların hangi çevre kalitesini nasıl etkilediği bu sayede değerlendirilmiştir.

2. ARAŞTIRMA SONUÇLARINA İLİŞKİN GENEL DEĞERLENDİRME

Faktörler bazında kentsel yaşam kalitesinin dönüşümden etkilendiği ortaya konulmuştur. Kentsel yaşam kalitesini oluşturan fiziksel, sosyal ve çevresel kalitelerin tüm unsurların dönüşüm uygulamalarından etkilendiği tespit edilmiştir. Çalışma sonuçları her çevre kalitesinde ayrı şekilde değerlendirme yapılması gerektiğini ortaya koymuştur. Çünkü alan kullanıcılarının yaşam kalitelerinde bazı çevrelerde memnuniyetleri söz konusu iken bazı çevrelerde ise memnuniyetsiz oldukları görülmüştür.

2.1 FİZİKSEL ÇEVRE KALİTESİ

Dönüşüm uygulamalarının ilk ve en belirgin etkisi fiziksel çevrede gözlenmektedir. Konut ve çevresi, yollar, binalar, açık ve yeşil alanlar, parklar, ve çöplerin toplanması, trafik, ulaşım ve kamusal hizmetlere erişim çevresel faktörler arasında yer almaktadır. Yeni Mamak Kentsel Dönüşüm uygulamaları sonucunda alan kullanıcılarının ankete verdikleri cevaplar yukarıdaki 14, 15 ve 16. Tablolarda karşılaştırılmalı olarak belirtilmiş olup, fiziksel çevre kalite açısından olumlu bir değişim yaşandığı ortaya konulmuştur. Genel olarak değerlendirildiğinde kentsel dönüşüm uygulamaları fiziksel çevre kalitesinin artmasına kaynaklık etmiş olup bu anlamda alan kullanıcılarının memnun oldukları tespit edilmiştir. Fiziksel çevre kalitesini oluşturan bazı faktörler ve alan kullanıcılarının dönüşüm öncesi ve sonrasına ilişkin verdikleri cevaplar şu şekildedir:

Dönüşüm öncesinde “Yaşadığım bölgenin temiz ve sağlıklı bir çevresi var” ifadesine ankete cevap veren katılımcıların çoğunluğu (%33,5) hiç katılmamakta iken dönüşüm sonrasında, (%29,1) katılmamaktadır.

Dönüşüm öncesinde “Yaşadığım çevre ağaç ve yeşillik açısından zengin” ifadesine ankete cevap veren katılımcıların çoğunluğu (%24,3) orta düzeyde katılmak iken dönüşüm sonrasında katılımcıların çoğunluğu (%37,0) hiç katılmamaktadır. Bu sonuç dönüşüm öncesinde gecekondulu özelliği taşıyan evlerin olması, herkesin bahçesi olması, dönüşüm sonrasında ise apartmanlara dönüşen yaşam alanlarında açık ve yeşil alanların azalması durumunu yansıtmaktadır.

Dönüşüm öncesinde “Yaşadığım çevrede yolların aydınlatması yeterli” ifadesine ankete cevap veren katılımcıların çoğunluğu (%27,6) katılmamakta iken dönüşüm sonrasında ise, katılımcıların çoğunluğu (%25,2) orta düzeyde katılmaktadır.

Dönüşüm öncesinde “Yaşadığım çevrede çöpler düzenli olarak toplanıyor” ifadesine ankete cevap veren katılımcıların çoğunluğu (%36,2) hiç katılmamakta iken dönüşüm sonrasında ise (%32,8) katılmaktadır.

Dönüşüm öncesinde “Evimden iş yerime kolayca ulaşabiliyorum” ifadesine ankete cevap veren katılımcıların çoğunluğu (%35,7) katılırken, dönüşümden sonra ise katılımcıların %35,1’i tamamen katılmaktadır.

Dönüşüm öncesinde “Sağlık kuruluşlarına (hastane, sağlık ocağı vb.) kolayca ulaşabiliyorum” ifadesine ankete cevap veren katılımcıların çoğunluğu (%41,6) katılırken dönüşüm sonrasında ise (%45,2) tamamen katılmaktadır.

Dönüşüm öncesinde “Eğitim kurumlarına kolaylıkla erişebiliyorum” ifadesine ankete cevap veren katılımcıların çoğunluğu (%44,3) katılırken, dönüşüm sonrasında ise (%44,4) tamamen katılmaktadır.

Dönüşüm öncesinde “Devlet kurumlarına (kaymakamlık, bakanlıklar vb.) kolayca erişebiliyorum” ifadesine ankete cevap veren katılımcıların çoğunluğu (%37,5) tamamen katılırken, dönüşümden sonra ise (%43,8) tamamen katılmaktadır.

Dönüşümden sonra “Yaşadığım bölge yaşamak için güzel bir yer” ifadesine ankete cevap veren katılımcıların çoğunluğu (%24,9) orta düzeyde, %19,5’i katılırken, %15,8’i tamamen katılmaktadır. Yani Dönüşüm sonrasında katılımcıların %60 ‘ı bölgenin yaşamak için güzel bir yer olduğunu belirtmektedir.

Dönüşümden önce katılımcılarının yaşadıkları evin alanı çoğunlukla 80-120 M2 iken dönüşümden sonra yaşadıkları evin alanının yine 80-120 m2 arasında olduğu görülmektedir. Bu durum dönüşüm uygulamalarının alan kullanıcılarının yaşadıkları evin büyümesine ilişkin yatay bir katkı sağlamaktadır. Evin büyüklüğünün yanında evlerin yaşam şartlarında dönüşüm öncesine kıyasla ciddi bir değişim olduğu gözlemlenmiştir. Çoğunlukla gece konu özelliği taşıyan ve kırsal alana özgü özellikler gösteren Mamak’ın söz konusu altı mahallesi dönüşümden sonra kent statüye kavuştuğu görülmektedir. Burada özellikle dönüşüm öncesinde evlerin sobalı olası ve her odanın ısınmaması, çatısız yada yıkılmaya yüz tutmuş evlerin olduğu belirtilmiştir. Dönüşümden sonra ise evlerin yaşam standartlarının yüksek, her odasının aynı oranda ısındığı, yeni, temiz ve modern yapılaşmanın olduğu görülmüştür. Evlerde ve binalarda meydana gelen bu değişim, kentsel yaşam kalitesinin fiziksel çevre kalitesinde olumlu bir etkiye neden olmuş ve kentsel yaşam kalitesinin atmasına kaynaklık ettiği ortaya konulmuştur.

2.2 SOSYAL ÇEVRE KALİTESİ

Sosyal çevre, insanın olduğu her alanda üzerinde durulması gereken bir unsurdur. Gündelik yaşamın sürdürülmesinde bireyin yaşadığı her alanda sosyal faktörler etkilidir ve önem taşımaktadır. Bu nedenle mekanda meydana gelecek bir değişimden en az yer kadar mekânın kullanıcıları da etkilenmektedir. Kentsel dönüşüm uygulamaları sadece fiziksel olarak bir değişim yada dönüşüm meydana getirmemekte aynı zamanda hayatın bir çok alanında değişime neden olmaktadır. Kentsel dönüşüm uygulamaları uzun yıllar sosyal unsurları göz ardı ederek gerçekleştirildi. Bunun sonucu olarak halkla bütünleşemeyen ve halkın yerinden edilmesi gibi olumsuzluklar görüldü. Sonrasında ise, halkın göz önünde bulundurularak ve sürece katılımını sağlayan dönüşüm uygulamalarının ise başarılı sonuçlar doğurduğu görülmüştür. Bu bağlamda

sosyal unsurlar kentsel yaşam kalitesinin artmasına kaynaklık etmekte ve araştırmamız içerisinde yar almaktadır. Sosyal çevre kalitesine ilişkin unsurlar ankette, komşuluk ilişkileri, aidiyet, bağlılık ve güvenliğe ilişkin sorular kapsamında değerlendirilmiştir. Söz konusu sorular dönüşüm öncesi ve sonrası şeklinde yukarıda ki 14, 15 ve 16. Tablolarda belirtilmiştir. Ankete verilen cevaplar neticesinde sosyal çevre kalitesinin dönüşüm uygulamalarından olumsuz etkilendiği tespit edilmiştir.

Dönüşüm öncesi “Yaşadığım çevrede komşuluk ilişkileri sıcak” ifadesine ankete cevap veren katılımcıların çoğunluğu (%43,8) tamamen katılmakta iken dönüşüm sonrası ise katılımcıların çoğunluğu (%33,1) hiç katılmamaktadır. Bu sonuç komşuluk ilişkilerinin ciddi oranda değiştiği ve olumsuz olarak etkilendiğini göstermektedir. Dönüşüm öncesi sürekli görüşülen komşular dönüşüm sonrasında neredeyse görüşmemeye başlamıştır.

Dönüşüm öncesi “Yaşadığım çevrede insanlar mahallelerine çok bağlıdır” ifadesine ankete cevap veren katılımcıların çoğunluğu (%42,2) tamamen katılmakta iken dönüşüm sonrasında ise katılımcıların çoğunluğu (%33,3) hiç katılmamaktadır. Bu sonuç dönüşüm uygulamaları sonrasında değişen mahalle yaşantısına alan kullanıcılarının alışamadığı ve benimseyemediği gerçeğini yansıtmaktadır. Bu da yaşanan çevreyle bütünleşememe, bağlılık ve aidiyet duygularından yoksunluğa neden olma şeklinde değerlendirilmektedir.

Dönüşüm öncesinde “Kendimi yaşadığım çevreye ait hissediyorum (hissediordum)” ifadesine ankete cevap veren katılımcıların çoğunluğu (%28,1) katılmaktadır ya da tamamen katılmakta iken dönüşüm sonrasında katılımcıların çoğunluğu (%30,1) orta düzeyde katılmaktadır. Bu sonuç dönüşüm sonrasında yaşanan alana ait olma düşüncesinin olumsuz yönde etkilendiğini göstermektedir.

Dönüşüm Öncesinde “Yaşadığım çevre genel olarak güvenli bir yer” ifadesine ankete cevap veren katılımcıların çoğunluğu (%28,1) orta düzeyde katılmakta iken dönüşüm sonrasında ise, katılımcıların çoğunluğu (%27,9) hiç katılmamaktadır. Bu sonuç yaşanan alanın, dönüşüm uygulamaları sonrasında daha az güvenli bulunmaya başlandığını ortaya koymaktadır.

Tüm bu sonuçlar neticesinde, sosyal çevre kalitesine ilişkin unsurların dönüşüm uygulamalarından olumsuz olarak etkilendiğini söyleyebiliriz. Bu durumların bir çok nedenleri

olmakla birlikte daha çok Mamak'ın dönüşüm öncesinde kırsal yaşama ait davranış kalıplarının hakim olması gerçeğidir. Daha sıcak ve samimi ilişkilerin yer aldığı, herkesin birbirini tanıdığı, gecekonduların olması dolayısıyla komşuların bahçeleri birlikte kullanması ve dayanışma kültürünün yaygın olması gibi durumlar alan kullanıcılarını birbirine bağlamaktadır. Herkesin birbirini tanıması yaşanılan alana aidiyeti güçlenmesine ve daha güvende hissetme duygusuna neden olabilmektedir. Yeni Mamak Kentsel Dönüşüm Uygulamaları sonrasında ise alanda kentleşme ve kentleşme özellikleri ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Bu durum kentleşmenin bir gereği olarak soğuk ilişkiler, güvensizlik ve aidiyetin zayıflamasına neden olabilmektedir.

2.3 EKONOMİK ÇEVRE KALİTESİ

Dönüşüm uygulamalarının ekonomik olarak uygulamanın gerçekleştirildiği alanda değişime neden olduğu bilinmektedir. Yeni Mamak Kentsel Dönüşüm uygulamasının ise, ekonomik çevre kalitesine, alanın canlanması, yeni işlerinin açılması ve istihdam imkanlarının atması açısından olumlu katkı sağladı tespit edilmiştir.

Dönüşüm öncesinde “Yaşadığım çevrede yaşam ucuz” ifadesine ankete cevap veren katılımcıların çoğunluğu (%35,1) tamamen katılmakta iken dönüşüm sonrasında ise, katılımcıların çoğunluğu (%30,4) orta düzeyde katılmaktadır. Bu sonuçta, uygulamaların ekonomiye etkisinden ziyade katılımcıların genel olarak ülke ekonomisiyle değerlendirme yapımlarının bir yansıması olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kentsel dönüşüm, ülkemizde özellikle 2012 yılında çıkarılan 6306 sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun” ile birlikte yaygınlaşan ve her geçen gün güncelliğini koruyan bir konudur. Kentlerde gerçekleştirilen dönüşüm uygulamaları sadece fiziksel bir değişim değil aynı zamanda yaşam alanlarında birçok boyuta etki ederek alan kullanıcılarının yaşam kalitesinin tümüyle değişmesine neden olmaktadır. Bu çalışma, kentsel dönüşüm uygulamalarının kentsel yaşam kalitesinde sosyal, ekonomik ve fiziksel/çevresel unsurlarında nasıl bir etki yarattığını ortaya koymak için gerçekleştirilmiş olup örnek olarak Yeni Mamak Kentsel Dönüşüm Projesi seçilmiştir.

Dönüşüm uygulamalarının öncesinde ve sonrasında alan kullanıcılarının kentsel yaşam kalitesinin çeşitli çevrelerinde farklı etkilere neden olduğu tespit edilmiştir. Dönüşüm uygulamasının kentsel yaşam kalitesine genel bir bakış açısıyla olumlu yönde etki ettiği ortaya konulurken, belli çevre kalitelerinde ise olumsuz bir etkiye neden olduğu görülmüştür. Bu kapsamda **fiziksel çevre kalitesi**, konut ve çevresine ilişkin özellikler, belediye hizmetleri, yolların bakımlılığı, açık ve yeşil alanlar, ulaşım ve kamusal hizmetlere erişim gibi göstergelerde **olumlu bir değişime neden olduğu** ve çalışmanın yapıldığı mahallelerde **yaşam kalitesini yükselttiği** görülmüştür. Kentsel yaşam kalitesinin fiziksel çevre kadar önemli olan bir diğer boyut olan sosyal çevre ise dönüşüm uygulamaları sonrasında olumsuz olarak etkilenmiştir. Bu durumun farklı göstergelerle birçok nedeni olduğu tespit edildiği gibi genel olarak kente özgü davranış kalıplarının dönüşüm sonrasında hâkim olmaya başlaması şeklinde değerlendirilmiştir. Dönüşüm yapılmadan önce Mamak gecekondü bölgesiydi. Çalışma için seçilen altı mahallede kırsal kesim özellikleri hakimdi. Kırsal kesimde dayanışma kültürünün yüksek olduğu, insanların birbirine bağlı, samimiyetin ve güven duygusunun ön planda olduğu bilinmektedir. Dönüşüm sonrasında ise konut tipinin değişerek apartmanlaşması, alan kullanıcılarının sayısının artması, komşuluk ilişkilerinin azalmasına, yaşanılan mahalleye aidiyetin ve bağlılığın azalarak güvensizlik duygusunun hâkim olmaya başlamasına, yaşanılan yerle bütünleşemeyerek alanın terk edilmesine neden olduğu tespit edilmiştir. **Sosyal çevre kalitesini** oluşturan bu göstergeler, dönüşümden **olumsuz yönde etkilenmiş** ve sosyal ilişkiler açısından yaşam kalitesinin azalmasına neden olmuştur. Kentsel yaşam kalitesinin bir diğer boyutu olan **ekonomik çevrede** dönüşüm uygulamalarından önemli ölçüde etkilenmiştir. Yeni iş yerlerinin açılması iş imkanlarının artmasına neden olmuş ve bu durumun kentsel yaşam kalitesini **olumlu yönde etkilediği** görülmüştür. Bunun yanında katılımcıların çoğu ekonomik göstergelere ilişkin soruları ülkenin genel ekonomik durumuyla kıyaslayarak cevapladığı, genel bir hayat pahalılığı gibi söylemlerle açıklamaya çalıştığı görülmüştür. Bu nedenle ekonomik çevre kalitesinin, dönüşüm uygulamalarıyla doğrudan ilişkilendirilmediği tespit edilmiş ve yaşam kalitesinin artmasına **yatay bir etkisi olduğu** şeklinde değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak dönüşüm uygulamaları kentin ve bireyin yaşam kalitesini çok yönlü olarak artırmayı amaçlamalıdır. Kentlerde dönüşüm geleceğe yönelik bir yatırım olup, kentin fiziksel, sosyal ve ekonomik tüm boyutlarının bir arada değerlendirilmesiyle, kapsamlı bir planlamayla gerçekleştirilmelidir. Bu kapsamda kentsel dönüşüm uygulamalarının, kentsel alanın yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve sorunların giderilmesi noktasında önemli bir fırsat sunmaktadır. Bu

nedenle projeler, kısa süreli yapılan planlarla değil, uzun vadeli ve kapsayıcı bir vizyonla gerçekleştirilmelidir. Kentsel alanın başta kullanıcıları olmak üzere, emlak piyasasında bulunan paydaşlar, müteahhitler ve yerel yönetim çalışanlarının bilimsel yöntemleri ve önerileri göz önünde bulundurarak, konunun tüm süreciyle ilgili bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Bu sayede konunun önemine ve uzun sürede sağlayacağı katkıya yönelik farkındalık oluşturulmalı ve yaşanılacak olumsuzluklar bertaraf edilmelidir.

KAYNAKÇA

Campbell, A., Philip, C. ve Willard, R. (1976). **The Quality of American Life: Perceptions, Evaluations, and Satisfactions**, Russell Sage Foundation: New York.

Das, D. (2008). “Urban Quality Of Life: A Case Study Of Guwahati”, **Social Indicators Research**, 88, pp. 297–310.

Dökmeci, V. (1996). **İstanbul, Ankara ve İzmir’de Yaşam Kalitesinin Karşılaştırılması**, İstanbul 2020 Sempozyumu, İstanbul.

Durmuş, B., Yurtkoru, E. S., Çinko, M. (2018). **Sosyal Bilimlerde SPSS’le Veri Analizi**, Beta: İstanbul.

Emür, S., H., Onsekiz, D. (2007). “Kentsel Yaşam Kalitesi Bileşenleri Arasında Açık Ve Yeşil Alanların Önemi – Kayseri/Kocasinan İlçesi Park Alanları Analizi”. **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 22, , pp. 367-396.

Evans, D. (1994). “Enhancing Quality of Life in the population at large”, **Social Indicators Reserch**, 33(1-3), pp. 47-88.

Gür, M. (2014). **Kentsel Dönüşüm Uygulamasında Yaşam Kalitesi Araştırması Ve Kavramsal Bir Model Önerisi: Bursa Doğanbey Örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Ha M., ve Weber M. (1991). “The Determinants of Residential Environmental Qualities and Satisfaction: Effects of Financing, Housing Programs and Housing Regulations”, **Housing and Society**, 18(3), pp. 65-76.

Kamp, I.V., Leidelmeijer, K., Marsman, G. ve Hollander, A. (2003). “Urban Environmental Quality And Human Well-Being Towards A Conceptual Framework And Demarcation Of Concepts; A Literature Study”, **Landscape and Urban Planning**, 65, pp. 5-18.

Kaya, G. (1994). *Yaşam Kalitesi ve Planlama*, 5. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu Kitabı, İstanbul.

Marans, R. (2003). "Understanding Environmental Quality Through Quality of Life Studies: The 2001 DAS and its use of Subjective and Objective Indicators", **Landscape and Urban Planning**, 65, pp. 73-83.

Marans, R. (2003). *The Policy and Research Benefits of Quality Of Urban Life Studies*, International Conference On Quality Of Urban Life, İstanbul.

Oktay, D. Ve Marans, R. (2010). “Overall Quality of Urban Life and Neighbourhood Satisfaction: A Household Survey in the Walled City of Famagusta”, **Open House International**, 35(3), pp.. 27-36.

Okumuş, D. E. ve Eyüboğlu, E. E.(2015). “Kentsel Dönüşüm Öncesi Kentsel Yaşam Kalitesi Araştırmasına Yönelik Yöntem Önerisi ve Ataşehir Barbaros Mahallesi Örnekleme”, **Planlama**, 25 (2), pp. 93–106.

Marans. R. 2007, “Kentsel Yaşam Kalitesinin Ölçülmesi (çev. Türkoğlu, Handan Dülger)”, **Mimarlık Dergisi**, Sayı: 335,

<http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=53&RecID=1326>

Murdie, R., Rhyne, D. ve Bates, J. (1992) *Modeling Quality of Life Indicators in Canada: A Feasibility Analysis*, Institute of Social Research, York University: Toronto.

Perloff, Harvey, (Ed.). (1969). **The Quality of The Urban Environment, Resource For The Future**: Washington D.C.

Roberts, P. ve Hugh S. (2000). **Urban Regeneration A Handbook**, Sage Publications: London,

Sarı, V. İ. ve Kindap, A. (2018). “Türkiye’de Kentsel Yaşam Kalitesi Göstergelerinin Analizi” *Sayıştay Dergisi*, 108, pp. 39-72.

Shookner M. (1998). “A Quality of Life Index for Ontario”. **CSLS Conference on the State of Living Standards and the Quality of Life in Canada**, Canada,

Tabachnick, B.ve Fidell, L.S. (2013). *Using Multivariate Statistics (6th Ed.)*, Pearson: Boston.

Tekeli, İ. (2003). “Kentleri Dönüşüm Mekanı Olarak Düşünmek”, **TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**: İstanbul.

Thomas, S. (2003). A Glossary of Regeneration and Local Economic Development, **Local Economic Strategy Center**: Manchester.

Türkoğlu, H. D. Bölen, F., Baran, P. K. ve Marans, R. (2007). “İstanbul’da Konut Alanlarında Yaşam Kalitesinin Ölçülmesi”. *İtü Dergisi/A Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 7(2), pp.103-113.

Türksever, N.E. ve Atalık, G. (2001). “Possibilities And Limitations For The Measurement of The Quality of Life in Urban Areas, **Social Indicators Research**, 53(2), pp. 163–187.

Ülengin, B., Ülengin F. ve Güvenç Ü. (2001). “A Multidimensional Approach to Urban Quality of Life: The Case of Istanbul”. **European Journal of Operational Research**, 130(2), pp. 361-374.

Wish, N.B. (1986). “Are We Really Measuring the Quality of Life? Well Being Has Subjective Dimensions, As Well As Objective Ones”, **American Journal of Economics and Sociology**, 45(1), pp. 93-100.

Yavuzçehre, P.S. ve Sülün, E.T (2006). “Kentsel Yaşam Kalitesi ve Belediyeler: Denizli Karşıyaka Mahallesi Örneği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2(4), pp. 184-207.

TÜRK AİLE YAPISINDA BABALIK ROLÜ ALGISI ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Prof. Dr. Ahmet AKIN

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Sedide AKBULUT

İstanbul Medeniyet Üniversitesi YL Öğrencisi

Öz:

Bu araştırmanın amacı Türk Aile Yapısında Babalık Rolü Algısı Ölçeği'ni geliştirmek, geçerlik ve güvenilirliğini incelemektir. Araştırma 4053'ü kadın, 1486'sı erkek olan toplam 5539 birey üzerinde yürütülmüştür. Türk Aile Yapısında Babalık Rolü Algısı Ölçeği'nin geliştirilmesi sürecinde öncelikle 25 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve bu maddelerin gramer, anlaşılabilirlik, babalık rolü algısını ölçmesi açılarından incelenip 20 maddelik uygulama formu elde edilmiştir. Türk Aile Yapısında Babalık Rolü Algı Ölçeği 1 “kesinlikle katılmıyorum” ve 5 “kesinlikle katılıyorum” şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir Ölçeğin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Türk Aile Yapısında Babalık Rolü Algısı Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenilirliği Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik analizleri SPSS 20 paket programı ile yapılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .39 ile .80 arasında sıralanmaktadır. Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı .94 olarak bulunmuştur. Ölçeğin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %48,064'ünü açıklayan, öz-değeri 9,61 olan tek boyutlu ve 20 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .96 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .43 ile .84 arasında sıralanmaktadır. Bu sonuçlar Türk Aile Yapısında Babalık Rolü Algı ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Türk Aile Yapısı, Babalık Rolü, Geçerlik, Güvenirlik.

GİRİŞ VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Bilimsel yazın dünyasında ailenin konuşulması insanlığın tarihiyle eş zamanlıdır. Aile ile birlikte kadın ve çocuk üzerine söylemler geliştirilmiş, tanımlamalar yapılarak aileye kadın ve çocuk üzerinden yön verilmeye çalışılmıştır. Annenin, babanın ve çocuğun rolleri, toplumun egemen değerlerine ve zaman ilerledikçe ortaya çıkan gereksinimlere göre belirlenmektedir. İçinde yaşadığımız zaman diliminde tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de yaşanan gelişmelerle birlikte geleneksel aile yapısının çekirdek aileye dönüşmesi, kadının eğitim düzeyinin artması ve ekonomik bağımsızlık olarak adlandırılan çalışma hayatında var olması aile yapısı içindeki bireylerin rol ve sorumluluklarının değişmesine yol açmıştır.

Geleneksel Türk aile yapısında aileye güven veren, sorumlulukları üstlenen ve tehditlere karşı koruma işlevi gören babalık rollerinin çağımızın bir gerçeği olan modernite ve bireyselleşmenin etkisiyle bu değişimden nasibini aldığı ifade edilmektedir. Sanayileşme ile başlayan modernleşme ile daha da güçlenen babanın ev içinden uzak iş hayatı evde dengeleri değiştirmektedir. Kadın anne olduğu kadar baba olmaya da başlamış babalığın korkulan bir otorite, sorumluluk yüklenmeyen evde istenmeyen bir rol tanımlamasına evrildiği söylemleri geliştirilmektedir. Bu araştırmanın amacı Aile Danışmanlığı Tutum Ölçeği'ni geliştirmek, geçerlik ve güvenilirliğini incelemektir.

YÖNTEM

- **Çalışma Grubu**

4053'ü kadın, 1486'sı erkek 5539 katılımcı üzerinde yürütülmüştür.

- **Madde Havuzu**

Türk Aile Yapısında Babalık Rolü Algısı Ölçeği'nin geliştirilmesi sürecinde öncelikle 25 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik ve Türk Aile Yapısında Babalık Rolü Algısını ölçüp ölçmediği noktalarında incelenerek sonuçta 20 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

- **Ölçme Aracı**

Türk Aile Yapısında Babalık Algısı Ölçeği 1 “kesinlikle katılmıyorum” ve 5 “kesinlikle katılıyorum” şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar Türk Aile Yapısında Babalık Algısının yüksek düzeyde olumlu kabullerini göstermektedir.

- **İşlem**

Ölçeğin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Türk Aile Yapısında Babalık Rolü Algısı Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenilirliği Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik analizleri SPSS 20 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

- **Madde Analizi ve Güvenirlik**

Türk Aile Yapısında Babalık Algısı Ölçeğinin madde analizi için madde-toplam korelasyonları hesaplanmıştır. Madde-toplam korelasyonu test maddelerinden alınan puanlar ile testin toplam puanı arasındaki ilişkiyi açıklar (Büyüköztürk, 2004). Yapılan analiz sonucunda ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .39 ile .80 arasında değiştiği görülmüştür. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı .94 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Türk Aile Yapısında Babalık Rolü Algısı Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
BR1	70,2107	316,028	,732	,935
BR2	70,3699	316,716	,620	,937
BR3	70,3049	314,984	,668	,936
BR4	69,8662	323,482	,554	,938
BR5	70,4107	316,891	,638	,936
BR6	71,4012	317,827	,553	,938
BR7	70,5620	314,695	,624	,937
BR8	71,1697	316,225	,526	,939
BR9	71,1995	311,189	,682	,936
BR10	70,5349	315,599	,690	,936
BR11	69,9518	315,902	,738	,935
BR12	70,3380	310,662	,803	,934
BR13	71,8595	318,251	,548	,938
BR14	71,0877	312,910	,616	,937
BR15	70,4912	310,260	,745	,934
BR16	70,0023	316,064	,720	,935
BR17	70,5283	310,346	,748	,934
BR18	70,4356	319,952	,527	,938
BR19	70,4044	311,144	,766	,934
BR20	70,3288	330,085	,389	,940

• Yapı Geçerliği

Ölçeğin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %48,064'ünü açıklayan, öz-değeri 9,61 olan tek boyutlu ve 20 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .96 olarak bulunmuştur.. Ölçeğin faktör yükleri .43 ile .84 arasında sıralanmaktadır Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Türk Aile Yapısında Babalık Rolü Algısı Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix^a

	Component 1
BR1	,774
BR2	,667
BR3	,715
BR4	,597
BR5	,674
BR6	,587
BR7	,658
BR8	,557
BR9	,720
BR10	,731
BR11	,786
BR12	,843
BR13	,578
BR14	,655
BR15	,791
BR16	,770
BR17	,790
BR18	,566
BR19	,809
BR20	,433

Extraction Method:
Principal
Component
Analysis.

a. 1 components
extracted.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmanın amacı Türk Aile Yapısında Babalık Algısı Ölçeğini geliştirmek ve geçerlik ve güvenilirlik analizlerini gerçekleştirmektir. Araştırmadan elde edilen bulgular ölçeğin yeterli düzeyde geçerlik ve güvenilirlik ölçülerine sahip olduğunu kanıtlamıştır. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği dikkate alındığında (Büyüköztürk, 2004), ölçeğin madde toplam korelasyonlarının yeterli olduğu ifade edilebilir.

Ölçeğin faktör yapısını belirlemek için açımlayıcı faktör analizi yapılmış ve ölçeğin tek boyutlu bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Ölçeğin iç-tutarlılık güvenilirlik katsayısı testte yer alan maddelerin birbirleri ile tutarlı, dolayısıyla iç tutarlık anlamındaki güvenilirliğin yüksek olduğunu kanıtlamaktadır. Araştırmalarda kullanılacak ölçme araçları için öngörülen güvenilirlik düzeyinin .70 olduğu (Tezbaşaran, 1996) dikkate alınır, ölçeğin tek boyutlu olmasına ilişkin güvenilirlik düzeyinin yeterli olduğu söylenebilir.

Bu bulgulara dayanarak Türk Aile Yapısında Babalık Algısı Ölçeğinin aile danışmanlığı, psikoloji ve eğitimde kullanılabilir, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

Eşler Arası Manevi Duyarlık Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Prof. Dr. Ahmet AKIN

IMU Aile Danışmanlığı ve Eğitim Bölümü

Nurdan SUBAŞI

IMU Aile Danışmanlığı ve Eğitim Bölümü

Özet

Bu araştırmanın amacı, Eşler Arası Manevi Duyarlık Ölçeği'ni geliştirmek, geçerlik ve güvenilirliğini incelemektir. Araştırma 212'si kadın 71'i erkek olan 283 kişi üzerinden yürütülmüştür. Eşler Arası Manevi Duyarlık Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Eşler Arası Manevi Duyarlık Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenilirliği Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlilik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlilik analizleri IBM SPSS Version 22 paket programı ile yapılmıştır. Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %48'ini açıklayan, öz-değeri 6,75 olan tek boyutlu ve 14 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .93 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .50 ile .82 arasında sıralanmaktadır. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlilik katsayısı .90 olarak bulunmuştur. Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .48 ile .75 arasında sıralanmaktadır. Bu sonuçlar Eşler Arası Manevi Duyarlık Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Eşler Arası Manevi Duyarlık, Geçerlik, Güvenirlilik.

Haz ve hız çağının yaşandığı günümüz dünyasında, bireysel ya da toplumsal olarak yaşanan sorunlar karşısında insanı tek boyutuyla ele alan anlayışların çok fazla çözüm üretememesi, insanoğlunu özüne yönelik bir arayışa yönlendirmektedir. İnanç ve değerlerin insanların manevi dünyasına kattığı anlamın; hayatın her türlü zorluğuna karşı etkin bir dayanıklılık, güçlü bir direnç sağladığı ve bireylere sosyal ilişkilerden eşler arası iletişime kadar insani olan her alanda yapıcı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Ailedeki yapısal ve sosyokültürel değişime bağlı olarak aile olmak kadar aile kalmanın önem kazandığı günümüzde; aile birlikteliğini koruyacak, kültürel ve manevi değerlerimize uygun, hayatı anlamlı kılacak yaşanan sorunlara

bütüncül çözümler sunacak, danışmanlık hizmetlerine olan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Buna bağlı olarak genel olarak ruh sağlığına olan faydası yanında, aile olmanın anlamının artırılması, aile bağlarının güçlendirilmesi, aile huzuruna ve evlilik doyumuna katkısı noktasında eşler arası ilişkide manevi duyarlıklara yönelik araştırmaların artırılması önem arz etmektedir. Bu nedenle manevi duyarlıkların eşler arasındaki ilişkiye olan etkilerini saptamak için, yerel bilimsel ölçeklere ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Bu araştırmanın amacı, Eşler Arası Manevi Duyarlık Ölçeği'ni geliştirmek, geçerlik ve güvenilirliğini incelemektir.

YÖNTEM

Çalışma grubu

Araştırma 212'si kadın, 71'si erkek olan 283 kişi üzerinde yürütülmüştür.

Madde Havuzu

Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde öncelikle eşler arası manevi duyarlık ile ilgili çalışmalar incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda 16 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve bu maddeler dilbilgisi, anlaşılabilirlik ve eşler arası manevi duyarlığı ölçüp ölçmediği noktalarında incelenerek, sonuçta 14 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

Ölçme aracı

Eşler Arası Manevi Duyarlık Ölçeği 1 “kesinlikle katılmıyorum” ve 5 “kesinlikle katılıyorum” şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır.

İşlem

Eşler Arası Manevi Duyarlık Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Eşler Arası Manevi Duyarlık Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenilirliği Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik analizleri IBM SPSS Version 22 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

Madde Analizi ve Güvenirlik

Eşler Arası Manevi Duyarlık Ölçeği 'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Yapılan analiz sonucunda ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .48 ile .75 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenilirlik katsayısı .90 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo1 'de gösterilmiştir.

Item-Total Statistics				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
S1	58,75	52,891	,634	,895
S2	58,77	52,433	,668	,893
S3	58,62	53,556	,725	,893
S4	58,88	54,740	,499	,900
S5	58,71	53,375	,667	,894
S6	58,61	54,706	,652	,895
S7	58,88	53,113	,597	,896
S8	58,87	52,521	,666	,894
S9	58,99	52,188	,659	,894
S10	58,97	52,545	,540	,899
S11	59,50	51,783	,497	,903
S12	58,59	54,150	,745	,893
S13	59,53	51,910	,477	,905
S14	58,66	53,432	,696	,893

Tablo:1 Eşler Arası Manevi Duyarlık Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Yapı Geçerliği

Eşler Arası Manevi Duyarlık Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi AFA sonucunda toplam varyansın %48'ini açıklayan, öz-değeri 6,75 olan tek boyutlu ve 14 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .93 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .50 ile .82 arasında sıralanmaktadır. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Component Matrix^a

	Component
	1
S1	,733
S2	,748
S3	,814
S4	,545
S5	,751
S6	,740
S7	,668
S8	,708
S9	,711
S10	,583
S11	,530
S12	,818
S13	,503
S14	,770

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 1 components extracted.

Tablo 2: Eşler Arası Manevi Duyarlık Ölçeği Faktör Yükleri

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yapılan analizler sonucu, ölçeğin yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği (Büyüköztürk, 2004) dikkate alındığında, ölçeğin madde toplam korelasyonlarının .48 ile .75 arasında sıralanması ile yeterli olduğu ifade edilebilir. Ölçeğin faktör yapısını belirlemek için açımlayıcı faktör analizi yapılmış ve ölçeğin tek boyutlu bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Ölçeğin iç-tutarlılık güvenilirlik katsayısı testte yer alan maddelerin birbirleri ile tutarlı, dolayısıyla iç tutarlılık anlamındaki güvenilirliğin yüksek olduğunu kanıtlamaktadır. Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılacak ölçme araçları için ön görülen güvenilirlik düzeyinin .70 olduğunu söylemiştir. Buna göre tek boyutlu ölçeğimize ilişkin güvenilirlik düzeyinin .90 olarak yeterli olduğu söylenebilir. Bu bulgulara dayanarak Eşler Arası Manevi Duyarlık Ölçeği'nin aile danışmanlığı, psikoloji ve eğitimde kullanılacak, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

GENÇLERİN EŞ SEÇİMİNDE DINDARLIK KRİTERLERİ ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Prof. Dr. Ahmet AKIN

IMU Aile Danışmanlığı ve Eğitim Bölümü

Kumriye ÖZBABABACAN

IMU Aile Danışmanlığı ve Eğitim Bölümü

Özet

Bu araştırmanın amacı Gençlerin Eş Seçiminde Dindarlık Kriterleri Ölçeği'ni geliştirmek, geçerlik ve güvenilirliğini incelemektir. Araştırma 178'i kadın, 51'i erkek olan 229 kişi üzerinde yürütülmüştür. Gençlerin eş seçiminde dindarlık kriterleri Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Gençlerin eş seçiminde Dindarlık Kriterleri Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenilirliği Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik analizleri SPSS 20 paket programı ile yapılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %82,78'ini açıklayan, öz-değeri 14,07 olan tek boyutlu ve 17 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .96 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .83 ile .96 arasında sıralanmaktadır. Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı .99 olarak bulunmuştur. Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .80 ile .95 arasında sıralanmaktadır. Bu sonuçlar gençlerin eş seçiminde Dindarlık Kriterleri Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Gençlerin eş seçiminde dindarlık kriterleri, Geçerlik, Güvenirlik

Din, bireysel ve sosyal hayatı düzenleyen, kişileri ve toplumu yönlendirici etkisiyle bilinen vazgeçilmez önemli bir olgudur. Bireyin çocukluktan yaşlılığına kadar hayatının her döneminde önemli bir etkiye sahip olan dinin, insan üzerindeki etkileri de tarih boyunca araştırma konusu olmuştur. Bütün toplumlarda farklı dinden insanlar, inandıkları dinî değerlere göre hayatlarını yaşamış ve yaşamaya devam etmektedir. Bu noktada dindarlık kavramına bakıldığında genelde bireyin dini tutum ve davranışlarının gündelik yaşam dünyasındaki yansımaları olarak açıklandığı görülmektedir. Dindarlık, yaşanması ve hissedilmesi yönüyle bireysel, tezahürleri açısından ise toplumsal bir olgudur. Sosyal bir varlık olan insanın temel ihtiyaçları vardır ve bu ihtiyaçların en önemlilerinden biri de karşı cins ile ilişkisi ve aile

kurmasıdır. İnsan ve toplum üzerinde bu derece etkili olan dinin, en önemli kurumlardan biri olan aileyi ve ailenin oluşumu aşamasında eş seçimini etkilememesi düşünülemez. Bu aşamada gençlerin eş seçiminde dindarlık kriterlerini belirlemeye ihtiyaç duyulmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Çalışma grubu

Araştırma 178’i erkek, 51’i kadın olan 229 kişi üzerinde yürütülmüştür.

2.2. Madde Havuzu

Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde öncelikle gençlerin eş seçiminde dindarlık kriterleri ile ilgili çalışmalar incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda 17 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve bu maddeler dil bilgisi, anlaşılabilirlik ve gençlerin eş seçiminde dindarlık kriterleri ölçüp ölçmediği noktalarında incelenerek, sonuçta 17 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

2.3. Ölçme aracı

Gençlerin Eş Seçiminde Dindarlık Kriterleri Ölçeği 1 “kesinlikle katılmıyorum” ve 5 “kesinlikle katılıyorum” şeklinde 5’li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar gençlerin eş seçiminde dindarlık kriterlerinin yükseldiğini göstermektedir.

2.4. İşlem

Gençlerin Eş Seçiminde Dindarlık Kriterleri’nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Gençlerin Eş Seçiminde Dindarlık Kriterleri’nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenilirliği Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik analizleri SPSS 20 paket programı ile yapılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Madde Analizi ve Güvenirlik

Analiz sonucu ölçeğin madde-toplam korelasyonlarının .80 ile .95 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlilik katsayısı ise .99 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Gençlerin Eş Seçiminde Dindarlık Kriterleri ölçeği düzeltilmiş madde-toplam korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
E1	68,36	330,275	,940	,985
E2	68,11	346,260	,804	,987
E3	68,27	335,970	,882	,986
E4	68,56	331,366	,920	,985
E5	68,60	330,311	,889	,986
E6	68,36	333,419	,905	,986
E7	68,61	330,467	,896	,986
E8	68,85	332,650	,811	,987
E9	68,79	331,286	,869	,986
E10	68,60	328,550	,927	,985
E11	68,50	329,458	,953	,985
E12	68,21	338,561	,856	,986
E13	68,54	329,704	,929	,985
E14	68,40	333,087	,925	,985
E15	68,53	329,466	,910	,986
E16	68,57	329,012	,918	,986
E17	68,36	330,770	,915	,986

3.2. Yapı Geçerliği

Gençlerin Eş Seçiminde Dindarlık Kriterleri Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %82,78'ini açıklayan, öz-değeri 14,07 olan tek boyutlu ve 17 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .96 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .83 ile .96 arasında sıralanmaktadır. Bulgular Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Gençlerin Eş Seçiminde Dindarlık Kriterleri Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix^a

	Component
	1
E1	,947
E2	,827
E3	,899
E4	,930
E5	,901
E6	,918
E7	,906
E8	,829
E9	,881
E10	,935
E11	,959
E12	,876
E13	,938
E14	,936
E15	,920
E16	,927
E17	,927

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Yapılan analizler sonucu ölçeğin yeterli düzeyde geçerlik ve güvenilirlik ölçülerine sahip olduğu kanıtlanmıştır. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği dikkate alındığında (Büyüköztürk, 2004), ölçeğin madde toplam korelasyonlarının yeterli olduğu ifade edilebilir. Ölçeğin faktör yapısını belirlemek için açımlayıcı faktör analizi yapılmış ve ölçeğin tek boyutlu bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Ölçeğin iç-tutarlılık güvenilirlik katsayısı testte yer alan maddelerin birbirleri ile tutarlı, dolayısıyla iç tutarlık anlamındaki güvenilirliğin yüksek olduğunu kanıtlamaktadır. Araştırmalarda kullanılacak ölçme araçları için öngörülen güvenilirlik düzeyinin .70 olduğu (Tezbaşaran, 1996) dikkate alınır, tek boyutlu ölçeğe ilişkin güvenilirlik düzeyinin .99 olarak yeterli olduğu görülmektedir. Bu bulgulara dayanarak Gençlerin Eş Seçiminde Dindarlık Kriterleri Ölçeği'nin aile danışmanlığı, psikoloji, sosyoloji vb. disiplinlerde kullanılabilir, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

AİLE DANIŞMANLIĞI TUTUM ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Prof. Dr. Ahmet AKIN

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Nidanur MUTLU

İstanbul Medeniyet Üniversitesi YL Öğrencisi

Öz: Bu araştırmanın amacı Aile Danışmanlığı Tutum Ölçeği'ni geliştirmek, geçerlik ve güvenilirliğini incelemektir.

Araştırma 144'ü kadın 64'ü erkek 208 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde psikolojik yardım almaya yönelik diğer ölçekler incelenmiş, bunlar aile danışmanlığı kapsamında dönüştürülmüştür. Katılımcıların aile danışmanlığı tutumunu ölçmek üzere 15 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddelerin gramer, anlaşılabilirlik, aile danışmanlığı tutumunu ölçmesi açılarından incelenip 12 maddelik uygulama formu elde edilmiştir. Aile Danışmanlığı Tutum Ölçeği 1 “kesinlikle katılmıyorum” ve 5 “kesinlikle katılıyorum” şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Aile Danışmanlığı Tutum Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Aile Danışmanlığı Tutum Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenilirliği Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik analizleri SPSS 21 paket programı ile yapılmıştır.

Aile Danışmanlığı Tutum Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %59,33'ünü açıklayan, öz-değeri 7,1 olan tek boyutlu ve 12 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .93 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .61 ile .87 arasında sıralanmaktadır. Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı .93 olarak bulunmuştur. Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .56 ile .83 arasında sıralanmaktadır. Bu sonuçlar Aile Danışmanlığı Tutum Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Aile Danışmanlığı Tutumu, Geçerlik, Güvenirlik.

Bireylerin karşılaştıkları zorluklarla başa çıkarken psikolojik destek almaya yönelik tutumları farklılık göstermektedir. Toplumsal inanç ve algılar, alınacak hizmetin maddi boyutu, yaşanan kültürel iklim, sosyal kabul görme gibi pek çok değişken kişilerin psikolojik destek alma tutumlarını etkilemektedir. Bu tutum olumsuz olduğu takdirde, kişinin sorunlarla başa çıkma süreci zorlaşmaktadır. Tutum olumlu olduğu takdirde de destek alma süreci hızlanarak, içinde buldukları zorluklarla baş etme süreci kolaylaşmaktadır. Aile danışmanlığı da bahsedilen psikolojik desteğin bir dalıdır. Aile danışmanlığı, birey merkezli psikolojik destek türlerinden farklı olarak aileyi bir bütün olarak ele almaktadır. Sadece anne ve baba değil çocuklar da danışmanlık sürecine dahil edilir. Mevcut sorunlara odaklanıp, onlar üzerinden çalışmalar yapıldığı için diğer psikolojik destek süreçlerinden daha hızlı sonuç alınabilmektedir. Aile terapisinden farkı ise psikolojik danışmanlık, sosyoloji, sosyal hizmet gibi disiplinlerin harmanlanmasıyla ortaya çıkmış olmasıdır. Ülkemizde de son dönemlerde aile danışmanlığı uygulamaları artmıştır. Bu nedenle bireylerin aile danışmanlığına yönelik bakış açılarının nitel ve nicel bağlamda incelenip ölçülmesi önem taşımaktadır. Bu araştırmanın amacı Aile Danışmanlığı Tutum Ölçeği'ni geliştirmek, geçerlik ve güvenilirliğini incelemektir.

YÖNTEM

- **Çalışma Grubu**

144'ü kadın, 64'ü erkek 208 katılımcı üzerinde yürütülmüştür.

- **Madde Havuzu**

Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde psikolojik yardım almaya yönelik diğer tutum ölçekleri incelenmiş, bunlar aile danışmanlığı kapsamında dönüştürülmüştür. Katılımcıların aile danışmanlığı tutumunu ölçmek üzere 15 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddelerin gramer, anlaşılabilirlik, aile danışmanlığı tutumunu ölçmesi açılarından incelenip 12 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

- **Ölçme Aracı**

Aile Danışmanlığı Tutum Ölçeği 1 “kesinlikle katılmıyorum” ve 5 “kesinlikle katılıyorum” şeklinde 5’li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Verilen puanın yüksekliği, aile danışmanlığı tutumunun daha olumlu olduğunu ifade etmektedir.

- **İşlem**

Aile Danışmanlığı Tutum Ölçeği’nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Aile Danışmanlığı Tutum Ölçeği’nin yapı geçerliği açılımlayıcı faktör analizi, güvenilirliği Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik analizleri SPSS 21 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

- **Madde Analizi ve Güvenirlik**

Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin madde-toplam korelasyonlarının .56 ile .83 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ise .93 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Aile Danışmanlığı Tutum Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
yardım1	42,9608	102,402	,650	,931
yardım2	42,3284	106,754	,556	,934
yardım3	42,8529	103,269	,644	,931
yardım4	42,1520	103,568	,797	,925
yardım5	42,6176	103,735	,700	,928
yardım6	41,9216	105,787	,760	,927
yardım7	42,5294	101,551	,740	,927
yardım8	42,1176	103,267	,791	,925
yardım9	42,7304	105,183	,631	,931
yardım10	41,9118	106,583	,697	,928
yardım12	42,4118	103,376	,786	,925
yardım13	42,3775	102,010	,832	,923

- **Yapı Geçerliği**

Aile Danışmanlığı Tutum Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %59,33'ünü açıklayan, öz-değeri 7,1 olan, tek boyutlu, faktör yükleri .61 ile .87 arasında sıralanan ve 12 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .93 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Aile Danışmanlığı Tutum Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix ^a	
	Component
	1
yardım1	,698
yardım2	,614
yardım3	,705
yardım4	,842
yardım5	,750
yardım6	,813
yardım7	,786
yardım8	,836
yardım9	,683
yardım10	,763
yardım12	,836
yardım13	,871

Extraction Method:
Principal Component
Analysis.

a. 1 components
extracted.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ölçeğin yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği (Büyüköztürk, 2004) düşünülerek, ölçeğin madde toplam korelasyon katsayılarının .56 ve .83 arasında sıralanması açısından yeterli olduğu görülmektedir. Açımlayıcı faktör analizi sonucu ölçeğin tek boyutlu olduğu bulunmuştur. Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılacak ölçme araçları için ön görülen güvenilirlik düzeyinin .70 olduğunu söylemiştir. Buna göre ölçeğe ilişkin

güvenirlilik düzeyinin .93 ile yeterli olduğu görülmektedir. Bu bulgulara dayanarak Aile Danışmanlığı Tutum Ölçeği'nin psikoloji, aile danışmanlığı, sosyoloji, sosyal hizmet vb. disiplinlerde kullanılabilir, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

William Wallace ve Birinci İskoç Bağımsızlık Savaşının Başlaması

Halil YAVAŞ*

Özet

İngiltere kralı I. Edward, 1294'ten sonra Fransa ile savaşa girişmiş ve bu süreçte feodal olarak kendisine bağlı olan İskoçya'nın desteğini talep etmişti. Ancak İskoçlar buna yanaşmayınca o da 1296'da ülkeyi işgal etti ve kralları John Balliol'u esir aldı. Fakat İskoç soyluları yine de teslim olmamışlardı. O dönemde zaten İngiltere'nin yerel yöneticileriyle sorun yaşamakta olan William Wallace'ı direnişin lideri seçtiler. Wallace, 1297'ye kadar küçük çaplı baskınlarla İngilizleri taciz etti. 1297'ye geldiğinde ise Stirling köprüsünde İngiliz ordusuyla giriştiği savaşta onları ağır bir şekilde yenilgiye uğrattı.

Bu zafer onun ününe ün katmıştı. Nitekim sonrasında kendisine, o dönem için önemli bir paye olan "İskoçya'nın Koruyucusu" unvanı verildi. Wallace, 1298'e kadar İskoçya'ya hâkim olmasının yanı sıra İngiliz hâkimiyetindeki bölgelere de baskınlar tertip etti. Lakin 1298'de yine İngilizlerle yaptığı Falkirk savaşı ile talihi tersine döndü. Bu savaşta yaşadığı hezimet onun ilerlemesini durdurmuş, dahası geri çekilmek zorunda bırakmıştı. Ne hazindir ki İskoç soyluları da onu terk etmeye başlamışlardı. Yanında kalan az sayıdaki taraftarıyla 1304'e kadar gerilla taktiği uygulayarak direnişini sürdürdü. 1304'te yaşanan ikinci Stirling savaşında da İskoçlar çok büyük bir yenilgi yaşamış ve o dönem için İskoç mücadelesi durmuştu. Bir süre daha kaçak bir şekilde yaşayan Wallace, maalesef İskoç soylularının ihaneti neticesinde 1305'te yakalandı ve akabinde son derece korkunç bir yöntemle idam edildi. Ölümünden sonra ona duyulan sevgi daha da arttı ve halkın gözünde çok saygın bir yer edindi. Ayrıca onun ölümü İskoç bağımsızlık mücadelesini sonlandırmamış, aksine İngiltere kralının feodal tahakkümüne karşı başlayan isyan artık milliyetçi bir nitelik kazanmaya başlamıştı.

Anahtar sözcük: William Wallace, I. Edward, Stirling Savaşı, İskoç Direnişi

* Doktor, Orcid No: 0000-0001-5642-0141, e-mail: halil.yavas@yahoo.com,

Giriş

İngiltere'nin 1066'da Fatih William tarafından fethedilmesinden beri adada İngilizlerle İskoçlar arasındaki çatışma hali devam etmiştir. İngiltere kralı I. Edward, Galler'i işgal ettikten sonra "İskoçya sorununu" kalıcı bir şekilde çözmeyi düşünmekteydi. Bunun için gerekli fırsatı 1294'te Fransa ile savaşa tutuşması sırasında yakalayacaktır. Edward bu savaşta, feodal olarak kendisine bağlı olan İskoç kralı John Balliol'dan asker istedi. Balliol olumlu yanıt verse de İskoç soylularından oluşan meclis buna engel oldu. Hatta Şubat 1296'da İngilizlere karşı Fransızlarla ittifak yaptılar.¹

Bunun üzerine Edward hem John Balliol'u cezalandırmak hem de İskoç-Fransa ittifakına karşı bir cevap vermek için harekete geçti. Hazırlıklarını tamamlayan İngiliz ordusu ilkbaharda kuzeye doğru ilerlemeye başladı ve 30 Mart 1296'da Berwick'e ulaştı.²

İskoçlar bir süre direndilerse de İngiliz saldırıları karşısında tutunamadılar ve şehir düştü. Şehrin direnmesine çok öfkelenmiş olan Edward'ın, kadınları ve çocukları bırakıp bütün erkekleri öldürdüğü iddia edilmektedir. Hatta ölüleri gömecek kadar bile insan kalmamıştı.³ İskoç vakanüvis Fordunlu John⁴ "İngiltere kralı cinsiyetine ve yaşına bakılmaksızın 7500 kişinin öldürülmesini emretti. Ölenlerin kanından dolayı iki gün boyunca ırmaklar kan aktı." der.⁵

İngilizler ile cephe savaşına giremeyen İskoçlar Northumberland'ın kırsal bölgelerine baskınlar düzenleyerek intikamlarını almaya çalıştılar.⁶ Fakat Edward'ın işgali devam etti. Roxburgh ve Edinburgh kalelerini de teslim aldıktan sonra yirmi bir hafta içinde bütün İskoçya düşmüştü.⁷ Sonunda Kral Balliol teslim oldu. Edward onu ve Scone manastırındaki İskoç krallarının taç giyme törenlerinde kullandıkları Scone Taşı'nı da yanına alarak Londra'ya döndü. Böylece gelecekte İngiltere kralları İskoçya kralı olarak taç giyecekti.⁸ Fakat olaylar durulmayacaktı. On iki soyludan oluşan İskoç Meclisi direniş kararı almıştı. Fordunlu John bunu "İngiltere'nin en kötü ruhlu kralının yasadışı gaspına direnmek için hazırlandılar." diye

¹ Charles Riverr Editors, *William Wallace and Robert the Bruce*, s. 29.

² Prestwich, *Edward I*, s. 471.

³ Bauer, *Rönesans Dünyası*, 450

⁴ 1380'de tamamladığı "Chronicle of the Scots Nation" isimli eseri ile bilinen Fordunlu John, Wallace hakkında bilgi veren İskoç kökenli az sayıdaki kaynaktan birisidir. Ancak şüphesiz ki o da olayları naklederken dönemin politik olaylarından etkilenmiştir. İskoç direnişinde John'un kahramanı William Wallace'tan ziyade Robert Bruce idi. Nitekim döneme ait bilgiler naklederken Wallece ile ilgili olayları özet bir şekilde geçmektedir. Bkz. Young & Stead, *In The Footsteps Of William Wallace*, s. 16.

⁵ John of Fordun, *Chronicle of the Scottish Nation*, s. 318.

⁶ Prestwich, *Edward I*, s. 471.

⁷ John of Fordun, *Chronicle of the Scottish Nation*, s. 319.

⁸ Charles Riverr Editors, *William Wallace and Robert the Bruce*, s. 32.

ifade eder. Soylular ülkenin farklı yerlerinde adam toplayıp harekete geçmişlerdi. Bunlardan birisi de William Wallace idi.⁹

William Wallace'ın Gençlik Yılları ve İlk Saldırıları

William Wallace, Stewart ailesine¹⁰ bağlı Elderslie kasabasından Malcolm Wallace isimli bir soylunun ikinci oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Bunun içindir ki babasından dolayı askeri kariyerinden önce de zaten bir şövalyeydi.¹¹ Annesi, Crosbyli Reginald Crawford'un kızı Margaret'tir. Annesinin ve babasının İngilizlerce öldürüldüğü iddia edilmektedir. Crawford'un kökeninin Anglo-Dan şeflerinden Northumberialı Thorlongus'a dayandığı ileri sürülmektedir. Fakat William Wallace'ın ataları yüz yıldan fazladır İskoçya'ya yerleşmişlerdi. Öte yandan ismine bakıldığında onun Gallerli (Welsh) bir Kelt olduğu da iddia edilmektedir. Çünkü "Wallaces" ismi onları ifade etmede kullanılmaktadır.¹²

Wallace'ın 1274 veya 1275'te doğduğu tahmin edilmektedir. Malcolm adında bir ağabeyi, John adında bir erkek kardeşi, iki tane de kız kardeşi vardır. Malcolm 1291 veya 1296 yılında öldürülmüşken John 1307'de Londra'da idam edilmiştir. Fakat John'un Malcom'ın oğlu olduğu da ileri sürülmektedir. Eğitimini Paisley manastırında tamamlayan Wallace; Fransızca, Latince ve Galce bilmektedir. Bunun yanı sıra tarih ve az da olsa matematik öğrenmiştir.¹³

William'ın 1296'dan evvel İngilizlerle ne şekilde bir iletişim içinde olduğu muallâktır. Muhtemelen amcası Richard Wallace onu tehlikelerden uzak tutmaya çalışmaktaydı. Hatta 1296 yılının Mart ve Nisan aylarında Berwick ve Dunbar'ın İngilizlerce işgalinde William'ın ismi geçmemektedir. Onun ismine ilk olarak Ekim 1296'da Galloway ve Ayr'ın işgalinde rastlamaktayız. Ancak öncesinde İngiliz yöneticileriyle sorun yaşamıştı.¹⁴ Balık tutma meselesinden dolayı bölge şerifi Percy'nin beş adamıyla çatışmış ve böylece onun İngilizlerle savaşı başlamıştı. İddiaya göre o, Percy'nin izniyle balık tutmuş fakat dönüşte şerifin adamları balıklara el koymak istemişti. Akabinde çıkan kavgada William adamlardan üçünü öldürmüştü. İkinci bir vukuatı ise bir pazar yerinde yapılmakta olan ücretli müsabakada bir İngiliz rakibinin

⁹ John of Fordun, *Chronicle of the Scottish Nation*, s. 321.

¹⁰ Stewart ailesi, Comyns ve Morays aileleri gibi İskoçya'nın kraliyet ailesinden fief almış köklü bir ailedir. Özellikle batı İskoçya'da Renfrewshire, Lanarkshire ve Ayrshire gibi şehirlerde büyük mülkleri vardır. Bu fiefleri aileden ilk Walter Fitz Alan (1136–77) almıştır. Ailenin 1300'lü yıllara kadar İskoç kralları üzerinde büyük nüfuzları vardı. Bkz. Young & Stead, *In The Footsteps Of William Wallace*, s. 38.

¹¹ Young & Stead, *In The Footsteps Of William Wallace*, s. 34. Ancak Duncan döneme ait diğer kaynakları inceledikten sonra onun babasının Alan Wallace olduğunu ileri sürmektedir. Bkz. Duncan, "William, Son of Alan Wallace: The Documents", s. 33-34.

¹² Leaves, *Scotch and English History*, s. 63; Murison, *William Wallace*, s. 41-43.

¹³ Murison, *William Wallace*, s. 43-47.

¹⁴ Murison, *William Wallace*, s. 57.

belini kırmasıdır. Devamında yaşanan kargaşada beş İngiliz'i daha öldürmüştü.¹⁵ Muhtemelen bu vukuatlardan dolayı eşi Lanarklı Marion Bradfute ile gizli bir şekilde evlenmek zorunda kaldı. Çünkü eşinin memleketi Lanark güçlü bir İngiliz şerifliğinin merkeziydi ve Wallace kaçak durumundaydı. Evlilik tarihinin 1296'yılının ilk aylarına denk geldiği tahmin edilmektedir.¹⁶

Bu süreçte yanında, akrabalarından ve samimi arkadaşlarından bir grup oluşmuştu. Bu ekip Carlisle'dan Ayr'a doğru ilerleyen bir İngiliz konvoyunun haberini almıştı. İngiliz birliğinin başında Fenwick adında bir asker vardı ki bu kişi Wallace'ın babasının öldürüldüğü çatışmada komutandı. Wallace, Loudon Hill'e gitti ve burada tuzak kurdu. Uyguladığı taktikler sayesinde kendisinden çok daha kalabalık olan İngiliz birliğini yendi. Bu olay onun isminin duyulmasına sebep olmuştu. Dürüst Thomas adındaki bir kâhinin, Wallace'ın başarıları hakkındaki kehanetlerinin gerçekleşmesinin de bunda etkisi olmuştur.¹⁷

O artık İngilizler için ciddi bir tehdit olmaya başlamıştı. Nitekim bundan dolayı Glasgow'da toplanan meclisten William'ın tutuklanması hususunda bir karar çıktı. Fakat bu iş için görevlendirilen grup da onun saldırısına uğrayınca devamında William kanun dışı ilan edildi. İlerleyen süreçte yanına başka adamlar da katıldı ve sayıları 60'ı geçti. İlginç olan bunlardan bir kısmı İrlandalıydı. Elde ettiği ganimetler ve yanındaki adamlarıyla birlikte Lennox'a doğru gitti. Stirling'in batısında yer alan Gargunock'taki İngiliz garnizonuna geceleyin başarılı bir baskın tertip etti. Sonrasında Teith, Blackford ve Doune başta olmak üzere birçok yerde İngilizlere saldırdı.¹⁸

İskoç Direnişinin Başlaması

Wallace'ın, buraya kadarki yaptığı saldırıları her ne kadar İngilizler için tehdit idiyse de Edward'ın büyük bir ordu göndermesini gerektirecek boyutta değildi. Ancak 1297'den sonra işin rengi değişmiş ve William Wallace daha profesyonel saldırılara başlamıştı. Henry The Minstrel'in (Kör Harry)¹⁹ iddiasına göre bunun da sebebi İngilizlerin onun eşini öldürmesiydi. Wallace yanındaki dokuz adamıyla birlikte 1297'nin Nisan ayında eşini gizlice ziyarete gitmişti. Tam bu ziyaret sırasında John The Graham, şerif William Hazelrig ve Robert Thorn'ın

¹⁵ Murison, *William Wallace*, s. 57-58.

¹⁶ Magnusson, *Scotland: The Story of a Nation*, s. 133.

¹⁷ Murison, *William Wallace*, s. 59-60.

¹⁸ Murison, *William Wallace*, s. 61.

¹⁹ 1440-1492 yılları arasında yaşamış olan Henry The Minstrel veya bilinen ismiyle Kör Harry William Wallace hakkında 1470'te yazdığı *The Wallace* isimli destaniyle bilinmektedir. *The History of Great Britain*'nin (1518) yazarı John Mair'e göre Harry doğuştan kördü. Wallace hakkındaki yazdıklarını halk arasında nakledilmiş olan öykülerden almıştır. Öte yandan onun sonradan kör olduğu da iddia edilmektedir. Bkz. Young & Stead, *In The Footsteps Of William Wallace*, s. 23.

başlarında yer aldığı bir İngiliz birliğinin baskımına uğradılar. Çıkan çatışmada çok sayıda İngiliz askeri öldürüldü. Olaydan sonra Wallace, Lanark'tan kaçtı ancak şerif William Heselrig misilleme olarak Marion'ı öldürdü.²⁰ İngilizler önceden Wallace'ın annesini ve babasını, şimdi ise karısını öldürmüşlerdi. Nitekim acıdan deliye dönen Wallace aynı yılın Mayıs ayında Lanark'a geri döndü ve geceleyin Heselrig'in şatosuna girip onu öldürdükten sonra uzuvlarını kesti. Bu sırada babasını kurtarmak isteyen oğlunu ve yardımcılarını da öldürdü.²¹ Burada bir not düşmek icap eder. Wallace'ın, karısı Marion'un öldürülmesi üzerine intikam için savaş başlattığı iddiası Henry The Minstrel'den başka kaynakta yer almamaktadır. O yüzde bu bilgiye şüpheli yaklaşılmaktadır.²²

Bu süreçte artık Wallace'ın ismi İskoçya'nın her tarafında duyulmuştu. Nitekim diğer soylularla birlikte İskoç direnişinin bir parçası olmuştu. Güneydoğuda Robert Bruce ve kuzeydoğuda Andrew Murray (Moray)²³ adamlarıyla birlikte İngilizlere saldırırlarken, William Wallace da coğrafi olarak her iki isyancı grubun ortasında faaliyetlerini yürütmekteydi. Zamanla soyluların ve halkın çoğu onun etrafında birleşecekti.²⁴ Yukarıdaki isimlerin dışında William Douglas, James Stewart, Robert Wishart, Glasgow Piskoposu, Carrick Kontu, Duncan Macdougall, Fife Macduff, Alexander Lindsay ve Comyn ailesi bu direnişe katıldılar. İskoç isyanı yayılmaktaydı. Fordunlu John bunu şu şekilde nakleder: "William Wallace yuvasından başını kaldırdı ve İngiliz despotizminden ruhu acı duyan herkes ona katıldı. Böylece onların lideri oldu."²⁵ Fakat 1297 yılının Temmuz ayında İngilizlerle anlaşan Robert Bruce saf değiştirip Edward'ın yanına geçti.²⁶

Edward artık durumun vahametini fark etmişti. Wallace'ın cesaretini kırmak için Berwick'ten Kont Warenne komutasında büyük bir orduyu harekete geçirdi. Fakat aksine yılmayan Wallace, kuzeydeki isyanın lideri Murray ile birleşip ilerlemesini sürdürdü. Nihayet Forth Nehri üzerindeki Stirling köprüsünde İngilizleri karşıladı.²⁷

²⁰ Murison, *William Wallace*, s. 72; Magnusson, *Scotland: The Story of a Nation*, s. 134.

²¹ John of Fordun, *Chronicle of the Scottish Nation*, s. 321.

²² Young & Stead, *In The Footsteps Of William Wallace*, s. 47.

²³ Moray ailesinin kökeni Freskin isimli bir Flemenk'e dayanmaktadır. I. David tarafından (1124-1153) bu kişiye İskoçya'da Elgin yakınlarındaki Duffus fief olarak verilmiştir. Kral III. Alexander döneminde sahip olduğu mülkler daha da artmış ve İskoçya'nın en önemli aileleri arasında yer almışlardır. Ailenin önde gelen ismi Andrew Moray, Ayr şerifi de olmuştu. Bu kişi Wallace ile birlikte İskoç bağımsızlık savaşının önemli bir ismidir. Bkz. Young & Stead, *In The Footsteps Of William Wallace*, s. 97.

²⁴ Charles Riverr Editors, *William Wallace and Robert the Bruce*, s. 33.

²⁵ John of Fordun, *Chronicle of the Scottish Nation*, s. 321.

²⁶ Young & Stead, *In The Footsteps Of William Wallace*, s. 101.

²⁷ Charles Riverr Editors, *William Wallace and Robert the Bruce*, s. 36.

11 Eylül 1297'de taraflar savaş pozisyonlarını aldılar ve saldırı için beklemeye başladılar. Wallace, kendisine çok güvenen İngiliz süvarisini dar bir geçide çekmiş ve atlıların savaş düzeni almasını engellemiştir. Nitekim savaş başladığında bir anda mızraklı birlikleriyle saldırıya geçip İngilizleri darmadağın etti. İngilizler ağır bir yenilgi aldılar ve hazinedar Hugh of Cressingham'ın da aralarında yer aldığı önde gelen birçok komutan öldürdü.²⁸ Lanercost kroniğinin bildirdiğine göre İskoçlar Hugh of Cressingham'ın derisini yüzmüş ve derinin bir kısmıyla Wallace için kılıç kını yapmışlardı. Ayrıca kale komutanı Richard de Waldegrave ve kaledeki askerlerin birçoğu köprüde infaz edildi.²⁹

Stirling zaferinden sonra Wallace baronların sadakat yeminlerini kabul etti. Artık İskoçya'ya hâkim olmak için önemli bir aşama kat etmişti. Büyük bir zafer kazanmakla birlikte İngilizleri ülkeden kovmak için yapacakları hala çok iş vardı. Bu doğrultuda St. Johnston'da bir toplantı yaptılar ve William Wallace'ı İskoç ordusunun başkomutanı seçtiler.³⁰ Wallace, Lübeck ve Hamburg şehirlerine yazdığı mektuplarda kendisi için bu ifadeyi kullanmaktadır.³¹ O aynı zamanda esaret altındaki kral John Balliol adına bütün sivil yetkilere de sahip oldu. Baronlar her ne kadar sadakat yemini etmişlerse de bu durumdan memnun değillerdi. Çünkü yeni yetme bir komutana hizmet etmek pek hoşlarına gitmemektedir. Nitekim buradaki toplantıya İskoçya'nın en güçlü soylularından March kontu Patrick katılmamıştı. Hatta Wallace'ın onunla diyalog kurma çabasına da hakaretle cevap vermiş ve ona "Hırsızlar Kralı" demiştir. Bunun üzerine Wallace onu cezalandırmak için harekete geçmiş ve Dunbar yakınlarında onu yenip kalesine el koymuştu. Ancak Patrick çatışmadan kurtuldu ve İngiltere'ye kaçmayı başardı.³²

Artık yeni yetkilerle donatılmış olan Wallace, "İskoçya İskoçyalıdır" sloganıyla ülkedeki ruhban veya profan sınıftan bütün İngilizleri sürmeye başladı.³³ Saldırıları üzerine sınıra yakın bölgelerdeki İngilizler güneye kaçmaktaydı. Ancak ilerlemesini sürdüren Wallace, 18 Ekim'den itibaren Northumberland'a kadar baskınlarını genişletti. Kış gelince ganimet ve şanla İskoçya'ya döndü.³⁴

Wallace bir yandan da ekonomiyi canlandırmak için ticari hamleler de yapmaktaydı. Bunun için Flamlara bir mektup yazmıştı. 1829'de ortaya çıkarılan ve bugün Lübeck'te

²⁸ Bennett, *Dünya Savaş Tarihi Ortaçağ 500-1500 I*, s. 26.

²⁹ *The Chronicle of Lanercost*, s. 164; John of Fordun, *Chronicle of the Scottish Nation*, s. 322.

³⁰ Murison, *William Wallace*, s. 90.

³¹ Young & Stead, *In The Footsteps Of William Wallace*, s. 92.

³² Murison, *William Wallace*, s. 91.

³³ Armstrong, *Stirling Bridge & Falkirk 1297-98*, s. 57.

³⁴ *The Chronicle of Lanercost*, s. 164; Young & Stead, *In The Footsteps Of William Wallace*, s. 112.

bulunan bu mektuba göre ticari faaliyetlerde bulunmaları için Flamanları ülkeye davet etmişti. 29 Mart 1298’de St. Johnston’da Dundee kontluğu veliahdı Alexander Scrymgeour ile bir araya geldi. Bu toplantıda alınan karar doğrultusunda Wallace kral John Balliol adına “İskoçya’nın Koruyucusu” ilan edildi. İddialara göre önceden Selkirk ormanlarında yapılan bir toplantıda bu unvan Wallace’a verilmiş fakat St. Johnston’daki toplantıda resmiyet kazanmıştı. Bazılarına göre Wallace, kimseyle istişare etmeden veya onay almadan bu unvanı kendi kararıyla kullanmaya başlamıştır.³⁵ Bu tarihten sonra Andrew Murray’ın isminin geçmemesinden yola çıkarak onun İngilizlerle yaşana çatışmalar sırasında ağır bir şekilde yaralandığı veya öldüğü düşünülmektedir.³⁶

Stirling köprüsündeki hezimet ve devamındaki İskoç ilerlemesinden oldukça rahatsız olan İngilizler moral bozukluğundan kurtulmuşlar ve bir süre sonra toparlanmaya başlamışlardı.³⁷ Kral Edward 1298 yılının Nisan ayında İskoçya ile devam eden savaşı görüşmek üzere York’ta bir toplantı yaptı. Bu toplantıya İskoç soylularını da çağırılmış lakin onlardan çok azı gelmişti. Bu yüzden toplantıya katılmayanları “halk düşmanları” ilan etti. Kral toplantı sonrasında İskoçya’da kendisine baş kaldıranların topraklarına el konulacağını ve yerlerine de İngilizlerin yerleştirileceğini duyurdu. Anlaşılan o ki sorunu kalıcı bir şekilde çözmek için bölgenin demografik yapısını değiştirmeye karar vermişti. Bu, İskoçya’da ilk defa uygulanacak olan bir yöntemdi. Edward o kadar kararlıydı ki bu savaş için hazineyi Londra’dan York’a taşıdı. Böylece işlemleri çok daha hızlı bir şekilde yürütecekti.³⁸

Edward 25 Mayıs 1298’de York’ta yayınladığı bir emirle Haziran ayına kadar ordunun Roxburgh’da toplanmasını emretti. Sonraki gün Berwick kalesinin komutanlığına, Wallace’a karşı gelip ondan kaçan İskoç soylu kont Patrick’i getirdi. Roxburgh’a geldiğinde çok büyük bir ordu onu bekliyordu. Edward ordusuyla birlikte Kirkliston’da kamp kurdu. Bu arada Edward’a katılmak için Flander’den yola çıkan Aymer Valence ve John Siward komutasındaki bir takviye kuvveti Fiefe’den karaya çıkmıştı. Bunun haberini alan Wallace 12 Haziran’da onları Blackearnside ormanlarında yakaladı ve yaşanan çatışmada çoğunu öldürdü. Bu olay sadece Henry the Minstrel tarafından nakledilmektedir.³⁹

Devamında İskoç ordusu Falkrik’e geçti ve orada yüksek bir yerde kamp kurarak İngilizleri beklemeye başladı. Durumu öğrenen Edward 21 Temmuz’da ordusuyla

³⁵ Murison, *William Wallace*, s. 92-99.

³⁶ Duncan, “William, Son of Alan Wallace: The Documents”, s. 28.

³⁷ Armstrong, *Stirling Bridge & Falkirk 1297-98*, s. 60; Prestwich, *Edward I*, s. 478.

³⁸ Prestwich, *Edward I*, s. 479.

³⁹ Murison, *William Wallace*, s. 100-102; Prestwich, *Edward I*, s. 479.

Kirkliston'dan kuzeye doğru harekete geçti ve 22 Temmuz'da Fakrik'e ulaştı.⁴⁰ İngilizlerin sayısının 20.000-30.000 arasında olduğu düşünülmektedir. Bunlar içinde Üstat Brian le Jay idaresindeki 2000 Tapınak şövalyesi ve çok sayıda Gallerli piyade de vardı.⁴¹ İskoçların sayısının ise çok daha az olduğu bilinmekle birlikte pek bilgi bulunmamaktadır. Öyle ki İngiliz kronikleri İskoç ordusu hakkında 100.000 ile 300.000 arasında değişen aşırı mübalağalı rakamlar zikretmektedirler.⁴²

İskoçlar, teçhizat yönünden çok kısıtlı imkânlarla sahiptiler. Ön saflardaki mızraklılar, ufak miğfer ve "jack" adıyla bilinen keçe bir yelek şeklindeki basit "zırh" giymişlerdi. Ancak kalanları ona da sahip değildi. İlk olarak Edward'ın atlıları İskoç süvarisini savaş meydanından sürmüştü. Akabinde arbaletçiler⁴³ ve okçularla, mızrak ve balta taşıyan schiltron⁴⁴ denen kalkan biçimli piyade formasyonundaki İskoç askerlerini teker teker avlamaya başladılar. İskoç kuvvetleri dağılırken İngiliz süvarisi tekrar ortaya çıktı ve atlarını onların üzerine sürdü. Sonuç İskoçlar açısından tam bir insan kıyımıydı.⁴⁵ İskoç kroniklerine göre Falkrik'teki hezimetin en büyük sorumlusu Robert Bruce'tu. Schiltron pozisyonundayken askerlerin hepsi de son derece sağlam bir şekilde direnmişlerdi ancak Bruce arkadan dolaşıp onlara saldırınca savunmaları kırılmıştı.⁴⁶

Lanercost kroniği İskoç kaybıyla ilgili 100.000'i bulan abartılı bir rakam zikretmektedir. John Stewart, John The Graham başta olmak üzere birçok İskoç soylusu öldürülmüş ancak Wallace kaçıp kurtulmuştu. İngilizlerin en önemli kaybı ise Tapınak şövalyesi üstadı Brian le Jay'in ölmesiydi.⁴⁷

Edward bu başarısının ardından Fife yönünde İskoç topraklarında ilerledi. Bu sırada St. Andrews, St. Johnston, Lochmaben ve Perth'in yağmalanmasına izin verdi. Devamında Ayr'a ve Carlisle'a ulaştılar.⁴⁸

⁴⁰ Prestwich, *Edward I*, s. 480; Murison, *William Wallace*, s. 100-102.

⁴¹ Murison, *William Wallace*, s. 100-102; Prestwich, *Edward I*, s. 479.

⁴² Murison, *William Wallace*, s. 103.

⁴³ "Arbalet" veya "arbalest" denen bu silah Fransa'da 1050'lerden sonra ortaya çıkmıştır. Yayın oldukça gelişmiş bir biçimdir. Yaylar çelikten yapılır ve bir tetikle harekete geçirilir. Bu silah 300 metreye kadar atış yapılabiliyor ve oklar sert şeylere bile işleyebiliyordu. Bu, bir makineyle çalışan ilk el silahıydı. Bkz. Asimov, *Bilim ve Buluşlar Tarihi*, s. 83.

⁴⁴ Bu terim Walter o f Guisborough tarafından Falkrik savaşındaki İskoçların mızraklı askerlerini ve onların savaş düzenini tanımlamak için kullanılmıştır. Kelimenin "shield wall" yani kalkan duvar anlamına geldiği tahmin edilmektedir. Altı sıra halinde oluşturulan bu düzen ile Falkrik savaşında savunma amaçlı uygulanmıştır. Bkz. Armstrong, *Stirling Bridge & Falkirk 1297-98*, s. 27.

⁴⁵ Bennett, *Dünya Savaş Tarihi Ortaçağ 500-1500 I*, s. 26.

⁴⁶ John of Fordun, *Chronicle of the Scottish Nation*, s. 323.

⁴⁷ *The Chronicle of Lanercost*, s. 166.

⁴⁸ Prestwich, *Edward I*, s. 481; Murison, *William Wallace*, s. 109.

İskoçlar yaşadıkları hezimet sonrasında St. Johnston'da bir toplantı yaptılar. Wallace burada kendi rızasıyla İskoçya'nın koruyuculuğu unvanını bıraktı. O, kendisini kıskanan soylularla bu işi yürütemeyeceğini anlamıştı. İlginç bir şekilde soylular John Comyn ve Robert Bruce'u yeni koruyucu olarak atadılar.⁴⁹

Onun yaşamının bundan sonraki dört yılıyla ilgili çok az bilgi vardır. Harry'ye göre Wallace iki kez Fransa'ya gitmişti. İngilizlerin yolunu kesip onu tutuklama ihtimalinden dolayı bu ziyareti gizli bir şekilde yaptığı iddia edilmektedir. Falkrik savaşından önceki bir tarihte gerçekleşmiş olan birinci ziyaretinde Fransa'da dört ay kadar kalmıştı. Hatta bu sırada Wallace, Paris'te kralla görüşmüştü.⁵⁰ Sonrasında yanına aldığı 900 kadar İskoç ile birlikte Akitanya'da İngilizlere karşı savaşmıştı. Bordeaux'nun Fransızlar tarafından alınmasında yer aldığı ileri sürülmektedir. O dönemde, İngilizlerin saldırılarının artması üzerine geri dönmek zorunda kaldı. İkinci ziyareti ise koruyuculuktan istifa etmesi sonrasında gerçekleşmiştir. Yine Paris'te Fransa kralıyla görüşmüş ve yine Bordeaux'da savaşmıştı. Kralın ona Akitanya düklüğüne önerdiği ancak onun kabul etmediğinden söz edilir. Her iki ziyaret arasındaki benzerliklerden dolayı bunların aslında tek bir ziyaret olduğu tahmin edilmektedir. Sonuç itibarıyla diğer kroniklerdeki yorumlardan da yola çıkarak Wallace'ın en azından bir kez Fransa'ya gitmiş olması yüksek ihtimaldir. Hatta Roma'ya ve Norveç'e de gitmeye niyetlenmiş ancak bunu yapamamıştı. Muhtemelen içeride zayıf bir pozisyona düşünce kendisine diplomatik destek arayışına girmişti. Şüphesiz bütün bu görüşmelerde resmi bir görevi yoktu fakat şöhreti ona bu hakkı vermişti. Görüşmelerin bir neticesi olarak Papa, 27 Haziran 1299'da yayınladığı bir emirle İskoçya'nın, önceden olduğu gibi feodal olarak Papalığa bağlı olması istenmekteydi. Ayrıca İngiliz hapishanelerinde tutuklu bulunan İskoç din adamlarının serbest bırakılması gerektiğini ifade etmişti. Ancak bu emir 12 Şubat 1301'de İngiltere kralı Edward tarafından dikkate alınmayarak reddedilmişti.⁵¹

Direnişin Zayıflaması

Edward, Falkrik zaferini destekleyecek yeni bir sefer düzenlenmesi gerektiğini düşünmekteydi. Bunun için 24 Eylül 1299'da bir toplantı kararı aldı fakat IV. Philip'in kız kardeşi Margaret ile evlenmesi üzerine bu harekâtı erteledi. Akabinde İngiliz garnizonu İskoçya'dan ayrıldı. Devam eden süreçte İskoçlar toparlanıp tekrar harekete geçtiler ve Lochmaben'de İngiliz güçlerine karşı bazı başarılar elde ettiler.⁵² Taraflar arasında 1302'ye

⁴⁹ John of Fordun, *Chronicle of the Scottish Nation*, s. 324.

⁵⁰ Young & Stead, *In The Footsteps Of William Wallace*, s. 15.

⁵¹ Murison, *William Wallace*, s. 112-123.

⁵² Prestwich, *Edward I*, s. 483.

kadar düşük yoğunluklu çatışmalar devam etti. Sonunda, ekonomik zorluklar ve dış politikadaki çıkmazlardan dolayı zor durumda olan Edward'ın talebiyle 26 Ocak 1302'de ateşkes imzalandı. Yapılan antlaşma Kasım 1302'ye kadar geçerli olacaktı.⁵³

Birçoklarına göre, İskoçların savaş meydanında İngilizleri alt etmesinin bir yolu kalmamıştı. Dahası, Flamanların, 1302 Courtrai'de Fransız ordusunu yenilgiye uğratması, İskoçların dışarıdan alabilecekleri yardımın önünü kesmişti.⁵⁴ Ateşkesin süresi bittikten sonra Edward, John de Segrave ve Ralph Manton'a Stirling yakınlarına baskınlar yapmasını emretti. 1303'ün Ocak ayında Segrave harekâta başladı fakat 24 Şubat'ta John Comyn ve Simon Fraser komutasındaki İskoç ordusu tarafından sürpriz bir saldırıyla durduruldu. Segrave de dâhil birçok İngiliz esir alındı. Segrave kurtarıldı ancak Manton öldürüldü. Buna rağmen Edward'ın ordusu imha olmamıştı. 1300'den önceki sayıya ulaşmasa da Haziran ayında 7500 kişilik bir ordu oluşturmuştu. Yeni İngiliz harekâtına karşı İskoçların uyguladığı taktik meydan savaşından kaçınılması yönündeydi. İngilizler ilk olarak Firth of Forth'u geçmeye karar verdiler. Bunun için önce Brechin'i devamında ise Lochindorb, Boat of Garten'ı aldılar. Kışı Dunfermline'de geçirdiler. Bu sırada muhtelif cephelerde küçük İngiliz kuvvetleri faaliyet göstermekteydi. İskoçların en önemli direnişi ise batıdaydı. Bute adasındaki Rothesay'i ele geçirmişlerdi. 1303-1304 kışında tekrar ortaya çıkan William Wallace, kendisine bağlı asker sayısı azalmış olsa da İngiliz garnizonlarına yoğun bir şekilde saldırılar düzenledi. Bu süreçte John de Segrave, Robert Clifford ve William Latimer liderliğindeki İngiliz ordusu, Wallace ve Fraser komutasındaki İskoç birliğine bir baskın yaptı. Fakat Wallace ve Fraser kurtulmayı başardılar.⁵⁵

İlginçtir ki Robert Bruce da bu süreçte Wallace'a karşı İngilizlerin yanında savaşmaya devam etmekteydi. İskoç soylusunun Wallace'a karşı ihaneti Robert Bruce ile sınırlı değildi. 9 Şubat 1304'te Strathord'ta birçok İskoç soylusu Edward ile bir araya geldiler. Bunlar arasında uzun süredir İngilizlere karşı savaşmakta olan John Comyn da vardı. Görüşme neticesinde soylular Edward'a itaat edeceklerini ancak İskoçya'nın iç işlerinde bağımsız bir şekilde kendi kralları tarafından yönetilmesini istediler. Fakat Edward bunun uygulanabilmesi için Wallace'ın kendisine teslim edilmesini şart koşmaktaydı.⁵⁶

1304'ün Nisan ayına gelindiğinde Edward, hala direnişçilerin elinde olan Stirling kalesini almaya karar verdi. Kalenin komutanı William Oliphant, zaman kazanmak için

⁵³ Bauer, Rönesans Dünyası, 486.

⁵⁴ Bennett, *Dünya Savaş Tarihi Ortaçağ 500-1500 I*, s. 26.

⁵⁵ Prestwich, *Edward I*, s. 499.

⁵⁶ John of Fordun, *Chronicle of the Scottish Nation*, s. 329.

görüşmelerde bulundu ancak sonuç alamadı. Hazırlıklarını yapan Edward, kaleye gösterişli bir şekilde saldırmak istiyordu. Bunun için Berwick'teki gibi büyük bir mancınık yaptırdı. Oğlu olan Galler prensi, "savaş kurdu"⁵⁷ denen bu mancınıkta kullanmak için çevredeki kiliselerin çatısındaki kurşunları toplatmıştı. Bunun yanı sıra birçok okçu da getirilmişti. Robert Bruce, bu kuşatmaya da katıldı.⁵⁸ İngilizler karşısında zayıf kalan İskoç garnizonu teslim olmak istedi ancak mancınının gücünü denemek isteyen Kral Edward bunu reddetti. Şövalyelerden biri, evine gönderdiği mektupta, "Bu pazartesi, Aziz Margaret Günü'nde (20 Temmuz) Stirling kalesi krala koşulsuz olarak teslim oldu. Lakin kral "savaş kurdu" ile atış yapmadan kimsenin kaleye girmesini istemedi." diye yazmıştı. Nitekim kalenin duvarları dövülüp yıkıldıktan sonra kral garnizonun teslim olmasına izin verdi. Buranın alınması İskoçların umudunu tamamen kırmıştı. Fordunlu John, "İskoçya Krallığında William Wallace dışında büyük küçük herkes boyun eğmişti." der. 1304'ün yazında Edward yerine bir vekil bırakarak son kez İngiltere'ye döndü.⁵⁹

Stirling kalesinin düşmesinden sonra Wallace on bir ay daha kaçtı. Ancak sonunda Dumbarton kalesindeki İngilizlerin atadığı vali John of Menteith tarafından 3 Ağustos 1305'te Glasgow yakınlarında yakalandı.⁶⁰ XIV. yüzyıl vakanüvisi Langtoftlu Peter, fazla ayrıntıya girmeden, Wallace'ın kendi hizmetkârı Jack Short tarafından John of Menteith'e ihbar edildiğini bildirir. Edward'ın umduğu gibi Wallace'ı İskoçlar teslim etmişti.⁶¹ Muhtemelen onun yakalanmasında Edward'ın koyduğu 300 mark tutarındaki ödülün de etkisi olmuştu.⁶²

Wallace yakalandıktan sonra Londra'ya götürüldü ve Westminster sarayında hapsedildi. Direniş sırasında, Westminster'de taç giyeceğini iddia ettiği için ona defne yaprağından bir taç giydirildi. Sonrasında buradan çıkarıldı ve formaliteden bir mahkemenin kurulduğu Smithfield'a götürüldü.⁶³ Ona çeşitli suçlar isnat edildi. Kadın, çocuk veya rahibe ayırımı gözetmeden önüne gelen her İngiliz'i öldürdüğü iddiası bunlardan birisiydi. Fakat suçlamının merkezinde feodal olarak efendisi olan Edward'a isyan etmesi yer almaktaydı. Sonuç olarak en sert bir şekilde idam edilerek cezalandırılmasına karar verildi.⁶⁴

⁵⁷ Edward bu silahı kendisi tasarlamıştı. Yapımında beş ustabaşı ve elli marangoz çalışmıştı. Bkz. Gallwey, *The Book of The Crossbow*, s. 261.

⁵⁸ Prestwich, *Edward I*, s. 501.

⁵⁹ John of Fordun, *Chronicle of the Scottish Nation*, s. 329.

⁶⁰ Armstrong, *Stirling Bridge & Falkirk 1297-98*, s. 88.

⁶¹ Peter Langtoft, *Chronicle II*, s. 330; Prestwich, *Edward I*, s. 502.

⁶² Murison, *William Wallace*, s. 138.

⁶³ Duncan, "William, Son of Alan Wallace: The Documents", s. 39.

⁶⁴ *The Chronicle of Lanercost*, s. 176; Prestwich, *Edward I*, s. 503.

23 Ağustos 1305'te gerçekleştirilmesine karar verilen idam için XIII. yüzyıl İngiltere'sinde birçok kez uygulanmış acımasız bir yöntem seçilmişti. Wallace önce sürüklenerek infaz yerine götürüldü.⁶⁵ Akabinde burada asılarak halka teşhir edildi. Devamında erkeklik organı kesildi ve bağırsakları dışarı çıkarıldı. Vücudundan ayrılmış olan organları hemen orada ateşte yakıldı. Son olarak kanun dışı ilan edilmiş olan bütün büyük suçlular gibi başı kesildi. Wallace bu işkence sürecinin hangisinde öldüğü bilinmiyor. Ancak anlaşıldığı kadarıyla kafasının gövdesinden koparılmasına kadarki aşamada ölmemesi için gayret gösterilmekteydi. Başlı Londra köprüsünde teşhir edilirken, kolları ve bacakları çeşitli İskoç şehirlerine dağıtıldı. Sağ kolu Newcastle'a, sol kolu Berwick'e, sağ ayağı Perth'te, sol ayağı ise Aberdeen'e gönderildi.⁶⁶ Taşıma görevini 15 şilin karşılığında John de Segrave yerine getirdi.⁶⁷

Döneme ait yazarların William Wallace'a yaklaşımı onların İskoç veya İngiliz olmalarına göre değişmektedir. Walter of Guisborough, Lanercost kroniği, William Rishanger, Nicholas Trivet, Matthew of Westminster, Bartholomew de Cotton gibi İngiliz yazarlar ondan nefret edilmesi gereken bir figür olarak bahsetmektedirler. Hatta bazı yerlerde onu hain, hırsız, kilise soyguncusu şeklinde zikretmekteydiler. İskoç kökenli yazarlara baktığımızda ise durum tersine dönmektedir. Andrew Wyntoun, Walter Bower ve en önemlisi de Henry The Minstrel (Kör Harry) ondan övgüyle söz etmiştir. Şüphesiz bu övgünün temelinde halkın ona duyduğu sevgi yatmaktadır. Öyle ki Wallace; Robin Hood, William Tell ve Kral Arthur gibi zamanın popüler figürlerine denk bir kahraman olarak kabul edilmekteydi.⁶⁸ Öyle ki sonraları İskoçya'da yüzlerce yer isminde ona atfen "Wallace" kelimesi kullanılmıştır: Wallace's Tower, Wallace's Monument, Wallace's Hill, Wallace's Stone, Wallace's Trench, Wallace's Cave, Wallace Moor, Wallace Seat, Wallace's Well, Wallace Wood, Wallace Road, Wallace's Pass, Wallace's Leap, Wallace's Camp, Wallace's Rocks, Wallace's Brae, Wallace's Bed Wallace's Beef Barrell...⁶⁹

Sonuç

I. Edward, William Wallace'ı idam ettirdikten sonra, İskoç direnişini kırdığını düşünmüş ancak yanılmıştı. Çünkü sonrasında özellikle Robert Bruce'un tekrar bağımsızlık yanlılarına katılmasıyla birlikte Wallace'ın davası daha canlı bir şekilde sürdü. Hazindir ki Fordunlu John gibi bazı İskoç yazarlar bu süreçte William Wallace'a çok kısa bir şekilde

⁶⁵ Charles Riverr Editors, *William Wallace and Robert the Bruce*, s. 55.

⁶⁶ *The Chronicle of Lanercost*, s. 176; Peter Langtoft, *Chronicle II*, s. 330.

⁶⁷ Prestwich, *Edward I*, s. 503.

⁶⁸ Cowan, "William Wallace: 'The Choice of the Estates'", s. 10.

⁶⁹ Young & Stead, *In The Footsteps Of William Wallace*, s. 19-25.

değininirken, elde edilen bütün kazanımları o dönem oldukça popüler olan Robert Bruce'a mal etmişlerdi. Bunun da sebebi; tarihi, kazananların yazmış olmasıdır.

William Wallace her ne kadar, yaşarken İskoç soylularının ihanetine uğramışsa da halkın gözünde çok saygın bir yer edinmişti. Öyle ki döneme ait eserlerden anladığımız kadarıyla Kör Harry'nin meşhur etmesinden önce bile o, halkın gözünde bir kahramandı. Muhtemelen bu sevginin temelinde onun İskoç bağımsızlık savaşı için son derece korkunç bir şekilde can vererek bedel ödemesi yer almaktadır. Belki de Kör Harry'nin anlatımıyla, karısının öldürülmesinin intikamını almak için yola koyulması sonrasında bu savaşın başlamış olması da ayrıca bir anlam içermektedir. Şu bir gerçek ki ilerleyen dönemlerde ona duyulan sevgi sürekli arttı.

Kaynak

- Armstrong, Pete, *Stirling Bridge & Falkirk 1297-98*, Osprey Publishing, Oxford, 2003.
- Asimov, Isaac, *Bilim ve Buluşlar Tarihi*, Elif Topçugil (çev.), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.
- Bauer, Susan Wise, *Rönesans Dünyası*, Mehmet Moralı (çev.), Alfa, İstanbul, 2014.
- Bennett, Matthew ve Diğerleri, *Dünya Savaş Tarihi Ortaçağ 500-1500 I*, Özgür Kolçak (çev.), Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.
- Charles Riverr Editors, *William Wallace and Robert the Bruce*, CreateSpace, 2005.
- Davies, Norman, *Avrupa Tarihi*, Mehmet Ali Kılıçbay (çev.), İmge Kitabevi, Ankara, 2006.
- Gallwey, Ralph Payne, *The Book of The Crossbow*, Dover Publications, New Yorks, 1995.
- John of Fordun, *Chronicle of the Scottish Nation*, Edmonston and Douglas, Edinburgh, 1872.
- Leaves, Stray, *Scotch and English History*, Charles Gordon Glass, Montreal, 1876.
- Magnusson, Magnus, *Scotland: The Story of a Nation*, Atlantic Monthly Press, New York, 2001
- Murison, A. F., *Sir William Wallace*, Charles Scribner's Sons, New York, 1898.
- Peter Langtoft, *Chronicle II*, Samuel Bagster, London, 1810.
- Prestwich, Michael, *Edward I*, Yale University Press, London, 1997.
- The Chronicle of Lanercost*, (Trans: Maxwell), James Maclehose and Sons, Glasgow, 1913

Young, Alan & Stead, Michael J., *In The Footsteps Of William Wallace*, The History Press, 2013.

Cowan, Edward J., “William Wallace: ‘The Choice of the Estates’”, *The Wallace Book*, Birlinn Limited, Edinburgh, 2012.

Duncan, A. A. M., “William, Son of Alan Wallace: The Documents’”, *The Wallace Book*, Birlinn Limited, Edinburgh, 2012.

İNGİLİZ MÜHTEDE LORD HEADLEY (ö. 1935) VE KURMUŞ OLDUĞU BRİTANYA MÜSLÜMAN CEMİYETİ

BRITISH CONVERT LORD HEADLEY (d. 1935) AND THE BRITISH MUSLIM
SOCIETY THAT HE ESTABLISHED

Aydın BAYRAM*

Özet:

İngiliz asilzâdelerinden tam adı Rowland George Allanson-Winn (1855-1935), Cambridge Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra İngiliz ordusu ve brökrasisinde önemli mevkilerde görev almıştır. Headley'in beşinci baronu olarak 'lord' ünvanını 1877 yılında almasıyla bundan sonra Lord Headley ismiyle meşhur olmuş ve 1913 yılında Hindistan'dan Londra'ya gelen Hoca Kemaleddin (ö.1932) adında asıl mesleği avukat olan bir zatla tanıştıktan sonra İslamiyet'i seçmiştir. Müslüman olduktan sonra Şeyh Rahmetullah-ı Faruk adını alan Lord Headley, 1923 yılında Hoca Kemaleddin ile birlikte Hacca gitmiştir.

Lord Headley 1914 yılında Londra'da kurmuş olduğu *British Muslim Society* (Britanya Müslüman Cemiyeti) vasıtasıyla İslam hakkında hem ulusal hem de uluslararası seviyede pek çok seminer ve konferanslar vermiştir. İslam'ın akıl ve mantık dini olduğunu pek çok yazısında kaleme alan Lord Headley, kendisi gibi aristokrat sınıftan İngilizlerin İslam'a girişlerinde hayati rol oynamıştır. Sosyal statüsü yüksek biri olan Lord Headley, kurmuş olduğu Britanya Müslüman Cemiyeti vasıtasıyla İslam içerisinde var olan mezhebî farklılıkları ve anlaşmazlıkları göz ardı ederek farklı etnik ve dini gruplardan gelen Müslümanları bir araya getirmede önemli gayretler sarf etmiştir.

Bu tebliğ, Lord Headley'in kısa bir biyografisiyle başlayarak onun İslam'a giriş sürecini, niçin Müslüman olduğunu ve kurmuş olduğu cemiyet ile ne gibi dini ve kültürel faaliyetlerde bulunduğunu ele almaktadır. Bu araştırma, 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde Müslüman olan bir İngiliz'in İslam'a hangi katkıları sağladığını ortaya koymasından önem arz etmektedir. Bu çalışmanın, günümüzde Avrupa'da yaşamakta olan önemli ölçüde mühtedi (convert) ve orada yaşamakta olan diğer Müslümanlara (göçmen ve native born) ilham kaynağı olacağı kanaatindeyim.

* Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam ve İslam Mezhepleri Anabilim Dalı, Hopa Yerleşkesi-Hopa/Artvin. aydinbayram@artvin.edu.tr

Anahtar Kelimeler : Britanya, Mühtedi (convert), Britanya İslam Cemiyeti, Londra, 20.yüzyıl

Abstract:

Being from a noble English family, Rowland George Allanson-Winn (1855-1935) served in important positions in the British army and its bureaucracy after graduating from the University of Cambridge. He inherited an Irish peerage receiving the title of “Lord” as Headley's fifth baron in 1877 and famed the name of Lord Headley. In 1913, he embraced Islam after meeting with Khwaja Kamal-ud-Din (d.1932), whose main profession was a lawyer. After becoming a Muslim, Lord Headley received a Muslim name called Rahmetullah-ı Faruk and went to pilgrimage (Hajj) with Khwaja Kamal-ud-Din in 1923.

Lord Headley gave many seminars and conferences on Islam both at national and international level through the British Muslim Society that he founded in London in 1914. In many of his writings Lord Headley advocated that Islam was the religion of reason and logic, and he played a vital role in the entry of Britons to Islam. Through the British Muslim Society he founded, Lord Headley had made important efforts to bring together Muslims from different ethnic and religious backgrounds by ignoring the sectarian differences and disagreements exist in Islamic world.

Beginning with a short biography of Lord Headley, this paper deals with his journey to Islam, why he chose Islam, and what kind of religious and cultural activities he had made via the British Muslim Society. This research is important in terms of revealing the contributions of a British Muslim convert in the first quarter of the 20th century. I believe that this work will be an inspiration for those converts live in Europe today and other Muslims (immigrant and native-born) as well.

Keywords: Britain, Convert, British Muslim Society, London, 20th century.

Giriş:

Günümüzde Avrupa’da azımsanamayacak miktarda Müslüman nüfusun olduğu bilinmektedir. İkinci Dünya Savaşı’nı müteakiben doğulu toplumlardan batıya doğru sanayide iş gücünü karşılamak ve daha yüksek standartlarda yaşam imkanları bulmak için bir göç dalgası olmuştur. Hint-alt kıtasından Britanya’ya, Cezayir’den Fransa’ya, Türkiye’den Almanya ve diğer Avrupa ülkeleri gibi örnekleri çoğaltılabilir.¹ Geçici işçi olarak gelmiş oldukları Avrupa ülkelerinde kalmaya karar veren Müslüman göçmenler etnik ve dini kimliklerini korumaya

¹ Jorgen Nielsen, *Muslims in Western Europe* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004).

çalışmışlardır. Ancak Müslümanların Avrupa'daki varlığı çok daha eski çağlara götürülebilir. Avrupa ülkelerinde özellikle İspanya'da Endülüs Medeniyetini tesis eden Müslüman akıncıları ve sonrasında Osmanlı Devleti'nin Viyana'ya kadar gelmesini hatırlayalım.

Britanya'nın İslam ile tanışmasını ise araştırmacılar, 8. Yüzyılın ortalarına kadar götürmektedirler.² Kitleler halinde Müslümanların Britanya topraklarına göç etmesi yirminci yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. 2011 yılında gerçekleştirilen son nüfus sayımına göre Britanya'da 2.7 milyon Müslüman yaşamaktadır ve bu demografi içinde Hint-Pakistan-Bangladeş kökenli Müslümanların ezici çoğunluğu bulunmaktadır.³ Yaklaşık üç milyon gibi önemli bir Müslüman nüfus içinde azımsanamayacak miktarda da İngiliz mühtedinin olduğu tahmin edilmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalar her ne kadar kesin rakamlar veremeseler de araştırmacıların dikkatini çeken önemli bir olgu olduğunu ifade etmek gerekir.

Bu çalışmamızda Lord Headley'in Müslüman olduktan sonraki yaşamı Hoca Kemaleddin'in editörlüğünü yaptığı Islamic Review adlı derginin içerik analizi yapılarak incelenmeye çalışılacaktır. Dergi yayın hayatına 1913 yılında başlamış, Lord Headley de aynı yıl İslam'a ihtida etmiştir. Dolayısıyla çalışmamız, İslam'ın İngiltere'de tanıtılması için basılan aylık dergi Islamic Review'in 1913 yılından başlayarak Lord Headley'in 1935'te ölümüne kadar yayımlanmış sayılarını içeren 22 yıllık bir sürecini mercek altına almıştır. Çalışmamızda elimizden geldiğince Lord Headley'in British Muslim Society (Britanya Müslüman Cemiyeti)'nin başkanı olarak gerçekleştirdiği veya hedeflediği faaliyetleri yansıtmaya çalıştık.

Lord Headley kimdir?

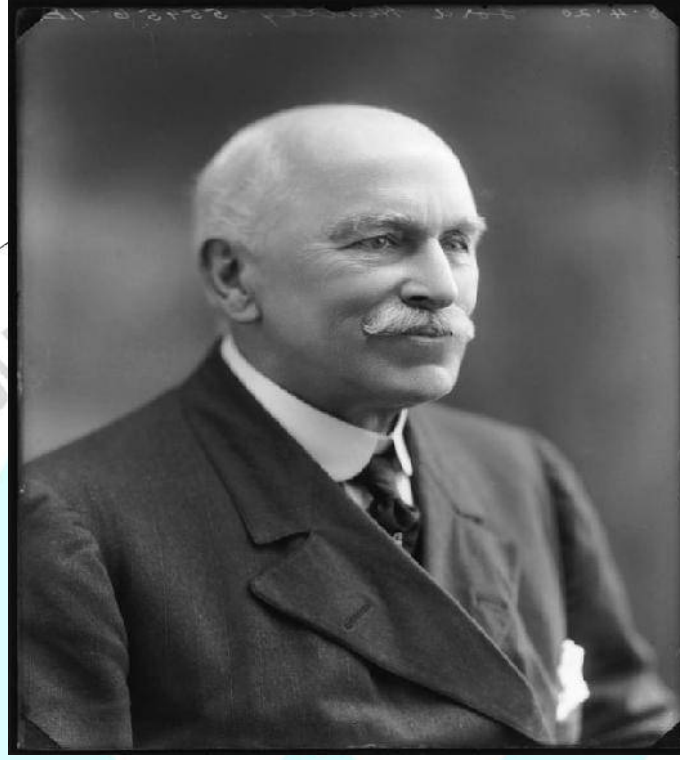
1855 yılında Londra'da dünyaya gelen Rowland George Allanson-Winn, Westminster Okulu'nu bitirdikten sonra Cambridge'deki Trinity Kolej'e gitmiştir. Bu yıllarda boks sporuyla meşgul olan Rowland, üniversite boks şampiyonasında orta ve ağır siklette şampiyonluklar elde etmiştir. Yazar olarak All-England ve Isthmian yazı dizisinin ciltlerine sırasıyla 1888 ve 1897 yıllarında katkıda bulunmuştur. 1878 yılında Cambridge Üniversitesi'nden mühendis ünvanıyla mezun olduktan sonra kariyerine eğitim faaliyetleri ve Salisbury Journal'da editör olarak başlamıştır. İki yıl kadar editörlük yaptıktan sonra milletvekili Sir F. Scager Hunt'ın sekreterliği görevini üstlenmiş ve bunu yaklaşık yedi yıl yapmıştır. 1892 yılında siyasete atılarak South Kerry'de muhafazakar partisinden aday olmuş ancak yeteri kadar oy alamamıştır. Ancak bu yıl kendisi için bir dönüm noktası olmuş ve mühendislik kariyerine başlamıştır. İrlanda ve Hindistan'da yürütülen yol yapım projelerinde görev almıştır. İrlanda ve İngiltere'nin kıyı şeritlerinin erozyondan korunmasına yönelik yapmış olduğu teknik çalışma önerileriyle dikkat

² Humayun Ansari, *The "Infidel" Within: The History of Muslims in Britain, 1800 to the Present* (London: C. Hurst, 2003), 24.

³ Aydın Bayram, *Sunni Muslim religious life in Britain: with special focus on religious practices, religious authority, and intra-faith relations* (London: Lulu, 2014).

çeken Rowland, Mühendisler Odası, Royal İskoç Sanat Topluluğu (Royal Scottish Society of Arts) ve İrlanda Sivil Mühendisler Müessesesi'nin çeşitli ödülleriyle layık görülmüştür.⁴

Görsel 1: Lord Headley'in bu portresi Londra'da bulunan Ulusal portre galerisi resim koleksiyonu'nun digital kütüphanesinden 8 Nisan 2020'de alınmıştır.⁵

Ocak 1913 yılında kuzeninin ölmesiyle ailenin 1797 yılından beri taşımış olduğu İrlanda asilzadelik unvanı Rowland'a geçmiş ve Headley'in beşinci baronu olarak Lord sıfatı kendisine verilmiştir. İslamiyeti seçmiş olduğu yıla kadar on dört yıllık evli olan Lord Headley'in dört tane erkek çocuğu olmuştur. On yıldan fazla bir süre dul kalan Lord Headley, ikinci evliliğini 1921 yılında yapmıştır. *Islamic Review*, *Birmingham Gazette and Express*'ten aktarmış olduğu habere göre Lord Headley'in Barbara Bayton adlı bir yazarla Birmingham'da evlendiğini duyurmuştur.⁶ Lord Healey, siyasi olarak Lordlar Kamarası'nda herhangi bir görev almazken kendisini İslam'ın İngiltere ve batıda yayılması için Hoca Kemaleddin ile beraber tebliğ ve irşat faaliyetlerine adanmıştır. 1925 yılında kendisine Arnavutluk'un krallığı teklif edilmesine rağmen o bunu kabul etmemiş ve Londra'da kalmıştır.

Lord Headley, 14 günde bir düzenlenen seminer ve konferanslarda İslam hakkında bilgiler vermiş ve genelde konuşmaları Hristiyanlık'taki tutarsızlıklar üzerine yoğunlaşmıştır.

⁴ "Lord Headley: Pilgrimage to Mecca", *The Times*, 24 Haziran 1935.

⁵ https://search.credoreference.com/content/entry/npg/rowland_george_allanson_allanson_winn_5th_baron_headley_by_bassano_ltd_8_apr_20/0

⁶ *Islamic Review and Muslim India*, IX/2 (1921): s. 45

Kendisi doğuştan Protestan olan Lord Headley, Katolik mezhebi üzerinde de araştırmalar yapmış İslam'ı seçmesinde Hristiyan mezheplerinin kendi içlerindeki tekfir etme ve hoşgörüsüzlük etkin rol oynamıştır. Aşağıda da geleceği üzere zaman zaman bu kavgaları konuşmaları ve yazılarında kullanarak İslam'ın bunlardan uzak ve hoşgörüyü dayalı bir din olduğunu vurgulamıştır. Detaylarını aşağıda vereceğimiz önemli tarihler, Lord Headley'in 1923 yılında hacca gitmesi, 1926 yılında Güney Afrika'ya seyahati ve Londra'da İslam'ın daha iyi temsil edilebilmesi için başlatmış olduğu cami projesi için 1927-28 yıllarında Hindistan'a yapmış olduğu seyahat şeklinde sıralayabiliriz. 1935 yılında 81 yaşında vefat eden Lord Headley, vasiyeti üzerine kendisinden 3 yıl önce ölen Hoca Kemaleddin'in yanına (Woking kasabasında bulunan Brookwood Cemetery) defnedilmiştir.⁷

Lord Headley'in kaleme aldığı kitap ve makalelerinden bazıları şöyledir: *A Western Awakening to İslam (1914)*, *The Three Great Prophets of the World: Moses, Jesus and Muhammad (1923)*, *The Affinity between the Original Church of Jesus Christ and Islam*, *Islam on Slavery*, *The strength of Islam*, *Sister Religion*, *When Intellectual Darkness Faced Europe*, *the Torch-Bearers of Islamic Culture*. Bunlara ilaveten *Islamic Review*'in hemen hemen her sayısında yayımlanmış burada sıralamayacağımız onlarca konuşma ve makalesi olduğunu da belirtmek gerekir.

Lord Headley'in müslüman olması:

Lord Headley, uzun seneler üzerinde araştırma yaptığı İslam dinine geçtiğini resmi olarak 1913 yılının Kasım ayında ilan etmiş ve Seyfurrahman Rahmetullah Faruk ismini almıştır. Lord Headley'in Müslüman olması yerel ve ulusal basında büyük yankı uyandırmıştır. Ahmediyye cemaatinin İngiltere'deki basılı yayın organı olan *Muslim India and Islamic Review*⁸, 80'den fazla günlük ve haftalık gazetenin bunu haber yaptığını aktararak Aralık 1913 sayısında bu haberlerin bazılarını sıralamıştır. Pek çok gazete ve dergi gündemlerine Lord Headley'in Müslüman olmasını alarak birtakım araştırma dizisi yayımlamışlardır. 18 Kasım 1913 tarihli *Manchester Dispatch* gazetesi, Lord Headley'in Müslüman olmasını büyük bir haber olarak ele almış ve onun Müslüman olmasının altında yatan sebepleri araştırmaya koyulmuştur. Woking Camii imamı Hoca Kemaleddin ile bir röportaj yaparak onun misyonerlik faaliyetleri ve Lord Headley'in Müslüman olmasındaki rolünü vurgulamaya çalışmıştır.

Bir başka gazete *Daily Sketch*, 17 Kasım 1913 tarihinde *Peer of 58 Converted to Mohammadanism* (58 yaşındaki asilzâde Muhammedi oldu) başlığıyla ele aldığı haberinde

⁷ *Islamic Review*, XXIII, 8, (1935)

⁸ Mart 1913'te yayın hayatına başlarken derginin ismi "The Muslim India and Islamic Review" iken 1914'te "The Islamic Review and Muslim India" ve nihaî olarak da 1921'de "The Islamic Review" olarak kısaltılmış şekliyle kalmıştır. Çalışmamızda derginin ismi referans verdiğimiz yıllara göre değişiklik göstermektedir.

Lord Headley'in kısa bir biyografisini aktardıktan sonra onun İslamiyeti seçen ilk Lord olmadığına dikkat çekmiştir. Bu haberde daha önce Doğu görevlerinde bulunan Lord Stanley of Alderley'in kendisini İslam dinine adanmış aktarılmaktadır. Pall Mall Gazette ve Daily Mail gibi ulusal ölçekli gazeteler de Lord Headley'in niçin Müslüman olduğunu kendi ifadeleriyle aktarmış, hatta buna karşı çıkanların gerekçelerini ve sonradan Lord Headley'in bu kişilere cevaplarını da haber dizilerinde aktarmışlardır.⁹

Woking Camii'nin yayın organı olan The Muslim India and Islamic Review adlı aylık dergi Lord Headley'in niçin Müslüman olduğuyla ilgili kendi kaleminden yazılarını yayımlamıştır. Kısaca bahsetmek gerekirse Lord Headley'in Müslüman olması ani gelişen bir durum olmayıp, bilakis arka planında uzun bir araştırma sonucu gerçekleşmiştir. Lord Headley, Daily Mail gazetesine 17 Kasım 1913 tarihinde vermiş olduğu demecinde niçin Müslüman olduğunu iki ana maddede cevaplamaya çalışmıştır: Temel sebeplerden birisi Hristiyan dünyasında kronik mezhep çatışmaları yaşanırken hem Hristiyan dünyasının kendi içindeki hoşgörüsüzlüğü hem de diğer din mensuplarına karşı hoşgörüsüz olması; buna karşın İslam'ın hoşgörüsünün basit bir yansıması olarak Müslümanların kendileri gibi olmayan diğer din mensuplarına karşı kendilerini sorumlu hissetmeleri ve onların kurtuluşları için çaba göstermeleridir. Diğer ana neden ise İslam'ın hayatın tamamına hitap eden ve esas teşkil eden bir din olmasıdır. Lord Headley'e göre Hristiyanlar, sadece bir gün (Pazar) kendilerini ibadete adandıktan sonra haftanın geri kalanında tanrıyı bir kenara koyduklarını; Müslümanların ise her daim Allah'ı andıklarını ve hayatlarının merkezinde dinin olduğu gerçeğidir.¹⁰

Lord Headley'in Müslüman olması İngiliz basınında büyük yankı uyandırmış, onun İslamiyeti seçmesinde Hindistan'dan gelen ve Woking Camii'nin imamlığını yapan Hoca Kemaleddin'in¹¹ misyonerlik faaliyetlerinin bir neticesi olduğu kanaati yaygınlık kazanmıştır. Lord Headley, Islamic Review'in Aralık 1913 sayısında “*Why I became a Mohammeden- The Faith of Islam*” başlıklı yazısında kendisini eleştirenlere İslam inancı hakkında bilgi vererek açıklama ihtiyacı hissetmiştir. İslam inancının temelinde Hz. Muhammed'in (s.a.s.) tıpkı Hz. Musa ve Hz. İsa (a.s.) gibi Allah'tan aldığı mesajı diğer insanlara ulaştıran seçilmiş bir elçi olduğunu; Hz. Musa ve Hz. İsa'nın çizgisini devam ettiren bir görevi olduğunu açıklamaya gayret göstermiştir. Lord Headley, İslam'ı seçmesinde Hoca Kemaleddin'in kendisini etkilediği yönündeki iddiaları da din değiştirme hususunda Hoca Kemaleddin'in kendisini hiçbir surette zorlamadığını zaten İslam'ın emrinin de bizzat insanın kendi hür iradesiyle din seçmesi gerektiğini bildiren ayetleri referans vererek açıklamaya çalışmıştır. Hoca Kemaleddin ile tanışmasının bir kaç hafta öncesine dayandığını ancak zihninde İslam ile ilgili düşüncesinin uzun yıllar öncesine dayandığını ifade eden Lord Headley, Hoca Kemaleddin'in İslam hakkında

⁹ *The Muslim India and Islamic Review*, I/11 (1913).

¹⁰ *Muslim India and Islamic Review*, I/11 (1913). s. 409

¹¹ Bk. Aydın Bayram, “20. Yüzyılın Başında Londra'da Bir İslam Misyoneri: Hoca Kemaleddin ve Woking Müslim Misyonu”, *Akademik-Us* 1/2 (2017): 204-226.

yetkin bir bilgi birikimine sahip olduğunu ve o zamana kadar tam manasıyla anlayamadığı ayetleri anlamasında kendisine açıklamalarda bulunarak tatmin edici bilgiler verdiğini de aktarmaktadır bu yazısında.¹²

Islamic Review adlı derginin bundan sonraki sayılarının hemen hemen hepsinde ya manzum ya da nesir türünde katkıları olan Lord Headley, kendisine yöneltilen sorulara ve eleştirilere de bu aylık dergi vasıtasıyla cevap vermiştir. Woking Camii'nin çeşitli vesilelerle organize ettiği toplantı ve konferanslara katılarak hem Müslümanlara hem de Müslüman olması muhtemel İngilizlere Musevilik, Hristiyanlık ve İslam ile aralarındaki ilişkiyi Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in (a.s.) peygamberlik vazifelerindeki benzerlikleri açıklayarak anlatmaya çalışmıştır. Lord Headley'in nüfuzunun etkisiyle her geçen gün Müslüman olanların sayısının arttığını Islamic Review, aylık bültenlerinde haber yapmıştır.

Ayrıca orta ve üst sınıftan entellektüellerinden William Bashyr-Pickard (1889-1973), Marmaduke Pickthall, John Parkinson (Yahya en-Nasr, 1874-1918) Sir Archibald Hamilton, Sir Lauder Brunton ve Lady Evelyn Cobbold¹³ gibi İslam'a ilgi duyan toplumun önde gelen seçkin isimleri de Woking Müslim Misyonu'na (WMM) üye olmuş hem cemiyet içindeki aktif kişilikleri hem de Islamic Review'de çıkan yazılarıyla katkıda bulunmuşlardır.

Aristokrat kesim ve elit tabakadan İngilizlerin İslamiyet'i seçmesinde etkili olan üç önemli faktörü burada zikretmekte fayda var: ilk olarak bu insanların Ortadoğu'da veya İslam topraklarında edinmiş oldukları kişisel tecrübeleri; ikincisi Britanya ordusunda görev yaptıkları esnada yanlarında çalışan dürüst, ihlaslı ve dindar Müslümanlardan etkilenmeleri; üçüncü ve son olarak da kendi düşünce ve araştırmaları sonucunda birtakım bilgiler elde eden İngilizlerin Hoca Kemaleddin ile temas kurmaları ve İslam hakkında fikirlerinin netlik kazanmaları.¹⁴ Pek çok mühtediyi konu edinen ve İslamiyet'i nasıl ve niçin seçtiklerini anlatan meşhur '*Islam Our Choice*' (Bizim Tercihimiz İslam) adlı kitap WMM tarafından 1961 yılında yayımlanmıştır.¹⁵

Lord Headley, Müslüman olduktan bir yıl sonra İslam'ın şartlarından biri olan Hacc ibadetini yerine getirmek için gerekli hazırlıklara başlamış ancak savaşın patlak vermesiyle çocuklarının küçük olmasından dolayı onları yalnız bırakmamak için bunu ertelemiş, yaklaşık 9 yıl sonra hacc vazifesini yerine getirebilmiştir. 1923'te hacc ibadetini yapmak için Mısır

¹² Lord Headley, "Why I became a Mohammeden- The Faith of Islam", *Muslim India and Islamic Review*, I/11 (1913): 416.

¹³ Geaves, Ron, *Islam in Victorian age: The Life and Times of Abdullah Quilliam*, Kube Publishing, Markfield, 2010, s. 269

¹⁴ Shearmur, Jeremy, *The Woking Mosque Muslims: British Islam in the Early Twentieth Century*, *Journal of Muslim Minority Affairs*, 2014, Vol.34: 2, s. 167

¹⁵ Baknz. <http://www.wokingmuslim.org/history/is-rev/founding.htm> (12 Mart 2017).

üzerinden Hicaz'a giden Lord Headley, hacca giden ilk İngiliz Müslüman olarak tarihe geçmiştir.¹⁶

British Muslim Society ve Lord Headley'in faaliyetleri:

Hoca Kemaleddin ile yakın arkadaşlık ilişkisi içinde olan Lord Headley, sadece onunla beraber İslam hakkında bilgilerin verildiği seminer ve konferanslara katılmıyor aynı zamanda Islamic Review'in hemen hemen her sayısında İslam esasları, peygamberlik, Hristiyanlık ile İslam'ın karşılaştırılması gibi müstakil başlıklar altında makaleler yazıyor ya da İngilizlerin sormuş oldukları sorulara cevaplar veriyordu. Islamic Review'in 1913 yılından başlayarak yayımlanan sayılarını incelediğimiz zaman hemen her sayısında Lord Headley ile ilgili bir başlık bulmanın mümkün olduğunu söylemek abartılı olmaz.

Islamic Review'in Aralık 1914 sayısında İngiltere'de İslam'ı temsil etme ve tanıtmaya faaliyetlerinde ulaşmış olduğu başarı vurgulanırken her geçen gün İngilizlerin İslam'a ilgi duydukları ve ihtida ettikleri aktarılmaktadır. Bunun gerçekleşmesinde en büyük pay sahibinin derginin editörlüğünü yapan Woking Camii imamı Hoca Kemaleddin'in olduğu vurgulandıktan sonra, ihtida eden İngilizlerin sayısının çok olması dolayısıyla Lord Headley'in başkanlığında *British Muslim Society* (Britanya Müslüman Cemiyeti) adlı bir cemiyet kurduklarını haber vermektedir.¹⁷ *British Muslim Society* (bundan böyle BMS), Lord Headley'in kendisi gibi yaklaşık 200 kişilik İngiliz mühtedi topluluğundan oluşmaktadır.¹⁸ Bu cemiyetin önde gelen isimleri aynı zamanda Islamic Review'e yazılarıyla katkıda bulunan akademisyenlerdir. Bunlardan Prof. Haroon Mustafa Leon, J. Yahya Parkinson, Khalid Sheldrake, Omar Flight, Ameen Neville J. Whymnat, Jameela Ettridge ve Nureddin Harris gibi öne çıkan isimleri burada zikredebiliriz.

Woking Camii, Londra'da yaşayan Müslümanlar için genel bir İslâm merkezi konumundaydı. BMS de çoğunlukla kararlarını bu camide yaptıkları toplantılar sonucunda almıştır. 20 Eylül 1914'te Lord Headley'in başkanlığında toplanan cemiyet aşağıdaki açıklamalarıyla İslam'ı tebliğ görevini üstlenen doğulu Müslümanları tebrik etme kararı almış ve bu karar Islamic Review'in Ekim 1914 sayısında yayımlanmıştır:

Bizler, ön saflarda bulunan doğulu Müslüman kardeşlerimizi bütün kalbi duygularımızla tebrik etmek istiyoruz. Ve biz bu Müslüman kardeşlerimizin onur, doğruluk, adalet, ve Hz. Muhammed tarafından sistemleştirilen İslam esaslarının

¹⁶ Islamic Review, XI, 9, (1923), s. 301-14

¹⁷ Islamic Review and Muslim India, II/11-2 (1914): s. 530

¹⁸ "London's Mosque", Time Magazine, 1937.

hayata aktarılması uğrunda savaşmalarını büyük bir memnuniyetle karşıladığımızı da ifade etmek isteriz.¹⁹

BMS, halka açık olarak yaptığı ilk toplantısını 20 Aralık 1914'te Woking Cami'de gerçekleştirmiştir. Toplantıda Lord Headley'in konuşmasından sonra Prof. H. Mustafa Leon²⁰, askeri üniformasıyla Kaptan Abdurrahman Stanley Musgrave gibi önde gelen İngiliz Müslümanların da konuşması olmuştur. Islamic Review, bu toplantıya dair detayları 1915 yılının ilk sayısında yayımlamıştır. Bu toplantıda yapmış olduğu konuşmasında Lord Headley, BMS'nin cemiyet olarak kuruluş amaçlarını ve İslam'ın İngiltere'de yayılmasında üstleneceği rol üzerinde durmuştur. Lord Headley, konuşmasında İngiliz toplumunun içinde bulunduğu ruhsal bunalım ve kötü alışkanlıklardan kurtulmanın yolunun İslam'da olduğunu vurgulayarak burada yaşayan Müslümanlara İslam'ı doğru temsil etme noktasında büyük sorumluluklarının düştüğünü hatırlatmıştır. Bu uzun konuşmasında kendisinin defalarca çeşitli toplantılarda dile getirdiği İslam'ın din olarak mükemmel ve ibadetleri yerine getirmek için herhangi bir ruhban sınıfına ihtiyaç duymayan, dogmalardan uzak ve hayatın her yanını kuşatan bir yaşam biçimi olduğunu vurgulamıştır. Bu konuşmaya göre BMS'nin kuruluş amaçları kısaca şöyle özetlenebilir:

1) Karşılaştığımız herkese dinimizin bugün Hristiyanlık denen dine tamamen karşı ya da düşman olmadığını göstermek. 2) İddialarımızı desteklemek için gerçek bir mü'minin zihninde ateizm ve putperestliğe yer olmadığı gerçeğini ön plana çıkararak İslam'a karşı Batı'nın sempatisini kazanabiliriz. Bu da İslam'ın gelecekte çok büyük bir din olduğunu göstermesi demektir. 3) Gözlemlerimize göre pek çok din ruhban sınıfını devreye sokarak bir takım dogmalar ileri sürüp Cennet inancına engeller koymaktadır. Bir Müslüman nerede olursa olsun bireysel olarak her an Allah'a ulaşabilir. Peygamber, din adamı, vaiz gibi kimselerden yardım almasına gerek yok. Soluduğumuz hava gibi Allah'ın rahmet ve lütfu olarak Cennet'in herkese sunulduğu inancını yaymalıyız. 4) Şu an içinde bulunduğumuz savaş durumunu göz önünde bulundurarak İslam'ın propagandasını yaparken herhangi siyasi bir parti ve oluşum içerisinde olmamalıyız. 5) Poligami, bugün Batı dünyasında kadınları korkutmak için sürekli ön plana çıkarılmaktadır. Ancak şu bir gerçektir ki İslam dünyasında birkaç Müslüman erkek birden fazla kadınla evlidir. Benim gibi düşünen hiç bir müslüman da Batı toplumunun bu yönde kanunlarını değiştirmesini istemez, buna gerek de yoktur. Yanlış anlaşılabilir bu durumu da iyileştirmemiz gerekir. 6) Ayrıca İslam'ın yasaklarından olan alkol tüketimini de içki içmeye

¹⁹ Muslim India and Islamic Review, II/10 (1914): 421.

²⁰ Bu mühtedinin kimliği hakkında bir takım iddialar vardır. Prof. H. Mustafa Leon'un asıl kimliğinin William Henry Quilliam olduğu İngiltere'de İslam'ı temsil eden ilk kurumu (Liverpool Muslim Institute) kuran kişi olduğu iddia edilmektedir. Kendisi, Osmanlı Sultanı, II. Abdülhamit tarafından Britanya ve adalarının şeyhülislamı olarak görevlendirilmiş ve İstanbul'da bizzat padişah tarafından madalyalar verilme suretiyle ödüllendirilmiştir. Bak. Bayram, Aydın . "Osmanlı'nın Britanya'daki İlk ve Tek Şeyhülislamı Abdullah Quilliam ve Liverpool İslâm Estitüsü". Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 0 / 42 (Eylül 2017): 163-194 .

alışkın bu toplumda yavaşça birey ve topluma verdiği maddi/manevi zararları açıklayarak anlatmalıyız. 7) Nuh, Musa, İsa ve Muhammed (a.s.) gibi peygamberlerin gelişindeki asıl gayenin Allah'ın birliği ve eşsizliğini insanlara ulaştırmak olduğunu hatırlatmalıyız. 8) Bütün bu vazifeleri yerine getirmek için sürekli kullanıma açık olan bilgiyi ileten belli kanallara sahip olmalıyız. Bunlar: Basın, medya, halka açık toplantılar, yanlış din algısını ifşa eden Islamic Review ve broşür gibi literatürün yaygınlaştırılması, vs. Ülkenin farklı bölgelerinde toplantılar düzenleyerek her bir üyenin arkadaş, eş-dost ve yakınlarının bu toplantılara katılmasını sağlaması gerekir. 9) Son olarak Lord Headley, orada bulunan Müslümanlara dinin asıllarının yerine getirilmesi hususunda azami gayret göstermelerini, detaylara, hayati önem arz etmeyen hususlar ve törenlere çok fazla takılmamalarını bunları ileriki yıllara ertelemelerini tavsiye etmiştir. O, ayrıca bu ülkede yaşayan diğer Müslüman topluluklar ve cemiyetlerle bir uyum içinde ve gerektiğinde onların yardım ve tavsiyelerini alarak çalışmaya gayret etmelerini de telkin etmiştir.²¹

Lord Headley başkanlığında BMS, mutad olarak Woking Camii'de toplantılar yapmakta ve bu toplantıda yapılan konuşmalar da Islamic Review'in bir sonraki sayısında yayımlanmaktadır. Örneğin 21 Şubat 1915'te Lord Headley'in hoşgörü (toleration) başlıklı yapmış olduğu konuşma Islamic Review'in Mart sayısında yayımlanmış ve bu toplantıda başka kimlerin söz aldığına da temas edilmiştir.²²

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle beraber İngiltere ordusunda bulunan Müslüman askerlerin Osmanlı'ya karşı savaşmasının dinî-hukukî durumunu değerlendiren Lord Headley ve Woking Camii'nin önde gelen isimleri Hintli Müslüman askerlerin siyasi olarak İngiltere'nin hükmü altında olduklarını dolayısıyla yöneticilerine bağlı kalmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. 1915 yılında çıkan derginin sayılarında savaş teması sıkça işlenmiş, zaman zaman da Londra ve Brighton'da hastanelerde yatan Hintli Müslüman askerlere moral vermek için ziyaretler yapılmıştır.

Islamic Review'in vermiş olduğu haberlere göre Woking Camii'ye ilaveten Londra'da bir evden (Muslim House) bahsedilmekte ve Londra'da yaşayan Müslümanların bir cemiyet kurarak (London Muslim Society) sayısı her geçen gün artan Müslümanlara dini-kültürel içerikli konferans ve seminerler hazırladıklarını haber vermektedir. 1915'ten bu yana nadiren BMS'nin faaliyetlerine değinen dergi, bu zamana kadar bu tarz cemiyetlerin haberlerinden bahsetmediklerini ancak London Muslim Society (LMS)'nin faaliyetlerine bu ve bundan sonraki sayılarda özellikle yer vereceklerini de okurlarına bildirmektedir.²³ Bayram günlerinde bir araya gelen Müslümanların sayısının dışardan gelen misafirlerle beraber 500 veya daha fazla olduğunu göz önünde bulundurursak Woking Camii, sadece cami fonksiyonlarını icra

²¹ Islamic Review and Muslim India, III/1 (1915): s. 9-17

²² Islamic Review and Muslim India, III/3 (1915): s.113-7

²³ Islamic Review and Muslim India, VI, 5, (1918) s.194-5

edebilmekte hatta Cuma namazları daha büyük bir mekanda kılınmaktaydı. 14 günde bir yapılan konferans ve ders halkaları yoğun talep üzerine hem Woking Camii'inde hem de Londra'daki Muslim House'da yapılmaya başlanmıştır. Bu evin sonradan isminin "London Muslim Prayer House" olarak bir ibadethaneye dönüştürüldüğünü Islamic Review'deki ifadelerden anlıyoruz.²⁴ Lord Headley'in de Londra'daki bu evde konuşmalar yaptığı ve sonraki sayılarda buna yer verileceği duyurulmuştur. Burada seminer ve konferansların artmasında Hindistan'dan tekrar Londra'ya dönen Hoca Kemaleddin'in aktif kişiliğinin önemini vurgulamak gerekir.

Islamic Review'in Ekim 1917 sayısında Lord Headley, "warnings" (uyarılar) başlıklı yazısında birkaç aydır sağlık durumunun elvermemesinden ötürü toplantı ve cemiyete katılamadığını bildirerek bundan büyük bir üzüntü duyduğunu dile getirmiştir.²⁵ Bundan sonraki sayılarda da "Good and Bad Impulses",²⁶ "Second Sight and Superstition"²⁷ ve "Simplicity of Faith"²⁸ başlıklı makaleleri yayımlanmıştır.

BMS'nin meşhur faaliyetlerinden birisi de İslam ülkelerinden Londra'ya gelen bürokrat, siyaset ve din adamlarını Woking Camii'de misafir etmektir. İslam ülkelerinden gelen lider ve bürokratları Woking Camii'de genelde Lord Headley karşılamakta ve BMS'nin başkanı olarak gelen misafirlere İngiltere'deki Müslümanlar hakkında bilgi vermektedir. Afgan bakan Serdar Abdulhadi Khan 12 Mart 1922'de camiye ziyaret etmiştir. Islamic Review'in Mayıs 1922 sayısında da hem BMS'nin Afgan bakana hitaben bilgilendirme konuşması hem de Afgan Bakanın bu hitaba vermiş olduğu cevap yayımlanmıştır.²⁹

Lord Headley, 1926 yılında Hoca Kemaleddin ile beraber Güney Afrika'da pek çok bölgeyi ziyaret etmiş İngiltere'de yapmış oldukları faaliyetler hakkında bilgiler içeren konferanslar vermiştir.³⁰ Bu tarz seyahatleri çokça yapan Hoca Kemaleddin'e eşlik eden Lord Headley'in gayesinin İngiltere'de İslam'ın yayılması için sarf edilen gayreti göstermek ve BMS'nin daha fazla imkana kavuşması için küresel Müslüman toplumundan maddi yardım almak olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü İngiliz Hükümeti'ne yapmış olduğu tekliflerden henüz olumlu bir sonuç alamamıştır.

BMS, İslam ülkeleriyle irtibatını sürekli canlı tutmuş İngiltere'nin kontrolü altında olan bölgelerdeki siyasi olayları yakından takip ederek İngiltere hükümetine aracılık etme rolünü de üstlenmiştir. Örneğin, Woking Camii'in açılmasında maddi olarak büyük katkısı olan Bhopal

²⁴ Islamic Review and Muslim India, VI, 12, (1918), s.408

²⁵ Islamic Review and Muslim India, V/10 (1917). s. 421

²⁶ Islamic Review, VI, 2, (1918), s. 69-80

²⁷ Islamic Review, VI, 4, (1918), s. 151-9

²⁸ Islamic Review, VI, 6, (1918), s. 236

²⁹ Islamic Review, X,5, (1922), s. 194

³⁰ The Islamic Review, XI, 12, (1926) s.443-5

Sultanını kendisinden sonra eyaletin başına geçecek kişi olarak hayatta kalan üçüncü oğlu Navabzade Hamidullah Khan yönünde İngiliz hükümetinin karar vermesi için başlatmış olduğu mücadelede desteklemiş ve bunu dergi üzerinden dile getirmiştir. Bu durumun olumlu sonuçlanmasıyla Woking Camii ve İngiltere’deki Müslümanlar üzerinde büyük emeği olan Sultan’a karşı vefa borcunu ödemek adına BMS’nin sekreteri Habibullah Lovegrove bir mektup yazarak sevinçlerini dile getirmiştir.³¹

Islamic Review’in Aralık 1915 sayısında “The Islamic Society” adında uluslararası bir cemiyet kurulmuş başkanlığını Prens Abdulkerim Khan of Sichchin, yardımcılarını da İran, Mısır, Arabistan ve İngiltere’den olan önde gelen Müslümanlardan oluşturmuştur. Londra merkezli bu cemiyetin kurulmasının amaçlarını İslam dünyasının dini, ahlaki, sosyal ve entellektüel gelişimini desteklemek, İslam’ın gayri-Müslim ülkelerde tanıtımını sağlamak (kurs, panel, seminer düzenlemek, ibadet olanaklarını yaygınlaştırmak, İslam literatürü oluşturarak yayılmasını sağlamak gibi...) ve Londra’da bir caminin inşa edilmesi için gerekli parayı toplamak şeklinde özetlenebilir. Ayrıca derginin bu sayısında Birleşik Krallık ordusuyla savaşa giren Hintli Müslüman askerlerin geride bıraktıkları dul ve yetimleri desteklemek için de aynı kişinin başkanlığında bir fon kurulduğu haberi de aktarılmaktadır.³²

Islamic Review’in 1913 ile 1935 yılları arasında yayımlanan sayılarını incelediğimizde daha başka isimlerde cemiyet ve kurumların olduğuna rastladık. 1) Central Islamic Society, genelde Hz. Muhammed’in doğum gününü kutlamak için organizasyonlar yaptığı aktarılmaktadır.³³ 2) Marmaduke Pictkhal’in başkanlık ettiği The Muslim Literary Society.³⁴ 3) London Muslim Society.³⁵ 4) Society of London Muslims.³⁶ 5) London Muslim Association.³⁷ 6) The Muslim Society of Great Britain (Başkan olarak Lord Headley zikredilmektedir).³⁸ İncelememiz sonucunda ve yapılan faaliyetlerin aynı yerde aynı kişiler etrafında şekillendiğinden yola çıkarak Pictkhal’in başkanlık ettiği topluluk müstesna diğer kurumların aslında Lord Headley’in başkanlık ettiği İngiliz Müslümanlarını temsil eden BMS’nin değişik şekillerde ifade edilmiş hali olduğunu fark ettik.

BMS’nin üzerinde itina ile durduğu faaliyetlerine son örnek olarak Hz. Muhammed’in (s.a.s.) doğum gününü kutlamak için Londra’nın prestijli otel ve restoranlarında Lord Headley’in öncülüğünde sadece Müslümanları değil aynı zamanda gayri-müslimleri de davet ettikleri toplantıları zikredebiliriz. Kur’an-ı Kerim okunmasıyla başlayan kutlama töreni

³¹ Islamic Review and Muslim India, XIV, 5, (1926), s.159-60

³² Islamic Review and Muslim India, III/12 (1915): s.657-8

³³ Islamic Review, VI, 12, (1918), s.409

³⁴ Islamic Review, VI, 7, (1918), s.264

³⁵ Islamic Review, VII, 2, (1919)

³⁶ Islamic Review, VII, 4, (1919)

³⁷ Islamic Review, VII, 7-8, (1919)

³⁸ Islamic Review, XXII, 1-2, (1934)

genelde Lord Headley'in İslam veya Hz. Muhammed'in (s.a.s.) kişiliği yada getirmiş olduğu hikmetler üzerine konuşması takip etmiş ve gelen misafirlere çay-kahve ikram edilerek güzelce vakit geçirmeleri hedeflenmiştir. Zaman zaman şiir ve kasidelerin okunduğu haberleri de aktarılmaktadır. Aşağıda 1929 ve 1931 yıllarında yapılan mevlid-i nebi kutlamalarında çekilen fotoğrafları paylaşarak bu bahsi bitirmek ve Lor Headley'in İngiltere Müslümanları için gerçekleştirmek istediği en büyük idealine geçmek istiyorum.

Görsel 2: Londra'da 12 Eylül 1929 tarihinde Hz. Muhammed'in (s.a.s.) doğum gününü kutlamak için bir araya gelen yoğun kalabalığı gösteren fotoğraf.³⁹

A Cosmopolitan Group of Muslims and non-Muslim friends, breaking the record of all such previous gatherings, met to celebrate the birthday of the Holy Prophet on Thursday, September 12, 1929, at 8 P.M., at Stewart's Restaurant, Old Bond Street, London, W.1, under the auspices of the British Muslim Society, London.

Görsel 3: Londra'da 30 Ekim 1931 tarihli Hindistan'dan gelen Agha Khan'ın da katıldığı mevlid-i nebi kutlamasından bir kare.⁴⁰

The photo shows a part of the audience that attended the function arranged in honour of the birthday of the Holy Prophet Muhammad by the Muslim Society of Great Britain on Friday, October 30, 1931, at the Hotel Metropole, London, W.C.2, at 8.30 p.m. His Highness the Aga Khan was in the chair.
On the dais in the right hand corner are seen (from left to right) the Rt. Hon. Lord Headley, His Highness the Aga Khan, Sir Omar Hubert Ranzin, B., and Sir Muhammad Shah.
The lecture delivered by Sir Hubert on the occasion appears in this issue.

³⁹ Islamic Review, XVII, 11 (1929)

⁴⁰ Islamic Review, XIX, 12 (1931)

Lord Headley'in İngiltere Müslümanları için ideali: London Mosque

Islamic Review, Ocak 1916 sayısında geçen yıl Müslüman olanların sayısının 100'e ulaştığını ve sayıya her geçen gün yeni mühtedilerin eklendiğini haber vermektedir.⁴¹ Islamic Review, Nisan 1916 sayısında Lord Headley'in 15 Mart'ta *Daily Graphic* gazetesinin editörüne yazmış olduğu mektubu yayımlamıştır. "Hindistan'ın yardımını anısına Lord Headley'in önerisi: Londra Camii- Bir Müslüman anıtı" başlıklı yazıda Lord Headley, İngiltere adına gelip Batı'da savaş ve buralarda ölen Hintli Müslüman askerler için Hint halkına şükran borcunu ödemek adına hükümetin burada imparatorluk için canlarını veren bu askerleri hatırasına bir şeyler yapması gerektiğini ve bunu öncelikli konular arasına koymasını talep etmektedir. Kendisinin bir hafta önce Savaş ve Hint bakanlıklarıyla iletişim kurduğunu ve böyle bir anıtın yapılmasına onların sıcak baktığını ifade eden Lord Headley, arada kıskançlık oluşturmaması için bunun sadece Müslüman askerler adına değil aynı zamanda Sihler ve Hindular için de düşünülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Böyle bir farkındalık oluşturmanın İngilizlerle Hintlilerin birbirlerini perçinleyen zincirin halkalarından bir halka olacağını ve büyük Doğu İmparatorluğuyla kenetleyeceğini öngören Lord Headley, hükümetin genel savaş fonunu bu doğrultuda kullanmasını istememektedir. Ona göre hükümetin milli harcama doğrultusunda camiinin tesis edilmesi için oylama talep etmesi ve önemli bir ödeneğin oluşturulması. Bu hususta hükümeti desteklemek için kendi üstlerine düşen ne varsa onu da yerine getirmeyi öneren Lord Headley, editörden okurlarının teklif ve önerilerine de açık olduğunu ifade etmiştir.⁴²

BMS, 1 Ekim 1927'de peygamber efendimizin doğum gününü kutlamak için bir restoranda 200'den fazla kişinin katılımıyla bir etkinlik düzenlemiştir. Burada Lord Headley, daha önce hükümete Londra'da Hintli Müslüman askerler anısına bir caminin yapılması için yapmış olduğu teklife soğuk bakılmasından dolayı duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir.⁴³

Lord Headley, kaleme almış olduğu "*Is Our House in Order?*" başlıklı yazısında İngiltere'de yaşayan Müslümanların İslam'ı daha iyi temsil edebilme ve ibadetlerini rahatça yapabilmeleri için Berlin ve Paris'te olduğu gibi Londra'da da büyük bir camiye ihtiyaç duyduklarını her imkan ve fırsatta dile getirdiğini ifade etmiştir. Bunun için 100 bin İngiliz Sterlin bütçeli bir Londra Camisi (London Mosque) teklifiyle görüşlerini paylaşmış ve küresel çapta bir yardım kampanyası başlattığını da ifade etmiştir. Aralık 1927-Haziran 1928 tarihleri arasında Hindistan'a yapmış olduğu seyahatinin bu bağlamda çok bereketli geçtiğini, doğum günü kutlamasına katıldığı Haydarabad Nizam'ına da konuyu açmış ve kendi ifadesiyle ondan yapılması planlanan cami için toplam 60 bin İngiliz Sterlini bağış sözü almıştır. Caminin isminin de "*London Nizamiah Mosque*" olarak koyulması yönünde de telkin alan Lord

⁴¹ Islamic Review and Muslim India, IV/1 (1916).

⁴² Islamic Review and Muslim India, IV/4 (1916). s. 146

⁴³ The Islamic Review, XV, 11, (1927) s.387

Headley'in Haydarabad emirine bütün Müslümanlar adına duyduğu şükranı ifade etmiştir. Lord Headley, ayrıca bu yazısında İslam içerisinde bulunan fanatik tavırları ve özellikle son zamanda ortaya çıkan Ahmediyye cemaatinin diğer Müslümanlara bakış açılarını ve hoşgörüsüzlüklerini ciddi bir şekilde eleştirerek Londra'da açılacak camide bu tarz mezhepçilik taassuplarının olmaması gerektiğini de savunmuştur.⁴⁴

BMS'nin 18 Kasım 1928 tarihli toplantısında Lord Headley, yeniden cemiyetin başkanı olarak seçilmiş, yardımcıları da H.M.Leon ve Hoca Kemaleddin olmuştur. Bu toplantıda Lord Headley'in Nizamiah Mosque inşa etmek için ne kadar çaba sarf ettiği ancak Londra şehir merkezinde bulunan arsaların fahiş fiyatlarından ötürü bir türlü uygun yeri bulamamanın üzüntüsünü yaşadığı aktarılmaktadır.⁴⁵ Nihayet Lord Headley, 16 Ağustos 1929 tarihinde "*The London Nizamiah Mosque Trust Fund*" başlıklı yazısında cami inşaatı için West Kensington tren istasyonu yakınında dernek üyeleriyle beraber mükemmel bir yer bulduklarını ve 28 bin sterlin ödediğini haber vermektedir.⁴⁶ Lord Headley, Kasım 1930 tarihinde *Islamic Review*'de "*The London Nizamiah Mosque*" adlı yazısında derneğin faaliyetleri ve harcamalara dair bilgiler vermiştir. Projenin tamamlanabilmesi için verilen bağış sözlerinin gerçekleşmediği, daha fazla paraya ihtiyaç duyduklarını, her Müslümanın bağış toplamak için sorumluluk içinde olduğunu dile getiren neler yapılabileceğini de okurlarına tavsiye etmiştir. Cami projesi içinde kütüphane, misafirhane, imam evi ve toplantı salonu gibi bölümlerin olacağını, dekor ve süslemelerin Londra'ya yakışır şekilde birinci sınıf malzeme ve işçilikle olması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca camide görev alacak imam veya imamların herhangi bir siyasî ve radikal bir mezhebe mensubiyetinin olmaması gerektiğini, imamın fıkıhta Hanefi okulunu takip etmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁷

Ancak Lord Headley, başlatmış olduğu projeyi gerçekleştirme fırsatı bulamamıştır. Kendisi vefat ettikten iki yıl sonra *London Nizamiah Mosque* için temel atma töreni düzenlenmiş Hydarabad Emir'inin oğlu Azam Jah Bahadur bu temel atma töreninde bulunmuştur. Temel atma anlarına dair resimleri yayınlayan *The Islamic Review*, camiyi yaptıran derneğin (Nizamiah Mosque Trust) prens ve prensese katılımlarından dolayı teşekkürlerini içeren yazısını da derginin bu sayısında okurlarıyla paylaşmıştır.⁴⁸ Ancak inşaat her nedense devam ettirilememiş, daha sonra 1940 yılında İngiliz Hükümeti Regents Park'ta Müslüman toplumunun cami inşa edebilmesi için yaklaşık bin dönümlük bir araziyi tahsis etmiştir. Ancak caminin inşaatına 1973 yılında başlanmış ve yetmişli yılların ortalarına doğru tamamlanabilmiştir.⁴⁹ Bugün bu cami Londra'nın merkezinde "*London Central Mosque*" veya

⁴⁴ *The Islamic Review*, XVI, 9, (1928), s.322-333.

⁴⁵ *Islamic Review*, XVII, 1 (1929), s.7-9

⁴⁶ *Islamic Review*, XVII, 9 (1929), s.340-2

⁴⁷ *Islamic Review*, XVIII, 12 (1930), s.425-8

⁴⁸ *The Islamic Review*, XXV, 8, (1937), s. 282-4

⁴⁹ <http://www.iccuk.org/page.php?section=about&page=history> (21 Nisan 2020)

Regent's Park Mosque olarak İslam'ın İngiltere'deki önemli sembollerinden birini temsil etmektedir.

Sonuç:

Lord Headley, Müslüman olduktan sonra bütün enerjisini İngiltere'de İslam'ın tanıtılmasına vererek İngilizlerde İslam hakkındaki ön yargı ve yanlış anlamaları bertaraf etmek için çaba sarf etmiştir. 20. Yüzyıl İngiltere'sinde İslam'ın simgesi ve orada yaşayan Müslümanlar için toplanma merkezi olan Woking Camii'de haftalık ve aylık konuşmalar yapan, cami derneğinin çıkarmış olduğu *Islamic Review* adlı aylık dergide makale, şiir ve dualar kaleme alan Lord Headley, İslam'ın İngiltere'de tanıtılmasında öncü isimlerden biri olmuştur. 1914 yılında *British Muslim Society* adında bir cemiyet kuran Lord Headley, bu kurum vasıtasıyla Londra'nın pek çok bölgesinde programlar düzenleyerek başta kendisi olmak üzere pek çok entellektüelin konuşmalar yapmasına olanak hazırlamıştır. Lord Headley, İngiltere'deki Müslümanları temsilen Londra'ya gelen pek çok siyasetçi, bürokrat ve bilim adamlarını camide karşılayarak İngiltere'de İslam hakkında bilgiler vermiştir.

Müslüman nüfus arttıkça ibadetlerin gerçekleştirilmesi için yeteri kadar büyük olmayan Woking Camii'ye ilaveten Londra'da daha büyük bir camiye ihtiyaç duyulduğunu her mahfilde dile getiren Lord Headley, İngiltere hükümetiyle temas kurmuş ancak olumlu netice alamamıştır. Konuşma ve yazılarında İngiltere'nin hegemonyasında bulunan 110 milyondan fazla Müslüman adına Londra'da onları temsil eden bir mabedin bulunmayışını büyük bir eksiklik olarak dile getiren Lord Headley bu gayeyi gerçekleştirmek için hem İngiltere'de hem de yurt dışında (Afrika ve Hindistan) bir dizi seyahatler gerçekleştirmiştir. Önemli bir miktar parayı Haydarabat Emir'inden bağış olarak alan Lord Headley, Londra'nın merkezinde London Nizamiah Mosque adında bir camiyi inşa etmek için arazi satın alma hazırlıklarına başlamıştır. Ancak ne yazık ki bu projeyi gerçekleştiremeden 1935 yılında hayata gözlerini kapamıştır. Kendisinden sonra adı geçen cami için girişimler yapılmış hatta satın alınan arsaya temel atılmasına rağmen bu proje gerçekleşmemiştir. Londra'nın başka bir bölgesinde bu temsili cami ancak 1970'li yılların sonlarına doğru yapılabilmektedir.

Lord Headley'in yaşamış olduğu devrin şartlarını düşündüğümüzde İslam'ı tanıtma adına çabasının ne kadar kıymetli olduğunu ifade edebiliriz. İngiltere hükümetini savaşlarda ön saflarda kullandığı Müslüman askerlerin hatırasına karşı gereken desteği verme hususunda gevşek davranmasını ciddi şekilde eleştiren Lord Headley, Müslümanların kendi imkanlarıyla cami projesini hayata geçireceğine inanmıştır. Ayrıca Lord Headley, son derece demokratik bir istekte bulunarak askerler adına yapılacak abidenin sadece Müslüman askerler için değil Hindu ve Sihler için de yapılabileceğini önermiştir. Lord Headley'in hayatı ve yazılarının gözden geçirilerek bir takım derslerin çıkarılması bugün İngiltere'de yaşayan Müslümanlar için önemli bir vazife olarak durmaktadır.

Kaynakça:

Aydın Bayram, "Osmanlı'nın Britanya'daki İlk ve Tek Şeyhülislamı Abdullah Quilliam ve Liverpool İslâm Estitüsü". Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 0 / 42 (Eylül 2017): 163-194 .

Aydın Bayram, "20. Yüzyılın Başında Londra'da Bir İslam Misyoneri: Hoca Kemaleddin ve Woking Müslim Misyonu", *Akademik-Us* 1/2 (2017): 204-226.

Aydın Bayram, *Sunni Muslim religious life in Britain: with special focus on religious practices, religious authority, and intra-faith relations* (London: Lulu, 2014).

Geaves, Ron, *Islam in Victorian age: The Life and Times of Abdullah Quilliam*, Kube Publishing, Markfield, 2010, s. 269

<http://www.iccuk.org/page.php?section=about&page=history> (21 Nisan 2020)

<http://www.wokingmuslim.org/history/is-rev/founding.htm> (12 Mart 2017).

https://search.credoreference.com/content/entry/npg/rowland_george_allanson_allanson_winn_5th_baron_headley_by_bassano_ltd_8_apr_20/0

Humayun Ansari, *The "Infidel" Within: The History of Muslims in Britain, 1800 to the Present* (London: C. Hurst, 2003), 24.

Islamic Review ,XXII, 1-2, (1934)

Islamic Review and Muslim India, II/11-2 (1914)

Islamic Review and Muslim India, III/1 (1915)

Islamic Review and Muslim India, III/12 (1915)

Islamic Review and Muslim India, III/3 (1915)

Islamic Review and Muslim India, IV/1 (1916)

Islamic Review and Muslim India, IV/4 (1916)

Islamic Review and Muslim India, IX/2 (1921)

Islamic Review and Muslim India, V/10 (1917)

Islamic Review and Muslim India, VI, 12, (1918)

Islamic Review and Muslim India, XIV, 5, (1926)

Islamic Review and Muslim India,VI, 5, (1918)

Islamic Review, VI, 12, (1918)

Islamic Review, VI, 2, (1918)

Islamic Review, VI, 4, (1918)

Islamic Review, VI, 6, (1918)

Islamic Review, VI, 7, (1918)

Islamic Review, VII, 2, (1919)

Islamic Review, VII, 4, (1919)

Islamic Review, VII, 7-8, (1919)

Islamic Review, X,5, (1922)

Islamic Review, XI, 9, (1923)

Islamic Review, XIX, 12 (1931)

Islamic Review, XVII, 1 (1929)

Islamic Review, XVII, 11 (1929)

Islamic Review, XVII, 9 (1929)

Islamic Review, XVIII, 12 (1930)

Islamic Review, XXIII, 8, (1935)

Jorgen Nielsen, *Muslims in Western Europe* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004).

Lord Headley, “Why I became a Mohammedan- The Faith of Islam”, *Muslim India and Islamic Review*, I/11 (1913): 416.

Muslim India and Islamic Review, I/11 (1913).

Muslim India and Islamic Review, II/10 (1914)

Shearmur, Jeremy, *The Working Mosque Muslims: British Islam in the Early Twentieth Century*, *Journal of Muslim Minority Affairs*, 2014, Vol.34: 2, s. 167

The Islamic Review, XI, 12, (1926)

The Islamic Review, XV, 11, (1927)

The Islamic Review, XVI, 9, (1928)

The Islamic Review, XXV, 8, (1937)

The Muslim India and Islamic Review, I/11 (1913).

The Times, 24 Haziran 1935.

Time Magazine, 1937.

ORDU
25-26 NİSAN 2020

**ULUSLARARASI HUKUKTA KUVVET KULLANMA YASAĞININ KİŞİ
BAKIMINDAN (*Ratione Personae*), YER BAKIMINDAN (*Ratione Loci*) VE KONU
BAKIMINDAN (*Ratione Materiae*) UYGULANABİLİRLİĞİ**

Dr. Öğr. Üyesi Hakkı Hakan Erkiner

Marmara Üniversitesi

ÖZET

BM Şartı madde 2/4, kişi bakımından yâni *ratione personae* uygulanabilirlik bakımından, devletlere yükümlülük yüklemektedir. Bu yükümlülük *erga omnes* bir yükümlülüktür. Nitekim *jus cogens* kurallardan *erga omnes* yükümlülükler doğar ve BM Şartı 2/4'ün *jus cogens* bir norm olduğu hususunda uluslararası hukukta bir mutâbakat vardır.¹ BM Şartı 2/4, yer bakımından yâni *ratione loci* uygulanabilirlik bakımından devletlerin ülkelerini korumaktadır.² BM Şartı 2/4'ün konu bakımından yâni *ratione materiae* uygulanabilirliğini anlatmak için öncelikle maddede geçen kuvvet kavramını açıklamak gereklidir. Şart doğrudan kuvvet kullanılmasını yasaklayarak fiilen silâh kullanılmasını engellemek istemekte ve silâh kullanmanın üzerine yapıştırılan hukukî etiket ile ilgilenmemektedir. BM Şartı fiilen kuvvet kullanılmasını yasakladığı gibi onun hazırlık aşaması da olabilen kuvvet kullanma tehdidinde bulunmayı da yasaklamaktadır. Kuvvet kullanma tehdidinde bulunma fiilen kuvvet kullanmanın hazırlığı olabileceği gibi bu tehdidin yöneldiği devleti fiilen kuvvet kullanmadan istenileni yapmaya sevk etmek için korkutmak amacıyla da yapılabilir. Her hâlükârda kuvvet kullanma tehdidinde bulunmak da kuvvet kullanmanın kendisi gibi BM Şartı madde 2/4'de yasaklanmıştır. Kuvvet kullanma tehdidinin de kuvvet kullanmanın kendisi gibi yasaklanması, fiilî düşmanlığa ve çatışmaya varmayan sadece savaş ilânı yapılan durumların da yasaklanmasını kapsamaktadır. Nitekim her savaş ilânı asgarîde bir kuvvet kullanma tehdidi içerir. Tehdit genel olmamalı somut olarak belirli bir devlete yönelmeli, silâhlı bir saldırıyı kast ederek doğrudan olmalı ve açıkça ifâde edilmelidir.³ Şunu da belirtmek lâzımdır ki şâyet kuvvet kullanmanın kendisi meşrû ise bu durumda kuvvet kullanma tehdidinde bulunmanın kendisi de

¹ Ahmet Hamdi Topal, “Uluslararası Hukukta Devlet Destekli Terörizme Karşı Kuvvet Kullanma”, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2004, s. 119.

² Naim Demirel, BM Güvenlik Konseyi ve Uluslararası Barışın Korunması, Derin, İstanbul, 2015, ss. 16-19.

³ Robert Kolp, *Ius contra bellum*, Bruylant, Bruxelles, 2009, s. 243.

meşrûdur. Meşrû müdâfaa durumu ifâde edilen hususu oluşturur. BM Şartı 2/4'ü konu bakımından yâni *ratione materiae* uygulanabilirlik bakımından incelerken silâhlı kuvvet konusunun da üzerinde durmak gereklidir. BM Şartı madde 2/4'ün sadece silâhlı kuvvet kullanımını işlediği uluslararası hukuk öğretisindeki genel anlayıştır.⁴

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Hukuk - Uluslararası Kuvvet Kullanma Yasağı - Uluslararası Silâhlı Saldırı

GİRİŞ

Uluslararası hukukta uluslararası barış ve güvenliğin temel hukukî mîmârîsi devletlerin uluslararası ilişkilerinde kuvvet kullanma yasağının mevcûdiyeti üzerine kurulmuştur. Birleşmiş Milletler (BM) Şartı madde 2/4'e göre, “*Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, gerek BM'in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar.*” Bu emredici hukuk kuralı temel öneme hâiz bir kural olduğu için iyi açıklanmalıdır. Maddede geçen uluslararası ilişkilerin hukukî çerçevesi nedir; yasaklanan kuvvet kullanmadan ne anlaşılmalıdır; acaba ekonomik ve siyâsi güç kullanılması maddede geçen kuvvet kullanma yasağına dâhil midir yoksa maddede yasaklanan sâdece silâhlı kuvvet kullanılması mıdır; madde neden savaşı değil de kuvvet kullanımını yasaklamaktadır; şâyet yasaklanan sâdece silâhlı kuvvet kullanımı ise uluslararası hukukta silâhlı kuvvet kullanımı nedir ve silâhtan ne anlaşılmalıdır gibi sorular bu *jus cogens* normun iyice kavranması için cevaplanması gereken sorulardır. Bu nedenle çalışmada kuvvet kullanma yasağının kişi bakımından, yer bakımından ve konu bakımından uygulanabilirliği incelenerek anılan sorular cevaplandırılmaya çalışılmaktadır.

I. KUVVET KULLANMA YASAĞININ KİŞİ BAKIMINDAN (*Ratione Personae*) VE YER BAKIMINDAN (*Ratione Loci*) UYGULANABİLİRLİĞİ

BM Şartı madde 2/4, “*Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, gerek BM'in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına*

⁴ Robert Kolp, *Ius contra bellum*, s. 245; René Värk, “The Use of Force in the Modern World: Recent Developments and Legal Regulation of the Use of Force”, *Baltic Defence Review*, no. 10, vol. 2/2003, s. 33; <https://www.bdcol.ee/files/docs/bdreview/bdr-2003-10-section2-article2.pdf> (12.04.2020).

başvurmaktan kaçınırlar.” kuralını koyarken kişi bakımından yâni *ratione personae* uygulanabilirlik bakımından, devletlere yükümlülük yüklemektedir. Bu yükümlülük *ratione personae* bakımından *erga omnes* bir yükümlülüktür. Nitekim *jus cogens* kurallardan *erga omnes* yükümlülükler doğar ve BM Şartı 2/4’ün *jus cogens* bir norm olduğu hususunda uluslararası hukukta bir mutâbakat vardır.⁵ Öyleyse bundan doğan yükümlülük de bütün devletlerin bütün devletlere karşı ileri sürebileceği yâni herkese karşı dermeyan edilebilir bir (*erga omnes*) yükümlülüktür.⁶

BM Şartı 2/4’ü yer bakımından yâni *ratione loci* uygulanabilirlik bakımından devletlerin ülkelerini korumaktadır. Devletin ülkesine kara ülkesi, deniz ülkesi ve hava ülkesi dâhildir.⁷ Ayrıca yurtdışındaki askerî üsler, elçilikler ve konsolosluklar ve açık denizdeki savaş gemileri devlet unsurları olarak *ratione loci*ye dâhildir. Buna karşın yurtdışındaki uyruklar ve açık denizlerde devletin bayrağını taşıyan sivil gemiler kapsam dışındadır. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi’nin (BMDHS) 111’inci maddesi kesintisiz tâkip hakkını düzenlerken,⁸ BMDHS’nin 301’inci maddesi devletlerin BMDHS uyarınca haklarını kullanırken ve yükümlülüklerini yerine getirirken taraf devletlerin herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne ya da siyâsî bağımsızlığına karşı ya da BM Şartı’nda belirtilen uluslararası hukuk ilkeleri ile bağdaşmayacak diğer herhangi bir şekilde tehdide ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınacaklarını belirterek denizlerin barışçı amaçlarla kullanılmasının esas ilke olduğunu kurala bağlamaktadır.⁹

BM Şartı 2/4’ü yer bakımından yâni *ratione loci* uygulanabilirlik bakımından uzayı da kapsar. Şöyle ki, 27 Ocak 1967 târihli, Ay ve Diğer Gök Cisimleri Dâhil, Uzayın Keşif ve Kullanılmasında Devletlerin Faâliyetlerini Yöneten İlkeler Hakkında Antlaşma’nın 3’üncü maddesi, antlaşmaya taraf devletlerin ay ve diğer gök cisimleri dâhil, uzayın keşif ve kullanılması ile ilgili faâliyetleri, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ve uluslararası

⁵ Ahmet Hamdi Topal, “Uluslararası Hukukta Devlet Destekli Terörizme Karşı Kuvvet Kullanma”, s. 119.

⁶ Robert Kolp, *Ius contra bellum*, s. 238; Naim Demirel, *BM Güvenlik Konseyi ve Uluslararası Barışın Korunması*, ss. 16-19.

⁷ Robert Kolp, *Ius contra bellum*, s. 241.

⁸ http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/denizhukuku.pdf (12.04.2020); Selami Kuran, *Uluslararası Deniz Hukuku*, Beta, İstanbul, 2020, ss. 297-302.

⁹ http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/denizhukuku.pdf (12.04.2020); Selami Kuran, *Uluslararası Deniz Hukuku*, s. 289.

işbirliği ve anlayışın teşviki amacıyla BM Şartı da dâhil olmak üzere uluslararası hukuka uygun bir şekilde yürütülmesini düzenlemekle uzayda da kuvvet kullanılmasını yasaklamaktadır.¹⁰

II. KUVVET KULLANMA YASAĞININ KONU BAKIMINDAN (*Ratione Materiae*) UYGULANABİLİRLİĞİ

BM Şartı 2/4'ü konu bakımından yâni *ratione materiae* uygulanabilirlik bakımından birden fazla unsurun mevcut olduğunu belirlemektedir. BM Şartı 2/4'ün konu bakımından uygulanabilirliğini anlatmak için öncelikle maddede geçen kuvvet kavramını açıklamak gereklidir.

Öncelikle savaş ve kuvvet arasındaki ilişkiye değinmek yerinde olur. BM Şartı madde 2/4, kendinden önceki metinlerde kullanıldığı gibi, örneğin 1928 târihli Paris Barış Şartı'nda diğer adıyla Briand-Kellog Paketi'nde kullanıldığı gibi savaş kavramını kullanmamaktadır.¹¹

BM Şartı, anılan önceki düzenlemelerden farklı olarak savaş kelimesi yerine kuvvet kelimesini kullanmayı tercih etmektedir. Kuvvet kelimesinin anlamı savaş kelimesinden daha geniştir. Kuvvet kavramı basit bir fiile gönderme yaparken savaş kelimesi hukuken karmaşık, kompleks, girift bir duruma gönderme yapar. Kuvvet kullanılması ile savaş arasındaki en önemli hukukî fark savaş için devletlerarasında öncelikle bir savaşıma niyetinin yâni *animus belligerendini* bulunması gerekir.¹² Bu *animus* yâni niyet iki taraflı olabilir. İki taraflı olduğunda savaşta bulunduğu hususunda devletlerarasında anlaşma vardır. *Animus belligerendi* tek taraflı da olabilir. Bu durumda savaş niyeti tek taraflıdır ve savaşmaya niyeti olan tarafın savaş ilânı ile niyet kendini belli eder. *Animusun* noksanlığında arada düşmanlık olabilir fakat iki taraflı ya da tek taraflı niyet olmadıkça savaş yoktur. Öte yandan arada etkili bir düşmanlık olmasa bile sadece ilân ile yâni niyetin varlığının ifşâ edilmesi ile savaş denilen hukukî durum kurulabilir

¹⁰

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc050/kanuntbmmc050/kanuntbmc05000902.pdf (12.04.2020). Büyük ihtimalle 21'inci yüzyıl zarfında uzayın sadece barışçı kullanımının fiilen ortadan kalkması ile uzayda kuvvet kullanılmasının gerçekleşmesini tâkiben devlet unsurları olarak uzay araç ve tesislerinin de *ratione loci*ye dâhil olduğunu gerçekten gündeme getirecek olayların yaşanacağı bugünden söylenebilir.

¹¹ <https://www.uni-marburg.de/icwc/dateien/briandkelloggspact.pdf> (12.04.2020).

¹² Robert Kolp, *Ius contra bellum*, s. 241.

çünkü savaş için animusun ilânı yeterlidir. Savaş durumunda gerçekten çatışmaların da olması şart değildir.¹³

Yukarıda savaş hakkında ifade edilenler, devletlerin ülkeleri dışında savaş durumu içerisinde bulunmadan kuvvet kullanabileceklerini ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle savaşı da kapsayacak biçimde uluslararası hukukta BM Şartı ile kuvvet kullanılmasının yasaklanması yoluna gidilmiştir. Sadece savaş yasaklansaydı bir devlet savaş durumunda olmaksızın ülkesi dışında kuvvet kullanabilir fakat savaş yapmama yasağını ihlâl etmeyebilirdi. BM Şartı savaşı yasaklamak yerine kuvvet kullanılmasını yasaklayarak bu durumun sùstîmal edilmesini önlemek istemiştir. Şart doğrudan kuvvet kullanılmasını yasaklayarak fiilen silâh kullanılmasını engellemek istemekte ve silâh kullanmanın üzerine yapıştırılan hukukî etiket ile ilgilenmemektedir.

BM Şartı 2/4'ü konu bakımından yâni *ratione materiae* uygulanabilirlik bakımından kuvvet kelimesinin kullanılmasını açıkladıktan sonra sıra kuvvet kullanma tehdidinde bulunmanın açıklanmasına gelmektedir.

BM Şartı fiilen kuvvet kullanılmasını yasakladığı gibi onun hazırlık aşaması da olabilen kuvvet kullanma tehdidinde bulunmayı da yasaklamaktadır. Kuvvet kullanma tehdidinde bulunma fiilen kuvvet kullanmanın hazırlığı olabileceği gibi bu tehdidin yöneldiği devleti fiilen kuvvet kullanmadan istenileni yapmaya sevk etmek için korkutmak amacıyla da yapılabilir.

Her hâlükârda kuvvet kullanma tehdidinde bulunmak da kuvvet kullanmanın kendisi gibi BM Şartı madde 2/4'de yasaklanmıştır. Kuvvet kullanma tehdidinin de kuvvet kullanmanın kendisi gibi yasaklanması, fiilî düşmanlığa ve çatışmaya varmayan sadece savaş ilânı yapılan durumların da yasaklanmasını kapsamaktadır. Nitekim her savaş ilânı asgarîde bir kuvvet kullanma tehdidi içerir. Tehdit genel olmamalı somut olarak belirli bir devlete yönelmeli, silâhlı bir saldırıyı kast ederek doğrudan olmalı ve açıkça ifade edilmelidir.¹⁴ Şunu da belirtmek lâzımdır ki şâyet kuvvet kullanmanın kendisi meşrû ise bu durumda kuvvet kullanma tehdidinde bulunmanın kendisi de meşrûdur. Meşrû müdâfaa durumu ifade edilen hususu oluşturur. Meşrûluk hususunda kuvvet kullanma tehdidinde bulunmak ile kuvvet kullanmak arasında bir

¹³ Robert Kolp, *Ius contra bellum*, s. 242.

¹⁴ Robert Kolp, *Ius contra bellum*, s. 243.

koşutluk, paralellik vardır. Kuvvet kullanmanın kendisi meşrû olacak ise kuvvet kullanma tehdidi de meşrûdur.

BM Şartı 2/4'ü konu bakımından yâni *ratione materiae* uygulanabilirlik bakımından incelerken silâhlı kuvvet konusunun da üzerinde durmak gereklidir. BM Şartı madde 2/4'ün sadece silâhlı kuvvet kullanımını işlediği uluslararası hukuk öğretisindeki genel anlayıştır.¹⁵ Böylelikle siyâsî ve ekonomik güç kullanılması kuvvet kullanma yasağı tarafından kapsamamaktadır. Siyâsî ya da ekonomik güç kullanılarak bir devletin kararlarını etkileme çabası egemenliğin ihlâli ya da içişlerine karışma yasağının ihlâlini oluşturabilir ama kuvvet kullanma yasağının ihlâli değildir çünkü kuvvet kullanma yasağı silâhlı kuvvet kullanılmasını yasaklar. Silâhlı kuvvet ifâdesi maddî sonuç doğuran bütün fizikî kuvvet kullanım biçimlerini kapsmalıdır.¹⁶

Bu doğrultuda silâh, fizikî sonuç doğuran bütün nesne ve araçları kapsar.¹⁷ Patlayıcı ve ateşli silâhlar, bu sınıfın içerisinde yer alan bütün füzeler, roketler, lazerler, bombalar, patlayıcı mermiler, mermiler; patlayıcı ya da ateşli silâh sınıfına girmeyen diğer silâhlar yâni biyolojik ve kimyasal silâhlar; yangın çıkarma, su baskınına uğratma, radyasyon yayma, siber saldırı yoluyla fizikî yıkım yaratma ya da fizikî altyapıyı çökertme, siber saldırı yoluyla altyapının işlevini yerine getirmesini, hizmet görmesini durdurma gibi bütün yöntemler silâh olarak nitelenir. Bu durumda silâh olma işlevine uygun bütün teknikler silâhtır ve bunların kullanımı silâhlı kuvvet teşkil eder.¹⁸

Silâhlı kuvvet kullanma eşiği askerî nitelikte kuvvet kullanılmasıdır.¹⁹ Bu doğrultuda polis kuvveti ile icrâ edilen basit operasyonlar askerî nitelikte kuvvet kullanımı olmadıklarından ötürü silâhlı kuvvet kullanımı eşiğini aşmazlar yâni silâhlı kuvvet kullanımı olarak değerlendirilmezler. Polis operasyonları, askerî operasyonlardan kullanılan kolluk gücünün

¹⁵ Robert Kolp, *Ius contra bellum*, s. 245; René Värk, “The Use of Force in the Modern World: Recent Developments and Legal Regulation of the Use of Force”, s. 33.

¹⁶ Robert Kolp, *Ius contra bellum*, s. 246.

¹⁷ Robert Kolp, *Ius contra bellum*, s. 246.

¹⁸ Robert Kolp, *Ius contra bellum*, s. 246.

¹⁹ Mathias Forteau, *Droit de la Sécurité Collective et Droit de la Responsabilité International de l'Etat*, Pedone, Paris, 2006, s. 111.

niteliği ve buna eşlik eden kuvvet kullanımının amacı ve sınırlılığı ile ayrılır. Polis operasyonlarında amaç başka bir devletin irâdesini zorlamak değildir.²⁰

Çözümlemesi gereken sıradaki mesele dolaylı kuvvet kullanımınıdır. Başka bir devletin topraklarındaki düzensiz silâhlı kuvvetlerin ya da silâhlı grupların bu devlete karşı saldırı düzenleme amacıyla desteklenmesi ya da başka bir devletin topraklarında terörist eylemler düzenlenmesini organize etmek ya da bu eylemlere iştirak etmek dolaylı kuvvet kullanımı oluştururlar.²¹

Uluslararası hukukta silâhlı saldırının tanımı için genel olarak kullanılan tanım BM Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1974 târihli ve 3314 (XXXIX) sayılı Saldırının Tanımı Kararı'nda belirtilen tanımdır.²² Bu belgeye göre saldırı bir devletin ya da devletler grubunun diğer bir devletin ya da devletler grubunun egemenliğine, ülke bütünlüğüne ya da siyâsî bağımsızlığına karşı ya da BM Şartı ile bağdaşmayan diğer herhangi bir tarzda silâhlı kuvvet kullanmasıdır.²³

Netice olarak, BM Şartı 2/4'e göre, tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, gerek BM'in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar.

SONUÇ

BM Şartı madde 2/4, “Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, gerek BM'in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar.” kuralını koyarken kişi bakımından yâni *ratione personae* uygulanabilirlik bakımından, devletlere yükümlülük yüklemektedir. Bu yükümlülük *ratione personae* bakımından *erga omnes* bir yükümlülüktür. Nitekim *jus cogens* kurallardan *erga omnes* yükümlülükler doğar ve BM Şartı 2/4'ün *jus cogens* bir norm olduğu hususunda uluslararası hukukta bir mutâbakat vardır. Öyleyse bundan doğan yükümlülük de bütün

²⁰ Robert Kolp, *Ius contra bellum*, s. 247.

²¹ Robert Kolp, *Ius contra bellum*, s. 247.

²² A/RES/3314 (14 Aralık 1974 târihli ve 3314 sayılı BM Genel Kurulu'nun Saldırının Tanımı Kararı); [https://undocs.org/A/RES/3314\(XXXIX\)](https://undocs.org/A/RES/3314(XXXIX)) (24.04.2020); İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukukta Temel Belgeler*, Seçkin, Ankara, 2016, ss. 670-673.

²³ Saldırının Tanımı Kararı madde 1.

devletlerin bütün devletlere karşı ileri sürebileceği yâni herkese karşı dermeyan edilebilir bir (*erga omnes*) yükümlülüktür.

BM Şartı 2/4'ü yer bakımından yâni *ratione loci* uygulanabilirlik bakımından devletlerin ülkelerini korumaktadır. Devletin ülkesine kara ülkesi, deniz ülkesi ve hava ülkesi dâhildir. Ayrıca yurtdışındaki askerî üsler, elçilikler ve konsolosluklar ve açık denizdeki savaş gemileri devlet unsurları olarak *ratione loci*ye dâhildir. Buna karşın yurtdışındaki uyruklar ve açık denizlerde devletin bayrağını taşıyan sivil gemiler kapsam dışındadır. BM Şartı 2/4'ü yer bakımından yâni *ratione loci* uygulanabilirlik bakımından uzayı da kapsar.

BM Şartı, savaşı yasaklamak yerine kuvvet kullanılmasını yasaklayarak normun sûstîmal edilmesini önlemek istemiştir. Şart, doğrudan kuvvet kullanılmasını yasaklayarak fiilen silâh kullanılmasını engellemek istemekte ve silâh kullanmanın üzerine yapıştırılan hukukî etiket ile ilgilenmemektedir. BM Şartı fiilen kuvvet kullanılmasını yasakladığı gibi onun hazırlık aşaması da olabilen kuvvet kullanma tehdidinde bulunmayı da yasaklamaktadır.

BM Şartı madde 2/4'ün sadece silâhlı kuvvet kullanımını işlediği uluslararası hukuk öğretisindeki genel anlayıştır. Böylelikle siyâsî ve ekonomik güç kullanılması kuvvet kullanma yasağı tarafından kapsamamaktadır. Siyâsî ya da ekonomik güç kullanılarak bir devletin kararlarını etkileme çabası egemenliğin ihlâli ya da içişlerine karışma yasağının ihlâlini oluşturabilir ama kuvvet kullanma yasağının ihlâli değildir çünkü kuvvet kullanma yasağı silâhlı kuvvet kullanılmasını yasaklar. Silâhlı kuvvet ifâdesi maddî sonuç doğuran bütün fizikî kuvvet kullanım biçimlerini kapsamalıdır. Bu doğrultuda silâh, fizikî sonuç doğuran bütün nesne ve araçları kapsar. Silâhlı kuvvet kullanma eşiği askerî nitelikte kuvvet kullanılmasıdır.

Netice olarak, BM Şartı 2/4'e göre, tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, gerek BM'in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınmalıdırlar. Uluslararası hukukta bu yükümlülük *erga omnes* bir yükümlülüktür.

KAYNAKÇA

Ahmet Hamdi Topal, “Uluslararası Hukukta Devlet Destekli Terörizme Karşı Kuvvet Kullanma”, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2004

İbrahim Kaya, Uluslararası Hukukta Temel Belgeler, Seçkin, Ankara, 2016

Mathias Forteau, Droit de la Sécurité Collective et Droit de la Responsabilité International de l’Etat, Pedone, Paris, 2006

Naim Demirel, BM Güvenlik Konseyi ve Uluslararası Barışın Korunması, Derin, İstanbul, 2015

René Värk, “The Use of Force in the Modern World: Recent Developments and Legal Regulation of the Use of Force”, Baltic Defence Review, no. 10, vol. 2/2003, ss. 27-44

Robert Kolp, Ius contra bellum, Bruylant, Bruxelles, 2009

Selami Kuran, Uluslararası Deniz Hukuku, Beta, İstanbul, 2020

http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/denizhukuku.pdf

[https://undocs.org/A/RES/3314\(XXIX\)](https://undocs.org/A/RES/3314(XXIX))

<https://www.bdccl.ee/files/docs/bdreview/bdr-2003-10-section2-article2.pdf>

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc050/kanuntbmmc050/kanuntbmmc05000902.pdf

<https://www.uni-marburg.de/icwc/dateien/briandkelloggpack.pdf>

BAYRAK DEVLETİNİN YABANCI GEMİ MÜRETTEBATI ÜZERİNDEKİ (DİPLOMATİK) HİMAYESİ

Dr. Öğr. Üyesi Ali BAL

Dokuz Eylül Üniversitesi

ÖZET

Uluslararası hukukun temel bir ilkesi gereğince, devlet, bir başka devletin uluslararası hukuka aykırı eyleminden zarar görüp, olağan yollardan giderim sağlayamayan vatandaşını koruma hakkını haizdir. Bir kişinin bu şekilde uğradığı zararın dolaylı olarak onun uyrukluğunu taşıdığı devlete verilmiş bir zarar olduğu varsayımına dayanan “diplomatik himaye” (*diplomatic protection*) hakkı, devletin uyruklarının uluslararası hukukun ihlalden doğan haklarını üstlenerek uluslararası alanda durumun düzeltilmesi yollarını arayabilmesini ifade eder. Diplomatik himaye, müzakerelere başlama, diğer devletler veya uluslararası örgütler nezdinde girişimde bulunma, uluslararası yargıya başvurma biçiminde işletilebilir.

Bir devletin bir kişi (veya nesne) için diplomatik himaye sağlayabilmesi, onun söz konusu devletin uyrukluğunu taşımasına bağlıdır. Bununla birlikte, Uluslararası Hukuk Komisyonunun 2006’da tamamladığı Diplomatik Himayeye İlişkin Taslakta, geleneksel esastan ayrılarak, devletin belirli şartlarla ülkesindeki vatansızlar ve mülteciler için diplomatik himaye sağlayabileceği öngörülmüştür. Yine, Taslağın 18. maddesine göre, bir gemiye uluslararası hukuka aykırı bir eylemle verilen zararla bağlantılı olarak mürettebat üyelerinin zarar görmesi durumunda bayrak devleti -hangi uyrukluğa taşıdıkları önemli olmaksızın- onlar adına giderim arama hakkına sahiptir; bu hak mürettebatın uyrukluğunu taşıdığı devletlerinin diplomatik himaye hakkını etkilemez. Bayrak devletinin yabancı mürettebat açısından giderim arama hakkı diplomatik himaye olarak nitelendirilmese de, bu koruma biçiminin diplomatik himayeye benzediği açıktır.

Uluslararası hukukta gemiler bakımından diplomatik himaye hakkı münhasıran bayrak devletine ait olup; bu (ya da benzer bir) korumanın gemiyle birlikte -belirli şartlarla- gemideki herkesi ve her şeyi kapsadığı şeklinde geniş yorumlanması, birtakım devlet uygulamaları ve uluslararası yargı ve hakemlik kararlarıyla da teyit edilmektedir. Nisbeten yakın dönemlerde Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi, ticarî gemilerin mürettebatıyla birlikte alıkonulmasıyla ilgili *M/V “Saiga” (No. 2) Davası* ile *M/V “Virginia G” Davası*nda, “geminin bütünlüğü” yaklaşımı çerçevesinde bayrak devletinin yabancı mürettebatın gördüğü zararlar sebebiyle hak

talep edebileceğini kabul etmiştir. Yine Mahkeme, Rusya'nın Hollanda bayraklı bir *Greenpeace* gemisini mürettebatıyla birlikte alıkoymasıyla ilgili *Arctic Sunrise Davasına* ilişkin geçici tedbir kararında, aralarında Rus vatandaşlarının da bulunduğu mürettebat üyelerinin serbest bırakılmasını öngörmüştür. Uyuşmazlık için oluşturulan Hakemlik Mahkemesi, esas hakkındaki kararında, üzerindeki her şey ve işleme katılan veya işleme katılan herkesle birlikte bir bütün teşkil eden geminin, bayrak devletinin yetkisine bağlı olduğunu; bayrak devletinin müdahalede bulunan devlete karşı bu devletin uyrukluğunu taşıyan mürettebat için olsa dahi himaye hakkını ileri sürebileceğini teyit etmiştir.

Sunumumuzda -diplomatik himaye müessesesini takviye eden- bayrak devletinin yabancı mürettebatın haklarını uluslararası alanda koruma hakkının dayanağı, temel amaç ve özellikleri, uygulamadan örneklerle açıklanıp; bu koruma biçiminin önemi ve tartışmalı noktaları değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: uluslararası hukuk, diplomatik himaye, uyruklu şartı, bayrak devleti, yabancı gemi mürettebatı

GİRİŞ

Uluslararası Sürekli Adalet Divanının *The Mavrommatis Palestine Concessions Davasına* ilişkin kararında belirttiği üzere, bir devletin, bir başka devletin uluslararası hukuka aykırı eyleminden zarar görüp olağan yollardan giderim sağlayamayan vatandaşını koruma hakkına sahip olduğu, uluslararası hukukun temel bir ilkesidir¹. Bir kişiye uluslararası hukuka aykırı bir eylemle verilen zararın aynı zamanda onun uyrukluğunu taşıdığı devlete dolaylı olarak verilmiş bir zarar olduğu varsayımına dayanan “diplomatik himaye” (*diplomatic protection*) hakkı, en yalın şekilde, devletin uyruklarının uluslararası hukukun ihlalinden doğan haklarını üstlenerek uluslararası alanda girişimlerde bulunabilmesini, ihlalci devletin uluslararası sorumluluğunu ileri sürebilmesini ve durumun düzeltilmesi yollarını arayabilmesini ifade eder. Bir başka deyişle diplomatik himaye, vatandaş uluslararası hukuka aykırı bir eyleme maruz kalan bir devletin bir diğer devletle arasında bu eylemden doğan uyuşmazlığın halledilmesi için başvurduğu bir uluslararası usuldür². Uluslararası Hukuk

¹ *Mavrommatis Palestine Concessions (Greece v. Great Britain)*, PCIJ, Series A, No. 2, Judgment of 30.08.1924, s. 12.

² Çeşitli tanımlar ve diplomatik himayenin unsurları için bkz. **Meray** Seha L., *Devletler Hukukuna Giriş*, C. 1, 3. Baskı, AÜSBF Yayınları, 1968, s. 639-640; **Akehurst** Michael/**Malanczuk** Peter, *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, 7. Baskı, Routledge, 1997, s. 263; **O'Brien** John, *International Law*, Cavendish Publishing Limited, 2001, s. 372; **Gündüz** Aslan, *Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar*, 5. Baskı, Beta, 2003, s. 559-560; **Pazarıcı** Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 3. Kitap, 4. Baskı, Turhan Kitabevi, 2005, s. 174, 176; **Shaw** Malcolm N., *International Law*, 6. Baskı, Cambridge University Press, 2008, s. 809;

Komisyununun 2006’da tamamladığı Diplomatik Himayeye İlişkin Taslağın (*Draft Articles on Diplomatic Protection*) 1. maddesine göre de diplomatik himaye, bir devletin, uyrukluğunu haiz bir gerçek veya tüzel kişiye bir başka devletin uluslararası hukuka aykırı bir eyleminin zarar vermesi hâlinde bu devletin sorumluluğunun işletilebilmesi için diplomatik eylemler veya diğer barışçı yollarla başvuruda bulunması anlamına gelir³. Diplomatik himaye, diplomatik kanallar vasıtasıyla ihlalcı devletle doğrudan müzakereler yürütme, diğer devletler veya uluslararası örgütler nezdinde girişimlerde bulunma, imkân varsa uluslararası yargı veya hakemlik organlarına başvurma biçiminde işletilebilir⁴.

Diplomatik himaye hakkının sahibi prensip olarak devletlerdir. Bununla birlikte uluslararası örgütlerin de ajanları için işlevsel (*functional*) bir koruma sağlayabildiği kabul edilmektedir⁵. Devletlerin diplomatik himaye hakkını kullanabilmesi için belirli şartların yerine gelmiş olması gerekmektedir. Yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı üzere, bir devletin bir kişi (veya nesne) lehine diplomatik himaye sağlayabilmesi, prensip olarak, onun devletle arasında uyrukluğa bağlı bulunmasına bağlıdır (*the rule of nationality of claims*). Bir başka deyişle, devletler, kural olarak, ancak uyrukluğunu taşıyan gerçek kişiler, tüzel kişiler, gemiler veya hava araçları için diplomatik himayeye başvurabilir. Diplomatik himayenin işletilebilmesi için, ayrıca, uluslararası hukuka aykırı bir eylemle zarar gören kişinin, prensip olarak, haklarını ihlal eden devletin iç başvuru yollarını tüketmiş olması da gerekmektedir⁶. Bununla birlikte, uluslararası örf ve âdet niteliğindeki iki şartın da birtakım istisnaları olduğu kabul edilebilmektedir. Diplomatik Himayeye İlişkin Taslakta, sadece uyrukların devletin diplomatik himayesinden yararlanabileceği yönündeki geleneksel esastan ayrılarak devletin belirli şartlarla ülkesindeki vatansızlar ve mülteciler için diplomatik himaye sağlayabileceği (m. 8) ve ayrıca bir geminin uyrukluğunu taşıdığı devletin (bayrak devleti) kimi durumlarda yabancı gemi

Kaczorowska Alina, *Public International Law*, 4. Baskı, Routledge, 2010, s. 458; **Akkutay** Ali İbrahim, *Diplomatik Koruma ve İnsan Hakları İlişkisi*, Adalet, 2013, s. 7-8; **Acer** Yücel/**Kaya** İbrahim, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, 10. Baskı, Seçkin, 2019, s. 417; **Aksar** Yusuf, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk*, C. 2, 5. Baskı, Seçkin, 2019, s. 224-225; **Sur** Melda, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 13. Baskı, Beta, 2019, s. 284.

³ “Draft Articles on Diplomatic Protection with Commentaries”, *Yearbook of the International Law Commission*, 2006, Vol. 2, Part 2, (ILC, Draft Articles/Commentaries on Diplomatic Protection), s. 24 vd.

⁴ **Geck** Wilhelm Karl, “Diplomatic Protection”, in: R. Bernhardt (ed.), *Encyclopedia of Public International Law*, Vol. 1, Elsevier, 1992, s. 1046; **Shaw**, s. 809; **Akkutay**, s. 81-84.

⁵ *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, ICJ, Advisory Opinion of 11.04.1949, s. 184.

⁶ Yukarıdaki kaynakların yanında Diplomatik Himayeye İlişkin Taslağın 3. ve 14. maddelerine bkz. Uluslararası Hukuk Komisyonunun hazırladığı 2001 tarihli Devletlerin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerden Sorumluluğu Hakkında Taslağın 44. maddesinde de, bir devletin sorumluluğuna başvurabilmesi için, duruma göre, talebin uyrukluğa ilişkin kurallara uygun bir şekilde yapılması ve iç başvuru yollarının tüketilmesi gerektiğine işaret edilmiştir. “Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries”, *Yearbook of the ILC*, 2001, Vol. 2, Part 2, s. 26 vd.

mürettebatı adına uluslararası alanda giderim arayabileceği (m. 18) öngörülmüştür. Bayrak devletinin yabancı gemi mürettebat açısından giderim arama hakkını diplomatik himaye olarak nitelendirmek güç gözükse de, bu koruma biçiminin diplomatik himayeye benzediği göz ardı edilmelidir.

Uluslararası hukukta, devletlerin uyrukluğunu (bayrağını) taşıyan gemiler üzerinde kapsamlı yetki ve yükümlülükleri mevcuttur⁷. Gemiler bakımından diplomatik himaye hakkı da, münhasıran geminin uyrukluğunu taşıdığı devlete, yani bayrak devletine aittir⁸. Bayrak devletinin gemi üzerindeki diplomatik himayesinin kapsamı, bu (ya da benzer bir) himayenin bayrak devletinin uyrukluğunu taşımayan gemi mürettebatına veya geminin işletimiyle ilgili diğer kişilere uzanıp uzanmadığı hususu, zaman zaman devletler arasında ihtilaf konusu olmaktadır. Konunun, doktrinin yanı sıra, uluslararası yargı ve hakemlik organları tarafından - özellikle gemilerin mürettebatıyla birlikte kıyı devletlerince alıkonulmasıyla ilgili- çeşitli uyuşmazlıklar çerçevesinde ele alındığı görülmektedir.

Bu çalışmada, bayrak devletinin yabancı gemi mürettebatı üzerindeki (diplomatik) himayesinin hukukî dayanağı, mahiyeti, amacı, şartları ve tartışmalı noktaları, akademik değerlendirmelerin yanında uygulamadan örneklerle açıklanmaktadır. Böylece, günümüz uluslararası deniz taşımacılığında kullanılan gemilerde istihdam edilen mürettebatın genellikle farklı (bilhassa siyasî ve ekonomik bakımdan zayıf) devletlerin uyrukluğunu taşıyan kişilerden oluşması sebebiyle uluslararası toplumun gittikçe daha fazla gündemine gelen bayrak

⁷ 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesinin (BMDHS) 91. maddesine göre, “1. Her devlet, tâbiyetinin gemilere verilmesi, gemilerin ülkesinde tescil edilmesi ve bayrağını taşımaları hakkı için gerekli şartları tespit edecektir. Gemiler, bayrağını taşımaya yetkili oldukları devletin tâbiyetini haizdir. Devlet ile gemi arasında gerçek bir bağın olması gerekir. 2. Her devlet, bayrağını taşıma hakkı verdiği gemilere o amaçla belgeler verecektir.” BMDHS m. 92, gemilerin (özellikle de) açık denizlerde kural olarak uyruğunda oldukları devletin münhasır yetkisi altında olduğunu belirtmektedir. Sözleşmenin 94. maddesinde de bayrak devletinin gemiyle ilgili yükümlülükleri düzenlenmektedir. Sözleşme için bkz. UNTS, 1994, Vol. 1833, s. 396 vd. Sözleşmenin Türkçe metni için bkz. **Gündüz**, s. 357 vd. BMDHS’nin 91. maddesinde belirtilen “gerçek bağ” (*genuine link*) şartının ne anlama geldiği hususunda görüş birliği olmadığı gibi, zaman zaman bu şartın karşılanmadığı iddiasıyla kimi devletlerin sicilde kayıtlı gemilerin haklarını üstlenerek dava açamayacağı da öne sürülmüştür. Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi (UDHM) ise, gerçek bağ şartına ilişkin Sözleşme hükmünün, bayrak devletinin yükümlülüklerinin daha etkili bir şekilde yerine getirilmesini sağlamak üzere oluşturulduğunu, geminin tescilinin geçerliliğine diğer devletler tarafından itiraz edilmesini sağlayacak bir kriter olarak öngörülmediğini belirtmiştir. *The M/V “Saiga” (No. 2) Case (Saint Vincent and the Grenadines v. Guinea)*, ITLOS, Judgment of 01.07.1999, p. 83. Ayrıca bkz. *The M/V “Virginia G” Case (Panama/Guinea-Bissau)*, ITLOS, Judgment of 14.04.2014, p. 110, 112-113.

⁸ **Geck**, s. 1055; **Churchill Robin Rolf/Lowe Vaughan**, *The Law of the Sea*, Manchester University Press, 1988, s. 331; **Yang Haijiang**, *Jurisdiction of the Coastal State over Foreign Merchant Ships in Internal Waters and the Territorial Sea*, Springer, 2006, s. 28.

devletinin yabancı mürettebat üyelerini himayesi meselesinin hukukî önemini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

I. BAYRAK DEVLETİNİN YABANCI GEMİ MÜRETTEBATINI HİMAYESİNİN HUKUKÎ DAYANAĞI VE MAHİYETİ

A. Doktrin, Devlet Uygulamaları ve Erken Dönem Hakemlik Kararları Çerçevesinde

BMDHS'nin çeşitli hükümleri, birtakım sebeplerle tutuklanan yabancı gemilerin ve bu gemilerdeki mürettebatın belirli şartlarla serbest bırakılacağını öngörmektedir⁹. Sözleşmenin 292. maddesinde de, tutuklanan geminin bayrak devletinin, geminin ve (hangi uyrukluğa taşıdıkları önemli olmaksızın) mürettebatın derhal serbest bırakılması için ilgili mahkeme veya yargı yerlerine başvurabileceği düzenlenmektedir¹⁰. Bununla birlikte 292. madde, mürettebatın her türlü uluslararası hukuka aykırı eylemden (mesela, gözaltında kötü muameleden) kaynaklanan zararlara karşı korunmasını sağlayacak mahiyette bir hüküm değildir. Bu madde, daha çok, gemi ve mürettebatın süratli bir şekilde serbest bırakılmasını sağlamak için usulî bir mekanizma getirmektedir¹¹.

BMDHS m. 292'deki kapsamı sınırlı yetki bir kenara konursa, bayrak devletinin uyrukluğunu taşımayan gemi mürettebatının diğer devletlerin uluslararası hukuka aykırı eylemlerinden dolayı uğradığı zararlar için bayrak devletine onlar adına uluslararası alanda

⁹ Mesela Sözleşmenin 73. maddesinin 2. fıkrası, (münhasır ekonomik bölgeye ilişkin düzenlemeleri ihlal ettiği gerekçesiyle) tutuklanan gemi ve mürettebatın mâkul bir teminat veya güvencenin verilmesi üzerine derhal serbest bırakılacağını öngörür. Geminin serbest bırakılmasının istenebileceği bir başka durum için bkz. BMDHS m. 226/1(c).

¹⁰ Buna göre, "1. Bir taraf devletin yetkililerinin, başka bir taraf devletin bayrağını taşıyan bir gemiyi tutukladığı ve tutuklamayı yapan devletin mâkul bir teminat veya diğer bir mâli güvencenin yatırılması üzerine gemiyi ve personelini derhal serbest bırakmasını öngören Sözleşme hükümlerine uymadığının iddia edildiği durumlarda, tutukluluktan kurtarma sorunu; tarafların üzerinde mutâbık kaldıkları herhangi bir mahkemeye veya yargı yerine veya tutuklama zamanından itibaren 10 gün içinde böyle bir anlaşmaya varılamaması hâlinde, tutuklayan devletin 287. maddeye göre kabul ettiği bir mahkeme veya yargı yerine veya Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesine sunulabilir. Ancak taraflar bunun aksini de kararlaştırabilirler. 2. Serbest bırakma ile ilgili müracaat sadece geminin bayrağını taşıdığı devlet tarafından veya onun adına yapılabilir. 3. Mahkeme veya yargı yeri, gecikmeksizin serbest bırakma ile ilgili müracaatı inceleyecek ve gemi, gemi sahibi veya gemi personeli aleyhine yetkili bir millî mercide görülen herhangi bir davanın esasına halel getirmeksizin sadece serbest bırakma konusunu ele alacaktır. Tutuklamayı yapan devletin yetkilileri, herhangi bir zamanda gemiyi, mürettebatını serbest bırakmakta yetkilidir. 4. Mahkeme veya yargı yerinin saptadığı teminat veya diğer mâli güvencenin yatırılması üzerine tutuklamayı yapan devletin yetkilileri, geminin veya mürettebatın serbest bırakılması ile ilgili mahkeme veya yargı yeri kararına derhal uyacaklardır."

¹¹ UN Doc. A/CN.4/538: Fifth Report on Diplomatic Protection by Mr. John Dugard (Special Rapporteur), 04.03.2004, p. 60-61. Ayrıca bkz. **Karaman** Igor V., *Dispute Resolution in the Law of the Sea*, Martinus Nijhoff Publishers, 2012, s. 305.

giderim arama hakkı veren genel ve açık bir uluslararası norm bulunmamaktadır. Bununla birlikte, bayrak devletinin yabancı mürettebat üyeleri bakımından bu tarz bir koruma sağlayabileceği, kimi yazarlar¹² ile devletler tarafından öteden beri savunulduğu gibi, geçmişte bazı hakemlik kararlarıyla da teyit edilmiştir¹³. Son zamanlardaysa konunun daha fazla önem kazandığı; Uluslararası Hukuk Komisyonunun hazırladığı Diplomatik Himayeye İlişkin Taslakta ve Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi (UDHM) ile kimi uluslararası hakemlik organlarının yakın dönemlerdeki çeşitli kararlarında bayrak devletinin belirli durumlarda yabancı gemi mürettebatı için giderim arama hakkına sahip olduğunun kabul edildiği görülmektedir.

Doktrin cephesinde, diğerleri yanında *Meyers*¹⁴, *Dolzer*¹⁵, *Brownlie/Crawford*¹⁶ bayrak devletinin söz konusu yetkisini teyit etmektedir. Hatta kimi yazarlara göre, devletin bayrağını taşıyan gemilerde çalışan personeli belirli durumlarda uluslararası alanda koruyabilmesinin uluslararası örf ve âdet hâline geldiği de öne sürülebilir¹⁷. Yine, Uluslararası Adalet Divanının -devletin ancak vatandaşları için diplomatik himaye işletebileceği esasının önemli istisnaları olduğunu; bir başka deyişle, devletin, uyrukluğunu taşımayan kişiler adına koruma sağlayabileceği bazı durumlar olduğunu bildiren- bir danışma görüşüne¹⁸ ekledikleri muhalefet şerhlerinde *Yargıç Hackworth* ve *Yargıç Badawi Pasha*, bayrak devletince hangi uyruklu taşıdıkları önemli olmaksızın gemi mürettebatının korunmasını bu istisnalar arasında

¹² Uluslararası Adalet Divanı Statüsü m. 38/1(d) gereğince, yargı kararları ile yetkin hukukçuların doktrinleri, hukuk kurallarının varlığının ya da içeriğinin saptanmasında yararlı olan yardımcı kaynaklardır.

¹³ UN Doc. A/CN.4/538, p. 44-51; ILC, Draft Articles/Commentaries on Diplomatic Protection, s. 52.

¹⁴ Yazara göre, bir devletin bir gemiyi tescil etmekle üzerlerinde otorite elde ettiği mürettebat üyelerini diğer devletlerin bu otoriteyi ihlal etmesine karşı her zaman koruyamayacağı, dolayısıyla bayrak devletinin mürettebat üzerindeki yetkisi ile onları koruma hakkının birbirlerinden ayrılabilmesi iddiası ispata muhtaçtır. Bu bağlamda, bayrak devletinin -uyrukluğunu taşımayanlar dâhil- bütün mürettebatı koruma hakkı olduğu farz edilmek zorundadır. Ayrıca yazar, uluslararası yargı veya hakemlik organlarının bayrak devletinin yabancı bir mürettebat üyesini korumasına izin vermediği bir vakaya rastlamadığını; aksine böyle bir hakkın varlığını teyit eden yaklaşımların olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla, bir devletin bayrağını taşıyan gemiyi koruma hakkının, hangi uyrukluğa haiz oldukları önemli olmaksızın gemi mürettebatını koruma hakkını da kapsadığı kabul edilmelidir. **Meyers H.**, *The Nationality of Ships*, Martinus Nijhoff, 1967, s. 104, 107.

¹⁵ *Dolzer*'in belirttiği üzere, başka devletlerin uyrukluğunu taşıyan gemilerde çalışan mürettebat eskiden beri bayrak devletleri tarafından korunmaktadır; ne var ki bu uygulamanın dayanağı hakkındaki görüşler çeşitlidir ve bayrak devletinin böyle bir hakkını teyit etmeyen hakemlik kararlarına da rastlanabilmektedir. **Dolzer Rudolf**, "Diplomatic Protection of Foreign Nationals", in: R. Bernhardt (ed.), *Encyclopedia of Public International Law*, Vol. 1, Elsevier, 1992, s. 1067-1068.

¹⁶ *Brownlie/Crawford*, bir devletin ancak kendi vatandaşları lehine diplomatik himaye hakkını kullanabileceği yönündeki esasın birtakım istisnaları olduğunu ve bayrak devletinin yabancı gemi mürettebatını korumasının bu istisnalardan biri olarak kabul edildiğini belirtmiştir. **Brownlie Ian/Crawford James**, *Brownlie's Principles of Public International Law*, 9. Baskı, Oxford University Press, 2019, s. 676. Ayrıca bkz. **Brownlie Ian**, *Principles of Public International Law*, 6. Baskı, Oxford University Press, 2003, s. 460.

¹⁷ Mesela bkz. **Verhoeven Sten**, "Diplomatic Protection by the Flag State in Favour of the Crew of a Ship", s. 3-4, <https://www.law.kuleuven.be/iir/nl/onderzoek/opinies/dipl.pdf>; **Karaman**, s. 307, 309.

¹⁸ *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, Advisory Opinion of 11.04.1949, s. 181.

zikretmişlerdir¹⁹. Diğer taraftan, konuyla ilgili birtakım tereddütler belirtenler de vardır. Mesela *Watts*'a göre, bayrak devletinin gemiyi koruma hakkının, geminin yabancı mürettebatını koruma hakkını da içerdiği sonucuna varmak için yeterli kanıt bulunmamaktadır²⁰.

Doktrinin yanında, devlet uygulamalarında da bayrak devletinin söz konusu hakkını destekleyen örnekler bulunmaktadır. Bu çerçevede özellikle ABD, Amerikan gemilerinde hizmet sunan yabancı gemi mürettebatına geleneksel olarak uluslararası alanda koruma sağlamıştır. ABD'nin diplomatik mesajlarına ve konsolosluk düzenlemelerine de yansıyan geleneksel görüşüne göre, bir geminin kadrosuna kaydolan bir kişi bakımından ilgili uyruklu geminin sahip olduğu uyrukluğudur. Ne var ki, bu devlet dahi bayrak devletinin yabancı gemi mürettebatını üçüncü devletlere karşı koruyabileceği hususunda bir uluslararası örf ve âdet normu bulunduğunu öne sürmenin zor olduğunu savunup, *I'm Alone Davasında* olduğu gibi geleneksel uygulamasından farklı tutumlar da gösterebilmiştir²¹. Hatta ABD, Diplomatik Himayeye İlişkin Taslağın gemi mürettebatının bayrak devletince korunmasını öngören maddesinin Taslaktan çıkartılmasını da talep etmiştir²².

Konuyla ilgili erken dönem hakemlik kararlarına gelince, sayısı fazla olmayan bu kararlar, her zaman aynı yönde olmamakla birlikte, genel olarak bayrak devletinin söz konusu yetkisini teyit eder görünmektedir. Mesela, *Francis McCready (US) v. Mexico Davasında* (1868) *Hakem Thornton*, yabancı bir devletin bayrağını taşıyan savaş veya ticaret gemilerinde hizmet sunan personelin, hizmeti süresince bayrak devletinin korumasından yararlanacağını bildirmişti²³. 1929'da ABD sahil güvenlik güçleri tarafından içki yasağını ihlal ettiği iddiasıyla Kanada tescilli bir İngiliz gemisinin açık denizde batırılması vakasının ele alındığı *I'm Alone Davasında* Kanada, bir gemi bakımından talepte bulunulduğu durumlarda, mürettebatın -bu talebin amaçları çerçevesinde- gemiyle aynı uyrukluğuna taşıdığı kabul edileceğini öne sürerek, vatandaşı olmayan mürettebat üyeleri adına da tazminat talep etmiştir. ABD ise,

¹⁹ *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, ICJ, Dissenting Opinion by Judge Hackworth, s. 202-203; *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, ICJ, Dissenting Opinion by Judge Badawi Pasha, s. 206-207.

²⁰ **Watts** Arthur, "The Protection of Alien Seamen", *International and Comparative Law Quarterly*, 1958, Vol. 7, s. 711.

²¹ UN Doc. A/CN.4/538, p. 45-46; ILC, Draft Articles/Commentaries on Diplomatic Protection, s. 52. Erken dönem ABD uygulaması hakkında ayrıca bkz. **Borchard** Edwin M., *The Diplomatic Protection of Citizens Abroad or The Law of International Claims*, The Banks Law Publishing Co., 1925, s. 475-478; **Watts**, s. 693-698.

²² UN Doc. A/CN.4/561: Diplomatic Protection, Comments and Observations Received from Governments, 27.01.2006, s. 49-50.

²³ Karar için bkz. **Moore** John Bassett, *History and Digest of the International Arbitrations to Which the United States Has Been a Party*, Vol. 3, Government Printing Office, 1898, s. 2536-2537.

geleneksel görüşünün dışına çıkararak, Kanada uyrukluğunu taşımayan mürettebat üyeleri için hak talep edilmesine itiraz etmiştir. Meseleyi ele alan Komisyon, nihaî raporunda, doğrudan bu noktaya ilişkin açıklama yapmamakla birlikte, hangi devletin vatandaşı olduklarına önem atfetmeksizin -hiçbiri öne sürülen yasadışı işlere karışmamış olan- kaptan ve mürettebat yararına Kanada'ya tazminat ödenmesini tavsiye etmiştir²⁴.

B. Diplomatik Himayeye İlişkin Taslak Çerçevesinde

Yukarıda aktarılan birikimin ışığında hazırlanan Diplomatik Himayeye İlişkin Taslağın “Gemi Mürettebatının Korunması” (*Protection of Ships' Crews*) başlıklı 18. maddesine göre, “Bir geminin mürettebat üyelerinin uyrukluğunu taşıdığı devletlerin diplomatik himaye işletme hakkı, gemiye uluslararası hukuka aykırı bir eylemle verilen zararlarla bağlantılı şekilde mürettebat üyelerinin zarar görmesi durumunda bayrak devletinin -hangi uyrukluğa sahip oldukları önemli olmaksızın- onlar adına giderim arama hakkından etkilenmez.”

Bu madde, bir yandan geminin mürettebatının uyrukluğunu taşıdığı devlet veya devletlerin onlar adına diplomatik himaye işletme hakkını, diğer yandan geminin uyrukluğunu taşıdığı devletin uluslararası hukuka aykırı bir eylemle gemiye zarar verilmesiyle bağlantılı olarak mürettebat üyeleri zarar görmüşse onların uyrukluğu önemli olmaksızın onlar adına giderim arama hakkını teyit etmektedir. Bayrak devletinin belirtilen hakkı, mürettebat üyelerinin kendi devletlerinin diplomatik himaye hakkının yerine geçmez. Dahası, bayrak devletinin yabancı mürettebat açısından giderim arama hakkı tam anlamıyla diplomatik himaye olarak da nitelendirilemez; yine de bu koruma biçiminin diplomatik himayeye benzediği açıktır²⁵. Uluslararası Hukuk Komisyonuna göre, hem mürettebatın devletinin diplomatik himaye hakkı hem de bayrak devletinin mürettebat adına giderim arama hakkı, bunlardan herhangi birine öncelik/üstünlük verilmeksizin kabul edilmelidir. Böylece, genellikle zayıf çalışma standartları ve zor şartlar altında çalıştırılan ve zaman zaman üçüncü devletlerin müdahalelerine de maruz kalan gemi mürettebatının uluslararası alanda azamî korumadan yararlanması mümkün olur²⁶.

²⁴ **Fitzmaurice** G. G., “The Case of the I’m Alone”, *British Year Book of International Law*, 1936, Vol. 17, s. 91-94; **Watts**, s. 697-698. İlgili Komisyonun raporu için bkz. *I’m Alone (Canada v. United States)*, 30.06.1933 and 05.01.1935, *Reports of International Arbitral Awards*, 2006, Vol. 3, s. 1616-1618; **Gündüz**, s. 550-552.

²⁵ ILC, *Draft Articles/Commentaries on Diplomatic Protection*, s. 52-53.

²⁶ *Ibid*, s. 53.

Anlaşılabacağı üzere, Diplomatik Himayeye İlişkin Taslağın 18. maddesi, mürettebatın uyrukluğunu taşıdığı devlet ile geminin uyrukluğunu taşıdığı devletin mürettebat bakımından eş zamanlı koruma (*concurrent protection*) sağlamasına imkân tanımaktadır²⁷. Uluslararası Hukuk Komisyonu Raportörü *Dugard*, bir vakayla ilgili olarak hem bayrak devletinin hem de mürettebatın vatandaşı olduğu devletin harekete geçmesinin muhtemel olduğunu; ancak bu uzak ihtimalin -çifte vatandaşların haklarının birden fazla devletçe korunabileceği durumlarda olduğu gibi²⁸- hukuken bir problem teşkil etmediğini belirtmiştir²⁹. Yine de, birden fazla devletin harekete geçmesi durumunda, mürettebatın uğradığı zararlar için tazminatın hangi devlete verilmesi gerekeceği gibi hususlarda belirsizlikler olduğu da açıktır³⁰.

Aşağıda açıklayacağımız *The M/V "Saiga" (No. 2) Davasında*, günümüz uluslararası deniz taşımacılığında kullanılan gemilerde istihdam edilen mürettebatın genellikle farklı uyrukluğa sahip kişilerden oluştuğuna işaret eden UDHM, bu kişilerden her birinin kendi devletinin himayesini beklemesinin uygulamada büyük zorluklar doğurabileceğini belirterek, bayrak devletinin yabancı mürettebatın uğradığı zararlar bakımından talepte bulunma hakkının gerekçesine de ışık tutmuştur³¹. Bunlara ilaveten, *Raportör Dugard*, günümüzde ticarî gemilerde çalışan kişilerin büyük bir kısmının siyasî ve ekonomik bakımdan zayıf devletlerden geldiğine; bu devletlerin de, yabancı gemilerde çalıştıkları sırada kendileriyle teması zayıflamış olan vatandaşlarını korumak için pek hevesli olmayacağına dikkat çekmiştir. Öte yandan, günümüzde oldukça yaygın olan kolaylık bayrağı (*flags of convenience*) uygulaması sebebiyle bayrak devletlerinin de her zaman gemi mürettebatıyla pek ilgili olmadığı açıktır. Bununla birlikte, kolaylık bayrağı sağlayan (Panama, Liberya gibi) bir devletin, en azından bu alandaki şöhretini korumak isteğiyle, gemi mürettebatına diğer devletlerin verdikleri zararları gidermek için uluslararası alanda harekete geçeceği beklenebilir³².

²⁷ **Vermeer-Künzli** Annemarieke, "Nationality and Diplomatic Protection: A Reappraisal", in: Alessandra Annoni/Serena Forlati (eds.), *The Changing Role of Nationality in International Law*, Routledge, 2013, s. 95.

²⁸ Bu konuda Diplomatik Himayeye İlişkin Taslağın 6. maddesinin 2. fıkrasına bkz.

²⁹ UN Doc. A/CN.4/538, p. 66.

³⁰ **Sohn** Louis B., *Cases and Materials on the Law of the Sea*, 2. Baskı, Brill Nijhoff, 2014, s. 132.

³¹ *The M/V "Saiga" (No. 2) Case*, Judgment of 01.07.1999, p. 107. Diplomatik Himayeye İlişkin Taslağın hazırlık çalışmalarında ve Şerhinde de dikkat çekildiği üzere, bayrak devletinin himayesinin pratik faydaları büyük önem arz etmektedir. Zira her bir mürettebat üyesinin uyrukluğa bağlı olduğu devletin onun adına ayrı başvuruda bulunması yerine, bir devletin (bayrak devletinin) bütün mürettebat üyeleri için giderim araması çok daha kolay ve etkilidir. UN Doc. A/CN.4/538, p. 65; ILC, Draft Articles/Commentaries on Diplomatic Protection, s. 53.

³² UN Doc. A/CN.4/538, p. 63.

II. BAYRAK DEVLETİNİN YABANCI GEMİ MÜRETTEBATINI HİMAYESİNİN ŞARTLARI

Diplomatik Himayeye İlişkin Taslağın 18. maddesi uyarınca, bayrak devletinin yabancı gemi mürettebatı lehine uluslararası alanda giderim arama hakkını kullanabilmesi için, mürettebata verilen zararın, gemiye uluslararası hukuka aykırı bir eylemle verilen zararlarla ilgili/bağlantılı olması gerekmektedir. Mürettebatın mutlaka gemiye zarar verildiği sırada zarara uğramış olması gerekmez. Bayrak devleti, söz konusu hakkını, geminin hukuka aykırı şekilde alıkonulmasından sonra mürettebat üyelerinin hukuka aykırı şekilde tutuklandığı durumlarda da kullanabilecektir³³. Öte yandan, Taslağın 18. maddesinin, mürettebata verilen zararın gemiye verilen zararlarla ilgili olmadığı (mesela bir mürettebat üyesinin, gemi alıkonulmadan veya zarara uğratılmadan gözaltına alındığı veya haksızlığa uğratıldığı) durumlarda, bayrak devletine yabancı gemi mürettebatı için koruma sağlama hakkı tanımadığı anlaşılmaktadır. Gemiye zarar verilmeksizin veya gemiye verilen zararlarla bağlantısız şekilde mürettebata zarar verildiği durumlarda nasıl bir usul izlenebileceğini açıklığa kavuşturan bir yargı/hakemlik kararı da bulunmamaktadır. Uygulamada karşılaşılmaması pek muhtemel olmayan böyle bir durumda, ancak zarar gören mürettebat üyesinin uyrukluğunu taşıdığı devletin ilgili şartlar çerçevesinde diplomatik himayeye başvurabileceği kabul edilebilir³⁴. Yine de, kimi uluslararası yargı ve hakemlik organlarının yakın dönemlerde benimsediği -aşağıda göreceğimiz- “geminin bütünlüğü” (*the ship as an unit*) yaklaşımının, zararlar arasında bağlantının belirlenmesi bakımından esnek yorumlara olanak tanıdığı belirtilmelidir.

Bunun yanında, bayrak devletinin yabancı gemi mürettebatı lehine uluslararası alanda giderim arama hakkını kullanabilmesi için, Diplomatik Himayeye İlişkin Taslağın 18. maddesinde veya Taslağın Şerhinde belirtilmese de, genel bir esas olarak, öncelikle zarar gören mürettebatın zarar veren devletin iç başvuru yollarının tüketmesi gerektiği düşünülebilir. Bununla birlikte, aşağıdaki uygulamadan da görüleceği üzere, mürettebatın uğradığı zararlar

³³ ILC, Draft Articles/Commentaries on Diplomatic Protection, s. 53.

³⁴ **Karaman**, s. 308. Ayrıca bkz. **Verhoeven**, s. 4. Bu çerçevede, yukarıdaki şartları bire bir karşılama da, bir mürettebat üyesinin gemi uzun süreli alıkonulmaksızın gözaltına alındığı bir vakayı aktarmak faydalı olabilir. 22.07.1957’de Danimarka bayrağını taşıyan bir gemi Süveyş Kanalı’nda bulunduğu bir sırada, geminin İsrail vatandaşı olan bir mürettebat üyesi Kanal’ın fotoğraflarını çektiği ve casusluk yaptığı gerekçesiyle Mısır otoritelerince gözaltına alınmış; gemiye ise seyrüseferine devam etmesi için izin verilmiştir. Bu olayda Danimarka’nın, Mısır otoritelerinden bilgi talep etmek dışında, protestoda bulunmak gibi herhangi bir eyleme giriştiğine ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. Öte yandan İsrail’in, vatandaşının serbest bırakılması için harekete geçip, konuyu BM Güvenlik Konseyine rapor ettiği görülmüştür. Neticede gözaltına alınan kişi de bir süre sonra İsrail yetkililerine teslim edilmiştir. Olay hakkında bkz. **Watts**, s. 691-693.

genellikle açık denizlerin serbestliği ilkesinin ihlal edildiği iddiasıyla birlikte öne sürüldüğü için, uluslararası mahkemeler bu konudaki davaları davacı devletlerin haklarının “doğrudan” ihlaliyle ilgili davalar olarak nitelendirip³⁵, iç başvuru yollarının tüketilmesine de gerek olmadığı sonucuna varmaktadır.

III. GÜNÜMÜZ UYGULAMASI

A. *The M/V “Saiga” (No. 2) Davası*

Saint Vincent ve Grenadinler sicilinde tescil edilmiş olan ve personelinin tamamı Ukrayna veya Senegal uyrukluğunu taşıyan *Saiga* isimli tanker, Gine'nin münhasır ekonomik bölgesi dâhil Batı Afrika kıyılarında balıkçı gemilerine petrol satışı yapmaktaydı. Tanker, seyir defterine göre, Gine'nin münhasır ekonomik bölgesi dışında olduğu bir sırada, 28.10.1997'de Gine'ye bağlı gümrük devriye gemileri tarafından saldırıya uğramış ve tutuklanmıştır. Daha sonra Konakri'ye çekilen geminin mürettebatı burada gözaltına alınmıştır. Gine'de yürütülen kovuşturma neticesinde tankerin kaptanı yasadışı petrol ithalatından suçlu bulunmuştur. Bununla birlikte, bayrak devletinin (Saint Vincent ve Grenadinler) gemi ve mürettebatın BMDHS m. 292 uyarınca derhal serbest bırakılmasına yönelik talebi üzerine UDHM, 04.12.1997'de, bayrak devletinden alınacak mâkul bir teminat veya güvence üzerine Gine'nin gemi ve mürettebatı gecikmeksizin serbest bırakmasını kararlaştırmıştır. Bu kararın akabinde 28.02.1998'de gemi ve geminin daha önceden serbest bırakılmamış bütün personeli serbest bırakılmıştır³⁶.

Geminin uyrukluğu, bayrak devleti ile gemi arasında gerçek bir bağın bulunması şartı³⁷, iç başvuru yollarının tüketilmesi şartı, kesintisiz izleme hakkı, orantısız kuvvet kullanımı gibi çeşitli meseleleri ele aldığı 01.07.1999 tarihli hükmünde UDHM, bayrak devletinin başka devletlerin uyrukluğunu taşıyan gemi mürettebatı üzerinde himaye hakkına sahip olup olamayacağı hususunu da özel bir başlık altında incelemiştir. Bundan önce, davalı devletin iç başvuru yollarının tüketilmediği iddiasını ele alırken UDHM, davacı devletin öne sürdüğü ihlalleri bu devletin haklarının “doğrudan” ihlali olarak nitelendirip, mürettebatın uğradığı

³⁵ Zararın doğrudan veya ağırlıklı olarak devlete verildiği durumlarda izlenecek usul hakkında Diplomatik Himayeye İlişkin Taslağın 14. maddesinin 3. fıkrasına bkz.

³⁶ Olayın gelişimi hakkında bkz. *The M/V “Saiga” Case (Saint Vincent and the Grenadines v. Guinea)*, ITLOS, Judgment of 04.12.1997, p. 26-30, 86; *The M/V “Saiga” (No. 2) Case*, Judgment of 01.07.1999, p. 31-39; *Sohn*, s. 123-124.

³⁷ Bu konuya Giriş bölümünde değinilmiştir.

zararların bu ihlallerden kaynaklandığını ve dolayısıyla bu zararlar için devletin hak talep edebilmesinin iç başvuru yollarının tüketilmesi şartına bağlı olmadığını belirtmiştir³⁸. Bununla birlikte -hemen aşağıda aktaracağımız- mürettebatın uyrukluğuna ilişkin meselelere dair tarafların iddiaları ve Mahkemenin gerekçeli yaklaşımı göz önünde bulundurulduğunda, Mahkemenin davayı aynı zamanda mürettebatın korunmasıyla da ilgili bir dava olarak gördüğü anlaşılmaktadır³⁹. Bu sonucu, Mahkemenin tazminat meselesine yaklaşımı da teyit etmektedir. Zira Mahkemeye göre, Saint Vincent ve Grenadinler, doğrudan kendisine verilen zararların yanı sıra -geminin işletimine katılan veya işletimle ilgili bulunan kişilerin haksız şekilde alıkonulmaları veya diğer kötü muamele biçimlerine maruz kalmalarından doğan zararlar dâhil- *Saiga*'nın gördüğü zararlar için de tazminata hak kazanmıştır⁴⁰.

Yabancı personelin korunması meselesiyle ilgili olarak Gine, davacı devletin mürettebatın uğradığı zararlar bakımından haklar öne sürmesinin, diplomatik himaye teşkil ettiğini ve bu kişilerden hiçbiri onun uyrukluğunu taşımadığı için kabul edilemez olduğunu savunmuştur⁴¹. Saint Vincent ve Grenadinler ise, bir devletin sadece uyrukları için himaye sağlayabileceğine ilişkin uluslararası hukuk kuralının devletin bayrağını taşıyan gemilerdeki kişiler bakımından haklar öne sürmesini engellemeyeceğini; kendisinin bayrak devleti olarak gemiyi ve -hangi uyrukluğuna taşıdıkları önemli olmaksızın- mürettebatı koruma hakkına sahip olduğunu iddia etmiştir⁴².

Bu iddialar karşısında UDHM, BMDHS'nin bayrak devletinin hak ve yükümlülüklerini düzenleyen çeşitli maddelerinin yol gösterici olduğunu vurgulamıştır. Bu çerçevede Mahkeme, bayrak devletinin -ancak mürettebat üzerinde yetki ve kontrol uygulayarak icra edebileceği- yükümlülüklerini düzenleyen m. 94 ve 217 hükümleri ile yabancı gemilere yönelik birtakım haksız müdahalelerden doğan herhangi bir kayıp veya zararın (*for any loss or damage*) müdahalede bulunan devletçe tazmin edileceğini öngören m. 106, 110/3 ve 111/8 hükümlerinin ilgili kişilerin uyrukluğuna bakımından bir ayırım yapmadığını belirtmiştir. Yine Mahkeme, gemilerin ve personelin serbest bırakılmasına ilişkin 292. maddenin tutuklanan geminin işletimine katılan kişilerin uyrukluğuna önem atfetmediğine dikkat çekmiştir. Mahkemeye göre

³⁸ *The M/V "Saiga" (No. 2) Case*, Judgment of 01.07.1999, p. 98. UDHM, aynı tutumu *The M/V "Virginia G" Davası*na ilişkin kararında da göstermiştir. *The M/V "Virginia G" Case*, Judgment of 14.04.2014, p. 153-158.

³⁹ UN Doc. A/CN.4/538, p. 54; ILC, Draft Articles/Commentaries on Diplomatic Protection, s. 53; **Karaman**, s. 306.

⁴⁰ *The M/V "Saiga" (No. 2) Case*, Judgment of 01.07.1999, p. 172.

⁴¹ *Ibid*, p. 103.

⁴² *Ibid*, p. 104.

bütün bu hükümler, Sözleşmenin, bayrak devletinin gerek gemiyle ilgili yükümlülükleri gerek 292. madde çerçevesinde yargıya başvurma veya diğer devletlerin gemiye verdiği zararlar için giderim arama hakları bakımından gemiyi bir bütün olarak (*considers a ship as a unit*) mütalaa ettiğini göstermektedir. Böylece gemi, geminin üzerindeki her şey ve işleme katılan veya işletimle ilgili herkes bayrak devletine bağlı bir birim olarak görülmektedir. Bu kişilerin uyrukluğu da bu noktada önemli değildir⁴³.

Neticede Mahkeme, başvuruyu kabul edilebilir bulup; davalının gemi ve mürettebatı alıkoyup, geminin kaptanını mahkûm ederek davacının Sözleşmeden doğan haklarını ihlal ettiğine ve gemi ile mürettebatın uğradıkları zararlardan dolayı davacıya tazminat ödemesine hükmetmiştir⁴⁴.

B. The M/V “Virginia G” Davası

Bu Davanın konusu yukarıdaki Davanın konusuna benzemektedir. Burada *Virginia G* isimli petrol tankeri, 21.08.2009’da tutuklandığı sırada Panama bayrağı taşımaktaydı. Geminin mürettebatı ise Küba, Gana ve Yeşil Burun Adaları uyrukluğunu taşıyan kişilerden oluşmaktaydı. Gine-Bissau, münhasır ekonomik bölgesindeki balıkçı gemilerine yetkisiz şekilde petrol satışı yaptığı gerekçesiyle bu gemiyi tutuklayıp, bir yıldan fazla bir süre boyunca mürettebatının bir kısmıyla birlikte alıkoymuştur⁴⁵. Uyuşmazlık iki devlet arasında kabul edilen özel bir anlaşmayla UDHM’ye havale edilmiştir. Panama, bu Davada diplomatik himaye hakkına dayandığını ve zarara uğratılan gemi, gemideki mallar, gemi mürettebatı ve geminin işletimiyle ilgili bulunan diğer kişilerin meselesini üstlendiğini belirtip, iddialarını desteklemek üzere UDHM’nin *The M/V “Saiga” (No. 2) Davası*ndaki yaklaşımına ve Diplomatik Himayeye İlişkin Taslağının 18. maddesine gönderme yapmıştır⁴⁶. Buna karşılık Gine-Bissau, diplomatik himayenin Panama’ya uyrukluğunu taşımayan kişilerin meseleleri bakımından yetki vermediğini savunmuştur. Ayrıca bu devlet, bahsi geçen 18. maddenin gemiye uluslararası hukuka aykırı bir eylemle verilen zararla bağlantılı şekilde mürettebat üyelerinin zarar görmesi durumunda bayrak devletine onlar adına giderim arama hakkı verdiğini; bu olaydaysa böyle bir durumun söz konusu olmadığını öne sürmüştür⁴⁷.

⁴³ *Ibid*, p. 105-106.

⁴⁴ *Ibid*, p. 183.

⁴⁵ *The M/V “Virginia G” Case*, Judgment of 14.04.2014, p. 55-84.

⁴⁶ *Ibid*, p. 119-121.

⁴⁷ *Ibid*, p. 122-124.

UDHM, Panama'nın taleplerinin, davanın konusu, yani BMDHS'nin gemiye, gemi malikine, gemideki kişi ve mallara zarar verilmesine yol açacak şekilde ihlal edildiği iddiası çerçevesinde anlaşılması gerektiğini belirtmiştir⁴⁸. Daha sonra Mahkeme, *The M/V "Saiga" (No. 2) Davasında* geminin belirli hususlar bakımından içindekiler ve diğer ilgililerle beraber bir bütünlük arz ettiğini ve bu bütünlüğün bayrak devletine bağlı olduğunu benimsediğini hatırlatarak, Panama'nın Sözleşme kapsamındaki haklarının -ilgili kişilere zarar verilmesine yol açan- ihlalleri bakımından haklar ileri sürmeye yetkili olduğunu belirtmiştir. Mahkeme, bir devletin vatandaşları için diplomatik himaye işletmesinin, bayrak devletinin uyrukluğunu taşımayan gemi mürettebatının uğradığı zararlar için haklar ileri sürmesinden farklı olduğunu vurgulayıp; ikinci yöntemin daha çok pratik amaçlara hizmet ettiğine de dikkat çekmiştir⁴⁹.

C. The "Arctic Sunrise" Davası

Hollanda bayraklı ve içinde çeşitli uluslardan 28 aktivist ile 2 serbest gazetecinin bulunduğu (Bu kişilerden 2'si Hollanda, 4'ü de Rus vatandaşıdır.) *Arctic Sunrise* isimli *Greenpeace* gemisiyle, Eylül 2013'te Rusya'nın Pechora Denizi'ndeki münhasır ekonomik bölgesinde bir Rus şirketi tarafından işletilen *Prirazlomnaya* isimli petrol platformuna yönelik protestolar başlatılmıştır. Bu sırada Rus sahil güvenlik güçlerine bağlı bir gemi, *Arctic Sunrise* ile temas kurup çeşitli uyarılar iletmış ve şişme botlarla başlatılan protesto eylemlerine karşı çeşitli önlemler uygulamıştır. İlerleyen günlerdeyse bir helikopterin müdahale ettiği *Arctic Sunrise* tutuklanarak Murmansk'a çekilmiş, gemidekiler de burada gözaltına alınmıştır. Bu arada Hollanda, 04.10.2013'te BMDHS'nin 287. maddesi ile 7. eki uyarınca hakemlik prosedürünü başlatmıştır⁵⁰. Ayrıca 21.10.2013'te Hollanda, BMDHS m. 290/5'e dayanarak, hakemlik mahkemesinin oluşturulmasına kadar UDHM'den birtakım geçici tedbirleri belirlemesini talep etmiştir. 22.11.2013'te UDHM, Rusya'nın, Hollanda'dan alınacak belirli bir teminat veya güvence üzerine, gemiyi ve gözaltına alınan kişilerin hepsini derhal serbest bırakmasını buyuran geçici tedbir kararını almıştır. Kararda, bu teminat veya güvence sağlandıktan sonra Rusya'nın, gemi ile gözaltına alınan kişilerin hepsinin Rusya'yı terk etmesine izin vereceği de öngörülmüştür⁵¹. Gemideki kişilerden 29'u 20-25.11.2013'te, kalan

⁴⁸ Burada Mahkemenin, iddiaların hangi müesseseye dayandırıldığı hususunun önemli olmadığına işaret ettiği değerlendirilebilir.

⁴⁹ *Ibid*, p. 125-129.

⁵⁰ *The Arctic Sunrise Arbitration (Kingdom of the Netherlands v. Russian Federation)*, Arbitral Tribunal, Award on the Merits of 14.08.2015, p. 74-115.

⁵¹ *The "Arctic Sunrise" Case (Kingdom of the Netherlands v. Russian Federation)*, ITLOS, Order of 22.11.2013, p. 1, 34, 105.

son kişi de 28.11.2013'ü izleyen günlerde serbest bırakılmıştır. Hollanda, 02.12.2013'te, UDHM'nin geçici tedbir kararına uygun olarak bir banka teminatı düzenlediğini Rusya'ya bildirmiştir. Rusya Devlet Duması'nın Rusya Anayasası'nın kabulünün 20. yılıyla bağlantılı 18.12.2013'teki af ilanını izleyen günlerde gemideki kişiler hakkında başlatılan soruşturma ve kovuşturmalar da sonlandırılmıştır. 29.12.2013'te Rus vatandaşı olmayan kişilerin hepsi ülkeyi terk etmiş, gemi üzerindeki el koyma kararı da 06.06.2014'te kaldırılmıştır⁵².

Dikkat edilirse UDHM'nin yukarıda belirtilen geçici tedbir kararı, aralarında Rus vatandaşlarının da bulunduğu gemi personelinin serbest bırakılmasını ve bunların ülkeyi terk etmelerine izin verilmesini öngörmektedir. Bu Davada Mahkeme, daha önce benimsediği geminin bütünlüğü yaklaşımını daha ileri götürerek, bayrak devletinin müdahalede bulunan (davalı) devletin uyrukluğunu haiz mürettebatın haklarını korumak için de bu devlete karşı başvuruda bulunup, giderim arayabileceğini kabul etmiştir. Bununla birlikte, kararın bu noktasına karşı çeşitli eleştiriler getirilmiştir⁵³. Öte yandan, uyuşmazlık için oluşturulan Hakemlik Mahkemesi de esasa ilişkin kararında UDHM'yle aynı tutumu gösterecektir.

Hakemlik Mahkemesi önünde davacı Hollanda, bayrak devleti olarak BMDHS'nin ihlalinden doğan zararlar için Rusya'nın sorumluluğuna başvurmaya, hangi uyruklu taşıdıkları önemli olmaksızın gemideki kişilere verilen zararlar için Rusya'nın sorumluluğuna başvurmaya ve kendi uyrukluğunu taşıyan mürettebat üyeleri adına diplomatik himaye işletmeye yetkili olduğunu öne sürmüştür⁵⁴. Hakemlik Mahkemesine göre, Hollanda, Rusya'nın Sözleşme kapsamında üstlendiği yükümlülükleri ihlal etmesi sebebiyle Rusya'nın uluslararası sorumluluğuna başvurma hakkına sahiptir. Öte yandan olay anında *Arctic Sunrise*'da bulunan 30 kişinin tamamı, dar anlamda mürettebat üyesi değilse de, geminin - denizde *Greenpeace* adına protesto yürütme biçimindeki- işletimine katılan veya işletimiyle

⁵² *The Arctic Sunrise Arbitration*, Award on the Merits of 14.08.2015, p. 126-139.

⁵³ *Yargıç Jesus*, geminin bütünlüğü konsepti çerçevesinde, geminin bayrak devletinin uyrukluğunu taşımayan mürettebat üyelerinin bu devletin uluslararası hukukî korumasından yararlanması gerektiğini benimsediğini; ancak bu yaklaşımın bir devlet ile onun ülkesindeki vatandaşı arasındaki özel hukukî ilişkiye halel getirmemesi gerektiğini belirtmiştir. Bir devlete ulusal mahkemelerinde yargılanan vatandaşlarını serbest bırakmasını buyurmak, esasen diplomatik himaye müessesesini tamamlayarak uluslararası hukuka katkı sunan geminin bütünlüğü konseptinin uygulama alanını gereğinden fazla genişletmek olur. Yargıca göre, mürettebatın serbest bırakılmasını öngören geçici tedbir kararının Rus vatandaşları dışındaki personel için uygulanmasının kararlaştırılması daha uygun olurdu. *The "Arctic Sunrise" Case (Kingdom of the Netherlands v. Russian Federation)*, ITLOS, Separate Opinion of Judge Jesus of 22.11.2013, p. 18-20. Kararın bu noktasının, uluslararası hukukun temel ilkelerine ve devletlerin vatandaşları üzerindeki egemenlik yetkilerine uymadığı yönünde bir başka eleştiri için bkz. **Drenan** Matthew T., "Gone Overboard: Why the Arctic Sunrise Case Signals an Over-Expansion of the Ship-as-a-Unit Concept in the Diplomatic Protection Context", *California Western International Law Journal*, 2014, Vol. 45, s. 139, 154, 167.

⁵⁴ *The Arctic Sunrise Arbitration*, Award on the Merits of 14.08.2015, p. 157.

ilgili kişilerdir. Bu bağlamda gemideki kişiler, gemi bütünlüğünün bir parçasını oluşturup, bayrak devletinin yetkisi altındadır. Bu sebeple de Hollanda, gemiyi ve gemideki kişileri zarara uğratan Sözleşme ihlalleri bakımından haklar ileri sürme yetkisine sahiptir. Bu noktada, söz konusu kişilerin hangi devletlerin uyrukluğunu taşıdıkları önemli değildir, hatta kişinin önlemlere girişen kıyı devletinin vatandaşı olması da sonucu değiştirmez. Hakemlik Mahkemesi, Hollanda'nın gemideki kişilerin uğradıkları zararlar için haklar ileri sürmesinin klasik anlamda diplomatik himaye teşkil etmediğini, diplomatik himayenin ancak gemideki Hollanda vatandaşları için işletilebileceğini; bununla birlikte, Hollanda'nın gemideki bütün kişiler için giderim arama hakkı teyit edildiği için gemideki 2 Hollanda vatandaşı için bu sonuncu usule ayrıca başvuruya gerek olmadığını belirtmiştir⁵⁵. Bu gerekçelerden sonra hüküm fıkrasında Hakemlik Mahkemesi, oybirliğiyle, gemiye müdahale edip onu tutuklamakla ve gemi personeli gözaltına alıp yargılamakla Rusya'nın BMDHS'nin çeşitli maddeleri çerçevesinde bayrak devletine karşı üstlendiği yükümlülüklerini ihlal ettiğini⁵⁶; Hollanda'nın, gemiye verilen zararların yanında, gemideki kişilerin haksız şekilde alıkonulup yargılanması sebebiyle uğradıkları manevî zararlar ve kişilere karşı alınan önlemlerden kaynaklanan maddî zararlar için tazminata hakkı olduğunu bildirmiştir⁵⁷. Hakemlik Mahkemesi, Rusya'nın her bir zarar türü için Hollanda'ya ödeyeceği tazminat miktarını, yine oybirliğiyle aldığı ayrı bir kararla tayin etmiştir⁵⁸.

SONUÇ

Uluslararası hukukta, devletin, bayrağını taşıyan gemilerde çalışan ve uyrukluğunu haiz olmayan gemi mürettebatını koruma hakkına sahip olduğu, açık ve genel bir biçimde düzenlenmiş değildir. Bununla birlikte, gerek doktrinde gerek kimi devletler tarafından, bayrak devletinin gemi mürettebatını korumak amacıyla uluslararası alanda girişimlerde bulunabilmesinin -diplomatik himayenin işletilebilmesi için prensip olarak gerekli olan- uyruklu ilişkisinin varlığına bağlı olmadığı savunulmuştur. Bayrak devletinin yabancı gemi

⁵⁵ *Ibid*, p. 159-179.

⁵⁶ Burada Sözleşmenin m. 56/2, 58/1-2, 87/1(a) ve 92/1 hükümlerinin ihlal edildiği belirtilmiştir. Bu hükümlerde, ana hatlarıyla, münhasır ekonomik bölgede kıyı devletinin, haklarını kullanır ve yükümlülüklerini yerine getirirken, diğer devletlerin hak ve yükümlülüklerine saygı göstereceği; münhasır ekonomik bölgede denize kıyısı olsun veya olmasın bütün devletlerin Sözleşme hükümlerine bağlı olarak, diğerleri yanında, seyrüsefer serbestliğinden yararlanacağı; açık denizlerde bütün devletlerin seyrüsefer serbestliğinden yararlanacağı; açık denizlerde gemilerin prensip olarak bayrak devletinin münhasır yetkisine tâbi olacağı düzenlenmektedir.

⁵⁷ *Ibid*, p. 401.

⁵⁸ *The Arctic Sunrise Arbitration (Kingdom of the Netherlands v. Russian Federation)*, Arbitral Tribunal, Award on Compensation of 10.07.2017, p. 128.

mürettebatı için diplomatik himayeye benzer bir koruma sağlayabileceğini teyit eden erken dönem hakemlik kararlarına da rastlanmaktadır. 2006'da tamamlanan Diplomatik Himayeye İlişkin Taslağın 18. maddesinde, uluslararası hukuka aykırı bir eylemle gemiye verilen zararla bağlantılı şekilde mürettebat üyeleri de zarar görmüşse, bayrak devletinin hangi uyrukluğa taşıdıkları önemli olmaksızın onlar adına uluslararası alanda giderim arayabileceği öngörülmüştür. Bu Taslak kendiliğinden uluslararası normlar yaratan bir belge değildir; ancak 18. maddenin, yukarıda belirtilen birikimin ışığında hazırlandığı ve daha önemlisi günümüzde yerleşiklik kazandığı görülen uluslararası yargı ve hakemlik kararlarıyla da paralellik arz ettiği belirtilmelidir. Bayrak devletinin yabancı gemi mürettebatı adına giderim arama hakkı tam anlamıyla diplomatik himaye olarak nitelendirilemese de, bu koruma biçiminin diplomatik himayeye benzediği açıktır. Öte yandan mürettebat üyesinin kendi devletinin onun adına diplomatik himaye işletme hakkı da sürmektedir.

Taslağın 18. maddesi gereğince, bayrak devletinin yabancı mürettebat lehine giderim arama hakkını kullanabilmesi için, mürettebatın uğradığı zararın, gemiye uluslararası hukuka aykırı bir eylemle verilen zararla bağlantılı olması gerekir. Bununla birlikte, uluslararası yargı ve hakemlik organlarının yakın geçmişte benimsediği geminin bütünlüğü yaklaşımının, bu bağlantının esnek biçimde yorumlanmasına da olanak tanıdığı göz ardı edilmemelidir. Bunun yanında, bayrak devletinin söz konusu hakkını, mürettebatın zarar veren devletin iç başvuru yollarını tüketmesinden sonra kullanabileceği öne sürülebilir. Uygulamadaysa genellikle bayrak devletleri mürettebatın haklarını kendi haklarıyla birlikte öne sürdüğü için, ilgili uluslararası yargı organları da bu şartın karşılanmasına gerek olmadığı sonucuna varmaktadır.

Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesinin yakın dönemlerde benimsediği geminin bütünlüğü yaklaşımı *Arctic Sunrise Davası*na ilişkin yargı ve hakemlik kararlarında daha da ileri götürülerek, bayrak devletinin müdahalede bulunan devlete karşı bu devletin uyrukluğunu taşıyan mürettebat üyeleri için olsa dahi himaye sağlayabileceği kabul edilmiştir. Bu son nokta, devletlerin vatandaşları üzerinde sahip olduğu egemenlik yetkileriyle bağdaşmamakla birlikte, geminin bütünlüğü konsepti çerçevesinde bayrak devletinin yetkilerinin bir teyidi ve devletler arası uyuşmazlıklara bakan yargı organlarının bireyler lehine yaklaşımlar gösterme eğiliminin bir parçası olarak kabul edilmelidir.

KAYNAKÇA

“Draft Articles on Diplomatic Protection with Commentaries”, Yearbook of the International Law Commission, 2006, Vol. 2, Part 2, (ILC, Draft Articles/Commentaries on Diplomatic Protection), s. 24 vd.

“Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries”, Yearbook of the ILC, 2001, Vol. 2, Part 2, s. 26 vd.

Acer Yücel/Kaya İbrahim, Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı, 10. Baskı, Seçkin, 2019.

Akehurst Michael/Malanczuk Peter, Akehurst’s Modern Introduction to International Law, 7. Baskı, Routledge, 1997.

Akkutay Ali İbrahim, Diplomatik Koruma ve İnsan Hakları İlişkisi, Adalet, 2013.

Aksar Yusuf, Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk, C. 2, 5. Baskı, Seçkin, 2019.

Borchard Edwin M., The Diplomatic Protection of Citizens Abroad or The Law of International Claims, The Banks Law Publishing Co., 1925.

Brownlie Ian, Principles of Public International Law, 6. Baskı, Oxford University Press, 2003.

Brownlie Ian/Crawford James, Brownlie’s Principles of Public International Law, 9. Baskı, Oxford University Press, 2019.

Churchill Robin Rolf/Lowe Vaughan, The Law of the Sea, Manchester University Press, 1988.

Dolzer Rudolf, “Diplomatic Protection of Foreign Nationals”, in: R. Bernhardt (ed.), Encyclopedia of Public International Law, Vol. 1, Elsevier, 1992, s. 1067-1070.

Drenan Matthew T., “Gone Overboard: Why the Arctic Sunrise Case Signals an Over-Expansion of the Ship-as-a-Unit Concept in the Diplomatic Protection Context”, California Western International Law Journal, 2014, Vol. 45, s. 109-167.

Fitzmaurice G. G., “The Case of the *I’m Alone*”, British Year Book of International Law, 1936, Vol. 17, s. 82-111.

Geck Wilhelm Karl, “Diplomatic Protection”, in: R. Bernhardt (ed.), Encyclopedia of Public International Law, Vol. 1, Elsevier, 1992, s. 1045-1067.

Gündüz Aslan, Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar, 5. Baskı, Beta, 2003.

I’m Alone (Canada v. United States), 30.06.1933 and 05.01.1935, Reports of International Arbitral Awards, 2006, Vol. 3, s. 1609-1618.

Kaczorowska Alina, Public International Law, 4. Baskı, Routledge, 2010.

Karaman Igor V., *Dispute Resolution in the Law of the Sea*, Martinus Nijhoff Publishers, 2012.

Mavrommatis Palestine Concessions (Greece v. Great Britain), PCIJ, Series A, No. 2, Judgment of 30.08.1924.

Meray Seha L., *Devletler Hukukuna Giriş*, C. 1, 3. Baskı, AÜSBF Yayınları, 1968.

Meyers H., *The Nationality of Ships*, Martinus Nijhoff, 1967.

Moore John Bassett, *History and Digest of the International Arbitrations to Which the United States Has Been a Party*, Vol. 3, Government Printing Office, 1898.

O'Brien John, *International Law*, Cavendish Publishing Limited, 2001.

Pazarıcı Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 3. Kitap, 4. Baskı, Turhan Kitabevi, 2005.

Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, ICJ, Advisory Opinion of 11.04.1949.

Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, ICJ, Dissenting Opinion by Judge Hackworth.

Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, ICJ, Dissenting Opinion by Judge Badawi Pahas.

Shaw Malcolm N., *International Law*, 6. Baskı, Cambridge University Press, 2008.

Sohn Louis B., *Cases and Materials on the Law of the Sea*, 2. Baskı, Brill Nijhoff, 2014.

Sur Melda, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 13. Baskı, Beta, 2019.

The "Arctic Sunrise" Case (Kingdom of the Netherlands v. Russian Federation), ITLOS, Order of 22.11.2013.

The "Arctic Sunrise" Case (Kingdom of the Netherlands v. Russian Federation), ITLOS, Separate Opinion of Judge Jesus of 22.11.2013.

The Arctic Sunrise Arbitration (Kingdom of the Netherlands v. Russian Federation), Arbitral Tribunal, Award on the Merits of 14.08.2015.

The Arctic Sunrise Arbitration (Kingdom of the Netherlands v. Russian Federation), Arbitral Tribunal, Award on Compensation of 10.07.2017.

The M/V "Saiga" (No. 2) Case (Saint Vincent and the Grenadines v. Guinea), ITLOS, Judgment of 01.07.1999.

The M/V "Saiga" Case (Saint Vincent and the Grenadines v. Guinea), ITLOS, Judgment of 04.12.1997.

The M/V “Virginia G” Case (Panama/Guinea-Bissau), ITLOS, Judgment of 14.04.2014.

UN Doc. A/CN.4/538: Fifth Report on Diplomatic Protection by Mr. John Dugard (Special Rapporteur), 04.03.2004.

UN Doc. A/CN.4/561: Diplomatic Protection, Comments and Observations Received from Governments, 27.01.2006.

Verhoeven Sten, “Diplomatic Protection by the Flag State in Favour of the Crew of a Ship”, <https://www.law.kuleuven.be/iir/nl/onderzoek/opinies/dipl.pdf>.

Vermeer-Künzli Annemarieke, “Nationality and Diplomatic Protection: A Reappraisal”, in: Alessandra Annoni/Serena Forlati (eds.), *The Changing Role of Nationality in International Law*, Routledge, 2013, s. 76-95.

Watts Arthur, “The Protection of Alien Seamen”, *International and Comparative Law Quarterly*, 1958, Vol. 7, s. 691-711.

Yang Haijiang, *Jurisdiction of the Coastal State over Foreign Merchant Ships in Internal Waters and the Territorial Sea*, Springer, 2006.

DİVAN-I HİKMET’TE GEÇEN ATASÖZLERİ ÜZERİNE TASAVVUFİ ANLAMDA KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Mustafa EREN*

Giresun Üniversitesi

kutaymustafa@hotmail.com

ÖZET

Hoca Ahmed Yesevî, Yesevîlik tarikatının kurucusudur ve 12. yüzyılda yaşamıştır. Dîvân-ı Hikmet, içerisinde Hoca Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinin yer aldığı dinî ve tasavvufî bir eserdir. Dîvân-ı Hikmet’te geçen şiiirlere hikmet adı verilmektedir. Bu hikmetler İslam dini, kelâm felsefesi ve tasavvufî bilginin yanında o dönemin sosyal düzenini de yansıtmaktadır. Hikmetler çoğunlukla koşma ve gazel nazım şeklindedir ve şiiirlerde zikir ritmi göze çarpar. Yesevî'nin şiiirleri müritlerine İslam dini, Allah’a ulaşmanın yolları, Allah ve Hz. Muhammed sevgisi ve tarikatla ilgili bilgiler veren didaktik bir mahiyet taşır. Dîvân-ı Hikmet’te yer alan bu bilgiler atasözleri vasıtasıyla müritlere aktarılmıştır.

Atasözleri aliterasyon, asonans gibi akılda kalmayı kolaylaştırıcı özelliklere sahip olduğu için davranış kuralı, ibret dersi vermek amacıyla kullanılırlar. Dîvân-ı Hikmet’te de 68 Hikmet boyunca birçok atasözü tasavvufî öğütler vermek için kullanılmıştır. Aşk, Âşık, dert, dünyanın gelip geçiciliği, kulluk, kılavuzluk, yol, kervan, ecel ve ahiret ile ilgili atasözleri bunlar arasındadır. Hoca Ahmet Yesevî, aşk derdi ile dertlenmeyen insanın insan olamayacağını vurgular. Aşk tasavvufun özüdür. Aşk ile yola çıkılır. Bu dünya tasavvufî anlayışa göre gurbet olarak nitelendirilir. Asıl vatan ahiret âlemdir. Ahiret âleminde kişi mutlak güzelliğe sahip olan yaratana âşık olmuştur. Daha sonra imtihan için bu dünyaya gönderilmiştir. İnsan bu dünyada sevdiğinden ayırır yani gurbettedir ona ulaşmak için aşk ateşiyle yanar tutuşur. Dert ise Allah’tan uzak olmaktır. Bu dert insanı olgunlaştırır, Allah’a ulaştırır. Aşk derdine düşen kişi kendisini sevdiğinde yok eder. Hoca Ahmet Yesevî bu ve bunun gibi hikmetlerle tasavvuf adabını Dîvân-ı Hikmet’te atasözü şeklinde müritlerine aktarmaktadır. Bu çalışmada Dîvân-ı Hikmet’te geçen atasözleri belirlenerek bu atasözlerinin tasavvufî anlamları verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dîvân-ı Hikmet, tasavvuf, atasözleri.

* Mustafa Eren, Giresun Üniv. Sosyal Bil. Enst. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, kutaymustafa@hotmail.com.

A CONCEPTUAL EVALUATION ON THE MYSTICAL MEANING ON THE PROVERBS PASSED IN DIVAN-I HIKMET

ABSTRACT

Hodja Ahmed Yesevî was the founder of the order of Yesevilik and lived in the 12th century. Dîvân-ı Hikmet is a religious and mystical work in which the wisdom of Hoca Ahmed Yesevî is included. The poems in Dîvân-ı Hikmet are called wisdom. These wisdoms reflect the social order of that period, as well as the religion of Islam, theology of philosophy, and Sufistic knowledge. Wisdom is mostly in the form of running and gazel verse, and the rhythm of dhikr in poems is outstanding. The poetry of Yesevî, the religion of Islam, ways to reach Allah, Allah and Hz. Muhammad has a didactic nature that gives information about his love and cult. This information in the Divan-i Hikmet was transferred to the disciples through the proverbs.

Since proverbs have features such as aliteration and asonance that are easy to keep in mind, they are used to give behavioral rules and lessons. Many proverbs were used to give Sufi advice during the 68 Wisdom in Divan-i Hikmet. Proverbs related to love, minstrel, trouble, the transience of the world, servitude, guidance, road, caravan, death and hereafter are among them. Hodja Ahmet Yesevî emphasizes that the person who does not worry about love is not human. Love is the essence of Sufism. Set out with love. This world is described as a foreign land according to Sufism. The real homeland is the hereafter. In the hereafter, one falls in love with the creator who has absolute beauty. Then he was sent to this world for trial. Man is different from what he loves in this world, that is, he is burning in love to reach him in love. The trouble is to be away from Allah. This trouble ripens people and brings them to Allah. The person who is in love is destroyed when he loves himself. With this and such wisdom, Hodja Ahmet Yesevî transfers his Sufi mankind to his disciples as proverbs in Dîvân-ı Hikmet. In this study, the proverbs in Dîvân-ı Hikmet are determined and the sufi meanings of these proverbs are tried to be given.

Key Words: Dîvân-ı Hikmet, mysticism, proverbs.

1.Giriş:

Dîvân-ı Hikmet'in yazarı Ahmed Yesevî 11. Yüzyılın sonlarında Batı Türkistan'ın Sayram şehrinde doğmuştur. Küçük yaşlarda anne ve babasını kaybetmiş ablası Gevher Şehnaz'la beraber Yesi şehrine göçmüşlerdir. Ahmet Yesevî burada Arslan Baba'ya intisap etmiş, Arslan Baba'nın vefat etmesiyle beraber Buhara'ya giderek Şeyh Yusuf-ı Hamedânî'ye

bağlanmışır. Şeyh Yusuf-ı Hamedânî ölünce 1160 yılında irşat postuna oturmuştur. Hoca Ahmet Yesevî bir süre sonra bu makamı kendisinden sonraki halifeye bırakarak Yesi şehrine dönmüş irşatlarına burada devam etmiştir. 1166 yılında Yesi Şehrinde ölmüştür.¹ Türbesi Türkistan'ın Yesi şehrindeir.

Hoca Ahmet Yesevî'nin soyu kızı Gevher Şehnaz'la devam etmiştir. Hakkında birçok menkıbeler ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi Hz. Peygamber'in aç kalan askerleri için dua ederek yemek istemesi ve Cebrail'in hurma getirmesi ve bu hurmalardan birinin yere düşünce Cebrail'in bu hurmanın sahibinin Ahmed isimli birinin olduğunu söylemesidir. Hz. Peygamber bu hurmayı kim sahibine iade edecek diye sorunca Arslan Baba buna talip olur ve Hz. Peygamber tarafından damağına koyulan hurmayı 500 yıl sonra yanına gelen 7 yaşındaki Ahmed'e verir. Zaten Ahmed Yesevî Arslan Baba'yı görünce hurmayı sormuştur.²

Hoca Ahmed Yesevî Hz. Peygamberin 63 yaşında vefat etmesi ve ona olan sevgisinden dolayı 63 yaşına gelince yere bir kuyu kazdırır ve orada yaşamını devam ettirir. Yesevîlik tarikatı onun etrafında teşekkül etmiş ve Yesevîlikten Orta Asya ve Anadolu'ya yayılan birçok tarikat doğmuştur.³ Bunlar arasında en başlıcaları Nakşibendîye ve Bektâşîye'dir.⁴ Hoca Ahmed Yesevî'nin Dîvân-ı Hikmeti dinî ve tasavvufî bir eserdir. Çoğunlukla koşma ve gazel nazım şeklindedir. Koşmalar 4+4+4+4= 12 hece ölçülüdür. Gazellerde farklı aruz ölçüleri kullanılmışır ve bazı gazeller 7+7 ve 8+8 hece ölçüsüne uymaktadır. Şiirlerde zikir ritmi göze çarpar.⁵

Dîvân-ı Hikmet'te geçen şiirlere hikmet adı verilmektedir bu hikmetler islâm dini, kelâm felsefesi ve tasavvufî bilginin yanında o dönemin sosyal düzeni, çiftçilik, esnaf ve sanatkârlık hayatını da yansıtmaktadır.⁶ Bu hikmetler sonradan divan şeklinde toparlanıp yazıya geçirilmiştir ve ilk nüshası ortada yoktur. Sonraki devirlerde yazıya geçirilmiş birçok nüshası bulunmaktadır. Eserde yer alan hikmetlerin bazılarının da Hoca Ahmet Yesevî'nin müritlerine ait olma ihtimali vardır.⁷

Doğu Türklerinde dinî tasavvufî içerikli şiirlere hikmet denmektedir. Anadolu'da bu şiirlere ilâhî adı verilir. Fuad Köprülü “Eski millî şekillerle İslâm ruhunu ifâde eden ilk eser

¹ A. Bican Ercilasun, **Büyük Türk Klasikleri**, 1. Cilt, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul 1985. s. 165.

² A. Bican Ercilasun, **Büyük Türk Klasikleri**, 1. Cilt, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul 1985. s. 165.

³ A. Bican Ercilasun, **Büyük Türk Klasikleri**, 1. Cilt, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul 1985. s. 166

⁴ Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay (6. bs.). Ankara 1976. s.108.

⁵ A. Bican Ercilasun, **Büyük Türk Klasikleri**, 1. Cilt, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul 1985. s. 166, 167.

⁶ İbrahim Hakkulov, **Ahmet Yesevî (Hikmetleri)**, (Çeviren ve Sadeleştiren Erhan Sezai Toplu), MEB Yay. İstanbul 1995. s. 14.

⁷ M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ Yay. (7. bs.), Ankara 2009. s. 219, 220.

olması bakımından *Dîvân-ı Hikmet tasavvufî Türk edebiyatının en eski ve en mühim âbidesi sayılmak zorundadır.*”⁸ diyerek bu eserin önemini dile getirmektedir.

Yesevî'nin şiiirleri müritlerine İslâm dinî, Allah'a ulaşmanın yolları, Allah ve Hz. Muhammed sevgisi ve tarikatla ilgili bilgiler veren didaktik bir mahiyet taşır.⁹ Abdurrahman Güzel bu şiiirleri: “*Halk Üslûbunu Yansıtan Hikmetler, Millî Didaktizmi İşleyen Hikmetler, Millî ve Manevî Müştarekleri İşleyen Hikmetler, İslâm İnancını Tarikat Çerçevesinde İşleyen Hikmetler*” olarak tasnif etmektedir.¹⁰

Dîvân-ı Hikmet'in lehçesi Banarlı'ya göre Kaşgar-Hâkaniye lehçesi olarak kabul edilir. Bu lehçe Karluk Türkçesi ve Uygur lehçesinin hâkimiyeti altında gelişmiştir. İslâmî Türk Edebiyatının Ortaasya'daki ilk eserleri bu lehçe ile yazılmıştır.¹¹

2.Divân-ı Hikmet'te Atasözleri¹²:

Bir davranış kuralı, ibret dersi veren ve öğretme amacıyla gündelik konuşmanın doğal akışında söylenen sözler atasözü olarak tanımlanmaktadır. Atasözlerinde kısa ve kesinlik anlatımdaki aydınlık başlıca özelliklerdendir. Atasözleri bünyesinde akılda kalmayı kolaylaştırıcı uyak, aliterasyon, asonans gibi şiiirsel özellikler de barındırır.¹³

Eski Türkçese “sa-” fiilinden türemiş “sab-sav” kelimesi “söz, haber, mesaj, nutuk, şöhet, şey” anlamlarına gelmektedir ve bugünkü atasözünün karşılığıdır. Ardından Arap ve İran tesiriyle “mesel, durûb-i emsal, darb-ı mesel” kelimeleri kullanılmaya başlanmıştır. Bunların yanında 15. yy. da yazılmış bazı eserlerde özellikle Batı Türkleri arasında “atalar sözü” tabirinin de kullanılmaya başlandığı görülmektedir.¹⁴ Atasözü farklı milletlerde “kanatlı söz, nasihat, cevherli söz, altın söz, dilin gülzârı, halk mektebi, halk hikmeti” gibi adlarla da anılmaktadır.¹⁵

Atasözlerimizin ilk örnekleri Göktürk Abidelerinde görmekteyiz. Atasözleri ile ilgili ilk derlemeler 11. yy. da Kaşgarlı Mahmut tarafından yapılmıştır. Bu atasözleri Kaşgarlı Mahmut'un *Divânü Lugati't-Türk* adlı eserinde yer almaktadır. İslâmî Dönem Türk Edebiyatının ilk eserlerinden biri olarak kabul edilen *Dîvân-ı Hikmet*'te 41 koşma 4 mesnevî

⁸⁸ Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay (6. bs.). Ankara 1976. s.119, 120.

⁹ Abdurrahman Güzel, **Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı**, Akçağ Yay. (3. bs.), Ankara 2006. s. 240

¹⁰ Abdurrahman Güzel, **Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı**, Akçağ Yay. (3. bs.), Ankara 2006. s. 241.

¹¹ Nihad Sâmî Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi** 1. Cilt, Milli Eğitim Basımevi, İst. 1971. s. 280.

¹² *Dîvân-ı Hikmet*'teki atasözlerinin değerlendirilmesinde “İbrahim Hakkulov, **Ahmet Yesevî (Hikmetleri)**, (Çeviren ve Sadeleştiren Erhan Sezai Toplu), MEB Yay. İstanbul 1995.” den faydalanılmıştır.

¹³ Pertev Naili Boratav, **Yüz soruda Türk Halk Edebiyatı**, Gerçek Yay. İstanbul 1992, s.119,120.

¹⁴ Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yay. (14. bs.), Ankara 2016. s. 623, 624.

¹⁵ Özkul Çobanoğlu, **Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü**, AKM Başkanlığı Yay. Ankara 2004, s.3.

ve 23 gazelden oluşan 68 hikmet boyunca birçok atasözü bulunmaktadır. Dîvân-ı Hikmet'teki bu atasözleri çoğunlukla tasavvufî öğütler vermektedir.

Tasavvuf, sof giymek, saf olmak, ilk safta bulunmak gibi anlamlara gelir. Tasavvufî anlamı ise kötü huyları terk edip güzel huylar edinmektir ve bunun için de nefse karşı verilen savaştır.¹⁶ Aşk derdi ile dertlenmeyen insan insan değildir. Tasavvufta dert Hakk'tan uzak olmaktır ve aynı zamanda bu dert arınma sebebidir. En büyük dert dertsiz olmaktır.¹⁷ Aşk, Dîvân-ı Hikmet'te Allah aşkıdır. Aşksız insan hayvan gibidir. Aşk, varlığın aslı ve yaratılış sebebidir. Aşka düşen kişi kendisini sevdiğinde yok eder¹⁸:

“Dertsiz insan insan değil, bunu anla.

Aşksız insan hayvan cinsi, bunu dinle.

Gönlünüzde aşk olmasa bana ağla.

Ağlayanlara has aşkıma bağışladım.” (Hakkulov, DH. H. 13-5)

Âşık kişi mala ve paraya rağbet etmez. Tasavvufta mal olunca başkasına vermek, olmayınca onu aramamak gerekir. Mal mülk dünyaya ait şeylerdir, masivâdir. Allah'a ulaşmak için masivâdan uzaklaşmak gerekir.¹⁹ Kişi neyi çok sevip değer veriyorsa onun sevgilisi hatta ilahı odur. Bu nedenle mal mülk kısaca masivâ sevgisinin kalpten uzaklaştırılması gerekir.²⁰ Ayrıca bu dünya şüphesiz gelip geçici olan bir yerdir, mal mülk her şey bir gün gelir elden gider.

“Mal ve pula rağbet etmez âşık kişi.

Yol üstünde toprak olup aziz başı

Ondan sonra nurla dolar aziz başı

Yarın varsa mahşerde padişah kıldım.” (Hakkulov, DH. H. 13-10.)

“Şeksiz bilin, bu dünya bütün halktan geçer ya;

İnanma sen malına, bir gün elden gider ya.” (Hakkulov, DH. A. 56-1)

Pazar, ilahi nurların tecelli ettiği yerdir. Pazarda kesret ve tefrika vardır. Kesret çokluktur bu çokluğun içinde Hakk'ı görmeye vahdet denir. Tefrika ise dağınıkluktur, dünya işleridir. Dünya bir pazardır bu pazara giren kullar kesret ve tefrikaya dalarak azarlar²¹:

“Düşüm uzar Burak tozar, gitse Pazar

¹⁶ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yay. İstanbul 2002. s. 339, 340.

¹⁷ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yay. İstanbul 2002. s. 102, 103.

¹⁸ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yay. İstanbul 2002. s. 50.

¹⁹ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yay. İstanbul 2002. s.233, 235.

²⁰ Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 173.(www.tasavvufkitaplığı.com.)

²¹ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yay. İstanbul 2002. s. 210, 281, 344.

Dünya Pazar içine girip kullar azar

Başım bîzar, yaşım sızar, kanım tozar

Adım Ahmed, Türkistan'dır ilim benim.” (Hakkulov, DH. H. 14-6)

Kılavuz, rehber, mürşit ve yol gösteren anlamına gelmektedir. Bir şeyhin kılavuzluğu olmadan yola çıkılmaz. Kılavuzsuz yola çıkan kişi yolunu şaşırır, kesret ve tefrikaya düşer. Şeytan ona vesvese salıp dinini bozar, onu kendi yoluna götürür. Hayran olmak kalbe gelen bir tecelli ile âşğın düşünemez hâle gelmesidir. Tasavvufta çoğunlukla derin düşüncede ve Allah'ın huzurunda ariflerin kalplerine gelen bir hal olarak bilinir. Kılavuzsuz yola giren kendini kaybeder hiçbir şey düşünemez. Yol, Hakk'a giden ve müridi ilahi huzura ulaştıran bir unsurdur. Bu yolculukta kılavuz yani mürşit gereklidir. Bu yolculuğa yol görülmeden, bu yolun nereye götüreceği bilinmeden de çıkılmaz²²:

“O makamın yollarının rehzeni var

Kılavuzsuz yola girse, yoldan azar.

Vesvas salıp lânetli şeytan dinini bozar

Kendi yoluna salıp onu hayran kılar.” (Hakkulov, DH. H. 29-2)

“Yükünü yükleyip yola giren merdân olur,

Kılavuzsuz yola giren hayrân olur.

Yol rehberi, yolu gören kervan olur.

Yol görmeden kervan ayak koymaz imiş.” (Hakkulov, DH. H. 35-4)

Ölüm, tasavvufta doğal ve ihtiyari (iradi, isteğe bağlı) olmak üzere iki türdür. İkincisindeki maksat ölmeden evvel ölmektir.²³ Yunus Emre bunu ten ve can ile ifade eder. Ten yok olur gider ama can yani ruh ölümlü değildir:

“Ten fanidir, can ölmez, çün gitti geri gelmez.

Ölür ise ten ölür, canlar ölesi değil.” (Yunus Emre)

Bu dünyada en iyi ata binenler, en iyi savaşçılar, en iyi kılıçlar kuşananlar kim olursa olsun ölecektir. Bey de olsa han da olsa ecel şerbetini içecektir:

“Bu dünyada yürük ata biniciler

Harp gününde mübarizlik kılıcılar

Elmas çelik kılıç kuşağı kuşananlar

Ecel gelse, bey ve hanı koymaz imiş.” (Hakkulov, DH. H. 35-8)

²² Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yay. İstanbul 2002. s. 162, 213, 379

²³ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yay. İstanbul 2002. s. 280.

Tasavvufi anlayışa göre bu dünya gurbettir. Dünya insanı Allahtan uzaklaştıran mal, menfaat, itibar, mevki ve her şeydir.²⁴ Bu dünyaya gelen herkes bir gün asıl vatanına dönecektir ancak ebedi âlem olan ahiret hayatı bakidir. Oraya giden bir daha geri dönmez:

“Bende nice yaş yaşasa ölmesi var

Gören göze bir gün toprak dolması var

Bu dünyaya sefer kılanın gelmesi var

Âhirete sefer kılan gelmez imiş.” (Hakkulov, DH. H. 35-9)

Âşık, tutkun, haddinden çok fazla seven anlamına gelmektedir. Tasavvufi anlamda Allah Tealâ’yı son derece aşırı seven anlamına gelmektedir. Âh, âşıkın iç âlemindeki ateşin ifadesidir. Allah kelimesinin ilk ve son harflerinden oluşur ve Allah anlamına da gelir. Aşıkın âh diye inlemesi Allah’a sığınması anlamına gelir.²⁵ Kısacası Âşıkların âhi yedi göğü inletir:

“Âşıkların yedi göğe yeter âhi.

Allah dese yerle bir olur her günahı

Âşıkların rahman rabb’im tekyegâhı

Aziz yaşı insanların nezri olur.” (Hakkulov, DH. H. 36-12)

Çerağ, çıra tasavvufta nur, marifet anlamlarına gelmektedir.²⁶ “Rüzgârlı yerde çıra yanmaz” atasözü şiirdeki anlamıyla, namertlere aşk ateşinden, aşktan bahsetmeye gerek yok, onların gönlünde aşk ateşi yanmaz çünkü gönülleri temiz değildir, rüzgârlıdır. Buradaki aşk Allah aşkıdır. Allah aşkının bir gönülde cereyan edebilmesi için o gönlün temiz olması gerekir. Gönlün temizlenmesi bir mürşidin önderliğinde nefsi terbiye etmekle olur:

“Aşk sırrını her namerde demek olmaz.

Nice yaksan, rüzgârlı yerde çerağ yanmaz.

3.Sonuç

Hoca Ahmed Yesevî, 12. yy. da yaşamıştır. Yesevîlik tarikatı onun etrafında teşekkül etmiş ve Yesevîlikten Orta Asya ve Anadolu’ya yayılan birçok tarikat doğmuştur. Dîvân-ı Hikmet, içerisinde Hoca Ahmed Yesevî’nin hikmetlerinin yer aldığı dinî ve tasavvufi bir eserdir. Dîvân-ı Hikmet’te geçen şiirlere hikmet adı verilmektedir. Bu hikmetler İslam dini, kelâm felsefesi ve tasavvufi bilginin yanında o dönemin sosyal düzenini de yansıtmaktadır. Hikmetler çoğunlukla koşma ve gazel nazım şeklindedir ve şiirlerde zikir ritmi göze çarpar. Yesevî’nin şiirleri müritlerine İslam dini, Allah’a ulaşmanın yolları, Allah ve Hz. Muhammed

²⁴ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yay. İstanbul 2002. s. 111.

²⁵ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yay. İstanbul 2002. s. 28, 49.

²⁶ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yay. İstanbul 2002. s. 94.

sevgisi ve tarikatla ilgili bilgiler veren didaktik bir mahiyet taşır. Dîvân-ı Hikmet'te yer alan bu bilgiler atasözleri vasıtasıyla müritlere aktarılmıştır.

Dîvân-ı Hikmet'te de 68 Hikmet boyunca birçok atasözü tasavvufi öğütler vermek için kullanılmıştır. Âşk, Âşık, dert, dünyanın gelip geçiciliği, kulluk, kılavuzluk, yol, kervan, ecel ve ahiret ile ilgili atasözleri bunlar arasındadır. Hoca Ahmet Yesevî:

“Dertsiz insan insan değil, bunu anla.

Aşksız insan hayvan cinsi, bunu dinle.” derken Aşk derdi ile dertlenmeyen insanın insan olamayacağını vurgular. Aşk tasavvufun özüdür. Aşk ile yola çıkılır. Dert ise Allah'tan uzak olmaktır. Bu dert insanı olgunlaştırır, Allah'a ulaştırır. Aşk derdine düşen kişi kendisini sevdiğinde yok eder. Hoca Ahmet Yesevî bu ve bunun gibi hikmetlerle tasavvuf adabını Dîvân-ı Hikmet'te atasözü şeklinde müritlerine aktarmaktadır.

Kaynakça

- A. Bican Ercilasun, **Büyük Türk Klasikleri**, 1. Cilt, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul 1985.
- Abdurrahman Güzel, **Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı**, Akçağ Yay. (3. bs.), Ankara 2006.
- Ethem Cebecioglu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, (www.tasavvufkitaplığı.com.)
- Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay (6. bs.). Ankara 1976.
- İbrahim Hakkulov, **Ahmet Yesevî (Hikmetleri)**, (Çeviren ve Sadeleştiren Erhan Sezai Toplu), MEB Yay. İstanbul 1995.
- M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ Yay. (7. bs.), Ankara 2009.
- Nihad Sâmî Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi** 1. Cilt, Milli Eğitim Basımevi, İst. 1971.
- Özkul Çobanoğlu, **Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü**, AKM Başkanlığı Yay. Ankara 2004.
- Pertev Naili Boratav, **Yüz soruda Türk Halk Edebiyatı**, Gerçek Yay. İstanbul 1992.
- Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yay. İstanbul 2002.
- Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yay. (14. bs.), Ankara 2016.

BALIKÇI İLE HANIMI MASALI'NIN ORDU VE GRİMM KARDEŞLER VARYANTLARININ EPİZOT VE MOTİF MUKAYESESİ*

EPIZOT AND MOTIF COMPARISON OF ORDU AND GRIMM BROTHERS VARIANT
OF TALE OF THE FISHERMAN AND HIS WIFE

Mustafa Eren**

Giresun Üniversitesi

kutaymustafa@hotmail.com

ÖZET

Masallar olağanüstü yer, zaman ve kahramanlardan oluşan insanları hem eğlendiren hem de eğiten bir tür olarak bilinirler. Dünya üzerindeki masalların tek bir kaynaktan türediği yönünde görüşler olduğu gibi birbirine benzer masalların farklı kültürlerden doğabileceği görüşünü savunanlar da vardır. Birbirine benzeyen masallara varyant veya eş metin adı verilmektedir. İki veya daha fazla masalın birbirinin varyantı olabilmesi için epizot ve motif benzerliğinin olması gereklidir.

Ordu yöresinden 1990'lı yıllarda tarafımızca derlenen “Balıkçı ile Hanımı Masalının” epizotları ve motifleri ile Grimm Kardeşler tarafından 19. yüzyılın başlarında derlenen “Balıkçı ile Hanımı Masalının” epizot ve motifleri incelendiğinde her iki masalın da birbirinin varyantı yani eş metni olduğu görülmektedir. Farklı coğrafyalardan derlenen bu masalların epizot ve motif benzerlikleri dikkat çekicidir. Bu benzerlikler bizi masalların aynı kökenden doğup yayıldıklarını öne süren köken ve yayılmacılara katılmaya götürmektedir.

Ulubey'den derlenen masal deniz kenarında geçerken Grimm kardeşlerinki göl kenarında geçmektedir. Ulubey'den derlenen masalda balık Yunus Balığı iken Grimm kardeşlerinki Pisi Balığı'dır. Ulubey'den derlenen masalda Yunus Balığı'nın ne olduğundan bahsedilmezken Grimm kardeşlerin masalında Pisi Balığı aslında büyü yapılmış bir prenstir. Ulubey'den derlenen masalda kadın padişah, imparator ve Allah olmayı isterken Grimm kardeşlerin masalında kadın beş şey ister. Bunlar: ev, kral, imparator, papa ve tanrı olmaktır. Her iki masalda da son istek felakete sonuçlanır büyü bozulur her iki kadın da eski hâline ve yaşamına döner. Bunun nedeni birinde Allah diğeriinde Tanrı olmayı istemeleridir. Bu çalışmada Ordu

* Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanmakta olan “Ulubey Halk Bilimi Monografisi” adlı doktora tezimizden üretilmiştir.

** Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, kutaymustafa@hotmail.com. <https://orcid.org/0000-0003-4238-0585>.

yöresinden ve Almanya'dan farklı tarihlerde derlenen iki masalın epizot ve motifleri karşılaştırılarak bu iki masalın birbirinin varyantı olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Balıkçı ile Hanımı Masalı, Ordu, Grimm Kardeşler, Varyant.

ABSTRACT

Fairy tales are known as a genre that both entertains and educates people of extraordinary space, time and heroes. While there are opinions that fairy tales on the world derive from a single source, there are also those who advocate the view that similar tales can be born from different cultures. Tales that look alike are called variants or identical text. In order for two or more tales to be variants of each other, episodes and motifs must be similar.

When the episodes and motifs of the “Tale of the Fisherman and His Wife” compiled by us from the Ordu region in the 1990s and the episodes and motifs of the “Tale of the Fisherman and His Wife” compiled by the Grimm Brothers at the beginning of the 19th century, it is seen that both tales are variants, that is, the co-text. Episodes and motif similarities of these tales compiled from different geographies are remarkable. These similarities lead us to join the origins and propagandists who claim that fairy tales are born and spread from the same origin. The fairy tale compiled from Ulubey passes by the sea, while the brothers Grimm pass by the lake. In the fairy tale compiled from Ulubey, the fish is Dolphin, while the brothers of Grimm are Flounder. While the story of Dolphin is not mentioned in the fairy tale compiled from Ulubey, the Flounder of Grimm brothers is actually a magic prince. In the fairy tale compiled from Ulubey, the woman wants to be the sultan, emperor and Allah, while the woman wants five things in the fairy tale of the brothers Grimm. These are: home, king, emperor, pope and god. In both tales, the final desire results in disaster. The reason for this is that they want to be God in one and the other in God.

In this study, by comparing the episodes and motifs of two tales compiled from Ordu region and Germany at different dates, it was tried to determine whether these two tales are variants.

Key Words: Tale of the Fisherman and His Wife, Ordu, Grimm Brothers, Variant

1. Giriş

Doğan Kaya masalı, “*Olayları hayali bir dünyada geçen, kahramanları olağanüstü insan, hayvan veya başka varlıklar olan dinleyenleri eğlendiren ve eğiten mensur anlatım türü*” olarak tanımlamaktadır.¹ Olağanüstü mekân, kahramanlar ve bilinmeyen bir zaman masallarının özünü oluşturur. Küçük büyük herkese hitap eden ve bir ahlâk dersi veren masallara çeşitli

¹ Doğan Kaya, *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yay. Ankara 2007. s. 488.

bölgelerde “masal, mesel, hikâye, heka” gibi adlar da verilmektedir. Yaygın bir tür olarak masalların kökeniyle ilgili birçok farklı görüş ortaya atılmıştır. Köken ve yayılmacılara göre bütün masalların çıkış noktaları aynıdır. Bunlardan Hindolojistler’e göre masalın kökenini Hindistan’dır. Mısırolojistler ise masalın Mısır’da ortaya çıktığını savunurlar. Köken ve yayılmacıların aksine çok merkezli yaratma kuramcıları ise insan zihninin birbirine benzer sosyokültürel ve fiziki şartlarda benzer şeyleri üretebileceğini dolayısıyla birbirine benzer masalların farklı kültürlerde de ortaya çıkabileceğini ifade ederler.² Onlara göre masallar evrensel değil ulusaldır.

Tarihi Coğrafi Fin Kuramcıları masaldaki yayılmayı göle atılan bir taşın oluşturduğu dalgalara benzetirler.³ Onlara göre bu dalgalar eş metin de denen varyantları meydana getirmektedir. Türk Dil Kurumu Sözlüğünde varyant: “Masal, efsane, bilmece, oyun, gelenek vb. bir metnin, bir eserin, bir olayın aslından az çok ayrılan değişik biçimli olanı, değişke.” olarak ifade edilmektedir.⁴ Öcal Oğuz varyant kelimesi üzerine yazdığı makalede bu kelimenin Türkçedeki karşılığının “Eş Metin” olması gerektiği belirtmektedir.⁵ Epizot ve motiflerdeki benzerliklere bakarak farklı coğrafyalardan derlenen iki veya daha fazla masalın birbirinin eş metni yani varyantı olduğunu söyleyebiliriz. Epizot ve motiflerdeki bu benzerlik ve farklılıklar iki veya daha fazla masal varyantının ne zaman ayrılmaya başladığı ile ilgili de ipuçları verebilir. Özellikle motiflerdeki farklılıkların çokluğu masal varyantlarının çok eski zamanlarda oluşmaya başladığını göstermektedir.

Epizot, ana olaya yardımcı olan küçük olaylar olarak bilinir. Türk Dil Kurumu Sözlüğünde: “*Bir roman veya hikâyedeki olay*” olarak tanımlanmaktadır.⁶ Türk Halk Edebiyatı Sözlüğünde ise: “*Destan, Hikâye, Masal gibi türlerde bir metnin birbirinden ayrılan ancak asıl konuya bağlı parçalarına verilen ad.*” olarak ifade edilir. Epizotun Türkçe karşılığı, bu alandaki bilim adamlarınca bölüm, olay halkası ve olay sırası olarak belirlenmiştir.⁷

Stith Thompson motifi, bir masaldaki en küçük unsur olarak ifade eder ve bu unsurun gelenekte sürekli bir varoluş gücüne sahip olduğunu belirtir.⁸ Motifin varlığını sürdürmesi

² Özkul Çobanoğlu, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yay. Ankara 2008. s.109, 110.

³ Özkul Çobanoğlu, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yay. Ankara 2008. s. 122.

⁴ <https://sozluk.gov.tr/> (14.04.2020: 01. 45)

⁵ M. Öcal Oğuz, “Türk Halkbilimi Çalışmalarında Eşmetin (Varyant) ve Benzer Metin (Versiyon) Sorunu”, *Milli Folklor* S. 42, s. 3.

⁶ <https://sozluk.gov.tr/> (14.04.2020: 01. 50)

⁷ Doğan Kaya, *Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yay. Ankara 2007. s. 313.

⁸ Metin Ekici, *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Geleneksel Yay. Ankara 2007, s. 112, 113.

taşıdığı olağanüstü özellikler sayesinde. Motiflerin unutulmadan geleceğe taşınmasını sağlayan onların olağanüstü özellikleridir.⁹

Grimm Kardeşler Alman masallarını derleyen iki kardeştir. Jakob Ludwing Karl Grimm (1785-1863) ve Wilhelm Grimm (1786- 1859) 19. yüzyılda Almanya’da halk biliminin öncüsü olmuşlardır. 1812 yılında yayınladıkları masal kitabı masal derlemeciliğinin ilk örneği sayılabilir.¹⁰

Ordu yöresinden tarafımızca derlenen “Balıkçı ile Hanımı Masalının”¹¹ epizotları ve motifleri ile Grimm Kardeşler tarafından derlenen “Balıkçı ile Hanımı Masalının”¹² epizot ve motifleri incelendiğinde her iki masalın da birbirinin varyantı yani eş metni olduğu görülmektedir. Farklı coğrafyalardan derlenen bu masalların epizot ve motif benzerlikleri dikkat çekicidir:

2. Balıkçı ile Hanımı Masalının Ordu ve Grimm Kardeşler Varyantlarının Epizot ve Motif Mukayesesi

Ulubey (Ordu)’den Derlenen Balıkçı ile Hanımı Masalı	Grimm Kardeşlerin Balıkçı ile Hanımı Masalı
Olay deniz kenarında geçer.	Olay göl kenarında geçer.
Yakalanan balık Yunus balığıdır.	Yakalanan balık Pisi balığıdır.
-----	Pisi balığı büyü yapılmış bir prentir.
Balıkçı Yunus Balığından padişah olmayı ister ve serbest bırakır.	Balıkçı Pisi balığını o anda serbest bırakır. Eve gidip karısının baskısıyla geri göle döner.
Balıkçı balığı Ey Yunus diye çağırır.	Balıkçı balığı şiirle çağırır.
Adamın 1. isteği padişah olmaktır ama olamaz karısı olur.	Kadının 1. İsteği güzel bir evdir.
Kadının 2. İmparator olmaktır.	Kadının 2. İsteği kral olmaktır.
Kadının 3. İsteği Allah olmaktır.	Kadının 3. İsteği İmparator olmaktır.
-----	Kadının 4. İsteği Papa olmaktır.

⁹ Doğan Kaya, *Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yay. Ankara 2007. s. 532.

¹⁰ Özkul Çobanoğlu, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yay. Ankara 2008. s. 21.

¹¹ Mustafa Eren, *Bir Köy Var Yukarda*, Altınpost Yay. Ankara 2014. s. 40,41. “Ulubey Halk Bilimi” Monografisi adlı hazırlanmakta olan doktora tezimizden de faydalanılmıştır. Kaynak Kişi: Osman Uğurlu (Merhum), 1932 Yılı Ordu Ulubey Doğumlu, Derleme Tarihi: 1997.

¹² https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/balikci_ve_karisi (9.10.2019: 11.40)

-----	Kadının 5. İsteği Tanrı olmaktadır.
Kadın Tanrı olmayı istediği için her şeyi yok olur, eski hâline döner.	Kadın Tanrı olmayı istediği için her şeyi yok olur, eski hâline döner.
Benzer Motifler: B 175. (Sihirli Balık), P 10. (Kral-Padişah), L 420. (Cezalandırılan Aşırı İstek)	Benzer Motifler: B.175. (Sihirli Balık), P 10. (Kral-Padişah), L 420. (Cezalandırılan Aşırı İstek)

Tablo 1: Balıkçı ile Hanımı Masalı'nın Varyantlarının Epizot ve Motif Karşılaştırma Tablosu.

Grimm Kardeşler tarafından 19. yüzyılın başlarında derlenen “Balıkçı ile Hanımı Masalı” ile Ordu ili Ulubey ilçesinden 1990’lı yıllarda derlenen “Balıkçı ile Hanımı Masalının” epizotları karşılaştırıldığında yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi benzerlikler dikkat çeker. Farklılıklar daha çok epizotlarda değil mekân ve varlıklardadır. Ulubey’den derlenen masal deniz kenarında geçerken Grimm kardeşlerinki göl kenarında geçmektedir. Ulubey’den derlenen masalda balık Yunus Balığı iken Grimm kardeşlerinki Pisi Balığı’dır. Ulubey’den derlenen masalda Yunus Balığı’nın ne olduğundan bahsedilmezken Grimm kardeşlerin masalında Pisi Balığı aslında büyü yapılmış bir prenstir. Ulubey’den derlenen masalda kadın padişah, imparator ve Allah olmayı isterken Grimm kardeşlerin masalında kadın beş şey ister. Bunlar: ev, kral, imparator, papa ve tanrı olmaktadır. Her iki masalda da son istek felaketle sonuçlanır büyü bozulur her iki kadın da eski hâline ve yaşamına döner. Bunun nedeni birinde Allah diğeri Tanrı olmayı istemeleridir.

Motiflere baktığımızda ise iki masalda da birbirinin aynı olan motiflerin olduğunu görürüz. Bunlar: “B- Hayvanlar, B-175 Sihirli balık motifi; P-Cemiyet, P-10 Karal- Padişah motifi ve L- Kaderin Ters Dönmesi, Kibir, L- 420 Cezalandırılan aşırı istek motifleridir.” Bu benzerlikler bizi bu iki masalın yakın bir zamanda varyantlara ayrıldığı sonucuna götürmektedir.

3. Sonuç

Ordu yöresinden 1990’lı yıllarda tarafımızca derlenen “Balıkçı ile Hanımı Masalının” epizotları ve motifleri ile Grimm Kardeşler tarafından 19. yüzyılın başlarında derlenen “Balıkçı ile Hanımı Masalının” epizot ve motifleri incelendiğinde her iki masalın da birbirinin varyantı yani eş metni olduğu görülmektedir. Farklı coğrafyalardan derlenen bu masalların epizot ve motif benzerlikleri dikkat çekicidir. Bu benzerlikler bizi masalların aynı kökenden doğup yayıldıklarını öne süren köken ve yayılcı teoriye götürmektedir. Bu teoriye göre bütün

masallar bir kaynaktan doğmuşlardır. Bu tip çalışmaların daha da genişletilmesinin masalların kökeniyle ilgili sorunları çözeceği inancındayız. Böylece farklı iki kültürden derlenen masallardaki bu benzerliklerin nedenleri daha kolay açıklanabilecektir.

Kaynakça

Doğan Kaya, *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yay. Ankara 2007.

M. Öcal Oğuz, “Türk Halkbilimi Çalışmalarında Eşmetin (Varyant) ve Benzer Metin (Versiyon) Sorunu”, *Milli Folklor* S. 42, s. 3.

Metin Ekici, *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Geleneksel Yay. Ankara 2007.

Mustafa Eren, *Bir Köy Var Yukarda*, Altınpost Yay. Ankara 2014.

Özkul Çobanoğlu, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yay. Ankara 2008.

İnternet Kaynakçası

<https://sozluk.gov.tr/> (14.04.2020: 01. 45: 01.50)

https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/balikci_ve_karisi (14.04.2020: 15.10)

NAİM TİRALİ'NİN HİKÂYELERİNDE GİRESUN

Yavuz Selim UĞURLU
Giresun Üniversitesi

ÖZET

Mekân, tahkiyeli metinlerin yapı unsurları içerisinde önemli bir ögedir. İnsan, yaşadığı mekânla anlam kazanan, yaşadığı mekândan ayrı düşünülüp değerlendirilemeyecek bir varlıktır. Sanatçı, içinde yaşadığı mekândan her anlamda etkilenmekte ve bu etkilenmeyi eserine yansıtmaktadır. 1940 kuşağı Türk hikâyeciliğinin önemli isimlerinden biri olan Naim Tirali 1925 yılında Giresun'da doğar. Tirali'nin ilk çocukluk yılları Piraziz'deki Hasan Bey Konağında geçer. Lise öğrenimi için kaydolduğu Galatasaray Lisesinde yedi yıl yatılı olarak okur. Bu dönem, onu edebiyatla tanıştıran en değerli yıllardır. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde yüksek öğrenimini tamamlar. Üniversiteye başladığı dönemde gazeteciliğe de adım atar. Naim Tirali, CHP'den Giresun Milletvekili seçilerek meclise girer ve bir dönem milletvekilliği yapar. Naim Tirali, gazetecilik mesleğini sonlandırmasının ardından otuz yıl boyunca ara verdiği hikâye yazma işine geri döner. Naim Tirali, 25 Mayıs Pazartesi 2009'da, İstanbul'da tedavi gördüğü hastanede hayata gözlerini yumar. Gezi yazısı ve fıkra türünde de eser veren Tirali'nin hikâye kitapları yayım tarihine göre şu şekilde sıralanır: “Park”, “Yirmibeş Kuruşa Amerika”, “Aşka Kitakse”, “Piraziz Nere Berlin Nere”, “Aşk Dedğin”, “Çılgınca Şeyler”. Naim Tirali'nin hikâyelerinde mekân önemli bir yer teşkil eder. Naim Tirali, gerçekçi bir yazardır. Eserlerinde insan psikolojisine ve sosyal yaşama sıklıkla yer verir. Tirali hikâyelerinde konu seçimine çok dikkat eder. Herkesin üzerinde durduğu ve bildiği konuları hikâyelerine almamaya büyük özen gösterir. Olayların gözden kaçan kısımlarını eserlerinde kaleme alır. Tirali, hikâyelerinin konularını genellikle kendi yaşamından ya da yakın çevresinden seçer. Onun hikâyelerinin neredeyse tümü, yaşanmışlıkların kaleme alınmasından oluşur. Naim Tirali'nin hikâyelerinde Giresun şehri önemli bir mekândır. Yazar, Giresun özelinde Karadeniz insanının pek çok özelliğine yer vermiştir; bunun yanı sıra İstanbul, Paris ve Almanya'ya da onun eserlerinde mekân olarak sıklıkla rastlanılır. Bu çalışma ile Tirali'nin hikâyelerinde Giresun'un bir mekân olarak işlenişi ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Naim Tirali, hikâye, mekân, Giresun

GİRİŞ

Mekân, tahkiyeli metinlerin yapı unsurları içerisinde önemli bir ögedir. Sanatçı, içinde yaşadığı mekândan her anlamda etkilenmekte ve bu etkilenmeyi eserine yansıtmaktadır. 1940 kuşağı Türk hikâyeciliğinin önemli isimlerinden Naim Tiralı'nın hikâyelerinde de mekân önemli bir yer teşkil eder. Onun hikâyelerinde Giresun, Piraziz, Ordu, İstanbul, İzmir, Paris ve Münih önemli mekânlardır. Bilhassa Giresun ve İstanbul, onun hikâyelerinde diğer mekânlara göre daha ön plandadır. Bunun nedeni olarak Tiralı'nın kişiliğinin şekillenmesinde bu şehirlerin payının daha fazla olduğu söylenebilir.

“Mekân kavramı sadece felsefenin değil, aynı zamanda edebiyat biliminin ve sosyolojinin de önemli bir unsurudur. Mekân bu kadar farklı alanlarda yer edinmesine rağmen tam olarak onun sınırlarını belirlemek çok zordur. Bunun başlıca sebebi mekân kavramının somut olarak bulunulan yeri belirtmesine rağmen, uzaya bağlı sonsuzluğa doğru genişlemesidir. Ayrıca bir mekânın bireyden bireye, toplumdaki topluma ve hatta zamanla anlamsal olarak değişmesi, kavramsal olarak mekân kavramının sınırlandırılmasını daha da zorlaştırmaktadır. Nitekim bir mekân kendi topolojik ve topografik yapısının dışında farklı bir anlamsal boyut kazanabilmektedir. Böylece bir taraftan mekân; insanın yaşam tarzını, kültürünü ve dilini etkilerken diğer taraftan da insanların bir mekâna yükledikleri anlama bağlı olarak yeniden şekillenmektedir. Aynı durum bir edebi eserdeki mekân için de geçerlidir” (Zengin, 2013: 289).

“Mekânla bireyin ilişkisi, yaşanan coğrafya ile örtük bir düzlemde ilerler. Böylece mekânlar, insan hayatının/kişiliğinin ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkarken; insan da mekâna yeni boyutlar kazandırarak hâkimiyet alanını genişletmiş olur. Yani “İnsan, içinde yer aldığı mekânı algılayan, kendi konumunu bu yapı içinde belirleyen ve kendisine bu çevre içinde hareket alanı sağlayabilen bir bilinç ve görüş yeteneğine sahiptir” (Yazıcı 2002'den aktaran: Şengül, 2011: 528-529).

İnsan, yaşadığı mekânla anlam kazanan, yaşadığı mekândan ayrı düşünülüp değerlendirilemeyecek bir varlıktır. Mekânın fiziksel ve sosyal yapıdan oluşan yapısı, insanı da şekillendirmektedir. Sanatçıların doğup büyüdüğü mekânlardan beslendikleri, eserleri incelendiğinde açık veya örtük bir şekilde görülmektedir.

“Edebiyat ve kültür bilimci Juri M. Lotman, edebiyatta mekân kavramı konusunda önemli bir yere sahiptir. 1972 yılında yazmış olduğu ‘Die Struktur literarischer Texte’ (Edebi Metnin Yapısı) adlı eserinde yapısal ve göstergebilimsel açıdan mekân kavramını irdeleyen Lotman, özne, yani suje, kavramını bir eserin olay örgüsü olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede mekân kavramını insanın hayatını belirleyen ve şekillendiren bir unsur olarak görmektedir.

Lotman bir edebi eserde üç mekânsal boyuttan bahsetmektedir: topografya boyutu, topolojik boyut, anlambilimsel boyut. Bir edebi eserde topografyanın çizdiği sınır, topolojik ve anlambilimsel boyutla birlikte genişleyerek yeni bir soyut mekân yaratılmaktadır. Lotman'a göre mekânın genişleyerek bölünmesi sonucunda mekânda çok seslilik meydana gelmektedir” (Zengin, 2013: 292).

1. NAİM TİRALİ’NİN HAYATI VE HİKÂYESİ

Naim Tirali, 25 Aralık 1925 tarihinde Giresun’da doğmuştur. Nüfus kayıtlarındaki adı Naim Şafak Tirali’dir. Naim Tirali’nin mensup olduğu Tiralizadeler, Piraziz’in önde gelen ailelerindedir. Bu aile, Karadeniz bölgesine uzun yıllar önce asayişini sağlamak için yerleştirilmiştir. Naim Tirali’nin ilk çocukluk yılları Piraziz’deki Hasan Bey Konağında geçer. (Yüce, 2012: 33-34).

İlkokulun ilk iki yılını Piraziz Merkez İlkokulunda okuyan Tirali, üçüncü sınıfı Giresun’da Necati Bey Okulu’nda, dördüncü ve beşinci sınıfları Gazi Paşa İlkokulunda tamamlar. Naim Tirali, 1937 yılında orta, lise için Galatasaray Lisesi’nde yedi yıl yatılı olarak okur. Bu dönem, onu edebiyatla tanıştıran en değerli yıllardır. Lisenin onuncu sınıfına geldiğinde gazete çıkarmaya başlar. Naim Tirali, Galatasaray Lisesinden 1945 yılında mezun olur. Aynı yıl mezun olduğu lisede iki ay “muallim muavinliği” yapar. Liseden sonra hukuk eğitimi almaya karar verir. Zaten ailesi de onun hukuk eğitimi almasını istemektedir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde yüksek öğrenimini tamamlar. Üniversiteye başladığı dönemde gazeteciliğe de adım atar. 1950’de aynı yıl lisansüstü eğitimi için Paris’e gider. 1951 yılında ise, babasının vefatı üzerine öğrenimini yarıda bırakarak Türkiye’ye döner (Resuloğlu, 2009: 6-7).

1952’de İstanbul’da Yenilik Yayınevi’ni kurar. Devrin önemli şair ve yazarları olan Tarık Buğra, Suut Kemal Yetkin, Fazıl Hüsni Dağlarca, Oktay Akbal, Salah Bırsel, Bedii Faik ve Nurullah Ataç’ın eserleri bu yayınevinde basılır. Yenilik Yayınevi’ne destek olması için “Yenilik” adlı bir dergi de çıkarmaya başlar. Naim Tirali, Tuzla’da altı ay uçaksavar eğitimi görmesinin ardından İzmir Ordu Basın Bürosu’nda askerliğini tamamlar. Askerliğinin bitmesinin ardından halası Naime Tirali’nin kızı Günay Tirali ile dünya evine girer. Tirali çiftinin üç çocuğu dünyaya gelir. Bunlar: Hasan Tirali, Emine Tirali ve Yavuz Tirali’dir. Naim Tirali, bir yazı sebebiyle 12 Şubat 1960 tarihinden itibaren, Bulancak Cezaevinde yüz bir (101) gün tutuklu kalır. Bu tutukluluğun ardından, 27 Mayıs Darbesi günü serbest bırakılır (Gedikoğlu, 2015: 5-8).

Naim Tirali, 26 Ekim 1961-22 Ekim 1965 tarihleri arasında CHP'den Giresun Milletvekili seçilerek meclise girer. Naim Tirali, 1981-1982 yılları arasında gazetecilik mesleğini sonlandırmasının ardından, otuz yıl boyunca ara verdiği hikâyeye yazma işine geri döner. geçirdiği ilk kalp rahatsızlığı Tirali'nin, "by-pass" ameliyatı olmasını gerektirir. Amerika'da ameliyatın başarı ile geçmesi sonucu hikâyeye yazmaya geri dönmeye karar verir. Naim Tirali'nin, ameliyattan sonra yazdığı hikâyeye kitabı Piraziz Nere Berlin Nere'de yer alan "Yoğun Bakım", "Atlantik Uçuşu" ve "Polanyalı Oda Arkadaşım" adlı hikâyeler, doğrudan doğruya onun kalp ameliyatı ile ilgili hikâyelerdir. Yazmadığı otuz yıl zarfında biriktirdiği tüm anılarını ve gözlemlerini bu dönem içerisinde kaleme alır. Sağlığı el verdiği ölçüde de yazmaya devam eder. O dönem içindeki hikâyeleri için daha dinamik ve daha gerçekçi tanımını kullanır. Naim Tirali, 25 Mayıs Pazartesi 2009'da, İstanbul'da tedavi gördüğü hastanede hayata gözlerini yumar. Naim Tirali, Türkiye Yazarlar Sendikası, PEN Yazarlar Derneği Gazeteciler Cemiyeti, Galatasaray Divan ve Anadolu Kulübü, Türk Dil Kurumu Yönetim Kurulu üyeliklerinde bulunmuştur. Ayrıca, 1960'larda Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası İkinci Başkanlığı, 1970'lerde ise Ankara Gazete Sahipleri Sendikası İkinci Başkanlığı yapmıştır. 1972 yılından itibaren de Basın Şeref Kartı sahibi olmuştur (Resuloğlu, 2009: 11-13).

Naim Tirali, hem yazar olarak hem de yayıncı olarak eserlerinde daima sadelikten ve açıklıktan yana olur. Ona göre hikâyeye, okurla yazar arasında bir iletişim aracıdır. Ağdalı bir dille, karanlık bir üslupla, şizofrenik bir anlatıyla okuyucuya hiçbir şey iletilemez. Gerçeklik sınırlarını zorlayarak eserlerini oluşturan yazarlar, Tirali'ye göre okuyucu ile iletişim halinde olamaz. Hayâl ve masal öğelerinin eserlerde çok kullanılmaması gerektiğini düşünür. Bu yüzden Naim Tirali, eserlerinde açık olmayı tercih eder. Hikâyelerinde konu seçimine çok dikkat eder. Herkesin üzerinde durduğu ve bildiği konuları hikâyelerine almamaya büyük özen gösterir. Olayların gözden kaçan kısımlarını eserlerinde kaleme alır. Tirali, hikâyelerinin konularını genellikle kendi yaşamından ya da yakın çevresinden seçer. Onun hikâyelerinin neredeyse tümü, yaşanmışlıkların kaleme alınmasından oluşur. Naim Tirali, sağlığını kaybedene kadar hikâyeye yazmaya devam eder. Hikâyeden asla kopmak istemez. Birçok not alır ve kaset doldurur. Elliye aşkın hikâyeye konusu belirler fakat bu hayâllerini gerçekleştirilmeden hayata gözlerini yumar (Gedikoğlu, 2015: 12-14)

Naim Tirali'nin ilk hikâyeye kitabı, "Park"tır. Eser, 1947 yılında İstanbul'da Üniversitesi Basımevinden çıkar. Yazarın ikinci hikâyeye kitabı, "Yirmibeş Kuruşa Amerika"dır. Eser, 1949 yılında Yeşilgiresun matbaasında yayımlanır. "Aşka Kitakse" adlı hikâyeye kitabı 1954 yılında Yenilik Yayınevi tarafından yayımlanır. Tirali, ilk üç hikâyeye kitabında Beyoğlu'ndaki

yaşantısına ait izlenimlerini yansıtır. “Piraziz Nere Berlin Nere” adlı hikâye kitabı 1984 yılında Cem Yayınevi tarafından basılır. “Aşk Dediğin” adlı hikâye kitabı 1994 yılında Cem Yayınevi tarafından yayımlanır. “Çılgınca Şeyler” adlı hikâye kitabı 1994 yılında Cem Yayınevi tarafından yayımlanır (Resuloğlu, 2009:17).

Tirali'nin diğer eserleri şunlardır: Hatıralar-gezi notları: “Bir Adayn Notları” (1965), “Avrupa'daki Amerika” (1965), “Devrimden Önce- Devrinden Sonra” (1965), İki Şalom Arasında (1992) Gazete yazıları: “Şapkasını Yiyen Bakan” (2000). Derlemeleri: “Sakıncalı Yazarlardan Sakıncasız Öyküler” (1994) (Tekin, 2012:651)

Naim Tirali, hem yazar hem de yayıncı olarak eserlerinde daima sâdelikten ve açıklıktan yana olur. Hikâyelerinde konu seçimine çok dikkat eder. Herkesin üzerinde durduğu ve bildiği konuları hikâyelerine almamaya büyük özen gösterir. Olayların gözden kaçan kısımlarını eserlerinde kaleme alır. Tirali, hikâyelerinin konularını genellikle kendi yaşamından ya da yakın çevresinden seçer.

2. NAİM TİRALİ'NİN HİKÂYELERİNDE GİRESUN

Naim Tirali'nin hikâyelerinde Giresun, Piraziz, Ordu, İstanbul, İzmir, Paris ve Münih önemli mekânlardır. Özellikle Giresun ve İstanbul, onun hikâyelerinde diğer mekânlara göre daha ön plandadır. Bunun nedeni olarak Tirali'nin kişiliğinin şekillenmesinde bu şehirlerin payının daha fazla olduğu söylenebilir. Hikâyelerin yazıldığı dönemdeki Giresun toplumsal yaşamının hikâyelerde nasıl anlatıldığını hikâyelerden gözlemlenebilir.

Naim Tirali'nin hikâyelerinde Giresun şehri önemli bir mekândır. Onun “Park” adlı hikâye kitabında: “İskele” ve “Park” hikâyelerinde; “Aşk Dediğin” adlı hikâye kitabında: “Kurbanlar” ve “Kahvenin Çayın Tadı” hikâyelerinde; “Piraziz Nere Berlin Nere” adlı hikâye kitabında: “Bisiklet” ve “Otobüste Gösteri” hikâyelerinde; “Çılgınca Şeyler” adlı hikâye kitabında: “Anneciğim, Anneciğim...” ve “Bir Zamanlar Giresun” adlı hikâyelerde Giresun gerçekçi bir bakış açısıyla mekân olarak kullanılır.

Kendisi de Giresunlu olan yazar, içinde doğup büyüdüğü bu coğrafya ve insana çok yakındır. Gerek Giresun sokaklarında gezerek gerek lokanta ve parklarında arkadaşlarıyla sohbet ederek gerek limanı seyrederek o dönem Giresun insanının yaşam biçimini ve kentin görünümünü tüm gerçekliğiyle okuyuculara aktarır.

2. 1. Giresun İskelesi

Giresun İskelesi, Tirali'nin "Park" adlı hikâye kitabındaki "İskele" hikâyesinde ana mekân olarak kullanılır. Bu hikâyede yıl 1944'tür. Tirali, bu hikâyesinde Giresun limanında yaşanan olayları ele alır. Yolcular, öğrenciler, âşıklar, çocuklar, aylaklar iskelede bekler. Hepsinin ayrı ayrı hayalleri vardır. Hayâl kırıklıkları, hüznler, mutluluklar bütün bu duygular iskelede gerçekleşir. Vapurların şehirden ayrılmasıyla da tüm kalabalık dağılır ve şehir koca bir sessizliğe gömülür.

"Avâre adamların, yolcuların, öğrencilerin ve çocukların, ikindi vaktinden beri bekledikleri vapurlar, her biri ayrı yönden ışıklarını göstererek, karanlıkla birlikte Giresun'a yaklaşıyorlardı. (...) İskele, kentin bütün semtlerinden bambaşka sebeplerle gelen, çeşitli yaş ve görünümde insanla hıncahınc dolmuştu" (1987: 75).

2. 2. Yalı Parkı

Naim Tirali hem ilk hikâye kitabı olan "Park" a da adını veren hikâyede hem de "Aşk Dedğin" adlı hikâye kitabında bulunan "Kahvenin Çayın Tadı" hikâyesinde Giresun'daki Yalı Parkı'nı mekân olarak kullanır.

"Aşk Dedğin" adlı hikâye kitabında bulunan "Kahvenin Çayın Tadı" hikâyesinde Naim Tirali ve arkadaşının Yalı Parkı'na olan özlemini konu alır. Bu hikâyede yıl 1945'tir. Giresun'da bir süre dolanıp işlerini hâleden iki arkadaş, kalan diğer vakitlerini de uzun zamandır gidip görmedikleri Yalı Parkı'nda geçirmek ister. Deniz kenarında bir masa seçip otururlar. Ardından garson, masanın aile yeri olduğunu söyleyerek iki arkadaşın diğer masalara oturmasını ister. İki arkadaş, oldukça şaşırır ve garsona güzel bir dille bu durumun çok yanlış olduğunu anlatmaya çalışırlar. Fakat garson, bu sözleri anlayacak düzeyde olmadığı için laf anlatmak zor olur. Bu can sıkıcı olay, Naim Tirali ve arkadaşının eski Yalı Parkı'na olan özlemini bir kat daha artırır.

"Durcan'a epeydir parka gitmemiş olduğumu, yarım saatlik süreden yararlanarak kırk yıl önce çıkan ilk öykü kitabıma adını veren Yalı Parkı'na kadar uzanmayı önerdim. Park içinde dolaşp, eskiden hemen yarısı denizle çevrili, kayalar üstünde düzenlenmiş bu toprak parçasının bizim delikanlılık günlerimizdeki, çok daha bakımlı hâlini anlattım Durcan'a" (1988: 59)

"Park" adlı hikâye yazarın memleketi Giresun'daki Yalı Parkı'nda, zamanın nasıl geçtiğini ele alır. Bu hikâyede yıl 1987'dir. Bu park, her saat ve her mevsim ayrı güzeldir.

Temmuz ayında yapılan deniz şenliklerinde park çok kalabalıktır. İnsanlar arasında eğlenceler düzenlenir ve yarışlar yapılır. Gündüzleri oldukça fazla hareketli olan park, geceleri de çok hareketlidir. “Park”taki bütün bu dış gözlemlerden hareket eden yazar, parkın güzelliği ve sessizliğinden dolayı memnundur.

“Kayaların üstündeki bu küçük toprak parçasını park yapmayı akıl eden, muhakkak ki zevk sahibi biriymiş. Bir gemi bordası gibi denize yaslanan taş duvarı da epeyce gösterişli olan Yalı Parkı’nı, önce Giresun’un en yüksek yerinden seyretmeli” (1987: 75).

2. 3. Osman Ağa Meydanı

“Aşk Dediğin” adlı hikâye kitabında bulunan “Kurbanlar” hikâyesinde Kenan Tirali’nin, ağabeyi Naim Tirali’ye İstanbul’daki evinde yaptığı ziyaret anlatılır. Kenan, Ankara’da yaşamaktadır. Tüm aile bir arada otururlarken, Kenan’ın gözüne ağabeyinin masasında ki Adnan Menderes’in idam edilmiş fotoğrafı ilişir. Bunun üzerine biraz duygulanır. Menderesi, 1954 yılında Demokrat Parti’nin Bulancak İlçe Başkanı iken evinde ağırlamıştır. Yakînen tanışmaktadırlar. Fotoğrafi gördükten sonra aklına Menderes ile ilgili anısı aklına gelir. Seçimlerden birkaç ay önce Giresun’da büyük bir açık hava mitingi düzenlenir. Menderes’in Trabzon’dan Giresun’a gelmesi gecikir. Parti önünde bekleyen kurbanlıklar hava kararınca kesilip kesilmemesi üzerine tartışma başlar. Akşam ezanından sonra kurban kesilmemesi gerektiğini savunsalar da orada bulunan kasap Kadir ile İl Başkanı Abdullah İzmen, kesilebileceğini öngörür. Bunun üzerine Giresun’a geç gelebilen Menderes için gece de olsa kurbanlar kesilir. Ertesi sabah meydana miting düzenlenir. Belediye binasına yakın olan yamaçlarda bile insanlar bulunmaktadır. Miting devam ederken karşı yamaçtan bir çığlık kopar. Feci bir toprak kayması sonucu beş kişi hayatını kaybetmiştir. Şaşkınlık içinde olan insanlar ölenlerin kimliği belirlenince dehşete kapılır. Ölen beş kişiden ikisi Kasap Kadir’in oğlu, iki kadından biri İl Başkanı İzmen’in annesi diğer kadın ise, kız kardeşidir. Kenan, bu olayı ömür boyu unutamaz ve bu olayın rastlantı olup olmadığı uzun yıllar sorgular.

“O gece Adnan Menderes konuğumuz oldu. Yiyip içmeler, oyunlar, şenlikler. Ertesi gün Osmanağa Meydanı hınca hınç. Vilâyet Konağı’na doğru yükselen yamaç bile öbek öbek insan dolu.” (1988: 50).

2. 4. Debboy, Çaloğlu Çeşmesi, Yeni Yol, Cumhuriyet Meydanı, Şeyh Camii, Çıtlakkale, Gemiler Çekeği

“Piraziz Nere Berlin Nere” adlı hikâyeye kitabındaki “Bisiklet” adlı hikâyeye, yazarın çocukluk anısını konu alır. Hikâyenin geçtiği 1930’lu yıllarda Giresun’da bisiklet sahibi çocuk yok denecek kadar azdır. Yazarın da en büyük hayali bir bisiklet sahibi olmaktır. Dedesine bir gün bu isteğini söyler. Giresun’da en çok beğendiği bisiklet, Ticaret Odası

Baş Kâtibi Osman Efendi’nin oğlu Mekin’e aittir. Yazarın dedesi diğer gün Osman Efendi’ye kendi torunu içinde bir bisiklet sipariş etmesi için haber yollar. Bunun üzerine Osman Efendi, Mekin’in bisikletini satmaya karar verdiğini söyler ve bir adam gönderip bisikleti yazarların evinin kapısına bırakır. Hayallerine kavuşan çocuk bisikletiyle tur atmaya başlar. O sırada Mekin’in ağladığını görür. Çok utanır ve sevinci kursağında kalır.

“Çünkü anlatacağım olay Giresun’da geçiyor. Ama çocukluğumun Giresun’unda... Yani, bindokuzyüz otuzlu yılların Giresun’unda. Çaloğlu Çeşmeli, Debboylu, parkesi o sırada döşenmiş Yeni Yollu, Cumhuriyet ve Osman Ağa meydanlı Giresun’da Sokaklarında herkesin birbirini tanıdığı...” (1984: 66).

2. 5. Necatibey ve Gazipaşa İlkokulu

“Çılgınca Şeyler” adlı hikâyeye kitabında bulunan “Anneciğim, Anneciğim...” adlı hikâyede 1930’lu yılların başında, Necatibey İlkokuluna giden bir öğrencinin anısı ele alınır. Çocuk, ilkokul üçüncü sınıf öğrencisidir. Öğretmen, sınıfında maddi düzeyi iyi olan öğrencilere beş lira karşılığında izci takımı araç-gereçleri satar. Annesinden izin alan çocukta bu araç-gereçten satın alır. Çocuğun annesi de kendini geliştirmiş bir bayandır. Çocuk, Gazipaşa İlkokulu’nun son sınıfındayken bir gün öğretmen, çocuklara ev ödevi olarak bir soru yöneltir. Herkes eve gidince ailelerinden değişik cevaplar alır. Öğretmen, bu cevapları dinler fakat tam bir cevap alamaz. Ardından kahramanımızın annesinin verdiği cevap öğretmenin takdirini kazanır. Bu olay da çocuğun bir kez daha annesine olan sevgisini arttırır.

“Giresun’da Necatibey İlkokulunun üçüncü sınıfındaydım. Okula, şapka, matara, kemer ve kasaturadan oluşan izci takımları gelmiş (...) Gazipaşa İlkokulunun son sınıfında okuduğum günlerde öğretmenimiz Ahmet Oksal şöyle bir soru yöneltmişti” (1999: 82-84).

2. 6. Eriklimanı, Burunucu, Güre, Giresun Adası, Giresun Kalesi Gedikkaya, Kaman Sırtları

“Piraziz Nere Berlin Nere” adlı hikâye kitabındaki “Otobüste Gösteri” adlı hikâyede mekân olarak Güre, Eriklimanı, Burunucu, Mevkileri; “Çılgınca Şeyler” adlı hikâye kitabındaki “Bir Zamanlar Giresun” hikâyesinde ise “Otobüste Gösteri” hikâyesindeki mekânların aynı yer alır. Ayrıca bu hikâyede Giresun Adası, Giresun Kalesi, Gedikkaya, Kaman Sırtları da mekân olarak yer alır.

“Otobüste Gösteri” adlı hikâyede olaylar Giresun-Ordu arasında sefer yapan bir otobüste geçer. Zaman, Demokrat Partinin iktidar olduğu yıllardır. Hikâyeden anlaşıldığı kadarıyla zaman, 1954 sonrasında 1961 arasındadır. Bu hikâyede otobüs; Güre, Eriklimanı, Burunucu, Mevkilerinden geçerek Ordu istikametine doğru yol alır. Otobüs şoförü, bir yolcuyla siyasi bir tartışma yaşar. Ardından tartışma büyür ve yolcu otobüsten iner. Otobüstekiler, şaşkın bir halde olup bitene tanık olurken şoför, bu durumun bir şaka olduğunu ve bilinçli yapılan bir oyun olduğunu söyleyerek kakhaha atar. Yolcular, bir süre bu saçma oyunun etkisinden kurtulamaz.

“Eriklimanı’nı geçmiştik. Burunucu’na yaklaşırken, inişli yokuşlu dönemeçler vardı. Oralardaydık. Yollar daracıktı. Her dönemeçte şoför yavaşlıyor, korna çalıyordu” (1984: 75).

“Çılgınca Şeyler” adlı hikâye kitabında yer alan “Bir Zamanlar Giresun” hikâyesinde 1991 yılının Eylül ayında Ordu’dan feribotla Giresun’a giden kahramanın kısa gezisi anlatılır. Kahraman, kıyı boyunca feribotun güvertesinden sahili gözlemler. Burunucu, Eriklimanı, Güre, Giresun Adası, Giresun Kalesi, Gedikkaya, Kaman Sırtları kahramanın gözlemlediği yerlerdir. Feribot Giresun’a yaklaştıkça kahraman, çocukluk günlerini anımsar. Kahramanımız eski günlerini hatırladıkça duygusallaşır. Ardından gemi rıhtıma yanaşır ve bir saatlik Giresun gezisi yolcular için başlar.

“Ayvasıl Burnu geride kalınca, Burunucu, Eriklimanı, Güre derken, daha fazla bekleyemedim; ön kısım güverteye çıktım. Her tarafı tutmuş gezgin ve yolcular arasında kendime güçlkle yer buldum. Adası, Kalesi, gedikkaya’sı ve Kaman sırtlarıyla Giresun, batı yakasının çarpıcı güzelliğini, denizden yaklaşanlara sergiliyordu. Artık kentin, kıyı boyu Güre Irmağı’na değin uzanan yeni mahalleleri, plajları, seyredilmese de olurdu. Ada, kalenin ardında kalmıştı.

Sıkılmış bir yumruk gibi denize inen kalesiyle, Giresun'un merkezi, ferbot da hızını kestiğinden, zum yapan bir film çekicisinin yakınlaştırmasına benzer biçimde bütünüyle ağır ağır üsütümüze geliyordu sanki" (1999: 94).

Memleketi Giresun'u yazdığı hikâyeler aracılığıyla Türkiye'ye hatta tüm dünyaya tanıtan Tiralı, Giresun'u neden çok sevdiğini ve hikâyelerinin birçoğunda mekân olarak tercih ettiğini şu sözlerle açıklar:

"Çocukluğumun, delikanlılık yıllarımın o unutulmaz güzellikteki günleri, zaten Giresun, Piraziz ve Kulakkaya üçgeninde geçmişti. Kimi öykülerimde, o günlere özlem duygularımı dile getiren bölümler vardır Piraziz'in Çeşmeli Meydanı, en büyük kahvesi, Giresun'un Yalı Parkı, İskelesi, Çaloğlu Çeşmesi, Debboy'u mekân olarak ele alınır o öykülerde" (1999: 94-95).

"Eski günleri anar, keyifle Giresun'u seyrederken, bir yandan da bunca sevginin nereden kaynaklandığını düşünüyordum. Giresun'da doğup büyüdüğüm, oniki yaşımdan sonra da, her yıl en az üç dört ayımı Giresun'da geçirmiş olduğum için mi?" (1999: 96).

Sonuç olarak; kendisi de Giresunlu olan yazar, içinde doğup büyüdüğü bu coğrafya ve insana çok yakındır. Gerek Giresun sokaklarında gezerek gerek lokanta ve parklarında arkadaşlarıyla sohbet ederek gerek limanı seyrederek o dönem Giresun insanının yaşam biçimini ve kentin görünümünü tüm gerçekliğiyle hikâyeleri aracılığıyla okuyuculara aktarır.

KAYNAKÇA

Gedikoğlu, Y. G. (2015). *Naim Tiralı'nın Öykücülüğü*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. 5-8. Gaziantep.

Resuloğlu, E. (2009). *Naim Tiralı'nın Hayatı ve Eserleri Doğu Akdeniz Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. 6-7. Gazimağusa.

Şengül, Y. (2010/2011). Romanda Mekân Kavramı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* (3), 528-529.

Tekin, A. (2012). *Edebiyatımızda İsimler* (5. b.) Ankara: Boğaziçi Yayınları.

Tiralı, N. (1988). *Aşk Dediğin*. İstanbul: Cem Yayınevi.

—. (1999). *Çılgınca Şeyler*. İstanbul: Yön Yayıncılık.

— (1987). *Park*. İstanbul: Cem Yayınevi.

— (1984). *Piraziz Nere Berlin Nere*. İstanbul: Yazko.

Yüce, S. (2012). *Naim Tiralı'nın Hikâyeciliği*. Ankara: Kurgan Edebiyat.

Zengin, E. (2013). Mekân Kuramı Çerçevesinden Yade Kara'nın Eseri Selam Berlin. *Edebiyat Fakültesi Dergisi* , 30 (1), 289.

RAKIM VE NİMET ÇALAPALA’NIN “87 OĞUZ” ADLI ÇOCUK ROMANINDA EĞİTİM DEĞERLERİ

Yavuz Selim UĞURLU
Giresun Üniversitesi

ÖZET

Edebî eserler aracılığıyla çocukları eğitmeye çalışmak; yazarların, eğitimcilerin ve ebeveynlerin müracaat ettiği bir yöntemdir. Çocuklar, okudukları eserler aracılığıyla hayata dair çeşitli tecrübeler edinir ve o eserlerden kendilerine hisse çıkarabilirler. Dünyanın ve Türkiye’nin çocuk edebiyatı kavramıyla karşılaşması 19. yüzyılın sonlarına rastlamaktadır. Türk çocuk edebiyatının gelişimi ile dünyadaki çocuk edebiyatının gelişimi zaman açısından aynı çizgide ilerlerler. Birçok kaynak Tanzimat Dönemi’ni Türk çocuk edebiyatının başlangıcı sayar. Cumhuriyet’in ilanı ve devamında çocuklar için hazırlanan yayınlarda gözle görülür bir artış göze çarpar. 2000’li yıllara gelindiğinde çocuklar için bir edebiyatın olmasının gerekliliği artık benimsenir. Bu dönemde çocukların eğitimine yönelik basılı materyallerin yanı sıra görsel ve işitsel materyallerde hazırlanır. Türk çocuk edebiyatına kaleme aldıkları eserlerle katkı sağlayan iki isim olan Rakım Çalapala ve eşi Nimet Çalapala, bu alanda isimleri hâlâ anılan iki yazardır. Çocuk edebiyatçısı, yazar, gazeteci, oyun ve hikâye yazarı Rakım Çalapala eserlerini 1930-1960 zaman diliminde verir. Çalapala’nın eserlerinin çoğunu çocuk kitapları oluşturmaktadır. İlkokul öğretmeni olan eşi Nimet Çalapala’nın da çocuk edebiyatı içerisinde değerlendirilebilecek çeşitli çalışmaları mevcuttur. “87 Oğuz” Rakım Çalapala’nın eşi Nimet Çalapala’yla 1933 yılında kaleme aldıkları ve sonrasında Millî Eğitim Bakanlığının ilköğretim öğrencileri için belirlediği “100 Temel Eser” arasına girmeyi başarmış, içerisinde birçok eğitim değeri barındıran bir çocuk romanıdır. Eserde yaramaz ama zeki bir ilköğretim öğrencisi olan 10 yaşındaki Oğuz’un okulda başından geçen olaylar anlatılır. Eser, Cumhuriyet’in onuncu yılındaki Türk eğitim sisteminden izleri de bünyesinde taşır. Bu eserle, Oğuz karakteri aracılığıyla arzulanan öğrenci tipi çizilmeye çalışılır. Eserin hedef kitlesi ilköğretim seviyesi (6-13 yaş grubu) öğrencileri olması sebebiyle eserin dili dönemine göre oldukça sâdedir. Eserin, anılan bu özellikleri sebebiyle ilköğretim çağındaki (6-13 yaş grubu) öğrencilerin eğitimi açısından önemli eğitimsel değerler taşıdığı düşünülmektedir. Bu çocuk romanıyla çocuklara okuma alışkanlığı kazandırmak, onlara birtakım yararlı bilgiler aşlamak, onların iyi alışkanlıklar edinmesini sağlamak, onlara ahlâkî ve milî değerleri aktarmak amaçlanır. Bu çalışmayla Râkım ve Nimet Çalapala’nın “87 Oğuz” adlı çocuk romanındaki

eğitim değerleri tespit edilerek eserin çocuk eğitimi açısından değerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: çocuk edebiyatı, çocuk romanı, çocuk eğitimi, 87 Oğuz, Rakım Çalapala, Nimet Çalapala, eğitim değerleri

GİRİŞ

Edebiyat ile eğitim arasında sıkı bir ilişki mevcuttur. Edebî eserler aracılığıyla çocukların ve gençlerin eğitimine katkıda bulunma öteden beri yazarların müracaat ettiği bir yöntemdir. Çocuklar ve gençler, okudukları eserler vasıtasıyla hayata dair tecrübeler edinir, o eserlerden kendilerine pay çıkarabilirler.

Çocukların eğitimi meselesi insanlığın başlangıcından itibaren önemini koruyan bir konudur. Eğitimin ve eğitim psikolojisinin bir dalı olarak ortaya çıkmasıyla birlikte çocuk eğitimi gerçek anlamda önem kazanmıştır. Bunun sonucu olarak çocuk eğitimindeki arayışlar insanları “Çocuk Edebiyatı”yla tanıştırmıştır (Kıbrıs, 2006: 3).

Türkiye’de ve dünyada çocuk edebiyatı kavramının gündeme gelişi 19. yüzyılın sonlarına rastlamaktadır. Türk çocuk edebiyatının gelişimi dünyadaki çocuk edebiyatının gelişimiyle eş zamanlıdır. Birçok araştırmacı Tanzimat Dönemi’ni, Türk çocuk edebiyatının başlangıcı olarak kabul eder. Tanzimat’tan önce doğrudan çocuklara öğüt veren kitaplar kaleme alınmıştır. Türkiye’de ve dünyada çocuk edebiyatının müstakil bir edebiyat kolu olması 20. yüzyılı bulur. Türk Edebiyatında çocuk edebiyatı konusunda çalışmalar Tanzimat Döneminde, Batılı yazarlardan yapılan çevirilerle başlar. Tanzimat’ın hemen sonrasında Türk yazarların artan bir hızla çocuk edebiyatına yöneldikleri görülür (Yalçın ve Aytaş, 2011: 11-25).

Cumhuriyet’in ilanı ve devamında çocuklara yönelik yayınlarda belirgin bir artış göze çarpar. Çocuk dergileri de nitelik ve sayı bakımından artar. 2000’li yıllarda çocuklar için bir edebiyatın olmasının gerektiği artık benimsenir ve bu alanda birçok eser kaleme alınır.

Çocuk edebiyatçısı, yazar, gazeteci, oyun ve hikâye yazarı Rakım Çalapala eserlerini 1930-1960 zaman diliminde verir. Çalapala’nın eserlerinin çoğunu çocuk kitapları oluşturmaktadır. İlkokul öğretmeni olan eşi Nimet Çalapala’nın da çocuk edebiyatı içerisinde değerlendirilebilecek çalışmaları mevcuttur.

“87 Oğuz”¹ Rakım Çalapala’nın eşi Nimet Çalapala’yla birlikte kaleme aldığı çocuk romanıdır. İlk baskısı 1933 yılında İkbâl Kütüphanesi Türkiye Matbaasından çıkan eserin

¹ Bu çalışmada eserin Bilge Kültür Sanat Yayınevinin 1. baskısı (2006) esas alınmıştır.

başlığının altında “Millî Çocuk Romanı” ibaresi yer almaktadır. Eser, 128 sayfadan oluşur ve eserin ebatları 13.5x19 cm’dir. Romanda geçen olaylarla ilgili 23 adet siyah-beyaz resim ayrıca Atatürk’ün siyah-beyaz bir fotoğrafı da mevcuttur. Her resmin altında eserden alıntılanan ve resmin muhtevasını açıklayan bir cümle de mevcuttur.

Roman çeşitli başlıklardan oluşmuştur. Başlıklar şunlardır: “Sabah”, “Sokak”, “İlk Ders”, ve “Mektep Başladı”, “Üç Gün Sonra”, “On Beş Gün Sonra”, “Yeni Bir Arkadaş: 351 Selim”, “Öğle Yemeği”, “Oğuz’a Ceza”, “Ertesi Sabah”, “Günler Geçiyordu”, “Cumhuriyet Bayramı”, “Gazi’nin Heykeli Önünde”, “Kışa Doğru”, “Müze”, “Sene Ortasında”, “Sınıf Müsameresi”, “Yaşasın Dördüncü Sınıf”, “Muallim Hanım da Sahnede”, “Şaşılacak Şey”, “Acıklı Bir Haber”, “Babasız Çocuk”, “Oğuz Değişiyor”, “Bir Bayram Daha”, “Oğuz’un Misafiri”, “Birbirini Tamamlayan İki Çocuk”, “Yıl Sonu”, “Yıl Sonu Gezmesi”, “Son Ders”, “Dönüş”. Bu başlıklar kronolojik bir sıra içindedir.

“87 Oğuz”; yaramaz ama zeki bir öğrenci olan ilkokul 4. sınıf öğrencisi 10 yaşındaki Oğuz’un başından geçen olayların anlatıldığı bir çocuk romanıdır. Romanda olaylar Oğuz’un 4. Sınıfa başladığı eylül ayı içerisindeki okulun ilk günüyle 5. sınıfa başladığı eylül ayı içerisindeki okulun ilk günü arasındaki bir yıllık zaman dilimi arasında geçer. Eserin yazıldığı zaman ile (1933) olay zamanı aynıdır. Bu eserle, arzulanan öğrenci tipi çizilmeye çalışılır.

Eserin başkışisi Oğuz’dur. Romandaki diğer önemli karakterler şunlardır: Öğretmen Nezihe Hanım, Oğuz’un sınıf arkadaşı Selim, sınıftaki diğer öğrenciler, Oğuz’un yaşlı annesi ve babası, Selim’in annesi. Romanda yer alan öğrencilere bazen sadece okul numaralarıyla bazen de hem okul numarası hem de isimleriyle hitap edilmektedir: 87 Oğuz, 351 Selim, 113 Gül gibi. Oğuz’un bulunduğu sınıfta 48 öğrenci bulunur. Eserde geçen mekânlar İstanbul’un çeşitli semtleridir. Oğuz’un evi ve okulu Fatih Senti’ndedir. Romandaki diğer mekânlar ve önemli yapılar ise Taksim, Cumhuriyet Abidesi, Sultanahmet, Ayasofya, Gökusu Mesiresi’dir.

Fakir bir ailenin çocuğu olan Oğuz; açlık, soğuk ve kıyafet eksikliğine rağmen okuluna her zaman devam eder ve öğretmenin gözüne girer. Oğuz, her ne kadar sınıfta yaptığı yaramazlıklarla ön plana çıksa da tarihe meraklıdır, şiir okumayı sevmektedir. Bunun yanında Oğuz, içinde bulunduğu yaşın çok üzerinde davranışlar sergileyen sözler söyleyen bir çocuktur. Romanın diğer önemli kişisi olan Öğretmen Nezihe Hanım, ideal öğretmen tipini temsil eder. Nezihe Hanım; tüm öğrencilerine eşit muamele yapmaktadır. Öğrencilerinin sosyal ve kültürel gelişimi, millî değerleri edinmeleri, okuma-yazmayı ve okulu sevmeleri hususunda elinden geleni yapmaktadır. Bu çalışmalardan özellikle sene sonunda gerçekleştirilen müsamere ve piknik ayrıca öğretim yılı içerisinde gerçekleştirilen kültür gezileri dikkat çeker. Oğuz’un babası

ölen arkadaşı Selim'e derslerinde yardımcı olup onu sınıfta kalmaktan kurtarması ve onun kendine güvenen cesaretli ve sosyal bir çocuk olmasına yardım etmesi romanın üzerine inşa edildiği ana olaydır.

Eserin hedef kitlesi ilköğretim seviyesi (6-13 yaş grubu) öğrencileri olması sebebiyle eserin dili dönemine göre oldukça sadedir. Eserde günlük konuşma diline ait sözcükler çoğunluktadır. Arapça ve Farsça sözcüklerin sayısı çok azdır, eserin günümüze yakın baskılarında bu sözcüklerin anlamları sayfa altındaki dipnotlarda verilir. Eserin, anılan bu özellikleri sebebiyle ilköğretim çağındaki (6-13 yaş grubu) öğrencilerin eğitimi açısından önemli eğitimsel değerler taşıdığı düşünülmektedir.

Bu romanla çocuklara okuma alışkanlığı aşılama, birtakım yararlı bilgiler, iyi alışkanlıkları ahlâkî ve milî değerler kazandırılması amaçlanır. Eserin çocuklara kazandırmak istediği eğitim değerleri bu çalışmanın ilerleyen sayfalarındaki ilgili başlıklar altında eser metninden alıntılar yapılmak sùretiyle örneklendirilerek açıklanacaktır.

1. ÇOCUK EDEBİYATI KAVRAMI, DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÇOCUK EDEBİYATI

Çocuk edebiyatı kavramıyla ilgili birçok araştırmacı ve yazar birçok tanım yapmıştır. Bu tanımlamalardan bazılarını açıklamak yerinde olacaktır.

Turan Karataş (2001: 89) “çocuk edebiyatı” kavramını “Çocukların okuması amaçlanarak yazılan edebiyat ürünlerinin oluşturduğu toplamın genel adıdır” şeklinde tanımlar. A. Ferhan Oğuzkan (2001: 2-3) “çocuk edebiyatı” kavramını şu şekilde tanımlar: 2-14 yaşları arasındaki kimselerin ihtiyacını karşılayan bir edebiyat alanıdır. (2001: 2-3). Sedat Sever ise (2007: 9) bu kavramı “Erken çocukluk döneminde başlayıp ergenlik dönemini de kapsayan bir yaşam evresinde, çocukların dil gelişimi ve anlam düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştiren, beğeni düzeylerini yükselten ürünlerin genel adı” olarak tanımlar.

20. yüzyıldan önce bağımsız bir edebiyat kolu olmayan çocuk edebiyatı 20. yüzyıldan itibaren çocuk edebiyatı tüm dünyada bağımsız bir edebiyat haline gelmiş ve hemen her ülkede büyük bir sektör konumuna gelmiştir (Kıbrıs, 2016: 5).

Çocuk edebiyatı ürünlerini okuyucu kademeleri açısından (Yalçın ve Aytaş, 2003: 38-41) dört evreye ayırmıştır: İlk evre Okul Öncesi (0-5 Yaş Grubu) olarak İkinci evre, 1. Kademe 1. Devre (6-8 Yaş Grubu) olarak adlandırılır. Üçüncü evre 1. Kademe 2. Devre (9-12 Yaş

Grubu) olarak adlandırılır. Dördüncü evre İlk Gençlik Çağı (13-15 Yaş Grubu) olarak adlandırılır (Yalçın ve Aytaş, 2011: 38-41).

Türkiye’de ve dünyada çocuklara yönelik eserlerin ilk örnekleri sözlü geleneğe ait ürünlerdir. Türkiye’de ve dünyada çocuk edebiyatı kavramının gündeme gelişi 19. yüzyılın sonlarına rastlamaktadır. Türk çocuk edebiyatının gelişimi dünyadaki çocuk edebiyatının gelişimiyle eş zamanlıdır. Birçok araştırmacı Tanzimat Dönemi’ni, Türk çocuk edebiyatının başlangıcı olarak kabul eder. Tanzimat’tan önce doğrudan çocuklara öğüt veren kitaplar kaleme alınmıştır. Türkiye’de ve dünyada çocuk edebiyatının müstakil bir edebiyat kolu olması 20. yüzyılı bulur.

Türk Edebiyatında çocuk edebiyatı konusunda çalışmalar Tanzimat Döneminde, Batılı yazarlardan yapılan çevirilerle başlar. Bu dönemde Şinasi çocuklar için ilk çeviriyi yapan kişi olmuştur. Recaiîde Mahmud Ekrem, Muallim Naci ve Ahmed Midhat Efendi’nin Fransızcadan yaptıkları çeviriler, Türk çocuk edebiyatının Türkiye’de gelişmesine katkıda bulunmuşlardır (Kıbrıs: 2006: 6).

Çocuklara yönelik bilinen ilk çocuk dergisi Tanzimat Dönemi’nde 1869 yılında Mümeyyiz adıyla çıkar. Tanzimat Dönemi, çocuk dergilerinin çıkarıldığı dönem olması açısından dikkat çeker. II. Meşrutiyetten sonraki dönemde çocuklar için şiirler yazan şairlerimizden bazıları şunlardır: Alaattin Gövsa “Çocuk Şiirleri” (1911), Ali Ulvi Elöve “Çocuklarımıza Neşideler” (1912) ve Tefik Fikret “Şermin (1914). Millî Edebiyat Dönemi’nde Mehmet Emin Yurdakul, Ziya Gökalp, Fuat Köprülü çocuklar için şiir yazarların başında gelir. Cumhuriyet’in ilanı sonrasında yapılan Harf İnkılabı ile çocuk edebiyatında yeni bir dönem başlar. Kitaplar yeni harflerle basılır. Bu dönemde çocuk edebiyatı gelişiminde farklı bir çizgi takip eder. Bu dönemde çocuklar daha fazla önemsenir. Reşat Nuri, Mahmut Yesari, Peyami Safa, A. Ziya Kozanoğlu, Rakım Çalapala, Kemalettin Tuğcu bu dönemin önde gelen isimleridir (Yalçın ve Aytaş, 2011).

Cumhuriyet’in ilanı ve devamında çocuklara yönelik yayınlarda belirgin bir artış göze çarpar. Çocuk dergileri de nitelik ve sayı bakımından artar. 2000’li yıllarda çocuklar için bir edebiyatın olmasının gerektiği artık benimsenir ve bu alanda birçok yazar tarafından birçok eser kaleme alınır. Bu dönem yazarlarının başında Muzaffer İzgü, Gülten Dayıoğlu, Mustafa Ruhi Şirin, Mavisel Yener gelir. Yine aynı dönemde çocuk kitaplarının yanı sıra çocuk eğitime yönelik görsel, işitsel materyaller ve internet yayınları çoğalır. Sonuç olarak dünyada ve Türkiye’de çocuk edebiyatı çocuklara has bir edebiyat olma yolunda ilerlemektedir.

2. RAKIM VE NİMET ÇALAPALA'NIN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

1909 yılında İstanbul'da doğan Rakım Çalapala, ilk ve orta öğrenimini İstanbul'da yaptı. Hayatını Öğretmen Nimet Hanım'la birleştiren Çalapala Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirir. Çeşitli okullarda öğretmenlik yapan yazar, birçok dergi ve gazetede sekreter, yazı işleri müdürü ve yazar olarak çalışır. Çalapala, Yavru Türk, Çocuk Haftası, Resimli Hayat dergilerini yönetir. Atlas Yayınevi'ni kurarak yayıncılık yapar. Çalapala'nın eserleri şunlardır: Nimet Çalapala'yla yazdığı "87 Oğuz" adlı çocuk romanı, "Mustafa" (çocuk romanı); "Köye Giden Gelin" (roman), "Aşk İnsanı Güzelleştirir", "Işıklı Pencere" (öykü); "Eski Bir Dost", "Köyden Gelen Ses" (oyun), "Yavrutürk Şiirleri" (şiir). Çalapala 28 Kasım 1995 tarihinde hayata gözlerini yumar (Yalçın, 2010:292-293).

Çalapala'nın eserlerinin ağırlığını çocuk kitapları oluşturmaktadır. Bunların arasında 100 Temel Eser içerisinde adını duyuran cumhuriyet döneminin özelliklerini, anlayışını bünyesinde barındıran çocukların beğeniyle okuduğu "87 Oğuz" da yer alır.

1908 yılında Gümölcine'de doğan Nimet Çalapala; yazar ve eğitimcidir, Yazar Rakım Çalapala'nın eşidir. Ders kitapları, çocuklar için piyesler ve hikâyeler yazmıştır. Eşiyle birlikte ortak kitaplar kaleme almıştır. Nimet Çalapala 1984 yılında hayata gözlerini yumar (Tekin, 2012: 174).

3. RAKIM VE NİMET ÇALAPALA'NIN "87 OĞUZ" ADLI ÇOCUK ROMANINDA EĞİTİM DEĞERLERİ

İngilizce ve diğer Avrupa dillerinde education/educazione şeklinde isimlendirilen "eğitim" semantik açıdan Latince "educare" fiilinden gelmektedir; inşa etmek, ayağa kaldırmak, dikmek anlamına gelir. Genellikle kurumsal eğitim için kullanılması sebebiyle öğretim, öğrenim gibi kavramlarla karıştırılabilmektedir. Eğitim; kişinin yaşadığı toplum içinde değeri olan, yetenek, tutum ve diğer davranış biçimlerini geliştirdiği süreçlerin tümüdür. Eğitim en bilinen tanımıyla: Bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir.

Çocuk eğitimi dendiğinde eğitimin yaş ölçüsü kullanılarak ele alınması akıllara gelir. Gelecek nesillerinin eğitimi öteden beri her ülke için gözardı edilemeyecek ciddî bir meseledir. Çocukların eğitimi ailede başlamakta, okulda devam etmektedir. Çocuk eğitimi hususunda aile ve okula önemli görevler düşmektedir.

Çocuk eğitimi çeşitli yöntem ve araçlarla yapılabilmektedir. Bu yöntemlerden bir tanesi de okunan edebî eserlerden çocuğun ders çıkarmasını sağlamaktır. Bu yöntemde kullanılan

edebî türlerden biri de çocuk romanlarıdır. Bir çocuk romanı olan “87 Oğuz”, çocuk eğitimi amacıyla kullanılabilecek etkili bir araçtır. Eser çocuk eğitimi açısından önemli olan davranış eğitimi; okuma-yazma, kültürlü olma; karakter gelişimi; ahlâklı olma ve millî değerlere sahip olma konularında ilkokul çağındaki çocuklara hitap eder. İlköğretim Çağı, çocukların yukarıda sayılan özellikleri edinmeleri açısından en kritik dönemdir.

Rakım ve Nimet Çalapala'nın “87 Oğuz” adlı eserdeki amacı ilkokul çağındaki çocuklara bazı eğitim değerlerini kazandırmaktır. Bunun için eserin dili oldukça sâde, ifade tarzı oldukça açıktır.

Eserin incelenmesi sonucunda tespit edilen 13 eğitim değeri metinden örnekler alıntılanmak sûretiyle somutlaştırılıp açıklanmaya çalışılmıştır.

3. 1. Okula Devam Konusunda Kararlılık

İlkokul öğrencilerinin okula devam etme meselesi hem velilerin hem de öğretmenlerin önem verdiği bir meseledir. Okula devam etmeyen öğrenciler gelmedikleri günlerde işlenen dersleri dinlemedikleri için diğer arkadaşlarının gerisinde kalmakta ve bu durum başarılarını olumsuz anlamda etkilemektedir. Romanda okula devam konusuna dikkat çekilmiştir. Romandan alıntılanan aşağıdaki kısımda bunu görmek mümkündür: “Şimdiye kadar bir kere olsun, değil sınıfta kalmak, ikmale bile kalmamıştı. Mektebini çok seviyordu. Kış, kar hatta ufak tefek hastalıklar, hiç, hiçbiri onu bir gün mektepten alıkoymamıştı.

“Her işini tam yapmayı sevdiği için mektebine de gitmezlik etmiyordu ya...

Kaç kere çorapsız ayakları karlara gömülmüş, donmuş, onu bayıltacak kadar ağrıtmıştı... Kaç kere annesi ona bir yiyecek veremediği için elini kolunusallaya sallaya mektebe gitmişti” (s.12-13).

3. 2. Verilen Vazifeyi Eksiksiz ve Düzgün Bir Şekilde Yerine Getirme

Verilen vazifeyi eksiksiz ve düzgün bir şekilde yerine getirme alışkanlığına sahip olma özellikle küçük yaşlarda kazanılabilecek bir alışkanlıktır. Eserde verilen vazifeyi eksiksiz ve düzgün şekilde yerine getirmeye ilişkin birtakım öğütler mevcuttur. Bu öğütlerle ilkokul çağı çocuklarının bu alışkanlığı edinmeleri amaçlanmaktadır. Romandan alıntılanan şu cümleler bu amaca hizmet eder: “ Anası, babası hem yaşlı hem fakirdi. Ona pek iyi bakamıyorlardı. İyi bir terbiye almamıştı. Fakat Oğuz'da tuhaf bir hal vardı. Her ne pahasına olursa olsun o işini tam yapardı. Her işini tam yapmayı sevdiği için mektebine de gitmezlik etmiyordu ya...” (s.13.).

3. 3. Engelli Bireylere Karşı Duyarlı Olma

Engelli bireylere yaklaşım hususunda gereken hassasiyeti gösterebilme bireylerin erken yaşta edinmesi gereken bir erdemdir. Romanın başkişisi Oğuz, kambur olan sınıf arkadaşı Fatin'e çok iyi davranır. Oğuz sınıf arkadaşı Fatin'e her durumda kol kanat gererek onu korur. Oğuz'un bu davranışı sınıftaki diğer öğrencilere de iyi bir örnek teşkil eder. Romandan alıntılanan aşağıdaki kısımda Oğuz'un engelli arkadaşına karşı yaklaşımı görülmektedir:

“Fatin sınıfın sakat bir talebesiydi. Zavallı çocuk kamburdu. Onlarla beraber pek koşamaz eğlenemezdi. Fakat kurnaz bir şeydi. Oturduğu yerde ara sıra öyle yaramazlıklar bulup çıkarırdı ki herkes ondan ummazdı bile!.. Bütün bu işbirliği gözünden kaçmadığı için Oğuz onu severdi. Zaten onda zayıflara, sakatlara karşı büyük bir sevgi vardı ” (s. 22).

Eserdeki bu kısım okuyucularda engellilere yaklaşım hususunda bir farkındalık oluşturma amaçlanmıştır.

3. 4. Empati Kurma

Empati: Bir başkasının duygularını, içinde bulunduğu durum veya davranışlarındaki motivasyonu anlamak ve içselleştirmek anlamına gelir. Bu kelimenin eskiden kullanımı ise “hemhâl” olmadır. Bir başkasının herhangi bir sıkıntısına veya bunun tam tersi sevincine ortak olabilme her insanda bulunması gereken bir haslettir. Türk toplumunda empati kurma alışkanlığı diğer toplumlara nazaran daha yaygındır. Bu alışkanlığın kazanılmasında aile ortamının yanı sıra okulda ortamı da önemli bir eğitim yeridir. Bu alışkanlığın kazanılmasında ilköğretim çağı kritik bir dönemdir.

Eserde çocuklarda empati kurma alışkanlığının kazandırılmasına katkı sağlayan kısımlar mevcuttur. Romanın başkişilerinden Öğretmen Nezihe Hanım öğrencilerinin yaz tatillerini nasıl geçirdiklerini, ailelerinin sıhhat ve afiyetini sorarak öğrencileriyle empati kurmaya çalışır. Öğretmenin bu davranışı öğrencilerine örnek teşkil etmektedir. Romandan alıntılanan şu cümle bu durumu örnekler: “Necdet'in annesi hasta idi, “Nasıl oldu?” diye sordu.

Eserde öğrencilerin Türk büyüklerini tanınması ve onların aziz hatıralarına saygı duyması hususuna da değinilmiştir. Bu konuda Öğretmen Öğretmen Nezihe Hanım, gereken hassasiyeti göstermektedir. Hikâyeden alıntılanan aşağıdaki kısımda öğretmen, Atatürk'le karşılaşan bir öğrencisinin izlenimlerini sınıfla paylaşmasına imkân vererek öğrencilerinde Atatürk sevgisinin gelişmesini amaçlamaktadır:

“İleriden biri beyaz şapkalı, bastonlu; ikisi de zabıt üç kişi geliyordu. Mehmet ağabeyim kolumu dürttü. “Bak Gazi Paşa geliyor!” dedi

—Resmine benziyor mu?

—Evet ama... Daha güzel... Bizim yanımızdan geçerken bana tatlı tatlı gülümsedi... Ağır ağır bir şeyler anlatıyordu. Ne dediğini duyamadım ama sesi öyle hoşuma gitti ki!..

Burhan, çocuk ağzı ile o günkü büyük sevincini yarım yamalak anlatmaya uğraşırken gözleri dolu dolu olmuş, içinde hop hop oynayan bir şey var sanmıştı. Fakat böyle olan yalnız o değildi. Muallim hanım gözlerini çocuklarının yüzünde dolaştırdı. Hepsini aynı halde gördü; hepsini de Burhan gibi, kendisi gibi sessiz, titrek bir heyecan içinde kendinden geçmiş buldu” (s. 29).

Ayrıca eserde Türk büyüklerinden İsmet, Fevzi Paşaların ve Oğuz Han’ın da adı geçmekte onlardan da övgüyle bahsedilmektedir. Hikâyeden alıntılanan aşağıdaki kısımda gelişmesini amaçlamaktadır:

3. 5. Dersi Takip Etme, Derste Yaramazlık Yapmama, Tertipli ve Düzenli Olma Gibi Olumlu Öğrenci Davranışlarına Sahip Olma

Dersi dikkatli dinleme, derste yaramazlık yapmama, düzenli ve tertipli olma bütün öğrencilerin dikkat etmesi gereken hassasiyetlerdir. Bu konu geçmişten bugüne öğretmenler ve velilerin sıkıntı yaşadığı konular olmuştur. Erken yaşlarda bu konuda velîlerin göstereceği hassasiyet ilerleyen yaşlarda bireylerin hayatta başarılı olmalarını etkiler.

Hikâyeden alıntılanan aşağıdaki kısımda bu hususa dikkat çekildiğini gösteren cümleleri görmek mümkündür:

“Tarih dersi çocuklarda büyük bir merak ve bağ uyandırdı. Dört aylık dinlenmeden sonra bütün iştahı ve isteğiyle kafasını hocasına veren çocuklar neyi öğrenmez ki!. Bizim Oğuz da bugün gözünü dört açmış, hocasının ağzından bir tek kelime kaçırmamıştı.. (...) Dördüncü sınıfta çok şeyler öğreneceğini anlamıştı. Defterlerini temiz tutmak, her gece çalışmak, haylazlık etmemek için verdiği kararı bir kere daha yineledi” (s. 30).

3. 6. Sahip Olunan Eşyanın Değerini Bilme

Sahip olunan eşyanın değerini bilme hem kişinin kendisi hem de millî servet için önemli bir meseledir. Değeri bilinmemesi sebebiyle her yıl tüm dünyada milyarlarca eşya bozulup işe yaramaz hâle gelmektedir. Çocukların sahip oldukları eşyanın değerini bilme hassasiyetine sahip olmaları noktasında hem aileye hem de okula önemli görevler düşmektedir. Bu hassasiyet sayesinde hem kişi hem de toplum maddî anlamda zarar görmeyecektir.

Romandan alınan aşağıdaki kısımda bu hususta çocukların dikkati çekilmeye çalışıldığı görülmektedir: “Çantanın halî ona, en güzel şeylerin bile iyi kullanılmazsa berbat olacağını, yok olacağını anlatan en güzel dersti” (s. 35).

3. 7. Âdil Olma

Adaletli olma ve bunu yaşam biçimi hâline getirebilme tüm insanlar için önemli bir meseledir. Adaletin hâkim olduğu toplumlarda insanların huzur içinde yaşayabileceği öteden beri bilinen bir gerçektir. Adaletli olma konusunda öğretmenler ve anne-babalar çocuklara örnek olabilecek en önemli kişilerdir. Çocuklar sınıfta öğretmenin, ailede ortamında anne-babasının adalet anlayışından etkilenmektedir. Bu sebeple adaletli davranmak hususunda özellikle anne-babalar ve veliler çok dikkatli olmalıdır çünkü çocuklar iyi örnekleri alabilecekleri gibi kötü örnekleri de alabilmektedir.

Romanda Öğretmen Nezihe Hanım, öğrencilerine adaletli davranarak onlara bu konuda iyi örnek olmaktadır. Romandan alıntılanan aşağıdaki kısımda Nezihe Hanım’ın kendisinden oğluna ayrıcalıklı yaklaşılmasını isteyen zengin anneye verdiği cevap öğretmenin adaletli olma hususunda gösterdiği hassasiyeti açık bir şekilde gösterir:

“Biz bu dikkati yalnız sizin çocuğunuza değil, memleketin bütün çocuklarına veriyoruz. Kendisi de görecektir ya, onu sınıfta 48 tane candan arkadaş bekliyor. İçlerinden pek çoğu belki fakirdir, belki biraz yaramazdır. Fakat en yaramazı, en fakiri bile tam çocuktur. Çocuk deyince benim aklıma dünyanın en güzel en iyi mahlukları gelir!..” (s. 40-41).

3. 8. Yalan Söylememe

Yalan söylemek hem dinî hem de insanî açıdan kötü bir alışkanlıktır. Kişinin bu kötü alışkanlığı edinmemesi için anne-babalara ve okuldaki öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Yalanın kötü bir alışkanlık olarak değerlendirilmediği, sürekli yalan söylenen bir aile ortamında yetişen çocuklar ne yazık ki bu alışkanlıkla erken yaşta tanışmakta ve hayatı

boyunca bu alışkanlığı sürdürmektedir. Yalan söylemek, insanlar arasındaki ilişkilere darbe vurmaktadır.

Romanda, öğrencilerin bu alışkanlığı edinmemeleri ve yalan söylememenin kötü bir alışkanlık olduğunu öğrencilere kavratmak adına Öğretmen Nezihe Hanım'ın bazı çabaları tespit edilmiştir.

Romandan alıntılanan aşağıdaki kısımda Oğuz'un yaptığı bir yaramazlık sonucu arkadaşının elbisesini kirletmesi ve devamında öğretmenin bunu yapanı cezalandıracağını söylemesi üzerine Oğuz, öğretmenine bu yaramazlığı kendisinin yaptığını söylemesi anlatılmaktadır. Oğuz yalan söylememiş ve öğretmen, Oğuz'un bu davranışını överek öğrencilerin yalan konuşma alışkanlığını edinmemeleri adına çok iyi bir yaklaşım içinde olmuştur. Hikâyeden alıntılanan Nezihe Öğretmen'e ait şu cümlede bu durum görülmektedir: “—Aferin Oğuz, dedi. Bütün yaramazlıklarınla beraber yalan söylemediğin için seni seviyorum” (s. 55). Öğretmenin bu sözleri hem Oğuz hem de sınıftaki diğer öğrenciler için yalan söylememe hususunda bir motivasyon kaynağı olur.

3. 9. Millî Tarih Bilincine Sahip Olma

Bir milleti millet yapan unsurlardan biri de millî tarih şuuruna sahip olmaktır. Geçmişinden ders almayan milletler geleceklerinden emin olamazlar. Bir milletin fertlerini bir arada tutmaya yarayan öğelerden biri de ortak bir tarih mirasına sahip oluşlarıdır. Elde edilen zaferlerden övünç duyan ve yetiştirilen kahramanları kendilerine örnek alan aynı zamanda uğranılan yenilgilerden de ders alan bir milletin fertleri geleceğe emin adımlarla yürürler.

Türk milleti zengin bir tarih birikimine sahip olan bir millettir. Tarih sahnesinde birçok devlet kurup birçok mücadeleler veren Türk milleti aynı zamanda dünya tarihine yön vermiş birçok kahramanı da içinden çıkarmıştır. Bu mirasın gelecek kuşaklara aktarımında okulun önemli bir işlevi bulunmaktadır.

Romanda, çocukların belli bir tarih bilincine ulaşmaları amacıyla yönelik Nezihe Hanım'ın bazı çalışmaları olur. Bu çalışmalar: Cumhuriyet Bayramı'nda öğrencilerin Taksim'deki Cumhuriyet Abidesi'ne götürülmeleri, Sultanahmet Camii, Ayasofya, Askerî Müze ve Asarîatika Müzesi ziyaretleri ve Dikilitaş'ın gösterilmesi, 29 Ekim Cumhuriyet ve 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'na öğrencilerin katılımının sağlanması ve bu törenlerde coşku içinde olmalarının sağlanıp çeşitli görevler üstlenmelerinin sağlanmasıdır. Bu geziler ve törenler esnasında Nezihe Hanım'ın öğrencilerine gezilen yerlerin tarihle

bağlantısıyla ve yapılan törenlerin tarihî önemiyle ilgili yaptığı açıklamalar öğrencilerin tarih bilinci kazanması amacıyla hizmet eder.

Romandan alıntılanan bu paragrafta yer alan Nezihe Hanım'a ait şu cümleler bu durumu örnekler:

“—Bakın çocuklar dedi. Sevr Muahedesi'nden sonra düşmanlar memleketimizi paylaşmaya kalkmışlar ve dört taraftan topraklarımıza saldırmışlardı. Anadolu'nun ta göbeğine kadar girip çoluğu çocuğu kesen Yunanlılar orada Türk'ün en müthiş sillesini yediler” (s. 84).

3. 10. Dil Bilinci

Millî kültürün unsurları din, dil, sanat, dünya görüşü, gelenek-görenekler ve tarihtir. Millî kültürün bir ögesi olan dil, kültürün hem bir ögesi hem de onun taşıyıcısıdır. Dil aynı zamanda bir milleti bir arada tutan en kevvetli bağlardan biridir. Dili düzgün kullanmak, onun başka dillerin boyunduruğu altına girmesine izin vermemek ve dil bilincine sahip olmak her Türk vatandaşının üzerine düşen bir görevdir. Dil öğrenimi ve dil bilincinin edinilmesi konusunda ilköğretim çağı kritik bir dönemdir. Hem okulda öğretmenler tarafından hem de aile ortamında ebeveynler tarafından çocukların dili düzgün kullanmasına gereken hassasiyetin gösterilmesi gerekir.

Romanda ilköğretim çağındaki çocuklara dil bilinci kazandırılması meselesine de değinilmiştir. Romanın bakişisi Oğuz; dil becerilerinden okuma, yazma, konuşma ve dinleme konusunda gayet başarılı bir öğrencidir. Öğretmeni, Oğuz'un dille ilgili bu kabiliyetini takdir etmekten geri durmaz. Romandan alıntılanan Oğuz'a ait şu cümleler Oğuz'un Türkçeye olan sevgisini okuyucuya göstermektedir: “Hocanın ben Türk'üm!.. İnsan kendi dilini bilmezse neyi bilecek?.. Türk çocuğu Türkçe dersinden her zaman tam numara almalıdır!..” (s. 86)

3. 11. Millî Kültüre Ait Ögelerden Halk Oyunları Konusunda Farkındalık

Millî kültürün unsurlarından biri de sanattır. Halk oyunları da millî sanat unsurlarından biridir. Halkın yaşantısı halk oyunlarına yansır. Türk milleti halk oyunları hususunda gayet zengin bir mirasa sahiptir. Bu mirasa sahip çıkmak her Türk vatandaşının görevidir. Bu hususta bilincin kazandırılması noktasında en kritik dönem ilköğretim dönemidir. Halk oyunlarının gelecekte unutulup gitmemesi için halk oyunlarının küçük yaşta başlamak üzere çocuklara öğretilmesi gerekir. Bu sayede Türk millî kültürünün bir ögesi olan halk oyunları gelecek kuşaklara aktarılabilecektir.

Romanda halk oyunları konusunda farkındalığa dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Romanın başkışisi Oğuz, İskoç dansı öğrenen bir kız öğrenciye karşılık Zeybek oyununu arkadaşlarıyla birlikte öğrenip müsamereye Zeybek oyunuyla çıkar. Romandan alıntılanan Oğuz'un öğretmenine söylediği şu sözler de Oğuz'un bu konudaki hassasiyetini göstermektedir: “— Hocanın biz de Zeybek dansını, kendi millî oyunumuzu oynayacağız!.. dedi” (s. 92).

3. 12. Yardımseverlik

Yardıma ihtiyaç duyan insanlara yardım etme, her insanda bulunması gereken bir özelliktir. Yardım olayında her iki taraf da mutlu olmaktadır. Yardım eden kişi yaptığı yardımın karşı tarafta oluşturduğu mutluluğu gördüğünde mutlu olmakta, yardım edilen kişi de aldığı yardım sebebiyle mutlu olmaktadır. Dünya üzerindeki bütün insanların maddî veya aklî durumu aynı değildir. Bu sebeple eksikliği olan taraf yardım almak, fazlalığı olan taraf ise yardım etmek durumundadır. İşte bu noktada karşımıza “yardımseverlik” kavramı çıkar. İhtiyacı olan insanlara yardım etme konusunda istekli olan insanlara yardımsever insan denilir. Yardımseverlik duygusunun edinilmesi hususunda okul ve aileye görevler düşer. Çocukların bu duyguyu kazanmasında ilkökul dönemi kritik bir dönemdir.

Bu romanda yazarlar yardımseverlik konusunda okuyucunun dikkatini çekmeye çalışır. Romanın genelini üzerine inşa edildiği ana olayın teması yardımseverliktir. Oğuz, okula yeni gelen, dersleri zayıf olan ve bir zaman sonra babası ölen Selim'e derslerinde yardım eder ve Selim bu sayede sınıfını geçer. Selim'in sınıfı geçmesi Oğuz başta olmak üzere herkesi mutlu eder.

Romandan alıntılanan aşağıdaki kısımda yardımseverlik meselesine yazarların nasıl yaklaştığı Oğuz'un Selim'in annesine söyledikleri aracılığıyla görülmektedir: “—Teyzeciğim, Selim sınıfta derslerinden pek geridir. Fakat hiç merak etmeyin. Ben onu çalıştıracam... Muhakkak sınıfı geçecek... Akşamları beraber çalışırız... Bizim evimiz yakın, ben size gelirim! demişti” (s.114).

3. 13. Kitap Okuma Alışkanlığı Kazanma

Okuma alışkanlığı kişinin yaşamında ona birçok fayda sağlar. İnsan birçok bilgiye sadece kitap okumakla kolayca ulaşabilir. Okuma alışkanlığına sahip olmak insanın kültürlü olmasını sağlar. Kültürlü olmak, bir insanı diğer insanlardan ayıran önemli özelliklerden biridir. İnsanlık, bilim sayesinde bu noktalara gelmişse bunda kitapların payı büyüktür. Bilimsel bilgileri içinde barındıran kitaplar sayesinde bilim ilerlemektedir. İnsanlığın her türlü

gelişiminde katkısı olan kitapların değerini her insan bilmeli ve onları okuma alışkanlığını kazanmalıdır. Kitap okuma alışkanlığının çocuklara kazandırılması hususunda ilkokul çağı en kritik dönemdir. Bu noktada aile ve öğretmenlere önemli görevler düşmektedir.

“87 Oğuz”da okuma alışkanlığına sahip olmanın önemine ve bu alışkanlığın edinilmesinin gerekliliğine yer verilir. Romanda, okuma alışkanlığı sayesinde şiirler ezberleyen Oğuz; okuduğu kitaplarda beğenip ezberlediği bu şiirleri önemli günlerde herkesin önünde okuyarak hem öğretmenin hem de arkadaşlarının takdirini toplar. Ayrıca Oğuz bu güzel alışkanlığı sayesinde sınıfındaki diğer çocuklara nazaran daha sosyal ve özgüveni yüksek bir çocuk olur.

Romandan alıntılanan ve öğretmenin Oğuz’u okuduğu güzel şiirden dolayı tebrik etmek amacıyla başlattığı Oğuz ve öğretmeni arasında geçen aşağıdaki diyalog bu çocuk romanının yazarlarının bu konuya verdiği önemi gösterir.

—Neydi o okuduğun şeyin adı Oğuz?
—Bayrak diyor ki!..
—Nerden ezberledin?
—Bir çocuk romanından buldum!..
—Burada okumak için mi ezberlemiştin?
—Hayır. Ezberlemedimdi... Okumuştum. Öylece aklımda kalmış... Birdenbire canım okumak istedi” (s. 77).

SONUÇ

Edebiyat ile eğitim birbirleriyle birçok noktada kesişir. Bu iki alanın birbiriyle kesiştiği noktalardan biri de edebî eserler aracılığıyla çocukların ve gençlerin eğitime katkıda bulunma faaliyetidir. Çocuklar edebî eserler aracılığıyla çeşitli bilgiler edinmenin yanında bu eserlerden kendilerine paylar da çıkarabilirler. Bu da onların eğitime katkı sağlar.

Türkiye’de ve dünyada çocuk edebiyatı kavramı 19. yüzyılın sonlarından itibaren anılmaya başlar. Türk çocuk edebiyatının gelişimi dünyadaki çocuk edebiyatının gelişimiyle eş zamanlıdır. Tanzimat Dönemi’nden itibaren Türk çocuk edebiyatı dâhilinde çocukların eğitime katkı sağlayan birçok eser kaleme alınmıştır ancak Türkiye’de ve dünyada çocuk edebiyatının müstakil bir edebiyat kolu olması 20. yüzyılı bulur. Tanzimat’ın hemen sonrası özellikle Cumhuriyet’in ilanı ve devamında çocuklara yönelik yayınlarda belirgin bir artış göze çarpar. 2000’li yıllarda çocuklar için bir edebiyatın olmasının gerektiği artık benimsenir ve bu alanda birçok kitabın yanı sıra görsel ve işitsel materyal ortaya çıkar.

“87 Oğuz” çocuk eğitimi açısından önemli meselelerin başında gelen olumlu davranışlar edinme, okuma alışkanlığı kazanma, kültürlü olma, olumlu karakter özelliklerine sahip olma, ahlâklı bir kişi olma vb. konularında ilköğretim çağındaki çocuklara fayda sağlayabilecek nitelikte bir çocuk romanıdır. “87 Oğuz”, taşıdığı bu eğitim değerleri sebebiyle çocuk eğitimi açısından önemli bir eserdir.

Eserin incelenmesi sonucunda tespit edilen eğitim değerleri şunlardır: Okula devam konusunda kararlılık, vazifeyi düzgün yapma, merhamet sahibi olma, empati kurma, Atatürk sevgisi, yaramazlık yapmama, tertipli ve düzenli olma, sahip olunan eşyanın değerini bilme, eşitlik, millî amaçlara sahip olma, yalan söylememe, tarih bilincine sahip olma, millî kültüre ait öğelerin farkında olma, yardımseverlik, misafire değer verme, sağlam dostluklar kurmadır.

Sonuç olarak; Rakım ve Nimet Çalapala'nın “87 Oğuz” adlı çocuk romanı, özellikle ilköğretim çağındaki çocuklara çeşitli eğitim değerlerini kazandırmayı amaçlayan Türk çocuk edebiyatının önemli eserlerinden biridir.

KAYNAKÇA

Çalapala, Rakım ve Çalapala, Nimet. (2006). *87 Oğuz* (1. b.) İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.

Karataş, Turan. (2001). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Perşembe Kitapları.

Kıbrıs, İbrahim. (2006). *Çocuk Edebiyatı* (3. b.). Ankara: Tek Ağaç Eylül Yayınevi.

Oğuzkan, A. Ferhan. (2011). *Yerli ve Yabancı Yazarlardan Örneklerle Çocuk Edebiyatı* (7. b.) Ankara: Anı Yayıncılık.

Sever, Sedat. (2007). *Çocuk ve Edebiyat*, Ankara: Kök Yayıncılık.

Tekin, Arslan. (2012). *Edebiyatımızda İsimler* (5. b.) Ankara: Boğaziçi Yayınları.

Yalçın, Alemdar ve Aytaş Gıyasettin. (2011). *Çocuk Edebiyatı* (5. b.). Ankara: Akçağ Yayınları.

Yalçın, Murat. (2010). *Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi c. I* (3. b.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

KIRŞEHİR/MUCUR/GEYCEK KÖYÜNDE YETİŞEN ÂŞIK VE ŞAIRLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Tolga KALIPÇI*

Özet

Çalışmamızın amacı; Kırşehir İli, Mucur İlçesi Geycek köyünde yetişen âşık ve şairlerin bilim ve edebiyat dünyasına tanıtılmasıdır. Yörece bilinen ancak geniş kitlelerce tanınmayan, bu kadar âşığı ve şairi yetiştiren Geycek Köyünün daha sonraki akademik çalışmalara bir ön hazırlık oluşturmasını sağlamaktır. Çalışmamızın içerisinde kısaca Kırşehir'in kısaca tarihine değinilmiş olup asıl konumuz olan Geycek köyünde yetişen âşık ve şairlerin antolojik çalışmalardan alınan bilgilerle kısaca hayatlarına ve antolojik çalışmalarda yer almayan âşık ve şairlerden sözlü mülakat neticesinde alınan bazı dörtlüklerle yer verilmiştir. Temel amacımız Geycek köyünü ve yetiştirdiği âşık ve şairleri sadece tanıtmaktır. Küçük bir köyde bu kadar âşık ve şairin çıkması tesadüf değil âşıklık geleneğinin olduğunun bir göstergesidir. Bunun böyle olmasını bulgularımız ve yorumlarımız şuna bağlamaktadır: Âşıklık geleneği ve şairlik köyün genelinde olmasına rağmen bazı ailelerde genetik kodlarla olup sonraki nesillere aktarıldığında dair tahminlerimiz olup çalışmamızın içerisinde Bandura'nın "Sosyal Öğrenme Kuramı" ile de bağlantılar kurarak bu teze ulaşılmıştır. Bu ailelerden Bazıları;Ölöler Nebioğulları(Ertuğrul),Faydacılar,Sargınlar(Hocalar),Kevgirler(Şahinler),Bayraktarlar.Yeterli oranda veri ve doküman elde ettiğimiz ve üzerinde çalışma yaptığımız On dört şair ve âşığımızı tanıtmak ve hepsinde ortak temalar ve şiir anlayışını bulmaktır.

Anahtar Kelimeler; Geycek Köyü, âşık ve şairler, Kırşehir

Giriş

Türkler, sık sık yurt değiştirerek çok geniş bir alana yayılmışlar, birçok kültür ve dinin etkisi altında kalarak farklı uygarlıklar yaşamışlardır. Bunun sonucu olarak Orta Asya'dan günümüze değişen, gelişen bir geleneğe bağlı bir edebiyatları olmuştur.*1

Halk şiir; geleneği Türk kültürünün tarih içinde görünümü, değişmesi ve gelişmesine paralel olarak bir değişim ve gelişim içinde olmuştur. Aynı uygarlığa bağlı kültürler, aynı dünya görüşünde birleşirler. Bir uygarlığa bağlı dünya görüşü de o uygarlığa özgü bir edebiyat anlayışı doğurur.*2

Edebi eserler, yaşayan kültür topluluğunun kendilerine özgü ortak dünya görüşüne ve değerler sistemine göre şekillenir.*3

Kültür kaynaklarının, Orta Asya'dan Anadolu'ya çağlar boyu süren bir zaman süreci içinde halk şiiri geleneğini şekillendirici bir etkisi görülmüştür. Kültür her toplumsal ögede yansımaları bulan dokudur.*4 Kültürleşme adı verilen evrensel süreçte kültür varlıkları yeniyi alarak değişir, gelişir.*5

“Ozan-baksı veya destan geleneği diye adlandırabileceğimiz İslâmiyet öncesi halk edebiyatı geleneği Anadolu'da İslâmiyet kültür potasında şekillenerek yeni bir hayat anlayışı ve zevkine cevap verecek biçim ve öz kazanmıştır. Anadolu'da **ozan**-baksı geleneği yerini yeni bir kültürde oluşan yeni bir sanatçı tipine ve kültürün beğenisine cevap verecek "Âşık Edebiyatı" olarak adlandırılan bir geleneğe bırakmıştır.”*6

Kırşehir tarihine kısaca bir bakış

“Kırşehir, İç Anadolu Bölgesi'nde, Kızılırmak nehri havzası içinde kurulmuştur. Şehir çevresinin verimli toprakları, nehrin sağladığı imkânlar ve buradan geçen ticaret yolları, şehri her dönemde önemli kılmıştır. Bilinen 5.000 yıllık tarihî bir geçmişe sahip olan Kırşehir, Hititler döneminde Akua Saravena (Su Şehri), Persler döneminde Katpatukya (Kapadokya-Güzel Atlar Ülkesi), Roma döneminde Makissos, Bizans döneminde Justinianopolis ve Anadolu Selçuklu döneminde Gülşehri adını almıştır. Kırşehir, tarihte yeniden canlanışını, Anadolu Selçuklularına borçludur. Özellikle XI.yüzyıldan sonra Kırşehir'in ilim ve güzel sanatlar dalında büyük bir ağırlığı olduğu gözlenmiştir. 1243'de yapılan Köseadağ Savaşı'ndan sonra Moğollar, Anadolu'ya hakim olmuştur. Bu dönemde Kırşehir'e Vali olarak atanan Cacaoğlu Nureddin, Moğollara karşı barışçı bir siyaset güderek Kırşehir'i bayındır bir duruma getirmiştir. Bu dönemde Kırşehir, Türk Kültür Merkezlerinin en önemlilerinden biri hâline gelmiş olup, Türk dilinin öncüsü Âşıkpaşa, Gökbilim Medresesinin kurucusu Cacabey, Ahilik teşkilatının kurucusu Ahi Evran-ı Veli, Süleyman Türkmani, Ahmedî Gülşehri, Hacı Bektaş-ı Veli gibi Türk-İslam şair, düşünür ve mutasavvıflarını yetiştirmiştir. Taptuk Emre ve Yunus Emre'nin de Kırşehir ve çevresinde yaşadığı göz önüne alınırsa, bu gönül erenlerinin Moğol İstilasına karşı koyarak Türklüğün Anadolu'ya yerleşmesini sağladıklarını görmekteyiz.”(T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı İl Kültür Turizm Müdürlüğü web sitesi) (1)

Geycek köyü ve Geyikli Baba

“Gönüllere taht kuran, yol göstererek liderlik yapan, İslam’ı tanıtan ve yayan o kadar çok Allah dostu var ki; bunları araştırmak, tanımak, tanıtmak, efsanelerini dilden dile yaymanın bir borç olduğunu bilenlerdenim. Mucur ve çevresinde yıllar önce yaşamış, tarihe damga vurmuşlarda biriside Geyikli Baba’dır. Hacı Bektaş’ı Veli’den aldığı feyizle, ahilik geleneklerinden elini, dilini, belini bağlı, kapını, gönlünü ve sofranı açık tut prensiplerini işleyen velilerdendir.

Geyikli Baba bazı kayıtlara göre 1250-1350 yılları arasında yaşamış bir mutasavvıftır. Mezarı, Geycek Köyü, yakınlarında ki Kırılmalı Dağı’nın üzerindedir. Kırşehir Merkez ilçeye 36 km. Mucur Merkez ilçeye 12 km mesafededir. Mezar, Geycek Köyünün yaklaşık 2 km güneyinde yüksek tepeler üzerinde iki tepe arasında yer almaktadır. Geyikli Baba ve Geyiğine ait olduğu bilinen ve çevreden toplanan moloz taşların uzunluğuna yığılmasıyla yaklaşık 5 metre genişliğinde 2 metre yüksekliğinde iki mezar oluşturulmuştur. Mezara çıkış, Geycek Köyü tarafından yeni açılmış toprak stabilize yol ile sağlanmaktadır. Mezarla ilgili derlenen çeşitli rivayetler bulunmaktadır.

Mezarların 300 metre doğu tarafında belirgin biçimde bir tepecik yer almaktadır. Roma dönemine ait önemli bir kültür varlığı olarak korunması gerekli olan ve bölgeye tarihsel anlam veren bu kültür varlığının üzerinde çok sayıda ve geniş açılmış kaçak kazı çukurlarıyla ileri derecede tahrip edildiği görülmektedir. Ayrıca yine çevrede irili ufaklı birçok tepeciğin varlığı dikkati çekmektedir.

Geycek Köyü, adından anlaşılacağı üzere adını, bazı rivayetlere göre, Geyikli Babadan almıştır. Geycek, Baba ve geyiğine ait olduğu belirtilen mezarın olduğu tepe çevreye oldukça hâkim dudumdadır. Mezarın kuzeyinde Seyfe Gölü Havzası düzlükleri ve tepenin güneyinde Kızılırmak Havzası düzlükleri uzanmaktadır. Ayrıca mezarın bulunduğu tepe ve çevresi bir takım ilgi çekici coğrafi yükseltilerden meydana gelmiştir. Cazip, verimli bir bozkır manzarasının güzelliği dikkati çekmektedir.

Turizm bakımından da önemli bir yere durumundadır. Ağaçlandırma yapmaya ve mesire yeri olarak kullanılmaya elverişlidir. Dağlara yapılan rüzgârgülleri sayesinde oraya yapılan yollar da kullanışlı bir durumdadır.” (Ali Aydemir, “Geyikli Baba Kimdir?”) (2)

GEYCEK KÖYÜNDE YETİŞEN ÂŞIK VE ŞAİRLER (ON DÖRT KİŞİ) HAYATI VE ŞİİRLERİNDEN ALINTI BAZI DÖRTLÜKLER

ÂŞIK HASAN NEBİOĞLU

Aşık Hasan Nebioğlu, 1318/1902 yılında Kırşehir/Mucur İlçesinin Geycek köyünde

doğmuştur. Babası Yusuf onbaşı, annesi Meryem hanımdır. Aşık Hasan 1988 yılında vefat etmiştir. Aşık Hasan'ın ataları, eldeki bilgilere göre, Bozulusun Dulkadir beylerine bağlı Karacayurt/Karaca kurt aşiretinden olup Diyarbakır-Maraş arası dağlık bölgede oturmaktaydılar. Osmanoğulları, Dulkadir Devleti'nin varlığına son verince, bu aşiretin de dirliği bozulmuş, bir kısım Dulkadir oymaklarıyla İç Anadolu'ya gelerek Seyfe ovasına yerleşmişlerdir. Karacayurt/Karaca Kurt aşireti, daha önce Mucur'a bağlı olan, şimdiyse Hacıbektaş'a bağlı olan Başköy ve Hasanlar köyünü meydana getirmiş; zaman içinde bölgeye sığmayan aşiret, Hacıveli ve Maksutlu olarak iki kola ayrılarak Seyfe gölü ile Kızılırmak'ın kuzeye kıvrıldığı büyük kavşin içine yerleşerek bugün yetmiş yakın sayıdaki köyü meydana getirmişlerdir.

Âşık Hasan Nebioğlu'ndan bazı dörtlükler;

"Aşık Hasan der ki neye yararım
Aşk elinde yoktur benim kararım
Güzellerin güzelini ararım
Ararım güzeli dost yavaş yavaş"

"Şeriattan hakikate iskânım
Geycek köyü hem vatanım hem meskenim
Kırk senedir bir Tümede askerim
Bıraktım teskere ben yavaş yavaş"

(Sever, Bir Destan Şairi Geyrekli Âşık Hasan ve Bütün Şiirleri, syf.13,14,47,55) (3)

ÂŞIK MEHMET FAYDACI

Âşık Mehmet Faydacı 1920 yılında Geycek köyünde doğmuştur. Almanyaya çalışmaya gitmiş, dönünce Mucurda Bakkaliye işiyle uğraşmıştır. Okuma yazmayı kendi kendine öğrenen âşık 1996 yılında Mucurda vefat etmiştir.

Mehmet Faydacı'dan bazı dörtlükler

"Kurbet elden hasretim sılama
Bu derdi de yaz diyorum kaleme
El oğlu bu derdi halinde bilmez
Mektup selamımı söyle anama"

"Peder yaşlı son günüdür anamın
Delinmedik yeri yoktur sinemin

Onca acılar ortağıdır çilemin

Mektup selamımı söyle anama "

(Kaynak :kızı Yeter Metin Faydacı) (4)

ÂŞIK İHSAN SÜTER(VEFAT)

İhsan Süter, Geycek köyünde 15 Eylül 1340(1924) tarihinde geldi. Babası Çıtakoğullarından Hasan Çavuş, annesi ise izibüyüklerden Elif Hanımdır. Hayatı çilelerle geçen şair küçük yaşta babasını kaybetmiştir. Mucura yerleşmiş ve esnaf olarak geçimini sağlamıştır.Yurt dışına da giden şair Almanca, Fransızca ve Felemenkçe(Hollandaca) öğrenmiş,yazdığı şiirleri de bir kitapta toplamıştır.

İhsan Süterden alınma bazı dörtlükler;

"Göremezsün aşık bu kadar güzel,

Dünyayı toplasan, hepsini bozar.

Çok Öğme Süter'im uğrattın nazar,

Yaktı küp eyledi bir güzel beni."

"Köyümü sorarsan Geycektir adı

Hafızlar yetişir her evde biri

Aslını sorarsan, evliya yeri.

Ne kadar söylesem, seni övemem."

(Mucurlu Şairler ve Yazarlar Antolojisi,Ali Aydemir, Şahin Tokmak,syf.142,145) (5)

ÂŞIK DERVİŞ EKİM

Aşık Derviş Ekim Kırşehir İli Mucur İlçesi Geycek köyünde 12 Şubat 1965 tarihinde doğdu.İlkokulunu köyünde tamamladı. Âşıklık geleneğini günümüze taşıyan Ekim,yazıp yayınladıklarıyla da "Anadolu insanı alim değildir ama her türlü sevdayı belleğimize nakış nakış işlemektedir." diyerek âşıklık çizgisini belirlemiştir.Ekim,Aşığım Sana Kırşehir,Sevda Kanseri, Güneşime gölge düştü ve Aşk sınır tanımaz " adlı şiir kitaplarını okuyucuyla buluşturmuştur.Şiir yazmaya devam etmektedir.

Âşık Derviş Ekimden alıntı dörtlükler;

"Gezelim dünyayı, görelim arşı

Çıkalım aşka olana karşı

Söyletelim herkese mutluluk marşı

Varsın bize çatlak âşık desinler."

"Yazdığım mektubu her gün okudum
Her satırı yüreğime dokudum
Bensiz bu dünyada hani yokudun
Yalanmış sevdiğim, sevdan yalanmış."

(Adını Kalbime Yazdım, Derviş Ekim,syf.33,101) (6)

ÂŞIK SAİT SARGIN

Sait Sargın, 1966 yılında Kırşehir Mucur İlçesi Geycek köyünde doğdu. Açık Öğretim Fakültesi Sosyal Bilimleri bitirdi. 25 yıllık bir memurluk hayatını geride bırakan şair, evli ve üç çocuk babasıdır. Kırşehir Şairler ve Yazarlar Derneği üyesidir. Şair Sait Sargın aynı zamanda iyi bir tiyatro yazarı ve yönetmenidir. Bir Canımın Bin Yarası, Güneşin Gölgelediği Sevda ve Yâren adlı üç şiir kitabını okuyucuyla buluşturmuştur.

Sait Sargın'dan bazı alıntı dörtlükler;

"Yüzünde kınalı çiçekler açan
Gönlümü yaktığım çıramsın güzel
Sürmeli gözleri gülücük saçan
Kadere çaldığım karamsın güzel"

"Geyceklî'm ağaca dilek dileme
Gücün yetmez elindeki kaleme
Emmi, dayı ne ki,cümle aleme
Küs dersen küserim, haberin olsun"

(Yaren,Sait Sargın, syf.77,82) (7)

SUAT ERTUĞRUL(VEFAT)

Suat Ertuğrul, Kırşehir Mucur İlçesi Geycek köyünde 1965'te doğdu. Âşık Hasan Nebioğlu'nun torunudur. Şiiri ve âşıklığı bir miras olarak görür. Uzun süre yurt dışında kalmış ,Rusça ve Almancayı çok iyi derecede bilmektedir. Rahatsızlandığı bir hastalık nedeniyle şair Suat Ertuğrul 2019 yılında vefat etmiştir.

Suat Ertuğrul 'dan alıntı dörtlükler;

"Ayırt etme Karıncayı otu da
Hikmet aranır mı kemde kötüde
Sultan Süleyman'ın saltanatı da
Geçti gitti kaş ile göz arası "

"Gönülden gönüle gül dermiş gibi
Yüreğini bu yola sermiş gibi
Hırkasına bürünmüş derviş gibi
Maveradan hüküm pir gelir bana. "

(Mucurlu Şairler ve Yazarlar Antolojisi, Ali Aydemir, Şahin Tokmak, syf.200,222) (8)

TOLGA KALIPÇI

Tolga KALIPÇI, 20.04.1999 tarihinde Kırşehir İli Mucur İlçesi Geycek köyünde doğdu. Ortaokul sıralarında şiir yazmaya başladı. Geycek köyünde birçok şairi yakından tanıdı. "Şiir yaşadıkça yazılır. "anlayışına bağlı kaldı. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi,Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği 3.Sınıf öğrencisidir. Şiirlerini Aşkın Fermanı adlı kitabında topladı.

Tolga Kalıpçı 'dan bazı dördlükler ;

"Bir gelişle Papa'ya diz çöktüren
Ergenekon'a kömürler döktüren
Kırk çeriyle koca seddi söktüren
Kürşad' ın kılıcındaki gök benim"

"Karanlık Saat dördü on geçiyor
Gönlüm yalnızca seni seçiyor
Ömür öyle ya da böyle geçiyor
Zincirlerim kırılmasın hiç vur!"

(Mucurlu Şairler ve Yazarlar Antolojisi, Ali Aydemir, Şahin Tokmak, syf.249,250) (9)

AŞIR ÜLGER

1963 Yılında Kırşehir Mucur İlçesi Geycek köyünde doğdu. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi mezunu olan şairimiz yıllarca memurluk yaptı. 2012 yılında emekli oldu.Kaybolan değerlerimiz olan masalları, halk inanışları ve yöreye ait halk hikayelerini derledi. "Hatırladım" adlı kitapta yayımladı.

Aşır Ülgerden bir dördlük;

"Bilmem kaç şehirde
Dostlara veda etmeden
Bedenim ayrıldı
Ruhum gelmedi benimle
Gitmediğim yerlere

Bazen benden önce vardı

Bazen mezarlıkta kaldı

Unuttu, ummadıklarım ."

(Mucurlu Şairler ve Yazarlar Antolojisi, Ali Aydemir, Şahin Tokmak, syf.39,41) (10)

ÂŞIK NİYAZİ SAPMAZ(EFENDİ)

Ahmet Çavuş ve Durdu hanımın en büyük çocuğu olan Niyazi Sapmaz, Geycek köyünde doğdu. Gençlik yıllarında Efendi lakabıyla tanınır. 130 kadar şiiri olup Mucur İlçe Halk Kütüphanesinde bir kitabı vardır. Şair 1988 de Ankarada vefat eder.

Niyazi Sapmaz 'dan dördlükler;

"Kırık gönülleri ulamak ister

Gökteki kuşları sulamak ister

Garibim şu köyde bana yol göster

Sıradağlar gibi sahibim babam "

"Sevk eyledin bu derdi de Niyazi

Bağla perdeleri hazırla sazı

Kimden aldın böyle cevaplı sözü

Dermansız dert durmaz sızılar

Ciğerime bastı öğsüz kuzular. "

(Mucurlu Şairler ve Yazarlar Antolojisi, Ali Aydemir,Şahin Tokmak,syf.173,176) (11)

YETİŞ İSMAİL BAYRAKTAR

Gazi Osman Paşa Üniversite İlahiyat fakültesi mezunu.

Geycek köyü doğumluyum ilk ve orta öğretimimi Mucur Kırşehir'de bitirdim. Yine aynı ilçede liseyi Mucur İmam Hatip olarak mezun oldum. Köyümüz de bulunan neredeyse herkes şiirle ilgilenir ve bununla gurur duyarlardı bende doğduğum toprakların mayasını yeni şehirler de farklı coğrafyalarda harmanlayarak yeni bir bakış açısı kazandırmak niyetindeyim. Din kültürü ve ahlâk bilgisi öğretmenini Yetiş İsmail Bayraktar.

Şairden alıntı bir dördlük;

"İçmeseydim aşk denilen şarabı,

Göremezdim senin gibi mehtabı,

Çölde de değildim gördüm serabı,
Yüzün çölde vaha gibi, a güzel.

Gözlerin kıskandırır ayın şavkını,
Şiirin kırarsın güzelliğinle şevkini,
Aşık neylesin yanında meşkini,
Şiirin asıl manası sensin, a güzel."

(Şairle mülakat yapıp bizzat ondan alınmıştır.) (12)

ÂŞIK NUMAN ÜNAL

Geycek köyünde doğmuştur. Yurt dışında çalışmış emekli bir vatandaştır. Geycek köyünde ikamet etmektedir.

Numan Ünal'dan bir dördlük;

"Biri aslan yavrusu biri kurt
Bu vatanı edinmişiz yurt
Asla dönmemiş sırt
Bu ocak peygamber ocağı"

(Kaynak Âşığın kendisinden alınmıştır.) (13)

MUHAMMED MAZHAR ŞAHİN

29 Ağustos 1977 de Kırşehir'de doğdu.2015 yılında Kırşehir Ahi Evran Üniversitesinde Türkçe Öğretmenliği bölümünü kazandı. Sen Sevdamsın adlı eserini 2017 yılında yayımladı. İyi derecede Arapça bilen şair şu an Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi TÖMER'de okutman olarak çalışmaktadır.

Mazhar Şahinden bir dördlük;

"Uykudan hayırlıdır, Rabbine yönel
Ölüm meleği canını almadan gel
Nefsin vesveseni imanıyla del
Bak dinle, rabbini çağırıyor."

(Mucurlu Şairler ve Yazarlar Antolojisi, Ali Aydemir, Şahin Tokmak, syf.165,166) (13)

ÂŞIK DURSUN ÖZDEMİR

Dursun Özdemir 1948 yılında Geycek köyünde doğmuş, ilköğrenimini burada tamamlamış, Kırşehir'e yerleşmiştir. Siyasi bir hayatı olmuş olan âşık emekli olmuştur.

Dursun Özdemir'den bir dördlük;

"Vâden yetip nefes bitip ölünce.
Nazik tenin kara toprağa konunca.

Cesetin çürüyüp saçlar kalınca.

Yaradana hesap verebilir mi.

(Kaynak: Âşığın kendisi ile görüşülmüştür) (14)

ÂŞIK SİDDİK SARIYILDIZ

Sıddık Sarıyıldız 1962 tarihinde Geycek köyünde doğdu. Ortaokulu İnebolu'da tamamladı.

Uzun yıllar memur olarak görev yaptı. Emekli oldu.

Sıddık Sarıyıldız'dan alıntı bir dördlük;

"Kış bitiminde bahara doğru

Hıdırellez gibi doğdun der anam

Beydilli Türkmen'i Rızanın oğlu

Geycekten yazılır künyam"

(Kaynak şairin kendisidir. Görüşme yapılmıştır.) (15)

SONUÇ

Genel olarak incelediğim ve gözlemlediğim verilerim ve bulgularıma göre Geycek köyünde yetişme biçimi biraz daha genetik kodlamaya dayalıdır. Kişilik çevre ve kalıtımın etkisiyle gelişir. Bandura'nın kuramında gözlem yoluyla öğrenme yalnızca bireyin diğerlerinin davranışlarını taklit etmesi değil, aynı zamanda etrafındaki olayları bilişsel süreçlerle kavramasıyla oluşan bilgidir. Burada gözlem yoluyla öğrenme ile taklit yoluyla öğrenme, birincisinin diğerini bazen içeri bazen içermediği farklı kavramlardır."

(Senemoğlu, 1998, s.223) (16)

Aynı zamanda taklit ve gözlemlerin de önemi büyüktür. Bunun en güzel örneği Akademik anlamda tanınan Âşık Hasan Nebioğlu okuma yazma bilmeyen hece ölçüsünü kullanan, Yörece çok sevilen ve saygı duyulan bir şahsiyettir. Bu çalıştığımız on dört şairden Suat Ertuğrul onun torunudur. İsmail Bayraktarın dedesinin de bir hiciv şairi olduğu bir iki taşımalarının olduğu bilinir. Ayrıca çalıştığımız bu şairlerden Âşık Sait Sargın'ın dedesinin de bir âşık olduğu şiirlerinin günümüze ulaşamadığı bilinir. Mehmet Faydacı Esmâ Kalıpçı'nın amcası olup Esmâ Kalıpçı da oğlu da şairdir. Örnekler çoğaltılabilir. Köyde beş altı da kadın şair vardır onlara bu çalışmada yer verilmemiştir. Bütün şairler incelediğimiz şiirlerine göre; tema olarak : Aşk, vatan sevgisi,hiciv,ve tasavvufi konularda yazmışlardır. Geycek köyünde âşıklık geleneğinin devam ettiğini bu on dört şairin kısaca hayatlarını ve şiirlerinden seçtiğimiz dördlüklerle aktarmaya çalıştık. Şairler genellikle hecenin 7,8 ve 11 li kalıbını kullanmaktadır. Şairlerde ortak temalardan söz etmek gerekirse; vatan sevgisi,hiciv,özellikle Geycek köyüne olan sevgiyi yansıtan şiirlerle de karşılaşmıştır.Âşık Hasan'ın şiir

anlayışında gerek tasavvuf gerek sosyal hayat önemli bir yer tutar. “Beyazıt Bestâmi içirdi şarap. diye başlayan dizeden Âşık Hasan'ın gördüğü rüya sonucu badeli bir âşık olduğunu saptamak mümkündür. Rüya hakkında ayrıntılı bilgimiz yoktur,lâkin kişi bade içerek sade kişilikten sanatçı kişiliğe ulaşır.”(**Sever, syf.16**) (17)

Diğer şair ve âşıkların nasıl şiir yazmaya başladığı konusunda da çeşitli hikayeleri dinledik.Genel olarak genetik ve ilhama bağlıdır.

Geycek köyünü bu bilgilerden hareketle Bilim ve Edebiyat Dünyasına tanıtmış olduk.

KAYNAKÇA

Notlar: *1 Umay Günay, Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Ak-çağ Yayınevi, Ankara, 1992, s. 3-4.

*2 Erman Artun, " Ozandan Âşığa Halk Şiiri Geleneğinin Kültür Kaynakları", İçel Kültürü, Yıl 9, Sayı. 14, İçel 1995.

*3 Şirin Yılmaz, "Prof. Dr. Umay Günay ile Halkbilim Çalışmaları Üzerine Bir Konuşma", Milli Folklor, Sayı. 22, Ankara 1994, s. 2-4.

*4 Şerafettin Turan, Türk Kültür Tarihi, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s. 13.

*5 Bozkurt Güvenç, Türk Kimliği, Kültür Tarihinin Kaynakları, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1993, s. 138.

*6 Erman Artun, “Adana Âşıklık Geleneği ve Âşıklık Fasılları”, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırma Merkezi

***1-*6 arasındaki notlar ve alıntılar Prof. Dr. Erman Artun, “Adana Âşıklık Geleneği ve Âşıklık Fasılları” adlı akademik çalışmasından alınmıştır.**

Prof. Dr. Mustafa Sever Bir Destan Şairi Geyrekli Âşık Hasan ve Bütün Şiirleri,

- (T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kırşehir İlk kültür Müdürlüğü web sitesi.) (1)
- (Ali Aydemir,Emekli Eğitimci,şair Geyikli Baba Kimdir?") (2)
- (Sever, Bir Destan Şairi Geyrekli Âşık Hasan ve Bütün Şiirleri, syf.13,14,47,55) (3)
- (Kaynak :kızı Yeter Metin Faydacı) (4)
- (Mucurlu Şairler ve Yazarlar Antolojisi,Ali Aydemir, Şahin Tokmak,syf.142,145) (5)

- (Adını Kalbime Yazdım, Derviş Ekim,syf.33,101) (6)
- (Yaren,Sait Sargın, syf.77,82) (7)
- Şair, Yetiş İsmail Bayraktar, sözlü mülakat (12)
- Şair, Numan Ünal, sözlü mülakat (13)
- Şair, Sıddık Sarıyıldız, sözlü mülakat (15)
- Şair, Dursun Özdemir, sözlü mülakat (14)
- (Mucurlu Şairler ve Yazarlar Antolojisi, Ali Aydemir, Şahin Tokmak, syf.200,222) (8)
- (Mucurlu Şairler ve Yazarlar Antolojisi, Ali Aydemir, Şahin Tokmak, syf.249,250) (9)
- (Mucurlu Şairler ve Yazarlar Antolojisi, Ali Aydemir, Şahin Tokmak, syf.39,41) (10)
- (Mucurlu Şairler ve Yazarlar Antolojisi, Ali Aydemir,Şahin Tokmak,syf.173,176) (11)
- (Mucurlu Şairler ve Yazarlar Antolojisi, Ali Aydemir, Şahin Tokmak, syf.165,166) (13)
- Mucur Karacakurt Türkmen Derneği, Serdar Güneş Dernek Bşk. Sözlü mülakat
- (Senemoğlu, 1998, s.223) (16)
- (Sever Bir Destan Şairi Geyceklı Âşık Hasan ve Bütün Şiirleri , syf.16) (17)

ÖZGÜN BİR MÛSİKÎ RİSÂLESİNİN TANITIMI; VAHYİZÂDE MEHMET'İN RİSÂLE-İ EDVÂR'I

THE DESCRIPTION OF AN UNIQUE MUSİC TRACTATE; "RİSÂLE-İ EDVÂR" OF
VAHYIZADE MEHMET

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait Halim GENÇOĞLU

Ardahan Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi

Özet

Mûsikî teorisine ilişkin bilgilerin temeli, teoriye dayalı tarihsel çalışmaları gerektirmektedir. Bu, bilhassa uzun bir geçmişe ve gelişim sürecine sahip olan Türk Mûsikîsi Teorisi için şüphe götürmez bir gerçektir.

Türk Mûsikîsi Teorisi eserleri gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında bulunan birçok kütüphane, arşiv ve koleksiyonda bulunmaktadır. Bununla birlikte söz konusu eserlerin birçoğuna ilişkin bilgiler neredeyse sadece isimlerinden ibaret olup bunlar hâlen tespit edilebilmiş değildir. Hâlbuki Türk Mûsikîsi Teorisi Tarihi'ne ilişkin eserler; mûsikî tekniğimiz için olduğu kadar mûsikî kültürümüz açısından da özgün bilgiler içerdiğinden bu eserlerin bulunması, incelenmesi ve bilimsel olarak değerlendirilmesi de büyük önem arz etmektedir.

Öte yandan bu özgün eserlerin tespitinde birtakım güçlükler söz konusudur. Bazı eserler müstakil kitaplar hâlinde yazılmış iken bazıları ise bir kitabın belli bir bölümüne eklenmiş bir parçadan ibarettir.

Nitekim bir özgün mûsikî risâlesinin belli bir bölümünün önemi ve değeri bir yana satır arasında bulunan küçük bir not, bir tarih bilgisi veya bir dörtlük bilgi dahi çoğu zaman ciddi öneme sahip olabilmektedir.

İşte Paris Millî Kütüphânesi'nde bulunan 17. yüzyıl kaynağı, İlmîzâde Sabrî Dîvânî'nin belli bir bölümünü ifâde eden Vahyîzâde Muhammed'in özgün nitelik taşıyan Risâle-i Edvâr'ı da bunlardan biridir.

Bu çalışma; Paris Millî Kütüphânesi'nden temin edilen İlmîzâde Sabrî Dîvânî'nin son bölümlerine yazılan, bugüne dek incelenmemiş olan Vahyîzâde Muhammed'in Risâle-i Edvâr'ını müzikoloji dünyasına sunmak amacıyla hazırlanmıştır.

Çalışma; 17. yüzyıl Türk Mûsikîsi Teorisi hakkında bilgiler vermesi ve günümüze kadar tespit edilememiş olan Vahyîzâde Muhammed'in mûsikî teorisine ilişkin fikirlerini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Türk Mûsikîsi Teorisi Tarihi'ne ilişkin eserler evreninden örneklem olarak seçilen Vahyîzâde Muhammed'e âit Risâle-i Edvâr'ı temel alan bu çalışmada; arşiv tarama, kaynak tarama ve çeviri yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İlmîzâde Sabrî, Vahyîzâde Muhammed, Mûsikî Teorisi Tarihi, Risâle-i Edvâr, Mûsikî Risâleleri

Abstract

The basis of information regarding the music theory requires historical studies based on theory. This is an unquestionable fact especially for the Turkish Music Theory, which has a long history and development process.

The works about Turkish Music Theory are found in many libraries, archives and collections both at home and abroad. At the same time, the information on many of the works in question is almost only by their names, and these are still undetectable. However the works related to the History of Turkish Music Theory; since it contains unique information in terms of our music culture as well as for our music technique, finding, analyzing and scientific evaluation of these works are of great importance.

On the other hand, there are some difficulties in identifying these unique works. While some works are written as individual books, others are a piece added to a certain section of a book.

Indeed, even a date word or a stanza, an interline information beyond the value and the significance of a certain part of an unique music tractate can often be of serious importance.

One of these is the 17th century source in the National Library of Paris, which is the unique Risâle-i Edvâr of Vahyîzâde Muhammed, which expresses a certain part of the İlmîzâde Sabrî Diwan.

This study is was prepared in order to present to the world of musicology Risâle-i Edvâr of Vahyîzâde Muhammed which was written in the last sections of the İlmîzâde Sabrî Dîvan obtained from the National Library of Paris, has not been studied so far.

The study is important in terms of information about the Turkish Music Theory of 17th century and revealing his ideas about the music theory of Vahyîzâde Muhammed, which has not been determined until today.

In this study which is based on Risâle-i Edvâr of Vahyîzâde Muhammed, chosen as a sample from the universe of works related to the History of Turkish Music Theory were used archive scanning, source scanning and translation methods.

Keywords: İlmîzâde Sabrî, Vahyîzâde Muhammed, History of Music Theory, Risâle-i Edvâr, Music Tractates

Özgün Bir Mûsikî Risâlesinin Tanıtımı; Vahyîzâde Mehmet'in Risâle-i Edvâr'ı

Giriş

Türk Mûsikîsi'ne kaynaklık eden tarihî kaynaklar; onunla ilgili bilimsel, sanatsal ve kültürel özellikler hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır.

“Türk Mûsikîsi'nin yazılı kaynakları; temel olarak elyazması veya matbu eserler olup mûsikînin çeşitli yönlerini aydınlatan söz konusu yazılı kaynaklar; mûsikî teorisi, psikolojisi ve tedâvîsi, antropolojisi, çalgı bilgisi ve eğitimi gibi çeşitli alanlara ilişkin bilgilere ulaşmamızı temin etmektedir.” (Tamay ve Gençoğlu, 2020; 4-5)

Türk Mûsikîsi'ne kaynaklık eden, ekseriyetle elyazması olan eserler; güfte mecmuâları, edvârlar, risâleler ile cönk ve dîvânlardır.

Dîvânlar; Türkler'in XI. yüzyıldan sonra Orta Asya'da XIII. yüzyıldan sonra da Anadolu'da meydana getirdikleri İslâmî Türk Edebiyatı'nın -umûmî isimle- Dîvân Edebiyatı'nın ürünlerinden biridir. Dîvân Edebiyatı şâirlerinin bir kısmı müzisyen olmakla birlikte müzisyen olmayan şâirlerin dîvânlarında da mûsikîyle ilgili terimlere veyahut çeşitli bilgilere rastlamak mümkündür. (Uslu, 2006; 88)

Öte yandan çoğu zaman karşılaşmak mümkün olduğu gibi bir şâire âit dîvânın daha sonraki bir şâir tarafından yazılması, bu sırada aynı kitabın satır aralarına ya da bir kısmına ilâve şeklinde kendi şiirlerini veya çeşitli mâlûmâtı kaydetmesi çok sık rastlanan bir durumdur. Bu bakımdan birçok dîvânın bir kısmı belli bir şâire âit iken genellikle sonu olmak üzere bir kısmı da farklı bilgiler ihtivâ edebilmektedir. Bu durumda bu elyazmasını kullanan şâirlerin birbirinden ayrılarak tespit edilmesi ve onlar hakkında bilgi edinilmesi önemli olmaktadır. Bu tespit, elyazmasının önem ve değerini belirlediği gibi eserin tarihlendirilmesi vb. konularda da etkindir.

Tüm bu verilerin doğru değerlendirilmesi de şüphesiz belli bir birikimi ve titiz bir sistematik çalışmayı gerektirmektedir. Öyle ki Türk Mûsikîsi kaynakları evreninin büyük bir bölümünü, 1928 Harf Devrimi'nden önce yazılmış elyazması eserler ifâde eder. Bu eserleri incelemek herşeyden önce Osmanlıca, Osmanlı Türkçesi gibi adlarla anılan kültürel yapının-yazı sisteminin hakkıyla bilinmesine bağlıdır.

Özgün Bir Mûsikî Risâlesinin Tanıtımı

Künyesi bilinen eski eserlere ulaşmak evvelâ basılı ve elektronik kaynakların taranmasını gerektirir. Bu tür araştırmalar, belli bir eseri ya da bir konuyu incelemek veya bir şahıs hakkında bilgi edinmek amacıyla birtakım kriterler yardımıyla yapılır. Ancak bunun ötesinde araştırmacı, sınırsız nitelikteki ilmî merâkını gidermek adına ulaşabildiği her türlü kaynağı da mümkün olduğu nispette temin eder ve inceler.

Paris Millî Kütüphânesi'nde Turc 384 künye numarasıyla kayıtlı İlmîzâde Sabrî Dîvânı'nın tarafımızca temini, işte böylesi bir ilmî merâka dayanmaktadır. İlmîzâde Sabrî'ye âit dîvânın bu nüshâsının özelliği; 53a-56a varaklarında yer alan ve eserin 49b varağında belirtildiği üzere Vahyîzâde Muhammed (Mehmet) El-Kastamonî adlı bir şahsa âit olduğu anlaşılan mûsikî teorisine dâir bir risâleyi ihtivâ ediyor olmasıdır.

“Sabrî mahlaslı dîvân yazarı Mehmed Şerif, doğum tarihi belli olmamakla birlikte Edirne'de doğup 1645 yılında İstanbul'da ölmüştür. Babasının adı İlmî Nâzik, dedesi ise Lütfî Çelebi'dir ve ikisi de kendisi gibi kadıdır. Edirne'den İstanbul'a gelip resmî görevini de burada sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Sabrî'nin geniş kültürü ve şâir kişiliği, onu saray çevresinde de itibarlı bir konuma getirmiştir. Dîvân, Sabrî'nin elimizdeki tek eseridir. Sabrî Mehmed Şerif Dîvânı'nın yurt içinde yirmi sekiz, yurt dışında altı olmak üzere otuz dört nüshâsı vardır. En geniş ve özenli yazılan nüshâsı, XVIII. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen “TSMK, Revân, 787” künyeli nüshâdır.” (Kasır, 1990; 12-66)

İlmîzâde Sabrî Mehmed Şerif Dîvânı'nın Paris Millî Kütüphânesi'nde bulunan, müstensihî Vahyîzâde Muhammed El-Kastamonî olan Turc 384 künyeli nüshâsının yazı içeren kısımları 2b-58a arasındaki varaklardır. Nüshânın geneli nestâlik hatla yazılmış olup varak 1a'da, müstensih hattıyla “dîvân-ı el-merhûm es-seyyid Sabrî rahmetu'llahi-aleyh” yazılıdır. Ayrıca ilgili kütüphâne tarafından -Fransızca olarak- yazılı 18 Kasım 1882 tarihi ve kütüphâne mührü mevcuttur ki bu tarih, eserin kütüphâne mülküne o zaman girdiğini göstermektedir. 1b-2a varakları ise boştur. Söz konusu kitabın 2b-49b varakları İlmîzâde Sabrî Dîvânı'nın eksik bir nüshâsıdır. 53a-56a varaklarında Vahyîzâde Muhammed (Mehmet) El-Kastamonî'nin mûsikî teorisi risâlesi, 56b-58a'da ise şâir Nefî'nin (ö. 1635) Şeyhülislâm'a yazdığı kaside türünde şiiri yer almaktadır.

Vahyîzâde Muhammed (Mehmet) El-Kastamonî'nin yedi sayfalık mûsikî risâlesi; mûsikî teorisine dâir bilgilerin yanı sıra makâmaların yıldızlar ve doğanın esâsını oluşturan dört unsurla ilişkisini anlattığından “risâle-i edvâr” şeklinde adlandırılmıştır.

Vahyîzâde Mehmet Kastamonî'nin Risâle-i Edvâr'ı

Paris Millî Kütüphânesi'nde Turc 384 numarada kayıtlı olan İlmîzâde Sabrî Mehmed Şerif Dîvânı'nın 53a-56a varaklarında Vahyîzâde Muhammed (Mehmet) El-Kastamonî'nin mûsikî teorisi risâlesi olduğu tarafımızca tespit edilmiştir.

Sabrî Divânı'nın eksik bir nüshâsından ibâret olan bu kitabın 49b varağının sonunda bu nüshâyı kopya eden kişinin (müstensih) Vahyîzâde Muhammed El-Kastamonî adında bir şahıs olduğu görülmektedir.

Bundan başka mûsikî içerikli bölümün sonunda (56a) bulunan “temmet ve bilhayr ümmet, fî 6 Safer sene 1101” ifâdesinden, eserin istinsâh tarihinin mîlâdî 19 Kasım 1689 olduğu bilgisine varılmaktadır.

Eseri istinsâh eden bu şahsın kim olduğunu açıkça tespit etmek kolay olmamakla birlikte o dönemde yaşamış olan edib veya mûsikî bilen şâirlerin hayatlarını gözden geçirmek gerekir. Bu itibarla ilgili kaynaklar incelendiğinde söz konusu Risâle-i Edvâr'ın sahibi olabilecek birkaç kişi karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı Müellifleri adlı eserde 1696'da ölen Vahyîzâde Muhammed Efendi (İznikî) adında bir şahıs hakkında bilgi verilmektedir. Bu eserde verilen bilgilerde bu şahsın dînî ilimlerle meşgul olduğu anlaşılmaktadır. (Yavuz ve Özen, 1972; 217)

Risâle-i Edvâr'ın yazılış tarihi olan 1689 senesine uygun olan benzer bir isim de Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nde yer alan Vahyî Şeyh Mehmed Efendi (1660-1718)'dir. Bu şahsın dînî ilimlere vâkıf olmakla birlikte mûsikî bilgisi olan dîvân sahibi bir edib olması, onun Risâle-i Edvâr'ın yazarı olma ihtimâlini artırmaktadır.

Vahyî Şeyh Mehmed Efendi, bazı kaynaklarda Şeyh Seyyid Muhammed-i Vahyî ismiyle de anılmaktadır. (Taş, 2004; 10) Vahyî'nin Mustafa, Hüseyin ve Muhammed adlı kardeşleri vardır. İki çocuğundan sadece Feyzullah Efendi (ö. 1730) hakkında bilgi bulunmaktadır. (Bkz. Kesik, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vahyi-seyh-mehmed-efendi>, Erişim Tarihi: 10.02.2020)

Vahyî Şeyh Mehmed Efendi'nin tek eseri, dîvânıdır ki dîvânın biri British Museum Add. 7934'te, diğeri İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Kitaplığı Manzum 492'de kayıtlı olmak üzere iki yazması bulunmaktadır. Oğlu Feyzullah Efendi'nin bildirdiğine göre Vahyî divanını yirmi yaşında tedvin etmiştir. Vahyî'nin divanında bulunan iki adet mensur mektup mevcuttur ki ilkinin en belirgin özelliği içerisinde sûzinak, uşşak, düğâh, segâh, devr-i kebîr, evsat gibi mûsikî terimlerinin zikredilmesidir. (Taş, 2012; 451-452)

Tüm bu bilgilerden varılabilecek nokta şu ki; İlmîzâde Sabrî Mehmed Şerif Dîvânî'nın 53a-56a varaklarında yazılı olan Risâle-i Edvâr'ın sahibi Vahyîzâde Muhammed El-Kastamonî adlı kişinin; Vahyî Şeyh Mehmed veya onun kardeşi Muhammed Efendi olması muhtemeldir. Muhammed Efendi hakkında elimizde bilgi bulunmamakla birlikte Vahyî Şeyh Mehmed'in mûsikî bilen bir dîvân sahibi olması, Risâle-i Edvâr'ın sahibinin o olduğu ihtimâlini öne çıkarmaktadır. Vahyî Şeyh Mehmed veya kullanılan diğer adıyla Şeyh Seyyid Muhammed-i Vahyî Efendi'nin gerek mûsikî, edebiyât ve şiirle ilgili bir kimse oluşu gerekse 1660 yılında doğmuş olduğundan 1689 yılında bir dîvân istinsâh edebilecek olması, bu ihtimâli desteklemektedir. Her ne kadar adı geçen şahısların memleketleri Kastamonu olmasa da, ayrıca elkâbı Vahyîzâde değil Vahyî ise de elimizdeki bilgilerin sınırlılığı ve belli bir noktada toplanması hâlihazırda bizi bir sonuca götürmektedir. Zira müstensihin, Risâle-i Edvâr sahibine neden Kastamonî denildiği bu bilgiler nispetinde kestirilemez olduğu gibi daha sonra İstanbul'a gitmiş olması ve önceki elkâbının kullanılmaması olası durumlardandır.

Kabûlümüze göre Şeyh Seyyid Muhammed-i Vahyî Efendi'ye âit olan Risâle-i Edvâr, daha önce tespit veya tahlil edilmediğinden özgün niteliktedir. Risâle-i Edvâr'ın içeriğine ilişkin olarak iç göze çarpan özeliği; hem manzum hem mensur olmasıdır. Nestâlik hatla yazılan eserin yazarının eğitim görmüş bir kimse olduğu, hat niteliğinden anlaşılmaktadır.

Önce manzum olarak oniki makam, yedi avaze, dört şube ile belirtildikten sonra bestenigar ile başlayıp sebzendersebz ile biten, terkiplerin anlatıldığı hem manzum hem de mensur yazılarla devam etmektedir.

Yedi sayfalık Risâle-i Edvâr'ın küçük bir kısmında yıldızların makâmlarla ilişkisi, tabiatı oluşturan dört ana unsurun özelliğine değinilmiştir. Örnek:

“Yedi avâze ber karar oldu
Yedi yıldızdan aldı bunlar fer
Anları dahi eylegil ezber
Biri şems ve biri zühre ve biri tir
Sonra olur zuhal kamer tahrir
Badehu müşteri ile behram
Yedi avâze bunda ola tamam” (53a)

“Badehu çar unsuru nuş-est
Biri yekgâh anın birisi düğâh
Biri segâh (sigâh) birisi çargâh

Biri nârî biri turâbîdir
Biri bâdî birisi âbîdir
Germ ve huşk olsa tabi nârîdir
Germ ve ter olsa ruzigârîdur” (53b)

Risâle-i Edvâr’ın genelinde ise manzum ve mensur olarak mûsikî makâmlarına ilişkin izahâta bulunulmuştur. Manzum izahâta örnek:

“Rast avâzesidirir selmek
Bunu hıfz eyle sonra çekme emek
Büzürk avâzesidirir şehnaz
Ana mahsusdur bu hoş-avâz” (53b)

Mensur izahâta örnek: “Evvêlâ bilgil bestenigar oldur ki rast ibtida edub çargah evinde karar eder. Nîkriz oldur ki hicaz ibtida olub rast evinde karar eder.” (54b)

Risâle-i Edvâr’da yer alan beynelbahreyn, büzürkçargâh ve eviçmaklûb terkiplerinin önceki ve sonraki edvârlarda görülmemesi dikkat çekicidir.

Bu terkiplerin tarifleri sırasıyla şöyledir: “Beynelbahreyn oldur ki tamam gerdaniye agaz edub uşşak karar eyleye” (56a), “büzürkçargah oldur ki büzürk agaz edub çargah karar ide” (56a), “Evcmaklub oldur ki tamam neva agaz edub gerdaniye gösterub irak karar eyleye” (55b).

Sonuç

Türk Mûsikîsi Tarihi’ne ilişkin bilgilere ulaşmak, mûsikî teorisi, psikolojisi, eğitimi veya mûsikînin diğer ilimlerle ilişkisine dâir bilgiler edinmek için eski kaynakların tespiti, incelenmesi ve değerlendirilmesi başlı başına bir uzmanlık gerektirmektedir. Öyle ki söz konusu kaynaklar, umulduğundan farklı birçok bilgi ve belgeye ulaşmamızı sağlayabilmektedir.

Türk Mûsikîsi kaynaklarından biri de dîvânlardır. Dîvânlar genellikle bir şâirin aruz kullanarak yazdığı şiirlerinin toplandığı kitaplar olmakla birlikte başka alanlarda özgün bilgiler de ihtivâ edebilmektedir.

Nitekim Paris Millî Kütüphânesi’nde Turc 384 künye ile kayıtlı olan İlmîzâde Sabrî Mehmed Şerif Dîvânı’nın 53a-56a varakları, Vahyîzâde Muhammed El-Kastamonî’nin, diğer adıyla Şeyh Seyyid Muhammed-i Vahyî Efendi’nin mûsikî teorisine dâir bilgiler içeren özgün Risâle-i Edvâr’ını teşkil etmektedir.

Tarafımızca tespit ve tahlil edilen 1689 tarihli bu özgün Risâle-i Edvâr; sadece yeni bir XVII. yüzyıl kaynağı olarak değil beynelbahreyn, büzürkçargâh ve eviçmaklûb gibi makâm tarihinde daha önce rastlanmamış üç adet terkinbin ismini ve tarifini ihtivâ etmesiyle de Türk Mûsikîsi Teorisi Tarihi için değerli bir kazanımdır.

Kaynakça

Bursalı Tahir Efendi (1972), “Vahyîzâde Muhammed Efendi-İznikî”, *Osmanlı Müellifleri*, (Haz. Yavuz, Fikri ve Özen, İsmâil), Cilt 1, İstanbul: Meral Yayınevi

Kasır, Hasan (1990), *Sabrî Mehmed Şerif Dîvânı*, Yayınlanmamış YL Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE

Kesik, Beyhan (28.02.2014), *Vahyî Şeyh Mehmed Efendi*, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vahyi-seyh-mehmed-efendi>, Erişim Tarihi: 10.02.2020

Sabrî Dîvânı, Paris Biblioteque Nationale, Suppl. Turc 384

Tamay, Sedat ve Gençoğlu, Mehmet S. H. (2020), *Mildan Niyazi Ayomak'ın Türk Müziği Armonisi ve Müzik Fiziği Notları*, Ankara: Akademisyen Kitabevi Yayınları

Taş, Hakan (2004), *Vahyî Dîvânı ve İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İÜ SBE

Taş, Hakan (2012), “Vahyî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 42, s. 451-452, İstanbul: TDV Yayınları

Uslu, Recep (2006), *Müzikoloji ve Kaynakları*, İstanbul: İTÜ Vakfı Yayınları

**MUHAMMED EBÛ ZEHRÂ VE ÂYETULLAH ALİ HAMANEY'İN
ESERLERİNDEN HAREKETLE “VAHDETÜ'L-İSLÂMİYYE” KAVRAMI VE İŞLEVİ
THE CONCEPT AND FUNCTION OF “VAHDETU'L-ISLAMIYYA” FROM THE
WORKS OF MUHAMMAD ABU ZAHRA AND AYATOLLAH ALI KHAMENEI**

Dr. Ramazan TARİK
Bitlis Eren Üniversitesi
tarik642@hotmail.com

ÖZET

İslam Dünyasında, 20. asırda meydana gelen dini, siyasi, sosyal ve ekonomik alanlardaki problemlerden dolayı bir dağılma yaşanmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve hilafetin kaldırılmasıyla birlikte dağılan İslam âlemi bir yandan yeniden bir araya gelme umudunu kaybederken bir yandan da bu olumsuzluğu ortadan kaldırmak için çareler aramaya ve yeni fikirler üretmeye başlamışlardır. Şüphesiz bu dönemde “İslamcılık, İttihâd-ı İslâm, Vahdetü'l-İslâmiyye” gibi Osmanlı mirası düşünceler etrafında faaliyetler devam etmiştir. Kitaplar neşredilmiş, dergiler yayımlanmış, ilmi toplantı ve kongreler düzenlenmiştir. Söz konusu çalışmalar, gelişen hadiseler sebebiyle ya akamete uğramış ya da başarısız olmuştur. Ancak İslam dünyasında “İslam Birliği” düşüncesi asla unutulmamış, her dönemde Müslümanların zihinlerindeki yerini muhafaza etmiştir. Günümüzde dahi mezkûr düşünce etrafında yayınlar ve çalışmalar yapılmaya devam etmektedir.

İslam dünyasında hemen her çevrede ve görüşte olanlar tarafından bu düşünceyle ilgili çok sayıda eser neşredilmiştir. Çalışmamızda, İslam dünyasında kaleme alınan iki eserden hareketle İslam Birliği düşüncesinin ana hatlarını ortaya koymaya çalışacağız. Bu eserlerden ilki, 20. asırda İslam dünyasının önemli ilim adamları arasında kabul edilen Mısırlı Muhammed Ebû Zehrâ tarafından kaleme alınan “Vahdetü'l-İslâmiyye” adlı eserdir. Diğer çalışma ise, Âyetullah Humeynî'nin vefatından sonra rehber olan ve halen İslam Devrimi lideri kabul edilen Şîî dünyanın ruhânî önderi Âyetullah Seyyid Ali Hamaney'in “İslâmî Birlik” adlı eseridir.

Çalışmamıza öncelikle Ebû Zehrâ ve Hamaney'in hayatı hakkında kısaca bilgi vererek başlayacağız. Daha sonra her iki tarafın eserlerinden yola çıkarak ayrı başlıklar altında İslam Birliği algılarını anlamaya çalışacağız. Son kısımda ise, her iki yazarın düşünceleri ile ilgili genel bir değerlendirme yapılacaktır. İslam dünyasında her daim canlılığını koruyan bu düşüncenin nasıl hayata geçirilebileceği, düşüncenin gerçekleşebilme ihtimali var mı yoksa bir

ütopya mı olduğu gibi soruların cevabını bulmaya çalışarak ve temel argümanları ortaya koyarak bu alana bir katkı sunmayı hedeflemiş bulunmaktayız.

Anahtar Kelimeler: Ebû Zehrâ, Hamaney, Vahdet, Ümmet.

ABSTRACT

In the Islamic World, there has been a disintegration due to the problems in the religious, political, social and economic fields that occurred in the 20th century. The Islamic world, which was disintegrated with the collapse of the Ottoman Empire and the abolition of the caliphate, started to look for remedies and produce new ideas in order to eliminate this negativity. Undoubtedly, activities continued around Ottoman heritage thoughts such as “Islamism, Ittihâd-ı İslam, Vahdetü'l-İslamiyya”. Books were published, magazines were published, scientific meetings and congresses were organized. The said studies were either filed or failed due to developing events. However, the idea of “Islamic Union” has never been forgotten in the Islamic world, it has always kept its place in the minds of Muslims. Even today, publications and studies continue around the thought.

Many works related to this idea have been published by those in almost every environment and opinion in the Islamic world. In our study, we will try to outline the Islamic Union thought based on two works written in the Islamic world. The first of these works is “Vahdetü'l-İslamiyye” written by the Egyptian Muhammed Abu Zahra, who was accepted as one of the important scholars of the Islamic world in the 20th century. The other work is the work of the “Islamic Unity” by the spiritual leader of the world, Ayatullah Sayyid Ali Khamenei, who was the guide after the death of Âyetullah Humeyni and is still the leader of the Islamic Revolution.

We will start our work by briefly giving information about the life of Abu Zahra and Khamenei. Then, we will try to understand the perceptions of the Islamic Union under separate titles based on the works of both sides. In the last part, a general evaluation will be made on the opinions of both authors. We aim to make a contribution to this field by trying to find answers to questions such as how this idea, which is always alive in the Islamic world, can be realized, whether the thought is possible or is a utopia, and by revealing basic arguments.

Keywords: Abu Zahra, Khamenei, Unity, Umma.

1. GİRİŞ

İslam Dünyası, içinde bulunduğu krizden nasıl kurtulacak?, İslam alemi yeniden bir olabilecek mi?, İslam Birliği düşüncesi hayalden ibaret mi veya ütopya mı? gibi umutsuzluk anında İslam ümmetinin karşılaştığı en önemli sorulardan sadece birkaçıdır. Bu soruların çözümüne yönelik birçok çalışma yapılmış ve yapılmaya da devam etmektedir. Nihayetinde bir asırdan beridir üzerinde çokça düşünülen, yazılan ve çizilen bir birikimdir. Temel olarak bu çalışmalarda, kavram ve düşüncenin ne olduğu tartışılmakta daha sonra da düşüncenin hayata geçirilebilmesi için atılması gereken adımlar dile getirilmektedir. Bu bağlamda, konu ile alakalı yazılan iki eseri esas alarak bu düşünce hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

Çalışmamızda, 20. asrın önde gelen Mısırlı ilim adamlarından Muhammed Ebû Zehrâ ve Şii dünyanın önde gelen isimlerinden belki de günümüzde en etkin role sahip isimlerden biri olan Âyetullah Seyyid Ali Hamaney tarafından kaleme alınan İslam Birliği düşüncesi konulu iki eseri esas alarak bu düşüncenin mahiyeti ve hayata geçirilebilmesi için atılması gereken adımları eserlerin bağlamından kopmadan dile getirmeye çalışacağız. Böylelikle bu alana bir katkı da biz sunmaya çalışacağız.

Çalışmada, öncelikle her iki ismin biyografisi kısaca verilecektir. Daha sonra önce Muhammed Ebû Zehrâ daha sonra da Âyetullah Hamaney'in eserleri ve İslam Birliği düşüncesi ele alınacaktır. Çalışmanın sonunda da sonuç yerine genel bir değerlendirme yazılacak ve burada ortak noktalar ve farklılıklar dile getirilecektir.

A. Muhammed Ebû Zehrâ'nın Hayatı

Muhammed Ebû Zehrâ, ömrü boyunca başta Kur'ân-ı Kerim ve tefsir olmak üzere fıkıh ve diğer alanlarda eserler yayınlayan yirminci asırdaki Mısırlı tanınmış âlimler arasındadır. Özellikle ilmi şahsiyeti, takvâ ehli olması ve en önemlisi mutaassıp bir anlayıştan uzak olması onun ayırt edici özelliklerindedir.¹

Kaynaklarda “Ebû Zehre” veya “Ebû Zehrâ”² şeklinde geçmekte olup asıl adı Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ Ebû Zehrâ'dır. 29 Mart 1898 yılında Mısır'ın Mahalletü'l-Kübrâ'da doğmuştur. Dindar bir aile ortamında büyüyen Ebû Zehrâ, Dokuz yaşında iken Kurân-ı Kerim'i ezberlemiştir. Bu süreçte Matematik ve Coğrafya gibi ilimlerin yanı sıra

¹ Muhammet Yılmaz, “Muhammed Ebû Zehre ve Zehretü't-Tefâsîr İsimli Tefsiri”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2015, Cilt: LI, Sayı: 1, s. 13; Mehmet Eren, “Muhammed Ebû Zehre'nin Küleynî'ye Yönelik Eleştirileri”, *marife*, yıl. 8, sayı. 3, kış- 2008, s. 367-368. Ebû Zehrâ'nın yaşadığı dönem ve hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz.: Muhammet Yılmaz, *Muhammed Ebû Zehre ve Zehretü't-Tefâsîr İsimli Tefsirindeki Metodu*, Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

² Çalışmamızda, “Ebû Zehrâ” telaffuzunu kullanacağız.

Arapça eğitimi almıştır. Daha sonra ise Câmîû'l-Ahmedî'ye dâhil olmuştur. 1907 ise Medresetü'l-Kazâi'sh-Şerî'ye girmiş ve burada Ali el-Hafif ve Abdülcelil Îsâ gibi önemli hocalardan dersler almıştır.³ Buradan mezun olduktan sonra bir müddet avukatlık yapmıştır. Bir yandan da Kahire Üniversitesi Dârû'l-ulûm Fakültesi'ni bitirmiştir. 1933'ten itibaren Ezher bünyesinde ve I. Fuâd Üniversitelerinin farklı bölümlerinde hocalık yapmıştır. 1934-42 yılları arasında ise Külliyyetü Usûli'd-din Fakültesi'nde çalışmış; 1958'de Hukuk Fakültesi'nden emekli olmuşsa da Usûli'd-din Fakültesi'nde ders vermeye devam etmiştir. Birçok farklı sivil kurum ve kuruluşun tesisine öncülük etmiş, Mısır Evkâf Bakanlığı uhdesinde tefsir projesinde çalışmıştır. Ayrıca resmi görevlerinin yanı sıra, -her ne kadar bir dönem Enver Sedat'ın baskısıyla yasaklanmış olsa da- Mısır'da yayın yapan dergi, gazete ve benzeri yayın organlarında yazılar yazmış, konferanslar vermiştir. 1974 yılında yetmiş yedi yaşındayken vefat etmiştir.⁴

Ebû Zehrâ, yazdığı eserler ve konferanslarla İslam toplumuna zarar vermek isteyenlere karşı durmuş, özellikle İslam dünyasında artan Batı baskısına karşı durmaya çalışmış, Batı kültürünün İslam kültürüne zarar vermesini ve İslam âleminin geride kalmışlığının en önemli nedeninin İslam'dan kopuş olduğunu ifade ederek engellemeye çalışmıştır.⁵ Ayrıca Kur'ân ve İslamın ruhuna aykırı fiil ve eylemlerde bulunanları eleştirmekten de geri durmamıştır. Özellikle Mısır lideri Enver Sedat'ın ahvâl-i şahsiyye kanunu ile ilgili tasarımlara yönelik eleştirmekten kaçınmamış ve bu yüzden bir müddet ders vermesi ve yazı yazması yasaklanmıştır.⁶ Tüm bu zorluklara rağmen İslam dünyasındaki çağdaş problemlerin çözümü için de gayret göstermiştir. Hatta evinin önünde, "İslam'ın Çağımızdaki Sorunları" adı altında bir çadır kurmuş ve burada fihhi problemlerin çözümü için tanınmış birçok âlimini ağırlayarak konferanslar dizisi başlatmıştır.⁷ Çalışmalarındaki en büyük motivasyonun bu olduğunu söylemek mümkündür.

İslami ilimlerin hemen her alanında eserler veren Ebû Zehrâ, en önemli eserleri tefsir ve fikh alanındadır. Kaleme aldığı telif eserlere bakıldığında yarısından fazlasının fikh ağırlıklı olduğu görülmektedir. Telif eserlerinin yanısıra, Hz. Peygamber (sav), Ebû Hanîfe, İmam Zeyd,

³ Saffet Köse, "Muhammed Ebû Zehre", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXX, İstanbul, 2005, s. 519; Saffet Köse, "Muhammed Ebû Zehre (1898-1974): Hayatı - İslam Hukuku ve Diğer Disiplinlerle İlgili Bazı Görüşleri-Eserleri", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2005, sayı: 6 [Son Asır İslâm Hukukçuları Özel Sayısı], s. 479.

⁴ Köse, "Muhammed Ebû Zehre", s. 519-520.

⁵ Necla Bodur, Ebû Zehre'nin Adalet ve Hürriyet Anlayışı", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 20 Sayı: 66 (Bahar 2016), s. 502-503.

⁶ Köse, "Muhammed Ebû Zehre", s. 519-520.

⁷ Yılmaz, "Muhammed Ebû Zehre ve Zehretü't-Tefâsîr İsimli Tefsiri", s. 16.

İmâm es-Sâdık, İmâm Mâlik, İmâm Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İbn Hazm ve İbn Teymiyye gibi önde gelen mezhep imamlarının hayatını ve çalışmalarını kaleme almıştır. Telif ve biyografi eserlerine ilaveten Dinler Tarihi, Mezhepler Tarihi, Mantık ve Cedel İlmi, Sosyoloji, Hak ve Hürriyetler, Aile Hayatı, Mantık, İslam Birliği Düşüncesi ve Davet alanlarında çok sayıda eser neşretmiştir. Söz konusu eserlerinin sayısı konusunda farklılık olmakla birlikte yaklaşık yüze yakın eser neşrettiği görülmektedir.⁸

B. Âyetullah Seyyid Ali Hamaney'in Hayatı

Tam adı, Seyyid Ali Hüseyinî Hamaney olup 16 Temmuz 1939'da, İran'ın Kuzeydoğusu'ndaki Horasan eyaletine bağlı olan ve Şiilerce kutsal kabul edilen Meşhed şehrinde doğmuştur. Doğum tarihi ile ilgili olarak kaynaklarda 17 Temmuz veya 18 Nisan da zikredilmektedir.⁹ Ancak şahsi internet sitesindeki biyografisinde 16 Temmuz'da doğduğu ifade edilmektedir.¹⁰ Babası Seyyid Cevad Hamaney, Azeri kökenli bir din adamı olup Meşhed'deki iki camide birden görev yapmıştır.¹¹ Küçük yaşlardan itibaren Meşhed'de okuma, yazma, dilbilgisi ve Kur'an-ı Kerim eğitiminin verildiği ilk mektebe gitmiştir.¹² 1957'de, Şiiliğin prestijli yükseköğrenim merkezlerinden biri olan Necef'e gitmiştir.¹³ 1958-1964 yılları arasında ise Kum'a yerleşmiştir.¹⁴ Necef'te iken Âyetullah Hakîm ve Âyetullah Şahrûdî'den; Kum'da iken de İmâm Humeynî, Allâme Tabatabâî ve Âyetullah Burucerdî gibi önde gelen isimlerden dersler almıştır.¹⁵ Hamaney, özellikle Kum ve Necef'e gitmesinde başta babası olmak üzere ailesinin teşviklerinin önemli rol oynadığını ifade etmiştir.¹⁶ Ancak 1958'de hastalanan babasına bakmak için Kum'dan Meşhed'e dönmek zorunda kalmıştır.¹⁷ Bu dönemde özellikle Şeyh Hâşim Kazvînî ve Âyetullah Milânî'den dersler alma imkânı olmuştur.¹⁸

⁸ Muhammed Ebû Zehrâ'nın eserleri ve detayları hakkında bkz: Köse, "Muhammed Ebû Zehre", s. 520-522.

⁹ John Murphy, *Modern World Leaders: Ali Khamenei*, Chelsea House Publisher, New York, 2008, s. 61.

¹⁰ "Biography of Ayatollah Khamenei the Leader of the Islamic Revolution", *Khamenei.ir*, <http://english.khamenei.ir/news/2130/bio>.

¹¹ Karim Sadjadpour, *Reading Khamenei: The World View of Iran's Most Powerful Leader*, Carnegie Endowment, Washington, 2009, s. 4.

¹² Murphy, *Modern World Leaders: Ali Khamenei*, s. 64.

¹³ Hamaney'in Meşhed'de okuduğu medrese, Süleyman Han Mederesesi'dir. Bkz: Murphy, *Modern World Leaders: Ali Khamenei*, s. 64.

¹⁴ <http://english.khamenei.ir/news/2130/bio>.

¹⁵ <http://english.khamenei.ir/news/2130/bio>.

¹⁶ Murphy, *Modern World Leaders: Ali Khamenei*, s. 64; <http://english.khamenei.ir/news/2130/bio>.

¹⁷ Murphy, *Modern World Leaders: Ali Khamenei*, s. 73; Sadjadpour, *Reading Khamenei: The World View of Iran's Most Powerful Leader*, s. 4.

¹⁸ Farhad Khosrokhavar, Portrait of Ali Khamenei - Supreme Leader in Iran, *Institute Moutaigne*, 30 Eylül 2019 <https://www.institutmontaigne.org/en/blog/portrait-ali-khamenei-supreme-leader-iran>

Hamaney, özellikle Kum ve Necef'te kaldığı süreçte giderek siyasi bir kimliğe bürünmeye başlamıştır. Bunda şüphesiz Şah hükümetinin ve emperyal güçlerin yoğun eleştiricisi olan Nevvâb Safevî'nin¹⁹ etkisi büyüktür. Özellikle onun etkisi altında kalan Hamaney genç yaşta cihad arenasına girdiği ifade edilmektedir.²⁰ Yıllar önce, 1962'de Kum'da yaşadığı dönemde Şah rejimine karşı İmâm Humeynî'nin takipçileri arasına katılmıştır.²¹ Hamaney'in politik hayatında bu iki kişi, büyük rol oynamıştır denilebilir. Özellikle 1963'te Humeynî'nin Şah tarafından Irak'a sürülmesinden sonra Hamaney için onun öğretilerini savunan sadık bir öğrenci olarak geride kaldığı kaynaklarda ifade edilen bir unsurdur. Bu yüzden olsa gere, Hamaney, 1960-1970 yılları arasında Şah'ın gizli servisi olan SAVAK²² tarafından altı kez tutuklanmıştır.²³

Hamaney, Humeynî ile ilk kez 1957'de karşılaşmıştır. Bu süreçte ondan çok etkilenmiştir. Şah rejimine karşı onunla birlikte hareket etmiştir. Bu süreçte tutuklanmış ve bir süre İranşehr'e 3 yıllık sürgüne gönderilmiştir. Ancak devriminle birlikte erkenden Tahran'a dönmüştür. Bu süreçte hızlı bir şekilde yükselmiş önce devrim konsey üyesi olmuş; daha sonra Humeynî tarafından Tahran Cuma İmamı daha sonra da Savunma Bakanlığı'na vekil olarak atanmıştır.²⁴

1981 yılında, Tahran'da bulunan Ebuzer Camii'nde konferans verirken, suikaste uğramış ve bir bomba patlaması sonucu sağ kolundan ciddi şekilde yaralandı ve hasar gördü.²⁵ Saldırıyı radikal örgüt kabul edilen Furak grubu ile Halk Mücahitleri üstlenmiştir.²⁶

Aynı yıl, Tahran temsilcisi olarak İran İslam Cumhuriyeti Parlamentosu'na seçildi. 1981-1989 yılları arasında üst üste iki kez İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı oldu.²⁷

¹⁹ II. Dünya Savaşı'ndan sonra İran'da kurulan "Fidâiyyân-ı İslâm" adlı örgütün kurucusudur. Tam Künyesi, Seyyid Müctebâ Mirlevhî olup bilinen adı Nevvâb Safevî'dir. Hakkında detaylı bilgi için bkz: Tahsin Yazıcı, "Fidâiyyân-ı İslâm", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XIII, İstanbul, 1996, s. 54-55.

²⁰ Sadjadpour, *Reading Khamenei: The World View of Iran's Most Powerful Leader*, s. 4.

²¹ Bkz.: <http://english.khamenei.ir/news/2130/bio>.

²² 1957'de kurulan ve asıl adı, "Sazeman-i Ettela'at Va Amniyat-i Kishvar (SAVAK)" olup İran'ın Ulusal İstihbarat ve Güvenlik Teşkilatı'dır. Bkz: Abbas William Samii, "The Shah's Lebanon policy: the role of SAVAK", *Middle Eastern Studies*, 33: 1, s. 66.

²³ Sadjadpour, *Reading Khamenei: The World View of Iran's Most Powerful Leader*, s. 4.

²⁴ Farhad Khosrokhavar, *Portrait of Ali Khamenei - Supreme Leader in Iran*, aynı yer.

²⁵ Murphy, *Modern World Leaders: Ali Khamenei*, s. 93; Sadjadpour, *Reading Khamenei: The World View of Iran's Most Powerful Leader*, s. 5.

²⁶ Farhad Khosrokhavar, *Portrait of Ali Khamenei - Supreme Leader in Iran*, aynı yer.

²⁷ Murphy, *Modern World Leaders: Ali Khamenei*, s. 94; Sadjadpour, *Reading Khamenei: The World View of Iran's Most Powerful Leader*, s. 4; Farhad Khosrokhavar, *Portrait of Ali Khamenei - Supreme Leader in Iran*, aynı yer.

Hameynî'nin 5 Haziran 1989 yılında vefat etmesi üzerine, Uzmanlar Meclisi tarafından İran'ın dini lideri “*rehber*” olarak seçilmiştir.²⁸

Hamaney'in kişisel internet sitesinde yer alan çalışmalarına baktığımızda, telif ve tercüme başlığa altında Kur'ân, Fıkıh, Tefsir, Hadis, İslam Tarihi, Sosyoloji ve Biyografi alanlarında toplamda yirmiye yakın eser neşretmiştir.²⁹

2. MUHAMMED EBÛ ZEHRÂ VE ÂYETULLAH ALİ HAMANEY'İN ESERLERİNDE “İSLAM BİRLİĞİ” KAVRAMI

A. Muhammed Ebû Zehrâ'nın “*Vahdetü'l-İslâmiyye*” Adlı Eseri ve İslam Birliği Düşüncesi

İslam Birliği ile ilgili her mecrada yazı yazarların başında Muhammed Ebû Zehrâ gelmektedir. Ebû Zehrâ'nın İslam Birliği ile ilgili eskiden beri kaleme aldığı birçok çalışması mevcuttur. Yazılarının önemli bir bölümü, Kâhire'de 1949'dan itibaren “*Dârû't-Takrîb Beyne'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye*” tarafından neşredilen “*Risâletü'l-İslâm*”³⁰ dergisinde aynı isimle beş sayıda seriler halinde makaleleri yayınlanmıştır.³¹ Yine Abdülkerim Biazer eş-Şirâzî'nin editörlüğünde yayınlanan “*el-Vahdetü'l-İslâmiyye evi't-takrîb beyne'l-mezâhibi's-seb'a*” adlı çalışma³² içerisinde de aynı adla bir kitap bölümü mevcuttur.³³

Çalışmamızda, Ebû Zehrâ'nın İslam Birliği'ne dair görüşlerini ifade ederken onun “*Vahdetü'l-İslâmiyye*”³⁴ adlı eserini temel aldık. Ebû Zehrâ'nın bu eseri, Türkçe'ye de çevrilmiştir.³⁵ Müellifin mezkûr eseri, Mısır'da yayınlanan “*Silsiletü's-Sekâfeti'l-İslâmiyye*” serisi içerisinde bazı noktaları çıkartılmak suretiyle özetlenerek neşredilmiştir.³⁶

²⁸ Murphy, *Modern World Leaders: Ali Khamenei*, s. 101-102; Sadjadpour, *Reading Khamenei: The World View of Iran's Most Powerful Leader*, s. 4.

²⁹ Hamaney'in çalışmaları için bkz: <http://english.khamenei.ir/news/2130/bio>.

³⁰ Adı geçen derginin sayıları için bkz: <https://www.taghrib.org/ar>.

³¹ Muhammed Ebû Zehrâ, “*el-Vahdetü'l-İslâmiyye*”, *Risâletü'l-İslâm*, Sayı: 37, Mısır, ss. 28-35; Muhammed Ebû Zehrâ, “*el-Vahdetü'l-İslâmiyye*”, *Risâletü'l-İslâm*, Sayı: 38, Mısır, ss. 138-145; Muhammed Ebû Zehrâ, “*el-Vahdetü'l-İslâmiyye*”, *Risâletü'l-İslâm*, Sayı: 39, Mısır, ss. 242-250; Muhammed Ebû Zehrâ, “*el-Vahdetü'l-İslâmiyye*”, *Risâletü'l-İslâm*, Sayı: 40, Mısır, ss. 352-361.

³² *el-Vahdetü'l-İslâmiyye evi't-takrîb beyne'l-mezâhibi's-seb'a*, (ed.: Abdülkerim Biazer eş-Şirâzî), Müessesetü'l-Alemî li'l-Matbuat, Beyrut, 1992.

³³ Kitap bölümü için bkz: Muhammed Ebû Zehrâ, “*el-Vahdetü'l-İslâmiyye*”, *el-Vahdetü'l-İslâmiyye evi't-takrîb beyne'l-mezâhibi's-seb'a*, (ed.: Abdülkerim Biazer eş-Şirâzî), Müessesetü'l-Alemî li'l-Matbuat, Beyrut, 1992, ss. 111-140.

³⁴ Muhammed Ebû Zehrâ, *el-Vahdetü'l-İslâmiyye*, Daru'r-Râidi'l-Arabî, Kahire, ts.

³⁵ Muhammed Ebû Zehrâ, *İslam Birliği*, (Çev. İbrahim Sarmış), Esra Yayınları, İstanbul, 1996; Muhammed Ebû Zehrâ, *İslam Birliği*, (Çev. Rumeysa Gökbayrak Ömrün), Beyan Yayınları, İstanbul, 2016.

³⁶ Muhammed Ebû Zehrâ, *el-Vahdetü'l-İslâmiyye*, *Silsiletü's-Sekâfeti'l-İslâmiyye*, el-Mektebetü'l-Fenni li'n-Neşr, Kahire, 1483.

a. İslam Birliği Düşüncesi ve Kapsamı

Muhammed Ebû Zehrâ, İslam Birliği düşüncesini ifade ederken ilk olarak geleneksel bir yaklaşımla, Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet olduğu sürece İslam Birliği'nin gerçekleşmesinin bir gün imkân dâhilinde olduğunu savunmuştur. Özellikle bu meseleyle alakalı Hz. Peygamber'in, "Kendisine sarıldığınız sürece hiç sapmayacağınız bir şey bıraktım o da Allah'ın kitabıdır."³⁷ hadisini delil göstermiştir.³⁸ Çünkü İslam dini, bu meseleye karşı ilkelerini açıkça ortaya koymuştur. Bu ilkeleri ortaya koyarken de herhangi bir renk, cins, soy, dil, kültür ve benzeri özelliklere ayrıcalık tanımamıştır. Bununla birlikte dağılan ve parçalar halinde bulunan İslam ümmetini derleyip toparlamak, Dolayısıyla Müslümanları yeniden bir araya getirmek ve asr-ı saadetteki gibi birlik içerisinde hareket etmeyi sağlayacak birliği tesis etmek dini bir görevdir. Bunun için en yakın adımlardan başlamak, sonra eksiksiz ve tarafsız olarak onu izleyen adımlardan devam etmek gerekir.³⁹

İslam Birliği düşüncesi, herhangi bir ayırım yapmaksızın bütün Müslümanları içine alan kapsayıcı bir özelliğe sahip olduğunu dile getirilmiştir. Bu bağlamda Arap olan ile olmayan arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Ebû Zehrâ, bu konuyu dile getirirken de Rasûlullah (sav)'ın, "Hepiniz Âdem'densiniz. Âdem de topraktanır. Arabın Arap olmayana takva dışında bir üstünlüğü yoktur."⁴⁰ hadisini dile getirerek mevcut durumu açıklamaya çalışmıştır.⁴¹ Ebû Zehrâ ayrıca bu durumu şöyle ifade etmektedir:

İslam toplumunda kişilerin varan, millet, bayrak, soy, etnik şeylerle uğraşıp bunun kavgasını yapması, İslam devletinin topluma hedef ve ideallerini göstermediği zamanlarda ortaya çıkmaktadır. Hedef ve idealler, topluma öğretildiği ve gösterildiği takdirde insanlar onu gerçekleştirmeye yönelir ve cahiliye anlayışlarını gündeme getirmezler. Şüphesiz bu cahiliye anlayışlarını doğuran en büyük sebeplerden biri de toplumdaki adaletsiz ve haksız uygulamalardır. İkinci olarak Arap ile Arap olmayan arasında ayırım yapmayan genel insanlık kardeşliğinin gerçekleştirilmesidir. Kur'an-ı kerim Müslümanlar arasındaki birliği sağlamak için iki ilke benimsemiştir. Bunlar kardeşlik için genel bir İslami tanışma ve İman kardeşliği ilkesidir.⁴²

Mevcut durumu örnekle açıklamak için İslam Tarihi'ne bakmak gerekir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra genişleyen İslam toprakları, farklı etnik ve dini grupların katılımıyla kozmopolit hale gelmiştir. Bu süreçte, İslam toplumunu birlik içerisinde ayakta

³⁷ Tirmizî, *Sünen*, Menâkıb, 31; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Menâsik, 56; İmâm Mâlik, *Muvattâ*, Kader, 3; İbn Hanbel, *Müsned*, III/26.

³⁸ Ebû Zehrâ, *el-Vahdetü'l-İslâmiyye*, s. 5.

³⁹ Ebû Zehrâ, *el-Vahdetü'l-İslâmiyye*, s. 11.

⁴⁰ Tirmizi, *Sünen*, Menakıb, 73; Ebu Davud, *Sünen*, Edeb, 111.

⁴¹ Ebû Zehrâ, *el-Vahdetü'l-İslâmiyye*, s. 87.

⁴² Ebû Zehrâ, *el-Vahdetü'l-İslâmiyye*, s. 106.

tutmak için yapılan en önemli eylem, kabile, ırk gibi soy bağı ile birlikte bölgesel milliyetçiliği de yasaklamak olmuştur.⁴³

İslam Birliği düşüncesi, öncelikle inanç birliğine dayanmaktadır. Bu birlik aynı zamanda din, ibadet, fazilet, adalet, iyilik ve takva üzerinde yardımlaşmadır. Bu birliktelik, fazilet ve erdem sahibi bir ümmetin ortaya çıkmasına da olanak sağlar. Ayrıca üstünlük, kan dökerek değil iyilik ve takva temeline dayanmış ve ideal adalet sistemi de sağlanmış olacaktır.⁴⁴

Ebû Zehrâ'ya göre İslam Birliği'nin en önemli amacı, *“kardeşlik anlayışının sosyal, ekonomik, askeri, politik ve kültürel alanlarda gözetilmesi ve işbirliğinin gerçekleşmesini sağlamak ve bütün Müslümanları içine alan kapsamlı bir dayanışma ve işbirliğidir.”*⁴⁵ Ancak bir tek devlet kurmak suretiyle bir birlik sağlama düşüncesi bu kapsamda değerlendirilemez. Bununla birlikte Ebû Zehrâ, İslam Birliği'nin gerçekleşmesi için halife ve hilafet makamına gerek olmadığını da ifade etmektedir. Eğer askeri, siyasi ve ekonomik anlamda bir işbirliği tesis edildiği takdirde güçlü bir birliktelik oluşturmak mümkündür. Bunun için de İslam dünyasında kapsayıcı nitelikte bir organ kurulmalıdır. Bütün İslam ülkelerini çatısı altında toplayacak olan bu organ, *“Dünya İslam Birliği”* dir.⁴⁶

Ebû Zehrâ, oluşacak olan bu modelin, *“İslami Milletler Birliği”* (Commonwealth) formatında olmasının daha uygun olacağını ifade etmektedir. Çünkü bu sayede her İslâmî bölgenin dış siyasinde bir birliktelik gerçekleşecektir. Her İslâmî bölgeye Müslümanlara hâkim olarak birisi yönetecek ve herhangi bir İslâmî devlete saldırı bütün İslâmî ümmete toptan saldırı gibi kabul edilecektir. Ayrıca İslâmî bir bölgeye saldıran veya saldırmaya çalışan bir devletle ilişkiler kesilmelidir.⁴⁷

b. İslam Birliği'nin Hayata Geçirilmesi İçin Atılması Gereken Adımlar

Ebû Zehrâ'ya göre kurulacak olan İslam Birliği, özellikle *“şûra”* temeli üzerine kurulmalıdır. Zira Müslümanların din ve dünya işlerindeki temel şîâr kabul edilen şûrâ sayesinde Müslümanlar arasında birlik anlayışı ve sorumluluğu ortak bir şekilde paylaşılmış olur.⁴⁸

Ebû Zehrâ'ya göre İslam Birliği'nin pratikte uygulanabilmesi için bir takım çalışmaların yapılması gerekmektedir. Öncelikle İslam coğrafyasının her köşesindeki

⁴³ Ebû Zehrâ, *el-Vahdetü'l-İslâmiyye*, s. 105.

⁴⁴ Ebû Zehrâ, *el-Vahdetü'l-İslâmiyye*, s. 237-238.

⁴⁵ Ebû Zehrâ, *el-Vahdetü'l-İslâmiyye*, s. 239-243.

⁴⁶ Ebû Zehrâ, *el-Vahdetü'l-İslâmiyye*, s. 243-244.

⁴⁷ Ebû Zehrâ, *“el-Vahdetü'l-İslâmiyye”*, s. 352-361.

⁴⁸ Ebû Zehrâ, *el-Vahdetü'l-İslâmiyye*, s. 249.

Müslümanların bir araya gelmek suretiyle yüz yüze; kitaplar veya seyahat yoluyla birbirini görerek veya hakkında malumatlar okuyarak mümkün olduğunca birbirlerini tanımaları, birbirleri hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlayarak İslami tanışmayı tesis etmek gerekir.⁴⁹ Müslümanların birbirini tanması için ortaöğretimden itibaren okullarda Müslüman ülkelerin tarihi, coğrafi özellikleri ve ekonomisi hakkında bilgiler verilmelidir. Ayrıca devletler, İslam ülkelerine uzman heyetler göndermeli ve bu uzmanlar sayesinde her bir İslam ülkesi hakkında bilimsel araştırmalar yapılarak her ülkeye ait verilere sahip olabilir.⁵⁰ Her Müslümanın ömründe en az bir kez geldiği Hac ibadeti, Müslümanların birbirini doğru bir şekilde tanımasını ve birliğin tesis edilmesini sağlayan en önemli fırsatlar arasındadır. Dolayısıyla hac mevsimi etkin bir organizasyonla yönetilirse, Müslümanların kaynaşması ve bir araya gelmesi faydalı bir sürece dönüşebilir.⁵¹

İslam Birliği düşüncesi kapsamında Müslümanlar arasında “*ortak bir dil*” in tesis edilmesi gerekir. Bu ortak dil hem konuşma dili hem de kullanım içindir. Bu durum, Arap milliyetçiliği gibi birliği bozacak bir unsur olarak anlaşılmamalıdır. Tam aksine burada amaç, Müslüman aydınların kendi dillerinin yanı sıra Kur’an-ı Kerim’in dili olan Arapça’yı da öğrenmelerini sağlamaktır. Böylece Müslümanlar arasında ortak bir iletişim kanalı tesis edilmiş olacak ve kendi aralarında karşılıklı anlaşma ve birbirinden faydalanma gerçekleşecektir. Arapça’nın ortak dil olarak seçilmesinin en önemli nedeni, Kur’an ve Sünnet dili olması ile birlikte İslam kültürünün de ortak dili olmasıdır. Ayrıca İslami ilimlerde yazılan birçok eser de bu dilde yazılmıştır. Bu dil görmezden gelindiği veya yok sayıldığı sürece İslam Tarihi’nin aslı kaynaklarına ulaşmak mümkün olmayacak ve İslam Tarihi ile nesillerin irtibatı kopmuş olacaktır.⁵²

Atılması gereken bir diğer adım, İslam’ın öngördüğü şekilde Müslümanlar arasında “*ekonomik işbirliği ve yardımlaşma*”nın gerçekleştirilmesidir. Bu sayede hem üretim kuruluşları hem de sermayeler İslam ülkelerinde kalacaktır. Bununla birlikte ekonomik adımlar kapsamında her Müslüman ülkenin kendi para biriminin yanında “*ortak bir para birimi*” de belirlenmelidir. Böylece ticari faaliyetler kolaylaşacak ve yabancı paraların sebepsiz artışlarının önüne geçilmiş olacaktır.⁵³

Müslümanlar arasında haram-helal dengesini gözeten bir “*İslami Banka*”nın kurulması, yine bir diğer adımdır. Bu sayede faizli mevduat ve kredi kullanımının önüne geçilmiş olacaktır.

⁴⁹ Ebû Zehrâ, *el-Vahdetü'l-İslâmiyye*, s. 279.

⁵⁰ Ebû Zehrâ, *el-Vahdetü'l-İslâmiyye*, s. 280-281.

⁵¹ Ebû Zehrâ, *el-Vahdetü'l-İslâmiyye*, s. 282.

⁵² Ebû Zehrâ, *el-Vahdetü'l-İslâmiyye*, s. 283-289.

⁵³ Ebû Zehrâ, *el-Vahdetü'l-İslâmiyye*, s. 301-303.

Kurulacak bu banka sayesinde, Müslüman ülkelerdeki ortak para biriminin de kullanımı kolaylaşacaktır. Ekonomik adımlara ilave olarak, Müslümanlar arasında insani ve ticari yönden serbest dolaşım getirilmelidir. Bu sayede kara borsacılık ve tekelcilik ortadan kalkmış olur.⁵⁴ Bu süreçte “iş ve iş gücü” de önemlidir. İş imkânlarının arttırılarak Müslümanların batılı ülkelere göç etmesinin önüne geçilmelidir. Bununla birlikte işçi göçü, ağırlıklı olarak İslam devletleri arasında gerçekleşmelidir.⁵⁵

Müslüman ülkeler tarafından birbirine karşı düşmanlık beslemeye ve muhalif olmaya neden olmayacak şekilde “dış politika” belirlenmesi de yine İslam Birliği düşüncesi kapsamında atılacak önemli adımlardandır. Elde edilen bu birliktelik sayesinde Müslümanların uluslararası toplumda kuvvetli olmasını ve beraber hareket etmesi kolaylaşır. Ayrıca bu politika kapsamında Müslüman ülkeler arasında imzalanacak antlaşmalar bu birlikteliği daha da güçlü kılacaktır.⁵⁶

Bir diğer önemli adım da, İslam ülkelerini, komşu veya yabancı güçlere karşı koruma kapasitesine sahip Müslüman ülke askerlerinden oluşan bir “askeri güç” oluşturmaktır. Her Müslüman ülkenin Savunma Bakanlığı’nın görev alanına, “İslam birliği içindeki ülkelerin iç ve dış düşmanlara karşı korunması” şeklinde bir görev de ilave edilmelidir. Modern teçhizatlarla donatılacak olan bu ordu sayesinde düşmanlara karşı caydırıcılık sağlanmış olur. Saldırgan bir kimliğe sahip olmayacak olan bu askeri güç, sadece düşman saldırılarına karşı önlem amaçlı bir tedbirdir. Bu askeri gücün komuta kademesi de yine ortak olmalıdır. Böylece bu askeri gücün savaş ve savunma stratejileri de belirlenmiş olur.⁵⁷

Son olarak, bu kapsamda atılacak en önemli adım da, İslam birliğinin genel politikasını yürütmek üzere, “İslam Birliği Meclisi”nin kurulmasıdır. Bu meclis ile Kur’an ve Sünnet’e uygun hükümleri hayata geçirmek, dış politikada birliktelik sağlamak, Müslüman ülkeler arası ilişkileri düzenlemek, Müslüman ülkelere karşı muhtemel savaş ve saldırı karşısında tedbirler almak gibi üzerinde durulan konularda tam bağımsızlığa zarar vermeden yönlendirme faaliyetini yürütecek bir yürütme organına İslam birliğinin ihtiyacı bulunmaktadır.⁵⁸

Görüldüğü üzere Muhammed Ebû Zehrâ’ya göre ilk olarak şûrâ ilkesi esas alınarak bir birlik sağlanmalıdır. Bununla birlikte İslami tanışma dediği İslam dünyasındaki Müslümanların türlü iletişim araçları vasıtasıyla birbirlerini daha iyi tanımaları gerekir. Hac mevsiminin iyi değerlendirilerek bu tanışma kolaylaştırılmalıdır. İletişim dili olarak Müslümanların Arapça’yı

⁵⁴ Ebû Zehrâ, *el-Vahdetü'l-İslâmiyye*, s. 305-307.

⁵⁵ Ebû Zehrâ, *el-Vahdetü'l-İslâmiyye*, s. 310.

⁵⁶ Ebû Zehrâ, *el-Vahdetü'l-İslâmiyye*, s. 312-322.

⁵⁷ Ebû Zehrâ, *el-Vahdetü'l-İslâmiyye*, s. 323-326.

⁵⁸ Ebû Zehrâ, *el-Vahdetü'l-İslâmiyye*, s. 326-329.

ortak dil olarak benimsemesi gerektiğini ileri sürmektedir. Ancak burada Arapça asla bir milliyetçilik unsuru olarak değil tam tersine birleştirici bir unsur olarak görülmelidir. Atılacak en önemli adım, ekonomi alanındadır. Bu bağlamda, ekonomik işbirliği, ortak para birimi, İslami Banka'nın kurulması ve Müslüman iş gücüne sahip çıkılması çalışma yapılacak konu başlıkları arasındadır. Diğer adım ise dış politika ve savunma alanındadır. Burada da ortak bir dış politika, önemli antlaşmalar, ortak bir askeri güç ve İslam Birliği Meclisi gibi çalışma alanlarında düzenlemeler yapıldığında İslam Birliği'nin gerçekleşmesi imkân dâhilindedir.

B. Âyetullah Seyyid Ali Hamaney'in “İslâmî Birlik” Adlı Eseri ve İslam Birliği Düşüncesi

İran'da, özellikle “*vahdet*” sözcüğü ile ifade edilen bu birlik kavramı çerçevesinde birçok çalışma yapılmaktadır. Yapılan çalışmaların orjinalinde her ne kadar “*Vahdetü'l-İslâmiyye*” tabiri kullanılsa da özellikle çevirilerde “*İslâm Birliği*”nden ziyade “*İslâmî Birlik*” telaffuzu kullanılmaktadır. “*Vahdet*” adı altında hemen ilk çalışmalar Humeynî döneminde başlamış olup düşünce etrafından birçok etkinlikler düzenlenmiştir. Bunların başında, Hz. Peygamber'in doğum günü anısına 12-17 Rebûlevvel ayını “*Vahdet Haftası*” olarak ilan edilmesi gelmektedir. İran'da her yıl bu hafta çerçevesinde ilmi etkinlik ve toplantılar düzenlenmektedir. Özellikle “*İslam Birliği Konferansı*” (Islamic Unity Conference) bu haftada yapılmakta olup dünyanın birçok yerinden Sünni-Şii ve farklı mezheplere mensup İslam âlimleri katılmaktadır. 2019 yılı itibariyle bu toplantının otuz üçüncüsü düzenlenmiştir.⁵⁹

Humeynî'nin vefatından sonra, İran'ın hem dini hem de siyasi lideri olan Âyetullah Ali Hamaney bu çalışmaları devam ettirmiştir. Aynı zamanda Şii entelektüel şahsiyetler tarafından da “*İslami vahdet*” başlıklı çalışmalar yapılmaya devam etmiştir.⁶⁰ Çalışmamızda, Hamaney'in İslam Birliği düşüncesine dair görüşlerini, “*İslami Birlik*”⁶¹ adıyla Türkçe'ye çevrilen eserini merkeze alarak ifade etmeye çalıştık. Zira kendisinin halka açık konuşmaları, TV programları, cami ve özel günlerde yaptığı birçok konuşmada vahdet düşüncesine vurgu yaptığını görmekteyiz.⁶² Ancak burada, müstakil bir çalışma etrafında mezkûr görüşlerini ifade ederek çalışmamızı sınırlandırdık.

⁵⁹ İlk toplantıdan itibaren günümüze kadar yapılmış bütün toplantı dokümanlarına ulaşmak için bkz: <https://www.taghrib.org/ar/conferences>

⁶⁰ *Vahdet (Ortak Kitap)*, Objektif Yayınları, İstanbul, 1992.

⁶¹ Âyetullah Seyyid Ali Hamanei, *İslami Birlik*, (Çev: Nurcan Altun), Feta Yayıncılık, İstanbul, 2012.

⁶² Âyetullah Hamaney tarafından gerçekleştirilen program ve benzeri etkinlikler için bkz: <http://english.khamenei.ir/service/News>.

a. İslam Birliği İdeali ve Genel Çerçevesi

Hamaney'in, eserinde ilk olarak “İslami Vahdet” olarak ifade ettiği bu düşüncedeki “vahdet” kavramına yüklediği anlam önemlidir. Bu kavramı eserinin girişinde şöyle tarif etmektedir:

“Bizim “vahdet”ten kastımız basit ve açıktır. O da Müslüman fırkaların birbirleriyle işbirliği içinde olması ve aralarında karşı koyma ve muhalefete dayalı bir tavrın olmamasıdır. Bizim Müslümanlar arasında birlikten kastımız da şudur: Müslümanlar, birbirlerini reddetmesinler, düşmanı birbirlerine musallat etmesinler ve bazıları da bazılarına zulümle üstün olmasınlar.” İslami vahdetten kasıt, Müslüman fırkaların birbirleriyle işbirliğidir.”⁶³

“Vahdet-Vahdetü'l-İslâmiyye” terimleri ile alakalı olarak Hamaney, vahdet kelimesinin buradaki anlamının aslında İslam mezheplerini birbirine yakınlaştırmak olduğunu ifade etmiştir. Bu yüzden kendilerinin İran’da mezhepleri yakınlaştırma kurumu olarak da bilinen “Mecmaü'l-Âlemî li't-takrîb beyne'l-mezâhibi'l-İslâmiyye” yi⁶⁴ kurmayı planladıklarını ifade etmiştir.⁶⁵ Bu bağlamda Hamaney, İslami vahdet denildiğinde anlaşılması gereken en önemli şeyin, İslam ümmetinin İslam dünyasının problemlerine karşı beraber hareket etmesi, yardıma muhtaç olanlara hep birlikte yardım etmesi ve ellerindeki mevcut sermayeleri birbiri aleyhine kullanmaması olarak ifade etmiştir. Ancak burada vahdet denildiğinde toplumda oluşan yanlış algıyı kırmak için vahdetin, Müslümanların kendi inanç ve mezheplerinden vazgeçmesi ve Müslümanların ve fırkaların kendilerine has fikhî ve itikâdî inanç esaslarından vazgeçmesi olarak anlaşılması gerektiği üzerinde de ısrarla durur. Hamaney, “vahdet” kavramına yüklediği iki anlamı eserinde şöyle ifade eder:

“Birincisi, İslam mezhepleri İslam düşmanlarına karşı gönül birliği, el birliği, iş birliği ve fikir birliği yapmalıdırlar. İkincisi ise, Müslüman fırkalar kendilerini diğerlerine yaklaştırmaya, birbirlerini anlamaya çalışmalı, fikhî mezhepleri birbirleriyle kıyaslamalı ve uyumlu hale getirmelidirler. Bu itibarla Müslümanların birliği demek onların inançlarından vazgeçmesi anlamına gelmemektedir.”⁶⁶

Hamaney’e göre İslami vahdet düşüncesi, İslam dini ve bu dinin hâkimiyetini sağlamak doğrultusunda hizmet etmelidir. Aksi takdirde bu düşünce boş ve anlamsız bir düşünce olmaktan ileriye gidemez.⁶⁷ İslam ümmeti arasında birlik ve vahdet düşüncesinin temelleri

⁶³ Hamanei, *İslami Birlik*, s. 21.

⁶⁴ Adı geçen kurum için bkz: <https://www.taghrib.org/ar>

⁶⁵ Wilfred Buchta, “Tehran’s Ecumenical Society (Majma’al-Taqrîb) A Veritable Ecumenical Revival or a Trojan Horse of Iran”, *The Twelver Shia in Modern Times Religious Culture & Political History*, (ed: Rainer Brunner-Werner Ende), Brill, 2000, s. 337-338.

⁶⁶ Hamanei, *İslami Birlik*, s. 23-24.

⁶⁷ Hamanei, *İslami Birlik*, s. 25-28.

arasında, İslam dini, Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'in hadisi ve sünneti, Ehl-i Beyt, ortak düşmanlar, bölgesel menfaatler kültür ve dil birliği yer almaktadır.⁶⁸

Hamaney'e göre, İslami birliğin kazanımları, en az düşüncenin kendisi kadar değerlidir. Bu birlik sayesinde Müslümanlar daha güçlenecek, geleceğe umutla bakabilecek, düşmanlarına karşı güçlü durabilecek, İslam dünyasının problemlerine çözüm üretebilecek ve İslam dinini ihya edebilecektir. Bu sayede İslam dünyası, aleyhine kurulan planlardan ve oyunlardan daha az zararla kurtulabilecektir.⁶⁹

b. İslam Birliği'nin Gerçekleşmesi İçin Gerekli Adımlar

Hamaney'e göre hayata geçirilmesi gereken ilk adım, hem Ehl-i Sünnet hem de Şii âlimlerinin tıpkı iki öğrencinin ilmi eser okurken yaptığı gibi ilim merkezlerinde birbirleriyle ilmi müzakerelerde bulunmasıdır. Bu sayede muhataplar birbirlerini daha iyi tanımış olurlar.⁷⁰

Hamaney, İslam dünyasında birliği sağlamak ve kuvvetlendirmek için kültürel, siyasi ve ekonomik olarak farklı yolların bulunduğunu ifade ederek kültürel yollar denildiğinde, özellikle Hz. Peygamber'in şahsiyetinin boyutlarının açıklanması gerekir. Ayrıca "*İslam ümmetinin birliği nedir?*" sorusunun cevabı genel hatlarıyla ortaya konulmalıdır. Şüphesiz Rasulullah'ı tanımak, İslam ümmetinin yeniden bir araya gelmesine olanak sağlar.⁷¹

İslam dünyasında farklı mezheplere mensup âlimler tarafından ortak bir "*vahdet bildirisi*"nin hazırlanması da yine atılması gereken bir diğer adımdır. Bu sayede Müslümanlar arasındaki tekfir mekanizması bertaraf edilmiş olur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken şey, mezhepler arasındaki ihtilafların olduğu gerçeği unutulmamalı, bu durum kabul edilmeli ve buna tahammül edilmelidir. Ancak bu şekilde dağınık halde yaşayan Müslümanlar bir araya gelebilirler.⁷² Bunun için de ihtilaflardan ziyade müşterek noktalara odaklanılmalıdır.⁷³

Âyetullah Hamaney, politik düzlemde mezhepçi bir dil kullanımının da ümmetin birliğinin önündeki engeller arasında olduğunu ifade eder. Bu konuda özellikle yetkili mercileri kullandıkları dil hususunda uyarır.⁷⁴ Siyasi bir etken olarak İslam devletlerinin yöneticileri,

⁶⁸ Ortak noktalar olarak belirlenen hususların her biri hakkında detaylı bilgi için bkz: Hamanei, *İslami Birlik*, s. 57-83.

⁶⁹ Hamanei, *İslami Birlik*, s. 87-104.

⁷⁰ Hamanei, *İslami Birlik*, s. 24.

⁷¹ Hamanei, *İslami Birlik*, s. 112.

⁷² Hamanei, *İslami Birlik*, s. 117-118.

⁷³ Hamanei, *İslami Birlik*, s. 118-120.

⁷⁴ Hamanei, *İslami Birlik*, s. 118-122.

İslam Birliği düşüncesi çerçevesinde, bir olmanın göstergesi olarak bir araya gelip ortak programlar düzenlemeli, ortak düşmanlara karşı birlik sağlanmalıdır.⁷⁵

Ekonomik düzenlemeler başlığı altında, Ebû Zehrâ gibi Hamaney de bazı önerilerde bulunmaktadır. Bu kapsamda, ilk olarak Müslümanlar arasında “*ortak İslami pazarlar*” oluşturulmalıdır. Ayrıca “*İslami Kalkınma Bankası*” oluşturularak İslam dünyası bir araya getirilmeli ve bankacılık başta olmak üzere İslam ülkelerindeki ekonomik reformlar daha aktif hale getirilmelidir.⁷⁶

Hamaney, Müslümanların ortak-kutsal mekân ve günlerine de dikkat çekerek başta Hac olmak üzere Cuma namazı, Ramazan ve Kurban Bayramları, Kudüs Günü ve Vahdet Haftası gibi önemli zamanlar, İslam dünyasında bir araya gelmenin önemli göstergeleri olduğunu ifade etmektedir. Özellikle Hac mevsimi, Müslümanların toplanma mekânı ve Müslümanların bir arada bulunduğu müstesna zaman dilimidir. Hac sayesinde Müslümanlar, bir araya gelme fırsatı yakalamaktadırlar.⁷⁷ Burada “*hac ibadetinin felsefesi, dinin kuvvetlendirilmesidir.*” Sözüünü söyleyerek hac dolayısıyla Müslümanların hem iletişimi kuvvetlenmekte hem de imanları güçlendiği için İslam dininin de kuvvetlendiğine işaret etmektedir.⁷⁸

İslam ümmeti içerisinde vahdet ve tefrikanın tarihsel örneklerine de değinen Hamaney, özellikle İslam ümmetinin birliği için çaba gösteren âlimlerin örnek alınması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu isimler, hem Sünnî hem de Şîî düşüncenin önde gelen isimleridir. Burada Seyyid Cemâleddin Esedabâdi, Şeyh Muhammed Abduh, İmam Musa es-Sadr, Âyetullah Burucerdî, Şeyh Mahmud Şeltut ve Âyetullah Humeynî öne çıkan isimler arasındadır. Bu kişilerin yaptığı çalışmaların örnek nitelikte olduğu dolayısıyla dikkate alınması gerektiğini ifade etmektedir.⁷⁹

3. SONUÇ YERİNE

İslam Birliği, özellikle 20. Asrın başlarından itibaren gündemde olan ve canlılığını günümüze kadar korumayı başaran düşüncedir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin dağılması ve yıkılmasıyla başlayan bu düşünce, hilâfetin ortadan kaldırılması ve Müslümanların kendisini “*başsız*” hissetmesi üzerine İslam coğrafyasında adeta bir ihtiyaç haline gelmiştir. İslam Birliği düşüncesi, hayata geçirilemediği için bir dönem evrim geçirmiş olup farklı isimler altında

⁷⁵ Siyasi yollar hakkında detaylı bilgi için bkz: Hamanei, *İslami Birlik*, s. 122-126.

⁷⁶ Ekonomik yollar hakkında detaylı bilgi için bkz: Hamanei, *İslami Birlik*, s. 127-128.

⁷⁷ Murtazâ Mutahharî, *Hac ve Müslümanların Vahdeti*, (Çev. Nurcan Altun), Önsöz Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 23.

⁷⁸ Mutahharî, *Hac ve Müslümanların Vahdeti*, s. 26.

⁷⁹ Hamanei, *İslami Birlik*, s. 179-198.

(takrîbü'l-mezâhib) çareler aramaya başlanmıştır. Müslümanlar arasında yeniden bir araya gelme umudu yerini bazen umutsuzluğa ve ümitsizliğe bıraksa da zihinlerde ve kalplerde bir gün yeniden birlik olunacağı düşüncesi asla tam anlamıyla kaybolmamıştır. Bu doğrultuda baştan itibaren hep bir gayret içerisinde olunmuştur. Başta Mısır, Mekke ve Kudüs gibi İslam dünyasının önemli şehirlerinde İslam Kongreleri düzenlenmiş, dergiler neşredilmiş ve kurumlar tesis edilmiştir. Yapılan çalışmalarda hemen her İslam mezhebine mensup aydın ve ilim adamları tarafından İslam merkeze alınarak çalışmalar yürütülmüştür. Muhammed Ebû Zehrâ gibi 20. asırda Mısırlı entelektüel kimlik ve Âyetullah Hamaney gibi Şîî dünyanın önde gelen ismi, bu alanda çalışmalar yapan müstesna isimlerdendir.

Her ikisinin eserlerine bakıldığında ortak kaygının hâkim olduğu görülmektedir. Her ikisinin de bu düşüncenin hayata geçirilebileceğine dair umutları, sunduğu reçeteler ve öncelikler aynıdır. Her ikisi de aynı ayet ve hadisleri ortaya koyarak düşüncenin gerçekleşebileceğini düşünmektedir. Sadece ele alınan konuların tonları ve anlamlar farklıdır.

Hem Ebû Zehrâ hem de Hamaney, öncelikle ırkçılık, ayrımcılık, mezhepçilik gibi İslam dünyasında fitneye sebep olan unsurlara karşı dikkatli olunması hususunda uyarmaktadır. İslam Birliği denildiğine hemen her mezhebe ve etnik gruba mensup Müslümanı içine alan bir düşünce tanımı ortaya konmaktadır. İlim ehli olanların yapması gerekenler, İslami bankacılık sisteminde düzenlemeler, askeri düzenlemeler, dış politika uygulamaları ve eğitim dünyasında atılan adımlar gibi birçok önerilen pratiklere bakıldığında ikisinin önerisi benzer niteliktedir. Hac mevsiminin İslam ümmeti nezdindeki kıymeti ve fonksiyonunun, İslam Birliği düşüncesini hayat geçirmede etkin olarak kullanılmasında da hem fikirdirler. İslam dünyasında siyasi, eğitim, askeri ve ekonomik alanlarda atılacak adımlarda ve kurulması gereken kuruluşlar hususunda her ikisinin de benzer düşünceye sahip oldukları görülmektedir. Aradaki farklılık ise, düşünceye yüklenen anlamdadır. Ebû Zehrâ, düşünceyi ifade ederken mezhep lafzına takılmadan genel olarak ayrıştırıcı unsurlardan uzak durulması gerektiğini ifade ederken; Hamaney İslam Birliği'nin hayata geçirilebilmesi için öncelikle mezhep farklılıklarının göz ardı edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Hatta vahdet kelimesine yüklenen anlamlardan biri, mezheplerin birbirine yakınlaştırılmasıdır. Bu bağlamda daha çok Ehl-i Sünnet-Şia ilişkisine vurgu yapmaktadır. Bu yüzden de asırlardır iki mezhep arasında devam edegelen mezhebi ihtilafları, İslam birliğinin önündeki en büyük engel olarak görülmektedir. Tüm farklılıklara rağmen, kaygı ortaktır. Hem Muhammed Ebû Zehrâ hem de Âyetullah Hamaney'in eserlerinde, İslami Birliği düşüncesinin içeriğine ve önemine vurgu yapılmaktadır. Her iki eserin ortak ifadesi, İslami birliğin gerçekleşebilmesi için bir takım somut adımların atılmasıdır. Ancak bu

somut adımlarla birlikte bazı engellerin de ortadan kaldırılması ve olumsuzluklara karşı tedbirlerin alınması gereklidir.

4. KAYNAKÇA

A. Basılı Kaynaklar

- Bodur, Necla, Ebû Zehre'nin Adalet ve Hürriyet Anlayışı”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 20 Sayı: 66 (Bahar 2016), ss. 501-517.
- Buchta, Wilfred, “Tehran’s Ecumenical Society (Majma’al-Taqrîb) A Veritable Ecumenical Revival or a Trojan Horse of Iran”, *The Twelver Shia in Modern Times Religious Culture & Political History*, (ed: Rainer Brunner-Werner Ende), Brill, 2000, ss. 333-353.
- Ebû Zehrâ, Muhammed, *İslam Birliği*, (Çev. Rumeysa Gökbayrak Ömrün), Beyan Yayınları, İstanbul, 2016.
- Ebû Zehrâ, Muhammed, “el-Vahdetü'l-İslâmiyye”, *el-Vahdetü'l-İslâmiyye evi't-takrîb beyne'l-mezâhibi's-seb'a*, (ed.: Abdülkerim Biazer eş-Şîrâzî), Müessesetü'l-Alemî li'l-Matbuat, Beyrut, 1992, ss. 111-140.
- Ebû Zehrâ, Muhammed, “el-Vahdetü'l-İslâmiyye”, *Risâletü'l-İslâm*, Sayı: 37, Mısır, ss. 28-35.
- Ebû Zehrâ, Muhammed, “el-Vahdetü'l-İslâmiyye”, *Risâletü'l-İslâm*, Sayı: 38, Mısır, ss. 138-145.
- Ebû Zehrâ, Muhammed, “el-Vahdetü'l-İslâmiyye”, *Risâletü'l-İslâm*, Sayı: 39, Mısır, ss. 242-250.
- Ebû Zehrâ, Muhammed, “el-Vahdetü'l-İslâmiyye”, *Risâletü'l-İslâm*, Sayı: 40, Mısır, ss. 352-361.
- Ebû Zehrâ, Muhammed, *el-Vahdetü'l-İslâmiyye*, Daru'r-Râidi'l-Arabî, Kahire, ts.
- Ebû Zehrâ, Muhammed, *el-Vahdetü'l-İslâmiyye*, Silsiletü's-Sekafeti'l-İslâmiyye, el-Mektebetü'l-Fenni li'n-Neşr, Kahire, 1483.
- Ebû Zehrâ, Muhammed, *İslam Birliği*, (Çev. İbrahim Sarmış), Esra Yayınları, İstanbul, 1996.
- el-Vahdetü'l-İslâmiyye evi't-takrîb beyne'l-mezâhibi's-seb'a*, (ed.: Abdülkerim Biazer eş-Şîrâzî), Müessesetü'l-Alemî li'l-Matbuat, Beyrut, 1992.
- Eren, Mehmet, “Muhammed Ebû Zehre'nin Küleynî'ye Yönelik Eleştirileri”, *marife*, yıl. 8, sayı. 3, kış- 2008, ss. 367-401.
- Hamanei, Âyetullah Seyyid Ali, *İslami Birlik*, (Çev: Nurcan Altun), Feta Yayıncılık, İstanbul, 2012.

- Köse, Saffet, “Muhammed Ebû Zehre”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXX, İstanbul, 2005, ss. 519-522.
- Köse, Saffet, “Muhammed Ebû Zehre (1898-1974): Hayatı - İslam Hukuku ve Diğer Disiplinlerle İlgili Bazı Görüşleri-Eserleri”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2005, sayı: 6 [Son Asır İslâm Hukukçuları Özel Sayısı], ss. 479-496.
- Murphy, John, *Modern World Leaders: Ali Khamenei*, Chelsea House Publisher, New York, 2008.
- Mutahharî, Murtazâ, *Hac ve Müslümanların Vahdeti*, (Çev. Nurcan Altun), Önsöz Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- Sadjadpour, Karim, *Reading Khamenei: The World View of Iran's Most Powerful Leader*, Carnegie Endowment, Washington, 2009.
- Samii, Abbas William, “The Shah’s Lebanon policy: the role of SAVAK”, *Middle Eastern Studies*, 33: 1, ss. 66-91.
- Vahdet (Ortak Kitap)*, Objektif Yayınları, İstanbul, 1992.
- Yazıcı, Tahsin, “Fidâiyyân-ı İslâm”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XIII, İstanbul, 1996, ss. 54-55.
- Yılmaz, Muhammet, *Muhammed Ebû Zehre ve Zehretü't-Tefâsir İsimli Tefsirindeki Metodu*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.
- Yılmaz, Muhammet, “Muhammed Ebû Zehre ve Zehretü't-Tefâsir İsimli Tefsiri”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2015, Cilt: LI, Sayı: 1, ss. 13-31.

B. İnternet Kaynakları

“Biography of Ayatollah Khamenei the Leader of the Islamic Revolution”, *Khamenei.ir*,

<http://english.khamenei.ir/news/2130/bio>.

<http://english.khamenei.ir/service/News>.

<https://www.taghrib.org/ar>.

<https://www.taghrib.org/ar/conferences>.

Khosrokhavar, Farhad, Portrait of Ali Khamenei - Supreme Leader in Iran, *Institute Montaigne*, 30 Eylül 2019, <https://www.institutmontaigne.org/en/blog/portrait-ali-khamenei-supreme-leader-iran>

VERGİ YÜKÜNÜN DAĞILIMI: TÜRKİYE VE OECD ÜLKELERİ KARŞILAŞTIRMASI

Ramazan KAYMAKÇI

Harran Üniversitesi

rmznkaymakci@hotmail.com

ÖZET

Vergi çeşitli faktörlerin etkisiyle şeklenmiş, belirli dönemlerden geçerek günümüze kadar gelmiş önemli bir değerdir. Bazı dönemler zorunlu bir özellik kazanırken bazı dönemler de ihtiyari bir vaka olmuştur. Bu anlamda günümüzde vergi kavramı, devletin ya da devletten alınan yetkilere dayanarak hareket eden kamu tüzel kişilerin kamusal hizmetlerini gerçekleştirmek üzere ilgili birimlerden kanunda öngörülen durumlara göre alınan ve özel bir vaatte bulunmadan geri ödeme koşuluna sahip olmadan alınan para tutarlarıdır. Verginin tanımından da görüldüğü gibi vergi insanlar üzerinde bir devlet örgütlenme hakkı doğurmaktadır. İnsanlara yüklenen bu yük vergi yükünü oluşturmaktadır.

Bireylerin ödeyecekleri vergiyi başka kişilere yükleme süreci, nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın, belli bir miktar satın alma gücünün kamu kesimine vergileme ile aktarılmasında, söz konusu yükün tüm bireylerin de pay alması kaçınılmaz olacaktır. Bu yüzden kişilerin yükledikleri vergiler kişilerin ülkeye bakış açılarını da belirlemektedir. Daha adil bir vergi sınıflandırması ve vergi sistemi kuran bir ülkede vergi yükünde yüklenicilerin ülkeye bakışını da değiştirmektedir. Bu anlamda dolaylı vergiler toplumda kırılmalara neden olmaktadır. Çünkü geliri düşük bir birey ile geliri yüksek bir bireyin mal ve hizmet alımında aynı oranda vergiyi ödemesi adalet ilkesine aykırı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolaysız vergilerde ise gelir ve kurum üzerinden alınan vergiler gelişmiş OECD ülkelerinde daha yüksek oranda görülürken millî geliri daha düşük ülkelerde ise oranlar da düşük görülmektedir.

Vergi, sahip olduğu bazı özellikler dışında mutlaka insanların satın alma gücünde bir azalmaya sebebiyet verecektir. Bu azalma kişilerin gösterdiği fedakârlıktan kaynaklanmaktadır. Böylece çalışmada, bireyin ve toplam vergi yükü ile kişilerin üstlendiği vergiler, adalet sağlamada ne denli öneme sahip olduğuna bakılacaktır. OECD ülkelerinde vergi sınıflandırmasına dayalı olarak 2017 yılı dolaylı ve dolaysız vergiler oranları analiz edilerek

vergide adaletin gelir dağılımında adaleti düzenleyici ilkesinin Türkiye'deki durumuna bakılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Vergi Yüğü, Dolaylı vergiler ve Dolaysız vergiler.

GİRİŞ

Kişilerin yüklendikleri vergiler kişilerin ülkeye bakış açılarını da belirlemektedir. Daha adil bir vergi sınıflandırması ve vergi sistemi kuran bir ülkede vergi yükünde yüklenicilerin ülkeye bakışını da değiştirmektedir. Bu anlamda Dolaylı vergiler toplumda kırılmalara neden olmaktadır. Çünkü geliri düşük bir birey ile geliri yüksek bir bireyin mal ve hizmet alımında aynı oranda vergiyi ödemesi adalet ilkesine aykırı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dolaysız vergilerde ise gelir ve kurum üzerinden alınan vergiler gelişmiş OECD ülkelerinde daha yüksek oranda görülürken millî geliri daha düşük ülkelerde ise oranlar da düşük görülmektedir. Bu anlamda çalışmada OECD ülkelerinde vergi yüklenicilerinin dolaylı ve dolaysız vergi yüklerinin 2017 yılı verileri göz önüne alınarak Türkiye'nin diğer OECD ülkelerine göre durumuna bakılacaktır.

1.1. Vergi Kavramı ve Verginin Tarihsel Gelişimi

1.1.1. Vergi Kavramı

20. Yüzyılda gelişim gösteren sosyal refah devleti, insanların yeni taleplerine cevap vermek zorunda kalmıştır. Böylece kamu kesimi bu ihtiyaçları yerine getirebilmek için birçok faaliyette bulunmuştur. Günümüz serbest ekonomi anlayışı hâkimiyeti söz konusu olsa da devletin ekonomide etkinliği artmıştır. 20. Yüzyılın yeni devleti artık sadece kamusal ve yarı kamusal mal değil aynı zamanda özel mal üretir hale de gelmiştir. Devlet bu faaliyetleri yerine getirmek için hem üretim faktörlerine hem de piyasada üretilen mal ve hizmetleri de elde etmek zorundadır. Buda ancak devletin bu üretim faktörleri ve piyasa mallarının değerlerini ödemesiyle gerçekleşebilir. Yani devlet ihtiyaç duyduğu kaynaklara sahip olmak için ödeme yapması gerekmektedir. Bu ödemeyi gerçekleştirmek için de doğal olarak gelire ihtiyaç duyar. Aksi halde gerçekleştireceği sosyo-ekonomik mal ve hizmet üretimi kaynaklarını tedarik edemez. Bu gelirler içerisinde devletlerin ekonomisinde en önemli paya sahip olan vergilerdir.

Vergi cebri ve karşılıksız olarak devletin hükümlerlik yetkisini kullanarak elde ettiği en önemli kamu geliridir. Zaman içerisinde vergi temelleri oluşturulmuş, sağlam bir ekonomik temelin oluşturulmasında kaynak rol oynamıştır. Bu kavram klasik ve modern maliyeciler farklı şekilde

tanımlamıştır. Her iki tanımın farkını görebilme açısından klasik ve modern maliyecilerin tanımlarına bakmamız gerekmektedir. Bu tanımlarda (Türk, 2010, s. 111; Özdemir, 2010, s. 217; Öncel, 2004, s. 494):

- Klasik maliyecilere göre vergi tanımı: Fransız yazar Gaston Jeze klasik maliyenin Kıta Avrupa'sında kurucusudur. Bu maliyeci vergiyi şöyle tanımlamaktadır: “Vergi, kişilerden kamu giderlerini karşılamak üzere, cebri, nihai ve karşılıksız olarak istenen parasal bir yükümlülüktür”. Dolayısıyla vergi bireylerden alınır. Vergi hem gerçek hem de tüzel kişiler öder. Verginin alınış gayesi kamu harcama finansmanını gerçekleştirmektir. Vergi isteğe göre değil zorunlu bir kamu geliri niteliği taşımaktadır. Vergi yükümlüsünden alındıktan sonra tekrar yükümlüsüne verilmez. Vergi parasal bir yükümlülüktür. Verginin nakdi gerçekleşmesi, ekonomilerin para ekonomisine girmiş olmasından ileri gelmektedir. Ekonomilerin para ekonomisine girmemiş olduğu dönemlerde vergi aynı veya hizmet şeklinde de ödenmiştir. Türkiye’de geçmişten beri uygulanan Yol Vergisi’nde nakdi değeri karşılayamayacak kesimler için aynı olarak yapılacak olan il ve mahalli yol çalışmalarında üç saati aşmayacak şekilde nakdi değer, bedeni yükümlülüğe çevrilmesi bu duruma en iyi örnektir.
- Modern maliyecilere göre verginin tanımı: Modern maliyeciler klasik maliyecilerin vergi tanımına başlıca iki noktayı daha vurgulamaktadır. Modern maliyeciler “Vergi, kişilerden kamu harcamalarını karşılamak veya devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahalesini sağlamak üzere, cebri, nihai ve karşılıksız olarak, doğrudan doğruya istenen, parasal bir yükümlülüktür.”
- Modern maliyecilerin verginin tanımına getirdiği en önemli yenilik, verginin sadece mali amaçla alınmadığını ortaya koymaktır. Vergi sadece kamu harcamalarının finansmanını gerçekleştirmek için alınmaz, gerektiğinde sosyo-ekonomik hayata müdahalede bulunmak ve ekonomik faaliyetleri yönlendirmek için de alınır. Özellikle enflasyon döneminde gerçekleşen aşırı talep sonucunda Dolaysız vergiler artırılır. Artan talebi kısmak için otoriteler gerçekleştirdiği bu artışla talebi kısarlar. Dolayısıyla burada verginin maliye politikasının aracı olarak kullanımı söz konusu olmaktadır.

Kamusal hizmetlerin gerektirdiği finansmanı sağlamak, ekonominin sosyo-ekonomik dalgalanmalarının yaşandığı dönemlerde dengeleyici rol görevini de yerine getirerek, devletin egemenlik gücüne dayanarak, gerçek ve tüzel kişilerden karşılıksız olarak cebren alınan parasal değerler vergiyi ifade etmektedir (Paksoy ve Bakan, 2010, s. 154). Bu bağlamda verginin sahip

olduğu unsurlar: Belli bir egemenlik gücüne dayanması, karşılıksız olması, yasalara dayalı olması, cebri, gerçek ve tüzel kişilerden alınması unsurlarına dayanmaktadır. Verginin bu özellikleri özerinde durduktan sonra verginin tarihsel olarak nasıl evirildiğini ortaya çıkarmak vergi yükünün toplum üzerindeki etkisini daha iyi gözler önüne serecektir.

1.1.2. Verginin Tarihsel Gelişimi

Vergi, eski dönemlerde aynı nitelikteki çok ağır bir yük olarak tanımlanmaktaydı. Para ile ifade edilir ve ödenir hale gelmiş olması verginin bu ağır yük olma kavramını değiştirmemektedir. Dolayısıyla giderek ağırlaşan ve çeşitlenen vergilere karşın devlet karşılığında bize ne sunduğu son derecede önemli bir sorudur. Alınan vergilerin karşılığı iç ve dış güvenliğinin sağlanması veya can ve mal güvenliğinin sağlanmasından ibaret değildir. Alınan bu vergiler kuşkusuz faydasız değildir. Elde ettiğimiz gelirlerin bir kısmını yiyecek, giyecek ve konut ihtiyacı kadar önemli olan toplumsal ihtiyaçların giderilmesine tahsis etmekte kullanılmaktadır. Ancak, devlet, vergi alımında bir karşılık sağlamaya mecbur değildir, vergi şartı bağlı olmayıp bir ödevin yerine getirilmesini ifade etmektedir (Nadaroğlu, 1983, s. 254).

Bir başka anlayışta vergiyi nahoş bir durum olarak ileri sürmektedir. Yükümlü tarafından her şeyden önce bir zorlama olarak ifade edilmektedir. Görülüyor ki vergi bir gerçektir, hem de zorunlu olarak sürdürülen ve bu sebeple de yükümlü tarafından hoş karşılanmayan bir gerçektir. Verginin bu durumu vergiye bilimsel açıdan tarafsız olarak bakılmayı zorlaştırmaktadır. Çünkü vergi, ödeyenin ekonomik gücünde bir azalmaya sebebiyet vermektedir. Karşılığında doğrudan bir hizmet vaadi gerçekleşmediğinden vergi yüklenicilerinin bu durumunu anlamak gerekir. Verginin, toplum halinde yaşamının bir gerekliliği ve devletin devamı için vazgeçilmez bir sorumluluk olduğu tüm uygarlıklar için zor olmuştur.

Vergi çok çeşitli faktörlerin etkisiyle şekillenmiş çeşitli aşamalardan geçmiş son derecede önemli bir olgudur. Bazı dönemler aynı gerçekleştirilmesine rağmen son dönemlerde nakdi olarak hayatın her noktasında karşımıza çıkmaktadır. Romalılar döneminden bu yana bir ilerleme bir gerileme yaşayarak tarihinde önemli değişimler görülmüştür. Verginin tarihine genel olarak bakıldığında, vergi, çeşitli değişiklikler geçirmiş, anlam ve kavram olarak değişik dönemlerde değişik yorumlara maruz kalmış mali, iktisadi, sosyal, hukuki, siyasi ve hatta ahlaki yönleri ile karmaşık bir yapı oluşturmuştur.

Vergi hakkındaki en önemli değişim, verginin zorunlu ya da zorunlu olmayan yapısında görülmektedir. Roma döneminde her Romalının vatandaşlık görevleri arsında vergi ödemek zorunlu bir yükümlülük olarak ifade ederken Orta Çağ'da zorunlu olmayan bir ödemeye dönüşmüştür. Bu dönemde vergi kavramını ifade etmek için kullanılan bağış, yardım ve hediye sözcükleri bu durumu açıkça göstermektedir. Yine Türkçe 'de yardım kelimesi de vergi kavramını ifade etmek için kullanılmıştır (Nadaroğlu, 1983, s. 255).

Roma'daki vergilerin özelliği bunların zorunlu ve otoriteye dayanarak alınmasından ibaretti. Roma'daki dolaysız vergilerin özü nüfus ve kadastroya temel almaktaydı. Yani kişilerin sahip olduğu arazi ve kişi sayısına bağlı olarak alınıyordu. Dolaylı vergiler arasında ise en önemlisi bugünkü Katma Değer Vergisi gibi alınan ve %1 denk gelen alım satım üzerinden alınan muamele vergisidir (Neurisse, 2006, s. 5).

Orta Çağ'da Feodaliteyle beraber verginin karakteristiği değişmiş ve Roma'daki zorunluluk yerine ihtiyari yapıya dönüşmüştür. Bu dönemin hâkim devlet şekli küçük krallıklar ve feodal derebeyliklerdi. Kralların ve derebeylerin ana gelir kaynakları emlak gelirleridir. Vergi ise, halkın kral ve derebeylerin kendi rızalarıyla yaptığı bağış niteliğindedir. Yine bu dönemde çok zorunlu haller olmadıkça ve halkın rızası olmadıkça vergiye başvurulmazdı. Ancak XIV. Louis XVII. yüzyılda aşar ve baş vergisini kendi otoritesine dayanarak tahsil edince, Romanın otoriter ve cebri karakterdeki vergisi yeniden geçerlilik kazanmış ve bu suretle feodalite döneminin ihtiyari vergisi tarihe karışmıştır. XVIII. Yüzyıldan bu yana, verginin niçin alındığı çok tartışılmış ve bu sorun çeşitli görüşlerin ortaya atılmasına sebep olmuştur. Bu değişimlerle beraber vergide kalıcı hale gelen en önemli unsur verginin, devletin hükümlerine dayanarak alındığı ve zorunlu bir yükümlülük olduğudur (Pelin, 1935, s. 402). XIX. yüzyıldan günümüze değin vergiyi anlatırken kullandığımız bu kavramlar bu durumu desteklemektedir.

Verginin tarihsel gelişimi Osmanlı İmparatorluğunda da Batı'dakine benzer bir seyir izlemiştir. Ancak Osmanlıdaki vergileme sisteminin işleyişini takip etmek hiç kolay olmamıştır. Bu konuda en önemli düşünce Osmanlı kuruluşundan Tanzimat dönemine kadar olan dönemin finansman ve vergi sisteminin belirsiz olduğu yani açık olmadığı düşüncesidir. Bu anlamda Osmanlı'nın tarihsel geçmişinde bunu yazılı hale getirmede büyük eksiklikler görülmüştür. Sonradan yapılan önemli çalışmalar bu boşluğu doldurmaya çalışmıştır. Bu bağlamda ele alınan dönemlerin analizini yapıp önemli çıkarımlarda bulunan çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğunda ilk kuruluşunda vergilerin kısmen anavatandan getirmiş, kısmen de

işgal ettiği toprakların örf ve adetlere göre almış, fakat yavaş yavaş bütün kanunlarda görüldüğü gibi şeri esaslara göre belirlemiştir. Bu sebeple ki Osmanlı'daki vergiler Şeri ve Örfi vergiler olarak çeşitlendirilmiştir (Kazıcı, 1986, s. 285).

Örfi vergiler dağınık bir vergi gurubudur. Temel olarak bu vergilerde işgal edilen ülkelerin daha önce uygulamada oldukları vergilerin devamı niteliğindedir. Bu vergilere örfi isminin verilmesinin sebebi işgal edilen yerlerdeki örf ve adetlere göre ayrı ayrı uygulanmasındadır. Şer'i vergiler ise İslam hukuku esaslarına göre dizayn edilmiş, dini esasları temel alan dört vergiden oluşmaktadır. Bu vergiler: Zekât, öşür, haraç ve cizyedir. Bu dört verginin ortak özelliği esas itibarıyla zorunlu oluşlarıdır. Bu açıdan düşünüldüğünde Roma'daki zorunlu vergilerle benzerlik gösterdiği söylenebilir. İslamiyet'tin en esaslı vergisi zekâttır. Zekâtın özünü, kendisi için gereğinden fazla mal bulunan kimselerin bu malların en az bir yıldan beri mevcut olması kaydıyla buna kırkta birini fakirlere ve yoksullara vermesi teşkil etmektedir. Öşür, İslamiyet'ten öncede var olmasına karşın, Müslümanların elinde bulunan arazinin mahsulünden alınan hisseyi ifade etmekteydi. Haraç ise, işgal edilen ülkelerde Müslüman olmayanlara bırakılan topraklardan alınan devlet hissesinin adıdır. Cizye de, Müslüman olmayanlardan askerlik yapmamaları karşılığında alınan bir tür dereceli baş vergisiydi (Yurtseven, 2008, s. 153).

Vergi tarihi XIX. yüzyıla geldiğinde ise değişimi hem Batıda hem de Osmanlı da geçirmeye devam ediyordu. Özellikle bu yüzyılda David Ricardo'nun vergi tanımlaması günümüz açısından eksik olmasına rağmen son derecede önemlidir. Ricardo vergiyi, bir ülkenin toprak ve emek ürününden, hükümetin emrine verilen parçadır; yani ülkenin sahip olduğu mili gelir içinde devlete ayrılan pay olarak tanımlamıştır (Ricardo, 2018, s. 123). Verginin her dönem geçirdiği evrim nihayetinde verginin zorunlu, otoriteye dayalı ve karşılıksız bir değer olarak ödenmesi gerektiğinin altyapısını günümüz vergi sistemlerine yerleştirmiştir. Bu bağlamda oluşan yeni vergi türlerini incelemekte büyük fayda bulunmaktadır.

1.1.3. Vergi Türleri

İdeal bir vergi sisteminin tek vergi zeminine dayanıp dayanmayacağı, geçmişte pek çok düşünürü uzun uzun meşgul etmiş ve çeşitli tartışmaların, önerilerin kaynağını oluşturmuştur. Bu anlamda geçmişte tek vergi-çok sayıda vergi alınması tartışmaları nihayetinde sakıncaları ve

avantajları dikkate alınarak günümüzde birden fazla verginin uygulanmasıyla sonuçlandırılmıştır.

Günümüz devletlerinde verginin yaşadığı tarihsel süreç sonunda birden çok vergi kullanmak zorunluluk olmuştur. Sayıları artan bu çeşitli vergilerin anlamlı gruplar halinde değerlendirmek gerekir. Bu anlamda en yaygın kullanılan iki tür Dolaylı ve Dolaysız vergileme türüdür.

Dolaylı (Vasıtalı) – Dolaysız (Vasıtasız) Vergiler: Vergilerin sınıflandırılmasında ekonomik faaliyetler açısından değerlendiren dolaylı-dolaysız vergiler tarih itibariyle en yaygın kullanılan vergileme sınıflandırılmasıdır. XVI. Yüzyıldan itibaren bu deyimler günümüze kadar kullanılmaya başlanmıştır (Laufenburger, 1955, s. 134). Ancak deyimlere verilen anlamaların zaman içerisinde çok değişmesi bir yana, bu ayrımı yaparken nelerin kıstas alındığı üzerinde de tam bir uzlaşmaya varılmamıştır. Genel olarak vergilerin dolaylı ve dolaysız vergiler olarak ayrılmasında kullanılmış şu ölçütler bulunmaktadır:

- Kişilerin satın aldığı mallar üzerine yani genel fiyat düzeyini etkileme hususunda farklılık oluşturabilmektedir. Burada bazı vergiler genel fiyat düzeyini artırırken, bazı vergiler dolaylı vergiler olarak ifade edilmekte bazı vergiler ise, genel fiyat düzeyinde etkilememekte yada daha az etkilediği vergiler ise dolaysız vergiler olarak ifade edilmektedir.
- Dolaylı-dolaysız vergilerin ayrımını esas tutan diğer bir ölçüt ise, genel fiyat düzeyini değil nispi fiyat yapısının dikkate alınmasıdır. Buna göre, nispi fiyatları değiştirmeyen vergiler dolaylı vergiler, değiştiren vergiler ise dolaysız vergilerdir. Bazı durumlarda böyle bir kıstas, fazla itiraz doğurmadan ve açık bir biçimde vergileri bölmeye yardım edebilir. Örneğin, herkese uygulanan bir gelir vergisi ile yalnızca buzdolaplarına yönelik bir satış vergisi arasında bu bakımdan fark olduğu ortadadır.
- Dolaylı-dolaysız vergi ayrımında en çok üzerinde durulan kıstas bu vergilerin yansıma farklarıdır. Buna göre, yansıtılmayan, bu nedenle konulduğu kişi ya da kurum üzerinde alan vergiler dolaysız vergiler, yansıtılarak yükü başkasına aktarılan vergiler ise dolaylı vergilerdir.
- Dolaylı-dolaysız ayrımında bir başka kıstas olarak gelir akımının iki ayrı yönünden, yani gelir ve harcama akımlarından yararlanabileceği ileri sürülmüştür. Dolaysız vergilerin, ekonomi içinde vergilerin elde edilmesine ilişkin işlemleri, dolaylı vergilerin ise gelirlerin harcanması işlemlerini vergilediği söylenmiştir.

Tablo 1: Dolaylı-Dolaysız Vergiler

Dolaysız Vergiler	Dolaylı Vergiler
<ul style="list-style-type: none">• Gelir Vergisi• Kurumlar vergisi• Genel harcama vergisi• Genel servet vergisi• Veraset ve intikal vergisi	<ul style="list-style-type: none">• Gümrüklerde alınan vergiler• Belli malların sahipliğinden alınan vergiler• Satış verileri• Resimler, harçlar• Katılma payları

Vergilerin dolaylı ve dolaysız vergiler olarak ikiye ayrılmasının nasıl gerçekleşeceği, bu ayrımı neyi ifade ettiği hususunda kesin olarak anlaşmaya varılmasa da yukarıda özetlenen kıstaslar etrafında bileşilmiştir. Ayrıca dolaylı-dolaysız vergilerin ayrımında özellikle uygulamada ortaya çıkardığı bazı sonuçlar açısından büyük önem taşımaktadır. Bu durumlar (Çelik, 2016, s. 257):

- Milli gelir hesaplamalarında faktör fiyatlarıyla safi-gayrisafi milli hâsıla ile piyasa fiyatlarıyla safi-gayrisafi milli hâsıla arasındaki farkı yaratan unsur dolaylı vergilerin toplamıdır. Yani faktör fiyatları ile milli hasıladan piyasa fiyatları ile milli hâsıla kavramına ulaşmak için, birinci kavramın ifade ettiği değere o dönemde devletçe alınan dolaylı vergiler toplamını eklemek ve negatif dolaylı vergi sayılabilecek sübvansiyonlar toplamını düşmek gerekmektedir.
- Uluslararası bazı anlaşmalarda dolaylı-dolaysız vergiler ayrımı ülkelerarası ticareti geniş ölçüde etkileyecek önemli hükümlerin biçimlendirilmesinde esas olmaktadır. Örneğin, Avrupa Birliği içerisinde vergilerin ahenkleştirilmesi sorunu açısından, dolaylı ve dolaysız vergiler hem kanunen hem de fiilen birbirinden ayrı biçimde ele alınmışlardır.

Dolaylı-dolaysız vergileme türünü kapsam altına aldığımız çalışmamızda bu ayrımın özelliklerine baktık. Bunun yanı sıra vergi borcunun hesaplanma biçimine göre ve adet, hacim, uzunluk gibi ölçülere üzerinden alınan vergiler spesifik, matrahın değer olduğu vergiler ise advalorem vergiler olmaktadır. Bir diğer iki ayırım ise, kişilerin kişisel durumlarını ele alan evli olup olmadığı, çocuk sayısı gibi özellikleri esas alan öznel vergiler, almayanlar ise nesnel vergilerdir. Gelir-servet-yararlanma-harcama üzerinden esas alınarak da ayrıma gidilebilmektedir.

1.2. Vergi Yüğü ve Vergi Yüğüünün Etkileri

1.2.1. Vergi Yüğü

Vergileme sorunları söz konusu olduğunda özellikle üzerinde en çok durulan konu vergi yüğüüne ilişkin hususlardır. Vergi yüğü nedir? Böyle bir yüğüten söz edilebilir mi? Ağırılığı ölçülebilir mi? Bir sınırı saptanabilir mi? Bütün bunlar özellikle XX. Yüzyıl düşünürlerin önemli uğraşları arasında yer almıştır. Bu anlamda vergi yüğü pek açık olmayan ve üzerinde uzlaşa sağlanmış bir kavram değildir.

Vergi tarihten beri topluluklar ve düşünürler bir yüğü olarak görmüşlerdir. Çünkü ödeyen kişinin mal varlığında bir azalmaya sebep olmaktadır. Yüğümlünün bu eksiklikten dolayı bir rahatsızlık duyması doğaldır. Ancak, yüğümlünün duyduğu bu ağırlık bir vergi tazyikidir. Buna sübjektif vergi yüğü adı da verilmektedir. Gerçek vergi ise -buna objektif vergi yüğü adı verilmektedir- bir takım hesaplamalar sonucu bulunan bir orandır. Sübjektif vergi yüğüünün, bir diğer deyişle vergi tazyikinın adedi olarak hesaplanabilmesi mümkün değildir. Çünkü bu iktisadi bir olayın sebep olduğu psikolojik bir tazyiktir. Bu tazyikin yüğümlü tarafından nasıl ve hangi ölçüde hissedildiğı vergi ödeyenin psikolojik yapısına bağılıdır. Objektif vergi yüğü ise, yüğümlünün geliri ile ödediğı vergi arasındaki nispi ilişkiyi esas aldığında teorik planda hesaplamaya daha elverişli bir kavram olarak kabul olunmaktadır (Nadaroğılu, 1983, s. 313).

Vergi yüğü kavramı temel olarak tanımlanması zordur. Özellikle bireysel vergi yüğü hesaplarında sadece yüğümlünün ödediğı vergiler dikkate alınmaktadır. Ancak, aynı kişi yansıma yoluyla başkalarının vergisini de kısmen ya da tamamının yüğüünü taşımaktadır. Ancak yansımanın da hesaplanmasında ortaya çıkan zorluk bizi temel olarak bir tanıma zorlamaktadır. Bu açıklamayla beraber vergi yüğü tanımı, kısaca, ödenen vergi ile gelir vergisi arasındaki orandır. Yani vergi yüğüüne, vergi yüğü eşittir, ödenen vergi bölü elde edilen gelir ile ulaşılmaktadır (Nadaroğılu, 1983, s. 313). Dolayısıyla ödenen vergi arttıkça vergi ödeme gücü sabit oldukça vergi yüğüünde artış yaşanır.

Vergi yüğü kavramı, vergiyi ödeyen bireyler açısından değerlendirilebileceğı gibi ekonominin tümü açısından da değerlendirilebilir. Bu anlamda karşımıza bireysel ve toplam vergi yüğü kavramları çıkar. Toplam vergi yüğü bir ekonomideki toplam vergi gelirlerinin milli gelire oranına denir. Bu anlamda vergi yüğü bir ülkenin ekonomik yapısı hakkında bize önemli bilgiler sunmada yardımcı olmaktadır (Kılıçaslan ve Yavan, 2017, s. 39). Vergi yüğüünün

toplum açısından sosyo-ekonomik, siyasi etkilerine bakmak vergi yükünün önemini daha iyi gözler önüne serecektir.

1.2.2. Vergi Yükünün Etkileri (Sosyal, ekonomik ve siyasi)

1.2.2.1. Vergi Yükünün Siyasi Etkisi

Kamu harcamalarının finansmanı için ne kadar vergi alınacağı, vergi konularının neler olacağı, vergilemenin zamanı, kimden ve hangi kesimden ne kadar vergi alınacağı, finansmanda alternatif yöntemlere başvurup başvurulamayacağı birer siyasal karar alma sorunudur. Seçmenler, vergileme gelinde ödediği vergide, kişisel refahlarında azalmaya yol açtığı için politikacıların vergiye ilişkin politikalarını yakından takip ederler. Böylece hangi politikacıyı ya da siyasal partiye oy vereceğini belirlerler. Bu davranışın en önemli sebebi seçmenlerin kamu finansmanına katılımda en düşük paya sahip olma isteğidir. Burada ana düşünce sunulacak kamu hizmetlerini en düşük maliyetle en yüksek faydaya ulaşma hedefidir.

Politikacılar seçmenlerin oylarına talip olmak için vergi yükünü azaltabilir. Bu anlamda var olan bir veriyi kaldırarak vergi oranlarını azaltarak ya da artırarak, istisna ve muafiyetlerin kapsamını değiştirerek ve vergiden kaçınmayı özendirici politikaları benimseyerek etkileyebilir. Politikacılar vergi yükünü daha hassas bir yapıya kavuşturmak için belirli uygulamalar gerçekleştirir bunlar (Berksoy ve Demir, 2004, s. 521):

- Politikacılar seçim beklentisi içerensindeyken vergi yükünü düşük tutarken, seçimin uzak olduğu dönemlerde ise vergi yükünü yüksek tutmak istemektedir. Politikacılar vergi yükünü düşürmeyi özellikle aflar, reformla, ödeme kolaylıkları, oran indirimleri, vergi idaresi ve denetimde kolaylıklar gibi yollara başvurmaktadır.
- Politikacılar vergi yüklenicileri tarafından hissedilemeden ya da az hissedilen vergileri artırırken hissedilen vergileri azaltmak isterler. Bu yüzden Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergileri gibi fiyata dâhil dolaylı vergiler her zaman politikacıların ilgi alanında olagelmiştir.
- Politikacılar vergi yükünü rakip-muhalefet tehdidinin büyüklüğüne göre ayarlarlar. Güçlü bir muhalefet tehdidi hissetmeyen politikacılar vergilemede daha rahat davranabilirler.
- Politikacılar oylama tehdidi bulunmayan ekonomik birimleri diğer ekonomik birimlere göre daha yüksek oranda vergiye tabi tutar. Bunun en iyi örneği gümrük vergileridir.

Çünkü gümrük vergilerinde oylamaya dâhil olmayacak birçok yabancı ülke üreticilerini hedef almaktadır.

- Politikacılar vergi yasamasının karmaşık ve anlaşılmaz olmasını isterler. Vergi kanunlarında sık yapılan değişimler, sık yapılan vergi reformları, KDV’de ve gelir vergisinde olduğu gibi tarife yapısının karmaşıklığı bunu göstermektedir. Karmaşık vergi yapısı uzman kişiler tarafından düzenlendiğinde politikacıların vergi gelirlerini hissettirmeden artırabilme imkânı sunar.
- Politikacılar kararsızların vergi yükünü azaltırken özellikle kendi partilerini tarihi olarak desteklemeyen seçimlerin vergi yükünü artırmak isterler. Özellikle bu bölgesel olarak belirlemeyle gerçekleştirebilir. Oy almadığı bölge, sektör ve sınıflar üzerinde daha çok vergi yüklemek isterler.
- Politikacılar vergilemeden kaynaklanan oy kaybını en aza indirmek için vergi tabanını dar tutmak ister. Politikacıların vergi yükünü bütün topluma dağıtırken kamu hizmetlerini belli bir sınıf ya da coğrafi birimde konsantre etme eğilimlerine ilişkin açıklamaların daha gerçekçi görünmektedir.

Siyasilerin davranışsal kalıplarla yerine getirmek istediği bu düşünceler toplum üzerinde vergi yükünü ortaya çıkarmaktadır. Politikacılar oylarını korumak ve yeni oylar kazanmak açısından rasyonel davranmak isteyeceklerdir. Bu yüzden seçim dönemlerinde vergi yükünü azaltmaya gider.

1.2.2.2. Vergi Yükünün Sosyo-ekonomik Etkisi

Vergileme ile ulaşılmak istenen ana amaç vergi hasılatını optimal seviyeye çıkartıp devlet finansmanında en önemli geliri sağlamaktır. Wagner devletin varlığının bireylerin hayatından daha önemli olduğunu ileri sürer. Düşüncesinin altındaki altyapı, bireylerin varlığı ancak devletin varlığıyla mümkün olur düşüncesidir. Bu yüzden iyi bir vergi sisteminin verimli, yani kamu harcamalarını karşılayacak bütün gerekli gelirleri sağlamalıdır ve esnek olmalıdır yani olağanüstü ihtiyaçları dahi kolayca karşılayacak bir niteliğe sahip olmalıdır (Nadaroğlu, 1983, s. 353).

Klasikler vergi hasılası konusundaki görüşleri tek bir endişeyi barındırmaktadır. Buda vergi hasılasının kamu harcamalarını karşılamada yeterli olması durumudur. Örneğin, bir verginin verimli olabilmesi için genel olması yani, herhangi bir ayırım yapılmaksızın ülkede bulunan herkesin iktidarı ile orantılı olarak vergi ödemesi gereklidir. Bu durumda sosyo-ekonomik

etkisinin yaşanabileceği gibi politik amaçlarda oy endişesi gibi getirilecek istisna ve muafiyetlerin vergi hasılasını olumsuz yönde etkilemesi doğaldır. Ayrıca vergi yükümlülerinin vergileri yansıtma ve vergiden kaçırma gibi yollara başvurmaması da vergi yükünün sosyo-ekonomik yönü itibarıyla önemli bir sorundur. Klasikler bu sorunlar sebebiyle dolaylı vergilerin savunucusudurlar. Çünkü yükümlüler, çeşitli mal ve hizmetler üzerine serpiştirilmiş ve fiyat içinde erimiş olan bu vergileri genellikle hissetmeden bazen de ağırlığını pek az duyarak ödemektedirler.

Olağan şartlarda vergi oranlarının yüksek tutulması verginin verimini artırır gibi görünse de klasikler bu konuda endişe duymaktadır. Alınan fazla verilerin toplam vergi yükünü azaltacağını belirtmektedirler. İnsanların doğal yapısı düşünüldüğünde elindeki gelirin büyük kısmını vergiye dönüştürülmesi rahatsızlık uyandıracığından oluşacak vergi yükünden kaçınmanın yollarını arayacaktır. Buda hem toplumda suç unsuru olacak vergi kaçakçılığına kadar gidecek hem de ekonomik açıdan vergilerin toplam gelirinin azalmasına sebebiyet verecektir (Birinci ve Akyazı, 2017, s. 50).

Vergi yükünün sosyo-ekonomik yönünün en önemli özelliği adil bir vergi sisteminin oluşturulmasıdır. Adil vergi sisteminin amacı, vergi yükünün adil bir şekilde dağıtılmasıdır. Adil vergileme subjektif özellik barındırdığından devletler için uygulaması son derece zordur. Bu yüzden adil vergiden kasıt, bir toplumda mevcut fikir birliğine göre en adil kabul edilen reel gelir bölüşümünün ölçülerine uygun olanıdır. Bunun için vergilemede adil olmanın yolu gelirden adil olmaktan geçer. Ancak adil gelir dağılımının gerçekleştirilemediği gibi vergi yükünün de adil dağılımın tam olarak yapılması çok zor bir durumdur. Bu yüzden toplumun üstlendiği vergi yükü, mümkün olduğunca adil olması gerekmektedir. Sosyo-ekonomik açıdan kişilere ağır vergi yükü yansıtıldığı sırada bu sefer yüklenici yasal olmayan yollara girişmektedir (Ay ve Haydanlı, 2016, s. 139).

1.3. Vergi Yükünün Dağılımı: Türkiye ve OECD Ülkeleri Karşılaştırması

1.3.1. Türkiye ve OECD Ülkelerinde Vergi Türleri

Türkiye’de ve OECD ülkelerinde vergi karşılaştırması yapılırken vergilerin sınıflandırılmasının yapılması gerekmektedir. Çalışmada dolaylı ve dolaysız vergiler üzerinde durduk. Bu anlamda

harcamalar üzerinden alınan vergiler dolaylı gelir ve servet üzerinden alınan vergiler ise dolaylı vergiler olarak tanımlandık.

Şekil 1: OECD'ye Göre Vergilerin Sınıflandırılması

Kaynak: (OECDdata, 12.11.2018).

14 Aralık 1960 yılında Paris'te kurulan OECD, Batı ülkeleri arasında işbirliğini sağlama ve koordine etme amacıyla hareket etmektedir. Marshall Planıyla hedeflenen Avrupa ekonomisini inşa etme amacını güden Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (OEEC) yerine kurulmuştur. Temel amaç sanayileşmiş batılı ülkeleri tek çatı altında buluşturmaktır (Vatansever ve Karataş, 2001, s. 17). Ancak örgüt bu amacın dışında da üyeleri kabul etmiştir. Bu doğrultuda Türkiye 1961 yılında örgüte üye olmuştur. Günümüzde 36 ülke topluğun çatısı etrafında birleşmiştir.

Tablo 2: OECD Ülkelerinde 2017 Yılı Toplam Vergi Yükü (%)

Fransa	%46.2	İzlanda	%37.7	Estonya	%33.0	ABD	%27.1
Danimarka	%46.0	Macaristan	%37.7	Slovakya	%32.9	G. Kore	%26.9
Belçika	%44.0	Almanya	%37.5	İsrail	%32.7	Türkiye	%24.9
Filandiya	%43.3	Slovenya	%36.0	Kanada	%32.2	İrlanda	%20.2
İtalya	%42.4	Çekya	%34.9	Y. Zelanda	%32.0	Şili	%16.2
Avusturya	%41.8	Portekiz	%34.7	Japonya	%30.6	Meksika	%16.2
Yunanistan	%39.4	OECD ort	%34.2	Letonya	%30.4		
Hollanda	%38.8	Polonya	%33.9	Litvanya	%29.8		
Luxemburg	%38.7	İspanya	%33.7	İsviçre	%28.5		
Norveç	%38.2	İngiltere	33.3	Avustralya	%27.8		

Kaynak: (OECDdata, 12.11.2018)

OECD'nin vergi geliri tanımını oluştururken hesaba gelir vergisi, mülkiyet vergisi, mal ve hizmet vergisi ve sosyal güvenlik bağışları girmektedir (OECD, 2018). Tüm bu vergilerin gayrisafi milli gelire oranlanmasıyla da Toplam vergi yüküne ulaşılmaktadır. Bu bakımdan tablo 2'ye bakıldığında Meksika, Şili, İrlanda, Türkiye, Kore, ABD, İsviçre ve Avustralya en düşük vergi yüküne sahip ülkeler olarak görülmektedir. Vergi yüklerinin %16,2 ile %46,2 arasında görülen büyük farklılık ülkelerin sahip oldukları milli gelir ile ilişkisi olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum daha çok ülkelerin devlete yükledikleri misyon ile ortaya çıkmaktadır. Yani toplam vergi yükü ekonomik gelişmişlikten ziyade farklı unsurları barındırmaktadır. Örneğin ABD gibi gelişmiş bir ekonominin toplam vergi yükünün düşük olması bu ülkenin benimsediği; minimal devlet yapısından kaynaklandığını ifade etmek doğru olacaktır. Çünkü minimal devlet yani sınırlı devlet demek daha az hizmetin devlet eliyle giderilmesi demektir. Buda kamu geliri olarak toplanacak verginin düşük kalması demektir.

OECD ülkeleri arasında Fransa, Danimarka Belçika, İtalya ve İskandinav Ülkeleri toplam vergi yükünün en yüksek olduğu ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliğinin dağılması sonucu bağımsızlığını kazanan ülkelerde piyasa ekonomisi özellikleri görülmüş (Bulut, 2010, s. 13). Buda vergi yüklerinin artmasında önemli bir gösterge olarak görülmüştür (Macaristan, Slovenya, Çekya, Polonya). Ayrıca bu ülkelerdeki toplam vergi yükleri Türkiye'nin üzerinde vergi yükleridir.

Vergi gelirleri hemen hemen tüm OECD ülkelerinde devletin sahip olduğu ekonomik özelliklere göre (minimal devlet, optimal devlet ve müdahaleci devlet) farklılık gösterse de

artışlar görülmüştür (OECD, 2008). Özellikle kriz dönemlerinde (2008 krizi gibi) bu ülkelerde ve Türkiye’de yaşanan deprem (1999) döneminde vergi yüklerinde artış görülmüştür.

1.3.3. Türkiye ve OECD Ülkelerinde Vergi Yükünün Mukayese Edilmesi

OECD ülkelerinde vergi sınıflandırması vergi yükünün de adil olup olmadığını bize göstermede önemli bir araçtır. Bu yüzden dolaylı ve dolaysız vergiler bu adaletin sağlanmasında bize en iyi göstergelerdir. Kişinin geliri üzerinden doğrudan alınan vergiler dolaysız vergiler iken kişinin satın aldığı mal ve hizmette fiyat içerisine yerleştirilmiş değer ise dolaylı vergileri oluşturmaktadır. Çalışmada dolaylı vergilerden KDV ve ÖTV (mal ve hizmet üzerinden alınan), dolaysız vergilerden ise gelir vergisi ve kurumlar vergisi analize dâhil edilecektir.

Tablo 3: OECD Ülkelerinde Bireysel Vergi Yükü (Toplam Gelir Vergisi/GSYH %)

Danimarka %24.56	Almanya %10.21	İrlanda %7.16	Çekya %4.04
İzlanda %14.51	Norveç %10.4	İsrail %6.76	Letonya %3.89
İsveç %13.14	Lüksemburg %9.13	Litvanya %6.62	Türkiye %3.62
Filandiya %12.63	İngiltere %9.11	Portekiz %6.54	Meksika %3.46
Belçika %12.14	Avusturya %9.06	Yunanistan %5.92	Slovakya %3.38
Y.Zelanda %12.05	İsviçre %8.74	Estonya %5.69	Şili %1.95
Kanada %11.58	Fransa %8.56	Japonya %5.67	
Avusturya %11.31	Hollanda %8.37	Macaristan %5.03	
İtalya %10.89	OECD Ort %8.27	Polonya %4.99	
ABD %10.49	İspanya %7.36	G.Kore 4.80	

Kaynak: (OECDatab, 12.11.2018).

İktisadi anlamda gelişmiş ülkelerde en önemli vergi türü olan Gelir vergisi önemli yanını sahip olduğu vergilendirmede adalet ilkesinden almaktadır (Neumark, 1975, s. 109). Bireysel vergi yükünde Danimarka dışında tüm ülkeler %14’ün altında kaldığı görülmüştür. OECD ortalamasına bakıldığında ise 2017 yılında 17 ülke ortalamasının altında kalmıştır. Bu ülkeler arasında en gelişmiş ekonomilerden birkaç ülke bulunmaktadır. Bunun yanında Türkiye, Meksika, Slovakya ve Şili en düşük bireysel vergi yükünün görüldüğü ülkelerdir. Özellikle Türkiye’de gelir vergisinin düşük görülme nedenleri kayıt dışı istihdam, vergi tabanın geniş olmaması ve vergi yönetimindeki etkisizlikler olarak görülebilir.

Tablo 4: OECD Ülkelerinde Kurumlar Vergisi

Luxembur	%5.24	İsrail	%3.32	Filandiya	%2.74	Macarista	%1.86
Y.Zelanda	%4.71	Hollanda	%3.28	İsveç	%2.63	Slovenya	%1.76
Norveç	%4.61	İsviçre	%3.26	Yunanista	%2.51	Türkiye	%1.70
Avustural	%4.57	Portekiz	%3.25	Avusturya	%2.47	Litvanya	%1.59
Belçika	%4.14	Slovakya	%3.21	Fransa	%2.35	Estonya	%1.55
Japonya	%4.03	Danimark	%3.04	İspanya	%2.31	Letonya	%1.51
G.Kore	%3.83	OECD Ort	%2.93	İtalya	%2.10		
Çekya	%3.71	İngiltere	%2.83	Almanya	%2.01		
Meksika	%3.53	İrlanda	%2.79	Polonya	%1.94		
Kanada	%3.42	İzlanda	%2.79	ABD	%1.92		

Kaynak: (OECDdatac, 12.11.2018).

I. Dünya savaşından bu yana geçen yıllar, sermaye şirketlerinin ve diğer tüzel kişilerin gelirleri üzerinden alınan kurumlar vergisinin hızla geliştiği dönemdir. Bir toplumun sahip olduğu sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasal koşulların ülke koşullarıyla ilintili olması diğer tüm vergilerde olduğu gibi kurumlar vergisinde karşılaşılan en önemli özelliktir (Bahçe ve Gümüş, 2017, s. 14).

Tablo 4'te Türkiye ve OECD ülkelerinde kurumlar üzerinden alınan verilerin yüküne bakıldığında, 2017 yılında kurum vergileri üzerinden alınan vergilerdeki en yüksek vergi yükü %5,24 ile Luxemburg iken, en düşük vergi yüküne sahip ülke ise %1,51 ile Letonya olmuştur. Luxemburg en yüksek değeri taşıırken OECD ortalaması %2,93 olarak gerçekleşirken Türkiye'de söz konusu oran %1,70 olmuştur. En düşük dört ülke içerisinde Türkiye bulunmaktadır. Ekonomisi güçlü ülkeler ve sistemli bir kamu ekonomi altyapısını sağlayan ülkeler kurumlar vergisi yüksek görülmüştür. Ayrıca tüm ülkelere baktığımızda bireysel vergi yükleri kurumlar vergisi üzerindedir. OECD bireysel vergi yükü ortalaması %8,27 iken kurumlar vergisi ortalaması %2,93'tür. Türkiye ise bireysel vergi yükü ortalaması %3,62 iken kurumlar vergisi %1,70 ile her iki vergi yükünde Türkiye OECD ortalamasının altında kalmaktadır.

Tablo 5: OECD Ülkelerinde Mal ve Hizmet Üzerinden Alınan Vergiler

Macaristan	%16.01	Y.Zelanda	%12.28	OECD Ort	%11.13	G.Kore	%7.45
Yunanistan	%15.39	İtalya	%12.04	Şili	%11.04	İrlanda	%7.43
Danimarka	%14.64	Norveç	%11.90	Slovakya	%11.00	Meksika	%6.44
Filandiya	%14.28	Avusturya	%11.76	Belçika	%10.83	İsviçre	%6.35
Estonya	%14.15	Polonya	%11.66	Türkiye	%10.81	Japonya	%6.09
Slovenya	%13.90	Çekya	%11.48	İngiltere	%10.81	ABD	%4.30
Portekiz	%13.80	Estonya	%11.47	Almanya	%9.85		
Litvanya	%12.58	İsrail	%11.34	İspanya	%9.78		
İzlanda	%12.55	Fransa	%11.29	Luxembur	%9.40		
İsveç	%12.30	Hollanda	%11.28	Kanada	%7.72		

Kaynak: (OECDdatad, 12.11.2018).

Gelir ve servet üzerinden alınan vergiler kişileri iktisadi güçlerinin iki ayrı göstergesine göre vergilemeyi amaçlar. Bu iki unsur yanında kişisel harcamaların da iktisadi gücün bir göstergesi sayılmasının yerinde olup olmadığı geniş tartışmalara konu olmuştur. Ancak, tarihte en eski vergi örnekleri arasında çok sayıda harcama vergisine rastlanmasını, bu husustaki bilinçli bir kabulden çok bazı harcama vergilerinin uygulama kolaylığına bağlamak daha yerinde olacaktır. Mal ve hizmetler üzerinden alınan vergilerde KDV ve ÖTV önemli yer tutmaktadır. Bu verginin kullanılmasındaki özellik verginin toplanmasındaki kolaylıktır. Ancak vergide adaleti bozan bu vergi türünde verginin yüklenicisi farklı kişi olmaktadır. Mal ve hizmeti nasıl mükellefi verginin yüklenicisi değildir. Verginin asıl yüklenicisi mal ve hizmeti satın alan son tüketicidir (Şahin, 2016, s. 31).

Mal ve hizmet üzerinden alınan dolaylı vergi yüküne bakıldığında OECD ülkelerinde ortalama üzerindeki ülkeler İskandinav ülkeler görülmektedir. En düşük ülke ise minimal devletin temsilcisi olan ABD'de %4,302 ile görülmektedir. Türkiye ise %10,812 oran ile 2017 yılında harcamalar üzerinden alınan vergi oranında OECD ortalamasının altında kalmaktadır. Türkiye'de dolaysız vergi oranı düşük olmasına karşın bireysel vergi yükü ve kurumlar vergisinin üzerinde yer almaktadır. Bu durum dolaylı vergilerin dolaysız vergilerden daha çok alındığı göstermektedir. Bu durum verginin gelir dağılımında adaleti sağlayıcı ilkesine ters bir durumdur.

SONUÇ

Vergilerin dolaylı ve dolaysız ayrımını eskimiş ve geleneksel olarak bulan maliyecilerin giderek artmasına rağmen, modern maliye sınıflandırmasında hala bu sınıflandırmaya yer verilmektedir. Bu iki kategorinin sınıflandırmada kullanılmasının sakıncaları ve faydaları halen

de tartışılmaktadır. Bu bağlamda OECD ülkelerinde ve Türkiye’de alınan vergilerin dolaylı ve dolaysız ayrımında gelir dağılımına etkisi büyük önem taşımaktadır. Bu anlamda OECD 2017 istatistiki verilerinden hareketle, OECD ülkeleri içerisinde dolaysız vergiler olarak değerlendirilen gelir vergisi ve kurumlar vergisi Danimarka, Benelux ve İskandinav ülkelerinde daha büyük orana sahipken yine aynı ülkelerde dolaylı vergiler (KDV, ÖTV) de büyük oranlarda karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemizde ise bu durum farklılık arz etmektedir. Hem gelir vergisi yükünde hemde kurumlar vergisinde tüm OECD ülkeleri içerisinde son beş ülke içerisinde yer almaktadır. Dolaylı vergilerde ise bu durum aynı olmasına karşın vergide adaleti sağlamadan uzak kalmaktadır. Dolaylı vergilerin ülkemizde kişi ve kurumlar üzerinden alınan vergilerden daha yüksek alındığı görülmüştür.

Kanımızca bu durumun nedeni dolaylı verginin özelliğinden kaynaklanmaktadır. Dolaylı vergilerin ülkemizde ve diğer birçok OECD ülkesinde kurumlar ve gelir vergisinden daha yüksek olması; dolaylı verginin konusunun sürekli olması ve tüketilen malların fiyatlarında gizli olarak bulunması ile elde edilecek gelirin önceden tespitindeki kolaylık ülkeleri dolaylı verilere itmede en önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak burada asıl sorun vergi yükünde oluşacak adaletin sağlanmaması ilkesidir. Genel olarak dolaysız vergiler dolaylı vergilerden daha adil oldukları düşünülmektedir. Çünkü dolaysız veriler kişiye özgü hale getirilebilir. Bu durum dolaysız verilerde böyle gerçekleşmez. Dolaysız verginin nerede, ne zaman, kimin ve nasıl ödeneceği belli değildir. Bu sebeple ki vergiyi yükümlünün ödeme gücü ile uyumlu hale getirmeye yarayan tekniklerden yararlanabilmek mümkün olmamaktadır.

KAYNAKÇA

Ay, H. ve Haydanlı, M. (2016). Vergi yükü ekseninde toplumsal yapının gelir dağılımı ve yoksullukla ilişkisi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3), s. 136-153.

Bahçe A. ve Gümüş, Ö. (2017). Vergi planlaması temelinde kamu yararı: kurumlar vergisi üzerine teorik bir yaklaşım. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 24(1). s. 1-20.

Berksoy, T. ve Demir, İ. (2004). Politik vergi çevrimleri: Türkiye’de vergi yükü üzerinde politik etkiler. *19’cu Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları*. Antalya: Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

Birinci, N. ve Akyazı, H. (2017). Düz ve artan oranlı kişisel gelir vergisi tarifelerinin ekonomik etkileri. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), s. 45-60.

Bulut, R. (2010). SSCB'nin dağılması ve Rusya federasyon'unda serbest piyasaya geçiş. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*.

Çelik, S. (2016). Vergilemede adalet açısından Türkiye'nin dolaysız ve dolaylı vergileme politikası. <https://www.avekon.org/papers/1564.pdf>. Erişim Tarihi: 11.11.2018.

<https://data.oecd.org/tax/tax-on-goods-and-services.htm#indicator-chart>. Erişim Tarihi: 12.11.2018.

<https://data.oecd.org/tax/tax-on-personal-income.htm#indicator-chart>. Erişim Tarihi: 12.11.2018.

<https://data.oecd.org/tax/tax-revenue.htm>. Erişim Tarihi: 12.11.2018.

Kazıcı, Z. (1986). Osmanlılarda örfi vergiler ve bu vergilerin kaynağı olan örfi hukuk. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/162520>. Erişim Tarihi: 11.11.2018.

Kılıçaslan, H. ve Yavan, S. (2017). Türkiye'de vergi yükünün değerlendirilmesi: OECD ülkeleri ile Karşılaştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(2), s. 33-52.

Laufenburger, H. (1956). *Mukayesli maliye*. Çev. Bedi Feyzioğlu ve Süleyman Barda, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Nadaroğlu, H. (1983). *Kamu maliyesi teorisi*. İstanbul: Kan Dağıtımcılık Yayıncılık.

Neumark, F. (1975). *Vergi politikası*. Çev. İclal Cankorel, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Neurisse, A. (2006). *Akdeniz'de gelir vergisi'nin arkeolojisi*. Çev. Sacit Önen. Ankara: Gazi Üniversitesi.

OECD, (2018). *Revenuestatistics, 1965-2017 interpretativeguide*.

Öncel, M. (2004). Enflasyon ve vergilendirme. <http://dergiler.ankara.edu.tr>. Erişim Tarihi: 11.11.2018.

Özdemir, N. (2010). Cumhuriyet döneminde Türkiye'de yol vergisi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü*.

Paksoy, S. ve Bakan, S. (2010). Türkiye’de uygulanan vergi politikaları ve ekonomik büyüme üzerine etkileri: 1980 sonrası. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(9), s. 150-170.

Pelin, İ. (1935). Verginin tarihsel evrimi ve Batı ile Doğu arasında bu hususta muavazilik. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/97253>. Erişim Tarihi: 11.11.2018.

Ricardo, D. (2018). *Siyasal iktisadın ve vergilendirmenin ilkeleri*. Çev. Barış Zeren, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Savaşan, F. (2017). *Kamu ekonomisi*. İstanbul: Dora Yayınevi.

Şahin, M. (2016). Türkiye’de vergi uygulamalarında etkinlik sorunu. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*. 1(3), s. 26-47.

Türk, İ. (2010). *Maliye politikası*, Ankara: Turhan Kitabevi.

Uluatam, Ö. (2009). *Kamu maliyesi*. Ankara: İmaj Yayınevi.

Yurtseven, Y. (2008). Klasik dönem Osmanlı devletinde vergi adaleti. http://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=klasik-donemosmanlidevleti%E2%80%99nde-vergi-adaleti_yilmaz-yurtseven_636903131109676924.pdf. Erişim Tarihi: 11.11.2018.

ORDU
25-26 NİSAN 2020

TÜRKİYE'DE UYGULANAN KALKINMA POLİTİKALARI: 1930 DÖNEMİ SONRASI İTHAL İKAME ANLAYIŞI İLE 1960 SONRASI İTHAL İKAME ANLAYIŞININ KARŞILAŞTIRILMASI

Ramazan KAYMAKÇI

Harran Üniversitesi

rmznkaymakci@hotmail.com

ÖZET

1929 ekonomik buhranı dünya konjonktüründe yepyeni bir pencere açmıştır. Dünyayı da derinden etkileyen büyük buhran Türkiye'yi de etkilemiştir. Bu krizden çıkmak, Osmanlı'dan kalan borçları ödemek ve liberal politikaların etkisizliği Türkiye ekonomisinde yeni bir atılımı gerektirmiştir. Bu atılım devletçiliğin hâkim olduğu anlayışla, Birinci Sanayi Planıyla başlamış olan ithal ikameci dönemdir. İthal ikame döneminde amaç, dışarıdan alınan ürünlerin ülke ekonomisinin geleceği ve bağımlılığı kırmak için içeride üretimin gerçekleştirilmesidir. Bu bağlamda birinci ikame dönemi 1929 ekonomik buhranı sonrası Türkiye ekonomisinde bir zorunluluk gereği ortaya çıkmıştır. Aynı durum 1950 yıllarda ortaya çıkan liberalleşme politikalarının başarısızlığa uğramasından sonra 1960 döneminden sonra gerçekleşmiştir. 1960 sonrası ithal ikame döneminde amaç sanayiye geliştirmek ve talebe söz konusu olan malların üretimini geliştirmektir.

Çalışmada, Türkiye'nin 1930 sonrası dönemde, tüm dünyayı etkileyen 1929 ekonomik buhranın etkileri, gerekse de savaşın verdiği tahribat ve bu tahribatı gidermek üzere ayağa kalkma mücadelesi sonucunda izlenen ithal ikameci sanayileşme modelinin özellikleri incelenmiştir. Bununla beraber ikinci ithal ikame döneminin (1960 sonrası) özellikleri de irdelenmiştir. Birinci dönem ithal ikame dönemi ile ikinci dönem ithal ikame dönemi temel özelliklerinin taşıdıkları anlam, içinde buldukları şartlar, bu dönemleri etkileyen siyasi, sosyo-ekonomik şartlar göz önüne alınarak ithal ikame dönemine geçiş ve sonuçlarında oluşan benzerlikler ve dönemlerin farklılıkları irdelenmiştir.

Bu bağlamda her iki dönemin kendine has temel özellikleri olduğu gibi benzer yönlerinin de olduğu saptanmıştır. Birinci ithal ikame döneminde daha çok altyapı ve temel ihtiyaçlara yönelik devlet eliyle yapılan yatırımlar söz konusuyken ikinci ithal ikame döneminde ise lüks mallar olarak tanımlanan ve dayanıklı mallara yönelimin olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İthal İkame, Büyüme ve Kalkınma.

GİRİŞ

1929 ekonomik buhranı dünya konjonktüründe yepyeni bir pencere açmıştır. Tüm dünyayı etkisi altına alan kriz Türkiye'yi de etkilemişti. Bu krizden çıkmak, Osmanlıdan kalan borçları ödemek ve liberal politikaların etkisizliği Türkiye ekonomisinde yeni bir atılımı gerektirmiştir. Bu atılım devletçiliğin hâkim olduğu anlayışla, Birinci Sanayi Planıyla başlamış olan ithal ikameci dönemdir.

İthal ikame döneminde amaç, dışarıdan alınan ürünlerin ülke ekonomisinin geleceği ve bağımlılığı kırmak için içeride üretimin gerçekleştirilmesidir. Bu bağlamda birinci ikame dönemi 1929 ekonomik buhranı sonrası Türkiye ekonomisinde bir zorunluluk gereği ortaya çıkmıştır. Aynı durum 1950 yıllarda ortaya çıkan liberalleşme politikalarının başarısızlığa uğramasından sonra 1960 döneminden sonra gerçekleşmiştir. 1960 sonrası ithal ikame döneminde amaç sanayiye geliştirmek ve talebe söz konusu olan malların üretimini gerçekleştirmektir. Ancak bu hedef yaşanan döviz sıkıntıları sebebiyle gerçekleştirilememiş ve 1980 yılından sonra hâkim olan serbest ticaret anlayışına geçişin ön ayağı olmuştur.

1. KURULUŞ YILLARI EKONOMİK DİNAMİKLERİ

1.1. Cumhuriyetin Devraldığı Ekonomik Düzen

Cumhuriyetin uygulamaya koyduğu kalkınmanın temellerini kavrayabilmek için Cumhuriyetin devraldığı ekonomik düzen ve o dönemin özelliklerini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu anlamda Osmanlıdan kalan sosyo-ekonomik özellikleri bilmek gerekir.

Batıda Sanayileşme hareketiyle canlanan ekonomik düzen, Osmanlıda geleneksel yöntemlerle devam etmekteydi. Osmanlıda gelişen ekonomik düzen, devlet kontrolü altında belirli sınırlar içinde yapılan ve kırsal-kentsel alanlar arasında mal değişiminin gerçekleştiği hanelerin ihtiyaçlarına yönelik bir yapı ağırlıktaydı (Savrul, vd., 2013, s. 57). Bunun yanında sınırlı olarak, Osmanlı Devleti'nde sınırlar içerisinde üretilmeyen malların temin edilmesi, dış ticaretin gelişmesiyle gerçekleşmekteydi. Bu durumun varlığı zamanla ithal edilen ürünlerin karşılanması için içerde dış pazara yönelik üretim gerçekleştirecek birimlerin gelişmesinin önünü açtı.

Osmanlı Devletinde dış pazara yönelik politikada, ülke içinde mal fazlalığı oluşturarak ekonomik karlılığı amaçlayan, ithalatı teşvik edici, ihracatı kısıtlayıcı uygulamalar gerçekleştirilmekteydi. Bu politikaların uygulanmasında, ihracatı yüksek oranlarda

vergilendirirken bazı mallara da ihracat kotası ya da ihracat yasağı konmaktaydı (Elibol, 2005, s. 62).

Avrupa’da sanayileşmeyle gelişen sermaye hareketliliği ile kapitalizmin diğer tüm geleneksel metotlarla büyüyen ülkelere nüfuz etmesi giderek hızlanmaktaydı. Bu durumun en iyi örneği 1838 yılında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşmasıdır (Balta Limanı Anlaşması). Serbest ticaret anlaşmasıyla Osmanlı Devleti yarı sömürgeleşme sürecine girmiştir. 19. yüzyılın ikinci döneminden itibaren Kapitülasyonların genişlemesi ile sanayi devrimini gerçekleştiren ülkeler için Osmanlı Devleti açık pazar haline gelmekteydi (Eşiyok, 2008, s. 117). Böylece zanaatkârlar ve yerli üretici ciddi zararlar görmüştür.

Dolayısıyla Osmanlı devletinde görülen bu ağır ekonomik sömürünün temel nedeni, sanayileşmeyle beraber Batı’nın ihtiyaç duyduğu pazar ve hammadde ihtiyaçlarından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden sanayileşmiş ülkeler, dış piyasalardan ucuz sınai hammadde ithali gerçekleştirmek, bu piyasaya sınai mamullerin serbestçe satılarak ele geçirilebilmeleri için, serbest dış ticaret uygulaması gerçekleştirmek istemektedir (Kazgan, 2017, s. 70). Gerçekleştirilmek istenen bu serbest dış ticaret uygulaması ile Avrupa’nın ekonomik altyapısı güçlendirilmiştir.

Avrupa uyguladığı serbest dış ticaret politikasıyla ithalatı kısıp ihracatı artırma eğilimi taşımaktadır. Amaç değerli olan altın ve gümüş gibi madenleri artırıp dış ticaret fazlası oluşturmaktır. Bu durum Avrupa’da Merkantilizmin egemen olduğu dönemi ifade ediyordu. Osmanlı ise tersi bir politika izlemekteydi. Osmanlı’nın bu dönem amacı vergi gelirlerini artırıp halkın temel gereksinimlerini yerine getirmektir.

Osmanlı vergi gelirlerini artırmak ve ülkenin temel gereksinimlerini karşılamayı 19. Yüzyılın sonlarına kadar sürdürmüştür. Ancak 1838 Osmanlı-İngiltere arasında imzalanan ticaret anlaşmasının yaptırımları Osmanlı ekonomisini açık pazar haline getirdi.

İngiltere’de başlayan Sanayileşme hareketiyle oluşan makinelerin çoğu üretime katkı sağladı ve ekonomik büyümenin merkezinde yer alan tekstil sanayisi, zanaatkârlar ve yerli üreticilerin iç piyasa odaklı üretimlerine adeta darbe vurmuştu (Basalla, 2013, s. 50). Bu artı ürün pazarı Osmanlı ihracat ve ithalatı üzerinde önemli etki oluşturmuştur.

1830-1911 yılları arasında Osmanlı ihracatında artışlar yaşanmasına karşın, ithalatta da artış söz konusudur. Dolayısıyla ithalatın ihracattan daha hızlı artması birinci dünya savaşına kadar

olan dönemde Osmanlı Devleti'nin dış ticaret açıklarının giderek artmasına sebep olmuştur (Güven, 1998, s. 28).

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı girdiği savaşlar ve taraf olmak zorunda olduğu anlaşmalar neticesinde ekonomik açıdan güçsüz bir konuma gelmişti. Girdiği savaşların maliyetleri için iç kaynakların yetersizliğinden dolayı daha önce yoğun olarak yaptığı iç borçlanma yerine dış borçlanmayı daraltarak büyük bir mali yükün altına girmiştir (Alper ve Anbar, 2010, s. 47). Görüldüğü gibi bu mali yükün temelinde Osmanlının savaş ve askeri harcamalar nedeni olduğu, bu mali yükleri de önce iç piyasadan daha sonrada dış piyasadan karşılamaya yöneldiği görülmektedir. Özellikle dış piyasadan alınan borçlar gelecekte kurulacak Türkiye Cumhuriyeti devleti üzerinde ciddi ekonomik sorunlara neden olmaktadır.

1.2. Ekonomik Reformlar

Osmanlının sancılı yılları olarak gördüğümüz birinci dünya savaşına kadar olan süreçte geçirdiği ağır sosyo-ekonomik bunalım tüm kaynakları tüketme noktasına getirmişti. Kurtuluş savaşıyla beraber yaşanan bağımsızlık mücadelesinden başarıyla çıkan Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları saltanat ve hilafetin de kaldırılmasıyla Türkiye Cumhuriyeti devletini kurdular.

Kurulan bu devlet elbette bir tarihi geçmişi vardı. Osmanlı Devletinin mirasçısı konumunda olan Türkiye Cumhuriyeti Osmanlıdan kalan kaynakların sahibi olduğu gibi daha önce Osmanlı üzerinde kurulan ekonomik yaptırımlarında teminatını sağlamaktaydı. Ancak sömürü şeklini alan ekonomik yaptırımları yok etmek amacıyla, siyasi başarının yanında ekonomik başarının da sağlanması gerektiği inancı hâkim görüştü. Atatürk bu görüşünü şu sözler ile açıklamaktaydı:

“Siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük olurlarsa olsunlar, ekonomik zaferlerle taçlandırmazlarsa husule gelen zaferler devamlı olamaz, az zamanda söner” (Kocatürk, 2007, 320). Bu bağlamda yeni Türkiye Cumhuriyeti devletinde birtakım ekonomik reformlarla Osmanlıdan kalan ağır mali yük ve yeni bir ekonomik düzen için birtakım reform hareketlerine girişilmiştir.

1.2.1. İzmir İktisat Kongresi

Kurtuluş Savaşında ülkenin tüm fiziki ve beşeri sermayesi sonuna kadar kullanılmış. Cumhuriyetin ilanıyla her işin devletten beklendiği zorlu bir süreç başlamıştır. Devlet bir yandan demografik yatırımlar (okul, hastane, yol) yaparak ülkeyi yeniden inşa etmeyi, diğer

yandan da çimentoyu, unu, şekeri üretecek fabrikalar kurmayı hedeflemekteydi. 1920’li yıllarda ülkenin içinde bulunduğu bu kötü durumda dahi hâkim iktisadi görüş, piyasa odaklı, sermaye birikiminin özel sektör eliyle gerçekleştirilmesi yönündeydi.

1923 yılında ülkenin içinde bulunduğu ekonomik düzeni iyileştirme çabasıyla piyasa ekonomisi ve özel sektör ağırlıklı bir iktisadi kalkınma için İzmir İktisadi Kongresi düzenlenmiştir (Özçelik ve Tunçer, 2010, s.254). Liberal anlayışın hâkim olduğu kongrenin temel amacı, Osmanlı Devletinden devralınan harap olmuş ekonominin toparlanması ve yeni bir ekonomik yapının kurulmasıydı (Eğilmez, 2018, s. 136). Böylece kongre siyasal bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla tamamlaması ve özel sektörün güçlendirilmesi hedefini gözetmekteydi. Bu politikayı Eğilmez, milliyetçi-liberal bir ekonomi politikası olarak yorumlamaktadır.

Çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi temsilcilerinden oluşan İzmir İktisat Kongresinde ülke ekonomisinin düzenlenmesi için şu kararlar alınmıştır (Durmuş ve Aydemir 2016, s. 158):

- Yerli üretimin geliştirilmesi,
- İthal lüks mallardan kaçınma,
- Ekonominin büyümesi için yabancı sermayeye kolaylık sağlanacak,
- Reji idaresi ve yönetimi kaldırılacak,
- Tütün ticareti ve tarımı serbest olacak,
- Ziraat Bankası yeniden düzenlenecek,
- Lüks ithalattan kaçınılıp, ihracat teşvik edilecektir.
- Demiryolları ağırlıklı olarak, limanlar ve diğer ulaşımın alt yapısı geliştirilecektir.
- Türk sularında kabotaj hakkı sağlanacaktır.
- Gümrük tarifesi yenilenecek,
- Sanayicilere kredi imkânı sunmak üzere Sanayi Bankası kurulacak,
- Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun günün şartlarına uygun hale getirilecek,
- İşçilerin çalışma şartları iyileştirilecek,
- 18 yaşından küçükler çalıştırılmayacak ve haftada bir gün tatil günü olarak belirlenecek,
- Üretimdeki tüm iş gücüne sendikalaşma hakkı tanınacaktır.

Kongre sonucunda Türkiye’nin ekonomik gelişimi için üreticilerin korunması, ihracatın özendirilip ithalatın azaltılması, yerli ve milli sanayi oluşturma, demir yolu inşası ve işçilerin yaşam şartlarını düzenleyici tedbirler almak kongrenin temel hedeflerini oluşturmuştur.

1.2.2. Teşvik-i Sanayi Kanunu

Sanayileşme bağımsızlığını henüz yeni edinmiş ülkeler için ekonomik hayatın ve ülke standartlarının gelişimini sağlama alacak katma değeri en yüksek sektördür. 1913 yılında Osmanlı devletinin çıkarttığı “Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı”, 1927 yılında çıkartılan Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun temeli niteliğindedir. İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlarla beraber Teşvik-i Sanayi Kanunu amaç olarak; sanayileşmenin sağlanıp topyekûn bir kalkınma hedeflenmiştir (Kepenek, 2012, s.44).

Sanayileşmenin sağlanması için çıkartılan Teşvik-i Sanayi Kanunuyla genel olarak şu şartlar geliştirilmek istenmiştir (Kasalak, 2012, s. 73):

- İşletme kuracak kişilere, belediye sınırları dışındaki arazi ücretsiz olarak devlet tarafından verilecektir. Belediye sınırları içerisinde ise, verilen arazinin bedeli 10 yılda ödenmesi sağlanacaktır.
- Girişimciler ve bunların buldukları iş yerleri belli belediye ruhsatlarından muafır.
- Kanundan yararlanan işletmelerin hisse senetleri ve tahvilleri, damga resminden muafır.
- İşletmelerin kurulması için gerekli olan tüm altyapı ve üst yapı malzemelerin yurtiçinden karşılanmaması halinde yurtdışından ithal edilmesi durumunda ithal sırasında gümrük ve vergiden muaf tutulacaktır.
- İşletmelerle ilgili malzeme, makine ve aletler, demiryolları ve denizyollarında %30 indirimli olarak taşınacaktır. Bakanlar Kurulu, hammadde ve mamul maddelerin taşınmasında da indirimli tarife uygulama yetkisine sahiptir.
- İşletmelere, ürettikleri mamul maddelerin %10’u oranında prim Bakanlar Kurulu kararıyla verilebilir.
- İşletmelerin faaliyeti için gerekli tuz, ispirto ve patlayıcı maddelerde belli bir indirim uygulanabilir.
- Devlet, özel idareler, belediyeler ve kamunun diğer kurum ve kuruluşları Teşvik-i Sanayi Kanun’undan yararlanan işletmeler, yerli malları, benzeri ithal mallarından %10 pahalı olsa da tercihen kullanmak zorundadırlar.

Sanayileşmeyi gerçekleştirmek için birçok öneri sunan bu yasa istenilen sanayi atılımını gerçekleştirememiştir. Çünkü ciddi altyapı eksikliği, ülkede hem beşeri hem de maddi sermaye eksikliği, teknik eleman eksikliği, savaş yılları kalıntılarının devam etmesi, nüfus azlığı,

eğitimli işgücü eksikliği gibi nedenlerin yansira özellikle kapitülasyonların kaldırılmış olmasına rağmen Lozan Antlaşmasıyla birlikte imzalanan ticaret sözleşmesinin gelişmesinde en önemli engellerden biri olmuştur. 1916 gümrük tarifelerini esas alan 5 yıllık bu sözleşme (Özel, 2011, s.76) nedeniyle liberal ekonominin varlığı bu kanunun gerçekleştirilmesinde en büyük engel olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.3. 1929 Ekonomik Buhranın Türkiye Ekonomisine Etkisi

1929 Ekonomik buhrana gelindiğinde Türkiye iktisadi yaşamının en belirgin reformları, İzmir İktisat Kongresi ve Teşvik-i Sanayi Kanunu olarak belirlenmekteydi. Bununla beraber yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin dünya içerisinde nasıl bir yer edineceğini konu eden Lozan Antlaşması ekonomik sınırlamalarının kalkacağı tarih 1929 ekonomik buhranına denk gelmekteydi. Aynı zamanda Osmanlı'dan kalan borçların ödenmesi de buhran sürecine denk gelmişti (Boratav, 2013, s. 43).

Siyasi ve ekonomik bir bağımlılık yaratan kapitülasyonların kaldırılması gibi bir başarı sağlanmışsa da Lozan Antlaşmasının iktisadi şartları ekonomi üzerinde ciddi yük bindirmişti. Uzun bir mücadele sonucunda imzalanan anlaşmada tüm iktisadi yükümlülükler bertaraf edilememiştir. Böylece oluşan yeni ekonomik konjonktürün Cumhuriyet dönemi ve sonrası ekonomi politikalarını etkilemesi de kaçınılmaz olacaktır. Önlenmesi en zor görünen düzenleme Osmanlı borçlarının önemli bir bölümünün Osmanlıdan ayrılan topraklara paylaştırılmak suretiyle ödenmesiydi. Bu borçlar 1914 yılına kadar olan borçların Osmanlıdan ayrılan ülkelere bölünmesi kararıydı (Özdemir, 2013, s. 172). Bu borçlar taksitler şeklinde ödenecek ve daha sonra yapılacak düzenleme ile 1929 yılına denk gelecekti.

1929 Ekim ayında New York borsasında hisse senetlerinin hızla değer kaybetmesiyle başlayan ekonomik krizi tüm dünya ülkelerini derinden sarstı. Kısa sürede kriz Kıtaya Avrupa'ya yayıldı. Tüm dünya borsalarında hisse senetleri değer kaybına uğradı ve ülkeler ellerindeki hisse senetlerini bankalara satmaya başlaması sonucunda bankalar likidite eksikliğinden bu durumu kontrol edemedi. Banka iflasları arka arkaya geldi (Kocatürk ve Gölalan, 2010, s.55). 1929 krizinde batan banka sayısı 5000'i bulmuştur (Akın ve Ece, 2009, s.156).

Tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik kriz Türkiye'yi de derinden etkilemiştir. Bunalımın etkisiyle özel sektör eliyle kalkınmayı hedefleyen programlar başarısız oldu. Dolayısıyla bu dönemden itibaren Türkiye ekonomi politikasında ciddi değişikliğe gitti. Önceki dönemlerde

özel sektör eliyle kalkınma hedefinden başarı elde edemeyince, devletçi politikalara dönemeye başladı.

2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE İTHAL İKAME DÖNEMİ

2.1. İthal İkame Kavramı

Klasik ve neo-klasik iktisadi anlayışa göre, az gelişmiş ülkelerin iki temel kriter etrafında birleşmesi kalkınmalarını kolaylaştıracağıydı. Bu varsayımlar, uluslararası ticaretin tüm ülkelerin çıkarına olduğu ve üretilen ürünlerini en ucuza mal eden ülkelerin edindiği mukayeseli üstünlükler teorisine göre oluşan uzmanlaşmanın, tüm tarafların refahını artıracığı görüşleri kapsıyordu (Bettelheim, vd., 1975, s. 25).

Serbest ticaretin tüm tarafların ortak çıkarına hizmet eder anlayışı yanında daha ucuza mal üretimi yapan ülkenin de malının alınmasının her iki tarafın faydasına olacağı Ricardo tarafından belirtilmiştir. Bu ifadelerle serbest ticaretin etkin bir sistem olduğu kalkınma için hâkim görüştü.

Gelişmiş sanayi ülkeleri tarafından dayatılan bu kalkınma anlayışlarının, az gelişmiş ülkeleri harekete geçirmediği aksine daha kötüye götürdüğü görülmüştür. Bu yüzden içe dönük bir kalkınmayı hedef alan az gelişmiş ülkeler, değişmeye ayak bağı olan bir dizi engelin aşılmasını hedeflemiştir. Bu engeller kurumsal nitelikte olabilir, sermaye, eğitilmiş iş gücü yetersizliği veya bunların harekete geçirilmemelerinden kaynaklanabilir. Temel sorun bunları aşmak için ekonomiye bilinçli bir müdahalenin gerekliliğidir.

Bu bağlamda geliştirilen ithal ikame, daha önce ithal edilen malların ülkede üretilmesi olarak tanımlanıyor. Başka bir ifadeyle, daha önce ithal edilen malları ülke içinde üretmeyi amaçlayan sanayiler kurmaktır (Başkaya, 2000, s. 107). Başkaya, ithal ikameyi iki şekilde yorumlamaktadır. Birincisinde, ürünün büyük kısmı iç girdilerden ve üretimde içerde ise, kullanılan ithal girdi önemsizdir. İkincisinde, üretim içerde yapılır ancak tüm girdiler dışarıdan ise bu bir montajlıma sistemidir. Dolayısıyla ithal ikame anlayışında önemli olan girdilerin ne kadarının ülkeden karşılandığıdır. Aksi takdirde oluşan montajlaşmada ülke sanayileşmede yetersi kalır.

2.2. Türkiye’de Birinci (1930 sonrası) İthal İkame Dönemi

Tarihsel olarak ithal ikame anlayışı ilk olarak 1929 ekonomik krizi sonrasına, 1930’lu yıllara rastlar. İthal ikameyi uygulamaya koyan temel durum da 1929 yılında yaşanan ekonomik

krizdir. Dolayısıyla böyle bir sürecin ortaya çıkış nedeni, az gelişmiş ülkelerin içinde buldukları olumsuzluklardır.

Dış ticarete karşılaşılan zorluklardan ötürü benimsenen ithal ikame anlayışında Türkiye, dışa kapanarak devlet eliyle sanayileşme hamlesine girmiştir. 1929 yılında Lozan'ın sınırlamalarının da son bulmasıyla ithal edilen sınai tüketim ürünlerinde ithal ikameci yatırımlara geçildi (Öndağ, 2012, s. 3). Böylece az gelişmiş sanayisiz ülke konumundaki durumlarını değiştirmeye yönelik ülkelerden biri de Türkiye oldu.

1929 ekonomik buhranın yaşandığı dönemden sonra Türkiye uluslararası arena da bir denge politikası izlemiştir. Özellikle bu dönemde Sovyetler Birliği, ittifak arayışı içerisinde Türkiye'ye geniş kredi imkânları sağlanmış ve bu krediler sanayileşme planlarında kullanılmıştır. Özel sektörün ekonomiyi sürükleyecek güç sahip olmaması nedeniyle ve ülkenin ekonomik kalkınmasını hızla gerçekleştirebilmek amacıyla uygulamaya konulan planların ana teması, kalkınma sürecinde sanayileşme ve hammaddesi ülke içinde bulunan üretim kollarına öncelik vermesi, özel sektör yatırımlarını içermesi ve devletin dar anlamda sınai yatırımları kapsamına almasıdır (Övgün, 2009, s. 27). Ayrıca Sovyetler Birliğinden alınan destekle planlamaların yapılması, Türkiye'nin dünya emperyalist güçlere karşı başkaldırısı olarak görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye 1933-38 yıllarını kapsayan birinci beş yıllık sanayileşme planında esas olarak, ham maddeleri ülke içerisinde yetişen ve yakın bir zamanda gelişmesi beklenen sanayi kollarına yönelmiştir.

Yönelimin gerçekleştiği sanayi kolları, büyük sermaye ve teknik altyapıya ihtiyaç gösteren faaliyetler olduklarından tesislerin inşası devlete bırakılmıştır. İthal ikameci sanayileşmenin ilk uygulandığı olan bu plan asıl olarak ülkenin o günkü üretim ihtiyaçlarını karşılamak için uygulamaya koyulmuştur (Övgün, 2009, s. 39).

Olumlu sonuçlar veren birinci beş yıllık sanayi planı üzerine hükümet, ikinci bir sanayi planını yürürlüğe koyma çalışmaları başlatmıştır. İkinci sanayi planı, birincisinden farklı olarak ülkede ihraç maddeleri sanayisini geliştirmeyi hedeflemiştir. Birinci sanayi planında daha çok maden ve imalat sanayine dikkat edilirken, ikinci sanayi planında enerji ve ulaşım sektörleri de kapsam içine alınmıştır. II. Dünya savaşının patlak vermesi ve planın hayata geçirilmesi için yeterli kaynağın temin edilmemesi üzerine ikinci sanayi planı uygulanamamıştır (Özyurt, 2008, s. 129).

Birinci ikame dönemi dediğimiz bu dönemde, sanayiden dış ticarete, vergi sisteminden bankacılık alanlarına kadar birçok alanda etkili olan devletçilik politikasının en büyük iki kazanımı, Kamu İktisadi Teşekkülü ve iktisadi yaşamın kanun ve düzenlemelerle kontrol altına alınmasıydı. KİT'ler devletin mal ve hizmet sunumunu gerçekleştirmek üzere kurduğu tüzel kişiliklerdir (Övgün, 2009, s. 41). Dolayısıyla kriz dönemi ve savaş yükümlülüklerini üzerinden atmaya çalışan Türkiye, KİT'ler aracılığıyla özel sektörün sermaye yetersizliği, bölgesel gelişme farklılıklarını ortadan kaldırma, gelir dağılımını düzenlemek ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirme hedeflerini gözetmiştir. Ekonomik hedeflerinin yanında KİT'ler toplumsal ve siyasal birçok işlevin yerine getirilmesi amacıyla kurulmuş kuruluşlardır. Devletin o dönemde gıda, elbise, ayakkabı ve silah gibi genel ve temel gereksinimlerin karışılması bu yargıyı destekler niteliktedir.

Birinci ikame anlayışının hâkim olduğu yıllar (1930-39) yılları genel olarak değerlendirildiğinde, dünya ekonomisi krizin etkileriyle uğraşırken ve az gelişmiş ülkelerin birçoğu bunalım içerisindeyken, Türkiye'nin bir ölçüde krizin dışında kalmayı başardığı ve sanayileşme adına önemli adımlar attığını söylemek mümkündür. Bunu da mümkün olduğu kadar liberal politikalarından uzaklaşıp ithal ikame anlayışını benimseyip, kamunun sanayi teşebbüs yatırımlarını planlama çabalarıyla gerçekleştirdiği görülmektedir.

2.3. Türkiye'de İkinci (1960 sonrası) İthal İkame Dönemi

II. Dünya savaşı ABD tarafından Japonya'ya atom bombası atılmasıyla son buldu. Müttefik olan Rusya'nın savaş sonunda yayılmacı politikalarına karşı ABD başkanı Truman, Rus Komünizmine karşı mücadele eden ülkeleri destekledi. Bu bağlamda ABD Kongre'sinin de onayını olarak Truman doktrinini devreye soktu.

Truman doktriniyle ABD; komünizme karşı durabilecek olan Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolar tutarında yardımda bulundu. Türkiye II. Dünya savaşının ardından yükselen gıda maddeleri ve savaşın ülkenin de dâhil olabileceği endişesiyle yapılan harcamalar ve Rus yayılmasına karşı korunma çabası ekonomiyi olumsuz etkilemişti (Ertem, 2009, s. 386). Bu yüzden Türkiye yapılan yardımlardan faydalandı.

ABD'nin Truman doktrinini yayınlamasından sonra 1948 yılında ikinci bir yardım yapıldı. Marshall planı olarak adlandırılan bu plan, II. Dünya Savaş'ında ekonomileri ciddi derecede sarsılan Avrupa ülkelerine parasal yardımın yanında araç-gereç yardımı yapılmasını öngörüyordu. 16 Avrupa ülkesini kapsayan bu yardımda Türkiye'de dâhil edilmişti. Marshall

Plan'ının nihai hedefi savaş sonrası dönemde Avrupa'da hâkimiyeti Rusya'ya bırakmamak ve Rus komünizmini engellemektir (Ozer, 2014, s. 427).

Truman ve Marshall planıyla yapılan yardımlardan sonra 1950 yılında yeniden liberal politikaları başlatan Demokrat Parti, yabancı sermayenin Türkiye'de faaliyette bulunabilmesi için Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkardı. İlk yıllardan itibaren tarımda yaşanan makineleşme, ithalatın sınırlandırılması, kredi olanaklarının genişletilmesi, altyapı ve dış yardımların alınması başlangıçta bir büyüme karşıladıysa da yaşanan parasal genişleme enflasyona neden oldu. TL'nin hem iç hem dış değerini kaybetmeye başladı. Böylece Türkiye'nin liberal politikalara dönüşü başlangıçta iyi gitse de plansız ve programsız politika uygulaması sonucunda önemli ekonomik çöküntüyle sonuçlandı (Eğilmez, 2018, s. 143). Ekonomik çöküntüyle beraber Türkiye'de 1960 yılında askeri darbe yaşandı.

1960 askeri darbesi sonucunda Kurucu meclis 1961 anayasasında, kaynakların verimli kullanılması ve kalkınmanın hızlandırılması amacıyla ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel planlama hizmetlerinin bir bütünlük içinde sağlanmasını amaç edinmiş ve bu amaçı kontrol etmek için Devlet Planlama Teşkilatını kurmuştur (Resmi Gazete, Sayı. 20822). Görüldüğü gibi Kurucu meclis artık ekonominin plan ve planlamayı esas alarak kontrol edilmesini yasal sürece bağlamıştır.

Birinci beş yıllık kalkınma planının çatısı ortaya çıkmadan, Yerli Sanayinin Korunması Hakkında Muhtıra adıyla 9 Mart 1961'de Yayınlanan "Gizli" başlıklı DPT çalışmasında "sanayileşme yoluyla büyüme" Türkiye'nin stratejisinin göstergesi olacaktır. Sanayileşmenin yatırım ölçütleri konusunda açık tercihler getirilerek şöyle denilmektedir (Mortan ve Çakmaklı, 1987, s. 124):

- Temel hedef, ne her malı ülke içinde üretmek, ne de belli bir sektörü korumaktır. Amaç, büyümek ve kalkınmayı gerçekleştirmektir. Bu uğurda teşvik edici, koruyucu ve bazı hallerde önleyici tedbirlerle piyasaya müdahale edilmelidir.
- Korunma siyasetinin esasları sadece teknik imkânlarla bağlanamaz. Yerli sanayi koruyarak ülke içinde üretemeyeceğimiz hemen hiçbir şey yoktur. Ancak koruma faydası maliyetinden yüksek olduğu takdirde sakıncalıdır.
- Bazı büyük sanayi kollarını korunması (kamyon) ve otomobil sanayisi kurulması düşünülmektedir.

Cumhuriyet döneminden sonra uygulamaya konulan ikinci dönem kalkınma planları, ilk olarak 1963-67 yılları arasını kapsayan birinci beş yıllık kalkınma planı uygulandı ve başarılı oldu. Ondan sonraki dönemlerde de planlama modelleri uygulamaya devam etti. 1968-72 yıllarını kapsayan ikinci beş yıllık kalkınma planında sanayi kesimi ekonomik büyüme açısından lokomotif güç olarak belirlendi. İhracatın teşviki ve ithal ikamenin ağırlıklı politikaların daha ön plana çıktığı dönemdir. Bu anlamda tüm planların nihai hedefi, kamu kesimi için zorunlu özel kesim için yol gösterici bir modeli temsil ediyordu.

Birinci beş yıllık sanayileşme planıyla başlayan ithal ikameci sanayileşme 1960'lı yılların sosyo-ekonomik yaşantısıyla şekillenmekteydi. Gelişen kapitalist ülkelerin tüketimlerinde de farklı ürünler ortaya çıkmıştı. Radyo, televizyon, buzdolabı, çamaşır makinesi, otomobil ve ev eşyaları türünden ve iktisadi anlamda dayanıklı tüketim malları diye adlandırılan mallara karşı ülkede bir talep oluşmaktaydı (Boratav, 2013, s. 119). Dolayısıyla böyle bir talebinde devleti yöneten siyasi erk tarafından karşılanması düşüncesi de ortaya çıkmıştı. Ancak, ülkedeki dış ticaret tıkanmaları yaşanırken bu malların ithaline izin vermek, kısıtlı olan dövizin lüks mallara ayrılması demektir. Bunu engellemek amacıyla bu mallar yabancı sermayenin de katılmasıyla ülke içinde üretilecekti.

İthal ikamede iki yöntem belirlenerek sanayileşmeye doğru güçlü adımlarla gidilecekti. İlki ürünün büyük kısmı içerde üretilir, kullanılan ithal girdi sınırlıdır. İkincisi, üretim içerde yapılır ama kullanılan girdilerin tamamı dışarıdan ithal edilir. Burada bir montaj söz konusudur dolayısıyla bu durum sanayileşmeye bir katkı değer sunmaz (Başkaya, 2000, s. 108). Ancak ilk kuruluş aşamasında yapılan montajlıma daha sonra altyapının oluşmasıyla zamanla daha fazla yerli katkıyla ve çevresinden beslendiği yan sanayi kollarıyla modern sanayi yapısına kavuşacaktı. Ancak bu üretim kolları teknoloji ve temel girdiler bakımından dışa bağlı olmaya devam edeceklerdir. Çünkü teknolojisi ileride olan batı, daha az maliyetle daha büyük ölçekte ve kalite bakımından daha ileri ürün oluşturacaktır. Buda ülkenin dış pazarlara yönelme imkânını kısıtlayacaktır.

Boratav, ithal ikame sanayileşmesine konu olan sektörlerin orta sınıfın çıkarlarının üzerinde etkisinden de bahsetmektedir. Kurulan sanayi kuruluşlarının varlıklı kişilerin tüketim taleplerinin yanında reel gelirdeki artışlar ve hızlı büyümeyle dayanıklı tüketim malları emekçilerinde eriştiğini dile getirmiştir (Boratav, 2013, 120). Ancak Başkaya bu dönem ithal ikame sanayileşmesinin ülke nüfusunu %10-20'lik kesimine hitap ettiği görüşündedir. Dolayısıyla bu durumda yüksek oranda ithal girdi kaynaklı ise yaşanan iktisadi büyümenin

sanayileşme açısından olumlu sonuçlar doğurmayacaktır. Batıda geçerli tüketim modelinin taklit edilmesi durumunda kullanılan teknolojinin de ekonominin genel gelişmişlik düzeyine uygun düşmesi söz konusu olamaz. Öte yandan sadece girdiler değil fabrikalarda dışarıdan gelmektedir. Bu durumun sonucunda bir teknolojik bağımlılığın oluştuğu görülmektedir (Başkaya, 2000, s. 111).

Dolayısıyla gerek montaj gerekse de yerli ürün ağırlıklı ithal ikameci sanayileşmenin başladığı 1960 yıllardan sonra hızlı sanayileşme süreci gerçekleşmiştir. 1962-76 yılları sanayi sektöründe yıllık ortalama %9 büyüme hızı yakalanmıştır. Bu büyüme oranı yıllık ortalama 15,6'ya kadar çıkan birikim oranı ve yıllık ortalama %3,1 oranına ulaşan göreceli dış açık yoluyla sağlanmıştır. Mili hâsıla yıllık ortalama büyüme hızı %6,3 karşın, sanayi sektöründeki yıllık ortalama büyüme hızınının %9,3 olması önemli bir gelişmedir (Eşiyok, 2006, s. 15). Dönem boyunca sanayi sektörü büyümenin sürükleyici gücü olduğu dönemlere göre artarak %18,1 oranına ulaşmasında da açıkça görülmektedir (Gümüslü, 1986, 234).

3. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BİRİNCİ-İKİNCİ İTHAL İKAME DÖNEMİ KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. Türkiye'de Birinci ve İkinci İthal İkame Döneminin Benzerlikleri

Osmanlıdan kalan şartlar ve devamında yaşanan Kurtuluş Savaşı yılları Türkiye için ciddi ekonomik sorun, hatta ekonominin çökmesine neden olmuştur. Zor şartlarında kazanılan Kurtuluş savaşı sonrasında imzalanan 24 Temmuz 1923 Lozan Barış Anlaşması ile Türkiye'nin siyasi bağımsızlığı tanınmıştır. Siyasi bağımsızlık Atatürk'ün dediği gibi ekonomik bağımsızlıkla gerçekleşmesi önemli olmayacağı tüm siyasi çevreler tarafından kabul edilen dönemin önemli görüşüydü. İzlenen ekonomi politikalarında 1929 yılına kadar liberal politikalar hâkimken 1929 ekonomik buhranından sonra ise dünya konjonktüründe ortaya çıkan yapıya benzer devletçi yaklaşımlar sergilenmiştir.

1929'dan itibaren Türkiye içinde bulunduğu ekonomik koşulları ve krizin etkilerini yok etmek amacıyla sanayi faaliyetlerini devlet eliyle yürütmeye çalışmıştır. Bu dönemde ithal ikameci bir anlayışla ülke içerisinde sanayi kolları geliştirilmiştir. Bu gelişim dünya konjonktürünün bir sonucuydu. Çünkü bu döneme kadar hâkim olan liberal piyasa anlayışı, tam rekabet, tam istihdam ve piyasanın gelir dağılımını yerine getirdiği inandığı görünmez el'in sonu gelmişti. Kamu ekonomisinin hâkim olduğu, Keynesyen politikaların egemen olduğu dönem, ekonomiyi

piyasa başarısızlıklarına karşı koruyacaktı. Dolayısıyla dünya konjonktürleri dahil olmak üzere Osmanlı'dan kalan borçların ödenmeye başlanması da bunu gerekli kılmaktaydı.

1960 sonrası ithal ikame dönemi de tıpkı birinci dönem ithal ikame gibi savaşa fiili olarak katılmasa da II. Dünya savaşının ülkeye sıçrama korkusuyla ciddi ekonomik harcamaların yapıldığı dönemin devamını taşımaktaydı. Diğer önemli gelişmeler ise, Truman doktrini, Marshall yardımları ve Demokrat Parti'den kalan liberalleşme politikalarının başarısızlıklarının ekonomik sonuçları, Türkiye ekonomisinin tekrardan içe kapanık bir vaziyet almasına neden olmaktadır. Böylece cumhuriyet dönemi birinci ithal ikame sanayileşme döneminden sonra ikinci ithal ikame sanayileşme dönemi başlamaktaydı.

Her iki döneminde temel olan sosyo-ekonomik ve siyasi farklılıkları daha fazla olsa da benzerlikleri de söz konusudur. Bu benzerlikler şöyle sıralanabilir (Eşiyok, 2006, s. 9-15; Kaya ve Durgun, 2009, s. 239; Kocatürk ve Gölalan, 210, s. 56; Akat, 2004, s. 21):

- Her iki dönemin temel amacı ithalata söz konusu olan malların içeride üretilmesiydi.
- Her iki dönemde de devlet faaliyetlerde öncü rol üstlendiği görülmüştür. Dolayısıyla özel sektörde devlet desteğiyle desteklenip girişimlerde bulunulmuştur. Girişimci kişi veya işletmelere altyapı olanakları sağlanmıştır.
- Piyasa ekonomisi hem birinci hem de ikinci dönemde tamamen saf dışı bırakılmamıştır. Yani pür bir kamu anlayışı hâkim değildir. Özel sektör destekleyici bir anlayış hakim olmuştur.
- Birinci ithal ikame döneminde Atatürk'ün devletçilik ilkesi gereği planlı bir programa sahipken aynı şekilde ikinci ithal ikame döneminde ise, 1961 anayasanın şartlarından biri olarak ekonomi planlamaya dayalı gerçekleştirilmiştir.
- Her iki dönem sanayileşmesinde hem iç hem de dış borçlanmanın yanında vergilerle de karşılaşmıştır.
- Her iki dönemde dış ticaret açıklarının artması ithal ikame anlayışının oluşmasına neden olmuştur. 1929 ekonomik buhranı sonucunda dış ticaret açığı artmış bu yüzden ithalat kısılıp ithal edilen ürünler içeride üretilmeye başlanmıştır. Aynı durum Demokrat Parti'nin liberal politikalar uygulaması sonucunda oluşan ticaret açık fazlasında da meydana gelmektedir.
- Her iki dönemin temel bir diğer hedefi, yerli üretime olan talebi artırmaktır.
- Her iki dönem serbest ticaretin hakim olduğu liberal dönemlere göre daha fazla kamu harcaması yapılmıştır.

- Birinci dönemde Batıcı-reformcu yönetici kadro eliyle sanayileşme gerçekleştirilmek istenmiştir. Çünkü her iki dönemde de Cumhuriyetin kuruluşuna hizmet eden kadronun gerçekleştirdiğini görmekteyiz. Darbeden sonra İsmet İnönü'nün planlı ekonomiye geçiş mücadelesi bu yargımızı destekler niteliktedir.
- İki dönemin benzer bir diğer yönü ihtilalcı iki güç tarafından yapılmasıydı. Yani birinci ikame döneminde karar vericiler Atatürk önderliğinde etkisini koruyup kararlıyken, ikinci ithal ikame döneminde ise bu durum Darbe yapan Kurucu meclis hâkimiyetinde sağlanmaktaydı.
- Birinci dönemde 1934-1938 yıllarını kapsayan Beş Yıllık Sanayileşme Planı gerçekleştirilirken, ikinci dönemde 1963-1967 arası Birinci Beş Yıllık Kalkınma planı uygulanmıştır. Her iki dönemde ilk zamanlarda büyüme oranlarında artışlar yaşanmıştır.

Birinci ve ikinci sanayileşme döneminin geçirdiği sosyo-ekonomik ve siyasi koşullar farklılık arz etse de birtakım ortak değerler etrafında şekillenmiştir. Dolayısıyla bu değerlerin sonuçlarında oransal olarak farklılık arz etse de gelişim söz konusu olmaktadır. Tüm bu benzerliklerin üzerinde durulduğu nokta yerli sanayiye harekete geçirme anlayışından kaynaklanmaktadır. Çünkü sanayileşmesini sağlayamayan bir ülkenin büyüme ve kalkınmada lokomotif gücü harekete geçirmemesi o toplumu refaktan uzaklaştıracağı tüm Batılı devletlerin tecrübelerinden görülmekteydi. Ancak buradaki sanayileşme pür teknik sanayileşmeden ziyade toplumun refahını ve ihtiyaçlarını karşılayacak olan tarım ve hizmet gibi diğer sektörlerin katılımı ve sektörler arası tamamlayıcılık anlayışıyla ancak gerçekleşebilecektir. Bu bağlamda her dönemin içinde bulunduğu konjonktürlerin benzerlikleri ve benzer sonuçlar doğurması az görülmesine karşın farklılıkları daha çok karşımıza çıkmaktadır.

3.2. Türkiye'de Birinci ve İkinci İthal İkame Döneminin Farklılıkları

Türkiye'de iktisadi yaşam, sosyo-ekonomik ve siyasi sebepler nedeniyle farklılıklar oluşturmuştur. Cumhuriyetin kuruluş yıllarından 1929 buhranına kadar savaşın yaralarını sarmaya çalışılmış, buhran sonrası dönemde ise ortaya çıkan buhranın ekonomik etkileri ve devletin sanayileşme hamlelerini içerden sağlama düşüncesi hâkim olmuştur. Yine 1960 darbesi sonrası dönemde de uygulanmakta olan liberal politikalarından arındırılmış planlı bir ithal ikameci strateji izlenmiştir. Bu dönem 1960-79 arası dönemi kapsamaktadır.

1950'li yılların sonlarına doğru alınan dışarıdan alınan borçlar, IMF, Dünya Bankası ve OECD'ye üye olunması sonucunda Demokrat Parti liberal politikalar benimsemiştir. Bu dönemde

ithalat kontrolleri kaldırılmış (gümrük vergisi hariç) böylece dış ticaret hızla açık vermeye başlamıştır. Yapılacak yardımlar karşılığında uluslararası yaptırımlar öngören kuruluşlar (IMF, WB) ticarete serbestleşmeyi devam edilmesini istenmiştir (Pınar, 2017, s.178). Yaşanan bu ekonomik sıkıntılar beraberinde ülkede askeri darbenin yaşanmasına neden olmuştur. Darbe sonrasında oluşturulan Kurucu Meclis kararıyla planlı bir ekonomi anlayışı hâkim olmuştur. Böylece sanayi kalkınma planları uygulanmaya katılmıştır. Bu planları hedefi, strateji gereği daha önce ithal edilen malların yurtiçinde üretilecek böylece sanayiciye hem düşük kredi hem de KİT ürünlerinin düşük fiyattan satılması gibi teşviklerde bulunulmuştur.

1930 sonrası ithal ikameci sanayileşme dönemi ile 1960 sonrası ithal ikameci sanayileşme dönemlerinin ortaya çıkış süreçleri başarısız bir liberalleşme politikalarının sonucunda oluşmuştur. Burada piyasanın başarısızlığına neden olan birçok sosyo-ekonomik ve siyasi faktör mevcuttur. Her iki döneminde piyasa başarısızlığı sonucunda atılan planlı dönemler olması farklılık taşımadığı anlamına gelmemelidir. Aksine her dönemin kendine özgü konjonktürel dalgalanma ve kriz dönemlerinin farklı sonuçları bulunmaktadır. Her iki dönemde bulunan farklılıkları şöyle sıralayabiliriz (Doğan, 2013, s. 218; Pınar, 2017, s. 321; Öndağ, 2012, s. 3; Dirimtekin, 1989, s. 80; Mortan ve Çakmaklı, 1987, s. 124) :

- Birinci ithal ikame döneminde kuruluş aşamasındaki bir ülkenin harekete geçiş sürecinin altyapısını destekleyecek sektörlerle teşvik sağlanırken, ikinci ithal ikame döneminde ise, dayanıklı tüketim malları sanayinin altyapısı oluşturulmaktaydı.
- Birinci ithal ikame döneminde devlet eliyle özel sektör desteklenmek istense de gelişilmemiş zayıf bir özel sektör söz konusuysen, 1960 sonrası ithal ikame döneminde, devlet teşvikleriyle özel sektörde de gelişim söz konusudur.
- Birinci ithal ikame döneminde savaşın getirdiği yük ten dolayı, tarım sanayi ve ticaret alanlarında yatırım söz konusuysen, ikinci ithal ikame döneminde ağırlıklı olarak sanayiye önem verilmiştir.
- KİT'ler birinci ithal ikame döneminde sosyal faydayı sağlamak için temel mal üretimi gerçekleştirirken ikinci ithal ikame döneminde ise devlet bunu ağırlıklı olarak özel sektörle geliştirilmek istemiştir.
- Türkiye'de birinci ithal ikame döneminde (1940-45 arası dönemi) yaşanan II. Dünya savaşı önlemleri ve devamında alınan Varlık Vergisi ülkede karaborsa, vurgunculukla beraber Türkiye'de kapitalizmin gelişmesinde önem taşıyan sermaye birikimine yol açmıştı. İkinci ithal ikame döneminde ise bu durum yani 1980 serbest ticaret politikasına

sürükleyen en önemli neden, ithal ikamece sonucu oluşan döviz darboğazlarının oluşmasıdır. Çünkü ithal ikamenin gerçekleştirilmesi için içeride üretimi gerçekleştirecek ürünlerin alımında ve yeterli düzeyde ihracatın yapılmaması döviz stokunu azaltacaktır. Buda ülkenin dışarıya borçlanmasına nihayetinde ithal ikameci anlayışı terk etmesine neden olacaktır.

- Birinci ithal ikame döneminde temel amaç sektörel altyapı ve ihtiyaçlar doğrultusunda kalkınma hedeflenirken bu yüzden ihracatın büyük kısmı tarımsal ürünlerden (şeker, tekstil) oluşurken ikinci ithal ikame döneminde sanayi ürünlerinin de ihracatı yapılmıştır.
- Birinci ithal ikame döneminde yerli sanayi zarar edilse dahi devlet tekelinde geliştirilecekti ancak ikinci ithal ikame döneminde ise, yerli sanayiye korumak ancak faydası maliyetinden yüksek olduğu takdirde karşılanacaktır.

İthal ikame politikasının hâkim olduğu her iki dönem gerek siyasi gerekse de soyo-ekonomik koşulların yarattığı maliyetler sonucunda önemli yükler oluşturmuş ve liberal politikalara geçişe hazırlamıştır. İlk dönem ithal ikame, temel malların üretimi, içinde bulunduğu savaş ekonomisi, borçlar ve kriz döneminin yarattığı olumsuzlukları yüzünden daha çok iç talebin zorunlu ihtiyaçlarını ve savaştan çıkan ülkenin inşasını gerçekleştirmeyi hedef edinmiştir. İkinci ithal ikame döneminde ise, 1960 darbe girişiminden sonra ekonomi planlı bir şekilde yürütülerek içeride üretim gerçekleştirilmek istenmiştir. Bu üretimi gerçekleştiren ürünlerin Başkaya'nın, toplumun temel ihtiyaçlarına yönelik olmadığı ve lüks malların üretimi ve burjuva sınıfının zenginleşmesiyle başarısız olacağı düşüncesi haklı çıkmıştır.

SONUÇ

İthal ikameci sanayileşmede temel amaç ülke dışından alınan yani ithalatı söz konusu olan malların ülke içerisinde üretilmesiyle sanayileşmenin sağlanabileceği düşüncesidir. İthal edilen ürünler sürekli bir bağımlılık oluşturmakta buda az gelişmiş ya da geri kalmış dediğimiz ülkenin bir türlü sanayileşme sürecini gerçekleştiremeyeceğini gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla az gelişmiş ülkede ihracat büyük oranda tarımsal ürünlere bağlı kalmakta ve buda dış ticarete mübadele değeri düşük mallı ifade etmektedir. Sanayileşmeyle beraber daha az emekle daha seri üretim az gelişmiş ülkelerin tarımsal ürünlerinin fiyatını dış ticarete düşüren en büyük etkidir. Dış ticarete rekabet, refah toplumu yaratmak önce istikrarlı bir büyüme ardından da kalkınmayla gerçekleşmektedir.

Türkiye Kurtuluş Savaşı'nı kazanmasından sonra tamamen yok olmuş diyeceğimiz ekonomisinin inşasına girişmiştir. Dolayısıyla diğer Batı devletleri karşısında cılız hatta yok denecek sanayisiyle boy ölçüşemezdi. Bu yüzden Cumhuriyetin kurucuları siyasi bağımsızlığın yanında ekonomik bağımsızlığı da gerçekleştirmek için faaliyetlerde bulundu. 1930 sonrası dönemde gerçekleşen siyasi, ekonomik ve sosyal maliyetler ülkenin ithal ikame anlayışı sonucunda sanayisini oluşturmaya ve büyümeyi hedeflediğini göstermiştir. Bir diğer ithal ikame dönemi ise 1960 askeri darbesi sonrası oluşmuştur. Bu dönemde öncesi IMF, WB ve Batılı devletlerle giriştiği diğer mali yükler sonucunda başarısız piyasa politikalarını düzenlemek için 1960'dan sonra ithal ikameci döneme geçilmiştir. Ancak ne yazık ki bu dönemde istenilen hedefler gerçekleştirilememiş, ihracat rakamları ithalat rakamlarını karşılamada yetersiz kalmış, buda 1980'li yıllardan sonra oluşacak liberalleşme politikalarına zemmin hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

- Akat, A.S. (2004). Alternatif büyüme stratejisi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Akın, F. ve Nalan Ece. (2009). Küresel finansal kriz ve bankacılık sektörü istihdamı üzerindeki etkileri, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 27(2), 153-168.
- Alper D. ve Adem, A.. (2010). Osmanlı imparatorluğunun iç borçlanmada kullandığı yöntem ve araçlar, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24(87), 27-49.
- Basalla, G. (2013). Teknolojinin evrimi. Çev. Cem Soydemir, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Başkaya, F. (2000). Kalkınma iktisadının yükselişi ve düşüşü. Ankara: İmge Kitabevi.
- Bettelheim. C., Santos, T., Emmanuel, A., Florian, P., Frank, A., Laclau, E., Luxemburg, R., Magdoff, H., Pilling, G. ve Szentes, T. Azgelişmişlik ve emperyalizm. Çev. Atilla Aksoy. İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Boratav, K. (2013). Türkiye iktisat tarihi. 1908-2009. Ankara: İmge Kitabevi.
- Dirimtekin, H. (1989). Türkiye ekonomisi. Eskişehir: Bilim Teknik Yayınevi.
- Doğan, M. (2013). Türkiye sanayileşme sürecine genel bir bakış, Marmara Coğrafya Dergisi, (28), 211-231.

Durmuş, S. ve Aydemir, K. (2016). Atatürk dönemi Türkiye ekonomisi (1923-1938), Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(12), 155-167.

Eğilmez, M. (2018). Değişim sürecinde Türkiye. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Elibol, N. (2005). 18. Yy. Osmanlı dış ticaretiyle ilgili bazı değerlendirmeler. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1), 61-76.

Ertem, B. (2009). Türkiye-ABD ilişkilerinde Truman doktrini ve Marshall planı, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(21), 377-397.

Eşiyok, A. (2006.). İktisadi dönemler itibariyle Türkiye ekonomisinde kalkınma (1923-2004), Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası Ekonomik Araştırmaları.

Eşiyok, A. (2008). Türkiye ekonomisinde planlı kalkınma arayışları ve dördüncü beş yıllık kalkınma planı: bir yol ayrımı. Mülkiye Dergisi, 32(260), 111-143.

Gümüşlü, G. (1986). Türkiye milli gelirinde yıllar ve sektörler itibariyle bünyesel değişim, Devlet İstatistik Enstitüsü, 231-239.

Güven, T. C. (1998). Cumhuriyetin 75. yıldönümünde dış ticaretimizin geçmişi ve bugünü, Dış Ticaret Dergisi, 3(Özel Sayı), 26-41.

Kasalak, K. (2012). Teşvik-i sanayi kanunları ve Türkiye’de sanayileşmeye etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, (27), 65-79.

Kaya, D. G. ve Durgun, A. (2009). 1923-1938 Dönemi Atatürk’ün maliye politikaları: bütçe ve vergi uygulamaları, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (19), 233-249.

Kazgan, G. (2017). İktisadi düşünce ve politik iktisadin evrimi. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kepek, Y. (2012). Türkiye Ekonomisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kocatürk, U. (2010). Atatürk’ün fikir ve düşünceleri, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Koçtürk, O. M. ve Meryem Gölalan. (2010). 1923-50 Türkiye ekonomisinin yapısal analizi, Üçüncü Sektör Kooperatifçilik, 2(45), 48-65.

Mortan, K. ve Cemil Çakmaklı. (1987). Geçmişten geleceğe kalkınma arayışları. İstanbul: Altın Kitaplar.

Ozer, M. H. (2014). The effects of Marshall plan aid to the development of the agricultural sector in Turkey, the 1948-1953 period. International Journal of Economics and Financial Issues, 4(2), 427-439.

Öndağ, F. (2012). 1980 öncesi Türkiye sanayileşme süreci ve sanayi toplumu oluşturma çabalarının karma ekonomi modeli perspektifinde değerlendirilmesi, Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, 1-7.

Övgün, B. (2009). Türkiye’de kamu iktisadi teşebbüsü olgusu, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.

Özçelik, Ö. ve Güner Tuncer. (2010). Atatürk dönemi ekonomi politikaları. Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Dergisi, 253-266.

Özel, H. A. (2011). Türkiye’de ticari serbestleşmenin tarihsel gelişimi. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 6(2), 73-92.

Özyurt, H. (2008). Atatürk dönemi birinci ve ikinci beş yıllık sanayileşme planları ve Türk ekonomisindeki yapı değişikliğine etkileri (1933-1938), Karadeniz Teknik Üniversitesi. 119-148.

Pınar, A. (2017). Maliye politikası. Ankara: Turhan Kitabevi.

Resmi Gazete, (22.3.1991). Devlet planlama teşkilatı kuruluş ve görevleri hakkında kanun, 173-191.

Savrul, B. K., Hasan Alp Özel ve Cüneyt Kılıç. (2013). Osmanlı’nın son döneminden günümüze Türkiye’de dış ticaretin gelişimi, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 8(1), 55-78.

FİNANSAL YAPI İÇİNDE FAİZSİZ BANKACILIK MODELİNİN DÜNYA'DAKİ VE TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİMİ

THE DEVELOPMENT OF THE ISLAMIC BANKING MODEL AND FINANCIAL
STRUCTURE OF THE WORLD IN TURKEY

Ayhan CESUR

ÖZET

İnsanlar üretim faaliyetlerine başladıktan sonra ortaya çıkan ticari faaliyetlerle belirli bir ekonomik gelire sahip olma ve bu gelirin fazlasını biriktirme yoluna gitmişlerdir. Oluşan bu birikimler zaman içinde değerlendirme isteği ile farklı yapılar altında kullanılmıştır. Öncelikle esnafra veya tacirlere emanet edilen bu paralar zaman içinde devletin kendi oluşturduğu hazinelerde tutulmuş ve ihtiyacı olanlara borç verme şeklinde değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme yöntemi ile birikim sahiplerinin bu birikimleri olduğu yerde değer kazanmaya başlamıştır. Zaman içinde insanlar birikimlerini para konusunda çalışan kişilere emanet ederek onların farklı insanlara faizle borç vermesi uygulamasını desteklemiş ve birikimler faiz uygulamaları ile gittikçe artış göstermiştir.

Faiz uygulamaları ortaya çıktıktan sonra bir kısım insanlar tarafından kabul edilse de toplumlar genelinde dinlerin kurallarına takılmış ve bu nedenle istenen seviyede bir gelişme sağlanamamıştır. Bununla birlikte faiz uygulamalarının profesyonel şekilde yönetildiği bankacılık sistemlerinin oluşturulması ile ihtiyaç sahiplerinin bankalara yönelmesi ve borç alarak bu borcun karşılığında daha fazla para geri ödemeyi kabul etmesi şeklinde sistematik bir uygulamaya geçildiği de görülmektedir. İlk dönemler için Musevilerin tamamı ve bir kısım Hıristiyanlar arasında uygulanan faiz yöntemi daha sonra Hıristiyanların bu konudaki ılımlı tavrı ile birlikte daha fazla yayılarak bankacılık sisteminin uluslararası bir yapıya dönüşmesini sağlamıştır.

Dünya üzerinde en yaygın dinlerden biri olan İslam dininin faiz karşısındaki kesin ve katı tutumu nedeniyle bankacılık uygulamaları İslam coğrafyasında istenilen düzeye ulaşamamıştır. Klasik bankacılık uygulamaları İslam coğrafyalarında kurumsallaşmaya başlasa da bu uygulamaların bütün insanlar tarafından kabul edilmediği ve hatta bankacılık uygulamalarından faydalanan insanların belirli bir kısmının da yalnızca kısıtlı bir yararlanma yoluna gittiği görülmektedir. Bu durum insanların yastık altı olarak nitelendirdiği birikimlerini

kendi ellerinde tutmaları ve dolayısıyla finans sistemi içinde nakit akışının azalması gibi bir sonuç doğurmuştur.

İnsanların ellerinde bulunan birikimlerin bütünüyle ekonomik yapıya kazandırılması ve hassasiyetleri nedeniyle faiz sisteminden de uzak durması amacıyla Dünya üzerinde faizsiz bankacılık uygulamaları olarak bilinen katılım bankacılığı sistemine geçilmiştir. Bu sistem uygulaması itibarıyla İslam coğrafyasında kısa zamanda büyük bir kabul görmüştür.

Anahtar kelimeler: *katılım bankacılığı, faizsiz bankacılık, faiz, klasik bankacılık, birikim*

ABSTRACT

People started to have a certain economic income and accumulate more of this income through the commercial activities that emerged after they started their production activities. These accumulations have been used under different structures with the request of evaluation over time. First of all, these moneys, which are entrusted to tradesmen or traders, were kept in treasures created by the state over time and evaluated as lending to those in need. With this evaluation method, the accumulators have started to appreciate where they have accumulated. Over time, people have entrusted their savings to people working on money and supported their lending to different people with interest, and the savings have increased with interest applications.

Although interest practices were accepted by some people after the emergence of interest, it was followed by the rules of religions across the societies and therefore no desired level of development was achieved. However, with the establishment of banking systems in which interest rate applications are managed professionally, it is seen that a systematic application has been initiated in the direction of needy banks and accepting to repay more money in return for this debt by borrowing. The interest method, which was applied among all Jews and some Christians for the first periods, later spread more with the moderate attitude of Christians on this issue, and enabled the banking system to become an international structure.

Banking practices could not reach the desired level in Islamic geography due to the strict and strict attitude of Islam, one of the most common religions in the world, against interest. Although classical banking practices have started to be institutionalized in Islamic geographies, it is seen that these practices are not accepted by all people and even some of the people who

benefit from banking applications only use a limited use. This situation has resulted in the fact that people hold their savings, which they consider as pillows, in their own hands, and thus the decrease in cash flow in the financial system.

Participation banking system, known as interest-free banking practices in the world, has been introduced in order to bring the savings that people have in their hands to the economic structure and to stay away from the interest system due to their sensitivity. Due to this system application, it has gained a great acceptance in the Islamic geography in a short time.

Keywords: *participation banking, interest-free banking, interest, classic banking, accumulation*

GİRİŞ

Avcı ve toplayıcı toplumdan üretim toplumuna geçişin ardından başlayan ekonomik faaliyetler ilk dönemlerde takas usulü ile yürütülmekteydi. Ancak devam eden süreçte takas usulünün yerini alan ve günümüzde “para” olarak adlandırılan ticari meta insanlarda bir biriktirme düşüncesini beraberinde getirmiştir.

Gelir düzeyi artan insanların harcamalarının fazlasını saklamasını ifade eden biriktirme uygulaması ilk dönem gelir sahibinin kendisi tarafından gerçekleştirilmekteydi. Ancak geçen zaman içinde birikimlerin daha güvende olması amacıyla bunların; esnaflara, tacirlere vb. emanet edilmesi uygulaması ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte yine bazı ülkelerde sarayların yanında emanet hazineleri oluşturularak halkın birikimleri güvence altına alınmıştır.

Emanet hazineleri olarak adlandırılan bu oluşumlar paraların saklanması ve değerlendirilmesi amacıyla oluşturulan ilk profesyonel yapılardır. Nitekim bu yapılarla ihtiyaç sahiplerine borç (kredi) verilmesi uygulamasına da gidilmiştir. Bu bağlamda insanların giderlerinin fazlası olan paraların saklanması ve değerlendirilmesi için “banka” oluşumlarının önü açılmıştır.

İlk bankacılık faaliyetleri ve banka benzeri kurumlar İtalya’da ortaya çıkmıştır. Yahudiler tarafından oluşturulan bu sistem kısa zamanda tüm dünyaya yayılım göstermiştir. Birikim fazlası bulunan kişilerin ellerindeki paraları ihtiyaç sahipleriyle paylaşarak değerlendirme amacıyla oluşturulan bankalar malî arazi pozisyonuna geçmiştir. Genel oluşturulma amacı paraların değerlendirilmesi ve birikim sahiplerine paralarını kullanma

oranında faiz sağlama olsa da günümüzde faizsiz sistemle çalışan bankalar olduğu da görülmektedir.

Faizle başlayan bankacılık uygulamalarının faizsiz sisteme dönmesi ile faiz karşıtı olan kişilerin birikimlerinin de finans sistemi içine entegre edilmesi sağlanmıştır.

1. FAİZ KAVRAMI VE KATILIM BANKACILIĞI

Paranın satılması veya kiraya verilmesi basit tanımlamasıyla ele alınabilecek olan faiz kavramı bankacılık faaliyetlerinin oluşumunun temel unsuru olarak değerlendirilebilir. Faiz ile kolay para kazanma gibi bir avantaj sonucunda bankacılık faaliyetleri her ne kadar hızlı bir yayılım gösterse de din faktörünün etkisi ile bankacılık faaliyetlerinin istenilen düzeyde başarıya ulaşamadığı görülmektedir. Ancak zaman içinde karşıt görüşlü bazı dinlerin de faize karşı ılımlı tavrı izlemesi bankacılıkta yeni bir ivmelenmenin önünü açmıştır. Hıristiyanlıktaki ılımlı bakışla başlayan ivmelenme İslam coğrafyalarında aynı görüşün benimsenmemesi nedeniyle aynı gelişimi gösterememiştir. Bu bağlamda İslam coğrafyalarında da bankacılık faaliyetlerinde istenen gelişimi sağlama amacıyla faizsiz olarak nitelendirilen “katılım bankacılığı” uygulamaları ortaya çıkmıştır.

1.1. Faiz (Riba) Kavramı

Faiz kelimesi köken itibariyle Arapça bir kelime olup Türkçeye de bu dilden intikal etmiştir. Ancak Arapçada faiz uygulamasına karşılık olarak “riba” kavramının kullanıldığı görülmektedir (Özsoy, 1994: 59).

Arapça bir ifade olmakla birlikte faiz kavramının İslam dini içinde kesin bir şekilde yasaklandığı ve hatta günah – 1 kebir (büyük günah) olarak değerlendirildiği görülmektedir. Ancak yine de bu dilde faiz uygulamasının yer almasının nedeni İslamiyet’in doğduğu ve yayıldığı coğrafyada İslam öncesinde faizin oldukça yaygın bir kullanımının olmasıdır. Ancak yine İslam literatüründe faizin ekonomik bir yapı olarak kullanımı nadir şekilde görülmektedir. Nitekim bu uygulamanın geçmişi incelendiğinde ödünç vermeye dayalı olarak ortaya çıktığı ve bu bağlamda ekonomik bir yönünün olmadığı görülmektedir (Özsoy, 1994: 45).

Faizin İslam dini içinde kesin bir şekilde yasaklanması hususunda yanlış anlama ve uygulamaların da olduğu görülmektedir. Kavramın Arapçadaki karşılığı olan ribanın artma, fazlalaşma, ziyadeleşme gibi anlamlarının olması ve bunun her türlü artışa yorumlanması yanlış

anlaşılmalara önyak teşkil etmiştir. Nitekim bu şekildeki bir değerlendirme ticareti de kapsayabileceği için ekonomik bir çöküş doğurabilme özelliğine sahiptir. Bu nedenle ribanın salt bir fazlalaşma olarak değerlendirilmesi eksik bir değerlendirme olarak görülmektedir. Ticari kâr unsurunu da kapsayan bu değerlendirme direkt olarak hatalıdır. Çünkü İslamiyet haklı ticari faaliyetleri sonuna kadar desteklemektedir (Güngör, 2009: 221).

Faiz genel olarak değerlendirildiğinde insanların emek harcamadan, risk almadan, başka insanların ihtiyaçlarından kaynaklı bir kazanç sağlama yöntemi olarak değerlendirildiği görülür. Bu bağlamda yasaklandığı düşünülen faizin dinî anlamda yasak olmasının sosyolojik etkileri olduğu da bilinmektedir. Bu etkilerden en barizi, faiz yoluyla borçlanan toplumda bir sınıfsal ayrımın baş göstermesidir. Nitekim zenginler borç veren, fakirler ise borç alan pozisyonuna düşmektedir. Bu dönüşümde aldıkları borçtan daha fazlasını geri ödemek zorunda kalan dar gelirliler sürekli çalışmak zorunda kalan bir topluluk olurken zenginler ise çalışmadan para kazanabilen bir sınıfa dönüşmektedir (Özsoy, 1994: 30).

1.1.1. Faizin Tarih Sahnesi Çıkışı

Faizin tarih sahnesine çıkışı esnasındaki uygulamalar incelendiğinde uygulamaların günümüzdeki gibi parayla sınırlı olmadığı, değerli madenler ve eşyaların da faize konu olduğu görülmektedir. Nitekim ilk dönemlerde üretim fazlası olan ürünlerin tapınaklarda saklanması ve devamında ihtiyaç sahiplerine fazlasıyla geri ödenecek şekilde verilmesi gibi bir uygulama söz konusuydu. Dönemde yaygın şekilde faize konu olan değerli madenler ve eşyalar tarihî kayıtlarda da bu uygulamalara yer verilmesi sonucunu doğurmuştur. Örneğin; ünlü filozof Eflatun faiz uygulamasına insanların gelir dağılımlarında adaletsizliğine neden olması açısından karşı çıkmıştır. Ona göre gelir dağılımındaki bu adaletsizlik toplum içinde yoksulluğu ortaya çıkarmaktadır (Ersoy, 2012: 48).

1.1.2. Günümüzde Faiz Anlayışı

Günümüzdeki faiz anlayışının temelleri Yeni Çağ olarak adlandırılan tarihsel dönemde ortaya çıkan Klasik İktisadi Düşünce sistemine dayanmaktadır (Ersoy, 2012: 53). XVIII. yüzyılın son çeyreği ile XIX. yüzyılın ilk yarısında gelişen bu sistem bünyesinde faiz ve faize dair uygulamaları da barındırmaktadır. Günümüzdeki yapıya temel teşkil etse de belirtilen dönem içinde de faize karşı duran ve Klasik İktisadi Düşünceye eleştiriler getirenlerin olduğu

görülmektedir. Dönemin önce gelen isimlerinden olan Marx ve Engels gibi kişiler faizi reddetmekle birlikte bu uygulamayı emeğin gasp edilmesi olarak değerlendirmişlerdir (Zeytinoglu, 1992: 98 - 101).

1.2. Faizsiz Banka Uygulamasının (Katılım Bankası) Ortaya Çıkışı

Katılım bankası olarak bilinen ve işleyişinde faiz uygulamaları bulunmayan bankaların ortaya çıkışının temel sebebi normal bankalardaki uygulamalardır. Nitekim güncel bankacılık faaliyetleri, bu bankalardaki faiz işlemleri ve dinin faiz konusundaki hükümleri katılım bankacılığının oluşturulmasında temel alınan hususlardır. Her ne kadar faizle çalışılsa da klasik bankaların da İslam coğrafyalarında yaygınlaştığı ve bu konu ile ilgili olarak âlimlerin farklı görüşler öne sürdüğü de görülmektedir. Bu görüşlerden ilki klasik bankaların ne şekilde olursa olsun tercih edilmemesi gerektiğini savunan görüştür. Diğer görüş ise klasik bankacılıkla işlem yapılabileceği ancak bu işlemlerin mecburiyet esasına dayanması ve faiz dışı işlemler olması gerektiği yönündedir. Bu düşünceler ve bankacılık sisteminin çağın finansal yapısının merkezinde olması nedeniyle Mısır'da Profesör Doktor Muhammed Abdulaziz en Neccar önderliğinde faizsiz bir bankacılık sistemi oluşturma yönünde faaliyetlere başlanmıştır (Ez Zerka, 2002: 26).

Başlatılan girişimle ilk olarak 1975 yılında Cidde'de İslam Kalkınma Bankası adıyla ilk faizsiz banka faaliyete başlamıştır. Her ne kadar dinî temele dayanarak faaliyete geçirilse de katılım bankalarının oluşturulmasında ekonomik ve siyasi etkilerin varlığı da inkâr edilemez (Güngör, 2009: 226).

Bu ilk oluşumun ardından 1979 yılında Suudi Arabistan Kralı Faysal'ın destekleriyle faizsiz bankacılık sistemi daha da gelişmiştir. Yeni gelişen bu sistemdeki uygulamalar incelendiğinde katılım bankalarında iki farklı yapı dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi; İslam ülkeleri açısından faizsiz bir sistemin gerekliliği ve bankacılık uygulamalarının buna göre düzenlenmesidir. İkinci husus ise serbest finansal piyasalarda faizsiz finans yapılanmalarına duyulan ihtiyaçtır. Bu ihtiyaçtan hareketle yapılan güncellemeler sonucunda katılım bankacılığının da yaygınlaşmaya başladığı kaydedilmektedir (Güngör, 2009: 226).

Ancak literatürde katılım bankalarının oluşturulmasının dinî, sosyal ve ekonomik olarak üç ayrı neden altında değerlendirildiği görülmektedir.

Dinî Etkiler: Bankacılık ve bu sistem içindeki faiz konusunda en etkili yapılardan biri olarak din faktörü gösterilmektedir. Nitekim bankacılık faaliyetlerinin ortaya çıktığı dönemlerde İslamiyet'in her zamanki gibi faize karşı duruşunun yanında Hıristiyanlık dininin de faize karşı olduğu görülmektedir. Ancak zaman içinde Hıristiyanlığın faize karşı ılımlı tavır sergilemesi bankacılığın ivmelenmesini sağlamıştır (Mazaheri, 1972: 370 - 371).

Semavi din mensupları içinde Musevilerin, faiz konusunda bir kural tanımadığı ve bunu bir ticaret şekli olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Bu sebeptendir ki faize dayalı sistemin profesyonel yapısını oluşturan ve günümüzde bile pek çok ülkede bankacılık faaliyetlerini elinde tutanlar Musevilerdir. Müslümanların faize karşı kesin bir yasağa bağlı olmasına rağmen klasik bankacılık uygulamalarının bu din mensupları arasında da yaygınlaştığı ancak faize dayalı uygulamalardan büyük oranda imtina edildiği görülmektedir. Bu yayılmanın sebebi finans piyasaları içinde bankaların olmazsa olmaz bir hâle gelmesi ve buna alternatif bir yapı olmamasıdır (Turan, 1952: 251). Nitekim daha önce de değindiğimiz gibi yayılma sağlansa da Müslümanlar mecburiyet durumu dışında bankacılık faaliyetlerine yoğun olarak talep göstermemişlerdir (Aktepe, 2010: 52).

Sosyal Etkiler: Sosyal nedenlerin başında sayılan unsur kalkınma bankaları ile sosyal ve ekonomik adaletin sağlanacağı yönündeki düşüncedir. Buna ek olarak birikim sahiplerinin paralarını yatırıma dönüştürme imkânına kavuşması ve yapılan işlemlerde faiz uygulamasına gidilmemesi de sosyal nedenler arasında sıralanmaktadır.

Ekonomik Etkiler: Dünya ülkelerinin gelişmişlik seviyeleri incelendiğinde İslam ülkelerinin genellikle gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkeler sınıfında yer aldığı görülmektedir. Bunla birlikte bu ülkelerin bazılarının yeraltı kaynakları açısından zengin olduğu ve bu nedenle de ekonomik anlamda rahat olduğu bilinmektedir. Özellikle Arap Yarımadası'ndaki petrol gelirleri ve bu gelirlerin Avrupa'daki bankalara yönlendirilmesi paranın bu ülkelerde kullanılmasını sağlamakla birlikte İslam ülkelerinde kullanım ve ülkelerin gelişmesi amacıyla yatırımları engellemektedir. Bu bağlamda İslam ülkeleri bünyesinde oluşturulacak bir finans sistemi ile paranın ulusal yapıda kalmasının sağlanması gelişmeler açısından da önemlidir (Özsoy, 1994: 76).

Bu konuda Kral Faysal tarafından yapılan girişimler ile ekonomik anlamda İslam ülkelerinin birliğini sağlama amacına yönelik olarak faizsiz bankacılık sistemi hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Böylece İslam ülkelerinin paraları Avrupalı devletlerin hizmetine sunulmayacaktır (Özsoy, 1994: 76 – 77).

1.3. Neden Katılım Bankası?

Bahsedilen genel hususların yanı sıra bireysel ve kurumsal anlamda katılım bankacılığının kullanımını teşvik eden unsurlar da bulunmaktadır.

1.3.1. Bireysel Faiz Algısı ve Davranış Şekilleri

Kişilerin katılım bankalarını tercih etmesi noktasında etkili olan hususlarla ilgili pek çok araştırma yapılmış ve yapılan araştırmalar sonucunda bu husustaki en etkili faktörün din ve dinin yasakları olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Okumuş, 2005: 51 – 58). Hıristiyanlıkta faiz konusunda meydana gelen esneme, Musevilerin faizi haram olarak değerlendirmemesi ile yayılan klasik bankacılığın İslam dinindeki faiz yasağına ve Müslümanların bu yasağın konusundaki algısına takıldığı görülmektedir. Bu da insanların kâr – zarar ortaklığı olarak değerlendirilen katılım bankalarına yönelme davranışını sergilemesi sonucunu doğurmuştur (Aras, 2011: 167 – 169).

Bireylerin katılım bankacılığına yönelmeleri ile dinî ve sosyal anlamda kabul ve olumlu düşünce geliştirmeleri, katılım bankacılığının kabullenilmesi ve yayılımında oldukça etkilidir (Bansal, 1999: 210 – 218).

1.3.2. Genel Bankacılık Faaliyetlerine Yönelik Beklentiler

Bireylerin genel davranış örüntülerinin çevresel faktörler tarafından şekillendirildiği kabul edilmektedir. Nitekim sosyal baskıyı da içine alan çevresel faktörler kişilerin gündelik hayattaki tercihlerinden faaliyetlerine varıncaya kadar pek çok husus üzerinde etkilidir (Ajzen, 1985: 31 – 39). Bu bağlamda bireylerin bankacılık alanında veya finans uygulamalarında alacağı kararların da içsel ve dışsal faktörlerin etkisi altında olduğunu söylemekte yarar vardır (Lim, 2005: 833 - 855).

Katılım bankaları ve bu bankaların tercih edilmesi noktasında etkili olan hususlara dair literatür incelendiğinde sosyal etkilere ek olarak bireylerin bankalardan beklentileri ve bu beklentilerin gerçekleşme düzeyinin etkili olduğu görülmektedir. Memnuniyet olarak bireylerin ekonomik beklentileri ön plana çıkarılsa da bu konuda; hizmetlerin sunumu, sosyal kabul, banka çalışanlarının tutumları vb. hususların etkili olduğu üzerinde de durulmaktadır (Marimuthu ve ark., 2010: 52).

Beklentiler ve buna bağlı olarak katılım bankalarının tercihinde etkili olan bir diğer husus ise kârlılık olarak ele alınmaktadır. Bireylerin bekleyen birikimlerinden kâr elde etme istekleri ve bunu sağlama düşüncesi ile katılım bankalarına yöneldikleri kaydedilmektedir (Abduh, 2012: 273).

2. DÜNYADA FAİZSİZ BANKACILIK

Katılım bankacılığı her ne kadar günümüze yakın bir tarihte sistematik kazanmış olsa da geçmiş dönemlerde de bu bankacılık sistemine benzer uygulamalarla karşılaşmak mümkündür. Hatta bu sistemin geçmişte, MÖ III. bin yıla kadar uzanan oldukça köklü bir yapısı olduğuna da değinilmektedir. Ancak sistemin daha eskiye götürülebileceğinden bahsedenler olmakla birlikte geçmişinin MÖ III. bin yıla indirilmesi tarihi kayıtların bu döneme kadar ışık tutmasına bağlanmaktadır.

Babil Uygarlığında Hammurabi dönemine kadar götürülen katılım bankacılığına ve bu bankacılığın temel prensiplerine, tarihin ilk yazılı kanunları olarak kabul edilen Hammurabi kanunlarında da yer verildiğini görmek mümkündür. İlgili kanunlarda borçlanma ve borçlanmada faiz uygulanmaması hususlarına yer verilmesi katılım bankacılığının temel yapısının ilk aşaması olarak kabul edilmektedir. MÖ III. bin yıl olarak belirtilen bu dönemde uygulanan bu sistem farklı uygarlıkları da etkilemiş ancak dünya geneline yayılmayarak belirli bir alanla sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte devam eden yüzyıllar içinde çeşitli dinler ve özellikle İslamiyet dini tarafından faiz uygulamasının reddedilmesinin katılım bankacılığının felsefesi açısından daha geniş bir alana yayılma sağladığını söylemek mümkündür (Akın, 1986: 110).

Tarihî kayıtlar incelendiğinde faiz uygulamasının kabul edilmediği tek uygarlığın Babiller olmadığı görülmektedir. Nitekim kısıtlı bir alanda varlıklarını sürdüren Egibi ve Murashu gibi küçük kabilelerin de hem kabile içinde hem de kabileler arasında faiz uygulamasını kabul etmedikleri kaydedilmektedir (Akın, 1986: 111).

Faiz karşısında oldukça kesin ve sert yasakları olan İslam dininin yayıldığı coğrafyada faiz uygulamalarının bu yasaklar nedeniyle yaygınlaşmadığı bilinmektedir. Ancak İslamiyet'in ortaya çıkışından önce Arap Yarımadası'nda faiz konusunda oldukça yaygın bir uygulamanın olduğunu da görmek mümkündür. Bununla birlikte yine Arap Yarımadası'nda İslamiyet öncesinde faizin faizi olarak nitelendirilebilecek bir uygulama da görülmektedir. Bu dönemde

insanlar faizli şekilde borç verdikleri kişilerden borçlarını zamanında alamamaları durumunda alacakları faize yeni faiz uygulayarak borcun vadesini uzatma yoluyla kişiyi daha fazla borç altına sokmuşlardır (Bayındır, 2005: 30).

İslamiyet'in ortaya çıkması ve faizi yasaklaması ile birlikte İslam dini tarafından desteklenen ticari faaliyetler ağırlık kazanmıştır. Ticari anlamdaki bu dinî destek ile Müslümanlar ticaretle yoğun şekilde uğraşmaya başlamışlar ve yapılan fetihlerde fethedilen yerlerde yapılan ticari faaliyetler ile ekonomik hayatın canlanması gibi bir gelişmenin önünü açmışlardır. Müslümanların ticaretten gelir elde etmesi ve faiz uygulamaması sonucunda fethedilen yerlerde de bu uygulamaların tekrar edilmesi ve Dünyada pek çok alana faizsiz uygulamaları yayılması gerçekleşmiştir (Bayındır, 2005: 37).

Ancak İslam çatısı altında kurulan bütün devletlerde aynı uygulamaların görüldüğü söylenemez. Nitekim Abbasi Devleti bünyesinde bankacılık faaliyetlerine yönelimin oldukça fazla olduğu kaydedilmektedir (Akın, 1986: 111).

Genel olarak faizsiz borçlanma şeklinde ortaya çıkan katılım bankacılığının temelleri, MS II yüzyılda Temple Mezhebi ile faizsiz kredi uygulamasına dönüşmüş ve dünyadaki ilk örneklerinden biri bu mezhep ile ortaya konulmuştur. Bu mezhep temelde Hristiyan hacıların can ve mal güvenliğini koruma amacıyla oluşturulmuş ve yapılan yardımlarla genişleyerek Avrupa'nın pek çok yerine yayılmıştır. Yardımların sürmesi ile oldukça büyük bir ekonomik varlığa kavuşan mezhebin ihtiyacı olanlara askerî ve ticari faaliyetlerde kullanılması amacıyla faizsiz kredi sağladığı kaydedilmektedir (Akın, 1986: 112).

XX. yüzyıla gelindiğinde ise faizsiz uygulamalar ve bu uygulamaların İslam dini açısından elverişli olması nedeniyle öncelikli olarak Pakistan'da bu konuda birtakım incelemeler yapıldığı kaydedilmektedir. 1955 yılında Muhammed Üzeyir tarafından İslami bankacılık modeli konusunda yapılan araştırmalar sonucunda sistemin temel mantığı oluşturulmuş ve tekstil faaliyetlerini finanse etme amacıyla Ahmet en – Neccar tarafından ilk katılım bankası kurulmuştur. Kurulan bu banka 1963 tarihine gelindiğinde Mısır'da bulunan Mit Gamr kasabasında Suudi Arabistan Kralı Faysal'ın destekleriyle bir İslami Tasarruf Bankası'na dönüştürülmüştür (Gökalp, 1993: 64).

Kurulan bu katılım bankalarının en dikkat çekici özelliklerinden biri bankaların oluşturulması esnasında Almanların oldukça etkin bir şekilde destek sağlamış olmasıdır. Ancak bu destek sağlanırken Almanlara bu bankaların faizsiz bankalar olacağı bilgisi verilmemiştir. Nitekim bankaların oluşturulmasında son aşamaya gelindiğinde Almanların bankaların faizsiz

çalışacağını öğrenmesi üzerine desteklerini çektikleri de kaydedilmektedir. Buna ek olarak klasik bankacılık sisteminin aksine faizsiz şekilde çalışacak olan katılım bankalarının kurulmaya başlaması dünya genelinde büyük bir yankı uyandırmış ve Pakistan'da bu noktada oldukça ağır siyasi baskılar gündeme gelmiştir. Yapılan bu baskılar neticesinde 1963 yılında oluşturulan İslami bankacılık sistemi 1967 yılında faaliyetlerini sonlandırmak zorunda kalmıştır (Bayındır, 2005: 41).

1967 yılında sona eren ilk İslami banka serüveni burada noktalanmamış, 1971 yılında Mısır'da Nâsır Sosyal Bankası adıyla yeni bir katılım bankası oluşturulmuştur. Bu yeni oluşumdan yalnızca dört yıl sonra Dubai'de 1975 yılında Dubai İslam Bankası adıyla yeni bir katılım bankasının kurulduğu da görülmektedir. Dubai'de kurulan banka ile aynı tarihte faaliyete başlayan İslam Kalkınma Bankası ise katılım bankacılığının öncüleri arasında yer almaktadır (Polat, 2009: 93).

Her ne kadar farklı ülkeler içinde yer alsın da katılım bankacılığı veya İslami bankacılık modelinin dünyada yayılması için en fazla çaba sarf edenlerden biri Suudi Arabistan Kralı Faysal'dır. Nitekim Faysal vefat ettikten sonra bile onun hatırasını yaşatmak için 1977 yılında Mısır'da Mısır Faisal İslam Bankası adıyla bir katılım bankası oluşturulmuştur (Akın, 1986: 114).

Dünya üzerinde profesyonel biçimde ortaya çıkışı değerlendirildiğinde katılım bankalarının geçmişinin oldukça yeni olduğu görülmektedir. Katılımcılarına kâr – zarar ortaklığı sunan bu banka modelinin faaliyete başlamasının ardından Dünya genelinde ilgi gördüğü ve yakın bir tarihte İngiltere'de faizsiz bankacılık sistemlerinin incelenmeye alındığı kaydedilmektedir.

3. TÜRKİYE'DE KATILIM BANKACILIĞININ TARİHSEL SEYRİ

Türkiye'de faizsiz bankacılığın veya katılım bankacılığının ortaya çıkması ve uygulamaya konulmasının temel sebebi dünya genelinde olduğu gibi İslam dininin faiz konusundaki kesin yasaklarıdır. Nitekim büyük oranda Müslüman nüfusa sahip olan Türkiye'de faiz nedeniyle bankalarla yapılan işlemler kısıtlı tutulmaktadır. Bu kısıtlılık ve bankaların mevcut finans sistemi içindeki vazgeçilmez yeri insanları birikimlerini değerlendirme konusunda arayışa sokmuş ancak bu arayış yastık altı olarak tabir edilen bir biriktirme yöntemini ortaya çıkarmıştır. Bu yöntemde insanlar paralarını kendileri muhafaza etmekle beraber bunu ekonomik yapı içine dahil etmedikleri için finans piyasasında likidite eksikliği meydana

gelmektedir. Bu likit kaybının ortadan kaldırılması ve bu uygulama esnasında insanların dinî hassasiyetlerine özen gösterilmesi gerekliliği Türkiye'de katılım bankalarının oluşturulmasını zaruri bir hale getirmiştir.

Aslında Türkiye'de katılım bankacılığı ile ilgili faaliyetler Dünya ile eş zamanlı olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bu husus katılım bankalarının Türkiye'de kurulmasından ziyade dünya genelinde kurulacak olan katılım bankalarına Türkiye'nin de destek sağlaması şeklindedir. Bu yolla Türkiye'de katılım bankaları konusunda tecrübe edinilmeye çalışılmıştır. Türkiye'de dinî hassasiyetlerin yanı sıra faiz sistemlerinin uygulanması ile bireysel ve toplumsal zararların görülmesi de katılım bankalarının ulusal anlamda oluşturulması noktasında bir diğer dayanak olarak kabul edilmektedir. Yurtdışında kalkınma bankalarına destek ve benzeri şekilde yardımcı olunurken yurtiçinde de bu bankaların oluşturulması için birtakım gelişmelere izin verilmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'de 1975 yılında Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası adı ile ilk katılım bankası açılmıştır. Ancak bu banka yalnızca 3 yıllık bir süre için faaliyet göstermiş ve devamında faaliyetlerine son vermiştir. Bu son verilmiş bir kapanma değil sistem değişikliğine gidiş şeklinde ortaya çıkmıştır. 1978 yılında Türkiye'de kurulan Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası artık faizle çalışma sistemine geçiş yapmıştır (Uçar, 1992: 61).

Türkiye'nin gerek yurt dışındaki katılım bankaları ile olan ilişkileri ve gerekse yurt içinde bu bankacılık faaliyetlerini desteklemesi ile katılım bankalarının oluşturulması anlamında Türkiye'de bir ivmelenme yaşanmıştır ve bu ivmelenme ile Türkiye'de katılım bankalarının oluşturulması konusunda önemli adımlar atılmıştır. Bu adımlar içinde en önemlilerinden biri katılım bankaları konusunda yasal düzenlemeler yapılmasıdır. 1983 yılında Türkiye'de katılım bankacılığı ile ilgili olarak ilk yasal düzenlemelerin yapıldığı, Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan 16.12.1983 tarihli ve 83/7506 sayılı kararname ile katılım bankaları Türkiye'de özel finans kurumu olarak kabul edilmiştir (Eyüpgiller, 1988: 52).

Dünya genelinde oldukça yaygın bir yapıda olsa da Türkiye'de katılım bankalarının sınırlı sayıda faaliyet gösterdiği görülmektedir (Polat, 2009: 98). Hem ülke ekonomisine katkı sağlaması hem de finans sistemi içine birikimlerin dahil olmasına aracılık etmesi bakımından katılım bankalarının ulusal ekonomiye katkıları inkâr edilemez. Ancak yine de bu bankaların ekonomik yapı içinde kimi zaman ayakta durmakta zorlandığı da görülmektedir. Nitekim Türkiye'de XXI. yüzyılın başında bile faaliyetlerine son veren katılım bankaları vardır. Günümüzde Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarını; 232 şube ile Albaraka Türk Katılım Bankası, 1 şube ile Türkiye Emlak Katılım Bankası, 419 şube ile Kuveyt Türk Katılım

Bankası, 308 şube ile Türkiye Finans Katılım Bankası, 93 şube ile Vakıf Katılım Bankası, 85 şube ile Ziraat Katılım Bankası şeklinde sıralamamız mümkündür (tkbb.org.tr).

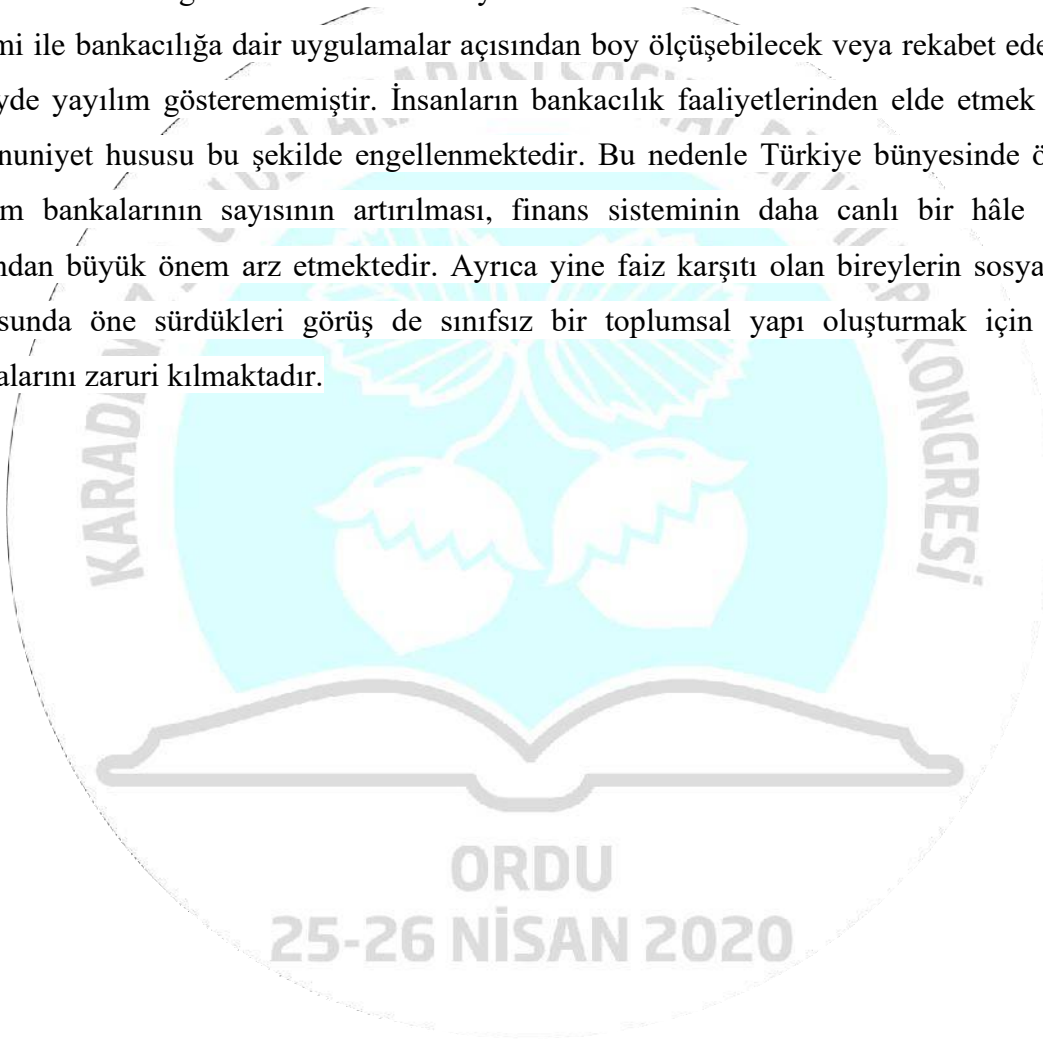
SONUÇ

Dünya genelinde ekonomik sistemlerin gelişmeye başlaması ve insanların gelir elde etmesiyle ortaya çıkan ihtiyaç fazlası gelirlerin değerlendirilmesi amacıyla oluşturulan bankacılık sistemi, hiç şüphesiz insana has birtakım durumlar nedeniyle kimi zaman gelişimi hızlanırken kimi zaman yavaşlayan bir sistem olmuştur. Bununla birlikte bankacılık sistemleri Dünyanın her yerinde aynı yayılma hızını gösterememiştir. Bunun temel sebeplerinden biri sistemlerin belirli bir zümrenin kabulleri doğrultusunda oluşturulması ve geri kalan insanların ise bu sisteme uyum sağlamasının beklenmesidir. Ancak insanların belirli kurallar çerçevesinde hareket etmeye eğilimi veya benimsediği birtakım kuralların hayatlarına getirdiği kısıtlılıklar, oluşturulan sistemlerde göz ardı edildiği için bankacılık sisteminde de hiçbir zaman beklenen büyük etki elde edilememiştir.

Bankacılık sisteminin önündeki en büyük engellerden biri olarak değerlendirebileceğimiz din faktörü, bu sistemlerin bünyesine bireylerin dahil olması konusunda oldukça sert bir engel olarak görülmektedir. Özellikle İslam coğrafyasında, klasik bankacılık sisteminin faiz uygulamaları nedeniyle, insanların bankalara mesafeli yaklaşması ve bankacılığın pek çok faaliyetinden istifade etmemesi bunun en büyük örneklerinden biridir. Bu nedenle de İslami yapıya uygun bir bankacılık sisteminin geliştirilmesi gündeme gelmiştir. Çünkü bireyler günümüz finans sistemleri açısından vaz geçilmez bir durumda olan bankacılık faaliyetlerinden bir şekilde yararlanmak zorundadırlar. Ayrıca yine birikimlerinin değerlendirilmesi kişilerin en doğal hakkıdır. Bu nedenle katılım bankacılığı uygulamaları İslam coğrafyası açısından klasik bankacılık sistemine karşı bir kurtarıcı olarak algılanmış, çok çabuk benimsenmiş ve istifade edilmeye başlanmıştır.

Klasik bankacılık sistemine göre oldukça geç bir dönemde profesyonel yapıya bürünen katılım bankacılığı, Türkiye'ye de günümüzden yaklaşık 75 yıl önce uygulamaya başlanmış ancak birtakım aksaklıklar ile birlikte bundan 40 yıl kadar önce profesyonel şekilde uygulama imkânı bulmuştur. Konu Türkiye açısından değerlendirildiğinde Dünya üzerinde faaliyet gösteren katılım bankalarının sayısı ve çeşitliliği itibariyle Türkiye'de bu uygulamaların oldukça kısıtlı bir şekilde ele alındığını söylemek mümkündür. Nitekim Türkiye'de halihazırda birbirinden farklı yalnızca 6 katılım bankası görev yapmaktadır.

Konu İslam dininin kabulleri doğrultusunda bir bankacılık sisteminin oluşturulması ve bu dinin yasakları doğrultusunda klasik bankacılık sistemine yaklaşmayan veya kısıtlı olarak bu sistemden istifade eden kişilerin birikimlerinin finans sistemi içine dahil edilmesi olarak ele alındığında katılım bankacılığının Türkiye açısından oldukça az sayıda olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim %90'ın üzerinde Müslüman nüfusa sahip olan bir ülkede milyonlarca insanın yönelebileceği katılım bankalarının sayısının az olması insanların bu bankalara yönelmesi ve bu bankalarda sunulan hizmetlerden memnuniyet elde etme oranını kısıtlamaktadır. Diğer bir ifade ile Türkiye'de var olan katılım bankaları klasik bankacılık sistemi ile bankacılığa dair uygulamalar açısından boy ölçüşebilecek veya rekabet edebilecek düzeyde yayılım gösterememiştir. İnsanların bankacılık faaliyetlerinden elde etmek istediği memnuniyet hususu bu şekilde engellenmektedir. Bu nedenle Türkiye bünyesinde özellikle katılım bankalarının sayısının artırılması, finans sisteminin daha canlı bir hâle gelmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Ayrıca yine faiz karşıtı olan bireylerin sosyal düzen konusunda öne sürdükleri görüş de sınıfsız bir toplumsal yapı oluşturmak için katılım bankalarını zaruri kılmaktadır.

KAYNAKÇA

ABDUH, Muhamad, MOHD, Azmi Omar, "Islamic–Bank Selection Criteria In Malaysia: An Ahp Approach", **Business Intelligence Journal**, Vol. 5 No.2, July 2012.

AJZEN, Icek, "From Intentions to Actions: A Theory of Planned Behavior," in Action control: From cognition to behavior, J. Kuhl and J. Beckman (eds.), Heidelberg, Germany: Springer, 1985.

AKIN, Cihangir, *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*, Kayhan Yayınları, İstanbul, 1986.

AKTEPE, İshak Emin, *İslam Hukuku, Çerçevesinde Finans ve Bankacılık*, Erkam Matbaası, İstanbul, 2010.

ARAS, Osman Nuri, ÖZTÜRK, Mustafa, "Reel Ekonomiye Katkıları Bakımından Katılım Bankalarının Kullandığı Fonların Analizi", **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, C. 3, No. 2, 2011.

BANSAL, H.S., TAYLOR, S.F., "The Service Provider Switching Model (SPSM): A Model of Consumer Switching Behaviour in the Services Industry." *Journal of Service Research* 2, No. 2, 1999.

BAYINDIR, Servet, *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2005.

BÜYÜKDENİZ, Adnan, "Ekonomik Bir Geçerlilik Olarak Özel Finans Kurumları", *Özel Finans Kurumları Birliği Dünyada ve Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Dergisi*, 2003.

ERSOY, Arif, *İktisadi Düşünceler Tarihi*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2012.

EYÜPGİLLER, Servet, *Banka ve Mali Kuruluşlar*, Yargı Kitap ve Yayınevi, Ankara, 1988.

EZ ZERKA, M. Ahmet, EN NECCAR, A. Muhammed Abdulaziz, *İslam Düşüncesinde Ekonomi, Banka, Sigorta*, Çeviri: Hayrettin Karaman, İz Yayınları, İstanbul, 2002.

GÖKALP, Mehmet Faysal, TURHAN, Güngör, *İslam Toplumlarının Ekonomik Yapısı*, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.

GÜNGÖR, Kâmil, *Bir Finansal Araç olarak Katılım Bankacılığı, Tespitler-Teklifler, Finansal Yenilik ve Açılımlarıyla Katılım Bankacılığı*, TKKB Yayını, İstanbul, 2009.

LIM, Heejin, DUBINSKY, Alan J., 'The theory of planned behavior in e-commerce: making a case for interdependencies between salient beliefs', *Psychology & Marketing*, Vol. 22, No. 10, 2005.

MARIMUTHU, Maran , CHAN, Wai Jing , LİM, Phei Gie , LOW, Pey Mun, TAN, Yew Ping, “İslâmic Banking: Selection Criteria and Implications”, *Global Journal of Human Social Science*, 10(4:1), 2010.

MAZAHERİ, Ali, *Ortaçağ Müslümanları'nın Yaşayışı*, (Çev: Bahriye Üçok), İstanbul, 1972.

OKUMUŞ, H. Şaduman, "Interest Free Banking in Turkey: A Study Of Customer Satisfaction And Selection Criteria", *Journal of Economic Cooperation*, 26, 4, 2005.

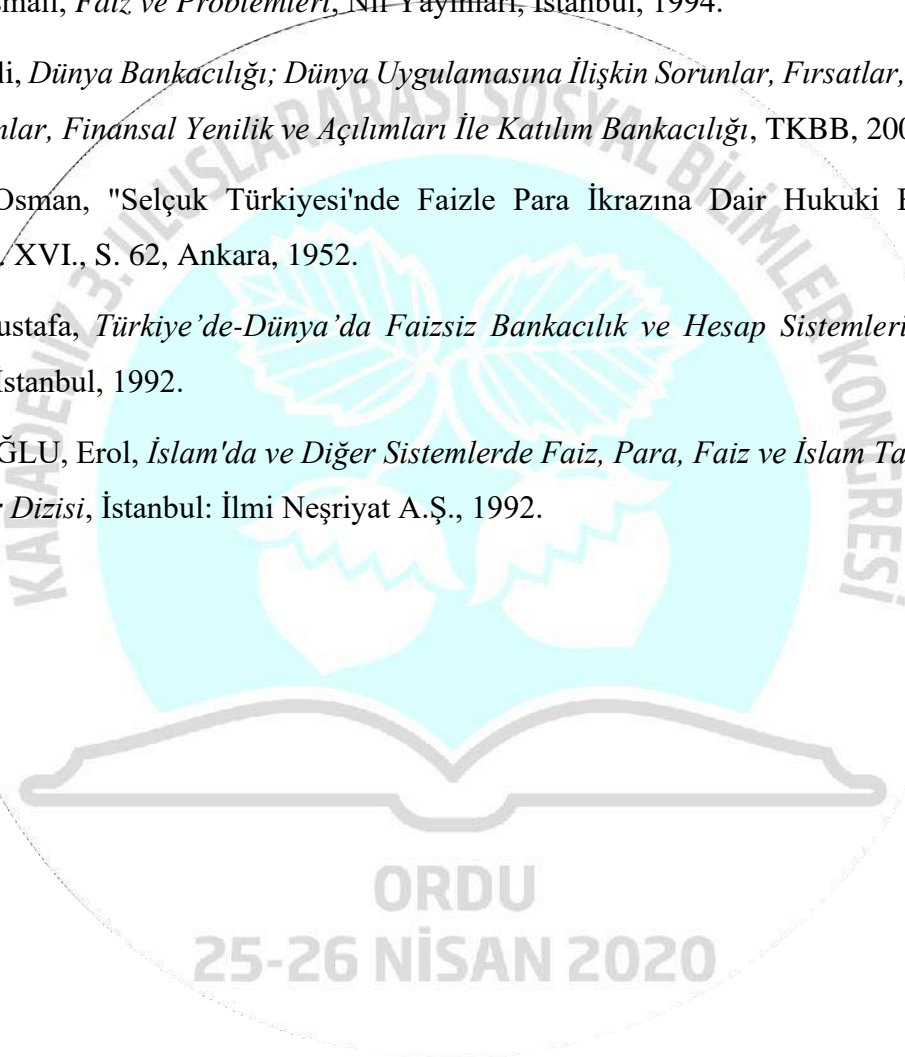
ÖZSOY, İsmail, *Faiz ve Problemleri*, Nil-Yayımları, İstanbul, 1994.

POLAT, Ali, *Dünya Bankacılığı; Dünya Uygulamasına İlişkin Sorunlar, Fırsatlar, Türkiye İçin Projeksiyonlar, Finansal Yenilik ve Açılımları İle Katılım Bankacılığı*, TKBB, 2009.

TURAN, Osman, "Selçuk Türkiyesi'nde Faizle Para İkrasına Dair Hukuki Bir Vesika", *Belleten*, C. XVI., S. 62, Ankara, 1952.

UÇAR, Mustafa, *Türkiye'de-Dünya'da Faizsiz Bankacılık ve Hesap Sistemleri*, Fey Vakfi Yayınları, İstanbul, 1992.

ZEYTİNOĞLU, Erol, *İslam'da ve Diğer Sistemlerde Faiz, Para, Faiz ve İslam Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, İstanbul: İlmi Neşriyat A.Ş., 1992.

TÜREV ARAÇLAR VE İSLAMİ FİNANS ARAÇLARININ RİSKTEN KORUNMA AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

COMPARISON OF DERIVATIVE INSTRUMENTS AND ISLAMIC FINANCIAL INSTRUMENTS IN TERMS OF HEDGING

Ayhan CESUR

ÖZET

Günümüzde finansal yapı içinde ortaya çıkan bankaların insanların yatırımlarını kullanma ve bu kullanım sonrasında onlara belirli bir ödeme yaptıkları diğer bir ifadeyle profesyonel faiz sisteminin uygulandığı bir ekonomik yapı hâkimdir. Ancak bankalara yatırılan paralar geçmişten günümüze her zaman belirli bir risk unsuru altında olmaktadır. Bu bağlamda kişiler yatırımlarını koruyabilmek amacıyla riskleri en aza indirmek veya ortadan kaldırmak istemektedirler. Bu beklentilere cevap verme amacıyla klasik finans sistemi içinde “türev araçlar” adı verilen ve küçük maliyetlerle büyük zararların önüne geçilmesini sağlayan yapılar geliştirilmiştir.

Türev araçlar yapılan uygulamalarla yatırımların önündeki risk unsurlarını ortadan kaldırma, fiyat stabilitesini sağlama, değer kayıplarının önüne geçme ve piyasalardaki aşırı dalgalanmaları önleme amacıyla kullanılan araçlar olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda klasik finans sistemleri içinde türev araçların riskten korunma ve kaybı önleme dolayısıyla müşterilerin beklentilerine cevap verme açısından oldukça önemli araçlar olduğunu söylemek mümkündür.

Türev araçların riski önleme noktasında klasik finans sistemi içindeki önemli yeri ile birlikte riskin ortadan kaldırılması veya önlenmesi amacıyla faiz uygulamasına da gidilmektedir. Bu bağlamda finansal yapı içinde ikili bir risk sisteminin oluştuğunu söylemek mümkündür. Nitekim İslami finans sistemi olarak nitelendirilen sistem faiz uygulamalarını kapsam dışında tutmakta ve faiz ile birlikte önlenen risk unsuru da bu şekilde İslami finans uygulamalarıyla daha fazla ön plana çıkmaktadır.

İslami finans sistemi içinde risk unsuru her finans sistemi içinde olduğu gibi varlığını sürdürmektedir. Riskin bu denli üst boyutta olduğu bir yapı içinde insanların yatırımlarını bu alana yönlendirmeleri yalnızca dini birtakım değerleri verilen önemden kaynaklanmaktadır.

Bununla birlikte İslami finans sistemi içinde kişilerin bankalar açısından yatırımcı değil bir ortak olarak değerlendirildiği bilinmektedir. Buradan hareketle İslami finans sisteminin kâr – zarar ilişkisine dayalı bir yapı içinde olduğunu söylemek mümkündür.

Günümüz ekonomik yapısı içinde temel taşları oluşturan finans sistemlerinin yeni ekonomik yapının en büyük zaaflarından olan risk faktörü karşısında klasik finans sistemi ile İslami finans sisteminin araçlarının ne denli etkili olduğunu belirleme amacıyla hazırlanan bu çalışma literatürde ilgili çalışmalarda yer alan bilgilerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan bir derleme çalışma niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: türev araçlar, İslami finans, katılım bankaları, finansal risk

ABSTRACT

An economic structure, in which the professional interest system is applied, dominates the banks that emerge in the financial structure, using the investments of people and paying them a certain amount. However, money deposited in banks is always under a certain risk factor from past to present. In this context, people want to minimize or eliminate risks in order to protect their investments. In order to meet these expectations, structures called “derivative instruments” within the classical finance system, which prevent large losses with small costs, have been developed.

Derivative instruments can be defined as the tools used to eliminate the risk factors, to ensure price stability, to prevent value losses and to prevent excessive fluctuations in the markets with the applications made. In this context, it is possible to say that derivative instruments are very important tools in terms of preventing losses and responding to customers' expectations within classical finance systems.

Along with the important place of derivative instruments in the classical finance system at the point of risk prevention, interest is also applied to eliminate or prevent the risk. In this context, it is possible to say that a dual risk system has occurred within the financial structure. As a matter of fact, the system, which is described as the Islamic financial system, excludes interest practices and the risk factor that is prevented with interest comes to the forefront with Islamic finance practices in this way.

The risk factor in the Islamic financial system continues to exist as in any financial system. In a structure where the risk is so high, the fact that people direct their investments to this area arises only from the importance given religious values. However, it is known that people in the Islamic financial system are considered as partners rather than investors for banks. From this point of view, it is possible to say that the Islamic financial system is based on a profit-loss relationship.

This study, which was prepared with the aim of determining how effective the tools of the Islamic finance system and the classical finance system is in the light of the risk factor, which is one of the biggest weaknesses of the new economic structure, which constitutes the cornerstones of today's economic structure, is a compilation study created by combining the information in the relevant studies in the literature.

Keywords: *derivative instruments, Islamic finance, participation banks, financial risk*

GİRİŞ

Finansal işlemlerde risk kaçınılmaz durumlar arasındadır. Ancak insanlar ellerinde bulunan birikimlerini veya varlıklarını yatırdıkları finansal işlemlerde bu riski ortadan kaldırmak veya en aza indirmek gibi bir eğilime sahiptirler.

Klasik finansal piyasalar açısından riskinin en aza indirilmesi veya ortadan kaldırılması çoğu zaman mümkün olmaktadır. Çünkü kişi yaptığı sözleşme ile ana parasını korumakta ve bu para üzerinden aldığı kâr oranıyla kendine belirli bir gelir elde etmektedir. Ancak klasik finansal sistemlerde bu kâr daha çok, yatırılan paranın banka tarafından faiz, kredi ve benzeri şekillerde verilmesi ile elde edilen faizden kaynaklanan bir kârdır. Bununla birlikte küçük maliyetlerle büyük risklerin önlenmesi amacıyla oluşturulan türev araçları da klasik sistemde riskleri ortadan kaldırmaya yönelik araçlar arasında sayılmaktadır.

Günümüz ekonomik piyasaları incelendiği zaman klasik finans sistemlerinin dışında İslami model olarak tanımlanan ve işlemler içinde faiz uygulamasını dışarıda tutan bir sistemin de var olduğu görülmektedir.

Finansal anlamda mevcut risk ortamı İslami model olarak tanımlanan model için de geçerlidir. Ancak bu sistemde yer alan yatırımcıların risklerinin ortadan kaldırılması amacıyla

yapabilecekleri faaliyetler oldukça kısıtlıdır. Nitekim bu sistem özü itibarıyla yatırımcıları parasını kiraya veren kişiler olarak değil, bir ortak olarak değerlendirmektedir. Sistemin faizsiz çalışması dolayısıyla ilgili bankalara yatırılan paranın belirli yatırım araçlarına yönlendirilmesi ile birlikte kâr elde etme gibi bir amaca yönelik faaliyetleri beraberinde getirmektedir. Bu da para yatıran kişilerin ana paralarının dahi risk altında olması durumunu gündeme getirmektedir.

1. TÜREV ARAÇLAR

1.1. Tarihsel Süreçte Dünyadaki Türev Piyasalar ve Türev Araçlar

Türev piyasalarında yürütülen işlemler ve bu işlemlerin tarihsel geçmişi ile ilgili olarak yapılan incelemelerde bu işlemlerin MÖ VII – VI. yüzyıllara tarihlendiği görülmektedir. Bu dönemde Thales tarafından zeytin rekoltesinin önceden hesaplanması ile kiralanan yağhanelerin zeytin hasadından sonra daha yüksek tutara başkalarına kiraya verilmesi bu işlemlerin ilk adımı olarak değerlendirilmektedir. Devam eden süreçte XVII. yüzyılda Hollanda’da lale soğanları ile ilgili olarak vadeli işlemler yapıldığı bilinmektedir. Bu uygulamaların en önemli örneklerinden biri ise ABD’de iç savaş döneminde türev araçların kullanılmasıdır. Dönemde ürün fiyatlarındaki istikrarsızlık riskinin ortadan kaldırılması amacıyla türev araçlarının kullanıldığı görülmektedir (Ural, 2016: 13). Türev piyasalarında ilk vadeli işlemlerin ise yine XVII. yüzyılın sonlarına doğru Japonya’da yapıldığı kaydedilmektedir (Koy, 2018: 24).

Türev araçlar ile devlet tarafından yapılan düzenlemeler sonucunda fiyatlarda stabil yapının oluşturulabilmesi nedeniyle günümüz anlamındaki organize borsaların kuruluşu gecikmiştir (Koy, 2018: 30).

Bu bağlamda vadeli işlem borsalarının ilki 1730 yılında Japonya’da ikincisi ise 126 yılında İngiltere’de kurulmuştur (Koy, 2018: 24). ABD’de ise bu oluşum bir ticaret merkezi mahiyetinde olan Chicago’da gerçekleşmiştir. XIX. yüzyılda ellerindeki ürünleri bu merkeze getiren çiftçiler, arz miktarının artmasına neden olmuş bu nedenle de ellerindeki ürünleri ileri bir tarihte belirlenen fiyatlardan satabilmek için sözleşme yapma yoluna gitmişlerdir. Bu sözleşmeleri güvence altına almak ve tarafların yükümlülüklerini yerine getirmesini sağlamak amacıyla 1848 yılında CBOT (Chicago Board of Trade) kurulmuştur (Ural, 2016: 14). CBOT’un kurulmasıyla sözleşmelerin de belirli bir düzene girdiği görülmektedir. Nitekim oluşumun üstünden on yıl geçmesinin ardından “to arrive” olarak adlandırılan sözleşmeler yapılmaya başlanmış ve bu yeni tip sözleşmelerle hem teslimat hem de fiyat hususları garanti

altına alınmıştır. Ancak bu yeni sözleşme tipinde alıcı ve satıcılara belirli bir ödeme karşılığında sözleşmeyi fesih hakkı tanınmıştır (Koy, 2018: 24).

1919 yılına gelindiğinde CME (Chicago Mercantile Exchange) kurularak vadeli işlemlerde kurumsallaşma sağlanmıştır. Bu da alım – satım işlemlerinde hukukî anlamda bağlayıcılığın olmasını beraberinde getirmiştir (Ural, 2016: 14).

1.2.Türev Araç Kavramı

Uluslararası ödeme sistemlerinde yaşanan değişiklik nedeniyle fiyatlardaki dalgalanmalarda artışın yaşanması beraberinde risk yükselişini getirmiştir. Ortaya çıkan bu yüksek risk durumundan korunabilmek amacıyla “türev araç” kavramı geliştirilmiştir (Ural, 2016: 1).

Riskten kaynaklanan ve korunma amacıyla üretilen türev araçlar, finans risklerin belirlenmesi, ölçülmesi, yönetilmesi vb. amaçlara yönelik olarak geliştirilmiştir (Apak, Uyar, 2011: 8).

Ortaya çıkma şekli ve amacı belirtilen türev araçlarını;

- belirli bir vadeye sahip,
- standart büyüklüğü olan,
- herhangi bir şeyin teslimini içeren

vadeli işlem sözleşmeleri olarak tanımlamak mümkündür (Sayılğan, 2017: 510).

1.3.Türev Araçlarla İlgili Kavram ve Yapılara Örnekler

Türev araçlar genel adıyla bilinen ve riskten korunma amacıyla oluşturulan yapıların farklı başlıklar altında değerlendirildiği görülmektedir. Bu başlıkları aşağıdaki gibi sıralamamız mümkündür.

- **Türev Finansal Araç:** Bir varlık veya malın finansal anlamdaki değerine dayanan ürünleri ifade eder. Bu araca değer kazandıran varlığın fiyatındaki dalgalanmalar araç üzerinde de etkilidir (Yaslıdağ, 2016: 21).

- **Dayanak Varlık:** Dayanak değişken veya referans varlık olarak da adlandırılmaktadır. Sözleşmeye konu olan varlıkların tümü olarak ifade etmek mümkündür (Ural, 2016: 11). Türev sözleşmelerinde yer alan herhangi bir dayanak varlığın bedeli sözleşmenin bedel miktarı olarak kabul edilir. Bu bağlamda türev araçlarda yer alan “türev” kavramının dayanak varlığın sürekli olarak değişebilmesinden kaynaklandığı yönünde de görüşler ileri sürülmüştür (Sayılğan, 2017: 37-509). Dayanak varlık veya değişkenin türev araçlar açısından dayanak teşkil etmesi ve bu şekilde piyasalarda işlemlere dâhil olabilmesi için fiyatlarının arz – talep dengesine göre belirlenebilmesi, malın dayanıklı olması, taşıma maliyetlerinin düşüklüğü, fiyat belirlilik durumunun yüksekliği gibi hususlara dikkat edilmektedir (Sağlam, 2017: 21). Bu anlamda kullanılabilir olan varlıklara enerji, maden, kıymetli metaller vb. örnek verilebilir (Koy, 2018: 22-23). Türev ürünler olarak değerlendirilen bu ürünlerin en belirgin özelliği alım satımın önceden yapılmasına rağmen teslimatının veya ürüne dair ödemenin sonraki tarihlerde yapılabilmesidir (Karatepe, 2000: 3).

Türev araçlar finans piyasalarında riske dair faydalarla birlikte kaldıraç avantajı sağlayan araçlar olmaları ile de dikkat çekmektedir. Literatürde türev araçların iki türlü kaldıraç etkisine sahip olduğuna yer verilmektedir. Bu etki kazan – kaybet olarak nitelendirilebilecek olan sözleşmelerden doğan klasik kâr zarar durumunu telafi etmeye yardımcı olur (Ural, 2016: 7). Türev ürünlerde ise klasik sözleşmelere göre tarafların katlanacağı maliyet daha az olacağı için risk de kayıp da daha aza inmektedir. Belirtilen maliyet azlığı ile tarafların az maliyetle yüksek gelirler elde etmesi de söz konusu olabilmektedir (Apak ve Uyar, 2011).

- **Spot Piyasa:** Ticarete ödeme ve teslim gibi esasların aynı anda gerçekleştiği piyasalardır. Bu piyasalarda nakit, çek, bono, poliçe vb. ödeme araçları kullanılmaktadır (Sayılğan, 2017: 36). Londra Borsası, bankalar arası döviz piyasası, interbank piyasası gibi oluşumlar spot piyasalara örnek verilebilir (Ural, 2016: 2- 7).
- **Türev Piyasalar:** İşlem büyüklüğü ve vadesi belli olan, belirli bir sözleşme doğrultusunda varlığın teslim edildiği türev ürünlerden oluşan piyasalardır (Karatepe, 2000: 3). Bu piyasalarda işleme konulan ürünlerin maliyet durumu spot piyasalarda işlem gören aynı ürünlere oranla daha düşüktür (Berk, 2015: 317). Bu piyasalar aracılığıyla geleceğe dair yordamlar da yapıldığı için riskli piyasalar olarak kabul

edilirler (Apak, Uyar, 2011: 3). CBT, VOB, CME gibi oluşumlar türev piyasalara örnek verilebilir (Karan, 2013: 19).

- **Örgütlü Piyasalar/Organize Borsalar:** Bu borsalar belirli bir fiziki mekâna sahip olmakla birlikte önceden belirlenen kurallara göre alım – satım yapan ve üyeleri olan borsalardır. Bu borsalarda alım – satım kuralları önceden belirlendiği için tarafların kendi aralarında anlaşma şansları yoktur (Sayılğan, 2017: 39). Alım – satım ve buna bağlı veriler kurallara bağlı olduğu için bu borsalarda risk ve belirsizlik durumu daha azdır (Ceylan, 2000: 325). MKB ve ticari nitelikteki bankalar organize piyasalara örnek verilebilir (Sayılğan, 2017: 39).

2. TÜRKİYE'DE TÜREV PİYASA VE TÜREV ARAÇLARIN GELİŞİMİ

Oluşturulma amacı finansal piyasalardaki riskleri en aza indirmek ve dalgalanmaları azaltmak olan türev piyasaları, Türkiye'de finansal sistem içinde istikrarlı bir yapı oluşturma adına gündeme gelmiştir. Bu alanda Türkiye'deki gelişmeler ilk olarak 1994 yılında Merkez Bankası tarafından döviz forward piyasasının açılması ile başlamıştır. Devam eden dönemde, 1995 yılında, Türkiye'de vadeli işlem ve opsiyon borsası düzenlemesi yapılmış ve bu husus bir yönetmelik ile kurallaştırılmıştır. Yapılan bu düzenlemeler belirtilen dönemlerle sınırlı kalmamış, 1996 ve 1997 yıllarında da devam ederek Türkiye'de türev piyasası faaliyetleri sistemli bir yapıya bürünmüştür (Karatepe, 2000:7).

2001 yılına gelindiğinde Sermaye Piyasası Kurulu kararı ve Devlet Bakanlığı yazısı doğrultusunda SPK Kanunu ile 2001/3025 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Türkiye'deki ilk özel borsa olan Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsası kurulmuştur. 2001 yılında kurulan Vadeli İşlemler Borsası kuruluşunun bir yıl ardından yani 2002 yılında ticaret siciline kaydedilerek tüzel bir kişiliğe kavuşmuştur. Bunun ardından 2004 yılında yayınlanan Vadeli İşlemler Ve Opsiyon Borsası Yönetmeliği ile bu borsaya dair çalışma koşulları belirlenmiş ve işlemler belirli kurallar çerçevesine yürütülecek şekilde kurallara bağlanmıştır. Yine aynı yıl vadeli işlemler borsası üzerinden yürütülecek olan işlemlere dair esasların belirlenmesinin ardından genelge yayınlayarak borsa işleme başlamıştır (Ural, 2016: 18).

Vadeli İşlemler Borsası; Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, İzmir Ticaret Odası, Borsa İstanbul, Garanti Bankası, İş Yatırım Menkul Değerler, Akbank, Vakıfbank, Koçbank, Türkiye

Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşlar Birliği, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası ve Takasbanktan oluşan 11 paydaş ile kurulmuştur. Borsanın kuruluşunda sermayesi 6 milyon liralıdır (Berk, 2015: 295).

2005 yılından 2013 yılına kadar VOB olarak hizmetlerini yürüten kuruluş, 2013 yılına gelindiğinde bütün sermayesiyle BİST bünyesine dahil edilerek Borsa İstanbul Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası adını almıştır ki Türkiye’de vadeli işlemler bu yapı altında gerçekleşmektedir (Ural, 2016: 19).

Vadeli İşlemler Opsiyon Piyasası yapısı içinde; Borsa Yatırım Fonu Türev Pazarı, Döviz Türev Pazarı, Emtia Türev Pazarı, Kıymetli, Elektrik Türev Pazarı, Madenler Türev Pazarı, Yabancı Endeksler Türev Pazarı, Endeks Türev Pazarı, Metal Türev Pazarı, Pay Türev Pazarı, Faiz Türev Pazarı olmak üzere toplamda on adet pazar bulunduğu kaydedilmektedir (Koy, 2018: 49-50).

3. İSLAMİ FİNANSAL ARAÇLAR

Klasik finans sistemlerinde yaşanan gelişmelerle risklerin azaltılmaya çalışılması bankacılık faaliyetlerinde de ivmelenme sağlamış ve bu yapı üzerinde pek çok işlem gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Ancak faiz vb. işlemlerin de yürütüldüğü bankalar dinî yapıların etkisiyle her coğrafyada istenen büyümeyi gösterememiştir. Bu bağlamda bankacılık faaliyetlerinde din faktörünün kısıtlarının göz önüne alınmasıyla İslami finans uygulamalarına göre yeni yapılar oluşturulmaya başlanmıştır.

XX. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan bu gelişmelerle büyümeye başlayan İslami finans oluşumlarının gelişim hızı nedeniyle XX. yüzyılın ilk dönemlerinde yatırımcılar bu yapılaraya yönelmeye başlamıştır. Bu yönelimde İslami finans yapılanmalarının büyüme hızının yanı sıra 2008 yılında yaşanan krizden oldukça az bir etki ile kurtulmaları da belirleyici olmuştur. Bu durum finansal risklerin azaltılması amacıyla oluşturulan yapılaraya İslami finans araçlarının alternatif olarak görülmesi gibi bir yaklaşımın ortaya çıkmasını da sağlamıştır (Yanpar, 2015: 21).

Esasında İslami finans yapılarının işleyişi incelendiğinde bu yapının da klasik finans yapısında olduğu gibi fon alışverişi esası üzerine kurulduğu görülmektedir. Klasik finans sistemi ile arasındaki fark ise İslami kuralların işleyişte baz alınmasıdır (Yanpar, 2015: 40). Bu nedenle klasik yapıda olduğu gibi fon alışverişinde aracı bir oluşuma ihtiyaç duyulmuştur. Bu

ihtiyaç nedeniyle İslami kurallar çerçevesinde fon toplayan katılım bankaları oluşturulmuştur (Özsoy, 2012: 34).

3.1. İslami Yatırım Araçlarının Oluşturulması

Dünya üzerinde bankacılık faaliyetlerinin geçmişi oldukça eskilere dayansa da İslami yatırım araçlarının oluşturulması günümüze yakın bir döneme tekabül etmektedir. 1950'li yıllarda gündeme gelen İslami finans yapılanmaları ve bu alandaki çalışmalar 1963 yılında meyvesini vermiş ve bu tarihte Mısır'da Mit Gamr İslam Bankası'nın kurulması sonucunda resmî bir oluşum gerçekleşmiştir. 1975 yılına gelindiğinde İslam coğrafyasında yer alan sermayenin yine İslam dünyasının yararına kullanılabilmesi amacıyla İslami Kalkınma Bankası oluşturulmuştur. Bu sayede İslami yapıya uygun finansal sistemin gelişiminin önü açılmıştır (Can, 2015: 111).

3.2. Katılım Bankacılığı

Klasik bankacılıktan farklı olarak bir ortaklık esasına dayanan katılım bankacılığında birikim sahipleri ile banka arasında risk paylaşımı vardır. Diğer bir ifadeyle birikimi olarak değerlendiren banka klasik sistemde tek risk sahibi iken katılım bankacılığında bir ortaklık söz konusu olduğu için iki taraf için de risk vardır (Özsoy, 2012: 115).

İslami finans kuruluşlarının en bariz ve başat örneği olan katılım bankalarının oluşturulmasına dair ilk fikirler 1955 yılında ortaya atılmıştır. Muhammed Uzair tarafından öne sürülen düşüncelerden hareketle başlayan araştırmalar sonucunda katılım bankalarının oluşturulması sürecine girilmiştir. 1975 yılına gelindiğinde profesyonel bir örnek olan Dubai İslam Bankası kurulmuştur (Özsoy, 2012: 65). İlk dönemler Arap coğrafyasında kısıtlı kalan bu bankalar 1980'li yıllardan itibaren Asya ve Pasifik bölgelerine doğru genişleme göstermeye başlamıştır. Bununla birlikte işlem portföyü de genişleyen katılım bankaları bireysel ve ticari bankacılık hizmetlerinin yanında projelerin finansmanı, emtia finansmanları gibi faaliyetleri de işlemleri arasına eklemiştir. Büyüyen ve gelişen katılım bankaları yapısının kontrolü ve ilerlemede düzeni sağlama amacıyla; 1990 yılında İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu, 2002 yılında İslami Finansal Hizmetler Kurulu gibi oluşumlar da faaliyete başlamıştır. Bununla birlikte dünya üzerinde yayılım gösteren katılım bankacılığının Avrupa Kıtası'nda da kurulması gündeme gelmiş ve 2006 yılında Avrupa İslami Yatırım Bankası kurulmuştur (Özsoy, 2012: 66-67).

Türkiye de katılım bankacılığı alanındaki çalışmalara kayıtsız kalmamış ve dünya üzerinde katılım bankalarının oluşturulmaya başladığı ilk andan itibaren çalışmalara estek vermiştir. Bu bağlamda Türkiye’de katılım bankalarına 1983 yılında kanunname ile özel finans kurumları adı altında yer verilmiştir. Bu gelişmenin ardından 1985 yılında ilk katılım bankaları kurulmaya başlanmıştır (Özsoy, 2012: 83-84).

3.3. İslami Finans Kavramı ve İslami Finansal Araçlar

İslami finans olarak adlandırılan sistem klasik finans yapısına benzer bir işleyişe sahip olmakla birlikte bünyesinde hiçbir şekilde faize yer vermeyen sistem olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte klasik finans sistemlerindeki tek taraflı sorumluluk İslami finasta fon sahibi ile kurum arasında kâr – zarar ortaklığı şeklinde ele alınır (Can, 2015: 61). Bu sistemde kişi ve kurum arasındaki ilişkide faiz oranları yerine kâr oranları geçerlidir (Orman ve ark., 1987: 86).

İslami finans sisteminde üretim esası emeğe dayanmaktadır. Mevcut birikimlerin üretim faaliyetleri içinde tutulması ve sürekli bir döngü sağlanması esasına göre hareket edilir. Bu bağlamda hem İslami finans sisteminin hem de bu sistem içindeki araçların İslam hukukuna göre şekillendiğini söylemek mümkündür (Orman ve ark., 1987: 89).

4. RİSKTEN KORUNMA AÇISINDAN TÜREV ARAÇLAR VE İSLAMİ FİNANSAL ARAÇLAR

4.1. Risk kavramı ve risk çeşitleri

Risk kavramının lügati manasına bakıldığında oluşması muhtemel tehlike, zarara maruz kalabilme durumu, hasar gerçekleşme ihtimali vb. şekilde tanımlandığı görülmektedir. Ancak en basit tanımıyla risk, gerçekleşmesi istenmeyen olayların meydana gelebilme ihtimali olarak tanımlanabilir. Ancak risk durumu yalnızca gündelik hayata dair somut örneklerle değerlendirilmemelidir. Nitekim finansal anlamda spekülatif bir yatırım aracına yönelmek de risk olarak ele alınır. Bu bağlamda risk kavramının iktisadi olarak planlanan sonuç ile ortaya çıkan sonuç arasındaki sapma şeklinde değerlendirildiği de görülmektedir (Bolak, 2004: 3).

Riskin finansal anlamdaki varlığı kaçınılmazken bu durumu göze alarak riske yönelen yatırımcıların da olduğu görülmektedir. Bu noktada yatırımların temel amacının riske bağlı olarak yüksek getiri elde etmek olduğu söylenebilir. Finansal anlamda riskler; çevresel etkilerle oluşan sistematik risk ve yatırımcıdan kaynaklandığı için en aza indirilebilecek olan sistematik

olmayan riskler olarak ikiye ayrılır (Ercan, Ban, 2018: 178). Finansal yapı içinde türev araçlarda ortaya çıkan riskler de sistematik risk olarak değerlendirilmektedir. Türev araçlar yatırımcıların, yaptıkları yatırımları sistematik risklerden korumak için kullanılan araçlardır.

4.2. Hedging Kavramı

Hedge olarak bilinen kavram finansal yapı içinde finansmanın küçük bir maliyet karşılığında büyük zararlardan korunmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda hedge yapısını risk unsurunun yönetimi şeklinde de değerlendirmek mümkündür (Can, 2015: 62). Hedge uygulaması ise “hedging” olarak adlandırılmaktadır.

Finansal yapıda hedging ile ilgili olarak hedge oranı, baz risk ve hedging maliyeti olarak sıralanan üç farklı boyuttan bahsedilmektedir (Bolak, 2004: 235).

4.2.1. Hedging İşleminin Türev Yatırım Araçlarında Uygulanması

Finans yapısı içinde küçük bir maliyetle zararlardan korumayı sağlayan hedging uygulaması vadeli işlem sözleşmeleri için de mevcut risklerden korunmak isteyen yatırımcıların kullandığı bir işlem olarak değerlendirilir. Hedging yoluyla mevcut riskler, bu riskleri taşıma konusunda istekli olan spekülörlere aktarılır. Vadeli işlemlerde sözleşmeyi alan tarafın temel amacı mevcut fiyatı sabit tutarak olası risklerden korunmaktır. Satıcı tarafın temel amacı ise dayanak varlık değerlerini korumaktır. Değer koruma noktasında amaç fiyatların düşmesine engel olmak ve faizden kaynaklı risklerin dayanak varlığın fiyatı üzerindeki etki oluşumunu engellemektedir. Bu işlemlerle koruma sağlama hususu yalnızca vadeli işlemler piyasasında yer alan ürünler için geçerli değildir. Nitekim bu piyasada yer almayan bir ürünün de korunması mümkündür. Bunun için vadeli işlem piyasasında olan ve aralarında yüksek fiyat korelasyonu bulunan farklı bir dayanak varlık ile bu piyasada olmayan ürünle ilgili vadeli işlem yapılarak koruma sağlanır. Bu işlem “çapraz koruma” olarak da bilinmektedir (Karatepe, 2000: 18- 19).

4.2.2. Hedging İşleminin İslami Yatırım Araçlarında Uygulanması

Finansal uygulamalar ve bu uygulamalar içinde türev ürünlerin İslami yatırımlarla olan uyumuna dair yapılan incelemede bu ürünlerin İslami finansal uygulamalarla uyum sağlaması noktasında büyük engeller olduğu görülmüştür.

Bu konuda araştırma yapanlardan Al – Rifai neredeyse dört yüz yıllık dönemde dünyayı etkileyen krizler üzerinde incelemeler yapmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda incelenen krizler arasında özellikle 2008 yılında gerçekleşen krizin ipotek destekli menkul kıymetlerin türev araç şeklinde piyasaya sürülmesinin sonucunda bir balon oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışma ilse Al – Rifai türev araçlardan kaynaklanan kayıpların kaldıraç etkisiyle birlikte katlanarak dünya ekonomisi üzerinde nasıl bir etki oluşturduğunu tespit etmiştir. Buna ek olarak kriz sebepleri üzerinde de duran Rifai, krizlerin temel sebepleri içinde yolsuzluk ve sahtekarlık gibi unsurları da saymıştır.

Sonuç itibariyle yapılan çalışmada klasik finans sistemi ile ilgili olarak en büyük sorunun borç sorunu olduğu üzerinde durmaktadır. Ulaştığı bu sorunla ilgili çözüm önerisini de sunan Rifai, bu konunun İslami yatırım araçlarıyla çözülebileceğini savunmuştur. Nitekim bu yatırım araçlarının etik ve paylaşım esaslı değerlere dayanmasının temel problemler açısından önleyici olacağına değinmiştir.

4.3. Türev Araçların ve İslami Yatırım Araçlarının Riskleri

Türev araçlar finansal yapı içinde riskin azaltılması hususunu yatırımcının olası zararını en aza indirebilme yoluyla telafi edebileceği düşünülen uygulamalardır. Bunula birlikte bu uygulamaların İslam'ın bakış açısına göre yanlış olarak değerlendirilen yaklaşımları ve bu nedenle de Müslümanların bu uygulamalara yaklaşmaması nedeniyle İslami yatırım araçları geliştirilerek bu alanda da riskler azaltılmaya çalışılmıştır. Ancak yapılan tüm çalışmalara rağmen her iki yapıda da hâlihazırda riskler olduğundan bahsetmek mümkündür. Bu riskleri;

- Faiz Opsiyonlarından Kaynaklanan Riskler,
- Döviz Opsiyonlarından Kaynaklanan Riskler,
- Swap Sözleşmesinin Taşıdığı Riskler,
- Futures Sözleşmesinin Taşıdığı Riskler,

şeklinde sıralamamız mümkündür.

5. İslami Finansal Araçlar ve Türev Araçların Riskten Korunma Açısından Karşılaştırılması

Temel yapılar itibariyle birbiri ile sistematik açısından benzer olmakla birlikte uygulamada ayrılan İslami finansal araçlar ve türev araçlar riskten koruma açısından da farklılıklar arz etmektedir. Bu farklılıkları aşağıdaki tabloda olduğu gibi karşılaştırmalı şekilde sunmamız mümkündür.

Tip	İslami Finansal Araçlar	Türev Araçlar	Tekafül
Sözleşme	İslam'ın kutsal kitabı olan Kur'an'la birlikte hadis, icma, kıyas gibi İslami unsurlar esas alınarak taraflar arasında yapılır.	Yapılacak olan işlemlerde yasal yükümlülükler doğrultusunda riskten korunma ve kâr amacıyla yapılır. Risk tek taraflıdır.	Teberru esaslıdır. Kâr amacı güdülmez. Tek taraflı bir uygulamadır. Risk taraflar arasında paylaşımlıdır.
Finansman Etiği	Ticarete dayalı finansman ve yardımlaşma esasına dayanır.	Kaldıraç etkisini kullanarak yüksek kâr elde etmek için yüksek risk üstlenme durumu söz konusudur.	Teberru ile toplanan miktarlarla fon oluşturulur. Risk meydana geldiğinde teberru katılımcısına ödeme yapar.
Risk ve Özsermaye Finansmanına Katılım	Finansman sağlama şekli özsermaye veya ortaklıktır. İslami sigorta da bağış yoluyla finanse edilir. Kâr- zarar paylaşımı esastır.	Başka bir varlığın fiyatına bağlı olarak fiyatları belirlenir. Küçük miktarlarla büyük riskler belirlenir.	Teberru ile katılım sağlanır. Fonun riski retekafül ile aktarılır.
Kâr-zarar Paylaşımı	Çoğu işlem ödünç verenlerin performansından bağımsız, değişebilir getirilere dayanır. Daha büyük risklerin paylaşımı onların daha profesyonelce yönetilmesini zorunlu kılar. Mudiler ve yatırımcılar geleneksel sisteme göre daha yüksek getiri fırsatlarını yakalar.	Tek taraflı bir kazanma durumu söz konusudur. Borç veren tarafın sürekli olarak kazanan taraftır.	Tazminatlar ödendikten sonra artan bakiye dağıtılır. Zarar sonucunda katılımcılara katılım oranlarında tazminat ödenir. Bu yeterli değilse karzı hasen yöntemiyle borç verilir.

Anapara ve Kar Garantisi	Kâr – zarar ortaklığı söz konusu olduğu için anapara garantisi altında değildir.	Alınan ya da ödenen prim kadar kâr, swapta anapara garantisi vardır.	Artan bakiye katılımcılara paylaşılır. Kâr ise fonun yatırımlara yönlendirilmesiyle oluşturulur. Anaparanın olduğu gibi iade edilme garantisi yoktur.
Odak noktası	Kârın kaynağı yürütülen ticari faaliyetlerdir.	Ticarete ihtiyaç duyulmaz. Verilen borçlardan ve mevcut kaynaklar üzerinden kâr etme amacına yönelik hareket edilir.	Sigorta
Kaldıraç	Risk paylaşımı ve yardımlaşma esaslı söz konusu olduğu için kaldıraç etkisinden söz edilemez.	Faiz yoluyla haksız bir kazanç sağlanması söz konusudur. Bu şekilde parayı kullanan taraflardan biri kazanırken diğer taraf ödemeler nedeniyle kaybeden pozisyonundadır. Manipülasyon ve spekülasyona açıktır. Açığa satış vardır.	Risk paylaşımı ve yardımlaşma esaslı olduğu için kaldıraç etkisi yoktur. Fakat fonun kâr etmesi yüksek getiri sağlayabilir.

Kaynak: (Yazıcı, 2016: 59 – 79; Kalaycı, 2013: 65 – 66)

SONUÇ

Ekonomik sistemler ortaya çıkışından itibaren gelişim gösteren süreklilik arz eden sistemlerdir. Nitekim üretim ve ticaretin varlığı ve sürekliliği finansal sistemlerin varlığını da zorunlu kılmaktadır.

Ne şekilde olursa olsun ekonomik sistemler içinde belirsizlik olarak nitelendirilen unsurlarının varlığı insanların bu sistemlere yönelmesi noktasında birtakım aksaklıkları yaşanmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte yine finans sistemleri içinde belirli inançlara

aykırı uygulamaların varlığı insanların birikimlerini finans piyasaları içinde tutmaktansa kendi ellerinde tutmaya gitme yolunu tercih etmelerine neden olmaktadır.

Gelinen noktada günümüze yakın bir tarihte İslam dininin faize karşı duruşu nedeniyle Müslümanların da paralarını finans sistemleri içinde tutabilmeleri ve bu şekilde belirli gelirler elde edebilmelerini sağlamaya yönelik oluşumlar meydana getirilmiştir. Katılım bankaları olarak adlandırılan bu yapılar oluşumundan çok kısa bir süre sonra İslam coğrafyasında yayılım göstermiş ve oldukça büyük katılımcı kitlelerine ulaşmıştır. Katılım bankalarının bu hızlı büyüme ve gelişmesi Avrupalı ülkelerin de dikkatini çekmiş bu sayede katılım bankaları Avrupa içinde de yayılım göstermeye başlamıştır.

Sistemin adı veya türü ne olursa olsun her finans sistemi risk faktörünü barındırmaktadır. Bu bağlamda İslami finans sistemlerinin de klasik finans sistemlerinin de bünyesinde bulunan risk unsuruna karşı birtakım önlemler alındığını görmek mümkündür. Klasik finans sistemleri ile ilgili yapılan araştırmalarda bu finans sistemlerinin faiz ve türev araçlar denilen birtakım unsurlarla risk unsurunu azaltma veya ortadan kaldırma gibi yöntemlere başvurduğu görülmektedir. Ancak yine bu finans sistemlerindeki risk ile ilgili olarak sistemlerin bünyesinde barındırdığı temel aksaklığın ise yolsuzluk, borç ve benzeri durumlar olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda riskin ortadan kaldırılması amacıyla yürütülen uygulamaların bahsedilen aksaklıkların giderilmesi ile desteklenmesi daha risksiz bir finans oluşumunu ortaya çıkaracaktır.

İslami finans sektörü içinde ise faiz uygulamasına gidilmediği için paradan para kazanma gibi bir durum söz konusu değildir. Bu nedenle İslami finansal sistemde risk faktörünün ortadan kaldırılması pek de mümkün gözükmemektedir. Nitekim sistemin dayandığı esasa bakıldığında, özünde bir kâr – zarar ortaklığına gidildiği de açık şekilde görülmektedir.

Risk faktörü açısından daha tehlikeli görülse de sistemin işleyişi ve dayandığı yatırım esası İslami finans yapısını riskten kurtarabilme noktasında oldukça büyük umut sunabilmektedir. Nitekim geçmişten günümüze değerli metallere, mücevherler, döviz vb. konularda yapılan yatırımların büyük kayıplar oluşturmadığı ancak kısa vadede büyük getiriler de sağlamadığı bilinmektedir. Bu bağlamda katılım bankaları içinde sürdürülen kâr – zarar ortaklıklarında taraflar arasında uzun vadeli kâr ortaklığı veya düşük kâr ortaklığı olarak nitelendirilebilecek yeni sistemlerin geliştirilmesi bu bankaların yatırımlarını daha risksiz alanlara kaydırabilmesinin önünü açabilecektir. Bununla birlikte günümüzde katılım bankalarının da kâr payı oranı adı altında ihtiyacı olanlara borç verdiği bir sisteme geçtiğini görmek mümkündür. Bu da faiz

sisteminin farklı bir yönü olmakla birlikte bu bankalardaki mevcut riskin ortadan kaldırılması açısından büyük bir önem taşımaktadır. Yapılan bu yeni uygulama ile hem katılım bankalarının müşteri sayısı artmakta hem de bankalarda yapılan işlemlerin risk unsuru daha düşük hâle gelmektedir. Esasında bu yeni uygulamayı adı değiştirilmiş faiz olarak nitelendirmek hatalı bir değerlendirme olmayacaktır. Nitekim bankaların kâr payı olarak geri istedikleri tutar bankanın yıllık/aylık vb. kârına göre değişkenlik göstermemekte sabit bir ödeme sistemi oluşturmaya yönelik sabit bir orandan oluşmaktadır. Bu bağlamda riskten korunma açısından klasik finans kuruluşları ile İslami finans kuruluşlarının benzer araçlar kullandığı ve bu araçlar arasında isim farkıyla birlikte küçük farklılıklar olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Al - Rifai, T. (2017), İslami Finans ve Yeni Finansal Sistem, (çev. Barış Satılmış), Buzdağı, Ankara.
- Apak S., Uyar M. (2011), Türev Ürünler ve Finansal Teknikler, Beta, İstanbul.
- Berk, N. (2015). Finansal Yönetim, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Bolak, M. (2004), Risk ve Yönetimi, Birsen Yayınevi, İstanbul.
- Can, Z. (2015), Finansal İstikrarsızlık ve Kriz: Faizsiz Finans Bir Alternatif Mi?, İktisadi Araştırmalar Vakfı İktisadi İşletmesi Yayınları, İstanbul.
- Ceylan, A. (2000), İşletmelerde Finansal Yönetim, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Ercan M. K., Ban Ü. (2018), Finansal Yönetim, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Kalaycı, İ. (2013), “Katılım Bankacılığı: Mali Kesimde Nasıl Bir Seçenek?”, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 9 (19), 51-74.
- Karan, M. B. (2013), Yatırım Analizi ve Portföy Yönetimi, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Karatepe, Y. (2000), Türev Piyasaları, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara
- Koy, A. (2018), Türev Piyasalar; Emtia Türevleri- Opsiyonlar- Vadeli İşlem Sözleşmeleri, Seçkin, Ankara.
- Orman S. vd. (1987), Para, Faiz ve İslam, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları.
- Özsoy, M. Ş. (2012), Sağlam Bankacılık Modeli ile Katılım Bankacılığına Giriş, Kuveyt Türk, İstanbul.

- Sağlam, M. (2017), Çizgilerle Türev Ürünler, Nisan Kitabevi, Eskişehir.
- Sayılgan, G. (2017), Soru ve Yanıtlarıyla İşletme Finansmanı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Ural, M. (2016), Türev Ürünler ve Riskten Korunma, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Yanpar, A. (2015), İslami Finans İlkeler, Araçlar ve Kurumlar, Scala Yayıncılık, İstanbul.
- Yaslıdağ, B. (2016), Türev Piyasalar ve Analiz Yöntemleri, Seçkin, Ankara.
- Yazıcı, R. (2016), “Finansal Krizlerin Önlenmesinde Katılım Bankacılığı Sisteminin Rolü Üzerine Bir Değerlendirme”, Sakarya İktisat Dergisi, 5 (1), 59-82.

MONGOLIA-CHINA-RUSSIA ECONOMIC CORRIDOR IN FRAME OF “BELT AND ROAD” INITIATIVE

Yüksek Lisans Öğr. Nomindari MUNGUNBAYAR

Kocaeli Üniversitesi

ABSTRACT

In the last few years, China's “Belt and Road” Initiative has been attracting attention in both international relations and international economics terms, especially Asian countries are started to be involved actively. Focusing on the combination of Silk Road Economic Belt and 21st Century Maritime Silk Road, China has decided to establish “six economic corridors” based on mutual trust and open door policy. Among them, China is forming a two-wing central circle, Mongolia-China-Russia and China-Central Asia-West Asia. Moreover, these two aims to build the road that passes from the west to north, east to west and south to north, crossing the eastern Eurasian continent, connecting the Asia to Pacific market, also establish road which connects the European market to the west. Mongolia-China-Russia economic corridor lies on the mutual interests of both three economics, which has been accelerated since its proposal. The article focuses on the possible obstacles of creating the China-Mongolia-Russia economic corridor and accessing the current process. An important part of this economic corridor is “Belt and Road” initiative of China, the idea of Mongolia's “Steppe Road” and the idea of establishing the Eurasian Economic Union of Russia both meets in framework of the three nations' economic corridor. The competitive advantage of the China-Mongolia-Russia economic corridor is the safety of the shipping route that passes through conflict-free zones and high cargo delivery speed. Despite the differences in the infrastructure capabilities of the countries, railway and railway capacities and export structures, each country hardly works within its own policy frameworks to make an economic corridor between the three countries to happen. Numerous projects and agreements between the three countries carry not only importance to a landlocked Mongolia, which is squeezed between two great powers, but also brings risks. This article tries to explain the current situation and further challenges for such initiatives for infrastructure cooperation. In the article, I aim to analyze the interests of the three countries related to the project and focus on current infrastructure environments and objectives, most importantly, to propose possible solutions to the difficulties encountered.

Keywords: *Economic corridor, “Silk Road Economic Belt”, Mutual interests, Transit*

ÖZET

Uluslararası ilişkiler, özellikle uluslararası ekonomik ilişkilerinde son yıllarda Çin Halk Cumhuriyeti'nin “Kuşak ve Yol” girişimi ilgi çekmektedir, özellikle Asya ülkeleri harekete geçirmektedir. İpek Yolu'nun ekonomik kuşağı girişimi ile 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nun ortak inşasına odaklanan Çin, karşılıklı güven, açık kapsayıcılık ve temel olarak “altı ekonomik

koridor” inşa etmeye kararlanmıştır. Bunların arasında, Çin-Rusya-Moğolistan ve Çin-Orta Asya-Batı Asya, iki kanatlı bir merkez daire oluşturuyor. Üstelik, bu ikisi, batıdan kuzeye, doğudan batıya ve güneyden kuzeye, doğu Avrasya kıtasından geçen, Asya-Pasifik ekonomik çevresine bağlanan ve batıdan Avrupa ekonomik çevresine giren yolu üretecektir. Bu ekonomik koridor, üç ülkenin ekonomik kalkınmadaki ortak çıkarları ile uyumludur ve teklifinden bu yana hızlandırılmıştır. Makale, Çin-Moğolistan-Rusya ekonomik koridorunun yaratılmasındaki sorunları anlatmaya yönelmektedir. Üçlü ekonomik koridorunun önemli bir kısım ise Çin'in İpek Yolu'nun ekonomik kuşağı girişimi, Moğolistan'ın "Bozkır Yolu" fikri, ve Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği'ni kurma fikri birbirini etkilemektedir. Çin-Moğolistan-Rusya ekonomik koridorunun rekabet avantajı, çatışmasız bölgelerden geçen nakliye güzergahının güvenliği ve yüksek kargo teslimatı hızıdır. Ülkelerin altyapı yatırım yetenekleri, demiryolu ve demiryolu kapasitelerinde ve ihracat yapılarında farklılıklar bulunmasına rağmen, her ülke üç ülke arasında ekonomik bir koridor oluşturmak için kendi politika çerçevelerinde çalışmaktadır. Üç ülke arasında yapılan çok sayıda projeler, anlaşmalar denize kıyısı olmayan, iki büyük gücün arasına sıkıştırılan Moğolistan'a önemi taşınmakta birlikte tehlikeleri de getirmektedir. Bu makale mevcut durumu ve altyapı işbirliğine yönelik bu tür girişimler için daha fazla zorlukları açıklamaya çalışmaktadır. Makalede projeye ilgili üç ülkenin çıkarlarını analiz etmeye çalışacağım ve mevcut altyapı ortamlarına ve daha ileri hedeflere odaklanacağım, en önemlisi karşılaşılan zorluklar üzerine olası çözümler önermeye hedefleniyorum.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik koridor, “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı”, Karşılıklı çıkarlar, Transit geçiş

INTRODUCTION

This paper examines the "Mongolia-Russia-China Economic Corridor" and speculates national interests of both three parties. The "Mongolia-Russia-China Economic Corridor" as known as Three Nations Economic Corridor, included totally 32 projects, program signed during the meeting of the trilateral summit in Tashkent on June 23, 2016, opened a new era in relations between the two countries. The main purposes of the economic corridor are enhancing the trilateral relations between these three countries by implementing joint projects on increasing trade turnover, ensuring the competitiveness of products, facilitating cross border transportation and infrastructure development on common interest and mutual benefits. The economic corridor includes large-scale projects along Mongolia's existing railways, the merging of one Mongolian line into two pairs, the construction of a road network along it, and the construction of infrastructure connecting the three countries by rail and road networks in western and eastern Mongolia. In other words, with the help of this project Mongolia can accelerate development by intensifying economic ties with neighboring countries, China and Russia. The three nations' economic corridor project aims to be one of the transport routes from China to Europe as part of China's " Belt and Road" initiative.

The term of economic corridor has been introduced into international relations more than 10 years ago, emphasizes the integration of infrastructure improvement with economic

opportunities such as trade and investment, and it includes efforts to address the social and other outcomes of increased connectivity (De & Iyengar, 2014). Economic corridor links center of production, including manufacturing hubs, industrial clusters, and economic zones, as well as centers of demand, such as capitals and major cities. They act as gateways to the sub-region for regional and international trade (Brunner, 2013).

Three nations economic corridor can be considered as a crossing point of China's "Belt and Road", Russia's Eurasian Economic Union and Mongolian "Steppe Road" project, which aimed to accelerate the development of infrastructure and tourism, connect it to the infrastructure network of foreign countries, including neighboring countries, facilitate trade and transportation, reduce transportation costs, and create favorable conditions for economic growth and diversification¹. In other words, this economic corridor is being built on mutual interest. The Mongolian economy alone will not be able to cope with the huge amount of money required to build the projects and activities to be implemented in the territory of Mongolia.

Eventhough, this economic corridor seen as the most important and the shortest route comparing to other corridors, due to it is already in use for decades, it is important to identify potential challenges to an independence and geo-economic interests of Mongolia, and to focus on possible negative consequences. Of course, there is such a precaution in Mongolia, a sandwiched between two great powers and has low economic and scientific capacity.

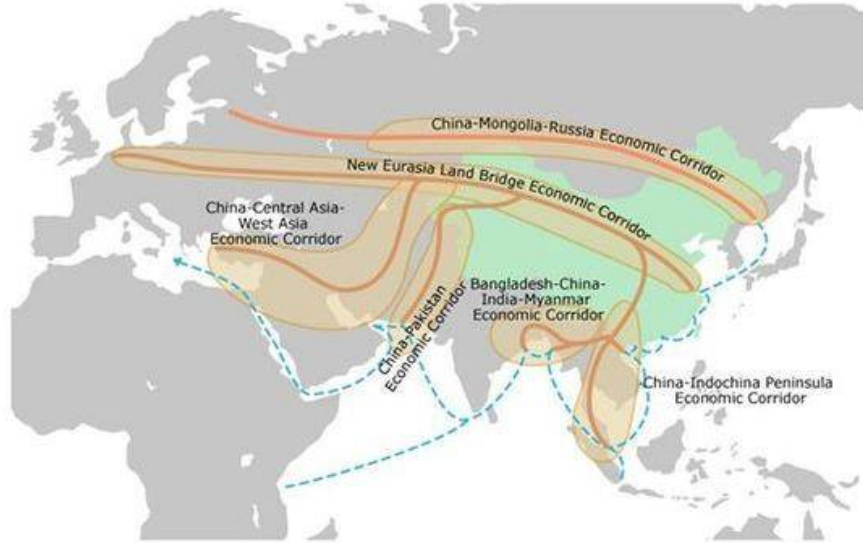
BELT AND ROAD IN FEW WORDS

First of all, "Belt and Road" Initiative should be explained in a few words. "Belt and Road" will play an important role in China's dream, and the first phase of the project will begin in 2021 and end in 2049. The "Belt and Road" link connects the Asia-Pacific region-the world's economic hub, with the European Union- the world's largest economy, bringing new space and opportunities to Eurasia, and soon will be reflected in the economies of the South Asia, East Asia and West Asia. A large Eurasian market will be emerged, after the facilitation of trade and investment, the deepening of economic and technological cooperation, and the establishment of a free trade zone. Russia has also proposed a strategy called the Eurasian Economic Union, but China believes that the "One Region, One Road" will be bigger, more realistic and more inclusive (Robert Daly, 2018). Preliminary estimates suggest that \$ 800 billion (Ивэй, 2019) will be invested in about 900 projects in 64 countries (excluding China) in "Belt and Road" initiative. According to some sources, approximately \$ 1trillion (Stanley, 2018) will be invested to countries in Asia, North Africa, the Middle East and Europe.

The "Belt and Road" sets out five areas of cooperation and those are, cohere the policy with partner countries, connect with infrastructure, trade facilitation, financial integration, improve people to people understanding. The initiative had been emphasizing the importance of the infrastructure, furthermore, it proposed total of six economic corridors to develop economic cooperation with neighboring countries on the basis of mutually reinforcing relationships.

¹ Mongolian National Program on "Steppe Road"

Figure 1. Belt and Road Initiative: Six Economic Corridors Spanning Asia, Europe and Africa

Source: KWM Belt & Road Center for International Cooperation and Facilitation

- **Northern Corridor:** This route comprised of Mongolia, known as Mongolia-China-Russia economic corridor, and Manchuria branch, which is three times shorter than sea transportation. Cargo will be delivered from Eastern China to Western Europe in 14 days with this route. (In 2015, tested that cargo delivered from Manchuria to Moscow in 12-14 days.)
- **New Eurasian Land Bridge Economic Corridor:** This route, lies on 8500 km of western border of China pass through Kazakhstan, Russia (Orenburg and Saint Petersburg of Russia), Baltic Sea, Belarus, and Poland (Warsaw) reaches Berlin. Previously, Alatau port connecting Alashankou (China) and Dostuk (Kazakhstan) was able to transit 15 million tons of freight. The longest transportation distance between China and Europe is the 13,000 kilometre Yiwu – Madrid train which began operations in 2014. In 2017, the first train from Yiwu arrived in London completing a 12,000-km journey (Iyengar, 2017).
- **Central Asia–Western Asia Corridor:** Approximates to the old Silk Road passing through Central Asia, Iran and Turkey to Europe. Yet it is not clearly defined. An alternative passing is through the South Caucasus over the Caspian Sea omitting Iran to reach Turkey and Europe (Inan & Yayloyan, 2018). Completed in October 2014, the vast majority of this network (1520 mm), only on the Iranian border, shifts to the international standard gauge.
- **Southern Corridor:** Reaches Myanmar, Bangladesh and India. The core of this route to the Arabian Sea is started to build, for illustrations, the launch of China-Pakistan Economic Corridor were held in Islamabad on August, 2016.
- **China-Pakistan Economic Corridor:** CPEC will provide much in power generation and infrastructural development and connect the Chinese province of Xinjiang through a road network of 3,000 km (1,800 miles) with Pakistan’s Gwadar Port (Khan, 2017)
- **The Indo-China Peninsula Corridor:** This route aims to strengthen cooperation among states of the Greater Mekong subregion, in particular by developing highway,

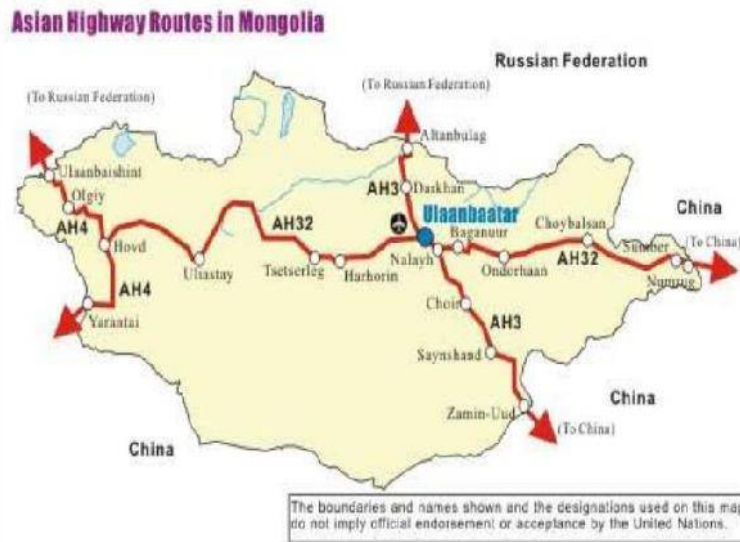
railways and air transportation. This initiative will support trade between China and ASEAN members that are already bound by a free trade agreement since 2010.

MONGOLIA-CHINA-RUSSIA ECONOMIC CORRIDOR

First of all, Mongolia is a landlocked country, sandwiched between Russia to the north and China to the south and is roughly oval in shape, measuring 2392 km from west to east and at its maximum 1259 km from north to south. Due to the geographical features, such as the Altai Mountains to the west, building any roads, pipelines surrounding the Mongolian territory expected a high cost. Thus, seeing Mongolia as a transit route between Asia and Europe is the most economic choice, for illustrations, from the Yellow Sea coast to Yekaterinburg of Russia, it is 6000 km by Mongolia, 6700 by Manchuria and 6500km by Kazakhstan.

The economic corridor had included total 32 projects, including 13 projects in a field of transportation infrastructure; 2 projects industrial field; one project each in upgrading the border crossing and energy field; 4 projects in trade, customs, professional inspection and quarantine; 3 projects in environmental protection and ecological field; 3 projects in scientific and technical cooperation; 3 projects in humanitarian cooperation; also one project each in a field of agriculture and medicine. The “Mongolia-China-Russia Economic Corridor” can be one of the most effective projects under the “Belt and Road” initiative of China; also rail and road networks are already created in frame of trilateral relations that lasted for decades, thus the amount of additional investment can be relatively low. The route AH-3 of Asia Highway Network runs 7331 km from Ulan-Ude, Russia (on AH-6) to Tanggu, China; and Shanghai, China (on AH-5) to Chiang Rai, Thailand and Kengtung, Myanmar (both on AH-2).

Figure 2. Asian Highway Network Routes in Mongolia

Source: Zagdragchaa, Batbold (2007). “NEA Integrated Transport Network: Mongolia’s Involvement”. 23 September, 2007. Ulanbator, Mongolia.

Mongolian part of this route runs 1041 km from Russian border-Altanbulag-Darkhan-Ulanbator-Sainshand-Zamin Ude- China’s border.

Moreover, three nations' economic corridor also has the purpose of enhancing influence over the region; establishing a politically and economically common space, and to prevent other countries from controlling it. Thus, it can be said that Russia and China had a purpose of limiting the influence of third parties over Mongolian territory, as well as aimed at preventing the displaced refugees due to the act of extremists, terrorists and drug traffickers from crossing the corridor. Nowadays, China-Russia and Asia-Europe trade is growing rapidly, Mongolia is using its geographical location to expand its trade and transportation network with its two neighbors, and it is possible to transit some of the Asia-Europe freight traffic.

Currently, the issue of establishing economic corridors is just a general picture. On the other hand, Russia and China do not sharing the same interests on this issue. Mongolia, with a population of 3 million, and Russia, with a population of 6.5 million in Siberia and the Far East, are less than 10 million in total, which is of little interest to business investors. Russia supports the establishment of economic corridors politically, yet has no interest in investing, financing or actively participating in construction and economic development of three nations' economic corridor.

In terms of financing, new major banking and financial institutions, such as the Silk Road Fund with Chinese participation \$ 40 billion multilateral fund (Fund, 2019), the Asian Infrastructure Development Bank (\$ 100 billion fund), the Asian Development Bank (\$ 55 billion fund), and New Development Bank are expected to invest. There is no choice but to rely on and receive aid and loans from China to implement these giant projects, and there is a risk that small economies like Mongolia might get dependent on China's economic and political vision.

The long-term goal of this economic corridor is to create a transport network from Asia to Europe, which will be used for transit transportation at the beginning of the project. Most transportation freight from China to Europe passes through Kazakhstan, not Russia's Far East or Siberia. However, almost 98 percent of China's goods to Europe and the Arab world are transported by sea, and only the remaining 1-2 percent is transported by rail. Containers with cargo are at a loss because most of them are empty because they do not have goods to pack also some studies showed, it will take many years for this railway transport from China to Europe to grow rapidly and become profitable (Zuenko, 2016). As Inner Mongolia of China railways and Kazakhstan are drastically improving and modernizing their railway infrastructure, there is a risk that freight traffic through Mongolia and Siberia will not increase significantly.

Mongolian Interest on the “Mongolia-China-Russia Economic Corridor”

Mongolia aims to connect its transport infrastructure of two neighbors and integrate its economy more closely with Russia and China. The establishment of economic corridors is one of the factors that will ensure not only transport and logistics capacity but also economic growth. For examples, the corridor connecting Nanning, South China, with Vietnam, Laos, Cambodia, Thailand and Malaysia has been implemented since 2010 and consists of modern roads, railways and pipelines, which play an important role in the development of the ASEAN-China Free Trade Area. Mongolia, as a landlocked country with only two neighbors has been seeking new trends for its foreign relations yet it has been proven that boosting its ties with

both Russia and China equally is the best possible way. Relations between Russia and China are advancing faster than expected, and cooperation between the two powers is having a significant impact not only on Eurasia but also on world politics. However, Russia and China are tend to build the infrastructure that surrounds Mongolia to the west and east, which led Mongolia to be left out and lag behind in terms of economic growth and capacity.

- Raw and semi-processed mineral products account for more than 80 percent of Mongolia's export value also due to the massivity, they are not competitive in third-country markets to cover transportation costs. Until the mineral products can be processed into finished or semi-finished products, they will have to be exported to neighboring China and Russia. Thus, building Mongolia-China-Russia economic corridor can play very important role especially in mineral and mining field. If the economy is diversified, there will be livestock products, such as meat products, wool and cashmere, and leather goods, which will need to be transported in a short period of time.
- With the opening of the corridor, the Mongolian side will receive a significant amount of revenue in the form of transit fees. Currently, transit traffic in Mongolia accounts for 10.9% of the total freight traffic of the Ulaanbaatar Railway, but accounts for 22.8% of total freight revenue (Transport, 2016). A study shows that the total freight will reach 48 million tons by 2020 and 76 million tons by 2030.
- Indirect economic benefits can increase, such as rail and road maintenance, refueling, hotels, and catering services.

China's Interest on the "Mongolia-China-Russia Economic Corridor"

According to some research papers by think tank organizations of China, among all corridors to Europe developing the Northern corridor or known as the "Mongolia-China-Russia Economic Corridor" should be a priority. It is assumed to be explained as follows;

- The shortest route from Northeast Asia to Europe is transit through Mongolia as mentioned above;
- Beijing, Hebei and Henan, which are the center of China's economic, are the closest provinces to the Mongolian railway network. Thus, transit on Mongolia is the cheapest way for China's industrialized regions to meet Russian natural resources;
- Of course, importing base metals such as copper, iron, molybdenum and zinc; also exporting energy such as coal, oil and electricity from Mongolia, neighboring country, will be cheaper for China;
- As countries industrialize, they are keen to evacuate environmentally hazardous industries such as coal mining and thermal power plants to neighboring regions. The relatively large and sparsely populated Southern region of Mongolia might have the potential to work with China in this area.

The advantages of "Mongolia-China-Russia Economic Corridor" compared to other corridors are lower number of participating countries, the low cost of transit, the shortest route if transit in Mongolia, the domestic situation is relatively peaceful, stable in Mongolia and Russia, also

threat level of terrorism very low, overall an investment environment is suitable (中蒙俄经济走廊建设路径、障碍及战略分析, 2015). In addition, a demand on economic corridor and the domestic economic factors of China are associated, because China has surplus of industrial production. Therefore, China is taking measures to transfer some of its production to other countries. In other words, China is at the post-industrial stage, thus process of evacuating existing plants or industries to low income neighboring countries is ongoing. China is closing a large number of domestic small-scale coal mines and establishing cluster, moreover, an investment project to build coal power plant in Mongolia is an example of this process.

Russia's Interest on the "Mongolia-China-Russia Economic Corridor"

China is strategically interested in building a railway corridor connecting the three countries, but Russia has little interest. However, Russian News agencies keep emphasizing that Russia is interested in intensifying the transport and energy infrastructures in Mongolia, especially official has been accenting about it. What are the real interests of Russians on the "Mongolia-China-Russia Economic Corridor"?

Transport from China to Europe will increase the traffic on the Trans-Siberian railway, which can lead to the increasing taxes on transit transportation and services.

- The "Ulaanbaatar" railway is a joint venture between Mongolia and Russia, and increasing the traffic on this railway is also raises dividends to Russia,
- This economic corridor will open the door for Russia to the Southeast Asian market which also can enhance the regional development of throughout Russia, especially the development of Siberia and the Far East.
- Taking a part in this three nation's economic corridor provides Russia to maintain its presence of interest and effect on Mongolia, because Mongolia had been strategically important region for both Russia and China, also it is a buffer zone between these neighbors.

CONCLUSION

The program to establish the "Mongolia-Russia-China Economic Corridor" which is one of the six priority corridors of China's "Belt and Road" initiative, signed during a meeting of the Head of State of three states on June 23-24, 2016 in Tashkent, has opened a new stage in relations between these countries. The corridor is aimed to intensifying co-operation between these countries, as well as maximizing mutual interest and economic benefit from regional and global co-ordination. The corridor is a mechanism for integrating the three neighboring economies and, if used competently, will create a favorable environment for Mongolia's economy to grow rapidly.

Of course, there will be wary of the burdens of two neighbors, yet their fundamental interests in major matters are always questionable. China and Russia have already launched their respective strategic initiatives to expand the economic space into the Eurasia. Attempts to expand its influence in the region do not exclude competition in some areas, but we can see that their shared interests are advantageous.

As for Mongolia, there is an opportunity to accelerate its development by intensifying its business ties with its neighboring nations. Also, this project brings changes to Mongolian foreign policy, especially the doctrine of third neighbors. In the context of the slowly changing world economic center to Eurasia, Mongolia might take an advantage of its geographical advantage. In conclusion, both three countries have mutual interest on establishing this three nations' economic corridor. For illustrations, the trade route which is also known as Tea road, connecting the three nations with the gateways of the Kalgan, the Urguu and the Kyakhta is a hundred year history, later the railway transportation has been added to this route in the middle of 20th century. Currently, the "Mongolia-China-Russia economic Corridor" is also associating with the route AH-3 of Asia Highway Network which was agreed to build in 2004 by the Government of Mongolia.

REFERENCES

- 中蒙俄经济走廊建设路径、障碍及战略分析. (2015, February 5). Retrieved 12 5, 2019, from Hyve China: <http://www.hyve-china.com.cn/zhong-e-mao-yi-zai-tiao-zheng-zhong-li-qiu-zeng-liang-ti-zhi/>
- Brief, O. A. (2019). *China-Russia: Bilateral Trade, 2010-2018*. Oxford: Oxford Analytica Daily Brief.
- Brunner, H.-P. (2013). *What is Economic Corridor Development and What Can It Achieve in Asia's Subregions?* Manila: Asian Development Bank.
- De, P., & Iyengar, K. (2014). *Developing Economic Corridors in South Asia*. Manila: Asian Development Bank.
- Fund, S. R. (2019). *Annual Investment Report*. Beijing: Silk Road Fund.
- Inan, F., & Yayloyan, D. (2018). *New Economic Corridors in the South Caucasus and the Chinese One Belt One Road*. Istanbul: The Economic Policy Research Foundation of Turkey.
- Iyengar, R. (2017, January 19). *China's first freight train to the U.K. arrives in London*. Retrieved November 21, 2019, from Money CNN: <https://money.cnn.com/2017/01/18/news/economy/china-uk-freight-train-yiwu-london/index.html>
- Khan, H. U. (2017). China Pakistan Economic Corridor: Benefits for Pakistan and Comparison with Suez and Panama Canals. *Naval Postgraduate School* , 18.
- Robert Daly, M. R. (2018, 03 12). *China's Global Dreams Give Its Neighbors Nightmares*. Retrieved 02 02, 2020, from <https://foreignpolicy.com/>: <https://foreignpolicy.com/2018/03/12/chinas-global-dreams-are-giving-its-neighbors-nightmares/>

Stanley, M. (2018, 03 14). *Inside China's Plan to Create the Modern Silk Road* . Retrieved 02 08, 2020, from Morgan Stanley: <https://www.morganstanley.com/ideas/china-belt-and-road>

Transport, D. M. (2016). *Information on Road and Transport of Mongolia*. Ulaanbaatar: Development Ministry of Road and Transport.

Zuenko, I. (2016, 05 09). *Why does China subsidize railway transportation through Russia and Kazakhstan?* Retrieved 04 21, 2020, from Московкий Центр Карнеги: <https://carnegie.ru/commentary/64467>

TABIAT VARLIKLARININ KORUNMASININ ÖNEMİ

Y. Lisans Öğr. Pınar ÜSTÜNYER ÇETİNKAYA

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

ÖZET

Çevrenin korunmasının önemi, 2019 yılı Eylül ayında Avustralya’da başlayan ve aylarca söndürülemeyen, binlerce insanın ve yüzbinlerce hayvanın hayatını kaybettiği orman yangınları ile bir kez daha anlaşılmiş oldu. İklim değişikliği ağır sonuçlar doğurmakta ve insanlığı önlem almaya zorlamaktadır. Tabiat varlıklarının korunması ise ‘çevrenin korunması’ kavramının bir kısmını oluşturmaktadır. Tabiat varlıkları, biyolojik özelliğinin yanı sıra doğal miras olma özelliğini de haizdir.

Tabiat varlıklarının korunması ulusal anlamda olduğu kadar uluslararası anlamda da önem taşımaktadır. Doğal miras olarak nitelendirilebilecek olan tabiat varlıklarının; korunması, geliştirilmesi ve gelecek nesillere aktarılması amacıyla her devletin merkezi ve yerel yönetimler bağlamında bir eylem planının bulunması mecburidir. Ancak tek başına idarelerin bu konuda başarılı olması zordur. Sivil toplum kuruluşlarının ve halkın bilinçli katkısına ihtiyaç vardır. Uluslararası alanda ise bu konuda çeşitli sözleşmeler yapılmakta ve iş birliği içerisinde hareket edilmektedir.

Ülkemizde 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, tabiat varlıklarını koruma konusundaki en temel hukuki metindir. T.C. Anayasasının 63. maddesinde de bu konuya değinilmiştir. Bununla birlikte, birçok kanun, yönetmelik ve ülkemizin taraf olduğu uluslararası sözleşmede de konuya ilişkin düzenlemeler yer almaktadır.

Tabiat varlıklarının korunması konusu disiplinler arası niteliğe sahiptir. Hukuk, mimarlık, çevre mühendisliği, orman mühendisliği, şehir ve bölge planlama, biyoloji gibi birçok alanı ilgilendirmektedir. Taşınmaz tabiat varlıklarından olan sit alanlarının sit özelliği ile ilgili nitelendirme yapılırken ekolojik temelli bilimsel araştırma raporları hazırlanmakta ve yukarıda ifade edilen disiplinlerden uzmanlar değerlendirmede bulunmaktadır. Bu şekilde, endemik bitki ve hayvan türlerinin mevcudiyeti, alanlardaki biyolojik çeşitlilik vb. hususlar tespit edilmekte ve koruma altına alınarak gelecek nesillere aktarılmaktadır. Bu noktada

belirtmek gerekir ki, tabiat varlıklarının korunması, yalnızca doğal miras olması yönüyle değil, turizm, tarım vb. ekonomik faaliyetler bakımından da önem taşımaktadır.

Tabiat varlıklarının korunmasının öneminden bahsedilirken bu korumanın kayıtsız-şartsız olmayacağını da vurgulamak gerekir. Kamu yararının ve koruma-kullanma dengesinin sağlanması gibi ilkeler gözetilirken vatandaşların temel hakları göz ardı edilmemelidir.

Anahtar Kelimeler: Tabiat varlıkları, koruma hukuku, çevre, doğal miras.

1. Giriş

Dünya yıllardır çevre sorunları ile karşı karşıyadır. Kentleşme oranının yükselmesine bağlı olarak sanayileşmenin artması çevre kirliliğini beraberinde getirmiştir. İnsanlığın ve tüm canlıların en temel sorunları; küresel ısınma, iklim değişikliği, ekolojik dengenin bozulması olmasına rağmen çevrenin korunmasına ilişkin faaliyetler ne yazık ki yeterli düzeyde değildir. Yakın dönemde Avustralya’da meydana gelen orman yangınları küresel ısınmanın sonuçları konusunda acı tabloyu gözler önüne sermiştir. Çevrenin korunması, herkesin kendisini dünya vatandaşı olarak görerek korumaya yönelik bilinç oluşturması ve ulusal ve uluslararası aktörlerin tüm faaliyetlerinde bu konuyu gözeterek hareket etmesi ile mümkün olacaktır.

Tabiat varlıkları ise çevrenin bir kısmını oluşturmaktadır. Tabiat varlıkları hem çevrenin ayrılmaz parçası olarak korunmalı hem de sahip olduğu nitelikleri gereği dünya mirası olarak değerlendirilmelidir.

2. Kültür Varlıkları ve Tabiat Varlıkları Ayrımının Gerekliği

Kültür ve tabiat varlıklarının korunması ulusal ve uluslararası anlamda yüksek önem derecesine sahip olmasına rağmen ülkemizde bu konudaki akademik çalışmalar yetersizdir. Mevcut akademik çalışmaların büyük bir kısmı da kültür varlıkları ve tabiat varlıklarını birlikte ele almıştır.

Ülkemizde, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu başta olmak üzere birçok kanun, yönetmelik, ilke kararı gibi hukuki araçlarla kültür ve tabiat varlıklarının korunması sağlanmaya çalışılmaktadır. Kültür varlıklarının ve tabiat varlıklarının korunması konularının benzer noktaları olmakla birlikte farklı noktaları da bulunmaktadır. Bu

farklılıklardan biri yetki ve sorumluluk anlamındadır. Tabiat varlıklarının korunması konusunda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı en geniş yetki ve sorumluluğa sahip iken kültür varlıklarının korunması konusunda Kültür ve Turizm Bakanlığı en geniş yetki ve sorumluluğa sahiptir. Örneğin, Dünya Mirası Listesinde yer alan Şanlıurfa İli sınırları içerisindeki Göbeklitepe'nin korunması, yaşatılması, geliştirilmesi, gelecek nesillere aktarılması Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın sorumluluğunda iken; Salda Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi bakımından Çevre ve Şehircilik Bakanlığı yetkilidir. Bahsedilen nedenlerle, konunun önemine binaen kültür varlıkları ve tabiat varlıklarının korunması hakkındaki mevzuat düzenlemeleri yeniden gözden geçirilmeli, akademik çalışmalar ise mevcut farklılıklar göz önüne alınarak ve iki ayrı konu şeklinde değerlendirilerek detaylandırılmalıdır.

3. Tabiat Varlıkları ve Koruma

Tabiat varlıkları “jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli, yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan değerler”¹ olarak tanımlanmaktadır. Tabiat varlıklarına mağaralar, anıt ağaçlar; alan ölçeğinde korunan tabiat varlıklarına ise doğal sit alanları, milli parklar, tabiat parkları, özel çevre koruma bölgeleri, sulak alanlar ve yaban hayatı geliştirme sahaları örnek olarak verilebilir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere tabiat varlıkları haiz oldukları özellikleri ve ender bulunmaları nedeniyle koruma altına alınması gereken değerlerdir. Bu değerlerin gelecek nesillere aktarılması gerekliliği doğal miras olma niteliğinden kaynaklanmaktadır.

Tabiat varlıklarının korunmasının önemi tartışmalı bir konu değildir. Burada önemli olan korumanın nasıl ve kim tarafından yapılacağı ya da koruma-kullanma dengesinin nasıl sağlanacağıdır.²

Tabiat varlıklarının korunması konusunda en büyük görev idari ve cezai yaptırım gücünü elinde bulunduran kamu otoritelerine aittir. Ancak bu korumanın devletlere maddi bir külfeti olacağı göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle, halkın korumanın önemi konusunda tam bir bilinçle hareket etmesi elzemdir. İlk olarak yapılması gereken söz konusu bilinç ile korumanın yalnızca ulusal anlamda değil uluslararası anlamda önemi kavranarak tahribatın önüne

¹ 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, T. 23.07.1983, s. 18113 R.G.

² Sancakdar, Oğuz (2012) Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Hukuku (Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım), Güncellenmiş 2. Baskı, Ankara, Seçkin, s.63.

geçilmesidir. ³ Halkın yanı sıra basın kuruluşlarının ⁴ ve *gönüllü kişi veya kuruluşların*⁵ farkındalığı ve desteği de önemlidir.

Tabiat varlıklarının korunmasının önemi yalnızca ulusların meselesi olmaktan çıkmış ve uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Tabiat varlıklarının gelecek nesillere devredilebilmesi amacıyla uluslararası alanda da birçok sözleşme yapılmakta ve denetim mekanizması oluşturulmaktadır. Bu sözleşmelere Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme örnek olarak gösterilebilir. ⁶

4. Disiplinler Arası Olma Yönü

Ülkemizde tabiat varlıkları tespit, tescil ve ilan yoluyla korunmaktadır. İzlenen bu süreç korumanın ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Tespit ve tescil yoluyla doğal mirasın olabilecek en bozulmamış haliyle gelecek nesillere aktarılması sağlanmaktadır.⁷

Tabiat varlıklarının korunması amacıyla Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bünyesinde Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Ayrıca, tabiat varlıklarının tespiti amacıyla Tabiat Varlıklarını Koruma Merkez Komisyonu ve Koruma Bölge Komisyonları oluşturulmuştur. Söz konusu komisyonlarda alanında uzman kişiler tabiat varlıklarının korunması ve gerektiğinde koruma-kullanma dengesinin sağlanması amacıyla kararlar almaktadır.

Tabiat varlıklarının korunması konusu disiplinler arası bir niteliğe sahiptir. ⁸ Yukarıda bahsedilen komisyonlarda hukukçu, mimar, çevre mühendisi, orman mühendisi, şehir plancısı, ziraat mühendisi gibi birçok farklı meslek mensubu görev almakta, önlerine gelen işlerde korumanın önemini kendi uzmanlık alanlarına göre değerlendirerek karar vermektedir. Bunlara verilebilecek en somut örnek doğal sit alanlarının tespitidir. Bir alanın doğal sit alanı olup olmadığı, eğer doğal sit alanı ise kesin korunacak hassas alan-nitelikli doğal koruma alanı-sürdürülebilir koruma ve kontrollü kullanım alanı kategorilerinden hangisine dahil edileceği konusunda tespit yapma yetkisi komisyonlardadır. Elbette ki komisyonlar bu kararı birtakım

³ Çolak, N. İlker (2015) *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Hukuku*, Güncellenmiş ve Genişletilmiş 2. Bası, İstanbul, 12 Levha, s.30-33.

⁴ Ersöz, A. Kürşat (2017) *Türk İdare Hukuku Kapsamında Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması*, 1. Baskı, İstanbul, 12 Levha, s. 32.

⁵ Bilgin, S. Nilüfer (2014) 'Tabiat Varlıklarını Koruma', (Doktora), İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.1.

⁶ Çolak, s. 30-33.

⁷ Bilgin, s.57.

⁸ Sancakdar, s.7.

somut verilere göre almaktadır. Bunlardan en önemlisi yine farklı dallardan oluşan (ornitolog, limnolog, biyolog, herpetolog, jeoloji mühendisliği gibi değerlendirilecek bölgenin niteliğine göre değişen) alanında uzman kişiler tarafından hazırlanan ekolojik temelli bilimsel araştırma raporlarıdır. Tabiat varlıklarının korunması, söz konusu aşamalardan da anlaşılacağı üzere disiplinler arası emek ve mesai gerektirmektedir.

5. Koruma ve Karşılaşılan Sorunlar

Tabiat varlıklarının korunmasının önüne birtakım engeller çıkabilmektedir. Hızla artan kentleşme, kent hayatının gerektirdikleri, ekonomik kaygılar ve benzeri sebeplerle koruma konusunda zorluklarla karşı karşıya kalınmaktadır. Tabiat varlıklarını koruma komisyonlarının verdiği kararlar, halkın desteği ve katılımı, sivil toplum örgütlerinin çabalarının yanı sıra koruma amaçlı imar planları da tabiat varlıklarının korunması amacına hizmet etmektedir. Diğer imar planlarından farklı olarak 3194 sayılı İmar Kanunu'nda değil de 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda tanımlanan koruma amaçlı imar planları ile koruma esasları ve kullanma şartları somut olarak belirlenmektedir.⁹

Belirtmek gerekir ki, ender özellikleri bünyesinde barındıran tabiat varlıkları, koruma komisyonlarınca izin verilen ölçüde turizm açısından da önem arz edecektir. Turizm faaliyetleri yürütülürken doğal yapıya, endemik bitki ve hayvan türlerine ve biyolojik çeşitliliğe zarar verilmemesi konusunda azami özen gösterilmesi ve konuya ilişkin denetimlerin sıkı sıkıya yapılması gerekmektedir.

Tabiat varlıklarının korunması konusunda karşılaşılan diğer bir soruna örnek olarak özel mülkiyet hakkının kısıtlanması gösterilebilir. Tabiat varlığı olan bir alanda koruma sağlanırken o alanda özel mülkiyeti olan vatandaşların haklarını istedikleri gibi kullanmaları kamu yararı gerekçesiyle engellenmektedir. Bu noktada, yukarıda detaylandırılan araçlarla koruma-kullanma dengesi sağlanmalı ve tabiat varlıklarının önemi göz önünde bulundurularak verilen kararların vatandaşların mağduriyetine neden olmamasına özen gösterilmelidir. Vatandaşların da tabiat varlıklarının zamanın ötesinde korunması gerekli değerler olduğu ve kişisel menfaatlerden ziyade kamu yararının üstün olduğu bilinciyle hareket etmesi gerekmektedir.

⁹ Kalabalık, Halil (2012) İmar Hukuku, Güncelleştirilmiş ve Geliştirilmiş 4. Baskı, Ankara, Seçkin, s.2575-2576.

5. Sonuç

Tabiat varlıkları, geçmişten devralınan ve geleceğe devredilmesi gereken doğal mirastır. Tabiat varlıklarının önemini anlaşılması ve koruma faaliyetlerinin topyekûn yürütülmesi tarihsel bir sorumluluktur. Tabiat varlıklarının korunması, insanlığa tüm canlılar adına yüklenmiş en önemli sorumluluklardan biridir. Ekonomik ve siyasal kaygılar ile hareket edilmeksizin kamu yararı ve koruma-kullanma dengesi ilkeleri çerçevesinde hareket edilmelidir.

KAYNAKÇA

Bilgin SM. (2014). Tabiat Varlıklarını Koruma, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul:İstanbul Kültür Üniversitesi.

Çolak Nİ. (2015). Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Hukuku, Güncellenmiş ve Genişletilmiş 2. Bası, İstanbul, 12 Levha.

Ersöz AK. (2017). Türk İdare Hukuku Kapsamında Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması, 1. Baskı, İstanbul, 12 Levha

Kalabalık H. (2012). İmar Hukuku, Güncelleştirilmiş ve Geliştirilmiş 4. Baskı, Ankara, Seçkin.

Sancakdar O. (2012). Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Hukuku (Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım), Güncellenmiş 2. Baskı, Ankara, Seçkin

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, T.C. Resmî Gazete, sayı: 18113, 23 Temmuz 1983.

ORDU
25-26 NİSAN 2020

TERS-YÜZ EDİLMİŞ SINIF YÖNTEMİYLE ARAPÇA EĞİTİMİ VE SARMAL YÖNTEMLE ARAPÇA KELİME DAĞARCIĞINI GELİŞTİRME

ARABIC EDUCATION WITH THE METHOD OF FLIPPED CLASSROOM
AND DEVELOPING ARABIC VOCABULARY WITH THE SPIRAL METHOD

Dr. Öğr. Üyesi İsmail EKİNCİ*

ismailekinci1980@gmail.com

Özet

Geleneksel sınıf modeli, öğrencinin sadece pasif bir katılımcı olduğu ve öğretmenin kontrolünde yürütülen bir modeldir. Bu model öğrenen özelliklerinin, öğrenme beklentilerinin ve eğitsel teknolojilerin etkisiyle, son zamanlarda değişim göstermektedir. Bu değişim neticesinde sınıf dışı zamanın kullanımı yönünde yeni yapılanmalar zorunlu hale gelmektedir. Bu yapılanmalardan biri de ters-yüz edilmiş sınıf modelidir. Ters-yüz edilmiş sınıflarda sınıf içi etkinliklerin öğrencilere sınıf dışında sunulması, geleneksel yapıda sınıf dışında yapılması beklenen ödev ve etkinliklerin de sınıf içerisine taşınması olarak tanımlanmaktadır. İlk defa Bruner tarafından ortaya atılan sarmal yöntem ise, öğrencinin bilgileri keşfetmesi ve anlamlandırmasını kolaylaştırmak için eğitim programının sarmal bir yapıda düzenlenmesi gerektiği tezi üzerine kurulmuştur. Ayrıca öğrenilen bilgi ve becerilerin farklı durumlara aktarılması için gerekli önlemlerin alınması üzerinde de durmaktadır. Dil eğitiminde kazandırılması hedeflenen dört beceri, dinleme, konuşma, okuma, yazma alanları ile kazanımlar sarmal olarak düzenlenmiştir.

Bu çalışmada ters-yüz edilmiş sınıf ve sarmal yöntem ile Arapça eğitiminin nasıl planlanacağı ve etkili bir dil eğitimi için bu yöntemlerin nasıl kullanılacağı üzerinde durulmuştur. Ters-yüz edilmiş sınıf modeli ile Arapça gramer bilgilerinin öğrenciler tarafından çok kısa bir süre içerisinde etkin ve verimli bir şekilde öğrenilmesi mümkündür. Öğrenci ders öncesi kendisiyle paylaşılan gramer konusunu anlatan videoyu izleyerek derse katılır. Derse konuyu öğrenmiş bir şekilde gelen öğrenciler ile derste konuyla ilgili alıştırmaya ve uygulama yapılır. Arapça eğitiminde kelime dağarcığının geliştirilmesi sorunu da sarmal yöntemle

* Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümü Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Bitlis/Türkiye, ismailekinci1980@gmail.com, orcid.org/0000-0003-2728-9097.

oluşturulacak metinler sayesinde çözülmesi mümkündür. Öğrenciye farklı alanlarda hazırlanan ve her bir kelimenin en az on sekiz defa tekrar edildiği farklı Arapça metinler verilir ve öğrenciden bu metinlerin çevirisini yapması istenir. Öğrenci bu yöntemle istenilen sayıda yabancı kelimeyi kalıcı bir şekilde öğrenmiş olur.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Arapça, Nahiv, Sarf, Metot.

Abstract

The traditional classroom model is a model in which the student is a passive participant and is carried out under the control of the teacher. This model has been changing recently with the effect of new educational technologies, learner characteristics and learning expectations. This change requires structuring to use the time outside the classroom. One of these configurations is flipped classroom model. The flipped classroom can be defined as a model in which class activities are presented to students out of class and bring assignments and activities into classrooms that are supposed to be done out of the classroom in a traditional manner. However, the spiral method, introduced by Bruner for the first time, is based on the thesis that the education program should be arranged in a spiral structure in order to facilitate the student to discover and make sense of the information. It also focuses on taking the necessary measures to transfer the learned knowledge and skills to different situations. The four skills which are aimed to be acquired in language education as listening, speaking, reading, writing areas and the acquisitions are arranged in a spirally.

In this study, how to plan Arabic education with flipped classroom model and spiral method and how to use these methods for an effective language education are emphasised. With the inverted class model, it is possible to learn Arabic grammar effectively and efficiently by students in a very short time. The student attends the class by watching the video about the grammar topic shared with him before. Exercises and practices are made on the subject with the students who attend the class prepared. It is possible to solve the problem of vocabulary development in Arabic education thanks to the texts to be created by spiral method. The student is given different Arabic texts prepared in different fields and each word is repeated at least eighteen times and the student is demanded to translate these texts. With this method, the student permanently learns the desired number of foreign words.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Arabic, Grammar, Vocabulary, Method.

GİRİŞ

Bilimin ve teknolojinin hızla geliştiği, sınırların kalkıp dünyanın küresel bir köy haline aldığı, üretim ve kalitenin rekabet halinde olduğu günümüz dünyasında yaşamak, gelişmeleri izlemek ve geleceğe yön vermek için bireylerin bazı becerilerini geliştirmesini ve kendisini donanımlı bir hale getirmesini zorunlu kılmaktadır. Bireysel beceri ve donanımların en başında dilsel ve zihinsel becerilerin geldiği görülmektedir. Dilsel ve zihinsel beceriler düşünme, anlama, sorgulama, değerlendirme gibi zihinsel süreçleri etkilemekte ve beraberinde üst düzey bir öğrenmeyi gerektirmektedir. Bu anlayış son yıllarda bilim insanlarını, bir taraftan dil ve zihinsel becerileri geliştirmeyle ilgili araştırmalar yapmaya, bir taraftan da ulaşılan bulguları eğitim alanına aktarmaya zorlamaktadır.

Etkin ve verimli bir yabancı dil eğitiminin en kısa sürede edinilmesi ile alakalı birçok yöntem geliştirilmiştir. Geleneksel dönemden modern döneme doğru bu yöntemler evrilmiş, deneme ve yanılma mantığı çerçevesinde birçok yöntem işlevini ve geçerliliğini yitirmiş, en mükemmele ulaşma arzusu ile yeni yöntemler bulma ihtiyacı her daim var olmuştur.

Günümüzde okuma, yazma, dinleme ve konuşma becerileri diye adlandırılan yabancı dilde dört beceriyi kazandırma odaklı dil eğitimi modelleri oldukça çoktur. Ama ne yazık ki bu modellerin her dört alanda da başarılı olduğunu söylemek neredeyse imkânsızdır. Tek bir yöntem ve model ile dört beceride dil eğitimi vermek yerine, her bir alana uygun farklı yöntemler ve modeller geliştirmek daha akılcı ve verimli olacaktır. Bu doğrultuda burada Arapça eğitiminde gramer bilgisi olan Nahiv ve Sarf konularının en kısa sürede nasıl kalıcı bir şekilde öğrenciye aktarılacağı ve dil eğitiminde en çok zorlanılan alanlardan birisi olan kelime dağarcığının nasıl hızlı bir şekilde geliştirileceği, ters-yüz edilmiş sınıf ve sarmal yöntem yardımıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. Ters-yüz Edilmiş Sınıf Yöntemiyle Arapça Eğitimi

Eğitim ilk dönemlerden günümüze kadar klasik, geleneksel yöntemlerle sürdürülmüştür. Geleneksel öğretim modeli de diyebileceğimiz klasik yöntemde eğitimin kalitesi ve verimliliği birçok alanın eğitiminde, özellikle de dil eğitiminde oldukça düşüktür. Bunun sebeplerini ve çözümünü ortaya koyabilmek için öncelikle geleneksel öğretim modelinin ne olduğunu ortaya koymak gerekmektedir.

Geleneksel öğretim modelinde, eğitim ortamı olan sınıflarda ders süresi çoğunlukla öğretim elemanının konuyu anlatmasına ayrılmıştır. Öğretim elemanı, konunun ana hatlarını ve

önemli noktalarını sınıfta öğrencilere aktaran, eğitimde aktif bir rol oynayan, ders anlatım metodunu ve ders ile ilgili materyali ve içeriği belirleyen baş aktördür. Dersi kendi sunumuyla öğrenciye aktarır ve zaman zaman öğrencilere sorular sorar. Öğretim elemanının aktif olduğu bu modelde öğrenci çoğunlukla pasif alıcı konumundadır ve bu süre içerisinde derse aktif katılabilen öğrenci sayısı oldukça sınırlıdır.

Geleneksel sınıflarda öğretim elemanı konuyu anlatırken, kendisine dayatılan müfredata bağlı kalmak ve konuyu belirtilen saatlerde seri bir şekilde anlatmak zorundadır. Bu zorunluluk öğretim elemanının sınıftaki her bir öğrencinin bireysel hızına uygun olarak ders anlatmasını imkânsız hale getirmektedir. Ayrıca her öğrencinin anlayıp anlamadığını kontrol etmek de neredeyse imkânsızdır. Bu nedenle de konuyu hızlıca anlatıp geçmeyi tercih eder ve öğrenciler içerisinde konuyu anlayamayanlar için konuyu tekrar etmesi mümkün değildir. Öğrenci, öğretim elemanının anlattığı konuyu tek seferde anlamak zorundadır.

Ayrıca geleneksel öğretim modelinde, konunun pekişmesi, öğrencilerin öğrendikleri konuyu uygulayabilmesi için ders dışında yerine getirmesi istenen ev ödevleri ve projeler verilir. Öğrenci bu ödev ve projeleri, öğretim elemanının dersi anlatırken anlattıklarına ve ders materyaline bağlı kalarak hazırlamaktadır. Ders dışı bu süreçte öğrenci çoğunlukla yalnızdır ve öğretim elemanına ödev ile ilgili danışma imkânı oldukça sınırlıdır.

İngilizce karşılığı flipped classroom olan ters-yüz edilmiş sınıf modeli, yukarıda anlatılan geleneksel öğretim modelinin tam tersi bir yöntemle geliştirilmiş bir modeldir. Bu modeli, sınıf içinde yapılan etkinliklerin neredeyse tamamının sınıf dışında, sınıf dışında yürütülen görevlerin birçoğunun da sınıf içinde gerçekleştirilmesiyle yürütülen bir süreç olarak özetlemek mümkündür.¹

Öğretmen merkezli yaklaşımlardan öğrenci merkezli öğrenme yaklaşımlarına doğru evrilmede öne çıkan bir model olan ters-yüz edilmiş sınıf modeli, teknolojik gelişmeler doğrultusunda ve neticesinde ortaya çıkmış bir modeldir. Derslerin video kayıtlarına aktarılması ve ders dışı bir zaman ve sınıf dışında bir ortamda izlenmesi kamera gibi ses ve görüntü kaydeden cihazların gelişimi ve ardından internet teknolojilerinin gelişmesiyle aynı doğrultudadır. Bu gelişmeler doğrultusunda sınıf içinde yapılan etkinliklerin asenkron sistemler

¹ Büşra G. Gencer v.dğr., “Eğitimde Yeni Bir Süreç: Ters-Yüz Sınıf Sistemi”, *International Teacher Education Conference*, 2014.

yardımıyla sınıf dışına taşınması, teknolojik gelişmelerin tarihsel gelişimi çerçevesinde mümkün olmuştur.²

Ters-yüz sınıf sistemi ilk olarak Miami Üniversitesi ekonomi profesörleri tarafından iş, hukuk, sosyoloji, psikoloji ve felsefe alanlarında verilen okuma ödevlerinin çokluğundan dolayı kullanılmaya başlamıştır. Sonrasında ise 2007 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Colorado eyaletinde Woodland Park Lisesi'nde kimya öğretmeni olan Jonathan Bergmann ve Aaron Sams, derse çeşitli nedenlerle giremeyen ve derse dinlemeyi kaçıran öğrenciler için bir çözüm düşünmüşler, derslerini ses ve görüntü olarak kaydedip çevrimiçi ortamlarda öğrencilerin erişimine sunacakları bir yazılım satın almışlar ve derslerini kaydederek çeşitli platformlarda yayımlamışlardır. Bu yöntem, derse herhangi bir sebeple giremeyen öğrenciler için yeni bir imkân oluşturmuş, öğrenciler derste kaçırdıkları konuların kayıtlarına ilgi göstererek dersle ilgili eksiklerini gidermişlerdir. Ancak bunun neticesinde farklı bir durum gözlenmiştir. Derse sınıfta katılmış olan öğrencilerin de çevrimiçi ortamda yer alan bu ders kayıtlarına ilgi gösterdikleri fark edilmiştir. Derse katıldıkları halde ders kayıtlarını takip eden bu öğrencilerin amaçlarının derse tekrar etmek olduğu ve derse daha iyi anlamak olduğu anlaşılmıştır. Bu durum karşısında Jonathan ve Aaron, sınıf içi ders zamanının yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini ve köklü bir değişiklik yapmanın önemli olduğunu düşünmeye başlamışlardır. Müfredattaki konuların sınıfta anlatılarak zaman kaybedilmesinin önüne geçilmesi gerektiği fikri ortaya çıkmıştır. Sınıf içinde sadece konuyla ilgili pratiklere yönelik, problem ve alıştırmaların çözümüne dayalı öğrencilerin birbirleriyle etkileşim içinde oldukları çalışmalar yapmanın daha yerinde bir etkinlik olacağı ve ders konularının da çevrimiçi ortamda yer alan ders kayıtlarıyla sınıf dışında izlenebileceği öne sürülmüştür. Bu gelişmeler ters-yüz edilmiş sınıfların teşekkülü ve bu metodun zuhur edişi olarak addedilmektedir.³

Temelde sınıfta ders zamanında yer alan etkinliklerin sınıf dışına, sınıf dışında yer alan ev ödevi gibi etkinliklerin ise sınıf içine çekilmesi olarak tanımlanan ters-yüz edilmiş (flipped-inverted) sınıflar, son dönemlerde kimya, fizik, biyoloji, matematik ve diğer derslerde öne çıkan eğitsel bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Tipik bir tersyüz edilmiş sınıfta, öğretim elemanı normalde sınıfta anlatacağı konuyu videoya çeker ve bu videoyu ders öncesinde öğrencilerle

² Gencer v.dğr., "Eğitimde Yeni Bir Süreç: Ters-Yüz Sınıf Sistemi"; Abdulkadir Karadeniz, "Ters-Yüz Edilmiş Sınıflar", *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi* 4/3 (Ağustos 2015): 322-326.

³ M. Frydenberg, "Flipping Excel", *Proceedings of the Information Systems Educators Conference* (New Orleans Louisiana, USA, 2012); Gencer v.dğr., "Eğitimde Yeni Bir Süreç: Ters-Yüz Sınıf Sistemi"; Karadeniz, "Ters-Yüz Edilmiş Sınıflar".

öğrenme yönetim sistemi, video paylaşım ortamı, ders portalı, hatta e-posta gibi çeşitli platformlar aracılığıyla paylaşır. Öğrencilerden videoları dikkatle izlemelerini ve akıllarına takılan noktaları not almalarını, hatta kendisine e-posta gibi çevrimiçi araçlarla iletmesini ister. Öğrenciler ise ders öncesinde bu videoları cep telefonları, tablet veya bilgisayarlarından diledikleri zaman, kendi hızlarında, anlamadıklarında durdurarak, tekrar tekrar izleyerek çalışır ve derse konuya hazır bir şekilde gelir. Bu sayede sınırlı ders saati öğrenilenlerin uygulanmasına ve teorik konuların pratiğe dökülmesine ayrılır. Öğrenciler bireysel olarak veya gruplar halinde öğretim elemanının konu ile ilgili düzenlediği etkinlikleri gerçekleştirirler. Öğretim elemanı ise sınıf içerisinde dolaşarak öğrencilerin etkinliklerini gözlemler, öğrencilere gerekli yönlendirmeleri yapar ve rehberlik eder. Böylece öğrenciler de öğrenme sürecinde aktif olarak rol alırlar.⁴

Ters-yüz edilmiş sınıf modelinin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi ve istenilen verimin elde edilebilmesi için geleneksel yaklaşıma göre daha iyi bir planlama ve takibin yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu sistemde başarı elde edebilmek için sadece sınıftaki ders etkinliklerinin değil, aynı zamanda sınıf dışındaki ödev gibi etkinliklerin de doğru ve etkili bir şekilde planlanmasını gerekli kılmaktadır. Ders harici etkinlikler bağlamında hazırlanan ders anlatımlarının her öğrenci tarafından kolayca anlaşılır, tekrar edilebilmeye uygun ve etkili olması oldukça önemlidir. Bu çerçevede faydalı ders sunumları hazırlanarak videolara dönüştürülebilir ve elektronik iletişim araçları üzerinden öğrencilere ulaştırılabilir. Derste işlenecek konuya sınıf dışında bu kayıtlarla hazırlanmış olan her bir öğrenci, sınıfa konunun bütün detaylarının farkında olarak ve hatta konuyu tam anlamıyla öğrenmiş olarak gelecektir ve sınıf içinde diğer öğrencilerle etkileşimli olarak tasarlanan grup aktivitelerine dâhil olabilecektir. Ters-yüz edilmiş bu sınıf modelinde, sınıf dışı etkinlikleri yerine getiren öğrencilerin sınıftaki ders sürecine aktif katılımını sağlamak için de dersin çok iyi planlanmış ve aktivitelere göre uyarlanmış olması gerekmektedir. Öğrenci sınıf dışı zaman ve mekânlarda dersin ilgili konusunun öğrenilmesi sürecini hallettikten sonra, sınıfta konunun anlatılmasına gerek kalmayacak, dersin neredeyse tamamında konuyla alakalı ve konunun pekişmesini sağlayacak etkileşimli grup aktivitelerine yer verilebilecektir. Geleneksel yöntemde sınıf dışı zaman ve mekânlarda verilen ve öğrenciler tarafından yapması beklenen ev ödevlerinin hazırlanmasında, öğrencilerin tek başlarına kalmamaları amacıyla öğretim elemanı

⁴ Gencer v.dğr., “Eğitimde Yeni Bir Süreç: Ters-Yüz Sınıf Sistemi”; Karadeniz, “Ters-Yüz Edilmiş Sınıflar”.

planladıkları bir zamanda yan yana gelecekleri bir program yapmışlardır. Ayrıca sınıftayken öğrenciler için sürecin aşağıdaki gibi planlandığı belirtilmiştir:

- İlk 5 Dakika: Öğrenciyi karşılama ve etkinlik duyuruları.
- İkinci 5 Dakika: Çevrimiçi videolar ile ilgili soru-cevap.
- Üçüncü 5 Dakika: Sınıf içi yapılacak etkinliği açıklama.
- 40-45 Dakika: Planlanan sınıf içi etkinliği gruplarla tamamlama.
- Son 10 veya 20 Dakika: Grupların sınıf içi etkinliklerini irdeleme, neler yaptıklarını bütün sınıfla paylaşmalarına imkân sağlama ve süreçte karşılaşılan sorunları birebir tartışma.⁵

Etkili bir ters-yüz edilmiş sınıf oluşturmak, aşağıdaki süreçlere dikkat edilmesini gerektirmektedir.

a. İçerik: Kaydedilecek ders içeriğinin müfredata göre mi yoksa başka bir kritere göre mi belirleneceği öğretim elemanının göz önünde bulundurması gereken bir husustur. İçerik öğrencinin ilgisini çekebilecek nitelikte olmalıdır. Sınav veya mezuniyet için içeriğin zorunlu olduğu bilgisi öğrencinin konuya ilgisini yoğunlaştırmasında yeterli olmayabilir. Öğrencinin farkındalığını arttıracak, problemi reel hayata transfer edebileceği, anlamlı ve yaratıcı, yeni şeyler ortaya koyduğu bir içerik seçmek oldukça önemlidir.

b. Model: Öğrencinin içeriği nasıl kullanacağı oldukça önemli bir konudur. İçerik sınıf ortamında deneyime dönüştürülebilir nitelikte olmalıdır. Öğretim elemanının grupla etkileşimli öğrenme, oyun tabanlı öğrenme, problem ve projeye dayalı öğrenme gibi etkili modellerden yararlanması gerekmektedir.

c. Teknoloji: Öğretim elemanının ters-yüz edilmiş sınıf modeli için ne tür teknolojik unsurlardan yararlanacağı önemlidir. Öğretim elemanının ders içeriğinin öğrenciye aktarımında hangi teknolojik aracın daha etkili olacağını ve hangi teknolojik aracın öğrenme sürecine engel oluşturacağını dikkatli bir şekilde incelemesi gerekmektedir. Ayrıca öğretim elemanı hazırladığı videonun hangi medya oynatma programlarında oynatılabileceği, mobil teknolojiler tarafından desteklenip desteklenmediği, videonun süresi, boyutu ve görüntü kalitesi gibi birçok hususu göz önünde bulundurmalıdır. Öğrencilerin ve öğretim elemanlarının teknolojik araç,

⁵ Gencer v.dğr., “Eğitimde Yeni Bir Süreç: Ters-Yüz Sınıf Sistemi”; Karadeniz, “Ters-Yüz Edilmiş Sınıflar”.

yazılım ve donanım eksikliklerinin eğitim kurumu tarafından giderilmesi de önemli bir husustur.

d. Yansıtma: Öğrenciler için hazırlanmış çevrim içi ders materyalleri için öğretim elemanının bir beklentisi olmalıdır. Öğretim elemanı, öğrencilerin takip ettikleri çevrim içi ders materyalleri kapsamında neleri öğrendiklerinin bilincinde oluşlarını ve öğrendiklerini problemlere yansıtma, başka durumlara transfer etmelerini ve hayata uyarlamalarını beklemelidir. Yansıtma beklentisi şayet genel yapı kapsamında bütün süreç için planlanan bir olgu olmaz ise, ters-yüz edilmiş sınıfların etkili olmasını beklemek yanlış bir beklenti olacaktır.

e. Zaman ve Mekân: Öğrencilerin çevrimiçi ders materyallerini geleneksel yöntemde olduğu gibi ev ödevi gibi aktiviteleri yapmalarını beklemek ve onlara bu süreçte herhangi bir destek sunmamak doğru olmayabilir. Bütün öğrencilerin teknolojik araçlar ve bilgi açısından aynı imkânlarla sahip olamayacağı da göz önünde bulundurularak, sınıf dışı etkinliklerde öğrencilere bu konularda destek olabilecek bir yapının dizayn edilmesi gerekebilir. Burada önemli olan bir diğer konu da her bir öğrencinin videoları kendilerine uygun zaman ve zeminde izlemelerine imkân tanımadır. Bu şekilde öğrenci özel bir mekâna bağımlı kalmadan, uygun bir ortamda olduğunda kendi yönetimi çerçevesinde, kendi belirlediği zaman aralıklarında videoları izleyebilecektir.⁶

Yukarıda çizilen çerçevede hazırlanmış ters-yüz edilmiş sınıflar öğretim elemanı ve öğrenci için birçok avantaj sağlamaktadır. Ters-yüz edilmiş sınıf modeli sayesinde sınıf öğrencilerin bireysel farklılıklarına ve kendi bireysel hızlarına uygun bir şekilde hareket etmesini kolaylaştıracaktır. Ev ödevlerinin sınıf içinde etkileşimli bir şekilde yapılması, öğretim elemanlarının öğrenmede zorluk çeken öğrencileri tespit etmesini sağlayacaktır. Ayrıca öğretim elemanları bu şekilde müfredatı çok daha kolay düzenleyebilir ve duruma göre güncelleyebilir. Güncel müfredat haftanın yedi günü, yirmi dört saat öğrencilere ulaştırılabilir. Sınıf içi zaman daha verimli ve yaratıcı kullanılabilir. Öğretim elemanları raporlama yöntemiyle raporlar çıkararak öğrencilerin gelişim düzeylerini ve süreçlerini, ilgilerini ve derse aktif katılımlarını ortaya çıkarabilir. Modern öğrenme yaklaşımlarında ortak bir kıstas olarak öğrencinin merkeze alınması durumu ile bire bir örtüşen bir yapı olması sebebiyle, ters-yüz edilmiş sınıf modeli sayesinde derslere destek sağlanabilir. Bu sistem 21. yüzyılın gerektirdiği becerilerin gelişimine

⁶ Gencer v.dğr., “Eğitimde Yeni Bir Süreç: Ters-Yüz Sınıf Sistemi”; Zeynep Turan - Yüksel Gökteş, “Yükseköğretimde Yeni Bir Yaklaşım: Öğrencilerin Ters Yüz Sınıf Yöntemine İlişkin Görüşleri”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* 5/2 (Ağustos 2015): 156-164; Karadeniz, “Ters-Yüz Edilmiş Sınıflar”.

büyük bir katkı sağlayacaktır. Öğrencilerle gruplar halinde araştırma-inceleme yapmak için çok daha fazla zaman oluşturulacaktır. Öğrenciler sınıfta bilimsel materyallerle daha fazla zaman geçirebilecek ve öğrencilerin farkındalıkları daha çok gelişecektir. Gerek sınıf içinde, gerekse de sınıf dışında dersle sürekli bir alaka ve uğraşı sağlayacaktır. Öğrenme ortamına aktif katılım daha da çok artacaktır ve bu durum öğrencilerin yaptıkları işi sevmelerini sağlayacaktır.⁷

Ters-yüz edilmiş sınıf yöntemi ile ilgili yukarıda bahsedilen avantajların yanında elbette dezavantajlar da bulunmaktadır. Öğrencinin videoları izleyip izlemediğini ve konuyu öğrenip öğrenmediğini kontrol etmenin öğretim elemanı tarafından zor olması bir dezavantaj olarak görülebilir. Ayrıca öğrenme sürecinde, bireysel öğrenme özelliklerine sahip olmayan öğrencilerin sorun yaşaması mümkündür. Her öğrencinin teknolojik imkânlarla veya güçlü ve kolay erişebileceği bir internet bağlantısına sahip olmaması modelin başarılı bir şekilde yürütmesini engelleyen önemli bir problemdir.⁸ Ayrıca öğrencilerin uzun videolara odaklanamaması ve videonun tamamını izlemeden kapatması bir dezavantaj olarak durmaktadır.

Dezavantajlarına rağmen ters-yüz edilmiş sınıf yöntemiyle Arapça dil eğitiminin çok kısa bir sürede daha etkin ve verimli olması kaçınılmazdır. Bu yöntem çerçevesinde öncelikle öğretim elemanı her dönem 16'şar hafta olmak üzere yıllık 32 haftalık bir program hazırlamalıdır. Her hafta Nahiv ve Sarf derslerinde hangi ünitelerin işleneceği bu program ile öğrenciye bildirilmelidir. Öğretim elemanı bu programa sadık kalarak her hafta işlenecek konuyu sesli ve görüntülü bir video ile anlatmalı, hazırladığı bu videonun youtube veya kişisel web sitesi gibi platformlarda yüklü bulunduğu yerin linkini, dersin işleneceği haftadan en az bir hafta önce öğrenciye e-posta veya sosyal medya araçları aracılığıyla göndermelidir. Öğrenci derse gelmeden önce ilgili videoyu kendi bireysel öğrenme durumuna göre istediği kadar durdurup tekrar tekrar izlemeli ve derse konuyu tam anlamıyla öğrenmiş bir şekilde gelmelidir. Ders esnasında öğretim elemanı ilk önce öğrencilerin ders dışı videolara dayalı sorularını hızlı bir şekilde yanıtlamalı ve ardından konuyu pekiştirecek alıştırmalar ve etkinlikler öğrencilerin aktif katılımıyla yapılmalıdır. Bu yöntemle 32 hafta boyunca öğrenci bütün gramer konularını hızlı ve etkili bir şekilde öğrenmiş olacaktır.

2. Sarmal Yöntemle Arapça Kelime Dağarcığını Geliştirme

⁷ Gencer v.dğr., "Eğitimde Yeni Bir Süreç: Ters-Yüz Sınıf Sistemi"; Karadeniz, "Ters-Yüz Edilmiş Sınıflar".

⁸ Gencer v.dğr., "Eğitimde Yeni Bir Süreç: Ters-Yüz Sınıf Sistemi".

Yabancı bir dilin öğretiminde en çok zorluk çekilen husus kelime dağarcığını geliştirmektir. Yabancı dilde bir kelimenin tüm formlarıyla öğrenilmesi ve öğrencinin o kelimeyi tabir caizse adı soyadı gibi kullanabilmesi oldukça zor ve uzun bir zaman gerektiren bir süreçtir. Kelime dağarcığının geliştirilmesi için sarmal yöntemin bu alana uyarlanması ve bu yöntemle metinlerin oluşturulması mümkündür.

Spiral method olarak bilinen sarmal yöntemi ilk defa ortaya atan Bruner olmuştur. Bruner, öğrencinin bilgileri keşfetmesi ve anlamlandırmasını kolaylaştırmak için eğitim programının sarmal bir yapıda düzenlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca öğrenilen bilgi ve becerilerin farklı durumlara aktarılması için gerekli önlemlerin alınması üzerinde durur. Dil eğitiminde kazandırılması hedeflenen dört beceri, dinleme, konuşma, okuma, yazma alanları ile kazanımlar sarmal olarak düzenlenmiştir. Sarmal anlayışa öğrenme-öğretme sürecinde de önem verilmiştir. Programdaki bütün kazanımların öğrenme-öğretme sürecine dağılımı örnek olarak gösterilmiştir. Bu dağılımda kazanımların sarmal bir anlayışla nasıl öğretileceği detaylı bir şekilde verilmiştir. Ayrıca öğrencinin öğrenme sürecine aktif katılmasını, bilgileri keşfetmesini ve anlamlandırmasını kolaylaştırmak için etkinliklerin sarmal verilmesi öngörülmüştür. Öğrenme-öğretme sürecinde etkinliklerin nerelerde ve nasıl verileceği örneklerle gösterilmiştir. Böylece öğrencinin her aşamada bütün öğrenme alanlarıyla ilgili etkinlikler yapmasına ve dil becerilerini bir bütün olarak geliştirmesine olanak sağlanmıştır.⁹

İngilizce eğitiminde yaygın olan bir görüşe göre, bir kelimenin tüm formlarıyla öğrenilmesi ve kullanılması için öğrenenin o kelimeyi en az on sekiz farklı metinde belli aralıklarla görmüş olması gerekmektedir. Bu görüş doğrultusunda sarmal yöntemle Arapça metinler hazırlamak öğrencinin kelime dağarcığını hızlıca geliştirecektir. Arapça metinler hazırlanırken öncelikle hayvanlar, bitkiler, eğitim, ekonomi, sosyoloji, psikoloji, felsefe, spor, medya gibi farklı alanlar belirlenmelidir. Her bir alanda kolaydan zora doğru ve kelimelerin hareketlerinin yavaş yavaş azaltıldığı metin sıralaması takip edilmelidir. Her bir metin en az iki yüz kelimedenden oluşmalı ve ikinci metinde ilk metinde yer alan iki yüz kelimenin yüz elli kelimesi kullanılmalı, elli yeni kelime eklenmelidir. Bu şekilde sarmal bir sistemle her bir alanda en az beş yüz kelimenin kullanıldığı, kelimelerin her birinin en az on sekiz defa tekrar edildiği metinler hazırlanmalıdır. Bu sistemle yaklaşık otuz alanda hazırlanan metinler sayesinde öğrenci on beş bin civarında kelimeyi tüm formlarıyla kolay bir şekilde öğrenecektir.

⁹ Firdevs Güneş, “Türkçe Öğretiminde Günümüz Gelişmeleri ve Yapılandırıcı Yaklaşım”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/11 (2009): 1-21.

Sonuç

Yabancı dil öğretimi, eğitimcilerin ve öğrencilerin oldukça zorlandığı, kesintisiz ve uzun bir süreç isteyen eğitim türüdür. Dil eğitimi birikimli ilerleyen bir süreçtir. Dil eğitiminin etkili ve kısa bir sürede verilmesini mümkün hale getiren unsurlar, elbette ki öğrenenin bilişsel ve hazırbulunuşluk durumunun yanında eğitim sürecinde kullanılan yöntemler ve materyallerdir. Ayrıca dersin bir hoca eşliğinde, belli bir müfredatla, haftalık programlarla yürütülmesi önemlidir.

Günümüz teknoloji çağına kadar geleneksel yöntemlerle verilen dil eğitimi istenilen seviyeye kısa bir sürede ulaşamamaktadır. Bu durumun sebebi materyal, yöntem, müfredat, dersi anlatan hocanın alan bilgisi veya pedagojik yeterliliğinin sorunlu olması gösterilebilir. Dil eğitimi olumsuz yönde etkileyen bu alanlardaki eksikliklerin tamamlanması neticesinde ise, dil eğitimi istenilen düzeye çok uzun sürelerde ulaşabilmektedir. Öğrenciye kısa sürede istenilen düzeyde dil eğitimi verilmesi, teknolojik altyapıyı kullanmakla ve denenmiş bütün yöntemlerin tersine bir yöntemle mümkün olacaktır.

Arapça dil eğitiminde sürecin kısa ve sağlıklı bir şekilde ilerlemesini etkileyen iki önemli unsur vardır. Bunlardan ilki gramer bilgilerinin kalıcı bir şekilde öğrenilmesinin ve uygulanmasının zor oluşu, ikincisi ise dili okuma, yazma, dinleme ve konuşma düzeyinde kullanmada kelime hazinesinin yeterli olmaması. Bu iki alanda istenilen düzeye ulaşmak iki yeni yöntemle mümkündür.

Geleneksel yöntemde eğitimci, dersin konularını sınıfta kendi anlatımıyla ve materyale bağlı kalarak, öğretim elemanının aktif rol oynadığı, öğrencinin ise pasif dinleyici olarak kaldığı bir düzenle verilmektedir. Öğrenci derste öğrendiklerinin pratiğini de ev ödevi olarak ders dışı zamanlarda tek başına yapmaktadır. Bu durum öğrencinin konuyu tam anlamıyla öğrenmesini engelleyen bir durumdur. Bu yöntemin tam tersine çevrilmesi, yani derste verilenin ders dışında edinilmesi, ders dışında yapılması gereken pratiğin ise derste dersin hocasıyla birlikte yapılmasının eğitimin kalitesini arttırdığı, Amerika Birleşik Devletleri'nde özellikle matematik derslerinde ve Finlandiya'da birçok alanda tecrübe edilmektedir.

Ters-yüz edilmiş sınıf yöntemiyle etkili bir Arapça dil eğitimi vermek, diğer alanlarda olduğu gibi başarıyla sonuçlanacaktır. Dersi veren öğretim elemanı önceden hazırladığı videoları öğrenciye çeşitli iletişim kanallarıyla dersten önce öğrencilere ulaştırmakta ve öğrenci

derse konuyu kavramış bir şekilde gelmektedir. Derste ise öğretim elemanı ile konunun pekiştirilmesi için pratikler yapan öğrenci, dili pratiğini yaparak kalıcı bir şekilde öğrenmektedir. Bu yöntem, her öğrencinin öğrenme hızına göre kendisini ayarlaması, dersin videosunu istediği yerde durdurup, istediği kadar tekrar tekrar izleyebilmesi ve konuyla ilgili anlamadığı yerleri derste dersin hocasına sorarak yanıtlarını hızlıca almasıyla etkili bir dil eğitimi imkânı sunmaktadır. Ayrıca öğrenci derste konuyla ilgili pratik yapmak için uzun bir zamana sahip olmakta ve diğer öğrencilerle iletişim içerisinde dili kullanabilmektedir.

Yukarıda bahsedildiği üzere, dil eğitiminde ikinci önemli sorun olan kelime dağarcığının geliştirilmesi ise sarmal yöntemle çözülebilmektedir. Bu yöntemle öğrencilere kazandırılması hedeflenen kelimelerin her birinin en az on sekiz farklı metinde geçtiği metinler hazırlamak, öğrencinin edindiği yabancı kelimeleri her alanda kullanabileceği düzeye taşımasını sağlayacaktır. Burada metinlerin seçimi çok önemlidir. Farklı alanlarda seçilecek metinler her bir kelimeyi belirli aralıklarla tekrarlamalı, her bir tekrarda kelime farklı formlarda öğrenciye verilmelidir. Böylece öğrenci bir kelimenin farklı formlarını görerek kelimeyi kolayca hafızasında tutabilir.

Yukarıda bahsedilen bu iki yöntemle Arapça dil eğitimini etkin, verimli ve kısa bir sürede vermek mümkündür. İngilizce, matematik, fizik gibi alanlarda farklı ülkelerde uygulaması bulunan ve başarılı sonuçlar veren bu iki yöntemin Arapça dil eğitiminde ne düzeyde bir başarı getireceği elbette uygulama neticesinde ortaya çıkacaktır. Günümüzde internet sitelerinde, youtubeda birçok Arapça konu anlatımı videoları bulunmaktadır. Bunların ne düzeyde fayda sağladığını tespit etmek, ancak sistemli ve belli bir müfredatla, bir grup öğrenci ile deneyerek, sonuçlarını analiz ederek mümkün olacaktır.

ORDU
25-26 NİSAN 2020

Kaynakça

- Frydenberg, M. “Flipping Excel”. *Proceedings of the Information Systems Educators Conference*. New Orleans Louisiana, USA, 2012.
- Gencer, Büşra G. - Gürbulak, Neşe - Adıgüzel, Tufan. “Eğitimde Yeni Bir Süreç: Ters-Yüz Sınıf Sistemi”. *International Teacher Education Conference*. 2014.
- Güneş, Firdevs. “Türkçe Öğretiminde Günümüz Gelişmeleri ve Yapılandırıcı Yaklaşım”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/11 (2009): 1-21.
- Karadeniz, Abdulkadir. “Ters-Yüz Edilmiş Sınıflar”. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi* 4/3 (Ağustos 2015): 322-326.
- Turan, Zeynep - Gökaş, Yüksel. “Yükseköğretimde Yeni Bir Yaklaşım: Öğrencilerin Ters Yüz Sınıf Yöntemine İlişkin Görüşleri”. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* 5/2 (Ağustos 2015): 156-164.

MÜTERCİM-TERCÜMANLIK ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVİRİDEKİ BİLGİ TEKNOLOJİLERİNE BAKIŞ AÇILARI İLE İLGİLİ BİR DEĞERLENDİRME

AN ASSESSMENT ABOUT TRANSLATION AND INTERPRETING STUDENTS' POINT
OF VIEW TO INFORMATION TECHNOLOGIES IN TRANSLATION

Dr. Öğr. Üyesi Rahman AKALIN
Trakya Üniversitesi

ÖZET

Geçmişten günümüze bilim ve tekniği, dünyayı kendi amaçlarına uygun hale getirerek dönüştürmek için kullanan insanoğlu, bunu üretimine hız ve kalite kazandırmak için de yapmıştır. Bu bağlamda insan ve makine yaşamın çeşitli alanlarında işbirliği yaparken teknoloji günümüz dünyasının temel koşullarından biri olarak her alanda varlığını gittikçe daha çok hissettirmektedir. Artan küreselleşme ve bununla birlikte daha da kaçınılmaz hale gelen toplumların ve toplulukların iletişim gereksinimleri, çeviriye olan talebi arttırmaktadır. Böyle düşünüldüğünde çevrilmeyi bekleyen metinlerin oluşturduğu büyük iş hacmi, çevirmenlerin görev alanı ve kapasitelerini yer yer aşmakta, bu noktada devreye bir yandan zaman tasarrufu sağlayan diğer yandan terimsel tutarlılığı garanti altına alan çeviri yazılımları girmektedir. Çeviri yazılımları ise insan faktörünün işteki katkı payına göre birbirinden farklı gruplandırmalar temelinde karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak bu gruplandırma, çeviride 'insan'ın mı yoksa 'makine'nin mi öne çıktığı ile ilgili temel bir ayrıma dayanmaktadır. Konu, çeviri eylemi odaklı değerlendirildiğinde öteden beri insan, makineli çeviri araştırmaları ile birlikte üstü çok açık olmasa da temelde şu sorunun yanıtını aramaktadır: Bir çeviri görevini tamamıyla bir makineye yaptırmak mümkün müdür? Bu soru elbette çevirmenlik mesleğinin gelecekteki görünümü ile ilgili temel bir soru olsa da, bakış açısının 'makineler insan çevirmenlerin yerini alacaktır' biçimindeki indirgemeci bir yargıya ya da algıya dönüştüğünde, kurumsal çeviri eğitimi verilen bölüm ve programlardaki öğrencilerin / çevirmen adaylarının gelecek kaygılarını arttırabilen bir yönü olduğunu, eğitimdeki gözlemler ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, çeviri eğitimindeki bir ders uygulaması bağlamında temel olarak çevride söz konusu olabilecek bilgi teknolojileri hakkında bir üst bakıştan hareket edilecek, mütercim-tercümanlık öğrencilerine yöneltilen açık uçlu sorulardan oluşan mini sormaca dâhilinde onların bu teknolojilere yaklaşımları 'çeviride teknolojinin yeri' ve 'teknoloji-özgünlük ilişkisi' ana temaları üzerinden saptanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çeviri ve teknoloji, makineli çeviri, bilgisayar destekli çeviri, çeviri eğitimi, çevirmenlik

ABSTRACT

Using the science and technique from past to present to transform the world by adapting it to its own purposes, human beings have also done this to bring speed and quality to their production. In this context, technology is making its presence felt in every field as one of the basic conditions of today's world while collaborating in various fields of human and machine life. Increasing globalization and the communication needs of societies and communities, which have become more inevitable, increase the demand for translation. Considering this, the large volume of work created by the texts waiting to be translated exceeds the task area and

capacities of the translators, and at this point, translation software on one hand saves time and on the other hand guarantees the term consistency. Translation software appears on the basis of different groupings according to the contribution of the human factor at work. In general, this grouping is based on a basic distinction as to whether 'human' or 'machine' stands out in translation. When the subject is evaluated in terms of translation action, people have been looking for the answer to the following question with machine translation researches, even though it is not very clear: Is it possible to have one machine do a translation task entirely? Although this question is of course a fundamental question about the future appearance of the interpreting profession, the point of view is that when it turns into a reductionist judgement or perception that 'machines will replace human translators', it is an aspect that can increase the future concerns of students / translator candidates in departments and programs where corporate translation education is given. And it's been revealed by the observations in education. In this study, within the context of a lesson in translation education, it will be based on a top view about information technologies that may be a subject in the translation, and their approach to these technologies within the mini-survey consisting of open-ended questions addressed to translator-translation students will be tried to be determined through the main themes 'place of technology in translation' and 'technology-originality' relationship.

Keywords: Translation and technology, machine translation, computer assisted translation, translator training, translatorship.

1. GİRİŞ

İnsanlığın gelişim tarihine bakıldığında insanın onu diğer canlılardan farklı kılan en önemli özelliği ile doğaya hükmettiği görülür. Bu nitelik, kuşkusuz insanın aklını kullanmadaki maharetidir. Bu yönü ile akıl ve onun bir ürünü olan bilim gelişim göstermiş, bilimsel veriler ise insan yaşamını şekillendirecek şekilde pratik bilgiye dönüşmüştür. Özünde bilim ile temas kuran bu pratik bilgi alanını teknoloji olarak adlandırmak mümkündür. Bilimsel verileri temel alan ve bilim ortamından çıkarak insan yaşamına süzülerek gelen teknolojik ürünlerdeki hedef, insan yaşamının kolaylaştırılmasıdır. O halde gerek özel yaşam gerekse iş yaşamında teknolojinin insan için ilk tahlilde iyi ve yararlı olduğu çıkarımı yapılabilir.

Bilgi teknolojileri, bilginin üretimi ve dağıtımını sağlayan teknolojik olanakların tamamını içeren bir üst kavram olarak tanımlanırsa, bu olanaklar, donanımsal veya yazılımsal açıdan birbirinden ayrı ele alınabilir niteliktedir. Başka bir deyişle, bilgisayar başta olmak üzere, bugün taşınırılık açısından kullanım yoğunlukları artan tablet, cep telefonu gibi araçlar, insanların bilgiyi üretmelerine, geliştirip düzenlemelerine ve paylaşımlarını sağlayan fiziksel olanakları ifade etmektedir. Bu fiziksel araçlar, bugün sadece çeviri açısından değil hizmet sektörünün birçok alanında elbette kaçınılmaz bir önemdedir. Ancak günümüz çeviri dünyasında çeviri hızları, hacimleri, kaliteleri açısından farkı, çeviri ile ilgili yazılımlar oluşturmaktadır. Bu çalışmanın gerek kuramsal kısmında, gerekse çalışmanın dayandığı ders uygulamalarında bilgi teknolojileri açısından özellikle 'makineli çeviri' ve 'bilgisayar destekli çeviri' üzerinde durulmuştur¹.

¹ Elbette çeviriye eşlik eden araçlar bağlamında teknolojik açıdan, 'elektronik sözlükler veya arama motorları' söz konusu edilebilir olsa da bunlar bu çalışmada kapsam dışı bırakılmıştır. Çünkü bu araçlarda amaç her zaman salt 'çeviri' olmak zorunda değildir. Çevirmen, bugün bir çevirmen donanımı olarak ifade ettiğimiz 'araç bilgisi' bakımından, araştırma yetisine sahip bir dil ve iletişim uzmanıdır. Buna göre, bir uzman olarak çevirmen, çeviride kendisine bilgileri, ipuçlarını, referansları sunacak bütün araçlara başvurur.

2. ÇEVİRİ VE TEKNOLOJİ

2.1. Makineli Çeviri

Teknolojik gelişmelerin çeviri ile ilk temaslarının çeviri teknolojilerinin gelişim tarihi açısından makineli çeviri ile ilgili araştırma ve uygulamalarına dayandığı ifade edilebilir. Alanyazında öncü görüş ve çalışmaları içeren çalışmalara bakıldığında (örn. Bar-Hillel 1960; ALPAC 1966) ilkin 50'li ve 60'lı yıllarda yoğunluk kazanan makineli çeviri araştırmalarının temelinde ise tamamen otomatik ve kaliteli çeviri arayışı yatmaktadır. O yıllar açısından artan sanayileşme ve her alanda teknolojinin üretime katılıyor olması, tekniği yüceltmiş ve teknoloji ile ilgili artan beklentiler, dil ve çeviri alanlarına da taşınmıştır. Yani teknolojinin 20 yüzyılın ikinci yarısından itibaren insan yaşamını büyük ölçüde belirlemeye başlaması, dil kullanımının karmaşık bir türünü temsil eden 'çeviri'nin de makineler yardımıyla yapılabileceği düşüncesini ya da inancını beslemiştir.

Başlangıcından beri makineli² çevirinin temelinde yatan esas mantık, veri tabanında kayıtlı bir sözlük ya da sözlükler yardımıyla karşılıkların işlenerek, cümle ve metin çevirilerinin yapılmasıdır. Daha önce hazırlanabilen, yeri geldiğinde genişletilebilen sözlüğün sözcük kapasitesi, makineli çevirinin ürettiği çeviri sonuçlarının değişkenliği ve zenginliği üzerindeki temel belirleyicidir (krş. Schäfer 2002). Makineli çevirinin günümüzde aldığı biçim ve adlandırma ise, daha çok 'bilgisayarlı çeviri' yönündedir. Bu işlem, bugün bu işlevi gören çeşitli web siteleri üzerinden ya da çeşitli arama motorlarının yan hizmeti görünümünde karşımıza çıkmaktadır. Arama motorları ile bağlantılı olarak kullanılan 'çeviri motoru' kavramı, bu doğrultuda okunabilmektedir.

Bilgisayarlı çeviride, insan faktörünün yerini bilgisayar almakta, yani çeviriyi öncelikle bilgisayar yapmaktadır. Aslan'ın (2018: 87) tanımına göre "makine veya bilgisayarlı çeviri olarak da adlandırılan otomatik çeviri, insan müdahalesi olmadan bilgisayarlarla ve mobil cihazlarla metinlerin bir dilden başka dile otomatik olarak çevirisinin yapılmasıdır". Kullanım yeri açısından bakıldığında, bilgisayarlı çeviri programlarının ya da sayfalarının sahip oldukları sözcüksel veri tabanları, yan anlamlar açısından yeterli bir kapasiteyi yer yer sunamamaktadır. Bu da, bilgisayarlı çeviri sonuçlarını, çoğu durumda insan müdahalesine muhtaç hale getirmektedir. O halde, çeviri motorları üzerinden yapılan çevirilerin, insan müdahalesi olmaksızın çeviri dünyasının gereksinimlerine yanıt verebilme düzeyi tartışmalıdır. Bilgisayarlı çevirinin çeviri dünyasının 'çeviri' kavramından anladığı ürünle örtüşüp örtüşmediği bir tartışma konusu olsa da, bu teknolojik çeviri türünün amacın çeviri değil, 'anlama' veya 'anlaşma' olduğu çeşitli öğrenme ya da iletişim ortamlarında sıklıkla kullanıldığı su götürmez bir gerçektir. Bu yönü ile, makineli çeviri açısından 'kalite' başka bir anlatımla 'nitelik', üzerine tartışılabilir bir konu olarak ortaya çıkarken, çeviri teknolojileri açısından giriş bölümünde belirtilen 'zamandan tasarruf' olanağını, 'anlama' ve / veya 'anlaşma' bağlamında sağlayabildiği savlanabilir.

Korkmaz'a (2019: 155) göre "zaman içinde insan çevirmenlerin müdahalesinin nitelikli çevirilerin elde edilmesi için gerekliliğinin ortaya çıkmasıyla tamamen otomatik çeviri sistemleri arayışından insan çevirmenlerin çeviri sürecini kolaylaştırmanın ve hızlandırmanın yolları aranmaya başlamıştır. Böylece de makine çevirisi kavramı çeviri uygulamalarında Bilgisayar Destekli Çeviri olarak adlandırılan yeni bir kavramın ortaya çıkmasına hizmet

² Bu çalışmada 'makine çevirisi' yerine 'makineli çeviri' kavramının yeğlenmesi, 'makine çevirisi' sözcüğünün yer yer çeviri ürününü imleyebilirken, 'makineli çeviri' sözcüğünün çeviri sürecine gönderme yapmasıdır.

etmiştir”. Bu anlamda amacın yalnızca ‘anlama’ ile sınırlı kalmadığı ve eşdeğerliği yüksek çeviri ürünlerinin talep edildiği günümüz çeviri dünyasında çevirmenler açısından ‘makinelî çeviri’ ile tanışıklık düzeyi değil, bilgisayar destekli çeviri araçlarını kullanabilme yetisi, fark yaratmaktadır.

2.2. Bilgisayar Destekli Çeviri

Bilgisayar destekli çeviri, ‘CAT-Tool’ (computer assisted translation) şeklinde ifade edilen araçlarla yapılan, çevirmenlerin ve yazılımların ortaklaşa çalıştığı süreci ifade etmektedir. BDÇ (bilgisayar destekli çeviri) araçları için ‘çeviri belleği sistemi’ terimini kullanan Canım Alkan’a (2017: 75) göre “çeviri belleği sistemleri kaynak metin kesitlerini (cümle, sözcük, söz öbeği ya da rakam gibi) insanlar tarafından yapılmış çevirileri eşleştirip çiftler halinde veri tabanlarında depolayan sistemlerdir”. Bu tür sistemlerde ‘araç’ sözcüğünün de çağrıştıracığı üzere, sistemler, çevirmene araç görevi görürler. Makinelî çeviriden farklı olarak, BDÇ araçlarının çeviri yapmadığı, çevirmen tarafından yapılan çevirileri veri tabanında saklayarak, aynı ya da çok yakın bir tümce yeniden çevrileceği zaman yaptığı karşılaştırmalara, eşleşmelere dayanarak daha önce yapılmış çevirileri çevirmene anımsatan sistemleri ifade ettiği söylenebilir. Bu sistemler, çevirmenin daha önce yapmış olduğu gerek sözcük gerekse tümce düzeyindeki çevirilere dayanarak çevirmenin ya tamamen değiştirmeden ya da revize ederek kullanabileceği önerileri sunmaktadır.

Bilgisayar destekli çevirinin altında yatan temel mantığın, yapılmış çevirilerden oluşan çevirmene ya da çevirmenlere bağlı bir veri tabanı oluşturmak, bu yönü ile bir açıdan ‘zamandan tasarruf’ diğer açıdan da ‘tutarlılık’ sağlamak olduğu söylenebilir. Özellikle kullanım alanının teknik metinler olduğu düşünülürse, kullanılan terimlerdeki ‘tutarlılık’ çeviri ile ilgili kalite ölçütlerine dâhil değerlerdendir. Bugün bilgisayar destekli çeviri araçları, ‘çeviri belleği sistemleri’ olarak tanımlanabilirken ‘çeviri yönetim sistemleri’ gibi daha kapsamlı iş ve işlemlere gönderme yapan bir kavramla da karşılanabilmektedir. Zira bu sistemler, ‘proje yöneticileri, editörler, dil uzmanları gibi ayrışan roller ile işveren-çalışan işlerini de denetleyen, değerlendiren, ücretlendiren, yani bu ilişkileri düzenleyen sistemler olarak çeşitli olanakları’ sunmaktadır (krş. Şahin 2013: 89).

Bilgisayar destekli çeviri araçlarından elde edilecek verim, aynı alanda ya da konuda yapılmış çevirilerden oluşan metin havuzlarının geniş olması, diğer yandan terim bankalarının oluşturulmasına bağlıdır. Aynı konuda daha önce yapılmış çevirileri veri tabanı olarak saklayan bu sistemler, birer küçük karşılıklar sözlüğü gibi çalışan terim bankalarını da içermektedir. Makinelî çeviri desteğini de verebilen bu sistemler, çevirmenlere yardım alabileceği başka, birçok alt ya da yan aracı sunmakta, çeviriyi yapmak; başka bir ifade ile çeviri ile ilgili kararları almak nihai olarak çevirmene düşmektedir. Bu sistemlerin bir diğer özelliği, özgün metni ‘segment’ diye ifade edilen çeviri birimlerine ayırması, yani özgün metin ile çeviri metni, segmentler dâhilinde aynı ekranda gösterebilmesi, bu yolla her an çeviriyi optimize edebilme olanaklarını vermesidir. Bugün çalışması için internete bağlı bir bilişim cihazının yeterli olduğu bulut tabanlı çeviri yönetim sistemleri ise, yapılan çevirinin fiziki cihazlarla kaydedilme zorunluğunu ortadan kaldırarak, çeviri uzmanları başta olmak üzere, çeviri sürecinin tüm aktörlerine mekânsal ve zamansal bir serbesti sunmaktadır.

Özellikle burada ‘şablon metinler’ olarak tanımlanabilecek, aynı ya da benzer sözcük ve tümcelerin sık sık kullanıldığı, yani içerik ve form açısından kendini yer yer tekrar eden metinlerde yoğun bir kullanım alanı bulan bilgisayar destekli çeviri araçları, makinelî çeviri

uygulamaları gibi, akademik çeviri eğitimi açısından bir eğitim-öğretim içeriği, yani bir müfredat konusu olmaktadır.

3. AMAÇ

Bu çalışmada amaçlardan biri, çeviri ile teknoloji arasındaki olası ilişki biçimlerine betimleyici bir biçimde değinmektir. Bu olası ilişki biçimleri, yukarıda verilen kuramsal bölümlerde özellikle ‘makinelî çeviri’ ve ‘bilgisayar destekli çeviri’ araçları, tanımları, temel çalışma prensipleri, sağladığı avantajlar ve kullanım alanları açısından kurulmaya çalışılmıştır. Çalışmadaki esas amaç ise, teorik düzeyde çeviri etkinliğinde söz konusu olan bilgi teknolojilerini aktarmaya, daha sonra bir bilgisayar destekli çeviri yazılımı yoluyla öğrencilerin mezuniyetleri sonrası karşılaşacakları iş ortamlarının canlandırmaya yönelik bir ders uygulamasından elde edilen verileri paylaşmaktır. Bu yolla, teorik düzeyde çeviri ve teknoloji ilişkisi bağlamında üretilen söylemlerin, çeviri eğitimine yansımalarının saptanmasına çalışılmıştır. Bu ereği somut verilerle gerçekleştirmek için mütercim-tercümanlık öğrencilerinin teknolojiye yaklaşım biçimlerinin ortaya konması amaçlanmıştır.

4. YÖNTEM

Bu çalışma, 2. sınıf çeviri öğrencilerine yönelik olarak sunulan ve öğrencilerin çeviri teknolojileri ile akademik anlamda ilk kez karşılaştıkları bir ders kapsamında ortaya çıkan verilere dayanmaktadır. İlgili derste yarıyılın ilk bölümünde çeviri etkinliğinde kullanılan; başka bir deyişle başvuru bilgi teknolojileri kuramsal açıdan anlatılmış, çeşitli web sayfaları ve yazılımlardan örnekler verilmiş, çalışma prensipleri anlatılmıştır. Yarıyılın diğer bölümünde ise öğrenciler, bir bulut tabanlı bilgisayar destekli çeviri programlarına kayıtları ‘dil uzmanı’ olarak yapılmış ve proje yöneticisi rolündeki öğretim elemanının öğrencilere verdiği çeviri görevleri yoluyla ders uygulamalı olarak sürdürülmüş ve sonlandırılmıştır.

4.1. Ders İçeriği

Yarıyılın ilk bölümündeki kuramsal anlatımların planlanması ve uygulanmasında şöyle bir müfredat takip edilmiştir:

1. Çeviri etkinliğine eşlik eden bilgi teknolojilerinin katkı ve / veya avantajları ‘çevirmen, çeviri ürünleri, işveren’ gibi açılardan irdelenip tartışılmıştır.
2. ‘Makinelî çeviri’ kavramı ve buna dönük araştırmaların tarihini anlatılmıştır.
3. ‘Bilgisayar destekli çeviri’ kavramı açıklanmış, makinelî çeviri ile bilgisayar destekli çeviri olguları, işlevleri, kullanım yerleri açısından karşılaştırılmış, her iki alana ilişkin program örnekleri verilmiştir.
4. Bu konuların işlenmesinden sonra dersin ağırlığı, konusal açıdan bilgisayar destekli çeviri alanına yönlendirilmiştir. Bilgisayar destekli çeviri programlarının / yazılımlarının çalışma prensibi anlatılmış, bu bağlamda ‘segment’, ‘bulutta çeviri’, ‘bulut tabanlı çeviri yönetim sistemleri’ gibi kavramlar temelinde kuramsal anlatımlar devam ettirilmiştir.

Dönem sonunda bu ders uygulamalarını tamamlayıcı nitelikte açık uçlu iki soruyu barındıran bir mini sormaca düzenlenmiştir.

4.2. Sormaca

Ders etkinliklerini tamamlayıcı biçimde ilgili teknoloji dersini alan öğrencilere uygulanan mini sormacada açık uçlu iki soru yöneltilerek, öğrencilerin / çevirmen adaylarının teknolojiye bakış açılarının kendi ifade biçimleri ile saptanmasına çalışılmıştır. Söz konusu sorular şu biçimde formüle edilmiştir:

1. Çeviride söz konusu olan / olabilecek bilgi teknolojileri düşünüldüğünde çevirmenlerin gelecekteki meslek profili hakkında hangi öngörülerde bulunursunuz? Gelecekte çeviride insan faktörünün yerini tamamen makinelerin alması söz konusu olabilir mi?
2. Çeviride makine yardımı almanın büyük projelerde terminoloji bağlamında ortak veri tabanı oluşumunu sağladığını biliyoruz. Bu durumun çeviride özgünlüğü yok eden bir yanı var mıdır? Kaynak dünyadaki bir kavramın erek dünyadaki karşılığı ile ilgili, düşünsel bir zahmet sonucu ortaya çıkan fikrinizin proje grubuna yayılması / mâl olması, sizi rahatsız eder mi?

5. BULGULAR VE ANALİZİ

Sormaca kapsamında verilen yanıtlar, ‘içerik analizi’ yaklaşımı ile ele alınmıştır. Bu yanıtlar bir üst bakış ile; başka bir anlatımla genel olarak değerlendirildiğinde iki soru ile ilgili şu tespitleri yapmak mümkündür:

1. Soruya Verilen Yanıtlarla İlgili Tespitler ve Yanıtlardan Seçmeler

a) Öğrencilerin, ağırlıklı (%85 oranında) makinelerin çeviride insanın **yerini alamayacağını**, bu düşüncelerini ise, öncelikle (%50 oranında) teknolojik araçların **duygulara sahip olmaması**’na dayandırdıkları görülmüştür. Bu tespit için öğrencilerin beyanlarından çıkarılan örnek ifadeler (yazım ve dilbilgisi yanlışları düzeltilmeden) aşağıda sıralanmaktadır:

- *Bence, çeviri teknolojisi her ne kadar gelişirse gelişsin insan çevirisinin yerine geçmesi düşünülemez. Çünkü teknoloji tabanlı çevirilerde yorumlama, kültürel duyarlılık ve duygular yoktur.*
- *Makinelere algoritmalar yazılarak yapay zekâlar oluşturuluyor ve bu makinelere karakterler tanımlama imkânı veriyorlar. Ama bu makineler kendilerini geliştirirken ahlaki değerlerden uzak kalıyor yani mantık ve değerler doğrultusunda sonuç elde etmek insanların yeteneği olduğu için farklı sonuç elde ediyorlar.*
- *Gelecekteki çeviride teknoloji önemli bir rol oynayacaktır fakat insansız çevirinin her zaman eksik olabileceğini düşünürüm bir makinenin o çeviride dönemin sosyal, siyasal, ekonomik vb. konularının insanlar gibi tam anlamıyla yansıtması gerektiğinde eksik kalabileceği kanısındayım. Gerekki duygu bile ifade etmemiz gerekebiliyor bazen bunu bir makinenin yapabilmesi çok zordur kendi düşüncelerime göre.*
- *Artık sesi algılayıp anında çeviriyor programlar. Ama kesinlikle böyle olmamalı çünkü çeviri yaparken ordaki duyguyu teknolojinin anlatabileceğine sanmıyorum samimi olmaz.*

b) Öğrencilerin, ağırlıklı (%85 oranında) makinelerin çeviride insanın **yerini alamayacağını**, bu düşüncelerini ise, ikinci olarak (%35 oranında) **dilin karmaşık ve değişken yapısı**’na dayandırdıkları görülmüştür. Bu tespit için öğrencilerin beyanlarından çıkarılan örnek ifadeler (yazım ve dilbilgisi yanlışları düzeltilmeden) aşağıda sıralanmaktadır:

- *Makine çevirileri veya destek sistemleri insan olgusunun yerini alamaz, işini kolaylaştırabilir fakat yerini alamaz. Çünkü dil kendi içerisinde kuralları olmasına rağmen, kuralları olmayan bir şekle de bürünen canlı bir varlıktır. Sürekli, değişir, gelişir ve istisnaları mevcuttur.*
- *Yabancı dildeki kelimelerin her biri tek bir anlama gelmemektedir. Araçlar kelime anlamını cümledeki anlamına göre ya da uygun bir şekilde hiçbir zaman kullanamayacaktır.*
- *Makinenin çevirdiği anlaşılır olabilir ama her zaman için dil bilgisel açıdan doğru olmayabilir. Örnek olarak, makinenin çevirdiği bir metin konuşma ağızı olarak doğru kabul edilip anlaşılır olabilir. Ama içerdiği konu hukuk veya devletler arası yazışma ise orada yanlış çevirilen bir kelime bir çok farklı yasal soruna ve yanlış anlaşılmaya sebep olur.*
- *Çevirmenlik mesleği (ki dilin canlı bir varlık olduğunu düşünürsek) gelecekte bir sıkıntı yaşamayacaktır.*

c) Öğrencilerin, daha düşük bir oranda (%15) oranında makinelerin çeviride insanın **yerini alabileceğini** düşündükleri, bu düşüncelerini ise, **yapay zekânın gelişimi**'ne dayandırdıkları görülmüştür. Bu tespit için öğrencilerin beyanlarından çıkarılan örnek ifadeler (yazım ve dilbilgisi yanlışları düzeltilmeden) aşağıda sıralanmaktadır:

- *Teknolojinin fazla ilerlemesi ile gelecekteki çeviri mesleğin insanlar ile değilde sadece makineler üzerinden çeviri yapılacağını ve insanın gerekmeyeceğini düşünüyorum. Makineyi doğru biçimlendirirsek yapay zeka olması suretiyle insanda olan bilgileri makinelere aktarabilirsek gelecekte bu durumu görebileceğimizi düşünüyorum bu mesleğin profili hakkında.*
- *Son zamanlarda geliştirilen nöral ağ ve makine öğrenimi teknolojileri makinelerinin potansiyelini ortaya koymaktadır. Bu senaryoda çevirmenlik mesleği editörlüğe ya da programcılığa evrilecektir.*
- *Eğer ki yapay zeka gerçekten kendini geliştirme özelliği elde ederse çevirmenler için mesleki tehlike söz konusu olabilir.*
- *Teknolojinin her gün ilerlediğini düşündüğümüzde ilerde bize pek gerek duyulmayacağını düşünüyorum.*

2. Soruya Verilen Yanıtlarla İlgili Tespitler ve Yanıtlardan Seçmeler

a) Öğrencilerin çoğunun (%50 oranında) çeviride kendi buldukları karşılıkların başka çevirmenler tarafından da kullanılmasını **bir problem olarak görmediği**, bunu çevirmen açısından bir **zenginleşme olanağı** olarak gördüğü görülmüştür. Bu tespit için öğrencilerin beyanlarından çıkarılan örnek ifadeler (yazım ve dilbilgisi yanlışları düzeltilmeden) aşağıda sıralanmaktadır:

- *Fikirlerimin proje grubuna yayılması beni rahatsız etmez, bir başkasının fikirlerini öğrenebilmek çevirmen için olumlu bir durumdur.*
- *Düşünsel zahmet sonucu ortaya çıkan fikirlerimin proje gruplarına yayılması beni rahatsız etmez. Çünkü fikir değişebilir ve gelişebilir bir olgudur. Bu doğrultuda paylaşımın bana avantajları olabilir.*
- *Rahatsız etmez aksine memnun eder, çünkü bu fikrimin kabul edilebilirliğinin bir kanıtıdır. Bu fikrin daha fazla insana ulaşması belki de başka insanların aklına gelmeyen fikirlerin düşünülmesini sağlar ve sonucunda ortaya güzel çeviriler çıkabilir.*

- *Fikirlerimin proje grubuna yayılması beni rahatsız etmez aksine mutlu eder. Çalıştığım grupta benim fikrimin seçilip kullanılması benim kariyerim açısından olumlu etki yapar.*

b) Öğrencilerden bir grubun (%40 oranında) çeviride kendi buldukları karşılıkların başka çevirmenler tarafından da kullanılmasını **çeviri durumuna** göre bir problem olarak değerlendirdiği yani bu öğrencilerin bunu hem bir problem olarak gördükleri hem de görmedikleri, çeviride özgünlüğün **metnin türüne** göre söz konusu olduğunu düşündükleri görülmüştür. Bu tespit için öğrencilerin beyanlarından çıkarılan örnek ifadeler (yazım ve dilbilgisi yanlışları düzeltilmeden) aşağıda sıralanmaktadır:

- *Çevirmen, yeri geldiği zaman, kelimeye farklı bir anlam yükleyebilmelidir. Bilimsel metinlerin çevirisi yapılırken terminoloji bağlamında daha az özgür olunması gerektiğini, hatta evrensel dillerin kullanımın daha yararlı olacağını düşünüyorum. Edebi metinlerde bir kelimeye mevcut terminolojiden farklı bir mana yüklenebilir fakat bilimsel metinlerde evrenselliğin daha yararlı olduğunu düşünüyorum.*
- *Edebi metinler zaten özgündür ve aynı anlamı taşıyan cümleye ulaşılmasının olasılığı düşüktür, fakat teknik çevirilerde, örneğin kullanım kılavuzu gibi, çeviriler zaten büyük oranda aynıdır ve özgünlük endişesi yoktur.*
- *Spesifik olarak sadece bir projede aynı terminolojinin kullanılması tutarlılığı arttırmaya yardımcı olacaktır. Özgünlük gözetilmeyen teknik projeler için bu bir problem değildir.*
- *Bilimsel çeviriler için bence bulunmaz bir nimettir makine yardımı. Çünkü zaten belirli bir içerik taşıdığı için anlamı doğru bir şekilde aktarabilir. Ancak şairler gibi anlam yüklü metinlerde her ne kadar özgünlük önemli olsa da asıl amaç şairin duygularını çeviriye yansıtmaktır.*

c) Öğrencilerden bazılarının (%10 oranında) çeviride kendi buldukları karşılıkların başka çevirmenler tarafından da kullanılmasını **bir problem olarak gördüğü**, bunu **fikrin ve yorumun özgünlüğü** düşüncelerine dayandırdıkları görülmüştür. Bu tespit için öğrencilerin beyanlarından çıkarılan örnek ifadeler (yazım ve dilbilgisi yanlışları düzeltilmeden) aşağıda sıralanmaktadır:

- *İnsan gücüyle olan yani çevirmenin yaptığı çevirilerde bazı durumlarda doğru olmasada fikir ve yorum katar bu durum rahatsız edicidir.*
- *Fikrimin proje grubuna yayılması beni rahatsız eder. Dahası emeğimin çalınmış olması gibi düşüncelere girerim. Örneğin herkesin şiir çevirisi farklıdır. Ortaya çıkarılan çevirinin ortak bir mal gibi kullanılması ve cümlelerin benzerlerinin yazılması özgünlüğü ortadan kaldırır.*
- *Bir çevirmen sözcük türlerinin, sıfat, zarf gibi cümleye kattığı anlamını veremezse tam anlamıyla doğru bir çeviri olmadığı sonucu çıkar.*
- *Beni rahatsız edeceğine düşünüyorum. Emek vererek, düşünerek, çabalayarak ortaya çıkardığım bir şeye başkasının kolaylıkla ulaşabilmesi can sıkıcı olurdu.*

6. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmanın kuramsal ve uygulamalı bölümleri genel olarak değerlendirildiğinde bulgularan veriler, şöyle özetlenebilir: bugünün dünyasında insanın dil hizmetleri ve çeviri alanı dışında da teknoloji ile kurduğu temasın yoğunluğu, varlığı ile ilgili tartışmaya gerek bırakmayan bir 'dijital çağ'ın görünümünü ortaya koymaktadır. Toplumların çeşitli sebeplerle

artan iletişim gereksinimlerinin ötesinde günümüzün satış ve pazarlama ortamları, başlı başına (bağımsız) bir sektör halini alan ‘dil hizmetleri’ni daha da önemli hale getirmektedir. Dil hizmetleri içerisinde ise sektörel bazda bugün neredeyse ‘çeviri’ kavramına denk düşen ‘yerleştirme’ faaliyetleri, oldukça yüksek hacimli bir çeviri işini barındırmaktadır. Artan küreselleşme ile birlikte çok uluslu şirketlerin kendilerine pazar olarak gördükleri her yerde ürün ya da hizmetlerini satabilmesi, çok sayıda içeriğin bölgesel dillere çevrilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu durum, çeviri işini icra edenler için, her şeyden önce zaman ve kalite ile ilgili kısıtları ya da ölçütleri gündeme getirmektedir. Bu noktada çok sayıda içeriğin, büyük proje grupları içerisinde hızlı ve güvenilir biçimde çevrilmesi, ‘çeviri yönetim sistemleri’nin varlığını ön koşmaktadır. O halde çeviri işinin, özellikle teknik ve ticari bağlamda teknolojik araç yardımlarını almadan kotarılması mümkün görünmemektedir. Çeviri teknolojileri açısından bu güncel ve önemli görünümün, geleceğin çevirmenleri tarafından nasıl görüldüğü, ya da görülüp görülmediği bir tartışma alanıdır.

Çalışmanın uygulamalı düzleminde öğrencilerden ilkin çeviri teknolojilerini kendi meslekleri için bir tehdit olarak algılayıp algılamadıkları soruşturulmaya çalışılmıştır. Burada çeviri öğrencilerinin büyük oranda böyle bir kaygı taşımadıkları, gerekçe olarak çevirinin ve dilin karmaşık doğasını öne sürdükleri görülmüştür. Bu algı, onların meslek ile ilgili isteklenmelerini arttıracaktır. Diğer yandan bu algı, günümüz koşulları açısından kendiliğinden anlaşılabilir görünse de, çeviri öğrencilerinin ‘insan’ faktörünün yavaş yavaş azalma eğilimi göstereceği bir çeviri dünyası de için hazırlanması uygun olacaktır. Teknolojik yeniliklerle birlikte değişecek ve yeniden tanımlanacak meslek görünüşüne uygun olarak eğitimde onları, bugün çevirmenliğin dışında görünen çeviri yanındaki düzeltmen, editör gibi çeşitli rol ve pozisyonlar için de hazırlayabilmek, önemli görünmektedir. Bu çalışmada yapılan uygulamada ortaya çıkan sonuçlardan bir diğeri, öğrencilerin özellikle teknik metinler örneğinde birlikte çalışmaya yatkın olduklarıdır. Bu anlamda teknoloji ile fikir özgünlüğü arasındaki ilişkileri, terimce geliştirme, ortak terim bankalarının oluşturulmasına katkı sunmaları açısından olumlu ve üretici biçimde değerlendirdikleri görülmüştür. Bu uygulama sonucu çevirmen görünürlüğü açısından ve felsefi bir ele alışla değerlendirilirse, öğrencilerin çevirilerin bilgi sistemlerinin devreye girmesiyle tek tipleşeceği, özgünlüğün yok olacağı ile ilgili bir kaygıya ağırlıkla sahip olmadıkları değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

ALPAC. (1966): Language and machines. Computers in translation and linguistics. A Report by the Automatic Language Processing Advisory Committee. Washington, D.C.: National Research Council.

Aslan, Erdinç (2018): Otomatik Çeviri Araçlarının Yabancı Dil Öğretiminde Kullanımı: Google Çeviri Örneği. SEFAD Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 39, 87-104.

Bar-Hillel, Yehoshua (1960): The Present Status of Automatic Translation of Languages. Advances in Computers 1960: Vol. 1, 91-163.

Canım Alkan, Sinem (2017): Bulut Tabanlı Bir Çeviri Yönetim Sisteminin Çevirmenler Açısından Avantaj Ve Dezavantajları Üzerine Bir Değerlendirme, Turkish Studies, Volume: 12 / 13, 59-88.

Korkmaz, İnönü (2019): Makine Çevirisinin Kısa Tarihçesi. Journal Of Social And Humanities Sciences Research. 6, 32, 155-166.

Schäfer, Falko (2002): Die maschinelle Übersetzung von Wirtschaftstexten. Eine Evaluierung anhand des MÜ-Systems der EU-Kommission, SYSTRAN, im Sprachenpaar Französisch-Deutsch. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Şahin, Mehmet (2013): Çeviri ve Teknoloji. İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları.

HİPNOTİK, KISA VE SONSUZ DÖNGÜLÜ CANLANDIRMALAR VE BİR UYGULAMA

Dr. Öğr. Üyesi İpek Fatma Çevik

Iğdır Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi

ipekfatmacevik@gmail.com

ÖZET

Hareketsiz görüntüler 1987 yılına kadar somut bir duygu, tavır ya da herhangi bir duruma ait ifadenin temsilini dijital ortamda anlık sergileyecek zamansal bağlamdan yoksundu. Gelişen ağ üzerinden kurulan iletişim, yeni bir boyut kazanarak iletişim araç ve platformlarının da popülerleşerek yaygınlaşması ile birlikte ağ üzerinden kurulan iletişimde duyguların ifadesi noktasında istek ve ihtiyaçlar değişim gösterdi. Fenakistoskop ve Zoetrope gibi 19. yüzyılın hipnotik, kısa ve sonsuz döngülü optik oyuncaklarının yerini, 1987 yılında icat edilen ve Türkçe karşılığı Grafik Değişim Biçimi – Hareketli GIF (Animated GIF) aldı. Ağ üzerinden kurulan iletişimde istek ve ihtiyaçlar noktasında hipnotik, kısa ve sonsuz döngülü canlandırmalar (animasyon) yapılmasına ve bu hareketsiz görüntülerin tamamını ya da belirli bir kısmını hareket ettirmesine olanak sağladı. Böylece ağ üzerinden yayın yapan internet sitelerinin statik düzenini canlandırmayı amaçlayan basit animasyonlar üretmek için bir dosyada birden fazla görsel barındırabilen sabit boyutlu bu basit grafik form, internetin ilk yıllarından itibaren yaygın olarak kullanıldı. Günümüzde ise ileri teknolojik yeniliklerle birlikte kullanımı azaldığı sanılan Hareketli GIF (Animated GIF), internet platformlarında ve akıllı telefonlarda somut bir duygu, tavır ya da herhangi bir duruma ait ifadenin temsil eden bir iletişim aracı ve sanatsal anlatım dili olarak önemini yitirmeden yerini korumaya devam ettiği gözlemlenmektedir. Bu varsayımdan yola çıkan bu araştırmada, Hareketli GIF ile devinim kazanan hipnotik, kısa ve sonsuz döngülü canlandırmalar ele alınmaktadır. Araştırmanın son kısmında, deneysel bir Hareketli GIF uygulama yapılarak sonuçlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Canlandırma, internet, sonsuz döngü, Animated GIF.

Giriş

İnsanın hareketsiz görüntüleri hareketli hale getirme dürtüsü tarihin her sürecinde var olmasına rağmen, bunu 19. yüzyılda başardı. El ile çizilen görüntülerin Fenakistoskop (Phenakistoscope) ve Zoetrope isimli optik oyuncaklarla kazandığı hareket, canlandırma tarihinin başlangıcı sayıldı. Hızlı değişimlerin yaşandığı ve teknolojiyi merkezine alan günümüz 21. Yüzyılında kişilerin yaşama biçimleri de değişim gösterdi. Mağara duvarlarına çizilen resimlerden bir ağ üzerinden her türlü veri paylaşmaya uzanan bu tarihi süreç, her alanda olduğu gibi bilgi ve iletişimde de nesnelin yerini sanala bıraktı. Böylece ulaşılmaz olan ulaşılar, yapılmaz olan yapılırdı oldu. İnsan her çağda iletişim kurmanın yollarını aradı ve bunu her koşulda başardı. Canlandırma tarihinin başlangıcı sayılan bu optik oyuncakların yerini, teknolojinin gelişimiyle Grafik Değişim Biçimi – Hareketli GIF (Animated GIF) aldı. İnternet ve akıllı telefonlar üzerinden kullanılan bu basit grafik form, iletişim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir ağ üzerinden yayın yapan sosyal medya platformları ve internet sitelerinin durağanlığına karşı bir hareket ile cazibe oluşturarak daha çok etkileşimi sağlamak amacı ile kullanılan GIF'lerin yanı sıra akıllı telefonlardan somut bir duygu, tavır ya da herhangi bir duruma ait ifadenin temsilini dijital ortamda anlık sergileyecek hareketli GIF'ler ve son olarak günümüzde sanatın bir anlatım aracı olarak kullanılan hareketli GIF'ler çok küçük boyutlara indirgenebilen veriler olarak da tercih edilmektedir. İleri teknolojinin günümüzde geldiği nokta olan sanal gerçeklik (VR), artırılmış gerçeklik (AR) gibi üst anlatım yollarına rağmen, hareketsiz tek bir görüntü içerisinde birden çok görüntüyü hareketle anlatabiliyor olması bakımından hareketli GIF'ler varlığını korumaktadır.

19. Yüzyıl Optik Oyuncakları

1800'lü yılların ilk yarısında Avrupa ve Amerika'da ortaya çıkan silindirik bir yapıya sahip Fenakistoskop (Phenakistoscope) ve Zoetrope gibi optik oyuncaklar, canlandırma ve sinemanın temelini oluşturur. Art arda sıralanan bir silindir üzerindeki durağan görsellerin döndürülmesi ile hareketlilik yanılsamasını sağlayan bu oyuncaklar, gözün çalışma sistemindeki ağ tabaka izleniminden yararlanmaktadır. Bu hareketliliği oluşturan yanılsamayı ilk izah eden 1824 yılında İngiliz fizikçi Peter Mark Roget oldu. Roget 'Persistence of Vision with Regard to Moving Objects' (Hareketli Nesnelere Görme Süreliliği) araştırmasında, bir harekete sahip olmayan durağan görsellerin yeterli hızda art arda gösterilirse gözün tüm bu resimleri bir araya

getireceği ve bunun sonunca bir hareket duygusu oluşacağından bahsetmiştir (Charles, 1983: 10). Bu izlenimleri, görüntünün hareketi ile ilgili çalışmalara yol gösterici olmuştur (Williams, 2001: 13).

Belçikalı mucit Joseph Plateu tarafından 1832 yılında geliştirilen hareketi simüle eden Fenakistoskop, ‘fener görüntüleyici’ olarak da bilinir (Dirks, 2010). Yarıkları olan silindirik bir disk merkezine eşit aralıklarla yerleştirilen art arda birbirini takip eden bir hareketin aşamalarını gösteren görseller dizisi, bir aynanın önüne yerleştirilir (Görsel 1.) ve üzerinde bulunan yarıktan bakan izleyicinin yalnız bir kare görmesi sağlanarak disk döndürülür (Wright, 2005: 13). Bu döndürme işlemi izleyicinin görseli hareket ediyormuş gibi görmesini sağlar (Taylor, 2012: 94). Benzer döndürme sistemi ile çalışan bir diğer optik oyuncak Zoetrope ise 1834 yılında İngiltere’de William George Horner tarafından bulunmuştur (Lord ve Sibley, 1998: 18). Yunanca ‘hayat çemberi’ anlamına gelen bu ilk modern Zoetrope’u M.Ö. 180’lerde kullanan Çinliler ‘fantazileri görünür kılan boru’ ismini vermişlerdir. Fenakistoskop diski yerine, üzerinde yarıkları olan silindirik bir formun içerisine yerleştirilen art arda birbirini takip eden bir hareketin aşamalarını gösteren görseller şeridi, yarıktan bakan izleyicinin yalnız bir kare görmesi sağlanarak silindirik form döndürülür (Görsel 2.).

Görsel 1. Fenakistoskop (Phenakistoscope).

Görsel 2. Zoetrope.

Fenakistoskop ve Zoetrope’un durağan görüntülere hareket kazandırmasıyla ortaya çıkan bu kısa ve adeta kişiyi hipnotize eden sonsuz döngülü dönemin gösterişli oyuncaklarının yaptığı canlandırmalar, Chiarini'nin de bahsettiği gibi günümüzde dijital ortamda karşılığını Animated GIF olarak bulduğu söylenir (Chiarini, 2014). 18. Yüzyılın bu optik oyuncaklarında olduğu gibi

21. Yüzyılda bu oyuncakların yerini aldığı öne sürülen Animated GIF’lerde de ses yoktur. Fenakistoskop ve Zoetrope düzeneğine hareket izlenimi vermesi için yerleştirilen çok sayıda ardıl görsel, Animated GIF’lerde de aynı mantık ile bulunur. Bu yaklaşım ile Chiarini'nin bu önermesi yerli yerinde olduğu görülür.

GIF

İngilizce Graphics Interchange Format kelimelerinin baş harflerinden kısaltılarak isimlendirilen GIF, Türkçe’de Grafik Değişim Biçimi olarak ifade edilir. Bu kavram ilk kez Amerikalı bilgisayar bilimcisi Steve Wilhite’in yönettiği CompuServe Information Service tarafından 15 Haziran 1987 yılında tanıtıldı. Kavramsal olarak bir veya daha fazla görüntüyle doldurulmuş sabit boyutlu bir grafik alanı tanımlar (Marmo, 2016). World Wide Web’in ortaya çıkması ile animasyonu destekleyen bu grafik biçimi internet sayfalarını ilgi çekici hale getirmek için kullanılmaya başlandı ve popülerleşerek yaygınlaştı (Niederst ve Robbins, 2001). Animasyonu destekleyen Grafik Değişim Biçimi – GIF’ler kayıpsız sıkıştırma ile her görüntü için piksel başına 8 Bit’e kadar destekleyerek, her bir görüntünün kendi 256 farklı renk paletini kullanmasına olanak sağlar (Krasner, 2004). 1 Bit’lik görsel için web sayfalarında yaygın olan Şeffaf arka plana sahip olma yeteneği sunar (Stone, 1997). Kısa metinler, siyah beyaz görüntüler ve çizimler gibi basit grafikler içinde uygun olan GIF’ler ses verisi içermez. Bunun yanı sıra JPEG formatı ile birlikte sayısal ortamda tercih edilen en yaygın görüntü saklama biçimlerinden biri olarak gösterilebilir. Yalnız JPEG formatı GIF dosyalarından çok daha küçük olmasına karşın, Şeffaf arka plana sahip olma yeteneğinden yoksundur.

Genel olarak hareketsiz görüntüler somut bir duygu, tavır ya da herhangi bir duruma ait ifadenin temsilini dijital ortamda anlık sergileyecek zamansal bağlamdan yoksun olması, GIF’lerin bu yoksunluğu gidermesi anlamında modern toplum duygularının görsel ifadesi bağlamında bir iletişim kanalı haline gelmiştir (Jou, Bhattacharya ve Chang, 2014). Günümüz mevcut teknolojik Şartları ve iletişimdeki sınırsızlık arayışı, GIF’leri disiplinler arası çalışmaların önemli bir unsuru yapmıştır (Guido ve Lugon, 2012). Sayısal ortamlarda resim saklama biçimi olarak da ifade edebileceğimiz GIF, bir ağ üzerinden yayın yapan sosyal medya sitelerinin ve akıllı telefonların vasıtası ile önemini sürdürüyor (Djaziri-Larbi, Zaien ve Sevestre-Ghalila, 2016). Kayıpsız sıkıştırma ile hareketli ve hareketsiz görüntüleri çok küçük boyutlara indirgeyebilen ve bu sayede hızlı yüklenebilen GIF’ler, ağ üzerinden yayın yapan internet

sitelerinde hareketli logo ve banner gibi grafik tasarımlarda sıkça tercih edilmektedir. Ayrıca oyunlarda kullanılan CSS sprite tekniği verilerinin saklamasında tercih edilen GIF'ler, küçük canlandırmalar (animasyonlar) ve düşük görüntü kalitesine sahip videolar içinde kullanılabilirlerdir.

Hareketli GIF

Keşfedildiği 1987 yılından itibaren geniş çaplı desteği ile internette yaygın olarak kullanılmaya başlanan GIF, her görüntü için 256 farklı renkten oluşan basit animasyonlara ya da görüntünün belirli kısımlarını hareket ettirmeye izin verir (Krasner, 2004). Bir film oluşturmak için ihtiyaç duyulan Compressor ve DECompressor gibi özel yazılım algoritmalarına (kodek) hareketli GIF oluştururken ihtiyaç duyulmaz (Yam, Kruskal ve Larson, 2007). Fenakistoskop ve Zoetrope gibi 19. Yüzyıl optik oyuncaklarına benzer şekilde birbirini takip eden sıralı resimlerin hareket yanılması sağladığı gibi, hareketli GIF'ler de sırayla görüntülenene bir dizi görüntü içerir ve düşük görüntü kalitesine sahip canlandırmalar oluşturmak için kullanılır.

Hareketli GIF'ler en önemli özelliklerinden biri de otomatik sonsuz döngülü olmasıdır. Ortaya çıkan bu çok kısa ve sonsuz döngülü canlandırmalar, anlık ve sürekli hipnotik bir karışım ortaya koyar (Marmo, 2016). Bunun yanı sıra hareketli olmalarına karşın devamlılığı olmadığı ve sürekli baştan başladığı için de durgunluğunu korur. Hem çok kısa hem de ısrarlı bir döngüye sahip olması, anlam verme olanaklarını karmaşılaştırır; tekrarlanan görüntülemeyi teşvik ederek ayrıntıları ve olayları vurgular (Miltner ve Highfield, 2017). Kısaca hareketli GIF'ler, başlangıcı ve sonu olmayan mükemmel sonsuz döngülerle kesintisiz içerik oluşturulmasına izin verir. Hareketli GIF'in bu sonsuz döngülü ve çok yönlülüğü onu sayısal ortamda evrenselleştirerek, farklı duygular ifade eden birden çok anlam katmanıyla doldurur (Miltner ve Highfield, 2017). Bir ana odaklanan, bir olayı anlatan ve onu hayatta tutmaya çalışan hareketli GIF'ler, kimi zaman bir saniyenin çok küçük bir parçası içinde gerçekleşir (Hu, 2012).

Günümüzde kişiye özel olarak da hazırlanabilen hareketli GIF'ler bir ağ üzerinden yayın yapan Instagram, Facebook, WhatsApp gibi sosyal medya ortamlarında ve iletişim mecralarında somut bir duygu, tavır ya da herhangi bir duruma ait ifadenin temsilini anlık sergileyebilmektedir. İnternet üzerinde ücretsiz binlerce hazır hareketli GIF bulunduğu gibi bu hazır hareketli GIF'leri tercih etmeyen kişiler için kendilerinin kolay ve hızlı şekilde hareketli

GIF üretebilecekleri çok sayıda Photoshop ve After Effect gibi programların yanı sıra MakeAGIF, Imgflip, Gifmaker.Me ve Gicker gibi yardımcı internet siteleri bulunmaktadır. Bunlar aracılığı ile fotoğraf ya da videolardan hareketli GIF'ler üretilmektedir. Hareketli GIF'lerin bu derece yaygın kullanımını yalnızca sosyal medya platformları ve akıllı telefonlar üzerinde sınırlı değildir. Sanat alanında da bir ifade aracı olarak göze çarpmaktadır. Dünyanın en büyük GIF Kütüphanesi olan Giphy, hareketli GIF'lerden oluşan bir sergiyle Museum of GIF Art (MoGA) ile 2016 yılında New York'ta ilk GIF sanatı müzesi oluşturdu. 20'den fazla sanatçının yer aldığı sergi sanal gerçeklik (VR) ile hareketli GIF'i birleştirerek deneyimlenebilen disiplinler arası bir çalışma ortaya koydu (URL1). Diğer yandan Londra'daki Saatchi galerisi ve Giphoscope Uluslararası Sanatsal GIF yarışmaları düzenlemeye başladı. Fotoğraf sanatçısı Micael Reynaud, 2016 yılında hareketli GIF eserleri ile 'Motion Photography' alanında ödüle layık görüldü (URL2). Alman sanatçı Benjamin Zimmermann'ın hazırladığı hareketli GIF'leri basit geometrik formları elle çizerek oluşturuyor.

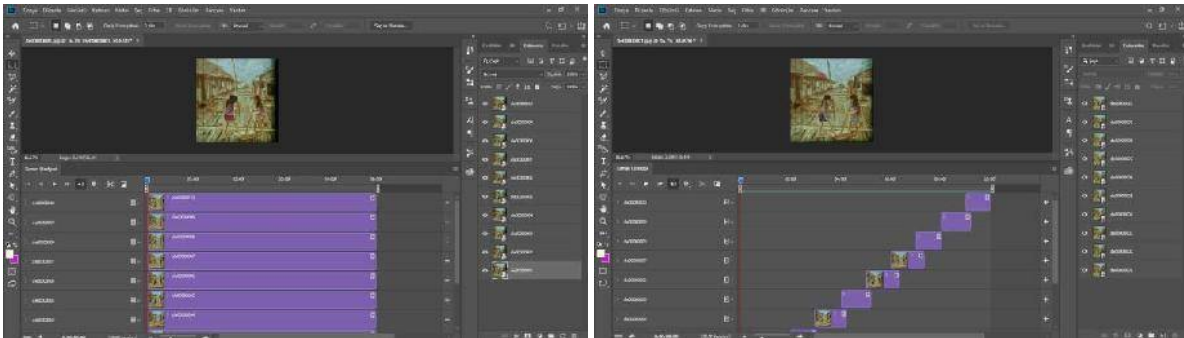
Uygulama

Bu çalışmada ele alınan hareketli GIF'leri oluşturmak için Adobe Photoshop programı tercih edilmiştir. Çalışma içerisinde herhangi bir başka yazılım desteği kullanılmamıştır. Dolayısı ile Photoshop programının sürüm farkının bir önemi yoktur. Hareketli GIF üretecek ve fakat Photoshop kullanmayan kişiler için, Adobe internet sayfasından rahatça ulaşabilecekleri hem Macintosh (Apple Computers) hem de PC kullanıcıları için ücretsiz, 30 günlük Photoshop deneme sürümleri bulunmaktadır. Bu çalışmada Photoshop CC 2019 sürümü kullanılmış olup, uygulamanın geneli diğer tüm sürümlere uygundur. Araştırmanın konusu olan hipnotik, kısa ve sonsuz döngülü canlandırmalara örnek olarak deneysel ve özgün, dijital ortamda hazırlanan illüstrasyon örneğinden yola çıkılmıştır. Görsel 3.'te görüldüğü üzere Fenakistoskop ve Zoetrop gibi optik oyuncaklarda kullanılmak üzere hazırlanan resimlemelerde olduğu gibi bir olayın, durumun ya da hareketin aşamalarını gösteren çizimler yapılmıştır. Bu uygulamada hareketli GIF örneği için hareketin aşamalarını anlatan 9 farklı ardıl dijital resimleme, Photoshop programında dijital kalem ile resimlenmiştir.

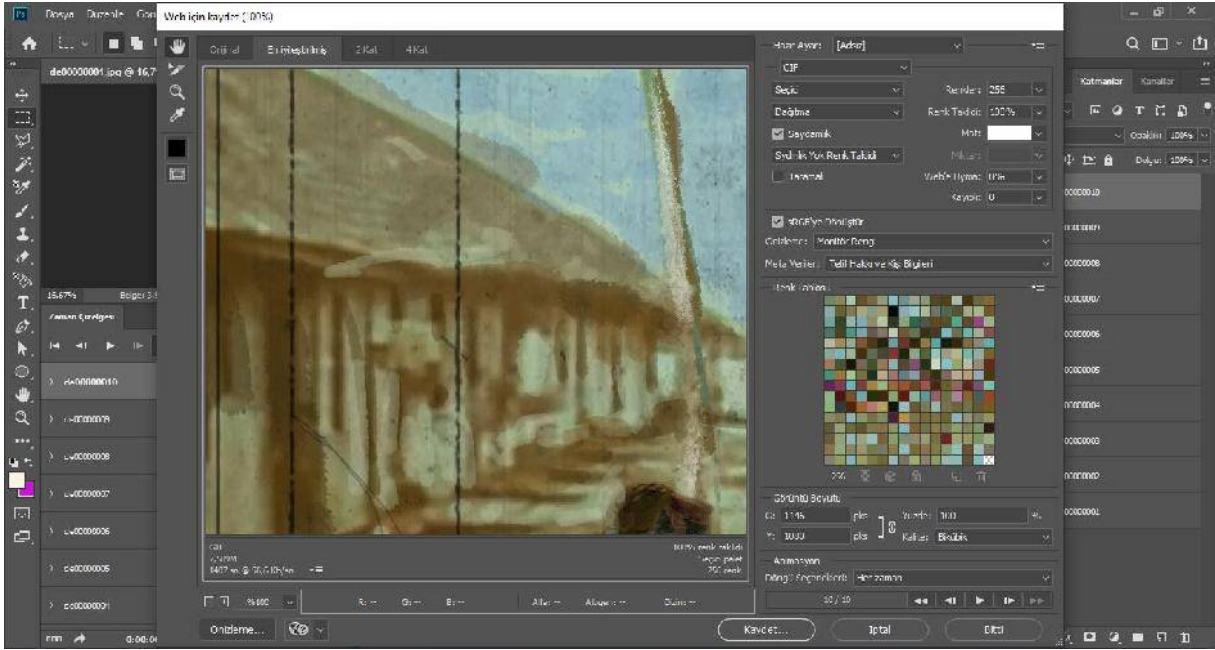
Görsel 3. Dijital ortamda resimleme.

Resimlemeler tamamlandıktan sonra Photoshop programında Zaman Çizelgesi kısmı aktifleştirilerek katmanlar hareketin aşamaları ardıl olarak gösterecek şekilde dizilmiştir (Görsel 4.).

Görsel 4. Zaman Çizelgesi ve sıralama.

Uygulamanın son aşamasında ise Zaman Çizelgesinde hareketin birbirini takip edecek şekilde ardıl olarak hizalanmasının ardından hareketli GIF olarak kaydedilerek çalışma tamamlanmıştır (Görsel 4.). Ortaya çıkan hareketli GIF 7,58 Mb büyüklüğünde sonsuz döngülü ve kayıpsız görüntü kalitesine sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Görsel 5. Uygulamanın hareketli GIF olarak kaydedilmesi.

Sonuç

Türkçe’de Grafik Değişim Biçimi olarak ifade edilen GIF (Graphics Interchange Format) 1987 yılında keşfedilmesine karşın hızla gelişen ileri teknolojik yeniliklere yenilmeyerek 21. yüzyılın tercih edilen sayısal resim saklama biçimi olarak karşımıza çıktığı bu araştırma ile görülmektedir. Yaygınlaşan internet ile bir ağ üzerinden yayın yapan sosyal medya mecralarında, statik düzenini canlandırmayı amaçlayan basit animasyonlar üretmek için bir dosyada birden fazla görsel barındırabilen sabit boyutlu bu basit grafik formun ayrıca sanat alanında da bir anlatım biçimi olarak da kullanılması bakımından açıklanmayı ve incelenmeyi hak edecek bir seviyede olduğu bu araştırma ile görülmüştür. Araştırmanın son bölümünde yapılan deneysel hareketli GIF uygulaması ile somut bir duygu, tavır ya da herhangi bir duruma

ait ifadenin temsilini dijital ortamda anlık sergileyecek zamansal bağlamı olan hareketli GIF'ler, kullanıcıların ifade etmek istedikleri duygular için farklı görsel içeriklerle kolayca hazırlanabileceği de yapılan bu araştırma ile gözlemlenmiştir. Uygulamada gösterilmek istenen hareketin ardıl olarak resmedilmesi aşaması ele alındığında hareketli GIF'lerin, Fenakistoskop ve Zoetrope gibi 19. yüzyılın hipnotik, kısa ve sonsuz döngülü optik oyuncakları ile aynı anlatım yöntemine ve görsel dizilimine sahip olduğu fikrine varılmıştır. Ayrıca, ağ üzerinden kurulan iletişimde istek ve ihtiyaçlar noktasında hipnotik, kısa ve sonsuz döngülü canlandırmalar yapılmasına ve bu hareketsiz görüntülerin tamamını ya da belirli bir kısmını hareket ettirmesine olanak sağlayan GIF'lerin sayısal ortamda pixel tabanlı canlandırma üretimi yapıyor oluşu bakımından Fenakistoskop ve Zoetrope'tan yöntemsel olarak ayrıldığı söylenebilir.

Kaynakça

Charles, S. ve Ron, S. (1983). The Complete Kodak Animation Book. Eastman Kodak Company. Rochester, s.9-10-11-14, New York- USA.

Chiarini, A. (2014). Models of Simultaneity in Animated GIFs. The Case of the Giphoscope. The International Conference "Photography and Visual Culture in the 21st Century: Italy and the Iconic Turn", Rome.

Dirks, T. (2010). Film History Before 1920. Erişim tarihi: 2020 <http://www.filmsite.org/pre20sintro.html>

Djaziri-Larbi, S., Zaien, A. ve Sevestre-Ghalila, S. (2016). Voicing of Animated GIF by Data Hiding. Multimedia Tools and Applications, 75(8), 4559-4575.

Guido, L. ve Lugon, O. (Eds.). (2012). Between Still and Moving Images. John Libbey Pub. Limited.

Hu, J. (2012). GIF Typologies and the Heritage of the Moving Image.

Jou, B., Bhattacharya, S. ve Chang, S. F. (2014). Predicting Viewer Perceived Emotions in Animated GIFs. In Proceedings of The 22nd ACM International Conference on Multimedia (pp. 213-216).

Krasner, J. (2004). Motion Graphic Design and Fine Art Animation: Principles and Practice. Focal Press.

Lord, P. ve Brian, S. (1998). Creating 3-D Animation. The Aardman Book, New York.

Marmo, L. (2016). Looping, Laughing and Longing: The Animated GIF in the Contemporary Online Environment. Looping, Laughing and Longing: The Animated GIF in the Contemporary Online Environment, 78-86.

Miltner, K. M. ve Highfield, T. (2017). Never Gonna GIF You Up: Analyzing The Cultural Significance of The Animated GIF. Social Media+ Society, 3(3), 2056305117725223.

Niederst, J. ve Robbins, J. N. (2001). Web design in a nutshell: A desktop quick reference (Vol. 2). " O'Reilly Media, Inc."

Stone, G. D. (1997). Animated Images: A New Tool for Web-Based Anthropology. Cultural Anthropology.

Taylor, R. (2012). The Transience of Virtual Fractals. Nonlinear Dynamics, Psychology, and Life Sciences 1. (16).

Türker, İ. H. (2011). Canlandırma'nın Tarihçesi ve Türk Canlandırma Sanatı. İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, 1(2).

Williams, R. (2001). The Animator's Survival Kit. 1. Baskı, Faber and Faber Limited Printed, New York.

Wright, J. A. (2005). Animation Writing and Development From Script Development to Pitch. Focal Press, Oxford.

Yam, C. S., Kruskal, J. ve Larson, M. (2007). Creating Animated GIF Files for Electronic Presentations Using Photoshop. American Journal of Roentgenology, 188(5), W485-W490.

URL1: https://store.steampowered.com/app/593090/GIPHY_Museum_of_GIF_Art/?l=turkish
(erişim tarihi: 13.04.2020)

URL2: <https://www.egitimajansi.com/haber/odul-kazanan-sanatsal-gifler-haberi-31081h.html>
(erişim tarihi: 13.04.2020)

**FUTBOL VE NEFRET SÖYLEMİ İLİŞKİSİ: 23 ŞUBAT 2020 TARİHİNDE
OYNANAN FENERBAHÇE- GALATASARAY FUTBOL MÜSABAKASINDA
TWITTERDEKİ NEFRET SÖYLEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

THE RELATION BETWEEN FOOTBALL AND HATE SPEECH: AN ANALYSIS OF
HATE SPEECH IN TWITTER ABOUT FENERBAHÇE- GALATASARAY FOOTBALL
COMPETITION, HELD ON THE 23RD OF FEBRUARY, 2020.

Ülhak ÇİMEN¹

Atatürk Üniversitesi

ulhacimen@gmail.com

Öz

Sporun en fazla ilgi duyulan ve seyir açısından tercih edilen alanı futboldur. Futbol geçmişten günümüze kadar sürekli artan bir biçimde toplumlar üzerinde etkisini sürdürmektedir. Normalde insanları günlük hayatın sıkıntılarından uzaklaştırıp eğlendirmesi gerekirken futbol, pek çok şiddet söylemi daha kötüsü şiddet olayı ile gündeme gelmektedir. Bu durumun temel sebebi yazılı ve görsel/işitsel medyanın nefret söylemlerine aşırı ilgi göstermesidir. Dahası kullanıcıların nefret içerikli söylemlere yoğun ilgi gösterdikleri; ayrımcı, cinsiyetçi, militarist ve ataerkil söylemleri dolaşımında tuttukları sosyal medyada aktif rol katılımı yüzünden bu durum daha belirgin hale gelmektedir.

Dünyanın en büyük derbi müsabakaları arasında gösterilen Fenerbahçe-Galatasaray futbol müsabakaları milyonlarca kişi tarafından takip edilmekte ve bu derbiyi kişiler hayatlarının merkezine almaktadır. Özellikle fikirleri ortaya koymak, söylem üretmek ve böylelikle destek görmek amacıyla yoğun biçimde kullanılan sosyal ağ mecrası Twitter her geçen gün artan katılımcı sayısı ile mütemadiyen büyümektedir. Bu bağlamda çalışmamızda 23 Şubat 2020 tarihinde Fenerbahçe ve Galatasaray arasında oynanan müsabaka öncesi, anı ve sonrasında bir sosyal medya mecrası olan Twitter aracılığı ile paylaşılan tweetler incelenmiştir. İncelenen tweetler sonucunda görülmüştür ki toplum içerisinde nefret içerikli söylemler giderek

¹ Dr. Öğr. Üyesi/Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü ulhacimen@gmail.com

yaygınlaşmaktadır. Bu durum nefret söyleminin gerçekleşmesinde sosyal medya platformu olan Twitterin oldukça müsait olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada Fenerbahçe ve Galatasaray arasında oynana futbol müsabakasının Twitter paylaşımları incelenerek içerik çözümlemesi yapılmıştır. Yine aynı çalışmada kavramsal tanımlamalar yapılırken literatür taraması yöntemine başvurulmuş nefret söyleminin ne şekilde gerçekleşebileceği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fenerbahçe-Galatasaray, Twitter, Futbol, Şiddet, Nefret.

Abstract

Football is the most popular and preferred area for viewing. Football continues to influence the societies increasingly from past to present. While normally it is necessary to distract people from the troubles of daily life, football comes to the fore with many violent discourses and worse violence. The main reason for this situation is that the written and audio/visual media show extreme interest in hate speech. Moreover, users show great interest in hate speech; This becomes more apparent due to the active role participation in social media, where they discriminate, sexist, militarist and patriarchal discourses in circulation.

Fenerbahçe-Galatasaray football competitions, which are shown among the biggest derby competitions in the world, are followed by millions of people and put this derby at the center of their lives. The social networking channel, which is used extensively to express ideas, produce discourse and thus support, is constantly growing with the increasing number of participants. In this context, in our study, tweets shared via Twitter, which is a social media channel before, during and after the match between Fenerbahçe and Galatasaray on February 23, 2020, were examined. As a result of the tweets examined, it was seen that hate speech in the society is becoming more and more common. This shows that Twitters, the social media platform, is quite suitable for realizing hate speech.

In this study, content analysis was made by analyzing the Twitter posts of the football match played between Fenerbahçe and Galatasaray. In the same study, while making conceptual definitions, it was revealed how the hate speech can be realized by applying the literature review method.

Keywords: Fenerbahçe-Galatasaray, Twitter, Football, Violence, Hate.

GİRİŞ

Ülkemizde ve dünyada nefret söylemlerinin ve buna bağlı olarak şiddet eylemlerinin giderek arttığını ve yaygınlaştığı görülmektedir. Özellikle spor müsabakalarının öncesinde, esnasında ve sonrasında nefret söyleminin ve şiddetin iyice yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Spor takımları taraftarlığından kaynaklı nefret söylemleri ve şiddet bazen etkisini haftalarca gösterebilmektedir. Şiddetin kategorileşmesi ve çoğalmasının en önemli nedeni yazılı ve görsel/işitsel basının şiddete ilgi göstermesi ve şiddetin söylemleşmesine olanak sağlayan sosyal medyadır. Şiddetin, basının her alanında kendini göstermesi hem bu kavramın özendirilmesine hem de ne şekilde yapılacağına dair kılavuzluğa yol açmaktadır.

Şiddeti, kişiye yöneltilen psikolojik, ekonomik, fiziksel, cinsel, sözel, yazılı, davranışlar; kişiyi herhangi bir konu hakkında tehdit etmek ya da aşağılamak şekliyle tanımlamak mümkündür. Alay etmek, lakap takmak, yıkıcı ve yıpratıcı eleştiriler sözel şiddet içerisinde değerlendirilirken, küsmek, kıskançlık ve gözdağı vermek ise psikolojik şiddet içerisinde yer almaktadır (Yardımcı, 2014:13). Hangi şiddet türü olursa olsun şiddetin temelinde mutlak bir egemenlik kurma isteğinin yer aldığı iddia edilmektedir.

Bireyin, diğer bireye ve bireylere/topluma karşı gösterdiği şiddetin temelinde daha üstün ve haklı olma amacı yatmaktadır. Kişi, şiddeti genel olarak nefret söylemi etrafında inşa etmektedir. Nefret söylemi kavramını ise nefret ve söylem olarak ikiye farklı nosyonda tanımlamak fayda sağlamaktadır. Nefret kavramı, Türk Dil Kurumu'na göre; *bir kimsenin kötülüğünü, mutsuzluğunu istemeye yönelik duygu taşımak* demektir (TDK, 2006). Nefret kavramı bir duygu iken bu duygunun pratik bir eyleme dökülmesi şiddetin doğmasına neden olmaktadır. Söylem, dil bilimine göre cümlelerin üstünde dilin örgütlü bir şekilde kullanımı şeklinde tanımlanmaktadır (Mutlu, 2008:262).

Söylem, kültürden kültüre sosyolojik anlamda farklılıklar göstermektedir. Bireyin içerisinde yaşadığı toplumun ve kültürün içinde ürettiği anlamlar, önermeler ve inançlar etrafında şekillenen söylem tarihsel bir ard alana sahiptir. Foucault, belirli bir tarihsel dönemde belirli bir konu hakkında konuşma ve bilgi üretme imkânı tanıyan açıklamaları söylem olarak adlandırmıştır. Foucault'a göre söylem, bir şey hakkında ne söylenebileceğini belirleyen ve sınırlayan bilgidir. Belirli bir gücü elinde bulunduran kesimin öteki olarak konumlandığı diğerlerine konuşma ve kendini ifade etme şansı tanımaması Foucault'a göre söylemin tanımıdır (Akt: Korat, 2008:62). Nefret söylemi kavramı Avrupa Birliği Bakanlar Komitesinin tarafından "*ırkçı nefreti, yabancı düşmanlığı, Yahudi düşmanlığını veya azınlıklara,*

göçmenlere ve göçmen kökenli insanlara yönelik hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret biçimlerini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimini kapsayacak şekilde tanımlanmıştır. Bu anlamda nefret söylemi belirli bir kişiye veya gruba yönlendirilmiş yorumları kapsamaktadır” şeklinde tanımlanmıştır (Avrupa Birliği Bakanlar Komitesi, 1997). Nefret söylemi çok uluslu kültürlerin yer aldığı topluluklarda daha fazla ortaya çıkmaktadır.

1-ÇALIŞMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Bu çalışmanın amacı futbolun nefret söylemi oluşturmadaki yerini göstermek ve sosyal medya platformu olan Twitter'in bu anlamda ne derece etkili olduğunu ortaya çıkarmaktır. Özellikle Fenerbahçe ve Galatasaray arasında oynanan futbol müsabakalarında nefret söylemi artmakta ve sosyal medyada-özellikle Twitterda- bu söylem fazlasıyla dolaşımında kalmaktadır. Çalışmamız futbol ve nefret söylemi arasındaki ilişkinin sosyal medya ortamı olan Twitterda aşırı biçimde üretilmesini göstermesi açısından önemli olarak değerlendirilmektedir. Çalışmada Twitter'in seçilmesine gerekçe; sosyal medya içerisinde fikirlerin ve görüşlerin en fazla paylaşıldığı alan olmasıdır.

1-1 Çalışmanın Yöntemi: Çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılarak nefret, şiddet ve nefret söylemi konuları belirli bir çerçeveye oturtulmuştur. Literatür taraması yapılırken konunun kavramsal çerçevesini belirlemek amacıyla iletişim bilimlerinin yanı sıra; sosyoloji, psikoloji ve eğitim bilimlerinden de yararlanılmıştır.

Ayrıca çalışmamızda içerik çözümlemesi yapılarak Twitter analizi yapılmıştır. Çalışma yöntemimizde; Fenerbahçe-Galatasaray futbol müsabakasında çözümleme birimimiz *cinsiyetçi, ataerkil ve militarist* nefret söylemleri; dilsel birimlerimiz *karı, vurdurmak, sokmak; baba, imparator, koca; gaza, zafer, savaş* kelimeleri ve dilsel olmayan birim ise *toplam tweet, retweet, beğeni ve yorum* sayılarıdır. Çözümleme birimi olarak cinsiyetçi, ataerkil ve militarist nefret söylemlerinin seçilmesinin sebebi bu söylemlerin diğer nefret söylemlerine nazaran daha fazla kullanılmalarıdır. Çalışmada çözümleme kategorisi olarak Twitter seçilmiştir.

1-2 Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları: Çalışmamız sadece Fenerbahçe ve Galatasaray kulüplerinin futbol alanındaki mücadelelerini kapsamaktadır. Yine çalışma 23 Şubat 2020 tarihinde oynanan müsabakanın 1 gün öncesi, maç günü ve 1 gün sonrasıyla sınırlandırılmıştır. Yine çalışmada mümkün olduğu kadarıyla küfürlü kelimeler devre dışı bırakılarak sınırlandırma yoluna gidilmiştir.

1-3 Çalışmanın Evreni, Örnekleme, Örnekleme: Çalışmamızın evreni sosyal medya ortamı olan Twitter, çalışmamızın örnekleme futbol müsabakaları, örnekleme ise 23 Şubat 2020 tarihinde oynanan Fenerbahçe Galatasaray futbol müsabakasıdır.

1-4 Kavramsal Çerçeve: Çalışmamızın kavramsal çerçevesini, twitter, tweet, retweet, hashtag ve trend topic kavramları oluşturmaktadır. Ayrıca nefret, şiddet ve nefret söylemi kavramları ana metin içerisinde tanımlanmıştır.

1-4-1 Twitter: Sosyal ağlar kategorisi içinde yer alan Twitter bir mikroblog sitesidir. Çeşitli araçlar aracılığıyla paylaşım yapma imkanının genişlediği Twitterde bütün kullanıcılar tweet gönderip ya da tweet alabilmektedir. Kullanıcıların göndermiş olduğu tweetler herkes tarafından görülebildiği gibi kullanıcı profil tweetlerini görebilecek kişileri sınırlayabilmektedir (Aytekin, 2012:108). Twitterdeki kullanıcılar diğer profillerin tweetlerini takip edebilmek için kişilere üye olabilmektedir.

1-4-2 Tweet: İngilizce *civildamak* anlamına gelen tweet kelimesi Twitterde gönderilen iletilere verilen isimdir. Sınırlı sayıda karakterle (282 kelime) metin yazılarak kullanıcılar tarafından gönderilebilmektedir.

1-4-3 Retweet: Başka bir kullanıcının göndermiş olduğu tweetin kullanıcı tarafından değiştirilmeden yeniden üretilmesi işidir.

1-4-4 Hashtag: İngilizce *etiket* anlamına gelen bu kavram Twitterde belirli bir konuyu belirlemek ve ayırtmak için kullanılmaktadır.

1-4-5 Trend Topic: Trend topic, gün içerisinde Twitter kullanıcısı bireylerin gündeme dair fikirlerinin ne olduğu ve en çok hangi konu hakkında konuştuklarını gösteren güncel konuların listesine verilen isimdir.

2-NEFRET SÖYLEMİ

Toplum içerisinde var olan hâkim ve egemen değer, kendisini yeniden var edebilmek için karşıt görüş ve değer inşa ederken nefret söylemi üretmekte ve böylelikle hegemonyasını meşru bir zemine oturtmaktadır. Genel anlamda nefret söyleminin iki temel unsurunun olduğu söylenmektedir. Bunlar; tahammülsüzlük ve hoşgörüden uzaklıktır.

Nefret söylemi kendini her zaman kin ve öfke dolu ifadelerle ortaya koymamakta; hatta bu söylem zaman zaman gayet normal görülmekte ve kanıksandığı için nefret söylemini teşhis etmek giderek zorlaşmaktadır. Nefret söyleminden doğan *nefret suçu* terimi medya alanında ilk

defa 1986 yılında kullanılmıştır. Bu kullanımda Amerika’da bir grup beyaz öğrenci tarafından siyahî bir bireye yönelik gerçekleşen ırkçı ve milliyetçi saldırının haber ekranlarına taşınması konu edinilmiştir. 1990’lı yılların başından itibaren nefret suçu kavramı sadece ırk ve inanca yönelik saldırıların dışında, cinsel yönelim ve tercih; ulusal köken; sağlık ve engellilik gibi durumlarda meydana gelen davranışları da içermiştir (Alğan ve Şensever, 2010:98).

Günümüzde her alanda var olan çatışma ve uyumsuzlukların çözümünü demokraside aramak gereklidir. Her fikrin ve görüşün serbestçe dolaşıma sokulduğu demokratik ortamlarda bireyler anlaşmazlıklarını şiddet yolu ile çözmekte; demokrasiye müracaat etmektedir. Demokrasi; nefret söylemlerinden kaynaklı ayrımcılığa, ötekileştirmeye, ön yargıya ve kalıp yargılara çözüm kapısıdır. Demokrasinin insanlara doğru aktarılmasında kitle iletişim araçlarına önemli görevler düşmektedir. Bu araçlar kimliği ve ötekileştirmeyi kurgusal şekilde aktarırken insanlar arasında nefret ve şiddet oluşturmayacak bir anlayışla hareket etmelidir.

Nefret söylemlerinin en belirgin ortaya çıktığı alan sosyal medyadır. Sosyal medyada insanlar kimliklerini gizleyerek veya soyutlaştırarak yazdıklarının özgürlük hakkı olduğunu savunmaktadır. Doğru bireylerin yetiştirilmesinde ailenin, okulun, toplumun ve kitle iletişim araçlarının önemli olduğunu kabul edersek nefret söyleminin önüne geçilmesinde yine bu kurumlara önemli görevlerin düştüğünü söyleyebiliriz.

2-1 Nefret Söylemi Kavramları

Günümüzde nefret söylemi ve nefret suçu her toplumda yer aldığından bu söylemin ve suçun evrensel olduğunu söyleyebiliriz. Nefret söylemini ve nefret suçlarını daha iyi anlamak için nefret söylemi kavramlarına değinmenin faydalı olacağı düşünülmektedir. Nefret söylemi içerisinde en çok kullanılan ve bu nedenle kategorize edilen kavramlar *cinsiyetçilik, militarizm, ataerkillik, ayrımcılık, önyargı, stereotip, homofobi, zenofobi ve damgalama*dır.

Erkek egemen toplumların bir ürünü olan cinsiyetçi söylemler haber metinlerinden, eğlence programlarına, sabah kuşağından tartışma programlarına kadar kendisini her alanda hissettirmektedir. Ataerkil özellikler gösteren futbolda cinsiyetçi söylemlerin aleni bir şekilde kullanıldığı ve bu kullanımın kabul görerek normalleştiği anlaşılmaktadır. Timisi’ye göre (1997:24): “*Cinsiyetçilik, toplumsal cinsiyete dayalı bir ayrımcılığı ifade eder. En geniş anlamıyla terim kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyetine dayalı olarak geliştirilen kalıp yargıları içermekle birlikte özünde kadının cinsine yönelik ayrımcılığın kendisidir. Cinsiyetçilik, kadını toplumda ikincil ve aşağıda gösteren bütün tutum,*

davranış ve etkinlikler ve bunları yeniden üretmek için bütün kuramsal ve ideolojik olanakların kullanılmasıdır.”

Cinsiyetçi söylem, kadının toplum içerisinde ayrımcı ve ötekileştirici bir tutuma ve davranışa maruz kalmasına yol açmaktadır. Kadın, ona biçilen toplumsal cinsiyet rolleri gereğince arka planda kalmakta ve ona ait her türlü fiziksel ve psikolojik özellikler hakaret unsuru olarak kullanılmaktadır.

Militarizm kavramının temelinde itaatkâr birey ve grupların oluşturulması yatmaktadır. Askeri değerler ile toplumsal değerlerin bütünleştirilmesini amaçlayan militarist söylemler ulusal devlet ideolojisinin değer kazanabilmesi için yayılmaktadır. Ülkemizde asker toplum söyleminin çocuk yaşlardan itibaren sıklıkla dillendirilmesi bireylerin militarist kavramlara kıymet vermesini sağlamaktadır. Bireyin militarist bir yaşam biçimini benimsemesi için yabancıyı tehdit olarak görülmesi, yabancıyla mücadele edilmesi ve yabancıya karşı savaş söylemlerinin kitle iletişim araçları ile dolaşımda tutulması gerekmektedir (Belge, 2011:150-151).

Ataerkil söylemler ve davranış biçimleri arkaik toplumlarda görüldüğü gibi günümüzde de bu söylemlere ve davranışlara rastlanılmaktadır. Erkek egemenliği, kadının sahip olduğu güçlü toplumsal statüyü yıkmayı ve kadını toplumsal güç dengeleri içerisinde ikincil bir konuma yerleştirmeyi amaçlamıştır. Kadın ve erkek arasındaki iktidar ilişkisi günümüze kadar uzanmış ve nihayetinde erkek egemenliği baskın çıkmıştır. Ataerkil aklın kadına karşı üstünlük sağlaması sadece toplumsal cinsiyet rolleriyle sınırlı kalmamış; aile içi söz hakkından devlet yönetimine kadar genişlemiştir (Akal, 1994: 14).

Baskın ve karar verici güç olan erkek, gücü ve idareyi elinde bulundurduğundan söylemin belirleyicisi ve yönlendiricisidir. Ataerkil yapı aile içi rol ve görevleri belirlerken erkek egemenliği hem mahrem alanı belirlemekte hem de kamusal alanı gücü doğrultusunda inşa etmektedir. Ataerkil söylemin toplumun her alanına güçlü bir şekilde sirayet etmesi ile beraber kadın hem mahrem alanda hem de kamusal alanda dışlanmış, arka plana atılmış ve etkisizleştirilmiştir (Kızılay, 2010: 18).

Birey, içerisinde yer aldığı ve hayatını idame ettirdiği toplumsal yaşantısında sahip olduğu kişisel ve fiziksel özelliklere göre bir kimlik sahibi olmaktadır. Kimlik oluşumunda yaş; cinsiyet yönelimi ve tercihi; etnik köken ve dini inançlar oldukça belirleyicidir. Kimlik aidiyetleri bağlamında biz ve öteki kavramları inşa edilmektedir. Biz bağlamında değer birikimi

yapan kişi, öteki olarak kodladığı diğer birey veya gruplara karşı önyargılı bir tutum sergilemektedir (Tanay, 2012:36). Türk Dil Kurumu'nda(2016) ayrımcılık; “*belli insan öbeklerinin ayrılaşmasını bilinçli bir biçimde gerçekleştirmeyi amaçlayan bir yöneltinin benimsenmesi*” olarak tanımlanmaktadır. Ayrımcılık, insanoğlunun varlığından günümüze kadar uzanan tarihsel, sosyal ve kültürel bir geçmişe sahiptir.

İngilizce’de *prejudice* ya da *bias* kelimeleri ile tanımlan önyargı nefret söylemi inşasında en sık kullanılan diğer bir söylem çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır. Prejudice kavramının Latince karşılığı adaletsiz ve haksızlık anlamı taşıyan *prejudicium* sözcüğünden türemiştir. Bias kelimesi ise Antik Yunancada düşmanlık, nefret haksızlık ve zarar anlamına gelen *epikarsios* kavramından türetilmiştir (Ataman, 2012: 62-63). Gündelik hayatta ön yargı kavramı sıradan, herhangi bir anlam barındırmayan, kanıtı veya bir deneyime dayanmayan her türlü ön fikir olarak kullanılmaktadır.

Kavramlar içerisinde yaşadığı toplumun tarihsel, sosyal ve inanç sistemlerinin farklılık göstermesi ile değişikliğe uğramaktadır. İnsanlar diğer insanlara ilişkin bilgileri ırk, cinsiyet, dini inanç, etnik köken gibi ayırt edici özellikler bağlamında ayırt etmek veya gruplandırmak için kullanılmaktadır. Bireyin öteki hakkında edindiği bilgiler önyargının oluşmasına sebep olmaktadır. Söz konusu olan gruplar için üretilen önyargılı söylem ve düşüncelerde kimi zaman haklılık payı bulunmaktadır (Göregenli, 2013:29). Fakat inşa edilen önyargılı söylemler tüm topluluğa atfedilmekte ve o topluluğun içerisinde yaşayan tüm bireylere aynı tutum ve davranış şekli ile yaklaşılmasına neden olmaktadır. Önyargı konusunda ilk araştırmaları yapan Allport ise bu kavramı “*bir gruba dâhil ve böylelikle o gruba atfedilmiş karşı çıkılabilir özelliklere sahip olduğu varsayılan bir kişiye yönelik, yalnızca kişinin o gruba ait olmasından kaynaklanan, yön değiştirmiş ya da düşmanca tavır*” olarak tanımlamıştır (Akt: Graham ve Hogg, 2017:47).

Ayrımcılık ve önyargı benzerlik gösteren iki kavram olsa bile gerçekte birbirlerinden farklı nosyonlardır. Önyargı bireyin zihninde beliren bir düşünce olarak önceden varılmış yargılardır; ayrımcılık ise bu önyargının davranışa dönüşmüş şeklidir (Ataman, 2012:49). Önyargı, tüm toplumların sahip olduğu ve başka bir toplum veya azınlık bir grup için ürettiği genellikle olumsuz söylemler ile yüklü duygu kalıplarıdır. Toplumun gündelik hayatında var olan önyargı; herhangi bir siyasi, ideolojik, askeri, dinsel veya spor etkinliklerinde gün yüzüne çıkmaktadır.

Önyargı ve ayrımcılık kavramlarının bu denli yaygınlaşmasında yazılı ve görsel basının etkisi olsa da söylemleşme bağlamında sosyal medyanın etkisinin daha belirgin olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir nefret söylemi türü olan kalıp yargı olarak Türkçeye çevrilmiş olan *stereotip* kelimesi Latince katılık anlamına gelen *stereos* ile iz anlamına gelen *tupos* kelimelerinin birleşimi ile meydana gelmiştir (Işık, 2012:167). Kalıp yargı kavramı ilk defa 1922 yılında Lipman, tarafından kullanılmıştır. Lipman'a göre kalıp yargılar sosyal sınıfları betimleyen beyindeki resimlerdir. Toplumun genelinden farklı eğilimlere sahip olan bireyler yine o toplum değerleri tarafından inşa edilen kalıp yargılar tarafından ayrımcılığa maruz bırakılmaktadır. Belli bir grubu sevmemek önyargıya dâhil olurken o grubu sevmemenin nedenlerini ise kalıp yargılar oluşturmaktadır. Bu durum ilk olarak bireyin çevresinde ve aile içerisinde inşa edilmektedir. Birey, içerisinde doğduğu azınlık veya çoğulcu grubun değer ve normlarını benimseyerek karşıt görüş ve değerleri ötekileştirmekte ve kendisini bu yolla yeniden var etmektedir.

Nefret söyleminin en çok kullanıldığı türlerden biri *homofobi* içeren söylemlerdir. Toplumların sahip olduğu dinsel, kültürel ve sosyal değerler söylemlere yansımaktadır. Bu sebeple eşcinselliğe olan bakış açısı da dinsel, kültürel ve sosyal değerler bağlamında kendisini göstermektedir. Eşcinsel kelimesi Türk Dil Kurumu'nca, "*Aynı cinsin bireyleri arasında kurulan cinsel nitelikteki duygusal ya da bedensel bağlılık*", "*Aynı cinsiyetteki bireylere karşı cinsel ilgi duymayla belirgin cinsel sapıklık, homoseksüelite*" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2016). Türk Dil Kurumu'nun da açıkça belirttiği gibi eşcinsel olma bir sapkınlık halidir. Toplumsal normlar doğrultusunda belirlenen cinsel tercihlerin dışında yer alan bireyler sapık ve sapkın gibi kalıp yargılara maruz bırakılmıştır. Cinsel tercih özgürlüğünün savunulması veya eşcinsel bireylerin kendilerini özgür bir şekilde ifade etmeleri damgalamalara ve dışlanmalara yol açmaktadır. Toplumların büyük bir oranı farklı cinsel tercihleri kabul etmemekte ve tercihleri farklı olan bireyleri ötekileştirmektedir.

Nefret söyleminin milliyetçilikle bezenmiş hali; düşmana karşı ortaya çıkan durum *zenofobi* kavramıdır. Zenofobi, bir kişinin başka bireyi veya grubu yabancı olarak algılaması ve bu birey ve gruplardan korku duyarak uzak durmasıdır. Sözcük, Yunanca yabancı anlamına gelen *xenos* ve korku anlamına gelen *phobos* sözcüklerinin birleşiminden meydana gelmektedir. Zenofobi kavramı çoğunlukla ötekine duyulan öfke ile birlikte ele alınmaktadır. Yabancılara karşı beslenen olumsuz duyguların temelinde bireyin kendi kültürel ve ulusal değerlerine duyduğu yakınlık yatmaktadır. Yabancı düşmanlığının ırkçılık ile organik bir bağı vardır.

3-İÇERİK ANALİZİ

Çalışmamızda 23 Şubat 2020 yılında saat 19.00'da oynanan ve dünyanın en önemli derbileri arasında gösterilen Fenerbahçe-Galatasaray müsabakasında Twitter'dan atılan tweetler ele alınarak incelenmiştir. Çalışmamız 22-23 ve 24 Şubat 2020 tarihlerinde atılan tweetlerin analiz edilmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Twitter mecrasının dünya genelinde aktif kullanıcı sayısı 152 milyondur. FBvGS hashtagi (etiketi) ile 23 Şubat günü 326.286 tweet atıldığı görülmektedir. Bu etiket 477 dakika dünya trend topic listesinde kalmıştır. FBvGS etiketinin yaklaşık 8 sekiz saat süresince dünya trend topic listesinde yer aldığını ve 152 milyon kişi tarafından görüldüğünü söyleyebiliriz.

Fenerbahçe-Galatasaray futbol müsabakasında çözümleme birimimiz *cinsiyetçi, ataerkil ve militarist* nefret söylemleri; dilsel birimlerimiz *karı, vurdurmak, sokmak; baba, imparator, koca; gaza, zafer, savaş* kelimeleri ve dilsel olmayan birim ise *toplam tweet, retweet, beğeni ve yorum* sayılarıdır. Çözümleme birimi olarak *cinsiyetçi, ataerkil ve militarist* nefret söylemlerin seçilmesinin sebebi bu söylemlerin ilgili futbol karşılaşmasında diğer nefret söylemlerine nazaran daha fazla kullanılmalarıdır.

22.02.2020 tarihinde çözümleme birimimizden biri olan *cinsiyetçi* söylem ile ilgili toplam 12546 tweet atılmıştır. Bu tweetlerin 4614 tanesi retweet edilmiş; bu tweetlere 69786 beğeni yapılmış ve bu tweetler 5742 yanıt almıştır. *Cinsiyetçi* söylem ile ilgili dilsel birim *karı, vurdurmak, sokmak* kelimeleri seçilmiştir. Yine aynı tarihte çözümleme birimimizden biri olan *ataerkil* söylem ile ilgili toplam 2357 tweet atılmıştır. Bu tweetlerin 566 tanesi retweet edilmiş; bu tweetlere 6888 beğeni yapılmış ve bu tweetler 1754 yanıt almıştır. *Ataerkil* söylem ile ilgili dilsel birim *baba, imparator, koca* kelimeleri seçilmiştir. İlgili tarihte çözümleme birimimizden biri olan *militarist* söylem ile ilgili toplam 54715 tweet atılmıştır. Bu tweetlerin 11126 tanesi retweet edilmiş; bu tweetlere 90874 beğeni yapılmış ve bu tweetler 3569 yanıt almıştır. *Militarist* söylem ile ilgili dilsel birim *gaza, zafer, savaş* kelimeleri seçilmiştir.

Maçın oynandığı 23.02.2020 tarihinde çözümleme birimimizden biri olan *cinsiyetçi* söylem ile ilgili toplam 22145 tweet atılmıştır. Bu tweetlerin 5414 tanesi retweet edilmiş; bu tweetlere 89489 beğeni yapılmış ve bu tweetler 9745 yanıt almıştır. *Cinsiyetçi* söylem ile ilgili dilsel birim *karı, vurdurmak, sokmak* kelimeleri seçilmiştir. Yine aynı tarihte çözümleme birimimizden biri olan *ataerkil* söylem ile ilgili toplam 76524 tweet atılmıştır. Bu tweetlerin 11130 tanesi retweet edilmiş; bu tweetlere 156893 beğeni yapılmış ve bu tweetler 17322 yanıt almıştır. *Ataerkil* söylem ile ilgili dilsel birim *baba, imparator, koca* kelimeleri seçilmiştir.

İlgili tarihte çözümlene birimizden biri olan militarist söylem ile ilgili toplam 57155 tweet atılmıştır. Bu tweetlerin 8917 tanesi retweet edilmiş; bu tweetlere 111459 beğeni yapılmış ve bu tweetler 13588 yanıt almıştır. Militarist söylem ile ilgili dilsel birim *gaza*, *zafer*, *savaş* kelimeleri seçilmiştir.

24.02.2020 tarihinde çözümlene birimizden biri olan cinsiyetçi söylem ile ilgili toplam 7647 tweet atılmıştır. Bu tweetlerin 1544 tanesi retweet edilmiş; bu tweetlere 9789 beğeni yapılmış ve bu tweetler 985 yanıt almıştır. Cinsiyetçi söylem ile ilgili dilsel birim *karı*, *vurdurmak*, *sokmak* kelimeleri seçilmiştir. Yine aynı tarihte çözümlene birimizden biri olan ataerkil söylem ile ilgili toplam 12566 tweet atılmıştır. Bu tweetlerin 2112 tanesi retweet edilmiş; bu tweetlere 14365 beğeni yapılmış ve bu tweetler 2156 yanıt almıştır. Ataerkil söylem ile ilgili dilsel birim *baba*, *imparator*, *koca* kelimeleri seçilmiştir. İlgili tarihte çözümlene birimizden biri olan militarist söylem ile ilgili toplam 35417 tweet atılmıştır. Bu tweetlerin 3759 tanesi retweet edilmiş; bu tweetlere 57527 beğeni yapılmış ve bu tweetler 6561 yanıt almıştır. Militarist söylem ile ilgili dilsel birim *gaza*, *zafer*, *savaş* kelimeleri seçilmiştir.

SONUÇ

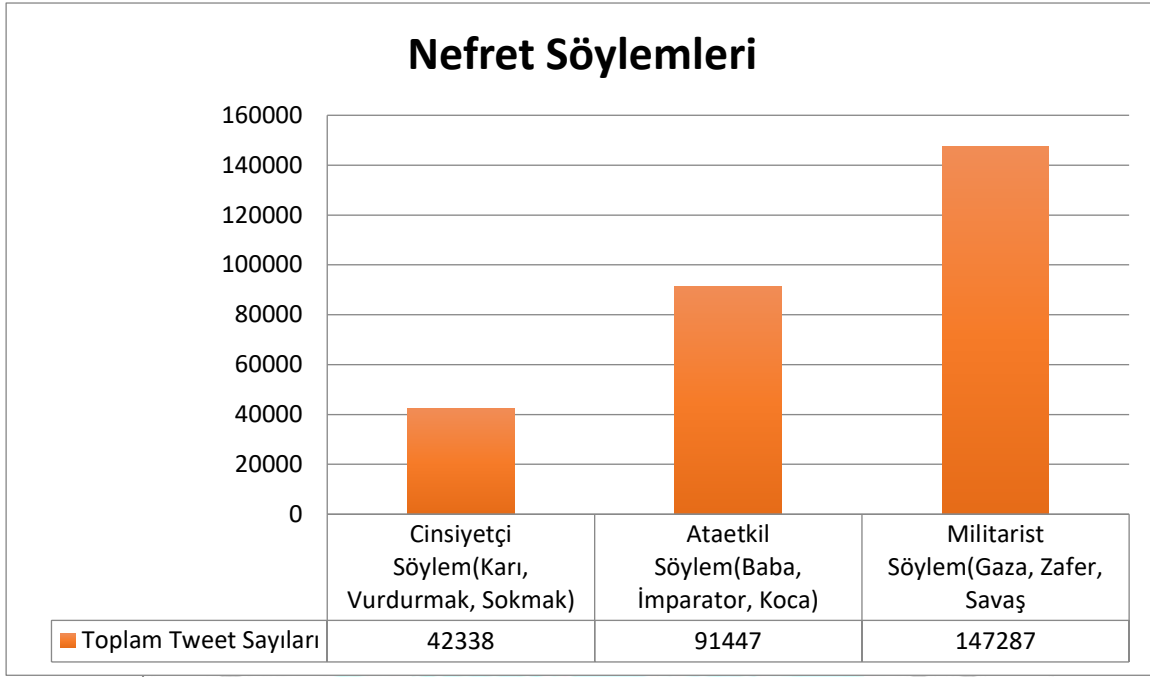
Nefret söylemi, nefret suçunun işlenmesinin ön ayağını oluşturmaktadır. Sosyal medya mecraları ağırlıklı olmak üzere tüm kitle iletişim araçlarında şiddet ve ayrımcılık içeren söylemlere sıklıkla rastlanılmaktadır. Televizyonlardaki haber metinlerinden gazete, reklam, dizi, yarışma programları ve sosyal medyaya kadar her alana nüfuz etmiş olan nefret söylemleri, sürekliliklerinden dolayı zamanla normale dönüşebilmektedir. Siyasi söylemler ve spor haberlerinde daha çok tekrar edilen nefret söylemlerinin insanlar üzerinde mutlak etki oluşturduğuna inanılmaktadır. Özünde dostluk, barış ve saygı gibi olumlu kavramları barındırması gereken spor, mevcut haliyle nefret söylemleriyle gündeme gelmekte ve nefret söylemi kitleler tarafından benimsenmektedir.

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de en fazla rağbet gören spor dalı futboldur. Kitle iletişim araçları futbol sunumlarında şiddetten beslenmekte ve şiddeti özendirmek için ötekileştirici bir dil kullanmaktadır (Özsoy ve Yıldız, 2013: 48). Başta futbol olmak üzere bütün spor branşlarının sunumunda şiddet ve nefreti özendiren kitle iletişim araçları, sporu olması gereken bağlamından kopartarak insanlar arasında nefrete dayalı bir ayrımcılığa yol açmaktadır. Nefrete dayalı ayrımcılığı benimseyen kitleler ise sosyal medya aracılığıyla nefretlerini paylaşmaktadır. Türkiye’de özellikle Fenerbahçe ve Galatasaray takımları arasında oynanan futbol müsabakalarda nefret içerikli söylemler had safhaya çıkmaktadır. Bu

dönemlerde toplumun büyük bir kısmı sosyal ve siyasal gelişmelerden uzaklaşarak takımlarının kendi aralarında oynadığı veya oynayacağı müsabakalara yoğunlaşmakta; gerçek meselelere uzak kalmaktadır. Meselelerden uzak kalınmasının ötesinde nefret söylemiyle ötekileştiricilik şiddete dönüşebilmektedir. Taraftarların kulüplerine destek olma hali daha çok rakip takımı ve rakip takımın taraftarlarını aşağılayarak gerçekleşmektedir. Yapılması gereken spor kavramının özünde ne olduğunun ve hangi amaca hizmet etmesi gerektiğinin açıkça belirtilmesidir. Başta yazılı ve görsel basında yer alan gazeteci ve yorumcular daha sonra spor kulüplerinin yöneticileri ve futbolcuları, hem kitle iletişim araçlarından hem de kendilerine ait sosyal medya hesaplarından hoşgörü, saygı ve barış söylemleri kullanılmalıdır.

Fenerbahçe ve Galatasaray arasında oynanan futbol karşılaşmalarında her yıl nefret söylemlerinin üretildiği görülmektedir. Müsabakanın oynanacağı tarih yaklaştıkça nefret içerikli söylemler artmakta ve dolaşıma sokulmaktadır. Sosyal medya platformları kitle iletişim araçlarının yayın politikalarının belirlenmesine mutlak etkide bulunabilmekte aynı zamanda kitle iletişim araçlarının yapmış olduğu yayınlarla sosyal medya platformları ikincil ekrana dönüşebilmektedir. Medyada nefret içerikli söylemler varlığını sürdürdüğü sürece sosyal medyada da nefret söyleminin devam edeceği öngörülmektedir.

Çalışmamızda 23 Şubat 2020 yılında saat 19.00'da oynanan ve dünyanın en önemli derbileri arasında gösterilen Fenerbahçe-Galatasaray müsabakasına ilişkin içerik çözümlemesi yapılmıştır. Çalışmada cinsiyetçi, ataerkil ve militarist nefret söylemleri çözümleme birimi olarak seçilmiştir. Belirlenen nefret söylemlerinde karı, vurdurmak, sokmak; baba, imparator, koca; gaza, zafer, savaş kelimeleri dilsel birim olarak belirlenmiştir. Dilsel olmayan birim ise toplam tweet, retweet, beğeni ve yorum sayılarıdır. Çözümleme birimi olarak cinsiyetçi, ataerkil ve militarist nefret söylemlerinin seçilmesinin sebebi bu söylemlerin ilgili futbol müsabakasında diğer nefret söylemlerine nazaran daha fazla kullanılmasıdır. Çalışmamızda nefret söylemine ilişkin üç gün süresince atılan toplan tweet sayıları ve nefret söylemleri çeşidi ve dilsel birim aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

KAYNAKÇA

Akal, Cemal B. (1994). Siyasi İktidarın Cinsiyeti. Ankara: İmge Yayınları.

Alğan T. Cengiz; Şensever, F. Levent. (2010). Ulusal Basında Nefret Suçları:10 yıl 10 Örnek. İstanbul: Sosyal Değişim Derneği.

Ataman, Hakan (2012). Nefret Suçlarını Farklı Yaklaşımlar Çerçevesinden Ele Almak: Etik, Sosyo-Politik ve Bir İnsan Hakları Problemi Olarak Nefret Suçları, Der. Yasemin İnceoğlu *Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları içinde*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Avrupa Birliği Bakanlar Komitesi, Nefret Söylemi
https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Hate_speech_TUR.pdf adresinden 11.07.2019 tarihinde alındı.

Aytekin, Çiğdem (2012). Yeni Medyada Sosyal Ağ Uygulaması Olarak Twitter ve Fikir Madenciliği. Der.. Deniz Yengin. İstanbul: Anahtar Kitaplar.

Belge, Murat (2011). Militarist Modernleşme: Almanya, Japonya ve Türkiye. İstanbul: İletişim Yayınları.

Göregenli, Melek. (2013). Temel Kavramlar: Önyargılar, Özcü İnançlar ve Ayrımcılık. Der. Mahmut Çınar. *Medya ve Nefret Söylemi Kavramlar Mecralar Tartışmalar içinde*. İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları. (39-57).

Graham M. Vaughan; Hogg, Michael A. (2007). Sosyal Psikoloji. (Çev.: Aydın Gelmez, İbrahim Yıldız). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Işık, Şehnaz. (2012). Kültürlerarası İletişim Bağlamında Cumhuriyet Üniversitesindeki Gençlerin Almanlara Yönelik Kalıpyargıları. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık, Cilt: 36, Sayı: 2. (159-191).

Korat, Gürsel. (2008). Dil, Edebiyat ve İletişim. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mutlu, Erol. (2008). İletişim Sözlüğü. İstanbul: Ayraç Yayınları.

Özsoy, Selami; Yıldız, Kadir. (2013). Türkiye'deki Spor Basınında Nefret Söylemi. International Journal Social Science Research, Year: 2, Issue:2. (46-60).

Tanay, Gizem. (2012). Ayrımcılık Suçu. Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Ceza ve Ceza Usul Hukuku Bilim Dalı.

Timisi, Nilüfer. (1997). Medyada Cinsiyetçilik. Ankara: Başbakanlık Kadının Sorunları ve Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları.

Tuncer Kızılay, E. (2010). Türk Modernleşmesinde Ataerkil Söylemin Yansımaları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü.(2016). Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Yardımcı, Gizem.(2014). Güvenlik Devletinden Bireyin Haklarına Bakmak <http://horsdecombat-humanitarianlaw.blogspot.com/> adresinden 28 Aralık 2018 tarihinde alındı.

CEP TELEFONLARINA ENTEGRE DİJİTAL FOTOĞRAF TEKNOLOJİLERİNİN GERÇEKLİĞİ DEĞİŞTİRMESİ/GÜZELLEŞTİRMESİ ÜZERİNE BİR ANALİZ: OPPO MARKA CEP TELEFONU REKLAMI

AN ANALYSIS ON THE REFRACTION/ BEAUTIFICATION OF REALITY THROUGH MOBILE PHONE-INTEGRATED DIGITAL PHOTOGRAPH TECHNOLOGIES: ADVIRTESEMENT OF OPPO MOBILE PHONES

ÜLHAK ÇİMEN¹

Atatürk Üniversitesi

ulhacimen@gmail.com

Öz

Analog fotoğrafçılıktan dijital fotoğrafçılığa geçiş ile birlikte gerçeğin değiştiği ve gerçekten daha gerçek olan gerçeğin saf gerçeğin yerini aldığı iddia edilmektedir. Dijital fotoğraf makinesi teknolojilerinin cep telefonlarına sığacak kadar küçülmesi, gerçekten daha gerçek olan gerçeğin herkese ulaşmasına yol açmıştır. Süper gerçeklik, post gerçeklik ve fotoğraf sonrası gerçeklik olarak adlandırılan güncel fotoğrafçılıkta dijital teknolojilerin mutlak belirginliği görülmektedir. Günümüzde dijital cep telefonu teknolojileri ile insanın devre dışı bırakıldığı ve yeteneğin insandan bağımsız hale geldiği ileri sürülmektedir. Fotoğrafın fotoğrafı çeken kişinin başarısından ziyade dijital teknolojilerin bir çıktısı olduğu iddiası güncel fotoğrafı tartışmalı bir alana taşımıştır. Fotoğrafta ortaya çıkan anlamın kişiden bağımsız olarak önceden belirlenmiş dijital teknolojilerin yönlendirmeleriyle oluştuğu göz önüne alınmakta ve anlamın geleneksel değerinin fotoğrafta bulunmayacağı iddia edilmektedir. Özel gerçeğin etkisini kaybettiği ve nesnel gerçeğin hükümler olduğu dijital fotoğrafçılıkta teknolojilerin mutlak etkisi görülmektedir.

Bu çalışmada Oppo Marka cep telefonunun televizyon reklamı incelenerek içerik analizi yapılmıştır. Yine aynı çalışmada kavramsal tanımlamalar yapılırken literatür taraması yöntemine başvurulmuştur. Değişen fotoğrafçılık anlayışının ve kullanılan dilin incelendiği metinde fotoğrafı çeken kişinin mi yoksa teknolojinin mi belirleyici olduğu anlaşılacak istenmiştir. Çalışmamız yenilenen teknolojiler ile birlikte insani yeteneklerin yok olduğuna gönderme yapması nedeniyle önemli olarak da değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Fotoğraf, Fotoğrafik Gerçeklik, Oppo, Çok Güzel, Yetenek.

¹ Dr. Öğr. Üyesi/Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü ulhacimen@gmail.com

Abstract

It is claimed that reality changes with the transition from analog photography to digital photography, and the reality that is more real is replacing pure reality. The fact that digital camera technologies have shrunk to fit into mobile phones has led to the reach of everyone who is more real. In the current photography, called super reality, post reality and post photo reality, digital technologies have absolute clarity. Today, it is claimed that with digital mobile phone technologies, human is disabled and the ability becomes independent from human. The claim that the photograph is an output of digital technologies rather than the success of the photographer has brought the current photograph to a controversial area. It is considered that the meaning that emerges in the photograph is formed by the directions of pre-determined digital technologies independent of the person and it is claimed that the traditional value of the meaning will not be found in the photograph. In digital photography, where the subjective reality loses its effect and the objective reality is the ruler, the absolute effect of the technologies can be seen.

In this study, the television advertisement of the Oppo Brand mobile phone was examined and content analysis was done. In the same study, while making conceptual definitions, the literature review method was used. It is intended to understand whether the person taking the photograph or the technology is decisive in the text, where the changing understanding of photography and the language used is examined. Our study is considered as important because it refers to the disappearance of human talent with the renewed technologies.

Keywords: Digital Photography, Photographic Reality, Oppo, Very Beautiful, Talent.

GİRİŞ

Fotoğraf icat edilmeden önce insanların dünyayı algılayışı gözün görme yeteneği ile sınırlıydı. Fotoğraf makinesinin icadından sonra insan gözünün görebildiğinden daha farklı gerçekliklerle tanışıldı (Satkın, 2014:7). Uzunca yıllar sanat olup olmadığı bağlamında tartışılan fotoğraf, fotoğraf makinesinin teknolojiyle yakınsamasıyla birlikte tartışma alanını gerçeklik bağlamına taşımıştır. Fotoğrafın yeni teknolojilerle yakın ilişkisinin söz konusu olması toplumsal algıda hızlı dönüşümler yaşanmasına yol açmıştır. Hatta fotoğrafın teknolojik dönüşümünün insanlar üzerinde mutlak etkilerinin takip edilmesinin giderek zorlaştığı iddia edilmektedir (Değirmenci, 2016:27).

Analog dönemde insani niteliklerin fotoğrafa belirgin olarak etki ettiği ancak dijital fotoğrafa geçişle birlikte insani etkinin yok olduğu düşünülmektedir (Baudrillard, 2012: 18). Analog fotoğrafta fotoğrafın çekilmesinden sonra görüntünün görülmesi için beklenen zaman diliminde kişilerin imgelerinde, düşüncelerinde ve hayallerinde gerçeklik, öznel bağlamda kıymet görmekteydi. Ancak dijital fotoğraf ile birlikte imge, hayal ve düşünce devre dışı bırakılmıştır. Çünkü fotoğraf çekildikten sonra imgeye müsaade edecek zaman dilimi kalmamıştır.

Analog fotoğraf doğrudan yanılsamaları barındıran öznel bir gerçeklik değeri taşıırken dijital fotoğraf yanılsamaların yok olduğu nesnel bir gerçeklik değeri taşımaktadır. Yani analog fotoğrafta fotoğrafı çeken kişinin çektiği görüntü ile banyo sonrasında ortaya çıkan görüntü arasında fark oluşabilirken dijital fotoğrafta böyle bir illüzyon bulunmamaktadır. Analog fotoğrafta gözükmeyen şeylerin ortaya çıkması gerçekliğin terlemesiyle açıklanırken gözükün şeylerin yok olması gerçekliğin saklanmasıyla ifade edilmektedir. Roland Barthes analog fotoğrafta görme alanına etki eden yanılsamaları skandal etkisi söylemiyle ifade etmektedir (Barthes, 2016).

Fotoğraf analog dönemde yanılsama, düşünme, bilinç, ayartma, imge, arzu, sahne, ilişki, simgesellik belirme ve kaybolma kavramları ile yakın ilişki halindeydi. Ve bu kavramlar fotoğrafı kendine özgü bir form haline getirmişti. Ancak dijital fotoğraflarda fotoğraflama aşamasından önce fotoğraf makinesine yüklenen hazır kodlar ve çekim esnasında meydana gelen algoritmik işlemler fotoğrafın gerçekliğini yok etmiştir. Daha sarıh bir ifadeyle fotoğraf makinesi önceden belirlenen algoritmik kodlarla fotoğrafı çekilen şeyi gerçekliğinden kopartıp güzelleştirerek ekranda göstermektedir.

Dijital teknolojinin gelişimiyle birlikte her geçen gün mekanizması ve sayısal aksanı yenilenen dijital fotoğraf makineleri aracılığıyla yüksek kaliteli, büyük boyutlu ve daha ince detaylı dijital fotoğraflar üretilebilmektedir. Sanatçısının yaratıcılığının ve kabiliyetinin dijital fotoğraflarda olmadığını söyleyebiliriz. Cep telefonlarına entegre dijital fotoğraf makineleri ile çekim öncesi, çekim sırası ve çekim sonrasında çeşitli yazılımlar ile gerçekliği değiştirilmiş fotoğraf görüntüleri elde edilmektedir (Yazar ve Yalçın, 2018:613).

1- ÇALIŞMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Çalışma cep telefonlarına eklenen dijital teknolojiler ile birlikte fotoğrafta insan etkisinin yok olduğunu göstermesi açısından önemli olarak değerlendirilmektedir. Analog

fotoğrafta görüntü elde edilirken fotoğrafta insani yön mutlak anlamda belliyken dijital fotoğraflarda insani hiçbir müdahaleye müsaade edilmemektedir. Önceden oluşturulmuş dijital kodlarla ortaya çıkacak görüntünün ne şekilde görüleceği ilk baştan bellidir. Önceden hazır kalıp hale gelen anlamlardan oluşan dijital imajların insan hayatındaki mutlak etkisini görebilmek gereklidir. Çalışmamız analog fotoğraftan dijital fotoğrafa geçişle birlikte insani yeteneklerin değersizleştiğini göstermeyi amaçlamaktadır

1-1 Çalışmanın Yöntemi: Çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılarak gerçeklik, fotoğraf ve gerçeklik ilişkisi belirli bir çerçeveye oturtulmuştur. Literatür taraması yapılırken konunun kavramsal çerçevesini belirlemek amacıyla iletişim bilimlerinin yanı sıra; sosyoloji, psikoloji ve felsefeden de yararlanılmıştır.

Ayrıca çalışmamızda içerik çözümlemesi yapılarak reklam incelemesi yapılmıştır. Çalışma yöntemimizde çözümleme birimimiz *Oppo reklamı*, dilsel birimimiz *iyi, güzel, çok iyi, çok güzel* kelimeleri ve dilsel olmayan birim ise *süredir*. Çalışmada çözümleme kategorisi olarak görüntülü reklam seçilmiştir. Yapılan inceleme sadece söylem üzerine değildir; araştırılan reklamın görüntüsü de incelenmiştir.

1-2 Kavramsal Çerçeve: Çalışmamızın kavramsal çerçevesini analog fotoğraf, dijital fotoğraf ve süper güzellik kavramları oluşturmaktadır.

1-2-1 Analog Fotoğraf: Analog fotoğraf, cisimlerden yansıyan fotonların objektif tarafından toplanması; objektif içerisindeki mercekler tarafından bir kısmının kırılarak odaklanmanın sağlanması; diyafram halkası ile gövdeye ulaşacak ışık miktarının belirlenmesi; enstantane ile alıcıya ulaşacak ışık süresinin belirlenmesi; nihayetinde ışık enerjisinin elektrik enerjisine çevrilmesi sonucunda kimyasal duyarlatıcı üzerine görüntünün kaydedilmesi işlemidir. Analog fotoğrafta elde edilen bir görüntü hemen izlenememekte; çeşitli işlemlerden sonra (banyo, tab vb.) fotoğrafik imaj ortaya çıkmaktaydı. Ayrıca analog fotoğrafta fotoğraf çekimi için sayı sınırlandırılması bulunmaktadır.

1-2-2 Dijital Fotoğraf: Dijital fotoğraf, fotonların üzerinde milyonlarca piksel bulunduran sensörler üzerinde düşerek yarı iletken bir bölgede toplanması neticesinde elde edilen ışık enerjisinin elektrik enerjisine çevrilerek sayısal taşıyıcılar üzerine kaydedilmesi işlemidir. Dijital fotoğrafta çekimi yapılan görüntünün eş zamanlı olarak ekranda görülebilmesi mümkündür ve dijital fotoğrafçılıkta neredeyse sınırsız sayıda fotoğraf çekimine imkân tanınmaktadır.

1-2-3 Süper Güzellik: Süper güzellik kavramı dijital fotoğraf makinelerinin bir görüntüyü gerçekte görüldüğünden daha güzel hale getirmesi daha doğru ifadeyle gerçekliğinin değiştirilmesi işlemidir (Sontag, 2011:115). Dijital fotoğraf teknolojileri önceden programlanmış yazılımlar ile mutlak anlamda her şeyi olduğundan daha gerçekçi/güzel yapmaya programlıdır.

2- FOTOĞRAF GERÇEKLIK İLİŞKİSİ

Gerçekliğin hem öznel hem de nesnel yanı bulunmaktadır. Gerçekliğin insan algısının dışında değerlendirilmesi yani bütünüyle nesnel hale getirilmesi gerçekliğin doğasına aykırıdır. Gerçeklik ile ilgili ortaya atılan tartışmalarda somut neticelere ulaşılamamasının nedeni gerçekliğe ilişkin tanımlama alanının belirgin olmamasıdır. Her disiplin kendi çalışma alanına uygun gerçeklik tanımlaması yapmakta ve bu durum gerçekliği daha anlaşılabilir kılmaktadır. Aynı durum fotoğraf için de geçerlidir. Gerçekliğin ne anlama geldiğinin belirsizliği fotoğrafik gerçekliği de belirsiz kılmıştır (Walden, 2018:117). Fotoğraf gerçeklik tartışmasında göz önünde bulundurulması gereken husus şudur: Fotoğraf gerçeklik ilişkisi ele alındığında ya fotoğrafın insani yönüne ya da nesnellığe gönderme yapılmaktadır.

Dijital fotoğraf teknolojileri ile birlikte ortaya çıkan gerçekliği nesnelleştirme fotoğrafın özgünlüğünü sorunlu hale getirmiştir (Walden, 2018:164). Teknolojik aletlerin insan hayatının her alanına girdiği son yüz yılda dijital teknoloji insan hayatını kolaylaştırmanın da bir adım önüne geçmiştir. Yani teknoloji insan hayatındaki gerçeklikleri aşarak farklı bir gerçekliğe yol açmaktadır. Gerçeklik kavramının nesnel kavramıyla eş değer tutularak gerçekliğin insani yönünün yok sayılması gerçekliğin değerini bozmaktadır.

Analog fotoğrafta bakışın yanılsama ile yakın ilişkisi vardır (Moholy, 1939:165). Yani bakışa özgü gerçeklikle insani nitelikler arasında yakın ilişki söz konusudur. Fotoğrafın mutlak anlamda nesnellığı yani genel geçerliliği söz konusu değildir. Doğal fotoğraf olarak değerlendirebileceğimiz bu fotoğraflarda kişilerin öznel yanı fotoğrafta etkisini gösterebilmektedir. Ancak dijital fotoğrafçılık ile insani nitelikler devre dışı bırakılmıştır. Dijital fotoğrafçılıkta düşünmeye ve akıl yürütmeye imkân tanınmamaktadır (Freund, 2016:189)

2-1 Fotoğraf ve Güzelleştirme

Analog fotoğrafçılıkta bir fotoğraf görüntüsünün gerçekliğiyle oynamak istendiğinde ham fotoğrafı hapsediği alandan kurtarmak gerekirken (banyo, tab, karanlık oda vs.) dijital

fotoğrafçılıkta fotoğraf makinesi insanı devre dışı bırakarak her görüntünün gerçekliğini güzelleştirmeyi başarılı bir şekilde yapabilmektedir (Sontag, 2011:4). Tekrarlar, debdebeli ahenkler, kesintisiz görüntüler, aceleci davranışlar, düşünmeye imkân tanımayan seri çekimler durmayı devre dışı bırakmıştır. Fotoğrafın matematiksel kodlarla yeniden düzenlenmesini mümkün kılan teknolojiler fotoğrafın gerçekliğini değiştirerek küresel düzlemde dolaşıma sokmaktadır (Bate, 2013:221). Bilgisayar sistemlerinin minimize edilerek fotoğrafa ve cep telefonlarına entegre edilmesi neticesinde ortaya çıkan imajlar fotoğraf çekimini daha kolay hale getirmiş; ortaya sürekli güzel fotoğraflar çıkmış; düşünce devre dışı bırakılmış ve insan yeteneği önemsiz hale gelmiştir. Bu durum fotoğrafın insan ile ilişkisinin ortadan kalktığını göstermektedir.

Analog fotoğrafçılıkta insanların en büyük arzusu düşünsel bağlamda güzel şeyleri yakalama isteğidir. Ancak dijital fotoğraflar çektikleri görüntünün gerçekliğini bozarak güzelleştirme işinde oldukça başarılı olabilmektedir. Bazen ortaya çıkan görüntü, temsil olunan gerçeklikten daha güzel olmadığında fotoğrafı çeken üzülebilmektedir. Fotoğrafın insani niteliklerle olan ilişkisi yok olmuştur. Gerçeklik çarpıtılarak-daha doğru ifadeyle güzelleştirilerek- farklı bir görüntü formatı haline getirilmiştir. Analog fotoğrafta temsile dair *doğruyu söyleme* önemliyken dijital fotoğrafta ise *güzelleştirme* ön plana çıkmıştır (Sontag, 2011:104-105). Önceleri gerçekliğe sadakat göstererek görüntüyü ortaya koyan fotoğrafçılıktan görünümünün niteliğini muazzam derecede güzelleştiren fotoğrafçılığa geçiş yaşanmıştır. Analog fotoğrafta görülemeyen güzellikler insanlara gözükebilmekte ya da görülen güzellikler yok olabilmekteyken dijital fotoğrafta her zaman için her şey güzelleştirilerek gösterilmektedir. Bir manzaraya bakan yüzlerce insanın yüzlerce farklı fotoğraf çekmesinde her fotoğrafçı görmüş olduğu gerçekliğin görünümünün gerçekliğiyle uğraşmadan fotoğraf elde ederken dijital fotoğrafta yüzlerce farklı fotoğraf bütünsel gerçeklik bir formatta güzel bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Gerçekliğiyle oynanan fotoğraflar en fazla korkulması gereken fotoğraflardır. Bu fotoğraflar fotoğrafçılığı sıradan, kaba ve düzensiz hale getirmişlerdir (Sontag, 2011:158)

Fotoğraf makinesindeki dijital görüntüleme teknikleri ve beraberinde getirmiş olduğu manipülasyon fotoğrafçılığın daha masum olduğu negatif sürecin yerini almıştır. Dijital fotoğraflar yalanı gerçek hale getirmekte; çirkinini güzel yapmakta; yanlış ise doğrulamaktadır (Berger, 2017:89). Dolayısıyla dijital fotoğraflar insani niteliklerin önemsizleştirildiği ve teknolojinin kutsallaştırıldığı fotoğraf örnekleridir.

İnsanlar fotoğraf çekilirken teknolojinin yardımıyla neredeyse kusursuz fotoğraflar elde edebilmektedir. Dijital telefon kameralarında doğallık fotoğraf çekilmeden önce yok olmaktadır (Güzel ve Çizmeci, 2018: 88-89). Dijital teknolojiler her şeyi kusursuz hale getirip güzelleştirirken insani nitelikleri yok saymakta ve böylelikle yetenek devre dışı kalmaktadır.

Biricikliğin ve kalıcılığın imgede birbirleriyle sımsıkı bağlı olmalarına benzer biçimde gelip geçicilik ve tekrarlanabilirlik imge dışında birbirlerine sımsıkı bağlıdır. Görüneni bir şekilde daha görünür kılmaya ve güzelleştirmeye çalışan teknoloji fotoğraflanacak şeyi kabuğundan soyup çıkartmakta ve o şeyin aurasını bozmaktadır (Leslie, 2019). İnsan gözü yerine geçen teknolojik gözler insani görme yetisini aşarak kendi görme biçimlerini gerçeklik diye ilan etmişlerdir.

3- OPPO REKLAMI

3-1Oppo Reklam Künyesi

Reklam veren: OPPO Türkiye

Reklam Ajansı: Havas İstanbul

Prodüksiyon Ekibi: Sıla Salgın, Gözde Bilir

Prodüksiyon Şirketi: Kala Film

Yönetmen: Turgut Akaçık

Müzik: 3K1A

Yayın Tarihi: 2019/Ekim

Süre: 2 Dakika

Reklam Sloganı: Onun Yeteneği #Senin Yeteneğin

3-2 Reklamın Olay Örgüsü

Reklamın ana karakteri olan ses sanatçısı Sıla Gençoğlu, fotoğraf tutkusu sebebiyle müzik kariyerine ara vererek sergi açmaya yönelir. Reklamın ana karakteri olan Sıla çektiği fotoğraflarda kendisine değil de telefona övgüler yapılması karşısında fotoğrafa merak salar. Fotoğraf tutkusu ile doğaya çıkan Sıla çekmiş olduğu fotoğraflara değil de telefon kamerasına yapılan iltifatlara şahit olur. Son sahnede Sıla açtığı fotoğraf sergisinde yanına gelen hayranının çektiği fotoğrafa değil de hayranının telefonuna iltifat ederek telefonun mutlak üstünlüğünü ilan eder. Ekranda beliren slogan ile de verilmek istenen mesaj pekiştirilir. “Onun Yeteneği, #Senin Yeteneğin”

3-3 Reklamın Çözümlemesi ve İçerik Analizi

<p><u>Geciş 1</u> Reklam açılışı için konser alanının dışarıdan ve tepeden bir görüntüsü kullanılmıştır.</p>	
<p><u>Sahne 1-İç-Gece-Konser Alanı Kulisi</u></p> <p>Kuliste Sıla ve kuaför vardır. Kuaför Sıla'nın saçlarıyla oynar ve ona iltifat eder.</p> <p>Sıla elinde mavi renkli telefonda kendi çekmiş olduğu fotoğraflara bakıp, kuaföre telefondaki fotoğrafları gösterir.</p> <p>Kuaför Sılanın elinden telefonu alır ve arkasını çevirerek. Sılaya değil de telefona iltifat eder.</p> <p>Bu sırada kuaförün sözlerine Sıla bozulur ve suratı düşer. Telefon kuaförün elindeyken yanlarına bir kadın gelir. Gelen kadın da kuaförün elinden telefonu alır ve telefonu hızlıca çevirerek inceler. Kadın da telefona iltifat eder.</p> <p>Bu sözler üzerine Sıla oturduğu yerden ayağa fırlar ve telefonu kadının elinden sert bir şekilde alır.</p>	<p>Kuaför: Bence tamamız. Süper görünüyorsun.</p> <p>Sıla: Bak ben çektim. Nasıl olmuş?</p> <p>Kuaför: Vay! Kamerası çok iyi ya!</p> <p>Kadın (1): Aa! Oppo mu aldın?</p> <p>Sıla: Bir dakika ya! Kendi kendine çekmiyor herhalde. Kamera ondaysa göz de bizde.</p>
<p><u>Sahne 2 İç-Gece-Sahneye Giden Koridor</u></p> <p>Sıla ekipten oldukları belli olan bir erkek ve bir kadın ile konsere çıkmak üzere yürümektedirler. Sıla ise elindeki telefonda kendi çektiği fotoğraflara bakarak yürümektedir. Erkek Sıla'ya bakarak konser alanıyla ilgili sözler söyler.</p> <p>O sırada Sıla elindeki telefonu yanındaki adam uzatarak fotoğrafları gösterir ve sorar.</p> <p>Adam Sılanın uzattığı telefonu alarak, telefona iltifat eder.</p> <p>Adamın bu sözleri üzerine Sıla'nın yüzü düşer ve birden durur. Kadın ve adam</p>	<p>Erkek (2): Tribünler tıklım tıklım. Bu akşam çok güzel olacak.</p> <p>Sıla: Nasıl çekmişim?</p> <p>Erkek (2): İnanmıyorum Sıla! İnanmıyorum! "Oppo! Yıkılıyor." Der ve telefonu Sıla'ya uzatarak onları geçip hızla ileri yürüyerek konuşur. "Hadi arkadaşlar hadi!"</p>

<p>ilerlerken Sıla arkalarından kısa bir süre bakar ve ekranın sağından dışarı kaçır gibi uzaklaşır.</p>	
<p><u>Geçiş 2</u> Sahne geçişi olarak ekrana magazin isimli bir gazete gelir. Gazete manşetinde “Sıla Nerede” haber içeriğinde ise “Fotoğraf sevgisi yüzünden konsere bile çıkmadı.” yazmaktadır.</p>	
<p><u>Sahne 3 Dış-Gündüz-Köy yolu</u> Sıla konser alanından kaçtıktan sonra köy yolunda ilerleyen bir traktörün römorkunun içinde köylülerle beraber yol almaktadır. Sıla gülümseyerek elinde tuttuğu telefon ile römorkun diğer kenarında oturan iki çocuk ve kuzunun fotoğrafını çeker. O esnada Sıla'nın yanındaki köylü adam telefona bakarak, telefonun kamerasını över.</p> <p>Adamın bu sözü üzerine Sılanın yüzü yine asılır ve adama sert bir bakış atar. Bir sonraki açı da traktörün durduğunu ve Sıla'nın römorktan indiğini görürüz. Römorktakiler el sırtı dönük el sallayan Sıla Traktörün tersi istikamette yürümeye başlar.</p>	<p>Erkek (3): Valla kamerası çok güzel çekiyor.</p>
<p><u>Sahne 4 Dış-Gündüz-Göl Sazlık Alan</u> Sazlık alanda lastik şişme bot içinde iki doğa fotoğrafçısı ellerinde fotoğraf makinaları çekim yaparken Sıla suyun içinde ayağındaki uzun çizmelerle yürüyerek ve ördek sesi çıkararak önlerine dikilir.</p> <p>Sıla arkasını dönerek elinde tuttuğu telefonu kaldırarak markayı da göstererek fotoğraf çeker. Çektiği ördeğin fotoğrafına bakıp çok iyi fotoğraf dercesine ses çıkarır.</p> <p>Arkasını dönen Sıla ekrandan çıkar. O sırada arka planda Sıla'yı izleyen fotoğrafçılardan birisi yanındakine sorar.</p>	<p>Sıla: Vak! Vak! Vak! Vak! Vak!</p> <p>Sıla: Hah ha!</p> <p>Erkek (4): Sıla mı O?</p>
<p><u>Sahne 5 Dış-Gündüz-Deniz Kenarı</u> Sıla deniz kenarında kumsalda yürümektedir. O esnada Sıla denizde siyah bir balinanın ses çıkararak suyun üzerinde belirdiğini görür. Heyecanlan Sıla koşarak</p>	

<p>tam açığı yakaladığı yerde telefonu iki eliyle tutarak balinanın fotoğrafını çeker. Çektikten sonra telefona bakıp gülerken konuşur.</p> <p>Sözlerini bitirip arkasını dönerek gitmek üzere olan Sıla denizden balinanın sesini duyar.</p> <p>Balinanın da oppo demesi üzerine bozulan ve suratı asılan Sıla sinirli bir şekilde balinaya doğru söylenir.</p>	<p>Sıla: Şimdi göreceğiz bakalım. Kim iyi çekiyormuş?</p> <p>Balina: Oppo!</p> <p>Sıla: Sen de mi balina?</p>
<p><u>Sahne 6 Dış-Gündüz-Kırsal Alan</u> Gündüzü akşama çeviren bir fırtına ve fırtınanın ortasında bir hortum belirir. Sıla da elindeki telefon ile hortumun fotoğrafını çekmektedir. O anda yanında beliren bir adam Sılanın elinden telefonu alarak telefonu övmeye başladığı anda Hortum onu yukarı doğru fırlatır.</p> <p>Bu sözlerin ardından havadayken telefonu elinden düşürür ve Sıla hemen yakalar. Telefonu alan Sıla havadaki adamın fotoğrafını çeker.</p>	<p>Erkek (5): Oo! Kamera güzel çekiyormuş.</p>
<p><u>Geçiş 3</u> Son sahneye geçerken kullanılan geçişte ekranda bir gazete belirir. Sanat Gündem gazetesi manşetinde “Fotoğrafçı oldu” yazarken manşet altında ise Sıla’nın büyük boy fotoğrafı görülmektedir. Fotoğrafın yanında haber metninde daha küçük puntolarla “Ünlü sanatçı Sıla, bir süredir profesyonel fotoğraf çekimiyle ilgileniyor.” yazmaktadır.</p>	
<p><u>Sahne 7 İç-Gece-Sergi Salonu</u> Sergi salonunun ortasında ayakta duran Sıla ve etrafında da fotoğrafını çeken fotoğrafçılar vardır. Basın mensupları fotoğraf çekmeyi bitirdikten sonra Sılanın yanına genç bir kadın gelir ve elindeki telefonda çektiği fotoğrafları göstererek sorar.</p> <p>Kadının elinden telefonu alan sıla telefona bakarak iltifat etmeye başlar.</p>	<p>Kadın (2): Sıla Hanım! Sıla Hanım, çektiğim fotoğraflara bakar mısınız?</p> <p>Sıla: Oppo! Kamerası çok iyi ya!</p>

Sıla'nın bu sözlerine sinirlenen kadın telefonu alarak uzaklaşır. Sıla da buna şaşırıp kalır.

En sonda telefonun fotoğrafı ve yanında da reklam sloganı olan “**Onun Yeteneği #Senin Yeteneğin**” yazısını görürüz ve reklam biter.

Çözümleme birimimiz olan *Oppo Reklamı* 'nda dilsel birimlerin tespiti yapılarak (*iyi, güzel, çok iyi, çok güzel*) içerik çözümlemesi yapılmıştır. Ayrıca *süre* dilsel olmayan birim olarak seçilmiştir. Reklamın ilk sahnesinde (12. saniyede) *Vay! kamerası çok iyi ya ve Aa Oppo mu aldın?* Denilerek dilsel birim ve çözümleme birimi kullanılmıştır. Reklamın ikinci sahnesinde (25. saniyede) *İnanmıyorum Sıla inanmıyorum Oppo yıkılıyor* denilerek çözümleme birimi kullanılmış; dilsel birime ise dolaylı gönderme yapılmıştır. Reklamın üçüncü sahnesinde (40. Saniyesinde) Oppo marka telefon fotoğraf çekimi yaparken gösterilmiştir. Yine reklamın üçüncü sahnesinde (42.saniyede) *Valla kamerası çok güzel çekiyor* denilerek dilsel birim kullanılmıştır. Reklamın 4. Sahnesinde (57. saniyede) Oppo marka telefon fotoğraf çekimi yaparken gösterilmiştir. Reklamın beşinci sahnesinde (74. Saniyede) Oppo marka telefon fotoğraf çekimi yaparken gösterilmiştir ve yine aynı sahnede (79.saniyede) *Şimdi göreceğiz bakalım kim iyi çekiyormuş?* sorusuna balina *Oppo* cevabını vermiştir. Burada *iyi* kelimesiyle dilsel birimin *Oppo* kelimesi ile çözümleme biriminin kullanıldığı görülmektedir. Reklamın altıncı sahnesinde (92.saniye) Oppo marka telefon fotoğraf çekimi yaparken gösterilmiştir ve yine aynı sahnede (94.saniyede) *Oo kamera güzel çekiyormuş* denilerek dilsel birim kullanılmıştır. Reklamın yedinci sahnesinde (111. saniyede) *Oppo kamerası çok iyi ya* denilerek hem çözümleme birimi hem de dilsel birim kullanılmıştır.

SONUÇ

Mütemadiyen fotoğraf çekmemizin talep edildiği bir dünyada yaşamaktayız ve fotoğraf çekebilmek için fotoğraf makinesi alma zorunluluğu sona ermiştir. Cep telefonları, ipadler, tabletler ve akıllı saatler yardımıyla da gayet güzel fotoğraflar çekilebilmektedir (Çakar, 2015: 11). Bunlar içerisinde mütemadiyen teknoloji ile yakın temas halinde bulunan cep telefonları fotoğrafçılığı farklı bir tartışma alanına sürüklemiştir. Çünkü cep telefonlarına eklenen dijital teknolojiler gerçekliği değiştirerek farklı imajlar ortaya çıkarmıştır.

Fotoğrafa ilişkin en güncel tartışma fotoğrafın gerçekliği ne derece temsil ettiği (Currie, 2018:314). Fotoğraf makinesi gerçeklik ilişkisinde ilk dönem tartışmaları genellikle

objektif seçimi, alan derinliği, pozlama, açı, çerçeveleme ve kompozisyon gibi öğelerle gerçekliğin değiştirildiği üzerineyken dijital fotoğrafçılığa geçişle birlikte tartışma alanı insani niteliklerin (yanılsama, düşünme, bilinç, ayartma, imge, arzu, sahne, ilişki, simgesellik gibi) yok olduğu üzerinedir. Çünkü analog fotoğrafta, fotoğrafın çekilmesinden ortaya çıktığı süreye kadar imajın gerçekliği konusunda insani nitelikler devreye girmektedir. Ancak dijital fotoğrafta çekimi yapılan görüntü doğrudan ekrandan gözüktüğü için imge ve bilinç düşünceyle bağını kopartarak doğrudan ekranın kendisi olmuştur. Cep telefonlarına eklenen dijital fotoğraf teknolojileri ile birlikte tartışma konusu gerçekliğin insani niteliklerden iyice bağımsız hale geldiği ve ismine fotoğraf denilemeyecek farklı bir görsel imaj dönemine geçildiği hususundadır. Bu fotoğrafçılıkta önceden hazır hale getirilmiş kodlarla fotoğraf çekilmeden önce, ortaya çıkacak görüntünün güzel hale getirilmesi fotoğrafik gerçeklik olarak belirlenmiştir.

Fotoğraf literatüründe aşkınlık söylemini, gerçekliğin insani boyutunu aşan ve teknolojinin egemenliğine giren biçimiyle ele almak fotoğraf gerçeklik ilişkisini açıklamada daha faydalı olacaktır. Aşkınlık, teknoloji marifetiyle fotoğrafta her şeyi gösterme çabasına verilen isimdir (Değirmenci, 2016: 132). Aynı şekilde bir şeyi olduğundan daha farklı şekilde göstermek yani güzel hale getirmek de fotoğrafik aşkınlığın söylem alanına girmektedir.

Cep telefonlarına entegre dijital kameralar sadece fotoğrafı sıradan hale getirmemekte aynı zamanda görüntülerin gerçekliğini de değiştirmektedir. Dijital fotoğraflar ile gerçekten daha gerçek hale gelen görüntüler şimdiler de ise *gerçeğinden daha güzel* hale getirilmektedir. Dijital fotoğrafçılıkta görüntülerin gerçekliğinin değiştirildiğini yani gerçekliğin güzelleştirildiğini Oppo marka cep telefonunun içerik analizi yapılan reklamında görebilmekteyiz. İncelemeye konu olan reklamın değişen fotoğrafçılık anlayışını göstermesi hususunda başarılı bir örnek olduğunu düşünmekteyiz. Reklamın başından sonuna kadar fotoğrafı çeken kişinin yeteneğinin önemsiz kaldığı ve fotoğrafı güzel hale getirmede telefonun belirleyici olduğu görülmektedir. Ayrıca Oppo markasının reklam sloganı olarak seçtiği *Onun Yeteneği, Senin Yeteneğin* söyleminde telefonun yeteneğinin insanın yeteneğinin önüne geçtiği anlaşılmaktadır. Denilebilirse fotoğrafı çeken kişinin görme ve algılama yeteneğinin artık önemli olmadığı ve sadece kamerayı tutmasının-deklanşöre basmasının- yeterli olduğu mesajı verilmektedir. Reklamın sonunda başkarakterin(Sıla'nın) yetenek teknoloji mücadelesinde direnmeyi bırakması ve telefonun gücüne teslim olması teknolojinin insandan daha belirleyici olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Barthes Roland(2016). Camera Lucida. (Çev: Reha Akçakaya). İstanbul: Altıkkırkbeş Yayın.
- Bate David(2013). Fotoğraf Anahtar Kavramlar. (Çev: Bahar Şimşek). Ankara: De Ki Basım Yayın.
- Baudrillard Jean(2012). Neden Her Şey Hala Yok Olup Gitmedi. (Çev. Oğuz Adanır). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Berger John(2017). Bir Fotoğrafı Anlamak. Haz ve Sunuş: Geoff Dyer, (Çev. Beril Eyüboğlu). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Currie Gregory(2018). Kral Arthur'un Resimleri: Fotoğraf ve Hikâyenin Gücü. *Fotoğraf Felsefesi(Doğanın Kalem Üzerine Denemeler) içinde*. Der. Scott Walden, (Çev. Aylın Ünal, Hüseyin Yılmaz). İstanbul: Espas Sanat Kuram Yayınları(313-331).
- Çakar, Tuğrul (2015). Fotoğraf Yazıları. Ankara: Retro Basım Yayın.
- Değirmenci Koray(2016). Fotoğrafın İmgeleri Temsil, Gerçeklik ve Dijital Çağda Fotoğraf. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Freund Gisele(2016). Fotoğraf ve Toplum. (Çev.: Şule Demirkol). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Güzel, Ebru ve Çizmeci, Esra (2018). Filtreli Güzellik-Güzellik Hegemonyasının Gözde Mekânı Instagram: Güzellik Kraliçeleri ve Süper Modeller. İstanbul: Postiga Yayınları.
- Leslie Esther (2019). Walter Benjamin Fotoğraf Yazıları. (Çev. Burcu Halaç, Tevfik Turan). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Moholy, Lucia(1939). A Hundred Years of Photography. Harmondsworth: Penguin Press.
- Satkin Mustafa Bilge (2014). *Fotoğraf, Gerçeklik ve İdeoloji*.(Kasım). İstanbul: Sanat - Tasarım Dergisi. (7-13)
- Sontag Susan (2011). Fotoğraf Üzerine. (Çev. Osman Akınhay).Agora Kitaplığı: İstanbul.
- Walden Scott(2018). Fotoğrafta Gerçeklik. *Fotoğraf Felsefesi(Doğanın Kalem Üzerine Denemeler) içinde*. Der. Scott Walden, (Çev. Aylın Ünal, Hüseyin Yılmaz). İstanbul: Espas Sanat Kuram Yayınları (115-136).
- Yazar Tarık ve Yalçın İbrahim (2018). *Dijital Teknoloji ve Fotoğraf Sanatı*, Cilt 11,Sayı 60 Kocaeli: Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. (612-621).

NÂZİM HİKMET RAN'IN ŞİİRLERİNDE GİBİ EDATIYLA KURULAN BENZETMELER

SIMILARITIES ESTABLISHED IN THE POEMS OF NÂZİM HİKMET RAN

Ahmet ÇAL*

Necmettin Erbakan Üniversitesi

ahmetcal42@gmail.com

ÖZET

Türk edebiyatının önemli şahsiyetlerinden biri olan Nâzım Hikmet Ran'ın şiirlerinde hayal gücü, resim, vezin, kafiye bir aradadır. Özellikle Türkçe'nin kelime imkânları üzerinde farklı uygulamalar yapıp, kelimeyi bütün olarak telaffuz ederek ileri bir ritme ulaşmıştır. Böylece serbest nazımla yazılan şiirlerde ses, ritim ve ahenk sağlanmıştır. Nâzım'ın şiirlerinde vatan, vatan hasreti, hapisane, aşk, sevgi, özlem, ayrılık, hayat, kadın sevgisi, doğa sevgisi, insan sevgisi, düş, umut, iyilik, iyimserlik gibi konular belirgindir. Şiirlerine gündelik hayatta yaşanan olay, duygu, düşünce ve hayalleri yansıtmış ve halka yaklaşmak amacıyla konuşma dilini büyük bir başarıyla kullanmıştır. Şair klişeleşmiş benzetmeler yerine orijinal, kendi hayal dünyasının ürünü olan benzetmelere yer vermiştir. Çoğu zaman benzeyen ile kendisine benzetilen arasında çağrışım yapılması zor, özgün tasarımlarla bu sanatı uygulamıştır. Yaralı bir atlıyı, kanadından vurulmuş bir kuşa benzetmesi; yine sevgilinin ayağının ak bir kuşa benzetilmesi benzer öğelerin şairin muhayyilesinde farklı kavramları çağrıştırmaları bakımından önemlidir. Gözyaşını ağır bir zincire ya da sıska sırtın bir kurşun balyasına benzetilmesi okuyucunun hayal dünyasını zorlayan benzetmelerdir. İnsanların hayatın zorlukları karşısında çektikleri sıkıntılardan bahsederken insanı şarabını vermek için ezilen bir üzümüne benzetmesi veya darağacında asılan bir insanı ipin ucunda sallanan bir bayrağa benzetmesi şairin muhayyile gücünün ne kadar yüksek olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada şairin seçme şiirlerinin yer aldığı *“Henüz Vakit Varken Gülüm”* adlı kitapta geçen *“gibi”* edatıyla kurulmuş benzetmelerden hareketle Nâzım Hikmet'in benzetme ve imge kullanımı üzerinde durulacaktır.

* Öğr. Gör. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Seydişehir Meslek Yüksekokulu, ahmetcal42@gmail.com

Benzeyen ve kendisine benzetilen unsurların *insan, nesne, hayvan, soyut isim, somut isim* veya *fiil* oluşlarına, benzeyen-kendisine benzetilen ilişkisi bakımından *gerçek* ya da *metaforik* benzetme oluşlarına ve *benzetme yönünün* bulunup bulunmadığına göre bir tasnif yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nâzım Hikmet Ran, Henüz Vakit Varken Gülüm, benzetme, gibi edatı.

ABSTRACT

Imagination, painting, meter and rhyme are together in the poems of Nâzım Hikmet Ran, one of the important figures of Turkish literature. Especially by making different applications on the word possibilities of Turkish and pronouncing the word as a whole, it has reached an advanced rhythm. Thus, sound, rhythm and harmony were provided in poems written in free verse. The subjects such as homeland, homeland longing, prison, love, love, longing, separation, life, love of women, love of nature, human love, dream, hope, goodness, optimism are evident in Nâzım's poems. He reflected his poems, events, feelings, thoughts and dreams in daily life and used the language of speech with great success in order to approach the public.

In this study, the analogy and the use of images of Nâzım Hikmet will be emphasized, based on the metaphors set in the book "Like", which is included in the book titled "*Henüz Vakit Varken Gülüm*" which includes poetry selection poems.

Key Words: Nâzım Hikmet Ran, Henüz Vakit Varken Gülüm, comparison, postposition of gibi.

Giriş

Dilde, anlatımı güçlendirmek için kullanılan söz sanatlarından biri de *benzetme*'dir. Benzetme, bir nesnenin niteliğini, bir eylemin özelliğini daha iyi anlatabilmek, canlandırabilmek için başka bir nesneden, başka bir eylemden yararlanarak, onun anımsatılmasıyla ortaya çıkar (Aksan, 2006: 61). Anlatımı canlı kılmak için her dilde kullanılan *benzetme*, özellikle şiir dilinde sık kullanılan bir anlatım biçimidir. Benzetmelerde, benzerlik bakımından güçsüz olan, daha üstün olana benzetilir (Dilçin, 1999: 405). Bundan dolayı benzetmeler, iki farklı şeyi ortaklık gösterdikleri bir özellik, nitelik veya davranış biçimi açısından karşılaştıran söz öbekleri olarak da tanımlanabilir (Ortony, 1993: 344).

Benzetme unsurlarından birinin ya da birkaçının kullanılıp kullanılmamasına göre 4 çeşit benzetme vardır (Dilçin, 1999: 407-409). Eksiksiz bir benzetmede; *benzeyen (benzetilen)*, *kendisine benzetilen*, *benzetme yönü* ve *benzetme edatı* olmak üzere 4 öge bulunur. Bu tür benzetmelere *ayrıntılı benzetme* denir. Benzetme yönü kullanılmayan benzetmelere *kısaltılmış benzetme*, benzetme edatı kullanılmayan benzetmelere *pekiştirilmiş benzetme*, hem benzetme yönü hem de benzetme edatı kullanılmayan benzetmelere ise *yalın benzetme* denir. Bununla birlikte benzeyen ve kendisine benzetilen arasındaki ilişkiye bağlı olarak benzetmeyle ilgili başka tasnifler de mevcuttur.

Benzetme, edebî eserlerde en çok kullanılan söz sanatı olmasının yanında diğer söz sanatlarının da çıkış noktasıdır (Özönlü, 2001). Benzetme vasıtasıyla iki kavram imgesel ve tasvirî açıdan karşılaştırılır (Wales, 1989: 421). Benzetmenin temel amacı bu karşılaştırmayla tasvir edilmek istenen şeyi bir başka nesneye yaklaştırmak ve ilgi kurmak böylece benzeyenin anlamını daha iyi ortaya koymaktır (Kıran, 2006: 345). Benzetme genel dilde olduğu kadar özel dillerde; günlük konuşmalarda olduğu kadar edebiyat, haber ve reklam metinlerinde yaygın olarak kullanılan bir söz sanatıdır (Pilten Ufuk, 2015: 319). Bu eğilim dilimizde daha çok *gibi* edatıyla gerçekleştirilir (Sev, 2012: 501). Bazı dil bilimciler; insanlar veya nesnelere arasında genellikle *gibi* edatı aracılığıyla karşılaştırmanın yapıldığı söz sanatını *benzetme* olarak tanımlamışlardır (Hartmann, Stork, 1976: 209). Nitekim İngilizce’de *like* ve *as* edatları dışındaki kelimelerle oluşturulan benzetmeli yapılar *gerçek benzetme* olarak kabul edilmeyip *yarı benzetme* olarak adlandırılmıştır (Leech, Short, 1981: 88).

Bu çalışmada Nâzım Hikmet’in seçme şiirlerinden örneklerin yer aldığı **“Henüz Vakit Varken Gülüm”** adlı kitapta geçen **“gibi”** edatıyla kurulmuş benzetmelerden hareketle Nâzım Hikmet’in benzetme ve imge kullanımı üzerinde durulacaktır.

Nâzım, kitapta geçen şiirlerin çoğunu hapisaneyken yazmıştır. Nâzım’a göre şekil ve içerik birbirine bağlıdır. İçerik özgün değilse şekil de özgün olmaz. Şair, şiirlerinde serbest nazmı kullanmıştır. Onun şiirlerinde hayal gücü, resim, vezin, kafiye bir aradadır. Özellikle Türkçe’nin kelime imkânları üzerinde farklı uygulamalar yapıp, kelimeyi bütün olarak telaffuz ederek ileri bir ritme ulaşmıştır. Böylece serbest nazımla yazılan şiirlerde ses, ritim ve ahenk sağlanmıştır. Nâzım’ın şiirlerinde vatan, vatan hasreti, tarih, millet, savaş, şehitler, merhamet, barış, köy, şehir, hapisane, aşk, sevgi, özlem, ayrılık, hayat, kadın sevgisi, doğa sevgisi, insan sevgisi, yaşlılık, ölüm, düş, umut, iyilik, iyimserlik vs. konular belirgindir. Şiirlerine gündelik

hayatta yaşanan olay, duygu, düşünce ve hayalleri yansıtmış ve halka yaklaşmak amacıyla konuşma dilini büyük bir başarıyla kullanmıştır.

Şair duygu, düşünce, hayal, özlem ve arzularını ifade ederken çok güzel betimlemeler yapmasının yanında benzetme sanatını da ustaca kullanmıştır. Benzetmelerinde ortaya koyduğu özgün tasarımlar, çağrışımlar, şiir diline ait unsurlar ve söz sanatları okuyucu üzerinde çok güçlü bir etki oluşturmuştur. Zihnindeki imgeleri kendine özgü benzetmelerle ortaya koymuştur. Benzetme onun şiirlerinin olmazsa olmaz unsurlarından biridir. Benzetmelere sıkça başvuran şairin hemen bütün şiirlerinde benzetmenin farklı örneklerini görmek mümkündür. Aksan, şiir dilinde hem genel hem de şaire özgü, orijinal benzetmelerin yer aldığını, benzetmeler ne kadar orijinal ise okurun zihninde oluşan imge ve tasarımların da o kadar etkili olduğunu söylemektedir (Aksan, 1999: 119). Nâzım Hikmet'in şiirlerinde de hem genel dilde var olan hem de kendine has orijinal benzetmeler sıkça kullanılmıştır. Şair birbirini çağrıştırmayan benzetme öğelerini ustaca bir araya getirerek okurun muhayyilesinde farklı çağrışımlar uyandırmayı başarmıştır.

Benzetmeler, benzetme yönünün belirtilip belirtilmemesine göre *açık benzetme* ve *kapalı benzetme* olmak üzere ikiye ayrılır:

Açık benzetme: Benzetme yönünün doğrudan belirtildiği benzetmelerdir.

Kapalı benzetme: Benzetme yönünün doğrudan verilmeyip okuyucunun yorumuna bırakıldığı benzetmelerdir.

Benzeyen-kendisine benzetilen ilişkisi bakımından ise benzetmeler genellikle *gerçekçi benzetme* ve *metaforik benzetme* olarak sınıflandırılır:

Gerçekçi benzetme: Bu benzetmeler kaynağını somut fiziksel tecrübeden alır. Yazarın ya da konuşmacının ne bildiğini ve gerçekte nasıl gördüğünü ortaya koyar (Fromilhague, 1995: 77). Bu benzetmeler; nesne, öz, belirti ve özellik ilişkileri dikkate alınarak yapılan benzetmelerdir (Kıran, 2006: 346). Aynılık üzerine kurulan bu benzetmelerde, *benzeyen* durumunda olanla *kendisine benzetilen*, *benzetme yönü* bakımından gerçek anlamda eş değer, denk olduğu ifade edilir (Altun, 2012: 166).

Metaforik benzetme: Bu benzetmeler bireysel ortaklık mekanizmalarından kaynaklanır. Yazarın veya konuşmacının duygularını ifade eder, nasıl düşündüğünü ortaya koyar (Fromilhague, 1995: 77). Bu benzetmeler varsayımsal, kişiden kişiye değişebilen, edebî

benzetmelerdir (Altun, 2012: 167). Bu benzetmeler değişik ve farklı öğeleri bir anlamda birleştirerek, aralarında eğretilene kurularak oluşturulan benzetmelerdir. Benzeyen-kendisine benzetilen karşılaştırmasında benzetmeyi yapanın tercihi ile oluşturulan yapılarıdır (Kıran, 2006: 346).

Bu çalışmada benzeyen ve kendisine benzetilen unsurların *insan, nesne, hayvan, soyut isim, somut isim* veya *fiil* oluşlarına, benzeyen-kendisine benzetilen ilişkisi bakımından *gerçek* ya da *metaforik* benzetme oluşlarına ve *benzetme yönünün* bulunup bulunmadığına göre bir tasnif yapılmıştır.

1. İnsanlarla ilgili benzetmeler:

1.1. Hem benzeyeni hem benzetilene insan veya insana ait bir unsur olanlar:

1.1.1. Benzetme yönü bulunanlar (Açık benzetmeler):

1.1.1.1. Metaforik benzetmeler:

O diyor:—ki bana Sen kendi sesinle kül olursun ey! Kerem gibi yana yana...(Kerem Gibi)

Ben diyorum ki ona:—Kül olayım Kerem gibi yana yana. (Kerem Gibi)

b: sen, ben (insan), **kb:** Kerem, **by:** yana yana kül olmak, **be:** gibi.

Ve sanki hiç yaşamamış gibi ölen ... kadınlar, bizim kadınlarımız. (Kuvâyi Milliye'den 2)

b: kadınlar, **kb:** ölen-özü, **by:** sanki hiç yaşamamış, **be:** gibi.

(Türk köylüsü) Hoca Nasreddin gibi ağlayan Bayburtlu Zihni gibi gülerdir. (Türk Köylüsü)

b: Türk köylüsü, **kb:** Hoca Nasreddin, **by:** ağlamak, **be:** gibi.

b: Türk köylüsü, **kb:** Bayburtlu Zihni, **by:** gülmek, **be:** gibi.

Sevdiğim kadınları deli gibi kıskandım. (Otobiyografi)

b: ben (insan), **kb:** deli, **by:** kıskanmak, **be:** gibi.

1.1.2. Benzetme yönü bulunmayanlar (Kapalı benzetmeler):

1.1.2.1. Metaforik benzetmeler:

Ve tıpkı o eski acıklı hikâyelerdeki yalnayak, karlı yollara düşmüş, yetim bir çocuk gibi bu yürek, mavi gözleri ıslak, kırmızı küçücük burnunu çekerek senin bağrına sokulmak istiyor. *(Bir Cezaevinde, Tecritteki Adamın Mektupları 1)*

b: bu yürek, **kb:** o eski acıklı hikâyelerdeki yalnayak, karlı yollara düşmüş, yetim bir çocuk, **by:** -, **be:** gibi.

1.2. Benzeyeni insan olanlar:

1.2.1. Benzeyeni insan veya insana ait bir unsur, benzetileni hayvan olanlar:

1.2.1.1. Benzetme yönü bulunanlar (Açık benzetmeler):

1.2.1.1.1. Metaforik benzetmeler:

Birden bire kuş gibi vurulmuş gibi kanadından, yaralı bir atlı yuvarlandı atından! *(Salkımsöğüt)*

b: yaralı bir atlı, **kb:** kanadından vurulmuş bir kuş, **by:** yuvarlanmak, **be:** gibi.

Akrep gibisin kardeşim, korkak bir karanlık içindesin akrep gibi. *(Dünyanın En Tuhaf Mahluku)*

b: kardeş (insan), **kb:** akrep, **by:** korkak bir karanlık içinde (olma), **be:** gibi.

Serçe gibisin kardeşim, serçenin telaşı içindesin. *(Dünyanın En Tuhaf Mahluku)*

b: kardeş (insan), **kb:** serçe, **by:** telaş içinde (olma), **be:** gibi.

Midye gibisin kardeşim, midye gibi kapalı, rahat. *(Dünyanın En Tuhaf Mahluku)*

b: kardeş (insan), **kb:** midye, **by:** kapalı ve rahat (olma), **be:** gibi.

Koyun gibisin kardeşim, gocuklu celep kaldırınca sopasını sürüye katılıverirsin hemen. *(Dünyanın En Tuhaf Mahluku)*

b: kardeş (insan), **kb:** koyun, **by:** sürüye katılmak, **be:** gibi.

Yaşamak şakaya gelmez, büyük bir ciddiyetle yaşayacaksın bir sincap gibi meselâ, yani, yaşamının dışında ve ötesinde hiçbir şey beklemeden, yani bütün işin gücün yaşamak olacak. *(Yaşama Dair 1)*

b: sen (insan), **kb:** sincap, **by:** yaşamak, **be:** gibi.

Bu sıcaklarda seni düşünüyorum çıplaklığını, boynunu, bileklerini minderde ak bir kuş gibi yatan ayağını senin söylediklerini. *(Sıcaklarda)*

b: (sevgilinin) ayağı, **kb:** ak bir kuş, **by:** minderde yatmak, **be:** gibi.

1.2.2. Benzeyeni insan veya insana ait bir unsur, benzetileni nesne olanlar:

1.2.2.1. Benzetme yönü bulunanlar (Açık benzetmeler):

1.2.2.1.1. Metaforik benzetmeler:

Düşmesin bizimle yola: evinde ağlayanların göz yaşlarını boynunda ağır bir zincir gibi taşıyanlar! *(Güneşi İçenlerin Türküsü)*

b: göz yaşı, **kb:** ağır bir zincir, **by:** taşımak, **be:** gibi.

Ve kayıkçı “Türkmenistanlı bir Buda heykeli” gibi dümenin yanına bağdaş kurup oturmuş. *(Bahri Hazer)*

b: kayıkçı, **kb:** Türkmenistanlı bir Buda heykeli, **by:** bağdaş kurup oturmak, **be:** gibi.

O bir Buda heykelinin taştan sükûnu gibi kendinden emin dümenin yanına bağdaş kurup oturmuş. *(Bahri Hazer)*

b: o (kayıkçı), **kb:** bir Buda heykelinin taştan sükûnu, **by:** kendinden emin (olma), bağdaş kurup oturmak, **be:** gibi.

Dalgaları karşılayan gemiler gibi, gövdelerimizle karanlıkları yara yara çıktık, rüzgârları en serin, uçurumları en derin, havaları en ışıklı sıra dağlara. *(Güneşin Sofrasında Söylenen Türkü)*

b: gövdelerimiz, **kb:** dalgaları karşılayan gemiler, **by:** karanlıkları yara yara çıkmak, **be:** gibi.

Sen benim, bir kurşun balyası gibi, sıska sırtına bindiğim ve alnının teriyle geçindiğim ilk ve son adamsın! (*Orhan Selim*)

b: sıska sırt, **kb:** bir kurşun balyası, **by:** binmek, **be:** gibi.

Daha dâva ilk adımında ve bir şalgam gibi koparmıyorlar kellesini adamın. (*Karîma Mektup*)

b: adamın kellesi, **kb:** şalgam, **by:** koparmak, **be:** gibi.

Satırı çaldı cellât. Çıplak boyunlar yarıldı nar gibi, yeşil bir daldan düşen elmalar gibi birbiri ardınca düştü başlar. (*Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı'ndan*)

b: çıplak boyunlar, **kb:** nar, **by:** yarılmak, **be:** gibi.

b: başlar, **kb:** yeşil bir daldan düşen elmalar, **by:** birbiri ardınca düşmek, **be:** gibi.

Ve yeşil bir ağaç gibi gülen ve merasimsiz ağlayan ve ana avrat küfreden ki onlardır. (*Kuvâyi Milliye'den 1*)

b: onlar (Kuvâyi Milliye kahramanları), **kb:** yeşil bir ağaç, **by:** gülmek, **be:** gibi.

Şayak kalpaklı adam ... Biraksalar ince, uzun bacakları üstünde yaylanarak ve karanlıkta akan bir yıldız gibi kayarak Kocatepe'den Afyon ovasına atlıyacaktı. (*Kuvâyi Milliye'den 3*)

b: şayak kalpaklı adam, **kb:** karanlıkta akan bir yıldız, **by:** kaymak, **be:** gibi.

Ve âsi bir su gibi teslim oluşun ve beyazlığın ki dokunamıyorum bile... (*Rubailer'den 5*)

b: (sen-sevgili), **kb:** âsi bir su, **by:** teslim oluşu ve beyazlığı, **be:** gibi.

Öptü beni: Bunlar kâinat gibi gerçek dudaklardır. (*Rubailer'den 6*)

b: dudaklar, **kb:** kâinat, **by:** gerçek (olma), **be:** gibi.

Ve sönmüş bir yanardağ ağzı gibi korkunçsun, kardeşim. (*Dünyanın En Tuhaf Mahluku*)

b: kardeş (insan), **kb:** sönmüş bir yanardağ ağzı, **by:** korkunç (olma), **be:** gibi.

Ve hâlâ şarabımızı vermek için üzüm gibi eziliyorsak kabahat senin. (*Dünyanın En Tuhaf Mahluku*)

b: biz (insanlar), **kb:** üzüm, **by:** ezilmek, **be:** gibi.

Güneşli bir ormana dalar gibi dalmak gözlerine ve kan ter içinde, aç ve öfkeli ve bir avcı iştihasıyla etini dişlemek senin. (*Yine Sana Dair*)

b: (sevgilinin) gözü, **kb:** güneşli bir orman, **by:** dalmak, **be:** gibi.

... Sallansaydım ipin ucunda bir bayrak gibi keşke demeyeceksin. (*Hapiste Yatacak Olana Bazı Öğütler*)

b: (mahkum-insan), **kb:** bayrak, **by:** ipin ucunda sallanmak, **be:** gibi.

İçerde bir tarafınla yapıyınız kalabilirsın kuyunun dibindeki taş gibi. (*Hapiste Yatacak Olana Bazı Öğütler*)

b: (mahkum-insan), **kb:** kuyunun içindeki taş, **by:** yapıyınız kalmak, **be:** gibi.

Toprağın altında yatar upuzun, çürür kara dallar gibi ölümler, toprağın altında sağır, kör, dilsiz. (*Vasiyet*)

b: ölümler, **kb:** kara dallar, **by:** çürümek, **be:** gibi.

Şeker bile yiyemez ki kâat gibi yanan çocuk. (*Kız Çocuğu*)

b: çocuk, **kb:** kâat (kâğıt), **by:** yanmak, **be:** gibi.

1.2.3. Benzeyeni insana ait bir unsur, benzetileni mekân ismi olanlar:

1.2.3.1. Benzetme yönü bulunanlar (Açık benzetmeler):

1.2.3.1.1. Metaforik benzetmeler:

Yapıcıların yüreği bayram yeri gibi cıvıl cıvıl. (*Yapıyla Yapıcılar*)

b: yapıcıların yüreği, **kb:** bayram yeri, **by:** cıvıl cıvıl (olmak), **be:** gibi.

1.3. Benzetileni insan olanlar:

1.3.1. Benzeyeni nesne, benzetileni insan veya insana ait bir unsur olanlar:

1.3.1.1. Benzetme yönü bulunanlar (Açık benzetmeler):

1.3.1.1.1. Metaforik benzetmeler:

Arkamızda bir düşman gözü gibi karanlığın yolu. (*Güneşin Sofrasında Söylenen Türkü*)

b: karanlığın yolu, **kb:** bir düşman gözü, **by:** arkada (oluşu), **be:** gibi.

Ve ben artık biliyorum: Toprağın –yüzü güneşli bir ana gibi- en son en güzel çocuğunu emzirdiğini.. (*Bir Ayrılış Hikâyesi*)

b: toprak, **kb:** yüzü güneşli bir ana, **by:** en son ve en güzel çocuğunu emzirmek, **be:** gibi.

Ve şimdi karşımda haşın bir erkek ölüsü gibi yatan bu ümitsiz tabiatın ağaçsız boşluğuna bir anda yıldızlar dolacaktır. (*Bir Cezaevinde, Tecritteki Adamın Mektupları 1*)

b: ümitsiz tabiatın ağaçsız boşluğu, **kb:** haşın bir erkek ölüsü, **by:** yatmak, **be:** gibi.

Yüz bin yürek gibi çarpar, çarpar yapraklarım. (*Ceviz Ağacı*)

b: yaprak, **kb:** yüz bin yürek, **by:** çarpmak, **be:** gibi.

1.3.2. Benzeyeni somut isim, benzetileni insan veya insana ait bir unsur olanlar:

1.3.2.1. Benzetme yönü bulunanlar (Açık benzetmeler):

1.3.2.1.1. Metaforik benzetmeler:

Denizde bir yürek gibi atan motor sesinden... (*Bor Oteli*)

b: motor sesi, **kb:** bir yürek, **by:** atmak, **be:** gibi.

1.3.3. Benzeyeni soyut isim, benzetileni insan veya insana ait bir unsur olanlar:

1.3.3.1. Benzetme yönü bulunanlar (Açık benzetmeler):

1.3.3.1.1. Metaforik benzetmeler:

Rüzgâr kanatlı atlılar gibi geçti hayat! (*Salkımsöğüt*)

b: hayat, **kb:** rüzgâr kanatlı atlılar, **by:** geçmek, **be:** gibi.

Boğazlanan bir çocuğun kanı gibi aktı zaman. (*Ben İçeri Düştüğümden Beri*)

b: zaman, **kb:** boğazlanan bir çocuğun kanı, **by:** akmak, **be:** gibi.

1.3.3.2. Benzetme yönü bulunmayanlar (Kapalı benzetmeler):

1.3.3.2.1. Metaforik benzetmeler:

İçimde ikinci bir insan gibidir seni sevmek saadeti... *(Piraye İçin Yazılmış Şiirler: Saat 21-22 Şiirleri'nden)*

b: (sevgiliyi) sevmek saadeti, **kb:** içindeki ikinci bir insan, **by:** -, **be:** gibi.

2. İnsan dışı varlıklarla ilgili benzetmeler:

2.1. Hem benzeyeni hem benzetileni nesne olanlar:

2.1.1. Benzetme yönü bulunanlar (Açık benzetmeler):

2.1.1.1. Metaforik benzetmeler:

Hava kurşun gibi ağır!! *(Kerem Gibi)*

b: hava, **kb:** kurşun, **by:** ağır, **be:** gibi.

Hava toprak gibi gebe. *(Kerem Gibi)*

b: hava, **kb:** toprak, **by:** gebe, **be:** gibi.

Hiçbir şey gidermez iç sıkıntımı memleketimin şarkıları ve tütününü gibi. *(Dört Hapishaneden'den 3)*

b: hiçbir şey, **kb:** memleketin şarkıları ve tütününü, **by:** iç sıkıntısını gidermek, **be:** gibi.

Al yanakları mis gibi kokan Amasya elması. *(Dört Hapishaneden'den 3)*

b: Amasya elması, **kb:** mis, **by:** kokmak, **be:** gibi.

Pamuk gibiydi, bembeyazdı ekmek ben içeri düştüğüm sene. *(Ben İçeri Düştüğümden Beri)*

b: ekmek, **kb:** pamuk, **by:** bembeyaz (oluşu), **be:** gibi.

Bu dünya soğuyacak günün birinde, hattâ bir buz yığını yahut ölü bir bulut gibi de değil, boş bir ceviz gibi yuvarlanacak zifiri karanlıkta uçsuz bucaksız. *(Yaşama Dair 3)*

b: dünya, **kb:** boş bir ceviz, **by:** yuvarlanmak, **be:** gibi.

Ne ekmek her zaman pamuk gibi yumuşak, ne herkes kahraman, ne dostlar vefalı her zaman. *(Yapıyla Yapıcılar)*

b: ekmek, **kb:** pamuk, **by:** yumuşak (olma), **be:** gibi.

Yapraklarım ipek mendil gibi tiril tiril. *(Ceviz Ağacı)*

b: yaprak, **kb:** ipek mendil, **by:** tiril tiril (olmak), **be:** gibi.

Koparmış ipini eski kayıklar gibi yüzer kışın, sabaha karşı rüzgârda tahta cumbalar. *(Dörtlük)*

b: tahta cumbalar, **kb:** ipini koparmış eski kayıklar, **by:** yüzmek, **be:** gibi.

2.1.2. Benzetme yönü bulunmayanlar (Kapalı benzetmeler):

2.1.2.1. Metaforik benzetmeler:

Memleketim... dolaşmakla bitmez, tükenmez gibi geliyor insana. *(Dört Hapishaneden'den 3)*

b: memleket, **kb:** dolaşmakla bitmez, tükenmez (bir yer), **by:** -, **be:** gibi.

2.2. Benzeyeni nesne, benzetileni somut isim olanlar:

2.2.1. Benzetme yönü bulunanlar (Açık benzetmeler):

2.2.1.1. Metaforik benzetmeler:

Yapı türkü söyler gibi yapılmıyor ama. Bu iş daha zor. *(Yapıyla Yapıcılar)*

b: yapı, **kb:** türkü, **by:** yapılmak, **be:** gibi.

2.3. Benzeyeni somut isim, benzetileni nesne olanlar:

2.3.1. Benzetme yönü bulunanlar (Açık benzetmeler):

2.3.1.1. Metaforik benzetmeler:

(Bu türkü) kanlı bir meş'ale gibi yanıyor. *(Güneşi İçenlerin Türküsü)*

b: (Bu türkü), **kb:** kanlı bir meş'ale, **by:** yanmak, **be:** gibi.

2.4. Benzeyeni soyut isim, benzetileni nesne olanlar:

2.4.1. Benzetme yönü bulunanlar (Açık benzetmeler):

2.4.1.1. Metaforik benzetmeler:

Yaşarsın karıcığım, kara bir duman gibi dağılır hatıram rüzgârda. (*Karıma Mektup*)

b: hatıra, **kb:** kara bir duman, **by:** rüzgârda dağılmak, **be:** gibi.

2.5. Benzeyeni nesne, benzetileni hayvan olanlar:

2.5.1. Benzetme yönü bulunanlar (Açık benzetmeler):

2.5.1.1. Metaforik benzetmeler:

Yapraklarım suda balık gibi kıvıl kıvıl. (*Ceviz Ağacı*)

b: yaprak, **kb:** sudaki balık, **by:** kıvıl kıvıl (olmak), **be:** gibi.

2.6. Hem benzeyeni hem benzetileni hayvan olanlar:

2.6.1. Benzetme yönü bulunanlar (Açık benzetmeler):

2.6.1.1. Metaforik benzetmeler:

Ayın altında öküzler başka ve çok küçük bir dünyadan gelmişler gibi ufacık, kısacıklılar.
(*Kuvâyi Milliye'den 2*)

b: öküzler, **kb:** başka ve çok küçük dünyadan gelmişler- (öküzler), **by:** ufacık, kısacık, **be:** gibi.

2.7. Hem benzeyeni hem benzetileni somut isim olanlar:

2.7.1. Benzetme yönü bulunanlar (Açık benzetmeler):

2.7.1.1. Metaforik benzetmeler:

Karanlıkta etrafımı gündüz gibi görüyorum. (*Karlı Kayın Ormanında*)

b: karanlık, **kb:** gündüz, **by:** görmek, **be:** gibi.

2.7.2. Benzetme yönü bulunmayanlar (Kapalı benzetmeler):

2.7.2.1. Metaforik benzetmeler:

Şimdi ne söylüyorsam karanlıkta bir fısıltı gibi sen öğrettin bana.. (*Bir Ayrılış Hikâyesi*)

b: (söylenen sözler), **kb:** karanlıkta bir fısıltı, **by:** -, **be:** gibi.

2.8. Hem benzeyeni hem benzetileni soyut isim olanlar:

2.8.1. Benzetme yönü bulunanlar (Açık benzetmeler):

2.8.1.1. Metaforik benzetmeler:

Bir dev gibi seviyordu dev. (*Mavi Gözlü Dev, Minnacık Kadın Ve Hanımelleri*)

b: dev, **kb:** dev, **by:** sevmek, **be:** gibi.¹

2.9. Hem benzeyeni hem benzetileni eylem bildirenler:

2.9.1. Benzetme yönü bulunanlar (Açık benzetmeler):

2.9.1.1. Metaforik benzetmeler:

Şimdi ayın altında kağnıların ve hartuçların peşinde, harman yerine kehribar başaklı sap çeker gibi aynı yürek ferahlığı, aynı yorgun alışkanlık içindeydiler. (*Kuvâyi Milliye'den 2*)

b: şimdi ayın altında kağnıların ve hartuçların peşinde (olmak), **kb:** harman yerine kehribar başaklı sap çekmek, **by:** aynı yürek ferahlığı, aynı yorgun alışkanlık, **be:** gibi.

Bir Üsküdar balkonunda guruba karşı demlenir gibi bu akşamüstü, Laypzig'te, tramvay durağında tadını çıkara çıkara, yudum yudum kederleniyorum. (*Kederleniyorum*)

b: kederlenmek, **kb:** demlenmek, **by:** tadını çıkarmak ve yudum yudum (olması), **be:** gibi.

2.9.2. Benzetme yönü bulunmayanlar (Kapalı benzetmeler):

2.9.2.1. Metaforik benzetmeler:

... Sevdiğin kadın seni sevmez olur, ufak iş deme, yemyeşil bir dal kırılmış gibi gelir içerdeki adama. (*Hapiste Yatacak Olana Bazı Öğütler*)

¹ Benzeyen ve kendisine benzetilen aynı varlık olduğu için ilk bakışta *gerçek benzetme* varmış gibi görünse de “dev gibi” söz öbeği “iri, çok, korkunç” anlamlarına geldiği için burada *metaforik benzetme* vardır.

b: sevdiği kadının kişiyi sevmez oluşu, **kb:** yemyeşil bir dalın kırılması, **by:** -, **be:** gibi.

Seni böyle uzak, seni dumanlı, eğri bir aynadan seyrederek gibi kafamın içinde duymak...
(*Bir Cezaevinde, Tecritteki Adamın Mektupları 1*)

b: (sevgiliyi) kafanın içinde duymak, **kb:** (sevgiliyi) eğri bir aynadan seyretmek, **by:** -, **be:** gibi.

Yani, nasıl ve nerde olursak olalım hiç ölmeyecekmiş gibi yaşanacak... (*Yaşamaya Dair 2*)

b: yaşamak, **kb:** hiç ölmemek, **by:** -, **be:** gibi.

2.10. Benzeyeni eylem, benzetilene nesne (zamir) olanlar:

2.10.1. Benzetme yönü bulunanlar (Açık benzetmeler):

2.10.1.1. Metaforik benzetmeler:

Erkek kadına dedi ki: – Seni seviyorum, ama nasıl, avuçlarımda camdan bir şey gibi kalbimi sıkıp parmaklarımı kanatarak, kırasıya, çıldırasına... (*Bir Ayrılış Hikâyesi*)

b: (sevgiliyi) sevmek, **kb:** avuçta camdan bir şey, **by:** kalbi sıkıp parmakları kanatmak, **be:** gibi.

Yukarıdaki örneklerde dikkat çeken şeylerden biri benzeyen-kendisine benzetilen ilişkisi bakımından *gerçek benzetme*'nin hiç kullanılmayıp tüm benzetmelerin *metaforik benzetme* olmasıdır. *Metaforik benzetme* bütün şairler tarafından en çok kullanılan benzetme türüdür. Her şairin kendine özgü bir benzetme imgesi vardır. Bunu Nâzım Hikmet'in şiirlerinde de görmek mümkündür. Şairin bu tarz benzetmelerinin çoğunda sadelik ön plandadır. Benzetmede kullanılan kelimeler az ve özür. Çeşitli sıfatlarla ve zarflarla nitelenen kelimelerle örülmüş, birleşik cümlelerin görüldüğü örnekler azdır. Cümle yapısı sade olmasına rağmen tasvir edilen imgeler karmaşık olabilmekte ve okuyucunun hayal gücünü zorlayabilmektedir. Mesela benzetme yönü göreviyle kullanılan “*karanlıkları yara yara çıkmak*”; “*aynı yürek ferahlığı, aynı yorgun alışkanlık*” veya “*kalbi sıkıp parmakları kanatmak*” gibi söz öbeklerinin yaptığı çağrışımlar bu karmaşıklığı anlatmaktadır.

Özgünlük açısından yapılan benzetme tasniflerinden biri de *metafiziksel benzetmeler*'dir. Bu benzetmeler tamamen benzemeyen iki şey arasında yapılan imgesel

benzetmelerdir. Yazar hiçbir şekilde ilişki kurulamayacağı düşünülen iki şey arasında bir benzerlik ilgisi olduğuna okuyucuyu ikna edebiliyorsa bu benzetmeler *metafiziksel*'dir (Pilten Ufuk, 2015: 319). Nâzım Hikmet'in şiirlerinde de metafiziksel benzetmenin örnekleri görülmektedir. Mesela “*Koparmış ipini eski kayıklar gibi yüzer kışın, sabaha karşı rüzgârda tahta cumbalar*” cümlesindeki “*tahta cumbalar*”ın, “*ipini koparmış eski kayıklar*”a benzetilmesi veya “*Düşmesin bizimle yola: evinde ağlayanların gözyaşlarını boynunda ağır bir zincir gibi taşıyanlar!*” cümlesindeki “*göz yaşı*”nın, “*ağır bir zincir*”e benzetilmesi *metafiziksel benzetme*'ye örnek olarak gösterilebilir.

Yapılan tasnifi tablo hâlinde şöyle gösterebiliriz:

<i>İnsanlarla ilgili benzetmeler</i>			
<i>Hem benzeyeni hem benzetileni insan veya insana ait bir unsur olanlar</i>			
<i>Benzeyen</i>	<i>Kendisine benzetilen</i>	<i>Benzetme yönü</i>	<i>Benzetme edatı</i>
sen, ben (insan)	Kerem	yana yana kül olmak	gibi
kadınlar	ölen-ölü	sanki hiç yaşamamış	gibi
Türk köylüsü	Hoca Nasreddin	ağlamak	gibi
Türk köylüsü	Bayburtlu Zihni	gülmek	gibi
ben (insan)	deli	kıskanmak	gibi
bu yürek	o eski acıklı hikâyelerdeki yalnayak, karlı yollara düşmüş, yetim bir çocuk	-	gibi
<i>Benzeyeni insan veya insana ait bir unsur, benzetileni hayvan olanlar</i>			
<i>Benzeyen</i>	<i>Kendisine benzetilen</i>	<i>Benzetme yönü</i>	<i>Benzetme edatı</i>
yaralı bir atlı	kanadından vurulmuş bir kuş	yuvarlanmak	gibi
kardeş (insan)	akrep	korkak bir karanlık içinde (olma)	gibi
kardeş (insan)	serçe	telaş içinde (olma)	gibi
kardeş (insan)	midye	kapalı ve rahat (olma)	gibi
kardeş (insan)	koyun	sürüye katılmak	gibi
sen (insan)	sincap	yaşamak	gibi
(sevgilinin) ayağı	ak bir kuş	minderde yatmak	gibi
<i>Benzeyeni insan veya insana ait bir unsur, benzetileni nesne olanlar</i>			
<i>Benzeyen</i>	<i>Kendisine benzetilen</i>	<i>Benzetme yönü</i>	<i>Benzetme edatı</i>
göz yaşı	ağır bir zincir	taşımak	gibi
kayıkçı	Türkmenistanlı bir Buda heykeli	bağdaş kurup oturmak	gibi
o (kayıkçı)	bir Buda heykelinin taştan sükûnu	kendinden emin (olma), bağdaş kurup oturmak	gibi
gövdelerimiz	dalgaları karşılayan gemiler	karanlıkları yara yara çıkmak	gibi
sıska sırt	bir kurşun balyası	binmek	gibi
adamın kellesi	şalgam	koparmak	gibi
çıplak boyunlar	nar	yarılmak	gibi

başlar	yeşil bir daldan düşen elmalar	birbiri ardınca düşmek	gibi
onlar (Kuvâyi Milliye kahramanları)	yeşil bir ağaç	gülmek	gibi
şayak kalpaklı adam	karanlıkta akan bir yıldız	kaymak	gibi
(sen-sevgili)	âsi bir su	teslim oluşu ve beyazlığı	gibi
dudaklar	kâinat	gerçek (olma)	gibi
kardeş (insan)	sönmüş bir yanardağ ağzı	korkunç (olma)	gibi
biz (insanlar)	üzüm	ezilmek	gibi
(sevgilinin) gözü	güneşli bir orman	dalmak	gibi
(mahkum-insan)	bayrak	ipin ucunda sallanmak	gibi
(mahkum-insan)	kuyunun içindeki taş	yapyalnız kalmak	gibi
ölüler	kara dallar	çürümek	gibi
çocuk	kâat (kâğıt)	yanmak	gibi
<i>Benzeyeni insana ait bir unsur, benzetilene mekân ismi olanlar</i>			
<i>Benzeyen</i>	<i>Kendisine benzetilen</i>	<i>Benzetme yönü</i>	<i>Benzetme edatı</i>
yapıcıların yüreği	bayram yeri	cıvıl cıvıl (olmak)	gibi
<i>Benzeyeni nesne, benzetilene insan veya insana ait bir unsur olanlar</i>			
<i>Benzeyen</i>	<i>Kendisine benzetilen</i>	<i>Benzetme yönü</i>	<i>Benzetme edatı</i>
karanlığın yolu	bir düşman gözü	arkada (oluşu)	gibi
toprak	yüzü güneşli bir ana	en son ve en güzel çocuğunu emzirmek	gibi
ümitsiz tabiatın ağaçsız boşluğu	haşin bir erkek ölüsü	yatmak	gibi
yaprak	yüz bin yürek	çarpmak	gibi
<i>Benzeyeni somut isim, benzetilene insan veya insana ait bir unsur olanlar</i>			
<i>Benzeyen</i>	<i>Kendisine benzetilen</i>	<i>Benzetme yönü</i>	<i>Benzetme edatı</i>
motor sesi	bir yürek	atmak	gibi
<i>Benzeyeni soyut isim, benzetilene insan veya insana ait bir unsur olanlar</i>			
<i>Benzeyen</i>	<i>Kendisine benzetilen</i>	<i>Benzetme yönü</i>	<i>Benzetme edatı</i>
hayat	rüzgâr kanatlı atlılar	geçmek	gibi
zaman	boğazlanan bir çocuğun kanı	akmak	gibi
(sevgiliyi) sevmek	içteki ikinci bir insan	-	gibi
saadeti			
<i>İnsan dışı varlıklarla ilgili benzetmeler</i>			
<i>Hem benzeyeni hem benzetilene nesne olanlar</i>			
<i>Benzeyen</i>	<i>Kendisine benzetilen</i>	<i>Benzetme yönü</i>	<i>Benzetme edatı</i>
hava	kurşun	ağır	gibi
hava	toprak	gebe	gibi
hiçbir şey	memleketin şarkıları ve tütününü	iç sıkıntısını gidermek	gibi
Amasya elması	mis	kokmak	gibi
ekmek	pamuk	bembeyaz (oluşu)	gibi
dünya	boş bir ceviz	yuvarlanmak	gibi
ekmek	pamuk	yumuşak (olma)	gibi
yaprak	ipek mendil	tiril tiril (olmak)	gibi
tahta cumbalar	ipini koparmış eski kayıklar	yüzmek	gibi

memleket	dolaşmakla bitmez, tükenmez (bir yer)	-	gibi
<i>Benzeyeni nesne, benzetileni somut isim olanlar</i>			
<i>Benzeyen</i>	<i>Kendisine benzetilen</i>	<i>Benzetme yönü</i>	<i>Benzetme edatı</i>
yapı	türkü	yapılmak	gibi
<i>Benzeyeni somut isim, benzetileni nesne olanlar</i>			
<i>Benzeyen</i>	<i>Kendisine benzetilen</i>	<i>Benzetme yönü</i>	<i>Benzetme edatı</i>
(Bu türkü)	kanlı bir meş'ale	yanmak	gibi
<i>Benzeyeni soyut isim, benzetileni nesne olanlar</i>			
<i>Benzeyen</i>	<i>Kendisine benzetilen</i>	<i>Benzetme yönü</i>	<i>Benzetme edatı</i>
hatıra	kara bir duman	rüzgârda dağılmak	gibi
<i>Benzeyeni nesne, benzetileni hayvan olanlar</i>			
<i>Benzeyen</i>	<i>Kendisine benzetilen</i>	<i>Benzetme yönü</i>	<i>Benzetme edatı</i>
yaprak	sudaki balık	kıvıl kıvıl (olmak)	gibi
<i>Hem benzeyeni hem benzetileni hayvan olanlar</i>			
<i>Benzeyen</i>	<i>Kendisine benzetilen</i>	<i>Benzetme yönü</i>	<i>Benzetme edatı</i>
öküzler	başka ve çok küçük dünyadan gelmişler- (öküzler)	ufacık, kısacık	gibi
<i>Hem benzeyeni hem benzetileni somut isim olanlar</i>			
<i>Benzeyen</i>	<i>Kendisine benzetilen</i>	<i>Benzetme yönü</i>	<i>Benzetme edatı</i>
karanlık	gündüz	görmek	gibi
(söylenen sözler)	karanlıkta bir fısıltı	-	gibi
<i>Hem benzeyeni hem benzetileni soyut isim olanlar</i>			
<i>Benzeyen</i>	<i>Kendisine benzetilen</i>	<i>Benzetme yönü</i>	<i>Benzetme edatı</i>
dev	dev	sevmek	gibi
<i>Hem benzeyeni hem benzetileni eylem bildirenler</i>			
<i>Benzeyen</i>	<i>Kendisine benzetilen</i>	<i>Benzetme yönü</i>	<i>Benzetme edatı</i>
şimdi ayın altında kağnıların ve hartuçların peşinde (olmak)	harman yerine kehribar başaklı sap çekmek	aynı yürek ferahlığı, aynı yorgun alışkanlık	gibi
kederlenmek	demlenmek	tadını çıkarmak ve yudum yudum (olması)	gibi
sevdiği kadının kişiyi sevmez oluşu	yemyeşil bir dalın kırılması	-	gibi
(sevgiliyi) kafanın içinde duymak	(sevgiliyi) eğri bir aynadan seyretmek	-	gibi
yaşamak	Hiç ölmek	-	gibi
<i>Benzeyeni eylem, benzetileni nesne (zamir) olanlar</i>			
<i>Benzeyen</i>	<i>Kendisine benzetilen</i>	<i>Benzetme yönü</i>	<i>Benzetme edatı</i>
(sevgiliyi) sevmek	avuçta camdan bir şey	kalbi sıkıp parmakları kanatmak	gibi

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi Nâzım Hikmet'in yaptığı benzetmelerde bir sadelik ve orijinallik söz konusudur. Yapılan benzetmelerde aşk, umut, cezaevindeki hayatın zorlukları, sevgiliye özlem, vatana özlem, doğa ve tabiat sevgisi gibi konuların ön planda olduğu görülmektedir. Şairin insanları çeşitli özelliklerine göre "akrep", "serçe", "koyun", "sincap" gibi hayvanlara benzetmesi yaşadığı tecrübelerin ve içinde bulunduğu ruh hâlinin bir yansımasıdır. İçinde beslediği umudu anlatırken "insan gövdesi"ni, "karanlıkları yara yara

çıkması” yönünden “dalgaları karşılayan gemiler”e benzetmesi; sevgiliyi anlatırken “onun gözlerine dalma”yı, “güneşli bir ormana dalma”ya benzetmesi; cezaevinde yaşadığı yalnızlığı anlatırken “mahkûmları” “kuyunun içindeki taş”a benzetmesi; dünyanın gelip geçici ve yalan olduğunu anlatırken “dünya”yı “boş bir ceviz”e benzetmesi; ömrün çok çabuk geçtiğini ifade etmek için “hayat”ı “rüzgâr kanatlı atlılar”a benzetmesi; geçmişin unutulacağını söylerken “hatıra”ları “rüzgârda dağılan kara bir duman”a benzetmesi Nâzım Hikmet’in kendi hayal dünyasının özgün örneklerinden birkaçıdır.

3. Sonuç

Nâzım Hikmet, şiirlerinde benzetme ögesini sıkça kullanmıştır. Özgün benzetmeler kullanan şair dilin imkânlarıyla insanın muhayyilesinde farklı çağrışımların oluşmasına olanak sağlamıştır. Kendine has üslubu, metaforik ve metafiziksel benzetmeleriyle okuyucunun hayal dünyasını zenginleştirmiş, hiç alakası olmayan iki şey arasında ustaca ilgi kurmayı başarmıştır.

Benzeyen ve kendisine benzetilen unsurlar bakımından bakıldığında Nâzım Hikmet yaptığı benzetmelerin çoğunda insan ya da insana ait bir özelliği bir nesneye benzetmiştir. Tablo incelendiği zaman yapılan 65 benzetmenin 19’u insandan nesneye, 10’u nesneden nesneye, 7’si insandan hayvana, 6’sı insandan insana, 4’ü nesneden insana, 3’ü soyut isimden insana yapılan benzetmelerden oluşmaktadır. 5 örnekte de bir eylem başka bir eyleme benzetilmiştir.

Şair yaptığı benzetmelerin çoğunda benzetme yönünü vermiş yani açık benzetmeyi kullanmıştır. Tabloda geçen 65 benzetmenin 58’i açık, 7’si kapalı benzetmedir. Dikkat çeken bir diğer husus ise benzetme yönü belirtilen 58 benzetmenin 54’ünde benzetme yönünün eylem bildirmesidir. Şair genellikle benzeyen ile kendisine benzetilen unsurlar arasındaki bağlantıyı durum ve kılış fiilleriyle sağlamıştır.

Kısaltmalar

b: benzeyen

kb: kendisine benzetilen

by: benzetme yönü

be: benzetme edatı

Kaynaklar

Aksan, Doğan (1993), *Türkçenin Gücü: Türk Dilinin Zenginliklerine Tanıklar*, 3. baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi.

- Aksan, Doğan (1996), *Türkçenin Sözcükleri*, Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, Doğan (1999), *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, 3. baskı, Ankara: Engin Yayınevi
- Aksan, Doğan (2006), *Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, 4. baskı, Ankara: Engin Yayınevi.
- Altun, Hilal Oytun (2012), “Eski Anadolu Türkçesinde Benzetme Yapıları”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Güz (17): 165-192.
- Dilçin, Cem (1999), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 5. baskı, Ankara: TDK Yayınları.
- Fromilhague, Catherine (1995), *Les Figures de Style*, Paris: Nathan.
- Hartmann, Reinhard R. K. ve Stork, Francis C. (1976), *Dictionary of Language and Linguistics*, New York: Wiley.
- Hikmet, Nâzım (2011), *Henüz Vakit Varken Gülüm-Seçme Şiirler*, 12. baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kıran, Zeynep ve Kıran, Ayşe (2006), *Dilbilime Giriş*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Leech Geoffrey N. ve Short Michael H. (1981), *Style in fiction. A linguistic Introduction to English Fictional Prose*, London: Longman.
- Ortony, Andrew (1993), *Metaphor and Thought*, 2. baskı, New York: Cambridge University Press.
- Öznlü, Ünsal (2001), *Edebiyatta Dil Kullanımları*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Pilten Ufuk, Şahru (2015), “Dil Bilimsel Açıdan Benzetme ve Sait Faik Abasıyanık’ın Hikâyelerindeki Görünümleri”, *Türk Dili*, S 767-768: 318-342.
- Sev, İ. Gülsel (2012), “Türkiye Türkçesinde Gibi Edatıyla Kurulan Benzetmeli Anlatımlar”, *Turkish Studies*, Güz: 499-512.
- Wales, Katie (1989), *A Dictionary of Stylistics*, London: Longman.

ÇOCUK GELİŞİM BÖLÜMÜNDEKİ ÖĞRENCİLERİN POPÜLERLİK VE SOSYAL İLİŞKİ BİÇİMLERİNİN İNCELENMESİ

Zeynep Deniz SEVEN

İstanbul Esenyurt Üniversitesi

Elif YILDIZ

İstanbul Esenyurt Üniversitesi

Bilkay DAĞ

İstanbul Esenyurt Üniversitesi

ÖZET

Bu araştırmada sosyal konum olarak popüler olan ve olmayan çocuk gelişimi lisans ve ön lisans birinci sınıf öğrencilerinin sosyal ilişki biçimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada, araştırmaya çocuk gelişimi lisans 1 sınıf öğrencilerinden 80 kişi ile çocuk gelişimi ön lisans 1. Sınıf öğrencilerinden 40 kişi olmak üzere toplam 120 öğrenci katılmıştır. Öğrenciler arasındaki sosyal konumu belirlemek için sosyometri ve demografik bilgi formu uygulanmıştır. Sosyometri puanlarıyla bazı değişkenler arasındaki ortalama farklılıkları One Way ANOVA istatistiksel analiz yöntemiyle belirlenmiştir. Popülerlik derecesi yüzde ve frekans analizi ile hesaplanmıştır. Araştırmanın ikinci aşamasında; Elde edilen popülerite yüzdesine göre lisans öğrencilerinden en yüksek 3 öğrenci- en düşük 3 öğrenci ile ön lisans öğrencilerinden en yüksek 3 öğrenci- en düşük 3 öğrenci belirlenmiş ve sosyal ilişki biçimlerinin belirlenmesi için görüşme formu uygulanmıştır. Araştırma sonuçları incelendiğinde tanınma oranları lisansta %32, ön lisansta %82 olarak bulunmuştur. Ön lisans öğrencilerinin tanınma oranlarının lisans öğrencilerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Okul devamsızlığı ile sınıf arkadaşlarını tanıma arasında anlamlı negatif ilişki bulunmuştur. Diğer taraftan yaş ve sosyal medya kullanım süresi ile sınıf arkadaşlarını tanıma arasında anlamlı bir fark oluşmamıştır. Tanınırlığı yüksek olan öğrencilerin her iki grupta da arkadaşlık kurma, arkadaşlığı yürütme, yeni ortama uyum sağlama, sorumluluk alma, becerilerinin yüksek olduğu görülmüştür. Tanınırlığı düşük olan öğrencilerin ise arkadaşlık kurma, yürütme, uyum sağlama ve sorumluluk alma konularında

problemler yaşadıkları belirlenmiştir. Grupta tanınma için sorumluluk duygusu, diğerlerine güven ve arkadaşlık kurma-yürütme becerilerinin etkili olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Popülarite, Akran, Sosyal ilişki, Çocuk Gelişimi

ABSTRACT

When class friendships are examined, it is seen that there is a certain structure among students. Many studies have shown that the social status of students with their peers; He found that the student was closely related to the social and mental skills, his success at school, his capacity to establish social relations during his adolescence, and his personal satisfaction. According to Çabuk (2013), social position is one of the basic concepts of the child's peer relationships and indicates the degree of recognition, love and acceptance among the child's peers. In this study, it is aimed to examine the social relationship styles of undergraduate and associate first-year students who are popular and unpopular in social development. A total of 120 students participated in the study, including 80 students from the undergraduate 1st grade students and 40 from the 1st grade students from the child development associate degree. A sociometry and demographic information form was applied to determine the social position among students. Average differences between sociometry scores and some variables were determined by One Way ANOVA statistical analysis method. The degree of popularity was calculated by Percentage and Frequency analysis. When the research results were examined, there was a significant difference between school absenteeism and classmates' recognition. On the other hand, there was no significant difference between age and social media usage time and getting to know classmates. When we look at the percentages of undergraduate and undergraduate students to get to know their classmates, it is seen that associate students have higher rates than undergraduate students. In the second stage of the research; According to the percentage of popularity obtained, the highest 3 students - the lowest 3 students and the highest 3 students of the associate students - the lowest 3 students were determined and the interview form was applied to determine the social relationship styles. It was determined that sense of responsibility, trust in others, friendship and execution skills were effective for popularity in the group.

GİRİŞ

Sınıf arkadaşlıkları incelendiğinde öğrenciler arasında belirli bir yapının mevcut olduğu görülmektedir (Beyazkürk, Anlıak, & Dinçer, 2007). Yapılan birçok çalışma, öğrencilerin, akranlarıyla arasındaki sosyal statülerinin; öğrencinin sosyal ve zihinsel becerileri, okulundaki başarı durumu, ergenlik dönemindeki sosyal ilişki kurma kapasitesi ve kişisel olarak kendisinden memnun olması gibi özelliklerle yakından ilişkili olduğunu bulmuştur (Gülay, 2009). Sosyal konum, çocuğun akran ilişkilerinin temel kavramlarından olup, çocuğun

akranları arasındaki tanınma, sevilme, kabul edilme derecesini belirtir (Koçbeker Eid, Saban, & Uygun, 2017).

Bu araştırmada Çocuk gelişimi lisans ve önlisans 1. sınıf öğrencilerinin sınıf arkadaşlarını tanıma durumu ile yaş, sosyal medya kullanımı ve okula devam faktörleri arasındaki ilişki ve tanınırlığı yüksek ve düşük olan öğrencilerin sosyal ilişki biçimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Grubu

Araştırmaya İstanbul Esenyurt Üniversitesi Lisans ve Ön lisans Çocuk Gelişimi 1. Sınıf öğrencileri katılmıştır. Çocuk gelişimi lisans 1 sınıftan 80 öğrenci ile çocuk gelişimi önlisans 1. Sınıftan 40 öğrenci olmak üzere toplam 120 öğrenci katılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin en çok 4 hafta devamsızlığı vardır. Uygulamanın birinci aşaması öğrencilerin okula başladıktan sonraki 15. haftada yapılmıştır (Aralık, 2019).

İlk aşamada öğrencilerin tümü araştırmada yer almıştır. İkinci aşama da ise sosyometri sonucu en yüksek ve en düşük tanınırlık oranlarına sahip lisans ve ön lisanstan 3'er öğrenci toplamda 12 öğrenci katılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma nicel ve nitel yöntemleri içeren karma bir desende yapılmıştır. Araştırma iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada ilişkisel tarama yöntemi ile resimli sosyometri uygulanarak sınıf içindeki öğrencileri tanıma durumları belirlenmiştir. Bu aşamada öğrencilerin sınıf arkadaşlarını tanıma durumları ile yaş, sosyal medya kullanım süreleri ve okula devam durumları arasındaki ilişkiye bakılmıştır. İkinci aşamada ise nicel araştırmalardan gömülü teori durum çalışması yöntemi dahilinde, lisans ve ön lisans öğrencilerinden tanınma oranları en yüksek ve en düşük öğrencilere görüşme formu uygulanmıştır.

Veri Analizi

Nicel verilerin analizinde frekans, yüzde, Pearson Momentler Çarpım korelasyonu istatistiksel yöntemleri kullanılmıştır. Nitel veriler için ise betimsel-yorumsal veri analizi kullanılmıştır. Bu tür analizde veriler indirgenir, belli bir sıraya konur, veriler seçilir ve yorum

yapılır. Bu analiz türünde betimsel anlatımlar üzerine uygun yorumlara yer verilir(Ekiz, 2007). Bu araştırmada veriler incelenmiş, kategoriler oluşturularak tablolaştırılmış ve bulgular yazılarak sonuçlar yorumlanmıştır.

BULGULAR

I. Aşama

Lisans öğrencilerinin sınıf arkadaşlarını tanıma oranı %32'dir. Ön lisans öğrencilerinin sınıf arkadaşlarını tanıma oranı %82'dir. Lisans ve önlisans öğrencileri birlikte değerlendirildiğinde sınıftaki arkadaşlarını tanıma düzeyi ile devamsızlık durumları arasında negatif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = -.320 < p 0,01$). Önlisans öğrencilerinin sınıf arkadaşlarını tanıma düzeyi ile devamsızlık arasında negatif ve anlamlı ilişki bulunmuştur ($r = -.393 < p < 0,05$). Ancak yaş ve sosyal medya kullanma süreleriyle aralarında anlamlı ilişki bulunmamıştır. Lisans öğrencilerinin sınıf arkadaşlarını tanıma düzeyi ile devamsızlık, yaş ve telefon kullanma arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

II. Aşama

Tablo I : Lisans Öğrencilerinin Sosyal İlişki Durumları

LİSANS	Yüksek			Düşük		
	L. 1. ÖĞRENCİ %84	L. 2. ÖĞRENCİ %90	L. 3. ÖĞRENCİ %90	L. 4. ÖĞRENCİ %1,92	L. 5. ÖĞRENCİ %5,7	L. 6. ÖĞRENCİ %7,7
Arkadaşlık kurma başarısı	Çok fazla 5-10 dk da kaynaşırım	Evet, orta	Evet, çok başarılı	Kısmen, orta	Orta derece, Genel olarak başarılı buluyorum	Her zaman değil, karşıdakine bağlı, orta
Arkadaşlık yürütme başarısı	Evet, uzun soluklu arkadaşlıkları m var	Evet, uzun soluklu arkadaşlıkları m var	Evet, uzun soluklu arkadaşlıkları m var	Hayır, kendimi ifade etmede sıkıntı yaşıyorum. Uzun soluklu arkadaşlıklarım var	Başarılı bulmuyorum, güven problemi yaşıyorum. Uzun soluklu arkadaşlıkları m var	Anlaşırsam başarılıyım. (şarta bağlı). Uzun soluklu arkadaşlıklarım var.

Yeni ortama uyum	Kolay ve temkinli şekilde girerim. Sıkıntı yaşamam	Çok kolaylıkla girerim, çok sıkıntı yaşamam	Çabuk adapte olurum. Kolaylıkla girerim. Sıkıntı yaşamam.	Orta derecede girebilirim. Sıkıntı yaşamam	Kolaylıkla girerim. Karşıdakine bağlı olarak sıkıntı çıkabilir.	Hemen giremiyorum. Çok kalabalık olunca anlayamıyorum. Uyum sağlamaya çalışırım.
Utangaçlık	Çok az	Orta	Az	Orta	Az	Orta
Diğerlerine güven	Az	Orta	Az	Orta	Sadece aileme güvenirim, orta	Az
Sorumluluk alma	Alırım (sosyal projelerde görev var)	Alırım (Sosyal projelerde görev var)	Alırım (Sosyal projelerde görev var)	Az	Okulda aldığım bir sorumluluğum yok	Az alırım, sorumluluk almayı sevmem
Olumsuz duygularla başa çıkma	Orta derecede. çok başaramam	Orta ,	Orta	Çok başarılıyım	Başarılı değilim	Çok başarılıyım
Kendini değerli görme	Orta	Çok değerli görüyorum	Çok fazla değerli görüyorum	Orta	Orta	Orta

Tablo II: Ön lisans öğrencilerinin sosyal ilişki durumları

	Yüksek			Düşük		
	ÖNL1 Yeşim %100	ÖNL2 %100	ÖNL3 %100	ÖNL4 Güler %57	ÖNL5 %60	ÖNL6 %59
Arkadaşlık kurma başarısı	Evet, çok fazla	Çok başarılıyım	Çok fazla	Çok fazla	Hayır	Orta derecede
Arkadaşlık yürütme başarısı	Evet, çok fazla İnsana insan gibi davranmayı seviyorum. Gereken saygı ve ilgiliyi vermeyi seviyorum. Kimseyi etiketlemediğim için arkadaşlıklarım olumlu yönde oluyor.	Çok	Çok, İnsanları genel olarak seviyorum. Önyargılı değilim. Bu yüzden uzun süreli arkadaşlıklar yürütebilirim.	Evet, çoğunlukla, 3-4 yıllık arkadaşlığım var.	Evet, uzun soluklu arkadaşlıklarım var ama okulda yok.	Başarılı buluyorum. Uzun soluklu arkadaşlıklarım var.
Yeni ortama uyum	Çok fazla, kendimi iyi ifade ettiğimi düşünüyorum. Konuya göre zamanında tepki verdiğim için bu bana özgüven olarak dönüyor.	orta	Çok fazla Güler yüzlü olduğum için insanlar sempatik buluyor. Bu yüzden de	Kolaylıkla girerim. Sıkıntı yapmam	Orta derecede görüyorum	Kolaylıkla girerim orta derecede

kolay uyum
sağlıyorum.

Utangaçlık	Az	Orta	Yeteri kadar olduğunu düşünüyorum. İlk başlarda utangaç sonra kendimi rahat ifade ediyorum.	Az	Orta	Orta
Diğerlerine güven	Çok	Orta	Çok, sevdiğim ve değer verdiğim insanlara güvenilir.	Orta	çok	az
Sorumluluk alma	Çok fazla	Çok	Çok, mutlu oluyorum.	Orta, Katıldığım aktivite yok	Çok fazla yok, sınıf ortamında katılırım. Ama okulda almam. Okul dışında alırım.	Orta, okulda aldığım bir sorumluluk yok.
Olumsuz duygularla başa çıkma	Çok fazla	Çok başarılı buluyorum	Çok başarılıyım? Olumlu düşünüyorum. Üstesinden gelebileceği me inanıyorum.	Çok	Çok fazla	Orta
Kendini değerli görme	Çok fazla	Çok değerli görüyorum.	Çok fazla değerli görüyorum.	Çok fazla	Çok, saygı duyup saygı görüyorum.	Orta

Arkadaşlık Kurma Başarısı

Hem Lisans hem de önlisans öğrencilerinden tanınırlığı yüksek olanların tümü arkadaşlık kurmada başarılı olduklarını ifade etmişlerdir. L1 “5-10 dakika içinde kaynaşırım” diyerek çok kısa sürede arkadaşlık kurabildiğini belirtmiştir. Buna karşılık düşük tanınırlığı olan gruptan ÖNL4 emin bir biçimde arkadaşlık kurmada başarılı olduğunu ifade etmiştir. Diğer katılımcılar kendilerini tam olarak başarılı görememişlerdir. L6 karşılıkine bağlı olarak şartlı bir biçimde başarılı olduğunu söylerken ÖNL5 doğrudan başarısız olduğunu ifade etmiştir.

Arkadaşlık Yürütme Başarısı

Arkadaşlığı yürütme konusunda tanınırlığı yüksek olan lisans ve önlisans öğrencilerinin tümü kendilerini oldukça başarılı bulmuşlardır. Düşük gruptaki lisans öğrencileri “kısmen”, “orta dereceli” ve “her zaman değil, karşıdakine bağlı” cevabını vermişlerdir. Buna karşılık düşük gruptaki önlisans öğrencileri “evet çoğunlukla” ve “başarılı buluyorum” cevaplarını vermişlerdir.

Yeni Ortama Uyum

Lisans ve önlisans yüksek grupta yer alan öğrencilerin tümü yeni ortama kolaylıkla uyum sağladıklarını ifade etmişlerdir. Lisansta düşük grupta “orta derece uyum sağlıyorum”, “karşıdakine bağlı” ve “hemen giremiyorum, kalabalık olunca anlaşılıyorum” cevaplarını vermişlerdir. Önlisans düşük grupta ise ÖNL4 “kolaylıkla girerim”, ÖNL5 ve ÖNL6 ise “orta derecede” cevabını vermişlerdir.

Utangaçlık

Lisans yüksek grupta “çok az”, “az”, “orta” cevaplarını vermişlerdir. Önlisans Yüksek grupta iki “az” ve bir “orta” cevabı vermiştir. Lisans Düşük grupta iki “orta” ve bir “az” cevabı alınmıştır. Önlisans düşük grupta biri “az” diğer ikisi de “orta” cevabını vermişlerdir.

Diğerlerine Güven

Lisans yüksek grupta diğerlerine güvenir misiniz sorusuna iki “az” biri “orta” cevabını vermiştir. Önlisans yüksek grupta ise “çok”, “orta” ve “değer verdiklerime güvenilirim” cevabı verilmiştir. Lisans düşük grupta “orta”, “sadece aileme güvenirim” ve “az güvenirim” cevaplarını vermişlerdir. Önlisans düşük grupta “az”, “orta” ve “çok” cevapları alınmıştır.

Sorumluluk Alma

Lisans yüksek grupta her üç öğrenci de sorumluluk aldıklarını hatta sosyal projelerde görevleri olduklarını ifade etmişlerdir. Önlisans yüksek grupta her üçü de çok fazla sorumluluk alırım demişlerdir. ÖNL3 “sorumluluk alırım ve mutlu olurum” cevabını vermişlerdir. Lisans düşük grupta “az”, “okulda almam az alırım”, “sorumluluk almayı sevmem (L6)” cevaplarını vermişlerdir. Ön lisans düşük grupta ise “katıldığım aktivite yok”, “sınıf ortamında katılıyorum, okulda katılmam”, “orta ama okulda aldığım bir sorumluluk yok şeklinde cevaplar verilmiştir.

Olumsuz Duygularla Başa Çıkma

Lisans yüksek gruptaki öğrencilerin tümü olumsuz duygularla başa çıkmada orta düzey başarılı olduklarını ifade etmişlerdir. L1 orta demesine karşılık “çok başarılı olamam” demiştir. Önlisans yüksek gruptaki öğrencilerin tümü kendilerini çok başarılı bulmuşlardır. ÖNL3 “çok başarılıyım, olumlu düşünmüyorum, üstesinden gelebileceğime inanıyorum” cevabını vermiştir. Lisans düşük grupta “çok başarılıyım”, başarılıyım”, “başarılı değilim” cevapları alınmıştır. Önlisans düşüğe ise “çok fazla başarılıyım”, “çok fazla başarılıyım”, “orta düzey başarılıyım”. Cevapları alınmıştır.

Kendini Değerli Görme

Lisans yüksek gruptaki öğrencilerden ikisi çok fazla değerli görüyorum biri ise “orta değerli görüyorum” ifadelerini kullanmışlardır. Önlisans yüksek gruptakilerin üçü de “çok fazla değerli görüyorum” demişlerdir. Lisans öğrencilerinin düşük grubunda üç öğrencinin tümü de kendilerini “orta düzey değerli” gördüklerini ifade etmişlerdir. Önlisans düşük grupta “çok fazla değerli görüyorum”, “saygı duyup saygı görüyorum” ve “orta derecede” cevaplarını vermişlerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın sonucunda lisans sınıf mevcudu 80 ön lisans sınıf mevcudu 40’dır. Tanınma oranları ise lisansta %32 iken ön lisansta %82’dir. Sınıftaki öğrenci sayısının öğrencilerin birbirini tanımada etkili olabileceği düşünülmektedir. Nitekim sosyal psikolojide ‘kişiliğin kaybolması’ kavramına göre, bir grupta sayı arttıkça diğerlerini tanıma ve sorumluluk alma düzeyleri düşmektedir (Kağıtçıbaşı, 2010). Araştırmada devamsızlık ile diğerlerini tanıma düzeyi arasında anlamlı negatif ilişki bulunmuştur. Devamsızlığı 3-4 hafta olanların diğerlerini tanıma düzeyleri düşük çıkmıştır. Tanınırlığı yüksek olan öğrencilerin her iki grupta da arkadaşlık kurma, arkadaşlığı yürütme, yeni ortama uyum sağlama, sorumluluk alma, becerilerinin yüksek olduğu görülmüştür. Okul içerisinde çeşitli sorumluluklar aldıklarını ifade etmişlerdir. Tanınırlığı düşük olan öğrencilerin her iki grupta da arkadaşlık kurma becerilerinin orta düzeyde olduğu görülmüştür. Tanınırlığı düşük olan öğrencilerin her iki grupta da sorumluluk almaktan çekindikleri, herhangi bir sorumluluk almadıkları hatta bir öğrencinin ‘sorumluluk almayı sevmem’ dediği görülmektedir. Özellikle lisans öğrencileri arkadaşlığı yürütme konusunda başarısız olduklarını ifade etmişlerdir. Yine lisans öğrencileri sosyal ortamlarda kendilerini orta derecede değerli gördüklerini belirtmişlerdir.

Araştırmanın sonuçları ışığında aşağıdakiler önerilmektedir:

1. Tanınırlığı yüksek olan öğrenciler sorumluluk almaktan çekinmezken, düşük olan öğrencilerin özellikle sorumluluk almaktan çekindikleri görülmüştür. Bu nedenle de eğitim ortamlarda gruba adaptasyonu kolaylaştırmak için grubun tamamına çeşitli sorumluluklar verilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Gelişimsel süreçte çocuklar 5-7 yaş arasında sorumluluk üstelenebilecek kapasiteye erişmektedirler(Milner & Ochs, 1990). Bu yaş aralığı sorumluluk duygusunun kazanılması açısından kritik olarak görülmektedir (Blount &

Schieffelin, 1992; Ochs & Izquierdo, 2009; Seymour, 1988). Bu nedenle okul öncesi eğitimde sorumluluk duygusunu destekleyici etkinliklere ve uygulamalara yer verilmesi gerekmektedir.

2. Öğrencilerin gruba katılmasını engelleyen faktörler bu araştırmada belirlenmiştir. Ancak bu faktörlerin desteklenmesi için nicel araştırmalara ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR

- Beyazkürk, D., Anlıak, Ş., & Dinçer, Ç. (2007). Çocuklukta Akran İlişkileri ve Arkadaşlık. *Eğitim Araştırmaları*.26 s.13-26.
- Blount, B. G., & Schieffelin, B. B. (1992). The Give and Take of Everyday Life: Language Socialization of Kaluli Children. *Language*. <https://doi.org/10.2307/416987>
- Ekiz, D. (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Lisans Yayıncılık.
- Gülay, H. (2009). 5-6 Yaş Çocuklarının Sosyal Konumlarını Etkileyen Çeşitli Değişkenler. *Eğitim Fakültesi Dergisi*. Haziran.6 (1).
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Günümüzde İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş* (12. basım). Evrim.
- Koçbeker Eid, B. N., Saban, A., & Uygun, N. (2017). İlkokullarda kaynaştırma öğrencilerine yönelik akran farkındalığı ve kabulü. In *Küreselleşen dünyada eğitim*. <https://doi.org/10.14527/9786053188407.34>
- Milner, G. B., & Ochs, E. (1990). Culture and Language Development: Language Acquisition and Language Socialization in a Samoan Village. *Language*. <https://doi.org/10.2307/414735>
- Ochs, E., & Izquierdo, C. (2009). Responsibility in childhood: Three developmental trajectories. *Ethos*. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1352.2009.01066.x>
- Seymour, S. (1988). Expressions of Responsibility among Indian Children: Some Precursors of Adult Status and Sex Roles. *Ethos*. <https://doi.org/10.1525/eth.1988.16.4.02a00010>

NESİLLER ARASI AKTARIMLA BAĞLANMA VE DUYARLILIK DAVRANIŞLARININ 3-6 YAŞ ÇOCUKLARI ÜZERİNDEN YANSIMASININ İNCELENMESİ

Zeynep Deniz SEVEN

İstanbul Esenyurt Üniversitesi

Prof. Dr. Serdal SEVEN

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Damla ZÜNGÖR

İstanbul Esenyurt Üniversitesi

Berna AŞÇI

İstanbul Esenyurt Üniversitesi

ÖZET

Araştırmanın amacı nesiller arası aktarımla bağlanma ve duyarlılık davranışlarının 3-6 yaş çocukları üzerinden yansımalarını incelemek şeklinde belirlenmiştir. Araştırma nitel ve nicel yöntemin birlikte kullanıldığı karma bir modelle yapılmıştır. Nesiller arası duyarlılık davranışları nitel araştırmalarda gömülü teori durum çalışması yöntem ile belirlenmiştir. Diğer taraftan bağlanma puanlarının nesiller arası kararlılığının belirlenmesi amacıyla da korelasyon katsayısı tespit edilmiştir. Araştırmaya 2 anneanne ve bunların 3-5 yaş çocuğa sahip birisi ikincil bağlanmaya sahip ikişer kızları dahil edilmiştir. Böylece 3 nesilden toplam 10 kişi araştırmaya katılmıştır. Anneanneler ve kızları geniş ailede, çocuklar ise çekirdek ailede büyümüşlerdir. Bağlanma durumları (Fraley, Waller, & Brennan, (2000) tarafından geliştirilen ve Selçuk, Günaydın, Sümer, & Uysal, (2005) tarafından uyarlanan Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II ölçeğiyle belirlenmiştir. Bununla birlikte annelerin duyarlılıklarının belirlenmesi amacıyla yarı yapılandırılmış bir ortamda oyun hamurları yardımıyla 3-5 yaş çocuklarla annelerinin etkileşimleri dahilinde annelerin duyarlılık davranışları incelenmiştir. Sonuç olarak anneannelerin büyük çocuklarıyla bağlanma ilişkisinden dolayı nesillerarası bir aktarımın olduğu ancak bunun anneannelerin ikincil bağlanmaya sahip küçük kızlarını kapsamadıkları görülmüştür. Annelerin duyarlılık davranışlarında ikincil bağlanmaya sahip olanlarının daha olumlu oldukları görülmektedir. Araştırma sonuçları bağlanma teorisinde yer alan nesiller arası aktarım ve hiyerarşik bağlanma biçimi teorilerini desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler : Bağlanma, Çoklu Bağlanma, Anne Duyarlılığı, Nesillerarası Aktarım,

GİRİŞ

Aile bağlar vasıtasıyla varlığını devam ettirir. Yapılan araştırmalar anne-çocuk bağı kadar annenin kendi annesiyle olan bağının da önemli olduğunu göstermiştir. Bağlanma biçiminin nesiller boyu aktarıldığını destekleyen çalışmalar bulunmaktadır. Nesiller arası aktarımları inceleyen araştırmaların anneden anneye aktarımı varsaydıkları görülmektedir (Mills-koonce ve diğ., 2007). Birçok kültürde geniş aile tarihsel bir gerçekliktir. Bugünkü çekirdek ailelerin kökeni de çoğunlukla geniş aile modeline dayanmaktadır (Seven ve Alabay, 2020). Geniş aile yapısı içerisinde ilişkiler organik yapıdadır. Bebeğin ve çocuğun ihtiyaçlarının karşılanması konusunda anneye abla, yenge, hala, teyze gibi unsurların da yardımcı olduğu hatta sorumluluğun çoğunluğunu aldıkları görülmektedir. Bu durumla ilgili bağlanma teorisinde iki kavram ön plana çıkmaktadır: nesiller arası geçiş ve hiyerarşik bağlanma.

Nesiller arası aktarma yaklaşımına göre, bağlanma biçimleri nesiller boyunca kalıcı olma eğilimindedir. Van Ijzendoorn, (1995) bir meta analiz çalışmasıyla nesiller arası aktarımla ilgili yayınları incelemiştir. 18 ülkeden örneklemin bulunduğu çalışmada yetişkin bağlanma sınıflandırmasından AAI sınıflamasının bebeklikteki Yabancınn durumu sınıflaması tarafından yordanabildiği sonucuna varmıştır. Buna göre güvenli annenin bebeğinin yetişkin olduğunda güvenli olması kaçınılmaz annenin bebeğinin de yetişkin olduğunda kaçınılmaz olması beklenir (Wallin, 2007).

Bununla birlikte, araştırmalar aynı zamanda ebeveynin önceki bağlanma tarzı algısının, bağlanmanın kendisinden daha önemli olduğunu göstermiştir. Bir annenin birincil bakıcısıyla kendi tarihsel ilişkisini nasıl değerlendirdiği, kendi çocuğunun bağlılığının gelişmesinde merkezi bir öneme sahiptir (Ainsworth & Bowlby, 1991; Main, 1990). Diğer bir anlatımla bağlanma ilişkisi annenin çocukla ilişkisi ve annenin kendi annesiyle ilişkisi olmak üzere iki yönlü olarak görülmektedir.

Bowlby, çocukların bakıcılar ile ilişkilerini bağlanma figürleri hiyerarşisinde organize ettiklerini savunmaktadır (Bowlby, 1969). Hiyerarşi kavramı, literatürde tartışılabilirse bile, tüm bakıcıların çocuğun bağlanma ihtiyaçlarını karşılamada eşit derecede önemli bir rol oynamadığını, ancak bağlanma sisteminin etkinleştirildiği zamanlarda çocuğun bir bakıcı için diğerine göre iyi tanımlanmış tercihler geliştirdiği görüşü hakimdir. Bowlby bağlanma hiyerarşisinde en çok tercih edilen bakıcıyı "asıl" veya birincil bağlanma figürü olarak tanımlamıştır ve diğer bakıcılar "yardımcı" (ikincil, üçüncül vb.) Bağlanma figürleri olarak adlandırmıştır (Seibert & Kerns, 2009).

Geniş aile modelinde nesilden nesile aktarımda ilişkinin öğrenilme biçimleri çeşitlenmektedir (Van Ijzendoorn, 1995). Bununla birlikte ikincil ve diğer çoklu ilişkilerin geniş aile modelinde yaygın olduğu bilinmektedir. Günümüzde çekirdek ailelerin büyük bir çoğunluğunun geniş aileden geldiği düşünüldüğünde geniş ailedeki ilişki modellerinin çekirdek ailede de sürdürüldüğü görülmektedir (seven). Birincil bağlanmayla birlikte yardımcı bağlanma ilişkileri yaşamış annelerin çocuklarıyla ilişkileri halihazırda bilinmemektedir. Diğer taraftan Dünya'da ve ülkemizde geniş aile ve bağlanma çalışmalarının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir (Seven & Ogelman, 2012). Geniş aile yapısında çoklu bağlanmanın annelik becerisi yani anne duyarlılığına etkisiyle birlikte oluşacak sonuçları da henüz bilinmemektedir.

Bu araştırmada nesiller arası bağlanma aktarımının yönü ve geniş ailede büyümüş birincil ve ikincil bağlanma ilişkisi kurmuş annelerin çocuklarına karşı duyarlılık durumlarının araştırılması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın yöntemi

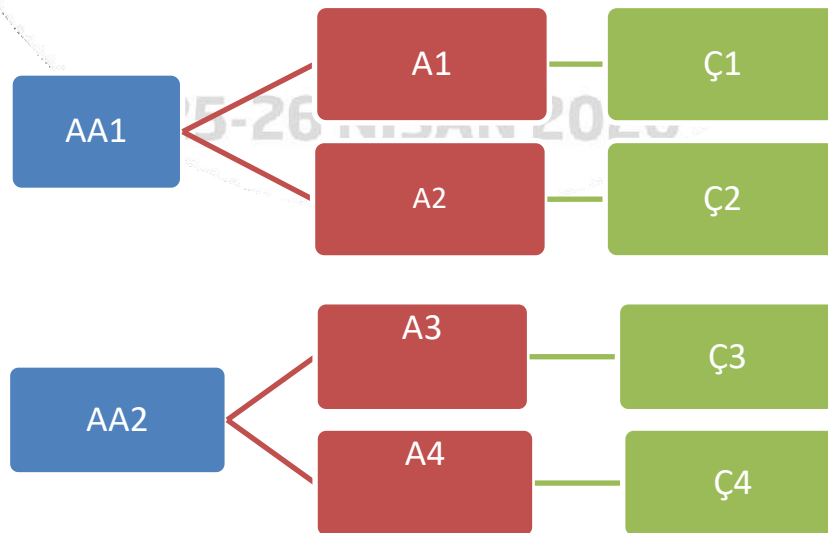
Araştırma nitel ve nicel yöntemin birlikte kullanıldığı karma bir modelle yapılmıştır.

Nitel araştırmalar gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği türde araştırmalardır (Yıldırım & Şimşek, 2000). Bu nitel araştırmada, durum çalışmasının bir türü olan gömülü çoklu durum araştırması kullanılmıştır (Yin, 2003). Nesiller arası duyarlılık davranışları nitel araştırmalarda gömülü teori durum çalışması yöntem ile belirlenmiştir. Bağlanmanın nesiller arası kararlılığının belirlenmesi amacıyla anneanne ve annelerin bağlanma puanları arasındaki ilişki Pearson korelasyon katsayısı ile belirlenmiştir.

Çalışma Grubu

Çalışmaya katılan 3 nesil anneanne, anne ve torunlar nitel araştırmalarda kullanılan amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme esas alınarak belirlenmiştir. Bu araştırmada ölçüt olarak her biri 3-5 yaşları arasında çocukları olan, geniş ailede büyümüş, biri ikincil bakıcısı olan iki kız kardeş ve geniş ailede büyümüş anneleri belirlenmiştir. Çalışmaya bu kriterlere uygun iki aileden bireyler dahil edilmiştir. Bu kapsamda:

Araştırmaya 2 anneanne ve bunların 3-5 yaş çocuğa sahip ikişer kızları (4 anne) dahil edilmiştir. Böylece 3 nesilden toplam 10 kişi araştırmaya katılmıştır. Anneanneler ve anneler geniş ailede, çocukları da çekirdek ailede büyümüşlerdir.

Veri toplama Araçları

Bu araştırmada Anneanneler ile annelerin bağlanma ilişkilerini belirlemek amacıyla Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II anne-çocuk arasındaki etkileşimi belirlemek adına yarı yapılandırılmış oyun ve anne-çocuk gözlem formu kullanılmıştır.

Anne- Çocuk Gözlem Formu

Anne- Çocuk Gözlem Formu Gözlem sürecinde anne-çocuk arasındaki duyarlılığı belirleyecek etkileşim davranışlarını tespit etmek amacıyla ilgili literatür incelenmiştir. Bu kapsamda anne duyarlılığına yön veren duyarlılık döngüsünün oluşumu ile ilgili gözlem davranış listesi hazırlanmıştır(Juffer ve diğ., 2008). Hazırlanan gözlem davranış listesi 5 uzmana gönderilerek uzman görüşleri alındıktan sonra gereken düzenlemeler yapılarak forma son hali verilmiştir.

Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II:

Yetişkinler için bağlanma boyutlarının değerlendirilmesi için Fraley ve arkadaşları, (2000) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 36 maddeden oluşmaktadır. 18 madde bağlanmanın kaygı boyutunda; 18 madde ise bağlanmanın kaçınma boyutunu ölçmektedir. Her iki boyut için ilgili maddeler ayrı ayrı toplanıp katılımcılar için kaygı ve kaçınma puanları elde edilmektedir. Yüksek puanlar bağlanmanın kaygı ve kaçınma boyutlarındaki artışa işaret etmektedir. YİYE-II'nin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Sümer ve Güngör, (1999) tarafından yapılmıştır. Buna göre envanterin gerek kaçınma gerekse kaygı boyutları yüksek düzeyde iç tutarlılığa sahip olup, Cronbach alfa katsayıları bu boyutlar için sırasıyla .90 ve .86'dır. Envanterin test-tekrar test güvenirliliği ise yapılan analizler sonucunda kaygı boyutu için .82, kaçınma boyutu için ise .81 olarak bulunmuştur.

Verilerin Toplanması

Gözleme dayalı veriler anne çocuk çiftlerinin 10'ar dakikalık oyun etkinliklerinin, kamera kayıtları alınarak toplanmıştır. Anne çocuk bilgi formu ise oyun etkinliği sonrası görüşme tekniği ile araştırmacı tarafından doldurulmuştur. Ayrıca, anneanne ve annelere Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II uygulanmıştır.

Verilerin Analizi

Bu araştırmada betimsel-yorumsal veri analizi kullanılmıştır. Bu tür analizde veriler indirgenir, belli bir sıraya konur, veriler seçilir ve yorum yapılır. Bu analiz türünde betimsel anlatımlar üzerine uygun yorumlara yer verilir (Ekiz, 2007). Bu araştırmada veriler incelenmiş, kategoriler oluşturularak tablolastırılmış ve bulgular yazılarak sonuçlar yorumlanmıştır. Gözlem sonucunda elde edilecek video kayıtları 2 kodlayıcı tarafından kodlanarak veriler oluşturulmuştur.

BULGULAR

Bağlanma

Nesiller arası bağlanma tutarlılığını tespit etmek için Pearson Korelasyon Katsayısı belirlenmiştir. Anneanne 1 ve A1 arasında anlamlı pozitif bir ilişki tespit edilmiştir ($r = ,48 < 0,01$). Anneanne 1 ile A2 arasında anlamlı bir bağlanma ilişkisi tespit edilmemiştir. Anneanne 2 ile A3 arasında anlamlı pozitif ilişki bulunmuştur ($r = ,36 < 0,05$). Ancak Anneanne 2 ile A4 arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Buna göre Anneannelerin birincil bağlanmaya sahip büyük kızları ile bağlanma ilişkisi olduğu ancak ikinci bağlanmaya sahip küçük kızları ile ilişki olmadığı anlaşılmaktadır.

Anne Duyarlılığı ve Bağlanma

Ç1'in duyarlılık döngüsü başlatma girişiminin neredeyse hiç olmadığı anlaşılmaktadır. A1'in duyarlılık döngüsünün olumsuz olduğu, çocuğun fazlaca göz kontağı arayışlarının anne tarafından neredeyse karşılıksız kaldığı görülmüştür. AA1'in kızı A2'nin kaygılı ve kaçınmacı puanları düşüktür. Bu annenin çocuğuyla etkileşiminde duyarlık döngüsü ve göz kontağı başarılı bulunmuştur. A3-Ç3 duyarlılık döngüsünde çocuğun olumlu mesajları annenin olumsuz tepkileri sonucu olumsuz dönüşmüştür. Çocuğun göz kontağı arayışları anne tarafından neredeyse hiç karşılık bulmamıştır. A3 sık göz kontağı girişimlerinin çocuk üzerinde olumsuz etki bıraktığı görülmüştür. AA2'nin kızı A4'ün kaygılı ve kaçınmacı puanları düşüktür. Buna karşılık duyarlılık döngüsünde çocuğun sözlü sinyallerine annenin daha çok olumlu sözlü tepkiler verdiği, çocuğun da olumlu sözlü tepkiler verdiği görülmüştür.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Sonuç olarak anneannelerin büyük çocuklarıyla bağlanma ilişkisinden dolayı nesillerarası bir aktarımın olduğu ancak bunun anneannelerin ikincil bağlanmaya sahip küçük kızlarını kapsamadıkları görülmüştür. Annelerin duyarlılık davranışlarında ikincil bağlanmaya sahip olanlarının daha olumlu oldukları görülmektedir. Araştırma sonuçları bağlanma teorisinde yer alan nesiller arası aktarım (Van Ijzendoorn, 1995) ve hiyerarşik bağlanma biçimi (Seibert & Kerns, 2009) teorilerini desteklemektedir. Geniş aileden çekirdek aileye geçişte nesiller arası bağlanma aktarımı olduğu ancak geniş ailede çoğunlukla görülen ikincil bağlanma biçimine sahip annelerin bağlanma durumlarında farklılık olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan annelerin çocuklarıyla duyarlılık ilişkilerinin bu durumdan etkilendiğine dair bulgular elde edilmiştir. Geniş aileden çekirdek aileye geçişte bağlanma ve duyarlılık davranışların aktarımı ile ilgili ülkemizde daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Nesiller arası geçişin anlaşılması için geniş örneklemde nicel çalışmalarla birlikte aktarılan davranış kalıplarının türlerinin belirlenmesi için de nitel araştırmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Bowlby, J. (1969). Attachment and loss: Attachment. In *Attachment* (Vol. 1).
<https://doi.org/10.1177/000306518403200125>
- de Wolff, M. S., & van IJzendoorn, M. H. (1997). Sensitivity and Attachment: A Meta-Analysis on Parental Antecedents of Infant Attachment. *Child Development*, 68(4), 571.
<https://doi.org/10.2307/1132107>
- Ekiz, D. (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Lisans Yayıncılık.
- Fraley, R. C., Waller, N. G., & Brennan, K. A. (2000). An item response theory analysis of self-report measures of adult attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 350-365. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.78.2.350>
- Juffer, F., Bakermans-Kranenburg, M., & van IJzendoorn, M. H. (2008). Methods of the video- feedback programs to promote positive parenting alone, with sensitive discipline, and with representational attachment discussions. In F. Juffer, M. Bakermans-Kranenburg, & M. H. van IJzendoorn (Eds.), *Promoting Positive Parenting An Attachment-Based Intervention* (pp. 11–21). New York: Lawrence Erlbaum Associates.
- Mills-koonce, W. R., Gari, J., Propper, C., Sutton, K., Calkins, S., Moore, G., & Cox, M. (2007). Infant and parent factors associated with early maternal sensitivity : A caregiver-attachment systems approach. *Infant Behavior and Development*, 30, 114–126.
<https://doi.org/10.1016/j.infbeh.2006.11.010>
- Seibert, A. C., & Kerns, K. A. (2009). Attachment figures in middle childhood. *International Journal of Behavioral Development*. <https://doi.org/10.1177/0165025409103872>
- Selçuk, E., Günaydın, G., Sümer, N., & Uysal, A. (2005). Yetişkinlerde bağlanma boyutları için yeni bir ölçüm: yakın ilişkilerde yaşantılar envanteri-II'nin Türk örnekleminde psikometrik açıdan değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 8(16), 1–11.
- Seven, S., & Ogelman, H. G. (2012). Attachment Stability in Children Aged 6 to 9 Years in Extended and Nuclear Families. *Early Education & Development*, 23(5), 766–780.
<https://doi.org/10.1080/10409289.2011.607362>
- Seven, Z. D., & Alabay, E. (2020). Investigation of the interactions of mothers and their 30-42 months Old children who are living in different family types in the context of mother

sensitivity. *International Journal of Educational Research Review*, 5(1), 70–82.

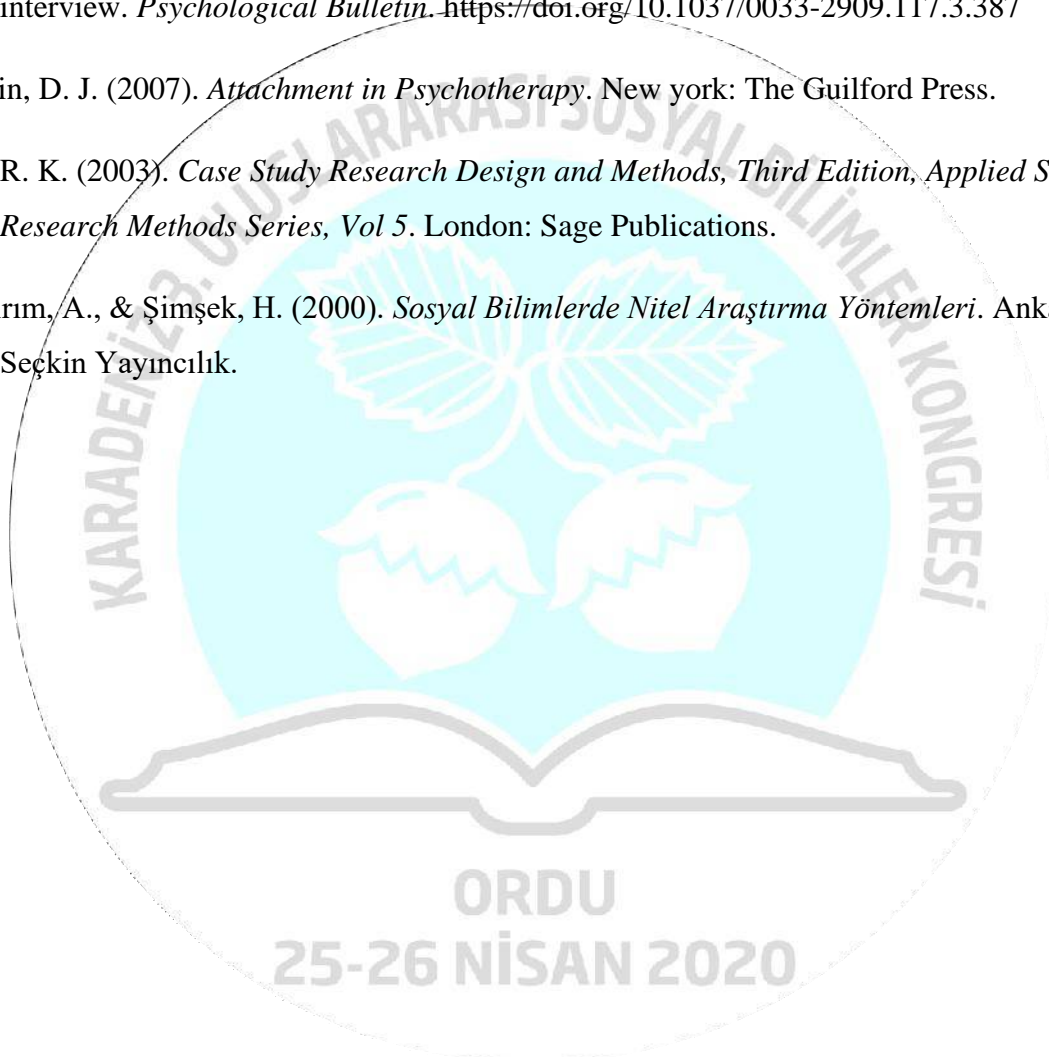
Sümer, N., & Güngör, D. (1999). Psychometric evaluation of adult attachment measures on Turkish Samples and a cross-cultural comparison. *Turkish Journal of Psychology*, Vol. 14, pp. 71–106.

Van Ijzendoorn, M. H. (1995). Adult attachment representations, parental responsiveness, and infant attachment: A meta-analysis on the predictive validity of the adult attachment interview. *Psychological Bulletin*. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.387>

Wallin, D. J. (2007). *Attachment in Psychotherapy*. New York: The Guilford Press.

Yin, R. K. (2003). *Case Study Research Design and Methods, Third Edition, Applied Social Research Methods Series, Vol 5*. London: Sage Publications.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2000). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

TÜRKİYE TURİZM STRATEJİSİ 2023 EYLEM PLANLARI KAPSAMINDA KARADENİZ BÖLGESİ YAYLA TURİZMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğretim Üyesi Nurettin İMRE

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Öğr. Gör. Tamer CÖMERT

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

ÖZET

UNWTO (2017) tarafından 1990'dan başlayarak uzun dönemli verilerin ve özellikle 2010-2030 arasında gerçekleşen turizm hareketlerinin değerlendirildiği, turizmin geleceğine ilişkin olarak her yıl güncellenen öngörülerin yer aldığı bir analiz çalışması bulunmaktadır. Söz konusu çalışmalarda; geçmişte turizmi etkileyen ve gelecekte de etkilemesi muhtemel sosyal, siyasal, ekonomik, çevresel ve teknolojik faktörler verilere dayalı olarak incelenmektedir.

2017 yılında güncellenen UNWTO Turizm raporu, 2030 yılı turist varışlarının dünya çapında 1,8 milyar kişiye ulaşacağı, uluslararası turist varışları açısından 2010-2030 döneminde küresel yıllık artış hızı ortalama %3,3 olarak öngörülmüş, 2030 yılına doğru, turistlerin %57'si gelişmekte olan ülkelere yönelmiş olacağı tahminlenmiştir.

Ahmet Temurci (2017) çalışmasında “en hızlı gelişen sektörlerden biri olan turizm sektöründeki yoğun rekabet ve değişen turist eğilimleri, destinasyonları farklılaşmaya, tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinde özgün değerlerine yönelmektedir. Günümüz turist profili; kültürel değerlere önem veren, yerel yaşamı deneyimlemek isteyen bir nitelikte olup” bu eğilimlerin doğa temelli turizm (eko turizm, yayla turizmi vb.) faaliyetlerinin de artacağı sonucuna ulaşmamızı sağlamıştır.

Sürekli gelişmekte olan turizm sektörü ülkemiz ekonomisi içinde önemli yer tutmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından ülke ekonomisi içinde önemli yer tutan turizm sektörünün planlı bir çerçevede gelişmesi için stratejik planlar oluşturulmaktadır.

Türkiye Turizm Stratejisi 2023 hazırlanarak 2007 yılında uygulamaya konulmuştur. Plan; turizm sektörünün güçlendirilmesine yönelik stratejileri 16 başlık altında ortaya koymuştur. Planın uygulanması için beşer yıllık eylem planları oluşturulmuş ve uygulamaya konulmuştur.

Hazırlanan plan içinde değişen turizm sektör yapısı ile değişen turist profili dikkate alınmış ve Turizmin Çeşitlendirilmesi başlığı altında Eko Turizm – Yayla Turizmi hedefleri belirlenmiştir.

Turizm yazınında 2000’li yılların ilk on yılına kadar popüler konular arasında yer alan “Yayla Turizmi” hakkında birçok araştırma yapılmıştır. Bu çalışmalarda yayla turizminin önemi, geleceği, sorunları ve sorunlara çözüm önerileri getirilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından turizm strateji içinde yer verilen yayla turizmi bakanlık tarafından desteklenen turizm çeşitleri arasında yer almaktadır. Bakanlık tarafından hazırlanan “Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri İle Turizm Merkezlerinin Belirlenmesine ve İlanına İlişkin Yönetmelik” ile ilan edilen Turizm Merkezleri arasında 21 yayla ve bunların 19 adedi, Karadeniz Bölgesinde yer almaktadır.

Karadeniz Bölgesi “Yayla Turizmi” için, “Yayla Turizmi” için Karadeniz Bölgesi büyük önem taşımaktadır. Çalışmamızda Türkiye Turizm Stratejisi 2023 planı çıkış noktası olarak belirlenmiş ve bu plan çerçevesinde hazırlanan Eylem Planları ele alınmıştır. Karadeniz Bölgesinde yer alan 17’si Turizm Merkezi, 2’si Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi ilan edilen yayların durumu ikincil verilerden incelenmiş ve “Yayla Turizmi” kapsamında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Turizm Stratejisi, Turizm Türleri, Yayla Turizmi

1. Giriş

UNWTO tarafından 1990’dan başlayarak uzun dönemli verilerin ve özellikle 2010-2030 arasında gerçekleşen turizm hareketlerinin değerlendirildiği, turizmin geleceğine ilişkin olarak her yıl güncellenen öngörülerin yer aldığı bir analiz çalışması bulunmaktadır. Söz konusu çalışmalarda; geçmişte turizmi etkileyen ve gelecekte de etkilemesi muhtemel sosyal, siyasal, ekonomik, çevresel ve teknolojik faktörler verilere dayalı olarak incelenmektedir.

2017 yılında güncellenen UNWTO Turizm raporu, 2030 yılı turist varışlarının dünya çapında 1,8 milyar kişiye ulaşacağı, uluslararası turist varışları açısından 2010-2030 döneminde küresel yıllık artış hızı ortalama %3,3 olarak öngörülmüş, 2030 yılına doğru, turistlerin %57’si gelişmekte olan ülkelere yönelmiş olacağı tahminlenmiştir. Bu tahminlerden hareketle ülkemize yönelen turistik talebin artarak süreceğini öngörmek mümkündür.

Ahmet Temurci (2018) çalışmasında “en hızlı gelişen sektörlerden biri olan turizm sektöründeki yoğun rekabet ve değişen turist eğilimleri, destinasyonları farklılaşmaya, tanıtım

ve pazarlama faaliyetlerinde özgün değerlerine yöneltmektedir. Günümüz turist profili; kültürel değerlere önem veren, yerel yaşamı deneyimlemek isteyen bir nitelikte olup” bu eğilimlerin doğa temelli turizm (eko turizm, yayla turizmi vb.) faaliyetlerinin de artacağı sonucuna ulaşmamızı sağlamıştır.

1963 yılından itibaren planlı kalkınma modeli izleyen Türkiye beşer yıllık kalkınma planları hazırlamış ve bunları uygulamıştır (Cömert, 2002). Hazırlanan planlar içinde turizm sektörüne yer vermiş, kamu için emredici, özel sektör için özendirici politikalar izlemiştir (Batman ve Cömert, 2001). Günümüzde deniz-güneş-kum üçlüsünün oluşturduğu klasik turistik ürün farklılaşmış yerini kültür-doğa-spor ve benzeri alternatif turizm ürünlerini almaya başlamıştır. Bu değişim ülkemiz turizm planlamacılarını ve uygulamacılarını harekete geçirmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığınca yoğun bir çalışma ile 2007 yılında 2023 Turizm Stratejisi hazırlanmıştır. Stratejik plan eylem planları ile desteklenerek uygulamaya geçilmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından “Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri İle Turizm Merkezlerinin Belirlenmesine ve İlanına İlişkin Yönetmelik” hazırlanıp, oluşturulan komisyonlarca yürütülen yönetmelik ile 19 yayla TM (Turizm Merkezi), 2 yayla KTKGB (Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi) olarak ilan edilmiştir. Coğrafi özellikleri, iklimi, bitki örtüsü, gelenek ve göreneklere ile ön plana çıkan Karadeniz Bölgesinden 17 yayla TM, 2 yayla ise KTKGB olarak ilan edilmiştir. Turizm literatüründe eko turizm kapsamı içinde de değerlendirilen ayrı kavram olarak da ele alınan yayla turizmi Karadeniz bölgesinin en temel turizm faaliyetleri arasında yer almaktadır.

Bu çalışmanın amacı doğasıyla, biyolojik zenginlikleriyle, kültürel değerleriyle önem taşıyan Karadeniz Bölgesinin yayla turizm açısından taşıdığı potansiyeli Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ve Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı çerçevesinde ortaya koymak ve çalışma alanının turizm açısından önemini vurgulamaktır.

2. Literatür

2.1. Turizm ve Yayla Turizmi

Turizm; insanların sürekli yaşadıkları yer dışında yaptıkları seyahat ve gittikleri yerlerde geçici konaklamalarından doğan ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgili faaliyetlerin (Batman, 1999) bütünü olarak tanımlanabilir. Kavramın kapsamının geniş olması, turizmin farklı sektörlerle ilişkilerini de ortaya koymaktadır.

Asırlar önce başlayan turizm hareketleri günümüz modern dünyasında yeni biçimler, yeni anlayışlar, yeni yöntemler kazanmıştır. Turizm bugün bir endüstri dalı olarak adlandırılmakta ve bu alandaki bütün işlemleri kapsayan çok yönlü bir kavram olarak kabul edilmektedir (İmre ve Gürbüz, 1994). Bir endüstri olgusu içinde değerlendirilen turizm; zaman içinde teknolojik-sosyolojik-çevresel değişimlere ayak uydurarak sürekli değişime uğramıştır.

Turizm, günümüzde ekonomik, politik ve sosyal aktiviteleri kapsayan bir hizmet endüstrisi olarak gelişmekte, ancak fiziksel çevreyi kirleten bir boyutu da bulunmaktadır (Erdoğan ve Uslu, 2003). Kitle turizminin çevre üzerinde yarattığı baskının azaltılması ve kitle turizmine alternatif olarak soft turizm, eko turizm gibi turizm çeşitleri önem kazanmaya başlamıştır.

İnsanları turizme katılmaya sevk eden pek çok faktör vardır. Bunlar arasında bedensel ve zihinsel olarak rahatlama, farklı kültürleri tanıma isteği, merak, arkadaş ve akraba ziyareti, sayılabilir (Özgüç, 2007). İnsanları turizme yönelten unsurların çeşitliliği turizm çeşitliliğini kolaylaştırdığı çıkarımını yapmak mümkündür.

Kırsal turizmin başta tarım, eko ve kültür turizmi olmak üzere birçok turizm alternatifleriyle bağdaşık bir yapısı bulunmaktadır. Ne yazık ki, ülkemizde kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarınca (STK) desteklenmesine rağmen, çok katmanlı yapısıyla yerel ekonomilerin güçlenmesine katkı sağlayan kırsal turizmden arzu edilen seviyede verim alınmadığı görülmektedir (Acır, 2017). Türkiye’de son yıllarda, deniz ve kıyı turizmine alternatif olabilecek turizm faaliyetlerine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Alternatif turizm faaliyetlerinin en önemlisi yayla-dağ turizmidir (Yazıcı ve Doğanay, 2000). Başta kamu tarafından sürekli desteklenmesine rağmen yerel halkın konuya olan uzaklığı, yeterli eğitimin verilemeyişi gibi birçok neden yayla turizminde istenen noktaya ulaşamamasındaki temel nedenlerdir.

Yayla, fazla engebeli olmayıp düz ve otlaklarla kaplı, suyu bol olan yaylalar hayvancılıkla geçimlerini sağlayan topluluklarca yılın belirli aylarında hayvanlarına taze ot temini ve aynı zamanda hayvansal üretimlerini (süt, peynir, yağ gibi) yapmak amacıyla kullanılır. Yayla kelimesi Büyük Larousse’da “mevsimlik olarak hayvanları ile birlikte yer değiştiren yarı göçebelerin otlak alanında kurdukları ve kimi kez küçük ölçüde tarımsal üretim de yaptıkları geçici yerleşme”, olarak tanımlanırken (Tapur, 2008), Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğü yaylayı isim ve coğrafi terim olarak iki şekilde açıklamaktadır. Bir coğrafi terim olarak yayla; akarsularla derin bir biçimde yarılmış, parçalanmış, üzerinde düzlüklerin belirgin olarak

bulunduğu, deniz yüzeyinden yüksek yeryüzü parçası, plato. İki isim olarak yayla; dağlık, yüksek bölgelerde, kışın hayat şartları güç olduğu için boş bırakılan, yazın havası iyi ve serin olan, hayvan otlatma veya dinlenme yeri, olarak tanımlanmaktadır. Yayla, kelime anlamı ile “Düz ve Yüksek Yer” olarak tanımlanabilir. Yaylalar genellikle yükseklerde yer aldıkları için yüksekteki düzlükler, otluk alanlar için yayla ismi kullanılmaktadır.

Yayla turizmi yeni olmakla beraber, yaylalara seyahat çok eski olup kültürel bir değerdir. Anadolu insanı yüzyıllardır hayvancılık ve iklimsel nedenlerle yılın belirli dönemlerinde yaylalara seyahat eder, göç eder (Akoğlan Kozak ve Bahçe, 2012). İnsanların buldukları yerden ayrılarak yaylalara gitmeleri ve orada konaklayarak tüm ihtiyaçlarını temin etmeleri bir turizm hareketi oluşturmaktadır. Ayrıca yayla etkinlikleri, yayla kültürü ve bozulmamış doğada yaşamak, diğer insanların da ilgisini çekmiş ve bu yaşama tarzını katılmalarını sağlamış ve sonuç olarak da “yayla turizmi” şeklinde bir turizm çeşidini meydana çıkarmıştır (Haberal, 2015). Literatürde yayla turizmi tanımının fazlaca yer almayışının temel nedeni yayla turizminin eko turizm, kırsal turizm, soft turizm gibi kavramların içinde tanımlanıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak yayla turizm yaylada gerçekleştirilen rekreasyonel faaliyetlere katılmak için yapılan, geçici konaklamalardan doğan bir turizm çeşidi olarak tanımlanabilir.

Trabzon, Tokat, Sinop, Rize, Ordu, Giresun, Gaziantep ve Antalya illerinde bulunan 21 yaylanın turizm merkezi olarak ilan edilmesi ile, belki dünyada ilk defa “Yayla Turizmi” turizm literatürüne giriyordu (İmre ve Gürbüz, 1994). Turizm literatürü incelendiğinde yayla turizmi kavramı görülmemektedir.

Türk insanının doğayla bütünleşmek, sıcaaktan korunmak için uyguladığı “yaylaya çıkmak” geleneği, yerli-yabancı turistlerin ilgisini çekmektedir. Yapılan bir araştırmada, seyahat edenlerin ülke seçimini etkileyen faktörler incelenmiştir. Birinci tercih faktörü %79 ile “doğanın korunduğu bir çevre”, ikinci tercih faktörü ise %69 ile “yerel geleneklerin bulunabileceği bir yer” (Güleç, 1989) olarak belirlenmiştir. Bu tespitler bize, temelde çevrenin, doğal değerlerin korunduğu, sportif, eğlence amaçları ile Yayla Turizmini işaret etmektedir.

3. Yöntem

Teorik olarak hazırlanan çalışmada; Türkiye turizminin yol haritası konumunda olan Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ile yol haritasının izlenmesinde yer alacak Turizm Eylem Planı araştırma konusunu oluşturmaktadır. Kavramsal olarak ele alınan çalışmada ikincil veri kaynaklarından

yararlanılmıştır. Kamuya emredici, özel sektör ve STK'lara özendirici ve yol gösterici olarak hazırlanan stratejinin özümsemi, konunun farklı bakış açılarıyla değerlendirilmesi amacıyla toplam 46 adet araştırma incelenmiştir. İkincil veri kaynakları olarak literatürde yer alan makaleler, bildirimler, tezler, dergiler, web sayfaları ve Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ile Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı incelenerek Karadeniz Bölgesi Yayla Turizmi mevcut durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.1. Karadeniz Bölgesinde Yayla Turizmi

Karadeniz Bölgesi, doğal güzellikleri ve tarihi değerleri ile Türkiye turizminde önemli bir yer olma özelliğine sahiptir. Özellikle yaylalarda ve kırsal kesimde bozulmadan kalmış mimari örnekler, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı dönemlerinden günümüze kadar gelen tarihi eserler, yüzyıllardır yöre özelliklerini kaybetmeden kalmış ve el değmemiş bakir doğa buraya yönelen turistik ilginin nedenini oluşturduğu bilinmektedir.

Karadeniz Bölgesinde yaylaya çıkmak uzun yıllardır yapılan bir faaliyettir. Bu bölgede yaylaya çıkmak; bölgenin coğrafi yapısı nedeniyle kıyı kesimlerinde düzlüklerin olmayışı, ormanlık arazi yoğunluğu, çay ve fındık tarımının yoğun olarak yapılması gibi nedenlerle hayvancılığa olanak vermemesi yüzünden sürdürülmektedir. Günümüzde ise yaylaya çıkmak hayvancılık fonksiyonunun yanına başta eğlence geleneğini sürdürmek ile beraber turizm ve rekreasyonel amaçlı bir faaliyet haline gelmeye başlamıştır. Kıyı şeridinde yaşamlarını sürdürenlerin yaz aylarında görülen sıcak ve nemden kaçış noktaları yaylalar olmaktadır.

Karadeniz yaylaları eski fonksiyonlarını yitirmiş olup, günümüzde büyük ölçüde turizm ve rekreasyonel yaylalar haline gelmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın alternatif turizm kapsamında başlatmış olduğu turizm çeşitlendirme çabalarının başında yayla turizmi gelmektedir. Bakanlık bu kapsamda çok sayıda yaylayı "Yayla Turizmi" turizm merkezi ilan etmiştir. Harita 1'de Türkiye genelinde turizm merkezi ilan edilen yaylar, buldukları iller bazında yer almaktadır.

Bu verilerden hareketle, Karadeniz Bölgesi yayla turizmi için, yöresel mimariye uyan, doğa ile uyumlu, düşük kapasiteli tesislerle, yaya ve araç trafik yolları ile kültür etkinlikleri için uygun alanlar sağlanarak yörede turizm hareketlerinin geliştirilmesi için çalışmalar sürdürülmelidir.

Harita 1'de görüldüğü üzere Türkiye genelinde Turizm Merkezi ilan edilen yaylaların büyük bölümü Karadeniz Bölgesinde yer almaktadır. Diğer bölgelerimizde yaylalar mevcuttur, ancak

bu yaylalar daha çok gerçek fonksiyonları ile kullanılmaktadır. Turizm merkezi ilan edilen yaylalarda özellikle rekreasyonel faaliyetler uzun yıllardır sürdürülmektedir. Bu yaylaların bulunduğu coğrafyada gelenek görenek yayların gerçek fonksiyonları yanında turizm faaliyetlerinin de yürütülmesine olanak vermektedir.

Harita 1

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-11538/yayla-turizm-merkezleri.html>

Tablo 1’de Turizm Merkezi ilan edilen yaylalar ile bunların tanıtım web sayfaları, konaklama, ulaşım ve yeme-içme olanakları görülmektedir. Türkiye genelinde 21 yayla Turizm Merkezi ilan edilirken bunların 19’nun Karadeniz Bölgesinde yer alması, bölgenin yayla turizmi için taşıdığı önemi göstermektedir. Turizm Merkezi ilan edilen yaylaların dışında yüzlerce yayla Karadeniz Bölgesi başta olmak üzere Türkiye genelinde bulunmaktadır.

Karadeniz Bölgesinde yer alan 19 adet yaylanın hiçbirinin kendine ait bir web tanıtım sayfasının olmayışı en büyük eksiklik olarak görülmektedir. 1 adet yaylanın web tanıtımına ulaşamamıştır. Web aramalarında yayla hakkında görseller çıkmakla birlikte yayla hakkında detaylı bilgiye ulaşmak mümkün olmamaktadır. Ancak bu yaylamızda konaklama, ulaşım ve yeme-içme olanaklarının sunulduğu diğer web sayfalarında görülmektedir.

BULUNDUĞU ŞEHİR – YAYLA ADI – WEB TANITIMI	KONAKLAMA	ULAŞIM	YEME -İÇME
Giresun Bulancak Bektaş Yaylası https://giresun.bel.tr/bektas-turizm-merkezi	Var	Var	Var
Giresun Kümbet Yaylası https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/giresun/TurizmAktiviteleri/kumbet-yaylasi	Var	Var	Var
Giresun Yavuzkema1 Yaylası https://giresun.ktb.gov.tr/TR-217084/yavuzkema1-yaylasi-turizm-erkezi.html	Var	Var	Var
Ordu Akkuş Arğın Yaylası https://ordu.ktb.gov.tr/TR-106746/argin-yaylasi-akkus.html	Var	Var	Var
Ordu Aybastı Perşembe Yaylası https://ordu.ktb.gov.tr/TR-130730/persembe-yaylasi-aybastiordu.html	Var	Var	Var
Ordu Aybastı Toygar Kabaktepe https://ordu.ktb.gov.tr/TR-106748/aybasti-toygar-kabaktepe.html	Var	Var	Var
Ordu Çambaşı Yaylası https://ordu.ktb.gov.tr/TR-130415/cambasi-yaylasi---cambasi-kayak-merkezi.html	Var	Var	Var
Ordu Mesudiye Keyfalan Yaylası https://ordu.ktb.gov.tr/TR-130672/keyfalan-yaylasi---ordu.html	Var	Var	Var
Ordu Mesudiye Yeşilce-Topçam Yaylaları https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/ordu/gezilecekyer/yesilce-toplcam-yaylalarimesudiye	<u>Yok</u>	Var	Var
Rize Anzer https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/rize/gezilecekyer/anzer-ballikoy-yaylasi	Var	Var	Var
Rize Çamlıhemşin Ayder http://www.rize.gov.tr/yaylalar	Var	Var	Var
Sinop Ayancık Akgöl https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sinop/gezilecekyer/akgol	<u>Yok</u>	Var	<u>Yok</u>
Sinop Kozfındık Bozarmut https://sinop.ktb.gov.tr/TR-74908/yayla--turizmi.html	<u>Yok</u>	Var	<u>Yok</u>
Sinop Türkeli Kurugöl https://sinop.ktb.gov.tr/TR-74908/yayla--turizmi.html	<u>Yok</u>	Var	<u>Yok</u>
Tokat Akbelen Yaylası https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tokat/TurizmAktiviteleri/akbelen-yaylasi	<u>Yok</u>	Var	<u>Yok</u>

Trabzon Akçaabat Karadağ Tanıtım sayfası yok	Var	Var	Var
Trabzon Araklı Pazarcık Yaylası http://www.arakli.bel.tr/pazarcik-yaylasi	Var	Var	Var
Trabzon Araklı Yeşilyurt Yılantaş Yaylası http://www.arakli.bel.tr/yesilyurt-sehitligi-ve-yilantas-yaylasi.html	<u>Yok</u>	Var	<u>Yok</u>
Trabzon Maçka Şolma https://www.macka.bel.tr/turistik-bilgiler/solma-yaylasi	<u>Yok</u>	Var	<u>Yok</u>

Tablo 1: Karadeniz Bölgesi Turizm Merkezi ve Kültür Turizm Koruma Bölgesi İlan Edilen Yayla Bilgileri

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-11538/yayla-turizm-merkezleri.html> ile il valiliklerinin, belediyelerinin web sayfalarından geliştirilmiştir.

Karadeniz yaylalarının 6 adedinde konaklama ve yeme-içme olanağı bulunmamaktadır. 1 adet yaylada ise konaklama imkânı bulunmamakta ancak yeme-içme olanağı bulunmaktadır. Karadeniz yaylarının tümünde ulaşım olanakları mevcuttur.

Karadeniz yaylalarında kültürel aktiviteler yoğun bir biçimde uygulanmaktadır. Ulusal ve uluslararası şenlikler düzenlenmektedir. Tablo 2’de şenlik düzenlenen yaylar gösterilmektedir. Yayla şenlikleri Karadeniz bölgesinin en önemli turizm faaliyetlerinden biri ve en önemlisi olarak görülmektedir. Yerli yabancı binlerce turist bölgeye akın etmektedir. Sosyo-ekonomik etkisi büyük olan şenlikler her yıl düzenlenmektedir.

Turizm Merkezi olan 12 yaylada düzenli olarak şenlikler düzenlenmektedir. Ayrıca bölge bulunan ve turizm merkezi olmayan onlarca yaylada her yıl şenlikler yapılmaktadır. Turizm merkezi olan yaylaların diğer faaliyet konularının tek tek araştırılıp sunulması önemli bir gerekliliktir.

Yayla Adı	Şenlik Tarihi
Giresun Kümbet Yaylası	Temmuz ayı ikinci yarısı
Ordu Aybastı Perşembe Yaylası	17 – 23 Temmuz
Ordu Mesudiye Keyfalan Yaylası	Ağustos ayı
Ordu Mesudiye Yeşilce-Topçam Yaylaları	Yıl içinde ilan ediliyor

Rize Anzer	Haziran ayı ikinci haftası
Rize Çamlıhemşin Ayder	Ocak ayı içinde Kardan Adam Şenliği
Sinop Ayancık Akgöl	Temmuz ayı
Sinop Türkeli Kurugöl	Ağustos ayı
Tokat Akbelen Yaylası	Ağustos ayı
Trabzon Akçaabat Karadağ	23 Haziran
Trabzon Araklı Pazarcık Yaylası	Temmuz ayı
Trabzon Araklı Yeşilyurt Yılantaş Yaylası	Temmuz ayı

Tablo 2: Turizm Merkezi İlan Edilen Yaylalar ve Şenlik Tarihleri

Kaynak: Web taraması sonucunda valilikler, belediyeler ve yerel haber ajanslarından elde edilen bilgiler doğrultusunda oluşturulmuştur.

Yaylalarımızda kış sporları, doğa sporları, çim kayağı gibi farklı birçok faaliyet yer almaktadır. Ancak bunlar farklı bir çalışmada sunulabilir. Yayların farklı birçok faaliyet için kullanılması mümkündür. Ürün geliştirme amaçlı çalışmaların yapılması gerekmektedir.

3.2. Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ve Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı 2007 -2013 Yayla Turizmi Açılımı (Bölüm Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007 yayımından geliştirilmiştir.)

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Cumhuriyetimizin kuruluşunun 100. Yılı olması nedeniyle Türkiye Turizm Stratejisi 2023'ü 16 yıllık vizyon, yönetim ve uygulama süreçlerinde sektöre yol gösterici olması, kamu özel birlikteliğinin sağlanması amacı ile hazırlanmıştır.

Türkiye Turizm stratejisi 2023 ile turizm sektöründe, kamu ve özel sektörün ortak kullanım ve işbirliği ilkeleri çerçevesinde, stratejik planlama çalışmalarının yönetim ve uygulamasına yönelik hedefler, izleme ve değerlendirilmesinin sağlanması ile sektörün güçlendirilmesini hedeflenmektedir.

Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ile birlikte onun önemli bir bileşeni olan Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı da hazırlanmıştır. Eylem planı 2007-2013 yıllarını kapsamaktadır ve Türkiye turizminin kısa, orta ve uzun vadede öncelikli olarak ele alacağı sorunlar, bu sorunları çözmekle sorumlu kuruluşlar ve bunların rollerinin açıklığa kavuşturulması hedeflenmektedir. Eylem planı, hedeflerden hareketle bu hedeflere ulaşmak için gerekli eylemlere doğru Türkiye turizmüne yön veren makro bir turizm gelişme ve güçlendirme planıdır.

Türkiye Turizm Stratejisinin uzun süreli, eylem planının ise kısa süreli olmasının nedeni, eyleme dönüştürülecek hedeflerin ölçülebilir, izlenebilir ve değerlendirilebilir olmasını sağlamaktır. Eylem planının izlenmesi ve değerlendirilmesi ile Türkiye Turizm Stratejisinin performansının izlenmesi sağlanacak aynı zamanda geri bildirimler ve değerlendirilmeler sonucunda strateji değiştirilebilecektir ve yenilenecektir.

Türkiye Turizm Stratejisi 2023 üç ana bölümden oluşmaktadır.

- Yeni Ufuklara Doğru Türkiye Turizmi; Türkiye turizminin vizyon ve vizyon ilkelerini kapsayan alt 2 bölümden oluşmaktadır.
- Turizm Sektörünün Güçlendirilmesine Yönelik Stratejiler; planlama, yatırım, örgütlenme, iç turizm, araştırma ve geliştirme, ulaşım ve altyapının güçlendirilmesi, tanıtım ve pazarlama, eğitim, hizmet kalitesi, kentsel ölçekte markalaşma, turizm çeşitlendirilmesi, mevcut turizm alanlarının rehabilitasyonu, turizm gelişim bölgeleri, turizm gelişim koridorları, turizm kentleri, eko-turizm bölgelerini kapsayan 16 alt bölümden oluşmaktadır.
- Turizm Stratejisinin Uygulanması; kurumsal yapılanma ve yönetim, eylem planlaması, izleme ve değerlendirme kriterlerini kapsayan 3 alt bölümden oluşmaktadır.

Türkiye Turizm Stratejisi 2023 prensipleri ve tedbirleri ile strateji kavramsal olarak bir bütünlük taşımaktadır. Oluşturulan stratejinin dayandığı prensipler ile bu prensiplerin uygulanması ve korunmasına yönelik tedbirler aşağıda özetlenmiştir.

- Tüm çalışmaların yürütülmesinde bürokratik engellerin azaltılmasının sağlanması,
- Kamu ve özel sektör işbirliği ilkesi ile planlamada, yönetimde ve uygulamada birlikteliğin sağlanması ile cazip alan ve aksların ortaya çıkarılmasının sağlanması,
- Bölgesel, yönlendirici, dinamik çalışmalarla turizm gelirlerinin Türkiye geneline yayılması ile bölgesel kalkınmışlık farklarının giderilmesini sağlanması,
- Sürdürülebilir turizm ilkelerinin uygulanması ile Türkiye turizm kaynaklarının koruma-kullanma dengesi gözetilerek mevcut yapının ve gelecek yatırımların yönlendirilmesini sağlanması,
- Geliştirilecek alternatif turizm ürünleri ile turizm gelirlerinin GSMH içindeki payın artırılmasının sağlanması,
- Turistik çekiciliğin yaratılması için ürün ve mekan entegrasyonunun sağlanması,
- Pazarlamanın destinasyon odaklı olarak yapılmasının teşviki ile destinasyon yatırım, tanıtım, ve pazarlamanın bütünsel olarak dengelenmesinin sağlanması,
- Planlamanın temel ilkelerinin; esnek, şeffaf, hesap verilebilir, katılımcı ve sürdürülebilir olmasının sağlanması,

- Teşvik sisteminin bölge ve turizm türü odaklı, yatırım yılları bazında verilmesinin sağlanması, teşviklerle yapılan yatırımların uzman firmalar tarafından denetiminin sağlanması,
- Ulusal-Bölgesel-Nokta bazında turizm örgütlenmesinin sağlanması ile destinasyon yönetiminin sağlanması,
- İç turizmin geliştirilmesinin sağlanması,
- Bilimsel çalışmalarla Ar-Ge çalışmalarının desteklenerek hızlandırılmasının sağlanması,
- Ulaşım ve altyapıya gerekli önemin verilmesinin sağlanması, ilgili bakanlıklarla işbirliği ile sorunların kesin ve hızlı bir şekilde çözülmesinin sağlanması,
- Oluşturulan Türkiye Turizm vizyonu çerçevesinde marka ve imaja önem verilerek, etkin tanıtım ve pazarlamanın sağlanması,
- Her bir turizm türü için uygun yöntemler belirlenerek, ilerleme ve güçlendirmenin sağlanması,

Tüm bu stratejik çalışmanın sonunda genel hedefler; belirlenen stratejik yaklaşımlar çerçevesinde yapılacak çalışmalar tamamlanması, geliştirilmesi belirlenen bölgelerdeki alt ve üst yapı ile turistik ürünlerin oluşturulması durumunda, 2023 yılında, 63 milyon turist, 86 milyar dolar dış turizm geliri ve turist başı 1350 dolar harcamaya ulaşılması öngörülmektedir. Ayrıca iç turizm faaliyetlerine katılımın 20 milyona ulaşması hedeflenmektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde yeniden yapılanma kapsamında ve stratejinin uygulamasını yürütecek yeni birimler oluşturulacaktır. Bu birimler;

*Ulusal Turizm Belgelendirme (Akreditasyon) Birimi

*Ulusal Turizm Veri Bankası Birimi

*İç turizm Araştırma ve Yönlendirme Birimi

*Turizm Eğitimini Yönlendirme Birimi

Uzun erimli stratejiler öngörülen konu başlıkları;

*Planlama, Yatırım, Örgütlenme,

*İç Turizm, Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge), Hizmet, Eğitim,

*Ulaşım ve Altyapının Güçlendirilmesi,

*Tanıtım ve Pazarlama,

*Kentsel Ölçekte Markalaşma,

*Turizmin Çeşitlendirilmesi,

*Mevcut Turizm Alanlarının Rehabilitasyonu

*Varış Noktalarının Geliştirilmesi

*Ulusal & İller / Noktasal Turizm Konseyleri, olarak belirlenmiştir. Her birimin görev, yetki ve sorumlulukları tanımlanmıştır. Kapsamlı örgütlenme yapısı ile strateji uygulanarak Türkiye turizmi istenilen, hedeflenen noktaya ulaşacaktır.

Turizmin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi kapsamında öne çıkan turizm türleri;

*Sağlık ve Termal turizm,

*Kış turizmi,

*Golf turizmi,

*Deniz turizmi,

*Eko-turizm ve Yayla turizmi,

*Kongre ve Fuar turizmi, olarak belirlenmiştir. Bu türler mevcut yapı içinde sürdürülmekle birlikte güçlendirilmesi gerekmektedir. Değişen ve gelişen turist profiline uygun turistik ürünlerin yanı sıra hizmet kalitesi yanında altyapı olanaklarının da geliştirilmesi gereklidir.

Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı, hedeflere ulaşılması, en kısa sürede ekonomik ve sosyal faydanın sağlanabilmesi için yoğun hazırlık sürecinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Eylemlerin zaman planındaki dağılımı beklenen fayda ve uygulama önceliği dikkate alınarak gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Eylemlerin sıralamasında, turizm ürünün çeşitlendirilmesi, turizm faaliyetlerinin tüm yurt çapına ve tüm yıla yayılması çalışmaları dikkate alınmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007). 16 Bölümden oluşan Eylem Planınının 3 başlığı içinde yayla turizmi ile ilgili uygulanacak temel prensipler net bir şekilde sergilenerek, özellikle ilk kez uygulanacak "Yayla Koridoru" ayrıntılı olarak programlanmıştır.

Plan içeriği stratejinin tüm konularını ayrıntılı bir şekilde yapılması gerekenleri de ele alarak ortaya koymaktadır. Strateji içinde "Turizm Çeşitlendirilmesi", "Turizm Gelişim Koridorları" ve "Eko-Turizm" bölümlerinde, bilimsel analizler ve araştırmalara dayandırılarak yayla turizm uygulamalarının nasıl yapılması gerektiği belirtilmektedir.

Eko-Turizm ve Yayla Turizmi stratejilerinin temelini yerel halkın başta turistik ürün geliştirme, yöresel hediyelik eşya yapımı, turistik ürün sunumu, hizmet kalitesi ve işletme yönetimleri alanlarında eğitilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca pansiyonculuk eğitimleri ile yöre halkının turizm gelirlerini artırmak, farklı konaklama türleri ile çevresel değerlerinin korunması da öngörülmektedir.

Yörenin geleneksel değerlerinin sergilendiği müze evlerin oluşturulması, bilimsel araştırmalara olanak verecek araştırma istasyonlarının ve bilim müzelerinin kurulması planlanmıştır. Gelecek kuşaklara bilimsel araştırmalar yolu ile geleneksel yapının aktarılması sürdürülebilir turizm ilkelerinin uygulanmasını da sağlayacaktır.

Doğal ve kültürel değerlerin korunması, güzelleştirilmesi amacı ile peyzaj düzenlemelerinin yapılması planlanmıştır. Altyapı sorunlarının çözülmesi için mevcut yapının iyileştirilmesi, yenilerinin yapılmaması düşünülmüş, çevre odaklı yaklaşım sergilenmiştir. Yer ve yön tabelalarının tamamlanması, yerel haritaların, tanıtım broşürlerinin kapsamlı olarak hazırlanması, doğa turizmi amaçlı yeni rotaların GPS ile tanımlanması planlanmıştır.

Bölgelerin özelliklerine göre belirlenmiş tema alanlarının birleştirilmesi ile oluşturulan turizm koridorları içinde “Yayla Koridoru” da yer almaktadır. Samsun ilinden başlayıp Artvin Hopa ilçesine kadar uzana koridor yayla ve doğa turizm merkezlerini içermektedir.

Karadeniz Bölgesinin en önemli turizm ürünü doğası ve kültürünün olduğu vurgulanmıştır. Bu nedenle Karadeniz Bölgesi’nde başta yayla olmak üzere, kıyı, kültür ve sağlık turizmi ana temalarını kapsayan bir turizm gelişim senaryosu uygulanacaktır. Bölgede yer alan yaylaların diğer turizm türleri ile bütünleşmesi öngörülmüştür. Ulusal ve uluslararası boyutta yayla turizmi varış noktası olarak öne çıkarılması planlanmıştır. Farklı turist tiplerine göre turistik ürün geliştirme planlamalarının yapılacağı vurgulanmıştır. Kampçılık ve oto karavancılık teşvik edilecektir.

Tüm bu alanlar için geliştirilen eylem planı, eylem, açıklaması, sorumlu ve ilgili kuruluşlar, ilgili eylemler, başlangıç tarihi ve süreyi kapsayan detaylı bir çalışma tablosuyla da açıklanmıştır.

Geniş bir kapsamda hazırlanan strateji ve eylem planı Türkiye turizmi için geleceğin hazırlanması yanında mevcudun korunmasını da hedefleyerek sunulmuş ve uygulamaya başlanmıştır. Karadeniz Bölgesi yayla turizm olanaklarına büyük önem veren strateji ve eylem planı sonucunda, Karadeniz Bölgesi turizmin sosyo-ekonomik getirilerinden koru-kullan ilkesi çerçevesinde gereken yatırım ve gelir payını alacaktır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ile birlikte onun önemli bir bileşeni olan Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı 2007 – 2013 Türkiye turizm sektörünün mevcut durumun güçlendirilmesi ve vizyonun oluşturulması amacı ile hazırlanmıştır. Sektörün tüm paydaşlarını kapsayan, çok yönlü, işbirlikçi, açık, şeffaf ve bütüncül yaklaşımla, planlama ilkeleri doğrultusunda stratejik plan hazırlanmıştır.

Planın yürütülmesi, hedeflerin izlenmesi, değerlendirilmesi, sapmalar karşısında yeni yaklaşımların ortaya konması ile yetki ve sorumlulukların, görevli birimlerin belirtilmesi ise Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı ile tanımlanmıştır. Süreçler zaman aralıkları ile belirtilmiştir.

Bu çok yönlü planın uygulanması temelde karmaşık logaritma ile uygulanacağı kesindir. Planın aslında en zayıf kısmını bu çok yönlü logaritmanın yürütülmesi olduğu görülmektedir. Bu kapsamda bir planlama turizm sektörü için bir ilktir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Türkiye geneli için ilan edilen Yayla Turizm Merkezleri için 19 adet Karadeniz yaylasının yer alması turizm çeşitlendirmesi açısından bölgenin önemini ortaya koymaktadır. Yayların mevcut durumlarının analizi için farklı birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarının 46 adedi taranıp incelenmiştir. Bu çalışmalarda yaylarının coğrafi özellikleri, yaylalarda gerçekleştirilen aktivite türleri ele alınmıştır. Ayrıca yaylarının tanıtımları için oluşturulmuş yayla adına web sayfalarının olmadığı arama motorlarında yapılan inceleme sonucunda görülmüştür. Yaylaların tanıtımı valilikler, kaymakamlıklar, belediyeler ile kültür ve turizm müdürlükleri web sayfaları üzerinden yapıldığı tespit edilmiştir. Ancak bu tanıtımlar yeterli düzeyde olmayıp, turizm merkezi ilan edilen tüm yaylaları da kapsamadığı belirlenmiştir. Yaylalarda düzenlenen şenlikler hakkında da kısıtlı bilgilere web ortamından ulaşmak mümkündür. Bu bilgilerinde sağlıklı olduğu söylenemez.

Turizm merkezi ilan edilen yaylaların altyapı çalışmaları için gerekli çevre düzen planları bakanlıkça yapılmış, uygulama çalışmaları yapılmıştır. Bakanlık tarafından çevre düzenlemeleri için gerekli finansman kaynakları sağlanmış ve yerel yönetimlerce bu kaynaklar kullanılmıştır (İmre ve Gürbüz, 1994).

Karadeniz Bölgesi'ne olan talep daha çok iç turizm kaynaklıdır. Son yıllarda bölgeye olan talep profili içerisinde özellikle İran başta olmak üzere Ortadoğu ülkeleri de yer alarak dış turizm kaynaklı talep oluşmaktadır.

Bölgedeki yayla turizmi ile ilgili mevcut durum şu şekilde analiz edilmiştir.

- Ürün özellikleri ve kapasite büyük ölçüde belirlenmiştir.
- Ürün kitle turizminden çok, eko-turizme uygun görülmektedir.
- Ürün özellikleri ve çekicilikleri ile daha iyi tanıtılmaya ihtiyaç duyulmaktadır.
- Pansiyonculuk başta olmak üzere eko-turizm ve işletme yönetimi konularında eğitime ihtiyaç duyulmaktadır.
- Destinasyon yönetimine ihtiyaç duyulmaktadır.
- Yatak kapasitesinin yeterli olduğu ancak hizmet kalitesinde yetersizlik görülmektedir.
- Konaklama türlerinin çeşitlendirilmesi yerine özgün mimari yapıya uygun konaklama türlerinin geliştirilmesi gerekmektedir.
- Pansiyonculuk geliştirilmelidir.
- El sanatları geliştirilmeli, bu amaçla eğitimler verilmelidir.
- Turistik ürün geliştirme, konaklama, yeme-içme ve rekreasyon faaliyetleri için kurulacak işletmeler için mutlaka yerel inisiyatifin görüşleri alınmalıdır.
- Ulaşım sorunu, yeni ulaşım ağlarının yapımı yerine mevcut ağların sağlıklılaştırılması yolu ile çözümlenmelidir.

“Turizmin Çeşitlendirilmesi”, “Turizm Gelişim Koridorları ve “Eko-turizm” bölümleri içinde ele alınan Yayla Turizmi; turizmin çeşitlendirilmesi, tüm yıla yayılması, mevcut durumunun

güçlendirilmesi ve gelecekteki potansiyel etkilerinin artırılması planda detaylı olarak açıklanmıştır.

Karadeniz Bölgesi Yayla Turizmi için, Yayla Turizmi için Karadeniz Bölgesi vazgeçilmezdir. Strateji ve eylem planı bu gerçeği ortaya koymaktadır. Oluşturulan “Yayla Turizmi Koridoru” bu gerçeği ortaya koymakta, bakanlığının konuya verdiği önemi sergilemektedir. Ancak koridorun Samsun’dan başlaması bir çelişkidir. Sinop yaylaları da Turizm Merkezi olarak bakanlıkça ilan edilmiştir.

Sonuç olarak; Karadeniz Bölgesi Yayla Turizmine stratejik ve eylem planları amacı, hedefleri içinde yer alarak, bakanlık tarafından gereken önemin verildiğini ortaya koymaktadır. Bölgenin ekonomik yönden kalkınmasını sağlamak, turizm faaliyetlerini Türkiye geneline yaymak, turizmi 12 aya yaymak ve bu sayede Türkiye’ye olan talebi artırmak strateji ve eylem planının temel hedefidir.

Kaynakça

ACIR, T.; (2017). ”Kırsal Turizmde Tanıtım Yönetimi” 3. Turizm Şûrası Tebliğler Kitabı, Ankara.

BATMAN, O.; (1999). Otel İşletmelerinin Yönetimi, Birinci Baskı, Değişim Yayınları, Adapazarı.

CÖMERT, T. ve BATMAN, O.; (2001). “Makro Düzeyde Turizm Planlaması ve Sürdürülebilir Turizm”, I. Ulusal Turizm İşletmeciliği Kongresi, Başkent Üniversitesi İktisadi ve İdari Fakültesi . Ulusal Turizm İşletmeciliği Kongresi Bildiriler Kitabı, s.40-61, Hakemli Organizasyon, Kızılcahamam.

CÖMERT, T.; (2002). “Türkiye’de Sürdürülebilir Turizm İçin Makro Plan Model Önerisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

ERDOĞAN, E. ve USLU A.; (2003). Kazdağı Milli Parkı’nın Eko-turizm Açısından Değerlendirilmesi, Kırsal Çevre Yıllığı, 64-76, Ankara.

GÜLEZ, S.; (1989). “Yumuşak Turizm ve Doğa Koruma” Turizm Yıllığı, Kalkınma Bankası Yayını, Ankara.

HABERAL, H.; (2015). Turizmde Alternatif Ekolojik Turizm – Doğa Turizmi – Kırsal Turizm – Yayla Turizmi. Detay Yayıncılık, Ankara.

KOZAK, Akoğlan M. ve BAHÇE, S.; (2012). Özel İlgi Turizmi, Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2007). Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı 2007 – 2013, Ankara.

ÖZGÜÇ, N.; (2007). Turizm Coğrafyası Özellikler, Bölgeler. Çantay Kitapevi, s.38, İstanbul.

İMRE, N. ve GÜRBÜZ, A.; (1994). “Turizmin Çeşitlendirilmesi Projesi Kapsamında “Yayla Turizmi” Sorunları Çözüm Önerileri ve Niksar Çamiçi Yaylası, Turizm Yıllığı 1994, Türkiye Kalkınma Bankası Yayınları, Ankara.

TAPUR, T.; (2008). “Barcın Yaylası (Karaman/Sarıveliler)”, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı 51, s. 33-52, İstanbul.

TEMURCİ, A.; (2017). “Gastronomi Turizminin Ülke İmaj ve Algısına Katkısı Bağlamında Türkiye Örneği”, 3. Turizm Şûrası Tebliğler Kitabı, Ankara.

YAZICI, H. ve DOĞANAY, S.; (2000) “Alternatif Turizm Merkezlerine Tipik Bir Örnek: Zigana Yayla Tatil Köyü”. Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 35, s. 69-84. İstanbul.

<https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419029> (Erişim Tarihi: 14/04/2020)

sozluk.gov.tr (Erişim Tarihi: 14/04/2020)

<https://yigm.ktb.gov.tr/TR-11533/yayla-turizm-merkezleri.html> (Erişim Tarihi: 14/04/2020)

<https://yigm.ktb.gov.tr/TR-11533/yayla-turizm-merkezleri.html> (Erişim Tarihi: 14/04/2020)

DİNAMİK GEOMETRİ YAZILIMLARI İLE YÜRÜTÜLEN ÖZEL ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ DERSİNE YÖNELİK MATEMATİK ÖĞRETMEN ADAYLARININ GÖRÜŞLERİ¹

Dr. Öğretim Üyesi Aziz İLHAN²

Prof. Dr. Recep ASLANER³

Öz

Çalışmanın amacı, matematik öğretmen adaylarının dinamik geometri yazılımlarıyla yürütülen Özel Öğretim Yöntemleri (ÖÖY) dersine yönelik görüşlerini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda matematik öğretmen adaylarının dersin içeriği ve öğretim sürecine ilişkin görüşleri araştırılmıştır. Araştırma 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan orta büyüklükteki bir ildeki Üniversitenin Eğitim Bilimleri Bölümünde verilen Pedagojik Formasyon Eğitimi Programında öğrenim gören 21 Bayan 9 Erkek toplam 30 matematik öğretmen adayıyla yürütülmüştür. Çalışma nitel türdedir ve verileri iki adet sorudan oluşan yapılandırılmış görüşme formu yardımıyla toplanmıştır. Araştırmada elde edilen veriler betimsel analiz tekniğiyle analiz edilerek belirli temalar ve kategoriler altında gruplandırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre matematik öğretmen adayları dinamik yazılımlarla yürütülen Özel Öğretim Yöntemleri dersinin içeriğini mantığa dayalı, kalıcı, sorgulayıcı, zevkli ve eğlenceli bulmaktadır. Yine matematik öğretmen adayları bu dersin öğretim sürecini ezberden uzak, strateji-yöntem-teknik yönünden uygun, mesleki yetkinlik ve görsellik katan, merak uyandırıcı, ilgi ve dikkat çekici görmektedir. Bunun yanı sıra bilgisayara ulaşamama ve kullanma gibi bazı zorlukların yaşanmasından kaynaklanan olumsuz görüşe sahip olan öğretmen adayları da vardır. Çalışmadan elde edilen bulgular çerçevesinde özel öğretim yöntemleri derslerinde dinamik geometri yazılımlarının kullanımı ile ilgili önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Matematik öğretmen adayları, özel öğretim yöntemleri dersi, dinamik geometri yazılımları, öğretmen adayları görüşleri, matematik eğitimi.

¹ Bu çalışmanın bir kısmı Uluslararası Bilimler Akademisi'nin düzenlemiş olduğu Karadeniz Zirvesi 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü özet bildiri olarak sunulmuştur.

² Munzur Üniversitesi, Çemişgezek Meslek Yüksekokulu, Tunceli, Türkiye, ailhan@munzur.edu.tr.

³ İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya, Türkiye, receg.aslaner@inonu.edu.tr.

Abstract

The aim of the study is to reveal the opinions of mathematics teacher candidates towards the Special Teaching Methods (STM) course conducted with dynamic geometry software. Accordingly, the prospects of mathematics teacher candidates regarding the course content and teaching process were investigated. Research 2019-2020 academic year in Turkey, of the Faculty of Education University of the province in the medium in the Eastern Anatolia Region Mathematics and Science Education, Department of Mathematics Education program studying in the third grade 21 Women 9 Men were conducted with a total of 30 mathematics teachers. The study is qualitative and its data was collected with the help of a structured interview form consisting of two questions. The data obtained in the research were analyzed with descriptive analysis technique and grouped under certain themes and categories. According to the research results, prospective mathematics teachers find the content of the Special Teaching Methods course conducted with dynamic software based on logic, permanent, questioning, enjoyable and fun. Again, prospective mathematics teachers see the teaching process of this course, which is not memorized, appropriate in terms of strategy-method-technique, adding professional competence and visuality, intriguing, interesting and remarkable. Within the framework of the findings obtained in the study, suggestions were made regarding the use of dynamic geometry software in special teaching methods courses. In addition, there are pre-service teachers who have a negative opinion arising from some difficulties such as accessing and using the computer. Within the framework of the findings obtained in the study, suggestions were made regarding the use of dynamic geometry software in special teaching methods courses.

Keywords: Mathematics teacher candidates, special teaching methods lesson, dynamic geometry software, opinions of mathematics teacher candidates, math education.

Giriş

Matematik öğretmen adayları lisans öğrenimi sürecinde alan eğitimleriyle beraber pedagojik alan eğitimi almakta, bu eğitim sayesinde mesleklerini icra edecekleri süreç öncesinde birtakım deneyimler kazanmaktadırlar. Bu durum öğretmen olmadan önceki mesleki deneyimleri güçlendirebilmekte, daha nitelikli, verimli ve etkili bir öğrenme sürecinin önünü açabilmektedir. Nitekim diğer alanlarda olduğu gibi matematik öğrenme alanında da pedagojik alan eğitiminin önemi artmakta, Yüksek Öğretim Kurulu bu alanda revize işlemlerinin yürütüldüğü adımlar atmaktadır. Matematik öğrenim süreçlerinde verimin ne şekilde artırılacağı, öğrenme sürecine ayrılan süre ve konuların nasıl öğretileceği sürekli bir tartışma

konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Matematikten daha fazla faydalanmak amacıyla bu alanda arayışlar başlamış, dikkatler matematiğin öğrenme alanlarına ve öğretim süreçlerine çevrilmiştir (Altun, 2002). Ezberci eğitim ile sorunları çözebilmek sadece öğretmen adaylarını, metni doğrudan işlenen dersin bir nesnesi olarak kabul etmesine neden olacak, Özel Öğretim Yöntemleri gibi dersler sayesinde yapılacak farklı uygulamalar vasıtasıyla bilgiyi içselleştirme mümkün olabilecektir (Aylanç, 2012).

Öğretmen adaylarının alanı bilmesi, alan ile ilgili becerilere sahip olması ve geliştirmesi, alana dönük yöntemler, teknikler ve stratejileri öğrenmesi, öğrendiği bilgileri uygulamaya dönüştürme becerisi kazanması için Özel Öğretim Yöntemleri dersi bir fırsat olarak görülmektedir (Uçgun, 2008). Özel öğretim ya da alan eğitimi bilgisi öğretmen adaylarının sınıflarda kazanacağı bilgi birikimini etkili bir şekilde hazırlama ve sunma becerilerini geliştirdiği derslerdir. Özel öğretim yöntemleri derslerinde öğretmen adaylarına bazı teorik bilgiler verilmesi sonrasında öğretmen adaylarına öğretim sürecinin bir bölümünde ders verme imkânı tanınmaktadır. Özel öğretim yöntemleri dersi şu hususları içerir; öğretmen tarafından yapılacak kısa açıklama veya özet, çeşitli uygulama çalışmaları, tartışma seansları, öğretmenlik becerilerinin çeşitli şekillerdeki uygulanmaları, kütüphaneleri ve diğer bilgi merkezlerini kullanabilme etkinlikleri, ölçme ve değerlendirme örnekleri (Çepni, Ayas, Jhonson ve Turgut, 1997).

Çağımızın kaçınılmaz bir gerekçesi olan teknoloji diğer öğretim süreçleriyle beraber Özel Öğretim Yöntemleri dersinin içeriğine de dâhil olmuş, özellikle matematik öğretmen adaylarının pedagojik alan eğitimlerini almada etkili ve gerekli görülen bir olgu haline gelmiştir. Teknoloji, matematik öğretiminin yapıldığı sınıflarda uygun bir biçimde kullanıldığında, matematiksel anlamayı derinleştirmektedir. Matematik eğitiminde bilgisayarın kullanımı; araştırma, muhakeme etme, varsayımlarda bulunma ve genelleme gibi yüksek düzey zihinsel beceriler üzerine odaklanmaktadır (Wiest, 2000). Yine benzer şekilde öğretim süreçlerinde teknolojinin kullanımının, öğrencilerin muhakeme, keşfetme, problem çözme ve yeni sorular sorma yetenekleri konusunda daha aktif olmalarını sağladığı ifade edilmektedir (Van Voorst, 1999). Bununla birlikte teknoloji destekli eğitim matematikle önemli ilişkisi olan problem çözme sürecinin gelişiminde etkili olduğu ifade edilmektedir. Nitekim Fukuda ve Kakihana (2009) üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışmada, teknoloji destekli ortamlarda

problem kurmanın öğrencileri birden fazla yöntem bulmaya cesaretlendirdiğini ifade etmişlerdir.

Teknoloji destekli eğitimin vazgeçilmezlerinden biri de şüphesiz bu alanda geliştirilen yazılımlardır. Bu yazılımlar sayesinde öğretim süreçleri daha etkili, kalıcı ve aktif hale getirilebilmektedir. Nitekim matematiğin geometri öğrenme alanına ilişkin son dönemlerde geliştirilen birçok dinamik geometri yazılımı öğretim süreçlerinde yer bulmuştur. Dinamik geometri yazılımlarının en önemli özellikleri, oluşturulan şekillerin çeşitli dönüşümler altında bir yerden başka bir yere taşınabilmesi, değiştirilebilmesi ve hareket ettirilebilmesidir (Hazzan & Goldenberg, 1997). Dinamik geometri yazılımları görsel ve sayısal temsilleri bütünleştirerek öğrencilerin sayılar ve şekiller arasındaki ilişkileri kurmasına ve anlamlı öğrenmeler oluşturmalarına yardımcı olmaktadır (Sinclair & Crespo, 2006). Chan ve Leung (2014) dinamik geometri yazılımlar aracılığıyla yapılan öğretim süreçlerinin farklı öğrenme düzeylerindeki öğrencilerin matematik başarısında artış sağladığı sonucuna ulaşmışlardır. Dinamik geometri yazılımlarının deneyimlere destek verme ve geometriyi öğrencilere araştırmalar yoluyla öğretme gibi özellikleri öğretilen geometri için alternatif olanaklar sunmaktadır (Edwards, 1997). Yevdokimov (2005) teknolojinin öğrencilerin problem kurma sürecini anlamalarında önemli faktörlerden biri olduğunu belirterek dinamik geometri yazılımı kullanan öğrencilerin çizimleri ile verilen sorular arasında derin bir anlayış içine girdiklerini gözlemlemiştir. Bu sebepler doğrultusunda araştırmacılar tarafından yapılmış olan alan yazın taraması neticesinde matematik öğretmen adaylarının dinamik geometri yazılımlarıyla yürütülen Özel Öğretim Yöntemleri dersine yönelik görüşlerinin dersin içeriği ve öğretim süreci açısından araştırıldığı bir çalışmaya rastlanmamış olması çalışmanın özgün yönünü güçlendirmektedir. Ayrıca bu şekilde dinamik geometri yazılımlarının öğretim süreçlerine dâhil edilerek matematik öğretmenlerinin bu derste kazanacağı deneyimlerinin ve bu konudaki görüşlerinin bundan sonraki bu ve benzeri pedagojik derslerde farklı dinamik matematik veya geometri yazılımlarının kullanılmasında öncü olacağı ve öğretim süreçlerini zenginleştireceği düşünülmektedir.

Araştırmanın amacı ve alt amaçlar

Bu çalışmanın amacı, matematik öğretmen adaylarının dinamik geometri yazılımlarıyla yürütülen ÖÖY dersine yönelik görüşlerini ortaya koymaktır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıda verilen alt problem cümlelerinin cevapları aranmıştır;

Matematik öğretmen adaylarının ÖÖY dersinin;

1. İçeriğine ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Öğretim sürecine ilişkin görüşleri nelerdir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Matematik öğretmen adaylarının dinamik geometri yazılımlarıyla yürütülen ÖÖY dersine ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla yapılan bu araştırma, betimsel nitelikli ve tarama türünde bir çalışmadır. Betimsel nitelikteki tarama modelleri, çok sayıda elemandan meydana gelen evren hakkında genel anlamda bir yargıya varmak amacıyla evrenin bütünü veya evrenden alınacak belirli kısımda bir grup örneklemin üzerinde yapılan çalışmalar olarak ifade edilmektedir (Karasar, 2007: s.77-79). Bu doğrultuda, matematik öğretmen adaylarının Özel Öğretim Yöntemleri dersine ilişkin görüşleri iki adet sorudan oluşan Yapılandırılmış Görüşme Formu yardımıyla toplanmış, elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilerek belirli temalar, kategoriler ve kodlar altında gruplandırılmıştır. Bu gruplandırma işlemi yapılırken frekans ve yüzdeler kullanılmıştır.

Araştırma Grubu

Araştırma 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan bir ildeki Üniversitenin Pedagojik Formasyon Eğitimi Programında öğrenim gören 21 Bayan 9 Erkek toplam 30 matematik öğretmen adayıyla yürütülmüştür. Araştırmada örneklem belirlenirken zaman ve işgücü kolaylığı açısından araştırmacılardan birinin çalıştığı üniversite seçilerek uygun örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Uygun örnekleme yöntemi; zaman, işgücü ve para açısından var olan sınırlılıklar sebebiyle örneklemin kolay ulaşılabilir ve uygulama yapılabilir birimlerden seçilmesidir (Büyüköztürk, 2015, s. 92).

Veri Toplama Aracı

Araştırmada matematik öğretmen adaylarının dinamik geometri yazılımlarıyla yürütülen ÖÖY dersine yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilmiş iki adet sorudan oluşan Yapılandırılmış Görüşme Formu kullanılmıştır. Literatür taraması neticesinde araştırmacılar tarafından hazırlanan taslak form matematik eğitimi alanında uzman üç öğretim üyesine incelenilerek formun yapı ve kapsam geçerliliğinin sağlanması hedeflenmiştir. Bu form ilgili dönemde final sınavına ek olarak verilmiş ve değerlendirmeye tabi tutulmayacağı özellikle vurgulanmıştır. Formda matematik öğretmen adaylarının dinamik geometri yazılımlarıyla yürütülen ÖÖY dersinin içeriği ve öğretim sürecini değerlendiren iki adet açık uçlu soru bulunmaktadır. Yapılandırılmış Görüşme Formunun güvenilirliğini belirlemek amacıyla Miles ve Heberman'ın (1994, s. 64) ifade etmiş olduğu uzlaşma yüzdesi formülü kullanılmıştır. Uzlaşma Yüzdesi $(P) = \frac{\text{görüş birliği}}{\text{görüş birliği} + \text{görüş ayrılığı}} \times 100$ Formülü ile hesaplanmaktadır. Güvenirliğin %90 ve üzeri olduğu durumlarda iyi olduğu ifade edilmiştir (Saban, 2008). Bu doğrultuda Yapılandırılmış Görüşme Formunun uzlaşma yüzdesi $(P) = \%98,1$ olarak hesaplanmış ve nitel verilerin güvenilir olduğuna karar verilmiştir. Bu doğrultuda araştırmacılar tarafından oluşturulan Yapılandırılmış Görüşme Formu veri toplama aracı olarak kullanılmıştır (Bkz. Ek 1).

Verilerin analizi

Çalışma verileri betimsel analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Betimsel analizde elde edilen veriler araştırmacılar tarafından belirlenmiş temalara göre yorumlanmaktadır. Bu tür çözümlenmelerde, araştırma kapsamına dâhil edilen kişilerin görüşlerini net bir şekilde yansıtmak amacı ile genellikle doğrudan alıntılara yer verilmektedir (Altunışık, Coşkun, Yıldırım ve Bayraktaroğlu, 2001; Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu doğrultuda çalışmada veriler öncelikle Microsoft Excel Programı yardımıyla bilgisayar ortamına geçirilmiş, daha sonra bu veriler kendi içerisinde analiz edilmiş, frekans ve yüzde değerleri hesaplanarak kategoriler oluşturulmuş, bu kategoriler yardımıyla temalar meydana getirilmiştir. Ayrıca matematik öğretmen adaylarının yapılandırılmış görüşme formlarından elde edilmiş olan veriler K_1, K_2, \dots, K_{30} şeklinde kodlanarak verilerin hatalardan arınık olmasına özen gösterilmiştir.

Bulgular ve Sonuçlar

Araştırmada ilk olarak matematik öğretmen adaylarına ÖÖY dersinin içeriğine ilişkin bir soru sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtlardan elde edilen frekans, yüzde, kod, kategori ve temalara ilişkin bulgular Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. ÖÖY dersinin içeriğine ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri

Tema	Kategori	Kod	Frekans	%
Ders İçeriği	Uygun	Mantığa Dayalı	15	50,000
		Kalıcı	14	46,666
		Zevkli ve Eğlenceli	9	30,000
		Somatlaştırıcı	7	23,333
		Sorgulayıcı	3	10,000
	Uygun Değil	Zor ve Karmaşık	7	23,333

Tablo 1’ de Ders İçeriği teması altında uygun ve uygun olmayan şeklinde 2 kategori olduğu görülmektedir. Ders içeriğini uygun gören matematik öğretmen adaylarının %50’si (f=15) dinamik yazılımlarla yürütülen ÖÖY dersinin içeriğini mantığa dayalı bulurken, yaklaşık %47’si (f=14) kalıcı bulmaktadır. Matematik öğretmen adaylarının %30’u (f=9) dersin içeriğini zevkli ve eğlenceli bulurken, %10’u (f=3) sorgulayıcı olarak ifade etmiştir. Matematik öğretmen adaylarının yaklaşık %23’ü (f=7) ders içeriğini uygun görmemekle beraber zor ve karmaşık bulmaktadır. Elde edilen bulgulara ilişkin örnek öğretmen adayı görüşleri şöyledir;

K₁. Soyut materyaller kullanarak dersi daha ilginç ve dikkat çekici bir ders haline getirebileceğimizi derse nasıl başlayacağımız akıcı bir halde nasıl devam ettirmemiz gerektiğini dersi nasıl bitirmemiz gerektiğini anladım.

K₂. Bu derste bana sorulan basit kavramları bilemeyince kendimi sorgulamaya başladım.

K₃. Bu derste matematiği verimli ve kalıcı anlatabilmek için özellikle benim temel kavramları tam anlamıyla öğrenmem gerektiğini anladım.

K₇. GeoGebrada yetersizdim. Kendimi geliştirmek adına ve hocamızdan gelecek sorulara cevap verebilmek adına daha fazla yoğunlaştım. Hiç bilmeyen birine ders anlattığımızda

daha rahat olurdu ama karşımda hocamız ve arkadaşlarım varken biraz tedirgin oldum, heyecanlandım.

K₂₀. Öğrencilere her dersin mantığını kavratarak farklı daha zevkli ve kalıcı şekilde öğretebileceğini öğrendim.

K₂₂. Özel öğretim yöntemleri dersinde ezbere dayalı sistemin tersine her problemin her formülün mantığa dayalı çözümünün olduğunu, öğrencilere her dersin mantığını kavratarak farklı daha zevkli bir şekilde öğretebileceğini öğrendim.

Araştırmada ikinci olarak matematik öğretmen adaylarına ÖÖY dersinin öğretim sürecine ilişkin bir soru sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtlardan elde edilen frekans, yüzde, kod, kategori ve temalara ilişkin bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. ÖÖY dersinin öğretim sürecine ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri

Tema	Kategori	Kod	Frekans	%
Öğretim Süreci	Uygun	Ezberden Uzak	14	46,666
		Strateji-Yöntem-Teknik	12	40,000
		Mesleki Yetkinlik	11	36,666
		Görsellik	5	16,666
		Merak Uyandırıcı	4	13,333
		İlgi ve Dikkat Çekici	4	13,333
	Uygun Değil	Zor ve Karmaşık	6	20,000

Tablo 2’ de Öğretim Süreci teması altında uygun ve uygun olmayan şeklinde 2 kategori oluştuğu görülmektedir. Öğretim sürecini uygun gören matematik öğretmen adaylarının yaklaşık %47’si (f=14) dinamik yazılımlarla yürütülen ÖÖY dersinin öğretim sürecini ezberden uzak bulurken, %40’ı (f=12) strateji-yöntem-teknik yönünden uygun bulmaktadır. Matematik öğretmen adaylarının yaklaşık %37’si (f=11) dersin öğretim sürecinin mesleki yetkinlik kattığını ifade ederken, %17’si (f=5) görsellik kattığını belirtmiştir. Yine matematik öğretmen adaylarının yaklaşık %13’ü (f=4) dersin öğretim sürecini merak uyandırıcı, ilgi ve dikkat çekici

bulmaktadır. Adayların %20'si (f=6) ise dersin öğretim sürecini uygun görmemekle beraber zor ve karmaşık bulmaktadır. Elde edilen bulgulara ilişkin örnek öğretmen adayı görüşleri şöyledir;

K₁₄. Öğretmenlik mesleğimi en iyi şekilde yapabilmem için birçok şey öğretti. Mesleğime ilişkin olumlu tutum ve davranışlar kazandırdı.

K₈. Derste öğrendiklerimle matematikte yetersiz olduğumu anladım.

K₉. Bu ders materyal hazırlamaya, konuları işlerken görsel kullanmaya ve konular arasında bağlantı kurmaya yardımcı oldu.

K₆. Derse ilk başladığımız zaman, derste öğrendiklerimle matematikte derste öğrenmediğimiz teknikleri ve yöntemleri öğrendim.

K₁₇. Derste yapılan sunumlar ve materyaller dikkat çekici ve merak ettiğim soruları cevaplar niteliğinde idi.

K₃. Öğretmenlerin öğrenciye olumlu bir izlenim hissettirerek derse olan ilgi ve dikkatlerini artırması gerektiğini anladım.

K₈. Bu ders sayesinde matematikte belli bir düzenin olduğunu öğrendim. Bir konuyu anlatırken ezbere dayalı değil de, öğrencilere kavramları anlatarak neyin nereden geldiğini söylenmesi gerektiğini öğrendim.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Öğretmen adayları yetiştirilirken alan bilgisinin öğretimiyle beraber pedagojik alan bilgisi de verilmekte, bu alanla ilgili becerilerin önemi her geçen gün önem kazanmaktadır. Nitekim ülkemizde lisans öğretim programları her geçen gün bu doğrultuda revize edilmekte ve pedagojik alan bilgisine ilişkin dersler arttırılmaktadır. Diğer öğrenme alanlarıyla beraber matematik öğrenme alanı da göz önüne alındığında bu derslerden birinin de Özel Öğretim Yöntemleri dersi olduğu göze çarpmaktadır. Lisans öğretim programlarında matematik öğretmen adaylarına bu ders verilmekte, öğretmen adaylarının pedagojik alan bilgilerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu doğrultuda araştırmada matematik öğretmen adaylarına yönelik dinamik geometri yazılımlarıyla yürütülen özel öğretim yöntemleri dersinin içeriğine ve öğrenme süreçlerine ilişkin öğretmen adayları görüşleri incelenmiştir.

Araştırmada ilk olarak matematik öğretmen adaylarına Özel Öğretim Yöntemleri

dersinin içeriğine ilişkin bir soru sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtlardan elde edilen Ders İçeriği teması altında uygun ve uygun olmayan şeklinde iki kategori oluştuğu görülmektedir. Ders içeriğini uygun gören matematik öğretmen adaylarının yarısı dinamik yazılımlarla yürütülen Özel Öğretim Yöntemleri dersinin içeriğini mantığa dayalı bulurken, yaklaşık %47'si kalıcı bulmaktadır. Matematik öğretmen adaylarının %30'u dersin içeriğini zevkli ve eğlenceli bulurken, %10'u sorgulayıcı olarak ifade etmiştir. Yine Matematik öğretmen adaylarının yaklaşık %23'ü ders içeriğini uygun görmemekle beraber zor ve karmaşık bulmaktadır. Dersin içeriğine ilişkin sonuçların sebepleri öğretim sürecine dinamik geometri yazılımlarının eklenerek alanla ilgili becerilerin artması, farklı bir öğrenme içeriği oluşturulması ve bu içeriğin zengin, ilgi çekici ve mantığa dayalı hale gelmesi olabilir. Alanyazın taraması yapıldığında araştırmaların bu sonucuyla örtüşen veya benzerlik gösteren çalışmalara rastlamak mümkündür. Özmen, Aküzüm, Tan, Koçoğlu ve Demirkol (2014) çalışmalarında alan bilgisi düzeyleri yüksek olan öğretmenlerin, öğrenenlere öğrenmeye dönük araştırma yollarını öğretmeleri neticesinde, öğrenenlerin bilgiyi inşa etme ve kavramsal fikirlerini geliştirme olasılıklarının daha yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Uçgun (2008) öğretmen adaylarının alanını tanıması, alanıyla ilgili becerilere sahip olması ve geliştirmesi, alanına dönük yöntemleri, teknikleri ve stratejileri öğrenmesi ve uygulamaya dönüştürme becerisi kazanabilmesi için Özel Öğretim Yöntemleri dersinin bir fırsat olduğunu belirtmiştir. Gomes ve Vergnaud (2004) ise dinamik geometri yazılımları ortamında yapılan öğretimin, farklı geometrik kavramların kullanımının arttırdığını ve öğrencilerin geometrik kavramların farklı özelliklerini kullanmaları ile geometrinin zenginleşmesini sağladığını ifade etmişlerdir.

Araştırmada ikinci olarak matematik öğretmen adaylarına Özel Öğretim Yöntemleri dersinin öğretim sürecine ilişkin bir soru sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtlardan elde edilen Öğretim Süreci teması altında uygun ve uygun olmayan şeklinde iki kategori oluştuğu görülmektedir. Öğretim sürecini uygun gören matematik öğretmen adaylarının yaklaşık %47'si dinamik yazılımlarla yürütülen Özel Öğretim Yöntemleri dersinin öğretim sürecini ezberden uzak bulurken, %40'ı strateji-yöntem-teknik yönünden uygun bulmaktadır. Matematik öğretmen adaylarının yaklaşık %37'si dersin öğretim sürecinin mesleki yetkinlik kattığını ifade ederken, %17'si görsellik kattığını belirtmiştir. Yine matematik öğretmen adaylarının yaklaşık %13'ü dersin öğretim sürecini merak uyandırıcı, ilgi ve dikkat çekici bulmaktadır. Matematik öğretmen adaylarının %20'si ise dersin öğretim sürecini uygun görmemekle beraber zor ve karmaşık bulmaktadır. Öğretim sürecine ilişkin sonuçların sebepleri öğretim sürecinde kullanılan dinamik geometri yazılımlarına ilişkin yöntem, teknik ve etkinlikler olabilir.

Alanyazın taraması yapıldığında araştırmının bu sonucuyla örtüşen veya benzerlik gösteren çalışmalara rastlamak mümkündür. Arslan ve Özpınar (2008) Özel Öğretim Yöntemleri derslerinde öğretmen adaylarının çeşitli öğretim stratejileri, yöntemleri ve teknikleri öğretilerek veya tartışarak birtakım bilgileri keşfedebileceğini, öğretmenliği icra ettikleri süreç boyunca bu yöntemleri kendilerine göre yorumlayıp kullanabilecek yeterliğe sahip olacak şekilde yetiştirildiklerini ifade etmiştir. Kutluca, Birgin ve Çatlıoğlu (2007) Özel Öğretim Yöntemleri dersinde öğretmen adayları tarafından yapılan etkinlikler sayesinde öğretim sürecine uygun yöntemleri ve teknikleri kullanabilme noktasında bilgilerin veya becerilerinin artış gösterdiği ve hizmet öncesinde tecrübe kazandıklarını ifade etmişlerdir. Fidan (2008) çalışmasında ders süreçlerinde araç-gereç kullanımının ders sürecini daha zevkli hale getirdiğini, öğrenci motivasyonunun arttığını ve kalıcı öğrenmenin sağlandığını belirtmiştir. Sönmez (1986) çalışmasında öğretme-öğrenme süreçlerinde etkili bir iletişimin kurulabilmesi için, öğretmenin hedef olarak seçilen davranışlara, öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeylerine uygun olan eğitim araç ve gereçleri ile tekniklerini işe koşması gerektiğini belirtmiştir. Küçükoğlu, Köse, Taşgın, Yılmaz ve Karademir (2012) çalışmalarında Özel Öğretim Yöntemleri dersinin, öğretmen adaylarının öğrenme-öğretme stratejileri, yöntemleri ve tekniklerinin kullanılması, öğretim materyallerinin kullanılması, öğretim ortamlarının tanınması, hizmet öncesinde ve sonrasındaki eğitim sürecine ilişkin ilk deneyimlerini yaşamaları ve elde ettikleri bu kazanımlardan faydalanmaları açısından önemli olduğunu belirtilmişlerdir.

Araştırma bulguları neticesinde matematik öğrenme alanına ve bu konuda çalışmak isteyen araştırmacılara şu önerilerde bulunulmuştur;

1. Lisans öğrenimi verilen eğitim fakültelerinde matematik öğretmenlerine verilen özel öğretim yöntemleri dersinin öğretmen adaylarının mesleki tecrübelerine daha fazla katkı sağlayabilmesi için bu tür dinamik geometri yazılımlarına ilişkin uygulama saatleri arttırılabilir.
2. Dinamik geometri yazılımlarıyla yürütülen özel öğretim yöntemleri derslerinde öğretmen adaylarının süreçteki başarılarını etkileyen motivasyonları, bilişsel becerileri vb. görüşleriyle beraber araştırılabilir.
3. Özel Öğretim Yöntemleri derslerinde ortaokul matematik ders kitaplarında bulunan etkinlikler dinamik geometri yazılımları yardımıyla matematik öğretmen adayları tarafından uygulamalı bir şekilde gerçekleştirilebilir.

Kaynaklar

- Altun, M. (2002). *Matematik öğretimi kitabı*. İstanbul: Alfa Yayın Dağıtım.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Yıldırım, E. ve Bayraktaroğlu, S. (2001). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Adapazarı: Sakarya Kitabevi.
- Arslan, S. ve Özpınar, İ. (2008). Öğretmen nitelikleri: ilköğretim programlarının beklentileri ve eğitim fakültelerinin kazandırdıkları, *NEFMED*, 2(1),38-63.
- Aylanç, M. (2012). Türkçe öğretmeni adaylarının özel öğretim yöntemleri dersi uygulamalarında karşılaştıkları sorunlar: bilgilendirici ve öğretici metinler örneği, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 31(1), 333-350.
- Büyüköztürk, Ş. (2015). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı (10. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Chan, K.K. & Leung, S.W. (2014). Dynamic geometry software improves mathematical achievement: Systematic review and meta-analysis. *Journal Of Educational Computing Research*, 51(3), 311-325.
- Çepni, S., Ayas, A., Jhonson, D. ve Turgut, F. (1997). *Fizik Öğretimi*. YÖK/Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi, Ankara.
- Edwards, L.D. (1997). Exploring the territory before proof: students' generalizations in a computer microworld for transformation geometry. *International Journal of Computers for Mathematical Learning*, 2(1), 187-215.
- Fidan, N.K. (2008). İlköğretimde araç-gereç kullanımına ilişkin öğretmen görüşleri. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 1(1), 48-61.
- Gomes, A.S. & Vergnaud, G. (2004). On the learning of geometric concepts using Dynamic Geometry Software. *Novas Tecnologias na Educação*, 2(1), 1-20.
- Hazzan, O. & Goldenberg, E.P. (1997). Students' understanding of the notion of function in dynamic geometry environments. *International Journal of Computers for Mathematical Learning*, 1(1), 63-91.
- Karasar, N. (2007). *Betimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınevi.

- Kutluca, T., Birgin, O. ve Çatlıoğlu, H. (2007). Öğretimde planlama ve değerlendirme dersi uygulama etkinliklerinin öğretmen adaylarına sağladığı faydalar. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 89-110.
- Küçükkoğlu, A., Köse, E., Taşgın, A., Yılmaz, B.Y. ve Karademir, Ş. (2012). Mikro öğretim uygulamasının öğretim becerilerine ilişkin öğretmen adayı görüşleri. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 2-16.
- Özmen, F., Aküzüm, C., Tan, Ç., Koçoğlu, E. ve Demirkol, M. (2014). Öğretim elemanlarının alan bilgisi yeterliklerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 9(2), 217-233.
- Sinclair, N., & Crespo, S. (2006). Learning mathematics in dynamic computer environments. *Teaching Children Mathematics*, 9(12), 437-444.
- Sönmez, V. (1986). *Program geliştirmede öğretmen el kitabı*. Ankara: Olgaç Matbaası.
- Uçgun, D. (2008). *Özel öğretim yöntemleri dersinin Türkçe öğretmeni yetiştirme sürecine katkısı*, I. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, 20-21 Kasım 2008, Başkent Üniversitesi, Ankara.
- Voorst, C.V. (1999). Technology in mathematics teacher education. Retrieved from at 24 January 2020, [http://www.cimm.ucr.ac.cr/usodetecnologia/Usode%20tecnologia/PDF,%20Viejos%20y%20Nuevos%20\(usode%20tecnologia\)/Van%20Voorst,%20C.pdf](http://www.cimm.ucr.ac.cr/usodetecnologia/Usode%20tecnologia/PDF,%20Viejos%20y%20Nuevos%20(usode%20tecnologia)/Van%20Voorst,%20C.pdf)
- Wiest, L.R. (2000). *The role of computers in mathematics teaching and learning*. (ed: Took, J & handerson N.) Using Information Technology in Mathematics Education, The Howarth Press.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (2. baskı). Ankara: Seçkin yayıncılık.
- Yevdokimov, O. (2005). *On development of students' abilities in problem posing: A case of plane geometry*. In A. Gagatsis, F. Spagnolo, Gr. Makrides, & V. Farmaki (Eds.), Paper presented at the 4th Mediterranean Conference on Mathematics Education (pp. 255-267). Palermo: University of Palermo.

PERFORMANCE EVALUATION OF HOSPITAL MANAGERS VIA HIERARCHICAL FUZZY TOPSIS METHOD*

Ali Ibrahim Mohammed AL-BAYATI¹

ali.ebraheemtsu@gmail.com

Selçuk University

Burcu DOĞANALP²

Selçuk University

burcudoganalp@selcuk.edu.tr

ABSTRACT

Performing performance evaluation of managers is a very important human resources management function, since the organization's success is highly related to the performance of its managers. Managers are the party that highly affects organizational performance by directing all resources in the organization to provide sustainable competitive advantage. Managers and their performances have the feature of being a much more important issue in hospital management where human life is concerned. Introducing a decision model that uses Hierarchical Fuzzy TOPSIS (HFTOPSIS) for Selçuk University Faculty of Medicine Hospital managers' performance evaluation is the purpose of this study. Throughout the process of evaluating hospital manager's performance, four decision makers take place. These decision makers are chief manager of administrative department, chief manager's assistant in physician department and two other personnel in nursing department. The decision makers evaluate the seven hospital managers under the sixteen sub-criteria (planning, organizing, leading, controlling, individual professional behavior, organizational professional behavior, individual continuous improvement, organizational continuous improvement and development, oral communication, non-verbal communication, written communication, creativity and innovation, self-confidentiality, team work tendency, risk management, decision making). As a conclusion

* This study is the summary of the thesis named "Performance Evaluation of Hospital Managers via Hierarchical Fuzzy TOPSIS Method".

¹ Graduated from MBA programme in Business Administration (Selçuk University Graduate School of Social Sciences)

² Dr. Öğr. Üyesi.

it is found that “personal effectiveness (0.60, 0.80, 1.00)” is the most important decision criteria for identifying the performance of hospital managers. According to the closeness coefficients calculated at the end of the algorithm, hospital managers are ranked from best to worst in terms of their performance as $A_2 > A_6 > A_1 > A_5 > A_7 > A_3 > A_4$. Finally, according to the comment made considering the closeness coefficient of A_2 , it can be said that the second hospital manager is approved to be selected as the best performer.

Keywords: Performance Evaluation, Hospital Managers’ Performance, Hierarchical Fuzzy TOPSIS

1. INTRODUCTION

Performing performance evaluation of managers is a very important human resources management function, since the organization's success is highly related to the performance of its managers. Managers are the party that highly affects organizational performance by directing all resources in the organization to provide sustainable competitive advantage. Managers and their performances have the feature of being a much more important issue in hospital management where human life is concerned (Shafii et al., 2016: 137).

In the organizational framework, performance is generally recognized as the extent to which organizational members attempt to achieve the goals of the organization. Performance evaluation is defined as the process of identifying, assessing and developing the performance of organizational individuals, so that organizational goals and objectives could be effectively accomplished. In addition to that, it should be supporting employees in terms of recognition, receiving feedback, and offering career guidance. Evaluation capability is the source of adjusting the effectiveness of other capabilities in the organization (Islam & bin Mohd Rasad, 2006: 163).

A significant goal of performance evaluation for organizations is the development of employee job performance. Performance evaluation allows organizations to notify their employees about their rates of competencies, their growth and their potentials. Also, performance evaluation can motivate employees mindfully to emphasize on the organization’s mission, vision, and core values (Flaniken, 2009: 3).

Introducing a decision model that uses Hierarchical Fuzzy TOPSIS (HFTOPSIS) for Selçuk University Faculty of Medicine Hospital managers' performance evaluation is the purpose of this study. The evaluated managers encompass from seven managers. The main decision criteria are functionalism, professionalism, communication skills and personal effectiveness, and the sub-decision criteria are planning, organizing, leading, controlling, individual professional behavior, organizational professional behavior, individual continuous improvement, organizational continuous improvement and development, oral communication, non-verbal communication, written communication, creativity and innovativeness, self-confidentiality, team work tendency, risk management and decision making. In addition to that, the decision makers are comprised from four which are chief manager of administrative department, chief manager's assistant in physician department and two other personnel in nursing department. For the application, decision makers make their assessments on criteria and hospital managers through verbal variables. After converting verbal data to fuzzy numbers, three matrixes as \tilde{I}_{MC} , \tilde{I}_{SC} , and \tilde{I}_A are constructed and HFTOPSIS algorithm is run. According to the closeness coefficients calculated at the end of the algorithm, hospital managers are ranked from best to worst in terms of their performance.

2. PERFORMANCE EVALUATION

Performance evaluation is the stage of performance management process, and defined as a process of identifying, evaluating and developing the whole processes of work performance of employees within organizations (Seniwoliba, 2014: 601). Performance evaluation has been broadly defined as activities through which organizations attempt to assess employees and improve their competence, enhance their performance and distribute their rewards (Capadosa, 2013: 13). Performance evaluation is the review of performance levels which are achieved by individuals and development of subsequent performance (Carroll & Schneier, 1982: 3).

Performance evaluation results are used in salary administration, and transfer, promotion, and discharge decisions (Lieber, 2011: 866); and effective job designs. In addition, performance evaluation identifies strengths, weaknesses, and developmental requirements of the subordinates (Sanyal & Biswas, 2014: 184). So, it is a mean for supporting needed changes in subordinates' attitude, behavior, skills or job knowledge (Lieber, 2011: 866).

Studies based on performance evaluation is available in the literature. For instance, Islam and bin Mohd Rasad (2006) have evaluated employees performances of Inter System Maintenance Services via AHP method. Atmaca (2010) has used performance evaluation technique to survey nurse performance in four hospitals in Turkey. Farrell (2013) has investigated the effectiveness of performance appraisals from the perception of the employees in a Consumer Service Organization in Ireland. Shaout and Yousif (2014) have introduced a new proposal for performance evaluation of Sudanese Universities and academic staff by using fuzzy logic.

3. METHODOLOGY

In this study, HFTOPSIS method is used. TOPSIS forms the basis of the method. TOPSIS was introduced by Hwang and Yoon in 1981. The method depends on the concept that the selected alternative should have the shortest distance from the positive ideal solution and the longest distance from the negative ideal solution (Kahraman, Büyüközkan, et al., 2007: 1570). There are two main differences between TOPSIS and HFTOPSIS. Decision makers make verbal evaluations in HFTOPSIS as opposed to in TOPSIS. In addition, TOPSIS has only decision criteria, while HFTOPSIS has main and sub-decision criteria.

In HFTOPSIS method, first of all, decision makers evaluate the main and sub-decision criteria and alternatives with verbal variables and these verbal data are converted to their equivalents as fuzzy numbers. As a result, three matrixes are constructed. In the study, the verbal variables benefited for the main and sub-criteria evaluations and their equivalents as triangular fuzzy numbers are as follows: Very High=(0.8, 1.0, 1.0); High=(0.6, 0.8, 1.0); Medium=(0.3, 0.5, 0.7); Low=(0, 0.2, 0.4); Very Low=(0, 0, 0.2). The verbal variables benefited for the alternative evaluations and their equivalents as triangular fuzzy numbers in the study are as follows: Very Good=(8, 10, 10); Good=(6, 8, 10); Fair=(3, 5, 7); Poor=(0, 2, 4); Very Poor=(0, 0, 2) (Li & Yang, 2004).

In HFTOPSIS method firstly, \tilde{I}_{MC} matrix is constructed. \tilde{I}_{MC} matrix results from the assessments of the relative importance of the main criteria according to the goal and shows the fuzzy evaluation score of each main criteria (illustrated in Equation 1).

$$\tilde{I}_{MC} = \begin{matrix} MC_1 \\ MC_2 \\ \vdots \\ MC_p \\ \vdots \\ MC_n \end{matrix} \begin{matrix} \tilde{W}_1 \\ \tilde{W}_2 \\ \vdots \\ \tilde{W}_p \\ \vdots \\ \tilde{W}_n \end{matrix} \quad (1)$$

\tilde{W}_p , is the arithmetic mean of fuzzy evaluation score of each main criteria and computed as in Equation (2).

$$\tilde{W}_p = \frac{\sum_{i=1}^s \tilde{W}_{pi}}{s}, \quad p = 1, 2, \dots, n \quad (2)$$

$$\tilde{I}_{SC} = \begin{matrix} SC_{11} \\ SC_{12} \\ \vdots \\ SC_{1r_1} \\ \vdots \\ SC_{21} \\ SC_{22} \\ \vdots \\ SC_{2r_2} \\ \vdots \\ SC_{p1} \\ \vdots \\ SC_{n1} \\ SC_{n2} \\ \vdots \\ SC_{nr_n} \end{matrix} \begin{matrix} \tilde{W}_1 & \tilde{W}_2 & \dots & \tilde{W}_p & \dots & \tilde{W}_n \\ MC_1 & MC_2 & \dots & MC_p & \dots & MC_n \\ \tilde{W}_{11} & 0 & \dots & 0 & \dots & 0 \\ \tilde{W}_{12} & 0 & \dots & 0 & \dots & 0 \\ \vdots & \vdots & & \vdots & & \vdots \\ \tilde{W}_{1r_1} & 0 & \dots & 0 & \dots & 0 \\ \vdots & \vdots & & \vdots & & \vdots \\ 0 & \tilde{W}_{21} & \dots & 0 & \dots & 0 \\ 0 & \tilde{W}_{22} & \dots & 0 & \dots & 0 \\ \vdots & \vdots & & \vdots & & \vdots \\ 0 & \tilde{W}_{2r_2} & \dots & 0 & \dots & 0 \\ \vdots & \vdots & & \vdots & & \vdots \\ 0 & 0 & \dots & \tilde{W}_{pi} & \dots & 0 \\ \vdots & \vdots & & \vdots & & \vdots \\ 0 & 0 & \dots & 0 & \dots & \tilde{W}_{n1} \\ 0 & 0 & \dots & 0 & \dots & \tilde{W}_{n2} \\ \vdots & \vdots & & \vdots & & \vdots \\ 0 & 0 & \dots & 0 & \dots & \tilde{W}_{nr_n} \end{matrix} \quad (3)$$

As the second matrix, \tilde{I}_{SC} matrix is constructed. \tilde{I}_{SC} results from the assessments of the relative importance of the sub-criteria according to the main criteria and shows the fuzzy evaluation score of each sub-criteria (illustrated in Equation 3).

\tilde{W}_{pl} is the arithmetic mean of fuzzy evaluation score of each main criteria and computed as in Equation (4).

$$\tilde{W}_{pl} = \frac{\sum_{i=1}^s \tilde{W}_{pli}}{s} \tag{4}$$

As the third matrix in HFTOPSIS, \tilde{I}_A results from the assessments of the alternatives according to the sub-criteria and shows the fuzzy evaluation score of each alternative (illustrated in Equation 5).

$$\tilde{I}_A = \begin{bmatrix} \tilde{W}_{111} & \tilde{W}_{112} & \dots & \tilde{W}_{1r_1} & \dots & \tilde{W}_{pl} & \tilde{W}_{nr_n} \\ \tilde{SC}_{111} & \tilde{SC}_{112} & \dots & \tilde{SC}_{1r_1} & \dots & \tilde{SC}_{pl} & \tilde{SC}_{nr_n} \\ A_1 & \tilde{C}_{111} & \tilde{C}_{112} & \dots & \tilde{C}_{1r_1} & \dots & \tilde{C}_{1pl} & \tilde{C}_{1nr_n} \\ A_2 & \tilde{C}_{211} & \tilde{C}_{212} & \dots & \tilde{C}_{2r_1} & \dots & \tilde{C}_{2pl} & \tilde{C}_{2nr_n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ A_q & \tilde{C}_{q11} & \tilde{C}_{q12} & \dots & \tilde{C}_{qr_1} & \dots & \tilde{C}_{qpl} & \tilde{C}_{qnr_n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ A_k & \tilde{C}_{k11} & \tilde{C}_{k12} & \dots & \tilde{C}_{kr_1} & \dots & \tilde{C}_{kpl} & \tilde{C}_{knr_n} \end{bmatrix} \tag{5}$$

where, $\tilde{W}_{pl} = \tilde{W}_p \tilde{W}_{pl}$ (6)

\tilde{C}_{qpl} is the arithmetic mean of fuzzy evaluation score of each alternative and computed as in Equation (7).

$$\tilde{C}_{qpli} = \frac{\sum_{i=1}^S \tilde{C}_{qpli}}{s} \tag{7}$$

After solving for \tilde{C}_{qpli} , the hierarchical structure of TOPSIS becomes ready to be involved in the algorithm.

According to Doğanalp and Doğanalp (2016: 107-108), steps in HFTOPSIS algorithm are as follows:

Step 1: Determination of Fuzzy Decision Matrix

Fuzzy decision matrix ($D = [\tilde{X}_{ij}]$), $\tilde{X}_{ij} = (a_{ij}, b_{ij}, c_{ij})$, is calculated through the verbal evaluation of the alternatives according to the sub-criteria as in Equation (5).

Step 2: Determination of Normalized Fuzzy Decision Matrix

Normalized fuzzy decision matrix ($D' = [\tilde{r}_{ij}]$) is obtained from fuzzy decision matrix by using Equation (8) and Equation (9).

$$\tilde{r}_{ij} = \left[\frac{a_{ij}}{c_j^*}, \frac{b_{ij}}{b_j^*}, \frac{c_{ij}}{a_j^*} \right], j \in B, a_j^* = \max a_{ij}, b_j^* = \max b_{ij} \text{ and } c_j^* = \max c_{ij} \tag{8}$$

$$\tilde{r}_{ij} = \left[\frac{a_j^-}{c_{ij}}, \frac{b_j^-}{b_{ij}}, \frac{c_j^-}{a_{ij}} \right], j \in C, a_j^- = \min a_{ij}, b_j^- = \min b_{ij} \text{ and } c_j^- = \min c_{ij} \tag{9}$$

In Equation (8) and (9), B represents benefit criteria while C represents cost criteria.

Step 3: Determination of Weighted Normalized Fuzzy Decision Matrix

Weighted normalized fuzzy decision matrix $V = [\tilde{v}_{ij}]$ is calculated as follows:

$$\tilde{v}_{ij} = \tilde{r}_{ij} \times \tilde{w}_{ij} \tag{10}$$

Step 4: Determination of Positive and Negative Ideal Solutions

Positive ideal solution and negative ideal solutions are set. Positive ideal solution (A^*) is the solution that increases benefit criteria and at the same time decreases cost criteria, in contrast; negative ideal solution (A^-) is the solution that increases cost criteria and decreases benefit criteria (Y. M. Wang & Elhag, 2006: 310).

$$A^* = [\tilde{v}_1^*, \tilde{v}_2^*, \dots, \tilde{v}_n^*], \tilde{v}_j^* = \max \tilde{v}_{ij} \quad (11)$$

$$A^- = [\tilde{v}_1^-, \tilde{v}_2^-, \dots, \tilde{v}_n^-], \tilde{v}_j^- = \min \tilde{v}_{ij} \quad (12)$$

Step 5: The Calculation of $(M(\tilde{v}_{ij}))$ for \tilde{v}_{ij}

Generalized means $(M(\tilde{v}_{ij}))$ for \tilde{v}_{ij} are calculated. \tilde{V}_j^* , and \tilde{V}_j^- values are the fuzzy numbers with the highest generalized mean and the lowest generalized mean, respectively. The generalized mean for \tilde{v}_{ij} is calculated as below:

$$M(\tilde{v}_{ij}) = \frac{-a_{ij}^2 + c_{ij}^2 - a_{ij} b_{ij} + b_{ij} c_{ij}}{[3(-a_{ij} + c_{ij})]} \quad (13)$$

Step 6: Determination of the Distances from Positive Ideal Solution and Negative Ideal Solution

Distances from positive ideal solution (S_i^*) and negative ideal solution (S_i^-) are calculated as below:

$$S_i^* = \sum_{j=1}^m D_{ij}^*, \quad i = 1, 2, \dots, m \quad (14)$$

$$S_i^- = \sum_{j=1}^m D_{ij}^-, \quad i = 1, 2, \dots, m \quad (15)$$

In Equations (16) and (17), D_{ij}^* and D_{ij}^- values that are crisp numbers are computed as below:

$$D_{ij}^* = \begin{cases} 1 - \frac{c_{ij} - a^*}{b^* + c_{ij} - a^* - b_{ij}}, & b_{ij} < b^* \\ 1 - \frac{c^* - a_{ij}}{b_{ij} + c^* - a_{ij} - b^*}, & b^* < b_{ij} \end{cases}, \quad \forall_{i,j} \quad (16)$$

$$D_{ij}^- = \begin{cases} 1 - \frac{c^- - a_{ij}}{b_{ij} + c^- - a_{ij} - b^-}, & b^- < b_{ij} \\ 1 - \frac{c_{ij} - a^-}{b^- + c_{ij} - a^- - b_{ij}}, & b_{ij} < b^- \end{cases}, \quad \forall_{ij} \quad (17)$$

Step 7: The Calculation of Closeness Coefficients

Alternatives' closeness coefficients are computed as following:

$$C_i = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*} \quad (18)$$

A high coefficient means that the alternative is preferred. Therefore, the higher the coefficient, the more the alternative is preferred by the decision maker. Alternatives are ranked in descending order of C_i index.

If it is wanted to comment on assessment status of selected alternative according to its closeness coefficient, it can be said that it is not recommended to accept the alternative if the closeness coefficient of the alternative is in the range [0, 0.2); the closeness coefficient of the alternative in the range of (0.2, 0.4) indicates that the acceptance of the alternative is recommended with a high risk, while the closeness coefficient in the range [0.4, 0.6) indicates that the alternative can be recommended with low risk; the fact that the closeness coefficient in the range [0.6, 0.8) indicates that the selected alternative is approved, and in the range [0.8, 1.0) suggests that the alternative is definitely approved and preferable to be selected (Chen et al., 2006: 296).

4. PERFORMANCE EVALUATION OF HOSPITAL MANAGERS VIA HIERARCHICAL FUZZY TOPSIS METHOD

4.1. The Concept of Healthcare Service and Hospital Management

Healthcare services is defined as the whole activities related to diagnosis, treatment and rehabilitation of diseases, prevention of diseases and improvement of health level of the society and individuals. Healthcare services which is provided by health institutions and health professionals for the protection and development of community health, is also defined as the treatment and rehabilitation of diseases. It is recognized for the elimination of various factors

as damaging human health, for the treatment of the patients and for the rehabilitation of those with reduced physical and mental abilities and skills (Altan, 2012: 14)

Hospital management is a conceptual model which denotes to both beliefs and processes about the ways in which health care is structured (Thomas-MacLean et al., 2003: 1). Hospital management is defined as the process which includes the social and technical functions and activities which happen in the organization for the purpose of achieving the predetermined goals through humans and other resources. Accordingly, managers work with other personnel and succeed technical and interpersonal activities in order to accomplish the desired objectives within the organizations (Thompson et al., 2012: 4). Hospital management includes primary care, disease prevention, population health, health promotion, and community progress within a holistic framework, with the aim of preparing essential community which is focused on health care. The bases of hospital management are access, essentiality, equity, appropriate technology, community participation and empowerment, and multi-sectorial collaboration (Thomas-MacLean et al., 2003: 1).

4.2. Information about Study Field: Selçuk University, Faculty of Medicine Hospital

Selçuk University Faculty of Medicine Hospital had the agreement for establishment on 24.10.2001 with the decision of Council of Ministers No. 2001/3216. The hospital's regulations were put into effect when it was published in official newspaper dated December 11, 2002 and numbered 24960 (<http://www.hastane.selcuk.edu.tr/index.php/tarihcemiz/>).

Selçuk University Faculty of Medicine hospital has four departments. These management departments are Medical Department which comprises basic medical sciences, internal medical sciences and surgical medical sciences; Administrative Department which comprises data processing center, quality management unit, education unit, health board, billing, human resources; Transfusion Center Department; and Boards and Committees Department which comprises infection control committee, education committee, radiation safety committee and transfusion committee.

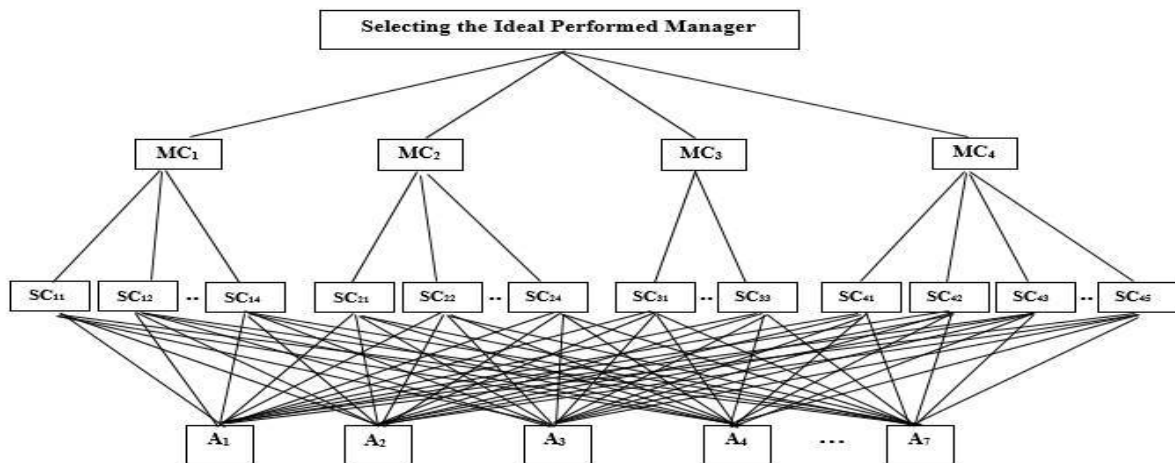
Selçuk University Faculty of Medicine hospital managements comprises from Chief Physicians, Chief Administrating, and Chief Nursing. The study focuses on the managers of

administrative department in the hospital. As the evaluated managers/alternatives are chosen from the administrative department, the decision maker or evaluators are chosen randomly from the mentioned departments with different titles. According to the academic ethics, the names of the evaluated managers/alternatives and decision makers/evaluators are concealed. Consequently, the alternatives are entitled as A_1, A_2, A_3 etc., and the decision makers are entitled as $DM_1, DM_2,$ and DM_3 etc.

4.3. Determination of Main and Sub-Decision Criteria for the Alternatives

After identifying the study field (Selçuk University Faculty of Medicine hospital), the study concentrates on evaluating the administrative managers' performance in the hospital. In order to appraise hospital managers' performance, the study identifies some of the main and sub-criteria. These criteria are gathered from different academic articles and competence assessments. "The Role of NLP Training on Communicator Skills of Healthcare Managers and a Comparative Data Analysis," by Güneç et al. (2015), is used in the study to identify communication skills' criteria. "Application of Fuzzy TOPSIS Method to Nurse Selection from Internal Sources in a Public Hospital," by Bingölü (2012), is benefitted to determine personal effectiveness' criteria. "Performance Analysis of Hospital Managers Using Fuzzy AHP and Fuzzy TOPSIS: Iranian Experience," by Shafii et al. (2016), is used to determine functionalisms' and professionalisms' criteria.

Figure 1. The Hierarchy of Main, Sub-Criteria and Alternative for Selecting the Ideal Performed Manager

To finalize the main and sub-criteria, there is a need for having an approval for the appropriateness of the main and sub-criteria in the study field. After having interviews with professional personnel inside the hospital and specialists in healthcare sciences, it has been approved that the main and sub decision criteria are appropriate for the study field.

The hierarchical structure of selecting the ideal performed manager in Selçuk University, Faculty of Medicine hospital process is illustrated in Figure 1.

Goal: “Selecting the Ideal Performed Manager” in Selçuk University, Faculty of Medicine hospital is the 1st hierarchical level.

Four main criteria at the 2nd hierarchical level are as follows:

Functionalism (MC₁): It means the skills, abilities, tools, procedures and techniques necessary to perform the basic tasks of the manager.

Professionalism (MC₂): It is a way to behave on the values, ethics, opinions, and principles and constantly trying to improve.

Communication Skills (MC₃): The ability of the manager to exchange emotions, knowledge and ideas effectively with his employees and the patient.

Personal Effectiveness (MC₄): It is having positive personality traits and mental skills.

In the 3rd hierarchical level, the following sixteen sub-criteria are included:

Under *functionalism (MC₁)*, there are four sub-criteria:

Planning (SC₁₁): It is a process that determines the way for achieving certain objectives and purposes for the organization.

Organizing (SC₁₂): It is a process that facilitates coordination among individuals and work groups, attempts to accomplish the organizational goals.

Leading (SC₁₃): It is motivating and directing subordinates to act in the direction of vision and common organizational goals.

Controlling (SC₁₄): It measures the current performance and compares it to predetermined targets.

Under *Professionalism (MC₂)*, there are four sub-criteria:

Individual Professional Behavior (SC₂₁): It is based on the beliefs, values, ethical principles and standards

Organizational Professional Behavior (SC₂₂): It is manager's action based on organizational beliefs, values, ethical principles, and standards.

Individual Continuous Improvement (SC₂₃): It is manager's constant strive for development and learning in order to improve his or her talents.

Organizational Continuous Improvement and Development (SC₂₄): It is manager's constant effort for self-development and progress in many field of the organization.

Under *Communication Skills (MC₃)*, there are three sub-criteria:

Oral Communication (SC₃₁): It is the ability to communicate verbally in a clear, simple, understandable way, and to listen to the thoughts and information from the other side without prejudice.

Non-Verbal Communication (SC₃₁): It is the ability to use face expression, gestures, and postures in an effective way.

Written Communication (SC₃₁): It is the ability to read and understand written orders, instructions and documents related to manager's duties, and convey ideas and other considerations into written documents in a clear, simple and understandable manner.

Under *Personal Effectiveness (MC₄)*, there are five sub-criteria:

Creativity and Innovation (SC₄₁): It is the ability to create a new idea and transfer it into practical life.

Self-Confidentiality (SC₄₂): It is the ability to withstand the challenges in business and struggle against problems realistically.

Team Work Tendency (SC₄₃): It is the ability to actively cooperate with others.

Risk Management (SC₄₄): It is the ability to identify, assess and minimize the risks that may arise in the organization.

Decision Making (SC4s): The evaluation of the different alternatives for the solution of the problems and the selection of the most appropriate ones.

In the 4th hierarchical level, seven alternatives are taken in consideration. The importance of four main criteria for the goal and importance of sixteen sub-criteria according to the main criteria they belong to are evaluated by decision makers. Finally, the decision makers evaluate seven alternatives under sixteen sub-criteria as it is illustrated in the hierarchical structure in Figure 1.

Throughout the process of evaluating hospital manager’s performance, four decision makers or evaluators take place. These are chief manager of administrative department, chief manager’s assistant in physician department and two other personnel in nursing department. For the purpose of selecting the ideal performed manager in the hospital, the decision makers evaluate the importance weight of main criteria by using verbal variables.

For the purpose of determining the relative importance of main criteria, the decision makers benefit from the verbal variables as very high, high, medium, low and very low. After converting verbal data to fuzzy numbers (Very High=(0.8, 1.0, 1.0); High=(0.6, 0.8, 1.0); Medium=(0.3, 0.5, 0.7); Low=(0, 0.2, 0.4); Very Low=(0, 0, 0.2)) and through using Equation (2), weights of all main criteria are calculated, and this leads to create \tilde{I}_{MC} matrix (illustrated in Table 1).

Table 1. \tilde{I}_{MC}

MC ₁	(0.450, 0.650, 0.850)
MC ₂	(0.525, 0.725, 0.925)
MC ₃	(0.375, 0.575, 0.775)
MC ₄	(0.600, 0.800, 1.000)

For the purpose of determining the relative importance of sub-criteria, the decision makers benefit from the verbal variables as very high, high, medium, low and very low. After converting verbal data to fuzzy numbers (Very High=(0.8, 1.0, 1.0); High=(0.6, 0.8, 1.0); Medium=(0.3, 0.5, 0.7); Low=(0, 0.2, 0.4); Very Low=(0, 0, 0.2)) and through using Equation (4), weights of all the sub-decision criteria are calculated, and this leads to create \tilde{I}_{SC} matrix. Table 2 illustrates \tilde{I}_{SC} matrix.

Table 2. \tilde{I}_{SC}

	MC ₁	MC ₂	MC ₃	MC ₄
SC ₁₁	(0.525, 0.725, 0.925)	0	0	0
SC ₁₂	(0.375, 0.575, 0.775)	0	0	0
SC ₁₃	(0.450, 0.650, 0.850)	0	0	0
SC ₁₄	(0.600, 0.800, 1.000)	0	0	0
SC ₂₁	0	(0.450, 0.650, 0.850)	0	0
SC ₂₂	0	(0.525, 0.725, 0.925)	0	0
SC ₂₃	0	(0.150, 0.350, 0.550)	0	0
SC ₂₄	0	(0.375, 0.575, 0.775)	0	0
SC ₃₁	0	0	(0.600, 0.800, 1.000)	0
SC ₃₂	0	0	(0.450, 0.650, 0.850)	0
SC ₃₃	0	0	(0.450, 0.650, 0.850)	0
SC ₄₁	0	0	0	(0.450, 0.650, 0.850)
SC ₄₂	0	0	0	(0.450, 0.650, 0.850)
SC ₄₃	0	0	0	(0.525, 0.725, 0.925)
SC ₄₄	0	0	0	(0.225, 0.425, 0.625)
SC ₄₅	0	0	0	(0.450, 0.650, 0.850)

For the aim of selecting the ideal performed manager in the hospital, the decision makers assess the managers in accordance with sub-decision criteria by using the scale very good, good, fair, poor and very poor. By using the fuzzy number equivalents of the verbal expressions in the scale (Very Good=(8, 10, 10); Good=(6, 8, 10); Fair=(3, 5, 7); Poor=(0, 2, 4); Very Poor=(0, 0, 2)), conversion from linguistic variable to fuzzy number is conducted. Through using Equation (7), all managers' scores are computed, and this leads to construct \tilde{I}_A matrix (Table 3).

After the construction of \tilde{I}_A , the next step is to normalize this matrix. Equation (8) is used for this process. And then the obtained matrix is weighted as in Equation (10). For computing A^* and A^- values, there is a need to use Equation (13) for finding the generalized means $(M(\tilde{v}_{ij}))$.

After determining $(M(\tilde{v}_{ij}))$ values, S_i^* and S_i^- values are calculated (Table 4). At this step, Equation (14) and (15) are applied respectively. For obtaining D_{ij}^* and D_{ij}^- , values, Equation (16) and Equation (17) are used.

Table 3. İA

	SC11	SC12	SC13	SC14
A1	(5.25, 7.25, 9.25)	(3.75, 5.75, 7.75)	(3.75, 5.75, 7.75)	(5.25, 7.25, 9.25)
A2	(6.50, 8.50, 10.00)	(6.50, 8.50, 10.00)	(7.50, 9.50, 10.00)	(6.25, 8.25, 9.25)
A3	(3.75, 5.75, 7.75)	(3.75, 5.75, 7.75)	(5.00, 7.00, 8.50)	(6.00, 8.00, 10.00)
A4	(3.75, 5.75, 7.75)	(3.75, 5.75, 7.75)	(6.00, 8.00, 10.00)	(3.75, 5.75, 7.75)
A5	(5.25, 7.25, 9.25)	(3.75, 5.75, 7.75)	(6.00, 8.00, 10.00)	(5.25, 7.25, 9.25)
A6	(6.00, 8.00, 10.00)	(6.00, 8.00, 10.00)	(6.00, 8.00, 10.00)	(4.50, 6.50, 8.50)
A7	(4.50, 6.50, 8.50)	(6.00, 8.00, 10.00)	(3.75, 5.75, 7.75)	(3.75, 5.75, 7.75)
	SC21	SC22	SC23	SC24
A1	(8.00, 9.50, 10.00)	(6.25, 8.25, 9.25)	(4.50, 6.50, 8.50)	(3.00, 5.00, 7.00)
A2	(7.50, 9.50, 10.00)	(5.75, 7.75, 9.25)	(5.25, 7.25, 9.25)	(4.25, 6.25, 7.75)
A3	(4.50, 6.50, 8.50)	(3.75, 5.75, 7.75)	(3.75, 5.75, 7.75)	(4.50, 6.50, 8.50)
A4	(3.75, 5.75, 7.75)	(3.00, 5.00, 7.00)	(2.25, 4.25, 6.25)	(2.25, 4.25, 6.25)
A5	(4.50, 6.50, 8.50)	(3.75, 5.75, 7.75)	(5.25, 7.25, 9.25)	(3.75, 5.75, 7.75)
A6	(5.00, 7.00, 8.50)	(4.50, 6.50, 8.50)	(6.50, 8.50, 10.00)	(6.50, 8.50, 10.00)
A7	(6.00, 8.00, 10.00)	(3.00, 5.00, 7.00)	(4.50, 6.50, 8.50)	(4.50, 6.50, 8.50)
	SC31	SC32	SC33	SC41
A1	(6.50, 8.50, 10.00)	(2.75, 4.75, 6.25)	(7.00, 9.00, 10.00)	(6.00, 8.00, 10.00)
A2	(7.00, 9.00, 10.00)	(4.25, 6.25, 7.75)	(6.50, 8.50, 10.00)	(6.00, 8.00, 10.00)
A3	(6.50, 8.50, 10.00)	(2.25, 4.25, 6.25)	(4.50, 6.50, 8.50)	(3.75, 5.75, 7.75)
A4	(4.50, 6.50, 8.50)	(1.50, 3.50, 5.50)	(5.75, 7.75, 9.25)	(4.50, 6.50, 8.50)
A5	(6.00, 8.00, 10.00)	(2.25, 4.25, 6.25)	(6.00, 8.00, 10.00)	(5.25, 7.25, 9.25)
A6	(6.00, 8.00, 10.00)	(2.25, 4.25, 6.25)	(6.00, 8.00, 10.00)	(6.00, 8.00, 10.00)
A7	(6.00, 8.00, 10.00)	(0.75, 2.75, 4.75)	(4.50, 6.50, 8.50)	(5.25, 7.25, 9.25)
	SC42	SC43	SC44	SC45
A1	(5.00, 7.00, 8.50)	(6.50, 8.50, 10.00)	(3.75, 5.75, 7.75)	(5.25, 7.25, 9.25)
A2	(7.00, 9.00, 10.00)	(3.00, 5.00, 7.00)	(3.75, 5.75, 7.75)	(4.25, 6.25, 7.75)
A3	(3.75, 5.75, 7.75)	(5.25, 7.25, 9.25)	(3.75, 5.75, 7.75)	(5.25, 7.25, 9.25)
A4	(5.25, 7.25, 9.25)	(4.50, 6.50, 8.50)	(3.75, 5.75, 7.75)	(5.00, 7.00, 8.50)
A5	(6.00, 8.00, 10.00)	(4.50, 6.50, 8.50)	(4.50, 6.50, 8.50)	(5.25, 7.25, 9.25)
A6	(7.00, 9.00, 10.00)	(3.75, 5.75, 7.75)	(5.25, 7.25, 9.25)	(6.00, 8.00, 10.00)
A7	(6.50, 8.50, 10.00)	(4.50, 6.50, 8.50)	(4.50, 6.50, 8.50)	(5.25, 7.25, 9.25)

Table 4. S_1^* and S_1^- Values

Alternatives (A)	S_1^*	S_1^-
A ₁	1.149	1.737
A ₂	0.655	2.242
A ₃	1.851	1.017
A ₄	2.315	0.567
A ₅	1.410	1.435
A ₆	0.881	1.995
A ₇	1.693	1.172

The final step for selecting the ideal performed hospital manager is based on the calculation of closeness coefficients. Using Equation (18), (C_i) values of all managers are obtained. Then, the rank order of hospital managers is realized (Table 5).

Table 5. (C_i) Values and Order of Rank

Alternatives (A)	C_i	Order of Rank
A ₁	0.602	3
A ₂	0.774	1
A ₃	0.355	6
A ₄	0.197	7
A ₅	0.504	4
A ₆	0.694	2
A ₇	0.409	5

According to the Table 5, the second manager has the highest closeness coefficient (C_2) which is 0.774 and the fourth manager has the lowest closeness coefficient (C_4) which is 0.197. If we assess the status of selected alternative, it can be said that the second manager's closeness coefficient value is 0.774, so that the second manager is selected as an ideal performed manager with approval.

5. CONCLUSION

Performance evaluation has been planned to coincide the organizational and individual requirements. These evaluations prepares judgments to reinforce promotions, salary raises, terminations and demotions. Otherwise, performance evaluation is considered as a mean for

appraising and communicating job performance status to the employee and motivates required changes in attitude, behavior, skills or job knowledge.

Performance evaluation has a significant role in performance management systems. As an essential part of management system, performance evaluation is strongly related to the larger business environment. Performance management is considered as a broad set of managerial activities which are controlled by the organization to develop employee performance. In addition, performance appraisal activities are comprehensive and more incorporating processes and considered the crucial goal of performance management system.

Introducing a decision model that uses Hierarchical Fuzzy TOPSIS (HFTOPSIS) for Selçuk University Faculty of Medicine Hospital managers' performance evaluation is the purpose of this study. The evaluated managers encompass from seven managers. The main decision criteria are functionalism, professionalism, communication skills and personal effectiveness, and the sub decision criteria are planning, organizing, leading, controlling, individual professional behavior, organizational professional behavior, individual continuous improvement, organizational continuous improvement and development, oral communication, non-verbal communication, written communication, creativity and innovativeness, self-confidentiality, team work tendency, risk management and decision making. In addition to that, the decision makers are comprised from four which are chief manager of administrative department, chief manager's assistant in physician department and two other personnel in nursing department. For the application, decision makers make their assessments through verbal variables. After converting obtained verbal data to fuzzy numbers, three matrixes as \tilde{I}_{MC} , \tilde{I}_{SC} , and \tilde{I}_A are constructed and HFTOPSIS algorithm is run.

In the study, it is concluded personal effectiveness (0.60, 0.80, 1.00) is the most important decision criteria for identifying the performance of hospital managers. An also, the second manager (A_2) is selected as an ideal performed manager in the hospital for having the highest closeness coefficient value (0.774). On the other side, the fourth manager has the lowest closeness coefficient value among the managers which is 0.197. When chosen alternative's assessment status is interpreted it can be stated that second alternative has been approved and preferred to be selected. Finally, the alternative's ranking order has been as; $A_2 > A_6 > A_1 > A_5 > A_7 > A_3 > A_4$.

Through evaluating the performance of managers, it is concluded that the managers have low rating scales in communication skills. Therefore, it is recommended that the managers should improve their ability in communicating with their personnel and chief managers in a clear, simple and understandable way. Finally, for the future studies, other decision making techniques can be applied in performance evaluation process. Also, HFTOPSIS method also could be effective in evaluating manager's or employee's performance in different types of organizations.

REFERENCES

- Altan, A. A. (2012). *Bir Hizmet Sisteminde Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Performans Değerlendirme: Bir Özel Hastanede Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Atmaca, D. (2010). *İstanbul İlindeki Özel Bir Sağlık Grubunda Çalışan Hemşirelerin Performans Değerlendirmesi Görüşmelerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bingölü, M. K. (2012). *Bulanık TOPSIS Yönteminin Bir Kamu Hastanesinde İç Kaynaklardan Hemşire Seçimine Uygulanması*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Capadosa, P. B. (2013). *The Employees' Perception of the Performance Appraisal System of the Local Government of Iloilo City, Philippines*. Master Thesis, Ritsumeikan Asia Pacific University MA in International Cooperation Policy, Beppu.
- Carroll, S. J., & Schneier, C. E. (1982). *Performance Appraisal and Review System: The Identification Measurement and Development of Performance in Organizations*. United States: Scott, Forsman, Company in Management and Organizations.
- Chen, C.-T., Lin, C.-T., & Huang, S.-F. (2006). A Fuzzy Approach for Supplier Evaluation and Selection in Supply Chain Management. *International Journal of Production Economics*, 102(2), 289-301.
- Doğanalp, B., & Doğanalp, S. (2016). Determination of Elective Course Based on Hierarchical Fuzzy Topsis Method with Matlab Software. *Selcuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 103-114.

- Farrell, A. (2013). *An Investigation into Performance Appraisal Effectiveness from the Perception of Employees in an Irish Consumer Services Company*. Master Thesis, National College of Ireland MA in Human Resource Management, Dublin.
- Flaniken, F. W. (2009). *Performance Appraisal Systems in Higher Education: An Exploration of Christian Institutions*. Doctorate Dissertation, University of Central Florida Orlando Department of Educational Research, Technology and Leadership, Florida.
- Günenç, E., Devebakan, N., & Doğan, O. (2015). The Role of NLP Training on Communication Skills of Healthcare Managers and a Comparative Data Analysis. *Journal of International Social Research*, 8(40), 708-721.
- Islam, R., & bin Mohd Rasad, S. (2006). Employee Performance Evaluation by the AHP: A Case Study. *Asia Pacific Management Review*, 11(3), 163-176.
- Kahraman, C., Büyüközkan, G., & Ateş, N. Y. (2007). A two phase multi-attribute decision-making approach for new product introduction. *Information Sciences*, 177(7), 1567-1582.
- Li, D.-F., & Yang, J.-B. (2004). Fuzzy Linear Programming Technique for Multiattribute Group Decision Making in Fuzzy Environments. *Information Sciences*, 158, 263-275.
- Lieber, L. D. (2011). Performance Evaluations: More Important than Ever in 2011. *Employment Relations Today*, 38(1), 99-105.
- Sanyal, M., & Biswas, S. (2014). Employee Motivation from Performance Appraisal Implications: Test of a Theory in the Software Industry in West Bengal (India). *Procedia Economics and Finance*, 11, 182-196.
- Seniwoliba, J. A. (2014). Assessing the Performance Appraisal Concept of the Local Government Service in Ghana. *African Journal of Business Management*, 8(15), 599.
- Shafii, M., Hosseini, S. M., Arab, M., Asgharizadeh, E., & Farzianpour, F. (2016). Performance Analysis of Hospital Managers Using Fuzzy AHP and Fuzzy TOPSIS: Iranian Experience. *Global Journal of Health Science*, 8(2), 137.
- Shaout, A., & Yousif, M. K. (2014). Performance Evaluation—Methods and Techniques Survey. *International Journal of Computer and Information Technology*, 3(05), 2279-0764.

Thomas-MacLean, R., Tarlier, D., Ackroyd-Stolarz, S., Fortin, M., & Stewart, M. (2003). *Tutor-PHC 2003/04 Research Trainees" No Cookie-Cutter Response" Conceptualizing Primary Health Care*. <https://docplayer.net/23880681-Tutor-phc-2003-2004-research-trainees-no-cookie-cutter-response-conceptualizing-primary-health-care-1-r.html>.

Thompson, J. M., Buchbinder, S. B., & Shanks, N. H. (2012). An Overview of Healthcare Management. (Edited by: S, B Buchbinder and N, H Shanks), *Introduction to Health Care Management*. Johns & Bartlett Learning, 1-15.

<http://www.hastane.selcuk.edu.tr/index.php/tarihcemiz/>

تاريخ الفنون الإسلامية في العصر العثماني

Dr.Öğr.Üyesi. Hüseyin ALİ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

المخلص:

تأسست الدولة العثمانية من خلال عثمان الأول بن أرطغرل، واستمرت قائمة لما يقرب من 600 سنة، وبالتحديد منذ سنة 1299م حتى سنة 1923م في آسيا الصغرى، وسرعان ما انطلقت لتتوسع وتغدو امبراطورية كبيرة،⁽¹⁾ لها فنها الإسلامي الذي ازدهر في كل أصقاعها منذ فتحها للقسطنطينية عام 1453م. وكان العثمانيون قد ورثوا امبراطورية السلاجقة في نهاية القرن الثالث عشر، وأفادوا من التجربتين الفينيتين الفارسية والبيزنطية، فاهتموا بالعمارة، وقاموا برعاية الفنون التطبيقية (كالخزف، والزجاج، والمصنوعات الخشبية والمعدنية والنسجية إضافة إلى فن الخط والمنمنمات والتجليد وفن الأبرو وغيرها) التي وصلت إلى الأسواق المحلية والعالمية.

أصبح للدولة العثمانية مكانة دينية في العالم الإسلامي بالإضافة للمكانة السياسية، وأخذ الفن في تركيا مظهراً جديداً بعد أن فتح السلطان " محمد الفاتح " مدينة القسطنطينية " مركز الآثار البيزنطية"⁽²⁾، فتأثر الفن الإسلامي العثماني بالطراز البيزنطي، وقام على يد الأتراك العثمانيين طراز فني تميز بكونه ملتقى للتيارات المختلفة، تيار بيزنطي في العمارة، وتيار شرقي كان له أثر في الخزف والنسيج والتصوير، وتيار أوروبي ظهر في القرن السابع عشر عندما زاد اتصال العثمانيين بالبلاد الأوروبية، وقد امتد الطابع الفني الذي وجد في العاصمة القسطنطينية إلى جميع مراكز العالم الإسلامي التابعة للدولة العثمانية مثل دمشق وبغداد والقاهرة وتونس والجزائر، وكانت الأعمال الفنية التي تنجز في المراكز التركية تصدر إلى جميع بلدان الإمبراطورية العثمانية والأسواق الأوروبية وفي هذا البحث سنقوم بعرض مختلف الفنون اليدوية وفنون العمارة التي اشتهرت في فترة الدولة العثمانية.⁽³⁾

كلمات مفتاحية: الفن الإسلامي العثماني، الفنون اليدوية، الأبرو، المنمنمات،

أولاً - مراحل الفنون العثمانية:

مرت الفنون العثمانية بمرحتين، مرحلة ما قبل فتح القسطنطينية، إذ كان العنصر السلجوقي فيها يحتل الصدارة، وكانت مدينة بروصة (بورصة حالياً) المركز الرئيسي لمختلف الفعاليات الفنية وغيره فاهتم السلاجقة بالبناء فبنوا المساجد والمدارس، وأعطوا لواجهة المباني اهتماماً، وزينوا الواجهة بالزخارف وبالآيات القرآنية، وكذلك صوراً من النباتات. وهكذا صار للفن التركي خطأ مستقلاً، والذي يتصف بالتجرد وبيئته عن الصور.⁽⁴⁾

مرحلة ما بعد فتح القسطنطينية حتى نهاية الحرب العالمية الأولى؛ إذ ظهر أسلوب معماري جديد اعتمد على العمارة البيزنطية كمسجد آياصوفيا في القسطنطينية. وتألقت فيها نجم عدد من المهندسين المعماريين، مثل خير الدين، ثم سنان وطلابه، وغدت القبة المركزية الكبرى عنصراً مهماً في جمالية العمارة العثمانية، وكان من ثمرات النهضة المعمارية العثمانية تشييد المساجد والجوامع والمدارس والأسواق والخانات والحمامات والقصور والدور والأضرحة وسبلان المياه

(1) زياد حمد الصميدعي وجمال الدين فالح الكيلاني، تاريخ الدولة العثمانية رجال وحوادث، فاس، المنظمة المغربية للتربية والعلوم والثقافة، ط1، 2013م، ص11.

(2) مادة الفن العثماني، في موقع المعرفة www.marefa.org.

(3) عبداللطيف سلمان، تاريخ الفن والتصميم، الجامعة الدولية الخاصة للعلوم والتكنولوجيا، ص38.

(4) زياد حمد الصميدعي وجمال الدين فالح الكيلاني، تاريخ الدولة العثمانية رجال وحوادث، ص9.

وغيرها. وازدهرت فنون الرسم والتصوير والخط والمنمنمات والخزف والزجاج والنسيج والسجاد والحلي والأسلحة والأدوات العلمية وغيرها.⁽¹⁾

ثانياً – مميزات الفن العثماني:

مر الفن العثماني في فترات وأنواع مختلفة، والتي تطورت مع السنين في بدلية طريقها تأثرت الفنون العثمانية خاصة بالتقاليد الصينية والفارسية وفي القرن السادس عشر تطور لون زخرفي جديد تم التعبير عنه برسومات للأزهار بأسلوب واقعي طبيعي وبسرعة تحول هذا الأسلوب إلى الطابع المميز والأكثر أهمية في الفن العثماني هذه النماذج تشاهد بكثرة على الأدوات والنسيج والسجاد والتي أنتجت في القرن السادس عشر، والذي يعتبر "العصر الذهبي" للفن العثماني، وفي نهاية القرن الثامن عشر تطور فيها أسلوب فني جديد عرف باسم "الروكوكو التركي".

الأدوات الخزفية العثمانية تم إنتاجها في مدينة أزيق، والتي كانت مركز صناعة الخزف العثماني ومقر المصانع السلطانية ازدهرت في هذه الفترة الخزفيات ذات اللون الأزرق والأبيض، حيث جعلت الزخارف باللون الأزرق الفيروزي على خلفية بيضاء بالإضافة إلى الأزرق الفيروزي استعملت ألوان أخرى مثل الأرجواني والأخضر وزخرفت بأوراق الشجر وزهور الخزامى والقرنفل والورود والسوسن والرمان واللوتر والسحب التجريدية والعربسك.

وتميز الفن العثماني بظهور تطورات كبيرة في العمارة الدينية، وصناعة الأواني الخزفية الفريدة في ألوانها وأشكالها وهذا الفن العثماني ساهم بظهور تطورات كبيرة في العمارة الدينية، وصناعة الأواني الخزفية الفريدة في ألوانها وأشكالها.

للتقافة الفنية العثمانية شخصية تميزها عن غيرها، وأول ما يلفت النظر في شخصية الفن العثماني، هو أنه يتمثل في أشكال نباتية أو هندسية، يختلط فيها أو يماثلها فن الخط العربي الذي تنوعت أشكاله حتى قاربت المائة شكل. وهذا الفن يتمثل في أشكال مشبهة محوره تقوم على التحوير وفقدان المنظور الخطي والكثافة (ملء الفراغ).

وما يميز الفن العثماني عن غيره من الفنون كالتالي ظهرت في الحضارات اليونانية القديمة، أو الحضارة الأوروبية الحديثة، هو أن الفن العثماني أقام علاقة متفاعلة بين الفن والمادة، فالفن العثماني ظل وحيداً من حيث الرؤيا الجمالية والفلسفية، ومن حيث الغاية والوظيفة فيما هو يتنوع في تحليلها، سواء على المعدن أو الخزف أو الورق أو الحجر أو الطين ... فلم تؤثر المادة على الجوهر الفني، والتألف الذي بين المادة والجوهر هو تألف يشهد على غنى الجوهر الفني لا على غنى المادة، على العكس من كثير من الفنون الأخرى التي عرفتها الحضارات.

والصفات الواحدة للفن العثماني عبر كل العصور وعبر كل الأنواع لا تعني أنه فن لم يتطور، بل تعني أنه فن لم يغير في فلسفته وجماليته المستقلة على أساس التطورات السياسية والاجتماعية كما في الفنون الأخرى.

في النصف الثاني من القرن السابع عشر بدأ الركود في صناعة الخزف العثماني. وبعد أن أقل نجم أزيق أخذت مدينة كوتاهية في القرنين السابع عشر والثامن عشر تكثف من نشاطها وتضاعف من إنتاجها لتلبي احتياجات السوق. الكثير من الفنانين الأرمن الذين عملوا في كوتاهية فروا منها إلى سوريا وفلسطين بعضهم استقر في القدس وأسسوا فيها مشاغل للخزف العثماني والذي كان رائجاً جداً في أوروبا وكان يعتبر قطعاً فنية وليس أدوات للاستعمال اليومي.

امتاز العثمانيون أيضاً في مجال التصوير الرسم العثماني وصف الثقافة والحضارة وطريقة الحياة السلطانية: مثل معالجة الموضوعات المعاصرة أو وصف الأحداث في بلاط السلطان كتحوير حياة السلطان بما فيها حروبه وانتصاراته والمظاهر الاحتفالية.

ثالثاً – العمارة العثمانية:

أ – المساجد:

(1) مادة الفن العثماني، في موقع المعرفة www.marefa.org

قال المستشرق برنارد لويس: إن أقوى العمارات التي شيدها الأتراك في إسطنبول كانت تلك التي بنيت للأغراض الدينية، كالجوامع والمدارس... إلخ أما المباني التي استخدمت للأغراض الدنيوية فاستعمل فيها المواد القابلة للزوال سريعاً ولا غرو في ذلك، فقد قال المعمار سنان للسلطان سليمان لما انتهى من بناء جامع السلمانية: إنني بنيت لك جامعاً أبيها السلطان، يبقى على وجه الأرض إلى يوم القيامة.

إسطنبول هي مدينة الجوامع، منها جوامع مبنية بالحجر الرخامي، ومنها جوامع بنيت بأحجار الطوب الأحمر الفخارية، ومنها جوامع أقيمت بالمباني الخشبية. بعض من تلك الجوامع كبيرة للغاية؛ أنشئت ضمن مجامع خيرية متنوعة، وبعضها جوامع مستقلة في مبناها، لا ترتبط بمبان أو مكتبات أو أوقاف...

إن أوج التقدم والعمران في بناء الجوامع لدى العثمانيين اكتمل في القرن السادس عشر الميلادي. وقد أخذت تلك الجوامع والمباني الخيرية التي بناها الأتراك شهرة عالمية.

وإضافة إلى الخصائص المميزة لتلك المباني الرائعة في الجمال والبهاء، فإن الفنون المستخدمة في كل قسم من أقسامها، سواء في تزيين جدرانها بأنواع من الخطوط العربية الرائعة، أو في تجميل محاريبها بالقاشاني المميز، أو في زخرفة جدرانها أو في نحت بعض أحجارها أو في هندسة بنائها وعلو قببها، وبالقدر التي تعكس التدور الحضاري لفترة بناء كل واحد منها، فإنها أيضاً تدل على المهارة التي حقق فيها أصحاب تلك المهن في العصر العثماني.⁽¹⁾

وانطلاقاً من ذلك الدافع شيّد العثمانيون جوامع كبيرة في إسطنبول أطلق عليها جوامع السلاطين وهذا النوع من الجوامع العتيقة المتميزة من حيث الفخامة والبناء والمشتملات الملحقة بها، والتي اهتم بها السلاطين العثمانيون أنفسهم بأدق تفاصيلها؛ لأنها تحمل أسماءهم، أضفت طابعاً جمالياً للأحياء المركزية القديمة لهذه المدينة مثل جامع الفاتح، وجامع بايزيد وجامع شهزاده باشي. ويعد مسجد السلطان سليمان (السلمانية) في إسطنبول من أشهر المساجد العثمانية. يقوم في مركز متميز يطل منه على القرن الذهبي وترتكز قبته الكبيرة على أربع دعائم مربعة، وله أربع مآذن. وتجدر الإشارة إلى المباني الملحقة به، كالمدرسة وأجنحة سكن الطلاب والسوق والمقابر وهناك مسجد السلطان أحمد، له ست مآذن تضيء الجمال على المبنى، وقد اشتهر هذا المسجد باسم المسجد الأزرق نسبة إلى البلاط الجداري التزييني في داخله.⁽²⁾

ومعظمها وإن كان قد بني قبل أكثر من خمسة قرون، فإنها مازالت قائمة بشموخ دون أن تفقد شيئاً من هيبتها وضمودها الطويل أمام كل الكوارث الطبيعية التي تتعرض لها إسطنبول بقوة بين فترات زمنية متباعدة، ولا سيما الزلازل، خير دليل على ذلك.

وهناك جوامع أصغر مما يطلق عليها جوامع السلاطين في إسطنبول، تعرف بجوامع الوزراء وقد بنيت من لدن الوزراء وكبار أركان الدولة العثمانية وهي لا تقل عن جوامع السلاطين في رونقها وجمالها مثل جامع مهرماه سلطان، وجامع سقلو، وجامع عتيق علي باشا وجامع الخرقة الشريفة الذي بني عام ١٨٥١م، وجامع بالي باشا وجامع فيروز باشا... إلخ.

وعلى الرغم من تميز جوامع إسطنبول في العهد العثماني عن جوامع العهد الجمهوري بدرجة لا يقبل أي مجال للمقارنة، فإن كل جامع من جوامع السلاطين على وجه الخصوص قد تميز عن غيرها من الجوامع بخصائص مميزة فقد انتهى بناء جامع السلطان محمد الفاتح عام ٨٧٥ هـ / ١٤٧٠ م. وكان أثراً معمارياً خالداً، وإبداعاً لمفهوم جديد من التمدن، ويعد أول مبنى جامع يتم بناؤه في إسطنبول بعد فتحها عام ٨٥٧ هـ / ١٤٥٣ م. يليه من حيث العظمة وروعة البناء جامع بايزيد الذي بدئ به عام ٩٠٦ هـ / 1500م وانتهى منه بانيه المعمار يعقوب شاه بن السلطان شاه عام ٩١١ هـ / ١٥٠٥م.

أما جامع السلمانية الذي بناه السلطان سليمان وما زال يحمل اسمه، فقد انتهى المعمار الشهير سنان من بنائه عام ٩٦٤ هـ / ١٥٥٧م، وهو من أهم جوامع إسطنبول لفتاً للأنظار؛ حيث بني على تلة مطلة على القرن الذهبي، ويعجب الناظر من منظره المهيب؛ لفخامة بنائه الشاهق، وتناسق مآذنه الرفيعة مع القبة الكبيرة المطلية بالرخام والحقيقة أن عظمة هذا

(1) سهيل صابان، جوامع إسطنبول القديمة، مجلة الحج والعمرة، عدد ٤، ربيع الآخر ١٤٢٨ هـ / ٢٠٠٧ م، ص ٣٦.

(2) مادة الفن العثماني، في موقع المعرفة www.marefa.org.

الجامع قد دفع بالمستشرق برنارد لويس إلى القول: لعل أروع العمائر العثمانية في إسطنبول جامع السليمانية الذي يتوج قمة لأعلى تلالها ويعتبر أجمل الروائع الفنية لسنان.

ويعد سنان باتفاق الجميع أعظم المعماريين وقال أيضاً: إن جامع السليمانية الذي شيد بعد قرن من فتح إسطنبول، يصور هيكل بنائه وطريقة زخرفته مدى تأثير المسلمين الأتراك بينابيع التقليد الإسلامي الأولى، وأصالة حياته الدينية والجمالية في جوهرها وتميزها في آن واحد. إن ثمة شيئاً جديداً مختلفاً عثمانياً يلاحظ في هذا الجامع بصورة واضحة، وذلك التباين المنسجم بين مآذنها وقبابها، وفي خفة اللمس في بناء القبة، وفي المساجد الداخلية الفسيحة الأنيقة.

ومما يجدر ذكره هنا أن هناك عدة جوامع ومبان وقصور سلطانية في إسطنبول، تظهر عليها لمسة المعمار سنان الفنية، سواء من حيث الهندسة أو التصميم أو الزخارف والتزيين.

ومعلوم أن المعمار القدير سنان (1490-1588 م)، الذي عاصر ثلاثة سلاطين كبار للدولة العثمانية وهي في أوج قوتها، قد خطط وبنى أكثر من أربع مائة مبنى، ما بين جوامع عظيمة بملاحقها الكثيرة، وما بين مساجد وحمامات ودور ضيافة وغير ذلك من المباني التي تعد أصغر في حجمها من الجوامع الكلية، إضافة إلى القصور والجسور والخانقاهات التي بناها المعمار سنان.

وجامع الوالدة - حسب اشتهاؤه بين الناس - أو الجامع الجديد، هو آخر حلقات الجوامع المقامة على الطراز التقليدي العثماني. أما ما أقيم بعدها من الجوامع فهي مختلفة من حيث طراز البناء. فعلى سبيل المثال جامع نور عثمانية الذي بني عام 1756/1169م يعد انعكاساً لفن البناء الأوربي السائد في القرن الثامن عشر الميلادي، مع مزجه بالفن العثماني كما هو الأمر كذلك في جامع لاله الذي اكتمل بناؤه عام 1774/1177م.⁽¹⁾

ب - القصور والحمامات والمباني المدنية :

إن الهندسة المعمارية العثمانية، هي إحدى أكبر مظاهر المدنية الإسلامية، وعند النظر من مسافة بعيدة إلى إحدى المدن، يمكن تمييز الآثار العثمانية فوراً إذ إن له أسلوب معماري خاص يمتاز بصفاته المميزة.

ومنها القصور التي شيدت مطلة على البوسفور مثل: قصر طوب كابي سراي، قصر بيكلر بيك، وضولمه باهجة، وجراكان سراي، وقصر يلدرز ... وغيره. التي تميزت بزخارفها الغنية التي تذكر المبالغة فيها بفن روكوكو الذي ازدهر في عدد من أقطار أوروبا، مما جعل بعض الباحثين يعالج موضوع الروكوكو التركي.

وفي سوريا ومصر عدد من القصور العثمانية الجميلة، من أهمها قصر العظم في دمشق وقصر العظم في حماة، وهناك مباني الخانات العثمانية التي من أهمها خان أسعد باشا العظم في دمشق وخان مراد باشا في معرة النعمان.

وهناك الحمامات التي كانت مصدر إلهام الفنانين الأوربيين مثل الفنان أنجر (1867/1780م). الذي أبدع لوحته المشهورة (حمام تركي)، وهناك مباني المدارس كالمدرسة الصابونية في حي باب الجابية في دمشق، ومباني الأسواق التي من أهمها سوق الحميدية في دمشق، ومباني الأضرحة مثل مبنى ضريح الشيخ محيي الدين بن عربي بدمشق. وهناك سبلان المياه في كل مكان.

1- قصر طوب كابي سراي:

ما زال قائماً وهو ليس قصراً فقط، بل مدينة ملكية تشابه ماكان يقام في القلاع السابقة كمقر السلاجقة يضم المباني السكنية والواوين وحاشيتهم، مساجد، مكتبات، حمامات، مطابخ، حدائق... الخ. وتبلغ مساحة القصر 700.000 متر مربع، ويحيط بالقصر السور السلطاني الذي يعود للعهد البيزنطي.

(1) سهيل صابان، جوامع إسطنبول القديمة، ص 38-39.

محتوياته الرئيسية :

- ❖ قصر محمد الفاتح : أقدم منشآت الطوب كابي، حول فيما بعد لدار الخزنة.
- ❖ جناح السنة : مقابل لقصر محمد الفاتح، سمي بذلك لوجود الآثار النبوية ومنها بردة الرسول صلى الله عليه وسلم التي نقلها السلطان سليم الأول إلى إسطنبول.
- ❖ قاعة العرش : مستطيل مرتفع عن الأرض، محاط برواق، بناه السلطان مراد الثالث.
- ❖ قصر بغداد : بناه السلطان مراد الرابع، قصر صغير (فقط قاعة واسعة لجلوس السلطان)، بناه احتفالاً لفتح مدينة بغداد.
- ❖ قصر ريفان : بناه السلطان مراد الرابع تخليداً لانتصاره في حصار مدينة أريغان بأرجينيا.
- ❖ قصر السلطان عبدالمجيد الأول (المجيدية) : شيد سنة 1840م، استخدم فيه فنون العمارة الأوروبية.
- ❖ جناح الحرملك : مساحة واسعة تشمل مباني عدة 200 غرفة وقاعة موزعة على مباني سكنية تتخللها الحدائق والحمامات والمساجد ومكان الخدم وقاعات الطعام.⁽¹⁾

2 – قصر ضولما بهشة:

يذكر المؤرخ والرحالة " أوليا جلبي " أنه كان يوجد في هذا المكان مقصورة تعود للسلطان سليم وفي عهد السلطان أحمد الأول يتم تعبئة المكان بالحجارة وتوسيع المبنى ويعود سبب التسمية لهذا الحدث إذ يعني الاسم " قصر الحديقة المعيبة " وفي القرن الـ (19) قام السلطان محمود الثاني ببناء قصر في نفس المكان. أما القصر الحالي فتم انشاءه من قبل السلطان عبد المجيد الأول وأسند بناءه للمعماري قره بت باليان في عام 1842م. إن هذا البناء الذي استمر اتمامه حتى عام 1853م استخدم بعد ذلك من أجل إقامة السلطان عبد المجيد ومن أجل إدارة الشؤون الرسمية للدولة وبعد عبدالعزيز أقام فيه أخوه أيضاً إن هذا القصر استخدم كقصر جمهوري بعد إعلان الجمهورية وكان له مكانة هامة في تاريخ الجمهورية بسبب وفاة أتاتورك فيه في 10 تشرين الأول من عام 1938م.

وتتكون الأبنية الأساسية في القصر من الحرملك و بناء المبين وبرج الساعة وجامع ضولما بهشة ويوجد في القصر 285 غرفة و46 صالون و6 حمامات و68 تواليت وتبلغ مساحته 110 آلاف متر مربع وقد تم إنارته بالكهرباء وتزويده بالتدفئة المركزية عام 1910م.⁽²⁾

ولقد تم تزيين أطراف درج البناء الداخلي بالكريستال مما اكسبه منظراً فوق الوصف أما صالون العرش فقد تم تزيينه بثريا كريستالية ضخمة معلقة على القبة ذات قطر 36 م يبلغ وزنها 4 طن وتتألف من سبع مئة وخمسين لمبة وهذه الثريا هي هدية الملكة فيكتوريا.

وقد استضاف صالون العرش هذا افتتاح مجلس النواب العثماني الذي افتتحه السلطان عبد المجيد الثاني في 19 آذار عام 1877م.

ويتألف الحرملك من الصالة الزرقاء المخصصة للاحتفالات والصالة الزهرية المخصصة للتسلية النسائية وغرف إقامة أتاتورك وغرف أم السلطان.

أما برج الساعة الموجودة في مدخل القصر والذي يبلغ ارتفاعه 30 متر فيقال أنه تم بناءه عام 1895م. أما جامع ضولما بهشة المتواجد بالقرب من القصر فتم بناءه عام 1853م من قبل المعماري نيكوغوص باليان.

(1) مادة الفن العثماني ، في موقع المعرفة www.marefa.org

(2) في الموقع الرسمي لمديرية القصور الوطنية التركية، www.millisaraylar.gov.tr

ويوجد في القسم الخلفي من القصر مقصورة صغيرة تم إنشاؤها في القرن (19) من أجل طيور السلطان الذي كان يحوي الكثير من أنواع الطيور العائدة لذلك العصر إن قصر ضولما بهشة الذي حول إلى متحف اليوم يتبع لرئاسة دائرة القصور الوطنية.⁽¹⁾

3 – قصر بيلار بيبي:

في النصف الثاني من القرن الـ(16) يقوم بيك الباكوات أو رئيس الباكوات في عهد السلطان مراد الثالث ببناء مصيف في هذا المكان ومن ثم في العهود التالية يتم ضم المكان إلى أراضي السلطان ويتم إنشاء مقصورة خشبية هنا في عهد السلطان محمود الثاني في الربع الأول من القرن الـ(19). وبعد ذلك تحترق هذه المقصورة ويتم إنشاء قصر بيلار بيبي من أجل السلطان عبد العزيز ويقوم ببنائه المعماري المشهور في ذلك الوقت سر كيس باليان وإخوته. وقد تم استخدام القصر الذي اتم إنشاءه عام 1865م كمصيف للسلطان عبد العزيز وعائلته وبالإضافة لذلك كمكان لاستضافة الضيوف الأجانب.

تتزين حديقة القصر بالأشجار والتماتيل و برك الماء ونجد داخل القصر صالة ذات بركة وقسم الحرملك وغرفة الأميرال وكذلك نجد غرفة أم السلطان وغرفة الطعام وغرفة الاستقبال والصالون الأزرق حيث يوجد في القصر 26 غرفة وست صالات. ونجد في حديقة القصر المقصورة الرخامية "مرمر كوشك" والمقصورة الصفراء "صاري كوشك" اللتان تم إنشاءهما من قبل السلطان محمود الثاني وتم ترميم المقصورة الصفراء من قبل السلطان عبد العزيز.

وتم وضع السلطان عبد الحميد فيه بعد عزله تحت الإقامة الجبرية حتى مماته عام 1918م. وقد تم استخدامه من أجل استضافة ضيوف أتاتورك في عهد الجمهورية.⁽²⁾

4 – قصر جاراغان:

تم انشاء قصر جاراغان من قبل السلطان عبد العزيز ونفذه سر كيس باليان مكان المقصورة الخشبية الذي انشأه السلطان سليم الثالث عام 1800م ومكان خانة المولوية التي كانت قائمة في منطقة بشيكتاش. حيث تبلغ مساحة القصر 80 ألف متر مربع وهي مبنية من الرخام.

يتألف البناء من ثلاثة أقسام هي البناء الرئيسي والحرملك وبناء الاغوات. تم حبس السلطان عبد العزيز وعائلته فيه بعد عزله وذات صباح وجد ميتاً فيه بطريقة غير معروفة. وكذلك تم وضع السلطان مراد الخامس فيه تحت الإقامة الجبرية بعد عزله لمدة 29 سنة. وهذا القصر الذي استخدم أيضاً كمبنى برلمان بعد إعلان المشروطة الثانية عام 1908م تعرض لحريق عام 1910م حوله إلى رماد. وبعد ذلك أعطي الأرض المحصورة بين أسوار القصر الذي تحول إلى رماد إلى نادي ببشيك تاش الذي استخدمه كمنصة شرف وفي عام 1990م تم ترميمه وتحويله إلى فندق فخم.⁽³⁾

أما بالنسبة لعمانر العهد العثماني في مصر والشام فقد ترك العثمانيون بصماتهم على العمارة المحلية في مصر والشام ، العراق ، الحجاز ، اليمن ، تونس ، الجزائر ، ليبيا التي خضعت للعثمانيين عدة قرون.

فقد كانتا مصر والشام أكثر ارتباطاً بالدولة العثمانية من حيث التبادل الثقافي والفني. وأهتم السلاطين العثمانيين في القرون الأولى في إقامة مباني في القاهرة ودمشق.

وأهم الأمثلة بمصر :

جامع سليمان باشا ويعتبر أقدم المباني العثمانية في القاهرة شيد داخل قلعة القاهرة 1528م.

(1) في الموقع الرسمي لبلدية إسطنبول الكبرى، www.ibb.gov.tr

(2) في الموقع الرسمي لمديرية القصور الوطنية التركية، www.millisaraylar.gov.tr

(3) في الموقع الرسمي لبلدية إسطنبول الكبرى، www.ibb.gov.tr

وله صحن، رواق مسقوف بالقباب الضيقة وجامع محمد علي باشا وهو محاولة لمحمد علي لتقليد مساجد إسطنبول.

واستقدم مهندسان من إسطنبول لبنائه، استغرق عدة سنوات وفيه قاعة الصلاة وهي قبة مركزية (ارتفاع 52 م) (قطر 31 م) يتفرع منها 4 أنصاف من القباب محمولة على أربع عوائد.

ومن العمائر في دمشق التكية السلمانية وهي من أهم العمائر العثمانية بدمشق تقع على نهر بردى وهي مجمع على شكل كلية أمر ببنائها السلطان سليمان 1554م. تتألف من كتلتين معماريتين متشابهتين في المسقط (التكية والمدرسة) يصل بينهما سوق به دكاكين، كان مخصص لقوافل الحجاج.

والتكية لها صحن كبير، قاعة للصلاة بارزة مسقوفة بقبة مركزية، والمدرسة تشبه التكية في التصميم، ولكنها أصغر حجماً وتم استخدام الفيشاني في الجدران الداخلية أو لوحات زخرفية في الواجهات وتلوين الواجهات بالمداميك الملونة بالتناوب على طريقة عمائر العهد المملوكي .

وجامع السنانية نسبة للوالي سنان باشا وفيه قاعة للصلاة مسقوفة بقبة واحدة، يتقدمها رواق مرتفع عن مستوى الصلاة .

و خان أسعد باشا لازال يستخدم كسوق بدمشق وله صحن مسقوف بتسع قباب موزعة على 3 صفوف . في الوسط قبة واسعة تحتها بركة مضلعة والقباب بها نوافذ لانارة الصحن وله بوابة ضخمة على شكل إيوان معقد بالمقرنصات وللخان طابقان من الغرف (العلوي للتجار والسفلي محلات) .

ومن أمثلة العمائر أيضاً قصر العظم وهو ثلاث أجنحة، أكبرها (جناح الأسرة) يليه (جناح استقبال الضيوف) والثالث بيت صغير للخدم وفيه طابقين من الغرف، بعض قاعات الدور الأرضي ارتفاعها دورين قاعة كبرى مرتفعة شبيهة بقاعات المدرسة ذات الصحن المسقوف، سقف مرتفع به نوافذ علوية، زخارف ملونة في الجدران والسقوف، الرخام الملون.⁽¹⁾

ج - الأبرو EBRU (فن الرسم على الماء):

ليس من المعروف من قام بأول عملية رش الألوان على الماء وتمكّن من الحصول على أشكال متنوعة زاهية ثم أخرجها على الورق، أي ليس لدينا المعلومات الكافية عن المسيرة التاريخية لفن الأبرو. ولكن المعروف هو أن هذا الفن المسمى بالأبرو، يتحلى بطابع عثماني أو بطابع تركي.

وتعني كلمة " الأبرو " عند الأتراك، حاجب العين، والورق الملون، أو القماش الملون بألوان مختلفة بشكل مموج يشبه حاجب العين، أو ألوان حجر الرخام. كما تأتي في التركيب بمعنى الورق أو القماش الملون الذي يستخدم في تغليف الكتب والدفاتر.

الرسم على الماء عمل الأبرو فيه لمسات فنية جمالية رائعة، ويحتاج إلى صبر وتأني. وقد يتميز هذا الفن بعدم تكرار نماذجه أو بعدم تقليده. ولصنع الأبرو يحتاج الـ " أبروزن " أي صانع الأبرو، إلى ورق يمتص الصبغات وإلى حوض على شكل مربع فيقوم الفنان بخلط مادة بيضاء صمغية تسمى " كُتْرَه " بمقادير معينة مع الماء وبعدها تفرغ الصبغات المجهزة على وجه الحوض المليء بالـ " كُتْرَه " ثم تحرك البقع الموجودة على سطح الماء بالفرشاة التي يتكون رأسها من شعر ذيل الحصان أو من إبرة بأشكال متعددة ونتيجة لذلك تظهر أشكال مبهرة رائعة. وبعد ذلك توضع

(1) مادة الفن العثماني ، في موقع المعرفة www.marefa.org

الورقة الخاصة على سطح هذه الأشكال ثم تمسك من الأطراف وترفع ثم تقلب دون هز أو تحريك، وعندها تتشكل النماذج وبألوان زاهية وجميلة.

لقد أخذت رسوم الأبرو في القرن السادس عشر مكانة مرموقة بين الأمتعة الثمينة في الغرب، بعد قيام السياح الأجانب برحلات إلى الأراضي العثمانية التي بلغت آنذاك أوج ازدهارها في الفن والثقافة والعلم والتكنولوجيا. وسرعان ما تحول هذا الفن عند الأوروبيين في القرن الثامن عشر إلى موضة لا يستغنى عنها، وطبعت رسومات الأبرو على معظم مجلدات الكتب الأوروبية.

وقد اعتنى الأتراك بفن الأبرو عناية فائقة ومارسوه مدة طويلة في الخط والتغليف بيد أن هذا الفن لم يحظ بهوية ذاتية حتى أواخر القرن العشرين وقد تم استخدامه بادئ الأمر من قبل أقلية من الدراويش المتصوفة لإشباع جانبهم الروحي والمعنوي وهذا حفظ هويته وساعده على الرقي والازدهار رويداً رويداً كما أدى هذا الاهتمام الصوفي إلى إحياء فن الأبرو من جديد، واكتسابه هوية ذاتية مستقلة بين الفنون الإسلامية الأخرى.

ولا نبالغ إن قلنا إن أجمل رسومات الأبرو موجودة في تركيا، لا سيما اللوحات التي يصنعها الفنانون الذين يسكنون في إسطنبول ولقد بلغت صور الأبرو في أيامنا هذه مرحلة تطويرية لم يسبق لها مثيل، حيث أضفت لمسة جمالية على الشكل والمعنى، أبهرت العيون وسحرت القلوب وخلبت الألباب ولعل هذا التوسع والانتشار السريع لفن الأبرو الكلاسيكي، وبالتالي ازدياد المراكز التعليمية له في تركيا وبخاصة في إسطنبول، أدى إلى إبعاده عن هويته الأصلية وإلى ضياع تأثيره الروحي إذ تأثرت قيمه بعوامل ثقافية خارجية لا تتفق مع طابعه وهويته الذاتية. وهذا الأمر يضعنا أمام شقين اثنين؛ إما أن يستمر فن الأبرو كمرآة يعكس الفلسفة الروحية والنظرة الكونية لثقافة أصيلة، وإما أن ينسلخ عن جذوره وينأى عن مفاهيمه التي تحلى بها منذ عصور ويتحول إلى فن زخارف فحسب ولكن رغم كل هذه التغيرات والتحولات الثقافية التي طرأت على الشعب، فإن فن الأبرو ظل قائماً يحافظ على مكانته في الحضارة الإسلامية.

ما الدوافع التي جعلتنا نتمسك بفن الأبرو إلى هذه الدرجة؟ ولماذا يُشعر هذا الفن الكثير منا بأنه فن تصوفي رغم قلة الأشكال الرمزية فيه بالنسبة للفنون الأخرى؟

إن الذين اعتنوا بفن الأبرو وأورثوه الأجيال من بعدهم، وعلى رأسهم منتسبو التكية الأزبكية في منطقة أسكدار بإسطنبول، هم الذين استطاعوا بجدارة أن يغدوا هذا الفن بروحهم ومشاعرهم وقيمهم التي زينوا بها حياتهم المادية والروحية، وتصوراتهم التي تطلعوها من خلالها على قيمة الإنسان في الوجود لقد أسهم الكثير من الفنانين والخطاطين والنقاشين في تطور فن الأبرو، وحاولوا أن يحافظوا عليه بصدق على مدى الأزمان.

إن فن الأبرو ليس فناً تقليدياً شكلياً، بل هو فن أصيل يرتبط بجذور إسلامية متينة له أسلوبه المتميز وطريقته الخاصة به، إنه يتحلى بالروح والمعنى التي تكمن في لب الحضارة الإسلامية. كما أنه فنٌ ظهر على يد فنانين استنشقوا الهواء الروحي من الإسلام ثم توارثوه جيلاً بعد جيل حتى وصل إلى يومنا هذا.

والجدير بالذكر أن زهرة الزنيق والتوليب وغيرها من الأزهار اكتسبت روحاً جديداً بهذا الفن، ليس برسمها في حوض الأبرو فحسب، بل بإدراك القيم الثقافية والمبادئ التراثية الإسلامية التي انتمت إليها. وإذا انفصل فن الأبرو عن هذا التراث وهذه الثقافة فقد روحه وتحول إلى مجرد فن تشكيلي لا أكثر ولا أقل.

ولعل الذين مارسوا فن الأبرو وأوصلوه إلى يومنا هذا - وعلى رأسهم أهل التكية الأزبكية- هم أهل التصوف ممن نهلوا من روح الثقافة الإسلامية وعاشوا في ظلها. لذا فلا يحق لنا أن ننسى الجانب التصوفي لفن الأبرو هذا.

فنٌ لا يعبر عن الذات مباشرة لا يقوم الفنان في فن الأبرو بالتعبير عن نفسه أو ذاته مباشرة حتى وإن بدى ذلك، فهذا لا يعني إلا انعكاساً طبيعياً للألوان التي استخدمها أو للأسلوب الذي ابتكره كما أن الأشكال التي يختارها الفنان لا تدل إلا على فكر أو مفهوم استمد روحه من الثقافة والحضارة التي نشأ فيها ونما.

ولا نبالغ إن قلنا أخيراً إن فن الأبرو هو فن تتجلى فيه كل جماليات ومحاسن الوجود، وما الوجود إلا تجلٍ من تجليات الجمال المطلق.⁽¹⁾

د - المنمنمات العثمانية:

المُنَمَّمَة هي صورة مزخرفة في مخطوط وقد اشتهرت بها المخطوطات البيزنطية والفارسية والعثمانية والهندية وغيرها. لقد أسس الفنانون الإيرانيون المدرسة التركية لفن المنمنمات بعد استقدامهم من قبل السلاطين العثمانيين، كالسلطان سليمان القانوني، كما وأن المدرسة الهندية تأثرت هي الأخرى بالفن الإيراني بعد أن انتشر الإسلام في الهند على يدي "بابر" حفيد تيمورلنك.⁽²⁾

لقد أعقب فتح القسطنطينية وتحويلها إلى عاصمة الدولة، طفرة في تطور كل الفنون الجميلة ومن بينها فن المنمنمات فقد بسط الفاتح جناحي رعايته لكل فروع الفكر والأدب والفن، واستدعى إلى قصره كبار العلماء والشعراء والفنانين ليس من الشرق فقط، بل ومن إيطاليا أيضاً، بل وصل الأمر بالسلطان محمد الفاتح أن افتتح في قصره الجديد "نَقْشَخَانَه" (أي بيتاً للرسم)، واستدعى له "بابانقاش" الأوزبكي الأصل وفي هذه الورشة أي الرسم، أمر السلطان بنسخ المخطوطات النادرة لحساب مكتبته وكان يجزل العطاء للمذهبيين الذين يقومون بتذهيب هذه المخطوطات بنفس درجة السخاء التي كان يتعامل بها مع النساخ والمجلدين والخطاطين والمترجمين وقد أبدع هؤلاء النقّاش في رسوماتهم المنمنمة في هذه المخطوطات التي بدأت تظهر وترى النور، وتتناولها أيدي الباحثين والمهتمين.

لن نجافي الحقيقة لو قلنا إن السلطان محمد الفاتح قد افتتح عملياً في قصره الجديد ما يمكن أن نطلق عليه بلغة اليوم "أكاديمية للفنون والعلوم والترجمة" فقوائم الكتب التي بدأت تظهر، تُقدم لكل مهتم الجديد كل يوم في هذا المضمار.⁽³⁾

تسجل كتب التاريخ أن السلطان محمد الفاتح قد عيّن رساماً يدعى "سنان بك" كرئيس للنقّاشين في قصره، كما يقال إن سنان بك هذا، قد درس فن الرسم في البندقية، وما زالت خزائن متحف قصر طوب كابي بإسطنبول، يحتوي على بورتريه للسلطان محمد الفاتح من أعمال هذا الفنان بالإضافة إلى ذلك فقد دعي للسلطان محمد الفاتح، الرسام الإيطالي "بلييني" (Bellini) إلى إسطنبول للعيش في كنفه سنة (1480م)، حيث رسم له صوراً وصمم له ميدالياته ونياشينه التي كان يقدمها لكبار الزوار والمبدعين في كل ميادين العلوم والفنون.⁽⁴⁾

ومن بين محتويات دائرة الخزينة في قصر طوب كابي، هناك ألبوم للصور المنياتورية يسمى "ألبوم الفاتح"، وتحمل بعض هذه الرسوم توقيعاً بالقلم الأسود لـ "يعقوب بك الألق فُونُئُلُو"، فضلاً عن وجود رسوم للأخريين.

إن التطور الذي بدأ مع السلطان محمد الفاتح في فن الرسم والمنمنمات في العصر العثماني، قد وصل إلى نضجه الكامل في عهد السلطان سليمان القانوني.

ومن الثابت أن معظم بلدان العالم الإسلامي - في غالبيتها العظمى - قد خضعت للنموذج العثماني في عصري السلطان سليم الأول والسلطان سليمان القانوني، وامتدت حدود الدولة في العالم الإسلامي إلى تلمسان

(1) بيروول بيجر، فن الأبرو فن الرسم على الماء، مجلة حراء، 2009م، العدد السابع عشر، ص52.

(2) في موقع موسوعة ويكيبيديا الحرة، ar.wikipedia.org

(3) الصفصافي أحمد القظوري، المنمنمات العثمانية.. تراث إسلامي مشترك، مجلة حراء، العدد30، 2012م، ص22-25.

(4) يلماز أوزتونا، تاريخ الدولة العثمانية، إسطنبول، منشورات مؤسسة فيصل للتمويل تركيا، 1990م، مجلد2، ص546.

غرباً وإلى تبريز وإيران وتفليس شرقاً. وقد شهد العالم الإسلامي امتزاجاً وانصهاراً بين أقاليمه وأجناسه في هذه الفترة، بحيث يصعب أن نجد له مثيلاً في أي عصر آخر.

وكما أن عهد "القانوني" كان بمثابة العصر الذهبي في كل نواحي الحياة في البلاد العثمانية، فإن فن المنمنمات هو الآخر قد تطور وازدهر في هذا العصر ازدهاراً ملموساً، ونشأ في كنفه العديد من المبدعين؛ أمثال "قنجي محمود" و"إبراهيم شلبي" و"نيكاري" و"حيدر رئيس" و"النقاش عثمان" و"محمد بك" و"كفلي محمد شلبي"... وهؤلاء جميعاً كانوا من الأساتذة والرواد الكبار في الفن.

ومن أكبر الأسماء التي لمعت في هذا الفن خلال القرن السابع عشر؛ النقاش أحمد مصطفى، أما الذي لَوّن القرن الثامن عشر بزخارفه رسوماته فهو "لوني" (عبد الجليل شلبي الأديزئوي). وقد عُيّن "لوني" رئيساً لفناني السراي العثماني في عصر أحمد الثالث (1703-1730م)، وأعماله تستحق الإعجاب والتقدير، حيث قام برسم (137) لوحة منمنمات زِيّن بها ديوان "الشاعر وهبي" الذي نظمه بمناسبة حفلة الختان للأمير سليمان نجل السلطان أحمد الثالث. ولقد خط "لوني" لنفسه مدرسة خاصة به في فن المنياتور العثماني، وظل هو أستاذها الأمتل.

إن أهم الموضوعات التي تطرق إليها فن المنمنمات العثماني؛ الشبيه (بالبورترهيات) أي الصور الشخصية، والموضوعات التاريخية، وحياة السراي، والحروب التي خاضتها الدولة، وحصار السلاطين لمواقع الأعداء وقلاعهم... وأهم الخصائص التي تميز بها فن الرسم المنياتوري في العصر العثماني، إتقانه لرسم الموضوعات التي توضح المعارك التاريخية، وتزيين الكتب التي تقدم إلى السلاطين. كما أن "السورنامه"؛ أي كتب الاحتفالات والمهرجانات والمواكب واستعراض الجيش والأسطول، والـ"هُنرنامه"؛ أي كتب الحرف والمهن ومهارات الحرفيين، كانت من أهم الميادين التي أبدع فيها الفنانون العثمانيون حتى القرن السابع عشر الميلادي. ويُعتبر "لوني" الذي نشأ وتربى في القرن الثامن عشر، هو أول من غير النمط التقليدي الكلاسيكي للمنمنمات العثمانية.

وتوجد أروع النماذج الفنية التي تعبر عن فن المنياتور العثماني المشترك في متحف "طوب كابي" بمدينة إسطنبول، ومكتبة جامعة إسطنبول، والمكتبة الوطنية بها، إلى جانب مكتبة المتحف البريطاني في لندن، والمكتبة القومية في باريس، وكذا المكتبات العامة في برلين وفيينا ومعظم دول أوروبا وأمريكا... والذي يُقَلَّب صفحاته فهارس المخطوطات وما بها من صور منمنية، يرى مدى الثراء الإسلامي في هذا الصدد.

ويكفي أن نعرف أن هناك 13.533 لوحة منياتورية داخل الكتب والمخطوطات والألبومات الموجودة في متحف "طوب كابي" وحده، وأن هذه الكتب والمخطوطات والألبومات تبلغ 451 مجلداً تعود إلى الفترة المحصورة فيما بين القرن الثاني عشر والثامن عشر فقط إذا ما عرفنا ذلك وفهمناه وأدركنا مغزاه، عرفنا أهمية الثروة والكنوز التي يمتلكها العالم الإسلامي، كتراث مشترك.⁽¹⁾

رابعاً – المصنوعات والحرف اليدوية:

أ- الخزاف والخزفيات:

تميزت الخزاف العثمانية بالغنى، وبلغت حداً يُذكر المشاهد بطرازي الباروك Baroque والروكوكو Rococo في بعض أقطار أوروبا وتعد الرسوم الخزفية العثمانية الغنية التي تزين بعض غرف جناح الحريم ومجموعة من البيوت الخشبية القديمة على ضفاف البوسفور من الأعمال الفنية المهمة.

ازدهرت الفنون الجميلة ولاسيما فن الرسم والتصوير، والمنمنمات والرسم على الزجاج، وازدهرت معها الفنون التطبيقية العثمانية كالحزف الذي تمتع برعاية السلاطين العثمانيين، واستعمل البلاط الجداري التزييني بشكليه المربع أو المستطيل، وكانت اللوحات الخزفية الكبيرة مؤلفة من أربع بلاطات أو أكثر، وتمثل سطوحها الورود والأزهار الجميلة، وتبدو بألوان جذابة كالأزرق والأخضر المرجاني والباذنجان والأحمر الأرجواني، وذلك فوق أرضية بيضاء جميلة. وتطورت الخزفة بأنواعها كما تطوّر أسلوب تنفيذها حتى غدت روائع الخزف برعاية العثمانيين من أبرز الفنون التطبيقية في العالم الإسلامي.

وكان أهم مركز لإنتاج الخزف العثماني هو مدينة إزنيق (نيقا البيزنطية) التي اهتم صناعتها الفنيون بإبداع الأواني الخزفية والبلاطات الجدارية التزيينية. وقد صدّرت هذه الروائع إلى الأسواق المحلية والعالمية التي كانت تتطلع إليها، وازدانت مباني المساجد والجوامع بروائع هذا البلاط الجداري التزييني والتجميلي.

صنف المختصون خزف إزنيق في ثلاث مجموعات كما يأتي:

المجموعة الخزفية الأكثر قدماً، تاريخها نحو 1525/1490م. ظهرت زخارفها بلونين: الأزرق والأبيض. وكانت التزيينات رقيقة ناعمة، واتبعت الأواني الخزفية العثمانية في أشكالها أشكال النماذج المعدنية، وكان البلاط الجداري التزييني في

بادئ الأمر فقيراً محدود الأفق ومقتصراً على اللونين الأزرق والأبيض، وهناك بعض نماذج منه في مسجد مراد الثاني في بروصة.

(1) الصفصافي أحمد الطوري، المنمنمات العثمانية.. تراث إسلامي مشترك، ص 22-25.

المجموعة الخزفية المتوسطة، وهي الأكثر أهمية، بين عامي 1525/1535م. توصف هذه الفترة الثانية عادة باسم «الأسلوب الدمشقي»، وتتميز بتنوع ألوانها، وطغيان ظلال متعددة من اللون الأزرق والأخضر، وأضيف إليها اللون البني منذ عام 1540م. وشكلت أزهار القرنفل وغيرها العناصر الرئيسية في الزخرفة.

مجموعة الخزف المتأخرة العهد، بين منتصف القرن السادس عشر وبداية القرن الثامن عشر، إذ انتقلت الفعاليات الفنية إلى مدينة كوتاهية التي تطور فيها أسلوب فني جديد عرف باسمها، وتعد أواني إزنيق من أهمها وتسمى رودسية، مع أن (رودس) لم تكن مطلقاً مركزاً للصناعة الفنية. تتميز المجموعة بأسلوبها الفني المستحدث كالرسم تحت التزجيج، وبتنوع أكبر في الألوان، وأصبحت أزهار الخزامى من المواضيع الفنية المفضلة. ويلاحظ أن صناعة الأواني كانت ثانوية قياساً بصناعة البلاط الجداري التزييني، وتوجد أجمل نماذجها في مسجد رستم باشا (1550م).

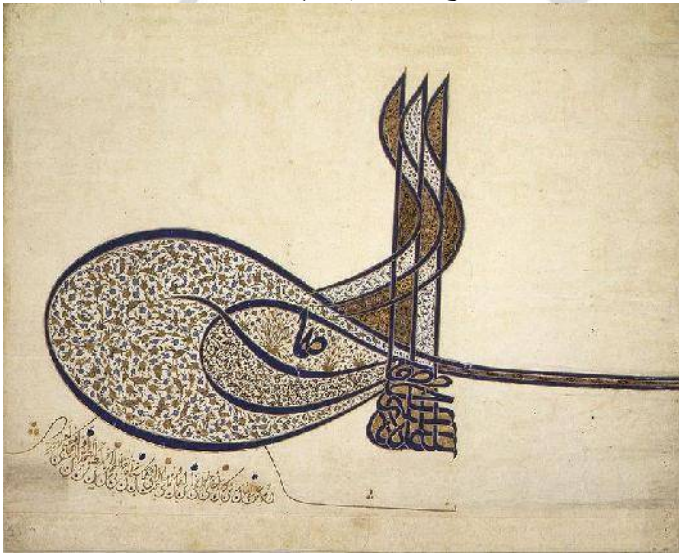
وهناك مجموعة من الخزف من القرن الثامن عشر والتاسع عشر تميزت بتصاميم تفيض حيوية، تمثل المساجد والقوارب والأشجار وغيرها، واستعمل كثير من الموضوعات النباتية التي تُرى على روائع خزف إزنيق على الأقمشة الحريرية.⁽¹⁾

ب - فن الخط:

اعتمد الفنانون العثمانيون على فن الخط العربي بعد أن اكتشفوا طاقاته الجمالية، فأبدعوا أجمل اللوحات الخطية. وارتقى خط الثلث في العصر العثماني وبلغ درجة الكمال وقمة الجمال، وصارت له قواعد الفنية. وثمة كتب لاتحصى لتعليم فن الخط وقواعده.

وابتكر الخطاطون العثمانيون أنواعاً جديدة من الخطوط الكتابية العربية مثل الخط الديواني والفارسي والرقعي، إضافة إلى إشارات التنقيط والشكل والفواصل بين الآيات الكريمة وعلامات الأحزاب وأجزاء القرآن الكريم. وقد وُضعت كل هذه العلامات بالذهب والألوان الجميلة وراح الخطاطون العثمانيون يعنون بالخط وبتسطير الصفحات قبل كتابتها، وجعلوا لكل صفحة إطاراً مذهباً جميلاً.

ويتميز إطار الصفحتين الأولى والثانية عادة بثرائه الزخرفي المنمق والملون والمذهب، وكذلك عناوين السور الكريمة والكتب المختلفة وكان الخطاطون يتبارون في التجويد والإتقان وتحسين الخط حتى غدت المخطوطات العربية والإسلامية ذات قيمة كبيرة لمادتها العلمية ونفاسة الورق وحسن الخط وإتقان التجليد ونشأت صناعات متممة للعمل في المخطوطات، وظهر فنانون تطبيقيون وصناع فنيون كالوراق والخطاط والمجيد والناسخ والرسام الذي كان يعنى بزخرفة المخطوط، أو

الذي كان يوضح الأبحاث العلمية بصورة التوضيحية، وزينت القصص والروايات بأجمل المشاهد الفنية التي تفيض حيوية وجمالاً، وكان الأستاذ الخطاط يمنح تلميذه إجازة أو شهادة تؤكد جدارته وكفاءته في فنون الخط.

وهناك الأوامر السلطانية باللغة العثمانية والخط الديواني الجميل تعلوها طغراء السلطان الجميلة التكوين (وكان العامة يسمونها: الطرة) وهو شكل جميل يكتب بخط الثلث على شكل مخصوص، وفي الغالب مزيجاً من خط الديواني وخط الثلث وأصلها علامة سلطانية تكتب في الأوامر السلطانية أو على النقود الإسلامية أو غيرها ويذكر فيها اسم السلطان أو لقبه مثال

(1) مادة الفن العثماني، في موقع المعرفة www.marefa.org

على ذلك طغراء السلطان محمد الفاتح مكتوب فيها " محمد بن مراد خان مظفر دائماً " وطغراء السلطان سليمان القانوني مكتوب فيها " سليمان شاه بن سليم شاه خان المظفر دائماً " قال البستاني: " واتخذها السلاطين والولاة من الترك والعجم والنتر حفاظاً لأختامهم، وقد يستعيز السلاطين عن الختم برسم الطغراء السلطانية على الأوامر والمنشورات، على أن الطغراء في الغالب لا تطبع طبعاً بل ترسم وتكتب وطبعها على المصكوكات كان يقوم مقام رسم الملوك عند الإفرنج وكان كل سلطان يقوم برسم الطغراء الخاصة به.⁽¹⁾

ج - المصنوعات الخشبية العثمانية:

تحاشى الفنان العثماني المسلم بصفة عامة رسم صور الأشخاص أو الأحياء أو الحيوانات في شتى فنون الرسم أو الحفر أو النقش.

وتشير المقارنة بين ما تركه الفنان السلجوقي والفنان العثماني إلى هذه الحقيقة، فقد فهم العثمانيون أن الإسلام في معظم المذاهب يحرم تصوير الكائن الحي بصفة عامة؛ ولهذا يختلف الفن التركي السلجوقي الأصل عن الفن التركي ذي الأصول العثمانية الإسلامية.

وقد زين الفنان العثماني الأجزاء الخشبية في العمارة والأبنية المختلفة كالأبواب، والنوافذ والمشربيات والأسقف والأعمدة بعدة فنون كالحفر على الخشب والنقش عليه، وتلوينه، كما حظيت معظم المصنوعات الخشبية المستخدمة في المسجد أو المنزل أو المدرسة بنصيب وافر من فنون الحفر والرسم والنقش عليها.

ومن تلك المصنوعات أو الأدوات منابر المساجد وصناديق وحوامل المصاحف والأرائك وصناديق الملابس والخزائن أو المناضد والكراسي وغيرها.

وقد حلت طبقاً لفهم الفنان المسلم للمحرمات الدينية في الأشكال الهندسية صور النباتات والزهور محل صور ورسومات الأحياء، وغلب اللون الأخضر كخلفية أو أرضية للرسومات العثمانية على الأخشاب، كما جرى استخدام اللآلئ والمعادن والأحجار الكريمة في تجميل الأدوات الخشبية باللصق أو التعشيق أو الضغط.

وقد استخدم النجار والفنان العثماني عدة نوعيات من الأخشاب كالجور والورد والأرز، إضافة إلى خشب أشجار التفاح والكمثرى التي كانت الأناضول غنية بها، بل وقد جرى تصدير هذه النوعيات إلى كل من سوريا ومصر لاستخدامها للأغراض نفسها.

وبرع الفنان والنجار العثماني في فن تعشيق أجزاء الخشب الصغيرة معاً؛ كي تشكل منظراً جمالياً أو لتصنيع بعض الأدوات المستخدمة في المسجد أو المنزل أو المدرسة. ومن أنواع فنون المصنوعات الخشبية:

فن الكاندي كاري: ويعرف هذا الفن بـ "كاندي كاري"، وقد ظهرت هذه الطريقة لأول مرة في الفن الإسلامي في القرن الثامن عشر، وأضيف إلى الأخشاب بعض الأجزاء المعدنية.

وأبرز نماذج هذا الفن هي أبواب ومنابر المساجد التي لم يستخدم بها المسامير أو المواد اللاصقة، وتعد هذه النماذج على وجه الخصوص التطبيق الحقيقي لفن الكاندي كاري؛ حيث ظهر بعد ذلك تقليد كاندي كاري غير حقيقي استخدم فيه المواد اللاصقة أو الحفر في قطع الخشب كي تبدو أشبه بالقطع المعشقة في غيرها.

(1) مادة الفن العثماني، في موقع المعرفة www.marefa.org

والأصل في فن الكاندي كاري هو تقطيع الخشب إلى أجزاء أو قطع هندسية صغيرة ذات أشكال توظف في التجميل، إضافة إلى وظيفتها الأصلية كجزء من البوابة أو المنبر.

ويتميز الكاندي كاري الحقيقي بأن الأجزاء المُكون منها لا تسقط بالانكماش، ولا تتحرك من مواضعها مع كثرة الاستخدام.

الحفر على الخشب: استخدم الفنان العثماني أسلوب الحفر على الخشب؛ لتشكيل رسومات وأشكال هندسية جميلة، واستخدمت هذه الطريقة بشكل واسع لتزيين أبواب الغرف ونوافذ الحجرات والخزائن، كما عرفت على بعض الواجهات أو الأسطح أو أجناب الدواليب والمناضد.

التشبيك والتفريغ: ومن بين ما عرفه الفنان العثماني على الأخشاب أسلوب تشبيك قطع خشبية صغيرة ببعضها لتشكيل معاً وسيلة من وسائل تخفيف الإضاءة أو تقليل الرؤية أو ستر الأماكن والقاعات مع عدم حجب الإضاءة، وقد استخدمت أجزاء معدنية كهيئة النجوم مثلاً لملء بعض الفراغات بين الأجزاء المشبوكة ببعضها.

التطعيم بالصدف والعاج: أبرز الأمثلة على هذا الفن المميز هي البراويز والإطارات التي تحمل المرايا والصور، كما يرى هذا النوع من فنون الخشب على الكراسي والأرائك التي اعتاد القصر أو البيت العثماني وضعها في الصالونات أو الردهات وأماكن استقبال الزوار، وبدأ ظهور هذا النوع من الفنون في القرنين الخامس عشر والسادس عشر.

الرسم: أما الرسم على الأخشاب فقد بدأ ظهوره في القرنين السابع عشر والثامن عشر، وقد اختلف عما عرفه السلاجقة في نوعية الصور والرسومات كما سبق القول، وقد استعاض به الفنان عن فن الكاندي كاري الصعب، والذي يحتاج وقتاً أطول ودقة أكثر.

وفي القرن الثامن عشر بالذات بدأت الرسومات الأوروبية تختلط بالرسومات الإسلامية ذات النباتات أو الأشكال الهندسية، وأكثر استخدام هذا الفن في العمارة والحوائط الخاصة بالأماكن العامة كالمكتبات.

استخدم الصناع الفنيون خشب الجوز وغيره في إبداع مصنوعاتهم الخشبية المتميزة بالفائدة والجمال مثل: كرسي المصحف من الخشب المخرم والمنزل بالصدف والعظم، الأثاث الخشبي المُنزل بالصدف النهري والبحري والعظم والعاج، كرسي الولادة والتوليد، القباقيب العادية والمرتفعة (الشبراوية)، السرير الخشبي للأطفال.⁽¹⁾

ه - المصنوعات المعدنية العثمانية:

كان النحاسون العثمانيون ينتجون أجمل المصنوعات المعدنية مثل: الثريات النحاسية الجميلة بتكويناتها الزخرفية المخرمة والمزينة بالخرزات الجميلة الألوان، الأوعية المختلفة كالمناسف والأباريق والصحون والطاسات والشمعدانات، مطارق الأبواب المؤلفة من حلقات أو شكل قبضة يد تمسك كرة، صناديق الحديد لحفظ الأموال والمجوهرات، عدة الخيل كالركابات وغيرها.

الحلي الذهبية والفضية العثمانية: العقود والأطواق والأساور والخواتم والمشابك والخلاخيل والعصبات، أدوات الزينة العثمانية: المكحلة والمرود والمقص والمشط والمرايا وغيرها، الأسلحة البيضاء العثمانية: الدرع والسيف والخوذة والخنجر.⁽²⁾

د - المصنوعات الجلدية العثمانية:

(1) ثناء عبد الله العضيبي، أشغال الخشب، جامعة الملك سعود، كلية التربية، دت، ص 16-17.

(2) مجموعة من المؤلفين، الموسوعة العربية، دمشق، دار الفكر، ط1، 1998م، مجلد 12، ص 903.

أظهر العثمانيون تفوقاً كبيراً في مجال صناعة الجلود منذ القدم، لقد كان الحذاء الطويل التركي الذي يستخدم في ركوب الخيل، حافظ على أفضليته في العهد العثماني. ولقد أرسلت إنكلترا وفرنسا عمالها المهرة إلى الدولة العثمانية ليتعلموا دقائق هذه الصناعة ومنها الحقائق والأحذية والأحزمة.⁽¹⁾

و — المنسوجات العثمانية:

كانت بورصة مركز صناعة الأقمشة، وقد أبدع الصناع الفنيون أجمل الحرير والأقمشة المخملية للسلطين العثمانيين، وكانت هذه الأقمشة الفاخرة لا تقل جمالاً وأهميةً عن مثيلاتها التي كانت قد صنعت للأباطرة البيزنطيين منذ أن أدخل الامبراطور البيزنطي جوستيان الحرير إلى الغرب.

وكانت الأسواق تتطلب الحرير والأقمشة المقصية الفاخرة لاستخدامها في عمل الستائر والأغطية والأزياء الفخمة، وكانت متطلبات القصر منها هائلة. وكانت الألوان الأكثر شيوعاً بالنسبة للأرضية هي الأحمر والأزرق والأصفر مع تصاميم نباتية جميلة باللون الأحمر والأزرق والذهبي وغيره. وكانت التصاميم المفضلة تتألف من تكرار شريطين وثلاث نقاط، وربما كان ذلك محاكاة لجمال جلد الفهد وقد غدت ذات طابع تقليدي ورغم أن الحرير والأقمشة المقصية والمخمل وغيرها من الأقمشة العثمانية كانت فاخرة وممتازة فإنها كانت أقل شهرة من السجاد والبسط في الأسواق الأوروبية.

وإذا كان الحرير وقماش المخمل من إنتاج ورشات تعمل برعاية السلطين العثمانيين، فإن السجاد العثماني والبسط التركية كانت تبدو صناعة ريفية تطورت على نحو مستقل في مناطق مختلفة من الأناضول، واتبعت في نماذجها الأولى المنتجات السلجوقية، وتضمنت رسومات تشكيلات حادة الزوايا ووحدات زخرفية مماثلة لها. ولكن سرعان ما بدأ ظهور الحيوانات والطيور الجميلة المنمقة في السجاد والبسط التركية. ويمكن العثور على سجاد يمثل حيوانات في لوحات فنية أوروبية من القرن الخامس عشر وما بعده، وهذا السجاد تركي الصنع. وربما كان أقدم بساط عثماني حقيقي معروف هو بساط من طراز (أوشاق) يعود تاريخه إلى عام 1584م. وفي القرن السابع عشر وما بعده أصبحت النماذج كثيرة، فتمايزت الطرز المحلية وتنوعت، وأشهر هذه الطرز هي التي تفرق باسم أوشاق، غوردس، كولا، لاديك، كرسهر. ورغم أن ما يسمى عقدة غوردس كان يستخدم في كل أنحاء تركيا، وما كان يدعى السجادة التركية تصنع من الصوف والقطن، فإن السجاد الفاخر المصنوع للبلاد السلطاني كان من الحرير أحياناً.

1— أنواع الأقمشة:

قامت تركيا بإنتاج العديد من أنواع الأقمشة والتي كان بعضها معروف في العالم الإسلامي قبل ظهور العثمانيين مثل (الديباج — الدمشقي — القديفه — الأطلس — الالاجا)

1 — الديباج: نوع من قماش الحرير يدخل في نسجه خيوط الذهب والفضة وقد اشتهرت آسيا الصغرى بإنتاجه وكان يعرف باسم الديباج الرومي وكانت مدينة بورصة من أشهر مراكزه وكان نسيج الديباج العثماني يمتاز بـ: جودة في الصنع، روعة الألوان وجمال الزخرفة.

2 — الدمشقي (الدمسق): نوع آخر من القماش ينسج من الحرير ويتميز بأن زخارفه تكون عادة من لون القماش نفسه ولكنها منسوجة بطريقة خاصة تجعلها تبدو واضحة وإن اتفقت في أرضية القماش.

3 — القديفه (المخمل): قماش من الحرير يتميز بأن له مخمل على سطحه وهي على أنواع مختلفة من أهمها: الشاتما : يتميز بزخارفه البارزة وكان شائعاً عند سلاجقة الروم في آسيا الصغرى وقد استعمل بكثرة في كسوة الأثاث، الكمخا: يمتاز بأن خيوط الذهب كانت تستعمل في نسجه.

4 — الأطلس : نوع من القماش المموج المنسوج من الحرير وكان يستخدم في نسيج الخلع خاصة بالأمراء وكبار الموظفين.

(1) يلماز أورتونا، تاريخ الدولة العثمانية، مجلد2، ص548.

5— الالاجا : هو نوع من القماش المنسوج من القطن والحريير معاً وقد ظهر لأول مرة في العصر العثماني وكان يزدان بأشرطة رفيعة ذات ألوان متعددة تجري على طول القماش (مقلم).

2— طرق صناعته :

— **طريقة التطريز :** هي من أقدم الطرق المستخدمة في تزيين الملابس ويكون التطريز بالإبرة فوق القماش بعد نسجه وقد ينقذ عن القماش مستقلاً ثم يثبت عليه وقد عرفت هذه الطريقة عند العثمانيين بـ (الايويه)، ومن أهم قطع القماش التي كانت تزين بالتطريز المناديل والأحزمه والمفارش والوسائد وأغطية الرأس وأغطية الفراش، واختلفت الزخارف على حسب المدن التي تنتج الأقمشة وكان أغلب الزخارف أشكال طيور فوق الشجر وأشكال أوراق نباتيه والرمان والخرشوف والأزهار والورود، ويعتبر القرن العاشر الهجري هو القرن الذي وصل فيه التطريز إلى قمة نضوجه.

— **طريقة الطبع :** هذه الطريقة عرفت قبل الإسلام وقد كانت من الطرق المفضلة في زخرفة النسيج عند المماليك في مصر وقت الفتح العثماني لها، واطلق العثمانيون على القماش المزخرف بهذه الطريقة اسم " اليزما " وهذه الأقمشة تصنع عادة من القطن وتنقسم أقمشة اليزما من حيث زخارفها إلى قسمين رئيسيين :

1- يسمى " ألوان " وهي الأقمشة المطبوعة ذات الزخارف المتعددة الألوان.

2- القسم الثاني يسمى " القراقلم " وهي الأقمشة ذات الزخارف السوداء والزرقاء.

— **طريقة النسيج :** قد تكون من الحرير أو الكتان أو الصوف أو القطن المختلفة الألوان وقد يستعمل في الثوب أكثر من نوع من هذه الخيوط هذا بالإضافة إلى نسج الخيوط المعدنية الذهبية أو الفضية معها.

— **طريقة الإضافة :** استخدمت في زخرفة بعض المنسوجات العثمانية حيث يتم إضافة قطع صغيرة من الأقمشة مختلفة الألوان ومقطعة بأشكال هندسية وتثبت هذه القطع الصغيرة على القماش المراد زخرفته في أوضاع مختلفة، وهذه الطريقة عند الأتراك تعرف باسم قسما، ووصلنا العديد من القطع التي زخرفت بهذه الطريقة من القرن الثامن الهجري وأحدثها ترجع إلى القرن الثاني الهجري مثل: ملابس السلاطين من قفاطين وسراويل وأعلام ورايات وأغطية ومفارش، ومن أهم الألوان التي تسود هذه الأقمشة هو اللون الذهبي والأحمر والأزرق وأحياناً اللون الأخضر والأرجواني.

3— العناصر الزخرفية: تتمثل العناصر الزخرفية التي زينت بها الأقمشة العثمانية في:

1- أشكال أوراق الشجر المسننة والرمحية الشكل وثمار الرمان ونبات الخرشوف وأزهار التوليب والقرنفل والورد.

2- أشكال النجوم والأهله وما يسمى بخاتم سليمان عبارة عن نجمة سداسية الأضلاع.

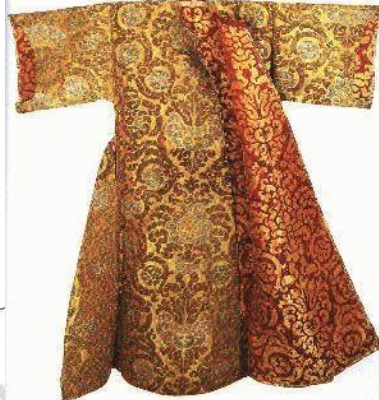
3- زخارف تجريدية كان الأتراك يسموها تشنماني وهي تتكون عادة من ثلاث دوائر مرسومة على هيئة مثلث ومنها ما يشبه أسنة اللهب.

4- أما الكتابات الممثلة على الأقمشة فهي إما نصوص قرآنية أو أحياناً نصوص تاريخية تتضمن اسم السلطان وأدعيه له أو عبارات مألوفة في الدين الإسلامي وأسماء الخلفاء الراشدين وبعض الأحاديث النبوية الشريفة.

بعض الأمثلة :

1- قفطان للسلطان محمد الفاتح في متحف طوب كابي سراي بإسطنبول منسوج من قماش الشتما وزين بأزهار التوليب والرمان والفاكهة والسحب الصينية.

2- قفطان من المخمل للسلطان بایزید الثاني وهو قفطان مبطن بالفراء یزدان بتكوين زخرفي من الأفرع النباتية التي تخرج منها الأوراق المسننة المركبة وبالأفرع ووريقات الزهور.

3- علم منسوج من الديباج ينسب للسلطان سليم الأول في متحف طوب كابي سراي بإسطنبول یزدان بنجوم وأهلة بالإضافة إلى زخارف كتابية ” لا إله إلا الله محمد رسول الله ” مكتوبة طرداً وعكساً.

4- قفطان من الاحرير المطرز بالسلتان قوام زخارفه عبارة عن وحدة زخرفية من مجموعة الأقماع الثلاثية مع أنصاف المراوح النخيلية.

4 — مميزاتها :

كانت الأقمشة العثمانية ذات تصميمات دقيقة والتعبيرات الزخرفية التي زينت تلك الأقمشة كانت قريبة من الطبيعة وأخرى ذات صفة تجريدية أما تباين الألوان واستخدام الفاتح والداكن فقد أضفى عليها الكثير من الحيوية على الزخارف والتصميمات.⁽¹⁾

الخاتمة

هكذا يتجلى الفن الإسلامي العثماني في صورة فن له جذور تقليدية كثيرة، بالرغم من تجديده الكثر في موضوعاته، ومع أن الفن العثماني عندما بلغ انضج عصوره، وكأنه شيء لا مثيل له، ولكنه في الحقيقة تكون من أصول شتى بل تضمن أحياناً عناصر حضارية مناقضة لروح الإسلام وطبيعته، ولكن المسلمون عندما طوروا فنهم على مر الزمن بذلوا جهوداً كبيرة لاستبعاد كل أثر للرموز التي تشير إلى أديان سابقة ورأينا أن المسلمين قد أفادوا من التجربتين الفينيتين الفارسية والبيزنطية، فاهتموا بالعمارة، وقاموا برعاية الفنون التطبيقية (كالخزف، والزجاج، والمصنوعات الخشبية والمعدنية والنسجية إضافة إلى فن الخط والمنمنمات والتجليد وغيره) التي وصلت إلى الأسواق المحلية والعالمية.

قائمة المصادر والمراجع

- 1 — بيرول بيجر، فن الأبرو فن الرسم على الماء، مجلة حراء، 2009م، العدد السابع عشر.
- 2 — ثناء عبد الله العضيبي، أشغال الخشب، جامعة الملك سعود، كلية التربية، دت.
- 3 — زياد حمد الصميدعي وجمال الدين فالح الكيلاني، تاريخ الدولة العثمانية رجال وحوادث، فاس، المنظمة المغربية للتربية والعلوم والثقافة، ط1، 2013م.
- 4 — سهيل صابان، جوامع إسطنبول القديمة، مجلة الحج والعمرة، عدد 4، ربيع الآخر 1428هـ/2007م.
- 5 — الصمصافي أحمد القطوري، المنمنمات العثمانية.. تراث إسلامي مشترك، مجلة حراء، العدد30، 2012م،
- 6 — عبداللطيف سلمان، تاريخ الفن والتصميم2، الجامعة الدولية الخاصة للعلوم والتكنولوجيا.
- 7 — مادة الفن العثماني، في موقع المعرفة www.marefa.org.

(1) مجموعة من المؤلفين، الموسوعة العربية، مجلد12، ص902.

- 8 — مجموعة من المؤلفين، الموسوعة العربية، دمشق، دار الفكر، ط1، 1998م، مجلد12.
- 9 — الموقع الرسمي لبلدية إسطنبول الكبرى، www.ibb.gov.tr
- 10 — الموقع الرسمي لمديرية القصور الوطنية التركية، www.millisaraylar.gov.tr
- 11 — موقع موسوعة ويكيبيديا الحرة، ar.wikipedia.org.
- 12 — يلماز أوزتونا، تاريخ الدولة العثمانية، إسطنبول، منشورات مؤسسة فيصل للتمويل تركيا، 1990م، مجلد2.

